

Міністерство освіти і науки України
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
Наукове товариство аспірантів і студентів

МАТЕРІАЛИ

XI Міжнародної науково-практичної конференції
аспірантів і студентів

**«Молода наука Волині: пріоритети
та перспективи досліджень»**

(16–17 травня 2017 року)

Луцьк
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки
2017

УДК 001(477.82)(082)
ББК 72.4(4УКР-4ВОЛ)я431
М 75

*Рекомендовано до друку вченою радою
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 4 від 30.03.2017 р.)*

Оргкомітет конференції:

Коцан Ігор Ярославович – ректор Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, доктор біологічних наук, професор, голова оргкомітету;

Бояр Андрій Олексійович – проректор з наукової роботи та інновацій Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, доктор економічних наук;

Глова Ірина Василівна – начальник науково-дослідної частини Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат психологічних наук;

Караїм Ольга Анатоліївна – куратор Наукового товариства аспірантів і студентів Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, кандидат економічних наук, доцент.

Пащенко Юлія Ігорівна – фахівець науково-дослідної частини Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (16–17 травня 2017 року) : – Луцьк : Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2017. – 1167 с.

ISBN 978-617-7117-64-2
ISBN 978-617-7117-64-2

У збірнику вміщено тези доповідей та повідомлень аспірантів і студентів, учасників XI Міжнародної науково-практичної конференції «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень» (16–17 травня 2017 року) у Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки.

Матеріали подано за загальною редакцією наукових керівників.

**УДК 001(477.82)(082)
ББК 72.4(4УКР-4ВОЛ)я431**

ISBN 978-617-7117-64-2
ISBN 978-617-7117-64-2

© Гончарова В. О. (обкладинка), 2017
© Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2017

Зміст

ІСТОРІЯ, ПОЛІТОЛОГІЯ

Балецька Л. В. Історія сіл Карасин і Карпилівка	29
Біда І. В. Програмні засади діяльності Федерації польських союзів захисників вітчизни (1928–1939 рр.)	31
Бондарчук О. Г., Шульга С. А. Одяг давньоримської жінки	34
Веремчук Ольга Музеєфікація об'єктів культурної спадщини (за матеріалами Волинської області)	37
Волошина В. В., Петрович В. В. Електронне урядування як форма державного управління	40
Гладь І. О., Крамар Ю. В. Романський та готичний стилі: порівняльна характеристика	42
Гордійчук А. В., Петрович В. В. Основні принципи електронного документообігу.....	45
Губарик Ю. В., Білик В. А. Піднесення Іудейського царства за правління царя Аси	47
Гулюк К. В., Пришляк В. В. Бахчисарайський українсько-кримсько-татарський договір 1648 р.	50
Добровольська А., Крамар Ю. В. Королева, яка змінила хід історії (Єлизавета I Велика).....	53
Єрмійчук О. В., Петрович В. В. Значення писемності у появі документа як засобу регламентації соціальних інтересів.....	55
Жигалюк О., Карліна О. М. Військова організація та склад військ Тевтонського ордену у Грюнвальдській битві 1410 р.	57
Здебський А. В., Шульга С. А. Легіон проти фаланги	60
Кабанова І. І., Петрович В. В. Організація зберігання та використання фотодокументів.....	62
Канецька М. В., Дмитренко А. А. Символи в іконописі на прикладі збірки Музею Волинської ікони	64
Кирилюк А. Візитації римо-католицьких монастирів як історичне джерело	67
Ключук Ю. М., Стрільчук Л. В. Президентські нагороди як свідчення здобутків польсько-української співпраці	69

Кожан Ю. О., Ткачук А. П. Формування самураїв як особливого стану японського середньовічного суспільства.....	72
Кравчук А. Р., Петрович В. В. Функціонування систем електронного документообігу в Україні	75
Куцмус В. М., Ткачук А. П. Роль самураїв у встановленні системи сьогунату в Середньовічній Японії.....	77
Кушнерик А. А., Качковська Л. Р. Електронний документообіг як невід’ємна складова в системі прийняття управлінських рішень	80
Леснича П. С., Карліна О. М. Нормативно-правові акти Російської імперії як джерело з історії міської повсякденності (друга половина XIX – початок XX ст.)	82
Литвин Ю. В., Шульга С. А. Римський легіонер: одяг та амуніція.....	85
Лошик Д. С., Панишко С. Д. Курганна концепція Марії Гімбутас і Волинь.....	87
Максимчук К. Ю., Петрович В. В. Роль архівознавства як навчальної дисципліни у циклі фахової підготовки студента-документознавця	89
Марцінковський В. І., Шульга С. А. Римський акведук.....	92
Матушинський Є. А., Шульга С. А. Давньоримські гладіатори: Секутор та Ретіарій.....	94
Маиталер О. Діяльність Томаса Торквемади на посаді першого великого іспанського інквізитора	97
Межова О. О., Петрович В. В. Документ як системний об’єкт	99
Мельник В. В., Шульга С. А. Структура давньоримського легіону.....	102
Мельник І. В., Петрович В. В. Розвиток міжнародної стандартизації у сфері управління документами ...	104
Миткалик Т. В., Бортніков В. І. Статутна діяльність Комітету виборців України.....	107
Міщанкевич Д. С., Панишко Г. Т. Рух опору. Діяльність та роль ОУН УПА в другій Світовій війні.....	109
Оксентюк М. В., Петрович В. В. Роль веб-порталу «Архіви України» у забезпеченні комунікаційного каналу з веб-сайтами архівних установ України.....	112
Ореховська А., Панишко Г. Т. Інструменти впливу громадян на органи місцевого самоврядування.....	114
Павленко І. О., Шульга С. А. Гладіаторські бої як елемент поховального обряду стародавніх римлян ...	117

Панченко М., О. М. Карліна	
Тактика бою вікінгів	119
Пащенко Ю. І.	
Рейтинг як один із факторів перемоги політичного кандидата	121
Петрович І. В., Петрович В. В.	
Міжнародні стандарти в сфері збереження архівних документів	123
Пінчук В. І., Шульга С. А.	
Етруське піратство	125
Поліщук Т. Ю., Шульга С. А.	
Перші заклади гостинності у Стародавньому Римі.....	128
Потачало К. С., Петрович В. В.	
Документ як базове поняття документального забезпечення управління...	131
Прокопчук В. С., Ткачук А. П.	
Реформи «Вибраної ради» та спроби їх реалізації у 50-х – початку 60-х рр. XVI ст.....	133
Сахарук Я. О., Ленартович О. Ю.	
Діяльність Є. Коновальця у період революції 1917–1920 рр.	136
Сеїк М. І., Петрович В. В.	
Кодування інформації та код в інформатиці як основний спосіб передачі та фіксації даних.....	138
Семенченко М. П., Панишко Г. Т.	
Вплив інквізиції на політику XIII ст.	141
Ситник Х. Р., Ткачук А. П.	
Місце жінки в середньовічному індійському суспільстві	143
Смолярчук Л. В., Петрович В. В.	
Використання електронного цифрового підпису в системах електронного документообігу України.....	146
Стеренчук В. Я.	
Утвердження християнства на Волині у IX – п/п XII ст.....	148
Стецьків Н. В., Пришляк В. В.	
Модернізаційне крило в російській історіографії про гетьмана Івана Мазепу.....	151
Ткачук Т. М., Надольська В. В.	
Запровадження електронного урядування в Україні.....	153
Удот О. О., Стрільчук Л. В.	
Функціонування таборів для переміщених осіб в західних окупаційних зонах....	156
Усик В. Ю., Ткачик О. О.	
Українсько-польське протистояння в роки Другої світової війни очима уродженців Люблінського воєводства	158
Фаст М. Ю., Петрович В. В.	
Особливості розвитку архівної справи у Київській Русі	161
Федорук Л. Р., Літковець Т. М.	
Політичні причини українсько-польської війни у роки Другої світової війни ...	163
Федорчук Р. М., Петрович В. В.	
Резюме: особливості складання та оформлення	165

Фень А., Панишко Г. Т.	
Політична участь як засіб формуванні політичної культури молоді в Україні ...	168
Фірчук М. М., Петрович В. В.	
Види на форми інформаційного обслуговування читачів бібліотеки (на прикладі бібліотеки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки).....	170
Фульмес В. С., Кучерена М. М.	
Стан Української Автокефальної Православної Церкви в еміграції (1945–1951 рр.)	173
Хомич А. Г., Ковальчук І. А.	
Вплив пропаганди на громадську думку	175
Цюприк К. О.	
Організація і побут козацтва	177
Цюриць О. С., Шульга С. А.	
Розваги Стародавнього Риму	180
Чорний І. О., Панишко С. Д.	
Білінгенська катастрофа та її вплив на давню історію Волині	182
Шевчик А. Л., Шульга С. А.	
Давньоримські дороги	185
Шнит Д. С., Шульга С. А.	
Елліністичний поліс у дослідженнях М. Г. Хансена.....	187
Яремко Катерина	
Жандарми політичного розшуку та офіцери імперської армії: співпраця на благо держави чи постійне суперництво?	190

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ (КРАЇНОЗНАВСТВО, МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ)

Козла В. М., Сищук А. А.	
Розвиток організаційно-економічної структури ТНК (на прикладі «чеболей» Республіки Корея).....	193
Мазурик І. В., Деделюк К. Ю.	
Актуальні особливості впливу діяльності ТНК на країни, що розвиваються...	196
Навроцька І. В., Деделюк К. Ю.	
Актуальні напрями діяльності міжнародних спеціалізованих економічних організацій.....	199
Поліковський В. В., Деделюк К. Ю.	
Особливості кон'юнктури світового ринку електромобілів.....	201
Романюк В. Р., Павліха Н. В.	
Тверді побутові відходи як стаття шведського імпорту	204
Тетерук О. О., Сищук А. А.	
Механізм антикризового регулювання фінансової системи ЄС	206
Харахай Д. О., Деделюк К. Ю.	
Позиціонування України в міжнародних економічних рейтингах	209

СОЦІОЛОГІЯ, ФІЛОСОФІЯ, РЕЛІГІЄЗНАВСТВО

Богданець І. М., Опейда Л. М.	
Евтаназія як результат індивідуального вибору	212
Богданець І. М., Опейда Л. М.	
Самотність в «online»-комунікації	214
Герасимюк Л. В., Опейда Л. М.	
Феномен гри у філософії	216
Грушковська О. В., Опейда Л. М.	
Соціально-філософські пошуки Франкфуртської школи	219
Іванова Х. Р., Опейда Л. М.,	
Свобода як сутність людського буття.....	221
Кондратик О. В., Мигорович Л. А.	
Феномен «кліпове мислення»: соціально-філософський аспект	224
Головей В. Ю., Сорочук А. В.	
Релігієзнавчий аналіз містобудування в епоху відродження	226

КУЛЬТУРА ТА МИСТЕЦТВО

Генсіровська Ж. В., Чернецька Н. Г.	
Виконавські особливості представників львівської академічної бандурної школи	230
Гребенюк Арсен	
Міфологія в кризовому суспільстві.....	233
Гуляєва О.	
Відродження традицій у живописних роботах Н. Мандрикової-Дончик ...	235
Жук О. І., Ігнатова Л. П.	
Музичні інтереси сучасного студентства	238
Коваль Є.	
Формування естетичного смаку студентської молоді засобами сучасного музичного мистецтва.....	240
Костилева О. В., Бондарук С. О.	
Гендерні стереотипи в українських прислів'ях та приказках	243
Лещук О. О.	
Сакральне в соціокультурному вимірі сьогодення.....	246
Маринчук В. С., Ігнатова Л. П.	
Творчість волинського композитора Віктора Тиможинського	248
Марків А. Л.	
Метод рентгенографічного дослідження творів живопису	251
Пишук А. А., Бондарук С. О.	
Становлення художньо-естетичної концепції сюрреалізму	254
Плечелюк Ганна	
Прояви архетипу переродження в українському музичному фольклорі (на прикладі пісень з голосу Лесі Українки)	256

Прокопович Т. А.	
Суб'єктивна інтерпретація реальності у творах сучасних художників.....	259
Чмелюк В. В., Головей В. Ю.	
Культурно-релігійні аспекти феномену «гоніння на відьом»	261
Ярмольчук А. М., Столярчук Н. М.	
Культура ведення ділових перемовин.....	264

БІОЛОГІЯ, ЛІСОВЕ ТА САДОВО-ПАРКОВЕ ГОСПОДАРСТВО

Бісюк О. В., Теплюк В. С.	
Видовий склад і біологія листоїдів (Chrysomelidae) Любомльського району	267
Ващук Т. А.	
Вплив кофеїновмісних напоїв на показники уваги та нейродинамічні властивості людини.....	269
Галамай І. В., Шевчук А. Б.	
Стан фізичного здоров'я школярів різних груп з фізичного виховання.....	272
Голодюк Ю., Захарчук О., Дмитроца О. Р.	
Показники насичення киснем крові школярів підліткового віку, котрі постійно проживають на радіоактивно забрудненій території	274
Гочачко К. Ф., Абрамчук О. М.	
Фактори ризику розвитку порушень роботи серця	276
Грицуняк М. В., Омельковець Я. А.	
Цитоархітектоніка кохлеарних ядер тупайї звичайної, їжака європейського та вечірниці рудої	279
Грищук О. М., Хитрик А. В.	
Морфо-функціональні зміни в м'язах та нервово-м'язових синапсах під час старіння.....	282
Губарик Н.С., Машевська А. С.	
Сорти крокусів у відкритому ґрунті в Любешівському районі Волинської області.....	284
Дубнік О. А., Мотузюк О. П.	
Морфологічні зміни в скелетних м'язах за умов ішемії різної тривалості та алкогольної інтоксикації.....	287
Качковська О. О., Омельковець Я. А.	
Морфологія вестибулярних ядер тупайї звичайної (Tupaia glis)	289
Коржик О. В., Моренко А. Г.	
ERD/ERS аналіз альфа-субдіапазонів ЕЕГ у чоловіків в умовах неуспішного переключення моторної програми мануальних рухів	292
Куніцька О.С., Машевська А. С.	
Біологія розмноження декоративних чагарників роду Кизильник (Cotoneaster (Medic.) Bauhin) у Камінь-Каширському районі Волинської області.....	295
Лисенко Р., О. П. Зінченко	
Видовий склад моллюсків р. Прип'ять в межах НПП «Прип'ять-Стохід»	297

Матвійчук О. С., Білецька М. Г.	
Фенологія птахів спортивно-оздоровчого табору «Гарт»	299
Мельничук В., Мотузюк О.	
Морфологічної зміни ішемізованих м'язів з різним типом волокон	302
Оксенюк Ю. В., Теплюк В. С.	
Попередні дані щодо фауни та особливостей біології водних молюсків Маневицького району	304
Півень С. В., Кичиліук О. В.	
Досвід застосування різних схем розташування садивних місць у Замшанському лісництві державного підприємства «Ковельське лісове господарство»	307
Ройчук О. М., Сухомлін К. Б.	
Фауна і біологія гельмінтів людини Львівської області	309
Скупченко М., Панівська Ольга, Дмитроца О. Р.	
Варіабельність серцевого ритму в школярів різних районів проживання.....	311
Стрелкова І. І., Швайко С. Є.	
Оцінка фізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку за індексом маси тіла (індекс Кетле).....	314
Турич І. В.	
Фіторізноманіття рідкісних видів та їх локалізація в межах ШНПП.....	316
Цибульська О., Дмитроца О. Р.	
Показники фізичного розвитку молодших школярів м. Володимира-Волинського.....	318
Черевата О. Г., Білецька М. Г.	
Кроногізні птахи Центрального парку культури і відпочинку м. Луцьк	320
Чорна Ірина	
Особливості викликаної активності мозку осіб з високим рівнем тривожності ..	323
Шалагай М. О., Омельковець Я. .	
Морфологія вестибулярних ядер мозку домашньої курки (<i>Gallus domesticus</i>)....	325
Шкабура Д. С., Степанюк Я. В.	
Морфогенез органа нюху мармурового аноліса, <i>Anolis Marmoratus</i> (<i>Reptilia, Squamata</i>).....	326

ГЕОГРАФІЯ, ТУРИЗМ, ЗЕМЛЕУСТРІЙ

Баглай Н. С., Карнюк З. К.	
Екологічний стан деревостанів Турійського лісового господарства Волинської області.....	329
Баранчук А. С., Мельник О. В.	
Зонування як інструмент управління земельними ресурсами забудованих територій	332
Безсмертнюк Т. П.	
Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуца» як туристична установа	334

Бенцало Ю. М., Король П. П.	
Сучасні тенденції та перспективи розвитку землевпорядного виробництва в Україні	337
Більчик В. В., Каліновський Д. І.	
Маршрути спортивно-оздоровчого туризму національного природного парку «Прип'ять-Стохід»	339
Васюра А. О., Ляшук М. М.	
Роль електронної інфраструктури в туризмі	342
Дембіцька Т. О., Радзій В. Ф.	
Досвід впровадження 3D кадастру на об'єкти нерухомого майна	344
Денисюк В., Мендель В. П.	
Сучасні методи фіксування змін поверхні рельєфу на локальному рівні (геодезичні, фотограмметричні, лазерне сканування)	346
Дубенчук М. І., Тарасюк Н. А.	
Комплексна оцінка території (КОТ) як метод регіонального дослідження	349
Дуда В., Маковецька Л. О.	
Інвестиційна діяльність Ратнівського району Волинської області: показники та перспективи	351
Жалобецький М, Расюн В.	
Сучасні методи калібрування невизначеності фазового центра антени GPS	354
Закревська О., Тарасюк Н. А.	
Природокористування, як чинник трансформації ландшафтної структури Іваничівського району	357
Єрко І. В., Казакова К. О.	
Управління факторами сезонності в готельному господарстві.....	359
Коваль О., Мельничук М. М.	
Характеристика ландшафтного різноманіття Черемського природного заповідника	362
Ковальчук О. В., Фесюк В. О.	
Природні особливості озер Старовижівського району	364
Колоненко Н. А., Тарасюк Н. А.	
Особливості формування рекреаційно-туристичної мережі Рівненського району	367
Комзюк О. В., Мельник В. М.	
Можливості використання лазерного сканування для побудови тривимірних моделей різного призначення	370
Лялюк Н. М., Бліндер Ю. С.	
Оцінка екологічного стану земель в басейні річки Прип'ять на території Волинської області: причини виникнення проблем і можливі шляхи їх вирішення.....	372
Лялюк Н. М., Вакулюк Л. А.	
Стан природно-територіальних комплексів за показниками антропогенного навантаження долини р. Прип'ять	374
Мельник В. М., Неснай В. Ю.	
Використання карт пластики для потреб сталого землекористування	377

Опейда А. Р., Ільїн Л. В.	
Віртуальний тур як засіб формування туристичної привабливості території (на прикладі проекту «Віртуальний Луцьк»)	380
Пасічник М. П., Пасічник Н. В., Ільїн Л. В.	
Санаторно-курортне господарство Волинської області.....	383
Пась Ю. С.	
Геоморфологічні ризики басейну Хрінницького водосховища	385
Пристуна О. С., Тарасюк Н. А.	
Кліматичні дослідження території національного природного парку «Прип'ять–Стохід»	388
Пятак Д. Ю., Пугач С. О.	
Нелегальні міграції, як загрозливе явище для України та Волинської області	391
Романчук Катерина, Барський Юрій	
Торфові ресурси Волинської області	393
Савич К. В., Єрко І. В.	
Рекреаційні ресурси Волинської області для потреб дитячого туризму.....	396
Саковець О. В., Зузук Ф. В.	
Аналіз екологічної мережі Волинської області в розрізі адміністративних районів.....	398
Сасовська Оксана, Міщенко О. В.	
Сучасне використання земель Рожищенського району Волинської області....	401
Селещук Р. В., Краснопольська Н. В.	
Географічні аспекти формування розвитку промисловості Володимир-Волинського господарського комплексу	404
Сліпчук А., Барський Ю. М.	
Трудові ресурси як основа ресурсного потенціалу	406
Сучко О. С., Міщенко О. В.	
Природно-заповідний фонд Іршавського району Закарпатської області ...	409
Ткачук А. М., Радзій В. Ф.	
Ведення кадастру земель водного фонду України	411
Ткачук Т. В., Ільїн Л. В.	
Брендинг територій: сучасний стан та перспективи розвитку	414
Трачук Ю., Погребський Т. Г.	
Особливості захворюваності на вірус Гепатиту населення Волинської області.....	416
Уєвич Н. Д., Коцан Н. Н.	
Сучасний стан розвитку птахівництва у Волинській області	418
Федас Т. М., Тарасюк Н. А.,	
Агрокліматичні дослідження території Волині	421
Цуз О., Маковецька Л. О.	
Боратинська сільська рада у системі територіальних громад Волинської області: суспільно-географічний аспект	424

Цьопич О., Вакулюк Л. А.	
Готовність ринку земель сільськогосподарського призначення до зняття мораторію на продаж	426
Червінська О.	
Сучасний стан та перспективи розвитку зовнішньоторговельної діяльності Волинської області.....	429
Шелест Я. Л., Тарасюк Н. А.	
Мінеральні води Волинської області	431

ЕКОЛОГІЯ

Бручко К. П., Карайм О. А.	
Оцінка екологічного стану лісів ДП «Радехівське ЛМГ».....	435
Веселуха Т. В., Музиченко О. С.	
Аналіз природних запасів лікарської сировини Ківерцівського району Волинської області.....	438
Войтюк Ю., Тарасюк Ф. П.	
Рубка як фактор екологічного впливу на лісові екосистеми Маневицького району	440
Гапанюк Ю. В., Тарасюк Ф. П.	
Екологічний стан лісових ресурсів Шацького району.....	442
Гасюк А. В., Цьось О. О.	
Санітарно-оздоровчі заходи в ДП «Ратнівське лісомисливське господарство» ...	444
Гнатюк І. М., Музиченко О. С.	
Оцінка екологічного стану лісових масивів ДП «Горохівське лісомисливське господарство» Волинської області.....	447
Гулай Л. Д., Дунська М. І.	
Стан звалища твердих побутових відходів у Золочівському районі	449
Карасюк І. С., Петровська М. А.	
Екологічна оцінка умов проживання населення Волинської області.....	452
Корнейко О. А., Карайм О. А.,	
Еколого-економічні особливості ведення лісомисливської діяльності в ДП «Горохівське ЛМГ»	454
Костюкевич І.	
Моніторинг екологічного стану р. Стохід.....	457
Кузьменко М. О., Головей О. П., Фіголь В. П.	
Проблема озеленення та ставлення до неї місцевого менеджменту та населення в Кам'янському	459
Ліщук С. О., Музиченко О. С.,	
Сукцесійні зміни видового складу рослинності на шахтних відвалах Львівсько-Волинського гірничопромислового регіону	462
Пижик І. С.	
Запаси органічного карбону середньовікових і старовікових лісах Стрийсько-сянської Верховини	464

Приймак Ю. Ю., Музиченко О. С.	
Екологічний стан та рекреаційний потенціал оз. Святе Камінь-Каширського району Волинської області	468
Різніченко А. В., Гулай Л. Д.	
Оцінка антропогенного навантаження на ландшафти басейну Р. Вижівка (в межах Ратнівського району).....	471
Сандрика В. О., Музиченко О. С.	
Особливості ведення лісового господарства в ДП «Прибузьке лісове господарство» Волинської області.....	473
Себало О. П., Музиченко О. С.	
Оцінка сучасного рівня забруднення атмосферного повітря Рівненської області	476
Стьопкіна Л., Петрик М. П.	
Розрахунок максимальної витрати води і об'єму стоку дощового паводка для річки Бистряк при відсутності даних спостережень	478
Субіцька Т. Р., Музиченко О. С.	
Характеристика лісового фонду ДП «Володимир-Волинське лісомисливське господарство» Волинської області.....	481
Теслюк М. О., Матвійчук Н. М., Захарчук Д. А.	
Особливості реалізації програм енергоефективності у м. Луцьку	483
Ткачук Р. В., Цьось О. О.	
Технологічні та екологічні аспекти виробництва ламінованих плит на прикладі ТЗОВ «Кроноспан»	486
Цьось П. П., Цьось О. О.	
Сучасний стан побічних лісових користувань ДП «Старовижівське лісове господарство»	488
Шевчук А. В., Музиченко О. С.	
Аналіз сучасного екологічного стану лісового фонду ДП «Любомльське лісове господарство» Волинської області	491

ПЕДАГОГІКА

Агейченкова В.В., Мельник І.М.	
Формування особистості дошкільника засобами гри.....	494
Байда Д. М., Дурманенко О. Л.	
Розвиток літературних здібностей молодших школярів.....	496
Бігун О. М.	
Роль практики у педагогічній підготовці майбутніх учителів у коледжах Великої Британії.....	499
Бідзюра В. В., Гончарук О. В.	
Компоненти готовності дитини до школи.....	502
Бондар І., Єфремова Н. В.	
Навчання аргументованому писемному мовленню: логіко-комунікативний аспект аргументації	504

Брушневська І.М.	
Диференційована діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку	507
Вишневська А. В.	
Теоретичні аспекти духовного розвитку дитини у сім'ї.....	510
Гладь С. О., Мельник І. М.	
Використання інтерактивних технологій в методичній роботі сучасного дошкільного навчального закладу	512
Гребенюк Ю. Р., Пріма Р. М.	
Феноменологія творчої особистості: теоретичні аспекти.....	514
Губчик В. С., Деркач Л. М.	
Риторична компетентність як складова професійної компетентності педагога	517
Добринюк Л. Л., Стасюк Л. П.	
Розвиток інноваційної компетентності майбутнього вихователя.....	519
Долінко М. В.	
Формування толерантності молодших школярів у системі позакласної виховної роботи.....	521
Ковальчук М., Брушневська І. М.	
Використання спадщини В. О. Сухомлинського в морально-етичному вихованні дітей дошкільного віку	524
Кокора О. С., Коцун Б. Б.	
Географічний майданчик – база формування метеорологічних знань і вмінь учнів початкової школи	527
Корнелюк В. О., Гусак П. М.	
Сутність і зміст інноваційної діяльності майбутніх бакалаврів початкової освіти.....	529
Кузьмич Б. В., Вітюк В. В.	
Робота над збагаченням словникового запасу учнів початкової школи.....	532
Кузьмінська Ю. О.	
Особливості іншомовної підготовки майбутніх фахівців у галузі освіти у вищих навчальних закладах Чехії	534
Ласкевич О. С., Остапівська І. І.	
Ефективність особистісно-орієнтованого навчання на уроках математики в молодших класах.....	536
Ляшко С. А.	
Особливості організації позакласної музично-виховної роботи з молодшими школярами	539
Маковецька В., Дурманенко О. Л.	
Особливості соціальної адаптації дітей до умов дошкільного навчального закладу.....	541
Маляздревич І. М., Чосік Л. Я.	
Формування пізнавальних інтересів в учнів початкових класів на уроках математики	543
Онищук В. Ф.	
До проблеми психолого-педагогічної взаємодії вихователів дітей дошкільного віку з родинами.....	546

Остапюк М. С., Каптур Г. А.	
Розвиток критичного мислення молодших школярів у процесі вивчення дієслова.....	548
Пертак В. В., Гончарук О. В.	
Педагогічні умови виховання у дітей старшого дошкільного віку шанобливого ставлення до людей.....	551
Приймачук Н. В., Остапйовська І. І.	
Аналіз студентами ефективності застосування сучасних інформаційних технологій.....	554
Приходько Т.С., Остапйовська Т. П.	
Види інтерактивних технологій та їх особливості.....	556
Приходько Т. С., Заремба Л. В.	
Особливості використання інтерактивних методів навчання у роботі зі старшими дошкільниками.....	558
Прус А. В.	
Особливості художнього розвитку молодших школярів.....	561
Пукач Х. М., Десятник К. В.	
Особливості розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку.....	563
Радюк І., Дурманенко Є. А.	
Науково-дослідна робота як чинник формування готовності до самоосвіти майбутніх учителів початкової школи.....	566
Романюк А. С., Стасюк Л. П.	
Виховання взаємодопомоги в учнів молодшого шкільного віку.....	569
Смірнов С. В., Денисенко Н. Г.	
Компетентнісно-орієнтоване наставництво як засіб інноваційної підготовки майбутніх офіцерів запасу в умовах ВНЗ.....	572
Сус Т. І., Рославець Р. М.	
Методика підготовки інтегрованих уроків у початковій школі.....	574
Ткачук В. В.	
Асертивність як фактор професійної самореалізації вчителя.....	576
Федіна М. С., Заремба Л. В.	
Молодіжний центр Волині – один з можливих варіантів активного дозвілля школярів.....	579
Федончук Т. В., Алендарь Н. І.	
Дидактична гра як засіб стимулювання пізнавальної активності молодших школярів.....	581
Хамулка А. В., Брушневська І. М.	
Розвиток мовлення дошкільників в процесі ігрової діяльності.....	584
Царик А. В., Мудрик С. Б.	
Теодосій Самотулка – втрачена історія.....	587
Чапюк Ю. С., Пріма Р. М.	
Дидактичні умови розвитку креативного мислення школярів: теоретичні аспекти.....	589

Ярмолюк О. В., Горобець Т. В.	
Особливості розвитку музичного сприйняття у молодших школярів.....	592
Ярчук О. В., Пріма Р. М.	
Проблема готовності майбутнього вчителя початкових класів до роботи з обдарованими дітьми	594
Ятчук Н. В., Мельник І. М.	
Вплив самооцінки на успішність навчання у молодшому шкільному віці	597

ПСИХОЛОГІЯ

Бубенко О. П.	
Вплив емоцій молодшого школяра на мотивацію до навчання	600
Капарчук О., Коширець В. В.	
Психологічні особливості адаптації молодих військовослужбовців до служби в ЗСУ	602
Ковальчук Л. І., Грицюк І. М.	
Музикотерапія: її вплив на особистість в стресових ситуаціях	605
Ковальчук Л. І., Шкарлатюк К. І.	
Казкотерапія як засіб стабілізації психоемоційного стану дитини	607
Козачук Ю. П., Грицюк І. М.	
Арт-терапії як методу корекції страхів у дітей.....	610
Коренєва Ю., Гошовський Я. О.	
Особливості психологічного ставлення до материнства у вагітних жінок різного репродуктивного віку: емпіричний ракурс.....	613
Лісовик Л. В.	
Конфлікти в системі «вчитель – учень»	615
Михайлець А. В., Федотова Т. В.	
Ціннісно-сміслові орієнтації студентів-психологів.....	618
Назарук І., Коширець В. В.	
Особливості особистісного простору військовослужбовців з ознаками ПТСР	620
Повар К. О., Федотова Т. В.	
Проблема статевої ідентичності особистості в психології	623
Плісецька С. В., Шкарлатюк К. І.	
Особливості формування ефективних копінг-стратегій працівників дошкільних закладів	626
Савенко Д.	
Сутнісні аспекти кризи само ідентичності жінки-матері.....	628
Савчук О. В.	
Теоретичні засади психологічного супроводу дітей.....	630
Тургенєва В. С., Шкарлатюк К. І.	
Особливості професійного вигорання працівників поліції	633
Цвид-Ендрю Н. В., Кордунова Н. О.	
Психологічні аспекти переживання щастя студентською молоддю	635

Шолота О. П., Мудрик А. Б. Вплив нових медіа на масової аудиторії та особистість: теоретичний аналіз проблеми.....	638
---	-----

ЕКОНОМІКА

Андрієнко О. Я., Ліщук В. І. Роль місцевого самоврядування у розвитку сфери зеленого господарства	641
Басараб В. В., Панівська О. В., Стрішенець О. М. Сучасні методи дослідження економіки.....	643
Богущ Н., Стрішенець О. М. Засади психології поведінки керівника	646
Бондарчук Ю. І., Мельник К. П., Панасюк С. В. Окремі питання старіння населення в Україні та країнах Європи	648
Бондарчук Ю. І., Панасюк С. В., Стрішенець О. М. Особливості розвитку туристичного ринку Волині	650
Бурик Ю. Р. Коротя М. І., Павлов К. В. Вдосконалення альтернативних джерел енергії у виробничому процесі ...	653
Волинець І. Г., Кравцова О. Аналізування сучасного розвитку лісового господарства Волинської області ..	655
Глодік О. В., Громко Л. С. Бізнес-планування як основа підприємницької діяльності.....	658
Глодік О. В., Бегун С. І. Аналіз дефіциту бюджету в Україні.....	660
Гнасюк В. І., Бегун С. І. Організація обліку праку у виробництві.....	663
Гнасюк В. І., Кулинич М. Б. Основні проблеми обліку нематеріальних активів в Україні.....	666
Даркевич А. І., Лялюк А. М. Сучасний маркетинг: розвиток проблеми і перспективи.....	669
Даркевич А. І., Волинець І. Г. Стан сучасного ринку праці України.....	672
Даркевич А. І., Стащук О. В. Діагностика кризового стану підприємств	674
Даркевич А. І., Громко Л. С. Управління персоналом підприємств в сучасних умовах.....	677
Зайчук К. А. Передумови розвитку туристичного потенціалу Волинської області.....	680
Захарчук Д. А., Лялюк А. М. Економічна безпека підприємства: проблеми та шляхи їх вирішення.....	683
Захарчук Д. А., Теслюк М. О., Стрільчук Р. С. Екологічний менеджмент як цілісна система сталого розвитку	686
Захарчук Д. А., Стрільчук Р. С., Теслюк М. О., Проблеми державного управління водними ресурсами	688

Захарчук Т. О., Бегун С. І.	
Облік довгострокових позик	691
Зоренна В. І., Мельник К. П.	
Деякі аспекти забезпечення якості статистичної інформації, а також отриманої з адміністративних джерел	693
Іванашко І. С., Панівська О. В., Стрішенець О. М.	
Нові підходи до оцінки земельних ресурсів.....	696
Кальчук К. Ю., Бегун С. І.	
Проблеми формування власного капіталу підприємства та його облік	698
Капись А. В., Зайчук К. А., Стрішенець О. М.	
Кластерна діяльність туристичних організацій	701
Коротя М. І.	
Становлення та міжнародний досвід нафтогазової промисловості України за часи незалежності	703
Коротя М. І., Теслюк М. О., Павлов К. В.	
Державне регулювання та нормативне забезпечення діяльності газотранспортних підприємств в Україні	706
Костечко В. В., Бегун С. І.	
Удосконалення оподаткування заробітної плати як шлях до детінізації економіки.....	709
Крамар О. Ю., Лялюк А. М.	
Особливості маркетингу туристичних послуг в Україні	711
Круглик І. С., Мельник К. П.	
Деякі аспекти розвитку сучасної регіональної статистики в Україні	714
Круглій А. В., Бегун С. І.	
Облік та порядок нарахування заробітної плати	717
Кульчицька О. В., Бегун С. І.	
Доцільність об'єднання територіальних громад.....	719
Кульчицька О. В., Громко Л. С.	
Причини ухилення суб'єктів господарської діяльності від оподаткування	721
Левошук С. А., Лялюк А. М.	
Мережевий маркетинг як форма організації ринку.....	723
Левчук А. О., Макара О. В.	
Особливості інноваційних проектів у сфері місцевого та регіонального розвитку.....	726
Ленартович А. В., Букало Н. А.	
Ефективність забезпечення результативної діяльності торговельного підприємства за допомогою звітності.....	729
Макарчук Б. В., Лялюк А. М.	
Використання інтернет-технологій в маркетингу підприємств сфери послуг	731
Мацюк І. І., Мельник К. П., Диль Х. М.	
Особливості відтворення населення України в сучасних умовах	734
Медведчук О. В., Бегун С. І.	
Сучасна демографічна ситуація в Україні: причини та наслідки	737

Мельник О., Скорук О. В.	
Підвищення продуктивності праці на підприємстві	738
Мельничук С. О., Стрішенець О. М., Панівська О. В.	
Чинники впливу на попит і пропозицію на ринку нерухомості.....	741
Мельник К. П., Мирончук І. А.	
Окремі аспекти тлумачення сутності поняття «статистика».....	744
Олійник О. В., Стрішенець О. М.	
Особливості та види франчайзингових структур	746
Ольхович І. О., Данилюк Т. І.	
Собівартість продукції як один із найважливіших показників виробничо-господарської діяльності підприємства	749
Остапюк І. В., Івашко О. А.	
Проблеми формування дефіциту бюджету та шляхи його оптимізації	752
Павлушко М. О., Бегун С. І.	
Демографічна ситуація в Україні та перспективи її розвитку	754
Палій Т. А., Бегун С. І.	
Здоров'я населення України та його вплив на демографічну ситуацію	756
Патута О. С., Стащук О. В.	
Соціально-економічна сутність фінансових ресурсів та особливості їх використання	759
Петріні В. А., Бегун С. І.	
Демографічний стан і проблеми відтворення населення України.....	761
Півчук Олександра, Сафарова А. Т.	
Визначення сутності фінансового результату підприємства	763
Поляк М. О., Карлін М. І.	
Доцільність впровадження накопичувальної пенсійної системи в Україні у сучасних умовах.....	766
Пясецький М. В., Левицький В. В.	
Управління фінансово нестабільними банками.....	768
Румін С. М., Коротя М. І., Стрішенець О. М.	
Основні тенденції функціонування ринку газу в Україні.....	771
Савчук Р. О., Стрішенець О. М.	
Класифікація товарних бірж України	774
Савчук Р. О., Коротя М. І., Павлов К. В.	
Інституційне забезпечення системи транспортування газу в Україні.....	777
Сеньків І. В., Копя В. І., Ліщук В. І.	
Сфера озеленення в Україні: стан, проблеми і перспективи.....	780
Скаковець А. В., Ліщук В. І.	
Соціально-економічні форми співробітництва влади та бізнесу у сфері озеленення	783
Скомороха Ю.І., Данилюк Т. І., Трохимчук О. В.	
Використання інтернет-технологій у маркетинговій діяльності Підприємств	785
Собчук А. О., Воляник А. В., Цимбалюк І. О.	
Необхідність реформування податкової системи України.....	788

Соломонюк А. Е., Данилюк Т. І.	
Забезпечення діяльності підприємства виробничими ресурсами.....	790
Сонюк С. С., Мельник К. Т.	
Основні аспекти статистичного дослідження рівня безробіття у Волинській області.....	793
Супрунюк Ф. Ф., Коленда Н. В.	
Особливості мотивування працівників апарату управління.....	796
Теслюк М. О., Лялюк А. М.	
Проблеми комерціалізації результатів досліджень і розробок	798
Теслюк М. О., Матвійчук Н. М., Захарчук Д. А.	
Особливості реалізації програм енергоефективності у місті Луцьку.....	801
Теслюк М. О., Панівська О. В., Стрішенець О. М.	
Особливості екологічного менеджменту на підприємстві	804
Токарчук М. А., Стрішенець О. М.	
Місце та значення політичного лідера в управлінських процесах	806
Хникіна А. В., Данилюк Т. І.	
Інвестиційна привабливість суб'єктів господарювання	809
Черчик А. О., Вакулінська М. В.	
Маркетингові інструменти менеджменту безпеки підприємства	812
Чучман Н. В., Панівська О. В., Стрішенець О. М.	
Особливості виробництва деревини у Волинській області	814
Ющишина Л. О., Щербініна І. В.	
Основні напрями підвищення ефективності використання персоналу підприємства.....	816
Юшак С. І. Сафарова А. Т.	
Види діяльності в бухгалтерському обліку	818
Яковець Л. С., Лялюк А. М.	
Сучасний розвиток банківського маркетингу	821
Янчук Д. А., Стрішенець О. М.	
Особливості антикризового управління капіталом на підприємствах	823
Яцечко А. І., Івашко О. А.	
Співробітництво України з міжнародним валютним фондом: результати та перспективи.....	826
Окружко С. М., Буняк Н. М.	
Методи прийняття управлінських рішень	827

ПРАВОЗНАВСТВО

Андрійчук Б. І., Старчук О. В.,	
Сім'я як культурна цінність суспільства	829
Багнюк С. Б., Фідря Ю. О.	
Проблеми використання аудіовізуальної психофізіологічної діагностики особи	831
Басок О. В., Гусак А. П.	
Інститут необхідної оборони у кримінальному законодавстві США.....	834

Білоус І. О., Крикунов О. В.	
Зняття інформації з електронно – обчислювальних систем як негласна слідча (розшукова) дія	837
Бойчук Ю. В., Назарук О. І.,	
Напрями вдосконалення ідентифікаційної судово-балістичної експертизи.....	839
Брунець Ю. В.	
Правова природа трудового договору і цивільно – правового договору у сфері реалізації права на працю.....	842
Герасимчук Л. О., Попович Н. Р.	
До питання одностатевих шлюбів	844
Дмитрук С. Л., Назарук О. І.	
Тактика проведення огляду місця події під час розслідування розбою	847
Кравець Б. С., Крикунов О. В.	
Особливості проведення слідчих дій з участю неповнолітніх	849
Лисенко Н. І., Щирба М. Ю.,	
Забезпечення міжнародних стандартів прав і свобод людини в Україні.....	852
Мандрик А., Демчук А. М.	
Поняття та значення інформаційних технологій для розбудови інформаційного суспільства в Україні.....	855
Мар'юк І. І., Самчук-Колодяжна З. Ф.	
Розвиток франчайзингу в Україні	859
Назарук Ю. В.	
Результат правозастосовної діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування	860
Никитюк А. М., Старко О. Л.,	
Вік кримінальної відповідальності у зарубіжних країнах	862
Олексюк І. А.	
Проблеми правової культури та правового виховання української нації...	865
Солоха Ю. В., Кондратішина В. В.	
Підтримання прокуром публічного обвинувачення в суді на сучасному етапі розвитку держави.....	868
Хороновська К., Качковська Л. Р.	
Документація комунального підприємства «Броди»: проблеми дотримання чинних державних стандартів та шляхи вирішення.....	870
Філімонова О. В.	
Перевірки в Україні: окремі теоретико-правові аспекти організації й проведення контролюючими органами	872
Чуб В.О.	
Невідворотність юридичної відповідальності: теоретико-правовий аспект....	875
Шевченко О. Д., Колб О. Г.,	
Освіта засуджених до позбавлення волі, її роль і місце в системі основних засобів виправлення.....	877

Шевченко Т. В., Батюк О. В.	
Особливості розслідування дорожньо - транспортних пригод за участю транспортних засобів автомобільних перевізників	880
Яковлева С. Ф., Мочкош Я. В.,	
Суспільно небезпечні наслідки злочинних діянь за кримінальним законом України.....	882
Янковський С. О., Фідря Ю. О.	
Імплементация міжнародного досвіду функціонування органу виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних злочинців	885
Яцюк І. Р., Качковська Л. Р.	
Документування колегіальних органів влади: нормативно-правове забезпечення та особливості застосування.....	888

МОВОЗНАВСТВО ТА ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Абдрахімова Д. О.	
Імагологічні аспекти у творчості Елізи Ожешко	891
(за романом «Над Німаном»)	
Блоха О. П., Колошук Н. Г.	
Автопортретування в листуванні Анатолія Добрянського з матір'ю.....	894
Бокотюк Т. М., Головій О. М.	
Образ саду у збірці Надії Гуменюк «Голос папороті»	896
Бондарук Л. В., Бродіна Л. Ю.	
Творий метод Марселя Пруста	899
Букай О. В., Маланій О. О.	
Проза А. Головка крізь призму автобіографічної само репрезентації	901
Бицька М. В., Власюк А. С.	
Інваріантні характеристики газетної масової комунікації.....	904
Власюк О. В.	
Структурна організація та ареалогія весільної лексики в говірках Луцького району Волинської області	906
Годунко С. І., Лавринович Л. Б.	
Система персонажів роману-психотрилеру М. Кідрука «Твердиня».....	909
Дацюк Я. П.	
«Новий» сюжет у творчості Наталі Саррот.....	912
Денисюк І., Констанкевич І. М.	
Вияв автобіографізму в листах та щоденниках в Поліщука.....	914
Денисюк І., Костусяк Н. М.	
Діалектизми та розмовно-просторічна лексика в романі Жанни Куяви «Із медом полин».....	917
Дружук І. М., Сірук В. Г.	
Тема голокосту в романі Тетяни Пахомової «Я, ти і наш мальований і немальований Бог».....	920

Живиця Т. Д., Курилова Ю. Р.	
Концепт зради в романі дари корній «зворотній бік світла».....	922
Іванюк І. О., Соколова В. А.	
Міжтекстова комунікація у творчості фрідріха дюренмата	925
Клепець К. В., Яблонська О. В.	
Жанрові особливості «Містерії» Т. Осьмачки	928
Кошулинська І., Соколова В. А.	
Художня деталь як чинник семантичної цілісності новелістики Гі де Мопассана	931
Лещук М. В.	
Структурно-семантичні домінанти дружнього листування Григора Тютюнника.....	934
Ліпич І. В., Галицька О. Б.	
Деонімізація у сучасному німецькомовному політичному дискурсі	936
Локайчук С. М., Приходько І. М.	
Гемологічні терміни в українській мові	938
Ляшишина В. В., Яблонська О. В.	
Епіграф у творчості П. Гулака-артемовського: жанр балади та переспіву.....	941
Мартинюк Т. О., О. В. Яблонська	
Образ Т. Шевченка в поетичному циклі Й. Струцюка «В степу безкраїм за уралом»	943
Мельничук К. Р., Яблонська О. В.	
Особливості експресіонізму в українській літературі.....	946
Москвич Ю. С., Яблонська О. В.	
Проблематика повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Вояжери».....	948
Мотько М. В., Сірук В. Г.	
Жанрова специфіка сучасної прози.....	952
Нікітюк Ю. А., Соколова В. А.	
Мортальна тема в поезії у прозі «патрокл, або доля» Маргеріт Юрсенар.....	954
Пінчук О. С., Авдєєнко Т. Є.	
Лінгвокультурний аспект феномену відродження в Англії	957
Радчук Н. В., Лавринович Л. Б.	
Світ дитинства у книзі спогадів Ірини Жиленко «homo feriens».....	959
Руденко І. І.	
Специфіка вербалізації кінесики в романі В. Лиса «Століття якова»: гендерний аспект	962
Семенюк М. О.	
Французький театр абсурду як спосіб інтерпретації дійсності	964
Сергієнко А. В.	
Структурно-семантичні параметри текстів кодексу честі гімназиста.....	967
Сірий-Козак Г. О.	
Літературознавча парадигма вивчення драматургії Володимира Винниченка..	970
Слободенюк А., Межов О. Г.	
Типологія та функції дієслівних зв'язок у сучасній українській мові	973

Сірук В. Г., Тимошук Я. С.	
Притчева структура оповідань Івана Франка.....	975
Шеметюк І. М., Головій О. М.	
«Повість мого життя» зінаїди тулуб: жанрологічний аспект	978
Янчишина О. Я., Соколова В. А.	
Ознаки експресіонізму в поетичному циклі «двоє» Марини Цветаєвої	981

ПРІОРИТЕТИ РОМАНСЬКОГО ТА ГЕРМАНСЬКОГО МОВОЗНАВСТВА

Вербицька А. Е.	
Метод сентимент-аналізу для визначення перлокутивного ефекту у комунікативній ситуації дистресу	984
Вишняк О. Я., Галапчук-Тарнавська О. М.	
Характерні риси англомовної полічної промови	986
Гаврилюк І. О., Чарікова І. В.	
Socio-cultural context of mass media discourse	990
Іреник Ю. О.	
Явище повтору у французькій поезії	992
Кожуховська Л. В., Мартинюк О. М.	
Просторовий орієнтир у системі просторових відношень (на матеріалі французької мови).....	995
Корнас О. О.	
Адаптація англіцизмів до системи сучасної української мови	997
Михальчук О. С., Галицька О. Б.	
Евфемізми в сучасній німецькій мові	999
Мороз К. П.	
Енігматичний текст та його види	1001
Мосюк Ю. В., Лисецька Н. Г.	
Концепти «die eingewanderten» та «flüchtlinge»: поняттєвий складник	1004
Овсянко О. Л., Дерев'янченко М. Р.	
Поверхнева та глибинна структури англомовних прислів'їв.....	1007
Ольхова А. О., Ольхова Н. В.	
Графічні засоби в французьких молодіжних журналах	1009
Соловей О. Д.	
Про вживання українізмів у сучасній канадській англійській мові (на прикладі роману Віри Лисенко «Жовті чобітки»).....	1012
Шевчук І. А., Денисова С. П.	
Специфіка перекладу німецькомовної поезії	1015

ЖУРНАЛІСТИКА, ВИДАВНИЧА СПРАВА ТА РЕДАГУВАННЯ

Габор Н. Б., Василюк Т. Ю.	
Специфіка жанрів кросмедійної журналістики.....	1018

Гаврилюк Т. М., Качковська Л. Р., Електронне видання «КовельPost» як джерело висвітлення громадської позиції міста.....	1020
Золотоверхова Т., Бортнік Ж. І. Специфіка публікацій українських інтернет-змі в умовах інформаційної війни.....	1023
Кияшко Ю. П. Кліповий монтаж як прийом впливу на глядача.....	1026
Панасюк І. М., Дзямучич Н. І. Пропаганда як компонент гібридної війни.....	1028
Феденчук К. Б., Бицька М. В. Комунікативна природа проблемної статті як газетного жанру	1031

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ, СПОРТ ТА ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

Андрійчук О. В., Лях Ю. Є. Особливості фізичної терапії учасників АТО в реабілітаційному закладі	1034
Банацька В. В., Романюк О. В. Фізична підготовленість студенток вищого навчального закладу в умовах сьогодення.....	1036
Віннік В. О., Яловик В. Т. Історичні аспекти становлення і розвитку спортивного товариства «ДИНАМО» на Волині	1039
Грейда Н. Б., Зуйко М. В., Трохимчук О. Ю. Рухова активність дітей із синдромом Дауна.....	1041
Климець І. В., Черкашин Р. Є. Розвиток швидкісно-силових якостей юних металюців молота 15–17 р. ..	1044
Ковальчук Ю. О., Вольчинський А. Я., Сучасні підходи впровадження традицій народної фізичної культури у навчально-виховний процес дошкільних закладів	1046
Купрійчук О. А., Томащук О. Г. Формування мотивації до занять фізичною культурою і спортом у підлітків ..	1049
Лисюк А. В., Грейда Н. Б., Шапошнік К. С., Шевчук Т. С. Принципи застосування лікувальної фізичної культури та масажу для дітей грудного віку.....	1051
Мирончук В. О., Яловик В. Т. Аспекти розвитку спортивної ходьби на Волині.....	1054
Образей О. Є., Маляренко І. В. Особливості навчання плаванню дітей в умовах літнього оздоровчого табору	1057
Приходько М. М., Деделюк Н. А. Фізична підготовленість дошкільників м. Луцька.....	1059

Рода О. Б., Зелінський О. О.	
Фізична культура у структурі мотиваційно-ціннісних орієнтацій Старшокласників.....	1062
Собчук І. В., Добринський В. С.	
Порівняльна характеристика рівня фізичних якостей волейболісток різної Кваліфікації.....	1065
Тищенко А. В., Романюк О. В.	
Оцінка фізичного стану студенток вищого навчального закладу.....	1067
Філюк С. С., Ялович В. Т.	
Тренування витривалості у спортсменів з використанням моніторингу частоти серцевих скорочень.....	1070
Циплінська Д. В., Ульяницька Н. Я.	
Профілактика та корекція порушень постави у школярів.....	1072
Чикида П. П., Мудрик Ж. С.	
Особливості тренувального процесу спринтерів в річному циклі Підготовки.....	1075

МАТЕМАТИКА ТА ЇЇ ЗАСТОСУВАННЯ

Васильчук З., Кравчук О. М.	
Теорія Ейлера для сіток і графів.....	1078
Вітовщик О. С., Швай О. Л.	
Некласичні напрями сучасної логіки.....	1080
Гоголь О. С., Ілляшенко В. Я.	
Елементи проєктивної геометрії в школі.....	1083
Іванова Л. О., Ковальчук І. Р.	
Наближення класів сумами Стеклова.....	1085
Каширець Л. М., Ілляшенко В. Я.	
Значення геометрії Лобачевського у формуванні наукового світогляду.....	1088
Кравчук О. М., Лукашук І. М.	
Дослідження білінійної функції в – вимірному просторі.....	1090
Луць Т. М., Ілляшенко В. Я., Новосад Л. Л.	
Академік Михайло Кравчук і Волинь.....	1093
Мамчур О. Б., Швай О. Л.	
Застосування дерев до роз’язування задач.....	1095
Марчак А. О., Бушев Д. М.	
Дослідження з теорії наближення функцій у СНУ імені Лесі Українки.....	1097
Марчук А. І., Кравчук О. М.	
Про застосування деяких векторних формул до розв’язування геометричних задач.....	1100
Новосад Л. Л., Волошина Т. В.	
Використання груп симетрій у задачах на розфарбування при підготовці до турнірів.....	1102
Панасюк І. М., Швай О. Л.	

Історичні задачі в комбінаториці.....	1104
Панасюк М. С., Швай О. Л.	
Топологічне сортування	1106
Плахтина І. А., Кравчук О. М.	
Різні інтерпретації чотиривимірної геометрії	1108
Рафальська А. О., Швай О. Л.	
Булева алгебра і теорія множин.....	1111
Свищ І. В., Волошина Т. В.	
Напівгрупа бінарних відношень	1113
Смірнова М. С., Волошина Т. В.	
Розв'язування олімпіадних задач за допомогою конгруенцій	1116
Шкабко Г. В., Швай О. Л.	
Рекурентні співвідношення.....	1118
Юсюк Я. Ю., Кравчук О. М.,	
Інваріантні підпростори афінора в n -вимірному просторі.....	1121

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПРОГРАМНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОМП'ЮТЕРНИХ СИСТЕМ

Бондар Я. С., Литвішко Д. В.	
Використання електронних таблиць для створення інтерактивних програм	1124
Булатецький В. В., Хом'як А. В.	
Дослідження та розробки системи збору та аналізу метеоданих великих об'ємів	1127
Муляр В. П., Цибульська В., Петрук	
Використання Pro/Engineer для автоматизованого проектування	1129

ФІЗИКА

Кримусь А. С., Пекарська К. В.	
Дослідження нелінійно-оптичних властивостей монокристалів твердого розчину $\text{AgGaGe}_{3(1-x)}\text{Si}_{3x}\text{Se}_8$ ($0 < x < 0,33$).....	1132
Кубацька Т. Ю., Галян В. В.	
Антистоксова люмінесценція в напівпровідниках	1134
Махновець Г., Ільчук М., Божко В. В.	
Електричні властивості та спектральний розподіл фотопровідності кристалів 98 mol% TlInS_2 -2 mol% HgS	1137
Новосад О., Тимошук А., Галян В. В.	
Призначення, основні класи та характеристики спектральних приладів	1139
Петрук О., Цибульська В., Муляр В. П.	
Дидактичні можливості фізичного експерименту в навчальному процесі загальноосвітньої школи	1142
Тимошук А., Новосад О., Галян В. В.	
Оптичні матеріали та джерела електромагнітного випромінювання.....	1144

ХІМІЯ

Грохольська І. Ю., Очко Т. Ю., Семенович Т. В., Кормош А. Ж., Кормош Ж. О. Використання іонних асоціатів при потенціометричному визначенні сахарину	1147
Дубняк Т. М., Кормош Ж. О. Хемосенсор для визначення Меркурію	1149
Левковець С. І., Левковець В. І., Татарин Б. А., Піскач Л. В. Система $\text{HgI}_2\text{--HgBr}_2$	1151
Очко Т. Ю., Семенович Т. В., Грохольська І. Ю., Кормош Ж. О. Родамін С Гідрозид Сульфосаліцилаб Натрію, як хомосенсор для визначення Феруму (III)	1153
Очко Т. Ю., Семенович Т. В., Грохольська І. Ю., Кормош Ж. О. Mg-Al-Гідроталькіт та можливість його використання для виготовлення потенціометричних сенсорів.....	1155
Осип Ю. Л., Сливка А. В. Дослідження вмісту полі ненасичених жирних кислот у скелетних м'язах деяких видів риб	1158
Тищенко П. В., Іващенко І. А., Назарчук О. А., Олексеюк І. Д. Фазові рівноваги в системах $\text{CuGaS}(\text{Se})_2\text{--CuI}$, $\text{AgGaSe}_2\text{--AgCl}$, $\text{CuIn}_5\text{S}_8\text{--CuI}$, $\text{CuIn}_7\text{Se}_{11}\text{--CuI}$ при 770 К.....	1160
Цісар О. В., Піскач Л. В., Олексеюк І. Д. Фазові рівноваги в системі $\text{Tl}_2\text{S--In}_2\text{S}_3\text{--GeS}_2$ при 520 К	1162
Шиндор Н. В., Савчук Т. І., Кормош Ж. О. Порівняльна характеристика потенціометричних сенсорів для визначення фуросеміду.....	1164

Балецька Л. В. – студентка V курсу,
історичного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Історія сіл карасин та карпилівка Камінь-Каширського району

Постановка проблеми. Вивчення історії свого району та населених пунктів є досить цікавим, тому що зазвичай мало досліджується, або дуже поверхнево, що не дає повної інформації про події та проблемні питання. Переважна кількість історичного матеріалу висвітлена лише в місцевих періодичних виданнях, дані з яких часто носять суперечливий, або неоднозначний характер.

Мета дослідження – проаналізувати маловідомі події історії сіл Карасин та Карпилівка Камінь-Каширського району.

Результати дослідження. Назви сіл, як і кожного іншого населеного пункту, мають чимало легенд. За однією із них, Карпилівка отримала таку назву через те що в болотистій місцевості водилось багато такої риби як «карпи», а відповідно, Карасин від назви риби карась. [3]. Перша згадка про Карасин зафіксована 4 листопада 1636 р. Згадується село за досить загадкових обставин, йдеться про те, що у Володимирському міському суді розглядалась скарга єпископа Й. Молося-Баковецького на князя Заславського, який послав озброєних татар, волохів і сербів у кількості 200 осіб, які були у нього на службі, на єпископські села Карасин і Сошично. Ватага озброєних людей увірвалася у ці села з «криком і гуком великим» і поставила у його центрі понад 40 загострених кілків. Потім вони пограбували селян, окремих забила палицями до смерті, а частину, зокрема теслів та інших ремісників, зв'язали і відправили в Дубно, де їх селили на монастирських ґрунтах – так званій «слободі» [2, 399].

На жаль, відомості про Карпилівку та Карасин досить невеликі, але відомо, що раніше від карасинських лісів до Ковеля була прокладена «єврейська вузькоколійна залізнична дорога». Нею возили ду-

бовий ліс, який спалювали у печах паровозів. У кінці XVIII ст. село було зараховано у склад державних земель, як тоді називали – «ті, що перейшли у казну». У другій половині XIX ст. Карасин був переданий у володіння єврею Гольдштейну, який прийняв православ'я [4, 3].

Про Карпилівку відомо ще менше. У часи, коли Західна Україна перебувала у складі Польщі, в центрі села був маєток пана. За переказами старожилів, господар був дуже суворий, проте цінував та поважав працю селян і навіть влаштовував для них вечорниці (музики), але за це жителям села доводилося платити [3]. На жаль, чимало відомостей про ранню історію цих населених пунктів не збереглося. Можливо, через те, що церкву, яка могла б слугувати певним джерелом інформації, свого часу спалили.

Більше інформації про ці села маємо, стосовно подій періоду Другої світової війни. У селах Карасин та Карпилівка німці вперше з'явилися в березні 1942 року. Усіх людей почали зганяти на площу. З усіх сторін на людей були націлені кулемети, за якими лежали німецькі солдати, готові стріляти в будь-який момент [1, 4]. Приїзд німців на цю територію пов'язаний із тим, що населення відмовилось виконувати поставки для німецької армії. Жителів Карасина та Карпилівки звинуватили у підтримці партизанів. Командир наголосив, що якщо селяни і надалі допомагатимуть партизанам, то села покарають. Жителів зобов'язували здати 10 корів і 10 свиней, а всю молодь планували забрати на роботи до Німеччини [1, 3]. Говорять, що коли люди йшли на цей «сход», то вдягалися у святковий одяг, думаючи, що це останній день їхнього життя. Історик та дослідник Іван Корсак у одній зі своїх статей пише, що німці начисто пограбували села та спалили хутори [4, 3].

Уже у 1942–1943 роках села Карпилівка та Карасин стали ареною запеклого протистояння різних політичних сил. Особливо важким для жителів сіл був 1943 р. [1, 3]. У жовтні 1943 року, на свято Покрови, а за іншою версією між 4 і 7 листопада, німці в друге увійшли до Карасина і Карпилівки. Селами рознесли чутки, що ідуть німці мстити за співпрацю з партизанами. Над населенням німці чинити страшну розправу. Села горіли одразу з різних сторін, бо практично всі будинки були із солом'яної стріхи. Після підпалу, села ще два дні з бомбардували з літаків [4, 3]. Разом з тим, спалили церкву (на місці сучасного Обеліска-Слави), яка в період війни стала фактично «комоною» з харчами. Також, церква була важливою як історична пам'ятка, адже була дуже старою та мала рідкісні зразки ікон. У той рік на

Поліссі рано випали сніги, а тому, не маючи змоги відбудуватися одразу, людям довелося зимувати в лісі, де позалишались малесенькі будиночки (клуни), землянки [3]. За даними сільради, в Карасині вціліла лише одна хата родини Макревичів. Щодо Карпилівки, то невідомо, скільки будинків вціліло і скільки вижило людей [2, 403].

Не менш цікавою є інформація про існування організації під назвою «Ястрибки» в цей період. Це спільноти які організовувались на захист політичної діяльності місцевої влади. [3]. Кілька років назад, під час розбирання будинку одного з учасників спільноти, в підвалі було знайдено декілька зразків військової зброї. Після війни жителі ще довго чули відголоски воєнних подій. Відбудовувались помешкання, люди поступово повертались з лісу до нормального життя, вже радянською владою облаштовувались класи для навчання дітей, читальні та елементарні медичні установи [3].

Висновки. Таким чином бачимо, що історія сіл Карпилівка та Карасин сповнена чималою кількістю як легенд, так і трагічних подій, а подальше комплексне дослідження історії цих населених пунктів дозволить значно доповнити історію регіону в цілому.

Джерела та література

1. Горіли села... палили... [минає 60 – річниця з дня спалення сіл Карасин, Карпилівка, Стобихівка, Радошинка] // Полісся. – 2003. – 28 жовтня. – С. 5.
2. Денисюк В. Камінь-Каширськ 800 р. від першої писемної згадки про місто. Історія і сучасність / В. Денисюк. – Луцьк, 1996. – 176 с.
3. Інтерв'ю з Кондратюк Ф. Г. 1928 р. н. Записане Балецькою Л. В. 15. 04. 2015 р.
4. Корсак І. За вашу і нашу свободу / І. Корсак // Радянське Полісся – 1977. – 23 серпня. – С. 3.

Біда І. В. – студент IV курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Програмні засади діяльності федерації польських союзів захисників вітчизни (1928-1939 рр.)

Постановка проблеми. Війни залишають по собі довготривалий слід, який особливо міцно вкарбовується у свідомості колишніх

військових. Не стала винятком у цьому плані відновлена у листопаді 1918 р. Польська держава, громадяни якої окрім участі у Великій війні стали учасниками багатьох інших військових конфліктів. Задля забезпечення власних інтересів та позицій, колишні військові створювали організації парамілітарного типу, які зазвичай діяли роз'єднано. Лише у 1928 році була створена Федерація польських союзів захисників вітчизни (Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny – F.P.Z.O.O.) з метою об'єднання існуючих організацій ветеранів та військових резервістських з'єднань.

Дослідження даної проблеми дає змогу нам визначити особливості діяльності колишніх військових у мирний час, а також розкрити принципи та одну з форм їхньої самоорганізації.

Мета дослідження полягає у вивченні програмних засад діяльності Федерації польських союзів захисників вітчизни.

Результати дослідження. Федерація польських союзів захисників вітчизни функціонувала на основі прийнятих нормативних документів – в першу чергу статуту [2, 3]. Він складався із 12 параграфів, які визначали принципи діяльності Федерації [1, арк. 36].

У статуті мета створення організації визначалася як необхідність об'єднання усіх союзів резервістів та колишніх військових у єдиній дисциплінованій структурі під гаслом: «Усе для держави, її розвитку, безпеки та могутнього становища в світі при розвитку духу товариства серед колишніх військових, який панував на полі бою і використання його на користь мирної праці» [1, арк. 36].

Федерація ставила перед собою ряд завдань. На першому місці було піклування про моральний та здоровий розвиток усіх союзів, що входили до її складу, а також допомога у реалізації їхніх завдань. По-друге – це виховання в союзах відповідального, здатного до самопожертви і свідомого в своїх обов'язках громадянина-солдата, готового віддати для держави свій час, свою працю і майно, своє здоров'я та життя [1, арк. 37].

Виділялася ще одна група завдань, яка передбачала культурно-масову роботу (створення читалень та бібліотек; організацію професійних та навчальних курсів; видання книг і періодичних часописів тощо) [1, арк. 37].

Владні повноваження у Федерації мали: головний з'їзд делегатів, воєводські та повітові з'їзди, головне управління (м. Варшава), а також воєводські та повітові управління [1, арк. 37].

У головному з'їзді делегатів брали участь делегації як членів головного, так і усіх воєводських управлінь. На ньому могли прийматися зміни до статуту шляхом голосування [1, арк. 37]. Окремо організовувалися і воєводські з'їзди. Вони проходили раз на рік. В них брали участь члени воєводського управління та представники всіх повітових управлінь, що входили до воєводств. З'їзди такого типу займалися розглядом та затвердженням звітів як воєводського, так і повітових управлінь Федерації [1, арк. 38].

Певні суперечності, що виникали чи то між союзом і F.P.Z.O.O. чи поміж окремими союзами вирішував третейський суд Федерації [1, арк. 39].

За статутом члени даної організації могли бути: звичайними, надзвичайними та почесними. Так, кожен союз, що об'єднував колишніх військових та був затверджений органами державної влади, міг бути звичайним членом Федерації. Організація, яка окрім того, що відповідала вищезазначеним вимогам, забезпечувала допомогу та опікувалася колишніми солдатами і військовими, могла бути членом надзвичайним. Особа ж, яка мала заслуги перед союзом колишніх військових, мала можливість стати почесним членом, для цього головний з'їзд за поданням головного управління повинен був одногосно підтримати кандидатуру [1, арк. 39].

Будь-який член Федерації міг вийти з її складу за умови виконання всіх фінансових зобов'язань перед F.P.Z.O.O. Можливим було і виключення, якщо його діяльність суперечила статутним засадам [1, арк. 39].

Федерація могла бути ліквідованою рішенням головного з'їзду за наявності 2/3 голосів, також приймалася ухвала щодо ліквідації майна Федерації. У разі примусової ліквідації за рішенням державної влади, майно переходило до союзів-членів Федерації, а його розподіл проводили ліквідаційні збори [1, арк. 39].

Висновки. Таким чином, на території II Речі Посполитої функціонували організації, що об'єднували колишніх військових. Створена 1928 р. Федерація польських союзів захисників вітчизни фактично сконсолідувала такі структури та мала на меті координувати їхню діяльність. Задля цього було створено статут. Головне управління Федерації розмістилося у м. Варшава. Існували різноманітні воєводські та повітові відділи. Владні повноваження у Федерації мали: головний з'їзд делегатів, воєводські та повітові з'їзди, головне управління, а також воєводські та повітові управління. Також F.P.Z.O.O. розробила

чіткі принципи діяльності воєводських і повітових управлінь, особливості прийняття нових членів, визначила їх обов'язки та права.

Джерела та література

1. Державний архів Волинської області (ДАВО), ф. 211 Управління Волинського округу Федерації польських союзів захисників вітчизни, м. Луцьк Волинського воєводства, 1930-1939 рр., оп.1., спр. 2. Циркуляри окружного управління, устав федерації, протоколи засідань, съездів, собраний, списки членів федерації, 113 арк.
2. Niewęgłowska Aneta. Federacja Polskich Związków Obrońców Ojczyzny (1928-1939) : autoreferat / Aneta Niewęgłowska – 9 s. [Електронний ресурс]. – режим доступу до ресурсу:
3. <http://www.uwm.edu.pl/human/pliki/article/1471/AUTOREFERAT.pdf>

Шульга С. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Бондарчук О. Г. – студентка II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Одяг давньоримської жінки

Постановка проблеми. Римській матроні (матрона у стародавніх римлян – це знатна, поважна заміжня жінка, мати родини) були притаманні плавність рухів, монументальність, а головне величність. Культ величності ставився на перше місце. Важливим було підкреслити значимість та роль жінки – матері, жінки дружини. Прекрасною вважалася фігура з округлою лінією плечей, широкими стегнами і плоскими маленькими грудьми. Тому виникає зацікавлення питання, як за допомогою одягу римлянки досягали зазначеної мети?

Мета дослідження. Визначення особливостей одягу давньоримської жінки.

Результати дослідження. Одяг давньоримських жінок був драпірований і складався з трьох частин: туніка, стола, пала. Нижня туніка виготовлялася з тонкої тканини без рукавів і поясу, щільно облягала тіло і доходила до колін. На туніку надягалася стола – одяг з вовняної тканини, який представляв собою довге до щиколоток вбрання. І, на кінець, виходячи з дому, римлянки накидали покривало чи плащ –

палу. Пала являла собою довгий шматок матерії, який можна було одягати поверх туніки і столи, обертаючи його навколо тіла різними способами. Плащ-пала скріплювався на плечах застібками, які називалися аграфи [3, 37–38].

Спочатку всі три види одягу виготовлялися із різних тканин. Туніки виготовляли з вовняної тканини, пізніше – з льону, а вже в період імперії – з шовку і прозорих тканин. Зазвичай в туніці римляни ходили вдома, оскільки виходити в ній до гостей вважалося непристойно, а отже, туніка відігравала роль домашнього або нижнього вбрання. Особливого роду туніку, довгу, тісну, яка стягувалася поясом, без драпіровки, одягали римські дівчата в день повноліття і в день весілля [3, 38].

Стола виготовлялася з дорожчої тканини і оброблялася багатше. В добу Республіки усі жінки носили столу з вовни. Багаті римлянки в добу пізньої Імперії вдягали столу з шовку або індійської бавовни. Підв'язавши столу під груди, з-під неї витягали переднє полотнище і випускали наперед красивими складками. Стола була одягом заміжніх жінок, а дівчата поверх нижньої туніки одягали верхню, що доходила до колін, і спускали її до ліктя. Столу носили заміжні римлянки-громадянки, дівчата та незаміжні жінки столи не носили, її забороняли одягати рабінням і жінкам легкої поведінки [3, 38].

Також жінки носили призібрану спідницю під столу – інститу, яка повністю прикривала стегна і ноги, та важкими, рясними складками спускалася до землі. Інститу носили заміжні жінки. Інстита надавала фігурі статистичності та стійкості, що разом зі складним її огортанням декількома шарами одягу створювало величний образ хранительки домашнього вогнища [2, 93].

Пала складалася уздовж вдвічі, одна її половина закривала груди, інша – спину, на плечах за допомогою застібок обидві ці половини з'єднувалися. Надягалась пала різними способами, вона могла покривати обидва плеча, як грецький гіматій, або скріплюватися застібкою на одному або обох плечах, або ж накидатися на голову і огортати всю фігуру [5, 190]. У римських жінок пала була символом громадянства. З'являтися жінкам без столи або пали в громадському місці вважалося непристойно [1, 65].

Тканини для одягу виготовлялися вручну з овечої вовни, пізніше – з льону. В костюмі переважали яскраві кольори: коричневий, золотисто-жовтий, блакитний з сірим, світло-ліловий з жовтим. Рожево –

бузкові кольори матрони та інші громадянки не обирали, вважалося, що одяг таких кольорів личить лише куртизанкам [1, 65].

Римлянки носили також такий вид білизни, як строфіум, мамміларе (вид бюстгальтера), з допомогою якого якби ущільнювали груди, оскільки маленькі груди вважалися гарними. Строфи (шкіряні смужки) надягали під туніки і їх функцією було підтримувати груди знизу [4, 39]. Були відомі римлянкам і купальники – це були тонкі смужки тканини, які зав'язувалися на грудях і на стегнах.

Римлянки прикривали свою голову від вуличного пилу, для чого носили накидки або шарфи. Тонка тканина гарно драпірувалася навколо обличчя. Також жінки покривали голови краєм пали, столи або вуаллю від сонця і дощу. На святах прикривали голову краєм пали, укріплюючи її фібулою, в цьому випадку пала підперезувалась [3, 38; 1, 65].

Згодом римські жінки стали захоплюватися розкішню елліністичного Сходу. В нарядах з'явилися кольорові вишиті візерунки, бахрома, кайма. В епоху Імперії з'являються і нові типи одягу: далматика – туніка середньої довжини або довгої, найчастіше з міцної тканини. Далматику виготовляли з вовни або важкого шовку, затканого кольоровим малюнком, нитками з дорогоцінних металів (золота, срібла) [3, 38–39].

Висновки. Таким чином, вбрання давньоримської жінки було суворим, але водночас вільним, простим та витонченим. Основна особливість жіночого одягу – його драпірування, відсутність рукавів та соціальне призначення (стола).

Джерела та література

1. Дудникова Г.П. История костюма / Г. П. Дудникова. Изд. 2-е, доп. и перер. – Ростов н/Д: Феникс, 2003. – 448 с. (Серия «Начальное профессиональное образование»)
2. Кнабе Г.С. Древний Рим – история и повседневность: Очерки / Г. С. Кнабе. – М: «Искусство», 1986. – 204 с.
3. Короткова М.В. Короткова М.В. Культура повседневности: История костюма / М. В. Короткова. – М. : Гуманит. изд. центр Владос, 2002. – 304 с.
4. Плаксина Э.Б. История костюма. Стили и направления: Учеб. пособие для студ. учрежд. сред. проф. образования / Э. Б. Плаксина, Л. А. Михайловская, В. П. Попов; Под ред. Э.Б. Плаксиной. – М.: ИРПО: Издательский центр «Академия», 2003. – 224 с.
5. Сидоренко В. И. История стилей в искусстве и costume / В. И. Сидоренко. / Серия «Среднее профессиональное образование». – Ростов н/Д: Феникс, 2004. – 480с.

Веремчук О. В. – студентка III курсу
історичного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Музеефікація об'єктів культурної спадщини (за матеріалами Волинської області)

Постановка проблеми. Перетворення пам'ятки на об'єкт музейного показу є досить складним. Адже об'єкт історико-культурної спадщини необхідно представити таким чином, аби не зруйнувати його зв'язків із природним середовищем. Створення музеїв на основі таких пам'яток допомагає зберегти та популяризувати історико-культурну спадщину [2].

Найяскравішим прикладом даного явища є замкові комплекси. Музеефікація замків та перетворення їх на об'єкти музейного показу відображає не лише багату історію та культуру нашого народу, але в такий спосіб сприяє збереженню пам'ятки в її автентичному вигляді (або наближеному до автентичного), не зруйнувавши її зв'язків із навколишнім середовищем. Тобто у такий спосіб відбувається музеефікація об'єктів історико-культурної спадщини.

Мета дослідження. Виявлення музеефікованих об'єктів історико-культурної спадщини Волині, на базі яких було створено музеї.

Результати дослідження. Музеефікація замкових комплексів та відкриття на їх основі музеїв сприяла збереженню історико-культурних пам'яток [3]. Більшість музеїв ансамблевого типу створювалися на основі музеефікації історико-культурної спадщини. Це стосується й Волині.

Яскравим прикладом є музей історії Луцького братства, який був відкритий 27 вересня 2011 р. у стінах колишнього Хрестовоздвиженського монастиря. У 1617 р. у цих стінах почало оформлятися Луцьке Хрестовоздвиженське православне братство мирян і духовенства. І саме створення на цьому місці музею присвяченого діяльності луцьких братчиків дозволило музеефікувати і саме приміщення колишнього монастиря. У музейних залах частково відтворено ансамбль монастирських меблів кінця XVIII – XIX ст., у вітринах демонструються оригінальні предмети церковного вжитку. Експонатами, які підкреслюють значення цієї будівлі є стародруки XVII–XIX ст.ст. з

бібліотеки Луцького братства, документи з фінансової діяльності луцьких братчиків, метричні книги Хрестовоздвиженської братської церкви минулого століття. Найціннішим «експонатом» музею є автентична інтер'єрна кладка братського монастиря [7].

Чимало пам'яток Волині пов'язані з іменем української поетеси Лесі Українки. Зокрема, у Луцьку у 2005 р. було відкрито меморіальний музей-кімнату «Лесина вітальня». Тим самим вдалося частково музеєфікувати будинок, у якому мешкала родини Косачів у 90-х рр. XIX ст. У музеї відтворено відповідний інтер'єр, а експонати підібрані у такий спосіб, аби відвідувач міг уявити собі побут знаної родини, яка залишила неабиякий слід в житті України. Зануритися в епоху кінця XIX ст. допомагають також експоновані на стінах фотокартки із зображенням тогочасного Луцька [6].

Ще один об'єкт історико-культурної спадщини, який пов'язаний із ім'ям поетеси – Колодяжненський літературно-меморіальний музей Лесі Українки. Саме шляхом створення у Колодяжному музею вдалося музеєфікувати садибу, яка була придбана батьком видатної українки Петром Косачем у 1868 р. У цій будівлі проживала Леся Українка з 1882 до 1907 рр. У цей період вона написала багато поетичних творів, які увійшли до скарбниці української та світової літератури. У музеї діє повноцінна експозиція, яка розкриває життєвий і творчий шлях Лесі Українки [5].

У такий же спосіб було музеєфіковано і родинну садибу Липинських у селі Затурці. 22 серпня 2011 р. тут було відкрито меморіальний музей В'ячеслава Липинського. Завдяки тому, що 29 травня 1995 р. Волинським обласним управлінням культури було видано наказ про організацію в колишній садибі Липинських меморіального музею, було проведено реставраційні роботи аби відновити та зберегти двохповерховий будинок 30-х рр. XX ст., у якому і розмістився музей. Унікальну колекцію особистих речей та документів В'ячеслава Липинського та його родини вдалося сформувати завдяки його доньці Єві Липинській-Сензеловській з Лондона, племінникам Яну і Казимиру з Кракова та Єжи Липинським з Гданська [4].

Створення нетрадиційного музею у одному із будинків в старій частині міста Луцька дозволило зберегти найдавнішу діючу аптеку міста. Відкриття у цьому приміщенні аптеки-музею дозволило не лише зберегти відбудовану в 1845 р. будівлю, але відновити виробництво ліків, як це відбувалося у минулому. Важливим для музеє-

фікації будівлі є той факт, що саме тут виготовлялися ліки для вже згаданої нами Лесі Українки в період коли вона разом із родиною проживала у Луцьку. Автентичними експонатами є касовий апарат The National Cash Register Co (USA) та посібники з фармакології, які використовувалися місцевими аптекарями у минулих століттях [1].

Висновки. Таким чином, культурний простір Волині володіє значним досвідом музеєфікації об'єктів історико-культурної спадщини та створення на їх основі музеїв. Це забезпечило збереження та актуалізацію цих пам'яток, а в окремих сприяло їх реставрації (садиба Липинських у с. Затурцях). Окрім того, вказаний шлях створення музеїв суттєво збагатив музейну мережу України, зробив її туристично привабливою.

Джерела та література

1. Аптека-музей, м. Луцьк [Електронний ресурс] // Музейний простір Волині. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/index/apteka_muzej_m_luck/0-64
2. Брич М. Т. Музеєфікація пам'яток архітектури та містобудування як засіб збереження історико-культурної спадщини / Марія Тарасівна Брич // Історико-культурна спадщина в демократичному суспільстві: сприяння діалогу, примиренню та відповідальності : тези II-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 17–18 квітня 2015 р., Львів / Національний університет «Львівська політехніка», Інститут гуманітарних і соціальних наук, Кафедра історії України та етнокомунікації. – Львів, 2015. – С. 78–82
3. Жукова О. В. Музеєфікація замкових комплексів України як один з засобів їх збереження [Електронний ресурс]. – 2004. – Режим доступу: <http://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Sci/Archeology/Archeometry/Heritage/CastlesMuseums.html>
4. Затурцівський меморіальний музей В'ячеслава Липинського – відділ Волинського краєзнавчого музею [Електронний ресурс] // Музейний простір Волині. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/index/zaturcivskij_memorialnij_muzej_v_lipinskogo/0-6
5. Колодяжненський літературно меморіальний музей Лесі Українки – філіал Волинського краєзнавчого музею [Електронний ресурс] // Музейний простір Волині. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/index/kolodjazhnenskij_literaturno_memorialnij_muzej_lesi_ukrajinki/0-10
6. Музей «Лесина вітальня», м. Луцьк [Електронний ресурс] // Музейний простір Волині. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/index/muzej_lesina_vitalnja_m_luck/0-65
7. Музей історії Луцького братства – відділ Волинського краєзнавчого музею [Електронний ресурс] // Музейний простір Волині. – Режим доступу: http://volyn-museum.com.ua/index/muzej_istoriji_luckogo_khrestovozdvizhenskogo_bratstva_xvii_xxi_stolit/0-66

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Волошина В. В. – студентка V курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Електронне урядування як форма державного управління

Постановка проблеми. Ситуація в нашій країні, а також умови часу вимагають використання оптимальних форм державного управління, які б з однієї сторони сприяли розвитку інформаційного суспільства, а з іншої – могли бути втілені за сучасних реалій. Саме тому особливої уваги потребує така форма організації державного управління, як електронне урядування, тобто форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян.

Мета дослідження: аналіз електронного урядування як форми державного управління.

Результати дослідження. Розвиток інформаційного суспільства та однієї з його ключових складових – електронного урядування, є досить важливою і глобальною тенденцією сучасності. Це, в свою чергу, вимагає цілковитої трансформації державного управління та суспільства, адже електронне урядування – це нова філософія державного управління, для її втілення необхідно розробити нову законодавчу базу та адаптувати її до відповідних міжнародних документів, а також потрібно врахувати особливості використання інформаційних технологій. Це дуже важлива проблема, адже сьогодні в Україні законодавство в даній сфері є досить суперечливим та неоднозначним і технічна складова залишає бажати кращого.

Метою впровадження електронного урядування в Україні є розвиток електронної демократії задля досягнення європейських стандартів якості електронних державних послуг, відкритості та прозорості влади для людини та громадянина, громадських організацій, бізнесу. При цьому мова йде не про інформатизацію наявної системи

державного управління, а про використання можливостей інформаційно-комунікативних технологій для задоволення потреб людини та громадянина, що передбачає:

- підвищення якості та доступності державних послуг для людини та громадянина, спрощення процедур та скорочення адміністративних витрат;

- підвищення якості адміністративних та управлінських процесів, забезпечення контролю за результативністю діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування з одночасним забезпеченням належного рівня інформаційної безпеки;

- забезпечення відкритості інформації про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, розширення доступу до неї та надання можливості безпосередньої участі людини і громадянина та інститутів громадянського суспільства у процесах підготовки та експертизи проектів рішень, що приймаються на всіх рівнях державного управління [1, 30].

Впровадження електронного урядування вимагає докорінної перебудови роботи державних органів, для успішного завершення даного процесу особливу увагу необхідно приділити таким базовим принципам впровадження електронного урядування, як: реформування процесів, лідерство, стратегічні інвестиції, співпраця, участь громадян [2].

Впровадження технологій електронного урядування приведе до того, що громадяни завдяки взаємодії з органами влади і доступу до публічної інформації, офіційних документів і рішень органів влади, будуть краще поінформовані і з більшим бажанням братимуть участь у процесі вирішення державних справ. Отже, це забезпечить широку участь громадськості у процесі прийняття рішень, тобто буде формуватися таке явище як електронна демократія, яка відображає можливість кожного брати участь у формуванні та реалізації державної політики, прийнятті рішень органами влади, використовуючи при цьому інформаційні технології для двостороннього інтерактивного зв'язку між державою (органами влади) та громадянами.

Незважаючи на позитивну динаміку розвитку електронних інформаційних ресурсів в Україні невирішеними проблемами залишаються відомчий підхід до їх створення, значне дублювання інформації, відсутність єдиних стандартів та несумісність ресурсів, складність доступу тощо. Внаслідок такого стану сьогодні відсутня можливість

надання інтегрованих державних послуг [3].

Висновки. Розвиток електронного урядування за сучасних умов в Україні є надзвичайно важливим, оскільки воно сприяє ефективності управління, підвищує якість та швидкість надання адміністративних послуг, забезпечує прозорість та вплив громадськості на прийняття рішень, знижує рівень корупції, економить кошти та час. Отже, впровадження електронного урядування в Україні забезпечить якісно новий рівень управління державою та суспільством в цілому, зміцнить довіру до держави та її політики, вдосконалив взаємодію між органами державної влади, бізнесом, громадянами та державними службовцями, призведе до формування електронної демократії.

Джерела та література

1. Електронне урядування : опорний конспект лекцій / С. В. Дзюба, І. Б. Жиляєв, С. К. Полумієнко та ін.; за ред. А. І. Семенченка ; ОБСЄ. – Київ, 2012. – 264 с.
2. Колосок А. Електронне урядування – шлях до формування соціально відповідальної держави / А. Колосок // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 6. – С. 417–421.
3. Концепція розвитку електронного урядування в Україні [Електронний ресурс] / О. А. Баранов, М. С. Демкова, С. В. Дзюба та ін. – К. : [б. в.], 2009. – 16 с. – Режим доступу : http://www.irf.ua/files/ukr/conception_final.pdf. – Назва з екрана.

Крамар Ю. В. – доктор історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
СНУ імені Лесі Українки

Гладь І. О. – студентка II курсу історичного
факультету СНУ імені Лесі Українки

Романський та готичний стилі: порівняльна характеристика

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що культура, зокрема мистецтво, є невід'ємною складовою розвитку людської цивілізації і, водночас, відображає найважливіші етапи її еволюції. Становлення романського та готичного стилів характеризується не тільки створенням видатних художніх творів і пам'яток, а й відображає переломні моменти в політичному, соціальному та релігійному житті того часу.

Мета дослідження. Провести порівняльний аналіз романського та готичного стилів, визначити їх місце та роль в історії західноєвропейського мистецтва.

Результати дослідження. Культура західноєвропейського середньовіччя – це результат складного та суперечливого синтезу античних традицій, культури варварських народів і християнства.

В історії західноєвропейської культури доби зрілого середньовіччя виділяють два основні періоди. Першому (X–XII ст.) відповідає так званий романський стиль. В цей період церква мала величезний вплив на життя суспільства. Вона була головним замовником творів мистецтва. Величаві архітектурні форми соборів і церков виражали силу, міць і авторитет церкви.

Наприкінці XII ст. на зміну романському прийшов новий стиль – готичний. Він розвивався на основі романського стилю, водночас висуваючи власну систему архітектурного та художнього мислення. Характерною рисою цього періоду є бурхливий розвиток міст, які стають важливими осередками середньовічної культури. Готичний стиль це, насамперед, «міський» стиль.

Домінуючим видом мистецтва в *романський період* є архітектура. Лицарський замок, монастир і храм були головними типами споруд цього стилю [1, 66]. Культурними центрами епохи були переважно монастирі та церкви. У культовій архітектурі втілювалася, насамперед, християнська ідея. Романські храми мали прості форми – масивні стіни, великі в діаметрі колони, вузькі дверні й віконні отвори. Важкі й приземисті зовнішні форми надавали такому храму суворого і простого вигляду.

В основі храму лежав видовжений латинський хрест. Основна поздовжня частина ділилася за допомогою двох чи чотирьох рядів колон на три - п'ять нефів. Архітектори з плином часу змінювали конструкцію храму: стали надавати особливу увагу його східній частині, в якій знаходився вівтар. Тут з'являється хор, капелла і крипта. Кожному елементу будівлі надавалося особливе символічне значення.

На відміну від романської архітектури з її масивними формами, *готична* базувалася на легких каркасних конструкціях (стрільчаті арки, аркбутани, контрфорси). Це дало змогу будувати споруди, небачених досі розмірів. Завдяки новій каркасній системі зменшилось навантаження на стіни. Тому з'явилися барвисті вітражні стрільчасті вікна. Всі елементи стилю підкреслювали вертикаль: вузькі високі вежі та колони, арки з загостреним верхом.

Вказані мистецькі стилі виявили себе не лише в архітектурі, а й в малярстві та скульптурі. Час розквіту монументального мистецтва припав на XI–XIII ст. У XII ст. уперше для декорування фасадів церков стали використовувати скульптурні зображення, хоча єдиної системи скульптурного декору ще не було вироблено. Чудовим витвором романської монументальної пластики є гігантські рельєфні композиції над порталами храмів. Найчастіше сюжетними темами були грізні пророцтва Апокаліпсиса і Страшного суду, історія страждань та смерті Христа, життя святих, повчальні притчі [2, 59]. Характерним є різні масштаби фігур. Їх розмір суворо підпорядковувався принципу ієрархії: Христос домінував над фігурами ангелів і апостолів, які, в свою чергу, були більшими за фігури простих смертних.

Із всіх видів образотворчого мистецтва періоду готики найбільше значення мала скульптура. Як і в романський, так і в готичний періоди, вона розвивалася в тісному зв'язку з архітектурою. Релігійна тематика зберегла своє домінуюче становище, але характер її образів змінюється. Вони стають більш емоційними і «живими». Поступово в статуарній пластичності зростає роль світських сюжетів [3, 66].

Утвердження нових принципів архітектурної конструкції в період готики привів до поступового витіснення монументальних розписів, які відігравали велику роль в романському мистецтві XI - XII ст. Фреску замінив вітраж [3, 68].

Крім монументальних форм живопису в період готики спостерігається розквіт книжкової мініатюри [2, 74]. Поступово книга набуває все більш світського характеру.

Висновки. Таким чином, романський і готичний стилі, стали важливими етапами в еволюції західноєвропейського мистецтва доби середньовіччя. Ці стилі були відображенням епохи, де велику роль відігравала церква (в період раннього і зрілого середньовіччя), а також міста (в пізньосередньовічну добу). Останні стали важливими осередками немонастирської культури, підготувавши, тим самим, ґрунт для появи культури Відродження.

Джерела та література

1. Варданян Р. В. Мировая художественная культура: Архитектура / Р. В. Варданян. – М.: Гуманит. изд. ВЛАДОС, 2003. – 400 с.
2. Ильина Т. В. История искусств. Западноевропейское искусство: Учеб. – 3-е изд., перероб. и доп. / Т. В. Ильина – М.: Виск. шк., 2000. – 368 с.

3. История искусства зарубежных стран / [А. С. Гушин, Г. Г. Гримм, Ц. Г. Нессельштраус и др.]. – М.: изд. академии художеств СССР, 1963. – 611 с.
4. Юхвидин П. А. Мировая художественная культура / П. А. Юхвидин. – М.: Новая школа, 1996. – 256 с.

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Гордійчук А. В. – студентка II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Основні принципи електронного документообігу

Постановка проблеми. На сьогодні одним із пріоритетів України є розвиток інформаційного суспільства з його важливою складовою – електронним документообігом. Порядок електронного документообігу визначається державними органами, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності згідно з законодавством.

Метою даного дослідження є характеристика основних принципів функціонування електронного документообігу.

Результати дослідження. Електронний документообіг – сукупність процесів створення, оброблення, правлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення електронних документів, які виконуються із застосуванням перевірки цілісності та у разі необхідності з підтвердженням факту одержання таких документів [3].

Основним об'єктом електронного документообігу є електронний документ – документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа [3]. Основними цілями впровадження електронного документообігу є: 1) підвищення ефективності управління діяльністю; 2) прискорення руху документів; 3) зменшення трудомісткості опрацювання документів [2, 302].

Основними принципами електронного документообігу є:

1. Однократна реєстрація документа – паралельне виконання різних операцій з метою скорочення часу руху документів і підвищення оперативності їх виконання.

2. Безперервність руху документа – єдина база документарної інформації для централізованого зберігання документів і що виключає дублювання документів.

3. Ефективно організована система пошуку документа – відправлення та передавання електронних документів, що здійснюються автором або посередником в електронній формі за допомогою засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем або шляхом відправлення електронних носіїв, на яких записано цей документ.

Якщо автор і адресат у письмовій формі попередньо не домовилися про інше, датою і часом відправлення електронного документа вважаються дата і час, коли відправлення електронного документа не може бути скасовано особою, яка його відправила. У разі відправлення електронного документа шляхом пересилання його на електронному носії, на якому записано цей документ, датою і часом відправлення вважаються дата і час здавання його для пересилання.

Вимоги підтвердження факту одержання документа, встановлені законодавством у випадках відправлення документів рекомендованим листом або передавання їх під розписку, не поширюються на електронні документи. У таких випадках підтвердження факту одержання електронних документів здійснюється згідно з вимогами цього Закону.

4. Одержання електронних документів. Електронний документ вважається одержаним адресатом з часу надходження авторові повідомлення в електронній формі від адресата про одержання цього електронного документа автора, якщо інше не передбачено законодавством або попередньою домовленістю між суб'єктами електронного документообігу.

Якщо попередньою домовленістю між суб'єктами електронного документообігу не визначено порядок підтвердження факту одержання електронного документа, таке підтвердження може бути здійснено в будь-якому порядку автоматизованим чи іншим способом в електронній формі або у формі документа на папері. Зазначене підтвердження повинно містити дані про факт і час одержання електронного документа та про відправника цього підтвердження.

У разі ненадходження до автора підтвердження про факт одержання цього електронного документа вважається, що електронний документ не одержано адресатом.

Якщо автор і адресат у письмовій формі попередньо не домовилися про інше, електронний документ вважається відправленим авто-

ром та одержаним адресатом за їх місцезнаходженням (для фізичних осіб – місцем проживання), у тому числі якщо інформаційна, телекомунікаційна, інформаційно-телекомунікаційна система, за допомогою якої одержано документ, знаходиться в іншому місці. Місцезнаходження (місце проживання) сторін визначається відповідно до законодавства.

5. Перевірка цілісності електронного документа проводиться шляхом перевірки електронного цифрового підпису [1, 15–16].

Висновки. Електронний документообіг – це сукупність технологій, які не тільки значно оптимізують, але й істотно змінюють роботу будь-якої організації. При цьому важливим є його здійснення за визначеними принципами, що сприяють забезпеченню захисту інформації.

Джерела та література

1. Литовченко О. О. Правове регулювання електронного документообігу в Україні / О. О. Литовченко, Н. К. Проценко. – Кременчук, 2012. – 32 с.
2. Охріменко Г. В. Основні принципи та проблеми впровадження електронного документообігу в організації / Г. В. Охріменко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : «Культура і соціальні комунікації». – 2009. – Вип. 1. – С. 300–307.
3. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. № 851–IV (Редакція станом на 30 вересня 2015 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – С. 275.

Білик В. А. – кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії

СНУ імені Лесі Українки

Губарик Ю. В. – студент I курсу

історичного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Піднесення іудейського царства за правління царя Аси

Постановка проблеми. Ім'я ізраїльсько – іудейського царя Соломона добре відоме широкому загалу. Разом зі своїм батьком царем Давидом він увійшов в історію як мудрий правитель, що створив потужну державу. Однак, з його смертю, фактично, занепадає і його держава. Ізраїльсько – Іудейське царство розпалося на дві частини:

Ізраїльське (Північне) царство на чолі з царем Єровоамом та Іудейське (Південне) царство на чолі із Ровоамом.

У порівнянні з Ізраїльським, в Іудейському царстві внутрішня ситуація була нестабільною, і тут за правління царів Ровоама та Авіяма спостерігалися часті конфлікти. І лише їхньому наступникові царю Асі вдалося відновити, хай і частково, могутність Іудейського царства.

Мета дослідження: визначити особливості внутрішньої і зовнішньої політики іудейського царя Аси, які сприяли зміцненню Іудейської держави.

Результати дослідження: Правління іудейського царя Аси припадає на 911–869 рр. до н. е. [3, 208]. Те, що Аса чотири десятиліття займав царський трон, свідчить про його авторитет і могутність [1, II Хронік 15:10]. Аса був прихильником віри в єдиного Бога, і своє правління розпочав з переслідування прихильників багатобожжя: «І вигнав він блудодіїв із краю, і повикидав усіх божків, яких поробили були їхні батьки» [1, I Царів 15:12]. Про його неприйняття язичництва свідчить і той факт, що свою матір Аса позбавив права бути царицею, через те, що вона зробила ідола Астарту: «І навіть матір свою Мааху, і її він позбавив права бути царицею, бо вона зробила була ідола для Астарті. І Аса порубав ідола її, та й спалив у долині Кедрон» [1, I Царів 15:13]. Багато уваги правитель приділяв і храмовому будівництву. Також він підтримував матеріально і головну споруду столиці – храм Бога Яхве. Така позиція Аси сприяла тому, що йому вдалося здобути беззаперечну підтримку у пророків та в простолюду.

Ще одна особливість політики царя Аси – військове посилення держави. Біблія повідомляє: «І було в Аси війська: носіїв великих щитів та ратищ з Юди – три сотні тисяч, а з Веніямина таких, що носять малого щита, та лучників – двісті й вісімдесят тисяч. Усі вони – хоробрі вояки» [1, II Хронік 14:7]. На утримання війська виділялися значні кошти, особлива увага приділялась озброєнню воїнів. Уже на початку царювання Аса мав можливість перевірити боєздатність свого війська в битві з військом єгипетського фараона Осоркона I (в Біблії – кушеянин Зерах), яка відбулася в долині Цефат біля міста Мареш у 903 (908) р. до н. е. Якщо вірити Біблії, в іудейського царя було наполовину менше військо, однак він завдав нищівної поразки єгиптянам: «І побив Господь кушеян перед Асою та перед Юдою, і кушеяни повтікали. І гнав їх Аса та народ, що був з ним, аж до Герару. І попадало з кушеян багато, так що ніхто з них не залишився

живий, бо вони були поторощені перед Господнім лицем та перед табором Його» [1, II Хронік 14:11-12]. Ця перемога посилила авторитет царя Аси в очах сусідніх царств, ймовірно, було укладено договір із Сирійським царством.

Упродовж наступних десятиріч Іудейське царство уникало військових конфліктів. Держава зміцніла, рівень життя населення був значно вищим, ніж в Ізраїльському царстві, що спонукало ізраїльтян залишати свою країну і оселятися в Іудеї. Це викликало невдоволення ізраїльського царя Баші, який в середині 880 рр. до н. е. розпочав підготовку військового походу проти Іудейського царства. Військові сили двох країн були нерівнозначні – іудеї значно поступалися ізраїльтянам. Тому цар Аса вдався до дипломатії. Він звернувся до сирійського царя Бен-Гадада із проханням вплинути на ізраїльського царя – Башу. Оскільки прохання було підкріплене численними дарунками, сирійський правитель вступив у конфлікт на боці Іудеї [3, 208]. Ізраїльський правитель не наважився виступити проти Сирійського царства. Цим скористався Аса, його військо отримало розпорядження грабувати і руйнувати ізраїльські міста-фортеці Ійону, Дану і Авел-Маїм. Також іудеї розібрали мури недобудованої ізраїльської фортеці Рама: «А цар Аса взяв усього Юду, і вони повиносили каміння Рами та її дерево, що з них будував був Баша, і побудував з того Геву та Міцпу» [1, II Хронік 16:1-2, 4-6].

Успіхи іудейського царя Аси, однак натрапили на різку критику релігійної верхівки Іудеї. Це пояснюється двома причинами: по-перше, Аса піддався критиці через те, що багаті дарунки, надіслані сирійському цареві, були здійснені не тільки із царської скарбниці, але й з храмової скарбниці. По-друге, союз Іудеї з Сирією не був вигідний для храмової політики Єрусалиму. У відповідь на критику, Аса посадив до в'язниці пророка, який йому докоряв за союз із Сирією. Репресивна політика торкнулася також і декого з народу: «І розгнівався Аса на прозорливця, і дав його до в'язниці, бо був у гніві на нього за це. І Аса тиснув декого з народу того часу» [1, II Хронік 16:10]. Однак загалом, царювання Аси оцінюється як період процвітання. Зокрема, Йосип Флавій писав: «Цар єрусалимський Асан був чудовою і богобоязливою людиною. Він зміцнив своє царство тим, що видалив з нього все, що було в ньому непорядного, і очистив його від усього лихого» [2, 212].

Помер Аса на 41 році правління через важку хворобу ніг: «І поховали його в його гробницях, які він викопав собі в Давидовому

Місті (Єрусалим). І поклали його на ложі, що він наповнив пахощами та різними, по-мистецькому зробленими, мастями. І спалили йому дуже велике паління» [1, II Хронік 16:14].

Висновки. Отже, у внутрішній політиці Аса основну увагу зосередив на релігійній реформі (закріплення єдинобожжя, храмове будівництво), на посиленні військової могутності держави. Самі ці чинники сприяли зміцненню Іудейського царства, зростанню його авторитету на міжнародній арені.

Джерела та література:

1. Біблія. – Київ: Українське Біблійне товариство, ст.1151, 2011.
2. Иосиф Флавий. Иудейские древности. Перевод с греч. Г. Г. Генкеля. – Спб, 1900. – 689 с. [Електронний ресурс].
3. Режим доступу: <http://www.mpda.ru/data/948/625/1234>.
4. Тантлевский И. Р. Исчтория Израиля и Иудеи до разрушения Первого Храма. – СПб.: Изд-во. С.-Петербур. ун-та, 2005. – 402 с. [Електронний ресурс].
5. Режим доступу: <http://www.pseudology.org/evrei/>.

Гулюк К. В. – студентка III курсу
історичного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат історичних наук,
кафедри нової та новітньої історії України
СНУ імені Лесі Українки,
доцент В. В. Пришляк

**Бахчисарайський Українсько-кримсько-татарський
договір 1648 р.**

Постановка проблеми. Бахчисарайський договір 1648 р., укладений, очевидно, наприкінці лютого між Богданом Хмельницьким та Іслам III Гіреєм, обумовлював дипломатичні відносини гетьмана та хана, передбачав надання взаємної військової допомоги. Цей договір не лише започатковував дипломатичні зв'язки Б. Хмельницького, але й був однією з причин успішного початку повстання під його проводом. Отже, проблематика дослідження – це причини, умови та значення Бахчисарайського договору 1648 р.

Метою дослідження є визначення кримсько-татарського вектора дипломатичних відносин Богдана Хмельницького на початку Національно-визвольної війни 1648–1657 рр.

Результати дослідження. Богдану Хмельницькому задля перемоги над Річчю Посполитою у війську не вистачало мобільної та легкої кавалерії, тому необхідно було заручитися саме цим видом мілітарної підтримки Кримського ханату [2, 55].

Кримчаки обопільно були зацікавлені в союзі з козаками, бо в цей час Оттоманська Порта вела війну із Венеційською республікою, яка затягнулася на кілька десятиліть (1645–1669) [5, 179]. Султан Ібрагім вимагав у кримського хана допомоги в 1648 р., але в того було скрутне становище так, як в 1648 р. у Криму був неврожай і голод, а спроби походу на московські землі 1647 р. та січні 1648 р. зазнали невдачі [1, 123].

Іслам III Гірей в таких умовах вирішив, що вирушить на допомогу Б. Хмельницькому у протистоянні з поляками, керуючись, тим, що козаки досі загрожували татарським улусам, а також враховуючи певний зиск від походу для степовиків у вигляді ясиру, адже Річ Посполита чотири роки уже не платила «упоминків» татарам. Вразі потреби допомоги султану Ібрагіму, Іслам III Гірей мав на меті залучити козаків, які вже неодноразово перемагали на морі [5, 180].

Передоднем договору був лист Богдана Хмельницького до турецького султана Ібрагіма про надання військової допомоги [4, 25]. Гетьман цілком реально оцінював плюси та мінуси цього договору [6, 301].

Умови договору передбачали: по-перше, визначення кордонів козацької України та Кримського ханату. Б. Хмельницький передав у розпорядження татар місто Іслам-Кермен при Татарській переправі, крім того степовики не повинні були переходити кордон без дозволу гетьмана [2, 59]. Також татари могли брати в полон лише поляків. По-друге, уся Україна мала бути під владою гетьмана, а усі маєтки шляхти на території країни належать козакам [2, 59]. Перед кожним походом, гетьман застерігав татар не брати у полон православних людей. В першому поході весною 1648 р. під Бердичевом вони виконали обіцянку, але в наступних битвах грабували усіх без обмежень [6, 301]. Щоразу, коли татари мали вирушити на українську територію Б. Хмельницький або його полковники супроводжували військо, задля безпеки мирного населення [6, 301]. По-третє, обумовлювалися умови торгівлі між Україною та Кримським ханатом [2, 59].

Бахчисарайський договір 1648 р. дав початок семилітньому союзу з Кримським ханатом. Незважаючи на його непевність, козаки все ж оминули військових сутичок з татарами та могли сконцентрувати свої сили у війні з Річчю Посполитою [6, 302]. У битві під Жовтими Водами 29 квітня – 16 травня 1648 р., для прикладу козакам прийшли на допомогу 24 тис. татар на чолі з перекопським мурзою Тугай-беєм, результатом чого став відступ польського війська [4, 26]. Пожвавилася торгівля у південних землях, появилися нові шляхи сполучення та прогресував караванний рух, були плани, що українські землі стануть посередником між Стамбулом і Москвою, але їм не судилося здійснитися [3, 87]. У часи спокою на півдні населення утворило кілька містечок, поселення з'явилися навіть на Андріївському острові на р. Бузі. Іслам III Гірей був незадоволений цим процесом, тому, що це створювало зайві труднощі у виході за ясиром [5, 180].

Висновки. Отже, Бахчисарайський договір 1648 р. привів до зміни вектора дипломатичних відносин козацької України. На противагу цілковитій залежності від Речі Посполитою, Б. Хмельницький став тимчасовим васалом Османської імперії. Її васал – Кримський ханат на початковому етапі Національно-визвольної війни у 1648–1649 рр., був найпершим, хоча, як виявилось, не завжди надійним, військово-політичним і дипломатичним союзником для Війська Запорозького. Проте, сподівання османського правління щодо подальшого використання українського козацтва у боротьбі за встановлення своєї гегемонії у східній частині Середземного моря не здійснилися.

Джерела та література

1. Грушевський М. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. / Михайло Грушевський. – К.: Наук. думка, 1995. – Т. VIII: роки 1626–1650. – Ч. II. – 856 с.
2. Гвоздик-Пріцак Л. Основні міжнародні договори Богдана Хмельницького 1648–1657 рр. / Лариса Гвоздик-Пріцак ; відп. ред. О. Мишанич; НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – Х.: Акта, 2003. – 493 с.
3. Гвоздик-Пріцак Л. Економічна і політична візія Богдана Хмельницького та її реалізація в державі Військо Запорозьке / Лариса Гвоздик-Пріцак. – К.: Обереги, 1999. – 216 с.
4. Мицик Ю. А., Стороженко І. С. Засвіт встали козаченьки: нариси / Ю. А. Мицик, І. С. Стороженко. – Дн. : Промінь, 1990. – 134 с.
5. Пріцак О. Ще раз про союз Богдана Хмельницького з Туреччиною / Омелян Пріцак // Укр. археограф. щорічн.: Нова серія. – К.: Наук. думка, 1993. – Вип. 2. – С. 177–191.

6. Ричка В. М., Горішній П. А. Неопублікована стаття Івана Крип'якевича «Полуднева Україна в часи Богдана Хмельницького». [П. П. Крип'якевич. Полуднева Україна в часи Богдана Хмельницького] // Укр. археограф. щорічн.: Нова серія. – К.: Наук. думка, 1993. – Вип. 2. – С. 280–305.

Добровольська А. – студентка
V курсу історичного факультету
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
доктор історичних наук,
доцент Ю. В. Крамар

Королева, яка змінила хід історії (Єлизавета I Велика)

Актуальність теми. Історія Великої Британії налічує чимало королівських династій. Серед королів середньовіччя і часів абсолютизму, правили й королеви – великі жінки, яких неможливо оминати увагою, адже деякі з них залишили слід не лише в історії своєї країни, а й усього світу.

Мета дослідження – проаналізувати основні віхи правління королеви Єлизавети I Англійської Тюдор (1558–1603 рр.).

Період її правління називають «золотим віком Англії», що пов'язується з розквітом культурного життя та зростанням впливу країни на світовій арені. Донька англійського короля Генріха VIII Тюдор – Єлизавета народилася і провела все своє життя в обстановці безперервних палацових і політичних інтриг. За роки перебування на троні королева врегулювала дипломатичні відносини з багатьма країнами Європи, підтримувала політичну стабільність в королівстві, зміцнила позиції абсолютизму, відновила англіканську церкву. Водночас вона була великим меценатом, оскільки саме при ній розвивався театр, творили безліч письменників, художників, музикантів. Єлизавета блискуче поєднувала рішучість з дипломатією, допомагаючи своєму королівству встояти перед політичними ворогами всередині країни та за її межами.

Коли Єлизавета I у 1558 р. зійшла на престол, вона зіткнулася не лише з підозрілим ставленням до себе, великим упередженням з приводу жіночого правління (жінки підкоряються чоловікам-фаворитам,

вони мінливі та ірраціональні), але також опинилася один на один зі спадщиною, яку їй залишила її попередниця і єдинокровна сестра Марія Тюдор, яка безумовно корилася своєму чоловіку Філіпу II Іспанському [2, с. 184].

У спадок від своєї зведеної сестри нова королева отримала країну, яка за дванадцять років, що минули з дня смерті її батька перетворилася на другорядну країну, придаток Іспанії. Зазнавши приниження – і в мирі і на війні, Англія, якою керували «дурні і авантюристи, чужоземці і фанатики» відчувала нестачу в усьому – в грошах, зброї, людях і правителях [1, с. 14]. Нещаслива доля, тривалі роки правління батька й сестри розвинули в Єлизаветі такі риси характеру, якими рідко володіють молоді монархи [3, с. 100].

На своєму троні Єлизавета була королевою-дівою; по відношенню до церкви вона була матір'ю, зі знаттю вона була тітонькою, своїми радниками сварливою дружиною, а для придворних – спокусницею [4, с.187].

Однією з найважливіших якостей Єлизавети було вміння призначати потрібних людей на важливі державні посади і бути вдячною всім, хто допомагав їй вистояти у важкі для неї часи. Одним із таких людей був державний секретар Вільям Сесіл. Після розпуску Таємної ради він зайняв перше місце в управлінні Англією. Завдяки єдності поглядів, вмінню вгадувати бажання королеви, та майстерній таємній дипломатії, вона часто називала його своїм «розумом».

Єлизавета не надто поважала парламент. Коли міністри програвали в королівській раді і при дворі, вони зверталися до парламенту. Втім, і там їм теж важко було здолати королеву. Єлизавета ні на крок не поступилася у вирішенні питання про престолонаслідування в 1563 і 1566 рр., реформи церкви (у 1566, 1571, 1584 рр.) тощо. Єлизавета добивалась свого, тому, що вона оволоділа мистецтвом управління англійцями: вона їх бавила. Вона використовувала силу своєї особистості і фанатичну особисту відданість, яку здатна була виявляти, щоб руйнувати політичні союзи, які нерідко намагалися зламати її [4, с. 215].

Сорок п'ять років правління Єлизавети Тюдор в Англії залишили помітний слід в історії цієї країни, а сама королева стала однією з найпопулярніших історичних постатей у світовій історії. Вона була більше ніж просто жінка, адже за її правління Англія перетворилася з «європейської периферії» на велику світову державу.

Джерела та література

1. Бартон Э. Повседневная жизнь англичан в эпоху Шекспира / Пер. с англ. С. С. Смольняковой. – М.: Молодая гвардия, 2005. – 243[13] с.: ил. – (Живая история: Повседневная жизнь человечества).
2. История женщин на Западе: в 5 т. Т. III: Парадоксы эпохи Возрождения и Просвещения / под общ. ред. Ж. Дюби и М. Перро; под. ред. Н. Земон Дэвис и А. Фарж; пер. с англ.: науч. ред. перевода Н.Л. Пушкарева. – СПб. Алтейя, 2008. – 560 с.
3. Рыжов К. В. Все монархии мира. Западная Европа. – М.: Вече, 2001. – 560с., илл.
4. Хейг К. Елизавета I Английская. Серия «След в истории». Ростов-на-Дону: «Феникс», 1997. – 320 с.

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Єрміїчук О. В. – студентка III курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Значення писемності у появі документа як засобу регламентації соціальних інтересів

Постановка проблеми. У період стрімкого розвитку інформаційного суспільства необхідність дослідження еволюції знакових форм фіксації інформації (письма) – невід’ємна умова винайдення досконаліших засобів її накопичення, зберігання та розповсюдження [4, 211]. Немає потреби говорити про те, яке велике значення має документ у сучасному світі.

Неможливо навіть уявити собі, яким чином міг піти розвиток цивілізації, якби на певному етапі свого генезису люди не навчилися фіксувати за допомогою певних символів потрібну їм інформацію і в такий спосіб передавати і зберігати її, а також регламентувати соціальні відносини, фіксуючи інформацію на матеріальних носіях. Очевидно, що людське суспільство у такому вигляді, в якому воно існує сьогодні, просто не могло б з’явитися.

Мета дослідження – визначити основні шляхи становлення писемності та її роль у появі документа як засобу регламентації соціальних інтересів.

Результати дослідження. Писемність пройшла довгий шлях розвитку, який охоплює період у кілька тисяч років. І являє собою, додатковий до звукової мови, засіб спілкування людей, що виникає на базі мови і служить для передачі мови на велику відстань і закріплення її в часі за допомогою фіксації нарисних знаків чи зображень на матеріальному носієві.

Письмо з'явилося не випадково, а лише на певному етапі розвитку людства, і має тисячолітню історію, тому походження писемності є проблемою не лише і не стільки лінгвістичною, скільки історико-культурною [1, 109].

Поява писемності була викликана практичною потребою розширення зв'язків між людьми при їх спілкуванні на великих відстанях, необхідністю збереження і передачі знань майбутнім поколінням та регламентації соціальних відносин.

Наразі не існує однозначного пояснення чинників виникнення феномену людської цивілізації – документа, рівно як і версії тлумачення початкового його змісту. Про первинний намір тих, хто започаткував фіксування інформації на стабільному матеріальному носієві, дискутується чимало.

Але відомо, що необхідність у складанні документів виникає одночасно з появою писемності. Саме нагальна потреба в укладанні різноманітних документів (угод, договорів, тестаментів) і викликає появу писемності.

Народження документальної форми фіксації інформації припадає на IV–III тис. до н. е. [2, 24], а за місцем першого вияву належить найдавнішим суспільним утворенням в історії людства – державам східної цивілізації.

Виникнення писемності і документа є результатом бурхливого розвитку економіки, зокрема жвавого і широкого обміну товаром між окремими містами, регіонами держави, чисельних кредитних фінансових операцій – процедури займу, практики відчуження майна та інших цивільних дій, пов'язаних і не пов'язаних із майном. Документ виконував диспозитивну функцію, тобто його укладання було необхідною умовою здійснення більшості правових дій, їх легітимності [3, 12–13].

Прадокументи мали предметну форму: вузлики, глиняні бирки (чи етикетки) зі знаками, що позначали предмети та їх кількість, котра пересилалася з одного населеного пункту в інший.

Висновки. Вище перераховані дані служать достатньою підставою для висновку, що поява писемності і документа, а також їхній розвиток відбувалися одночасно. Цьому сприяло виникнення цивілізацій, зокрема розвиток соціальних відносин між людьми.

І варто зазначити, що документ на ранньому етапі розвитку людства виконував ті ж функції, що і зараз. У ньому відбувалися господарські операції, велися статистичні підрахунки, укладалися договори, велося листування, існували збірники законів, в яких відбувався класовий і становий розподіл суспільства, уклад їхнього життя, ставлення до приватної власності і рабовласництва тощо.

Джерела та література

1. Боднар Н. М. Історичний аспект розвитку писемності [Електронний ресурс] / Н. М. Боднар // Вісник Житомирського державного університету. – 2009. – Вип. 43. – С. 108–112. – Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/2959/1/22_43.pdf.
2. Кулешов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / Сергій Георгійович Кулешов. – К. : ДАКККіМ, 2000. – 167 с.
3. Рифтин А. П. Старо-вавилонські документи в собраниях СССР / А. П. Рифтин. – М. ; Л. : Изд-во АН СССР, 1937. – 176 с., 92 с. табл.
4. Шкуркіна В. М. Умови виникнення графічних форм знаків-символів (на прикладі клинопису, єгипетських та китайських ієрогліфів) [Електронний ресурс] / В. М. Шкуркіна // Культура України. – 2013. – Вип. 44 – С. 211–220. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ки_2013_44_29.

Жигалюк Олександр – студент V курсу
Історичного факультету
Східноєвропейського національного
Університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат історичних наук,
доцент Карліна О. М.

Військова організація та склад військ Тевтонського ордену у Грюнвальдській битві 1410 р.

Однією з найбільш знакових подій пізнього Європейського Середньовіччя, яка багато в чому визначила геополітичну обстановку в Східноєвропейському та Прибалтійському регіонах на майбутні сто-

ліття, стала «Велика війна» 1409–1411 років між Тевтонським орденом та об'єднаними військами Польського королівства і Великого Князівства Литовського, кульмінацією якої була Грюнвальдська битва, яка відбулася 15 червня 1410 року.

Цікавим та неоднозначним є питання про військову організацію Тевтонського ордену під час Грюнвальдської битви, позаяк, участь у битві під знаменами ордену, брали не лише лицарі-хрестоносці, та їхні піддані, а й найманці з різних Європейських земель, так звані «гості»: переважно європейські лицарі та їх обслуга, які воювали більше за «честь і славу», аніж за геополітичні інтереси Ордену у Прибалтиці[1, с. 28].

Метою роботи є аналіз військової організації та складу Тевтонського ордену напередодні Грюнвальдської битви.

Війська Тевтонського ордену склалися зі структурних підрозділів, які називалися «знаменами», або так званими «прапорами», що цілком можна порівняти з польськими хоругвами. Вони поділялися на списи. Будучи звичайним формуванням на полі битви, спис, зазвичай, складався з лицаря та семи воїнів, переважно арбалетників[1, с.29]. Знамена формувалися за територіальним принципом і очолювалися ланд магістрами (так званими комтурами). На 1410 рік 5 комтурств знаходилося у Померанії, 11 – в Кульмерандії, ще 10 комтурств – в інших частинах Пруссії. Знамено комтурства складалося з комтура та лицарів, приписаних до округи та замку. Як виняток, малопотужні знамена «слабких» комтурів об'єднувалися [2, с.183]. Більшість пруських лицарів, які брали участь у битві, жили на землях Ордену, але фактично не були членами ордену, багато з них мали польські герби, і були корінними жителями підвладних Ордену земель. Тевтонські міста також виставляли свої збройні контингенти, були мобілізовані селяни, однак у хроніках є мало згадок про них.

Доволі чисельних контингент військ Ордену склали найманці, переважно найманці-кнехти – завербовані вихідці з пруських земель. Вербування військ відбувалося й з інших територій. Так, у 1409 році верховний магістр Ордену Ульріх фон Юнінген, у листі до одного з ланд магістрів, повідомляє, що Орден, «послав за гостями», що, ймовірно означає «гостей-хрестоносців» та генуезьких арбалетників. Інші джерела набору найманців були аналогічними з польсько-литовською армією. Наприклад, богемські найманці виступали за обидві воюючі сторони [3, с. 140].

Щодо «гостей Ордену», то переважна більшість з них не вважали себе найманцями. У своєму описі Танненберга літописець Монстрелет говорить, що «серед них був магістр з Пруссії – дворянин з Нормандії, сер Джин де Феррір – син пана де Вювіля, а також лицар з Пікардії – син пана дю Буїса д'Аннеквіна». Більшість «гостей» при Грюнвальді були німецькомовними лицарями з Вестфалії, Фризії, Австрії, Швабії та Баварії. Вони билися під своїми власними знаменами, а також під штандартом Святого Георгія [5, с. 71]. Літописець Длугош пише, що «вони були дуже хоробрими і відважними, і фактично всі вони загинули в бою, і тільки кілька лицарів змогли самостійно врятуватись» [4, с. 63]. Австрійські лицарі билися під прапором правої руки гросмейстера – гроскомтура Конрада фон Ліхтенштейна. Принаймні двоє угорських дворян також виступали за Орден – граф Міктош Гараї з Палатину та Стібор Войвода з Трансільванії, які привели з собою 200 найманців.

У результаті попередніх завоювань Ордену багато його лицарів мали польське походження, тому польські лицарі вважали їх зрадниками, що стимулювало перших битись з великою відвагою. Лише Георг Конрад VII Білий та князь Казимир V Штетинський потрапили в полон після поразки [5, с.118.].

Таким чином, військова організація та склад Тевтонського Ордену напередодні Грюнвальдської битви 1410 року, були доволі різноманітними за структурою, складом і відповідно чисельністю. До складу військ хрестоносців входили військові контингенти як і з самої Пруссії, так і з різних частин Європи, і для кожного з них були властиві характерні особливості.

Джерела та література:

1. Гагуа Р. Б. Военная организация армий в сражении при Грюнвальде / Р. Б. Гагуа // Вестник Полесского государственного университета. Серия общественных и гуманитарных наук. – 2009. – №1. – С. 25 – 32.
2. Девриз К., Дикки Й., Догерти М., Джестайс Ф. Великие сражения крестоносцев. 1097 – 1444 гг. – М.: Эксмо, 2009. – 224с.
3. Дельбрюк Г. История военного искусства в рамках политической истории. – Т. 3.. – СПб., 1996. – Т. 3. Средвековье. – 448с.
4. Длугош Я. Грюнвальдская битва / Ян Длугош. – М.: Л.: АН СССР, 1962. – 212 с.
5. Тарас А. Грюнвальд, 15 июля 1410 г. – Минск.: ФУ Аинформ, 2010. – 160с.

Шульга С. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Здебський А. В. – студент II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Легіон проти фаланги

Постановка проблеми. У IV ст. до н. е. у римській армії відбувся перехід до маніпулярної тактики. Приблизно у цей час Філіп Македонський реформував грецьку фалангу, озброївши її довгими списами. З розширенням Римської держави їхня зустріч на полі бою ставала неминучою.

Мета дослідження. Проаналізувати тактику римського легіону і македонської фаланги на прикладі битви під Кіноскефалами.

Результат дослідження. Після перемоги у Другій Пунічній війні Римська республіка стала домінуючою силою у Західному Середземномор'ї і почала звертати свій погляд на Схід, де продовжували воювати між собою полководці імперії Олександра Македонського. Основою армій елліністичних держав були піхотинці озброєні довгими списами-сарісами, які об'єднувалися у фалангу.

Першим масштабним зіткненням римського легіону із македонською фалангою вважається битва під Кіноскефалами (197 до н. е.), яка відбулася під час Другої Македонської війни (200-197 до н. е.). Ця битва продемонструвала перевагу римської маніпулярної тактики над громіздкою фалангою, яка хоч і була майже невразливою з фронту, практично ставала безпорадною при ударі у фланг або тил. Крім того, фаланга була дуже залежною від місцевості на якій відбувалася битва. Наприклад, у бою на нерівній місцевості щільний стрій фаланги порушувався і утворювалися розриви, куди міг вклинитися супротивник. Це і зіграло вирішальну роль у перемозі римлян при Кіноскефалах (Фессалалія).

Полібій пише, що римський воєначальник Тит Квінкцій Фламіній, розташувавшись табором поблизу Фетидія (Фессалія), висунув уперед десять турм кінноти і близько тисячі легкоозброєних воїнів з наказом обійти місцевість. Згодом римляни зіткнулися з передовим загоном македонян. Між ними розпочався бій, у якому македоняни

здобували перемогу, і римляни змушені були просити підкріплення. Тит відправив їм на допомогу п'ятсот кіннотників і дві тисячі піхотинців, після чого римський загін почав тіснити македонян, які в свою чергу змушені були просити свого царя про допомогу [2, кн. 18, 21.].

Філіп V не очікував, що битва почнеться саме в цей день і відправив частину війська збирати корм для коней, дізнавшись про сутичку з римлянами послав на допомогу фессалійську і македонську кінноту. Після отримання підкріплення, македоняни почали брати гору над римлянами, яких від розгрому врятувала етолійська кіннота, що вважалася найкращою у Греції. Полібій зазначає, що «...поступаючись іншим народам у піхоті, яка і озброєна в них гірше, має стрій непридатний для вирішальних битв, етолійці на стільки ж перевершують інших еллінів своєю кіннотою» [2, кн. 18, 22]. Побачивши, що римський загін почав відступати, Тит Квінкцій Фламіній із всією армією рушив вперед і вишикувався у бойовий порядок біля пагорбів, які називали Кіноскефалами. В цей же час Філіп V, якому гінці повідомили про відступ римлян, також вирішив вступити у битву, хоч і вважав, що місцевість була незручна для фаланги [2, кн. 18, 22.].

Тит Квінкцій повів ліве крило війська на македонян, а правому крилу, у якому були слони захоплені у Другій Пунічній війні, наказав залишатися на місці [2, кн. 18, 23.].

Філіп V на чолі пелтастів і правого крила фаланги рушив уперед, і зайняв пануючі висоти, а ліве крило отримало від нього наказ вирушати слідом. Згодом македонський цар побачив відступ його передового загону і змушений був вступити у битву, незважаючи на те, що його ліве крило ще не підійшло. Македоняни наступаючи згори, мали перевагу над римлянами, які під тиском фаланги почали відступати [2, кн. 18, 25.]. Побачивши, що тільки одна частина македонського війська бере участь у битві, Тит повів своє праве крило на ліве крило македонян, які тільки спускалися з вершин перебували похідному порядку і через незручну місцевість не мали змоги перешикуватися у фалангу. Але македоняни не стали чекати атаки римлян і налякані слонами почали панічну втечу. Римляни кинулися добивати відступаючих македонян, а один трибун на чолі двадцяти маніпул зайшов у тил правого крила фаланги, яка не могла розвернутися до нього фронтом. Цар Філіп V, побачивши, що праве крило його війська оточене, а ліве відступає, зібрав навколо себе скільки зміг македонян і фракійців і почав відступ [2, кн. 18, 26.].

За даними Полібія, під Кіноскефалами загинуло 8 тис. македонян і не менше 5 тис. потрапило в полон. Римські втрати – до семисот загиблих [2, кн. 18, 27.].

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що після битви під Кіноскефалами на зміну македонській фаланзі, яка була домінуючою військовою формацією у Середземномор'ї в часи Олександра Македонського, приходить римський легіон, який зміг перемогти завдяки своїй маневреності.

Джерела та література:

1. Ганс Дельбрюк. История военного искусства. Пер. Авдиев В. И. URL: <http://www.symposium.ru/ru/node/564>
2. Полибий. Всеобщая история. Пер. Ф. Г. Мищенко. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Polib/17.php#.WM2Uvnu20qM.vk
3. Шофман А. С. История античной Македонии. URL: http://annales.info/greece/makedon/mk2_3.htm#2

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Кабанова І. І. – студентка III курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Організація зберігання та використання фотодокументів

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми пов'язана з тим, що значення фотодокументів в поєднанні з друкованим словом наразі швидко зростає, а тому гостро постає питання про організацію збереження фотодокументів для подальшого вивчення, а також передачі у часі та просторі. На сучасному етапі актуалізувалися питання поповнення Національного архівного фонду України (НАФ) фотодокументами, спричинене зменшенням їх надходжень до архівів.

Мета дослідження спрямована на вивчення організації зберігання та використання фотодокументів.

Результати дослідження. Теоретико-методичною основою формування НАФ є експертиза цінності документів – це встановлення архівної цінності та відбір цінних документів для постійного зберігання. Експертиза цінності фотодокументів проводиться на підставі принципів історизму, об'єктивності, всебічності й комплексності, які

дозволяють розглядати факти, що містяться в документах, неупереджено, з точки зору їх виникнення й розвитку, як єдине ціле, що складається із взаємопов'язаних елементів [4].

Ефективному досягненню поставлених цілей та розв'язанню конкретних завдань експертизи сприяє також застосування наукових методів, а саме: загальнонаукових (історичний, системний, функціональний, вибіркові методи, метод класифікації, моделювання та інші), спеціальних (джерелознавчий метод, соціологічні методи дослідження) і власне архівознавчих (метод експертних оцінок, номінальний підхід) [2, 9].

Як складова експертизи, відбір відбувається на всіх її етапах:

1-й – експертиза цінності комплексів фотодокументів юридичних і фізичних осіб з метою виявлення джерел формування НАФ;

2-й – експертиза цінності фотодокументів юридичних і фізичних осіб з метою відбору документів, що підлягають внесенню до НАФ (оцінювання і відбір на постійне зберігання фотодокументів організаціями, які їх створюють);

3-й – експертиза цінності фотодокументів з метою внесення їх до НАФ (оцінювання фотодокументів, відібраних організаціями для постійного зберігання в архівній установі) [1, 10].

Згідно Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» фотодокументи, незалежно від виду, місця створення і форми власності на них, відображають історію духовного і матеріального життя її народу та інших народів, мають наукову та історико-культурну цінність, входять до складу НАФ України. Фотодокументи до передання їх у відповідні державні архіви зберігаються в редакціях, організаціях тощо. Для забезпечення зберігання, обліку і підготовки фотодокументів до передання на державне зберігання в редакціях, організаціях створюються фототеки [3].

Фотодокументи в архів приймають разом із супровідною текстовою документацією, що розкриває зміст фотодокументів. Під час приймання фотодокументів здійснюють контроль їхнього технічного стану. Усі фотодокументи перед переданням до сховища повинні пройти консерваційно-профілактичне оброблення.

Найпоширенішими формами використання відомостей, що містяться в фотодокументах є: ініціативне інформування; експонування фотодокументів та їх копій на виставках; інформаційні запити; надання фотодокументів та їх копій для користування в читальному залі архіву; проведення інформаційних заходів [1].

Висновки. Фотодокументи організовуються в фототеку – систематизоване зібрання фотографій, негативів або позитивів з метою їх зберігання та видачі для користувача.

Відбір на постійне зберігання фотодокументів передбачає вирішення кола питань, окремі з яких ще потребують подальшого вивчення. До їх числа належать, перш за все, вивчення додаткових специфічних критеріїв оцінки фотодокументів. Розвиток цифрових технологій вимагатиме спеціальних досліджень та окремих розробок стосовно відбору на постійне зберігання фотодокументів у цифровому форматі. При цьому враховується специфіка організацій – джерел комплектування і умови зберігання в них фотодокументів, положень нормативно-правових актів, що визначають правила відбору документів для внесення їх до Національного архівного фонду України.

Джерела та література

1. Методичні рекомендації щодо порядку подавання документів юридичних осіб і громадян на експертизу цінності та організації її проведення з метою віднесення документів до Національного архівного фонду України / Голов. архів. упр. при Кабінеті Міністрів України ; уклад. : відділ формування НАФ та діловодства – К. : [б. в.], 1999. – 19 с.
2. Понтек К. Критерії оцінки цінності аудіовізуальних документів / К. Понтек // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвідомчий зб. наук. пр. – 2006. – Вип. 8. – С. 9–16.
3. Про Національний архівний фонд і архівні установи : Закон України від 24 грудня 1993 р. № 3814-ХІІ (Редакція від 21 травня 2015 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – Ст. 86.
4. Про проведення експертизи цінності документів [Електронний ресурс] : Постанова Кабінету Міністрів України від 08 серпня 2007 р. № 1004 (Редакція від 04 листопада 2016 р.) // Офіційний вісник України. – 2007. – № 59. – С. 16. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1004-2007-%D0%BF>.

Дмитренко А. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри Документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Канецька М. В. – студентка історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Символи в іконописі на прикладі збірки Музею Волинської ікони

Постановка проблеми. Дослідження проблеми символіки ікони як відображення та трансляція духовно-світоглядних орієнтирів лю-

дини є важливим для виявлення особливостей становлення вітчизняних духовних цінностей. До цієї теми зверталися і звертаються багато науковців (С. Гординський, М. Голубець, Д. Степовик, М. Фіголь, М. Багіт та інші). Символіці ікони присвятили свої праці відомі богослови, зокрема Діонісій Ареопагіт та Павло Флоренський. Однак ця проблема і далі залишається актуальною, адже стосується культурологічних і релігієзнавчих досліджень, специфіка яких завжди передбачає елементи новизни [3].

Мета дослідження. На прикладі ікон зі збірки музею Волинської ікони проаналізувати символи, які використовуються в іконописанні, пояснити їхній зміст.

Результати дослідження. Символи в іконописі почали широко застосовуватися у добу бароко. В українських церквах досягли надзвичайної пишності та ошатності церковні іконостаси, число рядів ікон значно збільшилося. Іконописці які звичай трималися золотого тла для більшої пишності це тло почали робити не рівним, а рельєфно-тисненим візерунком рослинного орнаменту.

Серед найбільш шанованих святинь християнства поряд із зображенням Ісуса Христа є ікони Божої Матері (ікона «Покров Богородиці / Розп'яття» XVIII ст. [2]). Нерідко на іконах Богоматері та інших святих можемо побачити лілію – символ чистоти, образ доброї, благородної справи святих.

Символічним значенням наділяється чимало птахів. Голуб – це найстаріший християнський символ, який має декілька значень: істини, невинності, чистоти, смиренності, заспокоєння, Христа. Голуб з оливковою гілкою в дзьобі символізував мир, бо саме так було повідомлено Ноеві (про спадання вод Потопу та про мир між Богом і людьми - родиною Ноя), два голуби з маслиновими гілками в дзьобах символізують мир (ікони «Причащення Св. Онуфрія» 1717 р., «Ісус Христос з Богородицею і св. Анною» 1732 р. [2]). Орел – символ і посланець небес, сила й небесна справедливість, швидкість, відродження і воскресіння у Христі, а також символ піднесення душі до Бога і прагнення до вічних осель, день Суду і Вознесіння (ікона «Святий Іоан Богослов» XVIII ст. [2]).

Також в іконописі присутні образи тварин, не тільки реальних, але й і міфічних. Дракон – у розумінні змії – зло, диявол (ікони «Св. Георгій з Житієм» 1630р. та Йов Кондзелевич «Юрій Змієборець» перша половина XVIII ст. [2]). Лев – символізує божественну силу, владу, силу духа, перемогу, могутність, а також гнів, дикість, зажерливість, гріх. В Біблії лев виступає джерелом добра і зла, божествен-

ності і звірчості, милості і кровожерливості (наприклад ікона «Причащення св. Онуфрія» 1717 р. [2]). Єдиноріг – символ чистого розуму, мудрості, сили, краси, а також агресивності, дикості, відваги (наприклад ікона «св. Георгій з житієм» [2]). Агнець (вівця) – невинність, чистота, непорочність (ікони «Св. Георгій з житієм», «Юрій Змієборець» Йова Кондзелевича перша половина XVIII ст.[2]).

Не можна залишити без уваги і символи євангелістів, які дуже часто зустрічаються на іконах. Орел – символ св. Івана, людина – св. Матея, віл – св. Луки, лев – св. Марка [1].

Поширена в іконописанні і рослинна тематика. Пальмове дерево або пальмова галузка часто були символом раю або небесного Єрусалиму (ікони «св. Варвара з житієм» кін. XVII ст. та «св. Параскева» 1749 р. [2]). Кипарис – символ безсмертя, а також емблема енергії. Кедр – джерело життєвої сили. Дуб – символ дерева життя (ікона «Старозавітна трійця» XVIII ст. [2]). Вінок означає перемогу над смертю і сатаною, також святість замучених за віру (ікона «св. Катерина» XVIII ст. [2]). Виноградна лоза – символ Євхаристії, символ Христа, його крові пролитої за викуплення людства від гріхів (ікона «Христос Вседержитель» XVII ст. [2]).

Досить часто на іконах можна спостерігати геометричні зображення, вони теж несуть символічне значення. Квадрат – символ землі, куля – символ вогню, ромб – символ слави (ікона «Спас у силах» XVI ст. [2]), трикутник – око [1].

В іконах нерідко зображають і небесні тіла. Сонце – символ Христа, місяць – символ Діви (ікона «Розп'яття» XVII ст. [2]).

Висновки. Символіка ікони – глибоке та багатогранне поняття. За допомогою символів ми можемо докладно зрозуміти її зміст. Ікона – це твір, який можна прочитати і винести щось для себе, твір який повчає, зміцнює віру. Символи в іконописанні використовуються з найдавніших пір і чинні до наших днів, вони є єдиним універсальним художнім засобом відтворення глобального, вічного, трансцендентного. Символи, які зустрічаються на волинських іконах, можна об'єднати у кілька груп: рослинні символи (квітка лілії, пальмове дерево, кипарис, дуб, виноградна лоза, вінок), птахи (голуб, орел), образи реальних і міфічних тварин (дракон, лев, єдиноріг, вівця), символи євангелістів (орел), геометричні символи (квадрат, куля, ромб, трикутник), небесні світила (сонце, місяць). На думку дослідників, витоки символічної мови ікон – у візантійській традиції, в руслі якої зародилося і українське іконописання [3].

Докладного вивчення потребує проблема еволюції символіки на іконах волинської школи іконописання, порівняння символів на іконах XVI, XVII, XVIII ст. Потребує вивчення і символіка кольору ікон волинської школи.

Джерела та література

1. Дутка І. Символічні зображення в іконах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ioanndutka.blogspot.com/2013/05/blog-post_17.html
2. Музей Волинської ікони [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://volyn-ikona.at.ua/index/0-2>
3. Релігійна символіка православних ікон [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.oa.edu.ua/2013/religijna-symvolika-pravoslavnyh-ikon/>

Кирилюк А. О. – аспірант,
СНУ імені Лесі Українки

Візитації римо-католицьких монастирів як історичне джерело

Постановка проблеми. В останні десятиліття історія Церкви та усіх її конфесій викликає підвищену зацікавленість вітчизняних дослідників. Попри це, існує чимало проблем з церковної історії, які науковці оминули у своїх працях. Дослідження минулого римо-католицьких монастирів потребує виявлення, аналізу та вивчення нових джерел для подальшого їх залучення до наукового вжитку. Візитація – історичне джерело, у якому відображено більшість напрямків діяльності римо-католицьких монастирів.

Метою дослідження є характеристика візитацій римо-католицьких монастирів як історичного джерела та визначення їхнього інформаційного потенціалу.

Результати дослідження. Практика ведення візитацій була запроваджена рішеннями Триденського собору (1545–1563 рр.). Метою проведення візитацій у римо-католицьких монастирях був контроль за монастирською дисципліною, визначення матеріального стану монастирів, а також їхні можливості щодо поповнення новими членами [3, 41].

Зазвичай до складу комісії, що проводила візитацію, входили генеральний візитатор, його помічник та писар, що складав документ [4, 446]. Опис міг бути підготовленим заздалегіть настоятелем до приїзду візитатора у монастир [3, 41].

З приєднанням українських земель, де була густа мережа римо-католицьких монастирів до Російської імперії, практика ведення візитацій збереглась. Обов'язок проведення візитацій було закріплено законодавчо. Основним нормативно-правовим актом був «Регламент для церков і монастирів римо-католицького сповідання в Російській імперії» 1798 р., де підтверджувався обов'язок настоятеля вести візитації. У візитних описах обителі фіксували інформацію про особовий склад монастиря з чітким визначенням обов'язків усіх ченців та черниць, фізичний стан костелу, монастирського корпусу, усіх господарських будівель, перелічені села, угіддя, фільварки та грошові суми, які належали монастирю, зафіксовані доходи та витрати чернечої громади. Візитаційний опис складався у двох примірниках: один передавали до архіву консисторії, а другий архієпископу [2, 436].

За сенатським указом від 5 лютого 1817 р., було затверджено, що Департамент Римо-Католицької духовної колегії зобов'язував настоятелів щорічно подавати до колегії акти генеральних візитацій монастирів, а також звіти єпархіального архієреєрея про загальний стан обителі. Згідно з указом, візитація мала проводитись щороку, а також у випадку зміни настоятеля монастиря. Коли призначали нового настоятеля, той мав уважно звірити візитацію з реальним станом речей в монастирі та скласти звіт у департамент про те, в якому стані він прийняв монастир. Візитацію мав проводити єпархіальний архієрей або довірені йому особи, якими могли бути провінціал ордену чи консулатор. Основною вимогою до візитації був зрозумілий виклад інформації. Рубрики опису були ті ж, що і у Регламенті 1798 р. Один екземпляр документу залишався в монастирському архіві, а другий, після перевірки візитатором, передавався до Римо-католицької духовної колегії. Зазначалось, що візитатор мав звертати особливу увагу на викладення наук, яке здійснювалось ченцями [1, 59–60].

Візитації римо-католицьких монастирів Волинської губернії знаходяться у Державному архіві Житомирської області у фонді 90 «Візитатор римо-католицьких монастирів Луцько-Житомирської єпархії. м. Житомир Волинської губернії»; вони охоплюють період 1796–1819 рр.

Всі візитації є однотипними, складались за певним зразком, як правило їхній зміст був таким: заголовок візитації; опис будівель костелу та монастиря; інвентарний опис інших будівель монастирського комплексу; інформація про літургійне начиння; відомості про особовий склад монастиря; фіксація фундаційних коштів та інших сум обителі; монастирська бібліотека; інвентар фільварку; відомості про

залежних селян та дворових людей; записи про доходи та витрати братії; опис шпиталю та школи, якщо такі діяли при монастирю.

Висновки. Отже, візитації відіграють важливу роль для дослідження історії римо-католицьких монастирів. Вміщуючи у себе повний опис монастиря та всього належного йому майна, візитації дозволяють дослідити більшість напрямків діяльності чернечої братії. Незважаючи на малу кількість відомостей про духовне життя ченців, документ дає загальне уявлення про функціонування монастирів. Візитації, як історичне джерело мають великий інформаційний потенціал.

Джерела та література

1. О требовании Департаментам Римско-Католической Коллегии, каждый год, посредством епархиальных архиереев, присылки актов генеральных визит монастырей и донесений о положении оных при частном обозрении самими архиереями и при каждой перемене настоятеля. 1817 Февраля 5 // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. СПб. Типография II отделения собственной его императорского величества канцелярии. 1830. Т. XXXIV. № 26660 – С. 59–60.
2. Регламент для управления церквей и монастырей римо-католического исповедания в Росийской империи 1798 Ноября 3 // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Первое. СПб. Типография II отделения собственной его императорского величества канцелярии. 1830. Т. XXV. №18734 – С.436.
3. Сінкевич. Н. Laudare, benedicere, praedicare. Домініканський орден на Волині в кінці XVI – на початку XIX ст.: монографія/Київ: Кайрос, 2009. 408 с. С–41.
4. Скочиляс І. Протоколи генеральних візитацій церков Київської уніатської митрополії XVIII століття (на прикладі недатованої єпископської ревізії Щирецького намісництва) Записки НТШ. Т. ССXXXVIII. Праці історико філософської секції. Львів, 1999. С 424 – 514. С. 446.

Ключук Ю. М. – аспірант II року
навчання з відривом від виробництва,
Історичний факультет,
СНУ імені Лесі Українки
Стрільчук Л. В. – науковий керівник:
док. іст. наук, професор.

Президентські нагороди як свідчення здобутків польсько-української співпраці

Постановка проблеми. Польсько-українські відносини 1991–2010 рр. характеризуються позитивною динамікою, частими офіцій-

ними візитами та значними здобутками. Пожвавлення відбувається майже на всіх ділянках міждержавної взаємодії, що є прямо залежним від особистих переконань Президентів Республіки Польща та України. А особисті нагороди Президентів символізують покращення міждержавної взаємодії, вихід на новий рівень.

Мета дослідження – виявити нагороди Президентів, які отримували адресати на знак подяки, за вагомий внесок у міждержавну співпрацю.

Результати досліджень. Започаткування двосторонніх відносин є заслугою Л. Валенси і Л. Кравчука, котрі на офіційному рівні провели перші міжпрезидентські зустрічі. Символічною для України є початок співпраці із Польщею у цей період. Президент Л. Валенса був символом демократичного руху в Польщі у 80-х рр. ХХ ст., отримав Нобелівську премію миру, чим і виступив для українських політиків взірцем свободи і демократії.

А. Квасневський та Л. Кучма продовжили політику та наповнили її реальними діями. За особисті заслуги, у розбудові економічної складової взаємин, у січні 1997 р. Л. Кучма отримав Оскар Польського Бізнесу. Причин можна виділити декілька: приятельські відносини між «паном Леонідом» і «паном Александром», зростання товарообміну та проєвропейська політика Києва [3, 46]. На знак взаємної поваги А. Квасневський був нагороджений Орденом князя Ярослава Мудрого I ст.

Лідери польської держави різних часів, революціонер Л. Валенса, реформатор А. Квасневський та друг Л. Качинський, власними діями сприяли нормалізації політичної ситуації в Україні у 2004 р. Так, 31 серпня 2005 р. В. Ющенко брав участь у Міжнародній конференції «Солідарність для майбутнього» у Гданську. За внесок у розвиток свободи і демократії у країнах ЦСЄ, особисту роль у підтриманні демократичних процесів в Україні, зміцнення двосторонніх польсько-українських відносин – Л. Валенса був нагороджений Орденом князя Ярослава Мудрого II ст. [5] Багаторічний лідер профспілкового об'єднання «Солідарність» наголошував про солідарність польського народу в боротьбі українців за свободу і демократію [1, 46–48].

24 листопада 2005 р. Президент В. Ющенко нагородив свого польського колегу А. Квасневського орденом «За заслуги» I ст. за визначний особистий внесок у розвиток стратегічного партнерства між Україною та Польщею і сприяння підвищенню авторитету України на міжнародній арені [4, 2]. В. Ющенко зазначив, що за час прези-

дентства А. Кваснівського було досягнуто прогресу у реалізації ряду континентальних проектів (нафтопровід «Одеса – Броди»), особистий внесок у розв’язання політичної ситуації в Україні у 2004 р. («міжнародний план Кваснівського») [2, 131].

У свою чергу, А. Кваснівський вручив Президентові України високу польську нагороду – орден Яна Карського – за досягнення на шляху демократії. Він наголосив, що пишається досягненнями в польсько-українських відносинах, за час свого президентства, а також, що зумів підтримати демократичні процеси в Україні, просування її до європейських структур [7, 2]. У тексті нагородження відзначено, що В. Ющенко нагороджується як «лідер Помаранчевої революції, за відвагу у веденні своєї країни і свого народу у напрямку європейських демократичних цінностей, побудову кращих відносин між Україною та Польщею [8].

Президентські взаємини у період каденцій Л. Качинського та В. Ющенко теж відзначились нагородами. 6 грудня 2007 р. Президент України вручив Президентові Польщі Л. Качинському орден Ярослава Мудрого I ст., за визначний особистий внесок у зміцненні польсько-українських взаємин. «Я зворушений і дуже Вам дякую, пане Президенте, за таке відзначення», – сказав Л. Качинський [6, 4 – 5]. 7 вересня 2009 р. у Варшаві відбулась офіційна церемонія зустрічі Президентів, де вони обмінялися орденами. Л. Качинський вручив В. Ющенко Командорський Хрест Ордена відродження Польщі. Президент України вручив Президенту Польщі Орден Свободи [8].

Висновки. Розбудова двосторонніх відносин між Польщею та Україною вимагала від Президентів глибокої мудрості, великої рішучості та історичної коректності. Зустрічі очільників держав сприяли трансформації двосторонніх відносин, збільшення сфер міждержавної взаємодії та розвінченню упереджень та стереотипів. А тому, численні нагороди Президентів є найяскравішим проявом здобутків польсько-українського співробітництва у 1991 – 2010 рр.

Джерела та література:

1. Катеринчук М. Адвокати помаранчевої революції / М. Катеринчук. – К.: Юстиніан, 2005. – 296 с.
2. Ключук Ю. Роль Президентів Республіка Польща у вирішенні політичної кризи в Україні у 2004 р. / Ю. Ключук // Актуальні проблеми зовнішньої політики України. – Чернівці, 2016. – С. 130 – 133.
3. Прядко В. Оскар для Леоніда Кучми /В. Прядко // Універсум. – 1997. – №3/4. – С. 46.

4. Указ Президента України № 1646/2005 «Про нагородження А. Квасневського орденом «За заслуги»» від 24 листопада 2005 року // Урядовий кур'єр. – № 226. – 26 листопада 2005. – С. 2
5. Указ Президента України «Про нагородження Л. Валенси орденом князя Ярослава Мудрого. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: «<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1218/2005>. – Назва з екрану
6. Україна – Польща: відданість стратегічному характеру відносин // Урядовий кур'єр. – 7 грудня 2007 р. – № 230. – С.1, 4 – 5.
7. Успіх зростає на міцному фундаменті // Урядовий кур'єр. – №226. – 26 листопада 2005. – С. 2.
8. Ющенко і Качинський обмінялися орденами. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vidomosti-ua.com/ukraine/5087>. - Назва з екрану.

Ткачук А. П. – кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії СНУ
імені Лесі Українки
Кожан Ю. О. – студентка II курсу
історичного факультету СНУ
імені Лесі Українки

Формування самураїв як особливого стану японського середньовічного суспільства

Постановка проблеми. Воїни в Японії, як і в більшості країн існували з давніх давен. Але поява того типу воїна, якому судилося створити уряд, незалежний від імператорського двору, відноситься до VII–VIII ст. [5]. Саме тоді на сході Японії почав формуватися новий, унікальний за своїм походженням, складом та значенням військово-дворянський стан, аналогів якого не було у середньовічному світі. Ці воїни «нового типу» завжди були при зброї і в будь-який момент дня і ночі були готові відгукнутися на заклик до наступу чи оборони [1, 5]. Називалися вони «самураями», що часто перекладають як «служити», «охороняти». Самураї відігравали впродовж тривалого часу провідну роль у всіх сферах життя Японії.

Мета дослідження. Проаналізувати процес формування самураїв, як суспільного прошарку. Визначити причини та умови становлення їх як військово-дворянського стану.

Результати дослідження. У 645 р. в Японії відбувся «переворот Тайка», що означає «великі зміни». Переворот і реформи Тайка оформили виникнення централізованої держави існування якої забезпечувалося регулярною армією на чолі з імператором. Економічну основу держави забезпечували, в першу чергу податки з селян, яких вважали «вільними», хоч вони знаходились у дуже важкому економічному становищі. Податок був настільки великим, що після його сплати у селян не залишалось насіння на посів; тому доводилося брати зерно в борг із державних фондів під високі відсотки (до 50 і більше). Невдоволення селян постійно наростало і часто перетворювалось у відкриті протести. Однією з форм протесту селян проти податкового гніту були втечі зі своїх земель. Таких селян називали «ронінами» (букв. «бродяга» або «людина-хвиля»). Тяжіння ронінів до сьоен (приватні володіння), з одного боку і потреба власників помість в ронінах, як у військовій силі – з іншого, привели до появи нового стану ранньосередньовічного японського суспільства, яке не залежало від економіки, оскільки не виробляло суспільних благ – стан самураїв (бусі, або буке) [3, 10].

Поступово разом із формуванням феодалного помістя (сьоен) відбувався процес відокремлення самураїв від селянства. Поруч із «дворовими» самураями з'являються самураї нового типу – озброєні слуги, які отримували від свого господаря за вірну службу житло і їжу, а деколи й ділянки землі.

Ще однією причиною формування «бусі» були давні племена айнів, корінних мешканців Японії, з якими наприкінці VIII ст. почалася справжня айнсько-японська війна. Кордон притягував до себе селян, які тікали від податкового гніту і прагнули заволодіти землями айнів. Це були військово-налаштовані люди, які організовували загони і знаходились у постійній бойовій готовності – їх називали «адзумабіто» («люди сходу»). Ці озброєні поселенці сприяли формуванню самурайського прошарку в північній області острова Хюнсю. Північно-східні аристократи створювали, відповідно, власні військові загони самураїв для боротьби проти антів та розбійницьких банд.

Самураї вербувались, з одного боку, з числа найбагатших селян, які нерідко виконували функції старост у селах і були опорою аристократії, а з іншого – з числа селян-втікачів (ронін), які кидали свої земельні наділи через непосильні податки і тяжкі повинності, що накладались представниками центральної влади [2, 10].

З розвитком великого приватного землеволодіння, поруч із простими воїнами з'явилися самураї вищого рангу. Вони управляли окремими галузями господарства землевласника, чинили суд і розправу над залежними селянами.

Розширення приватних земельних володінь до певної міри супроводжувалось появою ленних відносин [2, 10]. Самураї вищого рангу почали отримувати від свого господаря не лише зброю та харчування, а й земельні наділи, з прикріпленими до неї селянськими дворами. Так, самурай перетворювався у землевласника, який експлуатував селян. Але за першим же закликком воїни покидали землю і поверталися до війська.

Таким чином у XII ст. самурайство повністю сформувалось, як військово-дворянський стан. До верхнього його прошарку належали великі землевласники, земельні магнати, власники великої кількості сьоен. Середній включав їх безпосередніх васалів, власників лену. Нижчий, найчисленніший – прошарок рядових самураїв складався з воїнів-дружинників. Частина з них обробляла надані їм в користування земельні ділянки і, відповідно, за своїм становищем наближалась до селянства.

Висновки. Отож, самурайство пройшло тривалий шлях свого формування як стану, яке тривало з VII до XII ст. За цей час воно із розбійницьких загонів селян-втікачів перетворилося на організовану могутню військово-політичну силу, яка займала провідне місце не лише у військовому житті Японій, а й у державному управлінні, політиці та громадському житті держави.

Джерела та література

1. Вестбрук А. Секреты самураев: Боевые искусства феодальной Японии / А. Вестбрук, О. Ратти. – М. : Наука, 2000. – 32 с.
2. Жуков Е. М. Японский милитаризм (Военно-историческое исследование) / Е. М. Жуков. – М. : Наука, 1972. – 143 с.
3. Спеваковский А. Б. Самураи – военное сословие Японии / А. Спеваковский. – М. : Наука, 1981. – 168 с.
4. Тернбулл Стивен. Самураи (Военная история) Военная история человечества / С. Тернбулл. – Спб. : Евразия, 1999. – 143 с.
5. Хироаки Сато. Самураи: История и легенды [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://ec-dejavu.ru/s/Samurai.html>

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Кравчук А. Р. – студентка II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Функціонування систем електронного документообігу в Україні

Постановка проблеми. Проблема організації пошуку і обробки документів виникла ще з появою перших великих організацій. Людство постійно розвивається, тому з'являється необхідність обробки все більших масивів інформації. Відповідно з'являються нові засоби і методи опрацювання документації, які оптимізують наявний процес роботи або переводять його на зовсім новий рівень. Сьогодні все більшої актуальності набуває електронний документообіг, але його впровадження відбувається повільними темпами. Тому розгляд даної теми є вимогою часу.

Мета статті – дослідити питання впровадження систем електронного документообігу та розкрити його функції.

Результати дослідження. Система електронного документообігу (СЕД) – це організаційно-технічна система, що забезпечує процес створення, управління доступом і розповсюдження електронних документів в комп'ютерних мережах, а також контроль над потоками документів в організації. Звідси випливає, що основною складовою даних систем є електронний документ. Згідно з Законом України «Про електронні документи та електронний документообіг», електронний документ – це документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа, зокрема електронний цифровий підпис [4; 3].

Застосування електронного документообігу є законодавчо підкріпленим та досить поширеним на підприємствах України. Верховною Радою України, окрім вже згаданого, прийняті Закони України: «Про електронний цифровий підпис», «Про Національну програму інформатизації», «Про телекомунікації», «Про Національну систему конфіденційного зв'язку», «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних емах», тощо. В цих нормативних актах визначені основні організаційно-правові засади електронного документообігу та використання електронних документів [2, 249].

Основними принципами організації електронного документообігу є одноразова реєстрація документа, можливість паралельного виконання різних операцій з метою скорочення часу руху документів і підвищення оперативності їх виконання, безперервність руху документа, єдина база документної інформації для централізованого зберігання документів і виключення можливості дублювання документів, ефективно організована система пошуку документа, розвинена система звітності, що дозволяє контролювати рух документа в процесі документообігу.

У відповідності до даних принципів організації електронного документообігу СЕД забезпечують виконання низки функцій:

1. Централізоване управління документами – СЕД дозволяють оперативно змінювати форми документів, що використовуються в організації.

2. Підтримка життєвого циклу документів – СЕД дозволяють жорстко контролювати життєвий цикл документів з урахуванням вимог корпоративного середовища, а також галузевих стандартів і законодавства.

3. Колективна робота над документами – СЕД дозволяють організувати колективну роботу над документом, де можуть брати участь фахівці, що знаходяться в різних офісах.

4. Забезпечення конфіденційності – СЕД забезпечують можливість підписувати документи за допомогою електронного підпису і зашифрувати їх.

5. Маршрутизація документів – СЕД забезпечують автоматичну передачу документу потрібній особі.

6. Інтеграція з іншими системами – СЕД, як правило, повинні і можуть бути інтегровані з іншими системами управління підприємством – бухгалтерськими, виробничими, фінансовими, аналітичними тощо.

7. Управління доступом – СЕД дозволяють розмежувати повноваження співробітників організації і здійснювати контроль за доступом до документів [1, 15–16].

На сьогоднішній день СЕД є невід'ємною частиною світового ринку програмного забезпечення управління електронним документообігом.

Основними користувачами СЕД є великі державні організації, промислові підприємства, банки і всі інші структури, чия діяльність супроводжується великим обсягом створюваних, оброблюваних і збережених документів.

Висновки. Документообіг в установі є системою, що матеріалізує процеси збирання, перетворення, зберігання інформації, а також

процеси управління: підготовку та прийняття рішень, контроль за їх виконанням. А впровадження інтегрованої системи електронного документообігу значно покращить всі ці процедури, тому її мета та роль як елемента електронного урядування вже у сьогоденні є надзвичайно важливими і повинні займати належне місце.

Джерела та література

1. Литовченко О. О. Правове регулювання електронного документообігу в Україні / О. О. Литовченко, Н. К. Проценко. – Кременчук, 2012. – 32 с.
2. Мелюс А. Сучасний стан та перспективи функціонування систем електронного документообігу в Україні / А. Мелюс, Л. Васічка // Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття. Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, Одеса, 10–12 вересня 2015 року. – С. 248–253.
3. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22 травня 2003 р. (Редакція станом на 02 листопада 2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – С. 276.
4. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22 травня 2003 р. № 851–IV (Редакція станом на 30 вересня 2015 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – С. 275.

Ткачук А. П. – кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії

СНУ імені Лесі Українки

Куцмус В. М. – студент V курсу

історичного факультету СНУ

імені Лесі Українки

Роль самураїв у встановленні системи сьогунату в Середньовічній Японії

Постановка проблеми. Історія становлення системи сьогунату, як форми державної організації в середньовічній Японії фактично не має аналогів у світі. Дана система військового уряду, проіснувала впродовж восьми століть, в державі, яка від самого виникнення і до сьогодні не змінювала форми імператорського правління. Потребує з'ясування питання, як в країні де править імператор, виникла військова урядова система з культом воїна, що був головною опорою та силою сьогунату.

Мета дослідження. З'ясувати роль самурайства у встановленні системи сьогунату та проаналізувати основні етапи даного процесу.

Результати дослідження. Стан самураїв почав формуватися ще за часів правління Фудзівара (794–1185 рр.). Спочатку людей, які перебували на військовій службі, називали просто «бусі». З ростом престижу військового стану з'явилася й інша, більш звична для нас назва «самураї». Цей термін походить від японського дієслова «сабурахи», що означає «служити великій людині». Існувало кілька обставин, завдяки яким людина могла стати самураєм. Перша – коли колишні губернатори областей, які за час свого правління встигали обзавестися приватними володіннями, з розряду чиновників переходили в розряд власників маєтків [5, 152]. Другий шлях – розбагатілі селяни, які зуміли не лише утримати свої крихітні наділи, але і значно збільшити їх [1, 13]. Ще один варіант – це колишні слуги багатих аристократів. В їх обов'язки входило охороняти володіння своїх патронів, які для посилення зацікавленості слуг в тому, що вони робили, надавали їм частину своїх земельних володінь.

Будучи насамперед військовим станом, самураї розподілялися на загони, які складали більш великі формування, що називались «дан». В майбутньому, дан перетворився у військове управління сьогуната, яке називалося Польовою ставкою (Бакуфу) і поділялося на дві основні групи: адміністративну й судову в складі Адміністративної палати і Вищої судової палати [3, 76]. Крім того, існувало спеціальне Самурайське управління. До них, як правило, входили члени одного роду зі своїми васалами. Керівництво цим об'єднанням здійснював або глава всього роду, або людина, що заслужила це право своїми особистими здобутками. Ці групи самураїв вели постійні міжусобні війни за розширення земельних володінь.

Впливовіші самурайські сім'ї намагалися заручитися підтримкою якомога більшої кількості малоземельних самураїв, щоб тим самим збільшити власну могутність. Поступово внутрішня боротьба вилася в суперництво двох самурайських кланів – Мінамото і Тайра, які постали в результаті ствердження позицій військово-політичних сил в країні в другій половині XII ст. Майже одночасно з формуванням військового стану в Японії, оформився і його морально-етичний кодекс «Бусідо». Так традиційно називають кодекс приписів, які визначали поведінку самураїв [2, 57]. Згідно «Бусідо», що буквально означає «Шлях воїна», ідеальний воїн повинен володіти такими рисами: вірність господарю, хоробрість, скромність, прагнення до самопожертви, ігнорування почуттів на користь обов'язку, відсутність страху перед смертю та інші традиційні військові гідності. Формування кодексу

відбувалося під впливом трьох релігій: буддизму, конфуціанства і синтоїзму. Від кожної з них були взяті деякі постулати: від конфуціанства – вірність обов'язку, поняття честі і необхідності її захисту, ідеал «доброчесного чоловіка»; від буддизму – презирство смерті, самоконтроль [4, 48].

Після приходу до влади династії Мінамото в 1192 р., її представники почали формувати своє управління і систему державних інститутів:

– Ходзосю (державна рада) – до неї входили самураї які довели свою вірність службою та вчені. Це був вищий орган виконавчої влади;

– Мандокоро (адміністративна рада) – основною її функцією був контроль за державними фінансами;

– Хикицукесю (Вищий суд) – дана інстанція розглядала земельні питання, та контролювали систему оподаткування;

– Сюго (військовий губернатор) – здійснював контроль за провінціями, спершу сюго назначав сьогун з вірних самураїв, пізніше дана посада стала спадковою;

В цей період почали виникати органи управління до яких входили лише самураї:

– Самурай-докоро (рада) – головною функцією був нагляд за поліцією та земельними управліннями;

– Мантюдзо (рада з розслідувань) – даний орган був створений для розгляду правових питань, особливо судових справ та апеляцій [2, 127].

Висновки. Використання імператором та кланом Фудзівара «служилого люду» – самураїв стало початком входження останніх до великої японської політики. В результаті ряду повстань і військових конфліктів влада імператора втратила свій початковий потенціал, поступившись реальною владою самурайським диктаторам з роду Тайра, а згодом камакурським сьогунам з роду Мінамото.

Джерела та література

1. Вестбрук А. Секреты самураев: Боевые искусства феодальной Японии / А. Вестбрук, О. Ратти. – М. : Наука, 2000. – 32 с.
2. Дил У. Япония. Средние века и начало Нового времени / Уильям Дил. – М. : Вече, 2011. – 464 с.
3. Жуков, Е. М. Японский милитаризм (Военно-историческое исследование) / Е. М. Жуков. – М. : Наука, 1972. – 143 с.
4. Клири, Т. Кодекс самурая / Т. Клири. – М. : Искусство, 2006. – 128 с.
5. Котенко Р. В. Книга самурая. Бусидо / Р. В. Котенко., А. А. Мищенко – СПб. : Евразия, 2000. – 76 с.

Кушнерик А. А. – студентка II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Качковська Л. Р. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи

Електронний документообіг як невід’ємна складова в системі прийняття управлінських рішень

Постановка проблеми. Ефективність управління будь-якого підприємства, установи чи організації значною мірою залежить від стандартизованої роботи з документами на всіх рівнях. В сучасних умовах це забезпечується через впровадження електронного документообігу. Автоматичний контроль виконання документів підвищує якість роботи, результативність підготовки яких стає якісно прогнозованою і керованою.

Із впровадженням нових комп’ютерних технологій та появою великого вибору автоматизованих систем документообігу значно підвищилась швидкість обробки документів. Тому розглянуті особливості функціонування та перспективи розвитку електронного документообігу є актуальними.

Незважаючи на значний науковий інтерес фахівців до інформаційно-аналітичної діяльності та проблем щодо прозорості у прийнятті управлінських рішень органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, переважна більшість теоретичних, методологічних та практичних питань залишаються до кінця невирішеними. А тому необхідність у подальших дослідженнях у цьому контексті є доречною [2, 27].

Мета дослідження полягає у розгляді окремих питань організації електронного документообігу як прогресивного засобу здійснення документаційного забезпечення управління з якісним результатом.

Результати дослідження. Сучасні підприємства, організації усіх форм власності, розвиваючись, намагаються ефективно використовувати корисні новинки у сфері інформаційних технологій, де й електронний документообіг стає одним із незамінних складових у їхній діяльності.

Що ж до актуальності використання системи електронного документообігу, то він має багато переваг порівняно з паперовим діловодним процесом. Зокрема, підвищує якість та оперативність роботи з

документами; дозволяє знизити операційні витрати, пов'язані з організацією комунікацій між співробітниками; покращує виконавчу дисципліну та створює надійну взаємодію між робочими групами; забезпечує зростання рівня інформаційної безпеки тощо.

Окрім цього застосування систем електронного документообігу дозволяє пришвидшити часові терміни опрацювання документів, удосконалити механізм організації та їх виконання. Також однією з ключових чинних переваг є автоматизація виконання однотипних операцій, спрощення використання інформації документів за рахунок розширення можливостей їхнього пошуку [4, 40] .

З'ясовано, що, незважаючи на численні переваги електронних документів над паперовими та електронного документообігу над звичайним способом ведення діловодства, підприємства (установи, організації) не поспішають переходити на електронний документообіг [1, 151] .

Висновки. Збільшення об'ємів документообігу на сучасному етапі розвитку суспільства сприяє свідомому запровадженню покращених методів роботи. А поява нових джерел документної інформації стає каталізатором удосконалення форм документообігу.

Перехід на автоматизовані форми роботи з документами впливає на підвищення ефективності діяльності як окремих установ, так і системи державного управління в цілому [3, 71] .

Незважаючи на переваги у використанні електронних документів поки рано стверджувати про повний перехід на документаційне забезпечення управління в системі електронного документообігу. У найкращому випадку нині функціонує змішаний документообіг, де юридичну чинність має саме документ на паперових носіях, лише процес його створення, передавання та зберігання відбувається у електронній мережі.

Джерела та література

1. Діхтяренко О. В. Проблеми і перспективи стану сучасного документообігу та діловодства / О. В. Діхтяренко // Управління розвитком складних систем. – 2013. – Вип. 13. – С. 147–151.
2. Ключевський В. І. Механізми здійснення електронного документообігу в організації діяльності місцевих органів виконавчої влади / В. І. Ключевський // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Державне управління. – 2012. – Т. 194, Вип. 182. – С. 26–30. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdu_2012_194_182_6. – Назва з титул. екрана.

3. Корбутяк В. І. Електронний документообіг та ефективність роботи органів державної влади / В. І. Корбутяк // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. – 2013. – Вип. 1. – С. 69–76. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvamu_upravl_2013_1_11. – Назва з титул. екрана.
4. Радченко С. В. Особливості систем електронного документообігу у державних органах України / С. В. Радченко // Архіви України. – 2013. – № 4. – С. 39–53. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2013_4_3. – Назва з титул. екрана.

Карліна О. М. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Леснича П. С. – аспірант історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Нормативно-правові акти Російської імперії як джерело з історії міської повсякденності (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.)

Постановка проблеми. Дослідження історії повсякдення міської людності Російської імперії другої половини ХІХ – початку ХХ століття передбачає залучення широкого масиву джерел, до якого належать зокрема нормативно-правові акти. Регулювання на законодавчому рівні внутрішнього життя міст є найбільш об'єктивним відображенням модернізації російського суспільства в означений період, адже нові закони не лише встановлювали нові правила міського управління, а й їхня поява була відповідно викликана вимогами соціуму, що змінювався.

Метою дослідження є аналіз основних нормативно-правових актів, виданих у Російській імперії у другій половині ХІХ – на початку ХХ століття та узагальнення їх інформаційного потенціалу щодо дослідження проблеми повсякденного життя міського населення.

Результати дослідження. Законодавство Російської імперії другої половини ХІХ – початку ХХ ст. складалося з ряду наступних нормативно-правових актів: законів (основних, звичайних), указів («іменні Височайші укази правлячому сенату», «сенатські, за височайшим повелінням укази»), уложень (доповідей міністрів, затверджені

них імператором), положень (сукупності правил, що визначали устрій, права та обов'язки установ, навчальних закладів, наукових та інших товариств, права та обов'язки посадових осіб, устрій побуту окремих станів та груп населення.), маніфестів (підписувалися імператором та контрастигнувалися головою Державної думи: маніфести про початок правління нового імператора; маніфести, які проголошували найважливіші соціально-політичні перетворення в країні), рескриптів (актів монарха, адресованих посадовій особі, товариству або установі), інструкцій тощо [3, 51–52].

Увесь масив законів Російської імперії викладений у трьох почергових виданнях. Нормативно-правові акти, що стосуються досліджуваного періоду, містяться у другому та третьому виданнях Повного зібрання законів Російської імперії (далі – ПЗЗРІ). Друге видання вміщує законодавчі акти від 1830 р. до 1 березня 1881 р. та складається з 55 томів і 125 книг (понад 60 тис. узаконень). Третє видання ПЗЗРІ, незакінчене, охоплює період з березня 1881 р. до кінця 1913 р. та міститься у 33 томах з відділеннями, загальною кількістю понад 40 тис. законодавчих документів. Нормативно-правові акти у цих зібраннях розміщені у хронологічному порядку; томи видавалися щорічно, майже синхронно зі вступом законів у дію.

Серед документів законодавчого характеру, які унормовували повсякденне життя містян, передусім слід виокремити міські положення 1870р. та 1892 р. [1;2]. Міста, у яких запроваджувалися у дію дані акти, отримували змогу сформувати органи міського громадського управління: міські виборчі зібрання (за міським положенням 1870 р.), міські думи та міські управи, склад яких обирався місцевими жителями. Виборчі права обмежувалися майновим та віковим цензом. Згідно положення 1892 р. у містах, кількість жителів та рівень доходів яких був недостатній для утримання вище зазначених органів урядування у повному обсязі, вводилися спрощені громадські управління [2, 436].

Міські положення окреслюють увесь спектр законодавчого врегулювання повсякденних питань життя міст. На розсуд органів міського управління покладалося вирішення проблем благоустрою, забезпечення продовольством населення, відкриття та діяльності лікарень, богаділень, закладів освіти, громадських бібліотек, музеїв, театрів тощо [1, 823; 2, 433–434]. Відповідно, ці положення також встанов-

лювали рівень залучення міського соціуму до внутрішнього життя міст через право обирати та бути обраним до органів міського управління.

Нормативно-правові акти, які містяться у ПЗЗРІ, подають й інформацію про конкретні заходи, що здійснювалися для покращення умов міського життя: відкриття навчальних закладів, притулків, лікарень тощо; правила санітарного контролю, а також розширення території міст, зміни їхнього статусу та перейменування, запровадження міського спрощеного управління та ряд інших питань внутрішнього порядку управління містами.

Окремо слід згадати про обов'язкові постанови, виданням яких відали міські думи згідно міських положень. Вони стосувалися заходів благоустрою міст (пожежної безпеки, облаштування вулиць та площ, санітарних правил), питань регулювання внутрішньо міських перевезень, роботи торгових та промислових закладів тощо [2, 449]. Саме ці постанови найбільш повно відображають реакцію загальноімперського законодавства на новації у міському житті (запровадження електричного освітлення, телефонного зв'язку, появу перших автомобілів тощо), адже склалися відповідно до загальних законів держави.

Висновки. Отож, серед нормативно-правових актів Російської імперії, що були видані протягом другої половини XIX – початку XX століття, міститься значний масив документів законодавчого характеру, що регулюють основні аспекти повсякдення міських жителів. Серед них особливе місце займають міські положення 1870 р. та 1892 р., які чітко визначили межі залучення містян до облаштування внутрішнього середовища міст. Інші нормативно-правові акти також подають інформацію про окремі заходи з поліпшення умов міського життя, а обов'язкові постанови міських дум висвітлюють нагальні проблеми міського господарювання.

Джерела та література

1. Полное собрание законов Российской империи. – Собрание второе. – СПб., 1874. – Т. XLV. – Отделение первое. – 1870. – № 48498.
2. Полное собрание законов Российской империи. – Собрание третье. – СПб., 1895. – Т. XII. – 1892. – № 8708.
3. Холод Ю. А. Форми нормативно-правових актів Російської імперії у XIX – на початку XX ст. / Ю. А. Холод // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3. – С. 49–53.

Шульга С. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Литвин Ю. В. – студент II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Римський легіонер: одяг та амуніція

Постановка проблеми. Стародавній Рим в добу свого розвитку був могутньою державою із чисельною армією, що забезпечувала економічне зростання держави. Легіонери до реформи Гая Марія озброювалися за власний кошт, після неї держава брала на себе такі витрати, тому амуніція та одяг набули певного уніфікованого вигляду.

Мета дослідження. Метою дослідження є формування уявлення про амуніцію та одяг римського легіонера.

Результат дослідження. Одяг легіонера складався з шолома, туніки, панциря (лоріки), ремня (балтеуса), плаща (сагума) та птеругів і поножів на ноги взувалися каліги.

Голову легіонера захищав шолом (тип – «монтефортіно»). Він виготовлявся з бронзи або заліза та складався з чашеподібної частини з невеликим заднім потиличником і бічними пластинами, які захищали обличчя. Основна частина шолома була досить масивна. Товщина стінок досягала 1,5 – 2 мм, а вага – близько 2-2,3 кг. Шолом і бічні пластини мали повстяні прокладки які пом'якшували удар. Під час походу шолом висів на грудях [1, 52].

Легіонер також одягав шкіряний або лляний панцир (лоріка), оббитий металевими пластинами. Заможніші воїни замість нагрудника носили кольчугу із залізних пластин. Вона краще захищала тіло, але була дуже важкою (приблизно 15 кг). Під ним солдат носив вовняну туніку [1, 50].

Поверх панциря солдат надягав плащ (сагум), застібнутий на правому плечі фібулою.

На талії легіонера закріплювався ремінь (балтеус), він міг бути прикрашений срібними або бронзовими накладками [3, 30]. На балтеус кріпився кинджал («пугіо»), за формою схожий на гладіус довжиною 20–35 см. Кинджал носили з лівого боку. На правому боці ремня кріпилася піхва гладіуса, яка виготовлялася із заліза чи бронзи з деталями дерева або шкіри [3, 51].

Для захисту талії та рукавів використовували птеругі, які виготовлялися зі шкіри. Вони мали форму повздовжніх смужок [3, 31].

Римський легіонер озброювався мечем під назвою «гладіус», та списом (пілум), для захисту використовувався щит (скулум) [2, 155].

Солдат римської армії починав свій бій з метання (пілума) у ворога. Це був важкий спис з металевим наконечником, який мав зазубрини. Держак був дерев'яним, середня частина списа обмотувалася щільно мотузкою [3, 55].

Після використання пілума діставався гладіус – короткий і гострий меч, колючо-рубаюча зброя. Довжина його леза сягала 64-69 см, а ширина – 4-5,5 см, важив такий меч близько 1 кг [1, 49-50].

Захищався легіонер скулумом – великим вигнутим щитом шириною близько 75 см. і заввишки близько 120 см. Він мав прямокутну або овальну форму і виготовлявся зі склеєних разом дощок, які обтягувалися зовні грубою тканиною або телячою шкірею. По краях зверху і знизу хрестом клалися металеві смуги через центр щита, які захищали його від ударів меча. У центрі щита розміщалася опуклість «умбомон», яка охороняла його від ударів списів і металевих снарядів [4, кн. 6, 152].

Такий щит важив близько 10 кг. З внутрішньої сторони кріпилися ремінна петля куди солдат просовував руку і тримався за металеву скобу, завдяки чому щит вільно висів на руці. Також з внутрішньої сторони скулума зазначалися ім'я власника і номер центурії або когорти. Під час атаки легіонер тримав його на зігнутій руці, спираючись на ліве плече [3, 57].

Захисне озброєння легіонера включало також поножі, що закривали ліву ногу, яка в бою виставлялася вперед. Поножі виготовлялися з металу і частково обшивалися шкірою з середини, закріплювалися шкіряними ремінцями [3, 58].

Взуття легіонера називалося «каліги» – відкриті шкіряні сандалі з товстою підошвою, підбитою цвяхами. Це взуття було майже ідеальним для використання у війську: через свою відкритість каліги чудово провітрювалися, не натирали, не тиснули на пальці та кістки [1, 32].

Висновки. Отже, зброя та одяг давньоримського легіонера були простими та водночас досить ефективними в бою проти ворогів. З часом одяг та зброя змінювалися в дизайні, додавалися деякі елементи або щось вилучалось. Так, наприклад, форми шоломів («колю», «імперський шолом») і форми панцирів (лорика «сквамата», лорика

«сегментата», лорика «плюмата» та лорика «мускулата») змінювались в залежності від місцевості перебування давньоримського легіону (Галія, Греція, Єгипет та Азія).

Джерела та література

1. Кован Р. Римские легионеры 58 г. до н. э. – 69 г. н. э. / Р. Кован; пер. Феногенова Н. А. – М.: АСТ: Астрель, 2005. – 71. [1] с. ил. – (Элитные войска).
2. Ле Боэк Ян. Римская армия эпохи Ранней Империи. Пер. М. Челинцева. URL:http://royallib.com/book/le_boek_yan/rimskaya_armiya_epohi_ranney_imperii.html
3. Махлаук А. В. Римские войны. Под знаком Марса. URL: <http://iknigi.net/avtor-aleksandr-mahlayuk/42831-rimskie-voyny-pod-znakom-marsa-aleksandr-mahlayuk.html>.
4. Полибий. Всеобщая история. Пер. А. Я. Тыжов URL: <https://www.litmir.me/br/?b=190273&p>

Панишко С. Д. – кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, давньої та середньовічної історії України СНУ імені Лесі Українки

Лошик Д. С. – студент II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Курганна концепція Марії Гімбутас і Волинь

Постановка проблеми. Впродовж двох століть між лінгвістами та істориками різних країн світу тривають дискусії щодо проблеми походження індоєвропейців, етапів розселення цієї спільності на території Євразії та їх внеску у формування світових цивілізацій. Існує так звана курганна гіпотеза, розроблена американським археологом і культурологом литовського походження Марією Гімбутас. Згідно цієї концепції, праатьківщиною індоєвропейців є степ та лісостеп між Дніпром і Уралом, зайняті в ті часи, в основному, скотарськими племенами, які ховали своїх померлих під курганами. При цьому стверджується, що індоєвропейські народи переселялися з території півдня України і Росії на схід до Азії і, можливо, на південь у Східну Анатолію через Кавказ, а також на захід, у Центральну і Північну Європу.

Мета даного дослідження полягає у встановленні місця Волині на шляху розселення індоєвропейців у Європі.

Результати дослідження. Марія Гімбутас вважала, що предками індоєвропейців були носії середньостогівської, самарської та ямної культур, які спричинили поширення курганної культури. Термін «курганна культура» – запропонований М. Гімбутас у 1956 році в якості загальної назви культури напівкочових скотарів, які залишали після себе округлі могильні насипи [2, 387].

Дослідження другої половини ХХ століття показали, що протоіндоєвропейці мігрували в Європу і на Близький Схід із степів Євразії. Перше переміщення з Південної Росії на Україну і в басейн нижнього Дунаю відбулося не пізніше 4000 р. до н. е. і повторилося в міграціях та спустошенні прибережних територій Егейського моря, Середземномор'я та Анатолії, що відбувалися близько 2300 р. до н. е. Протоіндоєвропейці займалися скотарством і вели напівкочовий патріархальний спосіб життя. Вони вирощували коней, можливо, використовували їх і для верхової їзди. Їх високу рухливість може пояснити той факт, що вже на початку III тисячоліття до н. е. їм було відомо колесо. Протоіндоєвропейцям знадобилося менше одного тисячоліття, щоб завоювати або асимілювати ряд сільськогосподарських балканських та центральноєвропейських культур, а також підпорядкувати своєму способу життя північноєвропейські племена мисливців і рибалок [1, 19].

Подальше просування за межі степової зони призвело до появи змішаних культур, таких як культура кулястих амфор на заході, кочових індо-іранських культур на сході й переселення протогреків на Балкани приблизно у 2500 році до н. е. Одомашнення коня і, пізніше, використання возів зробило курганну культуру рухомою й розширило її на весь регіон ямної культури.

Поширення курганної культури характеризується трьома послідовними хвилями (4400–4300, 3500–3000, 3000–2800 рр. до н. е.) [2, 387], дві з яких охопили і територію Волині.

Впродовж другої хвилі (3500–3000 рр. до н. е., розширення від нижньої Волги до Дніпра), територію Західної Волині, басейну Західного Бугу та сучасної Польщі, заселяють індоєвропейські племена та зумовлюють курганізацію культури лійчастого посуду [2, 403; 409].

Культура кулястих амфор з'явилася на північ від Карпат на північноєвропейській рівнині в середині IV тис. до н. е. (під час другої хвилі розселення), захопивши територію Центральної Німеччини, Польщі, Волині, Поділля та Молдавії. [2, 419].

Згідно з виділеною М. Гімбутас третьою хвилею (3000-2800 рр. до н. е., розширення ямної культури за межі степів), племена культури ранньої шнурової кераміки беруть свій початок в степах Східної Європи та пересуваються на захід, північ і північний схід, заселивши територію Поділля та Волині [2, 425].

Висновки. Отже, згідно курганної гіпотези Марії Гімбутас, розселення індоєвропейських племен в Європу і на Близький Схід із степів Євразії відбулося за трьома хвилями, дві з яких характеризуються курганізацією Волині: друга хвиля (3500-3000 рр. до н. е.) – культур лійчастого посуду та кулястих амфор, третя хвиля (3000-2800 рр. до н. е.) – культури шнурової кераміки.

Джерела та література

1. Гімбутас М. Славяне. Сыны Перуна / Мария Гімбутас. – Москва: Центрполиграф, 2007. – 145 с.
2. Гімбутас М. Цивілізація Великої Богини: Мир Древней Европы / Мария Гімбутас. – М.: «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 2006. - 572 с.

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Максимчук К. Ю. – студентка II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Роль архівознавства як навчальної дисципліни у циклі фахової підготовки студента-документознавця

Постановка проблеми. У наш час постає потреба в якісно підготовлених висококваліфікованих фахівцях, від яких значним чином залежить якісне документаційне забезпечення. Усі ці процеси, що підіймають людство до нової ери розвитку та глобальних прогресивних змін, здійснюють люди – кваліфіковані фахівці, документознавці, інформаційні працівники, менеджери інформаційних систем, керівники інформаційних служб.

На сучасному етапі документознавство є однією з найперспективніших професій, бо саме від неї залежить документаційне забезпечення усіх сфер діяльності суспільства.

Мета статті – з'ясувати роль та місце архівознавства в системі професійної підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності.

Результати дослідження. Серед галузей науки і навчальних дисциплін гуманітарного циклу, роль і значення яких неухильно зростає, чільне місце посідає архівознавство тобто система наукових знань про архіви, архівну справу, її історію, теорію і практику.

Архівознавство виникло з потреби досліджувати історію розвитку архівної справи, узагальнити практичний досвід роботи державних архівів, виробити наукові методи зберігання, обліку і всебічного використання архівних документальних матеріалів. Архівознавство розробляє питання наукового упорядкування архівних документів: визначення їх фондової належності, принципів систематизації, описування і складання науково-довідкового апарату, що розкриває зміст і склад документальних матеріалів архівних фондів. Архівознавство науково обґрунтовує експертизу архівних документів, щоб на постійне зберігання в архівах залишити тільки матеріали, які мають наукове, політичне і практичне значення.

Архівознавство – одна з найважливіших дисциплін у циклі фахової підготовки студента-ментознавця. Вивчаючи архівну справу, ця дисципліна розкриває суть завершального етапу документообігу й тому є необхідним логічним продовженням курсів діловодства і документознавства [3, 2].

Як кожна наука і навчальна дисципліна, архівознавство має свій предмет, об'єкт і методи дослідження.

Предметом архівознавства як наукової системи є тенденції та закономірності становлення й розвитку архівної справи, наукові засади експертизи цінності документів, організації документів Національного архівного фонду, архівного описування, створення довідкового апарату, зберігання та використання відомостей, що містяться в архівних документах [3, 2].

Об'єктом архівознавства є система архівних установ, документальні ресурси на паперових та інших носіях, органи управління архівами, науково-дослідні заклади. Серед об'єктів архівознавства чільне місце займають комплекси архівних документів, фонди, фондів. Архівні документи відбирають, оцінюють, обліковують, описують, зберігають і використовують як інформаційний об'єкт. Об'єктом українського архівознавства є також архівна україніка, під якою розуміють

документальну спадщину українського народу, що відклалася у вітчизняних і зарубіжних архівах, музеях та бібліотеках [1, 12].

У підготовці документознавців архівознавство відіграє важливу роль. Документознавці мають володіти певними знаннями та навичками для того, щоб працювати з різними видами історичних джерел, а саме з архівними документами.

Архівознавство тісно пов'язане з іншими науками й переплітається з такими навчальними дисциплінами, як історія, культурологія, правознавство. Тісно переплітається архівознавство з документознавством. Ці науки мають справу з документами, тільки документознавство займається документами, що функціонують в управлінській сфері управління. Архівознавство ж досліджує документи у сфері їхнього зберігання та використання як носіїв історії, інформації. Фахівці, спираючись на здобуті знання, глибше проникають у зміст документів, установлюють походження, цінність [2].

Висновки. Архівознавство – це комплексна система знань, яка поєднує в собі спеціальні знання з теорії, практики архівної справи, інформаційних систем, документознавства. Як самостійна навчальна дисципліна архівознавство посідає важливе місце в підготовці фахівців з документознавства.

Джерела та література

1. Архівознавство [Текст] : підручник для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів України / За заг. ред. Я. С. Калакури та І. Б. Матяш. – Вид. 2-ге, випр. і доп. – К. : Видавн. дім «КМ Академія», 2002. – 356 с.
2. Крохмаль І. М. Роль та місце дисциплін документознавчого циклу в системі професійної підготовки фахівців з документознавства та інформаційної діяльності [Електронний ресурс] / І. М. Крохмаль // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/104/17818-rol-ta-misce-disciplin-dokumentoznavchogo-ciklu-v-sistemi-profesijno%D1%97-pidgotovki-faxivciv-z-dokumentoznavstva-ta-informacijno%D1%97-diyalnosti.html>. – Назва з екрана.
3. Нефедов К. Ю. Архівознавство [Текст] : навч. посіб. / К. Ю. Нефедов, О.О. Карпенко. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2008. – 82 с.

Шульга С. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії СНУ ім Лесі Українки

Марцінковський В. І. – студент II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Римський акведук

Постановка проблеми. В системі давньоримського водопостачання важливим елементом були акведуки – мости аркового типу, що призначалися для постачання води до римського міста.

Метою дослідження є аналіз процесу будівництва давньоримського акведука, його призначення і технічних характеристик.

Результати дослідження. Наприкінці IV століття до н. е. в Римі було близько 75 тисяч мешканців і місто продовжувало зростати, тому поставало питання про забезпечення міста питною водою [1]. Хоча на Апеннінському півострові було вдосталь води, але вона була низької якості. Так, вода з Тибру була не придатна для споживання.

Для вирішення цієї проблеми у 312 році до н. е. римлянами було вирішено використовувати озера з ідеально чистою водою, які знаходились в Сабінських горах на північний схід від міста. Основним завданням стало доправити цю воду в Рим. Тоді цензор Аппій Клавдій, в обов'язки якого входив нагляд за спорудженням та змістом громадських будівель, розробив план будівництва першого в римській історії магістрального водопроводу [1].

Акведуки Давнього Риму вважаються ідеальною водопровідною системою тих часів. Завдяки їм вода подавалася у фонтани, лазні та приватні будинки багатих людей. Римляни користувалися водою для пиття, приготування їжі, підтримання чистоти, а також для потреб каналізації. Акведук (з лат. aqua – вода, dact – вести) – в широкому значенні водопровід; в більш вузькому значенні – міст, який служить для пропуску води.[2] Акведук – це функціональна інженерно-технічна споруда без будь-яких декоративних елементів, але виконана з вражаючою архітектурною вишуканістю. Акведуки були основною частиною водопровідної системи давнього Риму.

Система проектування акведука була досить складною. Перед початком будівництва інженерам необхідно було точно визначити не тільки відправну, але і кінцеву точку водної магістралі. Просуваючись

від неї до джерела, вони крок за кроком складали карту рельєфу місцевості : фіксували розташування височин і западин, висоту пагорбів і глибину лощин. Тільки після цього робітники дерев'яними кілками робили розмітку, по якій мав проходити акведук. В основному водопровідні канали прокладалися під землею. Так вони були захищені не тільки від ворогів, але і від «водокрадіїв».

У початковій точці акведука для регулювання напору води в системі споруджувався резервуар з «римського бетону» – суміші щебеню, вапняного розчину і вулканічного піску (пуцолана). На дні проробляли вузькі щілини, через які він наповнювався водою з джерела [2].

На отвір в верхній частині басейну під'єднувався глибокий водопровідний жолоб, складений з каменів і залитий зсередини бетоном. Зверху він закривався широкими кам'яними плитами або перекриттями-арками. Перш ніж потрапити в акведук, вода проходила декількома очисними резервуарами, де потік води обмежувалася, щоб домішки осідали на дно.

Шляхом від джерела в місто римські акведуки часто йшли під землю. Тому при прокладенні підземних тунелів використовувався римський метод гірських робіт: в міру просування тунелю через кожні 32 метри копали свердловину, щоб можна було перевірити кількість води в підземних частинах акведука.

Зі сторони виходу тунелю земля, зазвичай, спадала в сторону міста, і , щоб зберегти рівень нахилу жолоба, потрібно було ставити опору у вигляді цегляної або кам'яної стіни. Доки рівень землі знижувався, потрібно було збільшувати висоту стіни, але після її збільшення до двох метрів подальше будівництво було надто дорогим і тому римляни знайшли більш простіше рішення для акведука – це була арка. Вона була напівкругла, складена з обтесаних каменів, мала 5 метрів в діаметрі. В ній було всього 27 каменів, які передавали вагу конструкції на землю[3].

Арки могли втратити стійкість, тому римські інженери пристосовували їх до умов ландшафту. Наприклад, якщо акведук пересікав річку, опорам надавалась більша стійкість завдяки обтікаючій формі у вигляді шестикутника. Коли арки ставали занадто високими, виникала імовірність їхнього «скручення», тому висота арки обмежувалася 21 метром. Часто для підтримання рівня висоти потрібно було зводити будову вище, ніж було дозволено. Тоді поверх першого рівня

будували другий. Інколи один акведук міг мати аж три рівні арок загальною висотою 55 метрів[3].

Висновок. Отже, з багатьох великих досягнень Риму одним із найважливіших є розвиток інженерної думки і створення розвиненої системи акведуків для забезпечення міст водою.

Джерела та література

1. Римские акведуки. Научно-популярный журнал. – 2013 URL : <http://vestnik.icdc.ru/index.php/world/611-rimskie-akveduki>
2. Буренко М.С. Водопровод, сработанный еще рабами Рима./ М. С. Буренко // Журнал «Полимерные трубы», 2010. URL : <http://polypipe.info/history/99-vodoprovodrome>
3. Фронтин Секст Юлий. О водопроводах / [Текст]: <http://simposium.ru/ru/node/11952>

Шульга С. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Матушинський Є. А. – студент II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Давньоримські гладіатори: Секутор та Ретіарій

Постановка проблеми. Загальна думка про гладіаторські бої як кроваву різанину, є неправдоподібною. Головним завданням гладіаторів було показати боротьбу, сутичку між двома бійцями. Саме красивий поєдинок приваблював глядачів на арені. Гладіатори поділялися на групи в залежності від видів зброї та виконуваних функцій в бою. Ми ж зупинимо свою увагу лише на двох видах гладіаторів, а саме на ретіаріях та секуторах. Вони вважаються двома непримиримими суперниками, а їх поява на публіці викликала фурор.

Мета дослідження. Порівняння двох видів гладіаторів – секутора й ретіарія – за походженням назви, спорядженням, стилем бою.

Результати дослідження. Назва «ретіарій» походить від латинського *retiarius* – «боець з сіткою». «Секутор» (латинською. *secutor*) перекладається як «переслідувач». Гладіатори поділялися на групи в залежності від видів зброї та виконуваних функцій в бою.

Ретіарій був озброєний сіткою діаметром близько 3 м, прив'язаною до зап'ястя мотузкою, великим тризубом з товстої дерев'яною рукояттю (фусціною) і кинджалом [2, 82]. З засобів захисту у напівголого ретіарія були багат шаровий стьобаний наруч (маніка), він кріпився на лівій руці з тканини або шкіри, до якого пристібався металевий наплічник (галер), що закривав почасти й шию. Низ живота був прикритий лише пов'язкою на стегнах (сублігакул), яка представляла собою яскраво пофарбований шматок тканини у формі рівнобедреного трикутника зі стороною близько 1,2–1,5 м.. Ноги у ретіарія були оголені, проте в окремих випадках ноги нижче колін захищали товсті стьобані обмотки (фасції) з великої кількості шарів вовни або льону, які закріплювалися за допомогою шкіряних ремінців. Загальна вага амуніції складала 7–8 кг. з якої 2–3 кг. важила лише сітка [2, 83].

Амуніція секутора значно відрізнялося від того, яке було у супротивника. Стель бою секуторів походив від гладіаторів-галлів, що вже свого часу трансформувалися у мурмілонів, котрі вже, у свою чергу, в період правління Октівіана, стали називатися секуторами [1, 36]. Секутор бився оголеним по пояс, що давало можливість продемонструвати публіці потужний торс і гру м'язів. Його обладунки були представлені шоломом без забрала, щоб не можна було його стягти сіткою, манікою на правій руці, короткою поножею на лівій нозі і щитом-скутумом. Характерними рисами шоломів секуторів були забрало, широкі поля і величезне прикрашене плюмажем з пір'я або кінського волосся на вершні у формі плавника риби. Поножжя захищало ногу секутора тільки нижче коліна. Вище захистом служив скутум, що вкривав бійця до самого підборіддя. Єдиною наступальною зброєю був гладіус, який іноді прив'язували ременем до руки, щоб не впустити при зіткненні з противником. Вага озброєння секутора становила 16 – 18 кг, з яких до 7,5 кг припадало на щит [2, 81–90]. Попри слабкий захист ретіарій був дуже не зручним ворогом. Відсутність важкого озброєння давала йому можливість швидко рухатись навколо супротивника завдаючи йому значних ударів тризубцем. Коли ж це не допомагало, чи коли тризубець ломався, то ретіарій використовував сітку, якою можна було б заплутати ворога, або хоча б обеззброїти його. Дуже частими були випадки, коли ретіарій забирав зброю іншого гладіатора і нею ж вбивав супротивника [1, 36].

Ця пара – ретіарій і секутор – нагадувала глядачам поєдинок рибалки і риби. Це порівняння посилювалося, коли «рибалку-ретіарія» ставили на високий поміст, куди вели дві вузькі дошки зі сходами, і ретіарій повинен був за допомогою зібраних в купки каменів захищати цей поміст від атаки відразу двох секуторів, [2, 86]. Під час поєдинку секутор прагнув максимально наблизитися до ретіарія, щоб в ближньому бою скористатися перевагою своєї значної ваги. Ретіарій намагався або огорнути противника сіткою і повалити його на землю, або затягувати час і чекати, коли секутор втомиться під вагою своїх обладунків. Секутор зазвичай мав дуже міцні й сильні ноги, що дозволяло йому наносити удари в стрибку, від чого публіка просто шаленіла. Щоб усунути переваги противника, він йшов у ближній бій, але передбачити результат було неможливо. Секутор завдяки своїй амуніції нагадував римського легіонера, через що цей тип гладіаторів більше подобався публіці, на відміну від ретіарія, якого за його «боягузливий» стиль поєдинку зневажали. Проте прихильність народу легко отримати разом з перемогою [2, 86-89]. Вперше бій між ретіарієм й секутором згадує Гай Світоній Транквілл. В його праці є розповідь про те, як при Калігулі «п'ять гладіаторів-ретіаріїв в туніках билися проти п'яти секуторів, піддалися без боротьби і вже чекали смерті, як раптом один з переможених схопив свій тризуб і перебив усіх переможців» [3, 30].

Висновок. Отже, проаналізувавши озброєння та стиль бою цих гладіаторів, можна зрозуміти, чому вони були улюбленцями публіки. Їх бій завжди був непередбачуваним, що надавало значної інтриги на трибунах. Фрески з зображеннями двобою ретіарія й секутора були мало не в кожній римській віллі – від Британії до Лівії, від іберійських срібних рудників до германських лісів, – це особливо відокремлює їх від решти гладіаторів.

Джерела та література

1. Паолуччи Ф. Гладіаторы: обреченные на смерть / Пер. с итал. / Ф. Паолуччи – М., 2007. – 128 с.
2. Горончаровский В. А. Арена и кровь: Римские гладиаторы между жизнью и смертью / В. А. Горончаровский – СПб.: Петербургское Востоковедение, 2009. – 256 с.
3. Гай Светоний Транквилл. Калигула / Гай Светоний Транквилл / Пер. М. Л. Гаспарова / Светоний. Жизнь двенадцати цезарей. М., 1988. – 128 с.

Машталер О. В. – студентка V курсу
СНУ імені Лесі Українки

Діяльність Томаса Торквемади на посаді першого великого іспанського інквізитора

Постановка проблеми. Інквізиційним трибуналом називають низку судово-слідчих органів, заснованих Римо-католицькою церквою для боротьби з ересю. Завданням інквізиції було визначити вину того, кого обвинувачували у ересі. Поступово діяльність суду інквізиційного трибуналу поширилась по всій католицькій Європі, проте саме іспанська інквізиція вирізнялась особливою жорстокістю та великою кількістю засуджених до страти. Значною мірою це було спричинено діяльністю Томаса Торквемади на посаді першого великого іспанського інквізитора.

Мета даної роботи – дослідити діяльність Томаса Торквемади на посаді великого іспанського інквізитора, показати його роль в історії інквізиції.

Результати досліджень. Народився Томас Торквемада в сім'ї слугителя Домініканського ордену Іоанна Торквемади, котрий був учасником знаменитого Констанського собору (16 листопада 1414 року – 22 квітня 1418 року) і брав участь у суді над Яном Гусом. Томас Торквемада виріс в Вальядоліді – місті, що знаходиться на півночі від Мадрида. Позаяк його батько був слугителем церкви, то освіту Томас отримав добру. Але в домініканський орден Томас Торквемада вступає, коли йому вже виповнилося 31 рік. До цього часу Томас подорожував по Іспанії [1, 11].

Будучи наставником іспанської королеви Ізабелли Кастильської, Торквемада відмовлявся від будь-яких посад і призначень. Він хотів зберегти за собою вплив на королеву. Торквемада був серед активних ініціаторів її шлюбу з Фердинандом II Арагонським. У 1469 році він особисто супроводжує її в Вальядолід на таємне вінчання [4, 79].

Силою свого впливу Торквемада зумів переконати королеву Ізабеллу в тому, що єретики і хрещені євреї (маррани) є ворогами церкви, а тому завдають їй непоправної шкоди. Він змусив королеву не просто відродити інквізицію, а запровадити по всій Іспанії надзвичайні трибунали.

Ці суди мали право винесення смертних вироків для будь-якого підозрюваного через спалення на багатті, домігшись попередньо його

зізнання в ересі під страшними тортурами. Трибунали конфісковували майно не лише засуджених, а й навіть запідозрених у ересі. За наказом Торквемади на вогнищах інквізиції було спалено понад 10 тисяч осіб, сотні тисяч – кинуто до в'язниць [1, 28].

Томас Торквемада вважається справжнім творцем та ідеологом іспанської інквізиції. Він очолював інквізиційний трибунал упродовж перших 18 років після його заснування (1480–1498 роки) [2, 237].

За вісімнадцять років своєї «діяльності» Торквемада, за даними Льоренте, «десять тисяч двісті двадцять жертв спалив живцем, і шість тисяч вісімсот шістдесят спалив фігурально, після їх смерті або з причин їх відсутності; дев'яносто сім тисяч триста двадцять одну людину піддав ганьбі й усунув зі служби на громадських і почесних посадах. Загальний підсумок цих варварських страт доходить до ста чотирнадцяти тисяч чотирьохсот загиблих родин» [4, 381].

Зрозуміло, апологети церкви заперечують дані Льоренте, стверджуючи, що вони «завищені», що Торквемада винен у смерті не 10 тисяч осіб, а 5 або й 4 тисяч. Але у Льоренте є перед ними одна важлива перевага: як-не-як, а він все ж був на посаді секретаря іспанської інквізиції і писав, спираючись на матеріали її архівів [3, 863].

Торквемада був не тільки організатором терору, він був і його «теоретиком». Під його керівництвом укладено кодекс інквізиції, що включав 28 статей («Інструкцій»). У цьому документі, датованому 1484 роком, були підсумовані директиви папського престолу з переслідування єретиків і минулий досвід інквізиційних трибуналів в Іспанії та багатьох інших країнах. Основні положення кодексу Торквемади зводилися до наступного: інквізиція оголошувалася таємним судилищем, першою і останньою інстанцією, яка розглядала справи єретиків. Її рішення вважалися остаточними і оскарженню не підлягали. Особи, які були звинувачені інквізицією в ересі, але не визнали себе винними, підлягали відлученню і передачі світській владі для спалення. Обвинувачений в ересі міг врятувати себе від багаття лише повним визнанням своєї провини, викриттям спільників, зреченням від єретичних поглядів і повним підпорядкуванням волі «священного» трибуналу [1, 59].

Висновки. Отже, діяльність іспанської інквізиції помітно активізувалася із запровадженням посади верховного інквізитора, яку одразу ж зайняв Томас Торквемада. Завдяки своєму впливу на Ізабеллу Кастильську, духовним наставником якої він був, Торквемада домігся

запровадження надзвичайних інквізиційних трибуналів по всій Іспанії. Під час перебування Томаса Торквемади на посаді першого інквізитора було страчено понад десять тисяч осіб, а загальна кількість постраждалих за час його перебування на посаді верховного інквізитора складає сто чотирнадцять тисяч чотиреста родин. Хоча, звісно, офіційна церква ці дані суттєво применшує. А знамениті «Інструкції» Торквемади стали своєрідним посібником для всіх його наступників на цій посаді.

Джерела та література

1. Барро М.В. Томас Торквемада (Великий інквізитор). Его жизнь и деятельность в связи с историей инквизиции / М. В. Барро – СПб.: Типография Высочайше утвержд. товарищества «Общественная польза», 1893. – 78 с.
2. Григулевич И. Р. Инквизиция. / И. Р. Григулевич – М.: Политиздат, 1976. – 448 с.
3. Льоренте Х. А. История испанской инквизиции. В 2 томах в одной книге / Х. А. Льоренте – М.: Ладомир, 1999. – 1424 с.
4. Сабатини Р. Торквемада и испанская инквизиция / Р. Сабатини – М.: Прибой, 1999. – 467 с.

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Межова О. О. – студентка III курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Документ як системний об'єкт

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства можна охарактеризувати значним зростанням обсягу інформації, що зазвичай постає у задокументованій формі. За допомогою документа інформацію зберігають та передають у часі і просторі, тому його можна розглядати як один з інструментів пізнання дійсності. Зважаючи на важливе значення документа у житті кожної людини, питання розгляду його як системи вимагають більш ретельного дослідження, що зумовлює актуальність обраної теми.

Вивченню документа як системного об'єкта присвячені праці Г. М. Швецової-Водки [4], Н. М. Кушнарєнко [2], С. Г. Кулєшова [1],

Ю. І. Палехи [3] та інші. Проте чимало проблем, пов'язаних із системним характером документа, досі остаточно не розв'язані. Тому він потребує комплексного вивчення з погляду його структури, змістового і функціонального навантаження.

Мета дослідження – здійснити аналіз пов'язаних один з одним елементів документа як певного цілісного утворення, тобто як багатофункціонального системного об'єкта.

Результати дослідження. До основних ознак документа можна віднести наявність змісту, стабільну речову форму, завершеність повідомлення та призначеність для використання в соціальній комунікації. Документ є багатофункціональним об'єктом, тобто виконує не одну функцію, а певну їх множину. В результаті пристосування до виконуваних функцій документи набувають певної своєрідності, особливості, що є причиною їх поділу на види. Загалом, роль тієї або іншої функції, властивої документу, різна, адже одних функцій він набуває, а інші втрачає протягом свого існування. Одні функції властиві всім документам, хоч і різною мірою, інші – особливим видам документів. Багатофункціональність документа не суперечить домінуванню певної однієї його функції [1].

Інформаційна складова є невід'ємним елементом документа, тобто його атрибутом. Документ завжди є інформаційним об'єктом, а не лише матеріальним або ж фізичним. У документознавстві визначенню інформації та її видів приділяють велику увагу, адже документи створені саме для зберігання і передавання інформації в просторі і часі. Документ також систематизовує інформацію і представляє її в зафіксованому вигляді.

Документ як система не може існувати без матеріальної конструкції, яка призначена для фіксування, зберігання та поширення інформації у часі та просторі. Людина в процесі еволюції випробувала безліч речовин на предмет передачі інформації. Досліджуючи різноманітні конструкції, вона емпірично (дослідним шляхом) знайшла найбільш раціональні шляхи передачі інформації, відібрала ті засоби і способи, які найбільш зручні для цього процесу [4, 137].

Внутрішня структура документа – це внутрішня побудова та взаємозв'язок його елементів, що об'єднує документ у єдине ціле та підпорядковує його внутрішні компоненти один одному. Залежно від виду документа набір та розташування його внутрішніх елементів може змінюватися. Загалом, вивчення документа як системного об'єкта

неможливе без дослідження його внутрішньої структури, адже функціональність документа визначає саме структура. Поки зберігається структура, зберігається і система в цілому.

Внутрішня структура документа тісно взаємопов'язана з її зовнішньою формою. Зовнішня структура документа – це його поділ на певні фізичні частини, які дозволяють ідентифікувати вид документа. З погляду зовнішньої структури документ може складатися з одного носія інформації (наприклад, листівка) або ж декількох носіїв (наприклад, комплект листівок, зібрання творів з декількох томів). Крім того, документ може бути часткою одного носія (наприклад, стаття в газеті чи журналі) [2].

Реквізит документа – це ще один його невід'ємний елемент, який у комплексі з іншими складовими документа забезпечує виконання його основних функцій. Реквізити в документі розміщують з урахуванням послідовності операцій його підготовки, оформлення і виконання [3, 194]. Закріплення за ними постійних місць робить документи зручними для зорового сприймання, спрощує їхнє оброблення, дає можливість використовувати при цьому технічні засоби. Реквізити слугують допоміжним апаратом, що допомагає споживачеві орієнтуватися у документній інформації, а фахівцеві – правильно її відбирати, опрацьовувати і зберігати.

Висновки. Документ як система – це множина закономірно пов'язаних один з одним елементів та частин, що складають цілісне утворення. Сукупність однорідних елементів, що виконують необхідну для існування системи функцію називається підсистемою. Підсистемами документа можна вважати його інформаційну та матеріальну складові, а також зовнішні конструктивні елементи (титульний лист, обкладинка, суперобкладинка, форзац, колонтитул та ін.) та внутрішні структурні частини (текст, зміст, передмова, післямова, додатки та ін.). Усі елементи такої системи властиві будь-якому документу і тільки у своїй сукупності можуть характеризувати його як узагальнювальне поняття.

Джерела та література

1. Кулешов С. Г. Документознавство : Історія. Теоретичні основи / С. Г. Кулешов. – К. : [б. в.], 2000. – 162 с.
2. Кушнарєнко Н. М. Загальнонаукові методи документологічних досліджень / Н. М. Кушнарєнко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 3. – С. 72–80.

3. Палеха Ю. І. Загальне документознавство [Текст] : навч. посіб. / Ю. І. Палеха, Н. О. Леміш. – К. : Ліра-К, 2008. – 393 с.
4. Швецова-Водка Г. М. Документознавство [Текст] : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2007. – 398 с.

Шульга С. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки
Мельник В. В. – студент II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Структура давньоримського легіону

Постановка проблеми. Стародавній Рим як державна система проіснував достатньо довго, насамперед завдяки його військовій системі. Викликає зацікавлення той факт, як римська армія перемагала ворогів і вела успішні військові походи, внаслідок яких захоплювались все нові і нові території.

Мета дослідження. Метою дослідження є з'ясування структури римського легіону та його бойової ефективності, яка виявлялася у військових походах та захисті власних кордонів від завойовників.

Результати дослідження. Військовою одиницею римської армії був легіон. Кожний легіон мав свій номер і назву. За письмовими джерелами нам відомо приблизно 50 різних легіонів. В одному легіоні було 10 когорт. Перша когорта перевершувала інші числом воїнів і гідністю. Вона включала добірних мужів і за походженням, і за освітою. Перша когорта отримувала орла – це головна ознака римського війська, що одночасно була ознакою цілого легіону. Когорта шанувала зображення імператорів, тобто божественні і справжні прапори. Ця когорта мала 1150 піхотинців, 132 вершники, одягнених в панцирі, і називалася «когортою тисячників» (*cohors miliaria*) вона стояла на чолі легіону, з неї, коли потрібно було вступати в бій, починав будуватися фронт[3, 247].

Друга когорта складалася з 555 піхотинців та 66 вершників (як і когорти з третьої по восьму), і називалася «когортою п'ятисотників» (*cohors quingentaria*). Звичай вимагав, щоб до третьої когорти набиралися особливо міцні легіонери, оскільки вона стояла в центрі бойового ладу. До п'ятої когорти зараховувалися енергійні і міцні воїни,

тому що, подібно до першої когорти, що стояла на правому фланзі, п'ята когорта розміщувалася на лівому фланзі. Ці п'ять когорт шикувалися в першому ряду. До шостої когорти з молодих новобранців зараховувалися найдобріші, оскільки у другому ряду шоста когорта стояла позаду орла і зображень (імператорів). Когорта восьма повинна була мати у своєму складі хоробрих воїнів, бо у другому ряду вона займала центр. Дев'ята і десята когорти склалися з 555 піхотинців і 62 вершників. Десята когорта у другому ряду займала лівий фланг. Цими десятима когортами укомплектовувався весь легіон, разом 6100 піхотинців і 730 вершників. Таким чином, меншого числа воїнів в одному легіоні бути не могло, а більше число і бувало, в разі набору «тисячними» не тільки однієї когорти, а й інших [3, 247].

Наймолодшим і найбільш бідним воїнам пропонувалося мати на озброєнні меч, по 6 дротиків, лук з запасом стріл і пращі для метання каменів. Така легка піхота отримала назву «веліти» (від лат. *Velites* – полотно, тобто – «одягнені в сорочки»). Ці воїни обладунків взагалі не мали, захищалися лише шоломом і легким щитом. Спочатку веліти набиралися окремо від легіону і в його стройовий розрахунок не входили. Тіт Лівій описує як діяла легка піхота в битві при Замі: «...перші ряди одинадцятого легіону зімкнулися і пішли на слонів. Всі дротики, кинуті в слонів, збилися в купу, потрапили в ціль; слони повернули на своїх; чотири важко поранених впали» [1, 415].

Наступна за віком та за майновим становищем група воїнів носила назву гастатів (від лат. *hasta* – спис), *hastati* – «списники». Вони мали на озброєнні меч, важкі (гаста) і легкі металеві (пілум) списи та повне захисне озброєння. Третя група, «найбільш квітучого віку» – принципи (*principes*) були озброєні так само, як і гастати, але мали бойовий досвід. Найстарші і досвічені в боях ветерани іменувалися тріаріями – (*triarii*) – мали замість пілума довгий спис. Вираз «Справа дійшла до Тріаріїв» став ознакою запеклої і виснажливої битви [2, 152].

Полібій неодноразово підкреслював, що римська важкоозброєна піхота билася мечами [2, 45]. Він також повідомляв, що тріарії озброєні звичайними списами і всі воїни всіх трьох ліній мають щит з розмірами в 2,5 фути завширшки і 4 фунти у висоту. Окрім цього, вся важкоозброєна піхота, за словами Полібія, мала колючо-рубаючі мечі, шоломи, поножі і квадратні, в одну п'ядь ширини і довжини, бронзові пластини на грудях, а найбільш заможні, за його словами, носили кольчуги [2, 152].

Вершники були поділені на десять ескадронів, по 30 осіб у кожному. Озброєні вершники були за грецьким зразком: обладунок, круглий щит і спис. У кожному кавалерійському ескадроні було по три декуріони – «десятники» і троє відібраних замикаючих – опціонів (optiones). Командував ескадроном перший з декуріонів. Декуріонів, як і сотників, вибирали трибуни [2, 153].

Висновок. Таким чином, Веґецій описує структуру легіону, що складалася з 10 когорт. Перша когорта – з 1150 піхотинців та 132 вершників, інші – з 555 піхотинців та 62 – 66 вершників. Отож, легіон складався з 6100 солдатів, з них – 730 вершників. Кількість легіонерів могла сягати восьми тисяч. Піхота складалася з велітів, гастатів, принципів та тріаріїв, кожне зєднання відрізнялося озброєнням. Отже, структура римського легіону була найбільш досконалою, що підтверджувалось військовими походами та активною завойовницькою політикою Риму.

Джерела та література

1. Ливий Т. История Рима от основания Города / (Ab urbe condita) Пер. Ф.Ф. Зелинского (кн. XXI) и М.Е. Сергеенко. Ред. пер. и комментарии В. М. Смирин / Т. Ливий // М: Изд. «Наука», Том 2. – 1991 – 528 с. URL: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/L/LIVIY_Tit/_Livy_T..html
2. Полибий. Всеобщая история. Пер. А. Я. Тыжов. URL: <https://www.litmir.me/br/?b=190273&p>
3. Флавий Веґеций Ренат. Краткое изложение военного дела. Пер. С. П. Кондратьева // Вестник древней истории. 1940. № 1. переизд.: Греческие полиоркетики / Веґеций. (Серия «Античная библиотека». Раздел «Античная история»). СПб, Алетейя. – 1996(С. 232-303) – 352 с. URL: ftp://istorichka.ru/Periodika/Vestnik_drevnej_istorii/1940

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Мельник І. В. – студентка III курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Розвиток міжнародної стандартизації у сфері управління документами

Постановка проблеми. Діяльність сучасних корпорацій, компаній та фірм давно вийшла за межі національних кордонів. Транснаціональні

корпорації мають представництва у багатьох країнах, у тому числі й тих, де їм доводиться працювати за правилами національної економіки. Саме ці нові економічні реалії зумовили потребу вироблення єдиного (міжнародного) стандарту з управління документацією.

Мета дослідження – охарактеризувати зміст та особливості розвитку міжнародної стандартизації у сфері управління документами.

Результати дослідження. Стандарт (від англ. – «норма, зразок») – нормативне виробничо-практичне видання з комплексом норм, правил і вимог щодо об'єкта стандартизації, установлених та затверджених у відповідності з чинним законодавством. Ґрунтуються стандарти на загальних досягненнях науки, техніки, практичного досвіду й спрямовані на досягнення оптимальної користі для суспільства [4].

Метою діяльності Міжнародної організації зі стандартизації (англ. International Organization for Standardization, ISO) є ратифікація розроблених спільними зусиллями делегатів від різних країн стандартів. З 1993 р. Україна стала повноправним членом Міжнародної організації зі стандартизації (ISO) [1]. На нашу думку, це дало змогу Україні вийти на новий, вищий рівень. Це покращило економіку країни, її міжнародні зв'язки. Станом на 2017 р. Україну в ISO представляє Міністерство економічного розвитку і торгівлі.

Глобалізація сучасних економічних і суспільних процесів зумовлює необхідність міжнародної уніфікації та стандартизації інформаційних процесів. Зміни політичної та економічної ситуації в Європі із створенням Євросоюзу фактично привезли до створення єдиного економічного простору, єдиного ринку для більшості європейських країн.

У сучасній інформаційній інфраструктурі відбуваються суттєві зміни, зумовлені інтеграцією України в світовий інформаційний простір, впровадженням прогресивних інформаційних технологій (нових носіїв інформації, способів запису даних, відтворення, зберігання та пошуку інформації), автоматизацією канцелярської праці, що вплинуло на характер документів та діловодства в цілому.

Саме зміни в управлінні документами зумовили потребу вироблення єдиного (міжнародного) стандарту з управління документацією, що й призвело до видання Міжнародною організацією стандартизації 15 вересня 2001 р. стандарту ISO 15489-2001 «Інформація та документація. Управління документацією» [5].

У сфері керування документаційними процесами, передусім доцільно гармонізувати стандарти ISO серії 30300 «Інформація та документація. Система керування документами», які є основою єдиної

системи стандартів у сфері керування документацією. Нині відбувається впровадження чинних стандартів цієї серії – ISO 30300, ISO 30301, підготовка та планування гармонізації стандартів –ISO 30303, ISO 30302, ISO 30304.

Актуальною для України є також гармонізація інших взаємопов'язаних міжнародних стандартів та технічних звітів, що стосуються впровадження документних процесів. Йдеться, зокрема, про стандарти ISO 22310:2006, ISO 23081, ISO /TR 13028, ISO /TR 26122, ISO /TR 13008. Варто бути готовими до гармонізації оновленої версії стандарту ISO 15489:2001 [3].

На часі – реалізація розробленого науковцями Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства перспективного плану гармонізації та впровадження міжнародних стандартів в сфері архівної справи та керування документаційними процесами, який би враховував потреби галузі та суспільства [2].

Висновки. На сьогоднішній день постає необхідність адаптації національної системи стандартів до вимог міжнародної практики. Порівнюючи міжнародні та національні стандарти все ж можна простежити деякі розбіжності. На нашу думку, краще надати перевагу міжнародним стандартам, адже сьогодні міжнародні стандарти не тільки узагальнюють накопичений досвід різних країн, але й активно впливають на розвиток національних систем.

Джерела та література

1. Антоненко І. Проект концепції впровадження в Україні норм міжнародного стандарту ISO 15489 «Інформація та документація. Управління документацією» / І. Антоненко // Студії з архівної справи та документознавства / Держкомархів України. УНДІАСД. – К. : [б. в.], 2004. – С. 172–177.
2. Звіт про науково-дослідну роботу «Визначення та наукове обґрунтування напрямів розвитку системи стандартизації у сфері архівної справи та діловодства. Галузева програма стандартизації» / Калінічева Г. І. (керівник НДР), Романовський Р. В. – К. : УНДІАСД, 2015. – 81 с.
3. Калінічева Г. І. Міжнародні стандарти у сфері архівної справи та керування документаційними процесами: проблеми гармонізації в Україні / Галина Іванівна Калінічева, Ростислав Володимирович Романовський // Архіви України. – 2015. – Випуск 4 (298). – С. 44–63.
4. Пелеха Ю. Загальне документознавство / Ю. Пелеха, Н. Леміш. – К. : Ліра-К, 2008. – 395 с.
5. ISO 15489-1 – Information and Documentation-Records management – Part 1 : General // ISO – Printed in Switzerland. – 2001. – 19 p.

Бортніков В. І. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та державного управління СНУ імені Лесі Українки
Миткалик Т. В. – студентка II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Статутна діяльність Комітету виборців України

Постановка проблеми. Для України одним із першочергових завдань виступає налагодження ефективних механізмів оновлення влади. Таким єдино прийнятним за демократичними стандартами легітимним механізмом є вибори.

Громадські організації як невід’ємна складова суспільно-політичного життя країни у визначеній їм формі впливають на характер виборчого процесу, презентують і захищають інтереси соціальних груп, здійснюють контроль за прозорістю виборів, діяльністю влади та політичних партій, стимулюють до виконання виборчих програм. Рівень впливу громадських організацій на суспільні, у тому числі на виборчі процеси, перебуває у прямопропорційній залежності від правової свідомості суспільства.

Законом України «Про вибори народних депутатів України» передбачено, що громадські організації, до статутної діяльності яких відносяться питання виборчого процесу і спостереження за ним, зареєстровані в законодавчо-встановленому порядку не менше ніж за два роки до дня виборів, мають право з дозволу Центральної виборчої комісії мати офіційних спостерігачів, які ведуть спостереження за ходом виборчого процесу, зокрема за голосуванням, підрахунком голосів і встановленням підсумків голосування на виборчій дільниці чи територіальному виборчому окрузі. Мають право бути присутніми на засіданнях виборчих комісій, перебувати на виборчих дільницях під час цих процедур.

В Україні функціонують і потужні громадські організації, які створені спеціально для участі у виборчих процесах, і такі, що виконують пов’язані з виборами проекти.

Найбільш масштабних спостережних зусиль докладає Всеукраїнське громадське об’єднання Комітет виборців України (ВГО КВУ).

Мета дослідження. Полягає у загальному огляді статутної діяльності Комітету виборців України.

Результати дослідження. ВГО КВУ є провідною українською громадською організацією, головним завданням діяльності якої є спостереження за ходом виборчих кампаній, підтримання взаємозв'язків між виборцями та органами влади, захист виборчих прав громадян. Також він проводить спостереження за виборами в Україні з 1994 р., і має розгалужену мережу по всій території України. [3]

Місія ВГО «Комітет виборців України» полягає у створенні умов для забезпечення реалізації прав громадян та реального народовладдя шляхом: просвіти і активізації конкретного громадянина, інститутів громадянського суспільства; участі у формуванні та реалізації політики у пріоритетних для ВГО КВУ сферах; громадського моніторингу і контролю реалізації політики у відповідній сфері; взаємодії із зацікавленими сторонами.

Завдання КВУ полягають у створенні громадського інформаційного банку даних про діяльність Організації; сприянні підвищенню правової культури та правових знань членів Організації; суворому дотриманні чинного законодавства України та конституційних прав громадян; проведенні інформаційно-роз'яснювальної роботи про діяльність Організації; сприянні всіма засобами зміцненню миру та стабільності в суспільстві; залученні значних інтелектуальних ресурсів для успішного виконання мети та статутних завдань.[3]

Комітет виборців України спостерігає за виборчим процесом в Україні як на загальнонаціональному, так і на місцевому рівнях; спостерігає за виборчим процесом в інших країнах; підтримує взаємозв'язки між виборцями і органами влади; захищає конституційні права громадян; проводить інформаційно-аналітичну роботу, аналізує та розробляє українське виборче законодавство, бере участь у розвитку місцевого самоврядування та органів самоорганізації населення [1, с. 360].

Висновки. Як і будь-яка інша громадська організація, ВГО «Комітет виборців України» здійснює свою діяльність не стільки в інтересах своїх засновників та членів, скільки в інтересах суспільства в цілому та інтересах окремих соціальних груп. Забезпечення суспільного блага має пріоритет у порівнянні із забезпеченням інтересів як самої організації, так і її членів.

ВГО КВУ зосереджуватиме свою діяльність на таких пріоритетних напрямках спеціалізації, як: розвиток інститутів безпосередньої демократії; демократизація партій і реформа політичних фінансів;

моніторинг надання публічних послуг та діяльності органів влади і виборних посадових осіб; впровадження належного врядування в діяльності органів публічної влади і громадського сектору та реформа місцевого самоврядування; сприяння захисту прав громадян у відносинах з публічною адміністрацією.[2]

Джерела та література

1. Політологія: підручник для студентів ВНЗ [рек. МОН України] / за ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка; [3-е вид., перер. і доп.]. – К.: Академія, 2008. – 568 с.
2. Спостереження за виборами України [Електронний ресурс] / Всеукраїнська громадська організація КВУ. – Режим доступу: <http://cvu.org.ua/nodes/view/type:projects/slug:sposterezhennya-za-viborami-v-ukran>
3. Статут ВГО КВУ [Електронний ресурс] / Всеукраїнська громадська організація. – Режим доступу: <http://cvu.org.ua/>

Панишко Г. Т. – доцент кафедри політології та державного управління, кандидат історичних наук СНУ імені Лесі Українки

Міщанкевич Д. С. – студентка I курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Рух опору. Діяльність та роль ОУН, УПА в другій Світовій війні

Постановка проблеми. До наших часів ОУН та УПА приписують фашистські та нацистські погляди і діяння. Обвинувачують у терорах, розбійних нападах у використанні тоталітарних методів для прийняття та виконання рішень. Вважають їх зрадниками українського народу, кровожерливими убивцями і бандитами. Тому проблема полягає в тому, щоб більше детально дізнатись про діяльність та вплив ОУН, УПА в Другій Світовій Війні.

Мета дослідження. Дослідити діяльність, роль та вплив ОУН і УПА в Другій Світовій Війні.

Результат дослідження. ОУН була заснована 3 лютого 1929 року у Відні, створена у результаті об'єднання Української Військової Організації та кількох студентських національних спілок. Головною метою ОУН було встановлення незалежної, національної держави на

етнічних землях українців. Організація Українських Націоналістів вірила в те, що «встане Україна і розвіє тьму народів» [3].

Члени ОУН, а ними переважно були молодь та студенти, не всі позитивно ставились до методів та знарядь боротьби, якою користувалася верхівка. Внаслідок цього, після смерті Коновальця у 1938 р. вбитий на замовлення Радянської влади у Роттердамі, в ОУН стався розкол: на ОУН(б)-революційна та ОУН(м)-поміркована. Головою ОУН(м) на Римському конгресі було обрано Андрія Мельника, головою ОУН(б) на конгресі у Кракові котрий відбувся 10 лютого 1940 р. було обрано Степана Бандеру [2, с. 563-64].

З початком Другої світової війни, обидві фракції, що сформувалися на розколі ОУН, сподівалися використати конфлікт між Німеччиною та СРРС для встановлення української незалежної держави. Саме тому кожна з організацій прагнула співпраці з нацистами. Та хоч ОУН і Німеччина мали спільного ворога, їхні цілі були далеко не спільними і обидві сторони прагнули використовувати одна другу у власних цілях. Конкуренція за те, щоб дістати підтримку німців, розпалило суперництво двох фракцій, за право утвердитись єдиним представником українського народу [3, с. 567–68].

22 червня 1942 р., нападом Німеччини на СРРС, розпочалася Велика Відчизняна Війна. ОУН-бандерівці скориставшись відступом Червоної армії і наближенням Німеччини, 30 червня 1941 р. у Львові скликають збори і проголошують відновлення Української Самостійної Держави, на чолі з Ярославом Стецьком. Українці починають перебирати владу у свої руки. Але через кілька днів після проголошення Української держави в Львів зайшли загони Гестапо. Почались масові арешти, за ґрати сідають Я. Стецько і голова ОУН С. Бандера та ще кілька членів уряду. На окупованих територіях нацисти грабують міста і села, знищують людей. Придушують будь-які прояви самостійності, те саме роблять агенти НКВС з іншої сторони. Розстрілюють політичних діячів, митців, письменників.

Та цей безжальний терор не зломив українців, навпаки підштовхнув до створення збройної сили. Такою силою виступили загони УПА (Українська Повстанська Армія) – перші загони почали діяти влітку 1942 р. і вже через деякий час вона розрослася у велику, добре організовану партизанську армію, основним завданням, якої був захист українського населення від загарбників. УПА виступала проти поляків, німців та більшовиків. Підрозділи УПА діяли майже по всій

території України, і розподілялася на чотири області: УПА-Північ; УПА-Південь; УПА-Захід; УПА-Схід. УПА активно боролася і проти нацистів і проти червоноармійців, хоча переважно в відкритих боях участі не брала, за допомогою рейдів: деякі мали бойовий характер (репресії проти радянських партизанів та польських повстанців), але переважно використовували пропагандистські. За допомогою рейдів УПА знищувала тисячі радянських активістів. Влаштувала акції, щоб перешкодити більшовикам, та припинити репресії. УПА об'єднана з ОУН мала настільки великий вплив, що радянський уряд для боротьби з ними кинув кілька дивізій військ НКВС. Кінцевою датою дії УПА вважають смерть Р. Шухевича-Чупринки – головного командира УПА, який загинув в бою 5 березня 1950 року. Радянський терор, важкі роки війни призвели до виснаження, послаблення й остаточної ліквідації УПА.

Висновки. Рух Опору українців в Другій Світовій Війні, найповніше втілювався в боротьбі ОУН та УПА, які прагнули створити незалежну, суверену Україну. Основним завданням УПА був захист українців від загарбників. Українські повстанці, які будь-якою ціною прагнули незалежності досі залишаються не визнаними. Ми зобов'язані пам'ятати їх, адже з кожним роком воїнів УПА стає все менше. Зараз, як і 70 років тому, ми змушені виборювати сувереність та визнання для своєї країни, боротися проти загарбників. Як і 70 років тому українці платять страшну ціну, тисячі людських життів, за право жити в незалежній країні. Ми, як свідомі громадяни своєї країни, просто зобов'язані пам'ятати подвиг наших батьків та дідів, і підтримувати бійців, які зараз перебувають на передовій. Адже в єдності наша сила!!!

Джерела та література:

1. Бойко О. Д. Історія України : навч. посіб., 3-тє вид. / О. Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2010. – 688 с. (Серія «Альма-матер»);
2. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького.-3-тє вид., перероб. і доп. – К. :Либідь, 1993. – 720 с.;
3. Маніфест Організації Українських Націоналістів. – Лондон: «Українська видавнича спілка», 1981;
4. Мірчук П. Українська повстанська армія. 1942-52. – Львів, 1991;

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ

імені Лесі Українки

Оксентюк М. В. – студентка II курсу

історичного факультету СНУ

імені Лесі Українки

Роль веб-порталу «Архіви України» у забезпеченні комунікаційного каналу з веб-сайтами архівних установ України

Постановка проблеми. Перспектива запровадження сучасних технологій в архівній справі визначається сучасним станом державного та світового інформаційного простору, державною політикою щодо стратегічного планування розбудови інформаційного суспільства в Україні та проектами спрямованими на реалізацію процесів інформатизації архівної галузі. Тому вивчення веб-порталу «Архіви України» є нагальною потребою, оскільки сприяє розвитку інформаційного простору.

Метою нашої розвідки є встановлення специфіки інформаційного наповнення веб-порталу «Архіви України» та з'ясування його ролі як комунікаційного каналу з веб-сайтами архівних установ України.

Результати дослідження. Веб-портал Державної архівної служби України «Архіви України» було створено 24 грудня 2000 року. Він виник у результаті комплексу організаційно-правових заходів, пов'язаних з інформатизацією архівної галузі, і на сьогодні є потужним профільним інформаційним ресурсом, який містить величезний масив різнопланових відомостей про документальну спадщину України [4].

Веб-портал «Архіви України» Державної архівної служби України досить зручний у користуванні, на головній сторінці розміщена інформація про статус, загальну структуру веб-порталу, логотип Державної архівної служби України, представлено меню, пунктами якого є назви основних розділів. У центрі головної сторінки розміщено новини та анонси архівної галузі. Функціонує «Карта сайту», що суттєво полегшує орієнтування користувача в масивах інформації [1].

Веб-портал став ефективним інструментом для громадян та організацій не лише в отриманні публічної та суспільно значущої інформації, але й у забезпеченні їхніх потреб в отриманні інформації про

склад і зміст документів Національного архівного фонду України (НАФ). Це сприяло встановленню комунікаційного зв'язку між користувачами такої інформації й архівними установами [3].

За влучним висловом А. Кисельової, «веб-портал «Архіви України» – це новий вид архівного довідника – комплексний електронний довідник оперативного характеру» [4]. Він містить описову (повідомлення, хроніка, огляд тощо), бібліографічну та археографічну (каталоги, покажчики, списки, переліки), едиційно-текстову (публікація джерел та наукових ресурсів), зображувальну (в тому числі й кінофоторесурси) інформацію, бази даних.

Так, веб-портал «Архіви України» надає своїм користувачам доступ до документів НАФ, а також інформаційні послуги у різних формах: надання інформацій про склад і зміст документів НАФ; надходження запитів до державних архівів та відправлення відповідей на них; безкоштовне користування електронними ресурсами

Важливою ланкою в системі архівних установ України є місцеві архівні установи. Через веб-портал «Архіви України» можливий доступ на веб-сайти обласних державних архівів та прирівняного до них архіву Києва.

Веб-сайти обласних архівів мають потужний електронний науково-довідковий апарат, де представлені анотовані електронні каталоги метричних книг, путівники, анотовані реєстри описів фондів, анотовані реєстри описів розсекречених документів, виставки документів – онлайн виставки, електронні колекції унікальних документів, карт, електронні публікації тощо. Слід зазначити, що усі вміщені на сайтах документи супроводжуються науковим апаратом, що дає можливість користувачам ознайомитись з ними.

На веб-сайтах інформація постійно оновлюється за параметрами: події в державі, закони, нормативно-правові акти, галузеві стандарти, події в архівних установах, ювілейні та пам'ятні дати, персоналії [1].

Через веб-портал «Архіви України» встановлено комунікаційні канали з міжнародними архівними організаціями та архівними службами, архівами, бібліотеками країн світу, зокрема країн Західної і Східної Європи, Канади і США, Австралії й Японії тощо. Наприклад, на сайті Міжнародної ради архівів (МРА) можна не тільки докладно ознайомитися з діяльністю цієї організації, але й взяти участь у розробленні проектів із різних напрямів архівної справи [1].

Висновки. Функціонування веб-порталу «Архіви України» Державної архівної служби України в мережі Інтернет є доцільним і

потребує свого подальшого розвитку й удосконалення. Доступ до інформації відкритий, що є вагомим внеском у формування інформаційного простору людства.

Джерела та література

1. Архіви України [Електронний ресурс] : офіц. веб-сайт Державної архівної служби України. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/>. – Назва з екрана.
2. Боряк Г. В. Електронні архівні публікації в Інтернеті : проблеми репрезентації інформаційних ресурсів / Г. В. Боряк // Архіви України. – 2002. – № 4–6. – С.141–169.
3. Кисельова А. А. Архівні ресурси України в глобальній інформаційній мережі : види, доступ, перспективи: автореф. дис. на здобуття наук. ступня канд. іст. наук : спец. 07.00.10 «Документознавство, архівознавство» [Текст] / А. А. Кисельова. – К., 2005. – 19 с.
4. Про створення Web-сайту Державного комітету архівів України [Електронний ресурс] : Наказ Державного Комітету архівів України від 20 вересня 2000 р. № 53 // Архіви України : офіц. веб-сайт Державної архівної служби України. – Режим доступу : www.archives.gov.ua. – Назва з екрана.

Панишко Г. Т. – кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології та державного
управління СНУ імені Лесі Українки
Ореховська А. – студентка V курсу
історичного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Інструменти впливу громадян на органи місцевого самоврядування

Постановка проблеми. Демократична модель державного управління передбачає активну участь громадян та груп інтересів у процесі прийняття рішень. Це вимагає наявності відповідних правових механізмів та процедур, які, з одного боку, дозволяють громадянам здійснювати вплив на процес прийняття рішень, а з іншого – дають можливість швидко й ефективно ухвалювати ці рішення.

Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» надає територіальним громадам право брати участь у процесі прийняття рішень на місцевому рівні та висловлювати позицію громадян. Закон передбачає такі механізми участі, як місцевий референдум (стаття 7),

загальні збори громадян за місцем проживання (стаття 8), місцеві ініціативи (стаття 9), громадські слухання (стаття 13), органи самоорганізації населення (стаття 14) [4].

Однак закон не визначив порядку реалізації відповідних механізмів, передбачивши, що процедури проведення громадських слухань, загальних зборів або місцевої ініціативи будуть визначені в статутах територіальних громад або ж в окремих положеннях місцевих рад. Нажаль на сьогодні не усі територіальні громади мають статuti. Це означає що більшість громадян України позбавлені правових процедур впливати на рішення органів місцевого самоврядування.

Також проблема впливу громадян на органи місцевого самоврядування полягає у тому, що громада не знає усіх правових підстав для цього, адже не лише Закон України «Про місцеве самоврядування» є способом такого впливу. Тому хочеться відобразити усі законні, правові можливості впливу та контролю на органи місцевого самоврядування [2], [3].

Мета дослідження. Познайомити населення з основними інструментами громадського впливу на органи місцевого самоврядування та їхніми правовими підставами.

Результати дослідження.

МЕХАНІЗМ	ПРАВОВА ПІДСТАВА
Переглядати проекти рішень та ухвалені рішення місцевої ради	ЗУ «Про місцеве самоврядування» ЗУ «Про доступ до публічної інформації» Регламент місцевої ради
Відвідувати пленарні засідання місцевої ради та засідання постійних депутатських комісій	ЗУ «Про місцеве самоврядування» ЗУ «Про доступ до публічної інформації» Регламент місцевої ради
Слідкувати за порядком ухвалення рішень	ЗУ «Про місцеве самоврядування» ЗУ «Про доступ до публічної інформації» Регламент місцевої ради
Вимагати звітування депутатів місцевої ради та міського голови	ЗУ «Про місцеве самоврядування» ЗУ «Про статус депутатів місцевих рад»
Подавати місцеву ініціативу	ЗУ «Про місцеве самоврядування» Статут територіальної громади Регламент місцевої ради
Проводити громадські слухання	ЗУ «Про місцеве самоврядування» Статут територіальної громади Регламент місцевої ради

Ініціювати розгляд електронних петицій	ЗУ «Про звернення громадян» Статут територіальної громади
Створювати консультативно-дорадчі органи	Статут територіальної громади Рішення місцевої ради
Єднатися у громадські об'єднання	ЗУ «Про громадські об'єднання»
Подавати проекти на фінансування з бюджету участі	Статут територіальної громади Рішення місцевої ради
Проводити місцевий референдум	Конституція України ЗУ «Про місцеве самоврядування» Законодавство про місцевий референдум

[1, с. 9].

Висновки. Враховуючи природу місцевого управління, яке покликане реально враховувати та відображати інтереси громадян, розвиток територій має базуватися на конструктивній співпраці чотирьох ланок: громадян, що є представниками певної громади; організацій громадянського суспільства, які покликані представляти та захищати групові інтереси громадян; органів місцевого самоврядування та їх виконавчих органів, що представляють інтереси територіальних громад і наділені певними повноваженнями по забезпеченню відповідних інтересів; місцевих органів виконавчої влади, які покликані забезпечувати баланс місцевих і національних інтересів. Отже, окрім співпраці 4 ланок та традиційних методів залучення громадян до процесу урядування, варто брати до уваги новітні форми організації залучення громадськості.

Джерела та література

1. Участь громадськості у процесі прийняття рішень на місцевому рівні [Текст] : посіб. – К. : Ленвіт, 2012 . – 64 с.
2. Про громадські об'єднання. Закон України від 22.03.2012, № 4572-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
3. Про звернення громадян. Закон України від 02.10.1996, № 393/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/393/96>.
4. Про місцеве самоврядування. Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97>.

Шульга С. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Павленко І. О. – студент V курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Гладіаторські бої як елемент поховального обряду стародавніх римлян

Постановка проблеми. Гладіаторство та гладіаторські бої були важливим суспільним явищем Стародавнього Риму доби Республіки. Проведення кривавих поєдинків не лише демонструвало ставлення стародавніх римлян до потойбічного життя, а й їх прагнення отримати прихильність народу.

Мета дослідження полягає у розгляді гладіаторських боїв як елементу поховального обряду стародавніх римлян.

Результати дослідження. Гладіаторські ігри в Стародавньому Римі були трансформацією етруських поховальних обрядів з жертвоприношеннями, а згодом кривавими боями на честь померлих [1, 17]. Показові бої набули поширення та популярності серед римлян.

Перші зафіксовані в джерелах криваві поєдинки на арені в Римі відбулися в 264 р. до н. е.: їх організували Марк та Децим Брути на честь свого померлого батька [3, XVI]. В подальшому подібні прецеденти стали досить частими, кількість гладіаторів поступово зростала, а географія їх проведення розширювалась. Наприклад, на похоронних святкуваннях на честь Марка Валерія Левіна в 200 р. до н. е. вже билось 25 пар гладіаторів протягом чотирьох днів [4, 16]. Загалом, протягом другої половини III–II ст. до н. е. показові поєдинки влаштовувались у Стародавньому Римі лише на похоронних святкуваннях на честь померлих предків. Варто підкреслити, що організація гладіаторських боїв у цей період була виключно приватною справою, і держава до певного часу не втручалась у цей процес. Досить цікавим є значення терміна *munus*, який використовувався тоді для означення кривавих поєдинків – обов'язок, борг живих перед мертвими [5, 441–442]. Таке ж визначення цього терміну дає Г. Хьофлінг: «Те, що жертвували померлим, вважали служінням мертвим... «*Munus*» називається так тому, що це – обов'язок (*officium*)» [4, 18]. Важливо зазначити, що поєдинки гладіаторів на той час не були частиною державних свят у Римі, також вони не використовувались і з політичними цілями.

Із зростанням кількості показових боїв та їх масштабів, зростала й їх популярність. Спочатку поєдинки гладіаторів не входили до програми публічних ігор, які організовували державні чиновники, на відміну від театральних вистав і змагань колісниць. Пізніше заможні громадяни почали зазначати в заповітах потребу провести поминальні бої після їх смерті чи смерті родичів. Наприклад, Плутарх свідчить, що Юлій Цезар організував гладіаторські поєдинки на честь своєї померлої дочки Юлії: «Ігри – гладіаторські бої та морські битви – він дав в честь своєї давно померлій дочці Юлії» [2, 55]. Зустрічаються в джерелах і досить парадоксальні бажання померлих. Так, Г. Хьофлінг згадує заповіт, де вимагалось провести бій між двома хлопчиками [4, 18].

Проведення поминальних ігор за участі гладіаторів було зумовлене наступними причинами: 1) згідно з уявленнями давніх римлян, заповіт покійного повинен був виконуватись до найменших дрібниць, щоб його душа могла без перешкод перейти до потойбічного світу; 2) видовищність гладіаторських поєдинків демонструвала суспільству знатність померлого та його сім'ї, а також дозволяла отримати певну прихильність та повагу серед римлян за дотримання звичаїв та пошанування предків.

Висновки. Етруські традиції поховальних обрядів були перейняті римлянами та еволюціонували у гладіаторські поєдинки, які початково проводились лише на похоронних святкуваннях на честь померлих предків задля їх безтурботного життя у царстві мертвих. Організація показових боїв також демонструвала суспільству знатність померлого та його сім'ї, дотримання родинною померлого римських звичаїв та обрядів.

Джерела та література

1. Горончаровский В. А. Гладіаторы в бою. На арене и полях сражений / В. А. Горончаровский. – М.: Яуза, Эксмо, 2008. – 320 с. – (Войны Древнего мира).
2. Плутарх. Сравнительные жизнеописания. Цезарь. URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1439003400#55> (дата звернення: 30.03.2017).
3. Тит Ливий. История Рима от основания города. URL: <http://ancientrome.ru/antlitr/t.htm?a=1364143000#16> (дата звернення: 30.03.2017).
4. Хефлинг Г. Римляне, рабы, гладиаторы: Спартак у ворот Рима / Пер. с нем.; Послесл. и коммент. Е. В. Ляпустиной. – М.: Мысль, 1992. – 271 с.
5. Шанин Ю.В. Институт гладиаторства в социальной оценке Сенеки // Сборник научных трудов «STEFANOS». – М., 2005. – С. 440–446.

Панченко М. – студент V курсу
історичного факультету
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
Карліна О. М. – кандидат історичних
наук, доцент

Тактика бою вікінгів

Постановка проблеми. «Епохою вікінгів» називають IX–XI ст., коли бойові успіхи норманів («людей Півночі») впливали, а в багатьох випадках, і визначали історичний розвиток всієї Європи.

Мета дослідження: з'ясувати особливості тактичних прийомів, які використовували вікінги в ході ведення бою, що дозволить скласти повніше уявлення про їхнє бойове мистецтво.

Результати дослідження. Вікінги були дуже мобільними воїнами, що надавало їм велику перевагу над противником. Нормани були майстрами як сухотного бою, так і морського.

Найбільш популярним маневром вікінгів була стіна щитів – масивна фаланга з воїнів, розміщених в декілька рядів. Добре озброєні вікінги займали передню позицію такої стіни. В разі необхідності вони могли розбиватись на дві чи більше таких стін. Переважно щити тримали в замкнутому положенні для того, щоб відбити першу атаку ворогів. Позаду такої стіни стояли лучники та метальники, які закидали ворогів камінням та стрілами.

Стіна щитів також могла була побудованою у вигляді кола, що активно застосовувалось проти кавалерії противника. Воїни другого ряду, які стояли позаду такої стіни, тримали списи так, щоб вони могли уразити ворога [2, 8–9].

Основою бойового порядку вікінгів була так звана «свиня», тобто побудова клинчастого вигляду: перший ряд складався всього з двох воїнів, в другому було три та п'ять – у третьому ряді. Така побудова давала змогу злагоджено битись як разом, так і поодинці. Вважалось, що її придумав сам бог Одін, що вказує на давність цього маневру [3, 155].

Не дивлячись на те, що вікінги бились переважно пішими, вони мали й свою кавалерію. Про це свідчать битви при Сулкоїті в Ірландії в 968 р. і в Монтфауконі у Західно-Франкському королівстві в 888 р. Цікаво, що кавалерія в цих боях діяла окремо від піхоти [4, 60].

Вікінги завчасно вибирали місце та час бою. Таке місце називали «поле в горішнику», оскільки його оточували вітками горішника для того, щоб вороже військо не могло обійти з флангів, тобто залишали один вільний бік, з якого міг зайти противник [1, 98].

Висаджуючись на берег, нормани будували захисні табори, які нерідко обносили захисними валами. Залишки таких валів збереглись на території Франції та Англії; їх називають «данські рови» чи «данські табори». Найбільші захисні укріплення, збудовані скандинавами, відомі під назвою «Даневірке» – система земляних ровів, які простягаються на 9 миль по березі півострова Ютландія.

Нападаючи на землі англосаксів і франків, вікінги навчались брати добре укріплені міста та фортеці, використовуючи при цьому тарани, катапульти, стінні бурави, штурмові драбини [3, 156–159].

Вікінги були віртуозами морських боїв, які вони максимально намагались наблизити до сухопутних, використовуючи ті ж самі тактичні прийоми. Свої флотилії вони вистроювали в кілька ліній, кораблі при цьому стояли планшир до планширу і таким способом перетворювались на велику плавучу платформу. Нерідко їх зв'язували між собою канатами.

На найбільшому найкраще оснащеному кораблі знаходилося головне командування норманів. Такий корабель часто був у центрі «рухомої платформи». Високобортні судна розміщувались на флангах. Деякі кораблі були оснащені спеціальними заслінками на носі і кормі; вони брали на себе перший удар противника. Також встановлювали «skegg» – залізні або дерев'яні шипи на суднах. Перед боєм вітрила з кораблів знімали, тоді всі рухи здійснювались лише за допомогою весел. Втрата ж весел при зіткненні з кораблем противника прирівнювалась до поразки [4, 57–59].

Основна тактика морського бою була нехитрою: пливти на зустріч ворогу, брати його судно на абордаж і захоплювати противника. Абордажу передував град стіл та каміння [1, 88–89].

Класичний маневр у морському бою мав назву «diekplus». Він полягав у тому, щоб максимально швидко вибити весла корабля противника, тобто зробити його судно нерухомим. Далі ж вікінги йшли на абордаж [4, 57].

Висновки. Отже, своєрідна тактика ведення бою надала можливість норманам мати домінування в Північній Європі протягом багатьох століть. Згуртованість, відвага, віра в містичну вальхаллу створили з вікінгів грізних воїнів свого часу .

Джерела та література

1. Викинги. Мореплаватели, пираты и воины / Шартран Р., Дюрам К., Харрисон М., Хит И. – М.: ООО Издательство «Ескимо», 2008. – 191с.
2. Киселев В.И. Воинское искусство викингов / В. И. Киселев // Новый солдат. – № 148. – 40с.
3. Симпсон Ж. Викинги. Быт, религия, культура / пер. с англ. Н. Ю. Чехонадский. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2005. – 239с.
4. Хит И. Викинги / И. Хит; пер. с англ. В.Е. Качеева. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 63 с.

Пашенко Ю. І. – фахівець науково-дослідної частини
СНУ імені Лесі Українки

Рейтинг як один із факторів перемоги політичного кандидата

Постановка проблеми. Процес функціонування і розвитку демократичних відносин у політичному житті України супроводжується політичними рейтингами, особливо інтенсифікується процес створення різноманітних рейтингів в період передвиборчих кампаній. Передвиборча боротьба і політична конкуренція знаходять в рейтингах одне з найбільш повних і наочних проявів. Політичний рейтинг являє собою своєрідну модель публічної політичної конкуренції і саме цим він привертає увагу основних учасників передвиборчої боротьби – найбільш активних гравців і глядачів політичного процесу. Рейтинг став невід’ємною частиною публічного політичного життя в Україні. Відповідно з цією обставиною він повною мірою відображає проблеми, пов’язані з розвитком сфери публічної політики та виборчого процесу.

Політичний рейтинг (англ. rating – оцінка, віднесення до класу, розряду, категорії; to rate – оцінювати, приписувати клас, розряд) – це сукупна думка становища політичного суб’єкта, котра допускає занести його до певної групи чи категорії. Політичний рейтинг здійснює вагомий інформаційну роботу в позиціонуванні політичних структур та організацій, впливаючи на рішення акторів політичної площини [1].

Політичне рейтингування використовує різні підходи до визначення рейтингу. Наприклад, для дослідження рейтингу політичної партії варто використовувати опитування, анкетування, експертні погляди вивчення матеріалів ЗМІ, контент-аналіз базових політичних паперів цієї партії, виступів її лідерів, дослідження політичних

біографій та ін. Оптимальний результат дає комплексний підхід у визначенні рейтингу. Добре розширюються можливості дослідження при застосуванні комп'ютерних технологій, особливо це стосується частини систематизації, обробки інформації та створення баз даних.

В науковій літературі існують різні підходи до класифікації політичного рейтингу, знайомство з яким допоможе громадським організаціям конкретизувати портрет кандидатів, з якими вони будуть взаємодіяти в період передвиборчої кампанії [2].

Мета дослідження полягає у визначенні рейтингу політичного кандидата.

Результати дослідження. Політичний рейтинг, результат спостереження, оцінка, прогноз стану та розвитку будь-якого політичного явища. Рейтинг передбачає не разове дослідження, а деяку послідовність відстеження, що дозволяє вивчати об'єкт аналізу в розвитку. І тому на політичний рейтинг як на інструмент політичного простору хотілося б звернути особливу увагу. У зв'язку з цим можна виділити дві прості взаємодоповнюючі рейтингові структури: оцінка діяльності різних органів влади і показник довіри різних політиків, що діють на сцені публічної політики регіону. Аналіз цих двох структур дає можливість отримати розгорнуте уявлення про характер і динаміку масових політичних настроїв і орієнтацій населення регіону [3].

Висновки. Політичний рейтинг є невід'ємною частиною сучасного політичного процесу, фактором функціонування і розвитку політичного простору. Ця сторона рейтингу добре відома і в особливих коментарів не потребує. Але поряд з цією функцією політичний рейтинг володіє важливими характеристиками аналітичного інструменту політичного простору, компактним і ефективним засобом аналізу соціально-політичної ситуації.

Джерела та література

1. Зарубежный опыт составления рейтингов: Ссылки ресурсов [Електронний ресурс] – Режим доступу :<http://unirating.ru/txt.asp?rbr=48>
2. Polity IV Project: Political Regime Characteristics and Transitions, 1800-2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.systemicpeace.org/polity/polity4.htm>. – Назва з екрана.
3. Cutright Ph. National Political Development: Measurment and Analysis // American Sociological Review. – 1963. – Vol. 28. – 11.

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Петрович І. В. – студент III курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Міжнародні стандарти в сфері збереження архівних документів

Постановка проблеми. У зв'язку з глобальним поширенням інформації зростає роль та значення міжнародних стандартів у сфері архівної справи, як найважливіших нормативних документів, що сприяють створенню оптимального ступеня інформаційного забезпечення.

Метою роботи є опрацювання та аналіз міжнародних стандартів в сфері архівної справи щодо збереження архівних документів.

Результати дослідження. Провідними організаціями, що здійснюють міжнародну стандартизацію в сфері архівної справи та керування документаційними процесами є Міжнародна рада архівів (МРА) та Міжнародна організація зі стандартизації (ISO – International Organization for Standardization) – всесвітнє об'єднання національних органів зі стандартизації (організацій-членів ISO).

Низка стандартів ISO присвячена питанням збереження архівних документів. Базовий стандарт ISO 11799:2003 «Information and documentation – Document storage requirements for archive and library materials» («Інформація та документація. Вимоги до зберігання архівних та бібліотечних матеріалів») встановлює вимоги до зберігання документів в архівах та бібліотеках. Стандарт застосовується для довготривалого зберігання архівних або бібліотечних матеріалів, але з урахуванням того, що оскільки ці матеріали зберігаються в тому числі й для поточного доступу, можлива деяка поступка з ідеальними умовами довготривалого зберігання.

У міжнародному стандарті визначено характеристики сховищ, що використовуються для довготривалого зберігання архівних та бібліотечних матеріалів, розміщення та конструкцію будівель, а також установок та обладнання, призначеного для збереження архівних документів. Зокрема, визначено вимоги, що стосуються систем детекту-

вання вогню, пожежогасіння, охоронної сигналізації, освітлення, вентиляції та якості повітря, мікроклімату кімнати, меблів та обладнання, очищення та дезінфекції, розташування матеріалів при зберіганні, зберігання документів під час проведення виставок тощо.

Додатки включають відомості про максимально допустимі межі забруднення повітря; рекомендовані кліматичні умови для довготривалого зберігання архівних та бібліотечних матеріалів; план підготовки до надзвичайних ситуацій.

Стандарт застосовується до всіх архівних та бібліотечних матеріалів, що зберігаються у призначених для спільних цілей сховищах, в яких можуть зберігатися разом носії різних типів [1].

Стандарт ISO 14416:2003 «Information and documentation. Requirements for binding of books, periodicals, serials and other paper documents for archive and library use. Methods and materials» («Інформація та документація. Вимоги до палітурки книг, періодичних та серійних видань та інших паперових документів для використання в архівах та бібліотеках. Методи та матеріали») визначає вимоги до виготовлення палітурок книг, періодичних та продовжуваних видань, архівних документів, які мають особливі вимоги до міцності та довговічності [2].

Три міжнародні стандарти ІСО визначають вимоги до стійкості та довговічності паперу для документів, зокрема архівних. Стандарт ISO 9706:1994 «Information and documentation – Paper for documents – Requirements for permanence» («Інформація та документація. Папір для документів. Вимоги до довговічності») встановлює вимоги до характеристик паперу, призначеного для документів, що підлягають тривалому зберіганню в архівах і бібліотеках, зокрема щодо стійкості до зношування, хімічної стабільності та вологостійкості паперу [3]. ISO 11108:1996 «Information and documentation – Archival paper – Requirements for permanence and durability» («Інформація та документація. Папір для архівних документів. Вимоги до експлуатаційної якості та довговічності») встановлює вимоги до характеристик спеціального паперу для важливих документів, що підлягають тривалому зберіганню і постійному використанню [4]. Міжнародний стандарт ISO 11798:1999 «Information and documentation – Permanence and durability of writing, printing and copying on paper – Requirements and test methods. Інформація та документація» («Стійкість та довготривалість запису, друку та копіювання на папері. Вимоги та методи випробувань») визначає вимоги до довговічності та стійкості написаного, надрукованого або відтвореного на папері матеріалу, призначеного

для довготривалого зберігання в архівах, бібліотеках та інших установах [5].

Висновки. Аналіз розвитку стандартизації в сфері архівної справи та керування документаційними процесами свідчить про те, що гармонізація та впровадження в Україні міжнародних стандартів у цій галузі є актуальним та важливим завданням, необхідною умовою переходу до формування єдиного архівного інформаційного простору.

Джерела та література

1. ISO 11799:2003 «Information and documentation – Document storage requirements for archive and library materials» (Інформація та документація. Вимоги до зберігання архівних та бібліотечних матеріалів).
2. ISO 14416:2003 «Information and documentation. Requirements for binding of books, periodicals, serials and other paper documents for archive and library use. Methods and materials» (Інформація та документація. Вимоги до палітурки книг, періодичних та серійних видань та інших паперових документів для використання в архівах та бібліотеках. Методи та матеріали).
3. ISO 9706:1994 «Information and documentation – Paper for documents – Requirements for permanence» («Інформація та документація. Папір для документів. Вимоги до довговічності»).
4. ISO 11108:1996 «Information and documentation – Archival paper – Requirements for permanence and durability» («Інформація та документація. Папір для архівних документів. Вимоги до експлуатаційної якості та довговічності»).
5. ISO 11798:1999 «Information and documentation – Permanence and durability of writing, printing and copying on paper – Requirements and test methods. Інформація та документація» («Стійкість та довготривалість запису, друку та копіювання на папері. Вимоги та методи випробувань»).

Шульга С. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Пінчук В. І. – студент V курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Етруське піратство

Постановка проблеми. У комплексі проблем з історії античного піратства важливим є вивчення етруського каперства. В історичній літературі дана проблема висвітлюється побіжно, чи в загальному

розвитку подій. Однак цілісного дослідження, яке було присвячене даній темі немає. Зрозуміти суть феномену піратства дуже важливо, оскільки воно поєднує в собі ряд економічних, соціальних та політичних чинників історичного розвитку античної цивілізації, певні з них ми можемо спостерігати і в сучасному світі.

Мета дослідження. З'ясувати розвиток та роль етрусського піратства в історії Середземномор'я, окреслити форми піратства які були притаманні етрусським мореплавцям.

Результати дослідження. Етруски, або туски, з'являються в Італії на рубежі VIII–VII ст. до н. е. Так називали цей народ римляни, греки ж називали їх тіренами [2, 36]. Володіння етрусків розташовувались на північ до ріки По, на південь – до Кампанії включно. Лацій теж був у сфері впливу Етрурії, а в Римі у VI ст. до н. е. утвердилася етрусська династія Тарквініїв [5, 17].

Історію етрусського піратства можна умовно поділити на два періоди. В перший період (VIII–V ст. до н. е.) піратство було тісно пов'язано з торговими інтересами етрусських полісів. Етруски вели боротьбу як зі своїми конкурентами, так і зі спробами витіснити їх з торгових ринків. У другий період (IV–III ст. до н. е.) піратство поступово відділяється від морської торгівлі і стає професійним заняттям. Пірати цього часу вербуються вже не тільки з етрусків, але й з інших мешканців Італії, і займаються тепер лише грабунком [4, 162].

Як моряки, етруски прославились в стародавньому світі. Вони були і купцями й піратами. Притому одне було тісно пов'язане зі іншим. Під охороною їхньої піратської організації, яка відігравала в цьому випадку роль англійського навігаційного акту, тільки в грубому вигляді, їхня власна торгівля звісно ж процвітала [3, 136].

Відповідно ж процвітало і піратство. Повідомленнями про набіги тірренських «розбійників» рясніють сторінки грецької літератури і офіційні документи. Аттичний історик IV ст. до н. е. Філохор, який вважав, що тіррени були споконвіку піратами, пише про їх напад на острови Лемнос і Імброс, викрадення ними жінок з населеної афінянами частини острова. Оратор IV ст. до н. е. Лісій говорить про небезпеку плавання Адріатичним морем. А відомий афінський оратор Гіперід виголосив промову «Про захист від тірренців». Очевидно, з тірренськими піратами була пов'язана також і промова оратора III ст. до н.е. Дінарха «Tyrrhenikos». З фрагменту написа на честь Тімократа ми дізнаємося, що два сина цього родосця загинули в боротьбі з tyrranoi, під якими слід розуміти тірренів. Влада Делоса в 299 р. до н.е.

прийняла постанову про видачу грошей для захисту від тірренців. Афіняни ж винесли в 325 р. до н.е. рішення про відправку колоністів до берегів Адріатичного моря з метою охорони від нападів тірренів [4, 159].

За свідченням Цицерона, етруські пірати довго наводили жах в західних водах, а слово «тіррени» часто вживалося як синонім слова «пірати» [6]. Навіть назви обох морів, що омивають Італію свідчать про морську могутність цього народу. Одне з цих морів італіки називали Етруським морем за ім'ям усього народу, друге – Адріатичним морем за ім'ям Гардії, етруської колонії. Греки ж перейменували Етруське море в Тірренське, а назва Адріатичного моря збереглася до сьогодні [5, 17].

Етруські пірати були повновладними господарями Адріатичного і Тірренського морів. Випадок, згаданий Діодором, про захоплення Тімолеоном піратської ескадри тіррена Постумія в Адріатичному морі, яка спустошувала сицилійські береги і нараховувала 12 трієр, був швидше винятком ніж правилом. На узбережжі Тірренського моря, найважливішим містом етрусків був Популоній. Місто розташоване на високому крутому мисі і мало добре обладнану корабельну стоянку в невеликій гавані, пізніше там, біля підніжжя гори, побудували дві верфі. Подібні за умовами миси були зайняті етрусками майже на всьому узбережжю і перетворені на неприступні фортеці, що слугували їм піратськими базами [6].

Піратський флот був весельно-вітрильним з різними типами кораблів – від легких, швидкохідних 20-весельних кораблів до 50-весельних, пристосованих і до бойових операцій, і до перевезення великих вантажів [1, 181].

Етруські капери частенько стали виходити далеко в море, і ім'я тірренів почало наводити страх навіть на греків - недарма ж вони вважали абордажний гак етруським винаходом [3, 135].

Висновки. Отже, піратство відігравало надзвичайно важливу роль у розвитку торгівлі етрусків, спочатку воно розвивалося поряд з торгівлею, але згодом виокремилася у окрему професію. Опіраючись на свої піратські бази, такі як Популоній етруски домінували в Тірренському і Адріатичному морях, а їхні весельно-вітрильні кораблі плавали далеко за їх межі, що завдавало клопоту іншим народам Середземномор'я і, в першу чергу грекам які також претендували на гегемонію в цьому регіоні.

Джерела та література

1. История Европы в 8 т. Т. 1. Древняя Европа / под. ред. Е. С. Голубцовой – М.: Наука, 1988. – 704с.
2. Кузицин В. И. История древнего Рима / В. И. Кузицин. – М.: Высшая школа, 2002. – 369 с.
3. Моммзен Т. История Рима в 5 т. Т. 1. До битвы при Пидне / Т. Момзен. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1936. – 892с.
4. Немировский А. И. Этруски. От мифа к истории / А. И. Немировский. М.: издательство Наука, 1983. – 261с.
5. Сергеев В. С Нариси з історії стародавнього Рима : в 2 ч. Ч. 1 / В. С. Сергеев . – К.: Радянська школа, 1940. – 316 с.
6. Снисаренко А. Б. Властители античных морей. URL <http://militera.lib.ru/h/snisarenko/index.html> (дата звернення: 29. 03. 2017).

Шульга С. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Поліщук Т. Ю. – студентка II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Перші заклади гостинності у Стародавньому Римі

Постановка проблеми. За Римської імперії мережа заїжджих дворів і таберн, здебільшого державних, стає особливо популярною і розгалуженою. Характеристика цих закладів дозволить поглибити уявлення про римську цивілізацію.

Мета дослідження. Висвітлення організаційних засад та функціональних особливостей перших закладів гостинності.

Результати дослідження. В основу організації готельної справи в Римі була покладена певна класифікація готелів. Існувало два типи готелів: лише для патриціїв (мансіонес) та для плебеїв (стабулярії). Римський готель являв собою комплекс приміщень досить широкого функціонального призначення. Це були кімнати не лише для розміщення подорожуючих, а й складські приміщення, стайні, крамниці, майстерні, тощо. Готелі, як правило, будувалися з каменю. У зимовий час обігрівалися. Деякі готелі обслуговували лише офіційних осіб за спеціальними документами, що видавалися державними органами.

З розвитком господарських відносин у Римській імперії зростали вимоги подорожуючих до умов проживання і їхнього обслуговування постійними дворами. Виникає багато впорядкованих і багатих постійних дворів (одно – або двоповерхові будинки з окремими кімнатами для подорожуючих), у деяких із них існували кімнати для умивання, лазні, масажні, пральні. Спостерігали за порядком в них, чистотою і дотриманням законності державні чиновники – еділи. Господар постійного двору запов'язаний був вести список гостей і бухгалтерію. Повністю обладнаний постійний двір містив все необхідне для подорожуючого. Тут можна було поїсти, переночувати, змінити їздових тварин (у стайнях більших заїжджих дворів налічувалося до сорока коней і мулів), візка, візників, знайти слуг, людей, які повертали запряжних тварин на попередню станцію, ветеринарів, каретників і колісників, що лагодили ушкоджені екіпажі. Постоялі двори розташовувались окрім міст, у селах, вздовж усіх головних доріг, на відстані близько 25 миль (40,225 км) один від одного [4,11]. Держава брала участь у будівництві заїжджих дворів і контролювала їх діяльність. Окрім державних постійних дворів, високий рівень сервісу забезпечували приватні постоялі двори. Вони засновувалися багатими землевласниками на окраїнах своїх володінь, гладіаторами, які вкладали заощадження у сферу послуг. Постоялі двори та таберни були зорієнтовані на обслуговування широкого кола відвідувачів: купців, ремісників, селян та інших категорій населення. Тут можна було знайти злодіїв, убивць, матросів, рабів-утікачів, катів, трунарів і жерців Кібели [1, 248].

Заклади гостинності часто були дешевими місцями відпочинку, переважно для бідняків і рабів. «Брудні», «димні» і «похмурі», – так називали їх Цицерон, Вергілій і Гораций [3, 37]. Поселення гостей відбувалося суворо за соціальною ознакою. Купці, торговці та мандрівники не могли бути поселені з урядовцями і державними службовцями. Плебеї не мали права поселятися з представниками вищого стану. Для аристократії створювалися відповідні умови проживання. Ця обставина вплинула на якість обслуговування. Будівлі для вищих станів споруджувалися за всіма правилами архітектурного мистецтва, відвідувачам пропонувався широкий спектр послуг (водопровід, прислуга та ін.). Зазвичай, на першому поверсі цих закладів розташовувався трактир, на другому – кімнати для відпочинку. Вмєблювання кімнат було доволі примітивним і складалося з ліжка (у закладах

найнижчого розряду – звичайний топчан), лампи та нічного горщика (як обов'язкового атрибуту).

У Римі таберни вирізнялися вишуканим декором. Підлоги були прикрашені мозаїкою, на стінах висіли картини [5, 28]. Таберни різнилися за вмеблюванням. До найнижчого розряду належали таберни, де лавки вбудовувались в стіни. Таберни вищого класу мали крісла та мармурові лежа. Заклади такого роду тримали головним чином вільно-відпущеники. Трактири, пивні, столові були відкриті зранку і майже до ранку наступного дня. На видному місці перед готелем чи постійним двором (або над входом) завжди була вивіска, де фіксувалося ім'я власника закладу. Наприклад, у Помпеях найбільш відомими закладами такого роду були готелі Гая Гугіна Фірма і Ситія [2, 96]. На табличках, які традиційно прибивалися біля входу, пропонувався перелік послуг, котрі надавав готель. Увагу подорожніх привертали кольорові вивіски, на яких зображувалися емблеми із різного роду девізами. Так, біля дверей одної із пивних в Помпеях був намальований слон та містився напис: «Ситий повернув сили слону» [2, 300].

В постійних дворах, а особливо у табернах, часто відбувалися сварки та скандали, джерелом яких слугували азартні ігри (найчастіше гра в кості) і надмірне вживання вина. Якщо відвідувач довго не заспокоювався і не звертав уваги на попередження, спеціальні слуги виганяли його на вулицю, а для такого клієнта існував настінний напис: «Вас тут уже немає – скандальте на вулиці!» [2, 98].

Із занепадом Римської імперії постійні двори і таберни, що втратили клієнтуру, почали розорятися. Лише через чотири століття, в епоху Середньовіччя, з розвитком торгівлі та подорожей вони стали поступово відроджуватися.

Висновки. Отже, римляни створили умови для мандрівників та купців: звели численні готелі, постійні двори, таберни й трактири, які сформували основу для розвитку готельно - ресторанної справи.

Джерела та література

1. Гиро П. Частная и общественная жизнь римлян. – СПб., 1995. URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/Giro/80.php (дата звернення: 24. 03. 2017).
2. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима / Пер. с польск. В.К. Ронина / Л. Винничук. – М. : Высш. шк, 1998. – 496 с.
3. Коуэл Ф. Древний Рим. Быт, религия, культура. – М. : Центрполиграф, 2006. URL : <http://historylib.org/historybooks/Drevniy-Rim-Byt-religiya-kultura> (дата звернення: 23. 03. 2017).

4. Мальська М. П. Організація готельного обслуговування: підручник / М. П. Мальська, І. Г. Пандяк, Ю. С. Занько. – К. : Знання, 2011. – 366 с.
5. Ковешніков В. С., Мальська М. Н., Роглев Х. Й. Організація готельно-ресторанної справи / навчальний посібник / В. С. Ковешніков, М. Н. Мальська, Х. Й. Роглев. – К. : Кондор, 2015. – 752с.

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Потачало К. С. – студентка II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Документ як базове поняття документального забезпечення управління

Постановка проблеми. Матеріальними носіями зафіксованої інформації є документи. Документи використовують у різних галузях суспільної діяльності. Вони є об'єктом дослідження різних наукових дисциплін. Тому термін «документ» багатозначний і залежить від галузі використання.

Мета дослідження – визначити поняття «документ» та з'ясувати його функції в процесі управлінської діяльності.

Результати дослідження. Слово *documentum* означає взірць (повчальний приклад), посвідчення (свідчення), доказ (спосіб доказу). Основоположник узагальнюючої науки про документ був бельгійський учений Поль Отле. Документом він вважав «матеріалізовану пам'ять людства, яка день за днем реєструє факти, ідеї, дії, почуття, мрії, що відбулися в свідомості людини» [7, 70].

На сьогодні існує більше 300 визначень поняття «документ».

Сучасні енциклопедичні словники трактують слово «документ» у таких значеннях: письмовий акт, здатний служити доказом юридичних відносин або юридичних фактів, що мають юридичні наслідки; офіційне посвідчення особи (паспорт, трудова книжка, посвідчення); достовірне історичне письмове джерело; матеріальний об'єкт, в якому міститься та чи інша інформація [5, 13].

Міжнародний стандарт ISO 5127:2001 «Інформація та документація. Словник термінів» документ визначено як записану інформацію.

цію або як матеріальний об'єкт, що може використовуватися як одиниця в документаційній діяльності [4, 3].

Згідно з ДСТУ 2732-94 «Діловодство й архівна справа. Терміни і визначення» документ – це матеріальний об'єкт, що містить у зафіксованому вигляді інформацію, оформлений у заведеному порядку і має відповідно до чинного законодавства юридичну силу [2, 2].

За національним стандартом України ДСТУ 2732-2004 «Діловодство і архівна справа. Терміни та визначення понять» документ – це інформація, зафіксована на матеріальному носії, основною функцією якого є зберігати та передавати її в часі та просторі [1, 2].

За національним стандартом України ДСТУ 4423-2005 «Інформація та документація. Керування документацією» документ – це зафіксована інформація або об'єкт, який може трактуватися як окрема одиниця [3, 3].

У ряді Законів України («Про інформацію», «Про бібліотеки та бібліотечну справу», «Про обов'язковий примірник документів») документ трактовано як матеріальну форму одержання, зберігання, використання і поширення інформації, зафіксованої на папері, магнітній, кіно-, фотоплівці, оптичному диску або іншому носіїві.

У діловодстві та архівній справі документ – це інформація, зафіксована на матеріальному носії, основною функцією якого є зберігати та передавати її в часі та просторі.

В офіційно-діловій сфері документ тлумачать як засіб фіксації певним чином на спеціальному матеріалі інформації про факти, події, явища об'єктивної дійсності та розумової діяльності за визначеним стандартом чи формою.

Документи створюються з метою реалізації тієї чи іншої суспільної функції. У документі поєднано багато функцій: інформаційна, правова, соціальна, комунікативна, культурна, управлінська, облікова, історичного джерела [6].

Залежно від використаного матеріалу розрізняють документи на паперовій основі; на фотоплівці; магнітній стрічці; оптичному диску; голограми.

В управлінській діяльності використовують здебільшого письмові (текстові) документи, в яких інформацію зафіксовано будь-яким способом письма – рукописним, машинописним, друкарським, електронним.

Висновки. Документи, що містять управлінську інформацію і оформлені до певних правил, називають управлінськими, а їх сукупність –

управлінською документацією, тобто управлінська документація являє собою систему документів, які забезпечують управлінські процеси в суспільстві.

Джерела та література

1. Діловодство й архівна справа. Терміни та визначення : ДСТУ 2732–2004. – На заміну ДСТУ 2732–94 : [Чинний від 2009–10–01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2005. – 31 с.
2. Діловодство і архівна справа. Терміни і визначення : ДСТУ 2732:94. – [Чинний від 2005–07–01]. – К. : Держстандарт України, 1994. – 33 с.
3. Інформація та документація. Керування документаційними процесами. Ч. 1. Основні положення : ДСТУ 4423-1:2005. – К. : Держспоживстандарт України, 2007. – 28 с.
4. Інформація та документація. Словник термінів : ДСТУ ISO 5127:2007. – [Чинний від 2005–07–01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2010. – 31 с.
5. Комова М. В. Діловодство [Текст] : навч. посібник для студентів спец. «Документознавство та інформаційна діяльність» / Нац. ун-т «Львів. політехніка», М. В. Комова. – Львів : Тріада-Плюс, 2007. – 220 с.
6. Палеха Ю. І. Загальне діловодство [Текст] : навч. посіб. / Ю. І. Палеха. – Київ : Ліра-К, 2014. – 624 с.
7. Поль Отле. Трактат про документацію / Отле Поль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dilo.kiev.ua/pdf/Otlet_Paul.pdf. – Назва з екрана.

Ткачук А. П. – кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії СНУ
імені Лесі Українки

Прокопчук В. С. – студентка III курсу
історичного факультету СНУ
імені Лесі Українки

**Реформи «Вибраної ради» та спроби їх реалізації
у 50-х – початку 60-х рр. XVI ст.**

Постановка проблеми. На початку 30-х рр. XVI ст., коли після смерті Василя III на великокняжий престол зійшов його малолітній син Іван IV, у політичному житті Московської держави відбулися значні зміни. Посилилася роль боярства, яке, користуючись неповнолітністю нового царя, стало вести запеклу боротьбу за владу. Це негативно позначилося на внутрішньополітичній ситуації в країні. Протистояння

боярських угруповань підривало економічну і воєнну міць держави, розорювало селянство і посадський люд [4, 291]. Внаслідок цього, містами Московії прокотилася хвиля народних повстань, які дали зрозуміти правлячим колам, що країна потребує реформ, спрямованих в першу чергу на посилення ефективної роботи державного апарату. І невдовзі після московського повстання, найімовірніше близько 1549 р., навколо молодого царя сформувалося нове угруповання, яке увійшло в історію під назвою Вибраної ради [3, 20].

Мета дослідження. Проаналізувати основні реформи, проведені Вибраною радою у 50-х рр. XVI ст., розкрити їхню головну мету та суть, з'ясувати значення даних реформ для становлення Московського царства як станово-представницької монархії.

Результати дослідження. До складу «ближньої думи» Івана IV входили удільні князі І. Мстиславський та В. Воротинський, приказні люди І. Висковатий та Н. Фуніков, бояри Д. Палецький, Д. Юр'єв, І. Шереметьєв та Я. Морозов. Проте найбільший вплив на діяльність цієї придворної групи мали двоє людей: Олексій Адашев, виходець із дворянської родини, який і очолював Вибрану раду, а також священник Благовіщенського собору Московського Кремля Сильвестр. Головною метою Вибраної ради було зміцнення централізованого державного апарату, який би діяв в інтересах панівних верств суспільства. Це був «уряд» компромісу між окремими групами аристократії, «уряд» консолідації сил панівного класу навколо великокнязівської влади, яка реально посилювалася [4, 293]. Діяльність новоствореного «уряду» розпочалася з привселюдного оголошення про необхідність проведення реформ у країні. З цією метою 27 лютого 1549 р. в Москві було скликано перший Земський собор (станово-представницький орган Московії), де були присутні діти боярські (дворяни), воєводи, казначеї, Священний собор на чолі з митрополитом Макарієм. Наступного дня, 28 лютого 1549 р. Боярська дума затвердила указ, згідно з яким у містах держави діти боярські отримували майже повний судовий імунітет: «Во всех городах Московския земли наместником детей боярских не судити ни в чем, оприч душогубства и татьби и разбоя с поличным» [1, 50]. Головна роль у виробленні та проведенні реформ 50-х рр. XVI ст. належала найближчому оточенню Адашева. Однією з перших їхніх реформ була реформа місництва. Згідно з указом про місництво 1549 р. вельможним дітям боярським та княжатам було заборонено місничати з воєводами

на службі в полках. Земська реформа Вибраної ради мала за мету змінити управління на місцях. Вона фактично скасувала систему кормління, віддаючи владу волостелів та намісників у руки общин.

В ході проведеної в 1550 р. військової реформи було закладено основи постійного (стрілецького, або ж пищального) війська.

Одним з найбільших досягнень за час діяльності Вибраної ради можна вважати укладення в 1550 р. нового Судебника: «... Лета 7000 пядьдесят осмаго июня... Царь и Великий князь Иван Васильевич всеа Руси и с своею братьею и з бояры сесь судебник уложил: как судит и бояром, и окольничим... и всяким приказным людем, и по городом намесником... и тиуном и всяким судьям» [5] Це був новий кодекс законів, який легітимізував в Московії станово-представницьку монархію.

В інтересах міського населення було проведено фінансову реформу, суть якої полягала в уведенні еталону державних мір, ліквідації проїзних мит всередині Московії. Ліквідацією мита уряд Івана IV хотів до певної міри задовольнити вимоги торгово-ремісничого населення [2].

Ще однією реформою, яка була проведена Вибраною радою, стала церковна. Вона була спричинена існуванням у різних регіонах держави розбіжностей у проведенні церковних обрядів. Тому, митрополитом Макарієм було сформовано пантеон «руських святих», які стали загальнодержавними. Уніфікацію загальнодержавних церковних обрядів було підтверджено на Стоглавому соборі 1551 р. (рішення собору були зібрані у 100 розділах або ж главах).

Висновки. Отож, Вибраною радою було проведено ряд реформ, спрямованих на удосконалення державно-політичної структури Московського царства. Реформи фактично завершили процес формування Московської централізованої держави у вигляді станово-представницької монархії. Однак ці реформи не отримали всезагальної підтримки в середовищі князівсько-боярської знаті, що визначило зміну політичного курсу московської монархічної влади і запровадження в 1565 р. так званої опричнини.

Джерела та література

1. Альшиц Д. Н. Начало самодержавия в России: Государство Ивана Грозного / Д. Н. Альшиц. – Л. : Наука, 1988. – 246 с.
2. Зимин А. А., Хорошкевич А. Л. Россия времени Ивана Грозного / А. А. Зимин, А. Л. Хорошкевич. – М. : Наука, 1982. – 184 с.
3. Кобрин В. Б. Иван Грозный / В. Б. Кобрин. – М. : Московский рабочий, 1989. – 176 с.

4. Насонов А. Н., Черепнин Л. В., Зимин А. А. Очерки истории СССР. Период феодализма. Конец XV – начало XVII в. / А. Н. Насонов и др. – М. : Изд-во АН СССР, 1955. – 903 с.
5. Судебник 1550 года [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://krotov.info/acts/16/2/pravo_02.htm
6. Шмидт С. О. У истоков российского абсолютизма: Исслед. соц.-полит. истории времени Ивана Грозного / С. О. Шмидт. – М. : Прогресс, 2015. – 493 с.

Ленартович О. Ю. – доктор іст. наук,
професор кафедри нової та новітньої
історії України СНУ імені Лесі Українки
Сахарук Я. О. – студентка V курсу
історичного факультету СНУ
ім. Лесі Українки

Діяльність Є. Коновальця у період революції 1917–1920 рр.

Постановка проблеми. Постать Є. Коновальця, видатного громадсько-політичного діяча, лідера національно-визвольного руху й провідника УВО-ОУН викликає інтерес сучасних істориків. Більшість дослідників присвятили власні наукові розвідки періоду 1920–1930 рр.. Натомість участь Є. Коновальця в національно-визвольних змаганнях 1917–1921 рр., висвітлено набагато слабше.

Мета дослідження – проаналізувати військово-політичну діяльність Є. Коновальця, як командувача формації Січових Стрільців та лідера західноукраїнської громади Києва в добу Центральної Ради та Гетьманату.

Результати дослідження. Із початком війни між Австрією та Росією Є. Коновальця призвали до армії. Наприкінці квітня 1915 р., під час боїв за гору Маківку у Карпатах, він потрапив у російський полон і опинився в таборі військовополонених біля м. Царицина, що над Волгою [4, 61].

У липні 1917 р. Є. Коновалець у статусі військовополоненого приїздить до Києва, аби отримати згоду на створення військової частини з полонених українців галичан. 12 листопада 1917 р. стараннями Є. Коновальця та І. Лизанівського було скликано віче, на якому від генерального секретаря військових справ С. Петлюри була отримана згода на початок формування з військовополонених українців австро-

угорського підданства куреня Січових Стрільців [5, 62]. Галицько-Буковинський курінь (таку назву отримала новостворена частина) став III куренем українізованого полку ім. П. Дорошенка [6, 12].

19 січня 1918 р. в приміщені Київської духовної семінарії, де на той час розташовувався Галицько-буковинський курінь, відбулися його загальні збори на яких новим командиром куреня було обрано хорунжого Є. Коновальця. [3, 29]. Наприкінці січня 1918 р. назву Галицько-Буковинський курінь Січових Стрільців – змінено на – I Курінь Січових Стрільців [1, 15].

Курінь Січових Стрільців став одною з головних військових частин, які з допомогою гайдамаків С. Петлюри в січні 1918 р. розгромили більшовицьке повстання в Києві, взяли «Арсенал» і покарали російсько-більшовицьких бунтівників [4, 62].

Ліквідація Центральної Ради 29–30 квітня 1918 р. і встановлення влади гетьмана Павла Скоропадського поставили Є. Коновальця та його оточення перед вибором подальшої діяльності [5, 70]. Під час зустрічі гетьман запропонував січовикам визнати його владу та перейти до нього на службу [2, 83]. Зібрана з цього приводу Рада старшин прийняла рішення роззброїти та розформувати полк [5, 70].

Вже у травні 1918 р. Є. Коновалець висловив думку про необхідність відновити підрозділ. На початку липня члени Стрілецької ради звернулись до гетьмана з проханням дозволити відновити військову формування Січових Стрільців. 23 серпня 1918 р. гетьман віддав наказ про формування Окремого загону Січових Стрільців [3, 38].

Зміна вектора зовнішньої політики П. Скоропадського викликала незадоволення членів Стрілецької Ради. 16 листопада 1918 р. загін Січових стрільців розпочав антигетьманське повстання, яке завершилось 14 грудня входженням частини Осадчого корпусу Січових стрільців під командуванням Є. Коновальця в Київ і в подальшому утвердження влади Директорії [5, 79].

У грудні 1919 р. корпус Січових Стрільців був роззброєний. Це було більше формальною справою, бо український уряд вирішив ліквідувати регулярну армію і перейти до партизанських форм боротьби. Члени корпусу – офіцери і солдати – опинились в таборі інтернованих у Луцьку. Після звільнення з табору Є. Коновалець та члени стрілецької ради виїхали до Чехо-Словаччини. Останнє засідання стрілецької ради відбулося у Празі в липні 1920 р. під проводом Є. Коновальця було розроблено конкретний план подальшої боротьби за права українського народу [4, 62].

Висновки. Отже, за роки української революції 1917–1920 рр. Є. Коновалець згуртував західноукраїнську громаду навколо утворення та розбудови військової формації Січових Стрільців і активної політичної участі в утвердженні засад української державності. Саме в період Гетьманату Є. Коновальця бачимо не лише, як військового діяча а й політика зі сформованим націоналістичним світоглядом схильним до радикальних методів боротьби за український державний суверенітет.

Джерела та література

1. Дашкевич Р. Артилерія Січових стрільців у боротьбі за Золоті Київські ворота / Роман Дашкевич // Вид. Червона калина. – Нью-Йорк, 1965. – С. 122
2. Дем'янюк О. Військово-політична діяльність Євгена Коновальця в добу Гетьманату Павла Скоропадського / О. Дем'янюк // Український визвольний рух: наук. зб. – Львів, 2011. – Зб. 16. – С. 80–93. – Бібліогр.: 37 назв. – укр.
3. Ковальчук М. Євген Коновалець на чолі Січових стрільців (1918–1919) / М. Ковальчук // Український визвольний рух : наук. зб. – Львів, 2006. – № 8. – С. 24–75.
4. Косик В. Євген Коновалець: короткий нарис життєвого шляху / В. Косик // Український визвольний рух: наук. зб. – Львів, 2004. – Збірник 3. – С. 61–70.
5. Хома І. Місце та роль Є. Коновальця в державотворчих процесах доби Центральної ради та Гетьманату (листопад 1917 – листопад 1918 рр.) / І. Хома // Український визвольний рух: наук. зб. – Львів, 2011. – Зб. 16. – С. 60–79.
6. Хома І. Січові Стрільці. Створення, військово – політична діяльність та збройна боротьба Січових Стрільців у 1917 – 1919 рр. / І. Хома. – Київ: Наш час, 2011. – С. 104

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Сеїк М. І. – студентка II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Кодування інформації та код в інформатиці як основний спосіб передачі та фіксації даних

Постановка проблеми. Сьогодні процеси накопичення, зберігання і передачі інформації протікають в умовах впливу як навмисних,

так випадкових завад. Ці завади природного або штучного характеру здатні спотворити збережені й оброблювані дані, тобто порушити базові властивості інформації, а саме конфіденційність, цілісність та доступність. У зв'язку з цим серед методів і засобів боротьби з загрозами порушення базових властивостей інформації особливе місце займає технологія кодування. Для вирішення проблем передачі та захисту інформації в реальних системах зв'язку необхідне комплексне використання різних методів і засобів. І тому застосування кодування допомагає ефективно використовувати надійний захист переданої та збереженої інформації.

Мета дослідження. Сформулювати уявлення про поняття інформатика, пояснити особливості кодування даних різного типу, а також здійснити характеристику видів і способів кодування інформації в даній галузі застосування.

Результати дослідження. Інформатика – це наука, що систематизує прийоми створення, збереження, відтворення, обробки та передачі інформації засобами обчислювальної техніки, а також принципи функціонування цих засобів та методи керування ними. Поява інформатики зумовлена виникненням і поширенням нової технології збирання, оброблення і передачі інформації, пов'язаної з фіксацією даних на машинних носіях [3].

Залежно від того, де й яким чином представляється інформація, використовується відповідне кодування. Так для запису (кодування) чисел в десятковій системі числення використовуються 10 символів. Для запису слів – літери. Для кодування інформації в комп'ютері найзручніше (з технічних причин) використовувати мову, алфавіт якої містить всього два символи. Їх умовно позначають нулем та одиницею, а мову цю називають мовою двійкових кодів. За допомогою цих символів можна представити все розмаїття інформації. Одиницею виміру інформації є біт – він позначає «місце», на яке можна «записати» 0 або 1. 8 бітів складають байт. Значення байту залежить від того, які позиції та у якій послідовності у ньому займають нулі та одиниці. Загалом, кількість комбінацій бітів у байті дорівнює $2^8=256$, тобто біт може набувати 256 різних значень [1].

Для кодування графічної інформації також використовуються біти та байти. Кожна картинка складається з точок різного кольору. Так, для кодування зображення однієї чорно-білої точки достатньо 1 біту, для 16-кольорової картини кожна точка кодується 4 бітами, для 256-кольорової – 8 бітами (1 байтом). Звукова інформація складається

з елементарних звуків та пауз між ними. Тому кожному звуку відповідає певний код [2].

Щоб зробити можливим узгоджене представлення символів (графічних знаків) всіх писемних систем світу для обробки їх комп'ютерами застосовують уніфіковане кодування – юнікод, що знімає старе обмеження на кодування символів лише одним байтом, замість того дає можливість описати максимум 1 114 112 різними символами [4].

Першим міжнародним кодом став стандартний 7-бітний код ASCII (American Standard Code for Information Interchange – американський стандартний код для обміну інформацією). Поява даного коду в 1963 р. зіграла значну роль, оскільки до цього різні комп'ютери просто не могли взаємодіяти один з одним. Кожен виробник по своєму уявляв символи алфавіту, цифри і керуючі коди. Код ASCII підтримував 128 символів, що включають великі і малі символи латиниці, цифри, спеціальні знаки і керуючі коди. Коди 0-31 використані як службові і керуючі. Потім 7-бітний код ASCII був розширений до 256 символів і прийнятий як 8-бітний міжнародний стандарт ASCII-2, причому коди з 128 по 256 цього стандарту були задіяні для національних мов різних країн. Для СРСР в цій області було введено національне кодування ЯКІ-8 (код обміну інформацією, восьмизначний). Код ASCII залишився однією з небагатьох технологій, якій вдалося успішно пройти крізь десятиліття і дожити до наших днів. Сьогодні на основі коду ASCII випускається обладнання вартістю в мільярди доларів, більшість операційних систем до сих пір є сумісним з ASCII [4].

Висновки. Способи кодування інформації в комп'ютері, перш за все, залежить від виду інформації, а саме від того, що потрібно кодувати: числа, тексти чи графічні зображення. Тому кодування інформації в інформатиці являє собою складну структуровану систему, адже одна і та сама інформація може мати різні форми подання. Щоб із закодованої послідовності символів отримати інформацію, треба знати принцип кодування алфавіту, тобто знати, що означає кожен символ. І якщо ми маємо такий алфавіт, то процес отримання інформації із закодованої називається декодуванням.

Джерела та література

1. Єжова Л. Ф. Інформаційний маркетинг [Текст] : навч. посібник [Електронний ресурс] / Л. Ф. Єжова. – К. : КНЕУ, 2002. – 560 с. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/142/44/>. – Назва з екрана.

2. Інформаційні технології : Нормативна база / [Упоряд. Є. К. Патущинський]. – К. : Видавництво КНТ, 2005. – 500 с.
3. Сілкова Г. Інформаційно-аналітична діяльність як напрям інформаційної діяльності / Г. Сілкова // Вісник Книжкової палати. – 1999. – № 3. – С. 15–16.
4. Шарапов О. Д. Економічна кібернетика [Текст] : навч. посібник [Електронний ресурс] / О. Д. Шарапов, В. Д. Дербенцев, Д. Є. Семьонов. – К. : КНЕУ, 2004. – 231 с.

Панишко Г. Т. – доцент кафедри політології та державного управління, кандидат історичних наук СНУ імені Лесі Українки
Семенченко М. П. – студент II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Вплив інквізиції на політику XIII століття

В чому ж полягає **постановка проблеми** впливу інквізиції або святої інквізиції на політику XIII століття? З багатьох достовірних джерел відомо, що інквізиція це установа римсько-католицької церкви, котра мала на меті розшук, суд і покарання єретиків. Саме ця установа була більше таємною і закритою для простого суспільства і відкривалась лише тоді для людини, коли та вчиняла злочин проти церкви. Тому, проблема полягає в тому, щоб більш детально дізнатись про діяльність та вплив інквізиції на політику XIII століття.

Мета дослідження. Дослідити роль святої інквізиції в громадському житті та її вплив на політичний стан XIII століття.

Результати дослідження. Перші згадки про інквізицію ми знаходимо ще в перші століття християнства, коли до обов'язків дияконів входило розшукування та виправлення помилок у вірі, судової влади єпископів над єретиками. Єпископський суд був простий і не відрізнявся жорстокістю, найсильнішим покаранням було відлучення від церкви. З часу визнання християнства державною релігією Римської імперії до церковних покарань приєдналися і цивільні. У 316 р. Костянтин Великий видав едикт, який присуджував донатистів до конфіскації майна. Перша загроза страти була виголошена Феодосієм Великим в 382 р. по відношенню до маніхеїв, а в 385 р. була наведена у виконання над присцилліанами.

Інквізиція зародилась в католицькій церкві, це був особливий церковний суд у справах про єретиків, що існував в XIII – XIX століттях. Вона мала великий вплив на життя простого людства і зарекомендувала себе як караючий орган за гріхи перед церквою.

У 1198 р. папою став Інокентій III, він негайно засновує комісію з розслідування і переслідування ересі, призначає своїми легатами одного цистерціанського ченця та іншого ченця того ж ордена, Петра Кастельно, постачає їх письмовими наказами, в яких містяться всі елементи наступних судів над єретиками... Переслідування єретиків посилюється з тих пір, як до папських легатів приєднуються поважний «святий» (пес) Домінік засновник домініканського ордена та інші фанатичні іспанські духовні особи, вони спонукають також до втручання арагонського короля. У 1299 р. Григорій IX, зі схвалення «святого» Людовика IX, вводить релігійні або інквізиційні суди проти єретиків, цим судам піддавався, незалежно від стану, той, хто давав єретикам притулок або захист, або ж відмовляв у допомозі їхнім переслідувачам. 1230 р. страшна влада цих судів була відібрана від єпископів, передана заснованому за двадцять років перед тим, жебрацькому ордену домініканців; рішенням собору папи, під страхом втрати посади, вони були зроблені поліцейськими служителями церкви (шпигунами) і катами своїх прихожан [1].

З архівних документів можна визначити та побачити суть створення Святої Інквізиції, котра спочатку створювалась як судово-слідча організація католицькою церквою в XIII столітті для розслідування ересі. Вона не виходила за власні рамки і карала лише тих хто не вірив, але потім за покарання взялась світська влада, як дорадчій політичний орган.

Інокентій III не бажав давати підпорядкованій їм інквізиції форму і стійкість постійної і безперервної корпорації яка була створена зі страху, щоб вона не була погано прийнята, і щоб основні положення, які він хотів встановити, не зустріли дуже великого опору. Він був задоволений освітою особливої комісії, будучи переконаний, що час допоможе завершити і зміцнити його справу. Ми бачимо, що глава церкви поводився з великою обережністю і майстерно встановлював основи інквізиції, щоб його наступники були в змозі продовжувати споруджувати розпочату ним будівлю, якщо смерть завадить йому його закінчити, що і сталось як раз в середині його підприємства [2, 96].

Висновки. Отже, від початку створення Святої Інквізиції, можна спостерігати, як католицька церква впливала на життя суспільства і

політику XIII століття. Перше що робила церковна влада, а саме папа Інокентій III, це створення комісії яка призначалась для переслідування ересі і розслідування їх справ, тобто злочинів проти церкви. Друге що можна побачити в історії інквізиції це те, що суд спочатку належав церкві, але вже згодом перейшов до світської влади, яка чинила правосуддя над простим людом, який не хотів підкорятись церкві, або ж мав інші погляди, не такі, як треба було їм. Третє це те, що влада зосереджувалась в руках папи і він керував інквізицією, мав права назначати інквізиторів, які виконували його прикази, шукали та вбивали людей, що думали по-іншому, та громадян котрі хоч якось були причетні до розповсюдження дезінформації, або ж як це називали ересь. Висновок полягає у значенні великої сили церкви на політичний процес того часу, можна з упевненістю сказати, що політична влада XIII століття була менш властива ніж церква та папа.

Джерела та література

1. Грігулевіч Й. Р. Інквізиція / Й. Р. Грігулевіч. – Москва : Политиздат, 1976. – 273 с.
2. Льюренте Х. А. Критическая история испанской инквизиции / Х. А. Льюренте. – М., 1936. – 1513 с.

Ткачук А. П. – кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
СНУ імені Лесі Українки

Ситник Х. Р. – студентка II курсу
історичного факультету СНУ
імені Лесі Українки

Місце жінки в середньовічному індійському суспільстві

Постановка проблеми. Аналіз більшості доступних для нас джерел, засвідчує, що соціальний статус жінки у середньовічній Індії був невисоким. В дитинстві за неї несли відповідальність батьки, пізніше чоловік, а якщо вона ставала вдовою, то потрапляла під нагляд своїх синів. Це призводило до незначної ролі жінки як в громадському так і в релігійному житті. Особливо важкою була доля вдови, коли вона відмовлялася від саті (самоспалення разом з тілом померлого чоловіка).

Мета дослідження. Проаналізувати місце жінки в індійському середньовічному суспільстві, її права та обов'язки, розкрити її вплив

на громадсько-політичне та релігійне життя, з'ясувати місце жінки у системі шлюбних відносин.

Результати дослідження. На відміну від чоловіків, які народжувались для того, щоб бути ремісником чи воїном (в залежності від каст), жінка була створена для того, щоб бути дружиною та матір'ю, незалежно від того до якої каст вона належала. До обов'язків господині дому входило бути гостинною, подавати милостиню нужденним, але найважливішим було прислужувати чоловікові: « Ей надо быть всегда веселой, искусной в домашних делах, имеющей хорошо вычищенную утварь и экономной в расходах...» [2, 195]. Жінка могла присвятити своє життя релігії, але звісно не могла виконувати жрецькі функції. Захоплення аскетизмом і релігійним життям не заохочувалось, проте жінки з вищих каст були освіченими, про що свідчать уривки поетичних творів, які належали жінкам. Заняття танцями і музикою вважалося в середньовічній Індії недопустимим для вихованих дівчат, оскільки цим займалися куртизанки, хоча в давній Індії дочки шанованих людей навчалися мистецтвам, і це було ознакою освіченої жінки.

Жінка була позбавлена можливості проявляти свою ініціативу практично у всьому, і передусім це виявлялося у виборі чоловіка. Наприклад, шлюб міг бути компенсацією боргів батька чи родичів. Звичайною практикою для Індії були дитячі шлюби. Про залицяння та закоханість навіть не йшла мова, часто подружжя знайомилося лише на своєму весіллі. Дружина повинна була бути покірною та відданою. Втіленням цих чеснот була Сіта, яка розділила вигнання зі своїм чоловіком Рамою, і зазнала заради нього багатьох бід та випробувань [2, 196]. Разом з тим у джерелах йдеться про те, що про жінку потрібно турбуватися, не поводитися з нею грубо, тому що боги не приймуть жертви від того, хто б'є свою дружину. Це свідчить про подвійне ставлення до жінки в індійському суспільстві [3].

В епоху мусульманського панування індустії перейняли звичай паранджі. Кожна жінка з часу досягнення статевої зрілості до старості повинна була приховувати своє обличчя від інших чоловіків, крім свого чоловіка і його родичів. В стародавній Індії такого звичаю не було, і це ще більше обмежило особисту свободу жінок. Часто індійські жінки потрапляли в гареми, де вони позбавлялися фактично будь-яких прав [6].

Особливо важким було становище вдови. Вона не могла вийти заміж вдруге. Це правило дуже строго контролювалось, навіть дів-

чатка, які овдовіли в дитинстві, і так і не вступали в шлюб. Вдова мала вести аскетичний спосіб життя, їсти лише один раз в день, і навіть збривати волосся на голові. Поява вдови «на людях» вважалася поганим знаком для всіх, крім її дітей. Їй було заборонено відвідувати сімейні свята, бо за переказами вдова могла накликати нещастя на присутніх. В зв'язку з таким становищем вдови в середньовічній Індії було поширене таке явище як саті. Це так званий похоронний ритуал в індуїзмі, відповідно з яким жінка підлягала спаленню разом з тілом свого покійного чоловіка на жертвовному вогнищі. Жінки часто вдавалися до цього, щоб не бідувати в сім'ї чоловіка [4].

Висновки. Отож, соціальний статус і місце жінки в середньовічній Індії мали чимало особливих рис. Основною функцією жінок, було оберігання домашнього затишку, виховання дітей, і послух чоловікові. Жінки в Індії не мали політичних прав і громадських прав, на відміну від чоловіків. У шлюбі жінка повинна була виконувати волю свого чоловіка, і не мала права висловлювати особисту думку. Якщо ж вона ставала вдовою то її чекало важке життя у злиднях та голоді. Тому відношення індусів до жінок за часів Середньовіччя було двояким. Вона була одночасно і хранителькою дому і рабинею, що можна прослідкувати на основі аналізу індійських джерел.

Джерела та література

1. Антонова К. А. История Индии / К. А. Антонова. – М. : Мысль, 1979. – 556 с.
2. Бешем А. А. Чудо, которым была Индия / пер. с англ. 2-е изд. / А. А. Бешем. – М. : Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 2000. – 614 с.
3. Ванина Е. Ю. Рабыни и царицы: знаменитые женщины индийского Средневековья [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://wume.ru/otnosheniya/4/69-rabyni-i-caricy-znamenitye-zhenshhiny-indijskogo-srednevekovya.html>
4. Сати – самоожоженние вдов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://4stor.ru/strashno-interesno/31644-sati-samosozhzhenie-vdov.html>
5. Синха Н. К., Банерджи А. Ч. История Индии / пер. С англ. Л. В. Степанова / Н. К. Синха, А. Ч. Банерджи. – М. : Из-во иностр. лит-ры, 1954. – 441 с.
6. Энциклопедия Индии [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://indonet.ru/Statya/ZHenschiny-v-Indii>

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Смолярчук Л. В. – студентка III курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Використання електронного цифрового підпису в системах електронного документообігу України

Постановка проблеми. Електронний цифровий підпис (ЕЦП) в Україні застосовується вже давно. Щодня підприємці користуються ним при роботі з банком, а також для подачі електронної звітності до податкової служби та в інші органи влади. Зараз сфера застосування ЕЦП розширюється.

Мета дослідження спрямована на вивчення особливостей застосування електронного цифрового підпису в системах електронного документообігу установ, організацій, підприємств в Україні.

Результати дослідження. Електронний цифровий підпис – вид електронного підпису, отриманого за результатом криптографічного перетворення набору електронних даних, який додається до цього набору або логічно з ним поєднується і дає змогу підтвердити його цілісність та ідентифікувати підписувача. Електронний цифровий підпис накладається за допомогою особистого ключа та перевіряється за допомогою відкритого ключа [2].

Донедавна система електронного цифрового підпису не могла працювати у повній відповідності із Законом України «Про електронний цифровий підпис», оскільки не було акредитовано жодного центру сертифікації ключів [3].

Першим акредитованим центром сертифікації ключів національної системи електронного цифрового підпису став розташований у Дніпропетровську Спеціалізований центр сертифікації ключів (СЦСК) Товариства з обмеженою відповідальністю «Науково-виробнича фірма «Українські національні інформаційні системи» (УНІС), якому 17 січня 2006 р. міністр транспорту та зв'язку України В. В. Бондар вручив свідоцтво про акредитацію №1 [4].

Запровадження авторизованих точок видачі електронних цифрових підписів набирає широких обертів по всій Україні.

Так, у Луцьку наприкінці жовтня цього року відкрилась крамниця електронних послуг «Твій час». Тут пропонують всі електронні послуги – від цифрового підпису, що надає електронним документам юридичної сили, до найкращих програмних продуктів та їх обслуговування.

Електронний цифровий підпис використовується фізичними та юридичними особами – суб'єктами електронного документообігу для ідентифікації підписувача та підтвердження цілісності даних в електронній формі.

Використання електронного цифрового підпису не змінює порядку підписання договорів та інших документів, встановленого законом для вчинення правочинів у письмовій формі.

Нотаріальні дії із засвідчення справжності електронного цифрового підпису на електронних документах вчиняються відповідно до порядку, встановленого законом.

Видача електронного підпису в центрі сертифікації ключів Державної фіскальної служби (ДФС) безкоштовна. Однак із собою потрібно мати флешку, на яку можна його записати. Процедура видачі не довга і, якщо немає черг, може тривати лише півгодини. У приватних центрах сертифікації вартість видачі ЕЦП стартує з 80 гривень. За 330 гривень один із центрів пропонує виїзд до клієнта в офіс.

Як позитивний приклад, можна навести впровадження ДФС України сервісу «Електронний кабінет платника податків». Він забезпечує з 01.01.2014 р. надання підприємцям можливості створити персональний Електронний кабінет платника податків [2].

У ньому за допомогою спеціального інструменту доступу (наприклад, електронної картки платника податків) на безоплатній основі та з використанням електронного цифрового підпису в режимі он-лайн фізична або юридична особа може заповнити чернетки податкової звітності, надіслати остаточний варіант в електронному вигляді. Після цього переглядати дані картки особового рахунка про стан розрахунків з бюджетом та формувати та заповнювати платіжні документи щодо сплати податків, зборів та інших платежів до бюджету, а також здійснювати такі сплати за допомогою банківських систем типу Інтернет-банкінг, тощо. Щомісяця цим сервісом користуються сотні тисяч підприємців [1, 88–91].

Висновки. Електронний цифровий підпис спрямований на спрощення та прискорення документообігу між суб'єктами господарю-

вання, що, в свою чергу, має зміцнити конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, адже пришвидшиться процедура укладення цивільно-правових та господарських договорів, оформлення експортно-імпортних операцій, надання електронних банківських послуг.

Джерела та література

1. Борисенко О. А. До рішення задач електронного цифрового підпису / О. А. Борисенко, В. Б. Чередниченко // Системи обробки інформації. – 2015. – Вип. 4. – С. 88–91.
2. Електронний кабінет платника податків [Електронний ресурс] // Офіційний портал ДФС. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/media-tsentropovini/235681.html>. – Назва з екрана.
3. Про електронний цифровий підпис : Закон України від 22 травня 2003 р. (Редакція станом на 02 листопада 2016 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 36. – С. 276.
4. Чирський Ю. Електронний цифровий підпис : правові аспекти застосування [Електронний ресурс] // Довідник секретаря та офіс-менеджера. – 2007. – № 1. – С. 17–22. – Режим доступу : <http://www.archives.gov.ua/Electronic/Chirsky.php>. – Назва з екрану.

Стеренчук В. Я. – студент IV курсу
історичного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Утвердження християнства на волині у IX – п/п XII ст.

Постановка проблеми. До середини минулого століття у вітчизняній історичній науці нероздільно панувала думка про те, що в усі регіони Русі-України християнство принесене з Візантії князем київським Володимиром Великим 988 року. Історична Волинь, як складова частина давньої Русі-України, не була винятком. Історичні джерела, знайдені в архівах Праги, та археологічні розкопки, проведені професорами Володимиром Антоновичем та Адріаном Праховим 1886 року в м. Володимирі в урочищі «Стара Катедра», започаткували новий розділ в історії християнства на Волині. З цих джерел дізнаємося, що віру Христову на Волинь принесли з Візантії святі Кирило і Мефодій з Велико-Моравської держави, в якій було засновано єпархію Св. Мефодієм, північно-східні межі якої сягали річок Стиру та Бугу. Тобто є підстави стверджувати, що Західна Волинь з

Червенськими городами першою пізнала віру Христову задовго до хрещення князем Володимиром Великим. Висвітлення даної теми дозволить в тій чи іншій мірі переосмислити процес християнізації історичної Волині, а відповідно і поширення християнства в цілому на теренах Руси-України.

Мета дослідження. На основі вивчення та аналізу джерел, наукових монографій і статей дослідити особливості процесу та етапи утвердження християнства в межах історичної Волині.

Результати дослідження. До прийняття християнства на Волині були поширені язичницькі вірування в різноманітних проявах. Волиняни обожнювали сили природи, уособленням яких стали давньослов'янські боги – Перун – бог грому і блискавки, Даждьбог – бог сонця, Сварог – бог неба і вогню, Стрибог – бог вітру та інші. Про шанування цих богів на Волині свідчать археологічні та топонімічні джерела. Ймовірно, що в язичництві східних слов'ян були зародки віри в єдиного Бога. Варто зауважити, що чіткої межі між язичницькими і християнськими віруваннями на Волині (і взагалі в східних слов'ян) провести не можна, оскільки язичницькі прояви засвідчені археологічно в XI, XII і навіть в XIII століттях. Та і в XXI ст. ми спостерігаємо і практикуємо традиції та обряди, які сягають своїм корінням давніх слов'ян (традиції колядування, щедрування тощо) [1, 136–137].

Вперше християнство проникло на землі історичної Волині із Великої Моравії в д/п IX ст. Цьому сприяло геополітичне розташування. Віру христову візантійського зразка сюди принесли брати святі Кирило і Мефодій. Мефодій заснував єпископську катедру в Ладомирі (пізніше Володимир), однак християнство проникло не на всі землі історичної Волині, а тільки на її північно-західну частину, тому про християнізацію всієї історичної Волині на цьому етапі говорити не можна [2, 136].

Варто пригадати, що першим держаним об'єднанням волинян був Союз Червенських городів, першу згадку про який маємо під 981 роком в Літописі Руському: *«Пішов Володимир до ляхів і зайняв городи їх – Перемишль, Червен та інші городи, які є й до сьогодні під Руссю»*. Літописець не розкриває генези Червенських городів, але, без сумніву, це були городи не польські, а наших пращурів – бужан і дулібів. Можна припустити, що цей похід князя Володимира був виступом проти нової християнської віри, тому що сам князь і його дружина тоді були язичниками. Якби там не було, але однозначно

можна стверджувати, що землі Волині Володимир приєднав у 981 році і про християнізацію не йшлося [3, 25].

Повсюдне ж запровадження християнства на Волині припадає на рік 992, коли князь Володимир під час місійного походу заложив місто, яке назвав своїм ім'ям, збудував церкву Св. Богородиці і поставив першого єпископа на Волині – Стефана. Князь Володимир перетворив християнство в панівну релігію, але на Західній Волині християнізація стала лише більш глибокою і повнішою, адже основи її було закладено ще в д /п IX ст. [2, 134]. По деяких, особливо віддалених місцевостях Русі, похрещені знову повертались до поганства, проганяли і вбивали місіонерів, священників, але, на відміну від інших регіонів, Волинь сприйняла християнство майже без супротиву, тому що для того вже був добрий духовний ґрунт – він брав початки ще з часів св. Кирила та Мефодія. Все це виокремлює процес християнізації Волині із орбіти хрещення Русі 988 року [3, 29].

Християнізація Волинської землі, розпочавшись орієнтовно з кінця IX ст., впродовж наступних століть поширилась навіть у найглухіших куточках Волинського Полісся і Підляшшя. На середину XII ст. християнство утвердилось на Волині серед всіх суспільних верств. Окремі ж випадки пережитків язичництва були вже анахронізмом [1, 140].

Висновки. Отже, до прийняття християнства на Волині були поширені язичницькі вірування в різноманітних проявах. Вперше християнство проникло на землі історичної Волині із Великої Моравії в д/п IX ст. Повсюдне ж хрещення Волині повсюдне ж хрещення Волині розпочалось у 992 році Володимиром Великим. Князь Володимир перетворив християнство в панівну релігію, але на Західній Волині християнізація стала лише більш глибокою і повнішою, адже основи її було закладено ще в д /п IX ст. В подальшому християнство стало невід'ємною складовою частиною душі кожного українця, його основним духовним скарбом.

Джерела та література

1. Кучинко М. Запровадження християнства на Волині / М. Кучинко // Волинська єпархія: минуле і сьогодення (992-2012) : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. 1020-річчю Волинської єпархії. – Луцьк, 2012. – С. 135 –141.
2. Пісоцький А., Войтюк Н. Інтелігенція Волині: погляд крізь призму часу / А. Пісоцький, Н. Войтюк. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – 176 с.
3. Рожко В. Нарис історії української православної церкви на Волині : історико-краєзнавчий нарис / В. Рожко. – Луцьк: Медіа, 2001. – 672 с.

Стецьків Н. В. – студентка V курсу
магістратури історичного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат історичних наук,
кафедри нової та новітньої історії України
СНУ імені Лесі Українки,
доцент В. В. Пришляк

Модернізаційне крило в російській історіографії про гетьмана Івана Мазепу

Постановка проблеми. Студії української історії у традиціоналістській російській моделі тривалий час органічно продовжують сповідувати сталі імперські стереотипи, суть яких полягає у тому, щоб пристосувати ортодоксальну радянську концепцію до нових наукових реалій без будь-якої ревізії її застарілих постулатів [1, 202–203]. Разом з тим, із середини 1990-х рр. в новій російській історичній науці повільно пробиває собі дорогу інша концепція – модернізаторська, яка, власне, позначена прагненням якісного переосмислення попереднього історіографічного доробку Мазепинської доби української історії. Сучасна інтерпретація історії доби гетьмана Івана Мазепи російськими дослідниками-модернізаторами якісно впливає на формування образу Гетьманщини та України загалом в історичній пам'яті як росіян, так і українців, чим і визначається актуальність досліджуваної теми.

Мета дослідження. Дослідити теоретичну базу та концептуальні засади сучасних російських істориків-модернізаторів для ґрунтовного вивчення української історії доби Гетьманщини.

Результати дослідження:

- Характеризуючи представників модернізаторської концепції, умовно можна виділити: помірковане крило, яке представляють Є. Анісімов і О. Каменський та радикальне крило, яскравою представницею якого є Т. Таїрова-Яковлева.

- Модернізаторська складова концепції Є. Анісімова – О. Каменського мала далекосяжний ефект у російському інтелектуальному просторі, адже її поява змусила табір традиціоналістів активізуватися й шукати відповіді на нові виклики. Напрацювання поміркованих

модернізаторів на рівні ідей прискорили процес подальшої ревізії російських великодержавницьких підходів, що врешті вилилося в появу в Росії такої модернізаторської концепції, яка остаточно залишала позаду традиційне великодержавне прочитання Мазепинської доби [2, 322].

• Цілісну інтерпретацію, що охоплювала б усі аспекти діяльності гетьмана та українсько-російських відносин тієї пори з метою показати вплив обох факторів на долю не тільки України, а й Російської імперії та усієї Східної Європи вперше в російській історіографії взялася Т. Таїрова-Яковлева. Достатньо сказати, що науково-популярна книга дослідниці «Мазепа» вийшла у давній і знаковій серії ЖЗЛ («Жизнь замечательных людей») у 2007 р., витримавши два наклади [5], а наукова монографія 2011 р. «Іван Мазепа і Російська імперія. Історія «зради»» у 2013 р. була перевидана в Києві українською, інспірувавши бурхливу реакцію зі сторони adeptів традиційного російського погляду на постать гетьмана і водночас академічне обговорення [3; 4; 2, 322–323] Слід зазначити, що на сьогодні вітчизняна історіографія ще не має нової повноцінної версії наукової біографії такої непересічної й неоднозначної особи, як Іван Мазепа, відтак доробок професора Санкт-Петербурзького державного університету слугуватиме важливою опорою для її написання [6, 203].

Висновки. Поява в 1990-ті рр. модернізаторської концепції стало знаковим явищем у пострадянській російській історичній науці, оскільки представники цього напрямку дали старт якісно новим інтерпретаціям українського та російського минулого ранньомодерної доби, зокрема доби гетьмана Івана Мазепи.

Представники поміркованого крила в модернізаторській течії новітньої російської історіографії суттєво розхитали основні підвалини великодержавницького бачення діяльності І. Мазепи, не заходячи, утім, у царину спеціальних досліджень та формування цілісного образу гетьмана. Нові археографічні публікації та студії Т. Таїрової-Яковлевої на початку XXI ст. натомість представили вповні повноформатну концепцію, яка стала якісно новим словом у російському гуманітарному просторі [2, 322].

Джерела та література

1. Маслак В. Ранньомодерна українська державність очима сучасних польських та російських істориків : [монографія] / Володимир Маслак ;

- Кременчуц. нац. ун-т ім. Михайла Остроградського. – Кам'янець-Подільський : Рута, 2014. – 355 с.
2. Маслак В. І. Ранньомодерна українська державність в сучасних польській та російській історіографіях : Дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.06 / Володимир Іванович Маслак. – Кременчук: Кременчуц. нац. ун-т ім. Михайла Остроградського, 2015. – 480 с.
  3. Таїрова-Яковлева Т. Г. Иван Мазепа и Российская империя. История «предательства» / Т. Г. Таїрова-Яковлева. – М.; СПб.: Центрполиграф, 2011. – 525, [3] с.
  4. Таїрова-Яковлева Т. Иван Мазепа і Російська імперія. Історія «зради» / Пер. з рос. О. Ю. Мицика / Тетяна Таїрова-Яковлева. – К.: Кліо, 2013. – 403 с., іл.
  5. Таїрова-Яковлева Т. Г. Мазепа / Татьяна Таїрова-Яковлева. – М.: Молодая гвардия, 2007. – 271[1] с.: ил. – (Жизнь замеч. людей: Сер. биогр.; Вып. 1041).
  6. Чухліб Т. В. [Рец. на кн.:] Таїрова-Яковлева Т. Иван Мазепа й Російська імперія. Історія «зради» // Укр. іст. журн. – 2011. – № 5. – С. 190–204.

Надольська В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Ткачук Т. М. – студентка V курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Запровадження електронного урядування в Україні

Постановка проблеми. Сучасні інформаційні технології відіграють дедалі важливішу роль у системі державного управління розвинутих країн світу. Нове технологічне середовище дає можливість органам влади більш ефективно забезпечувати комунікаційну взаємодію з громадянами, юридичними особами, неурядовими організаціями. Ці проблеми особливо актуальні для України, яка визначила своїм пріоритетом створення необхідних умов для забезпечення громадян і суспільства своєчасною, достовірною та повною інформацією шляхом широкого використання інформаційних технологій.

Мета дослідження – охарактеризувати головні результати запровадження електронного урядування в Україні.

Результати дослідження. Електронне урядування (е-урядування) – це форма організації державного управління, за якої відбувається активна взаємодія органів державної влади та органів місцевого са-

моврядування між собою, з суспільством, людиною та громадянином, бізнесом за допомогою інформаційно-комунікативних технологій. Електронне урядування є одним з визначальних факторів та каталізатором адміністративної реформи, трансформаційних перетворень у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування та їх взаємодії з користувачами і власними співробітниками [1, 16].

Якісно побудована система електронного урядування має позитивно впливати на загальний хід та наслідки проведення радикальних перетворень в українському суспільстві, насамперед, соціальної та економічної реформи, розбудови соціальної держави з впливовими інституціями громадянського суспільства, особливо з тих питань, де велике значення мають методи та форми взаємодії органів державного управління та органів місцевого самоврядування з людиною та громадянином, громадськими організаціями.

Із запровадженням системи електронного урядування в Україні відбулися наступні зміни: створено веб-ресурси міністерств і відомств, що містять інформацію про їхню місію і напрями діяльності, з'явилися перші елементи інтерактивності (наприклад, відправлення громадянами питань й одержання відповідей за допомогою електронної пошти). Постійно публікуються новини про діяльність державних органів влади, створено можливості здійснювати операції (сервіси) в режимі онлайн (наприклад, сплатити штраф, замовити паспорт, продовжити дію деяких ліцензій і патентів тощо). Така конкретизація роботи електронного управління полягає вже не в інформуванні, а в обслуговуванні, і передбачає створення спеціальних сайтів для підтримки цих сервісів не тільки для центральних, але й для міських і навіть районних органів влади.

Також створено об'єднані портали низки державних відомств і служб, через які можна здійснювати будь-які види трансакцій, для яких раніше потрібно було звертатися безпосередньо в державний орган. Через регіональні портали стає можливою реєстрація підприємств, оформлення фінансових документів, легалізація іноземних документів тощо. З'являються регіональні портали, що поєднують у собі як увесь спектр державних послуг, так і послуги недержавного сектору – підключаються системи електронної комерції, інтернет-банкінгу. Відбувається створення електронної системи державного управління на основі єдиних стандартів, а також урядового порталу як єдиної точки доступу до всіх послуг – і для громадян, і для бізнесу. Більшість

фахівців вважає, що найвищим ступенем розвитку електронної демократії є запровадження електронної системи волевиявлення (електронного голосування).

Загалом станом на 2017 р. у ЦОВВ створено понад 220 електронних інформаційних ресурсів та 450 в місцевих органах державної влади; впроваджено близько 50 систем електронного документообігу в органах державної влади (діловодство, контроль виконання доручень і т. д.). Створено ЦЗО, побудовано 17 ЦСК, з яких 11 акредитовано, при цьому кількість виданих сертифікатів ключів щорічно подвоюється та на сьогодні сягає близько 1 млн. Податкова адміністрація, пенсійний фонд, фінмоніторинг, держкомстат тощо приймають звітність в електронній формі; на органи державної влади та місцевого самоврядування зареєстровано близько 14000 сертифікатів ключів цифрового підпису [2].

У Волинській області створена мережа центрів надання адміністративних послуг у 4 містах обласного значення: Луцьку, Ковелі, Нововолинську, Володимир-Волинську та 16 районних держадміністраціях.

Усі ці результати запровадження електронного урядування, можливо, ще не зовсім досконалі, проте процес перебуває на стадії постійного розвитку.

Отже, електронне урядування здатне змінити саму природу влади, зробити її більш прозорою та підконтрольною громадськості. Воно створює умови для нормального розвитку бізнесу, поліпшення інвестиційного клімату, зростання економіки, а також забезпечує реальну участь громадян у політичних процесах.

Висновки. Отже, запровадження електронного урядування в Україні дозволяє забезпечити якісно новий рівень управління державою та суспільством загалом, зміцнює довіру до держави та її політики, вдосконалює взаємодію між органами державної влади та органами місцевого самоврядування, бізнесом, громадянами та державними службовцями.

Джерела та література:

1. Дубов Д. В. Основи електронного урядування : навч. посіб. / Д. В. Дубов, С. В. Дубова. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 176 с.
2. Єганов В. В. Проблеми та перспективи впровадження системи електронного урядування в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kbuara.kharkov.ua.

Стрільчук Л. В. – доктор історичних наук, професор кафедри Всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Удот О. О. – аспірант II року навчання історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Функціонування таборів для переміщених осіб в західних окупаційних зонах

Постановка наукової проблеми. Наслідками Другої світової війни були величезні людські втрати, понівечені міста та пам'ятки культури тощо. Західна Європа стала місцем заселення великої кількості переміщених осіб та біженців з усього світу, в тому числі і СРСР. З радянських зон окупації всі радянські переміщені особи були повернені до Союзу РСР в обов'язковому порядку, чого не можна сказати про території західних окупаційних союзників.

Метою дослідження є аналіз створення та роботи таборів для переміщених осіб в роки Другої світової війни та після її закінчення на територіях західноєвропейських союзників.

Результати дослідження. Чимало сторінок історії часів Другої світової війни, потребують постійного оновлення, більш поглибленого вивчення та детального аналізу. Проблема репатріації не є винятком, а навпаки потребує постійного вивчення та доопрацювання.

До середини 1946 року, на сьогодні майже неможливо дати остаточні, вичерпні дані про всі табори для переміщених осіб (далі «ПО»), які стали «домівками» для українців в кінці та після закінчення Другої світової війни. Майже кожного дня цифра таборів, а також чисельність населення у них змінювалась. Лише з середини 1946 року, прослідковується певна стабілізація табірної життя переміщених осіб, що дає змогу проаналізувати їхню побудову та облаштування в західних окупаційних зонах [1, 122].

Допомогова і Реабілітаційна ООН та Міжнародна Організація для Втікачів, що тримали під своєю опікою табори для ПО, організували все за одним зразком. На демократичних засадах обиралась так звана таборова Рада, що виконувала функції законодавчого органу. Найчастіше вона складалась з 26 членів. З її членів обирався комендант табору, який підбирав собі референтів, кожен з яких відповідав за свою частину роботи.[2, 191–192].

Кожен табір мав реєстраційну, референтуру суспільної опіки, господарства, культури і освіти, а також юридично-правова, харчова та референтура помешкань.[3, 95]. Були створені і спеціальні похоронні фонди, які б займалися усіма клопотами і витратами по похованню мешканців табору. Своє місце у таборі займав табірний суд. Коли життя у таборах для ПО в західних окупаційних зонах стабілізувалось, громадські організації почали вести облік та слідкувати за їх переміщенням, або в еміграцію або назад в СРСР [1, 123]

Не секрет, що після Другої світової війни Радянський Союз робив усе аби повернути чим найбільшу кількість своїх громадян. В радянській зоні окупації це не зіставило майже ніяких проблем, так як все відбувалось під примусом. Для західних союзників було несподіванкою, що значна частина громадян відмовлялась повертатись на батьківщину і за для свого самозбереження почали створювати допорогові комітети. Та невелика частина ПО, що погодилась і навіть хотіла повернутись додому, перейшли під опіку спеціальної репатріаційної комісії [4, 12]. Кількість таборів для ПО була різною, наприклад у Австрії їх налічувалось всього 21. У Британській зоні окупації створили 86 таборів, а у західних окупаційних зонах Німеччини було створено 161 табір. Варто зазначити, за підрахунками В. Маруняка кількість таборів в західній зоні окупації станом на грудень 1945 р. налічувала 250 таборів, а в червні 1947 р. збільшилась до 796 таборів [3, 116].

Зрозуміло, що у таборах для ПО в західних окупаційних зонах знаходились представники різних націй, проте найчисельнішими представниками були українці, поляки, прибалти, білоруси тощо. Загальна кількість українців, для прикладу, що перебували у Західній Німеччині, як переміщені особи чи біженці, станом на 1946 рік дорівнювала близько 178 тисяч чоловік, а Австрії близько 29 тисяч, в Італії 11 тисяч осіб, що в сумі становить близько 218 тисяч осіб [1, 126–127].

Варто зазначити, що ці статистичні дані не є повними та остаточними, більше того, на сьогодні втрачено можливість повністю підрахувати весь діапазон ПО. До статистики увійшли лише ті українці, що були безпосередньо у таборах, тобто ті українці, що проживали за межами табору, а таких було багато, не були враховані у цю статистику.

Слід сказати, що життя у таборах незважаючи на всю ситуацію, що склалася навколо ПО та біженців, продовжувалось. Мешканці

таборів приймали участь у своєрідному політичному, громадському, науковому житті та культурній діяльності. Проте, перебування у таборах для ПО не могло тривати вічно. Для когось перебування у таборі були останніми роками його життя, для когось це можливість сховатись від примусового повернення до СРСР [1, 138–139].

Висновки. Друга світова війна, що спричинила численних людських жертв, порушивши усталене життя мільйонів людей світу, стала прикладом жахливого порушення прав людини та своєрідним каталізатором процесів формування системи Міжнародних стандартів. Центром співробітництва з цього питання стала організація об'єднаних націй, яка опікувалась проблемами переміщених осіб та їх врегулюванням.

Джерела та література

1. Куницький М. П. Примусова репатріація радянських громадян до СРСР після Другої світової війни (український вектор) / Михайло Петрович Куницький: Монографія. – Луцьк: ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2007. – 248 с.
2. Куницький М. П. Створення та функціонування таборів для преміщених осіб у західних окупаційних зонах // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Наукові записки РДТУ. Випуск 7. – Рівне, 2006. – С. 191–192.
3. Маруняк, В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по другій світовій війні, т. I: 1945–1951. – Мюнхен, 1985. – 405 с.
4. Мудрий В. Нова українська еміграція та організація таборового життя // Сьогочасне і минуле. – Ч. 1–2. – Мюнхен-Нью-Йорк, 1949. – С. 9–13.

Усик В. Ю. – студент III курсу спеціальності «правознавство»
КТБП СНУ ім. Лесі Українки
Науковий керівник:
кандидат історичних наук О. О. Ткачик

Українсько-польське протистояння в роки Другої світової війни очима уродженців Люблінського воєводства

Постановка проблеми. Напередодні Другої світової війни великі території, які здавна населяли українці, перебували в складі Польщі. Польський уряд проводив політику асиміляції щодо нашого народу. Українці захищалися, використовуючи легальні та збройні методи

боротьби. Проте до війни українці та поляки в повсякденному житті не відчували ворожості один до одного.

Мета дослідження. Опираючись на свідчення очевидців, маємо за мету розглянути обставини українсько-польського протистояння на теренах Люблінського воєводства в роки Другої світової війни.

Результати дослідження. Про українсько-польські відносини в регіоні ми дізналися від свідків тих подій – Фика Івана Федоровича (25.03.1930 р.) та Фик (Олещук) Марії Павлівни (26.08.1936 р.). Наші очевидці народилися на теренах Люблінського воєводства. Марія Павлівна проживала в с. Бусівно Ольховецької гміни Холмського повіту. Натомість Іван Федорович народився в с. Вещь Бабіце Білгорайського повіту Обшанської гміни. У цих селах українці проживали разом з поляками.

Зважаючи на напружену ситуацію в роки війни, батьки наших очевидців прийняли рішення залишити рідні місця. Сім'я Марії Павлівни у травні 1945 р. переїхала в с. Веснянка Ківерцівського р-ну Волинської обл. У 1945 р. виїхала з рідного села й сім'я Івана Федоровича. Спочатку сімейство Фиків поселилося у с. Рибалівка (тоді німецька колонія Фішау) Токмацького р-ну Запорізької обл., але у зв'язку зі станом здоров'я сина переїхали до м. Ківерці Волинської обл. Тут обидві сім'ї зазнали голоду 1946–1947 рр. Іван Федорович та Марія Павлівна одружилися у 1963 р. і тепер проживають в Ківерцях.

У роки війни Марія Павлівна була ще маленькою дівчинкою. У її пам'яті краще відклалися події, пов'язані з Волинню. Серед них поодинокі сутички українців з поляками та голод 1946–1947 рр. Іван Федорович був старшого віку й добре запам'ятав події окупації с. Вещь Бабіце гітлерівцями. Крім того, він відтворює розповіді очевидців щодо українсько-польського протистояння на теренах Холщини, а також, ролі гітлерівської адміністрації у ньому.

Іван Федорович запевнив, що до початку Другої світової війни відносини двох народів були дружніми. «Напередодні війни ми з поляками були в гарних відносинах. Серед поляків у нас були друзі, родичі й усі ми жили в злагоді. Щороку, напередодні польського Різдва, українці повинні були привести до ладу свої будинки, двори та підготуватись до свята, адже святкували його разом із сусідами-поляками. Вони в свою чергу 7 січня зустрічали це свято разом із нами», – з посмішкою на обличчі згадують очевидці. Однак все змінилось тоді, коли у вересні 1939 р. на територію Польщі вступили гітлерівські війська.

Після окупації сіл Бусівно і Вещь Бабіце, гітлерівська адміністрація відразу розпочала встановлювати нові порядки. Українців та поляків забирали на роботу до Німеччини. Окупаційне командування створило органи допоміжної поліції, яка повинна була стежити за порядком. До складу органів поліції спершу залучали лише українців, обіцяючи їм у подальшому вільну та незалежну Україну. Одразу багато молоді вступило до складу цього формування. На думку поляків, це було дискримінацією з боку Німеччини щодо польського населення. З часом німецькі органи змушували українців діяти більш радикально щодо порушень, які вчиняли поляки. За невеличкий проступок з боку польського населення поліцаї відразу ж їх заарештовували та здійснювали судочинство над ними.

Проте керівництво гітлерівської Німеччини не збиралося здійснювати свої обіцянки. У 1943 р., коли бойові дії були перенесені на територію Росії, а українці почали вимагати незалежності, до складу органів поліції почали залучати виключно поляків. Гітлерівська адміністрація пообіцяла полякам відновити Річ Посполиту. Натомість, за словами очевидців, українців-поліцаїв відправляли до в'язниць та розстрілювали. Коли поліція була повністю сформована з поляків, почалися переслідування всього українського населення. Щоб врятуватися від розправи, люди почали втікати з території Польщі на українські простори.

Українці також втікали в ліси. Там, за словами Івана Федоровича, вони приєдналися до складу Першої партизанської дивізії імені С. Ковпака, яка в 1944 р. перебувала на території Люблінського воєводства. Коли ж під тиском окупаційних військ та власців партизани пішли з регіону, то більшість української молоді повернулася в свої села. Згодом, після приходу радянської армії, їх було мобілізовано на боротьбу проти гітлерівців на р. Вісла.

В цей час у селах Бусівно, Вещь Бабіце та околицях розпочались криваві протистояння між поляками та українцями. Часто причиною конфліктів ставали повсякденні непорозуміння і кривди минулого. «За малу образу вони готові були вбити один одного» – розповідає Фик Іван Федорович. Поляки почали грабувати українців. Захисту від радянської влади, яка позиціонувала себе визволителем не було. Нова адміністрація почала вивозити українців з регіону. Пояснювали це тим, що, мовляв, це польська земля і українцям тут нічого робити. У зв'язку з такою ситуацією, українські сім'ї почали масово виїжджати з території Польщі.

Висновки. Подружжя Фиків не виправдовують жодну зі сторін протистояння. Іван Федорович та Марія Павлівна вважають, що бандити були як серед українців, так і серед поляків. До того ж, ворожості до поляків не відчувають. Головними винуватцями конфлікту між українцями та поляками, які до війни жили мирно, називають гітлерівську окупаційну владу. Захопивши Польщу у вересні 1939 р., гітлерівська адміністрація використала тактику «розділяй і володарюй» щодо населення Люблінського воєводства. Тобто, намагалася налаштувати українців та поляків один проти іншого задля контролю в регіоні. А це, в свою чергу, спричинило трагедію двох народів.

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Фаст М. Ю. – студентка II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Особливості розвитку архівної справи у Київській Русі

Постановка проблеми. Історія архівів та архівної справи в Україні починається з утвердження її державності. Київська Русь – середньовічна держава на території Східної Європи з центром у Києві існувала з кінця IX до середини XIII століття. З утворенням Давньоруської держави та поширенням писемності на її землях виникли перші архіви.

Мета статті – з'ясувати особливості розвитку архівної справи у Київській Русі та визначити основні центри зосередження писемних матеріалів.

Результати дослідження. З виникненням централізованої держави формувався й апарат управління. На чолі держави стояв князь із дружиною. У віданні дружинників, бояр були важливі сфери економічного, політичного життя. У княжому дворі, що поєднував одночасно функції державної канцелярії з функціями приватної резиденції правителя, засідала боярська рада, відбувалися прийоми іноземних послів і послів сусідніх князівств, складалися дипломатичні документи, князівські статутні грамоти і грамоти про надання земельних та інших майнових прав. У результаті їх діяльності створювалися

документи внутрішньополітичного управління (донесення, свідчення), місцем зосередження яких була князівська канцелярія [2, 41].

Одночасно тут велася вся документація, пов'язана з господарською діяльністю князівської скарбниці і приватного доменального господарства. Усі перелічені функції вимагали наявності писарського апарату, архіву, бібліотеки, а в окремих центрах – і, можливо, скрипторію.

З рубежа XII–XIII ст. збільшилася необхідність захисту раніше наданих земельних і адміністративно-господарських прав та привілеїв з допомогою правових документів, зросло число актів, княжих статутів та інших правових постанов.

З князівської канцелярії документи надходили до великокнязівської казни (архіву), де зберігалися разом із коштовностями. Це вказує на роль, яку відігравали документи в житті держави, та місце, яке відводила їм великокнязівська влада.

Автентичні тексти документів не збереглися. Свідчення існування в Київській Русі великокнязівського архіву базується на конкретних фактах, що відображені в історичних джерелах – літописах, зокрема в «Повісті минулих літ» [1].

Нерозвиненість державних структур не дозволила архівам виокремитися в самостійні установи, й документи довгий час зберігалися в державній скарбниці (казні).

За давньоруських часів архіви не розмежовувалися з бібліотеками. Київський великокнязівський архів, разом із книгозбірнею та скрипторієм, зберігався в Софійському соборі. Тут, крім книг релігійного та світського змісту, грецьких і болгарських рукописів, творів давньоруською мовою, зберігалися юридичні та дипломатичні акти, зосереджувалися й приватні акти, купчі [3, 211–212].

Важливим місцем зосередження документів у Давньоруській державі були церковні архіви, які формувалися при церквах, монастирях, митрополітич, єпископських кафедрах з часу запровадження християнства й інституційного утвердження церкви на території України. Система церковного правління нагадувала систему князівської влади. На чолі давньоруської православної церкви стояв митрополит київський. Єпархіями управляли єпископи. Церковні ієрархи брали активну участь у політичному житті держави. При Київській митрополії існували канцелярія й архів, де зосереджувалися важливі державні документи, духовні грамоти, дарчі.

У монастирських архівах відкладалися документи про заснування, монастирів, на право володіння, про надання привілеїв. Збері-

галися документи в монастирських ризницях разом із культовими речами (церковним начинням), богослужбовими книгами.

Церковні архіви Київської Русі майже не збереглися: ворожі навали, війни, природні катаклізми – основна причина втрат найдавніших документів.

Державно-правові стосунки між князівською владою і феодалами-землевласниками теж фіксувалися в документах. Найдавніші правові документи – грамоти Давньоруської держави, надані великим князем його васалам, закріплювали права на власність, привілеї. Вони зберігалися у бояр і дружинників [2, 44–45].

Висновки. Виникнення архівів в Україні безпосередньо пов'язане з утвердженням державності на її землях, насамперед Київської Русі. Розширення державних функцій княжого двору, економічне зміцнення церкви зумовлювали зростання великокнязівського і церковних архівів, які мали важливе політичне й культурне значення для внутрішнього життя держави та міждержавних відносин. Формувалися й особові архіви дружинників і бояр. Документи захищали приватну власність, закріплювали станові привілеї.

Джерела та література

1. Літопис Руський / Пер. за Іпатським списком Л. Є. Махновця / Відп. ред. О. М. Мишанич. – К. : Дніпро, 1989. – 591 с.
2. Нариси історії архівної справи в Україні [Текст] / За заг. ред. І. Б. Матяш та К. І. Климової. – К. : Видавн. дім «КМ Академія», 2002. – 612 с.
3. Солонська Н. Г. Літописні джерела до історії формування бібліотеки Ярослава Мудрого / Н. Г. Солонська // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : Міжвідомч. збірн. наук. пр. – К., 2001. – Вип. 3. – С. 211–212.

Літковець Т. М. – старший викладач
кафедри політології СНУ
імені Лесі Українки
Федорук Л. Р. – студентка II курсу
історичного факультету СНУ
імені Лесі Українки

Політичні причини українсько-польської війни у роки Другої світової війни (1939–1945 рр.)

Постановка проблеми. Волинь, Галичина, Холмщина, Підляшшя, Надсяння, Лемківщина є історично-етнічними землями України,

які у 1921р. відійшли до Польщі згідно Ризького мирного договору між Польщею та Радянською Росією. На цих споконвічних українських територіях в 20-30 рр. ХХст. шовіністичним урядом Польщі стосовно корінного українського етносу проводилась жорстка асиміляторська етноцидна політика. Польська влада, штучно створюючи моноетнічне польське суспільство, застосовувало жорсткі методи колонізації українського населення шляхом репресій, депортацій, пацифікації, примусового навернення православних українців в католицизм («ревіндикація»), військової колонізації, політичних та економічних репресій вкрай агресивно налаштувала проти себе українців. Саме агресивна українофобська політика керівництва Польщі обумовила в 1939–1945рр. кривавий міжнаціональний конфлікт з численними жертвами серед мирного населення з обох сторін. Тоталітарні режими СРСР та Німеччини, переслідуючи власні політичні цілі, підтримували цей міжетнічний конфлікт. Проте польська історіографія трактує ці події Другої світової війни упереджено, тенденційно і винятково з позицій штучного захисту тогочасних дій та інтересів шовіністичних військових польських формувань – АК і БХ. Цю тенденційність польської історичної науки сьогодні широко використовують у власних політичних цілях праві шовіністичні польські політичні партії [3].

Мета дослідження – розкриття причин та їх аналіз українсько-польського протистояння під час Другої світової війни, визначення політичних чинників конфлікту та його впливу на подальший розвиток стосунків двох народів.

Результати дослідження. Українсько-польська війна має свої політичні причини та наслідки і є результатом багатовікового протистояння двох народів. В 1930-х рр. в Польщі, активно здійснювалась політика масових репресій проти українського етносу [1, 14] .

Однією з головних політичних причин конфлікту було включення польською владою українських земель у склад новоствореної після 123 років бездержавності Другої Речі Посполитої. А такі явища як осадництво польських військових на українських землях, передача українських земель з парцеляції у польську власність, пацифікація та ревіндикація мали цілеспрямований перманентний характер і дуже жорсткими методами втілювались місцевою польською адміністрацією. А основними ідеологічними засадами формування етнополітики щодо українців протягом усього міжвоєнного періоду були польський шовінізм та католицизм. На практиці це ставало тотальною дискримі-

наційною політикою ополячення і окатоличення українців з метою створення однонаціональної польської держави. Усі прагнення українців національно-культурної автономії, або етнічної самобутності негайно придушувались владою. Результатом цієї етнорепресивної політики стало тотальне відчуження українців від Польської держави. Замість того, щоб наблизити українців до себе і спонукати до співпраці – польський уряд свідомо та несвідомо антиукраїнськими репресіями грубо відштовхував від себе український етнос [2, 128].

Висновки. Відносини між Польщею та українським народом на етнічних українських землях, які опинились у складі польської держави були політично, релігійно та етнічно антагоністичними. Важливу роль у загостренні міжнаціонального конфлікту відіграли комуністичний СРСР та націонал-соціалістична Німеччина. Незважаючи на український політичний та військовий опір, польський уряд вперто продовжував політику знищення українців як нації, що й стало причиною українсько-польського конфлікту під час Другої світової війни.

Джерела та література

1. В'ятрович В. Друга українсько-польська війна. 1942–1947 / В. В'ятрович. – К., 2011, с. 234.
2. Крамар Ю. В. Національно-культурна та релігійна політика урядів Польщі на Волині (1921–1939 рр.) : дис. докт. іст. наук : УДК 94(438+477 / Крамар Юрій Вікторович – Луцьк, 2015. – 536 с.
3. Патриляк І. Українсько-польський конфлікт у роки Другої світової війни: спроба узагальнення // Українофобія як явище та політтехнологія: Збірник статей. – Львів, 2014. – Вип. 1. – С. 87–96

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Федорчук Р. М. – студент II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Резюме: особливості складання та оформлення

Постановка проблеми. У сучасному світі багато людей застосовують різноманітні засоби для пошуку роботи, а також роботодавці

розміщують свої вакансії для пошуку працівників. Тому дуже важливим є вміння правильно скласти резюме. Вдало написане резюме допоможе отримати інтерв'ю, тобто особисту зустріч з роботодавцем чи його представником. Тому основна мета – скласти резюме так, щоб у роботодавця з'явилося бажання зустрітися з претендентом на посаду особисто.

Мета дослідження – визначити основні аспекти правильного складання резюме.

Результати дослідження. Резюме – це найперший і дуже важливий документ, який забезпечує заочне знайомство роботодавця з претендентом на робоче місце. За ним формується перше місце і, звісно, найбільш важливе враження про людину. Зміст резюме повинен базуватися на позитивних якостях претендента і містити інформацію про особу і її професійні навички, яка б зацікавила роботодавця та переконала його запросити саме цю особу на співбесіду.

Грамотно складене резюме – перша умова успішного працевлаштування. Воно має бути лаконічним, правдивим і вичерпним. Якщо особа звертається з приводу конкретної посади, то в резюме повинно все бути орієнтовано на цю посаду.

Складаючи резюме, претендент має виокремлювати не те, що він хоче отримати і що його цікавить особисто, а те, що він може запропонувати роботодавцю: яку користь матиме організація чи установа від нього, чому саме він є найкращою кандидатурою на заміщення вакантної посади [1, 176].

Аби досягти успіху, під час складання резюме, потрібно дотримуватись певних рекомендацій:

- резюме повинно мати яскраво виражену структуру і просту мову викладу, щоб роботодавець витратив мінімум часу на його перегляд і ухвалення рішення по ньому. В тексті повинні впадати в очі здібності, досягнення та досвід претендента;

- резюме повинно бути правильно оформлене. Необхідно поєднувати акуратні пробіли, рівні поля і не нехтувати абзацами;

- резюме повинно бути коротким. Оптимальний обсяг – одна сторінка. Необхідно висловлюйте думки грамотно, уникайте другорядних деталей;

- резюме повинно бути продуманим – його зміст повинен повністю відповідати вимогам запропонованої вакансії;

- резюме повинно бути доказовим, точним, акуратним, зовнішньо привабливим. Для цього необхідно використовувати якісний папір, бажано білого кольору. Шрифт має легко читатися;

– резюме повинно бути простим, не перевантаженим графічними малюнками, рамками, невідомими роботодавцю аббревіатурами та іншим.

– резюме повинно бути коректним, граматично бездоганим, читабельним. Обов'язково необхідно вчитати його текст після написання, щоб переконатися у відсутності помилок і двозначностей. Нерозбірливе резюме найчастіше залишається непрочитаним;

– резюме повинно бути офіційним, без перевантаження його даними особистого характеру, а саме: відомостями про родичів, вагу, ріст, здоров'я. В жодному випадку не потрібно прикладати до резюме фотографію (окрім тих випадків, коли цього вимагає роботодавець);

– резюме повинно бути закінченим [2, 317].

Зовнішнє оформлювання резюме має забезпечити максимально комфортне його прочитання. Обов'язково виділіть необхідні заголовки. Із тексту резюме має вималюватися образ автора – досвідченого фахівця, надійного, чесного працівника.

Чітка структура резюме ніде не затверджена, але зазвичай резюме складають в такому порядку: назва документа; прізвище, ім'я, по батькові особи, яка складає резюме; мета складання резюме; дата і місце народження (якщо цього вимагає роботодавець); сімейний стан; досвід роботи; освіта (випускникам і студентам доцільніше цей пункт подавати перед досвідом роботи); додаткова інформація (знання мов, уміння працювати на персональному комп'ютері, наявність водійських прав); контактний телефон; дата заповнення (не обов'язково) [2, 318].

Висновки. Резюме – один з найефективніших інструментів пошуку роботи. Це короткий виклад найважливіших для роботодавця фактів біографії претендента, зазвичай пов'язаних з його роботою, навичками та знаннями. Як правило, на перегляд резюме витрачається не більш однієї хвилини, тому дуже важливо одразу ж привернути увагу роботодавця, зацікавити його і спонукати призначити інтерв'ю. Під час написання резюме важливо пам'ятати, що воно стане візитною карткою претендента і повинно виділяти його зі всього загалу людей, які шукають роботу.

Джерела та література

1. Шевчук С. В. Ділове мовлення для державних службовців [Текст] : навч. посібн. – 4-те вид., виправ. і доповн. – К. : Алерта, 2012. – 428 с.
2. Шевчук С. В. Українське ділове мовлення [Текст] : Навчальний посібник. – 8-ме вид., виправ. і доповн. – К. : Алерта, 2015. – 307 с.

Фень А. – студент III курсу історичного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат історичних наук,
доцент Г. Т. Панишко

Політична участь як засіб формуванні політичної культури молоді в Україні

Постановка проблеми. Історія вчить, що демократія може успішно виконувати свою соціальну роль лише тоді, коли вона перетвориться із «суспільства спостерігачів» на «суспільство участі». В теоріях демократії участь розглядається як дієвий засіб розширення поля громадської ініціативи і творчості, обмеження всевладдя еліт та бюрократії, як діяльність, що сприяє гармонізації суспільних відносин і розвитку людини в цілому. Із демократією несумісні як зайвий революціонізм, так і повне усунення від політики [1,3–4]. Політична участь грає вирішальну роль у формуванні політичної культури громадян України і у першу чергу – молоді, оскільки саме у молоді роки закладаються певні установки та стереотипи політичної поведінки та участі.

Мета дослідження – здійснити аналіз форм і засобів підвищення політичної культури молоді в Україні на етапі демократичної трансформації.

Результати дослідження. Молодь – це соціально-демографічна група, що переживає періоди становлення соціальної зрілості і адаптації до світу дорослих. Молодь має рухомі межі свого віку, вони залежать від соціально-економічного розвитку суспільства, рівня культури, умов життя. Сучасний стан українського суспільства відображає об'єктивну необхідність розглядати молодь як невід'ємну частину соціальної системи, що виконує особливу роль в процесі розвитку людства. Молодь, як органічна частина суспільства, на кожному етапі його розвитку виконує інтеграційні функції, об'єднуючи і розвиваючи досвід попередніх поколінь, сприяючи соціальному прогресу [2]. Молодь – це певним чином соціальний акумулятор тих трансформацій, які завжди поступово (день за днем, рік за роком) і непомітно для загального погляду відбуваються в глибинах суспіль-

ного життя, вислизаючи від уваги більшості. Як носій величезного інтелектуального потенціалу, особливих здібностей до творчості (підвищені чуттєвість, сприйняття, образність мислення і т. п.), молодь – прискорювач впровадження в практику нових ідей, ініціатив, нових форм життя, бо за природою вона супротивник консерватизму і застою.

Політична участь – це дії, за допомогою яких громадяни впливають або намагаються впливати на розвиток політичного процесу. У цьому контексті участь молоді у політиці розуміється в якості одного з засобів, що використовуються людиною для досягнення своїх індивідуально усвідомлених цілей. Зазначена форма реалізації особистих потреб формується в процесі взаємодії індивіда з урядом, іншими органами влади, політичними партіями, іншими суб'єктами політичних відносин.

Протилежністю до політичної участі є політична неучасть. Аналіз політичних процесів у демократичних країнах виявив те, що неучасть є показником не лише пасивності або переконаності громадян у тому, що їхній голос нічого не змінить, але й ставлення людей до влади загалом. Так, у багатьох демократичних країнах Заходу широкі можливості контролю громадськості за правлячими колами, традиції публічної критики дій влади, відбір професійно підготовлених осіб для керівництва та управління сприяє зростанню ступеня повсякденного залучення громадян у політичний процес.

Особливістю соціального складу осіб із низьким рівнем зацікавленості, є принципові гендерні відмінності. Серед таких осіб дівчат майже втричі більше, ніж юнаків, а в групі з високим рівнем – можна спостерігати обернену тенденцію – юнаки переважають більш як утричі. Цю тенденцію можна пояснити, наприклад, впливом соціальних стереотипів, які орієнтують, на те, що політика та участь у ній, політичне лідерство, політична активність є для жінок вторинними, тому що для політичної сфери домінуючим є тип відносин, що характеризується упевненістю, незалежністю. До того ж, специфічна політична соціалізація орієнтує чоловіків і жінок на різні рольові стратегії поведінки, різні ставлення до політики [3,11]. Для активізації політичної участі юнаків і дівчат слід залучати їх до обговорення, розроблення та лобіювання нормативно-правових актів, які стосуються молодіжної політики; гарантувати участь молоді в процесах прийняття рішень на державному та насамперед місцевому рівні [2].

Висновки. Отже, щоб забезпечити реальну участь молоді в суспільному житті регіонів, потрібно впроваджувати такі механізми,

як: розвиток молодіжних засобів масової комунікації; надання необхідних знань з питань участі молоді в житті регіону; залучення молоді до участі в асоціаціях, форумах тощо; підтримка волонтерського руху; проведення громадських слухань з молодіжних проблем; упровадження взаємодії молодіжних організацій та органів місцевого самоврядування на договірній, плановій і довгостроковій основі; визначення єдиних і відкритих умов участі молодіжних організацій у реалізації проектів, що здійснюються органами місцевого самоврядування.

Джерела та література

1. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії: Моногр. / В. І. Бортніков. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007.– 524 с.
2. Політична культура сучасної молоді:, Електронний блог [Електронний ресурс].: -Режим доступу: <http://kristina53.blogspot.com/> .
3. Безклетний С. В. Політична участь молоді та студентів як предмет політологічного аналізу / С. В. Безклетний // Вісник НТУУ-КПІ. Філософія. Психологія. Педагогіка. – 2007. – № 3.– 12 с

Петрович В. В. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства і музейної справи СНУ імені Лесі Українки
Фірчук М. М. – студентка V курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Види та форми інформаційного обслуговування читачів бібліотеки

(на прикладі бібліотеки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки)

Постановка проблеми. Бібліотека традиційно відповідає за забезпечення доступу читачів до інформації, тобто здійснює інформаційне обслуговування споживачів. Розвиток процесів інформатизації призвів до різких змін у всьому суспільстві, як наслідок, – сучасний читач може знайти необхідну інформацію за допомогою мережі Інтернет, не виходячи з дому. Щоб не втратити свої функції, бібліотека повинна впроваджувати нові форми і засоби задоволення інформаційних потреб, застосовувати нові інструменти в своїй роботі.

Мета роботи – визначити види та форми послуг, які пропонує бібліотека, задля задоволення інформаційних потреб читачів в умовах інформатизації.

Результати дослідження. Основним інформаційним ресурсом бібліотеки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки (СНУ) є веб-сайт <http://library.eenu.edu.ua/>, що був створений на платформі <http://www.usoz.ua/> і вперше був запущений у вересні 2011 року [1].

Використовуючи цей інструмент, бібліотека здійснює інформування та довідково-інформаційне обслуговування читачів.

Інформування – це надання інформації користувачам за довготривалими запитамі або без запитів [2]. Бібліотека СНУ, використовуючи власний веб-сайт, інформує читачів: про власні ресурси; про зовнішні ресурси; про нові надходження; про новини, презентації; про діючі книжкові виставки та пропонує віртуальні виставки.

Інформування про власні ресурси бібліотекою здійснюється через розділ «Електронний каталог». Розділ функціонує за допомогою інформаційно-бібліотечної системи «УФД/Бібліотека», що забезпечує багатоаспектний пошук документів бібліотечного фонду [1; 5]. У діалогове вікно вводяться необхідні дані в поля. За бажанням можна вибрати необхідну кількість добірок. Електронний каталог бібліотеки дозволяє читачам віддалено дізнаватись про бібліографічні описи книг, що містяться в бібліотеці, виконувати більш розширений пошук літератури заданої тематики [4, 47].

Власного повнотекстового фонду документів сайт бібліотеки СНУ немає. Проте містить розділ «Е-ресурси», який інформує читачів про світові мережі Інтернет. Через підрозділ «Тестові доступи» відбувається інформування про світові ресурси, до яких можливий доступ в мережі університету. Це, зокрема, такі ресурси, як <http://bit.ly/1MKiw4c>, <https://scifinder.cas.org>, <http://www.bioone.org/>, polpred.com, <http://elibrary.ru/> та <http://search.ebscohost.com/>. Підрозділ «Ресурси вільного доступу» містить інформацію про пошукові системи, освітні ресурси, лекції, відео лекції, ресурси вільного доступу, дисертації он-лайн та репозитарії вільного доступу [1].

Найсвіжішу інформацію про поточну діяльність бібліотеки читач може дізнатись в розділі «Головна сторінка». Тут ж можна ознайомитися, з тим, які книжкові тематичні виставки представлені в бібліотеці, із презентаціями нових книг, діючими конкурсами та іншими

новинами. У розділі «Презентація видань» читач може відвідати віртуальні виставки [1].

Довідково-інформаційне обслуговування – це надання віртуальною довідковою службою релевантної інформації у відповідь на разові запити, використовуючи довідково-пошуковий апарат бібліотеки, локальні та віддалені електронні ресурси [6, 48]. У розділі «Віртуальна довідка» створена спеціальна форма, яка дозволяє користувачеві точно сформулювати свій запит і через певний час отримати відповідь по електронній пошті. Так, бібліотека підтримує безперервний зв'язок з існуючими та потенційними споживачами, це принципово нова форма спілкування бібліотекарів та читачів [3].

Висновки. Веб-сайт сьогодні став невід'ємною частиною бібліотеки СНУ імені Лесі Українки та сприймається як презентація її образу в інформаційному просторі, що здійснює два види інформаційного обслуговування читачів: інформування (розділи «Головна сторінка», «Електронний каталог», «Е-ресурси», «Текстові доступи» та ін.) та довідково-інформаційне обслуговування (розділ «Віртуальна довідка»).

Джерела та література

1. Бібліотека Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.eenu.edu.ua/>. – Назва з екрана.
2. Бібліографічна та інформаційна робота [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://my-biblioteka-dnz.blogspot.com/p/blog-page_30.html. – Назва з екрана.
3. Грищенко Т. Принципи інформаційно-бібліотечного обслуговування студентів ВНЗ : орієнтація на вимоги сучасності / Т. Грищенко, Н. Етенко // Вища школа. – 2015. – № 6. – С. 69–78.
4. Дьячкова М. Інформаційно-пошукові системи як важлива складова інформаційного забезпечення бібліотечних установ / М. Дьячкова // Актуальні питання документознавства та інформаційної діяльності : теорії та інновації : матеріали І Міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 березня 2015 р. – Одеса, 2015. – С. 47–51.
5. Зотова В. Методичні підходи до інформаційно-бібліографічного обслуговування читачів у режимі «запит-відповідь» / В. Зотова // Історія освітянських бібліотек України : наук. зб. АПН України, ДНПБ України ім. В.О. Сухомлинського. – К. : [б. в.], 2006. – С. 83–87.
6. Черкашина В. Віртуальне довідково-інформаційне обслуговування – шлях до максимального задоволення потреб користувачів / В. Черкашина // Короленківські читання 2008 : матеріали регіон. наук.-практ. конф., 8 жовтня 2008 р. – Х. : ХДНБ, 2008. – С. 43–49.

Фульмес В. С. – аспірант I року навчання
СНУ імені Лесі Українки.

Науковий керівник:
кандидат історичних наук,
професор Кучерепа М. М.

Стан Української Автокефальної Православної Церкви в еміграції (1945–1951 рр.)

Постановка проблеми. Друга світова війна залишила за межами батьківщини велику кількість українців. Ієрархія УАПЦ, будучи в еміграції разом зі своєю паствою, розпочала організацію церковного життя в нових умовах. Зважаючи на брак інформації, ця проблема лише частково висвітлення у працях дослідників.

Мета дослідження – з'ясувати стан Української Автокефальної Православної Церкви в Західній Європі, а саме – у повоєнній Німеччині.

Результати дослідження. Після собору єпископів УАПЦ у Варшаві, 25 квітня 1944 року православні владики звернулися до вірних із соборним архіпастирським посланням: «Тепер маємо на чужині кілька мільйонів утікачів з України, котрі воліли відійти з Батьківщини й поневірятися в тяжких умовах еміграції, бо свідомі вони були того, що коли б зісталися на місці, то їх чекає страшне рабство, знущання, а в кращому випадкові смерть. Хіба це все не свідчить, що люди, після 25 літ більшовицької дійсності, не вірять більш совіцькій владі й вважають похід більшовиків на Україну новою ворожою навалою. Разом з вірними покинули рідну землю духовенство й єпископат» [5, 766–767]. Безсумнівно, ієрархи УАПЦ покидали Україну з важким серцем і неминучими докорами сумління. Але евакуйовуватися вони мусили, тому що німці не залишали вибору. Крім того, було зрозуміло, що після повернення більшовицької влади всіх єпископів відродженої Церкви чекала б явна смерть, а тим самим і смерть Церкви [2, 118].

У літку 1944 року потяг із 700 осіб вирушив з Кракова через Криницю та Братиславу до Німеччини [7, 140]. Опинившись у Німеччині, ієрархія та духовенство УАПЦ зустріли нові труднощі: недовіру нацистської влади і як наслідок – недопущення їх до багатотисячних українських вірян, яким забороняли відвідувати Служби Божі [1, 277]. Ситуація дещо змінилась після капітуляції Німеччини. Православні

українці, довгі роки позбавлені духовної опіки, взялися за розбудову церковно-релігійного життя: у кожному таборі переміщених осіб відкривалися табірні церкви, передруковувалася богослужбова література, організовувалися церковні хори [6, 106; 3, 182].

Серед емігрантів був також і Анатолій Дублянський. З його автобіографії «Шляхи мого життя» довідуємося про початки нового життя в еміграції, зокрема про його активну участь в церковному житті: він став працювати в місцевій українській газеті «Слово», в Регенсбурзі був обраний до Парафіяльної ради секретарем, в санаторії у м. Амберзі був дяком при священнику Олександрі Семеновичу [8].

Вже пізніше, в одному з листів до Анатолія Дублянського від 22 серпня 1951 року, архієпископ Никанор (Абрамович), який опікувався церквами в Австралії та Німеччині, розповідав про стан справ в УАПЦ в еміграції: «Як відомо Вам, Церква наша розлилася по усіх закутках світу, щоб нести благовість про долю і потреби України і її народу. В Німеччині на сьогодні залишилося ще 44 парафії з 27 священниками...Адміністрація наша побудована сьогодні так... В Німеччині архієпископ Никанор з Вищим Церковним Управлінням в Карлсруе та Церковними Управліннями в Мюнхені і Ганновері. Тут же Богословсько-Науковий інститут в Карлсруе і Богословська Академія в Мюнхені» [4]. Також владика Никанор інформує Анатолія Дублянського, що стан справ УАПЦ, зважаючи на поважний вік її ієрархів, є загрозливий: «Оскільки би Господу угодно було взяти до Себе кого будь з нас, то Вище керування Церквою розпадеться, не залишиться ні Собору, ні Священного Синоду, який вже й тепер потребує поповнення. Українська Православна Церква на еміграції, яка нерозривно пов'язана, за своїм статусом, з Українською Православною Церквою в Україні мусить розформуватися. Щоб зарятувати положення – нам необхідний ще один, третій єпископ» [4]. Він запропонував Анатолію Дублянському «віддати себе на служіння Богові і Україні в ролі єпископа» [4], на що отримав відповідь, що згідний присвятити себе служінню в священничому сані, так як незадовго до цього одружився.

Висновки. Таким чином, емігрувавши у 1944 році до Західної Європи, ієрархія УАПЦ старалася налагодити церковно-релігійне життя в нових умовах, яке полягало у душпастирській, організаційній, культурно-освітній та видавничій діяльності. В цілому, Українська Автокефальна Православна Церква позитивний вплив на життя українців, які перебували у таборах для переміщених осіб.

Джерела та література

1. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: в 4 т., 5 кн. – Нью-Йорк – Бавнд Брук: УПЦ в США, 1966. – Т. IV. – Ч.2. – 416 с.
2. Воронин О. Історичний шлях УАПЦ. – США, 1992. – 136 с.
3. Ісіченко І., архієп. Історія Христової Церкви в Україні: конспект лекцій для студентів духовних шкіл. – Харків, 1999. – 264 с.
4. Лист архієпископа Никанора до Анатолія Дублянського від 29 серпня 1951 р. – ВКМ. – Інв.№КДФ-15732.
5. Мартирологія Українських Церков у чотирьох томах. Том I. Українська Православна Церква: документи, матеріали, християнський самвидав України. – Торонто – Балтомир, 1987. – 1207 с.
6. Плічковський Н., протопр. Нарис історії Української Православної Церкви. – Сідней–Аделаїда, 1985 – 1988. – 126 с.
7. Француженко-Вірний М. Великі митрополити України / Микола Француженко-Вірний. – Київ: Смолоскип, 2013. – 160 с.
8. Шляхи мого життя. – ВКМ. – Інв.№ДМ-33727.

Ковальчук І. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології та державного управління СНУ імені Лесі Українки
Хомич А. Г. – студент II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Вплив пропаганди на громадську думку

Постановка проблеми. Формування громадської думки в сучасному суспільстві складно переоцінити. Ще у 1928 р. американський теоретик пропаганди Е. Бернейс, вказуючи на «зростаючу залежність усіх видів організованої влади від громадської думки», зазначав, що «згода громадської думки є неодмінною умовою успіху будь-якої діяльності монархічного, конституційного, демократичного чи комуністичного уряду – по суті, він і урядом є виключно зі згоди мас» [1, 33]. При цьому автор «Пропаганди» вважав, що політики мають управляти громадською думкою відповідно до своїх цілей та бажань, використовуючи точну інформацію про громадськість та змінюючи обставини, щоб схилити громадськість до власної точки зору [1, 115]. «Політик зовсім не зобов'язаний бути рабом забобонів своїх виборців; щоб уникнути цього, йому достатньо навчитись впливати на ви-

борців, спонукаючи їх переймати його власні переконання відносно добробуту суспільства та служіння йому. Сучасному політику не-обхідне не стільки вміння догоджати громадськості, скільки вміння схилити її на свій бік», – зазначав Е. Бернейс [1, 106]. У цілому погоджуючись із вищенаведеним, можна стверджувати, що суб'єкти політики, прагнучи реалізувати повною мірою свої владні інтереси, мають не лише рахуватись із громадською думкою, але й намагатися вплинути на неї у бажаному для себе дусі.

Мета дослідження. Дослідити громадську думку як об'єкт здійснення політичної пропаганди, з'ясувати основні чинники, які визначають особливості політико-пропагандистського впливу на громадську думку.

Результати дослідження. Громадська думка – це сукупність уявлень, оцінок, суджень в межах певної соціальної спільноти, які, по-перше, посилюють значущість одних політико-владних практик у суспільстві за рахунок інших; по-друге, інтегрують волю суспільства, виступаючи нормативним чинником індивідуальної поведінки громадян [2, 172]. З огляду на велику роль пропаганди в формуванні громадської думки, що відзначалось багатьма дослідниками, можна з впевненістю стверджувати, що головним об'єктом політико-пропагандистського впливу є громадська думка як значущі судження в межах певної спільноти, які визначають ставлення до влади більшості громадян. Саме завдяки політичній пропаганді суб'єкти політики намагаються ефективно впливати на громадську думку, щоб уможливити й полегшити здобуття та реалізацію влади.

Одним із головних завдань у вивченні громадської думки як об'єкта політико-пропагандистського впливу, є з'ясування того, яким саме чином та за рахунок чого політична пропаганда може ефективно впливати на громадську думку. Значною мірою розв'язання цього завдання пов'язано з осмисленням особливостей та закономірностей політичного світосприйняття носіїв громадської думки, яке виступає своєрідним фоном-чинником, що обумовлює значущість суджень, тем, ідей, подій, діючих політичних осіб та сил. Очевидно, щоб змінити судження громадськості, пропаганда має змінити політичне світосприйняття громадськості, що може бути здійснено як через незначне перенесення уваги з одних тем чи об'єктів на інші, актуалізацію пануючих стереотипів, впровадження моделей сприйняття політичного простору, емоційні та оціночні вербалізації поточних ситуацій політичними лідерами та експертами, так і внаслідок реалізації масштабних стратегій із широким використанням міфологізації, ідеологізації та віртуалізації політичної реальності.

В основі ефективного здійснення політичної пропаганди лежать методи формування громадської думки. Інститут аналізу пропаганди (СІЛА), створений ще у 1937 році у США, узагальнив ці прийоми і виділив ряд методів маніпулювання громадською думкою [3]. Найпоширенішими серед них, є: «Визначення», «Блискуча Всезагальність», «Рекомендація», «Перенесення», «Підміна», «Зміщення акцентів».

Висновки. Здатність впливати на формування громадської думки є індикатором ефективності політичної пропаганди. Незважаючи на те, що політично-пропагандистський вплив помітно звужує автономію громадської думки, вона залишається вагомою детермінантою колективної поведінки в суспільстві та засобом контролю влади з боку суспільства. Ефективність політичної пропаганди багато в чому ґрунтується на врахуванні особливостей та закономірностей політичного світосприйняття носіїв громадської думки. Це означає, що при конструюванні політичної реальності суб'єктами політики у сприйнятті громадськості мають використовуватись такі засоби, які здатні виступати дієвими стимулами суджень та поведінки більшості суспільства, що вирішальним чином впливають на розподіл підтримки суспільства щодо тих чи інших політичних сил.

Джерела та література

1. Бернейс Э. Пропаганда [Текст] / Э. Бернейс; пер. с англ. И. Ющенко. – М. : Hippo Publishing, 2010. – 176 с.
2. Луман Н. Реальность масс-медиа [Текст] / Н. Луман; пер. с нем. А. Ю. Антоновского. – М. : Праксис, 2005. – 256 с.
3. Танчин І. З. Соціологія : Навч. посіб. – 2-е вид., переробл. і доповн. – Київ : Знання, 2007.

Цюприк К. О. – студентка II курсу
історичного факультету СНУ
імені Лесі Українки

Організація і побут козацтва

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена тим, що Запорозька Січ є невід'ємною складовою української історії, це один з її найважливіших етапів. Козацтво сприяло накопиченню досвіду боротьби та служило прикладом для майбутніх поколінь борців за визволення українського народу.

Мета дослідження. Більше дізнатися про побут та організацію українського козацтва і його героїчне минуле на основі праць авторитетних фахівців і дослідників.

Результати дослідження. Козацтво відіграло прогресивну роль в історії українського народу. Це один із тих світових феноменів над яким замислювалися і який намагалися з'ясувати багато поколінь дослідників. Ще до цієї пори не розкрито всіх питань і загадкових явищ, фактів з життя, побуту й історії запорожців.

Кілька разів Січ змінювала своє місце перебування. Вважали, що спершу вона розташувалася на острові Хортиці. Документи розповідають що в 70-і рр. XVI ст. Січ була на острові Томаківці, а з 90-х рр. розмістилася на другому острові Базавлуці.

Це був острів у вигляді прямокутного трикутника завдовжки два кілометри, ближче до правого берега Дніпра. Укріплення острова були неприступними і влітку і взимку, вали і палісади з'єднувалися вартовими межами утворюючи фортецю. Посередині фортеці був майдан, що відігравав важливу роль у житті Січі. Там відбувалися козацькі ради, обирали старшину. Там же були кузні і інші майстерні, де лагодили і виготовляли зброю, робили порох. На майдані стояв стовп, біля якого карали провинних. Січовий майдан півколом обступали довгасті низькі будинки – курені, зроблені з обмазаною глиною тину і вкриті очеретом. [2, 165]

Мабуть, найдокладніші відомості про козаків доповнені цікавими зауваженнями та оцінками подав шляхтич за походженням Ерїх Лясота. У 1594 році австрійський уряд, на службі у якого перебував Лясота доручив йому завербувати запорозьких козаків на службу.

«Щоденник» Лясоти містить дуже важливі відомості про соціальну нерівність запорізького козацтва, класову боротьбу в його середовищі, кількість козаків, форми їх організації. Лясота говорить з одного боку, про «знатних людей», «власників човнів», «більш заможних козаків» і, з другого, підкреслює, що серед козаків «багато людей», яких звать «черню». [3, 14]

Наприкінці XVI ст. господарство Запорожжя значно розширилося. Збільшилася кількість рибних та інших промислів. Це пожвавлення господарської діяльності призвело до посилення нерівності серед козаків. Заможні козаки широко використовували працю втікачів, які шукали на Запорожжі порятунку. Австрійський посол Лясота помітив це зразу хоч не довго пробув на Запорожжі. [2, 167]

Звичайне повсякденне життя запорозьких козаків у Січі було таке: вставали до схід сонця, вмивалися холодною джерельною чи

річковою водою, молились Богу і сідали до гарячого сніданку. Потім хто лагодив одяг, просто лежав на боці, попахкував люлькою, розповідаючи якісь історії, хто об'їжджав коня. Рівно о 12 годині курінний кухар вдаряв по казанові і всі поспішали на обід. Продукти для страв або доставляли кожному куреневі після розподілу царського хлібного жалування, або купували на громадські гроші всього куреня [4, 183-184].

Запорозькі козаки, володіючи великими й багатими землями, мало займалися землеробством. Важливою галуззю запорізького господарства було скотарство. Більш за все розводили коней. Лише верхом на коні козак почував себе воїном. Нарівні з конярством і скотарством розвивалось в запорізьких козаків і вівчарство. Дослідник Яворницький зазначав: «рогату худобу і овець утримують досить багато:вовну з них знімають один раз і продають в Польщу». Рибальство давало необхідний і найуживаніший продукт – рибу, і разом з тим джерело багатства для війська .

Запорозька Січ сама вела жваву торгівлю. Передмістя Січі було забудоване житлами і майстернями ремісників. Козаки – чудові зброярі – виробляли також високоякісний порох. Часто запорозьких майстрів – корабельників запрошували до Москви [1, 11].

Вводити жінку в Січ хоч би й рідну матір, заборонялося під загрозою смертної кари. Це зумовлювалася тяжкими і небезпечними умовами життя на Запорожжі, де все підпорядковувалось вимогам постійної війни.

Висновки. Отже, на Запорожжі в умовах постійної небезпеки, в атмосфері героїчної боротьби складались традиції січового побратимства, почуття дружби, самопожертви. До лав козацтва вступали найсміливіші, наймужніші люди. Проте вони в недавньому минулому селяни, призвичаєні до родючої землі, не тільки воювали, тому козаки нерідко бралися за плуг, полювали хижого звіра, годували худобу, займались ремісництвом.

Джерела та література

1. Апанович О. М. Розповіді про запорозьких козаків / М. О. Апанович. – Київ: Дніпро, 1991 – 335 с.
2. Голобуцький В. О. Запорозьке козацтво / В. О. Голобуцький. – Київ: Вища школа, 1994. – 539 с.
3. Голобуцький В. О. Запорізька Січ в останні часи свого існування.(1734–1775 pp.) / Передмова В. С. Морозова. – Дніпропетровськ: Січ, 2004. – 421 с.
4. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. / Д.І. Яворницький; пер. з рос. І. І. Сварника. – Львів : Світ, 1990. – Т. 1. – 319 с.

Шульга С. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Цюриць О. С. – студент II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Розваги стародавнього Риму

Постановка проблеми. При згадці про Стародавній Рим, в першу чергу, нам на думку спадає могутність та велич «Вічного міста», гладіаторські поєдинки та розваги. Із збагаченням та розвитком рабства, у римлян з'являлося дедалі більше вільного часу, який вони могли б присвятити відпочинку. Залежно від фінансових можливостей та розумових здібностей кожен проводив вільний час по-своєму, але розважались усі.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є з'ясування особливостей відпочинку римлян.

Результат дослідження. «Відпочинок – після справ», – говорила римська приказка. Римляни, у яких були високі духовні цінності, присвячували себе науці чи літературі, не вважаючи це «справами», а скоріше видом дозвілля [1, 289]. Вибір розваг у Римі був широким: спорт, полювання, бесіди і, особливо, відвідування різних видовищ. Видовищ було багато і кожен міг знайти те, що припало б йому до душі: театр, бої гладіаторів, перегони на колісницях, виступи акробатів [1, 289].

В часи республіки щорічно влаштовувались сім народних святкувань, які в епоху Августа в загальному займали 66 днів: Римські Ігри – 16 днів, Плебейські – 14, на честь Цецери – 8, Аполлона – 8, Кібели – 7, Флори – 6 і Тріумф Сулли – 7 днів. 14 днів було відведено іграм на іподромі, 2 – кінським перегонам, 2 – народним обідам і решта 41 – сценічним виставам. За часів Імперії число святкових днів поступово зростало. Врешті-решт їх стало 175. З них 10 призначались боям гладіаторів, 64 – іграм в цирку і 101 – театральним виставам. До них ще потрібно додати свята, які влаштовувались з особливих нагод. Наприклад, після другої Дакійської війни (106 р.) Траян влаштував святкування, яке затягнулось майже на півроку [2, 254].

Жоден вид спорту за своєю популярністю не міг рівнятись з кінними перегонами. Змагання проводились в цирку – місцях, де зосереджувалось суспільне життя міста, кипіли і вирували пристрасті.

Глядачі укладали парі, вигравали та програвали цілі статки, вболівали за певну команду і навіть формували «партії» вболівальників [3, 85]. Крім того, на арені також виступали кулачні бійці, скороходи і борці [2, 254].

Улюбленою розвагою римлян були бої гладіаторів. В них брали участь професійні бійці – гладіатори (від слова «гладіус» – меч). Спочатку цю подію в Етрурії пов'язували із поховальним культом. Над могилами померлих аристократів полонених воїнів змушували битися на смерть. Згодом ці видовища перемістилися в амфітеатри. До середини II ст. до н.е. організація таких ігор стала звичайним явищем [3,87]. Для того, щоб постійно поповнювати ряди гладіаторів, Доміціан заснував біля Колізею на Целійському пагорбі чотири імператорські школи гладіаторів. При них були кузні, працювали вчителі з фехтування, лікарі, прислуга тощо [2,259]. В 183 р. до н.е. на похоронах Ліцинія в бою взяли участь 60 пар гладіаторів, через майже 100 років Гай Юлій Цезар в свій чьотирьохкратний тріумф (46 р. до н.е.) виставив більше 1000 пар [3,91]. Під час святкувань в 106 р. при Траяні в різні дні було випущено 10000 гладіаторів [2,258].

Ще в епоху республіки в Римі стали влаштовувати цькування звірів під час ігор. Помпей влаштував ігри, на яких було 17 слонів, близько 600 левів і 410 інших африканських тварин. Під час святкувань 80-го року було знищено 9000 тварин, а в 106 році – 11000 [2, 261]. Щоб посилити привабливість цих видовищ, їх старались розкішно влаштувати. Так з'явилися рухомі декорації, які могли моментально змінюватись. В 202 р. арена була перетворена на корабель, який раптом зруйнувався і з нього вийшло багато тварин: ведмеді, леви, пантери, страуси. Таким чином на показ було виставлено 700 тварин, які були перебиті протягом семи днів [2, 263].

Римський театр, на відміну від грецького, був мало пов'язаний з релігійним культом. Не був він також і оригінальним явищем: римляни запозичили цю традицію частково від етрусків, частково від греків. Головну роль у сценічних виставах відігравав мім. Текст, написаний на побутовий сюжет, не мав великого значення, актори могли імпровізувати. Артисти були вихідцями із середовища рабів та вільновідпущеників, для вільного римлянина було соромом вийти на сцену. Хоча театри і користувалися популярністю, проте глядачі віддавали перевагу іншим розвагам. Широко відомий епізод з невдалою прем'єрою «Свекрухи» Теренція: глядачі просто пішли з вистави,

почувши про виступ канатохідців і борців, а наступного разу – дізнавшись про бої гладіаторів [3, 86].

Окрім цього, популярністю користувались і менш масштабні розваги. Римляни присвячували свій час грі в м'яч, полюванню на диких звірів, розкішними застіллям, загадкам і головоломкам [1,289]. Жителі «Вічного міста» також полюбляли подивитись на скелети невідомих тварин та людей з незвичайною тілобудовою [1,301]. Часто люди захоплювались і азартними іграми, під час яких програвали цілі статки. З такими гравцями влада періодично вела боротьбу [1, 289].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що розваги в римлян були надзвичайно різноманітними видовищними та цікавими. Сприяли цьому, в першу чергу, імператори, які намагаючись задовільнити міське населення, вкладали чималі кошти на організацію цих подій. Видовища відігравали важливу роль, відволікаючи увагу плебсу від суспільно-політичних катаклізмів.

Джерела та література

1. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима / Л. Винничук. Пер. с польск. В. К. Ронина. – М.: Высш. шк., 1988 – 496 с.
2. Гиро П. Частная и общественная жизнь римлян / Пер. с Франц. А. А. Новиков. – СПб.: Алетейя, 1995 – 598 с. URL: <http://www.twirpx.com/file/458728/>
3. Козьякова М. И. История. Культура. Повседневность. Западная Европа: от античности до 20 века / М. И. Козьякова. – М.: Издательство «Весь Мир», 2002 – 360 с.

Панишко С. Д. – кандидат історичних наук, доцент кафедри археології, давньої та середньовічної історії України
СНУ імені Лесі Українки
Чорний І. О. – студент II курсу історичного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Біллінгенська катастрофа та її вплив на давню історію Волині

Постановка проблеми. В геологічній історії Землі відомо декілька подій, які справили значний вплив на історію людства взагалі та історію

Волині зокрема. Однією із них є Біллінгенська катастрофа, яка спричинила значні зміни в природному середовищі та стала важливим поштовхом для розвитку історії Волині та України загалом.

В дослідженні давньої історії Волині існує проблема впливу природних чинників на давню історію Волині. Роль природних катастроф у стародавній історії України в загальних рисах у своїх працях висвітлив Л. Л. Залізник [1; 2]. Ним також було зроблено огляд суспільного устрою населення археологічних культур Свідер та Лінгбі на території України [3]. В. Г. Пазиничем було подано докладний опис прориву Поліського прильодовикового озера – природної катастрофи, тісно пов'язаної із Біллінгенською [4]. Вплив даної природно-кліматичної події на давнє населення Волині детально не висвітлений, тому проблема потребує додаткового опрацювання.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є простеження наслідків Біллінгенської катастрофи як природно-кліматичного явища, що спричинило значні зміни природного середовища епохи фінального палеоліту; встановлення впливу цих природних катастроф на розвиток давнього населення Волині; виявлення взаємозв'язків між геоморфологічними змінами земної поверхні та особливостями епіпалеолітичних культур на території Волині.

Результати дослідження.

Епохою катастроф у стародавній історії Європи прийнято вважати початок інтенсивного танення льодовика 11–10 тис. р. тому – в епоху епіпалеоліту (Epi-paleolithic). В цей час на території Північної Європи відбувся прорив величезного Балтійського прильодовикового озера в районі проток, що відділяють Скандинавський півострів від Ютландії. Ця подія, яка в науковій літературі носить назву Біллінгенської катастрофи, ознаменувала закінчення льодовикової епохи та перехід до фінального палеоліту (Final Paleolithic) [1, 2–4].

Унаслідок цього прориву величезні маси води з'єдналися зі Світовим океаном, спричинивши підвищення його рівня [1, 4]. Це, у свою чергу, спричинило затоплення низинних ділянок суші і формування сучасної берегової лінії. Внаслідок раптового зникнення холодного Балтійського басейну відбулося стрімке потепління, і клімат Європи наблизився до сучасного помірної [1, 3].

Утворення теплого Балтійського морського басейну спричинило різке пом'якшення клімату над Європейським континентом і стимулювало подальший відступ льодовика. Біллінгенська катастрофа

ознаменувала собою кінець палеоліту і початок мезоліту – середнього кам'яного віку, у т ч і на Волині [1, 15].

Внаслідок потепління холодні тундрові степи післяльодовикової Європи вкрилися мішаними та хвойними лісами. В лісах поширилися дрібні парнокопитні: тур, кабан, лось та благородний олень [1, 15]. Слідом за міграціями тварин відбувалися переселення первісних колективів, що спеціалізувалися на промислі оленів [1, 16].

Носії свідерської та лінгбійської культур були першими, хто відіграв значну роль у заселенні Східної Європи. На заново освоєних територіях племена розселялися у двох напрямках: західний (через пів Ютландію і Померанію) і східний (через Східну Прибалтику).

Постсвідерські мешканці Східної Європи стали підґрунтям для утворення фіно-угорських народів. Через територію Полісся та Волині відбувалися міграції фіно-угорського населення до Приуралля [1, 18]. Полісся було одним із осередків, звідки розселялися нащадки свідерців – носії протофіноугорських діалектів [1, 18]. Почалося поступове формування етнічного складу населення Східної Європи.

Висновки. У роботі простежено хід та наслідки Біллінгенської катастрофи – геологічної події часів епіпалеоліту, яка ознаменувала собою стрімкий прорив вод холодного льодовикового озера на місці сучасного Балтійського моря. Внаслідок цієї події відбулося різке потепління клімату, підняття загального рівня води та заселення звільнених від льодовика територій носіями археологічних культур Свідер та Лінгбі. Через територію Східної Європи, зокрема Волині, відбулися міграції народів фіно-угорського походження, які поклали початок формуванню сучасної етнічної карти Європи.

Отже, Біллінгенська катастрофа справила значний вплив на життя та діяльність населення давньої Волині.

Джерела та література

1. Залізник Л. Л. Доба катастроф у первісній Європі та її історичні наслідки / Леонід Львович Залізник. // Кам'яна доба України. – 2008. – №11. – С. 96–115.
2. Залізник Л. Л. Полісько-Дніпровська катастрофа фінального палеоліту з позиції археології // Археологія. – 2008. – № 3. – С. 5–10.
3. Залізник Л.Л. Фінальний палеоліт і мезоліт континентальної України. Культурний поділ та періодизація./ Леонід Львович Залізник. // Кам'яна доба України. – Вип. 8. – К.: Шлях, 2005. – 184 с.; іл.

4. Пазинич В. Г. Геоморфологічний літопис Великого Дніпра : монографія / В. Г. Пазинич; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка, Ін-т упр. природ. ресурсами (м. Коломия). – Ніжин : Гідромакс, 2007. – 371 с.

Шульга С. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії СНУ імені Лесі Українки

Шевчик А. Л. – студент II курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Давньоримські дороги

Постановка проблеми. Становлення та розвиток комунікаційної системи у Римі було вкрай важливим, адже саме комунікаційна система доріг допомогла римлянам створити й підтримати свою державу у процесі її історичного розвитку. Процес будівництва та прокладання доріг був досить важкий та проблемний, на будівництво доріг використовувалась велика кількість матеріальних ресурсів і робочої сили. Як тисячі років тому вдалося створити подібну інфраструктуру, яка зуміла пережити більшість її сучасних аналогів? На сьогоднішній день це питання викликає багато суперечок та думок, які сформувався в колі відомих істориків, вчених.

Метою дослідження є характеристика давньоримських комунікацій.

Результати дослідження. Давньоримські ремісники прославилися завдяки своїм виробам та спорудам, до яких можна віднести відомі на увесь світ дороги. Вчені підраховали, що загальна протяжність доріг Стародавнього Риму становить близько 400 км, з яких близько 120 км були загального користування [2].

Усі дороги розташовувалися на території від сучасної Великобританії на півночі до Марокко на півдні, від Португалії на заході до Іраку на сході.

Римляни класифікували свої дороги на декілька категорій:

– *viae publicae* (дороги загального призначення) – це основні дороги Римської імперії, будувались вони за рахунок держави, однак досить часто податками на будівництво цих доріг обкладались міста, до яких вони прокладалися;

– *viae militares* (дороги військового призначення);

– *viae vicinales* (місцеві дороги) – це дороги, які відгалужувались від шляхів загального користування і з'єднували між собою села та селища однієї області, вони становили переважаючу більшість доріг;

– *privatae* (приватні дороги) – це дороги, які з'єднували великі володіння і перебували у повній приватній власності[1].

Римляни не випрацьовували єдиного стандарту для будівництва доріг, дороги будувались з тих матеріалів, які знаходились на обраній місцевості.

Під час будівництва дороги використовувались такі інструменти :

– діотпр – трикутний інструмент, до якого підвішувалась нитка із свинцевим грузиком, використовувався для нівелювання дороги;

– хоробат – довга негнучка лінійка (близько 6 м.) на спеціальних підставках. У верхній частині містилась канавка, в яку заливалася вода. Інструмент використовувався для виміру похилу в місцевостях з нерівним рельєфом;

– грама – складався з хрестовини, на чотирьох кінцях якої прив'язувалися нитки з свинцевими грузиками, використовувався для креслення прямих кутів, дозволяв проводити перпендикулярні прямі [3].

Методи будівництва залежали від місцевих топографічних умов :

– на рівній місцевості викопували невелике заглиблення (після укладання усіх шарів дорога все одно височіла над ґрунтом);

– на горбистій місцевості дорога підвищувалась за рахунок канав по обидва боки дороги, звідки бралась земля;

– у місцях, де ґрунт осідав, дороги обладнувались спеціальними підпорками[2].

Після закінчення земельних робіт, будівельники починали шарами укладати матеріали, які знаходилися в тій чи іншій місцевості.

Структура дороги :

– *Statumen* – основа дороги, яка формувалась з великих необроблених блоків, служили фундаментом;

– *Rudus* – шар піску або тонкий шар гравію, який слугував для вирівнення поверхні;

– *Summum dormus* – верхній шар з дрібного піску, гравію, вапна або землі.

Поблизу міст дорогу викладали обробленими блоками, камінням, вапняком[3].

Поблизу дороги через кожну римську милю (приблизно 1,5 км)

встановлювалися дорожні знаки у вигляді кам'яних стовпів, які занурювали у землю на глибину до 60 см, зверху висота стовпа сягала близько 1,8 м. На них вказувалася відстань до Риму, найблищого міста і таберни, а також назву цієї дороги або за чий рахунок вона була

збудована. Ці стовпи будували порівняно невеликими для того, щоб піша людина чи вершник могли з легкістю дізнатись інформацію.

Велику роль відігравали таберни, де можна було поїсти, переночувати, замінити коней та відремонтувати певний засіб пересування [3].

Висновок. Дороги для римлян мали дуже важливе значення, оскільки вони сприяли розвитку торгівлі в країні і поза її межами, дороги постійно патрулювалися, що забезпечувало не лише безпеку торгівлі, а і подорожування, в разі нападу на Імперію легіони швидко могли дістатися місця розгортання бойових дій. Дороги Стародавнього Риму відігравали головну роль у зв'язку між центром імперії та її провінціями.

Джерела та література

1. Конструкция дорог Древнего Рима: URL:http://studbooks.net/618596/kulturologiya/konstruktsiya_dorog_drevnego_rima
2. Построенные на века: секрет, который позволил римским дорогам пережить тысячелетия:
3. URL: <http://www.novate.ru/blogs/130217/40058/>
4. Римські дороги:
5. URL: http://ponurko.blogspot.ru/p/blog-page_73.html

Шульга С. А. – кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії СНУ ім. Лесі Українки

Шнит Д. С. – студентка V курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Елліністичний поліс в дослідженнях М. Г. Хансена

Постановка проблеми. В сучасній історичній науці важливою проблемою є питання розвитку поліса та його характер в кожному історичну епоху. У вітчизняній та російській історіографії є чимало праць, присвячених архаїчному чи класичному полісу, натомість цілісної праці, яка б досліджувала елліністичний поліс немає, тому можна опиратись лише на дослідження зарубіжних наукових центрів. Одним із таких є Копенгагенський центр з вивчення поліса, роботи вчених якого дають змогу дослідити елліністичний поліс в ключових його аспектах.

Мета дослідження полягає в аналізі основних характеристик елліністичного поліса на основі праць датського вченого М. Г. Хансена.

Результати дослідження. Могенс Герман Хансен (нар. 20.08.1940 р.) – датський антикознавець, є одним із провідних вчених у світі з питань афінської демократії, а також з проблеми афінського полісу. Протягом довгого часу очолював Копенгагенський центр з вивчення поліса (у 1993–2005 рр.). На сьогоднішній день концепція поліса, що її запропонував М. Г. Хансен, є найбільш фундаментальною і обґрунтованою. Вчений глибоко дослідив всі основні аспекти феномену античного поліса і виклав їх в своїх працях, які були представлені на міжнародних симпозиумах з проблеми поліса [1,8].

М. Хансен наголошує на тому, що в елліністичний період поліс зазнав чимало змін. Він дає опис елліністичного полісу, починаючи з другої половини II ст. до н.е., коли Греція стала частиною Римської держави [3].

З іншого боку, самоврядування (*autonomia*) залишалось ідеальною і чітко заявленою метою для полісної общини. На початку елліністичного періоду 323–146 до н.е. демократія вважалась найкращим типом державного устрою, тиранію та олігархію було ліквідовано, але з початком Римського панування олігархію було повернено. Державні інститути полісів були такими ж, як і в класичний період: народні збори, суди, магістратури.

Змінюється роль жінки в полісній общині. М. Хансен говорить про те, що в період еллінізму місце жінок було більше не обмежене до релігійної сфери, їх було допущено до діяльності в суспільній сфері, хоча вони ніколи не отримали право на проведення магістратури або взяти участь в народних зборах [2]. М. Хансен згадує за це, проте не конкретизує.

Неграмадяни також стали великою частиною полісу і поступово вони набули право брати участь в ефебії (*ephebeia*) – найважливішому соціальному інституті в елліністичному полісі, основною функцією якого було виховання молодих громадян. Ефебія відома з IV ст. н. е., коли молоді громадяни проходили навчання у війську. В елліністичний період підготовка кадрів почала включати набагато ширший культурний і соціальний аспекти, тому інституція стала відігравати центральну роль в еллінізації Близького Сходу [3].

Культу олімпійських богів так само шанувалися як і раніше, але були значно розширені. Деякі з них були іноземними божествами, як

культ Ізиди з Єгипту, а інші – іпостасями ідей, таких як Єдність (Homonoia) або Доля (Tyche).

Поліс в міському сенсі також змінив свій характер. Під Pax Romana не будували міські стіни, тому що вони були більше не потрібні, а ті, які були відремонтовані іноді руйнувалися. Будівлі громадського призначення набули монументальнішого характеру, особливо булетеріон, де збиралися збори і театр, де проходили народні збори. Спортивні центри і освітні будівлі зазвичай будувалися з каменю, як зразки монументальної архітектури. Спортивні споруди більше не розташовувалися на околиці, а були перенесені в центр міста, де вони стали будинками ефебії. Найважливіші храми міста не були розташовані на акрополі, а в житлових кварталах [3].

За межами міста, на хорі в добу еллінізму засновується багато сіл (koma). Отже, М.Хансен допускає, що більша частина населення жила поза стінами міста (якщо такі були). Можливо, це впливала мирна ситуація під римським контролем.

Щодо структури населення та соціального складу елліністичного полісу, то М. Хансен наголошує на тому, що через створені союзи полісів активізується співпраця між ними. Греки ставали громадянами більш ніж одного поліса: шляхом, наприклад, одруження з жінкою з іншого полісу; законодавство полісів розширювалося внаслідок юридичної та економічної взаємодії між полісами, були укладені договори між містами; з'являється арбітраж, який був покликаний вирішувати міжполісні конфлікти, а тому можна з деякими застереженнями сказати, що в період еллінізму з'явилося міжнародне право [3].

Висновки. Поліс в елліністичну добу відрізнявся від класичного та архаїчного. Перш за все, це стосується якісного складу громадянського колективу, який розширюється за рахунок громадян інших полісів. Архітектурне вирішення центра полісу змінюється, а більшість населення переселяється за межі міського центру. Пантеон богів поповнюється східними богами та божествами, з'являються негрецькі культури.

Джерела та література:

1. Античный полис. Курс лекций / Отв. ред. В.В. Дементьева, И. Е. Суриков. – М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2010. – 240 с.
2. Hansen M. H. Polis and city-state: An ancient concept and its modern equivalent / M. H. Hansen. – Copenhagen, 1998. URL:<https://books.google.com.ua/>

books?id=SPIwP61_aOEC&printsec=frontcover&dq=bibliogroup:%22Acts+of+the+Copenhagen+Polis+Centre%22&hl=uk&sa=X&/ved=0ahUKEwikocf8IPLSAhVDXCwKHQtJCMAQ6AEIGjAA#v=onepage&q&f=false: (дата звернення 28.03.2017).

3. Hansen M. H. Polis. An Introduction to the Ancient Greek City-State / М.Н. Hansen. – New-York, 2006. URL:<https://global.oup.com/ushe/product/polis/9780199208500;jsessionid=4C3VCB0/1998243BC3CA6C06E76C45BE6?cc=us&lang=en&>. – Oxford university press. (дата звернення 28.03.2017).

Яремко К. В. – аспірант історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Жандарми політичного розшуку та офіцери імперської армії: співпраця на благо держави чи постійне суперництво?

Постановка проблеми. Останнім часом у зв'язку із посиленням інтересу до органів політичної поліції Російської імперії серед вітчизняних і зарубіжних істориків постійно виникають дискусії щодо місця політичного розшуку в її державному апараті. Особливу увагу в даному руслі варто приділити відносинам жандармів із офіцерами імперської армії та їх співпраці. Адже і армія і політична поліція є основною опорою держави, а тому вони повинні вміти працювати разом на її благо. Особливо актуальним дане питання є зараз, в умовах складної суспільно-політичної ситуації в країнах пострадянського простору, в яких триває процес державного будівництва, і яким так необхідний досвід у налагодженні роботи їх апарату.

Мета дослідження – проаналізувати відносини армійських офіцерів та жандармів політичного розшуку в Російській імперії, визначити були вони співпрацею чи суперництвом.

Результати дослідження. Російська імперія – одна з наймогутніших держав свого часу – мала потужний апарат і сильну регулярну армію, створену ще Петром I, яка не лише захищала інтереси імперії на міжнародній арені, але й була опорою монарха всередині країни. Однак, задля посилення влади імператора та з метою протидії політичним злочинам, починаючи з 1826 р. у Росії з'являються органи, які виконували роль політичної поліції. Почергово ці функції виконували: Третє відділення Власної Його Імператорської Величності канцелярії, Окремий корпус жандармів, Департамент поліції та місцеві органи – губернські жандармські управління та охоронні відділення.

Відповідно до законодавства Російської імперії армія і політичний розшук повинні були бути самостійними та незалежними, мати виключне коло покладених на них повноважень [4, арк. 1]. Однак на практиці, попри всі намагання їх керівництва бути незалежними, вони досить часто змушені були працювати разом, подекуди залежали один від одного. Основними сферами, в яких співпрацювали інституції, – це масові заворушення, охорона громадського порядку, розшук найнебезпечніших злочинців, виявлення шпигунів іноземних країн тощо [6, арк. 2].

Найважливішим аспектом їх спільної діяльності було питання підпорядкування. Генерал-губернатори, які стояли на чолі генерал-губернаторства, відповідно до законодавства, здійснювали військово-адміністративне управління краю, контролювали діяльність губернаторів на підвідомчій їм території. Однак, відповідно до таємних внутрішніх інструкцій, вони також контролювали діяльність місцевих органів політичної поліції, адже їх начальники були їм підзвітні [3, с. 110]. Про це неодноразово згадують в своїх мемуарах генерал-лейтенант Василь Новицький [2, с. 142], начальник Київського губернського жандармського управління у 1878-1903 роках, та Олександр Спіридович [3, с. 118], начальник Охоронного відділення 1903–1905 рр. Яскравим прикладом виразу влади генерал-губернатора може слугувати випадок, коли генерал-ад'ютант Михайло Драгомиров у формі жарту на вечірньому прийомі дав дозвіл Спіридовичу перевіряти офіцерів, що значно полегшило роботу останнього [3, с. 46].

Ставлення офіцерів до жандармів було не найкращим. Вважаючи що службовці політичного розшуку, які постійно користувалися методами провокації, стеження та перлюстрації, ганьбили «честь мундира», офіцери не бажали йти на службу до жандармерії, зневажаючи її. Вони радо обирали армію, хоч жандарми за свою роботу отримували значно вищу платню [2, с. 132].

Ще одним дуже важливим спірним питанням було розквартирування солдатів. Відповідно до чинного на той час законодавства, в штатах полків була посада квартирмейстера, який повинен був займатися розселенням військ. Солдати розміщувалися або в приватних будинках населення, або в спеціальних слободах. При цьому господарі дому повинні були забезпечувати пожилеців місцем для сну та водою, а у деяких випадках – гарячою їжею та хлібом [1, с. 19].

Однак на практиці розселення здійснювали майже всі старші офіцери на власний розсуд, при чому для себе вони обирали найкращі

і найбагатші будинки [5, арк. 6]. Однак що стосується службовців органів політичного розшуку, то вони часто вдома зберігали секретну кореспонденцію, а тому вважали, що в них не можуть проживати розквартировані солдати, оскільки це може загрожувати розкриттям секретної інформації. Офіцери ж вважали інакше, тому нерідко виникали конфлікти, які часом набирали таких масштабів, що про них дізнавалося керівництво і розпочиналося слідство. Наприклад, таку справу унтер-офіцера Івана Якименко та прапорщика Степанова, за наказом керівництва розслідував ад'ютант Морозов [5, арк. 1-11].

При цьому варто зазначити, що в більшості випадків жандарми намагалися з повагою ставитися до офіцерів, навіть попри образи з їх сторони, оскільки розуміли, що вони значно вищі їх за званням. Політичний розшук намагався відплатити іншою монетою – вислужитися в очах керівництва, тому постійно намагався довести свою першість.

Висновки. Отже, постійні сутички, які точилися між армійськими офіцерами та службовцями політичного розшуку, а також насмішки і зневага у сторону останніх, значно ускладнювали співпрацю цих важливих для Російської імперії інститутів. І хоча подекуди їхня спільна робота давала якісні результати, ці органи можна швидше назвати конкурентами, оскільки бажання обійти суперника і показати свою першість у їх стосунках виходило на перший план.

Джерела та література

1. Керсновский А. А. История русской армии / А. А. Керсновский. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://royallib.com/read/kersnovskiy_anton/istoriya_russkoj_armii.html#0
2. Новицкий В. Д. Из воспоминаний жандарма / В. Д. Новицкий. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://aldebaran.ru/author/dementevich_novickiyi_vasiliyi/kniga_iz_vospominaniyi_jandarma/
3. Спиридович А. Записки жандарма / А. И. Спиридович. – Харьков : изд. Пролетарий, 1928. – 205с.
4. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі – ЦДАК України), ф. 1262, оп. 1, спр. 361.
5. ЦДАК України, ф. 1262, оп. 1, спр. 333.
6. ЦДАК України, ф. 1335, оп. 1, спр. 2087.
7. ЦДАК України, ф. 1262, оп. 1, спр. 328.

Міжнародні відносини (країнознавство, міжнародні економічні відносини)

Сищук А. А. – кандидат економічних наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин
СНУ імені Лесі Українки
Козла В. М. – студентка III курсу факультету міжнародних відносин
СНУ імені Лесі Українки

Розвиток організаційно-економічної структури ТНК (на прикладі «чеболей» Республіки Корея)

Постановка проблеми. На сучасному етапі транснаціональні корпорації, відіграють важливу роль у процесах глобалізації світового господарства. Еволюція ТНК, як стратегічних міжфірмових альянсів, пов'язана з процесами подальшого загострення міжнародної конкуренції та посиленням технологічних змін у системі світового господарства.

Актуальність дослідження полягає у тому, що нині не має жодного глобального процесу у світовій економіці, який відбувається без участі ТНК. Вони виступають основною силою, що формує сучасну економічну та політичні процеси на міжнародній арені.

Метою нашого дослідження є історія розвитку, формування та чинники становлення нових організаційних форм ТНК на прикладі південно-корейських «чеболей», досвід функціонування яких може бути використаним для трансформації корпоративних структур в Україні.

Результати дослідження. Республіка Корея є однією з нових індустріальних країн, що постійно розвивається дуже швидкими темпами. У 80-х роках ХХ ст. Південна Корея, Гонконг, Таїланд і Сінгапур завдяки бурхливому розвитку економіки були названі «азійськими тиграми». Але тільки Республіка Корея фінансувала економічне зростання за рахунок внутрішніх ресурсів. За участю держави було створено «чеболі» (фінансово-промислові групи), що об'єдну-

вали найбільші підприємства різних галузей, а також банки. «Чеболям» надавалися значні податкові та інвестиційні пільги, а підприємствам, які до них входили, держава пропонувала субсидії і дешеві кредити. Причому, якщо на початку 60-х рр. уряд країни проводив політику імпортозаміщення, то вже до кінця десятиріччя орієнтиром економічної політики став розвиток експортоорієнтованих галузей – машино- і автомобілебудування, металургії, виробництва побутової електроніки.

Посприяв корейській економіці і традиційно високий рівень заощаджень громадян, частка яких становила 70 % доходів населення. Результатом такої політики держави стало зростання ВВП у середньому на 8 % протягом трьох десятиріч. Система «чеболей» дозволила Південній Кореї у другій половині ХХ століття оптимально вибудувати взаємини двох стовпів економічної структури – держави і приватного сектора [1, с. 129].

Однак сама структура «чеболей» виявилася нездатною забезпечувати економічний успіх в довгостроковій перспективі. Ставши «неповороткими», безініціативними, вони не змогли пристосуватися до мінливих умов ринку і жорсткої світової конкуренції. Зігравши вирішальну роль у процесі індустріалізації та інтеграції країни в світову економіку, «чеболі» на рубежі ХХ–ХХІ століття стали стримувати динамізм внутрішнього конкурентного середовища, у тому числі розвиток малого і середнього бізнесу та обмежувати свободу підприємництва.

Реакцією уряду на проблему такого роду, була політика розукрупнення «чеболей» і обмеження поля їх спеціалізації. Разом з тим держава знімає з них ряд обмежень на банківські та іноземні позики, забезпечує підтримку в сфері НДДКР.

Специфічною рисою «чеболей» вважається їх «незалежність» один від одного. Якщо в інших країнах, де зустрічаються промислові групи обов'язково простежуються значні і тісні зв'язки між ними, спільне володіння акціонерним капіталом і т.д., то у Південній Кореї подібного не відбувається, кожна група абсолютно незалежна від інших. Хоча і тут під тиском держави було створено кілька спільних підприємств.

Промислова структура «чеболя» є також специфічна. Перш за все, необхідно відзначити надзвичайну розмаїтість галузей, в яких може працювати одна і та ж компанія, а також широту асортименту

вироблених товарів. Так, один з найбільших «чеболей» – «Samsung» – має свої потужності в текстильній, целюлозно-паперовій промисловості, у випуску мікросхем, кінескопів, електричного обладнання, металообробних верстатів, військової техніки, суднобудуванні, оптовій та роздрібній торгівлі, має свою страхову компанію, газету, радіостанцію, готелі, клініки, і навіть університети [2].

Таблиця 1

Найбільші «чеболі» Республіки Корея та їх спеціалізація

Назва	Спеціалізація	Кількість компаній	Дохід за 2016 р. (млн. дол. США)
Samsung	Електроніка, машинобудування, хімічна промисловість	55	178544,8
SK Holdings	Телекомунікації, інновації, енергетика, інтернет	14	106258,8
Hyundai	Електротехнічна промисловість, автомобілебудування, суднобудування, електроніка, будівництво	45	74998,5
POSCO	Металургія, будівництво, IT, енергетика	30	56472,5
LG Group	Електроніка, нафтохімія, будівництво	54	45246,1

Джерело: складено автором за [3].

Висновки. Розвиток стратегічних міжфірмових альянсів в умовах фінансової кризи та посткризовий період, на наше переконання, пов'язаний з процесами подальшого загострення міжнародної конкуренції та посиленням технологічних змін у системі світового господарства. «Чеболі» є яскравим прикладом компаній, які сприяють розвитку національної економіки, збільшенню ВВП та впливу на стан міжнародної економіки в цілому. Тому досвід їх функціонування може бути використаний для трансформації корпоративних структур України.

Джерела та література

1. Верней О. Є. Особливості діяльності промислово-фінансових груп: зарубіжний досвід та українські перспективи / О. Є. Верней // Регіональна економіка. – 2008. – № 3. – С. 127–132.
2. Южнокорейские чеболь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.km.ru/referats/0F2F4D9316064503A9B4E2CEDB3E512B>
3. Крупнейшие компании Южной Кореи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://globalstocks.ru/krupneyshie-kompanii-yuzhnoy-korei/>

Мазурик І. В. – студентка III курсу факультету міжнародних відносин СНУ імені Лесі Українки
Деделюк К. Ю. – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри МЕН та управління проектами

Актуальні особливості впливу діяльності ТНК на країни, що розвиваються

Постановка проблеми. Головною рушійною силою процесу прискореної глобалізації міжнародних відносин та світової економіки виступають транснаціональні корпорації (ТНК), які втілюють у собі всі форми міжнародного сучасного бізнесу та за своєю могутністю та грошовими оборотами можуть навіть перевищувати ВВП деяких країн. На сьогоднішній день, провідні ТНК визначають напрями розвитку міжнародної економіки та вкладають значний внесок у зміцненні економічних господарських зв'язків у світових масштабах. На ТНК припадає 50 % світової торгівлі та 67 % зовнішньої торгівлі, а також 80 % патентів та ліцензій створюється в межах ТНК [5]. Розміщення закордоном значної частини виробництва і численних філій, інтегрованих в єдину мережу продукування товарів і послуг, дає змогу транснаціональним корпораціям використовувати ресурси і конкурентні переваги багатьох країн [2].

Мета. Дослідження-характеристика позитивних та негативних аспектів впливу діяльності ТНК в країнах, що розвиваються, а також визначення основних методів зменшення несприятливих ефектів на економіку країн розміщення ТНК.

Результати дослідження: Країни, що розвиваються є ефективною платформою для розширення економічної діяльності ТНК, що здійснюється за допомогою організацій зарубіжних філій ТНК, діяльність яких сприяє збуту і технічному супроводу за кордон складної сучасної продукції. Серед основних чинників іноземного інвестування в економіку країни розміщення філій ТНК виділяють високий інтерес до потенційного використання природних ресурсів приймаючих країн, за якими стоїть прагнення забезпечити гарантоване постачання сировини своїм підприємствам [3]. Більшість країн, що розвиваються зацікавлені в іноземних інвестиціях і стимулюють їх залучення за

допомогою ТНК, які, в свою чергу, порівняно легко добиваються пільгових режимів функціонування у вигляді зниження податків і мита, надання урядових гарантій, в країнах, що розвиваються.

Оцінюючи в цілому роль ТНК у країнах, що розвиваються, слід зазначити, що саме завдяки діяльності ТНК відбувається активізація інтеграції цих країн у світовий економічний простір. Серед основних позитивних ефектів діяльності ТНК в країнах що розвиваються, можна виділити такі: поширення новітніх технологій і техніки шляхом їх вивезення та впровадження у філіях та відділеннях приймаючих країн, що розвиваються; поступове підвищення рівня розвитку економік приймаючих країн, за рахунок надання їм коштів на модернізацію промисловості та інфраструктури, удосконалення кваліфікації їх трудових ресурсів; зміцнення міжнародних зв'язків і контактів на базі поглиблення міжнародного поділу та кооперації праці, розширення світової торгівлі та валютно-фінансових операцій між країнами та регіонами; оптимізація розміщення виробництва, руху капіталу, динаміки та структури світової економіки [1].

Проте, експансіоністський характер ТНК, що проявляється як широкомасштабне проникнення їх філій та дочірніх компаній на території іноземних держав, як наслідок породжує загострення міжнародної конкуренції на внутрішніх ринках, зміни в країні в різних сферах (економічній, соціальній, екологічній). Аналізуючи взаємодію ТНК та приймаючих країн, що розвиваються, варто визначити ряд негативних факторів, що характеризують діяльність ТНК по відношенню до приймаючих слаборозвинутих країн: країни що розвиваються стають центрами розміщення ТНК своїх «брудних» (екологічно небезпечних) виробництв; філії ТНК націлені на розвиток експорто-орієнтованого виробництва, яке базується на низьких цінах на місцеву сировину і невеликі розміри заробітної плати; небажане втручання та нав'язування впливу ТНК на політичну та економічну орієнтацію приймаючих країн; вилучення в межах ТНК ,через трансферні ціни (проведення платежів між материнським та дочірніми підприємствами, практика переводу прибутку для максимізації прибутку компаній) та активне використання умов податкових гаваней [3]; «пограбування» слаборозвинутих країн шляхом монополізації їх внутрішніх ринків і цін, переманювання висококваліфікованих спеціалістів.

Для майбутнього розвитку слаборозвинених країн та мінімізації негативного впливу ТНК на ці процеси та для посилення позитивних

ефектів від присутності ТНК, варто було б приділити увагу реалізації наступних заходів: захистити національний ресурсний потенціал приймаючих країн від надмірного використання ТНК та переглянути екологічної політики приймаючих країн; забезпечити належний вплив керівництва приймаючих країн на діяльність ТНК, зокрема щодо розмежування державою галузей національної економіки, які є пріоритетними для іноземного інвестування та тих, вкладання інвестицій в які повинне бути обмеженим, або тих, інвестування в які суперечитимуть інтересам національної безпеки [4]; стимулювати створення в країнах, що розвиваються власних ТНК, компаній, діяльність яких буде виходити за національні межі, що створить основу розвитку країни, нові робочі місця та конкуренцію експансіоністським ТНК.

Висновок: Підсумовуючи, варто зазначити, що діяльність ТНК в країнах, що розвиваються має неоднозначний характер. З одного боку, розвивається промисловість в таких країнах, залучаються ПІ, відкривається доступ до фінансових ресурсів ТНК, інтеграція до світових економічних процесів, вихід на зовнішні ринки, залучення новітніх інноваційних технологій та загальне поліпшення економіки. Для покращення ситуації із негативним впливом ТНК та мінімізації руйнівних процесів діяльності варто було б переглянути політику приймаючих країн у сферах екології, реінвестування прибутків ТНК, націоналізації природних ресурсів, стабілізацію внутрішніх ринків, викорінення небажаних спроб втручання в національну політику транснаціональними компаніями.

Джерела та література

1. Даміров Я. ТНК як фактор виключення національних господарств до світової економіки / Я. Даміров // Економіка України – 2009. – № 5. – С. 64–74
2. Карамбович І. М. ТНК у системі світового господарства / І. М. Карамбович // Міжнародна економіка та менеджмент. – 2008. – № 4. – С. 28–30
3. Рогач О. І. Транснаціональні корпорації в світовій економіці: Монографія / О. І. Рогач. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2007. – С. 272.
4. Фомішин С.В. Економічна диференціація країн, що розвиваються, у світовому господарстві / С.В. Фомішин // Держава та регіони. – 2010. – №2. – С. 205–208.
5. Якубовський С. О. Транснаціональні корпорації : особливості інвестиційної діяльності : [навч. посіб.] / Якубовський С. О., Козак Ю. Г., Логвинова Л. – К. : Центр учбової літератури, 2011. – С. 141–145

Деделюк К. Ю. – старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин СНУ імені Лесі Українки

Навроцька І. В. – студентка II курсу факультету міжнародних відносин СНУ імені Лесі Українки

Актуальні напрями діяльності міжнародних спеціалізованих економічних організацій

Постановка проблеми. Функціонування міжнародних економічних відносин передбачає існування спеціального механізму регулювання, важливим суб'єктом якого є міжнародні економічні організації. На відміну від державних органів, міжнародні економічні організації виконують регулюючі функції на наднаціональному рівні, мають великий вплив на розвиток і спрямованість міжнародних економічних відносин, оскільки залучають до цього процесу багато держав.

Мета дослідження – аналіз актуальних напрямів діяльності міжнародних спеціалізованих економічних організацій.

Результат дослідження. Діяльність багатосторонніх економічних організацій сприяє розвитку світового господарства як цілісного організму: вони встановлюють загальні принципи і правила взаємин для урядів і підприємців, розробляють стандарти в області виробництва і техніки, торгівлі, транспорту, освіти, медицини, обміну інформацією і т. д. Таким чином міжнародні економічні організації формують механізм координації та регулювання співробітництва практично в усіх галузях міжнародних економічних відносин. Зазначена роль МЕО робить співробітництво з ними одним із головних чинників, який є об'єктивно необхідним для реалізації завдань, економічного розвитку країн.

Міжнародні економічні організації прийнято поділяти на загальноекономічні і спеціалізовані. Загальноекономічні відають широким спектром економічних проблем. До них відносяться ОЕСР, а також регіональні організації інтеграційного типу – ЄС, СНД, НАФТА, АСЕАН та інші. Спеціалізовані економічні організації зосереджують увагу на більш вузькому колі проблем; проте багатьом з них належить суттєва роль в міжнародній економіці. До цього типу організацій належать, зокрема, Світовий банк, МВФ, Світова організація торгівлі та багато інших [1].

Світовий банк – важлива кредитна установа, заснована в 1944 році, є однією з найбільших у світі організацій, об'єднує п'ять інституцій: Міжнародний банк реконструкції та розвитку, Міжнародна асоціація розвитку,

Міжнародна фінансова корпорація, Багатостороннє агентство з інвестиційних гарантій, Міжнародний центр по врегулюванню інвестиційних суперечок.

Група Світового банку надає кредити урядам країн із середнім рівнем доходу і платоспроможним країнам з низьким рівнем доходу, надає безпроцентні кредити і гранти урядам найбідніших країн, допомагає країнам, що розвиваються в досягненні стійкого зростання за рахунок фінансування інвестицій, мобілізації капіталу на міжнародних фінансових ринках та надання консультативних послуг компаніям і урядам, стимулює прямі іноземні інвестиції в країни, що розвиваються для підтримки економічного зростання, скорочення бідності і поліпшення життя людей, надає міжнародні умови для примирення та арбітражу інвестиційних спорів [2].

Міжнародний валютний фонд (МВФ) є спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй. Створений 27 грудня 1945 року з метою регулювання валютно-кредитних відносин та надання допомоги його учасникам. МВФ є міжнародною фінансовою інституцією. Основне завдання МВФ полягає в забезпеченні стабільності міжнародної валютної системи. Він робить це в трьох напрямках: відстеження світової економіки і економіки країн-членів; кредитування країн з балансом труднощів платежів; і надання практичної допомоги членам. Мета: сприяння міжнародному співробітництву у валютній сфері, сприяти розширенню і збалансованому зростанню міжнародної торгівлі, сприяти стабільності валют, надавати допомогу в створенні багатосторонньої системи платежів і надавати ресурси (з відповідними гарантіями) членам, які відчувають труднощі платіжного балансу [3].

Світова організація торгівлі (СОТ) – це міжнародна організація створена 1 січня 1995 року з метою розробки системи правових норм міжнародної торгівлі та контроль за їх дотриманням. Її функціями є встановлення правил міжнародної системи торгівлі, вирішення спірних питань між країнами-членами. Головними цілями СОТ є забезпечення тривалого і стабільного функціонування системи міжнародних торговельних зв'язків, лібералізація міжнародної торгівлі, поступове скасування митних і торговельних обмежень, послідовне прове-

дення справедливої торговельної політики, забезпечення прозорості торговельних процедур [4].

Висновок. Аналізуючи діяльність міжнародних спеціалізованих економічних організацій сьогодні, можна виділити такі основні напрями їхньої діяльності: здійснення кредитно – фінансової діяльності, надання фінансової та технічної допомоги країнам, що розвиваються, встановлення правил міжнародної системи торгівлі, вирішення спірних питань економічного характеру між країнами. Таким чином діяльність міжнародних економічних організацій спрямована на забезпечення ефективного та стабільного розвитку світового господарства як цілісного організму.

Джерела та література

1. Міжнародні організації : кредитно – модульний курс [за редакцією Ю. Г. Козака]. – Київ : ЦНЛ. – 2009. – С. 16 – 17.
2. INTERNATIONAL MONETARY FUND [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org/>
3. THE WORLD BANK [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/>
4. WORLD TRADE ORGANIZATION [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wto.org/>

Поліковський В. В. – студент III курсу факультету міжнародних відносин СНУ імені Лесі Українки

Науковий курівник:
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ імені Лесі Українки
Деделюк К. Ю.

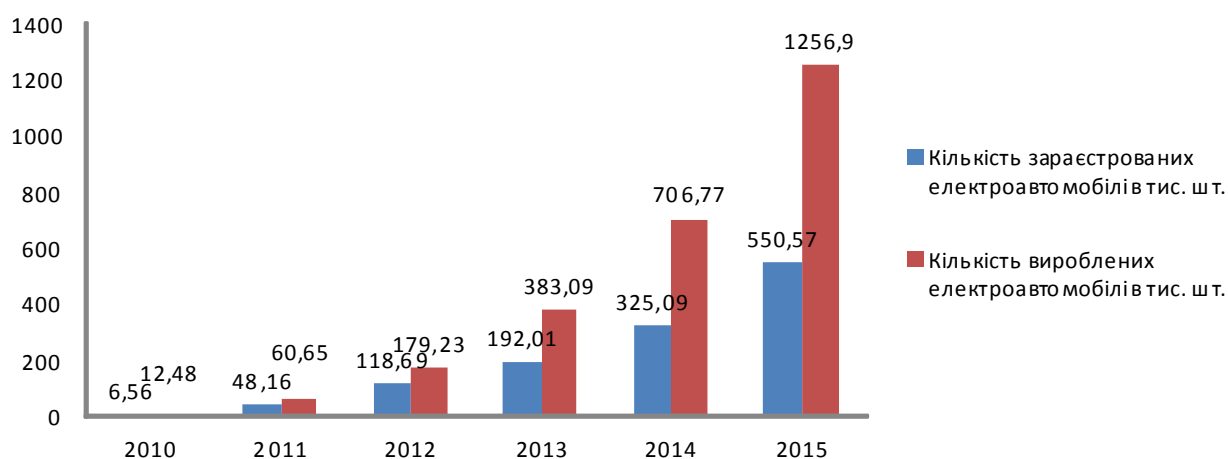
Особливості кон'юнктури світового ринку електромобілів

Постановка проблеми. Усе більше фахівців галузі автомобілебудування стверджують про початок та стрімкий розвиток так званої «революції електромобілів». У 2015 р. кількість виготовлених електромобілів перейшла межу в 1 млн, і закріпилась на кінець року з позначкою в 1,26 млн. одиниць. Це символічне досягнення відображає

значні зусилля, що вживаються спільно урядами держав та представниками промисловості за останні десять років. У 2014 році існувало лише близько половини сьогоденних електромобілів, а у 2005 році електромобілів налічувалось лише декілька тисяч. За прогнозами різних джерел, електромобілі вже в наступному десятилітті стануть причиною глибокої світової нафтової кризи. У цьому будуть сприяти наміри нарощення автовиробниками обсягів продажів та виробництва електромобілів.

Мета дослідження. Головною метою дослідження є визначення особливостей та аналіз кон'юнктури світового ринку електромобілів (автомобілі з електричною батареєю, автомобілі з гібридним двигуном та електроавтомобілі на паливних елементах).

Результати дослідження. Переконливим свідченням пришвидшення розвитку автомобілебудування у напрямі насичення її електромобілями став вересневий Паризький автосалон–2016. Він, зокрема, продемонстрував, що услід за японською компанією Toyota і французько-японською Renault–Nissan на електричну тягу все більш активно переходять німецькі виробники, які раніше захоплювалися дизельними двигунами. Найбільший автомобілебудівник Європи – німецький концерн Volkswagen – у квітні 2016 року оголосив про переорієнтацію на випуск електромобілів. Тоді як ще один німецький автоконцерн BMW навесні того ж року проголосив розворот у бік цифрових технологій і електромобільності.

Рис 1. Кількість вироблених та кількість зареєстрованих автомобілів в період з 2010 р. по 2015 р.

Джерело: складено автором за [1].

Проілюстрований вище рис. 1 детально зображує кількість вироблених електроавтомобілів та кількість зареєстрованих автомобілів в

період з 2010 р. по 2015 р. У 2015 році кількість вироблених електроавтомобілів становила близько 1.2 млн. од., що перевищило аналогічний показник за 2010 р. у 100 разів. Середньорічні темпи зростання виробництва електроавтомобілів становлять близько 25 %. Аналогічно, можемо спостерігати тенденцію до збільшення кількості зареєстрованих електроавтомобілів, що свідчить про їх попит на ринку. У 2015 році кількість зареєстрованих електромобілів становила близько 550 тис. од., і перевищила показник 2010 року у майже 78 разів. Середньорічні темпи зростання кількості зареєстрованих електромобілів становлять близько 46 %.

Щоб досягти масового проникнення електромобілів необхідне існування деяких обставин: держава повинна надавати пільги, які дозволять знизити вартість виробництва; покупці повинні бути готові платити більше за те, щоб користуватись електромобілем; виробники змушені змиритись з низьким рівнем маржі; вартість електричних батарей повинна знижуватись.

Доцільно розглянути ціни на електробатареї, що становлять третю частину собівартості автомобіля. Це поки головна проблема електромобіля, одна ціни неухильно падають, що робить ці авто з кожним роком значно дешевшими. Вартість батарей у 2010 р. становила близько 780 дол. США/кВт. год., і знизилась у 2015 р. до приблизно 230 дол. США/кВт. год. (у 3.3 рази).

За даними 2014 р. найбільш ходовими електромобілями були: Nissan Leaf (Японія) було продано – 61 тис. од.; Mitsubishi Outlander Plug-in Hybrid EV (Японія) – 31,689 од.; Tesla Model S (США) – 31,655 од.; Chevrolet Volt (США) – 21,293 од.; Toyota Prius Plug-in (Японія) – 19,018 од. Статистична інформація показує, що США та Японія є провідними виробниками електромобілів [2].

Висновки. Про наступ електромобільного майбутнього вже сьогодні говорити ще рано, проте цей час наближається. Є кілька речей, які приваблюють у електромобілі: відсутність вихлопних газів; простота конструкції, що дозволяє спростити і зробити найбільш зручним його експлуатацію та використання, полегшити ремонт; електрика є набагато дешевшою бензину або дизельного палива, тому слід зазначити, що використання електромобілів є економічно вигідним.

Один із чинників, який міг би зробити значний поштовх на ринку електрокарів – це зниження, а то й взагалі зняття податку на цей вид автівок. Серед розвинених країн світу, надання державної підтримки електромобільності стало звичайною справою.

Джерела та література

1. International Energy Agency [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.iea.org/>
2. The 2015 Guide To Electric Cars [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.carleasingmadesimple.com/>

Павліха Н. В. – доктор економічних наук, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин та управління проектами СНУ імені Лесі Українки
Романюк В. Р. – студент II курсу факультету міжнародних відносин СНУ імені Лесі Українки

Тверді побутові відходи як стаття шведського імпорту

Постановка проблеми. Проблема поводження з твердими побутовими та промисловими відходами є нагальною для багатьох країн світу, особливо в країнах, що розвиваються. Це стосується й України та її регіонів, де спостерігається явище створення безлічі звалищ, переповнених сміттям. Через неправильне поводження з відходами тони сміття покривають придатну для життя територію, приносячи шкоду не лише навколишньому природному середовищу, а й людському здоров'ю, негативно впливаючи на якість життя населення. Принципово іншою є ситуація в Швеції. Тому вивчення досвіду щодо поводження з твердими побутовими відходами цієї країни має важливе наукове і практичне значення.

Метою даного дослідження є аналіз вирішення проблеми поводження з твердими побутовими відходами в Швеції.

Результати дослідження. Швеція належить до країн, де побутові відходи не тільки не є проблемою, а й взагалі приносять користь. Починаючи з 2011 р., кількість побутових відходів у Швеції, що відвозиться на сміттєві полігони для захоронення, є меншою 1 % [5]. Система переробки відходів в країні є майже досконалою, перш за все, через ставлення самих шведів до навколишнього природного середовища. Ще у 1991 р. вони перші у світі впровадили високий податок на видобуток паливних корисних копалин, а зараз понад 50 % електроенергії отримується з відновлювальних джерел енергії [7].

До того ж у Швеції, розроблено і реалізовується стратегічний план, згідно з яким вже у 2040 р. країна повинна отримувати всю

енергію з відновлювальних джерел [6]. Станом на сьогодні у Швеції діє 32 сміттєспалювальних заводи, які постачають теплом 810 000 домашніх господарств та електроенергією 250 000 приватних будинків [4]. У 2015 р. 2,3 млн. тонн побутових відходів було перетворено в енергію. Порівняно з 2014 р., цей показник зріс на 6 %, що свідчить про позитивну тенденцію у переробці сміття і видобутку з нього електроенергії.

Окрім побутових відходів, на сміттєспалювальні заводи Швеції, у 2015 році доставлено 3,5 млн. тонн промислових відходів і внаслідок переробки сміття одержано 17 ТВт год енергії. З них 14,7 ТВт год використано для обігрівання домівок, а 2,3 ТВт год – в якості електроенергії. Варто зауважити, що в Швеції найвищий у Європі показник перетворення відходів в енергію: 3 МВт год з кожної тонни [1].

До того ж, потрібно згадати, що у Швеції діє закон, який зобов'язує всі приватні компанії, що займаються переробкою або спалюванням сміття, передавати одержану енергію до державної мережі тепlopостачання, щоб обігрівати тисячі домівок в холодну скандинавську зиму [2]. Однак з іншої сторони, така передова система переробки сміття, викликала, небачену в сьогоднішній час, проблему – нестачу сміття. Швеція змушена імпортувати сміття з інших країн. Експортерами відходів до Швеції являються країни Європейського Союзу, які доставляють сміття безкоштовно. У 2015 р. 1,3 млн. тонн відходів було ввезено у Швецію переважно з Норвегії, Великої Британії та Ірландії. За прогнозами компанії Avfall Sverige у 2020 р., Швеції потрібно буде імпортувати 2,3 мільйони тонн сміття [1].

Незважаючи на те, що багато критиків стверджують, що сміттєспалювальні заводи викидають надто багато вуглекислого газу (CO_2) в атмосферу, експерти запевняють, що спалювання сміття менше забруднює повітря, ніж спалювання вугілля [5].

Крім передової системи переробки сміття, Швеція розробляє нову систему автоматичного збору сміття, що базується на дії вакууму та не потребує транспортування вантажівками. Відповідно до нової розробки, сміття з будинків, після потрапляння до контейнера, буде направлятися по підземних трубах до спеціальних пунктів збору сміття [3].

Висновок. Вивчення досвіду Швеції у поводженні зі сміттям свідчить, що ця країна вирішує проблему боротьби з твердими побутовими відходами з користю для себе – одержуючи з нього енергію. Система переробки відходів у Швеції є майже досконалою, перш за

все, через ставлення самих шведів до навколишнього природного середовища і прийнятту нормативно-правову базу, яка заохочує людей і підприємства переробляти відходи. Цей досвід може бути досить корисним для України.

Джерела та література

1. Avfall Sverige «SWEDISH WASTE MANAGEMENT 2016» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.avfallsverige.se/fileadmin/uploads/Arbete/Remissvar/swm_2016.pdf.
2. Dirty power: Sweden wants your garbage for energy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/http://america.aljazeera.com/articles/2015/3/27/sweden-wants-your-garbage-for-energy.html>.
3. Sustainable vacuum waste collection systems [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.envacgroup.com>.
4. Sweden is Buying Garbage from European Neighbours [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://en.reset.org/blog/sweden-buying-garbage-european-neighbours-07082014>.
5. Sweden runs out of garbage, imports from other countries [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://timesofindia.indiatimes.com/world/europe/Sweden-runs-out-of-garbage-imports-from-other-countries/articleshow/55925248.cms>.
6. Sweden runs out of garbage, imports from other countries for carbon-neutral energy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки..**
7. Sweden's recycling is so revolutionary, the country has run out of rubbish [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.independent.co.uk/environment/sweden-s-recycling-is-so-revolutionary-the-country-has-run-out-of-rubbish-a7462976.html>.

Сищук А. А. – кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародних економічних
відносин та управління проектами СНУ
імені Лесі Українки
Тетерук О. О. – магістрантка факультету
міжнародних відносин СНУ
імені Лесі Українки

Механізми антикризового регулювання фінансової системи ЄС

Постановка проблеми. Як відомо, світова економіка перебуває у нерівноважному стані: її розвиток супроводжується періодами спадів

та потрясінь, найбільш руйнівним із яких у XXI ст. стала світова фінансово-економічна криза 2008 р., яка засвідчила застарілість і недовірливість неоліберальних поглядів на регулювання фінансової системи. У ЄС вона проявилася двічі: відразу після краху банківської системи США у 2007 р. та 2 роки потому у борговій кризі Єврозони. У відповідь на світову економічну кризу ЄС був змушений переглянути вже усталені принципи фінансової та банківської дисципліни, а також створити певні механізми антикризового регулювання, спрямовані на подолання наслідків криз та запобігання їм у майбутньому.

Мета дослідження полягає в аналізі механізмів удосконалення антикризового регулювання, їх особливостей та ефективності використання у фінансовій системі ЄС.

Результати дослідження. По-перше, ЄС, як і США та інші високорозвинені країни, активно впроваджують положення нової Базельської угоди (Базель 3), що спрямована на зміцнення стійкості світової фінансової системи та запобігання виникненню глобальних фінансових криз. У новій угоді передбачено підвищення вимог до якості та достатності капіталу; суттєво розширено норму покриття ризиків у формулі достатності капіталу; змінено нормативи коефіцієнтів ліквідності, а також посилено нагляд та ринкову дисципліну. Загалом, підхід ЄС до впровадження нових стандартів Базельського комітету оцінюється як жорсткіший, ніж у США [1, 62].

У межах ЄС для запобігання кризових явищ Європейський Центральний Банк (ЄЦБ), Європейська Комісія та держави ЄС поставили ряд спільних цілей: відновити фінансову стабільність і створити умови для росту та створення робочих місць; захистити заощадження; підтримати доступність кредитів для бізнесу та домогосподарств.

Для недопущення руйнації банківської системи ряд урядів країн ЄС надали банкам допомогу безпрецедентних розмірів: з 2008 до 2011 рр. у формі гарантій та прямого капіталу у систему було введено 1,6 трлн євро (13 % річного ВВП ЄС).

Іншим інструментом для забезпечення фінансової стабільності та зняття напруження на ринках суверенних боргів Єврозони став Європейський стабілізаційний механізм (ЄСМ) з ефективним обсягом позик до 500 млрд євро.

У 2011–2013 рр. ЄС запровадив нові, більш жорсткі правила щодо моніторингу державного боргу та дефіцитів. Це зміцнило головний інструмент ЄС для забезпечення економічної стабільності та фінансової дисципліни – Пакт про стабільність і зростання [2].

За оцінками експертів, після фінансово-економічної кризи Європа здійснила ефективні заходи із покращення стану державних фінансів, впровадження глибоких реформ фінансово-кредитного сектору та створення інституцій для вирішення та уникнення криз. Зокрема, Світовий економічний форум виділив п'ять ключових заходів, що допомогли вивести ЄС із фінансово-економічної кризи [3]. По-перше, проблемні країни, такі як Іспанія та Ірландія, здійснили необхідні реформи, покращивши державні фінанси та підвищивши конкурентоздатність. По-друге, було зміцнено економічне управління ЄС. Європейська Комісія отримала нові повноваження у виконанні Пакту про стабільність і зростання, наданні рекомендацій урядам («Європейський семестр») тощо. Успішним став і ЄСМ, адже жодну країну не було змушено до виходу з Єврозони. Стабілізуючу роль виконав і підхід «кредитів за реформи», пришвидшився ріст у країнах, що реформувалися.

Допомогли нетрадиційні заходи ЄЦБ: він розширив баланс, надав безлімітну ліквідність банкам, а також розпочав програму з купівлі облігацій, спрямовану на уникнення низької інфляції. Послаблення курсу євро допомогло збільшенню експорту та посиленню конкурентоспроможності ЄС на світовому ринку. Нарешті, був заснований Банківський Союз для більш ефективного моніторингу макропруденційних ризиків, нагляду за банками, ринками цінних паперів та страховими компаніями.

Висновки. Відповіддю ЄС на світову фінансово-економічну кризу стало посилення впливу наддержавних та державних органів у регулювання фінансового та банківського секторів, а також встановлення більш жорсткої дисципліни щодо державних фінансів. Світова фінансово-економічна криза показала, що неоліберальні стандарти регулювання фінансових ринків та економіки загалом застаріли і потребують нових підходів та методик.

Джерела та література

1. Хоружий Д. Сучасні тенденції впровадження положень Базеля III / Д. Хоружий // Вісник Національного банку України. – 2015. – №4 (230). – С. 60–65.
2. Economic and monetary affairs // Official website of the European Union [Electronic resource]. – Mode of access: https://europa.eu/european-union/topics/economic-monetary-affairs_en
3. Janse, Kalin Anev. How the financial crisis made Europe stronger [Electronic resource]. – Mode of access: <https://www.weforum.org/agenda/2016/03/how-the-financial-crisis-made-europe-stronger/>

Деделюк К. Ю. – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри міжнародних відносин та управління проектами СНУ імені Лесі Українки
Харахай Д. О. – студент II курсу факультету міжнародних відносин СНУ імені Лесі Українки

Позиціонування України в міжнародних економічних рейтингах

Постановка проблеми. У міжнародній практиці рішення щодо розвитку економічної співпраці між державами базуються на основі аналізу оцінок (індексів) провідних рейтингових агентств, які характеризуються високим ступенем достовірності та авторитетності. Ці показники відображають позиції країни у світовій економіці та демонструють рівень конкурентоспроможності, інноваційності, інвестиційної привабливості та загальний економічний потенціал. Рейтингові показники є важливим зовнішнім інформаційним джерелом, що сигналізує про необхідність здійснення адекватних заходів щодо їх покращення з боку урядів держав. З іншого боку, дозволяють оцінити ефективності політик, заходів держави в напрямі розвитку (удосконалення) національної економічного середовища (зокрема тих сфер, в яких вдалося досягти найбільшого розвитку).

Метою дослідження є проаналізувати позиції України в міжнародних економічних рейтингах.

Результат дослідження. Одним з важливих світових рейтингів є індекс конкурентоспроможності країни. Цей індекс розроблений Всесвітнім економічним форумом (The World Economic Forum) і складається з 113 змінних, які згруповані в 12 показників (якість інститутів, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я і початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиток фінансового ринку, рівень технологічного розвитку, розмір внутрішнього ринку, відповідність бізнесу сучасним вимогам, інноваційний потенціал). Україна посідає не високі місця у цьому рейтингу. Динаміка глобального індексу конкурентоспроможності показала, що Україна у докризовий період (2006–2007 роки) займала 69-те місце, під час кризових 2009–2010 рр. її позиції знизилися до 89-ого місця. Причиною цього можна вважати, що такі показники як «Інститути», «Макроекономічна

стабільність», «Розвиненість фінансового ринку» та «Ефективність товарних ринків» значно нижчі ніж в країнах з розвинутою економікою. У рейтингу конкурентоспроможності у 2016–2017 році наша держава посіла 85-те місце серед 138 країн світу. За результатами дослідження, Україна погіршила свої позиції у 4 з 12 основних показників, таких як: «Ефективність ринку праці», «Розвиток фінансового ринку», «Охорона здоров'я і початкова освіта», «Розвиток інфраструктури». Згідно з даними, наша держава знаходиться в кінці списку рейтингу за такими позиціями як: міцність банків (другій рік поспіль – останнє місце), регулювання фондових бірж (передостаннє місце), інфляційні зміни (136 місце) та якістю доріг (134 місце) [3].

Ще одним важливим світовим рейтингом є «The Doing Business». Цей рейтинг складається Світовим банком з 2003 р., за такими критеріями: реєстрація підприємства, отримання дозволу на будівництво, підключення до електромереж, винайм робочої сили, реєстрація власності, кредитування, захист інвесторів, оподаткування, міжнародна торгівля, забезпечення виконання контрактів, відновлення платоспроможності. Кількість країн з кожним роком змінюється. У 2005 році наша держава зайняла 124 позицію з 155 країн. Згідно з результатами, Україна мала найбільшу кількість процедур (15), щоб зареєструвати бізнес; мала одну з найскладніших у світі процедур, щоб звільнити робітника; входила в десятку країна по кількості процедур для реєстрації нерухомості; мала найгірший захист для інвесторів, а також щоб вести податкову звітність затрачалося найбільша в світі кількість годин. Проте вже з 2013 року наша держава почала покращувати свої позиції у цьому рейтингу, займаючи 137 місце з 185 країнах. Але не зважаючи на те, що покращилися показники, зв'язані з операціями сплати податків, реєстрації власності і реєстрації підприємств, Україна продовжує займати останні місця за індикаторами, які оцінюватимуть складність і вартість отримання дозволів на будівництво та підключення до електропостачання, а найбільшою проблемою нашої держави є закриття власного бізнесу. І вже з 2015 року до 2017 року Україна займає позиції в ТОП -100 країн рейтингу Doing Business, посідаючи 87 місце у 2015 році, 81 у – 2016 році та 80 місце у 2017 році. Наша держава покращила такі показники як: реєстрація підприємства, підключення до електромереж, оподаткування. Серед реформ проведених українською владою можна зазначити такі: спрощення реєстрації бізнесу, посилення ролі акціонерів в керівництві компаніями, підвищення вимог до розкриття інформації для операцій з пов'язаними особами, а також створення системи для сплати судових штрафів в

автоматичному режимі. Але є сфери в яких показники погіршилися. До них відносять: рішення проблем з неплатоспроможністю, міжнародна торгівля, реєстрація власності, доступ до отримання кредитів, отримання дозволів на будівництво [2].

Цікавий для аналізу є показник сприйняття корупції. Це щорічний рейтинг країн світу, що укладається організацією Transparency International з 1995 року. Країни у рейтингу впорядковані за показником рівня корупції, який базується на оцінках підприємців та аналітиків за стобальною шкалою. Індекс являє собою оцінку від 0 (найвищий рівень корупції) до 100 (відсутність корупції). Україна завжди мала один з найнижчих показників в цьому рейтингу. У 2005 році він становив 26 балів, а це 107 місце з 158. Хоча якщо порівнювати з попередніми показниками то в 2005 р. він покращився, а результат цього – прихід до влади нового президента після «помаранчевої» революції та пов'язані з цим проведенні реформи. У 2014 р., порівнюючи з 2005 роком, індекс сприйняття корупції не змінився – 26 балів, але Україна займала 142 місце з 175 країн. Це можна пояснити тим, що урядом держави не приймалися міри аби зруйнувати корупційні схеми, отримані у спадок від всіх правлячих режимів часів незалежності України і прийняті закони не давали результатів. Вже у 2016 році можна побачити покращення позицій нашої держави у показнику сприйняття корупції, хоча у загальному рейтингу це низькі місця. Україна посіла 131 місце з 176 країн, отримуючи 29 із 100 можливих балів. Таке покращення сприяло просування антикорупційної реформи, проте відсутність дієвої судової системи і фактична безкарність корупціонерів опускає державу вниз по рейтингу [1].

Висновок. На основі аналізу динаміки за основними міжнародними економічними індексами, можна зробити висновок, що Україна займає низькі позиції у рейтингах. Вирішення таких проблем, як легкість ведення бізнесу, зменшення показників корумпованості, буде сприяти збільшенню привабливості нашої держави на міжнародній арені та складе основу для розвитку довготривалого економічного зростання України.

Джерела та література

1. Corruption Perceptions Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.transparency.org/>.
2. Doing Business [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.doing-business.org/>.
3. The Global Competitiveness Index / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://reports.weforum.org/global-competitiveness-index>.

Соціологія, філософія, релігієзнавство

Опейда Л. М. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та релігієзнавства

СНУ імені Лесі Українки

Богданець І. М. – студентка III курсу факультету соціальних наук
СНУ імені Лесі Українки

Евтаназія як результат індивідуального вибору

Постановка проблеми. Сьогодні ми стикаємось з тотальною переоцінкою життєвих принципів, моральних цінностей. Світ розвивається і використовувані раніше критерії смерті вступають у дисонанс з її новим науковим розумінням. Одним з наслідків цього дисонансу стала проблема евтаназії.

Законодавство, в тому числі і Кримінальний кодекс України, забороняє вбивство, і проголошує життя найвищою цінністю, але на тлі суспільного прогресу ця теза спростовується. Людство обирає, кому необхідно жити, а кому можна померти, але чи доречним є таке голосування? Сучасні наукові видання рясніють обґрунтуваннями і спростуваннями тез, що стосуються права на смерть, евтаназії і схожих проблем, але роздуми більшості фахівців не можуть претендувати на правомірність, бо їх увага акцентована на переконаннях суспільства та його елементів, а не на особистому виборі індивіда.

Проблема евтаназії зараз є інноваційним трендом, але вона лише відображає пошуки відповідей на запитання про право на смерть, про «правомірність» вбивства, які не виходять із парадигм різних наук та зумовлюють актуальність обраної теми.

Мета дослідження. Доведення доцільності утвердження реалізації права на смерть як індивідуального явища.

Результати дослідження. Сучасне поняття евтаназії слугує ширмою, новою етикеткою старих питань. Смерть була завжди і право на смерть не перестає бути актуальним з часів Сократа і до наших днів.

Загалом, можна виділити дві позиції: «За» і «Проти». Цікавим є те, що при формуванні області питань танатології соціум здебільшого схилився, до категоричної заборони, однак, з часом відбулася певна еволюція поглядів, яка стала причиною деформації висхідних принципів та підходів до оцінки цієї ситуації. Якщо спочатку авторитети античної (Арістотель, Платон та ін.) і середньовічної філософії (Аквінський, Роттердамський, Лютер та ін.), здебільшого обґрунтовують позицію недоторканності людського життя, адже воно знаходиться в руках Бога, то епоха Нового часу (Локк, Гоббс, Дідро, Руссо та ін.) стає етапом переосмислення старих позицій, адже відбувається перехід від теоцентризму до антропоцентризму, тобто утвердження за людиною статусу «центру світу» та закріплення її природних прав у суспільній свідомості як пріоритетних.

Науковцями проаналізовано позиції сучасного суспільства щодо цього питання у філософському (С. Биковою, В. Тихоненком), правовому (О. Безаровим, В. Вороною, І. Котюком, А. Мусієнком та ін.), теологічному (І. Івченком, О. Плетенковим та ін.), соціологічному (В. Бобковою, Є. Давидовою та ін.), медичному (Г. Арнаудовою, А. Билибіною, А. Громовою, І. Силуяною, І. Шамовою та ін.) та моральному (А. Гусейновим, А. Дюкаревою, А. Зильбером та ін.) аспектах.

Затвердження евтаназії є не вигідним для чинного законодавства та релігії, адже схвалення даного питання ставить під загрозу їх існування. Закон, в ряді відповідних прецедентів, не зможе відрізнити вбивство від евтаназії, а відповідно підвищиться коефіцієнт зловживань з боку ряду зацікавлених осіб, зокрема, спадкоємців загиблого або, наприклад, лікарів, що займаються торгівлею трансплантованими органами. У таких ситуаціях «гнучкість» норм може не принести раціональних результатів. Ряд європейських країн впровадив право на смерть у свої конституції, але що ж стосується нашої країни, то у нас ця тенденція не знайде своєї реалізації, адже в нас відсутні відповідні апарати впровадження та регулювання цього явища. Окрім того, прийняття евтаназії як звичайної практики вимагає певного рівня суспільної свідомості, якого Україна ще не досягла.

Теологія є найголовнішим противником цього феномену просто на підставі того, що його ствердження стане фактором руйнування основ віри. Життя людини, згідно релігії, залежить від Бога, якщо людина перестане бути маріонеткою в руках вищих сил, то вона стане сама собі «Богом», тому для частини вірян значення віри буде знижуватись.

Що ж стосується філософії, медицини, соціології та моралі, то ці області не мають однозначної позиції. У цих галузях можна знайти як

прихильників, так і противників цього явища. Тут все залежить від світогляду та духовних пріоритетів особистості.

Висновки. Сучасне суспільство вже багато років і офіційно, і підпільно дає можливість людині померти, а це, в свою чергу, стало приводом для дискусій різних галузей науки та сфер суспільства. Проте, вирішення цього питання індивідуальне і базується на свободі людини самостійно обирати життя або смерть.

В перспективі, сили дослідників повинні бути спрямовані на утвердження права на смерть через підготовку суспільної свідомості, до визнання пріоритетним волевиявлення особистості, а не натовпу людей, що не мають відношення до цієї ситуації.

Джерела та література

1. Антологія етики [Текст] : [Доп. Першого Нац. конгр. з етики, 17–21 верес. 2001 р., Київ / Редкол.: Ю.І. Кундієв (відп. ред.) та ін.]. – Львів : БаК, 2003. – 589 с.
2. Бобров О. Е. Сластенко Е.Ф. Проблема жизни и смерти. Эвтаназия: убийство или милосердие? // О. Е. Бобров, Е. Ф. Сластенко – 2004. – № 19–20. – С. 159–160.
3. Ворона В. П. Право на евтаназію як складова права людини на життя // Право України. – 2010. – № 5. – С. 199–205.
4. Силуянова И. В. Этика врачевания. Современная медицина и православие. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agnuz.info.com>
5. Кримінальний кодекс України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=2341-14>.

Опейда Л. М. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та релігієзнавства

СНУ імені Лесі Українки

Богданець І. М. – студентка III курсу

факультету соціальних наук

СНУ імені Лесі Українки

Самотність в «online»-комунікації

Постановка проблеми. Самотність – це соціально-психологічне явище, що пов'язане з відсутністю близьких, позитивних емоційних зв'язків з людьми та страхом їх втрати в результаті вимушеної або наявної причини соціальної ізоляції. Це явище не має ні однозначного визначення, ні конкретного спектру дії, натомість, воно має доступ до

всіх сфер людського життя. Цей феномен еволюціонує разом із розвитком соціуму й осідає у численних формаціях. На разі, в епоху «інформаційного перезавантаження» та соціальних мереж, популярним стало віртуальне спілкування, яке створює ілюзію живої комунікації і сприяє відчуженню людей.

Проблема самотності виникла ще в епоху Відродження, проте не втрачає актуальності і сьогодні. Це явище було базовим у парадигмі питань представників філософської антропології (М.Шелер та ін.), екзистенціальної філософії (С. К'єркегора, Е. Гуссерля, М. Хайдеггера, К. Ясперса, Ж.-П. Сартра та ін.), трансценденталізму (Г. Торо, Р. Емерсон та ін.).

Сучасних філософських досліджень самотності досить мало, до них належать праці Н. Хамітова, Я. Башманівської, Д. Іванова, М. Мовчана, А. Фльорко, Е. Уханова, Н. Цоя, Ю. Швалба та ін.). Проте, оскільки, феномен віртуального спілкування є відносно новим явищем, то цей аспект комунікації перебуває на початкових стадіях дослідження, що і зумовлює актуальність роботи.

Мета дослідження. Показ колізій та суперечностей на шляху трансформації феномену самотності за умов віртуальної комунікації.

Результати дослідження. Самотність – це явище багатовимірне, тому відносити його до переліку негативних почуттів не завжди доречно.

Хамітов у своїй праці «Самотність жіноча і чоловіча», поділяє феномен самотності на внутрішню (суб'єктивну) та зовнішню (об'єктивну). Якщо застосувати поділ Хамітова до віртуальної комунікації, як до нового вияву самотності, то можна виділити «усвідомлену» самотність (супроводжується самозаглибленням, рефлексією, корисна для становлення або перебудови особистості) і «несвідому» самотність (супроводжується несвідомою заміною живого спілкування на користування соціальними мережами. Факт самотності, при цьому заперечується, бо важко визнати власну ізоляцію, перебуваючи в режимі «online»).

«Несвідома» самотність є результатом впливу ряду чинників, серед них: страх, низька або завищена самооцінка, егоцентризм і переконання; консерватизм і надмірна прогресивність; моральність та «аморальність»; різниця між ідентифікацією та самоідентифікацією; прихильність до масової або елітарної культури та інші.

Парадоксально, але у процесі свого розвитку «online»-комунікація намагається «олюднитись». Ледь не всі популярні сервіси мають у своєму арсеналі засоби, що могли б замінити невербальну комуні-

кацію, серед них: смайли, Емоїї, аудіо- та відеоповідомлення. Хорошою альтернативою реальному спілкуванню можна, також, назвати Skype.

Висновки. В кінцевому рахунку, розвиток соціальних мереж може призвести відмирання і знецінення «живої» комунікації. Зниження коефіцієнту спілкування не може позитивно впливати на людину, тому, процеси підйому чи падіння комунікації будуть, неодмінно, супроводжуватися деградацією і атрофуванням розмовних навичок.

Першим кроком до вирішення проблеми є її усвідомлення, визнання факту «несвідомої» ізоляції, ілюзорності комунікації. В перспективі необхідно створити і впровадити у життя механізми подолання проблеми самотності за умов віртуалізації спілкування.

Джерела та література

1. Башманівська Я. В. Віртуальна реальність як чинник зростаючого усамітнення людини / Я.В. Башманівська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/9746/1/3.pdf>].
2. Иванов Д. В. Виртуализация общества / Д. В. Иванов – СПб. : Изд. «Петербургское Востоковедение», 2000. – 96 с.
3. Мовчан М. М. Самотність як полівекторний феномен : філософсько-антропологічний дискурс / М. М. Мовчан [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-text-11854.html>.
4. Одиночество в сети. Иллюзия толпы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.personalitica.com/relations/odinochestvo-v-seti/>.
5. Уханов Е. В. «Смерть» субъекта в сетевых коммуникациях / Е.В. Уханов // Наука и образование. – 2006. – № 3. – С. 68–81.
6. Цой Н. А. Феномен интернет-зависимости и одиночество / Н. А. Цой // Социальные исследования. – 2011. – № 12. – С. 98–107.
7. Швалб Ю.М., Данчева О.В. Одиночество: социально-психологические проблемы. Киев: Украина, 1991. – 270 с.

Опейда Л. М. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії і релігієзнавства СНУ імені Лесі Українки
Герасимюк Л. В. – магістрантка I курсу факультету соціальних наук СНУ імені Лесі Українки

Феномен гри у філософії

Постановка проблеми. В соціально-гуманітарній сфері досліджень виникають різні підходи до розуміння феномену гри. Як наслідок, ми

можемо розглядати його як вияв культурного надбання суспільства (починаючи з дитячих розваг, завершуючи мистецтвом та релігійними культурами). Це явище можна аналізувати з точки зору психології, де процес гри розуміється як реакція людини на певні зовнішні та внутрішні подразники. Також можемо розглядати цей феномен з точки зору соціології, де гра стає невід'ємною складовою соціалізації особистості.

Особливого значення поняття гри набуває у філософії. Це явище осмислюється не лише в його окремих виявах. Феномен гри розглядається як в екзистенції окремої людини, так і в бутті загалом. Неабиякий внесок у дослідження цього явища здійснили І. Кант, Ф. Шиллер, Й. Хейзінга, О. Фінк, Х.-Г. Гадамер, М. Бахтін, Ж. Дельоз та ін.

Актуальність дослідження полягає в тому, що розуміння гри, у філософському аспекті, допоможе сучасній людині зорієнтуватися в світі сповненому плюралізмом ідей та смислів.

Мета дослідження. Розглянути особливості феномену гри та його вплив на життя та діяльність людини.

Результати дослідження. Коли ми говоримо про дефініцію поняття гри, то можемо побачити їх велику кількість. Цей плюралізм думок створює неабияку проблему в осмисленні даного феномену. Наприклад, Хейзінга розуміє явище гри, іманентним не лише буттю людини, а й світу тварин. У своїй праці «*Homo ludens*» він пише, що «людська цивілізація не додала ніякої суттєвої ознаки загальному поняттю гри. Тварини грають так само як і люди» [3, 10]. Інакше розуміє дану проблему О. Фінк, він зазначає, що гра – це явище яке притаманне виключно буттю людини [2]. Ми в свою чергу, посилаючись на І. Канта, можемо сказати, що усі процеси які відбуваються в світі людина пропускає через свою свідомість і таким чином намагається їх осмислити, в тому числі феномен гри. Відповідно, гра як така існує в бутті, однак досягнути та дати їй оцінку здатна лише людина.

Щоб краще осмислити гру як феномен, потрібно визначити її основні властивості. Важливою рисою будь-якої гри є *свобода*. Без неї гра просто неможлива. «Гра – це перш за все вільна діяльність. Гра за наказом вже не є грою <...>. Завдяки своєму вільному характеру гра виходить за межі природного процесу» [3, 17].

Ще однією особливістю цього феномену є те, що він має свої *межі*. Ними можуть бути певні правила, порушення яких автоматично зумовлює завершення гри, або видозмінює сам процес. Також до цих

меж ми можемо віднести *простір і час*. Завдяки яким існує «світ гри», що виступає певним буттям у бутті. Вихід гри за межі ігрового простору і часу може спричинити безглузді та незрозумілі ситуації [1].

Й. Хейзінга виокремлює ще одну важливу рису, яка притаманна грі – це «*елемент напруги*», який «означає невпевненість, нестійкість, певний шанс або можливість. В ньому є прагнення до розрядки, розслаблення. Щоб щось «вдалось», потрібні зусилля <...>. Саме елемент напруги повідомляє ігровій діяльності, яка сама по собі існує за межами добра і зла, визначену етичну сутність» [3, 21]. Власне, «елемент напруги» – це своєрідна «гранична ситуація» в ігровому бутті.

Одним з основних питань, які нас цікавлять є роль гри в екзистенції окремої людини. Перш за все, гра дає можливість людині вийти за межі буденності. О. Фінк наголошує на тому, що в повсякденному житті людина змушена прагнути до чогось невизначеного, це в свою чергу робить її «вигнанцем» із справжнього моменту [1]. Гра – це можливість не просто існувати, а стати присутнім у бутті.

Також гра виконує творчу та естетичну функції в житті людини. Найбільш яскраво це можна простежити в мистецтві (створення музики, поезії, написання картин тощо). Даний феномен виконує й комунікативну функцію (спілкування людини з Богом під час релігійного культу). З допомогою гри, людина може досягти різних цілей, які впливають на її буденне життя. Наприклад, визначення цінностей, пізнання навколишнього світу та власних можливостей, тощо.

Висновки. Звертаючись до вищезазначеного, варто наголосити на складності визначення такого феномену як гра. Це відбувається в силу того, що дане явище пронизує безліч проявів буття. Спираючись на погляди в дослідженнях Й. Хейзінги та О. Фінка, ми можемо визначити наступні характерні риси, які притаманні феномену гри, і без яких це явище просто неможливе. А саме, це можливість свободи; наявність в грі певних обмежень (правила гри, обмеженість в просторі та часі); присутність «елементу напруги». Також варто наголосити, що гра займає важливе місце в бутті кожної людини. Саме з допомогою цього феномену людина, навчається, творить, спілкується та отримує можливість бути присутньою у бутті, визначає для себе справжні цінності.

Джерела та література

1. Демидов Д. Б. Феномены человеческого бытия / Д. Б. Демидов. – Мн. : Экеноипресс, 1999. – 180 с.

2. Финк О. Основные феномены человеческого бытия / О. Финк // Проблема человека в западной философии – М. : Прогресс, 1988. – С. 357–403.
3. Хейзинга Й. Homo ludens / Й. Хейзинга. – пер. с нидерл. Г. М. Тавризян. – М. : Прогресс, 1992. – 464 с.

Опейда Л. М. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та релігієзнавства СНУ імені Лесі Українки
Грушковська О. В. – магістр I курсу факультету соціальних наук СНУ імені Лесі Українки

Соціально-філософські пошуки франкфуртської школи

Постановка проблеми. Серед центрів і шкіл західної філософії, які протягом цілих десятиліть зберігали і досі ще зберігають помітний вплив на філософію та соціальну думку всього світу, потрібно особливо виділити так звану Франкфуртську школу. У роботах її засновників (Хоркхаймера, Адорно, Габермаса, Маркузе) відбивається доля цілої епохи, ці філософи і теоретики зробили аналіз нашого мислення і дії, орієнтований на конкретні суспільні феномени [4, 131].

Політична наука наприкінці ХХ на початку ХХІ століття намагається визначити та дослідити культурні, політичні та економічні чинники, що спричиняють негативні прояви глобальних трансформацій, які не обійшли стороною й Україну. Стан сучасного українського суспільства позначений наявністю процесів і явищ, що стають темою численних наукових та політичних дискусій. У свій час вони були предметом дослідження соціальної філософії Франкфуртської школи у 30–60-х рр. минулого століття. Серед них деградація свідомості під впливом ЗМІ, підкорення особи владному впливу, духовний занепад, аксіологічна криза, одномірність, аполітичність, тотальне економічне координування суспільством, посилення бюрократичного пригнічення, які в ході глобалізації стають реаліями планетарного масштабу.

Детально розроблений франкфуртськими філософами понятійно-категоріальний апарат виявляється актуальним для сучасного українського суспільства [1].

Мета дослідження. Узагальнити особливості становлення та розвитку Франкфуртської школи, як оригінального напрямку соціальних

теоретико–прикладних досліджень. Розглянути ідейні витоки та теоретичні постулати Франкфуртської школи, а також розкрити ідеї її засновників та ідеологів (Теодор Адорно, Макс Хоркхаймер, Герберт Маркузе).

Результати дослідження. Еволюція розуміння теоретиками Франкфуртської школи соціально-критичної функції філософії відзначена зміною їх позицій, рухом від лівого радикалізму до ліберально-комунітарної парадигми думки. Провідними теоретиками цієї школи були знайдені реальні перспективи синтезу спадщини німецької класичної філософії, марксизму і сучасних напрямків західної думки [3]. Рухаючись в цьому напрямку, вони запропонували оригінальне розуміння можливості взаємодії філософії і соціально-гуманітарних наук в справі критичного осмислення реалій суспільного життя і культури.

Лідери франкфуртської школи – Теодор Адорно і Макс Хоркхаймер застерігали: у сучасному суспільстві техніка і наука, величезні бюрократичні установи так поневолили людину, що вона перетворилася на їхню просту функцію. Хоркхаймер і Адорно вважають, що усталені, особливо в епоху Нового часу, прагнення підпорядкувати природу своїм цілям обернулося для людини тим, що вона і до природи, і до людей стала ставитися експлуататорськи; її розум став інструментальним, підлеглим прагматичним цілям користі і вигоди [5, 203]. Адорно і Хоркхаймер приходять до жорсткого висновку: в сучасних умовах людство занурюється в нове варварство. Просвітництво саморуйнується; наука і техніка служать не соціальному прогресу, а твердженням існуючого, зміцненню статус-кво. Культура, у тому числі й філософія, з одного боку, перетворюються в індустрію вульгарності, з іншого – впадають в небезпечну міфологію фашистсько – націоналістичного спрямування. В результаті, особистість і її свобода гинуть [2].

Висновки. Поняття «критична теорія» і сама її сутність, як ми бачимо, зазнають певної еволюції починаючи з вироблення цієї концепції в середині 30-х років, через розуміння сутності цієї теорії, яке покладено в основу спільної роботи Хоркхаймера і Адорно «Діалектика освіти» (1947) і до завершення в 60-х роках (в «Одновимірна людина» Маркузе і в «Негативній діалектиці» Адорно), яке принесло «критичній теорії» широку популярність і вплив.

Отже, можна стверджувати, що саме праці названих мислителів склали велику частку дійсно оригінальних ідей Франкфуртської школи як напрямку теоретико – прикладних досліджень. От чому зберігає

всю свою актуальність завдання і подальший всебічний критичний аналіз як оригінальної ідеології Франкфуртської школи в цілому, так і самобутніх концепцій та ідей окремих її представників. Таким чином, в історії філософії, соціології та політології ХХ століття Франкфуртська школа залишила помітний слід, розкривши специфіку європейської раціональності, показавши роль і значення соціальних теорій, пов'язаних з практичними діями людей, підкресливши необхідність вироблення нового філософствування, що поєднує всі методи і способи осмислення світу – наукові, філософські, практичні, естетичні.

Джерела та література

1. Адорно Т. В. К логике социальных наук / Т. В. Адорно. // Вопросы философии. – 1992. – №10.
2. Безсонов Б. М. Соціальна філософія Франкфуртської школи (Критичні нариси) / Б. М. Безсонов. – М. : Думка, 1975. – 359 с.
3. Давыдов Ю. Н. Критика социально-философских воззрений Франкфуртской школы / Ю. Н. Давыдов ; [отв. ред. Г. В. Осипов]. – М. : Наука, 1977. – 173 с.
4. Мамчак С. Критична соціальна теорія Ю. Габермаса: типологічна реконструкція / С. Мамчак // Вісник Львівського університету. Серія : Філософські науки / Львівський національний університет ім. І. Франка – Л., 2012. – Вип. 15. – С. 129–136.
5. Хоркхаймер М, Діалектика Просвітництва: Філософські фрагменти / М. Хоркхаймер, Т. Адорно. – М.: Медіум, 1997. – 310 с.

Опейда Л. М. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та релігієзнавства

СНУ імені Лесі Українки

Іванова Х. Р. – магістр I курсу

факультету соціальних наук

СНУ імені Лесі Українки

Свобода як сутність людського буття

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та конфлікту інтересів в сучасному світі все більше набуває актуальності поняття «свобода». Дефініції даного феномену часто різняться між собою не тільки по відношенню до об'єкта і суб'єкта свободи, а й до історичної епохи.

Німецький філософ Е. Кассіер в праці «Техніка сучасних політичних міфів» оцінював поняття «свобода» як один з найбільш туманних і двозначних термінів [4, 586]. Крім того, свобода не існує абстрактно, вона завжди конкретна і стосується людини чи групи людей. Таким чином, можна вважати, що людині притаманна внутрішня свобода, так звана свобода волі та соціальна свобода, свобода як колективний феномен. Неправильне розуміння цього поняття, а також ототожнення його з волюнтаризмом чи гедонізмом приводить не тільки до занепаду моральних цінностей, але й до збройних конфліктів та війн.

Мета дослідження. Проаналізувати розроблені раніше концепції феномену свободи, як особливої сфери людського буття. Спробувати дати найбільш повне і чітке визначення поняття свободи, адаптувавши його до сучасних реалій життя.

Результати дослідження. Перші спроби інтерпретувати поняття свободи були зроблені ще в Давній Греції у IV–III ст. до н. е. В Давньогрецькій філософії ідеться про співвідношення свободи і долі людини (Сократ і Платон), свободу політичного деспотизму (Арістотель і Епікур), примирення з бідами людського існування (стоїки, неоплатонізм). В епоху середньовіччя свобода розглядається в безперервному зв'язку з гріхом і вченням церкви. З'являється поняття свободи волі. Адже наділивши людину свободою волі, середньовічна філософія покладає на неї відповідальність за існування зла в світі. У добу Відродження під свободою розуміли безперешкодний всесторонній розвиток людської особистості. Основна цінність людини – це її свобода зовнішня і свобода внутрішня, так звана свобода волі. Просвітництво розглядає свободу в контексті природної причинності й закономірності. Сучасна філософія все частіше розглядає даний феномен, як невід'ємну частину людського життя, яка не існує поза людським суспільством і людиною, свобода дається від народження й супроводжує нас протягом всього життя.

Оригінальними є концепції свободи Б. Спінози (свобода як усвідомлена необхідність), П. Гольбаха (відсутність свободи волі через причинну обумовленість), Л. Фейєрбаха (свобода – це єдність людини з умовами, в яких проявляється її сутність), Ж.-П. Сартра (людина сама визначає своє майбутнє), К. Маркса («Свобода настільки притаманна людині, що навіть її супротивники здійснюють її, борючись проти її здійснення» [3, 55]) та ін.

Отже, свобода – це можливість індивіда самому визначати свої життєві цілі й нести особисту відповідальність за результати своєї

діяльності. Речі, які оточують людину не визначають межі її свободи і її майбутнє, тільки ставлення людини до речей буде або руйнує ці межі, адже нема такої умови, яка б завадила людині здійснити вибір відповідно до її свободи. Проте, будь-який прояв свободи тягне за собою відповідальність, «абсолютна свобода» пожирає саму себе.

З іншого боку, свобода людини – це дотримання меж, адже не маючи меж своєї свободи – переходимо межі свободи іншої людини, таким чином втілюючи своє право на свободу і забираючи його в інших. Тому, як вдало зазначає сучасний український письменник С. Жадан «...тому що вся твоя свобода складається з меж» [1, 26], іноді свобода, свобода волі і вибору є лише ілюзією і втиснена в рамки. Обираючи, ми маємо лише один із варіантів, який є в межах нашої свободи і створює видимість вияву свободи.

Висновки. Отже, свобода як особливий феномен людського буття, розглядалася протягом усього часу існування філософської думки. Дане поняття інтерпретували по-різному, починаючи від думки, що свободи не існує і закінчуючи думкою про абсолютну свободу.

Свобода – невід’ємна частина людського життя, одна з основних його цінностей, тому неможливо позбавити людину свободи. Свобода не має меж, адже межі встановлює сама людина. В той же час, слід розуміти, що не існує абсолютної свободи, бо людина колективна істота і позбавляючи свободи когось, вона тим самим спотворює саме поняття свободи. Свобода неодмінно тягне за собою відповідальність і нерозривно з нею пов’язана.

Свобода – це стан самовизначення суб’єкта, що обирає, спираючись на власний дух, цілі та засоби своєї діяльності й виступає як свідомий і відповідальний творець.

Джерела та література

1. Жадан С. Життя Марії. Книга віршів і перекладів/ С. Жадан. – Чернівці: Medirian Czernowitz; Книги – XXI, 2015. – 184 с.
2. История философии в кратком изложении. – М. : «Мысль», 1997. – 590с.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения/ К. Маркс, Ф. Энгельс. – М. : Государственное изд-во политической литературы, 1995. – 695 с.
4. Политология: хрестоматия / Сост. проф. М. А. Василик. – М. : Гардарики, 2000. – 843 с.
5. Сартр Ж.-П. Бытие и Ничто: Опыт феноменологической онтологии / Ж.-П. Сартр. – М. : Феникс, 2000. – 639 с.

Кондратик О. В. – кандидат філософських наук,
доцент кафедри філософії та релігієзнавства СНУ
імені Лесі Українки

Мигорович Л. А. – студентка IV курсу факультет
соціальних наук СНУ імені Лесі Українки

Феномен «кліпове мислення»: соціально-філософський аспект

Постановка проблеми. Науково-технічний прогрес призвів до трансформаційних процесів у світі, які змінили людину, сприйняття нею інформації, її мислення, а отже і форми комунікації. Сучасна людина перш за все – комунікативний індивід інформаційного суспільства. Сьогодні в науковій літературі часто вживають поняття «кліп», «кліпове мислення», «кліпова свідомість», вважаючи, що в основі мислення сучасної людини є не логічні зв'язки, а картинки, фрагментарні ситуації, емоції.

Актуальність даної теми полягає у розгляді «кліпового мислення» через призму сучасної філософії.

Мета дослідження – розкрити феномен «кліпове мислення» з погляду сучасної комунікативної філософії, з'ясувати особливості впливу кліпового мислення на формування світогляду сучасної людини. Предметом дослідження є «кліпове мислення» як феномен філософії.

Феномен «кліповості» активно розглядається у філософсько-психологічній літературі з 90-х років ХХ століття, а вперше був використаний культурологом і футурологом Е. Тоффлером у книзі «Третя Хвиля», де кліпова свідомість «стає основною формою сприйняття дійсності ... і єдино можливим рішенням стає збирати світ наосліп, особливо найзабавніші його черепки» [3, 356]. Окрім Тоффлера, феномен кліпового мислення досліджують у своїх роботах М. Маклюен, Ф. Гіренок, К. Фрумкін, Є. Мітягіна, Н. Долгополова, Т. Удовицька та інші вчені.

Слово «clip» у перекладі з англійської мови означає уривок, а сьогодні «кліп» в першу чергу асоціюється з музичним відеороликом, де відеоряд логічно побудований. Так і відбувається з нашим світоглядом: людина часто не може сформувати цілісного уявлення про світ, а сприймає його як низку не пов'язаних між собою подій, ситуацій, які характеризуються фрагментарністю, алогічністю, а кліпи постають нам у вигляді коротких тез про події, які на короткий час зберігаються у пам'яті.

Кліпове мислення було реакцією саме на таке інформаційне суспільство, адже через збільшення потоку невпорядкованої інформації, людині стало важко сприймати нову інформацію, аналізувати її та використовувати як знання. Відомий російський філософ Ф. Гіренок пише, що мислення поняттями перестало бути важливим у сучасному світі: «... ось ви запитали, що сьогодні відбувається у філософії, а відбувається заміна лінійного, бінарного мислення нелінійним. Європейська культура вибудовується на системі доказів. Російська культура, оскільки коріння її візантійські, – на системі показів. І ми в собі виховали, може бути, після І. Дамаскіна, розуміння картинок. Ми формували в собі не понятійне мислення, а, як я його називаю, кліпове, ... реагує тільки на удар» [1, 123]. Удар – це інформаційний сплеск, що сприймається не раціональним осмисленням, а емоційно і фрагментарно. Людина відразу розуміє те, що потребує найменших інтелектуальних зусиль для осмислення: певний символ, яскраву картинку, особливий образ, влучне слово.

Сучасна цивілізація характеризується як «емоційна цивілізація», яка керується не логічними фактами, аргументаціями, а почуттями, емоціями, що спричинило кліпове мислення. Кліпова свідомість є своєрідною захисною реакцією на зростання інформації, яка навантажує людину. Г. Маркузе описував негативний вплив інформаційних технологій на людину, визначаючи останню як одновимірну, тобто позбавлену можливості мислити панорамно і критично [2, 115]. Сучасна людина часто дійсно позбавлена багатовимірного світогляду.

В ХХІ столітті людина, яка намагається адаптуватися до всіх модифікацій, змінює себе, свій стиль життя. Це нагадує порівняння Ж. Бодріяра людини інформаційної епохи з Протеєм, який, наштовхуючись на перешкоду, змінював власну форму. Перестаючи глибоко мислити, вона стає несвідомим рабом, який нехтує раціональністю та критичністю і легко підпадає під зовнішній контроль та вплив. Зважаючи на відкритість та доступність джерел, людина сприймає все, часто не аналізуючи достовірність інформації, а це в свою чергу деформує свідомість. Отже, кліпова свідомість в даному контексті виявляється певними негативними рисами.

Та існують позитивні сторони процесу: інформація коротко і чітко формулюється, є простою, характеризується новизною, легко сприймається і засвоюється. Частота зміни інформації та її лаконічність передає динаміку пізнання людиною світу та заставляє її мислити самостійно на основі сприйнятих образів. За допомогою кліпового

мислення людина здатна виживати у нестримному потоці інформації сучасного світу. Тоді виникає запитання: чи дійсно кліпова свідомість є захисною реакцією на великий потік інформації, чи є закономірним логічним явищем, яке уможливить розквіт суспільства.

Висновки. Підсумовуючи окреслюємо, що новою актуальною філософською проблемою постає феномен «кліпове мислення». «Кліпове мислення» розглядається як процес відображення різноманітних властивостей об'єктів без урахування зв'язків між ними, що характеризується фрагментарністю та різноманітністю інформації, відсутністю цілісної картини сприйняття світу. Головну роль у формуванні кліпової свідомості відіграють засоби масової інформації, які формують образ сучасної людини. Проблему кліпового мислення людини можна означити так: чи можливо зберегти цілісність, багатовимірність свігляду особистості в умовах інформаційного тиску.

Джерела та література

1. Гиренок, Ф.И. Метафизика пата (косноязычие усталого человека). – М. : Лабиринт, 1995. – 201 с.
2. Маркузе Г. Одновимірна людина. Дослідження ідеології розвинутого індустріального суспільства [глави з книги] / пер. В.Курганський // Сучасна зарубіжна соціальна філософія: Хрестоматія. – Київ: «Либідь», 1996. – С. 87–134.
3. Тоффлер Е. Третя хвиля / Е. Тоффлер ; пер. з англ. А. Євса. – К. : Вид. дім «Всесвіт», 2000. – 452 с.
4. Тоффлэр Э. Шок будущего / Э. Тоффлэр. – М.: АСТ, 2002. – 557 с.

Головей В. Ю. – доктор філософських наук, професор кафедра культурології і менеджменту соціокультурної діяльності СНУ імені Лесі Українки

Сорочук А. В. – аспірантка III року навчання кафедри філософії та релігієзнавства факультету соціальних наук СНУ імені Лесі Українки

Релігієзнавчий аналіз містобудування в епоху відродження

Постановка проблеми. Кожні нові віяння культури безпосередньо впливають на розвиток та формування простору міста, яке є від-

дзеркаленням культурних тенденцій. Епоха Відродження вносить свої корективи в організацію міського середовища. Естетичні потреби, економічні орієнтири та технічні досягнення здійснюються назовні та репрезентують нові архітектурні форми, ренесансні конфігурації просторової структури міста, що актуалізує необхідність релігієзнавчого аналізу даних трансформацій. Містобудування у епоху Відродження безпосередньо вплинуло на, донедавна, сакралізований простір середньовічного міста та стало першим етапом на шляху до формування сучасного типу градобудівництва, яке має задовольнити вибагливі перцептивні потреби нової міської ком'юніті. «В епоху Ренесансу розгортаються пошуки сучасних форм функціонування міст, економічні передумови і технічні здобутки роблять пошуки структури нового вигляду міста суспільною необхідністю» [3, с. 26]. Таким чином, **метою дослідження** є релігієзнавчий аналіз просторових та смислових трансформацій ренесансного міста.

Результати дослідження. Відтак, в епоху Відродження особливу увагу приділяли розробці теорії містобудування. Основні напрямками розвитку міста, ренесансні теоретики вбачали в реконструкції наближеного до природно середовища середньовічного міста, де структура простежувалася лише в сакральному центрі міста, а периферія розгорталась стихійно (криві вулиці, нагромадження будинків). Крім того, розвивалися ідеї щодо повернення до класичних античних основ містобудування (грецька центричність та квадратна римська основа градоутворення).

Загалом, місто втрачає сакральну зорієнтованість. Значно важливішою стає оборонна функція граду, практичність простору, відкритість території (незагромадженість) та архітектурна виразність, за якої репрезентують естетичні «кванти» ренесансних мотивів містобудування. Власне, соціальні зміни і насамперед загострення боротьби між містами та країнами за територію, та необхідність оборони від вогнепальної зброї, призводять до пошуків нових форм міста, що відобразилось і на його плануванні, обрисах, силуеті і забудові. Архітектори повинні були реагувати на потреби нового періоду історичного розвитку міста. «Відтак вирішальним фактором тогочасного містобудування була проблема оборони. Пояс зовнішніх міських укріплень став настільки широким і потужним, що перетворився на фактор, що визначав всю внутрішню планувальну композицію міста» [2, с. 214].

В епоху ренесансу здійснюються перші кроки на шляху до тотального зонування території міста. Відтепер виділяються не сакральна та профанна території, а здійснюється більш практична спроба поділу простору – економічне зонування міської території. Виникає за античним прикладом площа між Кафедральним собором та палацом, призначенням якої було «слухати» народні збори. Ренесансним нововведенням є класифікація торгових площ та хаотичне розміщення їх по місту. Це свідчить про зміну пріоритетів та світогляду жителів ренесансного міста – зі релігійного до економічного. Головними орієнтирами для населення міста стають ринкові площі, сакральний центр губиться серед торгових рядів, дорога до храму прокладена торговими ятками, а в душі золоті монети. Центральний квартал, за прикладом римської імперії, заповнюється віллами заможної аристократії та адміністративними інститутами. Теоретики містобудування наголошують на благоустрої та організації навколишнього середовища міста, природного багатства: оточуючі ландшафти граду сприймаються як потенційні антидепресанти, що будуть покращувати настрій міському населенню.

Центр міста епохи Відродження має не сакральне і навіть не культурне, а громадське значення, саме тому його головним елементом стає площа призначена для проведення міських зборів. Вона зазвичай розташовувалася біля ратуші, і, оскільки головним принципом формування міського простору був комплексний підхід, тобто створення ансамблю будівель, то поруч з неї розміщувалися різні адміністративні будівлі: бібліотеки, торгові склади, ложі патрицій і т. д. Та інколи в цей архітектурний комплекс, все ж таки, був включений собор, але лише через те, що від нього не можна було «втекти», адже сакральність центру відтепер зберігається лише монументально. Загалом, всі без винятку теоретики містобудування епохи відродження «розуміли місто як організоване соціально-економічне та архітектурне ціле» [11, с. 212], що виправдовує зміну сакрального центру на економічний та сприяє десакралізації основ містобудування з поступовою релігійною дезорієнтації населення.

Висновки. Відтак, в епоху відродження репрезентуються нові форми структурування простору міста, де основами будівництва стають утилітарні, гедоністичні принципи містобудування. Отже, просторова організація ренесансного міста детермінується функціональними, естетичними, демократичними домінантами та відображає поступовий процес профанації сакрального простору міста.

Джерела та література

1. Бунин А. История градостроительного искусства / А. Бунин. – М. : Государственное издательство литературы по строительству и архитектуре, 1953. – 533 с.
2. Головей В. Ю. Сакральне в мистецтві : проблеми образотворчої репрезентації: монографія / Вікторія Юріївна Головей. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 420 с.
3. Городков А. В., Федосова С. И. Основы территориально-пространственного развития городов: Учеб. пособие / А. В. Городков, С. И. Федосова. – Брянск: Брян. гос. инженер.-технол. акад., 2009. – 326 с.
4. Элиаде М. Священное и мирское / Мирче Элиаде ; [пер. с фр. Н. К. Гарбовского]. – М.: Изд-во МГУ, 1994г. – 144 с.

Чернецька Н. Г. – кандидат мистецтвознавства, старший викладач кафедри музично-практичної підготовки СНУ імені Лесі Українки
Генсіровська Ж. В. – студентка IV курсу факультету мистецтв СНУ імені Лесі Українки

Виконавські особливості представників львівської академічної бандурної школи

Постановка проблеми. Еволюційні зміни, що відбулись у ХХ ст. в народно-інструментальному мистецтві, в тому числі і бандурному, привели до створення академічних шкіл. Академічний напрямок бандурного виконавства став можливим завдяки удосконаленню інструмента, становленню професійної музичної освіти, наявності відповідного репертуару. Значний вклад у становлення професіоналізму бандурного виконавства внесли митці київської школи, також цьому процесу сприяла діяльність представників інших локальних інституцій. У цьому контексті значну науково-пізнавальну цінність матиме вивчення діяльності митців львівської академічної бандурної школи.

Мета дослідження полягає у визначенні прикметних рис виконавського мистецтва бандуристів львівської академічної школи.

Результати дослідження. Визначальним фактором у формуванні львівської бандурної школи стала подвижницька праця професора Львівської музичної академії ім. М. Лисенка Василя Герасименка (1927–1915), у діяльності якого поєднались і хист виконавця, і педагогічні здібності, і композиторські задатки, і вміння майстра-конструктора. Саме він став творцем львівської академічної бандурної школи та виховав плеяду професійних виконавців.

Однією з перших представників цієї школи є народна артистка України Галина Менкуш. У своїй виконавській практиці артистка

зверталася до творів різних епох і стилів (від старовинної до сучасної музики), однак основу надзвичайно об'ємного і різнопланового репертуару складала думи і народні пісні. Вона була першою виконавицею думного епосу, чим викликала дискусію з приводу того чи має право жінка виконувати такий репертуар? Науковці вважають її основоположником жіночого виконання епічного жанру дум [4, 112]. Прагнення експериментувати з тембровими можливостями бандури та артистична свобода спонукала її до участі у моновиставах (у співпраці з виконавицями розмовного жанру), до озвучування фільмів і телевізійних вистав, до композиторської творчості і активної педагогічної роботи.

Не менш званою виконавицею львівської бандурної школи є народна артистка України Людмила Посікіра, дипломована оперна співачка, професор Львівської музичної академії ім. М. Лисенка. Для її чудового голосу доповненого інструментальною майстерністю та яскравою артистичною манерою сучасні українські композитори створили низку обробок народних пісень та оригінальних композицій, також вона є блискучим виконавцем епічних творів. Доктор мистецтвознавства Л. Кияновська зазначила, що в кожному вокальному номері із багаточисленного репертуару артистки представлено «яскраву і рельєфну музично-театральну сцену, із своїм повноцінним сюжетом, індивідуально окресленими характеристиками...» [2, 309].

Серед найталановитіших учнів В. Герасименка його доньки: Ольга Герасименко-Олійник – заслужена артистка України (проживає у США) та Оксана Герасименко – заслужений діяч мистецтв України, доцент Львівської музичної академії ім. М. Лисенка, єдина бандуристка у світі з професійною композиторською освітою. Особистість О. Герасименко поєднує і виконавську, і педагогічну, і науково-методичну, і композиторську діяльність. У бандурній музиці вона створює своєрідний романтичний напрям, об'єднуючи елементи популярної музики, національного фольклору та традиції класики [1, 39].

Учнями Василя Герасименка є відомі бандуристи-віртуози, заслужені артисти України – Тарас Лазуркевич, Олег Созанський та Дмитро Губ'як, які вдало поєднують виконавську і педагогічну роботу. Особливість їх виконавства полягає в тому, що вони володіють не лише традиційним так званим «київським» способом гри на бандурі, що найбільш поширений в концертній та педагогічній практиці, а й опанували значно складніший «харківський» спосіб гри. Досконале во-

лодіння бандурою харківського типу (конструкції В. Герасименка), що має багатшу звукову палітру і виражальні можливості, дозволяє їм виконувати складні транскрипції європейської та української музики (Й. Бах, М. Березовський, Д. Бортнянський, А. Вівальді та ін.). Вони вдаються до експериментів з бандурою, поєднуючи її звучання з сопілкою, акустичною гітарою, електрогітарою, бас-гітарою, перкусією, симфонічним та камерним оркестрами тощо. В сучасних аранжуваннях українських народних пісень Д. Губ'яка використані елементи року, джазу, блюзу, сучасні ритми, а також вдало застосовані інші музичні інструменти [3]. Не припиняючи своїх сольних виступів, Т. Лазуркевич і О. Созанський створили дует «Бандурна розмова», репертуар якого вражає своєю розкішною багатогранністю (від обробок народних пісень до шедеврів українських та світових класиків) [1, 51].

Висновки. Отже, творча праця найвідоміших представників львівської бандурної школи (Г. Менкуш, Л. Посікіри, О. Герасименко, Т. Лазуркевича, О. Созанського, Д. Губ'яка) гармонійно поєднує виконавську, педагогічну та композиторську діяльність. Їх виконавськими особливостями є створення нового репертуару, прагнення до технічно вдосконаленого інструмента – бандури харківського типу, демократичність виконання (жіноче виконання епічного жанру дум, своєрідний романтичний напрямок композиторського письма, поєднання тембру бандури з різноманітними інструментами, вкраплення сучасної стилістики (рок, джаз, блюз, сучасні ритми) у новостворених аранжування українських народних пісень.

Джерела та література

1. Кияновська Л. Лицар бандури. До 80-річчя Василя Герасименка / Л. Кияновська. – Львів : ТеРус, 2007. – 60 с.
2. Кияновська Л. Людмила Кузьмівна Посікіра / Л. Кияновська // Історія виконавства на народних інструментах (Українська академічна школа) : підручн.; упор. М. А. Давидов. – К. : Нац. муз. академія України ім. П. І. Чайковського, 2005. – С. 309–311.
3. Тернопільський музикант Дмитро Губ'як грає на бандурі джаз та блюз [електронний ресурс] – режим доступу <http://te.20minut.ua/ua-i-svit/ternopilskiy-muzikant-dmitro-gub039yak-grae-na-banduri-dzhaz-ta-blyuz-10208820.html>
4. Фільц Б. Багатогранність творчої діяльності Галини Менкуш (до 60-річчя з дня народження бандуристки) / Фільц Б. // Народна творчість та етнографія. – 2006. – № 3. – С. 112–117.

Гребенюк А. В. – аспірант II курсу факультету соціальних наук Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Міфологія в кризовому суспільстві

Постановка проблеми. Суспільно-політичні події в Україні останніх років, зокрема після Революції Гідності, показують загострення конфліктів світоглядів різних соціальних груп. Наслідком порушення впорядкованості соціокультурної системи стала криза ідеології, соціальних інститутів, зміна стереотипів. В цих умовах активно відбуваються процеси реміфологізації, покликані вирішити насталі кризи.

Мета. Метою дослідження є визначити роль міфологічного світогляду в кризові для соціуму часи і особливості «кризових» міфів.

Результати дослідження. Кризові явища актуалізують задоволення базової потреби людини – безпеки її існування. Звичний світ руйнується, опиняючись на роздоріжжі прогресу і занепаду, загострення опозицій. Якщо існуюча система знань, стереотипів і цінностей, не в змозі адекватно і цілісно пояснити насталий світ, її замінює міф. Призначенням міфу полягає у створенні моделі світу, яка задає приклад поведінки і систему цінностей. Роблячи світ зрозумілим, міф тим самим надає певної влади над навколишньою дійсністю через символічно важливу повторювану дію – ритуал (обряд, церемонію).

Складовими міфу є так звані міфологеми – архетипічні сюжети, символи, образи. Якщо сам міф може стати неактуальним, то розпадаючись міфологеми, яким надається нового підтексту, він утворює новий міф. В основі «кризових» міфологем, як правило, лежить спроба описати, пояснити причини нестабільності, віднайти певну логіку в хаосі суспільних подій, вмотивувати свою діяльність, виправдати чи звинуватити владу і т.д.

У періоди нестабільності спостерігається конфліктна ситуація: старі міфи ще не зруйновані, але нові інтенсивно створюються. Виникає суперечність моделей світу, як наслідок моделей поведінки, систем цінностей.

При тому, що міф спирається на віру та емоцію, він (а особливо міфологія), не позбавлений власної логіки. Як зауважував Кассіерер,

людина, щоб вірити, повинна отримати якісь резонні підстави для віри, вона мусить мати теорію для виправдання своїх вчинків.

Типова політична ідеологія має свій центральний міф про генезис звичного світу, спрямований у майбутнє. Кризова же спирається на відновлення порядку з хаосу. Її міф загалом слідує схемі мономіфу (вихід-ініціація-повернення): «колишній Золотий вік»/звичайний чи бажаний світ, «час Хаосу»/невідомий світ, «герой-впорядковувач», «прийдешній Золотий вік».

«Колишній Золотий вік». Час загального благополуччя, коли відомий світ був «правильним». Для України це передусім часи гетьманщини, рідше Київської Русі, Галицько-Волинського князівства. Інший яскравий приклад – епоха СРСР для пострадянського простору, або Російська імперія до 1917 року.

«Час Хаосу». Внаслідок різких, катастрофічних, змін настає невідомий, «неправильний» світ, в якому за використання колишнього знання життя проблемне чи неможливе. Таким часом постає період україно-російського конфлікту, 1990-і, часом весь період незалежності, супроводжуваний конфліктом радянського і пострадянського світогляду. Уявлення про постійну небезпеку чи скорий кінець відомого світу (суспільного ладу, держави) надає приклад до дій через образ героя.

«Герой-впорядковувач». Впорядкування світу і його пояснення покладається на героя, передусім лідера народу. З іншого боку, протиборчі сили у міфологічному світогляді персоніфікуються в образі антигероя: ворожого лідера, зрадника. Перемога над ним уявляється тотожною перемозі над хаосом. Український герой традиційно був борцем із владою, тому і у свідомості жителів незалежної державі існує дихотомія офіційного лідера і героя-опозиціонера. На противагу, радянський і російський герой – це перш за все сакралізований представник законної влади. Український герой це передусім герой минулого, який певною мірою вже «впорядковував» світ, до прикладу, Тарас Шевченко, Степан Бандера, В'ячеслав Чорновіл, Сергій Нігоян.

«Прийдешній Золотий вік». Час, коли світ повертається до «нормального» стану і реалізується певна ідея, що передбачає відсутність подальшого впорядкування. Стан загального благополуччя, зрозумілості світу та відсутності протиріч, що простягається у майбутнє.

Висновки. Міфологія та ідеологія існують нерозривно, даючи модель для вирішення певного протиріччя. Загострення протиріч

спричиняє процеси реміфологізації та конфлікти міфологій. Перевага тієї чи іншої, а відтак і вирішення протиріччя залежить від того, наскільки її міфи здатні адаптуватися до нових реалій.

Джерела та література

1. Гигаури Д. И. Политический миф и ритуал как социокультурные основания символической политики [Текст] / Д. И. Гигаури // Вестник Санкт-Петербургского университета. Сер. 6, Политология, международные отношения. – 2015. – № 3. – С. 91–98.
2. Павлюк Л. С. Міфопоетика і міфополітика: міф, контрміф і антиміф [Електронний ресурс] / Медіакритика – Режим доступу : <http://www.mediakrytyka.info/drukovani/mifopoetyka-i-mifopolityka-mif-kontrmif-i-antymif.html>
3. Пархоменко Р. Н. Миф как категория мировосприятия: достоинства и недостатки теории Э. Кассирера / Р. Н. Пархоменко // Психолог. – 2015. – № 5. – С. 1–30.
4. Пробийголова Н. Міф як засіб політичного маніпулювання в процесі проведення виборів [Текст] / Н. Пробийголова // Науковий вісник Ужгородського університету. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2010. – Вип. 14. – С. 41–44.
5. Шайгородський Ю. Ж. Політична міфологія у кризовому суспільстві / Ю. Ж. Шайгородський // Освіта регіону. – 2009. – № 1 . – С. 61–65.

Гуляєва О. В. – аспірантка кафедри культурології та мистецтвознавства, Одеського національного політехнічного університету

**Відродження традицій у живописних роботах
Н. Мандрикової-Дончик**

Постановка проблеми. Відомо, що разом із інноваційними живописними системами 60–80-х років продовжувалася творчість реалістів. На Півдні України у творчості багатьох художників спостерігаємо прагнення до поєднання реалізму з імпресіонізмом, що власне було започатковано на даній території на початку століття «південноросійськими імпресіоністами». Однак досі не визначено чітке коло митців, які працювали у даному контексті, що не дозволяє розкрити дану тенденцію у сучасному мистецтвознавстві в повному обсязі.

Метою дослідження є розглянути присутність художніх традицій у творчому доробку миколаївської художниці Н. Мандрикової-Дончик.

Результати дослідження. Народилася Надія Мандрикова – Дончик 1923 року в селищі Себіно Миколаївської області. У 1951 році закінчила Одеське художнє училище ім. М. Грекова, факультет живопису. Педагоги з фаху – Л. Мучник, М. Тодоров. Член Національної спілки художників України з 1992 року. Як зазначає С. Росляков: «Надія Мандрикова – представниця південноросійської художньої школи. Першою основою в її творчості є всебічне колірне сприйняття світу. Колір буквально панує у всіх творах живописця». [2, 99] Роботи Н. Мандрикової-Дончик різнопланові в часі і стилі. Тут поєднано: академізм і імпресіоністичний живопис.[1] У творчості художниці можна відзначити кілька етапів. Це 1960–1970-ті роки, коли у творах майстрині відчувається вплив «південноросійських імпресіоністів» та 1980–2000 рр., коли роботи тяжіють до фовізму та народного примітиву.

Її імпресіоністичний живопис 1960–1970-х років характеризується переважанням великої кількості кольорових відтінків та нюансів. У творах цього часу проявляється прагнення передати особливості світлових станів, в них багато пастельних відтінків, присутнє відчуття повітряного середовища. Наприклад, кольорова гама пейзажу «Сріблясті тополі» (1973), побудована на відтінках зеленого та рожевого кольору. Гармонійне поєднання цієї контрастної кольорової пари обумовлено дією теплого сонячного світла, що підсилює насиченість кольорів і об'єднує їх в близькій тональності. Роботу можна порівняти з твором К. Костанді «Галки. До осені» (1915). Художник зображує лавку з птахами на освітлений сонцем парковій галявині, що потопає в зелені. Схожим у обох авторів є поєднання кольорових відтінків – теплих і холодних зелених з рожевими та блакитними. Ліричні пейзажі Н.Мандрикової-Дончик відображають стан її душі. Як зауважила Т.Яблонська: «У неї (Н.Мандрикової-Дончик) чистий живопис, прозорий та світлий!» [3, 3]

Зрозуміти особливості художнього методу Н.Мандрикової-Дончик допоможе порівняння її роботи «Яблуні у цвіті» (1965) з аналогічним мотивом К. Пісарро «Квітуче сливове дерево» (1894). У творі К. Пісарро блискуче передано матеріальність. Квіти, листя, дерево, навколишнє середовище, написані жвакими об'ємними мазками. Він умів домогтися найтоншого колірного нюансування, що надавало написаним олією етюдам свіжість і легкість. Для Н.Мандрикової-

Дончик головне не матеріальність квітів, а саме поєднання кольорів, їх гармонія. Художницю цікавить, перш за все, не чуттєва конкретність листя та квітів, а мальовнича характеристика мотиву, особливо гра світла та кольору. Вона створює ритмічно організовану колірну поверхню, в якій велике значення приділяється фактурі, напрямку, формі мазка, який по характеру нагадує мазки К. Пісарро. Таким чином, можемо бачити використання Н. Мандриковою-Дончик прийомів, характерних для імпресіонізму, до яких зверталися і південноросійські художники.

Оскільки головним для художниці у її творах завжди був колір, а вже потім сюжет та композиція закономірним є звернення майстрині у наступному творчому періоді (1980–2000) до деяких традицій фовізму та примітиву. Пошуки фовізму, засновані на збереженні гармонії і традиційних цінностях, виявилися їй співзвучними. Так, у її роботах часто з'являються «по-фовістськи» площинні елементи та до межі контрастні кольорові сполучення. Прикладом можуть бути картини: «Кераміка та яблуко» (1982), «Півонії» (1991), та інші. У 1980–2000 роках багато полотен художниці містять примітивіську складову, з'являється навіть деякий символізм, як наприклад, у роботі «Сон» (1997). Але імпресіоністична манера написання все одно залишається присутньою у творах автора.

Висновки. Отже, відкриваючи для себе і глядача нові сюжети, Н.Мандрикова-Дончик висловлює власне уявлення про світ – мікрокосм, що поєднує всі основні складові буття – сім'ю, природу, речі. Досягнення виразності образу через колорит, виявляють ряд паралелей з традиціями імпресіонізму, що розвивали на даній території на початку століття К. Костанді, Т. Дворніков, Й. Бродський та інші. Також на художницю вплинула творчість фовістів, що підтверджувала і зміцнювала її інтуїтивне прагнення до наділення кольору підвищеною емоційною силою. Однак, «фовісткою» в повному розумінні слова вона так і не стала, не бажаючи піти від реальності до початків абстракції, до яких неминуче веде напрям. Помічена подальша примітивізація образів в роботах художниці пояснюється нами як неминучий наслідок її бажання через спрощення форми і малюнка досягти найбільшої виразності образу. Таким чином, на протязі усього творчого життя Н. Мандрикова-Дончик залишається захопленим колористом та продовжує традиції «південноросійського імпресіонізму» на Півдні України у другій половині ХХ століття.

Джерела та література

1. Новости-N. Перелистывая семейный альбом. (19.11.2008) [Електронний ресурс] / Новости-N // Режим доступу: <http://novosti-n.org/gallery/read/>
2. Росляков С. М. Південні джерела //Сучасні миколаївські митці. – Миколаїв : МП «Можливості Кіммерії», 2000. – С. 99
3. Христова Н. Сила Надежды /Н. Христова //Вечерний Николаев.– 2008. – 11 окт. – С. 3.

Ігнатова Л. П. – кандидат мистецтв,
доцент кафедри історії, теорії мистецтв
СНУ імені Лесі Українки

Жук О. І. – студентка II курсу факультету
мистецтв СНУ імені Лесі Українки

Музичні інтереси сучасного студентства

Постановка проблеми. Музичні інтереси часо-густо ставали предметом дослідження спеціалістів різних галузей. Адже музичний інтерес відіграє велику роль в житті людини, про це було відомо ще з давніх часів. Результати досліджень, ґрунтовані на останніх досягненнях науки, повідомляють про те, що музика досить добре впливає на фізичне здоров'я людини, її психологічний та емоційний стани, на формування художнього смаку і розвиток творчого потенціалу. Музичний інтерес – це певний мотиваційний стан, який спонукає до продуктивно – творчої музичної діяльності, яка є основою для музикально – творчих здібностей динамічного розвитку.

Мета дослідження – визначити діапазон музичного інтересу серед сучасного студентства.

Ми проводили анкетування серед студентів різних вікових груп (17–23 рр.), майбутніх музикантів та інших спеціальностей (педагогів, вихователів, медиків, психологів). Ця різноманітність потрібна нам була для того, щоб порівняти музичні інтереси сучасної молоді, яка професійно займається музикою і яка є її пасивним споживачем.

Ми запропонували перше запитання: «Що для вас означає музика?» і варіанти відповідей: задоволення, відпочинок, професія, спосіб заробітку, спосіб самореалізації і інше. Звісно ж ті студенти, які займаються музикою професійно обрали всі варіанти, або ж більшу їх частину, а не музиканти у більшості випадках – задоволення або від-

починок. І це не дивно, адже студенти здебільшого слухають музику в інтернеті, в клубах, на корпоративах і ін. Найчастіше вони обирають масову популярну музику, яка приносить задоволення або допомагає відпочивати.

Наступне запитання, яке ми запропонували молодим людям: «Де ви слухаєте музику?» із такими варіантами відповідей: філармонія, концертні зали, театри, You Tube, клуби, цифрові носії. Відповіді були дуже різноманітні. Нас здивувало те, що багато музикантів обирали лише клуби і цифрові носії, мало було написано про філармонію, театри. Молодь, яка просто слухає музику також писали про You Tube, клуби, цифрові носії, концертні зали. Ці обрані відповіді висвітлюють наступне – інтернет настільки заповнив нинішній світ, що театри, філармонія, концертні зали поступово відходять на другий план і це дуже прикро.

Третє цікаве запитання: «Назвати конкретні твори або виконавців, яких ви слухаєте?». Відповіді наступні: музиканти писали: музику Рахманінова, Бетховена, Шопена, тріо Маренич, обробки українських пісень, Христину Соловій, Vivienne Mort. Звичайні студенти писали таких виконавців, як Лобода, Антитіла, Океан Ельзи. Проаналізувавши, напрошуються відповідні висновки, що інтереси перших більш різноманітні, в їх уподобаннях переважає класична музика, що не скажеш про іншу частину опитуваних. Їхні музичні інтереси лежать в площині примітивної музики, під яку можна лише рухатись і розважатись. Все ж таки і в перших і в других ми віднайшли спільних виконавців, а саме Океан Ельзи, Кузьма. Цю спільність можна пояснити нашою нинішньою ситуацією в країні. Адже Океан Ельзи і Кузьма є патріотичними виконавцями, які в своїх піснях несуть позитивну енергію, яка є прийнятною для всіх студентів.

На запитання: «Яка тематика музичних творів вам найбільше подобається?» і запропоновані варіанти відповідей: любовна лірика, розважальна, танцювальна, патріотична, національна, духовна, інше, більшість музикантів написали про духовні і патріотичні твори, любовну лірику. Студенти, які не займаються професійно музикою, виділили тільки розважальну, танцювальну, любовну лірику. Отже, відповіді не зовсім втішні, але прогнозовані.

На запитання: «Якої музики ви б хотіли більше слухати на цифрових носіях?», музиканти відзначили духовну музику, якісні записи хорів, джаз, а не-музиканти хотіли б більше чути своїх

улюблених поп-зірок. І це зрозуміло, адже більшість студентів вибирають ті твори і тих виконавців, що найчастіше пропонують як вітчизняні так і зарубіжні телеканали. А пропонують вони те, що краще продаються, тобто масову поп-музику.

І на останнє запитання: «Як ти реалізуєшся в музичному мистецтві?» музиканти відповіли по-різному: «Співаю в церковному хорі», «Самостійно опановую гру на музичному інструменті», «Граю в молодіжному гурті» і т. д. А студенти не-музиканти на це запитання у більшості випадків поставили прочерк і лише дехто написав, що співає в караоке.

Результати дослідження. Підсумовуючи проведене анкетування, можемо констатувати, що музичний інтерес сучасної молоді лежить в площині легкого жанру, який є частиною масової культури. Якщо у музикантів домінує естетична, пізнавальна, емоційно-регулююча, мотиваційна функції, то в не-музикантів провідні позиції займають розважальна та комунікативна функції, а вже потім емоційно-вольова, мотиваційна і тільки насамкінець пізнавальна функції музики.

Висновки. Таким чином, музика для більшості сучасних студентів сприймається як один із способів розваги, комфорту, спілкування. Для деяких, що мають хоча б початкову музичну освіту, музика носить пізнавальний характер і виступає частиною життєвої філософії. Отож, музичний інтерес сучасного студентства носить переважно масовий характер, формуючись, в свою чергу, під активним впливом новітніх комунікативних технологій.

Коваль Є. М. – студентка III курсу,
відділення «Музичне виховання»
Луцького педагогічного коледжу

Формування естетичного смаку студентської молоді засобами сучасного музичного мистецтва

Постановка проблеми. Визначальним напрямком сучасної професійної освіти є формування в студентській молоді не тільки фундаментальних знань та умінь, широкої ерудиції, а також внутрішньої інтелігентності, художньо-естетичної вихованості. Відтак тенденції

до культурологізації та естетизації навчально-виховного процесу загострюють проблему формування естетичних смаків як важливої складової загальної професійної культури.

Головне завдання мистецтва в сучасному світі – формування людської душі. Музичне мистецтво взаємодіючи з іншими галузями знань найбільш повно задовольняє духовні потреби особистості, впливає на почуття, розум і волю.

Аналіз наукових досліджень доводять, що естетичний смак як багатомірне явище вивчається науковцями у зв'язку з формуванням музичного сприйняття (Н. Гродзенська, Л. Кадцина, О. Ростовський, О. Рудницька,); розвитком художнього інтересу (О. Дем'янчук, Є. Квятковський); естетичної оцінки (В. Бутенко, Л. Коваль, І. Критська); в контексті художньо-образного мислення (Л. Григоровська, Л. Яковенко).

Розкриття проблеми естетизації процесу професійної підготовки майбутніх педагогів убачається можливим на основі реалізації гуманістичного підходу, здатності до сприйняття справжніх цінностей музичного мистецтва, готовності до самореалізації згідно з власними вподобаннями у складних соціокультурних реаліях сьогодення, зокрема в музично-творчій діяльності.

Мета дослідження – визначити особливості розвитку естетичного смаку студентської молоді засобами сучасного інструментального мистецтва.

Результати дослідження. Естетичний смак як інтегральний показник естетичної свідомості характеризує особистість у цілому, виражає її індивідуальний тип реагування на все, що її оточує. Тобто це здатність сприймати, відчувати, розуміти, оцінювати і творчо ставитися до творів мистецтва та явищ дійсності [4].

Формування особистісного естетичного смаку має певні об'єктивні й суб'єктивні закономірності. По-перше, на розвиток смаку впливає конкретне соціально-історичне середовище, по-друге, він зумовлений специфічним психофізіологічним розвитком людини як біологічної істоти, по-третє, залежить від культурного розвитку самої особистості.

Музика посідає одне з важливих місць у формуванні естетичної культури особистості, що пов'язується з розвиненістю емоційної сфери, здатністю любити, захоплюватися, співчувати, розуміти інших людей і себе. Вона не має собі рівних у силі емоційного впливу на духовний світ людини, адже вона відбиває дійсність не через кон-

кретне відтворення, а через невловимий, тонкий світ людських емоцій і почуттів.

Дивну силу впливу музики на душі людей людство помітило багато століть тому. Всім відомий міф про натхненного співака Орфея. Не тільки люди, але й уся природа була підвладна чарам його мистецтва [5].

Музика відома як потужний виховний засіб. У музичних трактатах країн Давнього Сходу стверджувалося, що музичне виховання покликане надати рівноваги чеснотам, розвивати в людях людяність, справедливість, добропорядність і щирість.

Музичний інтерес – це духовна спрямованість особистості, що виражає її потребу в переживанні естетичного катарсису, закладеного в образному змісті й структурі музичного твору [1, с. 7 - 8]. Музичний інтерес виникає, розвивається й закріплюється в структурі свідомості особистості, її духовній культурі як потреба в духовному очищенні. За словами Л. Виготського, «музика пробуджує нас до чогось..., рухом, вчинком... Вона діє просто катарсично, тобто прояснюючи, очищуючи психіку, розкриваючи й викликаючи до життя величезні й до того пригнічені й затиснені сили». І далі: «Музика має якусь владу примусу, відтак вона має бути державною справою» [2, с. 186187].

Сучасне музичне мистецтво становить собою дієву силу вищого рангу, що стимулює духовний і творчий потенціал особистості. Активне заняття музикою сприяє розвитку творчих сил людини, які, у свою чергу, мають величезне значення для її діяльності в усіх галузях.

Сучасна інструментальна музика як вид мистецтва оперує саме художніми образами і якнайкраще може слугувати розвитку естетичних смаків студентської молоді. Вона особливими засобами звертається до особистості, впливає на неї в цілому, її психіку – на емоції та інтелект, на свідомість і підсвідомість тощо. Без перебільшення можна стверджувати, що музика в наш час вийшла на авансцену художньої культури.

Висновки. Отож, важливим засобом у формуванні естетичного смаку студентської молоді є сучасне музичне мистецтво, завдяки якому особистість реалізує потреби естетичного спрямування, має можливість одержати насолоду від музичної творчості, що, безперечно, впливає на її загальну культуру. Дослідження відкриває перспективу для більш детального вивчення впливу естетичного смаку студента педагогічних навчальних закладів на ефективність професійної діяльності його як педагога.

Джерела та література

6. Горбуліч Г. В. Формування музичних інтересів майбутніх учителів початкових класів : дис. канд. пед. наук : 13.00.04 / Горбуліч Галина Валентинівна. – Луганськ, 2004. – 308 с.
7. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1987. – С. 186–251.
8. Кант И. Сочинения / И. Кант / ред. В.Ф. Асмус и др. – Т. 5. – М.: Мысль, 1996. – 564 с.
9. Аронов В. Р. Дизайн и искусство. Сер. «Эстетика». – М., 1984. – № 2.
10. Литвинец Н. С. «Сонеты к Орфею» Р. – М. Рильке // Филологические науки. – 1974. – № 6. – С. 46–55.

Бондарук С. О. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та менеджменту соціокультурної діяльності СНУ імені Лесі Українки

Костилєва О. В. – студентка IV курсу факультету соціальних наук СНУ імені Лесі Українки

Гендерні стереотипи в українських прислів'ях та приказках

Постановка проблеми. Велич українського народу знаходить своє відображення в його мудрості, яка дуже добре втілюється у прислів'ях та приказках, які найчастіше досліджувалися з погляду тематики. Однак останнім часом з'являється новий підхід до аналізу прислів'їв та приказок як об'єкту інтересу науковців. Зокрема, він пов'язаний із гендерною проблематикою.

Мета дослідження. Дослідити стереотипи в українських прислів'ях і приказках.

Результати дослідження. Як мовить практика, належність до чоловічої / жіночої статі має майже вирішальне значення при виборі людиною своєї поведінки. Гендер, або соціальна стать, має величезний вплив на взаємовідносини між людьми, грає значну роль в повсякденному житті. Між прислів'ями й приказками та гендерними стереотипами виникає зв'язок, який полягає в тому, що вони (стереотипи) в прислів'ях широко відображаються.

Серед українських народних прислів'їв та приказок, що відображують гендерні стереотипи, можна виділити декілька різновидів за

тематичною спрямованістю, а саме: 1) стереотипи, які пов'язані зі шлюбом, або подружніми стосунками; 2) стереотипи, пов'язані з роллю жінки у веденні домашнього, хатнього господарства; 3) стереотипи про характерні риси жінок – балакучість, брехливість; 4) стереотипи, які пов'язані з появою дітей у родині; 5) стереотипи про елементи рівності / нерівності чоловіків і жінок, зокрема у шлюбі й суспільстві взагалі [2, 36].

Споконвіку найхарактернішою особливістю українців була дуже важлива роль сім'ї у житті людини. Одна з найбільших груп прислів'їв та приказок відображає гендерні стереотипи саме через призму родини, репрезентуючи особливості кожного етапу людського життя: створення сім'ї, саме одруження, налагодження стосунків із новою родиною (невістка – свекруха, зять – теща).

Потреба створити сім'ю. У прислів'ях цієї підгрупи стверджується необхідність створити сім'ю за будь-яку ціну і висловлені вони переважно від імені жінки. Це, передусім, пов'язано з тим, що жінка, яка не вийшла заміж, не лише викликала співчуття до своєї нещасливої долі, а й засуджувалася суспільством за те, що не виконала свого головного обов'язку – народити і виховати дитину. Наприклад: хоч за вола, аби дома не була [3, 117]; хоч за старця, аби не остаться [3, 117]; одказлива дівка до сивих волос додіває. Однак, особливо в цій ситуації, жінка обов'язково керувалася здоровим глуздом та порадами оточуючих, і навіть у відчаї не могла себе занепасти: сиди до сивої коси, а за ледащо заміж не йди [3, 118]; буду сива, як вівця, а не піду за вдівця.

Прислів'я та приказки, що пов'язані із одруженням, відображають як позитивне, так і негативне ставлення до необхідності взяти шлюб, причому висловлені вони, головним чином, від імені чоловіка. Зокрема, негативне ставлення відображають такі прислів'я: не мав лиха, так оженився [3, 124]; оженився – перемінився [3, 125]; ожени його, він сам пропаде [3, 118]. Але переважно одруження сприймається як позитивна зміна в житті чоловіка. Чисельні українські прислів'я та приказки стверджують, що жінка та чоловік – то єдине ціле, відповідно, шлюб – необхідний і закономірний процес в житті кожного: найлучча спілка – чоловік і жінка [3, 141].

Відносини між членами новоствореної родини. Інтерес у цій підгрупі представляють, передусім, ті прислів'я, які відображають відносини в парах невістка – свекруха, зять – теща, зокрема в першому

випадку фігурують дві жінки, а в другому – чоловік та жінка. І зять, і невістка зображуються переважно брехливими, лінивими натурами, якщо прислів'я висловлене від імені старшої жінки. Відповідно, і свекруха чи теща також постають бридкими, сварливими та несправедливими [2, 37]. Цікаво, що тесть або свекор зазвичай не виступають як самостійні винуватці тяжкого життя молодій сім'ї, а виступають у комплексі з тещею або зі свекрухою. Ці особливості можна простежити на прикладі таких прислів'їв: бійся тестя багатого, як чорта рогатого; тещиною язика аршином не переміряєш [1, 141].

Саме в українському фольклорі, в даному разі у прислів'ях та приказках, жінка постає не просто слухняною істотою, а сильною особистістю, здатною самостійно приймати рішення, брати на себе всю відповідальність за вчинки. Із цього випливає мотив рівності / нерівності між чоловіками та жінками.

Висновки. Отже, серед українських народних прислів'їв і приказок, що відображують гендерні стереотипи людської поведінки, можна виокремити декілька тематичних груп: 1) одруження; 2) роль жінки у веденні домашнього господарства; 3) характерні якості жінок – балакучість, брехливість; 4) народження дітей; 5) мотив рівності / нерівності чоловіків і жінок у шлюбі, суспільстві загалом.

Порівняльний аналіз цих груп дозволяє стверджувати, що переважна більшість прислів'їв присвячена характеристиці жінки. Зумовлено це тим, що найширше представлені у прислів'ях такі етапи життя, як одруження, народження дітей, а вони в уяві українців асоціюються перш за все із жінкою.

Поділ суспільства на дві гендерні групи – чоловіки та жінки – обумовив формування специфічних моделей поведінки, створив гендерні стереотипи. Згодом, у процесі комунікації, вони трансформувалися внаслідок взаємного впливу чоловіків і жінок у процесі соціалізації.

Варто зазначити, що дослідження гендерних стереотипів у фольклорі не є завершеним. Очевидно, що прислів'я та приказки потребують комплексного, всебічного аналізу з погляду відображення в них гендерних відносин.

Джерела та література

1. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упор. Пазяк М. М. – К.: Наукова думка, 1990. – 528 с.
2. Пугач В. Гендерні стереотипи східних слов'ян: народні прислів'я та приказки / В. Пугач // Вивчаємо українську мову та літературу: Науково-методичний журнал. – 2007. – № 11. – С. 36–39.
3. Українські народні прислів'я та приказки / Упор. В. Бобкова, Ф. Лавров. – К.: Вид-во АН УРСР, 1955. – 446 с.

Лещук О. О. – аспірант кафедри
культурології та менеджменту
соціокультурної діяльності СНУ
імені Лесі Українки

Сакральне в соціокультурному вимірі сьогодення

Постановка проблеми. У філософсько-культурологічному дискурсі категорія сакрального завжди виявляла морально-ціннісні пріоритети суспільства. Зміна цих пріоритетів засвідчує трансформацію і в самій категорії сакрального. Якщо раніше категорія сакрального характеризувалася релігійною домінантою, то в нинішньому соціокультурному просторі вона включає в себе і секуляризовані форми. Змістовний теоретичний аналіз цієї категорії представлено в працях Р. Отто, Е. Дюркгейма, М. Еліаде, Г. ван дер Леу, М. Мосса, Р. Каюа, Ж. Батая, П. Тіллаха, Р. Нібура, Д. Белла, П. Бергера. На пострадянському просторі категорію сакрального осмислювали В. Н. Топоров, В. М. Живов, А. П. Забіяко, О. В. Медведєв, Є. О. Торчинов, Н. П. Цигуля, А. С. Сафонова, Н. М. Ростова, у вітчизняній науці – В. В. Токман, В. А. Личковах, В. Ю. Головей, В. М. Шелюто, А. М. Лещенко та ін. Водночас недостатність філософсько-культурологічних досліджень, які би розкривали особливості сакралізації сучасних соціокультурних феноменів актуалізує подальші дослідження проблематики сакрального.

Мета дослідження полягає в аналізі особливостей виявів сакрального в соціокультурному вимірі сьогодення.

Результати дослідження. Вітчизняний науковець В. В. Токман у дослідженні сутності та світоглядної природи феномену сакрального виокремив чотири типи історичних уявлень про священне¹: одухотворено-натуралістичний, імматеріально-духовний, містично-трансцендентний та соціогенотейстичний. Перші три типи репрезентують релігійний контекст сакрального, а четвертий стосується соціального контексту. Одухотворено-натуралістичний тип історичного уявлення про священне стосується тотемізму, анімізму, фетишизму та інших найбільш ранніх форм вірувань. Імматеріально-духовний тип охоплює давньогрецьку, давньоримську, давньослов'янську міфологію та ін., де боги та духи є нематеріальними та живуть у своєму власному світі. Містично-трансцендентний тип представлений християнством, іудаїзмом та ісламом, коли «системи благочестя мають справу з всемогут-

нім Богом, наділеним креативною функцією творити з нічого і який виявляє себе по відношенню до особистісного «Я» в одних випадках як сила зовнішня, а в інших – як іманентна душі віруючого сутність» [4, 12]. Дослідник доводить, що сучасна культурно-історична епоха характеризується впливовістю сакрального соціогенотейстичного типу. Такий тип характеризується наділенням сакральними рисами соціальних феноменів та об'єктів. Тобто мова йде про переміщення сакральної доміанти на мирські світські явища, які й структурують ієрархію цінностей сучасної людини. За словами українського дослідника сакрального модусу культури та репрезентації священного в мистецтві В. Ю. Головей, «у міру прогресу секуляризації культури зменшується питома вага священного-релігійного, натомість зростає частка священного-секулярного. Будь-яка світська цінність (моральна, естетична, політична тощо), що підноситься до рівня абсолютної, граничної, певним чином сакралізується» [1, 117].

Російський дослідник сакрального як соціокультурного феномену А. С. Сафонова наголошує на ефективності сакралізації як способу соціального управління та соціальної самоорганізації [3]. Якою б не була соціальна система та соціокультурні відносини, їх ідеологічна складова завжди буде опиратись на сакралізацію соціокультурних феноменів.

Закономірно виникає питання: а як же репрезентується сакральне в сучасному соціокультурному просторі? Згідно з російським дослідником Д. В. Пивоваровим система сакралізації включає в себе такі елементи:

- а) суму священних для даного суспільства ідей, тобто наявність певної ідеології;
- б) психологічні прийоми та засоби переконання людей в безумовній істинності цих ідей;
- в) специфічні знакові форми втілення святинь, сакраментальних та ворожих символів;
- г) особливу організацію (наприклад, церква);
- д) спеціальні практичні дії, обряди та церемонії (культи) [2].

Завдяки сакралізації певні суспільні вірування укорінюються як в горизонтальній площині (тобто проникають в різні соціальні групи), так і у вертикальному вимірі (присутні протягом поколінь).

Висновки. Таким чином, на сучасному етапі розвитку суспільства сакралізація не обмежується матеріальним втіленням Абсолютного,

виявом колективного досвіду переживання трансцендентного. Сьогодні сакралізація стає технологією соціального програмування в політиці, в рекламі, в самому мистецтві як комерційному проекті і т. д. До того ж сакральне-релігійне не просто втрачає свою вагу по відношенню до сакрального-секулярного, а часто стає інструментом в утвердженні секулярних цінностей (наприклад, використання релігійних символів у комерційній рекламі).

Джерела та література

1. Головей В. Ю. Сакральне в мистецтві : проблеми образотворчої ререзентації : монографія / Вікторія Юрійвна Головей. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 420 с.
2. Пивоваров Д. В. Сакральное [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://elar.ufru.ru/bitstream/10995/3610/2/prof_uieup_2_pivovarov.pdf
3. Сафонова А. С. Сакральное как социокультурный феномен : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филос. наук : спец. 09.00.11 «Социальная философия» / А. С. Сафонова. – СПб., 2007. – 20 с.
4. Токман В. В. Феномен священного: його сутність і світоглядна природа: автореф. дис. ... канд. філос. наук: за спец. 09.00.11 – релігієзнавство / В. В. Токман. – К., 2001. – 16 с.

Ігнатова Л. П. – кандидат мистецтв,
доцент кафедри історії, теорії мистецтв
СНУ імені Лесі Українки

Маринчук В. С. – студентка IV курсу
факультету мистецтв СНУ
імені Лесі Українки

Творчість волинського композитора Віктора Тиможинського

Постановка проблеми. Поміж талановитих постатей волинського краю, своєю оригінальністю та самобутністю постає один із найвідоміших сучасних композиторів України – Віктор Анатолійович Тиможинський. Громадський діяч, композитор, педагог, голова Волинського осередку Національної спілки композиторів України, заслужений діяч мистецтв України та просто лучанин, котрий викликає довкола своєї особистості неприхований інтерес.

Мета дослідження – окреслити творчий доробок та з'ясувати жанрово-стилістичну багатогранність митця.

Віктор Тиможинський вихованець Львівської консерваторії імені М. В. Лисенка (клас викл. В. В. Флиса). Його твори здобули популярність не тільки в Україні, а й далеко за її межами – в Європі та Америці. Одухотвореність та ліризм, глибоке відчуття драматургії твору з прихованим підтекстом, ліризм та світле світосприйняття – основні риси художнього стилю митця. Музично-інтонаційне кредо композитора: експресія всепроникаючого ліризму. У своїй творчості він звертається до прадавніх пластів вітчизняної культури, епохи розквіту українського бароко, музики церковного спрямування, українського (волинського) народнопісенного мелосу.

Серед перших творів молодого композитора, який зацікавив слухача нетиповим на той час (сер. 1980-х років) світобаченням, була балада «Ой у Луцьку славнім» (сл. нар.). У творах «Дві прелюдії», «Світ розглянутий по частинах» (триптих) проявилися перші витoki індивідуально-стильових рис митця. Він проник у царину філософії та поезії епохи українського бароко. Це дало поштовх до створення музики на релігійну тематику («Святний Боже», триптих «Господи почуй мене»), а також звернення до автентичних мотивів українського фольклору («Два замовляння раби Божої Марії», «Купайло», «Кривий танець», «Про сиву зозулю», «Спів диких трав»). «Кривий танець» – твір для мішаного хору а capella, написаний за мотивами язичницької обрядовості, символіка якої наскрізно пронизує партитуру твору. «Кривий танець» наповнений звуковими дисонансами, метрично-ритмічною змінністю, неперіодичністю формотворення, і як наслідок, твір є виявом напруженої експресії та драматизму. «Спів диких трав» – фортепіанний твір (2000 р.) – присвячений донці композитора, яка вперше презентувала його публіці. Триптих «Світ розглянутий по частинах» для баритону і фортепіано, був вдало представлений на першому авторському концерті митця у виконанні С. Беня та К. Шолохової. Окрім хорової музики, Віктор Тиможинський має значні досягнення і у камерно-інструментальному жанрі. Камерний оркестр Волинської філармонії «Кантабіле» (худ. кер. – нар. артист України Товій Рівець), був першим виконавцем таких творів як: «Про сиву зозулю» та «Легкої п'єси». Неменшим успіхом увінчались й інші твори композитора цього жанру: «Два замовляння Раби Божої Марії» для сопрано й 18 струнних та «Alla Comroni» (Менует та Арія) для альту і 14 струнних. Прем'єра твору була здійснена у рамках музичного фестивалю «Стравінський та Україна» київським

колективом «Archi» (кер. І. Андрієвський). Подихом минулих замовлянь і ворожінь наскрізно пройняті «Два замовляння Раби Божої Марії». Музика твору «Пречиста Діво Маріє!» (ранкова молитва) сповнена особливої духовної піднесеності і чистоти. Балада «Ой у Луцьку славнім» для баритона, мішаного хору та фортепіано (1984) згодом стала візитною карткою хорового мистецтва Волині, а триптих «Світ розглянутий по частинах» на слова українських поетів XVII ст. – є знаковим для басового виконавства.

Одним із основних джерел творчості митця стали твори, написані на поезії Лесі Українки. Хоровий цикл «Моя одинокая зірка» для мішаного хору, що містить такі хори як «Вітер і арфа», «Хто вам сказав, що я слабка», «Калина» – сповнений глибокого переживання та психологічного ліризму. Хор «Моя одинокая зірка» неодноразово обирався обов'язковим конкурсним твором в рамках Всеукраїнського конкурсу хорового мистецтва ім. Лесі Українки.

Результати дослідження. Отже, творчість композитора налічує понад сто творів різних жанрів і форм, зокрема: симфонічна музика (симфонія 1983), вокально-симфонічна музика (вокально-симфонічна поема «Матері – Україні» для баса, мішаного хору та симфонічного оркестру (2000 р.), камерно-інструментальна музика – «Шипи троянд» для флейти і фортепіано (1997 р.), «Подарунок» для гобоя і фортепіано (1994р.), «Про сиву зозулю» для скрипки і фортепіано (1995р.), «Легкі п'єси для струнних» (1995 р.) «Вечірня пісня» для скрипки і соло (1997 р.), «Побажання» для труби і фортепіано (1997 р.) «Спів диких трав» для фортепіано (2000 р.), «Концертіно» для двох фортепіано або фортепіано і струнного оркестру (1999 р.). У жанрі камерно-вокальної музики ним створено: «Два замовляння раби Божої Марії» для сопрано і 18 струнних (1995 р.), «Світ, розглянутий по частинам» (триптих для баса і фортепіано) на вірші українських поетів XVII ст. (1985 рік.), «Два романси на вірші Лесі Українки» для сопрано і фортепіано (1989) р. У жанрі хорової музики композитор написав більше десяти творів для мішаного хору. Серед них: «Моя одинокая зірка» – цикл творів на вірші Лесі Українки (1994–2004 р.), для народного, жіночого, чоловічого хору – обробки народних пісень «Черевички» (2000), «На світанні» (вірші Й. Струцюка), «Маленькій Мар'яні» (вірші Т. Г. Шевченка) та ін. В жанрі інструментальної музики написано багато творів для бандури, театральної музики: «Циганська наука» (Л. Устінов, 1984 р.), «Сон князя Святослава»

(І.Франко, 1985 р), «Преблаженна наша мати» (В. Ілляшенко, 1996 р.), «Ну, вовк, постривай!» (О. Курляньський, А. Хайт, 1998р.).

Висновки. Таким чином, композиторська творчість Віктора Тиможинського є цінним здобутком не тільки волинського регіону, а й вагомим внеском у розвиток українського музичного мистецтва загалом.

Марків А. Л. – студентка III курсу
історичного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Метод рентгенографічного дослідження творів живопису

Постановка проблеми. Використання рентгенографічного дослідження творів мистецтва як неруйнівного техніко-технологічного методу.

Мета дослідження. Дослідити спектр використання рентгенографічного методу дослідження творів живопису. Встановити ефективність його використання. Визначити роль рентгенодіагностики для аналізу пам'яток з метою подальшого визначення програм консерваційно-реставраційних заходів, атрибуції та експертизи.

Результати дослідження. Для детального вивчення творів живопису дослідники нерідко застосовують метод рентгенографії. Результати, отримані внаслідок рентгеноскопічного дослідження дають фахівцю точну інформацію про стан збереження пам'ятки, зміни, які з нею відбувались, техніку виготовлення та матеріали, які використовував автор [1]. Це вид неруйнівної діагностики, яка допомагає відобразити фізичний стан, структурні зміни, наявність прихованих зображень під шарами записів, техніко-технологічні особливості пам'яток без відбирання зразків, що є дуже важливим в збереженні структурної цілісності полотна. Детальна характеристика досліджуваного об'єкту здійснюється з метою атрибуції, яка включає в себе визначення хронологічних меж, авторства, назви пам'ятки тощо. В залежності від обсягу інформації, якою володіє дослідник, змінюється вартість твору та його значимість в суспільстві.

Важливість рентгенографічного дослідження проявляється в здатності рентгенівських променів проходити крізь середовище. Деякі структурні елементи не можуть проявлятися у видимому світлі (наприклад, ґрунтування, замальовка, розмітка тощо), однак діаг-

ностика пам'ятки рентгенівськими променями відображає приховані структурні елементи на спеціальній плівці [4]. Такий вид дослідження дозволяє експерту оцінити стан збереження твору живопису, наявність у ньому прихованих малюнків та позначок. Нерідко автори, через нестачу коштів, двічі використовували одне і те ж полотно, наносячи шар свіжих фарб на попереднє зображення.

Результати рентгеноскопії творів живопису допомагають науковцю з'ясувати як слід проводити реставрації пам'ятки, якщо в цьому є необхідність. У такому випадку, неправильно здійснена реставрація може змінити своє пряме призначення – зберегти, на протилежне.

Рентгенографічний метод дослідження дає можливість експерту на основі порівняльної характеристики творів мистецтва встановити авторство пам'ятки. Отримані результати зберігаються в електронному варіанті, з метою подальшої аналітичної обробки інформації, використанні даних при дослідженні пам'яток схожих на попередню. Шляхом аналізу кількох однотипних об'єктів дослідник визначає схожі між собою параметри при створення твору живопису. Ідентичність технічних особливостей елементів, сюжетних ліній, так званий «почерк» автора, пошук спільних характеристик відбувається за допомогою техніко-технологічних методів, які дають детальніші відомості про досліджуваний об'єкт. До техніко-технологічних неруйнівних методів дослідження також відносять тестування пам'ятки культури УФ-випромінюванням, тестування ІЧ-випромінюванням, апаратно-програмні засоби.

Метод рентгенографії культурної цінності включає в себе також метод неруйнівного рентгеноспектрального флуоресцентного аналізу, електронно-зондового мікроаналізу та метод растрової електронної мікроскопії (РЕМ). У практику вітчизняних науково-дослідних центрів творів живопису входить метод цифрової радіографії [3]. Проведення дослідження з використанням РЕМ дозволяють з'ясувати мікроструктурні особливості матеріалу, з якого виготовлена пам'ятка. Цей метод визнаний науковцями через велику значну інформативність внаслідок проведеного аналізу, з використанням невеликої за розміром частини матеріалу.

Технологічне оснащення більшості музеїв України не забезпечене власними рентгенографами. Тому, на практиці, зазвичай, використовують стаціонарні рентгенівські апарати (такі як, медичний апарат РУМ – 7 та апарат промислового контролю РАП – 150), а також

переносні апарати («Міра – І», РУП – 150). Для проведення рентгенографії полотно слід помістити зображенням доверху, так, щоб досліджуваний об'єкт знаходився в зоні випромінювання. Зверху на пам'ятку кладуть рентгенівську плівку у світлозахисному пакеті, притискаючи пакет листком повсті або гумки відповідного розміру [2].

Висновки. Метод рентгенографічного дослідження належить до неруйнівного техніко-технологічного методу атрибуції, за допомоги якого встановлюється стан збереженості твору живопису, досліджуються структурні елементи, технологічні особливості побудови фарбового шару, що дозволяє встановити авторство. Дослідження відбувається шляхом проникнення рентгенівських променів у структуру полотна. Результат, зображений на спеціальній плівці, відображає ті деталі, які не були помітними у видимому світлі і зберігається в спеціальній базі для подальшого використання. Метод може використовуватись як для реставрації, так і ідентифікації творів мистецтва [5]. Рентгенографія включає в себе ряд допоміжних прийомів, які дають всебічну інформацію про використовувані матеріали. На даний момент, більшість дослідників не мають у власності спеціальних рентгеноскопичних апаратів, тому на практиці використовують стаціонарну медичну та переносну техніку.

Джерела та література

1. Бредіс Н. Рентгенографічні дослідження творів іконопису з фондів Волинського краєзнавчого музею / Наталія Бредіс // Волинська ікона: дослідження та реставрація : наук. зб. мат. XI міжнар. наук. конф., 3–4 листоп. 2004 р., Луцьк. – Луцьк : Б. в., 2004. – Вип. 11. – С. 103–108.
2. Калашнікова О. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей: Підручник / О. Калашнікова. – К.: Знання, 2006. – С. 264–282
3. Національний науково-дослідний реставраційний центр України. Науковий сектор рентгенографічних досліджень та дозиметрії [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://restorer.kiev.ua/?page_id=754
4. Познікін А. Особливості дослідження, атрибуції, наукової інвентаризації та зберігання волинського іконопису / А. Познікін // Волинська ікона : дослідження та реставрація : матеріали XVII міжнар. наук. конф., м. Луцьк, 21–22 жовт. 2010 року / Музей волин. ікони. – Луцьк, 2010. – Вип. 17. – С. 88 – 94.
5. Цитович В. Технологічні особливості дослідження ікони «Богоматір Холмська» / В. Цитович, Ю. Братушко, Т. Тимченко // Сакральне мистецтво Волині: матеріали IX міжнар. наук. конф. з волинського іконопису, 31 жовт.–1 листоп. 2002 р., Луцьк.– Луцьк : Б. в., 2002. – С. 48–52.

Бондарук С. О. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та менеджменту соціокультурної діяльності СНУ імені Лесі Українки

Пишук А. А. – студентка V курсу спеціальності «культурологія факультету соціальних наук СНУ імені Лесі Українки

Становлення художньо-естетичної концепції сюрреалізму

Постановка проблеми. Майже століття минуло з часу появи сюрреалізму. Він виник як певна елітарна й герметична спроба втечі від наростаючої соціальної кризи у світ суб'єктивних переживань і створив такий тип ментальності і взаємодії зі світом, який не втрачає свою актуальність у сучасну добу криз і тривожних передчуттів і щоразу відкриває сучасним митцям свої досі не освоєні глибини.

Мета дослідження. Дослідити теоретичні засади виникнення та особливості розвитку сюрреалізму як одного з провідних художніх напрямів ХХ ст.

Результати дослідження. Назва «сюрреалізм» (від французького *surrealisme* – буквально надреалізм) була придумана французьким поетом Г. Аполлінером, хоча багато прихильників цього напрямку вважають, що сама назва не може в повній мірі відобразити сенс цього художнього руху: вона не виявляє містичного, ба навіть медитативного характеру творчості митця, який переслідує мету візуально відтворювати те, що лежить за межами реальності. Ця течія фактично «виросла» з дадаїзму, який виник в 1916 р. Дадаїсти заперечували естетичні традиції, пропонували «антиестетику», досягти якої можна шляхом «безумства». Теоретичним постулатом дадаїзму стала формула Т. Тцара: «Думка формується в роті». Пізніше з цього постулату народилася сюрреалістична техніка «відключення розуму», «автоматичного письма». [3, 41] В естетиці та художній практиці сюрреалізму відчувається вплив інтуїтивізму А. Бергсона, естетики і філософії В. Дільтея і особливо фрейдизму. Існує два головні принципи сюрреалізму: автоматичне письмо і записування сновидінь, оскільки в сновидіннях, згідно з З. Фрейдом, відкриваються потаємні та глибинні істини буття, а автоматичне письмо допомагає найбільш адекватно

передати їх за допомогою слів або зорових образів [2, 351]. Митці підхопили його тезу про те, що в основі людських вчинків лежать неусвідомлені (чи підсвідомі) процеси, які відбуваються у надрах психіки. І саме підсвідоме визначає не тільки індивідуальну неповторність кожної особистості, але й постає рушієм її творчої самореалізації [4, 128]

Сюрреалізм виник в 1920-х роках у Парижі. Навколо письменника і теоретика мистецтва А. Бретона групується ряд однодумців: художники Ж. Арп, М. Ернст, літератори і поети Л. Арагон, П. Елюар, Ф. Супо та ін. В 1924 році в Парижі був виданий перший маніфест сюрреалізму, написаний А. Бретоном в співпраці з П. Елюаром, Ж. Арпом і М. Ернстом. Другий маніфест з'явився в 1929 році. Він і став теоретичною базою нового художнього напрямку.

Сюрреалізм намагається очистити особистість від соціального, морального та індивідуального «сміття». Ніяких загальних категорій (клас, нація, народ, суспільство, держава) сюрреалізм теж не визнає. Він цілковито асоціальний і позаісторичний. Втім, це не завадило ряду поетів і письменників-сюрреалістів наприкінці 1920-х років почати відкрито підтримувати комуністичну партію Франції. Однак, все більше займаючись суспільною боротьбою, вони відійшли від позицій сюрреалізму.

Але на початку 1930-х років на горизонті сюрреалізму зійшла нова «зірка» - Сальвадор Далі. Все, що складалось і назрівало в мистецтві сюрреалізму знайшло найбільш концентроване вираження в його творчості. Це був також новий етап в історії сюрреалізму, оскільки Далі, за словами історика М. Надо, «надав рухові нову молодість, додавши до нього свій «параноїдально-критичний метод»», який передбачав «ореальнення ірреальності». [1, 52]

З початком Другої світової війни центр сюрреалізму перемістився у США, куди переїхали багато сюрреалістів, втікаючи від воєнних потрясінь – А. Бретон, С. Далі, М. Ернст та ін. Нова хвиля сюрреалізму на теренах США отримала в деяких критиків назву «магічного реалізму», що утверджувало мистецтво як магію, яка базувалась на вірі людини в таємничий, непізнаваний зв'язок людини з оточуючим світом.

На початку 50-х років сюрреалізм був витіснений абстрактним мистецтвом. Починаючи з цих років виставки сюрреалізму мали тільки ретроспективний характер. Як програмна течія, пов'язана з певною

групою поетів і художників, сюрреалізм відійшов в минуле, став історією.[2, 376] Водночас, сюрреалістична естетика знайшла своє продовження у літературній творчості магічних реалістів останніх декад ХХ ст. та в візуальних експериментах постсюрреалістів початку ХХІ століття.

Висновки. Попри поступовий відхід у минуле піку популярності сюрреалізму, його естетичні розвідки залишаються актуальними. Завдання вивчення творчих засад сюрреалізму не є завданням суто мистецтвознавчим, а радше філософсько-культурологічним. Сюрреалізм є не течія в мистецтві, а саме тип мислення, система ментальності, спосіб взаємодії зі світом і, відповідно, стиль життя. Сюрреалізм прагнув по-новому поставити і вирішити питання буття і екзистенції людини. На менше він не погоджувався. І допоки людина час від часу переймається питаннями реальності своїх химерних думок і сновидінь, митці матимуть удосталь тематичного й ідейного матеріалу для сюрреалістичних художніх експериментів.

Джерела та література

1. Афасижев М. Н. – Фрейдизм и буржуазное искусство / М.Н. Афасижев. – М.: Наука, 1987. – 130 с.
2. Бычков В. В. – Эстетика: Учебник / В. В. Бычков. – М.: Гардарики, 2004. – 556 с.
3. Боров Ю. Б. – Художественные направления в искусстве ХХ века / Ю. Б. Боров. – К.: Мистецтво, 1986. – 495 с.
4. Останина К. О. – Мастера авангарда / К. О. Останина. – М.: Вече, 2003. – 304 с.

Плечелюк Г. – аспірант ІІ року навчання
СНУ імені Лесі Українки

Прояви архетипу переродження в українському музичному фольклорі (на прикладі пісень з голосу Лесі Українки)

Постановка проблеми. Фольклор як культурний феномен, де закарбоване архетипне мислення, є полем етнічного самовияву. Кілька тисячоліть тому українська народна творчість увібрала архетипи природної первинної релігійності та, згодом, їх християнську та історичну трансформацію. Так у святі Різдва Христового знайшли своє

місце і набули нового, гуманістичного значення риси первинно-релігійного народження Сонця, Різдва Іоана Предтечі – дійства Купала, Воскресінні Господньому – весняне свято Красної горки та ін. Так до наших днів у пісенному фольклорі передалися і уявлення про життя і смерть, плинне і вічне. Їх дослідження є актуальною темою сучасного мистецтвознавства.

Мета дослідження – розкрити значимість архетипу Переродження в українському музичному фольклорі, показати відображення форм досліджуваного архетипу на прикладах народних пісень.

Результати дослідження. Використовуючи теорію К. Г. Юнга про Переродження [2], наведемо приклади прояву різних форм даного архетипу на матеріалі народних мелодій з голосу Лесі Українки, записаних Климентом Квіткою [1].

Веснянка «Десь тут була подоляночка» є зразком відродження – четвертого рівня архетипу Переродження. Дівчину-подоляночку, як символ замерлої природи, закликають пройти ритуал задля оновлення: «устати», «вмити личко», «піти до Дунаю» та «взяти молодую» (цей заключний етап відродження є жертвоприношенням). Гексахордна мелодія веснянки рухається плавно, розвиваючи динамічно один і той же мотив, що надає ефекту містичності.

Жниварська пісня «Ой наш господар-виноград насіяв житечка тай сам рад...» є прикладом четвертої форми Переродження – трансформації, природньої трансмутації: «густе житечко зжали», «часті копейки поставляли», весело занесли віночок до хати, поставили на стіл житечко і, як фінальна стадія переродження, отримали урожай у вигляді святого хліба. Мелодія рішуча, наповнена закличними інтонаціями (господар звертається до робітників з проханням виконати певну ритуальну дію), переважає пунктирний ритм.

Різдвяна гра «Го-го-го, коза, го-го, сірая...». У цій пісні домашня тварина коза постає священною, що приносить добробут «де вона ходить, там жито родить». Істота помирає при пострілі хлопцями в «сердечко», та «міхоноша дудочкою надима козі в жилочку» і та оживає. Таким чином, через смерть відбулося воскресіння тварини. Мелодія гри будується на одному мотиві, що постійно повторюється, змінюються лише слова.

Козацька пісня «Уродився козаченько, уродився-вдався...» змальовує останню форму архетипу Переродження – непряме переродження. Закритий в неволі, закутий в кайданах козак звільняється, на диво вражим панам, з оковів. Материнська молитва послужила силь-

ним енергетичним імпульсом та створила чудотворне звільнення сина. Отже, козак є лише учасником перетворення на якого, через материнську віру та любов зійшла Божа милість-благословення. Пісня написана в повільному темпі, широкими ходами довгих тривалостей з використанням фермат та змінного метру 5/4, 6/4, 3/4.

Балада «Ой у полю, полю береза стояла» належить до розповсюдженої в українській народній творчості змістовно-тематичної сфери. Нещасливе кохання, знелюблення свекрухою невістки, з подальшим перетворенням останньої, в даному випадку, в тополю. Згідно з концепцією К. Г. Юнга, молода жінка проходить перший рівень досліджуваного архетипу – метемпсихоз, перейшовши в інше тілесне існування та зберігши духовний первінь. Мелодія з метушливим рухом восьмих тривалостей у розмірі *alla breve* має тривожний характер.

«Мати сина оженила, невісточка не злюбила» – балада, тематично схожа до попередньої. Знівечене та погублене матиною жадністю та злобою подружжя після смерті перероджується, попри усі намагання розлучити закоханих, в природі на явір і калину. Таким чином, відбувається «переселення душ» або метемпсихоз. Сплітаючи віття, пара продовжує жити та кохати у іншому естві. Пісня написана в повільному темпі, звучить протяжно та тужливо.

У баладі «Ой давно-давно в батенька була» також проявляється перший рівень архетипу Переродження – метемпсихоз. Відбувається перевтілення молодиці у птаха. Сумуючи за рідною стороною, вона перетворюється в зозулю та кує в батька у саду. Темп твору повільний, мінорний лад, в мелодії чимало довгих розспівувань одного складу.

Висновки. Проаналізувавши значну кількість українських народних пісень з голосу Лесі Українки, записаних К. Квіткою, можемо стверджувати, що майже у кожному жанрі народної пісні відображено архетип Переродження. Характерними для українського музичного фольклору є такі форми досліджуваного архетипу як воскресіння, трансформація, відродження, непряме переродження, та найбільш яскраво проявлений метемпсихоз.

Джерела та література

1. Народні мелодії. З голосу Лесі Українки записав і упорядив Климент Квітка. Фототипічне видання. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2006. – 240 с.
2. Юнг К. Г. Алхимия снов. Четыре архетипа. Мать. Дух. Трикстер. Перерождение / К. Г. Юнг ; пер., авт. послесл. Семира. – СПб. : Тимошка, 1997. – 352 с.

Прокопович Т. А. – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри образотворчого мистецтва СНУ імені Лесі Українки

Суб'єктивна інтерпретація реальності у творах сучасних художників

Постановка проблеми. Все впевненіше розкриває себе Україна у сфері мистецтва на теренах світового культурного процесу, відбувається становлення нових культурних цінностей і пріоритетів. З одного боку це проглядається через шляхи самоідентифікації духовно-культурних традицій, а з іншого – через симбіоз сьогодення реальності і сучасного мистецтва. Складність втілення ідей і своєрідність висвітлення суб'єктивної інтерпретації реальності сучасними українськими художниками у свої творах, визнана на світовому ринку мистецтва. Це свідчить про те, що не зважаючи на складність суспільних і матеріальних умов життя, сучасні українці переймаються питаннями мистецтва, духовного розвитку та самовдосконалення.

Мета дослідження. На основі теоретичного дослідження виявити прояви суб'єктивної інтерпретації реальності у творах сучасних художників В. Цаголова, О. Ройтбурда, А. Савадова.

Результати дослідження. Індивідуальні преференції художника проявляються через симбіоз внутрішнього і зовнішнього. Так один з етапів розкриття елементу художнього образу є специфіка співвідношення соціальної перцепції та апперцепції творчої особистості з наступною передачею набутого досвіду у художньому відтворенні світу. У митців чуттєве сприйняття зовнішньої дійсності передбачає її інтерпретацію у своє уявлення про зовнішній світ та втілення у твори мистецтва. Варто зауважити, що художники – це творчі люди, які відзначаються високим рівнем емоційності [2]. Тому, пропускаючи події, які відбуваються у суспільстві, через своє емоційне сприйняття вони виражають ставлення до них у власних картинах, так як у художників, невербальним інструментом розкриття інтенсивності емоційного реагування на події, які відбуваються у суспільстві є мистецька діяльність. Візуальні реакції і рефлексії розуму художників створюють конгломерат емоцій і чуттєвого сприйняття, при цьому

зображаючи зовнішнє, художник, через сигнатуру побаченого передає внутрішню сторону речей і подій [1]. Аналізуючи стилі і напрямки, кольорову гаму і засоби вираження можна проглянути внутрішні переживання художника.

Сучасне мистецтво стирає межі між традиційними жанрами, при цьому комбінує стилі і жанри створюючи багатоплановість і багатогранність [3]. Так Олександр Ройтбурд у своїй роботі «Прощай, Караваджо» поєднує донині непоєднувані речі – фрагмент картини загально відомого художника Караваджіо з сучасним втіленням свого бачення деградації суспільства. Варто зауважити, що картина була продана у червні 2009 року на аукціоні Phillips de Pury & Company за 97 000\$. У роботах О. Ройтбурда переплітаються біблійні сюжети і абстрактні об'єкти, класичні фрагменти і сучасний підхід, при цьому таке поєднання класики і сучасності створює квінтесенцію своєрідного відображення дійсності художника. Так автор демонструє особистісне мистецтво, що тяжіє до естетичного символізму та зміни фокусу бачення та сприйняття класичних речей глядачами.

Техніка і майстерність виконання робіт Василя Цаголова захоплює так само сильно, як сюжети його картин. Роботи написані в стилі постмодерну розкривають гіпертрофовану образність персонажів і об'єктів які наразі найбільше хвилюють суспільство. Брутальність масової культури змальовується через казкових і кримінальних персонажів, інопланетян і сюжетів офісних стосунків. Полотно «Зайчик» Василя Цаголова на аукціоні Sotheby's було продане за 41000 \$, а на аукціоні Phillips de Pury & Company полотно під назвою «Офісна любов-2» було продане за 53600\$. На першій картині зображені бабусі, які тримають ніби онука. Проте, якщо уважніше придивитися, то це не хлопчик, а маленький інопланетянин, що нагадує хлопчика в костюмі зайчика. Сюжети картин у серії «Офісна любов» є доволі провокаційні, так як об'єднують сексуальні сцени між секретарками і босом.

Скандальний проект Арсена Савадова також знайшов місце в сучасному мистецтві. Його суб'єктивна реальність відображається у фото роботах «Донбас – шоколад», де автор зображує оголених замурзаних українських шахтарів, які позують в балетних пачках. Варто зауважити, що фото з цієї серії купили 10 500 фунтів. Полотно «Печаль Клеопатри», було продане на Парижській ярмарці сучасного мистецтва Fias за 150 000\$. На картині зображений тигр, обведений червоною лінією, на якому сидить дебела жінка з кийком у руці. На

передньому плані – повалений постамент, голі ліси, зелене небо і вулкан. Картину, виконану в руслі постмодернізму трактують, як натяк на зображення України з голими Карпатами, запаленою Говерлою? як символом революції. А. Савадов об'єднав сюжет взятий у С. Далі, з позою Б. Хмельницького на коні і обличчям жінки схожим на Петра I й генерував це все у незвичайну ідею.

Висновки. З вище наведеного матеріалу можна зробити висновок, що на полотнах сучасних художників суб'єктивна інтерпретація реальності проявляється через своєрідне сприйняття подій, які відбуваються у суспільстві. Ставлення до цих подій трансформується художниками у сюжети, з певним символізмом у різних його проявах.

Джерела та література

1. Арнхейм Р. Новые очерки по психологии искусства / Р. Арнхейм ; пер. с англ. Г. Е. Крейдлина. – М. : Прометей, 1994. – 352
2. Прокопович Т. А. Емоційна стабільність як умова прояву соціальної адаптованості художньо обдарованої особистості : дис. канд. псих. наук : 19.00.01 / Прокопович Тетяна Анатоліївна – Луцьк, 2015. – 203 с.
3. Прокопович Т. А. Експресія творів сучасного мистецтва. Живопис / Тетяна Анатоліївна Прокопович. // Вісник харківської державної академії дизайну і мистецтв [Текст]: зб. наук. пр./ за ред. Даниленка В. Я. –: ХДАДМ, 2016. – 146с. (Мистецтво: № 3). – С. 84–92.

Головей В. Ю. – доктор філософських наук, професор кафедри культурології та менеджменту соціокультурної діяльності СНУ імені Лесі Українки.

Чмелюк В. В. – студентка IV курсу факультету соціальних наук СНУ імені Лесі Українки.

Культурно-релігійні аспекти феномену «гоніння на відьом»

Постановка проблеми. Протягом багатьох століть розвитку європейської культури жінки були об'єктом дискримінації, що проявлялося у різних формах та сферах тогочасного життя – соціально-політичній, релігійній, економічній тощо. Найбільш трагічним виявом цієї дискримінації було так зване «гоніння на відьом», спровоковане інквізицією. В уяві більшості людей саме епоха Середньовіччя асоціюється із часами жорстокої інквізиції, судовими процесами над

відьмами та палаючими вогнищами. У той час як найбільш інтенсивно ці процеси відбувалися в епоху Ренесансу. Тож, якими насправді були причини тієї істерії, що охопила Західну Європу в XV–XVII століттях?

Метою дослідження є аналіз культурно-релігійних аспектів феномену «гоніння на відьом» в європейській культурі епохи пізнього Середньовіччя та Ренесансу.

Результати дослідження. Історія розглядає середньовічне полювання на відьом як щось вторинне, що повністю залежить від зовнішніх обставин: стану суспільства, церкви. Але є багато різноманітних причин, які слугували початком «полювання на відьом», що базуються на авторитеті Біблії, а також пов'язаних із кризовою ситуацією у європейському суспільстві упродовж XV–XVI ст. Аналізуючи процес «гоніння на відьом», передусім потрібно брати до уваги такі фактори як кризовий стан католицької церкви і загроза реформаційних рухів, консервативні релігійні переконання, що переважали в суспільній свідомості того часу, чисельні свідчення людей, які були переконані в існуванні відьом та їх зв'язках із дияволом.

У своїй книзі «Відьми» В. Тарновський аналізує специфіку тогочасного «полювання на відьом». Він згадує причини початку «полювання», і роль, яку зіграла інквізиція, описує основні «ритуали» відьом, хід судового процесу і наслідки полювання [3, 34–35]. А вже автор книги «Відьма. Жінка» Ж. Мішле змальовує зовсім відмінний образ відьми. Це жінка-благодійниця, яка лікує, передбачає майбутнє, може змусити закохатись [1, 393–304]. У книзі автор називає причини, чому жінка стає відьмою, шукає цьому виправдання і пояснення. Як бачимо, Ж. Мішле приписує жінкам-відьмам і позитивні риси, саме цим відрізняючись від інших авторів, які вбачають у відьмах лише зло.

На нашу думку, головною причиною цього феномену є те, що у християнстві існувала презумпція споконвічної провини жінок. Постійно пропагувався постулат, що Єва насправді була Своєю-спокусницею, і саме через її провину відбувся первородний гріх, а кожна жінка – це потенційна Єва, гріховна спокуса. Дискредитація відьом відбулася на всіх жінках, бо аргументи, які Яків Шпренгер і Генріх Інститорис наводили проти діяльності відьом, були замішані на їх патріархальній боязні жінок взагалі. На думку авторів «Молоту відьом», жінки не мали права на власні думки: «Коли жінка думає, вона думає про погане... Вони слабші за чоловіків і розумом, і тілом ... У них більш слабка пам'ять, і від природи їм не дано бути дисципліно-

ваними, а тому вони йдуть на поводу своїх почуттів, а не обов'язку» [4, 132]. На підставі цього Інститорис і Шпренгер зробили висновок: «Жінка брехлива за самою своєю природою ... Вона – хитрий таємний ворог» [4, 150].

Але стверджувати, що анти-відьомські процеси були масовий вбивством лише жінок, заважають деякі історичні факти: серед засуджених за чаклунство було близько третини чоловіків. Ініціаторами таких процесів часто виступали саме жінки вони доносили на так званих відьом. Можна сказати, що мотиви, які були у полюванні на відьом – це суміш страху, розрахунків і бажання влади. Отці церкви прагнули до повного підкорення європейських народів, але довести цю справу до кінця було непросто. Через те, що по всій Європі знаходилися люди, які продовжували поклонятися старим богам. Цей факт надзвичайно дратував церкву, яка непримиренно знищувала священні і гаї, забруднювала цілющі джерела, які у язичників вважалися священними, і зводила на тих місцях католицькі церковні споруди. Відьми переслідувалися як фантомний «внутрішній ворог» разом із іншими ізгоями, передусім єретиками і прокаженими. Існує також теорія, відповідно до якої полювання на відьом було наслідком і масового психозу, викликаного стресами, епідеміями, війнами.

Висновки. Отож, «полювання на відьом», судові процеси, чисельні страти жінок, які були звинувачені у чаклунстві, тривали на європейських теренах з другої половини XV століття і аж до XVIII століття. Серед причин завершення цього жахливого процесу були занепад авторитету церкви, та підвищення знань людини про її фізичну і психічну природу, про причини людських хвороб і способів боротьби з ними. Вже з XVII століття у Західній культурі з'являються нові світоглядні цінності, посилюються раціонально-логічні компоненти світосприйняття. Багато раніше не зрозумілих процесів, що відбувались в природі, з розвитком природничих наук почали отримувати своє наукове пояснення, на тлі якого магичні практики поступово втрачали свою актуальність.

Джерела та література

1. Мишле Ж. Ведьма. Женщина / Под ред. В. Сапова. – М.: Эксмо, 2007. – 496 с. – (Серия «Зарубежная классика»).
2. Орлов М.А. История стосунків людини з дияволом. – К. : Нора-друк, 1992. – 128 с.
3. Тарновський В. Ведьмы. – М.: Слово, 1994. – 48 с.
4. Шпренгер Я., Инститорис Г. Молот ведьм / Пер. с лат. Цветков Н.; предисл. Лозинский С. М. 2-е изд. – М.: Интербук, 1990. – 351 с.

Столярчук Н. М. – кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології та менеджменту соціокультурної діяльності СНУ імені Лесі Українки

Ярмольчук А. М. – студентка IV курсу факультету СНУ імені Лесі Українки

Культура ведення ділових перемовин

Постановка проблеми. Перемовини є важливою складовою ділового життя. Від вміння проводити перемовини залежить успіх подальшої співпраці ділових сторін.

Мета дослідження. Дослідити особливості проведення ділових перемовин та визначити ключові правила культури ділового спілкування.

Результат дослідження. Ділові перемовини деякою мірою збігаються з загальним правилам ведення ділової бесіди, але в окремих аспектах мають свої відмінності.

Перемовини – обговорення певного питання з метою з'ясування позицій сторін або підписання угоди. Перемовини призначені для того, щоб на основі взаємного обміну думками укласти угоду, що відповідає інтересам обох сторін і досягти результатів, які задовольняють усіх її учасників. [2, 163]

Особливості, які відрізняють перемовини від інших видів ділових комунікацій:

- необхідність врахування інтересів всіх сторін;
- перемовини, на відміну від бесіди, ведуться між сторонами, що володіють приблизно рівним статусом;
- перемовини служать засобом отримання інформації від інших учасників взаємодії необхідної для майбутньої спільної діяльності.

Фахівці виокремлюють два підходи до ведення перемовин:

- конфронтаційний, який має суб'єкт-об'єктний характер, – це протистояння сторін, їхня впевненість у тому, що треба здобути перемогу будь-якою ціною, а відмова від неї - це поразка;
- партнерський, який має суб'єкт-суб'єктний характер, – це спільний аналіз проблеми, в результаті якого учасники шукають найкращі, найбільш взаємовигідні варіанти розв'язання проблеми.

Розрізняють кілька стратегій ведення перемовин. Перша стратегія ведення перемовин полягає у протистоянні крайніх позицій сторін.

Опоненти вперто відстоюють свої погляди, розв'язання проблеми затягується, а стосунки між учасниками перемовин псуються. Друга стратегія перемовин спрямована на розв'язання проблем, з урахуванням їхнього змісту, інтересів обох сторін та отримання такого результату, який був би обґрунтований і не залежав би від волі жодної зі сторін. Третя стратегія – розуміння сторонами необхідності пошуку прийняттого для обох сторін рішення. [1, 201]

Перемовини мають три стадії:

1. Підготовка до перемовин (аналіз ситуації) являє собою з'ясування мети, проблеми, формування загального підходу, оцінювання ситуації, визначення позицій під час перемовин та можливих варіантів розв'язання проблеми, їх аргументація, вироблення правильного й коректного ставлення до співрозмовника: установлення контакту з партнером, створення приємної атмосфери спілкування, з'ясування побажань іншої сторони, пробудження інтересу до ваших пропозицій, забезпечення переходу до діалогу;

2. Проведення перемовин. Фахівці з проблем усного ділового спілкування рекомендують дотримуватися таких принципів щодо ведення перемовин:

– розмежування суті проблеми і стосунків учасників перемовин. Якщо виникають непорозуміння, потрібно спокійно і уважно вислухати партнера, а потім уточнити чи спростувати його аргументи;

– визначення інтересів сторін та розгляд взаємовигідних варіантів. Під час обговорення проблем слід розглядати кілька варіантів її вирішення;

– застосування об'єктивних критеріїв. Перш ніж дійти згоди, опоненти мають обговорити умови справедливої домовленості.

На результативність перемовин впливає психологічна атмосфера, тому бажано дотримуватися таких правил:

1) не говорити голосно або тихо, надто швидко або надто повільно;

3) бажано за наявності "гострих кутів" під час обговорення не вживати слова та вирази, що передають твердість вашого підходу.

3. Завершення перемовин.

Якщо хід перемовин був позитивним, то на завершальній стадії резюмують, стисло повторюють основні положення, які розглядалися під час обговорення, характеризують ті позитивні моменти, з яких досягнута згода сторін. Це дозволить упевнитися в тому, що всі учасники перемовин чітко розуміють суть основних домовленостей

майбутньої угоди. Грунтуючись на позитивних результатах перемовин, доцільно обговорити перспективу нових зустрічей.

За негативного результату перемовин варто зберегти суб'єктивний контакт з партнером. У цьому разі акцентується увага не на предметі перемовин, а на особистих аспектах, що забезпечать ділові контакти в майбутньому. Бажано знайти цікаву для обох сторін тему, яка зможе розрядити ситуацію і допоможе створити дружню, невимушену атмосферу прощання. [3, 89–93]

Висновки. Ділові перемовини – це вид діяльності з партнерами, які передбачають вирішення проблеми і передбачають укладення договорів, контрактів, угод. Вирізняють два підходи до перемовин: конфронтаційний і партнерський. В свою чергу перемовини мають три стадії: підготовка до перемовин, проведення перемовин, завершення перемовин. Щоб досягти успіху у ділових перемовинах, потрібно ретельно готувати кожне рішення, бути відкритим для доказів та не піддаватися тискові.

Джерела та література

1. Палеха Ю. І. Етика ділових відносин: навч. Посіб / Ю. І Палеха. – К. : Кондор, 2008. – 356 с.
2. Чмут Т. К. Етика ділового спілкування : навч. посібн / Т. К. Чмут, Г. Л. Чайка. – Вид. 5-те, стер. – К. : Вікар, 2006. – 224 с.
3. Шевчук С. В. Ділове мовлення для державних службовців: навч. посібн / С. В. Шевчук – Вид. 4-те виправ. і доповн. – К.: Алерта, 2012. – 428 с.

Біологія, лісове та садово-паркове господарство

Теплюк В. С. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології

СНУ імені Лесі Українки

Бісюк О. В. – студентка III курсу

біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Видовий склад і біологія листоїдів (*Chrysomelidae*) Любомльського району

Постановка проблеми. Листоїди (*Chrysomelidae* Latreille, 1802) відіграють важливу роль у функціонуванні багатьох природних екосистем. Вони є структурними ланками багатьох трофічних ланцюгів. Ними живляться хижі комахи, нематоди, деякі види земноводних, плазунів, птахів і ссавців [4].

Багато видів є шкідниками сільськогосподарських культур, а деякі хризомеліди є перспективними для боротьби з бур'янами [2, 3]. Кормова спеціалізація виражена у *Chrysomelidae* по-різному: поряд з олігофагами є типові поліфаги. Імаго, живлячись листям, вигризають на ньому наскрізні отвори різної величини та щільності, знищуючи таким чином значну частину асимілюючої поверхні, а личинки скелетують листя чи живляться підземними частинами рослин, інколи плодами [3, 4]. В результаті цього пошкоджені рослини знижують приріст, а при масовому ураженні часто гинуть, і це завдає значних збитків сільському і лісовому господарствам нашої країни. Найнебезпечнішим шкідником є колорадський жук [2, 3].

Незважаючи на те, що листоїди є досить вивченою групою жуків в Україні, рівень дослідженості цих комах у межах Волинського Полісся, зокрема Любомльського району, досить низький. На основі вище зазначених відомостей, стає очевидною важливість дослідження сучасного стану фауни і біоекологічних особливостей листоїдів, що і було покладено в основу нашого дослідження.

Мета дослідження: уточнити видовий склад, дослідити особливості біології та екологію листоїдів Любомльського району.

Робота написана на основі аналізу результатів власних зборів та спостережень за хризомелідами, які були проведені в межах Любомльського району протягом травня–серпня 2016 року в основних біотопах (луки, ліси, агроценози). Збір жуків їх фіксацію та систематичну обробку проводили згідно загальноприйнятих методик [1, 3, 4]. Досліджено понад 500 екземплярів комах.

Результати дослідження. На території Любомльського району ми зареєстрували 14 видів листоїдів із 8 родів: рід *Agelastica* – листоїд фіолетовий вільховий *Agelastica alni* Linnaeus, 1758; рід *Leptinotarsa* – колорадський жук *Leptinotarsa decemlineata* Say, 1824; рід *Chrysomela* – тополевий листоїд *Chrysomela populi* Linnaeus, 1758, червонокрилий вербовий листоїд *Chrysomela saliceti* Suffrian, 1849, осиковий листоїд *Chrysomela tremula* Fabricius, 1787; рід *Gastrophysa* – гречаний листоїд *Gastrophysa polygoni* Linnaeus, 1758, щавлевий листоїд *Gastrophysa viridula* De Geer, 1775; рід *Chrysolina* – листоїд зелений м'ятний *Chrysolina herbacea* Duftschmid, 1825, листоїд облямований *Chrysolina limbata* Fabricius, 1775, листоїд ясноточний *Chrysolina fastuosa* Scopoli, 1763; рід *Cryptocephalus* – скритоглав шовковистий *Cryptocephalus sericeus* Linnaeus, 1758; рід *Plagiosterna* – листоїд вільховий *Plagiosterna aenea* Linnaeus, 1758; рід *Oulema* – п'явиця червоногруда *Oulema melanopus* Linnaeus, 1758, п'явиця синя *Oulema lichenis* Linnaeus, 1758.

На луках зареєстрували 8 видів: *G. polygoni*, *Ch. herbacea*, *Ch. limbata*, *G. viridula*, *Ch. fastuosa*, *C. sericeus*, *P. aenea*, *Ch. tremula*. У листяних лісах виявили також 8 видів: *Ch. populi*, *Ch. herbacea*, *Ch. limbata*, *G. viridula*, *Ch. fastuosa*, *C. sericeus*, *P. aenea*, *Ch. tremula*. В агроценозах знайшли 6 видів: *L. decemlineata*, *G. polygoni*, *G. viridula*, *Ch. fastuosa*, *O. melanopus*, *O. lichenis*. Таким чином, до євритопних видів віднесли щавлевого та ясноточного листоїдів, оскільки вони були зареєстровані в усіх типах досліджуваних біотопів. Стенотопними виявилися тополевий листоїд, колорадський жук, п'явиці синя та червоногруда.

Листяні породи дерев уражають *Ch. populi*, *A. alni*, *Ch. saliceti*, *Ch. tremula*. Трав'янисту рослинність пошкоджують *G. polygoni*, *Ch. herbacea*, *Ch. limbata*, *G. viridula*, *Ch. fastuosa*, *C. sericeus*. Шкідниками сільськогосподарських культур є *L. decemlineata*, *G. polygoni*, *G. viridula*, *O. melanopus*, *O. lichenis*.

Хризомеліди починають з'являтися у кінці квітня і їх літ триває до жовтня. Найраніше (кінець квітня) з'являється листоїд тополевий і п'явиця червоногруда, оскільки вони зимують у фазі імаго. Всі інші види розпочинають літ пізніше – у травні – на початку червня.

Найвищу плодючість має колорадський жук, самка якого відкладає до 400 яєць, і тополевий листоїд – 220–500 яєць, найнижчу – листоїд зелений м'ятний, плодючість якого становить від 2 до 16 яєць.

Висновки. Видове багатство листоїдів Любомльського району представлено 14 видами. Більш різноманітними у видовому відношенні є комплекси хризомелід природних біотопів – лісів і лук (по 8 видів), дещо бідніший видовий склад в агроценозах (6 видів). Небезпечними шкідниками сільськогосподарських культур є *L. decemlineata*, *O. melanopus*, *O. lichenis*.

Джерела та література

1. Беньковський, А. О. Определитель жуков-листоедов (Coleoptera Chrysomelidae) европейской части России и европейских стран ближнего зарубежья / А. О. Беньковський. – М., 1999. – 204 с.
2. Вилкова, Н. А. Стратегия защиты сельскохозяйственных растений от адвентивных видов насекомых-фитофагов на примере колорадского жука / Н. А. Вилкова, Г. И. Сухорученко, С. Р. Фасулати // Вестник защиты растений. – 2005. – № 3. – С. 3-15.
3. Насекомые и клещи вредители сельскохозяйственных культур / Л. В. Арнольди, Е. Л. Гурьева, В. М. Емец [и др.]; за ред. О. Л. Крыжановского. – Ленинград : Наука, 1974. – 334 с.
4. Оглобин, Д. А. Фауна СССР насекомые жестоккрылые листоеды, Galegusinae / Д. А. Оглобин. – Л.–М. : АН СССР, 1936. – 455 с.

Ващук Т. А. – студентка IV курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Вплив кофеїновмісних напоїв на нейродинамічні реакції людини

Постановка проблеми. ХХ століття принесло небачені раніше досягнення, воно було ознаменоване надзвичайно інтенсивним науково-технічним прогресом, який триває і дотепер. На даний час кава та інші напої, які містять кофеїн, є дуже популярними, оскільки допо-

магають залишатись бадьорими, активними, підтримувати високу розумову працездатність протягом тривалого часу. З іншого боку, вплив цих речовин вивчений недостатньо. Результат може бути неочікуваним. Тому дослідження впливу кофеїну на показники діяльності нервової системи є актуальним [1; 3].

Мета дослідження. Дослідити вплив кофеїну на такі нейродинамічні властивості людини, як час простої зорово-моторної реакції, розумову працездатність та тип нервової системи.

Результати дослідження. У дослідженні приймали участь 33 студенти біологічного факультету (з них 11 чоловічої та 22 жіночої статі), які були детально ознайомлені з метою та протоколом обстеження та добровільно на нього погодились. Усі досліджувані на час експерименту були здоровими за самооцінкою.

Показники розумової продуктивності та тип нервової системи визначали за результатами тепінг-тесту (за методикою Ільїна), час простої зорово-моторної реакції (ПЗМР) – за допомогою хронорефлексометра (прилад «Бар'єр»). Усі дослідження проводили двічі: перше – контрольне дослідження, друге – після впливу кофеїну (чашки міцної натуральної кави).

Отримані результати опрацьовували методами варіаційної статистики з порівнянням середніх величин (за Т-критерієм Стьюдента та Манна-Уїтні) та кореляційного аналізу (за Пірсоном). Оцінювали відмінності у показниках контрольної та експериментальної груп на першому та другому етапі досліджень.

У результаті проведених досліджень було виявлено, що середні значення показника часу ПЗМР у контролі були дещо нижчими, ніж в експерименті і відповідно становили $227,78 \pm 3,06$ мс та $231,55 \pm 3,25$ мс. Під час порівняльного аналізу цих показників із використанням Т-критерію Стьюдента достовірних відмінностей не встановлено, не виявлені також достовірні статеві відмінності. Проведений кореляційний аналіз значимих та високих кореляційних зв'язків не виявив.

За допомогою тепінг-тесту ми виявили, що в обох статевих групах загальна кількість виконаних рухів зростала після впливу кофеїну (у чоловіків від $191,55 \pm 4,77$ до $196,18 \pm 6,48$; а у жінок від $203,68 \pm 3,85$ до $207,64 \pm 5,93$), не зважаючи на низхідний графік кривої працездатності.

При порівнянні середніх величин у статевих групах встановили, що жінки виконали достовірно більшу кількість рухів у другому часовому відрізку в контрольній ситуації, порівняно з чоловіками ($34,32 \pm 1,22$ та $31,09 \pm 0,95$ відповідно). В інших часових проміжках в обох тестових ситуаціях статистично достовірних відмінностей середніх величин не виявлено.

Для дослідження закономірних змін показників теплінг-тесту у контролі та після впливу кофеїну здійснили кореляційний аналіз даних. Проведений аналіз дозволив виявити позитивні значимі та високі кореляційні зв'язки у більшості часових проміжків у всіх групах досліджуваних.

Висновки.

1. Кофеїн не впливає на час простої зорово-моторної реакції досліджуваних обох статей.

2. Кофеїн підвищує рухливість нервових процесів, про що свідчать високі кореляційні зв'язки показників загальної кількості виконаних рухів за весь часовий інтервал у контролі та після впливу кофеїну в обох статевих групах.

3. Після впливу кофеїну змінюється характер кривої працездатності таким чином, що висока працездатність зберігається на початку виконання завдання, а потім поступово знижується.

Джерела та література

1. Єна А. Професійний психологічний відбір як вагома складова збереження здоров'я і трудового потенціалу населення України / Єна А., Кальниш В. // Ліки України. – № 2. – лютий 2002. – С. 7–9.
2. Макаренко М. В. Функціональний стан центральної нервової системи у осіб з різним рівнем рухливості нервових процесів / Макаренко М. В., Лизогуб В. С., Петренко Ю. О. // Фізіол. журнал. – 2002. – Т. 48. – № 1. – С. 9–14.
3. Кокун О. М. Оптимізація адаптаційних можливостей людини : психофізіологічний аспект забезпечення діяльності : Монографія. – К. : Міленіум, 2004. – 265 с.
4. Чайченко Г. М. Фізіологія людини і тварини / Чайченко Г. М., Цибенко В. О, Сокур В. Д. : підручник для студ. біол. спец. вищ. навч. закл. – К. : Вища школа, 2003. – 464 с.

Галамай І. В. – студентка ІV курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки
Шевчук А. Б. – учениця
Луцького НВК № 10

Стан фізичного здоров'я школярів різних груп з фізичного виховання.

Постановка проблеми. Погіршення показників рівня здоров'я фахівці пов'язують, як із погіршенням екологічної ситуації, зниженням рівня соціальної та медичної культури населення, так і з недостатніми можливостями методики оцінки стану здоров'я дітей на донозологічному етапі [1]. Під час шкільного навчання навіть мінімальний за силою, але тривалий вплив шкідливого фактору, може перевищити адаптаційні можливості дитини та призвести до потенціювання процесів дезадаптації. Зростаюче з року в рік навчальне навантаження, тривале перебування в статичній позі та недостатня увага до природної потреби дитини у русі призводять до вимушеної гіпокінезії та погіршення стану здоров'я, що в свою чергу викликає порушення соматичного, психічного, фізичного та репродуктивного здоров'я [2, 3, 4].

Мета дослідження – зробити порівняльний аналіз показників, що характеризують стан фізичного здоров'я школярів віком 10-12 років основної та підготовчої медичної груп з фізичного виховання.

Результати дослідження. У дослідженні брали участь школярі віком 10-12 років Луцького навчально-виховного комплексу №10.

На основі наших досліджень було встановлено, що у школярів основної медичної групи з фізичного виховання антропометричні показники є дещо нижчими, ніж у школярів з підготовчої групи. У досліджуваних хлопчиків основної групи показник зросту становить – $150,2 \pm 29$ і підготовчої групи – $149,8 \pm 4,7$ (при $p \geq 0,05$), а у дівчаток вони є вищими у підготовчій групі при $p \leq 0,05$.

Показник маси тіла у хлопчиків 10-12 років основної групи вони нижчі, ніж в хлопчиків підготовчої ($37,8 \pm 2,5$ та $39,4 \pm 2,8$ відповідно). У групі дівчаток такого ж віку показники мають таку ж тенденцію і становлять – $31,4 \pm 2,11$ і $39,6 \pm 3,74$

Провівши аналіз таких антропометричних вимірювань як зріст, маса тіла, обхват грудної клітки відмічаємо, що фізичний розвиток як

хлопчиків, так і дівчаток обох груп з фізичного виховання віком 10–12 років є гармонійним і не відрізняються від середніх.

При дослідженні фізіометричних показників у хлопчиків і дівчаток вікової групи (10–12 років) ми отримали показники, значення яких не відрізняються від фізіологічних нормативних даних.

При порівняльному аналізі показників артеріального тиску не відмічали достовірно значимих відмінностей у всіх групах досліджуваних школярів, що вказує раціональну адаптацію до фізичного навантаження [3, 5].

При оцінці індексу Робінсона відмічаємо, що у всіх досліджуваних групах школярів даний показник відповідає високому рівню функціонального стану серцево-судинної системи, аеробного забезпечення та економізації функцій і становить у всіх випадках менше 55 (норма менше 75). Причому у групі хлопчиків даний показник має статистично достовірне значення і є нижчим, порівняно з групою дівчаток, де він є дещо вищим.

В результаті розрахунків індексів фізичного розвитку як хлопчиків, так і дівчаток віком 10–12 років робимо висновок, що масово-ростове співвідношення (індексу Кетле) обох груп є пропорційним і показники знаходяться в межах фізіологічної норми стандартних показників [6].

Висновки. Отже, провівши порівняльний аналіз показників спостерігається залежність між дозованими фізичними навантаженнями і станом фізичного розвитку організму школярів віком 10–12 років. Вищі показники функціонального стану та рівня фізичного здоров'я у школярів основної групи з фізичного виховання можна пояснити їх достатньою руховою активністю на уроках з фізичної культури.

Джерела та література

1. Арефьев В. Г. Сучасна методика оцінювання рівня фізичного розвитку учнів загальноосвітніх шкіл // Наук. часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – Вип. 4 (29). – С. 31–36.
2. Борисова Т. С. Гигиеническая оценка состояния здоров'я детей и подростков: метод. Рекомендации / Т. С. Борисова, Ж. П. Лабодаева. – 2-е изд. – Минск : БГМУ, 2009. – 329 с.
3. Гозак С. В. Особливості функціонального стану організму школярів в залежності від організації фізичного виховання / С. В. Гозак, О. Т. Єлізарова, І. О. Калініченко // Довкілля та здоров'я. – 2012. – №1. – С. 60–65.
4. Квашніна Л. В. Фізична підготовленість та рівень адаптаційних можливостей дітей молодшого шкільного віку / Л. В. Квашніна, Ю. А. Маковкіна, А. В.

- Костенко, І. О. Калініченко // Перинатологія та педіатрія. – 2007. – №1(29). – С. 42–46.
5. Польша Н. С. Скринінгова оцінка адаптаційно-резервних можливостей дітей шкільного віку // Н. С. Польша, С. В. Гозак, О. Т. Єлізарова, Т. В. Станкевич, А. М. Парац, Л. М. Новгородська / Методичні рекомендації – 10.13/101.13. – Київ, 2013. – 22 с.
6. Шахненко В.І Сучасні підходи до тлумачення змісту і ведення здорового способу життя як умови фізичного здоров'я // Наук. часопис Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Харків [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/3983/2/Shahnenko.pdf>

Голодюк Ю. – студентка ІV курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки
Захарчук О. – студентка ІІІ курсу
біологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат біологічних наук, доцент
кафедри фізіології людини і тварин
біологічного факультету СНУ
імені Лесі Українки, О. Р. Дмитроца

Показники насичення киснем крові школярів підліткового віку, котрі постійно проживають на радіоактивно забрудненій території

Постановка проблеми. За даними наукових досліджень відмічено тенденцію до погіршення стану здоров'я дитячого населення України. Особливе занепокоєння викликають високі рівні та постійне підвищення захворюваності хворобами, які пов'язані з чинниками довкілля [1, 2]. Стан здоров'я населення кожного району, регіону чи держави залежить від санітарно-екологічного стану довкілля. Погіршення екологічної ситуації практично в усіх регіонах світу, в тому числі і в Україні, пов'язано з антропогенною діяльністю. Одними із найбільш небезпечних екотоксикантів є важкі метали, токсичність яких визначається їх здатністю впливати на динамічну хімічну рівновагу в системі живих організмів, що обумовлено утворенням міцних

або незворотних зв'язків з хімічними компонентами клітини, головним чином з біологічними молекулами [3, 4].

Мета дослідження. Вивчити особливості показників насичення киснем крові школярів підліткового віку, котрі проживають на радіоактивно забрудненій території.

Результати дослідження. Дослідження проведено на 400 школярах підліткового віку (12–13 років), здорових. Усі обстежувані були поділені на дві групи (по 200 осіб), залежно від місця проживання: I група – контрольна група (учні Шацького району, відносно екологічно чистий район), II група – експериментальна група (учні Маневицького району, радіоактивно забруднена зона). В межах груп виділяли підгрупи (по 100 осіб) за віком (12 і 13 років) та статтю (по 50 осіб). Показники насичення киснем (сатурацію) крові визначали з допомогою пульсоксиметра (значення; високий рівень – вище 100 % , низький рівень – нижче 90 % ; норма – 90–100 %) [3].

При обробці отриманих даних використовувались методи варіаційної статистики з оцінкою t-критерія Стьюдента з визначенням середнього значення показника (M), величини середньої похибки ($\pm m$), критерію достовірності Стьюдента (t).

Аналізуючи результати дослідження норми було встановлено достовірно вищі показники сатурації крові школярів підліткового віку, що проживають у відносно чистому екологічному районі, не залежно від статі та віку обстежуваних (I група: хлопці 12 та 13 років – $93,92 \pm 0,69$ та $95,10 \pm 0,83$ відповідно, дівчата – $93,88 \pm 0,68$ та $93,78 \pm 1,21$; II група: хлопці 12 та 13 років – $82,3 \pm 1,21$ та $83,8 \pm 1,16$, дівчата – $77,14 \pm 1,07$ та $83,28 \pm 1,63$). Слід зазначити, що частка обстежуваних експериментальної групи з нормативними значеннями сатурації крові є значно нижчою, порівняно з контрольною та вищою серед хлопців (20–24 %), порівняно з дівчатами (6–16 %). Нами зафіксовано, ще серед усіх школярів контрольної групи частка обстежуваних з підвищеним насиченням киснем крові коливається від 6–8 % (12 років) до 14–16 % (13 років); за вказаним показником переважають хлопці. Тоді як в експериментальній групі лише дівчата 13 років характеризувалися підвищеною сатурацією крові (12 %). Серед дітей радіоактивно забрудненої території відмочено значну часту з низькими показниками санатурації (понад 70 % випадків), що може спричинювати ослаблення серцево-судинної, сповільнену роботу мозку [1, 3].

Таким чином, були встановлені відмінності між показниками насичення киснем крові між групами обстежуваних, які проживають на відносно чистій та радіоактивно забрудненій територіях.

Висновки.

1. Показники насичення киснем крові є достовірно вищими у дітей підліткового віку, котрі проживають на відносно чистій екологічній території; з віком вказаний показник дещо підвищується.

2. У школярів, що проживають на радіоактивно забрудненій території, частка обстежуваних із нормативними значеннями сатурації крові є низькою (до 24 %), порівняно з контрольною групою (до 72 %).

3. Хлопці характеризуються дещо вищими показниками насичення киснем крові, порівняно з дівчатами; проте в експериментальній групі лише дівчата 13 років характеризувалися підвишеними показниками сатурації крові.

Джерела та література

1. Антипкін Ю. Г. Наукові та практичні проблеми збереження здоров'я дітей України / Ю. Г. Антипкін // *Врачебная практика*. – 2007. – №1. – С. 7–11.
2. Бердник О. В. Основні закономірності формування здоров'я дитячого населення, що проживають в регіонах з різною екологічною ситуацією / О. В. Бердник. – Київ, 2003. – с. 15 – 23.
3. Вікова фізіологія з основами гігієни : Методичні вказівки до проведення практичних робіт / О. Дмитроца, О. Киричук, С. Швайко. – Луцьк, 2017. – 30 с.
4. Параняк Р. П. Шляхи надходження важких металів в довкілля та їх вплив на живі організми / Р. П. Параняк, Л. П. Васильцева, Х. І. Макух // *Біологія тварин*. – 2007. – Т. 9, № 1–2. – С. 33–39.
5. Мацевич Л. Л. Генетична активність важких металів в еукаріотичних клітинах / Л. Л. Мацевич, Л. Л. Лукаш // *Біол. і клітина*. – 2001. – Т. 17, № 1. – С. 5–19.

Абрамчук О. М. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри

СНУ імені Лесі Українки

Гочачко К. Ф. – студентка III курсу біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Фактори ризику розвитку порушень роботи серця

Постановка проблеми. Хвороби серцево – судинної системи на сьогоднішній день є основною причиною передчасної смертності у

світі. Так за даними ВОЗ у 2005 році від захворювань ССС померли 17,5 млн осіб, що склало 30 % всіх випадків смерті у світі. У структурі загальної смертності в Україні за даними 2008 року частка захворювань ССС перевищує рівні смертності від онкологічної захворюваності, захворювань дихальної системи, шлунково-кишкового тракту, тощо [1, 32].

Впродовж останніх років відмічається зростання серцево-судинної патології у багатьох людей. Незважаючи на те, що в цьому напрямку досліджень людство накопичило досить вагомий досвід, все ж таки ця проблема залишається актуальною й сьогодні.

Мета дослідження. Метою дослідження було вивчити та класифікувати основні фактори ризику розвитку порушень роботи серця за допомогою накопичених літературних даних.

Результати дослідження. Фактори ризику розвитку порушень роботи серця мають різну природу. Однією з класифікацій є поділ факторів на біотичні та абіотичні. До біотичних факторів належать ожиріння, вік, стать, спадковість, цукровий діабет, артеріальна гіпертензія, стресові ситуації, гіпокінезія тощо. Результати досліджень вчених Фридмана та Розенмана свідчать про шкідливий вплив біотичних факторів на роботу серця. Згідно з їх експериментальними даними відомо, що ризик смертності від ІХС підвищується відповідно до збільшення рівня холестерину в крові. Так вченими було встановлено, що смертність від ІХС серед людей з рівнем холестерину, який перевищував 300 мг/дл, виявилася протягом шести років більш ніж у чотири рази вищою, ніж серед осіб, у яких рівень холестерину був менше 180 мг/дл [3, 45].

За свідченнями доктора Роберта Еліота, який назвав «гарячими» тих людей, організм яких неадекватно реагує на стрес, відомо, що у них у відповідь на щоденні життєві стреси значно збільшується ЧСС та різко підвищується тиск крові. Такі реакції на стрес можуть поступово вражати коронарні артерії та серцевий м'яз.

Поряд із загальновизнаними факторами ризику біотичного характеру є й низка несприятливих факторів абіотичного характеру, що істотно впливають на захворюваність серцево-судинної системи. Перш за все це наслідки розвитку науково-технічного прогресу як на виробництві, так і в побуті. Одним із таких факторів є електричні й магнітні поля. Електромагнітне опромінення людини радіохвилями супроводжується тепловими та нетепловими ефектами в біологічних

тканинах і рідинах. У зоні генерування електромагнітного поля відбувається безперервний взаємний перехід електричного поля в магнітне [2, 21]. Патологія серцево-судинної системи, що діагностується у пацієнтів, які працюють в умовах впливу електромагнітних полів малої інтенсивності, представлена нейроциркуляторною дистонією, гіпертонічною хворобою, порушенням серцевого ритму, атеросклерозом та міокардіосклерозом. Насамперед під вплив надвисоких частот електромагнітного випромінювання потрапляють робітники телерадіостанцій, персонал транкінгової мережі, авіадиспетчери, військові та моряки, які працюють на радарних установках, працівники метеорологічних радіолокаторів [2, 22].

З факторів абіотичного характеру негативний вплив на роботу серця також мають ряд хімічних сполук. Особливо шкідливу дію серед них становлять: фосфоорганічні сполуки (ФОС); рослинні алкалоїди (нікотин, кокаїн); нестероїдні протизапальні засоби та інгібітори циклооксигенази (ЦОГ 2); оксид азоту (NO); ціанистий водень. Негативний вплив хімічних сполук на серцево-судинну систему можна розглянути на прикладі нікотину. Під дією цього рослинного алкалоїду судини стають більш вузькими, ніж в нормі, менш еластичним, стінки коронарних судин пошкоджуються, відбувається порушення судинного тону. Саме тому у курців частота серцевих скорочень у 2-2,5 рази більша ніж в нормі. Серцевий м'яз у курців зазнає великого навантаження через звуження судин, внаслідок чого кисень не може нормально транспортуватися до серцевого м'яза. Як наслідок відбувається «голодування» серцевого м'яза і в кінцевому результаті підвищується вірогідність інфаркту міокарда, та інших серцево – судинних захворювань.

Висновки. Отже, з вищезрозглянутого матеріалу випливає що проблема розвитку серцево – судинних захворювань є однією з найважливіших у медичній науці і практичній охороні здоров'я, так як вона переросла вузькомедичні межі, і стала державною. Серцево-судинні захворювання являють собою важливу медико-соціальну проблему, оскільки займають перше місце в структурі причин смертності та інвалідизації населення. Успішне лікування порушень серцево-судинної системи значно залежить від своєчасного виявлення патологічних процесів. Проаналізувавши літературні джерела можна стверджувати, що при наявності кількох факторів, ризик захворюваності більший. Наприклад, у людей, які палять і мають підвищений рівень холесте-

рину в крові, ризик виникнення ІХС, у 3–4 рази більший ніж у людей, що ведуть здоровий спосіб життя і відповідно мають нормальний рівень холестерину.

Джерела та література

1. Гайдаєв Ю. М. Стан здоров'я населення України та забезпечення надання медичної допомоги. / Ю. М. Гайдаєв, В. М. Коваленко, В. М. Корнацький // Аналітично-статистичний посібник. – К. : «Укрмедкн», 2007. – С. 17.
2. Гембицкий Е. В. О последствиях воздействия СВЧ поля / Е. В. Гембицкий // Москва : Военно-медицинский журнал. – 1972. – № 10. – С. 58–63.
3. Коваль С. М. Клиническая физиология сердца [Електронний ресурс] / С. М. Коваль // Медицина. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://medbookaide.ru/books/fold9001/book2039/content.php>.

Грицуняк М. В. – студентка III курсу
біологічного факультету

Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Омельковець Я. А. – кандидат
біологічних наук, доцент кафедри зоології
СНУ імені Лесі Українки

Цитоархітектоніка кохлеарних ядер тупайї звичайної, їжака європейського та вечірницьі рудої

Постановка проблеми. Кохлеарний комплекс є першою центральною ланкою слухової системи ссавців. Будову кохлеарних ядер можна вважати ключем до розуміння організації всього акустичного шляху мозку, оскільки саме ці відділи, тісно зв'язані з рецепторами, в найбільш «відкритій», доступній для вивчення формі відображають напрямки спеціалізації слуху ссавців [1].

Ступінь розвитку слухової системи загалом та її центральних відділів зокрема залежить від ролі відповідного органу чуття в екології певного виду, насамперед у добуванні їжі та орієнтуванні в просторі. Тому порівняння кохлеарних ядер ссавців різних екологічних груп становить значний інтерес в еколоморфологічному аспекті, оскільки це дає можливість зрозуміти зв'язок між рівнем розвитку слухового аналізатора та способом життя виду.

Мета дослідження: дослідити цитоархітектоніку кохлеарного комплексу тупайї звичайної.

Результати дослідження. Об'єктом дослідження стали кохлеарні ядра тупайї звичайної (*Tupaia glis*), їжака європейського (*Erinaceus europaeus*) та вечірниць рудої (*Nyctalus noctula*).

Дослідження проводилися відповідно до загальноприйнятих методик на серійних препаратах, зафарбованих за методикою Нісля.

Кохлеарний комплекс у досліджуваних тварин складається з двох ядер: дорзального кохлеарного ядра (*nucleus dorsalis cochlearis*) та вентрального кохлеарного ядра (*nucleus ventralis cochlearis*), які займають дорзолатеральне положення в довгастому мозку та утворюють на його поверхні випинання, яке найкраще простежується у вечірниць рудої [2].

У дорзальному кохлерному ядрі тупайї можна виділити кілька типів нервових клітин, що відрізняються розмірами, формою та щільністю залягання. Так, довжина перикаріону веретеноподібних нейронів становить $10,27 \pm 0,25$ мкм, а середня ширина $6,53 \pm 0,12$ мкм, а зірчастого – $9,2 \pm 0,14$ мкм та $5,9 \pm 0,11$ мкм відповідно. Середній об'єм перикаріонів нейронів у дорзальному кохлеарному ядрі тупайї становить $190,5$ мкм³. Щільність нервових клітин у ядрі становить $25153 \pm 103,22$ нейронів на 1 мм³.

У дорзальному ядрі їжака виділяють 4 цитоархітектонічні шари. У першому шарі присутні веретеноподібні клітини, повздовжній діаметр яких становить $12,1 \pm 0,18$ мкм, а поперечний діаметр – $6,7 \pm 0,20$. Другий шар характеризується наявністю великих пірамідних нейронів, довжина яких становить $16,4 \pm 0,46$ мкм, а ширина – $12,7 \pm 0,27$ мкм. Клітини середніх розмірів головним чином зосередженні між третім і четвертим шаром. У четвертому шарі виявлено невелика кількість малих нейронів з повздовжнім діаметром $16,8 \pm 0,17$ мкм та поперечним діаметром $5,2 \pm 0,08$ мкм. Середній об'єм перикаріонів у дорзальному ядрі їжака становить $237 \pm 6,1$ мм³. Щільність нейронів становить $90423 \pm 3014,9$ на 1 мм³ [2].

У дорзальному слуховому ядрі рудої вечірниць спостерігається велика різноманітність форм клітин. Перший цитоархітектонічний шар бідний на клітини. Зрідка трапляються дрібні нейрони пірамідної та веретеноподібної форми, довжина яких становить $8,1 \pm 0,26$ мкм, а ширина – $5,7 \pm 0,23$ мкм. Клітини другого шару – пірамідні і неправильної форми, повздовжній діаметр перикаріону яких становить

13,3±0,09, а поперечний – 9,0±0,34 мкм. У третьому шарі виявлено дрібні клітини (об'єм перикаріонів яких не перевищує 150 мкм³). Також спостерігаються веретеноподібні клітини, об'єм тіла яких досягає 426 мкм³ [2].

Вентральне кохлеарне ядро тупайї за розмірами перевищує дорзальне. Форма ядра також дещо відрізняється від такої попереднього. У складі nucleus ventralis cochlearis наявні веретеноподібні нейрони, повздовжній діаметр яких становлять 11,32±0,29 мкм та поперечний діаметр – 6,41±0,24 мкм. Також присутня велика кількість зірчастих нервових клітин, які характеризуються меншими розмірами, ніж веретеноподібні. Середній об'єм перикаріонів у вентральному кохлеарному ядрі становить 143,6 мкм³. Щільність нейронів становить 20452±95,221 на 1 мм³.

У вентральному слуховому ядрі звичайного їжака можна виділити кілька ділянок, які не маючи чітких меж, відрізняються щільністю і розмірами нейронів. У латеральній частині переважають пірамідні і веретеноподібні нервові клітини, довжина яких 19,5±0,40 мкм, а ширина – 7,8±0,25 мкм. Об'єм перикаріонів становить 767±39,6 мкм³. Повздовжній діаметр клітин медіальної частини ядра становить 23,5±0,8 мкм, а поперечний – 7,9±0,25 мкм. Мінімальна щільність клітин спостерігається в латеральній частині ядра – 31415±1115,6 на 1 мм³, а максимальна – в вентральній і становить 43491±1021,5 на 1 мм³ [2].

У рудої вечорниці в латеральній і вентральній частинах вентрального кохлеарного ядра спостерігаються три- і біполярні клітини, об'єм яких становить 175±19,4 мкм³. Центральна частина ядра складається з різноманітних, по формі великих і середніх розмірів клітин. Щільність нейронів становить 49727±1757,4 на 1 мм³ [2].

Висновки. Порівняльний аналіз даних дозволяє зробити висновок, про те, що кохлеарний комплекс тупайї менш розвинутий порівняно з вечірницею рудою, але прогресивніший, ніж їжака європейського. Максимальний розвиток кохлеарного комплексу спостерігається у вечірниці рудої. Це пояснюється екологією виду, оскільки для орієнтування у просторі і полювання *Microchiroptera* використовують ехолокацію.

Джерела та література

1. Богословская М. С. Слуховая система млекопитающих / М. С. Богословская, Г. М. Солнцева. – Москва : Наука, 1979. – 214 с.

2. Омельковец Я. А. Сравнительно-морфологическое исследование кохлеарных ядер некоторых рукокрылых и насекомоядных // *Plecotus et al.* – 2002. – № 5. – С. 3–10.

Гришук О. М. – студентка III курсу
біологічного факультету СНУ
імені Лесі Українки

Хитрик А. В. – студентка III курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Морфо-функціональні зміни в м'язах та нервово-м'язових синапсах під час старіння

Постановка проблеми. Проблема біології старіння і старості – безумовно, одна з найбільш хвилюючих проблем, які стоять перед людиною окремо і людством в цілому. На сьогодні ознаки старіння чітко визначені, на відміну від механізму. Якщо механізм старіння існує, то він вкрай складний, специфічний для кожного виду або навіть органу чи клітини, і при цьому практично не вивчений [2, 161].

Старіння є однією з найбільш комплексних невирішених проблем біології. Накопичені масиви даних про вік-залежні зміни у різних видів живих істот і людини вимагають упорядкування. Щоб пояснити всі механізми старіння, необхідно детально вивчити і систематизувати зміни, що відбуваються на всіх рівнях будови організму, знайти взаємозв'язок між процесами та методи, щоб їм протистояти. Таким чином, **актуальність** даної теми полягає у вивченні та аналізі наявних на сьогоднішній день літературних даних, щодо морфо-функціональних змін у визначених структурах організму, а саме нервово-м'язових синапсах та волокнах скелетних м'язів у процесі старіння.

Мета дослідження – ознайомлення за допомогою накопичених літературних даних з механізмами старіння організму та морфо-фізіологічними змінами в м'язах та нервово-м'язових синапсах, що відбуваються під час старіння.

Старіння – це сукупність різних механізмів на молекулярному, клітинному, органному і системному рівнях, що ведуть до інволютивних змін в органах і тканинах зі згасанням функцій організму [1, 25].

Відомо, що у процесі онтогенезу значно збільшується маса м'язової тканини. Під час старіння спостерігається поступове зменшення її ваги за рахунок втрати води, сухого залишку, вмісту іонів і азоту; раніше правильне паралельне розташування міофібрил змінюється, набуваючи спіралеподібного або кільцеподібного напрямку. Особливо чітко це виявляється в 70–90 років [3]. Одним з показників стану м'язів є їх тонус, який на початку онтогенезу безперервно підвищується, а потім (приблизно після 55 років) відбувається закономірне його зниження. З віком в процесі старіння організму наступають зміни функціональних можливостей серцево-судинної, дихальної та інших систем; рухового апарату і м'язів; відбувається порушення обміну речовин – все це призводить до обмеження рухової активності [3]. Спостерігаються сповільнені темпи рухів, швидка втома, зменшення пластичності м'язів, змінюється швидкість рухових реакцій, знижується чутливість і спостерігаються випадання сухожильних рефлексів.

На сьогоднішній день існує величезна кількість теорій старіння, які побудовані на різних принципах. В нас час спостерігається переплетення як різних, так і схожих процесів, які можуть бути інтерпретовані в різних підходах до визначення старіння [2, 49]. Проведений аналіз літературних джерел засвідчив, що ще не існує єдиної теорії, яка б могла всебічно і ґрунтовно розкрити всю багатогранність процесу старіння м'язової тканини і нервово-м'язових синапсів та механізми, що лежать в його основі.

Висновки. Старіння м'язової тканини характеризується зменшенням розмірів і зміною форми м'язових волокон (зменшення довжини і подовження сухожилля), її заміною на жорстку фіброзну тканину. Під час старіння м'язової тканини спостерігається: відкладання ліпофусцину і жирів, дегенерація окремих м'язових клітин (ущільнення і потовщення плазматичної мембрани, мікророзриви, варикозні включення, крапель жиру, зниження значення мембранного потенціалу, стає тривалішим потенціал дії, уповільнюється швидкість проведення струму), порушення архітектоніки взаємного розташування елементів скорочувальної субодиниці, накопичення не-функціональних мітохондрій, зміна співвідношення макромолекул у міоцитах і фосфоліпідного складу реакцій перекисного окислення ліпідів [3]. Здійснивши аналіз ряду даних вітчизняних та літературних джерел, можна стверджувати, що в процесі старіння задіяна велика кількість генетичних факторів і

механізмів, які впливають на стан та функціональну здатність м'язових волокон і призводять до їх старіння. У процесі старіння відбувається зменшення кількості синаптичних зв'язків, зменшення кількості церебральних рецепторів, спостерігається медіаторна церебральна недостатність, що призводить до дисбалансу нейромедіаторних систем. В першу чергу спостерігаються зміни сигнальних каскадів на рівні клітинного ядра, потім відбуваються порушення структурно-функціональних властивостей синаптичних мембран і їх деградація.

Джерела та література

1. Актуальні питання алергології в практиці сімейного лікаря : навч. посіб. для лікарів-інтернів і лікарів – слухачів закл. (ф-тів) післядиплом. освіти / [Вороненко Ю. В. та ін.] ; за ред. акад. НАМН України, проф. Вороненка Ю. В., проф. Шекери О. Г., проф. Кузнецової Л. В. ; Нац. мед. акад. післядиплом. освіти ім. П. Л. Шупика, Ін-т сімейн. медицини. – Київ : Заславський О. Ю. [вид.], 2016. – 322 с.
2. Анисимов В. Н. Молекулярные и физиологические механизмы старения : в 2 т. – 2-е изд. перераб. и доп. / В. Н. Анисимов. – СПб. : Наука, 2008. – Т. 1. – 481 с.
3. Злагостев А. С. Нервно-мышечный аппарат в процессе старения [Электронный ресурс] / А. С. Злагостев // Геронтология. – 2013. – Режим доступа до сайту: <http://gelib.ru/books/item/f00/s00/z0000006/st007.shtml>

Машевська А. С. – старший викладач
кафедри ботаніки

СНУ імені Лесі Українки

Губарик Н. С. – студентка IV курсу

біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Сорти крокусів у відкритому ґрунті в Любешівському районі Волинської області

Постановка проблеми. Кожному з нас дорога перша весняна квітка, тому серед декоративних рослин ранньовесняні цибулинні і бульбоцибулинні культури займають особливе місце, вражаючи всіх різноманітністю форм, фарб і запахом своїх квітів [2,3]. Крокуси з

успіхом вирощуються в самих різних природно-кліматичних зонах. Вони незамінні для створення весняних квітників, а можливість використання їх для отримання в зимовий час квітучих рослин в оранжереях, відіграла велику роль у повсюдному поширенні [1,4,5].

Актуальність дослідження обумовлена необхідністю вивчення біоморфологічних особливостей видів роду Крокус, оскільки висока атрактивність, особливі строки цвітіння (як весняно-квітучого, так і осінньо-квітучого) обумовлюють популярність та перспективність видів роду *Crocus* L. в декоративному квітникарстві та озелененні.

Мета дослідження: провести аналіз сортового різноманіття крокусів, виявити перспективні сорти для подальшого використання в озелененні, пошук ефективних засобів стимуляції укорінення бульбоцибулин для отримання високоякісних рослин та вивчити вплив ґрунтових сумішей на біометричні і фенологічні показники.

Результати дослідження. Кліматичні умови під час вегетаційного періоду крокусів впливають на швидкість формування листка і впливають на наступні фази розвитку, і на терміни досягнення фази утворення рослиною квітки.

Найбільш високі показники мали рослини, вирощені в торф'яному субстраті з додаванням добрив і крейди. Рослини вирощені в піщаному субстраті і в тирсі без добрив мали більш низькі показники, істотно відставали в рості і не дали якісної квітки. Близькі до них показники мали рослини, вирощені в торфі без добрив і вирощені в суміші з тирси, крейди, кеміра і кальцієвої селітри.

Встановлено, що обробка бульбоцибулин крокусів розчинами фізіологічно активних речовин стимулює процес утворення бульбоцибулин на лусках тобто збільшує коефіцієнт розмноження крокусів, а також впливає на якість посадкового матеріалу: відбувається збільшення розміру бульбоцибулин, утворення більш розвиненої кореневої системи, закладання коренів другого порядку. Відзначено вибірковість дії стимулятора росту, залежність коефіцієнта утворення бульбоцибулин і їх розмірів від концентрації стимулятора.

Висновки:

1. Доцільно вирощувати крокуси в торф'яній суміші з додаванням піску, крейди і добрив, рослини в цьому субстраті володіють самими високими кондиційними якостями.

2. Крокуси, вирощені в тирсі з додаванням добрив і в торфі з піском мають досить високі біометричні показники і тому ці субстрати також можуть застосовуватися при вигонці.

3. Коефіцієнт розмноження істотно збільшується у крокусів, вирощених у торфі з мінеральними добривами і тирсі з мінеральними добривами.

4. Маса, утворених бульбоцибулин найбільша у крокусів, вирощених у суміші торфу з піском (11,1 г), в тирсі з крейдою і кальцієвою селітрою (10 г) і в піску з крейдою і кальцієвої селітрою (10 г).

5. З точки зору фенології, вигонку крокусів доцільно проводити в торф'яному субстраті і в тирсі з добривами, що дозволяє забезпечити хорошу схожість бульбоцибулин (80–100 %) в період вкорінення і отримати цвітіння в заплановані терміни.

6. Найбільший коефіцієнт розмноження спостерігався при обробці крокусів гетероауксином 100 мг/л (4,37 «Жанна д'Арк», 2,31 – «Жовтий тигр»). У контролі він склав 3,17 «Жанна д'Арк» і 1,88 – «Жовтий тигр».

Аналізуючи співвідношення кількості і маси отриманих бульбоцибулин другого розбору залежно від використовуваного регулятора росту, можемо відмітити, що найбільша маса бульбоцибулин (8,2 г) спостерігається у крокусів оброблених гетероауксином 100 мг/л у «Жанна д'Арк», у «Жовтий тигр» найбільша маса бульбоцибулин спостерігається у крокусів оброблених гетероауксином 20 мг/л – 11,4 г.

Джерела та література

1. Артюшенко З. Т. Ранневесенние декоративные растения. Интродукция растений и зеленое строительство / З. Т. Артюшенко. – М. : МГУ, 1959. – 485–490 с.
2. Былов В. Н. Основы сравнительной сортооценки декоративных растений / В. Н. Былов // Интродукция и селекция цветочно-декоративных растений. М. : Наука, 1978. – 32 с.
3. Декоративные травянистые растения для открытого грунта / [Н. А. Аврорин, З. Т. Артюшенко, В. Ф. Буянова, Б. Н. Головкин и др.]. – Ленингр. : «Наука», 1977. – 331 с.
4. Рукшан Я. Х. Крокусы / Я. Х. Рукшан // Цветоводство : журнал. – 1979. – № 4–5. – 20 с.
5. Хессайон Д. Г. Все о луковичных растениях / Д. Г. Хессайон. – 2012р. – 208с.

Дубнік О. А. – студентка V курсу
біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Мотузюк О. П. – кандидат біологічних
наук, доцент кафедри фізіологія людини і
тварин СНУ імені Лесі Українки

Морфологічні зміни в скелетних м'язах за умов ішемії різної тривалості та алкогольної інтоксикації

Постановка проблеми. На сьогоднішній день поза належною увагою залишається питання дослідження прикладних аспектів фізіології та біофізики скелетних м'язів, які могли б допомогти амеліоризувати методики діагностики та лікування м'язових патологій, що можуть бути спричинені як ішемією різної тривалості, так і алкогольною інтоксикацією [2].

Проблема ішемічних ушкоджень та впливу алкоголю на різні органи та тканини залишається однією з найактуальніших і недостатньо вивчених в медицині та біології [1]. Відсутність даних відносно морфофункціональних змін у алкоголізованих скелетних м'язах за умов ішемії істотно ускладнює розуміння патофізіологічних процесів, що лежать в основі функціонування скелетних м'язів [3].

Метою дослідження було проаналізувати морфологічні особливості попереочно-посмугової м'язової тканини під впливом ішемії різної тривалості та хронічної алкоголізації.

Результати дослідження. Для реалізації мети проводили хронічний (30 днів) та гострий (3 години) експерименти на 18 дорослих самцях білих щурів, які були поділені на 3 групи: контроль *m.gastrocnemius*, контроль-II – алкоголізований *m.gastrocnemius* та експериментальну групу (n=12), яка була розділена на 2 підгрупи (по 6 особин в кожній) із ішемією різної тривалості: I – неалкоголізовані, час ішемії – 1 год., 3 год., 6 год.; II – алкоголізовані, час ішемії – 1 год., 3 год., 6 год.

Експериментальна алкогольна інтоксикація здійснювалась за методикою М. Х. Халілова, Ш. Я. Закірходжаєва. Унілатеральна васкулярна ішемія, тривалістю 1 год., 3 год., 6 год., індукувалась через 30 днів після введення останньої дози етилового спирту. У ході експерименту препарували литковий м'яз, дослідження проводили за допомогою світлової мікроскопії. Виготовлення гістологічних зрізів

проводили наступним чином: 1 – взяття матеріалу та його фіксація; 2 – виготовлення зрізів; 3 – забарвлення та заключення зрізів.

Препарати розглядалися під мікроскопом за загального збільшення мікроскопа X100 та X400 разів. Фотографування гістологічних препаратів здійснювали за допомогою цифрової камери SEO на мікроскопі Axioscop фірми «CarlZEISS».

В ході дослідження, нами було виявлено, що в порівнянні з нативним препаратом, ішемізовані скелетні м'язи під впливом алкоголю характеризуються дегенеративними переродженнями м'язових волокон. Після ішемії тривалістю 1 година у волокон литкового м'яза простежується початкова тенденція до руйнації, порушення цілісності мембрани, проте відсутнє заміщення скоротливих елементів. При 3-х годинній ішемії вже спостерігаються характерні чіткі вигини та вп'ячування мембрани волокон, інтенсивна тканинна дегенерація, яка супроводжується набряком м'язових волокон, а також їх сепарацією. За умов ішемії тривалістю 6 годин у литковому м'язі відмічені прояви заміщення м'язової тканини сполучною, а також перфорації на поверхні мембрани. Спостерігаються ознаки некротичного та рубцевого дегенеративного переродження.

У алкоголізованому поперечно-посмугованому м'язі за ішемії 1 година відбувається порушення структури волокон, дегенеративні зміни в цілісності мембрани, а також початкові етапи атрофії волокон. Внаслідок 6-ти годинної ішемії та алкоголізації литкового м'яза, нами було відмічено більш глибокі порушення структури міофібрил, ніж просто при ішемізації, спостерігається фрагментація м'язових волокон на окремі елементи, а також високий ступінь атрофії.

При порівнянні алкоголізованого та неалкоголізованого м'язів між собою не виявлено суттєвих морфологічних відмінностей, що, швидше за все, пов'язано із тим, що алкоголь виступає в ролі синергічного фактору, який не чинить такого шкідливого впливу як ішемія.

Висновки. В результаті досліджень, нами було встановлено, що морфологічні зміни литкового м'яза як при звичайній ішемізації, так і при умовах алкогольної інтоксикації та ішемії різної тривалості, носять каскад поступових структурних змін у порівнянні із контролем. Спостерігається набряк та деструкція м'язових волокон, порушення цілісності мембрани волокна у вигляді хвилеподібних випинань та вп'ячувань, фрагментація м'язових волокон, помітне зникнення поперечної посмугованості, заміщення м'язової тканини сполучною, атрофія та некроз волокон.

Джерела та література

1. Богданов О. А. Морфологическая характеристика изменений скелетных мышц при острой ишемии конечностей и постишемической рециркуляции / Богданов О. А., Булычева И. В., Чекарева Г. А. // Патологическая анатомия циркуляторных расстройств и нарушений тканевого гомеостаза: сб. науч. тр. – М., 1987. – С. 53.
2. Мельничук О. Зміни швидкісно-силових показників m. gastrocnemius у алкоголізованих щурів за умов експериментально – індукованої васкулярної ішемії / О. Мельничук, О. Мотузюк, С. Швайко // Вісник Львівського університету. Серія біологічна. – 2014. – № 65. – С. 50-60.
3. Martin F. C. Investigation of the organelle pathology of skeletal muscle in chronic alcoholism / [F. C. Martin, G. Slavin, A. J. Levi, T. J. Peters] // J Clin Pathol. – 1984. – I. 37. – P. 448-454.

Омельковець Я. А. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології СНУ ім.Лесі Українки
Качковська О. О. – студентка III курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Морфологічні особливості вестибулярних ядер тупайї звичайної (*Tupaia glis*)

Постановка проблеми. На основі аналізу опрацьованої наукової літератури можна зробити висновок, що незважаючи на високий рівень вивченості особливостей будови головного мозку та центральної нервової системи хребетних тварин загалом, цитоархітектоніка вестибулярних ядер у представників різних класів вивчена недостатньо. Основна маса досліджень даного напрямку проводилась на лабораторних тваринах (мишах, щурах, морських свинках), свійських тваринах, людині. Вестибулярні ядра нижчих приматів практично не досліджувались.

Зважаючи на спосіб життя, складність локомоції тупайї звичайної, можна зробити припущення про значний розвиток структур головного мозку, які відповідають за координацію рухів та контроль положення тіла в просторі.

Мета дослідження.

Дослідити цитоархітектоніку трьох вестибулярних ядер (nucl. vestibularis medialis, nucl. vestibularis lateralis, nucl. vestibularis inferior) тупайї звичайної. Відповідно до мети були поставлені такі завдання:

- 1) вивчити цитоархітектоніку вестибулярних ядер у вищеназваного виду;
- 2) визначити профільні поля та об'єм перикаріонів нейронів у цих ядрах;
- 3) виміряти щільність нервових клітин у вестибулярних ядрах тупайї звичайної;
- 4) порівняти отримані дані з літературними даними про особливості цитоархітектоніки вестибулярних ядер у Рукокрилих та Комахоїдних.

Результати дослідження. Проведено дослідження лінійних розмірів та щільності вестибулярних ядер (*nucleus vestibularis mediales*, *nucl. vestibularis inferior*, *nucl. vestibularis lateralis*) тупайї звичайної та здійснено порівняння отриманих результатів з даними наукових публікацій [3] про вищеназвані структури звичайної бурозубки, звичайного їжака, рудої вечірниці, великого підковоноса.

Усі досліджувані ядра залягають приблизно на одному рівні, що дозволяє спостерігати їх на одному зрізі. Результати дослідження дозволяють стверджувати, що *nucl. vestibularis medialis*, *nucl. vestibularis lateralis* та *nucl. vestibularis inferior* тупайї звичайної, незважаючи на певні спільні риси (локалізація в ЦНС та система, в якій вони задіяні), відрізняються за типами нейронів, їх розмірами та щільністю.

У *nucl. vestibularis medialis* тупайї окрім веретеноподібних нейронів було виявлено незначну кількість пірамідних. Середнє значення об'єму перикаріонів нейронів становить $2263 \pm 778,8$ мкм³. Середня довжина тіла нейрона – $14,16 \pm 1,27$ мкм, а середня ширина – $15,41 \pm 1,89$ мкм. Щільність нервових клітин в ядрі складає 164299 ± 2700 нейронів на 1 мм³, що є найбільшим показником серед 3 досліджуваних ядер.

У складі ядра Роллера (*nucl. vestibularis inferior*) було виявлено гомогенну популяцію пірамідних нейронів. Середні лінійні розміри веретеноподібних нейронів менші, ніж в *Nucl. vestibularis mediales*. Середня довжина – $8,56 \pm 1,04$ мкм і середня ширина – $9,67 \pm 0,94$ мкм. Об'єм перикаріона становить $535 \pm 147,3$ мкм³. Щільність нейронів має проміжне значення – 127788 ± 2281 нейронів на мм³.

А у складі ядра Дейтерса (*nucl. vestibularis lateralis*) було виявлено нейрони двох типів: веретеноподібні та пірамідні в майже рівному співвідношенні. Середні лінійні розміри: довжина – $9,43 \pm 0,98$ мкм та ширина – $10,24 \pm 0,35$ мкм. Об'єм перикаріонів – $517,1 \pm 55,8$ мкм³, що є найменшим значенням серед досліджуваних ядер. Щільність нейро-

нів найменша серед усіх досліджених ядер і становить 109532 ± 1200 клітин на мм^3 .

Висновки. Порівняння щільності нейронів у вестибулярних ядрах тупайї та тварин які були об'єктами досліджень М. Ф. Ковтуна та Я. А. Омельковця [3] свідчить що цей показник зростає в такому ряду: бурозубка, підковоніс, вечірниця, їжак, тупайя. Відносні розміри клітин латерального вестибулярного ядра рукокрилих перевищують такі комахоїдних, причому найбільші вони у вечірниці, а у бурозубки близькі до таких великого підковоноса. У тупайї звичайної спостерігаються мінімальні значення цього показника. Об'єм клітин зростає в наступній послідовності: бурозубка, підковоніс, вечірниця, їжак, тупайя.

Відносні розміри клітин медіального вестибулярного ядра зростають у такому ряду: їжак, тупайя, вечірниця, бурозубка, підковоніс. Об'єм тіл клітин у їжака і бурозубки більший і перевищує такий досліджуваних рукокрилих. Об'єм клітин у тупайї вдвічі менший від такого у їжака. Найбільша щільність залягання клітин у звичайного їжака, найменша – у тупайї та вечірниці.

Відносні розміри клітин нижнього ядра у досліджуваних комахоїдних менші, ніж у вечірниці і підковоноса, хоча у бурозубки вони досить близькі до таких в останніх. Об'єм їх зростає в такому ряду тварин: їжак, бурозубка, підковоніс, вечірниця, тупайя, а щільність у рукокрилих більша, ніж в комахоїдних, причому у великого підковоноса вона майже вдвічі перевищує таку в рудої вечірниці, щільність залягання нейронів у ядрах у тупайї найменша серед усіх досліджених [3].

Порівняльний аналіз дозволяє стверджувати що найбільшого розвитку серед вищеназваних тварин досягають вестибулярні ядра рукокрилих. Для остаточного формулювання висновків щодо ступеня розвитку вестибулярних ядер тупайї звичайної необхідне визначення абсолютного та відносного об'єму цих структур.

Джерела та література

1. Андреева Н. Г. Эволюционная морфология нервной системы позвоночных. [Текст] / Н. Г. Андреева, Д. К. Обухов. – С-Пб.: Лань, 1999. – 384 с.
2. Воробьева Э. И. Эволюционный синтез и эволюционная морфология / Э. И. Воробьева. – К.: Наукова думка, 1991. – 268 с.
3. Ковтун М. Ф. Порівняльна характеристика комплексу вестибулярних ядер деяких комахоїдних і рукокрилих / М.Ф. Ковтун, Я.А. Омельковець // Вестник зоологии. –1996. – № 4–5. – С. 79–87.

Коржик О. В. – аспірант II року навчання
СНУ імені Лесі Українки

Моренко А. Г. – доктор біологічних наук,
доцент, професор, завідувач кафедри
фізіології людини і тварин
СНУ імені Лесі Українки

ERD/ERS аналіз альфа-субдіапазонів ЕЕГ у чоловіків в умовах неуспішного переключення моторної програми мануальних рухів

Постановка проблеми. Виконання маніпуляторних рухів є неможливим без постійного скасування і оновлення рухових установок. Значний інтерес становить вивчення мозкових процесів, пов'язаних з оцінкою наступної, альтернативної, відповіді після припинення обстежуваними вже початої рухової дії (*Go-Stop-Change* парадигма) [1]. Проте досить часто таке альтернативне переключення мануальних рухів не завжди є успішним та супроводжується допущенням ряду помилок. Також важливим при вивченні такої проблематики є врахування генетично детермінованих особливостей, а саме значення індивідуальної альфа-частоти ЕЕГ та статевої приналежності.

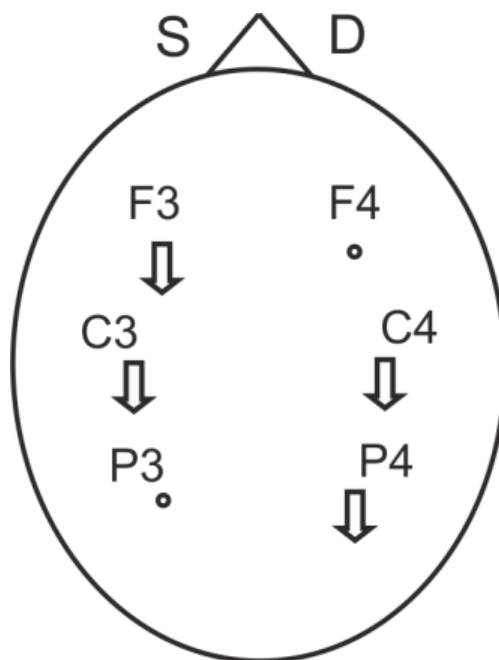
Метою дослідження було провести аналіз пов'язаної з подією десинхронізації/синхронізації спектральної потужності α -субдіапазонів ЕЕГ чоловіків в умовах неуспішного переключення мануальних рухів.

Методи дослідження. В експерименті взяли участь 25 здорових чоловіків-добровольців віком 18–22 років, правшів. Запис ЕЕГ здійснювали монополярно, монтаж електродів відповідав міжнародній системі 10/20. ЕЕГ реєстрували у стані спокою та під час мануального реагування в парадигмі *Go/Stop-Change*, обстежувані знаходилися із заплющеними очима. За умови появи низького звуку (600 Гц, *Go* відповідь, 70 %) необхідно було натиснути вказівним пальцем правої руки на ліву кнопку пульта, високого звуку (1600 Гц, *Stop-Change* відповідь, 30 %) – натиснути середнім пальцем правої руки на праву кнопку пульта. Тривалість сигналу складала 50 мс, міжстимульний інтервал – 5 с. Кожен стимул був подвоєним та складався із передстимульного сигналу (600 Гц) та власне стимулу. Затримка в часі подачі власне стимулу після передстимульного сигналу становила 140 мс. Аналіз неуспішності реагування у парадигмі *Stop-Change* оцінювали за ха-

рактором мануальної відповіді. Помилковими вважали подвійні натискання, відсутність моторного реагування, натискання на ліву кнопку. Показники пов'язаної з подією десинхронізації (ERD) і синхронізації (ERS) спектральної потужності (СП) ЕЕГ оцінювали у фронтальних (F3, F4), центральних (C3, C4) і тім'яних (P3, P4) відведеннях. СП визначали у кожному відведенні для $\alpha 1$ -, $\alpha 2$ -, $\alpha 3$ -субдіапазонів шляхом усереднення значень спектральної щільності потужності домінувальної частоти ($\text{мкВ}^2/\text{Гц}$). Межі α -субдіапазонів визначали індивідуально за алгоритмом Klimesch et al. [3]. Для цього у кожного обстежуваного в кожному відведенні ЕЕГ у стані спокою за заплющених очей визначали моду спектральної потужності α -ритму. Її значення усереднювали за всіма відведеннями; отриману величину вважали індивідуальною α -частотою обстежуваного (Гц) [3]. У правий бік від індивідуальної α -частоти кроком 2 Гц відкладали верхню межу $\alpha 3$ -субдіапазону, зліва – з кроком у 2 Гц визначали нижню межу $\alpha 2$ -, у 4 Гц – $\alpha 1$ -субдіапазону. Розрахунок ERD/ERS СП $\alpha 1$ -, $\alpha 2$ -, $\alpha 3$ -субдіапазонів проводився у відповідності з методикою, описаною Pfurtscheller [4]. Епоха аналізу становила 5 с, а саме 2 с – референсний інтервал та 3 с – постстимульний інтервал. Отримані позитивні значення вказували на реакцію ERD, а негативні відповідали ERS. Перевірка відповідності значень СП нормальному закону розподілу (при $p > 0,05$) проводилася з використанням критерію Шаніро-Уїлка. Достовірні відмінності оцінювали за критерієм Уїлкоксона для залежних вибірок (при $p \leq 0,05$).

Результати дослідження. Згідно одержаних результатів із загальної кількості обстежених чоловіків ($n=25$) у 10 осіб було виявлено помилкові ситуації (загалом 19) мануального реагування. Середнє значення індивідуальної частоти α -активності у вибірці чоловіків ($n=10$) склало $10,14 \pm 0,31$ Гц. ERD/ERS аналіз показав, що в умовах неуспішного мануального переключення на альтернативний рух значущі зміни спектральної потужності відзначали лише в $\alpha 2$ -субдіапазоні ЕЕГ.

Фіксували реакцію ERD СП у контрлатеральній до працюючої руки лобовій ($p < 0,05$), симетричних центральних ($p < 0,05$) та іпсилатеральній тім'яній ($p \leq 0,01$) ділянках кори головного мозку (рис. 1).

Рис. 1. ERD/ERS аналіз СП α 2-субдіапазону ЕЕГ у чоловіків в ситуації неуспішного переключення моторної програми мануальних рухів.

Примітка:

Стрілкою вниз показано реакцію ERD СП ($p < 0,05$).

Відповідно до даних Buzsáki et al. [2], отримані нами результати можуть відображати збільшення активності зазначених коркових ділянок, котрі, очевидно, беруть участь у процесах моторного програмування і запуску моторної команди. Зміни в нижньому та верхньому частотних субдіапазонах α -активності не мали достовірно значущого рівня, що може бути пов'язано з незначним об'ємом вибірки.

Висновки. В ситуації неуспішного моторного переключення на альтернативну відповідь у чоловіків в α 2-субдіапазоні виникала пов'язана з подією реакція десинхронізації у лівій лобовій, обох центральних і правій тім'яній ділянках кори.

Джерела та література

1. Boecker M. Stop or stop-change – does it make any difference for the inhibition process? / Boecker M., Gauggel S., Druke B. // Int. J. Psychophysiology. – 2013. – Vol. 87(3). – P. 234–243.
2. Buzsáki G. Rhythms of the brain / Gyorgy Buzsáki. – New York: Oxford University Press, 2006. – 448 p.
3. Klimesch W. EEG alpha oscillations: The inhibition-timing hypothesis / Klimesch W., Sauseng P., Hansmayr S. // Brain Research Reviews. – 2007. – Vol. 53(1). – P. 63–88.
4. Pfurtscheller G. Functional brain imaging based on ERD/ERS / Pfurtscheller G. // Vision Research. – 2001. – Vol. 41. – P. 1257–1260.

Машевська А. С. – старший викладач
кафедри ботаніки СНУ

імені Лесі Українки

Куницька О. С. – студентка IV курсу
біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Біологія розмноження декоративних чагарників роду Кизильник (*Cotoneaster* (Medic.) Bauhin) у Камінь-Каширському районі Волинської області

Постановка проблеми. Сьогодні досить перспективними в озелененні суспільних об'єктів є представники роду Кизильник – *Cotoneaster* (Medic.). Проте, вони характеризуються складністю розмноження насінням. Тому вирощування кизильнику з метою збереження його властивостей раціональніше використовувати вегетативне розмноження, а саме здерев'янілими та зеленими живцями[1,2,3,4].

Мета дослідження: пошук ефективних засобів стимуляції ризогенезу стеблових живців кизильнику (*Cotoneaster*) для отримання високоякісних саджанців.

Результати дослідження. Дослідження велися за трьома напрямками:

1. Вивчення здатності стеблових живців кизильнику до коренеутворення і можливості їх стимулювання;

2. Визначення впливу строків живцювання, типу пагона та біологічно-активної речовини ауксинової природи на процеси коренеутворення у стеблових живців кизильника;

3. Проведення порівняльної оцінки способів розмноження кизильнику здерев'янілими і зеленими живцями, пошук заходів, які прискорюють їх укорінення.

На початку жовтня нами були заготовлені здерев'янілі однорічні живці кизильнику 280 штук, з яких укорінилось 219 штук (78,57 %).

Розмноження кизильнику зеленими живцями ми проводили навесні. Із 280 досліджуваних зелених живців укорінилось 240 штук (85,7 %).

Було досліджено стимуляцію ризогенезу здерев'янілих та зелених живців: кизильнику чорноплодного – *Cotoneaster melanocarpus*, кизильнику горизонтального – *Cotoneaster horizontalis* під стресовою

дією низькою позитивною температурою (+4°C), тобто впливом термічного стресу як чинника стимуляції ризогенезу живців.

Розмноження кизильнику здерев'янілими живцями, заготовленими з різних частин пагона – апікальна, медіальна та базальна була різною. У кизильнику чорноплодного – *Cotoneaster melanocarpus* вихід укорінених базальних живців становив 20,8 %, дещо менший показник був у живців заготовлених з апікальної частини пагона і становив – 18,5 %. Менший вихід укорінених рослин, заготовлених з базальної частини пагона відмічено у кизильника горизонтального – *Cotoneaster horizontalis* (19,4%).

Висновки.

1. Розмноження кизильнику здерев'янілими та зеленими живцями показало, що його вкорінюваність залежить від стану та умов укорінення. Більший відсоток посадкового матеріалу ми отримуємо від укорінення зеленими живцями.

2. Встановлено, що чіткої залежності за кількістю утворень ростових та обростаючих пагонів у досліджуваних видів немає. Живці заготовлені з ростових пагонів краще укорінюються та утворюють краще розвинуту кореневу систему ніж плодоносні.

3. Істотно вище вкорінення здерев'янілих живців, в середньому по видах, заготовлених з базальної частини пагона, а живці медіальної та апікальної частини мають порівняно слабку здатність до утворення коренів протягом усього періоду коренеутворення.

4. Встановлено, що при обробці корневіном спостерігається стимуляція ризогенезу в живців, активізується ріст рослин та підвищуються біометричні показники здерев'янілих та зелених живців.

5. Термічний стрес у живців кизильнику чорноплідного – *Cotoneaster melanocarpus* (Lodd.) та кизильника горизонтального – *Cotoneaster horizontalis* (Decaisne.) поліпшує показники ризогенезу. Термічний стрес у зелених живців протягом 24 годин можна пропонувати як один із прийомів стимуляції їхнього коренеутворення.

Джерела та література

1. Гревцова А. Т. Перспективы использования видов рода *Cotoneaster* (Medic.) Vauhin в лесных насаждениях и садово-парковых ландшафтах / А. Т. Гревцова // Экология. Наука, образование, воспитание. – Брянск, 2001. – С. 93–100.
2. Ермаков В. С. Размножение древесных и кустарниковых растений зеленым черенкованием. / В. С. Ермаков – Кишинев: Штиинца, 1981. – 210 с.

3. Иванова З.Я. Биологические основы и приемы вегетативного размножения древесных растений стеблевыми черенками / Иванова З.Я. – К. : Наук, думка, 1982. – 288 с.
4. Миронова Г. О. Методичні рекомендації з розмноження деревних та кущових рослин. / Г. О. Миронова, А. М. Лаврентьєва, О. П. Чекалін; [за ред. М. А. Кохна, С. І. Кузнецова] – К., 1998. – Ч. 1: Голонасінні. – 48 с.

Лисенко Р. – студент IV курсу
біологічного факультету
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Науковий керівник: О. П. Зінченко

Видовий склад молюсків р. Стохід в межах НПП «Прип'ять-Стохід»

Постановка проблеми. Молюски є одними з найважливіших компонентів фауни озер, річок та інших водойм. Вони поширені в старицях річок, заплавах, тимчасових водоймах і тісно пов'язані різноманітними трофічними зв'язками з іншими представниками фауни та флори. Молюски поглинають з навколишнього середовища важкі метали, пестициди, накопичуючи їх у своїх тканинах. Як фільтратори вони сприяють очищенню води від шкідливих продуктів господарської діяльності людини. Також ці тварини є проміжними хазяями різних видів трематод, які спричиняють захворювання риб, водоплавних птахів, амфібій, ссавців.

Забруднення навколишнього середовища внаслідок антропогенних чинників часто викликають масову загибель молюсків, що призводить до якісного і кількісного збіднення фауни прісноводних водойм.

Ці факти спонукали до дослідження фауни прісноводних молюсків р. Стохід в межах НПП «Прип'ять-Стохід».

Мета дослідження. Метою роботи було встановлення видового різноманіття, чисельності та поширення молюсків, дослідження особливостей біології зареєстрованих видів.

Матеріалом для проведеного дослідження були власні збори проведені впродовж весняно-літніх місяців 2016 р. в околицях с. Зарудчі, на території НПП «Прип'ять-Стохід». Зібрано та опрацьовано 478 екзем-

плярів молюсків. Збір матеріалу проводили згідно загально визначених методик. Для встановлення фауністичного складу личинок трематод проводили розтини молюсків за методикою В. І. Здуна [5].

Нами було опрацьовано 36 літературних джерел. Молюсків регіону, особливості їх морфології, біології, паразитофауни досліджують Н. В. Гураль-Сверлова та Р. І. Гураль [1–4].

Результати дослідження. В результаті проведених досліджень на ділянці річки Стохід виявлено 12 видів молюсків які належать до двох класів двостулкові (*Bivalvia*), Черевоногі (*Gastropoda*). Виявлено випадки трематодної інвазії 3 видів молюсків *Planorbarius corneus*, *Lymnaea stagnalis*, *Viviparus contectus*.

Висновки. Поширеними видами (ІІІ 30–99 %) є катушка рогова (*Planorbarius corneus*), ставковик звичайний (*Lymnaea stagnalis*), живородка болотяна (*Viviparus contectus*). Непоширеними (ІІІ <30%) видами є перлівниця звичайна (*Unio pictarum*), ставковик болотний (*Lymnaea palustris*), живородка річкова (*Viviparus viviparus*), кулька річкова (*Sphaerium rivicolum*), фіза пухирчаста (*Physa fontinalis*), ставковик вухоподібний (*Lymnaea auricularia*), катушка кільова (*Planorbarius carinatus*), ставковик яйцеподібний (*Lymnaea ovata*).

Чисельними видами (ІД 10–50 %) є ставковик звичайний (*Lymnaea stagnalis*), катушка рогова (*Planorbarius corneus*). До нечисленних видів (ІД 1–9,99 %) належать живородка болотяна (*Viviparus contectus*), катушка кільова (*Planorbarius carinatus*), горошинка річкова (*Pisidium amnicum*), ставковик болотний (*Lymnaea palustris*), кулька річкова (*Sphaerium rivicolum*), ставковик вухоподібний (*Lymnaea auricularia*), перлівниця звичайна (*Unio pictorum*), ставковик болотний (*Lymnaea palustris*), фіза пухирчаста (*Physa fontinalis*). Рідкісним видом (ІД < 1%) є ставковик яйцевидний (*Lymnaea ovata*).

Нами були виявлені личинки і партеніти трематод у молюсків 3 видів: *Lymnaea stagnalis*, *Planorbarius corneus*, *Viviparus contectus*. Інтенсивність ураження паразитами *Lymnaea stagnalis*, *Viviparus contectus* становить 40 % від загальної кількості обстежених, а для *Viviparus contectus* цей показник становить 20 %. Найвища екстенсивність ураження, (365 особин паразитів) у одному молюску, відзначена у ставковика звичайного. Висока екстенсивність ураження (300 особин паразитів) властива і для живородки болотної, найнижчий показник (200 особин паразитів) зареєстрований у катушки рогової.

Джерела та література

1. Гураль Р. І. Фауна личинкових форм трематод прісноводних молюсків околиць смт Оброшине [Текст] / Р. І. Гураль // Наукові основи збереження біотичної різноманітності : темат. зб. – Львів : Ліга-Прес, 2001. – Вип. 3. – С. 85–91.
2. Гураль Р. І., Видова різноманітність червононогих (Gastropoda) і двостулкових (Bivalvia) молюсків на території Шацького національного природного парку [Текст] / Р. І. Гураль, Н. В. Гураль-Сверлова // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: Зб. наук. праць / відп. ред. Ф. В. Зузук. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2008. – С. 129–136.
3. Гураль-Сверлова Н. В., Просторовий розподіл молюсків на заході України та можливості виділення і охорони особливо цінних локальних малакокомплексів [Текст] / Н. В. Гураль-Сверлова, Р. І. Гураль // Проблеми вивчення еволюції та хорології таксономічного різноманіття біоти. Матер. міжнар. наук. конф. (30 вересня – 1 жовтня 2011 р.). – Львів, 2011. – С. 38–41.
4. Гураль-Сверлова Н. В., Гураль Р. І. Музейний освітній проект Просвітницька інтернет-програма «Молюски» [Електронний ресурс]. – 2014. – 87 с. – Режим доступу: <http://www.pip-mollusca.org/page/epubl/muzeynii-proekt.php> – 23.10.2014. – Музейний освітній проект Просвітницька інтернет-програма «Молюски». – ISBN 978-966-03-7404-4 (електронне видання).
5. Здун В. И., Обследование моллюсков на зараженность личинками дигенетических трематод [Текст] / В. И. Здун // Методы изучения паразитологической ситуации и борьба с паразитами сельскохозяйственных животных / В. И. Здун. – К.: Изд-во АН УССР, 1961. – С. 96–135.

Білецька М. Г. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології
СНУ імені Лесі Українки
Матвійчук О. С. – студент IV курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Фенологія птахів спортивно-оздоровчого табору «Гарт»

Постановка проблеми. Дослідження птахів розпочато на Шацькому поозер'ї із часу заснування парку і продовжується зараз [1; 3]. Територія табору «Гарт» знаходиться у межах зони стаціонарної рекреації парку, тут поєднуються природні і штучно створені умови, що зумовлює формування своєрідних орнітокомплексів. Птахи цієї території не піддавалися детальній ревізії, тому проведене нами дослідження є актуальним.

Мета дослідження – вивчення фенології птахів табору «Гарт» та прилеглих територій.

Матеріалом для цієї роботи слугували спостереження, проведені нами на території бази практик «Гарт» Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки протягом весни-осені 2014 – 2016 років.

Спостереження проводили за визначеними маршрутами. Прилеглі території обстежували уздовж дороги до озера та по екологічній стежці «Світязянка».

Під час дослідження використали стандартні методи орнітологічних досліджень за рекомендаціями А. Ю. Микитюка (1997) [3] ідентифікації видів користувалися визначником птахів України Фесенка, Бокотея (2002) [4].

Фіксували дати прильоту для птахів території дослідження видів, початку гніздування, вилуплення пташенят.

Результати дослідження. На території табору «Гарт» трапляється понад 50 видів птахів, з яких 21 вид – гніздові.

За гніздовою спеціалізацією виявлені види належать до таких груп – кроногніздни (33 %), наземно-гніздові (31 %), дуплогніздни (6 %), чагарникові (13 %) та птахи, що влаштовують гнізда на спорудах (17 %). Переважають кроногніздники, домінантом серед яких є зяблик, субдомінантом – припутень.

Зяблики будують гнізда на деревах різних порід і на різній висоті від землі (від 1,5 до 15 м). На території табору ми виявляли гнізда на висоті 2-4 м. Парування відбувається або на землі, або на товстих гілках дерев. Гніздо будує одна самка, а самець допомагає їй, підносячи будівельний матеріал. Ми спостерігали влаштування гнізд у першій-другій декаді квітня; вже на початку травня появлялися пташенята. Друга кладка в кінці червня – в липні.

Весняний приліт припутнів спостерігався на території табору у 2016 році 13–15 березня. Незабаром після весняного прильоту пари припутнів займають свої ділянки і облаштовують гнізда. Ми фіксували гнізда припутнів на кленах і березах на висоті 2-3 м над землею. Друга кладка спостерігається у кінці червня – на початку липня. У вересні (22 вересня 2016 р.) припутні збираються у великі зграї і починають відліт на південь. Закінчується осінній переліт тільки в листопаді.

Серед дуплогніздних птахів нашої території є осіло-кочові (великий строкатий дятел) і перелітні (мухоловка сіра) види. Дятли

влаштовують гніздо у дуплі на висоті не нижче 3 м. З початку квітня до кінця червня самка відкладає 4–7 яєць з інтервалом в 1 день. У першій декаді червня 2014 р. ми спостерігали вигодовування пташенят дорослими дятлами. На 20–24 день від часу появи на світ пташенята стають на крило, але ще 10 днів перебувають під батьківською опікою і сплять у гнізді. Мухоловка сіра прилітає до нас пізно – на початку травня і вкінці травня влаштовує кладки. Висота гніздування над землею від півметра до 7–8 м, частіше 1–4 м. Охоче заселяє штучні гніздивлі.

Уздовж берега озера Світязь в очереті ми відзначали гнізда крижнів, лисок, бугая, трохи далі – лебедя-шипуну. Водоплавні птахи з'являються на озері Світязь у лютому – березні і відлітають протягом жовтня – листопада.

Чагарниковогніздові кропив'янки на місця гніздування прилітають протягом квітня. Першими з'являються самці, які влаштовують гнізда зазвичай на декоративних кущах. Кладка кропив'янки прудкої зазвичай трапляється у другій – третій декадах травня – на початку червня. У більшості пар має місце також і друге гніздування (в липні). Насиджують кладку самець і самка протягом 11–13 діб.

На спорудах на території табору численними є гнізда галок. Вони займають димарі, водостічні і вентиляційні труби на стовпах, де розміщені прожектори. Відкладання яєць починається з третьої декади, в окремі роки з середини квітня. Це кочові птахи, які разом з граками в осінньо-зимовий період відкочовують до населених пунктів.

Висновки. На території табору «Гарт» весняний приліт гніздових птахів розтягнутий протягом лютого – початку травня. Першими з'являються крижні, пірникози, лебеді (протягом лютого – початку березня). Масовий приліт спостерігається у березні – квітні. Найпізніше, на початку травня прилітають мухоловки. Осінній відліт спостерігається з половини вересня до кінця листопада.

Джерела та література

1. Білецька М. Г. Птахи лісових біоценозів Шацького національного природного парку / М. Г. Білецька, К. А. Сологор, Н. А. Добровольська // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Біологічні науки. – 2009. – № 2. – С. 200–204.
2. Матейчик В. І. Обліки водно-болотних птахів на озерах Шацького національного природного парку / В. І. Матейчик, І. М. Горбань // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2009. – № 2. – С. 208–212.

3. Микитюк А. Ю. Методические рекомендации по организации учета птиц / ИВА-программа / А. Ю. Микитюк. – Киев : УООП, 1997. – С. 3–31.
4. Фесенко, Г. В. Птахи фауни України; польовий визначник / Г. В. Фесенко, А. А. Бокотей. – Київ, 2002. – 416 с.

Мельничук В. – студентка V курсу
біологічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Мотузюк О. – кандидат біологічних наук,
доцент кафедри фізіологія людини
і тварин

Морфологічної зміни ішемізованих м'язів з різним типом волокон

Постановка проблеми. Ішемія – динамічний, і потенційно оборотний процес. Вірогідність ішемічного некрозу тканини безпосередньо залежить від тривалості і ступеня зниження локального кровотоку [1]. Ішемія є відносною або абсолютною недостатністю кровопостачання, що виявляється не тільки локальною тканинною гіпоксією, але і іншими порушеннями метаболізму унаслідок недостатнього надходження поживних речовин. В основі пошкодження тканин при даній патології лежить виснаження тканини, втрата тканиною кисню і енергетичних субстратів, пошкодження клітин. Останнє супроводжується клітинним набряком і лізосомною дегрануляцією. Такі симптоми починають проявлятися вже після 30 хв тривалості ішемії. Клінічні прояви ішемії досить складні і несистематизовані [2,3].

Метою дослідження було проаналізувати особливості будови м'язів з різним типом волокон і їх морфологічні відмінності при ішемії.

Результати дослідження. Дослідження проводили на 12 дорослих щурах масою від 0,2 до 0,3 кг, які були поділені на 2 групи: контрольну (3 тварини) і дослідну (9 тварин). За тривалістю ішемії дослідна група була розділена на 3 підгрупи (по 3 тварини в кожній): I – час ішемії складав 1 годину, II – час ішемії – 3 години, III – час ішемії – 6 годин. Аналізували гістологічні зміни, що там виникають і можливі їх причини.

Для ішемізації м'язів на передекспериментальній операції через розріз шкіри, внутрішньої сагітально-краніальної поверхні стегна, зафіксований автоматичним рано розширювачем, лігатурами перетягувалася стегнова артерія, що призводило до регіонального припинення кровотоку. У ході експерименту препарували литковий та камбаловидний м'язи, які ретельно звільняли від оточуючих тканин. Отриманий біологічний матеріал досліджували за допомогою світлової мікроскопії.

Виготовлення гістологічних зрізів для світлової мікроскопії проводили за такими основними етапами: взяття матеріалу та його фіксація; заливка в парафін, виготовлення зрізів; фарбування зрізів та заключення їх у канадський бальзам.

Отримані гістологічні препарати розглядали під мікроскопом із збільшенням в 100 та 400 разів.. Фотографування даних здійснювали за допомогою цифрової камери SEO на мікроскопі Axioscop фірми «Carl ZEISS» Фотографії, отримані за допомогою світлової мікроскопії обробляли за допомогою програми «ВідеоТест Морфологія 5.0»

У результаті проведеного дослідження було виявлено, що морфологічні зміни м'язових волокон при ішемії виникають поступово. Із зміною тривалості ішемії в м'язовому волокні спостерігаються послідовні за складністю відхилення від норми. Після ішемії тривалістю 1 година волокна камбаловидного м'яза втрачають свою структуру, спостерігається нечітке їх розмежування. Дещо збільшується прошарок сполучної тканини. Більша частина волокон все-таки зберігають свою цілісність і структуру. Дегенеративні зміни литкового м'яза більш чіткі ніж камбаловидного, очевидно, це пов'язано із властивостями м'язових волокон. Спостерігається збільшення прошарку сполучної тканини та збільшення кількості ядер у міжклітинному просторі. При ішемії тривалістю 3 години у камбаловидному м'язі спостерігається часткове руйнування міофібрил. В більшості волокна мають нормальний вигляд, хоча деякі з них стають гіпертрофованими. Більш виразнішими стають вп'ячування та хвилеподібні випини на мембрані. При такій же тривалості ішемії в литковому м'язі вигини та вп'ячування на мембрані, більш помітні ніж в камбаловидному м'язі, руйнуються скоротливі елементи, як наслідок, сполучнотканинні досягають великої кількості. За тривалості ішемії 6 годин в камбаловидному м'язі спостерігається дезорганізація волокон, зменшення м'язової тканини. В литковому м'язі чітко проявля-

ються ознаки некрозу тканини. М'язова тканина заміщується сполучною. Скоротливий апарат м'язів повністю зруйнований. Спостерігається набряк волокон, втрачається структура і форма м'язового волокна.

Висновки. Згідно наших досліджень, зміни після ішемії не є рівномірними для м'язів з різним типом волокон. Волокна I-го типу, які входять до складу камбаловидного м'язу, повільно реагують на ішемію. Литковий м'яз, складається з II-го типу волокон, які характеризуються низьким вмістом міозину і на ішемію реагують миттєво. Повільні м'язи є більш стійкі до ішемії. Ступінь дегенерації волокон більший в тих м'язах, де переважають волокна швидкого типу.

Джерела та література

1. Рудаев В. И. Ишемическая травма мягких тканей конечностей / В. И. Рудаев, А. Л. Кричевский, И. К. Галеев. – Томск: Кемерово, 1999. – 360 с.
2. Bortolotto S. K. The role of mast cells and fibre type in ischaemia reperfusion injury of murine skeletal muscles / S. K. Bortolotto, W. A. Morrison, A.W. Messina // Journal of Inflammation. – 2004. – V. 7. P 25–32.
3. Ischaemia and reperfusion effects on skeletal muscle tissue: morphological and histochemical studies / E. M. Carmo-Araújo, V. D. Pai, M. D. P. Silva et al // Journal of Experimental Pathology. – 2007. V. 88. P 147–154.

Оксенюк Ю. В. – студентка III курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки
Теплюк В. С. – кандидат біологічних
наук, доцент кафедри зоології
СНУ імені Лесі Українки

Попередні дані щодо фауни та особливостей біології водних молюсків Маневицького району

Постановка проблеми. Маючи високу екологічну пластичність багато видів прісноводних двостулкових і червононогих молюсків заселили широкий спектр гідротопів природного і антропогенного походження та є важливими компонентами гідроекосистем [1, 3, 4]. Їм належить суттєва роль у кругообігу речовин та енергії, процесах самоочищення водойм, формуванні харчового раціону деяких водоплавних птахів та бентосних риб [2]. Перспективним є використання

модельних видів прісноводних бівальват у якості біоіндикаторів антропогенного забруднення водного середовища продуктами радіоактивного розпаду, іонами важких металів, тощо [3]. Крім того, деякі види молюсків є проміжними господарями гельмінтів [2, 3].

Отже, питання уточнення видового складу прісноводної фауни черевоногих і двостулкових молюсків у межах малодосліджених територій, серед яких і Маневицький район, з'ясування біоекологічних особливостей цих тварин в умовах сучасного антропогенного пресингу має великий як теоретичний так і практичний інтереси, оскільки дозволить достовірно оцінити екологічний стан водойм та рекомендувати ефективні профілактичні заходи для боротьби зі збудниками небезпечних гельмінтозів.

Мета роботи: уточнити видовий склад, дослідити біоекологічні особливості прісноводних черевоногих і двостулкових молюсків у межах Маневицького району.

Робота написана на основі матеріалів власних зборів та спостережень за прісноводними гастроподами і бівальватами у різних типах водойм (озера, ставки, річки, меліоративні канали) Маневицького району, які тривали протягом травня-серпня 2016 року. Збір, фіксацію і систематичну обробку матеріалу проводили згідно загальноприйнятих методик [2, 4].

Результати дослідження. Видове багатство водних молюсків Маневицького району представлене 15 видами із 2 класів. Із класу Черевоногі молюски *Gastropoda* зареєстровано рід *Viviparus* – живородка болотяна *Viviparus contectus* Millet, 1813, живородка річкова *Viviparus viviparus* Linnaeus, 1758, рід *Lymnaea* – ставковик витягнутий *Lymnaea peregra* O. F. Müller, 1774, ставковик вухоподібний *Lymnaea auricularia* Linnaeus, 1758, ставковик великий *Lymnaea stagnalis* Linnaeus, 1758, ставковик болотний *Lymnaea palustris* O.F.Müller, 1774, ставковик малий *Galba truncatula* O. F. Müller, 1774; рід *Bithynia* – бітінія щупальцева *Bithynia tentaculata* Linnaeus, 1758, рід *Planorbis* – катушка кілева *Planorbis carinatus* O.F.Müller, 1774, катушка облямована *Planorbis planorbis* Linnaeus, 1758, рід *Planorbarius* – катушка рогова *Planorbarius corneus* Linnaeus, 1758, рід *Anisus* – катушка завиток *Anisus spirorbis* Linnaeus, 1758, катушка семиобертна *Anisus septemgyratus*, Rossmässler, 1835. Із класу Двостулкові молюски *Bivalvia* знайдено рід *Unio* – перлівниця звичайна *Unio pictorum* Linnaeus, 1758; рід *Anodonta* – беззубка звичайна *Anodonta cygnea* Linnaeus, 1758.

Найбільше видове багатство молюсків (по 7 видів) представлене у озерах (*V. contectus*, *L. peregra*, *L. auricularia*, *L. palustris*, *P. carinatus*, *U. pictorum*, *A. cygnea*) і ставках (*L. peregra*, *L. stagnalis*, *G. truncatula*, *B. tentaculata*, *P. carinatus*, *P. planorbis*, *A. cygnea*). Найменше видів (2 види) виявлено у річках (*U. pictorum*, *A. cygnea*). У меліоративних каналах видове багатство водних молюсків складає 6 видів (*V. viviparus*, *L. palustris*, *B. tentaculata*, *P. corneus*, *A. spirorbis*, *A. septemgyratus*).

Червоногі молюски в основному заселяють слабопроточні (швидкість течії 0,1-0,5 м/с) мілководні ділянки водотоків (0,1-0,5 м), що заросли вищою водною рослинністю, значно рідше вони досягають глибин 1 м. Більшість видів гастропод (*L. peregra*, *L. palustris*, *B. tentaculata*, *P. planorbis*, *P. corneus*, *P. carinatus*) частіше трапляється на рослинах ніж на дні.

Двостулкові віддають перевагу прохолодним водоймам із повільною течією, досягаючи глибин 0,5–2 м. Зареєстровані види бівальват ведуть виключно бентосний спосіб життя.

Найглибше з гастропод проникає катушка рогова (до 1 м), а з бівальват – беззубка звичайна (до 2 м).

Найбільшу плодючість має *L. auricularia*, кількість яйцевих капсул у кладці якого може сягати до 168. Найменшу кількість яєць в одній кладці (зазвичай до 17) відкладає *G. truncatula*.

Висновки. У водоймах Маневицького району мешкає 13 видів червононогих і 2 види двостулкових молюсків. Найбільше видове різноманіття притаманне ставкам і озерам (по 7 видів). До евритопних видів віднесли беззубку звичайну, оскільки виявили її у 3 типах водойм із 4 досліджених.

Джерела та література

1. Гураль, Р. І. Видова різноманітність червононогих (Gastropoda) і двостулкових (Bivalvia) молюсків на території Шацького національного природного парку / Р. І. Гураль, Н. В. Гураль-Сверлова // Природа Західного Полісся та прилеглих територій: Зб. наукових праць. – Луцьк: Волинський національний ун-т ім. Лесі Українки, 2008. – С. 129–136.
2. Жадин, В. И. Моллюски пресных и солоноватых вод СССР / В. И. Жадин // М.-Л.: Из-во АН СССР, 1952. – 376 с.
3. Еколого-функціональні та фауністичні аспекти дослідження молюсків, їх роль у біоіндикації стану навколишнього середовища: збірник наукових праць. – Житомир: Волинь, 2004. – 270 с.
4. Стадниченко, А. П. К фауне и экологии пресноводных моллюсков (Gastropoda, Bivalvia) Украинского Полесья / А. П. Стадниченко, Ю. А. Стадниченко // Гидробиологический журнал. – 1984. – Вып. 2, Т. 20, – С. 36–40.

Півень С. В. – студент IV курсу
біологічного факультету
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат сільськогосподарських наук,
доцент кафедри лісового та садово-
паркового господарства Кичилук О. В.

Досвід застосування різних схем розташування садивних місць у Замшанському лісництві державного підприємства «Ковельське лісове господарство»

Постановка проблеми. Деревина відноситься до відновлюваних ресурсів, проте потреби у цій сировині постійно зростають. Незважаючи на наявність матеріалів, що можуть замінити деревину, вона є і буде залишатися у майбутньому неперевершеною універсальною сировиною, яка використовується у багатьох галузях. Крім того, лісові насадження впродовж всього їх існування виконують екологічну, рекреаційну та багато інших функцій. Забезпечити якісне відтворення лісів можна лише за допомогою лісокультурних методів, тобто шляхом раціонального добору основних лісоутворюючих та супутніх порід, схем змішування та розташування посадкових місць, підбору технології створення лісових культур, які забезпечать оптимальне співвідношення продуктивності та біологічної стійкості насаджень з урахуванням регіональних особливостей [1].

Мета дослідження. Щоб зуміти як найкраще виконати комплекс вказаних завдань, а особливо з метою врахування регіональних особливостей, потрібно крім теорії лісокультурної справи ретельно вивчити місцевий досвід створення лісу, що ми і намагались здійснити при виконанні цієї роботи.

Результати дослідження. У Замшанському лісництві ДП «Ковельське лісове господарство» за останні 10 років площа посадки лісу склала 217,2 га [2]. Лісові культури створювали переважно на зрубках (табл. 1), лише 16,7 % площі лісокультурного фонду припадає на землі, які вийшли з-під сільськогосподарського користування.

Таблиця 1

Розподіл площі створених лісових культур за категоріями лісокультурних площ

Категорія лісокультурної площі	Площа, га	Відсоток відносно загальної площі, %
Зруб	181,0	83,3
Землі, які вийшли з-під сільськогосподарського користування	36,2	16,7
Разом	217,2	100,0

Застосована агротехніка відтворення лісу була однаковою на усіх ділянках, незалежно від категорії лісокультурної площі: садіння одно-річних сіянців вручну під меч Колесова у борозни, попередньо підготовлені плугом ПКЛ-70 в агрегаті з трактором ЮМЗ-6 [2].

Суттєві відмінності між окремими ділянками лісокультурного фонду лісництва 2006–2016 рр. полягають у використанні різних схем розміщення садивних місць (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл площі створених лісових культур за схемами розміщення садивних місць

Розміщення садивних місць, м	Площа, га	Відсоток відносно загальної площі, %
2,0×0,5	10,3	4,7
2,0×0,7	86,4	39,8
2,0×1,0	1,0	0,5
2,5×0,5	16,2	7,5
2,5×0,7	62,7	28,9
2,5×0,7 2,5×1,0	33,7	15,5
1×1 2×2	4,0	1,8
3×2	0,9	0,4
5500 м ² площадок	2,0	0,9
Разом	217,2	100

Як видно з табл. 2, найчастіше застосовуваними за останні 10 років є схеми 2,0×0,7 та 2,5×0,7 м, за якими було створено культури на майже 40 % та 29 % площі всього лісокультурного фонду лісництва. Третя за частотою застосування (понад 15 % лісокультурного фонду)

схема розміщення садивних місць (2,5×0,7 та 2,5×1,0 м одночасно) представляє собою комбінування різних схем для різних порід. Так, при ширині міжрядь 2,5 м застосовувався різний крок садіння: 0,7 – для головної породи та 1,0 м – для другорядної. Це ускладнює технологію створення лісових культур, проте забезпечує кількісну перевагу головної породи над другорядною як мінімум на 40 %. За умови, коли другорядна порода здатна створювати конкуренцію головній (як це і має місце у співіснуванні сосни та берези) таке відсоткове співвідношення забезпечуватиме безсумнівне панування у насадженні саме головної породи, навіть при обмеженій кількості доглядів. Інші схеми розташування садивних місць були застосовані набагато рідше.

Висновки. Таким чином, створені за останні десять років у Замшанському лісництві лісові культури характеризуються значною різноманітністю схем розташування садивних місць. Заслужує на увагу факт створення часткових лісових культур (шляхом введення їх у площадки), що вкрай рідко трапляється у лісокультурній практиці. Застосування не лише простих, але й складних схем розташування, із врахуванням біологічної природи лісу, свідчить про високий рівень компетенції працівників лісництва у лісокультурній справі і, відповідно, позитивно характеризує діяльність лісництва.

Джерела та література

1. Гордієнко М. І. Лісові культури : підручник / Гордієнко М. І., Корецький Г. С., Маурер В. М. – К. : Сільгоспосвіта, 1995. – 328 с.
2. Книга лісових культур Замшанського лісництва ДП «Ковельське ЛГ» за 2006-2016 роки.

Сухомлін К. Б. – доктор біологічних наук, професор кафедри зоології
СНУ імені Лесі Українки
Ройчук О. М. – студентка IV курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Фауна і біологія гельмінтів людини Львівської області

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена постійним зростанням типових та атипових гельмінтозних захворювань

населення Львівської області, важливістю вивчення і виявлення паразитичних хвороб, які шкідливо впливають на організм людини. Гельмінти мають патогенне значення як збудники багатьох хвороб. Деякі з них відкривають шлях для інших хвороб, особливо кишкових, зокрема інфекційних і неінфекційних.

Мета дослідження. З'ясування видового складу паразитів, які викликають захворювання жителів Львівської області та їх поширення у регіоні.

Результати дослідження. Робота виконувалася на базі Головного управління Держсанепідслужби у Львівській області спільно з працівниками паразитологічного відділу. Нами було опрацьовано 49 літературних джерел. Паразитів та паразитарні хвороби людей досліджують Н. О. Виноград, Ж. Возіанова та Ю. І. Бажора [1–5].

В результаті проведених досліджень у Львівській області зареєстровано п'ять видів гельмінтів – паразитів людини: сисун котячий (*Opisthorchis felineus*), ціп'як карликовий (*Hymenolepis nana*), аскарида людська (*Ascaris lumbricoides*), гострик дитячий (*Enterobius vermicularis*), волосоголовець (*Trichocephalus trichiurus*), які належать до 2 типів: Плоскі черви (Platyhelminthes) та Нематоди (Nematoda).

Найбільш поширеним паразитом Львівщини у 2010-2015 рр. є аскарида людська (*Ascaris lumbricoides*), в середньому 10683 випадки інвазії. Часто трапляється гострик дитячий (*Enterobius vermicularis*), в середньому відзначено 5148 випадків інвазії. Непоширеним є волосоголовець (*Trichocephalus trichiurus*), в середньому зареєстровано 739 випадків інвазії. Ціп'як карликовий (*Hymenolepis nana*) та сисун котячий (*Opisthorchis felineus*) за роки проведеного аналізу реєструвались лише як поодинокі випадки – 1–2 особини.

Висновки. Зараження котячим сисуном відзначене лише у дорослого населення Львівщини, карликовий ціп'яком – виключно у дітей. Аскарідозна інвазія приблизно рівномірно поширена як серед дітей (54,5 %), так і серед дорослих. Серед інвазованих дитячим гостриком домінують діти (90,3 %). Зараження волосоголовцем зареєстроване переважно у дорослого населення (61,0 %).

Серед населення міст і сіл інвазія аскаридами, дитячим гостриком та карликовим ціп'яком приблизно рівномірно поширена, але для інвазії аскаридами та дитячим гостриком спостерігається невелика перевага чисельності заражених у містах (54,5 та 58,9 % відповідно), а для волосоголовця характерна незначна перевага чисельності інвазії у селах (56,2 %).

Серед основних заходів профілактики гельмінтозних захворювань найважливішим є дотримання особистої гігієни, зокрема, миття рук, овочів та фруктів перед їжею, миття рук після прогулянки чи роботи, після відвідин вбиральні.

Джерела та література

1. Виноград Н. О. Паразитичні хвороби людини / Н. О. Виноград, Р. Ю. Грицько // Гельмінтози. – Львів : Армія України, 2004. – 189 с.
2. Возіанова Ж. Інфекційні та паразитарні хвороби / Ж. Возіанова. – К. : Здоров'я, 2000. – Т. 1. – 903 с.
3. Возіанова Ж. Інфекційні та паразитарні хвороби / Ж. Возіанова. – К. : Здоров'я, 2001. – Т. 2. – 696 с.
4. Возіанова Ж. Інфекційні та паразитарні хвороби / Ж. Возіанова. – К. : Здоров'я, 2002. – Т. 3. – 904 с.
5. Пішак В. П. Клінічна паразитологія з основами лабораторної діагностики / В. П. Пішак, Т. М. Бойчук, Ю. І. Бажора. – Чернівці : Мед. академія, 2001. – 234 с.

Скупченко М. – студентка IV курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки
Панівська О. – студентка III курсу
біологічного факультету

Науковий керівник:
кандидат біологічних наук, кафедри
фізіології людини і тварин СНУ
імені Лесі Українки, доцент Дмитроца О. Р.

Варіабельність серцевого ритму в школярів різних районів проживання

Постановка проблеми. Аналіз варіативності серцевого ритму в останні десятиліття широко використовується в галузі спортивної медицини, фізіології. Багато наукових доробків присвячено вивченню варіабельності серцевого ритму в дітей [3, 5]. Науковий інтерес одних вчених [1] полягає у вивченні дайвінгу на варіабельність у дітей 12-річного віку, інші – вивчають вплив помірної фізичної роботи та

розумової діяльності на показники варіабельності серцевого ритму у дітей молодшого та середнього віку [2, 6]. Проте на сьогодні недостатньо наукових даних, що стосуються особливостей показників варіабельності серцевого ритму в школярів різних районів проживання. Це і обумовило актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження. Вивчити особливості варіабельності серцевого ритму в школярів різних за екологічним навантаженням районів проживання.

Результати дослідження. Обстеження проводилося на школярах середнього шкільного віку (хлопчики, віком 12–13 років). Школярі були поділені на дві групи в залежності від району проживання. Перша група – школярі Шацького району (контрольна група – 100 осіб, відносно екологічно чистий район), друга група – Ковельського району (експериментальна група – 100 осіб, район із антропогенним фактором). Запис варіабельності серцевого ритму (ВСР) здійснювали за допомогою портативного електрокардіографа «КардіоЛаб ВСР», розробленого «ХАЙ-МЕДИКА». В ході обстеження для вивчення особливостей варіабельності серцевого ритму в школярів різних районів ми аналізували спектральні, часові показники ВСР та показники варіаційної пульсометрії. Математичну обробку даних здійснювали за допомогою статистичного пакету *MedStat* [4].

Аналізуючи спектральні показники ВСР було показано, що перша група характеризувалася такими значеннями: LF – $1342 \pm 100,9$, HF – $1061 \pm 114,4$, LF/HF – $1,71 \pm 1,24$, IC – $3,44 \pm 3,02$, при $p \leq 0,05$ та друга група наступними значеннями: LF – $1252 \pm 100,5$, HF – $1115 \pm 106,5$, LF/HF – $1,69 \pm 1,48$, IC – $3,03 \pm 2,45$, при $p \leq 0,05$, відповідно.

У групі школярів контрольної групи часові показники відзначалися такими значеннями: SDNN – $56,84 \pm 20,44$, RMSSD – $42,54 \pm 18,14$, mRR – $667 \pm 94,92$ та в дослідній групі, SDNN – $57 \pm 23,22$, RMSSD – $40,65 \pm 19,03$, mRR – $643,8 \pm 96,36$, при $p \leq 0,05$.

Показники варіаційної пульсометрії в школярів першої групи були наступними: Mo – $633 \pm 99,04$, Amo – $37,13 \pm 11,61$, TP – $3525 \pm 230,1$, VAP – $236,3 \pm 60,5$. У школярів другої групи – Mo – $610,5 \pm 104$, Amo – $38,3 \pm 12,47$, TP – $3552 \pm 320,5$, VAP – $223,7 \pm 61,38$, при $p \leq 0,05$.

Таким чином, були встановлені відмінності між показниками варіабельності серцевого ритму між групами обстежуваних, які відзна-

чалися переважаючим парасимпатичним типом в школярів контрольної групи та симпатичним типом вегетативної нервової системи в школярів дослідної групи.

Висновки.

1. У школярів контрольної групи відмічено зростання щільності високочастотного спектру потужності ритму серця; це вказує на активацію парасимпатичного тону вегетативної нервової системи.

2. У школярів експериментальної групи виявлено зменшення SDDN, що засвідчує посилення симпатичної регуляції та зниження активності автономного контуру.

3. збільшення моди у першій групі та зниження ВАР у другій, що вказує на стабілізуючий ефект централізації управління ритмом серця, який обумовлений в основному ступенем активації симпатичного відділу вегетативної нервової системи.

Джерела та література

1. Аикин В. А. Влияние дайвинга на показатели variability сердечного ритма у детей 12-летнего возраста / В. А. Аикин, М. А. Огородников, С. К. Поддубный // Теория и практика физической культуры, 2010. – № 7. – С. 7–11
2. Игишева Л. Н. Влияние умеренной физической нагрузки на ВСР у детей младшего и среднего школьного возраста / Л. Н. Игишева, Э. М. Казин, А. Р. Галеев // Физиология человека, 2006. – Т. 32. – № 3. – С. 55–61.
3. Кірсанова О. В. Гігієнічна оцінка впливу забруднення атмосферного повітря на стан здоров'я дітей в умовах промислового міста // Автореферат дисертації на здобуття наук. ступеня канд. мед. наук. Київ, 2006. – 25 с.
4. Лях Ю. Е. Основы компьютерной биostatистики: анализ информации в биологии, медицины и фармации статистическим пакетом MadStat / Ю. Е. Лях, В. Г. Гурьянов, В. Е. Хоменко, О. А. Панченко / Донецк, 2006. – 211 с.
5. Рагозин А. Н. Информативность спектральных показателей variability сердечного ритма / А. Н. Рагозин // Вестник аритмологии, 2001. – № 22. – С. 37–40.
6. Синицкая Е. Ю. Спектральная характеристика variability сердечного ритма у детей 8–10 лет при умственной и физической работе // Автореферат диссер. на соискание уч. степени канд. биолог. наук. Архангельск, 2006. – 25 с.

Стрелкова І. І. – студентка V курсу
біологічного факультету
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат біологічних наук,
доцент Швайко С. Є.

Оцінка фізичного розвитку дітей молодшого шкільного віку за індексом маси тіла (індекс Кетле)

Актуальність. Індекс маси тіла або індекс Кетле, завдяки своїй простоті залишається одним із основних методів визначення співвідношення ваги людини до її росту для визначення відхилень від норми [1]. Даний індекс є універсальною оцінкою визначення маси тіла людини. На основі отриманих показників ми можемо визначити ступінь надлишкової ваги, недостатньої ваги або нормальну масу тіла. Величина індексу маси тіла добре відображає запаси підшкірно-жирового складу в організмі і може своєчасно свідчити про його надлишок, про ризик розвитку ожиріння і пов'язаних з ним захворювань [3].

Мета. Дослідити фізичний розвиток дітей молодшого шкільного віку за індексом маси тіла та виробити рекомендації щодо його нормалізації.

Виклад основного матеріалу. Визначення індексу маси тіла проводилося на учнях молодшого шкільного віку (7-10 років) В даному дослідженні взяло участь 379 дівчаток і 450 хлопчиків Масово-ростовий показник Кетле визначали за такою формулою:

$$IK=M/L^2,$$

де, М – маса тіла(кг);

L – довжина тіла, виражена в метрах і підведена до квадрату; одиниця виміру кг/м² [2].

Дані показники свідчать, що у хлопчиків молодшого шкільного віку 7- 10 років переважає нормальна маса тіла (52,62 %). Проте, діти даної вікової групи мають схильність до недостатньої маси тіла, а саме 7,89 % мають виснаження і 24,8 % - дефіцит маси тіла. Тенденцію до перевищення маси тіла мають 11% дітей і 6,13 % - ожиріння.

У дівчаток молодшого шкільного віку нормальну масу тіла мають 47,66 %. Схильність до недостатньої маси тіла, а саме до виснаження

мають (6,62 %) і до дефіциту маси тіла (28,29 %) дітей. Тенденцію до надмірної маси тіла, а саме до перевищення маси тіла складає (10,72 %), а до ожиріння (6,67 %) дівчаток.

Проаналізувавши отримані показники індексу Кетле, ми змогли оцінити ступінь відповідності маси до росту і визначили показники недостатньої, нормальної та надлишкової маси тіла, як у дівчаток так і в хлопчиків.

Результати показали, що у більшості дітей даної вікової групи маса тіла відповідає їх росту. Проте, як серед дівчаток, так і серед хлопчиків є індивіди, що мають схильність до недостатньої маси тіла, так і до її надлишку.

Висновок. На основі проведених досліджень, а саме показників індексу маси тіла або індексу Кетле можемо говорити, що в дітей молодшого шкільного віку переважають показники з нормальною масою тіла відносно росту, що вказує на задовільний фізичний розвиток. Проте спостерігається значний відсоток дітей з недостатньою та надмірною вагою. Серед дисгармонійних показників у дівчат переважають особи з низькою вагою, а у хлопців – з надлишковою. Дані дослідження є важливими, оскільки дають змогу оцінити ступінь відповідності маси дитини і її росту, і тим самим оцінити фізичний розвиток школярів. Відповідно до цього можна виробити певні рекомендації, щодо покращення показників розвитку. Для підтримання нормальних показників маси тіла, а також запобіганню розвитку ожиріння необхідно регулярно та раціонально харчуватися, систематично займатися фізичними вправами, дотримуватися режиму дня.

Джерела та література

1. Коцан І. Я. Вікова фізіологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Коцан І. Я., Швайко С. Є., Дмитроца О. Р. – Луцьк : Вежа – Друк, 2013. – 376 с.
2. Платонова А. Г. Методика скрининг – оцінки фізического развития детей по индексу Кетле / А. Г. Платонова – гігієна населених місць. №60, 2012 – 356 – 362 С.
3. Хрипкова А.Г. Возрастная физиология и школьная гигиена. Пособие для пед. ин-тов / Хрипкова А. Г., Антропова М. В., Фарбер Д. А. – М.: Просвещение, 1990. – С. 164 - 173.

Турич І. В. – студентка IV курсу,
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Фіторізноманіття рідкісних видів та їх локалізація в межах ШНПП

Постановка проблеми. Важливим аспектом аналізу флори будь-якого природоохоронного об'єкта є виділення раритетної її компоненти, з'ясування соціологічної структури та представленості у Червоних книгах. У флорі Шацького НПП статус «червонокнижних» у різний час мали різні види, оскільки їх рідкісність визначалася залежно від підходу до оцінки трапляння виду і загрози його зникнення з певної території.

Проблема охорони природи на сьогоднішній день набула надзвичайно важливого значення. Від того чи зможемо ми зберегти оточуюче нас природне середовище від виснаження і забруднення, залежить і наше майбутнє, і життя наступних поколінь, а тому **метою дослідження** є вивчення біорізноманіття рідкісних та зникаючих видів ШНПП та заходи їх охорони.

Результати дослідження. Згідно з останнім виданням Червоної книги України (2009) у Шацькому НПП охороні підлягають вже 47 видів рослин, для яких зазначено, що вид «охороняється в Шацькому НПП». Проте це положення потребує уточнень, оскільки проведений аналіз списку та мотивів охорони показав, що наведені у списку останні п'ять видів рослин, зокрема молодильник озерний, плодоріжка болотна (зозулинець болотний), гудаєра повзуча, верба чорнична і водяний горіх плаваючий хоча й вказуються для флори Шацького НПП в літературних джерелах, проте гербарні збори цих видів із території й водойм парку досі відсутні. Але у Червоній книзі України (2009) для цих видів зазначено – «охороняються у Шацькому НПП», тому вони умовно внесені до списку тих, що знаходяться під охороною. Верба Старке (верба сиза) включена у Червону книгу на основі єдиного гербарного збору С. Д. Мельника з району Шацьких озер, який від 1973 року зберігається у Державному природознавчому музеї НАН України; проте знахідки цього виду у Шацькому НПП не підтверджені. [2]

Крім того, у 2011 році у межах парку було виявлено локалітети двох нових видів рослин – осоки Буксбаума та ситника бульбистого, що занесені до Червоної книги України, але не були відомі з території парку. Тобто червонокнижними у флорі Шацького парку на сьогодні вважаються 49 видів вищих судинних рослин, із яких 43 – підтвержені гербарними зборами.

Протягом 2012–2013 років виявлено нові місця виростання раритетів флори на західному узліссі лісового масиву «Вунич», зокрема локалітети осоки затінкової (*Carex umbrosa* Host), осоки Девелової (*Carex davalliana* Smith), пальчатокорінника м'ясочервоного (*Dactylorhiza incarnata* (L.)), пальчатокорінника травневого (*Dactylorhiza majalis*). На середлісових галявинах у цьому урочищі, де в попередні роки проводилося сінокосіння, відзначено півники сибірські (*Iris sibirica* L.) та лілію лісову (*Lilium martagon* L.). На західній стороні болота «Мельоване» підтверджено локалітет косариків черепитчастих (*Gladiolus imbricatus* L.), ірису сибірського (*Iris pseudacorus* L.), а також астранції великої, яка була у попередніх виданнях Червоної книги. Відзначено наявність лікоподієлли заплавної у піщовому кар'єрі в кв.14 Світязького лісництва та товстянки звичайної (*Pinguicula vulgaris* L.), росички англійської (*Drosera anglica* Huds (*D. longifolia* L.)) на болоті поміж озерами Озерце та Карасинець.[1,77],[4]

Відзначено численні екземпляри альдрованди пухирчастої (*Aldrovanda vesiculosa* L.) у прибережних заростях очерету на південному узбережжі оз.Світязького біля бази Фізико-механічного інституту, плауна колючого (*Lusorodium annotinum* L.) в урочищах Криницьке і Мошне. Проведено чергове обстеження стану збереженості меч-трави болотної в її оселищі на північному узбережжі оз.Світязького; підтверджено висновок про високий рівень життєвості цієї ценопопуляції. На цій частині узбережжя також підтверджено місця виростання пухирника малого (*Utricularia minor* L.), коручки чемерникоподібної, або ж широколистої (*Epipactis helleborine* (L.) Crantz) та пальчатокорінника м'ясочервоного. [3]

Висновок. Наведене ще раз підтверджує потребу певного зміщення акцентів щодо існуючих підходів до оцінки рідкісності видів рослин та пріоритетів стосовно їх збереження. Ботанічному моніторингу за станом збереженості обов'язково повинні підлягати види червонокнижні, об'єктно-рідкісні і ті, що інтенсивно зникають. Належний контроль за станом їх ценопопуляцій у модельних локалітетах дає можливість визначати тенденції поведінки і зміну рівня

раритетності, вчасно забезпечувати наукове обґрунтування необхідних заходів щодо збереження раритетів флори у межах природоохоронного об'єкта, вибрати пріоритети збереження. Для низки рідкісних видів флори доцільним є застосування активних заходів охорони у наявних локалітетах.

Збереження видів, як червонокнижних, так і об'єктно-рідкісних та інтенсивно зникаючих, у межах Шацького НПП є безпосереднім його завданням, проте його реалізація на практиці реально можлива лише за умови збереження біотопів чи оселищ цих видів, у яких види представлені як їх складові.

Джерела та література

1. Державне агентство лісових ресурсів України. Шацький національний природний парк. Літопис природи (книга 27, 2014 рік). – с.Світязь, 2015. – 306 с.
2. Червона книга України. Рослинний світ / за ред. Я. П. Дідуха. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – 900 с.
3. Яценко П. Т., Матейчик В. І., Турич В. В. Верхові болота Шацького національного природного парку як оселища фіторізноманіття, їх формування і перспективи збереження // Стан і біорізноманіття екосистем Шацького національного природного парку: матеріали наук. конф (6–9 вересня 2012 р., смт. Шацьк). – Львів: СПОЛОМ, 2012. – С. 94–99.
4. Яценко П.Т. Созологічна категоризація та збереження раритетів флори Шацького національного природного парку в аспекті сталого розвитку його екосистем. / П. Т. Яценко, В. С. Найда. // Науковий вісник, 2008, вип. 18.7 – С. 170–176.

Цибульська О. – аспірант I року
навчання кафедри фізіології людини і
тварин СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат біологічних наук,
доцент кафедри фізіології людини і
тварин біологічного факультету СНУ
імені Лесі Українки Дмитроца О. Р.

Показники фізичного розвитку молодших школярів м. Володимира-Волинського

Постановка проблеми. Фізичний розвиток є одним із провідних критеріїв оцінки стану здоров'я школярів, важливим і доступним для

вимірювання, оцінки та інтерпретації. Рівень фізичного розвитку відіграє особливу роль при визначенні стану здоров'я учнів, організм яких перебуває на стадії формування і через свою пластичність надзвичайно схильний як до позитивних, так і до негативних впливів факторів зовнішнього середовища. Фізичний розвиток дитини залежить від умов праці батьків, здоров'я дитини у перші роки життя, житлових умов проживання, гігієнічних умов навчання, рухової активності, харчування тощо [1, 2]. Неабияке значення для фізичного розвитку має вплив забруднення довкілля і харчових продуктів [2, 3]. Важливим є вивчення регіональних показників фізичного розвитку та фізичного здоров'я, з регулярним їх оновленням кожні 5–7 років.

Мета дослідження: здійснити аналіз основних антропометричних та фізіометричних показників обстежуваних молодшого шкільного віку, котрі проживають у м. Володимир-Волинський.

Результати дослідження. Дослідження проведено на 200 школярах (6–7 років), здорових. Усі обстежувані були поділені на дві вікові групи (по 100 осіб): I група – учні 6 років, II група – учні 7 років. В межах груп виділяли підгрупи хлопців та дівчат. При обробці отриманих даних використовувались методи варіаційної статистики з оцінкою t-критерія Стьюдента.

Порівняльний аналіз основних антропометричних показників (ріст (см), вага (кг) та окружність грудної клітки (ОГК, см)), за якими визначають фізичний розвиток молодших школярів відповідно до місця проживання, дозволив виявити наступні результати. Показники маси тіла (МТ) 6-річних дітей були дещо знижені (до 13%) відносно вікових норм, незалежно від статі; для семирічок дана особливість ще посилилась (показники знижені до 17 % відносно норми). Проте, показники зросту, як і ОГК, у шестирічок були незначно вищими нормативних значень, тоді як в подальшому знизились до 14%. Достовірних відмінностей в межах статевих груп не виявлено.

Аналіз основних фізіометричних показників (частота серцевих скорочень (ЧСС, уд./хв.), артеріального тиску (АТ, мм рт. ст.) молодших школярів показав, що у хлопці-шестирічки характеризувались дещо зниженими їх значеннями відносно вікових норм; дана особливість в більшій мірі стосується і дівчат. Хлопці 6-років виявили дещо вищі показники життєвої ємності легень (ЖЄЛ, мл), тоді як у 7 років вони достовірно знизились відносно вікових норм. В межах статевих груп відмінностей за основними фізіометричними показниками не виявлено.

Висновки.

1. Показники фізичного здоров'я молодших школярів загалом відповідали середньому рівневі, не залежно віку та статі.

2. У 6-річному віці діти характеризувались дещо вищими окремими антропометричними (зріст, ОГК) та фізіометричними (ЖЕЛ) показниками відносно вікових норм; надалі – зниженими.

Джерела та література

1. Апанасенко Г. Л. Інформативність різних методів оцінки рівня здоров'я дітей і підлітків / Г. Л. Апанасенко, Ю. В. Бушуєв, Л. М. Волгіна, М. В. Морозов // Стратегія формування здорового способу життя. Матеріали конф. – К., 2000. – С. 152–155.
2. Ареф'єв В.Г. Сучасна методика оцінювання рівня фізичного розвитку учнів загальноосвітніх шкіл / В.Г. Ареф'єв // Науковий часопис. – 2013. – №4. – С. 31–35.
3. Москвяк Н.В. Основні тенденції у фізичному розвитку дітей молодшого шкільного віку м. Львова / Н. В. Москвяк // Довкілля та здоров'я. – 2014. – № 3. – С. 19–23.

Білецька М. Г. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології

СНУ імені Лесі Українки

Черевата О. Г. – студентка III курсу біологічного факультету

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Кроногніздні птахи Центрального парку культури і відпочинку м. Луцьк

Постановка проблеми. Птахи є найбільш помітним компонентом довкілля у міському середовищі. У процесі постійного освоєння навколишніх ландшафтів і їхньої урботрансформації умови співіснування людини та птахів стають дуже тісними. Стан орнітофауни трансформованих ландшафтів є важливим показником придатності довкілля для життя людей [4; 9].

Характерна риса фауни птахів міста – невелика кількість, але висока чисельність видів [1; 18]. Важливість вивчення особливостей синантропізації тварин пояснюється, насамперед, необхідністю ство-

рення на міській території прийнятних умов для їх спільного з людиною співіснування. Місто Луцьк насичене зеленими насадженнями, водно-болотними біотопами, дачними масивами на околицях. Одночасно значна територія представлена промисловими та рудеральними об'єктами. Все це обумовлює оселення на цій території багатьох видів птахів [3; 104]. У літературі трапляються окремі дані щодо зимової орнітофауни, водно-болотних птахів, гніздування деяких видів у межах Луцька. Потребує уточнення видове різноманіття птахів та вивчення їх гніздової біології.

Мета дослідження: вивчення видової структури та гніздової біології кроногніздних птахів території Центрального парку культури і відпочинку імені Лесі Українки міста Луцька. Матеріал для роботи зібраний в Центральному парку культури і відпочинку імені Лесі Українки міста Луцька у гніздовий сезон 2015–2016 р.р.

Для проведення спостережень було прокладено 8 маршрутів. Дослідження гніздової екології кроногніздних птахів проводилися з березня по червень. В основу проведення обліків покладено маршрутний метод [5]. Опис населення орнітокомплексу проводили за шкалою В.П. Белікова [2].

Результати дослідження. У межах Центрального парку культури і відпочинку імені Лесі Українки нами було встановлено гніздування для 30 видів птахів, із 4 рядів, які влаштовують гнізда у кронах. Абсолютними домінантами є гніздові птахи – 24 види (80 %), 1 вид (3,3 %) зареєстрований у період осінніх чи весняних міграцій, 5 видів (16,6 %) прилітають на зимівлю, доповнюючи зимову орнітофауну. Найчисельнішим є ряд Горобцеподібні (*Passeriformes*), до нього належать 24 види, що становлять 80 % від загального видового складу кроногніздних птахів парку. Голубоподібні (*Columbiformes*) є другим за чисельністю рядом, до нього належать 3 види, що становлять 10 % від загального видового складу. Соколоподібні (*Falconiformes*) представлені на території дослідження двома видами, що становлять 6,7 % від загального видового складу кроногніздників. Совоподібні (*Strigiformes*) трапляються найменше, нами виявлене гніздо лише одного виду – сови вухатої. У видовій структурі кроногніздників це складає 3,3 % від загальної кількості видів.

За час дослідження було обліковано 235 гнізд. Найбільша кількість гнізд спостерігається у припутня (*Columba palumbus*) – на всіх марш-

рутах кількість його гнізд становить 50 (21,27 %). Представникам родини Воронових (*Corvidae*) належить 80 гнізд (34,04 %).

Домінантними крвогніздними видами парку є: сорока (*Pica pica*), грак (*Corvus frugilegus*), припутень (*Columba palumbus*). Субдомінантні види – сойка (*Garrulus glandarius*), дрозди співочий (*Turdus philomelos*) і чорний (*Turdus merula*). Малочисельними є яструби великий (*Accipiter nisus*) та малий (*Accipiter gentilis*), горлиця звичайна (*Streptopelia turtur*), сорокопуд терновий (*Lanius collurio*), берестянка звичайна (*Hippolais icterina*).

Загалом крвогніздники облаштовують гнізда на висоті 2–10 м. Із хижих найвище влаштовує своє гніздо яструб великий (*Accipiter nisus*). Гнізда цих птахів розташовані на висоті 10–25 м над землею. Із Горобцеподібних досить високо (6–10 м) будують свої гнізда вивільги (*Oriolus oriolus*). Гнізда сорокопудів сірих (*Lanius excubitor*) та чикотнів (*Turdus pilaris*) були знайдені на висоті від 2 до 5 м над землею.

Висновки. У Центральному парку культури і відпочинку імені Лесі Українки було виявлено 30 видів крвогніздних птахів, які належать до 4 рядів. Всього було обліковано 235 гнізд. Домінантними видами є сорока (*Pica pica*), грак (*Corvus frugilegus*), припутень (*Columba palumbus*). Найбільша кількість гнізд спостерігається у припутня (*Columba palumbus*) – на всіх маршрутах кількість його гнізд становить 50 (21,27 %).

Джерела та література

1. Башта А.-Т. В. Процес урбанізації як фактор формування міської орнітофауни // Урбанізація як фактор змін біогеоценотичного покриву. – Львів – Яремча, 21 – 23 вересня 1994 р. – Львів : Академічний Експрес, 1994. – С. 18–19.
2. Белик В. П. Птицы степного Придонья. Формирование фауны, ее антропогенная трансформация и вопросы охраны. – Ростов-на-Дону, 2000. – 276 с.
3. Химин М. В. Орнітофауна парку Лесі Українки в Луцке // Охрана и воспроизводство птиц пригородных лесов и зеленых насаждений. – Львов, 1991. – С. 104 – 107.
4. Чернобай В. Ф. Птицы как компонент городской среды обитания человека // Птицы и урбанизированный ландшафт. – Каунас, 1984. С. 9 – 13.
5. Bibby C. J., Burgess N. D., Hill D. A. Bird Census Techniques. – London, 1992. – P. 66.

Чорна І. В. – студентка V курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Особливості викликаної активності мозку осіб з високим рівнем особистісної тривожності

Постановка проблеми. Викликані потенціали (ВП) відображають процеси обробки інформації на всіх етапах її впливу на мозок людини. При застосуванні даного методу стає можливим вивчення певної просторово-часової структури мозкових механізмів обробки інформації [1]. Викликані потенціали мозку широко застосовуються як у наукових дослідженнях, так і в клінічній практиці. Для дослідження когнітивних функцій у залежності від модальності поданого стимулу використовуються переважно зорові та слухові ВП [2]. На сьогодні важливим є дослідження механізмів обробки інформації особами, які мають певні сталі характеристики особистості, тому дослідження особливостей викликаної активності мозку в осіб з високою особистісною тривожністю є актуальним.

Мета дослідження.

Метою роботи було встановлення особливостей викликаної активності кори головного мозку в осіб з високою особистісною тривожністю.

Результати дослідження. У дослідженні приймали участь 15 осіб чоловічої статі, праворуких, здорових, віком 17–19 років. Рівень особистісної тривожності (ОТ) визначали за методикою Спілбергера-Ханіна. Реєстрацію зорових ВП здійснювали за допомогою системи комп'ютерної електроенцефалографії «НейроКом» («ХАІ Медика») монополярно, з використанням референтного електрода, у десяти симетричних відведеннях (фронтальних, скроневих, центральних, тім'яних та потиличних). Запис ВП виконували у стані функціонального спокою із заплющеними очима; в якості стимулів, необхідних для реєстрації викликаної активності, використовували фотостимуляцію. Аналізували латентні періоди основних піків та міжпікові амплітуди у діапазоні до 500 мс. Для встановлення особливостей викликаної активності мозку в осіб з високим рівнем тривожності, проводили статистичну обробку отриманих даних із застосуванням методів варіаційної статистики, а також проводили кореляційний аналіз показників

ВП та ОТ (аналізували значимі ($r \geq 0,51$) та високі ($r \geq 0,51$) кореляційні зв'язки).

У результаті проведеного дослідження було виявлено, що 33 % досліджуваних мали високий рівень особистісної тривожності. Середній показник становив $49,5 \pm 2,75$.

В осіб з високим рівнем особистісної тривожності найменші латентні періоди піків ранніх ВП виявлені у потиличних зонах кори (на усіх етапах обробки інформації), середніх та пізніх – у лобових ділянках; зареєстровані міжпівкулеві відмінності латентних періодів піків P1, N1, P2 ($p \leq 0,05$). Зокрема, на ранніх етапах обробки інформації (піки P1, N1) достовірно коротші латентні періоди виявлені в обох потиличних (P1) або тільки правій потиличній (N1) зонах кори головного мозку, порівняно з тривалістю латентних періодів на пізніх етапах обробки інформації.

Аналіз міжпікових амплітуд викликаних потенціалів осіб з високим рівнем особистісної тривожності виявив найвищу реактивність лівої скроневої та обох потиличних зон кори у ранніх ВП, правої тім'яної – у середніх та пізніх ВП. Виявлена також спеціалізація лівої півкулі на ранніх етапах обробки інформації, та правої – на пізніх.

Кореляційний аналіз виявив чисельні значимі і високі кореляційні зв'язки між показниками ОТ та ВП. Зокрема, значимі кореляційні зв'язки ВП із показниками ОТ зафіксовані в лівій ($r = -0,54$) та правій ($r = -0,51$) лобових зонах кори у міжпікових амплітудах N1-P2; у центральних зонах кори та лівій скроневої у показниках міжпікових амплітуд (P1-N1: $r = 0,53$; N2-P3: $r = 0,52$; P1-N1: $r = 0,63$) з показниками ОТ. У правій лобовій ділянці виявлені високі ($r = -0,71$) та значимі ($r = 0,52$) кореляції у міжпікових амплітудах P2-N2 та P1-N1.

Значимі кореляційні зв'язки латентних періодів основних піків ВП із показниками особистісної тривожності виявлені у лівій тім'яній та обох потиличних зонах кори головного мозку.

Висновки. Дослідження викликаної активності кори головного мозку осіб з високою особистісною тривожністю показало значимі і високі кореляції як міжпікових амплітуд, так і латентних періодів ВП. Аналіз амплітудно-часових характеристик ВП виявив спеціалізацію півкуль на різних етапах обробки інформації.

Джерела та література

1. Бехтерева Н. П. Здоровый и больной мозг человека / Н. П. Бехтерева. – М. : АСТ; СПб : Сова; Владимир : ВКТ, 2010. – 399 с.

2. Макарчук М. Ю. Фізіологія центральної нервової системи / М. Ю. Макарчук, Т. В. Куценко. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. – 335 с.

Шалагай М. О. – студент IV курсу
біологічного факультету
імені Лесі Українки

Омельковець Я. А. – кандидат
біологічних наук, доцент кафедри зоології
СНУ імені Лесі Українки

Морфологія вестибулярних ядер домашньої курки (*Gallus domesticus*)

Постановка проблеми. Головний мозок як найважливіша складова нервової системи хребетних здавна привертав увагу багатьох дослідників. Дослідження велися у найрізноманітніших аспектах: медичному, філогенетичному, онтогенетичному, функціональному.

В еколого-морфологічному аспекті значний інтерес дослідників привертає мозок птахів, адже освоєння повітряного середовища мусило відобразитися на будові ряду його структур, зокрема комплексу вестибулярних ядер. До його складу входять ядра вестибуло-кохлеарного нерва, які залягають у довгастому мозку [1].

Мета дослідження. Дослідити цитоархітектоніку трьох вестибулярних ядер (*nucl. vestibularis ventromedialis*, *nucl. vestibularis dorso-lateralis*, *nucl. vestibularis ventrolateralis*) домашньої курки.

Результати дослідження. Дослідження проводились протягом 2017 року на базі лабораторії гістології та морфогенезу кафедри зоології біологічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Матеріалом для дослідження слугував мозок домашньої курки (*Gallus domesticus*). Дослідження проводилися відповідно до загальноприйнятих методик на серійних препаратах, зафарбованих за методикою Ф. Нісля [3].

У *nucl. vestibularis ventromedialis* курки виявлено веретеноподібні нейрони з середнім об'ємом перикаріона 391 ± 270 мкм³. Щільність цих клітин становить 849504 ± 76455 в 1 мм³.

У *nucl. vestibularis ventrolateralis* зафіксовані веретеноподібні нервові клітини, середній об'єм тіла яких складає 221 ± 162 мкм³, а щільність – 1335463 ± 106837 в 1 мм³.

У nucl. vestibularis dorsolateralis було переважають веретеноподібні нейрони. Середній об'єм перикаріонів цих клітин становить 172 ± 144 мкм³, щільність – 1258641 ± 100691 в 1 мм³. Крім них тут трапляється незначна кількість пірамідних нервових клітин (10%) з середнім об'ємом перикаріонів 59 ± 2 мкм³.

Висновки. Вестибулярні ядра курки складаються з веретеноподібних нервових клітин. У nucl. vestibularis dorsolateralis зафіксовано незначну кількість пірамідних нейронів.

Максимальні розміри нейронів було виявлено в nucl. vestibularis ventromedialis. Найбільшою щільністю нервових клітин у досліджуваного виду характеризується nucl. vestibularis ventrolateralis.

Джерела та література

1. Андреева Н. Г. Эволюционная морфология нервной системы позвоночных / Н.Г. Андреева, Д.К. Обухов. – С-Пб.: Лань, 1999. – 384 с.
2. Вракин В.Ф. Морфология сельскохозяйственных животных (анатомия и гистология с основами цитологии и эмбриологии) / В.Ф. Вракин и др. – М.: ООО «Гринлайт», 2008. – 616 с.
3. Коржевский Д.Э. Краткий курс гистологической техники / Д.Э. Коржевский. – С-Пб.: Крофт, 2005. – 46 с.

Шкабура Д. С. – студентка III курсу біологічного факультету

Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Степанюк Я. В. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри зоології СНУ імені Лесі Українки

Морфогенез органа нюху мармурового аноліса, *Anolis Marmoratus* (Reptilia, Squamata)

Постановка проблеми. Нюховий аналізатор представників різних екологічних груп та рядів ссавців відрізняється за рівнем організації та відіграє неоднакову роль у поведінці тварин. В процесі еволюції хребетних нюховий аналізатор розділяється на основну та додаткову (вомероназальну) нюхові системи [3; 5]. Перша представлена нюховим епітелієм носової порожнини, а друга – вомероназальним органом [4]. Остання система виникла при переході від водного до

амфібіотичного (наземного) способу життя [2]. Вомероназальний орган був вперше відкритий та описаний у 1703 році у людини Ф. Рейшем, а у хребетних – у 1811 році Л. Якобсоном [6]. Вивчення морфогенезу вомероназального органа рептилій, і зокрема *Polychrotidae*, є цікавим та актуальним оскільки він прогресивно розвинутий та відокремлений від основних нюхових структур. Крім того, рептилії є справжніми наземними тваринами, тому вивчення морфогенезу нюхового аналізатора має відобразити його можливі адаптації до існування на суші.

Мета дослідження: дослідити морфогенез нюхового органа аноліса мармурового (*Anolis marmoratus Duméril, Bibron, 1837*).

Для дослідження була використана колекція тотальних мікропрепаратів природничого музею Тюбінгенського університету Еберхарда Карла. Препарати виготовлені з використанням стандартних гістологічних методів дослідження та забарвлені азаном [1].

Стадії онтогенезу датували за розмірами ембріонів та часом інкубації. За допомогою комп'ютерної програми Amira v.5.0 створено 3D-моделі нюхових структур. Досліджено ембріонії аноліса 18 та 26 доби ембріогенезу.

Результати дослідження. Наші дослідження показують, що у *A. marmoratus* 18 доби ембріогенезу від носової порожнини рострально формується присінок, який має невеличкий просвіт. Нюховий епітелій вкриває дорсальну, медіальну та латеральну стінки. На даній стадії носова порожнина уже сполучена з ротовою порожниною через хоани. У цей період ембріогенезу уже наявний вомероназальний орган як невелике вентромедіальне вип'ячування нюхового епітелію. Вомероназальний орган має свій власний канал, який вентрально відкривається у ротову порожнину з латерального боку органа за вомероназальною раковиною одразу перед хоанами. Дорсальна, медіальна і вентральні стінки органа вкриті нюховим епітелієм. У ембріона 26 доби розвитку відбувається формування зовнішніх ніздрів. Товщина респіраторного епітелію значно збільшилась і площа перерізу власне присінка збільшилась також у порівнянні з попередньою стадією. Просвіт у присінку зникає в результаті збільшення товщини респіраторного епітелію та зміни форми присінка під час формування ніздрів. Сенсорний епітелій також вистилає дорсальну, медіальну та латеральну стінки носової порожнини. Вомероназальний орган набуває дефінітивної форми. Ростролатеральна стінка випинається всередину вомероназального

органа – формується вомероназальна раковина, яка вкрита несенсорним епітелієм. Решта поверхні органа – медіальна, ростромедіальна та аборальні стінки вистелені значно більшої товщини, ніж раковина, сенсорним епітелієм. На досліджених ембріональних стадіях вже сформована носова перегородка та парієтотектальні хрящі, які починають хрящовіти. Волокна нюхових нервів відходять від дорсальної і медіальної стінок носової порожнини і входять у нюхові цибулини, які мають невеликі розміри. Вомероназальні нерви відходять дорсо-медіально від вомероназального органа.

Висновки. Присінок формується на 18 добу ембріонального розвитку. Вомероназальний орган у *A. marmoratus* наявний на 18 добу ембріогенезу як невелике венстромедіальне вип'ячування нюхового епітелію, а на 26 добу уже набуває дефінітивного стану.

Джерела та література

1. Ромейс, Б. Микроскопическая техника [Текст] / Б. Ромейс / М. : Издательство иностранной литературы. – 1953. – С. 358.
2. Савельев, С. Сравнительная анатомия нервной системы позвоночных / С. В. Савельев. – М. : ГЕОТАР-МЕД, 2001. – 272 с.
3. Сепп, Е. История развития нервной системы позвоночных / Е. К. Сепп. – М. : Медгиз, 1949. – 422 с.
4. Степанюк, Я. Просторова реконструкція нюхових структур *Lacerta viridis* за допомогою комп'ютерного моделювання [Текст] / Я. Степанюк, О. Яригін, О. Титюк, В. Грубий // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2015. – С. 99–103.
5. Степанюк Я. Сучасна інтерпретація досліджень вомероназального органа в працях Ф. Рейша, Л. Якобсона та Р. Кьолікера / Я. В. Степанюк // Науковий вісник Волинського національного університету імені
6. Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – № 9. – С. 88–93.
7. Jacobson L. Description anatomique d'un organe observer dans le
8. mammiferes / L. Jacobson // Annales du Museum National d'Histoire Naturelle. – Paris, 1811. – № 18. – P. 412–424.

Карпюк З. К. – кандидат географічних наук, старший виклад кафедри фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Баглай Н. С. – студентка IV курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Екологічний стан деревостанів

Турійського лісового господарства Волинської області

Постановка проблеми. Рівень екологічної безпеки регіону значною мірою залежить від відсотку його заліснення. Значення лісів поліфункціональне. Вони виконують водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні функції. Полісся належить до найбільш заліснених регіонів держави, де осередками ще збереглися праліси. Але великі площі лісів є штучно створеними з домінуванням швидкоростучих порід і потребують посиленого догляду, бо менш стійкі до негативного зовнішнього впливу. На Волині гостро постала проблема прогресуючого поширення дереворуйнівних шкідників і хвороб, чим зумовлена актуальність дослідження. Основні причини – порушення природно-вікової структури насаджень та надмірна експлуатація лісів.

Мета дослідження. Проаналізувати породний, віковий стан деревостанів Турійського лісового господарства, лісогосподарські заходи, що проводяться для зниження рівня існуючих загроз.

Результати дослідження. У волинських лісах найбільші площі вражені лубоїдом сосновим, синьою сосною златкою, короїдом шести зубим, рагієм ребристим, губками кореневою, сосною, березовою, осиковим трутовиком [3; 4]. У 2015–2016 рр. почав масово розмножуватися верхівковий короїд. Причому вражаються не лише ослаблені дерева, як у попередні роки, а здорові – цілі ділянки дозріваючих або зрілого віку деревостанів всихають за лічені тижні. Найбільші площі ушкоджених масивів у Камінь-Каширському, Маневицькому, Ковель-

ському, Старовижівському, Ратнівському районах. Наразі станом на 03.10.2016 р. за даними Волинського ОУЛМГ площа пошкоджених верхівковим короїдом соснових насаджень у Турійському ЛГ склала 2,45 га, що є одним із найнижчих показників у області. В межах України найбільше лісів уражено на Житомирщині, Київщині, Чернігівщині. Ця проблема відчувається у Європі, Білорусі, Росії. І хоча у природі передбачені захисні механізми, необхідні активні швидкі заходи для локалізації заражених деревостанів. В ослаблених лісових масивах і сухостоях більша небезпека виникнення і поширення лісових пожеж, що є вагомим чинником суцільного знищення лісових масивів [1]. Науковці стверджують, що необхідна комплексна заміна насаджень.

До складу ДП «Турійське лісове господарство» (2000 р.; 29 180 га) входить сім лісництв: Турійське (3652 га), Перевалівське (4640 га), Мокрецьке (5236 га), Радовичівське (4069 га), Осівське (4585 га), Ружинське (3283 га), Вербичанське (3715 га). Ліси у структурі земельних угідь, згідно звітності підприємства [2], складають 92,02 % (26 850,2 га), у т. ч. хвойні насадження 12 583,7 га, твердолистяні (4998,2 га), м'яколистяні (9264,2 га). Породний склад лісових ділянок формують: сосна (42,3 %), ялина (1,6 %), дуб (27,5 %), граб (1,6 %), ясен (0,4 %), береза (12,6 %), осика (0,8 %), вільха (13,2 %), інші (0,1 %). У віковій структурі переважають середньовікові насадження – 47,6 % (12 775,5 га); пристигаючі складають 23,4 % (6285,5 га), молодняки – 16,0 % (4306,3 га), стиглі і перестійні насадження – 13,0 % (3482,9 га). Площа природно-заповідного фонду 10 544,9 га. За категоріями у лісгосподарстві найбільші площі займають експлуатаційні ліси – 55,2 %. Ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення складають 36,0 % площ, захисного – 6,2 %, рекреаційно-оздоровчого – 2,5 %.

Для забезпечення господарства високоякісним посівним матеріалом з цінними спадковими властивостями розпочато відбір кращих лісоутворюючих та супутніх порід. Деревя, які перевищують середні показники інтенсивності росту, і характеризуються підвищеною стійкістю до шкідників і хвороб, називаються плюсовими. Кожне плюсове дерево має паспорт встановленого зразка, охоронну десятисантиметрову білу смужку, що знаходиться на висоті 1,5 м і номер. У Турійському ЛГ зростає 26 плюсових дерев: дуба звичайного – 9 шт., сосни звичайної – 3 шт., ясена звичайного – 14 шт. із 408 плюсових дерев, зареєстрованих на Волині. З плюсових дерев насіння і живці використовуються для створення плантацій. За 2015 р. було заготовлено

лісового насіння в кількості 1945 кг, у т. ч. сосни звичайної 60 кг, дуба звичайного 1600 кг, дуба червоного 270 кг, яблуні 2 кг, груші 1 кг, черешні 4 кг, берези повислої 2 кг, клена гостролистого 2 кг, липи дрібнолистої 2 кг, калини звичайної 2 кг. Кожного року створюються тимчасові лісові розсадники. Протягом 2015 р. було вирощено 750,3 тис. шт. сіянців: сосни звичайної – 696,0 тис. шт., дуба звичайного – 5,3 тис. шт., дуба червоного 40,9 тис. шт., липи дрібнолистої 0,3 тис. шт., вільхи чорної 7,0 тис. шт., яблуні 0,3 тис. шт., груші 0,3 тис. шт., калини – 0,2 тис. шт.

Лісогосподарські заходи спрямовані на вчасне відтворення лісових ресурсів, посилення захисних властивостей проти дереворуйнівних шкідників і хвороб, пожеж, несанкціонованих вирубувань. Поступово змінюється підхід до відтворення лісів – перевага надається наближеному до природного методу лісовідновлення. Проводиться систематичне лісопатологічне обстеження деревостанів. Для протипожежної профілактики у 2015 р. підприємство придбало культиватор (КЛД–1,8), плуг (ПКЛ–70), було створено 251 км мінералізованих смуг та проведено 373 км доглядів за ними, встановлено три бігборди на протипожежну тематику.

Висновки. Через значне поширення штучно насаджених лісів, масштабне меліоративне втручання, кліматичні зміни, зниження водності річок та озер, рівня підземних вод і антропогенний вплив поширюються небезпечні процеси захворювання і всихання деревостанів Полісся, площа яких щороку зростає. Необхідні швидкі рішення щодо локалізації поширення уражених площ та відновлення і насадження нових лісових площ із врахуванням лісорослинних умов та природного складу лісів. Життєздатність і довговічність лісів, їх стійкість покращить різновікова структура деревостану мішаних лісів, значний відсоток стиглих дерев різних порід.

Джерела та література

1. Екологічне право України. Особлива частина [текст] : навч. посіб. / О. М. Шуміло (кер. авт. кол.), В. А. Зуєв, І. В. Бригадир та ін. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 432 с.
2. Звіти підприємства (ДП «Турійське ЛГ») за 2007–2015 рр.
3. Карпюк З. К. Проблеми та перспективи функціонування екологічної мережі / З. К. Карпюк // Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області : кол. моногр. / В. О. Фесюк. С. О. Пугач, А. М. Слащук [та ін.]; за ред. В. О. Фесюка. – К. : ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2016. – С. 231–276.

4. Ковальчук І. П. Конструктивна географія лісів і лісового господарства Волинської області : монографія / І. П. Ковальчук, В. Г. Юровчик. – К. : Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України, 2010. – 204 с.

Мельник О. В. – доцент кафедри геодезії, землевпорядкування і кадастру СНУ імені Лесі Українки

Баранчук А. С. – студентка IV курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Зонування як інструмент управління земельними ресурсами забудованих територій

Постановка проблеми. Методика масової оцінки земель побудована на основі економіко-планувального зонування територій. Основним завданням зонування є оцінка властивостей земель. Зонування повинно бути основним інструментом, способом правового регулювання використання земель, державного управління земельними ресурсами. Роль, місце і значення зонування земель населених пунктів визначається необхідністю територіального планування та нормативного використання земельних ресурсів, створення державного земельного та містобудівного кадастру, державної кадастрової оцінки, розробки містобудівної та землевпорядної документації. Сьогодні цей інструмент не повною мірою використовується на практиці.

Метою дослідження є висвітлення процесу зонування території як результату систематизації та класифікації ділянок земель за комплексом ознак. Розглянуто схему зонування, що об'єднує функціональне, територіальне і кадастрове зонування земель населених пунктів.

Результати дослідження. Властивості земель для розвитку забудованих територій мають визначати їх придатність або обмеження використання за цільовим призначенням. Земельний кодекс [2] при здійсненні діяльності регламентує пріоритет охорони життя і здоров'я людини, навіть якщо це зажадає великих витрат. Згідно Земельного кодексу землі в Україні за цільовим призначенням поділяються на такі категорії: землі сільськогосподарського призначення; землі житлової та громадської забудови; землі лісогосподарського призначення; землі водного фонду; землі історико-культурного призна-

чення; землі рекреаційного призначення; землі оздоровчого призначення; землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Межі територіальних зон повинні відповідати вимогам належності кожної земельної ділянки тільки до однієї зони. Земельні ділянки у складі житлових зон призначені для забудови житловими будинками індивідуальної житлової забудови, малоповерхової змішаної житлової забудови, середньоповерхової змішаної житлової забудови та багатоповерхової житлової забудови, а також інших видів забудови [1].

Земельним кодексом визначено, що використання земельних ділянок усіх територіальних зон має здійснюватися відповідно містобудівними регламентами. Містобудівні регламенти є обов'язковими для виконання всіма власниками земельних ділянок незалежно від форм власності.

В результаті містобудівного зонування можуть виділятися житлові, суспільно-ділові, виробничі зони, зони інженерної і транспортної інфраструктур, зони сільськогосподарського використання, зони рекреаційного призначення, зони особливо охоронюваних територій, зони спеціального призначення, зони розміщення військових об'єктів та інші види територіальних зон [3].

Законодавчі документи не містять однойменний список територіальних зон. Використовуються переліки зон – класифікації, покладені в основу зонування, не повною мірою відповідають обов'язковим принципам теорії класифікації і систематизації об'єктів, явищ, що призводить до некоректності зонування забудованих територій. Виходом з цього становища може бути створення системи зонування земель населених пунктів, створення трирівневого зонування земель забудованих територій [4].

На першій стадії в межах території населеного пункту здійснюються функціональне зонування. Виділяють житлову, виробничу, рекреаційну зону та зону спеціального призначення.

На другій стадії в межах виділених зон першого ступеня виділяють наступні підзони : житлові; суспільно-ділові; виробничі; інженерних і транспортних інфраструктур; рекреаційні; сільськогосподарського використання; військових об'єктів; інші зони.

На третій стадії класифікації здійснюється кадастрове зонування забудованих територій.

Висновок. Виділення функціональних зон населеного пункту, територіальних зон житлової зони і встановлення видів дозволеного використання земель в одній системі зонування дозволяє поетапно і узгоджено вирішувати землепорядні, містобудівні, кадастрові завдання. Стадії зонування (перша, друга, третя) покликані знаходити рішення відповідно екологічних, соціальних та економічних питань розселення. Це визначає принцип правового регулювання використання земель в інтересах природи суспільства і людини.

Джерела та література

1. Волков С. Н. Землеустроительное проектирование / С. Н. Волков, В. П. Троицкий, Н. Г. Конокотин – М.: Колос, 1998. – 632 с.
2. Земельний кодекс України : за станом на 02.11.2016 р. / Верховна Рада України. – Офіц. Вид. – Київ : 2001, № 2768 – Ш.
3. «Методичний посібник з розробки та впровадження Правил використання та забудови території міст» Київ – 1998.
4. Містобудівний Кодекс України : за станом на 18.05.2010 р. / Верховна Рада України. – Офіц. Вид. – Київ : 2010, № 6400.
5. Чешев А. С. Влияние различных факториальных значений на оценочные показатели земельных ресурсов / А. С. Чешев, М. Н. Титарева – «Инженерный вестник Дона», 2012, № 4. – 73 с.

Безсмертнюк Т. П. – аспірант III року навчання кафедри туризму та готельного господарства СНУ імені Лесі Українки

Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуца» як туристична установа

Постановка проблеми. Національні природні парки, як важливі осередки розвитку туристичної діяльності, виступають популярними дестинаціями для рекреації та з кожним роком сильніше утверджуються на ринку туристичних послуг. Ківерцівський національний природний парк (КНПП) «Цуманська пуца» створено у 2010 році на території Ківерцівського району Волинської області з метою збереження, відтворення і раціонального використання природних комплексів та історико-культурних об'єктів Волинського Полісся. Проте функціонування установи тривалий час перебувало під загрозою. Про-

тягом п'яти років не створювалась адміністрація, не було здійснено жодних реальних кроків щодо формування інфраструктури, не здійснювалося функціональне зонування. Відповідно відсутньою була будь-яка природоохоронна, науково-дослідна, рекреаційна та еколого-освітня робота. І лише 1 жовтня 2015 року була створена спеціальна адміністрація парку.

Метою дослідження є вивчення особливостей функціонування Ківерцівського НПП як туристсько-рекреаційної установи.

Результати дослідження. Розвитку КНПП «Цуманська пуща» як туристичної установи сприяє наявний рекреаційний потенціал території, в першу чергу його природна складова. Парк створений на базі водно-болотних угідь і лісових масивів, на крайній межі Українського Полісся, що розташований у межиріччі Стиру і Горині. Понад 70 % його території лежить в межах Поліської низовини, а південна частина – на Волинській лесовій височині. Клімат помірно-континентальний з м'якою зимою і відносно теплим вологим літом. Гідрографічна мережа КНПП «Цуманська Пуща» представлена звивистими, загалом спокійними річками (основні водні артерії – річки Стир, Горинь, Путилівка та Кормин), а також іншими водоймами природного та штучного походження. Лісистість парку сягає 43 % (переважають широколистяні та сосново-широколистяні ліси). Цей природний комплекс зберігає надзвичайно багате біорізноманіття, тут наявні рідкісні види флори та фауни. Курортними чинниками району розташування парку є сприятливі кліматичні умови, лікувально-торфові грязі та мінеральні води (с. Журавичі, с. Сильне, с. Грем'яче) [2].

Територія парку та його околиць має багате історичне минуле та цікаву історико-культурну спадщину. Чого варта хоча б Олика, столиця волинської ординації Радзивилів, яка, незважаючи на цілковиту недбалість до збереження, ще досі вражає відвідувачів. Складовою рекреаційного потенціалу парку є численні історико-культурні пам'ятки, експозиція музею Волинського лісу в урочищі Лопатень тощо.

Управління парком здійснюється відповідно до вимог законодавства спеціальною адміністрацією [3]. Для відвідувачів парку обладнана дерев'яними альтанками відпочинкова зона. На території Грем'яченської сільської ради, у зоні парку, реалізується міжнародний проект санаторно-курортного співробітництва на українсько-польському при-

кордонні, у рамках якого створено інформаційно-туристичний центр, розроблено декілька туристичних маршрутів (водний сплав річкою Путилівкою, пішохідний маршрут національним парком, велосипедний маршрут на Горинські крутосхили, кінні маршрути), у санаторії «Пролісок» побудовано водолікувальний корпус із сучасним плавальним та термальним басейном, придбано сучасне медично-діагностичне обладнання. Розташованим в межах НПП санаторієм пропонується широкий спектр інших рекреаційних послуг (водолікувальні послуги, проживання, харчування, дозвілля). Організуються регулярні екскурсії по території лісів. Територією КНПП прокладена екологічна стежка «Подорож над річкою Путилівкою» та туристичні маршрути: водний еколого-просвітницький «По річці Путилівці»; пішохідний. Доступними для рекреантів є сплави, водні екопоходи на байдарках по річках Стубла та Кормин.

Працівники КНПП проводять робочі виїзди з метою проведення наукових досліджень та прокладки нових туристичних маршрутів на території парку. У червні 2016 року на базі НПП «Прип'ять-Стохід» було прийнято участь у регіональному семінарі «Обмін досвідом функціонування установ природно-заповідного фонду Західного Полісся», результатом якого повинна стати резолюція із планом спільних заходів природоохоронних установ регіону в рамках наукової, еколого-освітньої, рекреаційної діяльності та співпраці з місцевим населенням із залученням громадських організацій, туристичних фірм, волонтерів.

Висновки. Ківерцівський НПП «Цуманська пуща» є перспективним для розвитку екологічного, зеленого та краєзнавчого туризму. Парк має стати центром екологічної просвіти та виховання. Проте, варто зазначити, що функціональне зонування Ківерцівського НПП «Цуманська Пуща» не проведено, що створює додаткові перешкоди на шляху раціонального та збалансованого природокористування.

Джерела та література

1. Офіційний сайт Ківерцівського національного природного парку «Цуманська пуща» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knpp.com.ua>
2. Офіційний сайт Міністерства екології та природних ресурсів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/>
3. Положення про Ківерцівський національний природний парк «Цуманська пуща» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.menr.gov.ua/docs/normakty/Kiverc.doc>

Король П. П. – кандидат географічних наук, доцент кафедри геодезії, землевпорядкування та кадастру СНУ імені Лесі Українки

Бенцало Ю. М. – студентка V курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Сучасні тенденції та перспективи розвитку землевпорядного виробництва в Україні

Постановка проблеми. Основу природно-ресурсного потенціалу України складає потенціал земельних ресурсів (сільськогосподарських угідь), що становить близько 40 % від сумарного природно-ресурсного потенціалу держави. Земля належить до категорії об'єктів, що охоплюють певну сукупність природних, і соціально-економічних об'єктів, а також їх властивостей. Завдяки своїм унікальним характеристикам земля є важливим засобом виробництва для багатьох галузей господарства держави. Для галузей промисловості земля є місцем розташування підприємств, базисом для розміщення споруд, а для галузей сільськогосподарства – предметом, засобом праці і основним засобом виробництва, а для видобувної галузі – постачальником сировини, що окреслює її значимість при формуванні стійкого економічного розвитку України. Земля завжди була, є і буде залишатися особливим об'єктом суспільних відносин, який характеризується просторовою обмеженістю, незамінністю, постійністю місцезнаходження.

Мета дослідження. Розглянути сучасні тенденції розвитку землевпорядного виробництва, проаналізувати можливості його використання для забезпечення оптимального функціонування галузі в умовах України.

Результати дослідження. Основним інструментом держави, що покликаний забезпечити екологічно безпечно та економічно ефективно використання землі, є землеустрій, який, як важлива складова земельних відносин, виступає дійовим механізмом в організації землі як засобу виробництва і відповідною мірою регулює суспільні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею [2, 17].

Невід'ємною частиною економічної реформи, яка проводиться в Україні з початку дев'яностих років минулого сторіччя, стало ре-

формування земельних відносин, яке нині наближається до свого завершення. В країні ліквідовано монополію держави на земельну власність, продовжуються процеси роздержавлення землі та передачі її у власність юридичним особам і громадянам, які можуть набувати права власності на землю, згідно з законом.

У 2001 р. Верховна Рада України прийняла новий Земельний кодекс України, а у 2003 р. – Закон України «Про землеустрій». Цими основоположними документами було визначено фундаментальні правові та організаційні основи діяльності у сфері землеустрою.

Проведена в державі земельна реформа, здійснила соціалізацію землі – її перерозподіл між населенням. При цьому під час проведення реформи було знехтувано значення землі як ресурсу територіального розвитку продуктивних сил та базисного компоненту довкілля, що нині є причиною виникнення низки кризових явищ економічного та екологічного характеру у землекористуванні, складність вирішення яких істотно ускладнюється відносинами власності [3, 9]

Особливо слід відзначити негативний вплив багатьох політичних сил на характер удосконалення земельних відносин, що мають відповідати ринковим засадам за проголошеною доктриною реформування української економіки. Досі основні мотиви заборони «продажу української землі» обґрунтовані виникненням низки негативних явищ суспільно-економічного характеру.

Як показує досвід розвинутих країн, введення земель сільськогосподарського призначення в економічний обіг та його державного регулювання дозволить Україні забезпечити кардинальне підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарського землекористування і в цілому аграрної сфери.

Аналіз реального стану земельної реформи свідчить про значне відставання її наукового забезпечення. На сьогодні в Україні відсутні умови для формування державою наукової тематики, яка відповідала б невідкладним потребам суспільства і держави у подальшому вдосконаленні земельних відносин на завершальному етапі земельної реформи. [1, 28]

Висновки. Незважаючи на вище викладене, пріоритетним завданням держави має стати захист прав власників землі – українських селян, орендодавців та орендарів. З цією метою необхідно в чинному законодавстві України передбачити механізми вирішення завдань, серед них: надання можливості викупу орендарем орендованої зе-

мельної ділянки; збільшення рівня орендної плати; введення застави землі або права оренди; проведення земельних торгів за право оренди або купівлю-продаж земельних ділянок; створення об'єднань власників земельних часток (паїв); запровадження суворої відповідальності власників землі та орендарів за порушення умов, зазначених в договорах купівлі-продажу або оренди землі; проведення постійного контролю за дотриманням власниками землі та орендарями умов договорів, чинних стандартів та нормативів раціонального й ефективного землекористування. Реалізація усіх цих заходів створить сприятливі умови для сталого та ефективного розвитку земельно-орендних відносин.

Джерела та література

1. Горлачук В. В. Методологічні проблеми сучасного землевпорядкування / В. В. Горлачук // Землевпорядкування. – 2001. – № 2. – С. 20–24.
2. Добряк Д. С. Концептуальні засади розвитку землеустрою / Д. С. Добряк // Землевпорядкування. – 2001. – № 1. – С. 27–32.
3. Мартин А. Г. Розвиток земельних відносин в Україні у середньостроковій перспективі: цілі та завдання [Електронний ресурс] / А. Г. Мартин // Інтернет видання «Земельна спілка України». – Режим доступу: <http://www.zsu.org.ua>

Більчик В. В. – магістр кафедри туризму та готельного господарства СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
доцент кафедри туризму та готельного господарства Каліновський Д. І.

Маршрути спортивно-оздоровчого туризму національного природного парку «Прип'ять-Стохід»

Постановка проблеми. Туризм у національних парках виступає одним із основних способів проведення відпочинку населення. Наявність унікальних природних комплексів національного природного парку «Прип'ять-Стохід» сприяють розвитку та популяризації туризму на його території. У розвитку туристичної діяльності парку вагома роль відводиться спортивно-оздоровчому туризму. Він виступає однією із найдоступніших масових форм активного відпочинку насе-

лення, пізнання та вивчення природного різноманіття. Мережа туристичних маршрутів є основною формою реалізації туристичної діяльності даної території.

Мета дослідження – аналіз маршрутів спортивно-оздоровчого туризму у національному природному парку «Прип'ять-Стохід».

Результати дослідження. Характерною особливістю території національного парку «Прип'ять-Стохід» є унікальна рослинність вздовж річок Стохід та Прип'ять та наявність десятків рукавів та русел, автентичні народні традиції та промисли [3].

На території національного природного парку розроблені численні маршрути для пішогодного, водного велосипедного та кінного туризму – як прогулянкові походи вихідного дня, одно-дводенні походи з ночівлями в наметах або місцевих будиночках. Маршрути охоплюють практично все ландшафтне різноманіття території парку, включають об'єкти природи та пам'ятки культури.

Туристичний маршрут – це заздалегідь спланований шлях переміщення туристів за географічними точками протягом певного часу [2].

У межах НПП прокладено декілька піших туристичних маршрутів, які відповідно сформовані для туристів різної вікової категорії та різної складності. Пішогодні маршрути парку «Прип'ять-Стохід»: «Гармонія життя у долині Стоходу» (сmt. Любешів – с. Березна Воля) протяжністю 25 км; «Забутими стежками Полісся» (с. Сваловичі) – 2 км; «Нас стежина веде вздовж Стоходу» (р. Стохід – с. Заріка). Дані маршрути мають етно-екологічне спрямування. Кращий час для проходження із червня по вересень. Більша частина пішогодних походів у парку є аматорськими [3].

Найбільш популярним видом спортивно-оздоровчого туризму даної території є водний туризм (сплав по річках на байдарках і каяках, подорожі на човнах), оскільки дана територія має густу гідрографічну мережу.

Водний маршрут «Чарівний світ Полісся» популярний не лише серед волинян, а й мандрівників з інших частин України. Загальна протяжність маршруту – 46 км. Можливе проходження на байдарках (2 дні) або моточовнах (1 день). Нитка маршруту по р. Стохід: сmt. Любешів – ур. Попівка, – с. Бучин – с. Сваловичі – ур. Муравина – с. Хоцунь – оз. Люб'язь – с. Люб'язь.

Водний туристичний маршрут «Прип'ятські мандри» бере початок у с. Щитинь – до с. Почапи – с. Невір – с. Ветли – рекр. пункт «Дубок» – оз. Любязь – с. Хоцунь – ур. Муравина – с. Сваловичі (74 км).

Час проходження – 3 дні. Надзвичайно цікавий та різноманітний на маршруті світ птахів, осередком мешкання яких є заплава р. Прип'ять. Проходячи цей маршрут туристи можуть ознайомитися із традиціями місцевих жителів, їх промислами [3].

Цікавими є подорожі на мотоциклах, що дають змогу за короткий час найбільш повно познайомитись із унікальними комплексами даного регіону.

Маршрут № 1 «Стохід-Прип'ять»: смт. Любешів – ур. Попівка – с. Бучин – с. Сваловичі – ур. Муравина – с. Хоцунь – с. Люб'язь. Протяжність 46 км.

Маршрут № 2 «Каскад озер»: с. Невір – с. Почапи – оз. Святе – оз. Волянське – оз. Біле.

Маршрут № 3: с. Нобель – с. Млин – бункери I світової війни (біля с. Млин) – с. Млин – с. Нобель.

Маршрут 2-ний № 4: с. Люб'язь – с. Хоцунь – ур. Муравина – с. Сваловичі – с. Млин – оз. Нобель – Ночівля (та у зворотньому напрямку) [3].

Велосипедні маршрути найчастіше співпадають з пішохідними маршрутами. Веломаршрути для туристів аматорів в межах парку пролягають переважно автомобільними та ґрунтовими дорогами. У НПП прокладений один велосипедний туристичний маршрут. Протяжність якого – 30 км. Мандрівка може бути 5-денна або може бути розділенням на 1–2 денні тури. Нитка маршруту: с. Любязь – ур. Бровець – ур. Муравина – ур. Комариха – с. Сваловичі – с. Любязь.

Територією НПП «Прип'ять-Стохід» проходить екологічний кінний маршрут «Поліськими нетрями». Він дає можливість ознайомитися з народним побутом місцевих жителів – бортництвом. Маршрут проходить від с. Ветли до оз. Біле та у зворотньому напрямку [3].

Туристичний потенціал басейну р. Прип'ять та р. Стохід у межах НПП «Прип'ять-Стохід» дає змогу популяризувати спортивно-оздоровчий туризм наймасовіших видів. Туристи мають можливість обирати туристичні маршрути за бажанням.

Висновки. Таким чином, досить перспективним є НПП «Прип'ять-Стохід» у плані спортивно-оздоровчого туризму. Водні туристичні маршрути на території парку є переважними, що визначається розгалуженою гідрографічною мережею, наявністю привабливих у туристському аспекті озер.

Джерела та література

1. Єрко А. В. Поняття спортивно-оздоровчого туризму та його характерні риси / А. Єрко // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2013. – № 6. – С. 184-187
2. Пангелов Б. П. Організація і проведення туристсько-краєзнавчих подорожей: навч. посіб. / Б. П. Пангелов. – К.: Академвидав, 2010. – 247 с.
3. Національний природний парк «Прип'ять-Стохід» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pripyat-stohid.com>

Ляшук М. М. – старший викладач кафедри туризму та готельного господарства СНУ імені Лесі Українки
Васюра А. О. – студентка IV курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Роль електронної інфраструктури в туризмі

Постановка проблеми. Збільшення ролі електронної інфраструктури, стимулює готельєрів оснащувати свої готелі новими гаджетами та програмами, а туристів скачувати програми перед поїздкою.

Мета дослідження. Дослідити вплив електронної інфраструктури на туристичну індустрію.

Результати дослідження. Розвиток електронної інфраструктури вносить зміни до готельної індустрії, адже різні програми та технології значно спрощують роботу керівника та його департаменту.

Продажі номерного фонду сьогодні – процес складний і дуже високо конкурентний. Відповідно, людина, яка відповідає в готелі за продажі, повинна вміти аналізувати багато факторів і приймати рішення в непростих умовах. Як правило, ці рішення є прерогативою керівних посад, в сферу відповідальності яких входять інші питання. Робочий день такої людини дуже насичений, число завдань і рішень значне, так само як і кількість технічних інструментів, якими вона користується протягом дня. До них належать: аналіз каналів продажів, аналіз систем он-лайн бронювання, облік прямих продажів, фінансовий облік, робота з постачальниками, управління квотами в системах он-лайн бронювання, моніторинг конкурентів та їх тарифів, робота в соціальних мережах, робота з відгуками та відповіді на зауваження [2].

Отже, організовуючи процес управління, слід розуміти, що сучасний готельєр часто не має змоги бути фізично присутнім в готелі, він багато працює поза офісом і тому йому потрібен інструментарій, який дозволить йому управляти процесами віддалено і ефективно, також створити можливість керувати своїми продажами поза готелем і на інтеграцію процесів в один центр.

Також відбиток розвитку електронної індустрії діє безпосередньо на туристів. Широкий вибір програм для користувачів сучасних телефонів значно полегшують їхнє перебування за кордоном надаючи необхідну інформацію подорожуючому і при цьому економлячи місце в багажі для інших предметів замість товстих довідників.

Додаток Triposo, що зіставляє інформацію про визначні пам'ятки, готелі, ресторани та бари використовуючи різні джерела, включаючи Wikipedia, Вікімандри, World66 і Facebook. Інформація відображається в зручному для використання путівнику. Турист може завантажити пункт призначення, перш ніж вирушити до неї. При включенні GPS, турист матиме можливість використовувати його безкоштовно в автономному режимі карти, щоб побачити рекомендації поруч з вами [1].

Mobile passport – це додаток, який корисний для тих, хто їде в США. Завантажити цю програму і додати паспортні дані – турист може швидко, скануючи його за допомогою камери телефону. Мобільний паспорт приймається в одному круїзному порті та в 21 аеропортах США – в тому числі Майамі, Сан-Франциско і Денвер, лиш потрібно перевірити чи підтримує необхідний туристу аеропорт дану програму [1].

Висновки. Отже, електронна інфраструктура йде вперед змінюючи різні галузі економіки, в тому числі і туристичну галузь. Тому для підтримання конкуренції слід оснащувати свій готель новими технологіями, адже це не тільки спростить та прискорить роботу менеджера, а й збільшить його продуктивність. Щодо туристів вплив розвитку електронної інфраструктури полягає у спрощенні пошуку необхідної для них інформації економлячи час та місце у валізі.

Джерела та література

1. The travel magazine: «5 fantastic must-have apps for travelers» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.thetravelmagazine.net/must-have-apps-for-travellers.html> – 27.03.17
2. Валентин Микляев Новый стандарт автоматизации гостиниц – это единая интеграция сервисов по всем бизнес-процессам [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hotelier.pro/management/item/1686-bnovo> – 15.03.17

Радзій В. Ф. – кандидат географічних наук, доцент кафедри геодезії, землевпорядкування та кадастру СНУ імені Лесі Українки
Дембіцька Т. О. – студентка IV курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Досвід впровадження 3D кадастру на об'єкти нерухомого майна

Актуальність роботи. На сьогодні однією з основних тенденцій світового ринку в області проектування є перехід від двомірного проектування до тривимірного моделювання, а також впровадження сучасних тривимірних геоінформаційних систем. Необхідність переходу до 3D кадастру пов'язана з появою складних об'єктів забудови, наземної, підземної та надземної інфраструктури, тому загальноприйняті існуючі плоскі, двомірні системи кадастрового обліку не забезпечують можливість в повній мірі реєструвати нерухомість приватних і державних осіб. Необхідність 3D-кадастрів можна відчутти при реєстрації об'єктів нерухомості – підземні конструкції (паркінги, гаражі); підземна інфраструктура (лінії метро); споруди, що знаходяться один над іншим; багатоповерхові будинки; підземні інженерні об'єкти (каналізація, кабелі тощо); гірничі виробітки.

Метою роботи є огляд функціонування 3D кадастру на світовому ринку, а також виявлення і шляхи вирішення проблем, які є перешкодою на шляху переходу України до 3D кадастру.

Виклад основного матеріалу. Технології 3D моделювання за свою відносно коротку історію пережили бурхливий розвиток. Перші науково-технічні обґрунтування та тестові проекти створення 3D-моделей були виконані у 1995 р. Перші програмні продукти напівавтоматичного режиму з'явилися в 2005 р. (Euro SDR Building Extraction). В 2010–2011 рр. робоча група Міжнародної федерації геодезистів (FIG) з 3D кадастрів провела дослідження, які стосуються сучасного стану справ в області 3D кадастру у світі. У контексті розвитку 3D кадастру акцент робиться на 3D ділянки – це «юридичний об'єкт», що відображає частину простору. Найчастіше вона пов'язана з реальним світом фізичного об'єкту, який також може бути представлений у тривимірному виді [1].

Відомо, що у науковому світі досить активно обговорюються різні проблеми розвитку та застосування 3D кадастрів у різних галузях прикладної науки та практики, однак на сьогодні не існує такої країни, яка б побудувала повноцінну 3D систему кадастру в межах своєї території. Проте найрозвиненіші країни світу докладають багато зусиль, спрямованих на розробку 3D- та навіть 4D-моделей для ведення земельних кадастрів, але 3D ділянки, як такі, не враховуються ні в одному кадастрі [2].

Опис 3D простору може бути знайдено в планах зйомки або інших юридичних документах. Звичайним рішенням є відображення меж між поверхами, які заносяться в документи про право власності та інші державні реєстри або ж в плани зйомки, проте не в кадастрові бази даних (карти).

У Норвегії, Швеції, Хорватії, Кіпрі та Австралії розрізняють поняття 2,5 D зображення. В такому випадку можна робити посилання на 3D ділянку кадастрової карти у вигляді 2D полігону на окремому шарі. Досить цікава система 3D візуалізації існує в Іспанії. На кадастровій карті може бути представлена 3D модель будівлі. Однак, це не 3D відображення фактично існуючої висоти об'єктів. Насправді в основі відображення лежить стандартна 3-метрова висота поверху. Незважаючи на обмеження, подібне рішення все ж дає досить реалістичне уявлення про будівлі та права на об'єкти нерухомості всередині будівель, розташованих в межах міських територій. В Італії 3D кадастр представлений у поєднанні відразу двох кадастрів – кадастр будівель, у якому містяться дані обліку усіх споруд та земельний кадастром.

В Україні система кадастрової реєстрації ґрунтується на 2D-даних про земельні ділянки, оскільки встановлення права власності може відбуватися лише на площині, і це унеможлиблює підтримку 3D-ситуацій, що виникають. У зв'язку з цим можна виділити три основні групи проблем: технологічні, законодавчі та організаційні.

Враховуючи дані недоліки системи, потрібно обирати програмні продукти, що використовуватимуться для 3D кадастру. Система реєстрацій має ґрунтуватись на ГІС, які призначені для обробки геопросторової інформації, з технологіями автоматизованого проектування.

Щодо законодавчих проблем необхідно розвивати концепцію 3D кадастру таким чином, щоб можна було отримати вичерпну і достовірну інформацію про юридичні та фактичні ситуації, що супроводжують земельно-кадастрові роботи.

Враховуючи стрімкий розвиток ринку земель, постає питання негайного запровадження єдиної системи державної реєстрації земельних ділянок, об'єктів нерухомого майна та прав на них, а значить об'єднання двох органів державної реєстрації: Держгеокадастру та Міністерства юстиції, створивши єдиний орган реєстрації майнового комплексу нерухомості та прав на них.

Висновки. Таким чином, розглянувши особливості запровадження та використання земельних кадастрів у 3D вимірі різними державами можна зазначити, що застосування повноцінного 3D кадастру на практиці значно спростить процес отримання необхідної інформації про певний об'єкт нерухомості та дозволить у більш повному об'ємі отримати його характеристику.

Джерела та література:

1. Тоскін П. С. В. В. 3D кадастр міських населених пунктів / П. С. Тоскін // Сучасні технології землеустрою, кадастру та управління земельними ресурсами: Зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. студ., асп. та молодих учених. 17 – 18 березня 2015, Київ, Україна. – К.: НАУ, 2015. – С. 59–60.
2. Nikola Vučić. Towards 3D and 4D Cadastre in Croatia / Nikola Vučić, Miodrag Roić and Danko Markovinović // 4 th International Workshop on 3D Cadastres. – Dubai, United Arab Emirates. 9-11 November 2014 : [Electronic resource]. – Access mode http://www.gdmc.nl/3DCadastre/literature/3Dcad_2014_29.pdf

Денисюк В. – студент III курсу
географічного факультету
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
інженер кафедри геодезії,
землепорядкування і кадастру
Мендель В. П.

**Сучасні методи фіксування змін поверхні рельєфу
на локальному рівні
(геодезичні, фотограмметричні, лазерне сканування)**

Постановка проблеми. Рельєф поверхні Землі – це комплекс форм, які мають визначену геологічну будову і піддаються постійному впливу

атмосфери, гідросфери і внутрішніх сил Землі. Тому вивчення рельєфу неможливе без знань, які впливають на процеси його формування. У даному контексті важливо вміти правильно і розумно визначати зміни на поверхні різними способами, а часто, навіть їх комбінувати. Саме за допомогою сучасних методів систематичного фіксування змін поверхні рельєфу можна визначити його деформації. Основними методами якими користуються при вивченні рельєфу є: класичні – геодезичні, фотограмметричні, та сучасні інноваційні – лазерне сканування.

Мета дослідження. Порівняння методів фіксування змін поверхні рельєфу на локальному рівні, їх оцінка та ефективність застосування.

Результати дослідження. Виконані спостереження за одним із методів досліджень опрацьовуються в камеральних умовах. Результатом обробки отриманих даних польових спостережень є побудова картографічних моделей різного тематичного спрямування. Оперативність, економічна доцільність та точність результатів досліджень залежить від способу отримання даних про об'єкт. Детально розглянемо сучасні методи фіксування змін поверхні рельєфу.

Геодезичні методи. Нівелювання є способом визначення висоти досліджуваних точок земної поверхні відносно деякої вибраної точки з відомими просторовими координатами. Його часто використовують як один з основних геодезичних методів фіксування змін поверхні рельєфу. Шляхом нівелювання позначки висот передають від вихідних точок з відомими висотами на шукані точки, висоти яких треба визначити. Основним методом вважається геометричне нівелювання, де зміни рельєфу визначаються шляхом зняття даних по вертикальних рейках при горизонтальній лінії візування.

Геодезичне нівелювання виконують теодолітом або тахеометром. Такі підходи застосовують безпосередньо для визначення змін рельєфу на місцевості не дуже великої площі. Для більшої точності використовують комбінування кількох методів нівелювання (геометричне, тригонометричне тощо). Сьогодні для нівелювання поверхні рельєфу використовують сучасну апаратуру, яка при отриманні інформації про поточні координати додатково зв'язується з супутниками, забезпечуючи вищу точність нівелювання, оскільки, здійснюється ув'язка виміряних координат та вже відомих висотних відміток попередніх вимірювань [1].

Фотограмметричні методи. Фотограмметричним є метод вимірювання метричних та просторових властивостей об'єктів, що

заснований на обробці фотовідбитків досліджуваної території. Одним з важливих процесів фотограмметричного складання топографічних карт є дешифрування, тобто розпізнавання об'єктів місцевості, які зобразились на знімках, і визначення їх характеристик. Даний метод є менш точним в порівнянні з попереднім, оскільки діапазон його похибок включає різні додаткові фактори (масштаб, точність прив'язки знімка тощо). Проте він дозволяє охоплювати в рази більшу територію та дає змогу побачити візуальні зміни на знімку. Часто для визначення змін на земній поверхні застосовують комбіноване дешифрування: в польових умовах складають знімки-еталони з результатами розпізнавання найбільш характерних для даного району об'єктів, а потім ці еталони використовують для камерального дешифрування знімків в автоматичному режимі. Тобто маючи знімки попередніх періодів спостережень можна методом порівняння оцінити зміни рельєфу [2].

Метод лазерного сканування. У наш час набувають найбільшої актуальності прилади лазерної ідентифікації досліджуваних об'єктів з можливістю дистанційного керування приладами. При цьому область застосування охоплює спостереження на різних рівнях моніторингу: регіональний, локальний та детальний.

Системи спостереження, що включають лазерні сканери встановлюють на спеціальні опори, які можуть бути вмонтовані у інженерну споруду з якою передбачається вести спостереження, або які встановлюють на постійно закріплених наземних станціях спостереження, звідки здійснюється безперервний контроль за динамікою змін земної поверхні. В основному цей метод використовують лише в місцях підвищеного ризику зміни рельєфу. Цей метод є дуже оперативним, адже він моментально фіксує зміни на поверхні землі, оскільки в базі даних про існуюче просторове розміщення об'єктів є координати всіх головних (опорних) пунктів, і у випадку, якщо один пункт змістився – то сканер це зафіксує відразу і передасть на сервер, де здійснюється обробка отриманої інформації [3].

Висновки. Отже, аналізовані методи визначення основних морфологічних параметрів рельєфу на сучасному етапі дозволяють провести аналіз даних в оперативно-ефективному ключі на різних масштабних рівнях спостережень. Поєднання запропонованих методів є дуже ефективним варіантом повноцінного обстеження динаміки рельєфу. Використання отриманих даних про поточні зміни топографічної поверхні дозволяє прогнозувати її подальшу трансформацію під впливом природних і антропогенних чинників.

Джерела та література

1. http://om.net.ua/2/2_1/2_14792_geometricheskoe-nivelirovanie.html
2. <http://mykonspekts.ru/1-38829.html>
3. <http://www.uk.x-pdf.ru/5kulturologiya/1869890-1-udk-622113-merezhko-aspirant-krivorizkiy-nacionalniy-universitet-suchasni-tehnologii-znimalnih-robit-sistemah.php>

Тарасюк Н. А. – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки
Дубенчук М. І. – студентка IV курсу географічного факультету Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки

Комплексна оцінка території (КОТ) як метод регіонального дослідження

Постановка проблеми. В сучасних умовах становлення господарського комплексу країни значна увага приділяється проблемам розвитку регіонів. З метою активізації господарської діяльності місцевого населення та залучення інвестицій проводять інвентаризацію природних ресурсів, готують паспорт адміністративного району та створюють інтернет-сайти вільного доступу. Але інформація про стан довкілля, природні особливості окремо взятого регіону почасти просто відсутня або досить розпорошена, тому комплексне вивчення адміністративної території (сільської ради, лісового господарства, лісництва або ж адміністративного району) є життєво необхідним так як містить найбільш повну інформацію про особливості довкілля та можливості використання природних ресурсів.

Мета дослідження – обґрунтувати необхідність використання комплексного фізико-географічного підходу для потреб практики природокористування та формування ГІС.

Результати дослідження. В період трансформації економічних процесів в Україні набуває актуальності питання збереження і раціонального використання природних ресурсів. Для потреб підготовки проектів з оптимізації регіонального природокористування, необхідна геоінформаційна база (ГІС) даних по території вивчення. Складовою ГІС є комплексна оцінка території (КОТ) як на адміністративному

(обласному, районному) так і територіальному рівні. Теоретичні основи комплексної оцінки території регіонів (КОТ) закладені у працях В. І. Нудельмана (1974), П. Г. Шищенка (1988), М. Д. Гродзинського (1993), І. О. Горленко (2000), В. В. Тарасової (2008), І. П. Ковальчука (2008), А. В. Мельника (1999), В.М.Петліна (2006). В наукових джерелах знаходимо кілька варіантів трактування поняття комплексної оцінки території (КОТ). Так, В. І. Нудельман(1974), вважає, що комплексна оцінка (КО) в районному плануванні є основним методом обґрунтування довгострокових проектних рішень, з її допомогою моделюється організація території, перспективи розвитку продуктивних сил, раціональне регіональне використання природних ресурсів та охорона природного середовища [1]. Комплексну оцінку розглядають і як основний інструмент районного планування, як самостійний розділ і як важливий метод районного планування[2]. Така оцінка спрямована на визначення інтегрального потенціалу території дослідження, його можливостей та обмежень щодо подальшого розвитку. На наш погляд, КОТ спрямована на паспортизацію природних умов і ресурсів та аналіз усіх видів господарської діяльності, схеми їх розміщення відповідно до територіальних внутрішньо районних відмінностей з урахуванням усіх природних характеристик території дослідження. Комплексна оцінка території, передусім, необхідна для обґрунтування напрямку та ефективності її розвитку, економічного зростання, покращення життя населення та стану довкілля. Така оцінка передбачає дослідження всіх природних і соціально-економічних властивостей району та синтез його результатів[1].

Слід зазначити, що в природничій географії основою КОТ є вивчення і аналіз саме природної складової регіону, що водночас сприяє формуванню геоінформаційної бази даних (ГІС), яка передбачає збір найбільш повної інформації про стан природних компонентів середовища. Так, П. Г. Шищенко наголошує, що саме комплексна оцінка території (КОТ), як один із сучасних методів прикладних фізико-географічних досліджень є складовою формування ГІС регіону[2].

Отже, комплексна оцінка передбачає вияв об'єктивних передумов і чинників, що сприяють або обмежують різні форми природокористування та пов'язані з ними види діяльності, встановлення їх просторових відмінностей, визначення оптимального режиму експлуатації територій, визначення рівня господарської і урбаністичної освоєності території, положення її в системі природних і виробничих територіальних комплексів, у створенні прогнозованої моделі функціонального

зонування та планувальної структури регіону. КОТ складається з оцінок окремих компонентів середовища; синтез останніх дозволяє отримати інтегральну оцінку. КОТ дозволяє порівняти параметри проєктованої території, визначити загальні і оптимальні напрямки природокористування. Мета КОТ визначається напрямком та видом природокористування, у нашому випадку – лісокористування.

Завданням комплексної оцінки території в схемі регіонального розвитку є виділення сприятливих, обмежено сприятливих і несприятливих територій для лісорозведення, лісогосподарської діяльності, зеленого туризму, відпочинку з урахуванням усіх природних умов, видів природокористування та інфраструктури. В результаті комплексної оцінки території можна обґрунтувати обмеження видів природокористування, визначити шляхи найбільш ефективного формування екомережі.

Висновки. На основі КОТ формується інформаційна база для кількісного визначення регіональних ресурсів. Загалом, комплексна оцінка території є важливим документом природного та соціально-економічного розвитку регіону, або його складової, виконує роль вихідного матеріалу для вибору варіантів планування, розробки моделей збалансованого розвитку та інвестиційної привабливості.

Джерела та література

1. Топчієв О. Г. Суспільно – географічні дослідження: методологія, методи, методики / О. Г. Топчієв. – Одеса : Астропринт, 2005. – 632 с.
2. Шищенко П.Г. Прикладная физическая география: [учеб. пособие для студ. географ. фак. универ.] / П.Г. Шищенко. – К. : Вища школа, 1988. – 192 с.

Дуда В. – студент IV курсу
географічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Маковецька Л. О. – кандидат

географічних наук, доцент кафедри

економічної та соціальної географії

СНУ імені Лесі Українки

Інвестиційна діяльність Ратнівського району Волинської області: показники та перспективи

Постановка проблеми. В умовах економічної кризи в Україні активізація інвестиційної діяльності стає одним із пріоритетних завдань,

що вимагає невідкладного вирішення на всіх рівнях господарювання. Без розв'язання цієї проблеми стають неможливими перспективи оновлення виробництва на якісно новому рівні, підвищення ефективності господарської діяльності, створення конкурентоздатної економіки.

Мета дослідження – вивчення сучасного стану, проблем та перспективних напрямків інвестиційної діяльності Ратнівського району.

Результати дослідження. Історично сформована аграрно-промислова спеціалізація Ратнівського району недостатньо позитивно впливає на розвиток інвестиційних процесів. Крім того, інвестиційна діяльність була ускладнена у зв'язку з нестабільною економічною та політичною ситуацією в країні.

Станом на 2014р. загальний обсяг прямих іноземних інвестицій становив 6922млн.дол.США, що в розрахунку на 1 жителя району складало – 131,4 дол.США (в області – 290,4 дол.США). Частка району в загальному обсязі інвестицій області становила 2,3 %. За цим показником район посідав 6 місце серед адміністративних районів, поступившись Луцькому, Ківерцівському, Камінь-Каширському. Станом на 2015р., обсяги прямих іноземних інвестицій дещо зменшились та становили 6138млн. дол. США[1].

Основними країнами-інвесторами Ратнівщини були Литва та Кіпр [2]. Найбільш інвестиційно привабливими є підприємства з оброблення деревини та виробництво виробів з неї. Так, одним з основних інвесторів ЗАТ «Хостіліа» (деревообробка) була Республіка Литва.

Головним джерелом інвестування в районі, як і раніше, залишаються власні кошти підприємств та організацій, за рахунок яких освоєно 57,6 % загального обсягу капіталовкладень. Майже чверть складала кошти населення, які вкладаються в індивідуальне житлове будівництво. Десята частина інвестиційних ресурсів – кредити банків та інші позики. За рахунок місцевих бюджетів освоєно майже 17 млн грн [3,2].

На території було втілено ряд інвестиційно – інноваційних проектів: у сільському господарстві, ТзОВ «Ратнівський аграрій» зреалізувало проект (2013 – 2015рр.) з будівництва цеху по виготовленні компосту в с. Якушів, в результаті якого створено 5 додаткових місць [3].

В рамках проекту «Покращення доступу до туристичного регіону «Долина Зілави» громад партнерів на кордоні Польщі, Білорусі та України», фінансованого Європейським Інструментом Сусідства та

Партнерства по Програмі транскордонного співробітництва Польща – Білорусь – Україна 2007–2013, здійснено будівництво 3,9 км доріг, загальною вартістю 7,5 млн. грн.

На території району впроваджується проект «Відновлення меліора–тивної мережі для сприяння економічного зростання сільських територій Волинської області» (в рамках Програми «Підтримка політики регіонального розвитку»). Отримано квоту на створення 2 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативи («Датинська криниця», с. Датинь та «Скарби Тура» с. Тур) в рамках Проекту ЄС та ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду-III», які подадуть по 3 мікропроектні пропозиції, кошти яких будуть спрямовуватися на закупівлю обладнання з обробітку ґрунту та вирощування овочів [2].

Особливу увагу у складових інвестиційної привабливості Ратнівщини мінерально-сировинні ресурси, зокрема це – розвідані 35 торфових родовищ, загальною площею 41867 га і запасом в 21360 тис. т; у 27 обстежених озерах виявлено 14,7 млн. т., сапропелю 60 % вологості(перше місце у Волинській області), найбільше якого знаходиться в озері Турське, запаси складають 6,5 млн.т., а також в озерах Волянське – 1,3 млн. т., Оріхове – 1,2 млн.т.; в районі с. Жиричі розвідані поклади самородної міді 6 горизонтів потужністю від 2 –10 м. базальтової породи, в які вкраплені мідні самородки. Самородна мідь у такій кількості зустрічається тільки у відомому родовищі Ківіно в районі Верхнього озера, яке знаходиться в США; виявлено родовища фосфоритів, складовою частиною яких є фосфати кальцію, представлених мінералами групи апатитів (7 окремих ділянок, загальна потужність запасу яких оцінена у 8 млн.т), поблизу с. Поступель знаходиться найбільш досліджена та розвідана ділянка, запаси якої оцінюються у 2 млн.т; Якушівське родовище карбонатних порід, придатне для випалювання вапна. [4].

Висновок. Важливий крок у питанні залучення інвестицій – формування місцевої інвестиційної політики: визначення пріоритетів у галузі інвестування; визначення переліку місцевих послуг та заохочень для інвесторів та обсяг їх надання; врахування вимог до планування території, Генеральних планів та місцевих правил забудови; формування бази даних інвестиційних менеджерів, фахівців у галузі бізнес-планування; надання маркетингової, інформаційної, інфраструктурної та правової підтримки інвесторам.

Джерела та література

1. Головне управління статистики Волинської області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрану.
2. Програма економічного і соціального розвитку Ратнівського району на 2016 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ratadmin.gov.ua/economy.htm>.
3. Стратегія розвитку Волинської області на період до 2020 року, затверджено рішенням обласної ради від 20 березня 2015 року № 34/7. – Луцьк, 2015. – 174 с.
4. Хвесик М. А. Стратегія соціально-економічного розвитку регіону (на прикладі Волинської області): [монографія] / М. А. Хвесик, Л. М. Горбач, Н. В. Вишневська, Ю. М. Хвесик. – Київ: Кондор, 2004. – 376 с.

Жалобецький М. – студент III курсу географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
асистент кафедри геодезії,
землепорядкування і кадастру
Расюн В. Л.

Сучасні методи калібрування невизначеності фазового центра антени GPS

Постановка проблеми. На сьогоднішній день кількість споживачів, яким потрібна все більш висока точність GPS – вимірів росте. Склад помилок GPS-вимірювань, загалом, давно зрозумілий. Але, внаслідок підвищення вимог, деякі з них починають досліджувати заново, повертаючись до вже вивчених впливів і помилок.

Мета дослідження. Визначити сучасні методи калібрування антен GPS та його вплив на точність позиціонування.

Результати дослідження. Одну із цих помилок, а саме: зміну положення фазового центру антени PCV (Phase Center Variation) GPS – приймача розглянемо детально. Ще перші роботи про зміни PCV, які були опубліковані понад 20 років тому визначалися і аналізувались в лабораторних експериментах з самого початку застосування GPS [2].

На практиці зазвичай використовуються однакові антени з однаковим орієнтуванням, на коротких відстанях, тому вплив PCV є незначним, але використання різних типів антен і вимірювання на великих відстанях призвело до необхідності внесення поправок за PCV.

Розроблено два види калібрувань: абсолютні і відносні [1]. В абсолютних калібруваннях (рис. 1) параметри антени визначаються із спостережень радіоджерел з відомим положенням, у відносних калібруваннях параметри антени знаходять із спостережень відомої базової лінії двома антенами, одна з яких приймається за опорну.

Перші абсолютні калібрування проводилися в безехових камерах. Досліджувана антена переміщала в межах камери точно по вивіреному шляху і отримувала штучні сигнали GPS від радіоджерел з відомим положенням. Труднощі такого калібрування полягають у самих штучних сигналах, в точному визначенні положення опорної точки, механічній точності всієї установки і, можливо, в залишковій багатошляховості сигналу. Крім того, в такому дослідженні важко отримувати велику кількість спостережень, які охоплюють всю півсферу антени. Значення абсолютних змін фазового центру, одержувані з порівняно дорогих лабораторних калібрувань, на практиці не давали задовільних результатів.

Рис. 1 Установка для абсолютного калібрування антен в реальному часі

Методика відносного польового методу калібрування антен розроблена і застосовується Національною геодезичною службою (НГС)

США. Виміри проводяться протягом 24-х годин. Даний метод зображено на (рис. 2)

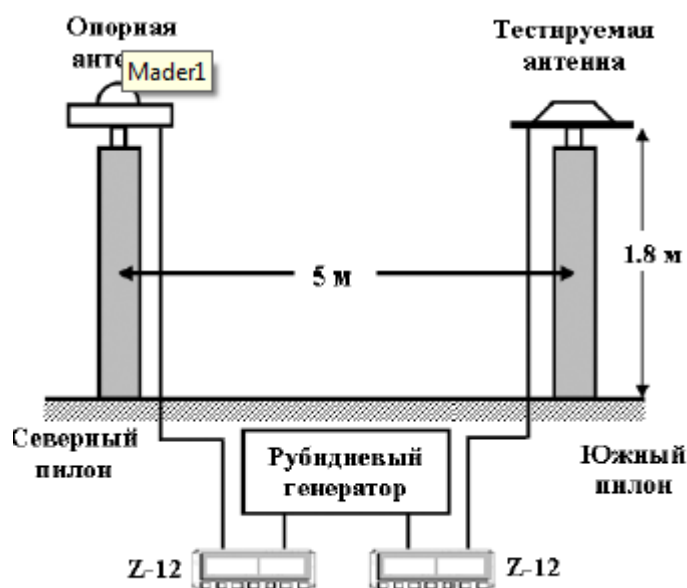

Рис. 2 Установка для абсолютного калибрования антенн в реальном времени

Порівняння методик калібрувань показало, що найбільші зміщення присутні у малих за розмірами антенах, які в більшій мірі піддаються впливу багатозлаховості сигналу. Для базових ліній значної протяжності і для глобальних вимірювань доцільніше застосовувати дані абсолютного калібрування.

Висновок. На сьогоднішній день, ми чітко можемо сказати, що калібровка антен GPS стрімко розвивається. В даний час прокалібровано 109 типів антен, 787 унікальних антен, 3403 – це індивідуальні калібрування. Розвиток методу абсолютного польового калібрування і надійне визначення абсолютних РСВ відкриває нові перспективи для майбутніх досліджень.

Джерела та література

1. Антонович К. М. Этапы развития спутниковых технологий с применением систем GPS/ГЛОНАСС [Текст] / К. М. Антонович // Геопрофи. – 2003. – № 2. – С. 179 – 185;
2. Гофман-Велленгоф Б. Глобальная система визначення місцеположення (GPS): Теорія і практика: пер. з англ. / Б. Гофман-Велленгоф, Г. Ліхтенгер, Д. Коллінз. – К.: Наукова думка, 1996. – 380 с.;

Тарасюк Н. А. – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки
Закревська О. – студентка IV курсу географічного факультету Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Природокористування, як чинник трансформації ландшафтної структури Іваничівського району

Постановка проблеми. Регіональні дослідження змін навколишнього середовища є важливою складовою формування стратегії екологічної політики та оптимізації природокористування. Природокористування в межах адміністративного району має чітке спрямування та характеризується місцевими традиційними видами господарської діяльності. Впровадження нових видів господарювання сприяє змінам антропогенного навантаження. Як діє цей механізм, які види діяльності людини визначають збалансований розвиток регіону – це ті питання, які є найбільш актуальними в сучасній регіоналістиці.

Мета дослідження – виявити основні напрямки антропогенного впливу на ландшафтне середовище Іваничівського району.

Результати дослідження. Природокористування – сфера виробничої та наукової діяльності, вся сукупність засобів, які застосовує суспільство задля комплексного вивчення, освоєння, використання, відновлення, поліпшення й охорони природного середовища та природних ресурсів з метою розвитку продуктивних сил, забезпечення сприятливих умов життєдіяльності людини. Основними видами є промислове, сільськогосподарське та рекреаційне [1, с. 90]. За характером використання природних ресурсів виділяють землекористування, водокористування, лісокористування, використання мінеральних ресурсів.

Територія Іваничівського району знаходиться у межах лісостепової зони, тут поширені родючі типи ґрунтів: чорноземи опідзолені, темно-сірі опідзолені, сірі та світло-сірі опідзолені ґрунти. Саме тому, більшість земель зайнята сільськогосподарськими угіддями – 76,9 % від загальної площі. Іваничівський район виділяється з поміж інших

територій високим показником розораності (60,46 %). Рілля в структурі сільськогосподарських угідь займає – 78,6 %, пасовища – 10,7 %, сіножаті 7,2 % і решта – багаторічні насадження та перелоги [3, с.119]. Значні площі займає забудова, яка з інфраструктурою сприяє поширенню селитебних ландшафтів, які займають 5,68 % території.

Лісові ландшафти Іваничівського району займають незначну частину і в структурі угідь становлять лише 11,54 %. Переважаючим типом лісорослинних умов є груди з переважанням дуба черешчатого (*Quercus robur*) та сосни звичайної (*Pinus sylvestris*). В долині річки Західний Буг трапляються перезволожені вільшаники та чагарникові угруповання. Загалом, лісові ландшафти району виконують важливу рекреаційну функцію.

Основна водна артерія – річка Західний Буг з численними струмками та водостоками. Проте, використання узбережжя є обмеженим так як долина річки належить до прикордонної смуги. Загалом, на території району нараховують 45 водойм, серед яких – три озера (Яневицьке, Щенятинське, Павлівське). Більшість ставків заросла болотною рослинністю, і господарства не в змозі провести їх розчистку власними силами, тому на сьогодні вони перебувають у незадовільному стані. Осередками забруднення поверхневих вод і довкілля загалом є Іваничівський цукровий завод, гірничо-видобувні підприємства (кам'яновугільні шахти) Нововолинська, Нововолинський м'ясокомбінат, Нововолинське АТП та Нововолинська бавовняно-прядильна фабрика. Складна екологічна ситуація формується після закриття шахт Нововолинська у зв'язку з підтопленням земель та ускладненим водопостачанням, що викликане негативним впливом шахтних розробок. Територія району лежить в межах Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну. Найбільшими родовищами є: кам'яновугільне – Нововолинське, мергелю – Грибовицьке, лесові глини і лесовидні суглинки – Мишівське. Геологи стверджують про ознаки запасів нафти, мінеральних вод (містять йод, бром), але поки ці мінеральні ресурси не розвідані [4].

Серед природоохоронних ландшафтів виділяються лише заказники [2, с.10], загальна площа яких у структурі землекористування становить 4,73 %, що є одним з найнижчих показників в межах Волині.

Висновки. Таким чином, в межах території дослідження виділяються як природні, малозмінені ландшафти, природно-антропогенні та антропогенні, створені людиною. Серед чинників трансформації

ландшафтної структури ведучими є землеробство та видобування корисних копалин шахтним та відкритим методами. З метою збереження чистоти довкілля та оптимізації природокористування необхідно провести детальне вивчення структури сучасних ландшафтів та визначити пріоритетні напрямки рекультивациї та відновлення старорорних земель та шахтних відходів.

Джерела та література

1. Географічна енциклопедія України: В 3-х т. / відп. ред. О. М. Маринич. – К.: Укр. енцикл. М. П. Бажана, 1993/ – Т. 3.: П-Я. – С. 90–91.
2. Природно-заповідний фонд Волинської області (Огляд територій і об'єктів природно-заповідного фонду в розрізі районів) / упоряд. : М. Химин та ін. – Луцьк : Ініціал, 1999. – 48 с
3. Тарасюк Н. А. Антропогенна трансформація ландшафтів Західного Полісся // Н. А.Тарасюк, Ф. П. Тарасюк // Природа Західного Полісся та прилеглих територійб матеріали наук.-практ.конф. м. Луцьк, 22–24 вересня 2005 р. – Луцьк: Волин. держ. ун-т ім. Лесі Українки, 2005. – С. 117–120
4. Google earth [Електонний ресурс]. – Режим доступу: www.google.com.ua.

Єрко І. В. – кандидат географічних наук,
доцент кафедри туризму та готельного
господарства СНУ імені Лесі Українки
Казакова К. О. – студентка IV курсу
географічного факультету СНУ
імені Лесі Українки

Управління факторами сезонності в готельному господарстві

Постановка проблеми. Туристичний ринок – це сфера задоволення потреб населення у послугах, пов'язаних з відпочинком, змістовним проведенням дозвілля чи оздоровленням, галузь економіки, яка динамічно розвивається і характеризується циклічністю і пов'язана з сезонністю попиту [1]. Під сезонністю розуміються регулярні зміни попиту та пропозиції в залежності від пори року. Причини спадів можуть носити як об'єктивний (фактори макросередовища), так і суб'єктивний (вподобання споживача) характер.

До сезонних коливань схильні усі курортні готелі. Високий сезон характеризується значною загрузкою номерного фонду, різким зростанням попиту на додаткові та супутні послуги готелю і, як результат,

гострою потребою ресурсів. Крім того, серед наслідків сезонних коливань можна відмітити скорочення обсягів прибутку, поява сезонних товарних запасів, нерівномірність навантаження на персонал готелю, простої транспортних засобів.

Мета дослідження. Розглянути особливості функціонування підприємств готельного господарства в умовах сезонності. Вивчити причини сезонного коливання попиту на послуги готелів. Розглянути організаційно-економічні методи управління факторами сезонності.

Результати дослідження. Сезонність в готелі визначається не лише природно-кліматичними факторами, існує ряд інших, не менш важливих факторів. В першу чергу, це економічні – тобто структура споживання товарів та послуг, формування платоспроможного попиту за допомогою пропозиції та ін.

По-друге, сезонність попиту в більшій мірі обумовлюється соціальними факторами, так, наприклад, наявність вільного часу (масові відпустки, шкільні та студентські канікули).

По-третє, велике значення має диференційований попит за віковим і статевим складом та іншими ознаками – демографічний фактор.

Сезонність попиту також залежить від виду туризму та території його освоєння. До «несезонних» видів туризму відносяться оздоровчий, діловий, екскурсійно-пізнавальний.

При цьому основна проблема існує в прогнозуванні об'єму продажів з урахуванням сезонних коливань по напрямках діяльності готелю з істотним впливом сезонних факторів.

Для вироблення засобів згладжування сезонних коливань попиту на послуги готелів найприйнятнішими є наступні організаційно-економічні заходи:

1. Надання декількох видів послуг, попит на які коливається в різні періоди року (розсіювання послуг).

2. Політика сезонних цін. Застосування політики ціноутворення з урахуванням зміни вподобань споживачів, а також особливості їх реакції на ціни.

3. Активне використання засобів масової інформації для формування попиту на готельні послуги.

4. Диверсифікація номенклатури та асортименту послуг.

5. Застосування інноваційних методів обслуговування клієнтів.

6. Покращення всіх складових якісних характеристик сервісу.

В зв'язку зі значним впливом фактору сезонності на навантаження персоналу, підприємствам готельного господарства необхідна

система якісного та кількісного планування персоналу, яка повинна володіти достатньою гнучкістю для подолання труднощів сезонних коливань. Імовірні наступні методи планування чисельності персоналу:

1. Зберігання середньої кількості постійного персоналу, який в міжсезоння працює по збалансованому графіку роботи, а також залучення додаткового тимчасового персоналу чи співробітників з частковою зайнятістю в період пікового попиту готельних послуг.

2. Програма підготовки та стажування студентів. Дана форма співробітництва з навчальними закладами допоможе вирішити тимчасову проблему збільшення штату в періоди сезонних підйомів.

3. Підтримка протягом року невеликої кількості постійного персоналу та заключення на принципах аутсорсингу з кадровим агентством договору на постійній основі.

Висновки. Сезонність впливає на постійні та змінні витрати готелю. Тобто, незалежно від завантаження готелю, його власник зобов'язаний виплачувати заробітну плату штатним працівникам, підтримувати приміщення в чистоті, сплачувати, за опалення та освітлення всієї будівлі, а також, за необхідності, проводити ремонтні роботи. Саме за цієї причини велика кількість готелів в низький сезон закриваються зовсім.

Єдиним шляхом вирішення проблеми може стати згладжування її піків. Для того, щоб привабити туристів у міжсезонний період чи зимовий сезон, урядові організації та туристичні фірми можуть здійснити ряд стимулюючих заходів. Також, для згладжування сезонності можна проводити пропаганду туристичних маршрутів в несезонний період за допомогою реклами і встановлювати логотипи у вигляді знижок на проїзд і туристський сервіс у цей період. Збільшенню туристичного сезону може посприяти організація спортивних змагань, фестивалів, конкурсів, виставок, наукових конференцій.

Джерела та література

1. Любійєва О. О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tourlib.net/books_ukr/lubiceva_rtp.htm.

Коваль О. – магістр I курсу
географічного факультету
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат географічних наук,
декан географічного факультету СНУ
імені Лесі Українки Мельничук М. М.

Ландшафтне різноманіття Черемського природного заповідника

Постановка проблеми. У межах Маневицького району Волинської області знаходиться єдиний у межах області природний заповідник – Черемський. Його особливістю є наявність малозмінених діяльністю людини суцільних лісових масивів у поєднанні з унікальним еумезотрофним осоково-сфагновим болотом Черемське. Тому, зважаючи на це, територія характеризується значним ландшафтним різноманіттям.

Метою дослідження є здійснення характеристики ландшафтного різноманіття Черемського природного заповідника за основними рослинними угрупованнями у зв'язку з особливою цінністю його території.

Результати дослідження. Черемський природний заповідник був створений згідно Указу Президента України від 19 грудня 2001 року «з метою збереження типових та унікальних лісових і водно-болотних природних комплексів Українського Полісся» [1]. Основою для нього став Черемський ботанічний заказник загальнодержавного значення площею 908га, створений у 1978 р. Також до складу новоствореного природного заповідника увійшли три заказники місцевого значення – орнітологічний заказник «Урочище Сузанка», загальнозоологічний заказник «Карасинський» та ботанічний заказник «Карасинський ялинний-1» [2, 3].

На сучасному етапі загальна площа заповідника становить 2975,7 га, з яких вкриті лісовою рослинністю землі становлять 60,8 %, болота – 37,2 %, а озера – 0,6 %. Відповідно до цього, рослинні угруповання заповідника представлені лісами, болотами, луками та водними угрупованнями.

Найбільш поширеними рослинними угрупованнями є ліси, серед яких значно переважають субори (53 % площі лісів) з вологим (21,2%)

та сирим (15,5 %) типами дубово-соснового субору, де головною породою є сосна звичайна. Також, досить поширені сугруди (18,9 % площі лісів) з переважаючими сирими та мокрими типами з домінуючою породою вільха чорна. Серед борових типів (11,2 % площі лісів) найпоширеніший свіжий сосновий бір (7,6 %) з головною породою сосна звичайна. Загалом, серед лісів переважають суходільні (40,5% площі заповідника), хоча і значна частка заболочених лісів (19,8% загальної площі). Ялинники є різновіковими й трапляються лише фрагментарно. Дубові, дубово-соснові та грабово-дубові ліси займають незначні площі. Поруч із сосновими борами поширені березові ліси [2, 3].

Значні площі у заповіднику зайняті водно-болотною рослинністю. На території природного заповідника домінують мезотрофні дуже обводнені болотні комплекси. В їх межах, у добре зволжених і протічних умовах, сформувалися евтрофні ділянки, а оліготрофні болота займають менші площі й трапляються невеликими острівцями по периферії. Мезотрофні болотні комплекси представлені лісовими, рідколісно-сфагновими, трав'яно-сфагновими болотами. Значні площі центральної частини болота зайняті сфагновими угрупованнями. Очеретово-журавлиново-сфагнові угруповання зі значною участю зелених мохів є одними з найпоширеніших ценозів і приурочені до берегів каналів та частково проточних ділянок Черемського болота. Оліготрофні ценози представлені пригніченими сосновими угрупованнями [2, 3].

Лучна рослинність займає незначні площі. Заплавні луки в межах заповідника відсутні. Сухі луки трапляються спорадично і невеликими ділянками на узліссях та галявинах [2].

Невелику площу займає також рослинність пустищ і чагарників. Чагарникова рослинність з домінуванням верб різних видів із різноманітним покривом зустрічається зрідка й займає дрібні площі.

Водна рослинність розвивається в озерах Черемське та Редичі, каналах і від'ємних формах рельєфу, які постійно затоплюються, але загалом характеризується незначною різноманітністю [2]

Висновки. Через ландшафтну неоднорідність території Черемського природного заповідника, значну відмінність природно-територіальних комплексів за фізико-географічними умовами і незначну їх площу сформувався дуже різноманітний рослинний покрив. Незважаючи на осушувально-меліоративні заходи й активну лісогосподарську діяльність, стан рослинності сучасної території природного заповідника задовільний і достатньо репрезентує особливості рослинного покриву

Західного (Волинського) Полісся. Тому, це сприяло створенню Черемського природного заповідника у 2001 році, а в 2012 році – включенню Черемського болота до списку водно-болотних угідь міжнародного значення відповідно до Рамсарської конвенції 1971 року.

Джерела та літаратура

1. Указ Президента України «Про створення Черемського природного заповідника» від 19 грудня 2001 року № 1234. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/>.
2. Фіторізноманіття заповідників і національних природних парків України. Ч.1. Біосферні заповідники. Природні заповідники / Колектив авторів під ред. В. А. Онищенко і Т. Л. Андрієнко. – Київ: Фітосоціоцентр, 2012. – 406 с. – С. 379–389.
3. Черемський природний заповідник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zapovidnyk.org/p/>.

Фесюк В. О. – доктор географічних наук, професор кафедри фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Ковальчук О. В. – студентка IV курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Природні особливості озер Старовижівського району

Постановка проблеми. Волинська область відома в Україні своїми мальовничими озерами, яких налічується близько трьохста. Різноманітні за площею, походженням. Багаті на озера Шацький, Ратнівський, Турійський та Старовижівський райони. Проте пересічний українець знає переважно тільки найбільше озеро Волині – Світязь. Одиниці озер області освоєні для масового відпочинку, що спричинило в останні роки значне навантаження на їх екосистему. Тому актуальним є вивчення потенційно придатних та привабливих озер, що можуть стати альтернативою для відпочинку, зокрема, озер Старовижівського району.

Мета дослідження – проаналізувати природні особливості озер Старовижівського району.

Результати дослідження. Старовижівський район багатий на водні ресурси. Територією району протікає 10 річок загальною протяж-

ністю в межах району 205 км, а щодо озер, то їх нараховують 23, загальною площею 1134 га [5]. Переважна більшість озер Старовижівщини карстового походження, тому вода в них прозора й чиста, а належать вони до басейнів річок Прип'ять, Турія, Вижівка.

Таблиця 1

Найбільші за площею озера Старовижівського району

Назва	Басейн	Площа, га	Максимальна глибина, м	Середня глибина, м	Об'єм води, тис. м ³
Пісочне (с. Кримне)	Прип'ять	267,5	9,2	3,3	9014,7
Синове	Турія	189,0	4,0	1,6	2189,4
Велике Домашнє	Прип'ять	155,9	8,0	3,7	5971,3
Лука	Прип'ять	71,6	9,2	5,4	4147,4
Біле	Прип'ять	70,0	2,8	1,2	1025,8
Глухівське	Прип'ять	57,0	5,6	3,3	1909,5
Пісочне (с. Буцин)	Вижівка	51,9	5,5	2,9	1550,0
Острівне	Прип'ять	41,8	3,8	1,4	614,5
Мале Домашнє	Прип'ять	37,3	2,7	1,5	567,0
Грибне	Прип'ять	21,9	2,4	1,6	365,7
Виторож	Прип'ять	18,3	3,5	1,5	270,8

Найбільша кількість озер розташована на півночі та північному заході району в басейні річки Прип'ять. Площа озер досить різна – від кількох до сотень гектарів. Найбільшими за площею водного дзеркала є озера: Пісочне (280 га) (с. Любохини), Синове (179 га) та Велике Домашнє (155,9 га). Озера Старовижівського району багаті на записи сапропелевого мулу – 9 млн. т [4].

Озеро Пісочне (с. Любохини) найбільше за площею у Старовижівському районі та належить до басейну річки Прип'ять. Улоговина має витягнуту овальну форму, максимальна глибина сягає понад 9 метрів, а пересічна – 3,3 м [2]. Озеро Пісочне відповідає санітарно-епідеміологічним нормам та придатне для купання населення. На узбережжі озера функціонує база відпочинку «Срібниця» – це цікавий і комфортабельний відпочинок на озері Пісочне у будь-яку пору року [1].

Синове озеро – озеро льодовикового походження, лежить у межах басейну Турії. Улоговина має форму неправильного овалу, довжина

становить 2,15 км, ширина – 0,8 км, пересічна глибина 1,6 м. Береги піщані, заввишки до 2 м, на північному заході – низькі, заболочені. Взимку воно замерзає. Дно озера піщане, вкрите сапропелевим мулом. Поширена водяна та прибережно-водяна рослинність (очерет і водорості займають понад 10 % площі озера).

Велике Домашнє озеро – озеро карстового походження біля с. Кримного. Улоговина овальної форми, довжина 1,5 км, ширина 1,03 км, пересічна глибина 3,76 м. Північні береги низовинні, заболочені, південні – високі (до 5–10 м), круті. Дно піщане, вкрите шаром сапропелю (запаси 2553,6 тис. м³) [3].

Досить привабливим є озеро Пісочне, що розташоване біля села Буцин. Воно не є дуже великим за площею – 51,9 га, та належить до басейну річки Вижівка. Середня глибина озера становить 2,5–3 м, а максимальна сягає 8 м. Прибережна смуга на південному сході та південному заході частково заболочена [2]. Власне, озеро Пісочне сприятливе для купання, знаходиться посеред соснового лісу, що дуже приваблює відпочиваючих. За гідрохімічним складом вода в озері Пісочне збагачена сріблом та гліцерином. На березі озера здійснюється рекреація, побудовані бази відпочинку: «Мрія», «Будинок Мисливця «Сапсан ДПМГ Старовижівське», «Ковельська Об'єднана», готельно-відпочивальний комплекс «Стожари». На території Волинської обласної громадської організації «База відпочинку Пісочне», що займає близько п'яти гектарів рекреаційної зони, розміщені бази міста Луцька, Ковеля, селища Стара Вижівка [1].

В селі Лютка, поблизу озера Луки та поблизу берегів річки Прип'ять, знаходиться родинна садиба «Хвиля». Біля озера на приватній території 0,2 га наявні усі умови для активного відпочинку та риболовлі.

Висновки. Отже, більшість озер Старовижівського району карстового походження, вони невеликі за площею, із незначною глибиною. Дно озер у мілководній частині піщане і тільки місцями мулисте, вкрите шаром сапропелю. Береги піщані, на деяких ділянках заболочені та вкриті водно-болотною рослинністю. Загалом, вода у озерах придатна для купання та відпочинку населення. Озера Пісочне (с. Буцин), Пісочне (с. Любохини) та Луки найбільш облаштовані для здійснення рекреації.

Джерела та література

1. Бази відпочинку [Електронний ресурс] / Старовижівська районна державна адміністрація. – Режим доступу: <http://www.stvadm.gov.ua>

2. Географічна енциклопедія України: у 3 т. / редколегія: О. М. Маринич (відпов. ред.) та ін. – К.: «Українська радянська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1989.
3. Ільїн Л. В. Озера Волині. Лімнологічно-географічна характеристика / Л. В. Ільїн, Я. О. Мольчак. – Луцьк : Надстир'я, 2000. – 140 с.
4. Ільїн Л. В. Особливості озерних комплексів Західноукраїнського Полісся / Л. В. Ільїн // Наук. пр. УкрНДГМІ. – 2007. – Вип. 256. – С. 359–366.
5. Ратнівське міжрайонне управління водного господарства [Електронний ресурс] / Волинське обласне управління водних ресурсів. – Режим доступу: http://www.vodres.gov.ua/s_ratnivske-muvg.htm

Тарасюк Н. А. – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки
Колоненко Н. А. – студентка III курсу географічного факультету Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Особливості формування рекреаційно-туристичної мережі Рівненського району

Постановка проблеми. Умови сьогодення вимагають від кожної людини значного емоційного напруження, посиленої уваги до стану оточуючого середовища, професійного росту, мобільності та комунікабельності, посиленої відповідальності у прийнятті рішень. Саме тому виникає потреба у швидкому та якісному відновленні як фізичних так і духовних сил, оздоровленні та просто проведенні вільного часу з метою відпочинку, розваг. Все це зумовлює постійний і випереджаючий розвиток рекреації і туризму як галузі господарської діяльності.

Мета дослідження – визначити основні пріоритети у розвитку рекреації та туризму в межах Рівненського району для потреб активізації господарської активності місцевих громад.

Результати дослідження. Територія району займає зручне географічне положення, характеризується різноманіттям природних, природно-антропогенних та історико-культурних ландшафтів, багатими

традиціями природокористування. Сучасні дослідження в основному спрямовані на вивчення структури туристсько-рекреаційних ресурсів, їх паспортизацію та розробку і впровадження нових туристичних маршрутів [1]. Разом з тим, відсутнє представлення туристсько-рекреаційних об'єктів як єдиної мережі, складові якої доповнюють одне одного та сприяють оптимізації використання.

Площа території району становить 117,6 тис. га. У структурі угідь переважають сільськогосподарські землі, які займають 66,5 %. 24 % зайнято лісами та лісовкритими землями, під водоймами близько 1,6 % території, понад 7 % – під забудовою, дорогами та іншими господарськими об'єктами [1]. Серед чинників, що сприяють розвитку рекреації та туризму є рівнинність території, сприятливі природно-кліматичні умови, різноманіття поверхневих водойм, багата історико-культурна спадщина, транспортна доступність та близькість до обласного центру, до країн Європи. Тому і в межах району популярними є пішохідний, вело- та мототуризм, на р. Горинь та на р. Стубла набуває популярності водний туризм. Серед видів спортивного туризму традиційним є спортивне орієнтування, яке організовують на території Новоставського, Оржівського та Олександрійського лісництв, а також в лісових масивах поблизу с. Антопіль та с. Руда-Красна [2]. Близькість до обласного центру та зручне транспортне забезпечення впродовж ХХ століття позитивно вплинуло на розвиток зеленого туризму. Цей вид туристичної діяльності в поєднанні з оздоровленням має багаті традиції в багатьох населених пунктах (с. Олександрія, с. Новостав, с. Городок).

Основу рекреаційно-туристичної мережі складають природні лісові, природоохоронні об'єкти, санаторії та здравниці, а також пам'ятки історії та культури.

Серед природоохоронних об'єктів району виділяють заказники, з яких найбільш популярними є ботанічні («Вишнева гора», «Гориньград», «Корнинський»), лісові («Новоставський» та урочище «Павлівщина») та ландшафтний («Передільські горби») [3]. Часто відвідувані території з пам'ятками природи: «Віковичний каштан», «Острів», «Хвощ великий» (ботанічні), «Кар'єр кембрійських глин» (геологічна пам'ятка), «Природне джерело» (гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення). Найбільше наукове та естетичне значення для розвитку туризму належить заповідним лісовим та болотним урочищам («Со-

ломка», «Олександрійська дача», с. Олександрія; «Сморжівське» та «Покоси», с. Сморжів; «Бармаківське», с. Бармаки; «Порозівське», с. Порозове; «Дуби», с. Решуцьк). Добре відомі за межами району осередки садово-паркового мистецтва: Новоставський дендропарк, Олександрійський, Городоцький, Клеванський парки-пам'ятки, а також «Тунель кохання», протяжністю близько 4 км (сmt. Клевань).

Серед санаторно-оздоровчих закладів найбільш відомі дитячі санаторії «Новостав», «Джерельце», «Експрес», «Сигнал», «Берізка», «Волошки», «Електронік-Рівне», які функціонують впродовж цілого року. Лікувально-оздоровчу функцію виконують «Госпіталь ветеранів війни і праці» (сmt. Клевань), санаторій «Червона калина» (с. Жобрин).

Об'єктами туризму та рекреації є осередки історії та культури: Городоцький жіночий монастир (1516 р.), замок князів Чарторійських (1475 р.), руїни замку князів Вишневецьких (XVI – XVII ст.), культурно-археологічний центр Пересопниця, Білівське городище та інші сакральні об'єкти району, паспортизація яких триває.

Висновки. Особливості розвитку рекреації та туризму в Рівненському районі визначають природні умови, мережа природоохоронних територій, історико-культурна спадщина та традиції природокористування. Для активізації важливим є створення туристичного логотипу на основі вивчення місцевих традицій туризму та рекреації, їх географії, а також підготовка і видання туристичних буклетів та популяризація в соцмережах.

Джерела та література

1. Коротун І.М., Географія Рівненської області: природа, населення, господарство, екологія // І. М. Коротун, Л. К. Коротун – Рівне, 1996. – 380 с
2. Кушнірук Ю. С. Актуальні аспекти використання рекреаційних ресурсів на Рівненщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Chem_Biol/Vnuvgrp/2009_4/v48010.pdf
3. Туристичний паспорт Рівненського району [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cultura.rv.ua/wp-content/uploads/2016/08/Туристичний-паспорт-Рівненського-району-11.pdf>

Мельник В. М. – доктор технічних наук,
професор кафедри геодезії,
землепорядкування та кадастру
СНУ імені Лесі Українки
Комзюк О. В. – студент IV курсу
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Можливості використання лазерного сканування для побудови тривимірних моделей різного призначення

Постановка проблеми У зв'язку з швидким розвитком комп'ютерних технологій для потреб різних інформаційних систем, таких як ГІС, потрібні технології, які дозволяють створювати тривимірні комп'ютерні моделі об'єктів, які володіють певними властивостями. Ці властивості задаються цілями і завданнями проектів, а також конкретними особливостями операційних систем, які застосовуються.

Мета дослідження Розкрити можливості використання лазерного сканування для побудови тривимірних моделей різного призначення, а також його застосування для потреб ГІС.

Результати дослідження Для потреб геоінформаційних систем використовуються моделі в вигляді триангуляційних моделей, які відповідають застосуванню в ГІС, за типами додатків, які їх використовують.

Для потреб геоінформаційних систем використовуються моделі в вигляді триангуляційних мереж mesh-типу.

Для створення тривимірних моделей міст, лазерне сканування дозволяє спростити процес моделювання. Це досягається за рахунок особливостей технології лазерних локацій, яка дозволяє здійснювати суцільне детальне просторове знімання з розширенням, яке перевищує мінімально необхідне для побудови детальних моделей міської території на відміну від традиційних методів отримання просторових даних, таких як тахеометричне знімання чи отримання координат фотограмметричним методом.

В ГІС також використовуються цифрові моделі рельєфу [3] (ЦМР), для отримання яких лазерне сканування показує високоточні результати як на невеликих ділянках з площею в декілька гектарів так і на більш крупних територіях.

При вдосконаленні методів автоматизації отримання тривимірних моделей, які включають в себе застосування наземного і повітряного лазерного сканування, необхідно інтегрувати в єдиному осередку всі отримані початкові дані для моделювання. При цьому робота з даними лазерної локації, як найбільш новим типом інформації, потребує більш детального вивчення.

Хоча типів моделей ГІС нараховується небагато, технології лазерного сканування, які використовують ці типи, охоплюють широкі простори людської діяльності:

1. будівництво, архітектура, нафтова промисловість; [1], [2]
2. виконання побудови топографічних карт та планів територій з щільною забудовою та побудова рельєфу місцевості підвищеної точності;
3. гірничодобувна промисловість.

Існують також і фактори, які утрудняють застосування лазерного сканування. До них відносяться:

1. великий об'єм отриманої інформації, який потребує значних розрахункових ресурсів і об'ємів пам'яті для обробки и подальшої інтерпретації;
2. висока вартість апаратури та програмного забезпечення.

Перша проблема вирішується правильним вибором робочого розширення сканування, а також застосуванням алгоритмів фільтрації даних уже на початкових етапах. Друга проблема – вартість – знизиться по мірі більш широкого розповсюдження технологій лазерного сканування. Притому якщо вартість апаратури регулюється кількістю покупців і виробників, конкуруючих на ринку, то вартість програмного забезпечення буде падати по мірі виникнення нових, більш досконалих додатків. [4]

Висновки. В даній статті розкрито можливості використання лазерного сканування для побудови тривимірних моделей різного призначення, а також його застосування для потреб ГІС, а також проаналізовано проблеми та перспективи вдосконалення створення тривимірних моделей.

Джерела та література

1. Аникушкин М. Н., Наземные системы лазерного сканирования. Опыт работ [Текст] / М.Н. Аникушкин // Геопрофи. – 2005. – №1. – С. 49–50.
2. Фрейдин А., Лазерное 3D-сканирование в геодезии для строительства [Текст] /А. Фрейдин// Строительная инженерия. – 2005. – №1. – С. 40–43.
3. Цветков В. Я., Цифровые карты и цифровые модели [Текст] / В. Я. Цветков// Изв. вузов. Геодезия и аэрофотосъемка. – 2000. – №2. – С. 147–155.

4. 3D Modeling and metric analysis in architectural heritage: photogrammetry and laser scanning [Текст]/ М. Caprioli и др. //Procs. 6th Conference on Optical 3D Measurement Techniques, PP. 206-213, Zrich, Switzerland, September 22–25,

Бліндер Ю. С. – кандидат технічних наук,
доцент кафедри геодезії,
землевпорядкування і кадастру
СНУ імені Лесі Українки
Лялюк Н. М. – студентка IV курсу
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Оцінка екологічного стану земель в басейні річки Прип'ять на території Волинської області: причини виникнення проблем і можливі шляхи їх вирішення

Актуальність. Екологічні проблеми в басейні річки Прип'ять тісно пов'язані з соціально-економічними аспектами розвитку Поліського регіону. Як засвідчує практика, ці проблеми, вирішувались із безпосереднім залученням науково-дослідних установ, але у великій мірі вирішувались односторонньо, не комплексно, що породило нові питання в області екології земельного господарства. Як свідчать спостереження останніх років на даній місцевості відбуваються події, які негативно впливають як на місцеві населенні пункти так і на проживання людей в даному регіоні. Однією з головних проблем є щорічні повені, які нерідко призводять до катастрофічних наслідків, а саме можливий значний підйом рівня води в літній період. Такі фактори викликають підтоплення і затоплення населених пунктів. У зв'язку з цим постала необхідність додаткового техногенного втручання у природні ресурси [2, 51].

Дослідженню екологічних проблем природно-територіальних комплексів в басейні річки Прип'ять і причини їх виникнення присвячені наукові праці і розробки багатьох учених, таких як В. Гелюта, Д. Дубина, Л. Вакаренко, В.Петрук, О.Цветаєва, В. Алексєєвський, Г. Рябцева.

Однак складність та багатогранність обраної проблематики потребує сучасного додаткового дослідження оцінки екологічного стану та визначення основних чинників, які вказують причини напруженої екологічно ситуації в регіоні річки Прип'ять, а також рекомендації, щодо заходів для поліпшення даної ситуації.

Метою дослідження є здійснення теоретичного обґрунтування підходів до формування оцінки екологічного стану земель в басейні річки Прип'ять, а також визначення причин їх виникнення та можливі шляхи їх вирішення.

Результат дослідження. Для кожного конкретного об'єкту території визначається комплекс основних чинників оцінки, який виходить з особливостей природних умов і антропогенного навантаження.

Основою оцінки антропогенного навантаження є визначення коефіцієнту екологічної стабільності ландшафту. Всі ландшафти поділяються на стабільні і не стабільні. До перших належать площі, що зайняті культурами, тобто ті, які сприятливо впливають на ландшафт. До других – землі з нестійким рослинним покривом, тобто площі зайняті під будівельні комунікації, місця видобутку корисних копалин, тощо. Відомо, щоб ефективно боротися з якимось негативним явищем, потрібно попередньо в'ясувати причини, які породжують це явище. Аналіз причин і чинників з їх оцінкою і урахування ефектів дозволяє побачити процеси, які є основою даного явища. Напружена екологічна ситуація в басейні р. Прип'ять є результатом взаємодії комплексу негативних факторів, які зумовлені господарською діяльністю людини. Основні з них – побудова ряду осушувальних систем, що результаті утворюють великі площі перезволожених територій. Наступна причина утворення повеней – прорахунок у виконанні осушувальних робіт. Третій фактор – заростання русла Прип'яті та його деградація. У свою чергу, він зумовлений двома причинами: перша – значне відведення води з русла р. Прип'яті в Вижівський канал, що під час межени є катастрофічним для річки. За цих умов відбувається осідання піщаного алювію на тих ділянках, які є транзитними шляхами для води і твердих часток. Друга – масове будівництво браконьєрських риболовних загат, які є головним чинником осідання органічних решток і наступного заростання русла, особливо проток [1, 29].

Взаємодія трьох перелічених факторів може стати причиною передкатастрофічного стану. Уже сьогодні фактом катастрофи можуть стати повені в долині річки та значне підтоплення ряду території. Зазначимо, що нестабільна ситуація з рівнем поверхневих вод в долині р. Прип'яті негативно впливає на рослинний і тваринний світ.

Висновки. Враховуючи складну економічну ситуацію, є цілком реально запропонувати такі заходи, які б поліпшили екологічну ситуацію в регіоні:

– встановити вплив дії природних і антропогенних факторів на території, які знаходяться в басейні річки Прип'ять;

– визначити межі підтоплення і затоплення території з метою можливості в подальшому пропонувати екологічно безпечні і соціально обгрунтовані способи усунення шкідливої дії води;

– здійснити роботи по обстеженню та оцінці існуючих природно-заповідних територій та водно-болотних угідь міжнародного значення [3, 18–29].

Достовірна оцінка антропогенного навантаження на площі досліджуваної території дозволяє прогнозувати зміни в природному середовищі в цілому та запобігати негативним наслідкам антропогенного втручання в природне середовище, завдяки одержаній інформації про ситуацію, яка склалася сьогодні.

Джерела та література

1. Алексеевський В. Є. Моніторингові роботи в верхоріччі річки Прип'ять в зв'язку з проведенням протипаводкових заходів / В. Є. Алексеевський, О. В. Цветова. // науково-екологічне супроводження русловідновлювальних робіт в верхоріччі Прип'яті на території Волинської області. – 2008. – С. 29.
2. Звіт «Про науково-дослідну роботу в долині річки Прип'ять на території Волинської області» // Матеріали ПРаТ «Інститут«Волиньводпроект». – Луцьк, 2010. – 18–29 с.
3. Екологічні та водогосподарські проблеми в басейні р.Прип'яті на Волині та шляхи їх вирішення // Матеріали науково-практичної конференції. – Київ – Луцьк: ІГІМ УААН, Волинський Облводгосп, ЗАТ «Волиньводпроект», 2000. – 51 с.

Вакулюк Л. А. – асистент кафедри геодезії, землевпорядкування і кадастру СНУ імені Лесі Українки
Лялюк Н. М. – студентка IV курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Стан природно-територіальних комплексів за показниками антропогенного навантаження долини р. Прип'ять

Актуальність. Проблема антропогенного навантаження територій має давню історію, але сьогодні у зв'язку з складною екологічною

ситуацією і загальною екологізацією свідомості суспільства з усіх сфер його життєдіяльності, набула особливої актуальності щодо забезпечення умов створення екологічно небезпечних технологій в промисловості та сільському господарстві [1].

Метою є дослідження екологічних проблем природно-територіальних комплексів, оцінка антропогенного навантаження і екологічної збалансованості ландшафтів в долині Прип'яті, а також можливості досліджуваної території до саморегулювання та самовідновлення без застосування додаткових витрат.

Результати дослідження. Оцінка і нормування навантаження на ландшафт і геоекосистему в цілому не має на даний час єдиної концепції і методичних підходів.

Показник антропогенного навантаження показує реакцію комплексу взаємодіючих між собою природних комплексів на різні дії, через що він не має певного визначення. У різних авторів визначення показника АН включає різний склад та об'єми необхідної інформації [2].

Для визначення антропогенного навантаження на територіях, де сільськогосподарська складова є переважаючою, проведемо попередню побудову картосхеми для долини річки Прип'ять від витоку до гирла р. Стохід. Площа, яка розглядається дорівнює 2618 км²; площа лісу – 204,2 км²; (палеткові дані з топооснови масштабу 1:200000); меліоративних систем – 323,33 км², в тому числі меліоративні комунікації – 31,5 км², тобто сг землі 300,8 км², в тому числі: сінокоси 116,4 км², пасовища – 119,9 км². Площа населених пунктів 104 км², шляхи – 3,63 км², природні пасовища і сінокоси – 10,4 км², водні об'єкти – 15,2 км²[2].

Враховуючи різноманіття підходів до класифікації, що запропонована різними авторами, вважаємо найбільш оптимальною систему п'ятибальної оцінки, яка розроблена Б. Кочуровим та Ю. Івановим, яка дає можливість враховувати комплекс чинників, що впливають на природне середовище і оцінити стан по визначених показниках. Для цього необхідно розрахувати коефіцієнт абсолютного ($\hat{E}_1$) і відносного ($\hat{E}_2$) антропогенного навантаження.

Якщо коефіцієнт ($\hat{E}_1$), перевищує 5, а ($\hat{E}_2$) не досягає 1 – територія належить до природно збалансованої, яка не втратила здатності до саморегулювання. Коли ($\hat{E}_1$) не досягає 5, а ($\hat{E}_2$) перевищує 1 – територія належить до незбалансованої за антропогенним навантаженням [3].

Для поділу території за антропогенним навантаженням застосовують метод експертних оцінок. До території з високим антропоген-

ним навантаженням (5 балів – найвищий ступінь навантаження) належать площі, що зайняті виробничою інфраструктурою. Низькому рівню навантаження (1 бал) відповідають землі природного фонду, заказників, заповідників, тощо. Достовірність результатів розрахунків потребує певного об'єму достовірної інформації, яка включає складові, які наявні у розрахункових таблицях таких вчених як Б. Кочуровим та Ю. Івановим[4].

Значення антропогенного навантаження визначають стан природного середовища досліджуваної території, що дозволяє оцінити природні її можливості до саморегулювання і самовідновлення без застосування додаткових витрат. Основою оцінки є визначення коефіцієнту екологічної стабільності ландшафту (КЕСЛ). Для досліджуваної території, що розглядається вирахований коефіцієнт КЕСЛ дорівнює 2,0.

$$\hat{E}A\tilde{N}\tilde{E} = \frac{S\tilde{e}^3\tilde{n}\tilde{e} + S\tilde{i}\tilde{a}\tilde{n} . + S\tilde{a}\tilde{i}\tilde{d} . + S\tilde{n}^3\tilde{i}\tilde{t}\tilde{a} + S\tilde{u}\tilde{i}\tilde{e}\tilde{d} \tilde{n}^3\tilde{i}\tilde{t}\tilde{a} .}{S\tilde{a}\tilde{i}\tilde{a} .\tilde{i}\tilde{a} . + S\tilde{p}\tilde{e} . + S\tilde{i}\tilde{a}\tilde{n} .\tilde{i}\tilde{o}\tilde{i}\tilde{e}\tilde{d}\tilde{e} + S\tilde{d}^3\tilde{e}\tilde{e}\tilde{y} + S\tilde{i}\tilde{a}\tilde{e}^3\tilde{i}\tilde{d} \tilde{e}\tilde{i}\tilde{o}\tilde{i} .} ; \quad (1)$$

Пропонується оцінка показника збалансованості за показником використання земель, який може бути розрахований як детально, при наявності інформації, так і без деталізації для регіональних оцінок. Для регіональних оцінок коефіцієнт використання земель (Кс) розраховується, як відношення площ, що використовуються в виробництві (Scг) до площ не призначення (Sнесг):

$$\hat{E}\tilde{n} = \frac{S\tilde{n}\tilde{a}}{S\tilde{i}\tilde{a}\tilde{n}\tilde{a}} \quad (2)$$

Для розглянутої території р. Прип'ять значення коефіцієнту Кс дорівнює 0,14, що говорить про низький ступінь антропогенного навантаження на даній території[4].

Висновки. Розрахунки відповідних коефіцієнтів для території долини р. Прип'ять показують, що вона належить до незбалансованої за антропогенним навантаженням – К1 повинен бути меншим 5, по долині Прип'яті він дорівнює 15,47, К2 повинен бути меншим 1, а він дорівнює 9,5, тобто ландшафт можна віднести до умовно стійкого; за КЕСЛ повинен бути 1,0-3,0, по долині він дорівнює 2, тобто ландшафт має здатність до саморегуляції[3].

Тому додаткові екологічні навантаження у вигляді катастрофічних природних явищ, такі як повені та інші катастрофи, можуть призвести до абсолютного розбалансування екологічних процесів в долині р. Прип'ять.

Джерела та література

1. Звіт «Про науково-дослідну роботу в долині річки Прип'ять на території Волинської області» // Матеріали ПРаТ «Інститут«Волиньводпроект». – Луцьк, 2010. – 18–29 с.
2. Екологічні та водогосподарські проблеми в басейні Прип'яті на Волині та шляхи їх вирішення // Матеріали науково-практичної конференції. – Київ – Луцьк: ПІМ УААН, Волинський Облводгосп, ЗАТ «Волиньводпроект», 2000. – 51 с.
3. Кочуров Б. И. Основні напрямки підвищення стійкості агро ландшафту // Збірник «Збереження і стійкість антропогенних ландшафтів». – М.: МФГО. – 1984. – 24–31с.
4. Кочуров Б. И., Іванов Ю.Г. Оцінка еколого-господарського стану території адміністративного району. // Географія і природокористування, №4. – 1987. – с. 49–54.

Неспай В. Ю. – студентка IV курсу
географічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Мельник В. М. – доктор технічних наук,
професор кафедри геодезії,

землевпорядкування та кадастру

СНУ імені Лесі Українки

**Використання карт пластики для потреб сталого
землекористування**

Постановка проблеми. Картографічне моделювання ландшафтів та їх компонентів є одним із найактуальніших серед прикладних завдань у системі сталого землекористування. Природокористування загалом, і землекористування зокрема, неможливе без достовірної інформація про якісний стан ґрунтів, їх агровиробничі характеристики, вартість тощо. Такі дані потребують постійного оновлення, так як в протилежному випадку неможливе ефективно використання земель, оцінки їх ресурсних можливостей, впровадження новітніх технологій у виробництво, перш за все агровиробництво, та якісно нові проектні рішення для системи просторового планування урбоекосистем. На часі актуальним залишається проведення повторного (для незалежної України – першого) великомасштабного ґрунтового обстеження із залученням методів дистанційного зондування та нових ГІС-технологій [1].

Метою дослідження є доцільність використання карт пластики для удосконалення методики ідентифікації ґрунтових ареалів та покращення стану раціонального використання землі в умовах сталого землекористування.

Результати дослідження. Суть методу пластики рельєфу полягає у виділенні на топографічній основі двох форм поверхні – опуклостей та ввігнутостей. Це досягається шляхом проведення за точками перергину горизонталей лінії планової кривизни – морфоізографи. Згідно методу пластики рельєфу саме вона і є лінією, яка визначає реальні межі між ґрунтовими відмінами. Мається на увазі, що морфоізограф утворює границю між змитими та намитими ґрунтами [2], в межах ареалів яких виділяються підтипи ґрунтів.

Метод пластики рельєфу у сучасних ГІС втілено, наприклад, в моделюванні тангенціальної кривизни. Їх поєднання разом із даними дистанційного зондування та аерокосмічними знімками дозволяє закласти основи створення геоінформаційного комплексу для додаткового способу моніторингу стану земельних ресурсів. Його реалізація здійснюється засобами сучасних ГІС, а методика проведення забезпечує математично-визначеними даними про ґрунтовий покрив, як фізичний об'єкт. Метод також дає можливість отримання ряду додаткових показників про стан та динаміку розвитку земельних ресурсів у контексті геоморфологічних особливостей території.

Перевагою використання методу пластики рельєфу є отримання даних, які можна надалі застосовувати для виведення різноманітних кількісних параметрів. Фізичним результатом побудови карт за горизонталями топографічної основи, властивістю яких є метричність. Є об'єднання визначених положень точок «нульової» (планової) кривизни, що дозволяє отримати динамічну модель структури земної поверхні у вигляді замкнутих контурів. Новоутворені контури збігаються з певними ареалами поширення ґрунтових відмін.

Ефективність виділення ґрунтових відмін за картами пластики рельєфу можна оцінити шляхом аналізу з існуючою картою агрови-робничих груп ґрунтів. Останню необхідно накласти на топографічну карту з горизонталями в межах досліджуваної території. Це дозволяє аналізувати вплив геоморфодинамічного чинника на розміщення різних типів ґрунтів.

Шляхом додаткового аналізу карти пластики рельєфу виявляються місця потенційного прояву та інтенсивність ерозійних процесів. Мо-

делювання та кількісна оцінка останньої потребують відповідного картографічного моделювання (карти вертикальної та горизонтальної кривизни).

Карти пластики рельєфу дають можливість встановити інтенсивність ерозійних процесів для конкретної території [3]. Це досягається шляхом системного аналізу потокових структур. Збільшення кількості місць розгалуження потоку на площині ділянки свідчить про її належність до ареалів з інтенсивними ерозійними процесами. Їх детальний аналіз дозволяє виявити ряд математично-статистичних параметрів для визначення інтенсивності прояву ерозії. Вони можуть бути використані для створення методики оцінки ерозійно-небезпечних земель, в якій би враховувались ступінь прояву ерозійних процесів та варіант їх розвитку. Аналіз потокової структури дозволяє отримувати додаткові дані про їх динаміку. На основі такої інформації можна розробити класифікацію параметрів або коефіцієнтів для врахування морфо метричних властивостей досліджуваних земель при визначенні їх вартості.

Висновки. Метод пластики рельєфу створює можливість системного підходу до картування ґрунтового покриву у поєднанні з одночасним відображення на картографічному матеріалі додаткових характерних територій дослідження. Системний аналіз створених картографічних моделей дозволяє ефективно визначати місця локалізації границь ґрунтових відмін, а також використовувати отримані дані для дослідження ерозійних процесів. Поєднання даних про ґрунтовий покрив та інтенсивність ерозії на одній карті, підкріплене математичною визначеністю обох явищ, створює перспективи для розробки нової методики морфо метричної оцінки земель у середовищі ГІС.

Джерела та література

1. Заставнюк Л. І. Проблеми сталого розвитку сільського господарства України у контексті аграрних трансформацій / Л. І. Заставнюк, О. В. Зигрій // Сталий розвиток економіки. – 2010. – №10. – С. 35-38.
2. Степанов И. Н. Потоки карт пластики рельефа – формализованные экологические системы / И. Н. Степанов // Материалы конференции «Математическое моделирование в экологии». – Пущино: ЭкоМатМод, 2009. – С. 262–263.
3. Степанов И. Н. Теория пластики рельефа и новые тематические карты / И. Н. Степанов. – М.: Наука, 2005. – 230 с.

Ільїн Л. В. – доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри туризму та готельного
господарства СНУ імені Лесі Українки

Опейда А. Р. – магістрант I курсу географічного
факультету СНУ імені Лесі Українки

Віртуальний тур як засіб формування туристичної привабливості території (на прикладі проекту «Віртуальний Луцьк»)

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток інноваційно-інформаційних технологій та широкий спектр їх застосування, зокрема у туристичній сфері, викликає до життя нові можливості формування туристичної привабливості території. Одним із основних засобів на цьому шляху є створення та впровадження в мережу Інтернет віртуальних 3D турів містом, областю, туристським регіоном. Завдяки віртуальним екскурсіям, туристичні об'єкти стають доступнішими для різних категорій населення, а місто, район, область – привабливішим для потенційних інвесторів не лише туристичної сфери, а й інших галузей господарювання.

Мета дослідження: показ колізій та суперечностей у впровадженні віртуальних турів, визначення їх ролі у процесі формування туристичної привабливості території (на прикладі проекту «Віртуальний Луцьк»).

Результати дослідження свідчать, що у процесі створення віртуальних турів накопичено певний зарубіжний та вітчизняний досвід, що віртуальний туризм є одним із визначальних факторів при формуванні туристичної привабливості території, зокрема позитивного іміджу міста.

Варто зазначити, що вивченням означених питань займалися такі вчені: Горохів А. Ф., Панкрухін А. П., Спірченко М. А., Таранова Ю. В., Шепель В. М. та ін. Так, фахівець у галузі соціології управління та іміджелогії Шепель В. М. стверджує, що імідж – це якийсь синтетичний образ, який складається у свідомості людей щодо конкретної особи, соціального об'єкта, території та утримує в собі значний обсяг емоційно забарвленої інформації про об'єкт сприйняття і спонукає до

певної соціальної поведінки [5]. При розгляді туристського іміджу територіального суб'єкта, ми стикаємося з різними, представленими в науковій літературі, підходами та ракурсами розгляду цієї категорії: маркетинговим, брендинговим та іміджевим. Причому у різних авторів ці підходи взаємодіють і перетинаються в рамках одного тексту. Так, Спірченко М. А. розглядає місто як своєрідний, унікальний товар, який володіє конкретними, йому притаманними властивостями, і вимагає певного позиціонування і просування з метою отримання тих чи інших вигод. «Під іміджем міста можна розуміти історично сформований образ міста як суб'єкта соціальних відносин у системі регіону або країни, обумовлений національними, соціальними, культурологічними і власне містоскладовими факторами, який проявляється в супутніх комунікативних атрибутах» [3].

Застосовуючи маркетинговий підхід в туризмі, Горохів А. Ф. розглядає поняття «туристської дестинації», визначаючи його «як інтенсивно вироблену і споживану сукупність туристичних продуктів, розроблених на базі туристських ресурсів та інфраструктури певної території, сконцентрованою в часі та в просторі й призначеною для певних категорій споживачів» [1]. Концепція бренду туристської дестинації представляє, на думку автора, домінуючу творчу ідею, побудовану на символізації основних цінностей, ресурсів території, втілену в смисловому, графічному, звуковому, анімаційному виразах та ін. Дослідження та формування іміджу і брендингової стратегії Горохів А. Ф. розглядає в рамках формування маркетингової стратегії розвитку туристської дестинації.

Панкрухін А. П. вважає, що імідж туристської дестинації – це колективна думка споживачів про відмінні та виняткові характеристики туристської дестинації, що формують її привабливість чи непривабливість для потенційних споживачів [2]. Дослідники розрізняють органічний і штучно сформований імідж дестинації. Варто зазначити, що імідж територіально-державного суб'єкта формується поетапно. Конструюючи останній, необхідно брати до уваги той факт, що набір іміджевих конструктів, і канали, по яких повідомлення досягає аудиторії, неоднакові для різних груп громадськості.

Без сумніву, сьогодні досить таки доступною для різних категорій населення є інформація розміщена в системі Інтернет у вигляді

віртуальних 3D турів. Наприклад, розроблений та частково впроваджений проект «Віртуальний Луцьк», дозволяє користувачу подорожувати містом, докладно розглядаючи ті чи інші туристичні об'єкти, як от: замок Любарта та його музеї, музей Лесі Українки та однойменну вулицю, музей Волинської ікони, Краєзнавчий музей та ін. Віртуальні екскурсії вирізняються своєю якістю, адже створенні за допомогою новітньої техніки. На нашу думку, такий підхід є вагомим засобом у створенні позитивного іміджу м. Луцька, формуванні його туристичної привабливості. Як зазначають творці й розробники подібних проектів, протягом півроку після їх запуску, кількість відвідувачів реальних екскурсій збільшується на 15 %. Отже, віртуальний туризм стає інноваційним засобом реклами національного турпродукту, презентації туристського потенціалу регіону, а також ефективним засобом створення його іміджу.

Висновки полягають у необхідності розробки та впровадженні віртуальних 3D турів містом, областю, туристським регіоном; у продовженні досліджень впливу віртуального туризму на формування туристичної привабливості території; у вивченні ролі віртуального туризму в процесі формування туристичних потоків та нових надходжень та інвестицій.

Джерела та література

1. Горохів А. Ф. Методичні положення щодо формування бренду туристичної дестинації [Текст] / А. Ф. Горохів // Проблеми сучасної економіки. – 2007. – № 3 (19). – С. 15–25.
2. Панкрухин А. П. Маркетинг / А. П. Панкрухин – М. : Омега-Л, 2005. – 656 с.
3. Спірченко М. А. Образ, імідж і бренд туристського міста / М. А. Спірченко // Стратегія розвитку туризму в Російській Федерації на період до 2015 року. – М. : Федеральне агентство з туризму, 2008. – С. 48–57.
4. Таранова Ю. В. Туристичний імідж країни [Текст] / Ю. В. Таранова // Імідж держави/регіону: сучасні підходи: нові ідеї в теорії і практиці комунікації: зб. наук. праць. – СПб. : Роза світу, 2009. – 264 с.
5. Шепель В. М. Имиджелогия. Как нравиться людям / В. М. Шепель – М. : Народное образование, 2002. – 576 с.

Ільїн Л. В. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства СНУ імені Лесі Українки

Пасічник М. П. – аспірант кафедри фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Пасічник Н. В. – магістрантка кафедри туризму та готельного господарства СНУ імені Лесі Українки

Санаторно-курортне господарство Волинської області

Постановка проблеми. Курортна галузь є одним з пріоритетних напрямів розвитку туризму України й Волинської області зокрема. Для розвитку курортної галузі регіон має всі природно-ресурсні передумови, які представлені естетичними ландшафтами, лікувальним мікрокліматом, наявністю великої кількості озер, придатних до купально-пляжного відпочинку, унікальними біотичними комплексами, фітонцидним повітрям, лікувальними грязями, мінеральними водами та ін.

Мета роботи полягає в дослідженні санаторно-курортних закладів Волинської області шляхом аналізу їх спеціалізації, інфраструктури та умов функціонування.

Результати дослідження. На території Волинської області знаходиться дев'ять лікувальних закладів курортного типу: п'ять санаторіїв із кількістю ліжко-місць – 885 чол., пансіонат із лікуванням на 486 ліжка, три санаторії-профілакторії на 175 ліжок. За даним обласного управління статистики, щорічно у санаторіях області оздоровлюється близько 30 тис. осіб [1]. Щодо розміщення лікувально-оздоровчих закладів Волинської області, то всі вони орієнтовані на природні лікувально-оздоровчі ресурси, і розміщені у озерно-лісових, річково-лісових чи лісових зонах. Практично всі санаторії є кліматотерапевтичними, в меншій мірі вони є бальнеологічними і найменше грязевими. В санаторіях оздоровлюють хворих після лікування у стаціонарах для долікування або профілактики хвороб. Усі санаторії області – спеціалізовані.

Санаторій «Лісова пісня» (с. Гаївка, Шацький район) працює з 1971 р. та спеціалізується на лікуванні терапевтичних і неврологічних

захворювань. Розрахований на 400 ліжкомісць. Працюють фіто-бальнеологічне, грязеве, озокеритове відділення, використовується електро-світлолікування, скандувальна лазеротерапія, спелеотерапія, інгаляторій, масаж, стоматологічний кабінет, сауна. Досить потужною є діагностична база санаторію. Широко впроваджується гомеопатія, комплексна фітотерапія (ванни, зрошення, інгаляції, аплікації, фітогальваніка).

Санаторій матері й дитини «Пролісок» (с. Грем'яче, Ківерцівський район) – розташований на лівому березі р. Горинь й оточений сосновим лісом. Лікувально-оздоровчий профіль – хвороби ендокринної системи, органів травлення, органів дихання, опорно-рухового апарату, нервової системи). Санаторій може одночасно прийняти до 135 рекреантів. На території комплексу є джерело хлоридно-натрієво-бромної мінеральної води. У 2015 році в рамках реалізації проекту, який втілюється в життя за Програмою прикордонного співробітництва «Польща–Білорусь–Україна» на базі санаторію було відкрито сучасну водолікарню.

Обласний дитячий протитуберкульозний санаторій «Згорани» (с. Згорани, Любомльський район) один з найстаріших на Волині. Для оздоровлення в даному санаторії застосовуються аерозольотерапія, фітотерапія, спелеотерапія та інші процедури. Суттєво сприяють оздоровленню хвойний ліс та Велике Згоранське озеро.

Обласний санаторій для дітей з батьками «Дачний» (с. Жабка, Ківерцівський район) спеціалізується на лікуванні дитячих неврологічних захворювань, наслідків перенесених менінгітів, енцефалітів, мієлітів, невритів, вроджених інфекційних уражень нервової системи, травматичних ушкоджень головного і спинного мозку та дитячому церебральному паралічі. Для оздоровлення у санаторії застосовується дієтотерапія, аероіонотерапія, кисневі коктейлі на відварах з трав, теренкур, парафінолікування, логопедична корекція, Монтессорі-терапія. Санаторій розрахований на 100 ліжкомісць.

Обласний туберкульозний санаторій для дорослих (сmt. Колки, Маневицький район) призначений для лікування хворих з активною формою туберкульозу. Розрахований на 100 місць. Термін санаторного перебування від 1 до 5 місяців.

Пансіонат «Шацькі озера» (с. Подманово, Шацький район) розташований на західному березі оз. Світязь, серед соснового бору. Лікувальна база пансіонату використовує фітотерапію, інгаляції, бальнеологію, мінеральні води, масаж, сауну, лікувальну фізкультуру,

тощо. Житлові корпуси з номерами на 2–3 особи з усіма зручностями. Пансіонат розрахований на 486 місць.

Останніми роками санаторно-курортна галузь у регіоні зазнала суттєвих змін. Традиційні санаторії перестають бути місцем лікування і відпочинку тільки хворих і осіб похилого віку та стають багатofункціональними оздоровчими центрами, розрахованими на широке коло споживачів. Потреби та запити населення призвели до переходу санаторно-курортної справи у рекреаційну систему, метою якої є психофізіологічне відновлення та зміцнення сил і здоров'я населення.

Висновки. Отже, основними напрямками діяльності санаторних закладів регіону є лікування захворювань органів дихання, шлунково-кишкового тракту, опорно-рухового апарату та серцево-судинної системи. Широко застосовуються природні лікувально-оздоровчі чинники, такі як: лікувальний мікроклімат, фітонцидні властивості лісів, лікувальні грязі та мінеральні води та озерні рекреаційні ресурси. Обмежуючим чинником розвитку регіонального ринку санаторно-курортних послуг є застаріла матеріально-технічна база.

Джерела та література

1. Ільїна О. В. Лікувальна рекреація в системі санаторно-курортного господарства Волинської області / О. В. Ільїна, М. П. Пасічник, Н. В. Пасічник // «Стратегія розвитку туризму у ХХІ столітті в контексті сталого розвитку» : Зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. / Львівський інститут економіки і туризму. – Львів : ЛІЕТ, 2016. – С. 228–232.

Пась Ю. С. – магістрант географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Геоморфологічні ризики басейну Хрінницького водосховища

Постановка проблеми. Розташоване водосховище на межі Рівненської (Демидівський район) та Волинської (Горохівський) областей. Його площа становить 18,2 км², об'єм води – 29,6 млн м³. Створення водойми змінило локальну систему геоморфолітогенезу, та активізувало низку несприятливих геоморфологічних процесів, що загрожують безпеці людини та господарському комплексу. За більш, ніж 50 років існування водосховища навколишня територія зазнавала

певних змін, викликаних виявом і розвитком сучасних антропогенних геоморфологічних процесів, які спричинили ситуації, адекватні геоморфологічним ризикам.

Мета досліджень. Оцінити ступінь геоморфологічних ризиків басейну Хрінницького водосховища, а також розкрити особливості сучасної динаміки геоморфологічних процесів в басейні Хрінницького водосховища.

Результати дослідження. Геоморфологічним ризиком називають ймовірність настання (активізації) небажаної геоморфологічної події і можливого завдання збитків будь-якому господарському об'єкту, пов'язану з геоморфологічними умовами [2].

Створення Хрінницького водосховища порушило геоморфологічну рівновагу та активізувало низку геоморфологічних ризиків, а саме переробка берегів, заболочування, суфозія, підняття рівня ґрунтових вод та зміну фізико-хімічних характеристик ґрунтів, замулення, карстування.

Геоморфологічні процеси басейну Хрінницького водосховища можна поділити на три стадії екзоморфогенезу:

- 1) 1957–1989 рр. – період запуску та функціонування водосховища.
- 2) 1989 – 1999 рр. – період спуску води водосховища.
- 2) 1999 – наші дні – повторне наповнення водосховища водою.

Кожен етап відзначався власною динамічною рівновагою рельєфу, базисом ерозії, денудаційним та акумулятивним потенціалами [1].

Аналізуючи матеріали спостережень Луцької та Дубенської метеостанцій, було виявлено північно-західне спрямування вітрів теплого періоду року, відповідно, що спричинює активну абразію східних та південно-східних берегах. Вони хоча й нижчі від північних, проте більше перероблені. Це пояснюється, зокрема, й тим, що у такому напрямку довжина розгону хвиль становить понад 2,5–3 км.

Особливо активними були процеси абразії були під час першої стадії, коли зміна геоморфологічних умов призвела до агресивної дії геологічних агентів. У наступний етап абразія загальмувалася, що зумовлено недостатнім енергетичним потенціалом спущеної водою до руйнування берегів. За період спуску північні береги значно заросли чагарниковими асоціаціями, у прибережній смузі поселилася гідрофітна рослинність. Такий лімітуючий чинник зумовив затухання процесів абразії на окремих ділянках.

Поряд із переробкою берегів, відбувається замулення водосховища. Процес седиментації тонкодисперсної фракції, ймовірно, зумовлений такими причинами: надходження завислих наносів разом із течією Стиру; надходженням завислих наносів із притоками, що безпосередньо впадають у водосховище – Липа, Дежа, а також чотири лівих безіменних струмки; надходження матеріалу із берегів; седиментація відмерлих органічних решток у застійній воді.

Найбільшу роль у замуленні відіграють наноси, що надходять разом із течією Стиру у зону виклинювання водосховища.

Створення водосховища зумовило поступове підняття рівня ґрунтових вод на 3–4 м. У знижених частинах першої надзапленої тераси та високої заплави підвищення рівня підземних вод та зміна фільтраційної обстановки призвели до утворення заболочення (урочище Грабівець, Острів) [1].

Актуальною є проблема карсту під дамбою ГЕС. Перший демонтаж гідроелектростанції відбувся у зв'язку із знахідкою в нижньому б'єфі неподалік греблі карстової лійки шириною 25 м. та глибиною 9 м. Для вирішення такої проблеми потрібно, або створити протикарстові системи, або ж визначити певні адміністративні заходи.

Повторне заповнення водою мало і певні позитивні зрушення в екосистемі досліджуваної території: загальмування берегових процесів у нижньому б'єфі; відбулася стабілізація розвитку ембріональних ярів; регулювання режиму стоку річок, що унеможливило повені та паводки; геоморфологічні об'єкти через свою мальовничість стають туристичними; зруйновані береги є природними відслоненнями четвертинних відкладів тощо[1].

Висновки. Створення Хрінницького водосховища призвело до перебудови локальної системи екзоморфогенезу, внаслідок чого активувалася низка геоморфологічних процесів: абразія, обвали, осипи, осуви, замулення, заболочення, суфозія, карст.

В історії водосховища можна виділити три стадії змін геоморфологічних систем, пов'язаних із його наповненням, спуском, та повторним запуском, що призвело до ритмічного вияву певного спектру екзогенних геоморфологічних процесів, які стали уособленням геоморфологічних ризиків. Наразі, це також засвідчує можливість повторення несприятливих ситуацій при подальшому функціонуванні водойми.

Зараз, відбулася певна стабілізація процесів, зокрема, яроутворення.

Джерела та література

1. Бончковський О. С. Новий розріз лесово-грунтової серії верхнього неоплейстоцену півдня Волині (на прикладі розрізів Боремель1 та 2) / О. С. Бончковський // Фізична географія та геоморфологія. – К.: 2014. – 57–64с.
2. Стецюк В. В. Екологічна геоморфологія: Навч. Посіб. / В. В. Стецюк, Г. І. Рудько, Т. І. Ткаченко. – К.: Вища шк., 2009. – 367с.

Тарасюк Н. А. – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки
Приступа О. С. – магістерка IV курсу географічного факультету Східноєвропейський національний університет ім. Лесі Українки

Кліматичні дослідження території національного природного парку «Прип'ять-Стохід»

Постановка проблеми. Клімат Волинського Полісся загалом, та в межах парку зокрема зазнає добре виражених змін, які є наслідком регіонального прояву глобального клімату. Кліматичні умови території парку недостатньо висвітлені в науковій літературі, тому саме цей напрям дослідження є актуальним та своєчасним.

Мета роботи – провести аналіз публікацій та видань з питань вивчення клімату території парку «Прип'ять-Стохід».

Результати дослідження. Загалом в Україні впродовж ХІХ–ХХ ст. в наукових виданнях та статтях систематизовано кліматологічну інформацію, вивчено закономірності формування клімату території України; досліджено особливості прояву стихійних гідрометеорологічних явищ, а також розроблено методики кліматологічного прогнозування окремих явищ, описано клімат Українських Карпат, Кримських гір та міст України. Вже в ХХІ столітті більше уваги приділяється дослідженням просторово-часової структури окремих метеорологічних величин [2, 3]. Які ж кліматичні дослідження проведено на території національного природного парку «Прип'ять-Стохід»? Основним

носієм повної характеристики території парку є Літопис природи, але серед видань, у фондах, а також на сайті парку це джерело відсутнє [6].

Активізація наукових досліджень на території Волинського Полісся спостерігалась з початком роботи Західної експедиції по осушенню боліт під керівництвом І. І. Жилінського в період з 1873 по 1898рр. Проте, на території сучасного парку, в межах пониззя р. Стохід, кліматичні дослідження не проводились, що зумовлено віддаленістю території від основних шляхів, також дощовим літом 1897 року. Перші узагальнення метеорологічних спостережень знаходимо в роботі О. І. Воєкова «Клімат Полесья». Більш детальна характеристика клімату Ковельського повіту представлена в «Roczniku Wolynski» за 1937 рік в опублікованій роботі Е. Ruhle «Studium powiatu Kowelskiego» [Том 5/6, с.171-384].

За архівними даними відомо, що на території парку метеорологічні спостереження проводяться з 1891 року в Любешові, але точних даних про час і програму роботи станції немає. Інструментальні спостереження за рівнем води були організовані владою Польщі у 1922-1935 рр. і після паспортизації гідропостів з 1939 року їх спостереження є регулярними. Метеоспостереження розпочались з травня 1946 року. Коротка довідкова інформація за даними спостережень приведена в «Агрокліматичному довіднику по Волинській області» (1959). До 1961 року дані метеорологічних спостережень регулярно публікувались в метеорологічних щорічниках, а аналіз кліматичних даних приведено в «Справочнику по клімату ССРСР. Выпуск 10». З кінця 70-х років основним джерелом інформації про регіональні особливості клімату стала колективна монографія «Природа Волинської області. Починаючи з 80-х років ХХ століття вивчення клімату Волинського Полісся активізується в результаті опрацювання метеоспостережень за даними метеостанції Любешів. В кінці 90-х характеристика кліматичних умов Волинської області доповнюється виданням колективної монографії «Єврорегіон «Буг»: Волинська область» [1]. Динаміка атмосферного тиску, особливості циркуляції повітряних мас, температура повітря, кліматичні особливості ґрунту приведені в окремих наукових публікаціях, статтях Тарасюк Ф. П., Тарасюк М. Ф. [1, 4]. Важливим джерелом інформації є монографія «Клімат України», де викладено регіональні проблеми клімату, представлено сценарії його змін [2]. У

2012 році з друку вийшов новий «Агрокліматичний довідник по Волинській області (1986–2005pp)». В 2013 р. за підсумками впровадження міжнародного проекту за участі Асоціації VERSeau Développement (Франція) у співпраці з Українським товариством охорони птахів і Національним парком Піренеї (Франція) вийшла з друку монографія «Українське Полісся під впливом кліматичних змін: діяти, щоб зберегти», в якій основна увага приділяється підвищенню обізнаності громадськості з питань адаптації до зміни клімату. Останні напрацювання представлені в окремому розділі колективної монографії «Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області» [5].

Висновки. Отже, на основі аналітичного огляду наукових публікацій і видань з питань вивчення клімату та його складових на території національного природного парку «Прип'ять-Стохід» встановлено, що характеристика клімату переважно описового характеру, а кількісні показники приведені в окремих роботах, тому з погляду на проблеми збереження біорізноманіття та оптимізації туристично-рекреаційної діяльності вивчення клімату є важливою складовою комплексного дослідження природи парку.

Джерела та література

1. Єврорегіон Буг: Волинська область / за ред. Б. П. Клімчука, П. В. Луцишина, В. Й. Лажніка. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 1997. – С. 31–42.
2. Клімат України // За ред. В.М. Ліпінського, В.А. Дячука, В.М. Бабіченко. – К.: В-во Раєвського, 2003. – 344 с.
3. Клімат України: у минулому ... і майбутньому? : монографія / за ред. М. І. Куйбіди, М. Б. Барабаша. –К. : Сталь, 2009. – 234 с.
4. Тарасюк Ф. П. Температурний режим повітря національного парку «Прип'ять-Стохід» у контексті глобального потепління// Ф. П. Тарасюк, М. Ф. Тарасюк Природа Західного Полісся та прилеглих територій. Географія. – № 11. – Луцьк 2014. – С 109–114.
5. Сучасний екологічний стан та перспективи екологічно безпечного стійкого розвитку Волинської області: Монографія/ За ред.проф. В.О.Фесюка. – Луцьк: Вежа, 2016. – С.88–102
6. НПП«Прип'ять-Стохід». Режим доступу: <http://www.pripyat-stohid.com.ua/>

Пятак Д. Ю. – студент IV курсу
географічного факультету СНУ
Лесі Українки

Пугач С. О. – кандидат географічних
наук, доцент кафедри економічної
та соціальної географії СНУ
імені Лесі Українки

Нелегальні міграції, як загрозливе явище для України та Волинської області

Постановка проблеми. Проблема біженців, які масово незаконно перетинають кордон, стала максимально загрозливою для країн Європейського Союзу. Україна, у зв'язку зі специфікою свого геополітичного положення, може стати своєрідним «відстійником» біженців з європейських країн. Реалізація такого сценарію фактично вже відбувається в рамках угоди про реадмісію між Україною та ЄС. Створення притулків для нелегалів є явищем загрозовим для нашої країни і може спричинити чимало проблем у майбутньому.

Мета дослідження. Аналіз загроз та небезпек, які привносять нелегальні мігранти для України та Волинської області.

Результати дослідження. Нелегальною (незаконною) міграцією є незаконне переміщення через державний кордон, поза пунктами пропуску або з приховуванням від прикордонного та митного контролю, при використанні підроблених документів, візи (або без візи), самотійно чи за допомогою третіх осіб, а також проживання на території країни без належного дозволу компетентних державних органів [3].

Нелегальна міграція має вагомий вплив у формуванні загальних міграційних потоків. Вона є соціально небезпечним, шкідливим, протизаконним явищем, яке реально загрожує економічним інтересам і громадській безпеці держави. Така міграція є однією з причин зростання злочинності, поширення небезпечних захворювань, розвитку підпільного ринку праці, виникнення напруженості у відносинах між державами.

В разі вступу до ЄС, Україна повинна бути готовою приймати біженців з кризових районів Близького Сходу, проявляючи солідарність з іншими країнами. Україна змушена буде приймати частину біженців з ЄС в обмін на безвізовий режим [1].

Сьогодні на території України функціонує два пункти тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають у країні – на території Чернігівської (208 осіб) та Волинської (165 осіб) областей. До основних завдань пунктів тимчасового перебування іноземців належать: створення належних умов для їх утримання, забезпечення індивідуальними спальними місцями, постільною білизною, триразовим харчуванням, матеріально-побутовим та медичним обслуговуванням. Ці пункти повинні сприяти іноземцям та особам без громадянства у встановленні контактів з родичами, земляками, міжнародними та громадськими організаціями [2].

Українським законодавством визначений термін (один рік) для перебування «нелегалів» у пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні. Впродовж цього часу прикордонна, міграційна та Служба безпеки України встановлюють особу людини, яка живе у цьому притулку. Представники міжнародних організацій, зокрема відповідних підрозділів ООН, контролюють ситуацію, а також надають консультації й допомогу «нелегалам» в пункті тимчасового перебування іноземців. Фінансування пунктів перебування нелегалів здійснюється за кошти ЄС [4].

За даними Журавичівського пункту тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства (поблизу с. Журавичі Ківерцівського району), станом на 01.01.2017 року тут утримується 82 особи. Переважна кількість нелегальних мігрантів це чоловіки – 76 осіб. Жінок лише 5 осіб. У віковій категорії переважають молоді люди віком 18–25 років (52 особи), 25–45 (16 осіб), 45 і старші (14 осіб). Найбільша кількість нелегалів прибула з Бангладешу (16 осіб), В'єтнаму (12 осіб), Пакистану (9 осіб), Шрі-Ланки (6 осіб), Афганістану (5 осіб), Індії (5 осіб), Марокко (4 особи), та інших країн.

Висновки. Створення та розширення центрів для біженців в Україні буде відігравати вагоме значення для прискорення надання безвізового режиму для українських громадян і нових траншів фінансової допомоги і кредитів від західних донорів. Однак поширення нелегальних в Україні та Волинській області може призвести до зростання злочинності, поширення небезпечних захворювань, розвитку підпільного ринку праці, терористичних актів, жертвами яких може стати мирне населення. Адже, більшість «нелегалів», які покидають притулок, після видворення через певний проміжок часу знов нама-

гаються потрапити до країн ЄС, або ж облаштовуються на постійне проживання в Україні.

Джерела та література

1. ІДІЛ слідом за безвізом : Євросоюз хоче перенаправити біженців у Східну Європу // Канал 112 UA [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.112.ua/statji/idil-slidom-za-bezvizom-yevrosoiuz-khoche-perepravaty-bizhentsiv-v-skhidnu-yevropu376572.html/>.
2. Наказ МВС, МОЗ, ДПС України «Про матеріально-побутове і медичне забезпечення іноземців та осіб без громадянства, що утримуються в пунктах тимчасового перебування іноземців та осіб без громадянства, які незаконно перебувають в Україні» від 17.04.2012 № 336/268/254.
3. Солонінко К. С. Міжнародна економіка / К. С. Солонінко. – К. : Кондор, 2008. – 382 с.
4. Як живеться нелегальним мігрантам на Волині // Інформаційне агентство Волинські Новини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://www.volynnews.com/news/archive/iak_zhyvetsya_nelehalnym_mihrantam_na_volyni_].

Романчук К. – аспірант географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Барський Ю. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної та соціальної географії СНУ імені Лесі Українки

Торфові ресурси Волинської області

Постановка проблеми. Волинська область володіє найбільшими запасами торфових ресурсів в Україні. Однак на сьогоднішній день торфові ресурси області використовуються не повною мірою. Хоча торф є важливою енергетичною сировиною та порівняно з вугіллям, газом і нафтою є дешевим органічним паливом. Тому торф може бути доволі перспективним видом палива у вирішенні енергетичних проблем особливо для поліських районів. Торф також слугує сировиною для хімічної, біохімічної промисловості, використовується у медицині, будівництві, сільському господарстві тощо. Тому для раціонального використання торфових ресурсів Волинської області потрібно детально проаналізувати їх реальні запаси.

Мета дослідження – оцінка сучасних запасів торфу Волинської області.

Результати дослідження. Торф – горюча корисна копалина рослинного походження, попередник генетичного ряду вугілля. За визначенням торф є органічною гірською породою, що утримує не більше 50 % мінеральних речовин, утворена внаслідок відмирання й неповного розпаду болотних рослин за умов надмірної вологи й недостатнього доступу повітря [3, с. 6].

За районуванням торфово-болотного фонду України північна частина Волинської області належить до торфово-болотної області Полісся, торфово-болотного району Західне Полісся, де заторфованість становить 5,0–7,5 % (при середній для України 2 %), тобто це найбільш заторфована територія України. Південна частина області належить до торфово-болотної області Лісостепу, торфово-болотного району Волинський Лісостеп, де заторфованість становить 1,0–2,0 %. Основні запаси торфу зосереджені на півночі області в долинах сучасних та реліктових річок (Прип'ять, Турія, Стохід, Стир та їхніх притоках). Зустрічаються торфові родовища всіх генетичних типів низинні, перехідні, змішані та верхові. Найпоширеніші родовища низинного типу (93 %) [4].

На території області виявлено й розвідано з різним ступенем детальності 423 торфових родовища (14,2 % від усіх в Україні) загальною площею в межах промислової глибини 136,9 тис. га та геологічними запасами торфу 447,6 тис. т., що становить 21 % усіх промислових покладів України, з них балансові запаси складають 165 млн. т. Загальна площа торф'яників області становить більше 30 тис. га, в тому числі 75 % з них займають промислові запаси. Запаси торфу-сирцю становлять більше 400 млн. м³, повітряно-сухого торфу – більше 70 млн. м³.

В межах регіону розвідано 226 торфових родовищ геологічні запаси яких становлять 379,2 тис. т, а позабалансові запаси – 136,5 тис. т. Із них експлуатованих – 86, резервних – 5, перспективних – 10, осушених – 80, мілкопокладових – 29, під охороною знаходяться 17. Більшість родовищ області за площею належать до середніх – від 200 до 1000 га, а середня площа родовищ становить 230 га, середня глибина торфових покладів 1,57 м. За кількістю розвіданих родовищ Волинська область поступається лише Рівненській (330), а за кількістю експлуатованих родовищ займає перше місце в Україні [1]. Однак

ступінь розвідуваності торфового фонду області – низький, досі не виконано ретельних польових експедиційних досліджень.

Родовища торфу є у всіх районах області, однак розподіл запасів торфу і заторфованість території – нерівномірні. Основні його запаси сконцентровані в поліській частині області Маневицькому, Камінь-Каширському, Любешівському, Любомльському, Ратнівському та Шацькому районах. Найбільші родовища – Турське, Цирське, Новочервищанське, Велике Болото, Гавчиці, Коритненське, Липа.

Значна кількість родовищ торфу на території області дає змогу розвивати торфову промисловість. Найбільшим підприємством в регіоні, що здійснює розробку торфу, є державне підприємство «Волиньторф» державного концерну «Укрторф», яке включає до свого складу Маневицький торфозавод і торфозавод «Сойне». У 2015 р. підприємством видобуто 235,5 тис. т торфу, що на 16,3 % більше ніж у 2014 р. [2].

Сьогодні використання торфу стає все актуальнішим. Адже, торф може використовуватися в самих різних галузях – в сільському господарстві, медицині, нафтопереробці, хімічній та паливній промисловості. Однак найбільш широко торф застосування в сільському господарстві і в якості палива, через зростання цін на енергоносії. Серед головних проблем, які пов'язані з видобутком торфу у Волинській області є несанкціоноване добування торфу, самозагоряння торфовищ у посушливі періоди року, відсутність коштів на проведення рекультиваційних робіт.

Висновки. Волинська область посідає перше місце в Україні за запасами торфу та могла б задовольняти не лише власні потреби в цій мінеральній сировині. Адже, торф більшості родовищ області придатний для використання в якості палива та добрив. Тому за умов раціонального використання торфових ресурсів, дотриманням вимог їх охорони та належної державної підтримки Волинська область може стати провідним регіоном України з видобутку торфу.

Джерела та література

1. Ільїна О. В. Торфові поклади Волинської області та перспективи їх використання у рекреаційно-курортній діяльності / О. В. Ільїна, О. С. Терещук // Географія та туризм. – 2015. – Вип. 33. – С. 93–102.
2. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Волинській області за 2015 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.menr.gov.ua/dopovidi/regionalni/5560-rehionalni-dopovidi-pro-stan-navkolishnoho-pryrodnoho-seredovyshcha-u-2015-rotsi>

3. Справочник по торфу / под ред. канд. техн. наук А. В. Лазарева и д-ра техн. наук С. С. Корчунова. – Москва : Недра, 1982. – 760 с.
4. Торфяно-болотный фонд УССР, его районирования и использования. Київ : Наукова думка, 1973. – 264 с.

Савич К. В. – магістр кафедри туризму
готельного господарства
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник
доцент кафедри туризму
та готельного господарства Єрко І. В.

Рекреаційні ресурси волинської області для потреб дитячого туризму

Постановка проблеми. Дитячий туризм є одним з найперспективніших видів туризму в Україні, в тому числі і у Волинській області. Зважаючи на те, що діти – майбутнє покоління, саме туризм виступає як засіб популяризації серед дітей здорового способу життя, дослідження рідного краю та шанобливого ставлення до навколишнього середовища. Проте, науковці в сфері туризму Волинської області приділяють недостатню увагу вивченню ресурсного забезпечення даного виду туризму.

Мета дослідження – охарактеризувати ресурси, на базі яких можливий розвиток дитячого виду туризму.

Результати дослідження. Дитячий туризм – вид туризму, що спрямований на задоволення дозвілля для дітей (активний відпочинок, екологічні табори, кінні тури, трекінг та походи, водний туризм і рафтинг, робінзонади та освітні центри) [1, 157].

Однією з важливих цілей дитячого туризму є формування здорового способу життя людини та суспільства цілому, що має велике державне значення у вихованні дітей [2, 77].

Рекреаційні ресурси – це об'єкти, явища і процеси природного та антропогенного походження, що використовуються або можуть бути використані для розвитку рекреації і туризму [3, 15].

У Волинській області нараховується велика кількість ресурсів, придатних для використання в цілях дитячого туризму: природні та історико-культурні.

Серед природних рекреаційних ресурсів виділяються:

– природоохоронні території Волинської області, зокрема національні природні парки Шацький, «Прип'ять-Стохід», «Цуманська

пуща», де можуть прокладатись пізнавальні екологічні маршрути (пішохідні та велосипедні);

– величезна кількість водних ресурсів (130 річок та 35 озер), на базі яких можливий розвиток дитячого водного туризму (сплав по річках та байдарковий водний туризм на озерах); а також купально-пляжного туризму [4, 104].

– значні лісові ресурси. Площа лісових угідь Волинської області складає 695 тис. га. Дані ресурси можна використовувати в локальних межах, тобто організовувати одноденні радіальні туристичні маршрути для дітей, поблизу місць їх постійного проживання. Крім того можна організовувати промисельний дитячий туризм, зокрема, збирання грибів та ягід [5].

– цінні бальнеологічні ресурси, зокрема велика кількість запасів сапропелю (понад 270 млн. т) та мінеральних вод (розвідано запаси мінеральних вод 4-х типів). При організації добування даних рекреаційних ресурсів, можливе удосконалення оздоровчої сфери області [4, 105–106].

Крім природних рекреаційних ресурсів, важливе місце в організації дитячого туризму мають природно-антропогенні, а саме – міські парки. На території Волинської області нараховується 28 парків культури і відпочинку. На їх території можуть організовуватись туристичні змагання, пізнавальні екскурсії одноденного типу, конкурси та вікторини для дітей [5].

Не менш важливими є історико-культурні ресурси. На базі цих ресурсів можуть здійснюватися пізнавальні шкільні екскурсії. Серед них:

– пам'ятки архітектури та містобудування (495 пам'яток, 200 з яких національного значення);

– археологічні знахідки (149 пам'яток, з них – 16 національного значення). Найбільше пам'яток археології виявлено у Луцькому та Володимир-Волинському районах);

– 1282 пам'ятки історії (з них – 7 національного значення);

– пам'ятки монументального мистецтва (35 об'єктів, з яких 1 – національного значення).

Серед закладів культури на території Волинської області розташовані: театри (2), кінотеатри (8), музеї (в т. ч. філіали (20)), бібліотеки (570). Всі вони можуть виступати в якості екскурсійних об'єктів шкільного туризму. Найбільше таких закладів зосереджено в обласному центрі [5].

Важливими культурними ресурсами, які можуть слугувати об'єктами пізнавальних та навчальних екскурсій, на території області є фестивалі та ярмарки, які слугують джерелом поповнення знань дітей про звичаї та традиції населення з різних частин України [5].

На базі перерахованих ресурсів можуть здійснюватися найрізноманітніші підвиди дитячого туризму, такі як: туристичні походи, екскурсії, робінзонади та екологічні табори [1, 157].

Висновки. Волинській області притаманна значна кількість ресурсів для розвитку дитячого туризму, як природних так і історико-культурних. При правильній організації та координації даного виду туризму в межах області, можна досягнути високого розвитку дитячого туризму, як засобу пізнання навколишнього світу.

Джерела та література

1. Кляп М. П. Сучасні різновиди туризму : підручник / М. П. Кляп, Ф. Ф. Шандор. – К. : Знання, 2013. – 334 с.
2. Лойко О. Т. Туризм и гостиничное хозяйство: Учебное пособие / О. Т. Лойко. – Томск: Изд-во ТПУ, 2007. – 152 с.
3. Масляк П. О. Рекреаційна географія: навч. посіб. / П. О. Масляк. – К. : Знання, 2008. – 343 с.
4. Мельничук М. М. Сучасний стан і перспективи розвитку туристичної та рекреаційної діяльності Волинської області / М. М. Мельничук, С. Д. Уєвич, В. С. Чернець, Л. В. Гладич, Т. П. Безсмертнюк // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Сер. : Географія. – 2013. – № 2. – С. 101–115.
5. Волинська обласна рада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.volynrada.gov.ua> – 14.03.17.

Саковець О. В. – магістр географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
доктор геологічних наук,
професор кафедри СНУ
імені Лесі Українки Зузук Ф. В.

Аналіз екологічної мережі Волинської області в розрізі адміністративних районів

Актуальність дослідження. Підтримання екологічної рівноваги регіонів, упорядкування антропогенного навантаження, збереження і

відтворення ландшафтного і біологічного різноманіття на сучасному етапі є досить важливим питанням науки. Основною рушійною силою стійкого екологічного розвитку регіонів, зокрема Волинської області, враховуючи її транскордонне розташування, є наявність екологічної мережі. Такі дослідження на локальному і регіональному рівнях обумовлюють пошук шляхів удосконалення та покращення ефективності функціонування екомережі.

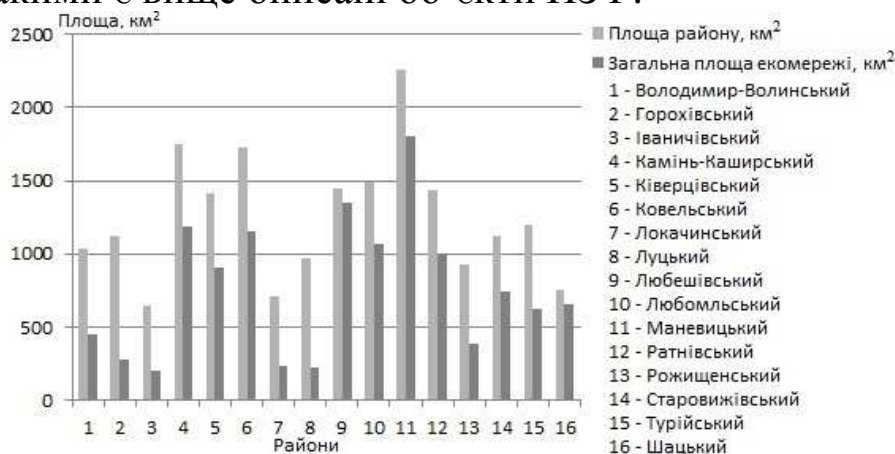
Метою дослідження є вивчення структури і територіальної організації екологічної мережі Волинської області в розрізі адміністративних районів.

Результати досліджень. Екомережа – єдина територіальна система, яка формується з метою поліпшення умов для відновлення довкілля, підвищення природно-ресурсного потенціалу регіону України, збереження ландшафтного та біологічного різноманіття, місць оселення та зростання цінних видів тваринного і рослинного світу, генетичного фонду, шляхів міграції тварин через поєднання територій та об'єктів природно-заповідного фонду, а також інших територій, які мають особливу цінність для охорони навколишнього природного середовища. Екомережа підлягає особливій охороні згідно законів та міжнародних зобов'язань України [2].

Волинська область є однією з областей України з найкраще збереженими природно-територіальними комплексами, які відзначаються привабливістю та розмаїтістю. Території області притаманні окремі риси природи, якими вона відрізняється від інших областей України. Вона має найбільші в республіці площі боліт і заболочених лук, які охоплюють понад 350 тис. га, що становить майже 18 % території [1]. Це сприяє формуванню екологічної мережі, зокрема, і на рівні адміністративних районів.

Загальна площа екологічної мережі Волинської області становить 1228 км². У відсотковому відношенні цей показник сягає 60,1 % площі області [3]. Найбільшу площу в розрізі адміністративних районів структурні елементи екологічної мережі охоплюють у Любешівському – 93,2 % площі, Шацькому – 87 % та Маневицькому – 79,5 % (див. рис. 1). Це пояснюється тим, що ці адміністративні райони мають одні з найвищих показників лісистості території, відкритих заболочених земель, водно-болотних угідь, а також в їх межах зосереджені головні й найбільші об'єкти природно-заповідного фонду (ПЗФ) Волинської області – національний природник парк «Прип'ять»

Стохід» у Любешівському, Шацький національний природний парк у Шацькому та Черемський природний заповідник у Маневицькому районах. Заповідні території – це «ядра» екологічної мережі, де зберігаються мало змінені господарською діяльністю природні екосистеми. Саме такими є вище описані об'єкти ПЗФ.

Рис. 1. Частка екологічної мережі в адміністративних районах

*Розраховано автором за [3].

Дещо менші площі екологічна мережа охоплює в Старовижівському, Ратнівському, Любомльському, Камінь-Каширському, Ковельському та Ківерцівському районах. Відсоток складових екомережі цих районів коливається в діапазоні 63,8–71,5 %. За географічним положенням адміністративні райони розташовані в зоні мішаних лісів, тому частка лісів і лісовкритих площ тут досить висока. Разом з цим на території районів зосереджено багато поверхневих вод, заболочених ділянок, пасовищ та сіножатей.

Третю групу за поширенням площі екологічної мережі в розрізі адміністративних одиниць області становлять Рожищенський, Турійський та Володимир-Волинський райони. Цій групі притаманні середні показники структурних елементів екомережі, яка охоплює території в діапазоні 41,4–51,6 %, оскільки ці райони не виділяються серед інших.

Найменш екологічно облаштованими є Луцький, Локачинський, Горохівський та Іваничівський райони, що спричинено їх розташуванням в зоні широколистяних лісів та значною сільськогосподарською освоєністю з використанням родючих ґрунтів. Площа екологічної мережі тут коливається в межах 23,2–33,3 % території районів. Показники лісистості, забезпечення районів водними ресурсами, площі зайняті під заболоченими та природо-охоронними землями є найнижчими в області.

Висновки.

1. За результатами досліджень виокремлено чотири групи адміністративних районів за показником площі екологічної мережі. Простежується зв'язок між природно-ресурсним потенціалом районів та їх екологічною освоєністю.

2. У формуванні екологічної мережі території досить важливу роль відіграють об'єкти природно-заповідного фонду, як найбільш збережені і малозмінені людиною екосистеми.

Джерела та література

1. Геренчук К. І. Природа Волинської області / К. І. Геренчук. – Львів : Вид-во при Львів. ун-ті «Вища школа», 1975. – 147 с.
2. Закон України «Про екологічну мережу», 2004 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>
3. Екологічний паспорт. Волинська область / Міністерство екології та природних ресурсів України. – 2015. – URL: <http://www.mehr.gov.ua/protection/protection1/volynska>

Сасовська О. – студентка III курсу географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат географічних наук,
доцент Міщенко О. В.

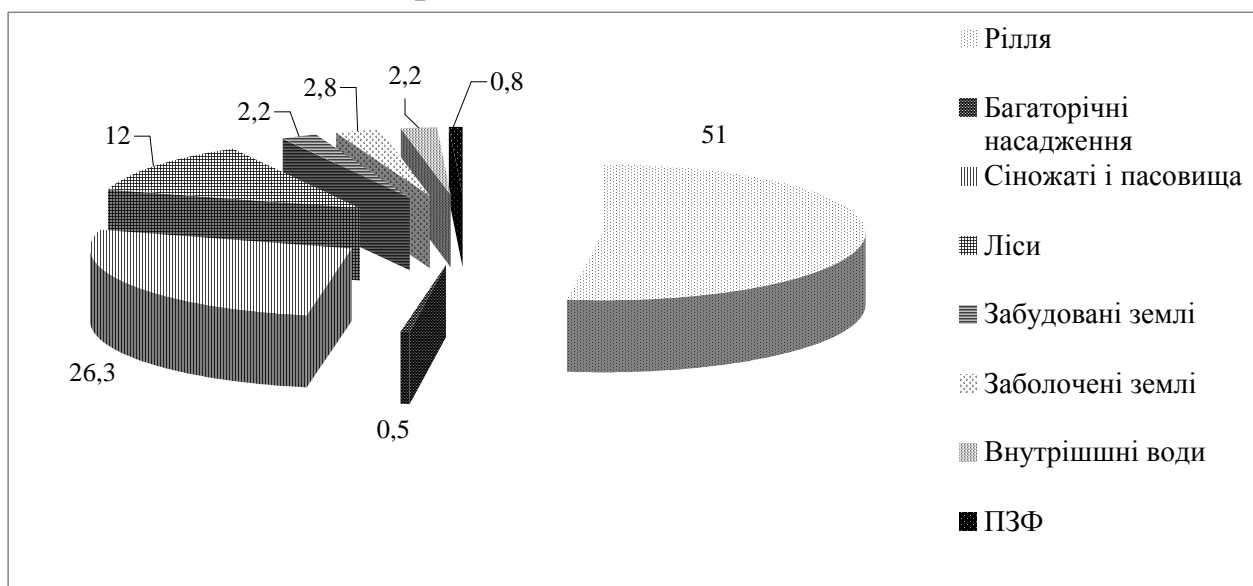
**Сучасне використання земель Рожищенського району
Волинської області**

Постановка проблеми. Розвиток народного господарства і сучасне використання земель дуже часто не відповідає вимогам раціонального природокористування, що зумовлює значну антропогенну перетворюваність природних та природно-антропогенних систем, втрату їх господарського потенціалу. Тому дослідження функціонального призначення земель дозволить створити та запровадити заходи щодо їх раціонального та збалансованого використання.

Метою дослідження є проведення аналізу сучасного стану земель Рожищенського району Волинської області.

Результати дослідження. Рожищенський район розташований на півдні Волинського Полісся в межах Турійсько-Рожищенського природного району зони мішаних лісів. Домінуючими тут фіксуються ландшафтні місцевості слабопологих схилів з карстовим мікрорельєфом, покриті в минулому різнотравно-злаковими луками і дубово-сосновими лісами на дерново-карбонатних ґрунтах. Наявність крейдових відкладів зумовлює розвиток карстових процесів й відповідних форм рельєфу [1; 2].

В межах досліджуваної території спостерігаються перетворені ландшафти з нестабільною екологічною структурою [3]. Тут сформувались сприятливі для ведення сільського господарства умови, тому провідним чинником антропогенної перетворюваності й формування не збалансованої структури ландшафтів – висока розораність, де частка ріллі сягає 51 % при надзвичайно малих площах природоохоронних територій – 0,8 %, лісів 12 %, природні водойми, водотоки та болота становлять 5 % рис. 1.

Рис. 1. Земельний фонд Рожищенського району Волинської області

Розподіл земель між землекористувачами показує, що найбільша питома частка земель знаходиться у власності і користуванні громадян району. Наявна проблема з раціональним розміщенням сільського господарства по господарствам. В більшості господарств району виробничий напрямок виражений слабо, недостатньо враховані місцеві природні умови.

В останні роки під сільськогосподарські угіддя починають використовувати осушені землі. Проте, рівень використання цих земель

ще невисокий. Для підвищення ефективності осушених земель необхідно проводити значні роботи по реконструкції самих осушувальних систем.

В умовах реформування земельних відносин здійснюється значний перерозподіл земель, що сприяє швидкому зростанню кількості власників землі та землекористувачів [4].

Питома частка лісових насаджень району постійно зменшується. Як показують власні спостереження поблизу піщаних кар'єрів їх неконтрольовано знищують в значній кількості. А такі землі, використовують для подальшої розробки кар'єрів.

Оскільки Рожищенський район розташований в зоні надлишкового зволоження, важливим джерелом водоспоживання є підземні води. Проте, сільське господарство за обсягами повного водоспоживання і використання води є найбільшим водоспоживачем (43 %), використання на господарське пиття (19,1 %), використання у виробництві (11,9 %).

Висновок. Аналіз сучасного використання земель Рожищенського району показує високий рівень їх перетвореності. Екологічно не збалансована структура ландшафтів цієї території пояснюється високим рівнем господарської освоєності. Нагальною потребою стають пошуки шляхів щодо формування еколого-господарського балансу ландшафтів, що забезпечить екологічну рівновагу між природними та природно-антропогенними системами їх відтворення і збереження.

Джерела та література

1. Атлас Волинської області / голова редкол. Н. В. Бурчак ; відп. ред. Ф. В. Зузук. – М. : Комітет геодезії і картографії СРСР, 1991. – 42 с.
2. Міщенко О. В. Ландшафти Волинської області /О. В. Міщенко/ Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія. – Тернопіль: СМП «Тайп». – №2. (випуск 41). – 2016. – С. 72–77.
3. Міщенко О. В. Еколого-господарська оцінка сучасного стану ландшафтів Волинської області / О. В. Міщенко /Природа Західного Полісся та прилеглих територій: зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2016. – № 13. – С. 19–24.
4. <http://www.rozhadm.gov.ua/1new/item/3659-v-raiderzhadministratsii-provely-kolehiu>

Селешук Р. В. – студентка V курсу
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Краснопольська Н. В. – науковий
керівник, кандидат географічних наук,
доцент географічного факультету СНУ
імені Лесі Українки

Географічні аспекти формування і розвитку промисловості Володимир-Волинського господарського комплексу

Постановка проблеми. Реформування економіки України супроводжується трансформаційними змінами в системі господарського комплексу, як району, так і країни в цілому. Дослідження сучасного стану та проблем розвитку промисловості перебувають у центрі уваги економістів і географів. Зокрема, у роботах А. Г. Потапової подано детальну характеристику природно-ресурсного потенціалу Волинської області; Л. В. Ільїна, Л. О. Маковецька, І. П. Мандрик – проаналізували розвиток окремих галузей промисловості регіону.

Мета дослідження. Важливим є дослідження ефективності функціонування вторинного сектору економіки Володимир-Волинського району, який включає галузі, що створюють закінчений готовий до споживання продукт, до якого належать будівництво та виробництво готової продукції.

Результати дослідження. Ядро промислового комплексу Володимир-Волинського району складають обробні галузі: легка -13 %, харчова -55 %, деревообробна – 25 %, легка -13 % та будівельна – 7 % промисловість.

Легка промисловість представлена підприємством «Луга». В сучасний період публічне акціонерне товариство «Луга» - швейне підприємство, загальна площа виробничих і невиробничих приміщень якого становить 4686м² і кількістю працівників 400 чоловік. Асортимент виробництва різноманітний – це сорочки чоловічі; блузи жіночі; брюки жіночі; шорти та бриджі жіночі; плаття жіночі; спідниці жіночі; сарафани жіночі; вироби трикотажні жіночі. Потужність фабрики – 60000 одиниць виробів в місяць. Якісні і сучасні вироби підприємства користуються попитом переважно в українських споживачів.

Харчова промисловість спеціалізується на хлібопекарській, борошномельній, м'ясо-молочній, бурякоцукровій галузях. Хлібопекар-

ська галузь представлена Оваднівським хлібзаводом приватним підприємством «Універсам» і товариством з обмеженою відповідальністю «Володимир-Волинський хлібозавод», який є одним з найстаріших підприємств району та області. Потужність з виробництва хліба - 75 тонн. В асортименті хлібзаводу понад 60 видів хлібних та булочних виробів. У Володимирі-Волинському, на підприємстві ДП «Володимир-Волинський комбінат хлібопродуктів ДАК «Хліб України», за рахунок китайських інвестицій буде збудовано елеватор. За сезон 2015–2016 підприємство довело до базової кондиції 21тисячу тонн зерна, отримало 2,7 мільйона гривень валового доходу і заплатило до бюджету 900 тисяч гривень податків. У 2017 році підприємство має кошти на закупівлю сільськогосподарської продукції, активно заготовляє зерно пшениці, ячменю, сою, ріпак, плануючи довести цей показник до 28 тисяч тонн, має кошти на проведення поточних ремонтів [2]. М'ясну підгалузь представляє публічне акціонерне товариство «Володимир-Волинська птахофабрика», яке розташоване в селі Федорівка. Щомісячний об'єм виробництва становить понад 2500 тонн. За останні 3 роки збільшилась чисельність поголів'я птиці до 2,8 млн. голів. Тут вироблено понад 37 тис. тонн високоякісного м'яса бройлерів. Виробничий цикл становить 43 дні [1, с.259].

Деревообробну галузь представляє меблева фабрика «Гербор». Меблі «Гербор» добре відомі в Україні та поза її межами, компанія є бюджетоутворюючою в районі. Підприємство ТзОВ «Гербор-холдінг» по праву вважається одним із лідерів вітчизняної меблевої галузі. Продукція підприємства відповідає найвищим стандартам і користується попитом не тільки в Україні, а й за її межами [2].

Будівельна промисловість характеризується житловим будівництвом та виробництвом будівельних матеріалів. Будівельні підприємства району за минулий рік виконали будівельні роботи на суму 0,9 млн. грн. Роботи виконані на спорудженні будівель, капітальний ремонт становив 67,2% загального обсягу будівельних робіт, нове будівництво, реконструкція та технічне переозброєння – 32,3%, поточний ремонт – 0,5% [1, с. 155].

Рівень обсягу реалізованої продукції Володимир-Волинського району перевищує середній у Волинській області. Загалом протягом I кварталу 2016 року обсяг реалізованої промислової продукції підприємств району становить 48,4 млн. гривень, що складає 1,2 % до всієї реалізованої продукції області, у розрахунку на одного жителя району – 10,4 тис. гривень при середньообласному показнику – 4,4 тис. гривень [2].

Станом на 1 січня 2017 року в у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців в районі зареєстровано 538 юридичних осіб-підприємців та 28 фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності. Обороти роздрібної торгівлі становить – 187,593 млн. грн., зокрема, на душу населення за місяць – 819,4 грн. Обсяг реалізації послуг становить – 8544,3 тис. грн, в т.ч. реалізованих послуг населенню – 523,1 тис. грн. [1, с. 182–183].

Висновки. Зазначені особливості галузевої і територіальної (Володимир-Волинський, Овадно, Федорівка) структури промисловості свідчать про достатній рівень ефективності та подальших перспектив промислового виробництва.

Для досягнення успіхів у забезпеченні високої якості життя населення необхідно підтримувати збалансований характер розвитку усіх сфер народного господарства – промисловості, аграрної сфери, сфери послуг, тощо.

Джерела та література

1. Статистичний щорічник «Волинь – 2015» [за ред. В. Ю. Науменка]. – Луцьк: Головне управління статистики у Волинській області, 2015. – 560 с.
2. Офіційний сайт Володимир-Волинської районної ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.info/region>

Барський Ю. М. – науковий керівник,
доктор економічних наук, професор
Сліпчук А. – аспірант географічного
факультету Східноєвропейського
національного університету
імені Лесі Українки

Трудові ресурси як основа ресурсного потенціалу

Актуальність дослідження. Формування трудового потенціалу і перспективи його реалізації є визначальними для майбутнього не тільки Волинської області, а й усієї України та створення передумов для нарощення. Якісний рівень трудового потенціалу виступає фундаментом життєзабезпеченості та стабільності у суспільстві, відіграє провідну роль у забезпеченні конкурентоспроможності з іншими регіонами.

У комплексі складних соціально-економічних проблем України, що пов'язані з трансформацією її економіки, важлива роль належить

збереженню нарощенню трудового потенціалу як основи формування продуктивної, вільно обраної зайнятості. Розв'язання цієї складної соціально-економічної проблеми ускладнюється через відсутність прикладних наукових розробок, пов'язаних з розумінням трудового потенціалу як багатоаспектного явища. На рівень розвитку регіону впливають соціально-економічні чинники, які повинні враховуватись при розробці регіональних програм зайнятості та стратегічних планів потребує вивчення особливостей формування, збереження і розвитку трудового потенціалу регіоні країни.

Метою є дослідження стану реалізації трудового потенціалу регіону через призму чинників, що впливають на формування та збереження .

За Н. І. Шаталовою ми погоджуємося з дефініцією трудового потенціалу.

Трудовий потенціал – міра існуючих ресурсів і можливостей, що безперервно формуються в процесі всього життя особистості, втілених у трудову поведінку та визначаючих його реальну продуктивність.

Основою ресурсного потенціалу ми вважаємо трудові ресурси.

Трудові ресурси – це частина працездатного населення, яка володіє фізичними й розумовими здібностями і знаннями, необхідними для здійснення корисної діяльності.

Виходячи із статистичних даних у Волинській області населення є одним із найменших в Україні. Проте, не дивлячись на низьку щільність населення (51,6 особи на 1 км²) і низький рівень урбанізації(51,9 %) в області простежується високий показник природного приросту.

Станом на 01.01.2015 р чисельність населення Волинської області становила 1043,0 тис осіб. Найбільша чисельність населення спостерігається в Луцькому (279 тис осіб), Ковельському (110 тис осіб), Іваничівському (90 тис осіб), Володимир-Волинському (64 тис осіб) районах. Такий розподіл населення був характерний протягом останніх п'яти років (2010–2014 рр) і пояснюється така тенденція тим, що більш заселені райони мають потужніший трудовий потенціал, що, в свою чергу, притягує населення.[2]

З 2009 року в області зменшується кількість безробітних громадян. У 2013 році в області нараховувалося 37,9 тис безробітних, що на 1,1 тис осіб, або на 2,8 відсотка менше, ніж у 2012 році. Станом на

01.01.2014 чисельність офіційно зареєстрованих безробітних в області становила 11,1 тис осіб. Рівень зареєстрованого безробіття в регіоні, розрахований за методологією МОП, зменшився з 9,4 відсотка у 2010 році до 7,8 відсотка за підсумками 2013 року [6, с. 32]. Число зареєстрованих безробітних у 2014 р збільшилося порівняно із 2013 р і становило 11,7 тис осіб. Рівень безробіття серед економічно-активного населення в 2014 р зріс до 8,6 % (7,6 % – 2013 р). За віковими групами найбільша частка безробітних припадає на населення віком від 20 до 29 років .[3]

У центрах зайнятості області впродовж 2014 року на обліку перебувало понад 36 тис зареєстрованих безробітних. Кількість зареєстрованих безробітних за рік як у міських поселеннях, так і в сільській місцевості збільшилась відповідно на 0,8 і на 1,1 відсотка та на 1 січня 2015 року становила 11,2 тис безробітних.

Надлишок працездатного населення і відсутність можливості працевлаштування сприяє посиленню міграційних процесів у регіоні і зростанню безробіття. На скорочення кількості зайнятих вплинуло головним чином кризи та інші фактори які утворювалися у регіоні, яка супроводжувались падінням обсягів виробництва та скороченням попиту на робочу силу, зростанням безробіття як у відкритій, так і прихованій формі (неповний робочий день або тиждень, примусові неоплачувані відпустки).

Результати дослідження попри складну ситуацію в державі, пов'язану із подіями на сході України в області продовжено позитивну динаміку приросту населення. Проте, серед негативних тенденцій розвитку є наявність заборгованості з виплати заробітної плати та велика частка за спожиті житлово-комунальні послуги, збільшення нелегального виїзду за кордон на заробітки.

Висновки. Аналіз трудового потенціалу Волинської області дає змогу зробити висновок про необхідність подальшого вивчення. Та формувати його для підвищення соціально-економічного розвитку майбутнього не тільки Волинської області, а й усієї України.

Джерела та література

1. Гришина Л. О. Оцінка економічного потенціалу регіону при формуванні стратегії його розвитку / Л. О. Гришина, Г. В. Єфімова, Н. В. Гришина [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.kntu.kr.ua/doc/zb_19_ekon/stat_19/16.pdf.
2. Потапова А. Г. Економічний потенціал Волинської області / А. Г. Потапова // Первый независимый научный вестник. – 2015. – № 1. Одеса, 2012.
3. Стратегія соціально-економічного розвитку Волинської області до 2020 року. – Луцьк, 2015.

Міщенко О. В. – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Сучко О. С. – студентка III курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Природно-Заповідний фонд Іршавського району Закарпатської області

Постановка проблеми. Питання охорони природи нині набуло особливого значення. Особлива увага приділяється створенню та розширенню природно-заповідного фонду, що забезпечує збереження та відновлення унікальних природних комплексів та їх складових, зменшення антропогенного впливу на довкілля.

Нині формування природно-заповідного фонду Іршавського району Закарпатської області є не завершеним, тому вивчення сучасного стану та перспектив розвитку заповідної мережі цієї території є актуальним й своєчасним науковим дослідженням.

Метою дослідження є вивчення сучасного стану та перспектив розвитку мережі природно-заповідного фонду Іршавського району Закарпатської області.

Результати дослідження. Площа природно-заповідного фонду Іршавського району сягає 9005,51 га, що становить 9,5% заповідності цієї території [3]. Тут розташовано такі природоохоронні території національного значення: 1 національний природний парк, 2 заказники (загальнозоологічний та загальногеологічний), 1 гідрологічна пам'ятка природи.

Національний природний парк «Зачарований край» площею 6101,0 га створено на території Іршавського району Закарпатської області у 2009 р. Тут розташована більша частина водозбірної території однієї з приток найбільшої річки Закарпаття Тиси – р. Боржава, значні площі займають водно-болотні угіддя, збереглися букові праліси, багате біологічне різноманіття, значна історико-культурна спадщина, сформувалися унікальні скельні ландшафти.

На території парку знаходяться унікальні природні об'єкти, зокрема Оліготрофне сфагнове болото «Чорне багно» – ботаніко-гідрологічна пам'ятка природи загальнодержавного значення, геологічний

заказник місцевого значення «Зачарована долина», що відзначається своєрідними рідкісними своєрідними рідкісними формами скельного рельєфу, що утворилися в результаті водно-повітряної ерозії.

За межами НПП «Зачарований край» залишилась більша частина водозбірної території р. Боржава, що негативно відбивається на перспективах збереження цілісної природної екосистеми басейну цієї річки. Тому нині пропонується розширити територію парку «Зачарований край» на 13428,1 га за рахунок приєднання земельних ділянок ДП «Довжанське ЛМГ», які знаходяться на північному сході Іршавського району.

Річанський заказник зоологічний заказник загальнодержавного значення створено у 1985 р. на площі 2408 га [2]. У заказнику охороняється лісовий масив, що є місцем концентрації та розмноження цінних видів тварин. Гірські потічки притоки р. Боржави є місцем нересту рідкісних видів риби.

В межах досліджуваної території розташовано 16 природоохоронних територій місцевого значення, з них: 2 заказники (зоологічний, іхтіологічний) та 14 пам'яток природи (12 гідрологічних, 2 ботанічні).

Загальнозоологічний заказник місцевого значення «Гать» створено у 1984 р., площею 75 га з метою охорони та розведення поширених там рудих лісових мурах роду *Форміка*, які занесені до Європейського Червоного Списку [1].

Іхтіологічний заказник місцевого значення «Ріка» створено у 1983 р., площею 394 га з метою охорони цінних лососевих видів риби, що водяться в р. Бронька та її притоках.

Біля с. Загаття розташована ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Берека європейська» площею 16,7 га, де охороняється рідкісна порода дерева – берека європейська.

Ботанічна пам'ятка природи місцевого значення «Липи вікові» площею 0,2 га створена з метою охорони 5 дерев липи віком близько 200 р. (за деякими даними одна липа має вік близько 650 р.).

В Іршавському районі розташоване одне з найбільших родовищ термальних метанових гідрокарбонатно-хлоридних натрієвих йодобромних вод типу Хайдусобосло із численими виходами цих вод на поверхню у с. Велика Ростока, Мала Ростока, Дубрівка, Гребля, Кам'янське, Медяниця, Дунковиця, Доробратово та ін [13]. Переважна більшість таких джерел охороняються на місцевому рівні й оголошено гідрологічними пам'ятками природи.

Висновки. В межах Іршавського району Закарпатської області сформувалась мережа ПЗФ національного значення на площі 8674 га, а також місцевого значення – 496,51 га. Розширення меж території парку «Зачарований край» забезпечить збереження цілісної природної екосистеми басейну р. Боржава.

Джерела та література

1. Андрієнко Т. Л. Програма Літопису природи для заповідників та національних природних парків : метод. посібн. / за ред. д-ра біол. наук, проф. Т. Л. Андрієнко / Т. Л. Андрієнко, С. Ю. Попович, Г. В. Парчук та ін. – К. : Вид-во «Академперіодика», 2002. – 103 с.
2. Заключний науковий звіт про науково-дослідну роботу «Зміни меж (розширення) території національного природного парку «Зачарований край». – Київ. – 2014. – 129 с.
3. Заповідні екосистеми Карпат / С. Стойко, Е. Гадач, Т. Шимон, С. Михалик – Львів: Світ, 1991. – 248 с.
4. Основні положення організації і розвитку лісового господарства Закарпатської області. – Івано-Франківськ. Фоліант, 2011. – 292 с.

Ткачук А. М. – магістр географічного факультету СНУ імені Лесі України

Науковий керівник:
кандидат географічних наук,
доцент кафедри геодезії,
землевпорядкування та кадастру
СНУ імені Лесі України Радзій В. Ф.

Ведення кадастру земель водного фонду України

Постановка проблеми. Розвиток водного господарства України потребує, з огляду на високий рівень економічного освоєння її території і зміни водно-економічних умов, науково обґрунтованого підходу до раціонального використання цього важливого природного ресурсу. Дослідити структуру земель водного фонду України, здійснити огляд формування земель водоохоронних зон.

Мета дослідження провести аналіз особливостей ведення кадастру земель водного фонду України.

Результати дослідження. Згідно статті 28 водного кодексу України та «Порядку ведення державного водного фонду» *Державний вод-*

ний кадастр – систематизований звід відомостей про поверхневі, підземні, внутрішні морські води та територіальне море, обсяги, режим, якість і використання вод, водокористувачів (крім вторинних). До Державного водного кадастру включаються також відомості про водогосподарські об'єкти, що забезпечують використання води, очищення та скид зворотних вод [1-3].

Одним із основних завдань водного кадастру є регулювання правових відносин з метою забезпечення збереження та раціонального використання вод для потреб населення і галузей економіки, відтворення водних ресурсів, охорони вод від забруднення та вичерпання, запобігання надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків, поліпшення стану водних об'єктів, а також охорони прав юридичних та фізичних осіб на водокористування.

Ведення державного водного кадастру провадиться у відповідності з Водним кодексом України Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», Постанови Верховної Ради України «Про основні напрямки державної політики України в галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», Постанови Кабінету Міністрів України «Про порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режим ведення господарської діяльності в них» тощо.

Відповідно до основних положень нормативно-методичних документів Державний водний кадастр ведеться спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань водного господарства, спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань геології та використання надр і спеціально уповноваженим центральним органом виконавчої влади з питань гідрометеорології в порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України.

З метою створення сприятливого режиму водних об'єктів, а також попередження їх забруднення, засмічення, вичерпання, знищення навколо води рослин і тварин та зменшення коливань стоку вказаних водних об'єктів встановлюють водоохоронні зони. Водоохоронні зони – це земельні ділянки, які є природоохоронною територією з урегульованою господарською діяльністю [3].

Для охорони поверхневих водних об'єктів від забруднення і засмічення та збереження їх водності вздовж річок, морів і навколо озер, водосховищ та інших водойм в межах водоохоронних зон виділяються земельні ділянки під прибережні захисні смуги. При-

бережні захисні смуги встановлюються по обидва береги річок та навколо водойм уздовж урізу води (у меженний період) шириною: для малих річок, струмків і потічків, а також ставків площею менше 3 га – 25 м; для середніх річок, водосховищ на них, водойм, а також ставків площею понад 3 га – 50 м; для великих річок, водосховищ на них та озер – 100 м [3]. Якщо крутизна схилів становить понад 3°, мінімальна ширина прибережної захисної смуги подвоюється [4].

Проте, у межах існуючих населених пунктів прибережна захисна смуга встановлюється з урахуванням конкретних умов, що склалися. Уздовж морів та навколо морських заток і лиманів прибережна захисна смуга виділяється шириною не менше двох кілометрів від урізу води. Затверджено Кабінетом Міністрів постанову про «Порядок визначення розмірів і меж водоохоронних зон та режиму ведення господарської діяльності в них». Згідно з цим нормативним актом розміри і межі водоохоронних зон визначаються проектом землеустрою на основі нормативно-технічної документації [5; 6].

Висновки. Водний кадастр здійснюється з метою забезпечення поточного і перспективного планування використання водних об'єктів, їхнього відновлення та охорони. Ці вимоги забезпечать заходи щодо визначення розмірів і меж водоохоронних зон, що дозволить впровадження широкого комплексу заходів з охорони вод від забруднення, вичерпання, засмічення, запобігання шкідливій дії вод та ліквідації їх наслідків.

Джерела та література

1. Конституція України 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
2. Водний кодекс України // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1995. – № 24. – С. 189.
3. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25 червня 1991 року (із змінами та доповненнями) // ВВР. – 1991. – № 41. – С. 546.
4. Основи екології: Підручник / Г. О. Білявський, Р. С. Фурдуй, І. Ю. Костіков. – 2-ге вид. – К. : Либідь, 2005. – 408 с.
5. Водне господарство в Україні / А. В. Яцик (ред.), В. М. Хорєв (ред.). – К., 2000. – 456 с.
6. Сай В. М. Класифікатор цільового використання земель водного фонду / В. М. Сай // Інженерна геодезія : Наук.-техн. зб. – КНУБА. – 2005. – № 51. – С. 240–243.

Ільїн Л. В. – доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства СНУ імені Лесі Українки

Ткачук Т. В. – студент IV курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Брендинг територій: сучасний стан та перспективи розвитку

Постановка проблеми. В умовах глобальної економічної та демографічної кризи об'єм доступного людського та фінансового капіталу скорочується. Території вимушені вступати у жорстку конкуренцію за частку споживачів, туристів, інвесторів, матеріальних ресурсів тощо [4]. Одним з найперспективніших та найдієвіших сучасних інструментів підвищення конкурентоздатності є вдале проведення брендингу територій.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні поняття «брендингу території» й аналізі його сучасного стану та перспектив розвитку в Україні.

Результати дослідження. Брендінг території – це цілеспрямований процес створення, презентації, просування та популяризації певної країни, регіону чи міста на світовому ринку та виявлення її унікальних рис і конкурентних переваг [1]. Вважається, що поняття «брендінг» потрапило у лексикон державних органів завдяки працям двох британських експертів у сфері брендінгу – Уоллі Олінсу та Саймону Анхольту [3]. На нашу думку, основна мета брендінгу території полягає в забезпеченні присутності бренду в інформаційному просторі, підвищення рівня впливу території, притоку фінансових ресурсів та зростання інвестиційної діяльності.

Про зацікавленість до цієї проблеми української громадськості свідчить той факт, що з 15 березня 2010 р. інформаційно-аналітичний центр «Publicity» разом з інформаційним агенством «Контекст-Медіа» почав реалізацію в країні проекту «Імідж регіонів України».

Значний внесок у розвиток цього питання зробив і Форум «Україна: брендінг країни та міст», проведений задля сприяння ініціативам з покращення іміджу України, українських областей та міст на міжнародному рівні, розвитку їх туристичної та інвестиційної привабли-

вості, що проходив у грудні 2010–2011 рр. Яскравим прикладом є щорічний міжнародний туристичний форум «Харків – партнерство в туризмі», який проводиться за підтримки Харківської міської ради.

Окремі бренди створені для ряду міст. Зокрема, в Івано-Франківську при розробці логотипу в основу покладена міська ратуша, а також мотиви національної вишивки [2]. У Харкові символом міста є зелений ікс та лозунг «Kharkiv – smart city» («Харків – розумне місто»). При цьому кожну букву слова S.M.A.R.T. можна розшифрувати наступним чином: соціальне, сучасне, місто мистецтва, місто дослідження та туристичне місто. У Криму перемогу здобув логотип з написом «Крим – перлина світу», що був розроблений київською компанією «iBrand Design Consulting». Логотипом Волині є зображення з прямокутним символічним білим хрестом та фрагментом орнаменту місцевої вишивки.

Перспективними з точки зору брендингу є невеликі українські міста та села, що володіють значними історико-культурними ресурсами й пам'ятками, що є важливим чинником формування їх іміджу. Серед них слід виділити с. Колодяжне та меморіальний музей Лесі Українки, місто Устилуг і будинок І. Ф. Стравинського та ін. Важливе значення для розвитку туризму у регіоні матиме створення бренду міста Ковеля, яке займає чільне місце при формуванні туристичних маршрутів в області. Головним символом міста є підкова, що уособлює щастя і достаток, адже першим поселенцем у тутешній місцевості був вправний майстер – коваль.

Висновки. Таким чином, сучасний стан брендингу території в Україні знаходиться на початковому етапі становлення. Брендинг України вимагає ефективного реформування та структурних змін у соціально-економічній сфері та в політиці, в інфраструктурі, в освітній галузі та ін. Розвиток і удосконалення брендингу сприятиме популяризації туристичних центрів і залучення більшої кількості як національних, так й іноземних відвідувачів.

Джерела та література

1. Колесницька Н. М. Територіальний брендинг: Науково-методологічні підходи до визначення та формування / Н. М. Колесницька // Наукові праці. Політологія. – 2012. – № 185. – С. 54–57.
2. Новий стиль Івано-Франківська. – 2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://city-brand.if.ua> (29.03.2017).

3. Anholt S. Branding Places and Nations / Simon Anholt. – Princeton, NJ: Bloomberg Press, 2004. – 243 p.
4. Dinnie K. City Branding: Theory and Cases / Keith Dinnie. – London: Palgrave Macmillan, 2011. – 10–12 p.

Погребський Т. Г. – кандидат географічних наук, старший викладач кафедри економічної та соціальної географії СНУ імені Лесі Українки
Трачук Ю. – студентка 57 групи географічного факультету кафедри економічної та соціальної географії СНУ імені Лесі Українки

Особливості захворюваності на вірус гепатиту населення Волинської області

Постановка проблеми. Однією з основних проблем у сфері охорони здоров'я є захворювання спричинені вірусом гепатиту С (ВГС). Це зумовлено інфекцією, яка протікає безсимптомно, проте максимально уражає людину. За розрахунками Всесвітньої організації охорони здоров'я у світі інфіковані 140 млн. осіб, що значно перевищує показники ВІЛ-інфекції. Україна посідає перше місце в Європі за темпами поширення ВГС, а отже, подолання цієї недуги є питанням національної безпеки.

Метою дослідження є аналіз захворюваності на вірусний гепатит С серед населення Волинської області, а також виявлення основних причин, що впливають на його поширення.

Результати дослідження. Вірусний гепатит С – інструмент глобального ураження, адже масштабність захворювання з кожним роком невпинно зростає. Інфікування, в першу чергу впливає на нирки, щитовидну або підшлункову залозу, а потім переходить на печінку, викликаючи цироз чи рак [1]. За оцінкою експертів Всесвітньої організації охорони здоров'я у світі, вірусним гепатитом С щорічно інфікується 3–4 млн. осіб, 150 млн. страждають на хронічну форму цього захворювання, та 350 тис. щороку помирають. Первинний рак і цироз печінки є однією з основних проблем багатьох країн світу. Так в країнах Західної частини Тихоокеанського регіону в 76 % випадків ці

захворювання генетично пов'язані з ВГС. Прикладом, ВООЗ оцінює США як країну з високим рівнем поширення вірусного гепатиту С. За її даними, інфіковано 12 % громадян, що становить 38 млн. осіб [3]. У перелік країн із високими показниками входять: Єгипет (22 %), Пакистан (4,8 %) та Росія (4 %). Дані показники спричинені, насамперед, «наркобумом» кінця 1990-рр., коли і простежується максимальна інтенсивність випадків зараження через кров.

В Україні інфіковано близько 3 % громадян, що становить 1,2 млн. осіб. Проте, згідно неофіційних підрахунків медиків, гепатитом С хворіє кожен десятий українець. Стабільно проблемними регіонами залишаються: Луганська, Дніпропетровська, Київська, Чернівецька та Сумська області [3].

За даними головного управління статистики у Волинській області, масштабні ураження населення розпочалися у 1990 році, та склали 6630 осіб. Основною причиною даної ситуації було зараження через переливання крові, внаслідок погано стерилізованого медичного обладнання, пересадки органів без перевірки на ВГС, та внутрішньовенного ведення наркотиків (ВВН). Проте, із 2000 року в Україні, було запроваджено комплексну перевірку, тестування крові донорів на ВГС. Результатом цього став різкий спад зареєстрованих хворих – 1524 особи, переважна більшість яких отримали зараження через ВВН, татуювання та пірсинг. Станом на 2015 рік кількість хворих з діагнозом встановленим вперше в житті – 250 осіб [2]. Механізмами передачі залишаються ризики в системі охорони здоров'я, від матері до дитини, статевим шляхом, а також контакти з кров'ю.

За станом захворюваності на вірус гепатиту С в області лідирує Володимир-Волинський, Нововолинськ та Луцьк. Це потужні, розвинені міста Волинської області, найпоширенішим шляхом передачі яких є внутрішньовенне введення наркотиків. Підтвердженням цього є реєстрація 1414 осіб, які перебували на обліку на кінець 2015 року, з діагнозом розладу психіки та поведінки внаслідок вживання наркотичних речовин, 68 % з яких проживають у вищезазначених містах. Також, причинами ураження залишаються татуювання та пірсинг, адже дані ознаки присутні у кожного третього хворого на ВГС.

Як бачимо, реєстрація нових випадків ураження ВГС з роками досягає мінімальних значень. Проте, все ж стабільно зростає хронічний ВГС – інфікування, що продовжується більше шести місяців. На обліку в обласному гепатоцентрі при Волинській обласній інфекцій-

ній лікарні знаходяться 1774 хворих, з них 944 потребують противірусної терапії [2]. При ранньому діагностуванні ВГС є виліковним, та ймовірність одужання після курсу лікування складає 50–80 % в залежності від індивідуальних особливостей хвороби і пацієнта.

Задля здійснення профілактичної роботи та покращеної ефективності лікування ВГС державою реалізована «Глобальна стратегія сектору охорони здоров'я щодо вірусних гепатитів на період 2016 – 2021 рр.». Дана програма забезпечує державне фінансування необхідних препаратів (станом на 2016 р. виділено 121 млн.грн.), та тест-системами для сканування донорської крові на маркери гепатиту С (495 одиниць). Затвердженню обласної програми з протидії поширенню гепатиту С сприяють спільні зусилля Альянсу-Україна «Вимагаємо лікування!».

Висновки. Отже, захворюваність на вірус гепатиту С по Волинській області зменшується з кожним роком, з 6630 випадків у 1990 році, до 250 – у 2015 році. Це пояснюється залученням державної підтримки, що здійснює моніторинг закладів сфери охорони здоров'я, та діагностування хвороби на ранніх етапах, що допомагає в подальшому лікуванні.

Джерела та література

1. Медико-демографічна ситуація та основні показники медичної допомоги в регіональному аспекті: підсумки діяльності у 2011 році. / Авторський колектив: Бойко В.Я та ін. – К.: МОЗ України, 2012. – 192 с.
2. Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>
3. Публікації ВООЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.moz.gov.ua/ua/portal/pre_20130726_i.html

Уєвич Н. Д. – аспірантка II року навчання факультету міжнародних відносин СНУ імені Лесі Українки

Коцан Н. Н. – доктор географічних наук, професор кафедри країнознавства і міжнародних відносин СНУ імені Лесі Українки

Сучасний стан розвитку птахівництва у Волинській області

Постановка проблеми. Протягом останнього часу при загальному занепаді тваринництва, птахівництво є галуззю, що розвивається до-

силь стрімко й динамічно, проте залишається проблемною, а значна частина птахофабрик збиткові. Отже, для підвищення ефективності роботи галузі в цілому, перш за все, необхідно виявити основні проблеми і перспективи розвитку птахівництва.

Метою дослідження є узагальнення сучасного рівня розвитку птахівництва у Волинській області.

Результати дослідження. Птахівництво – галузь сільськогосподарського виробництва, основним завданням якої є розведення, вирощування, утримання, годівля птиці, застосування механізації, автоматизації з метою одержання продукції птахівництва.

Птахівництво постачає важливі та висококалорійні продукти харчування – яйця та м'ясо. Відходи забою птиці та інкубації використовують для виробництва високопоживного борошна для годівлі птиці та інших видів тварин. Пух і пір'я цінна сировина для легкої промисловості. Птахівництво є високопродуктивною галуззю тваринництва і характеризується високим коефіцієнтом розмноження. Ця галузь меншою мірою, ніж інші, залежить від зональних природних умов і є найбільш індустріалізованою галуззю тваринництва. В сучасних умовах головні виробники продукції цієї галузі – птахофабрики, проте досить велику частку становлять особисті господарства [1, с. 103–104].

Станом на 1 січня 2017 року в усіх категоріях господарств Волинської області утримувалось 7,9 млн голів птиці, в тому числі 5,0 млн голів в сільгосп підприємствах області. В особистих селянських господарствах 2,9 млн голів птиці.

Для особистих селянських та фермерських господарств, в умовах загострення конкуренції на аграрному ринку, однією з найбільших проблем є реалізація надлишків продукції. Підвищення цін на енергоресурси, сільськогосподарську техніку, добрива та корми, низький рівень закупівельних цін, відсутність стабільних та надійних каналів збуту сільськогосподарської продукції робить її виробництво збитковим.

Особисті селянські господарства обмежені в застосовуванні сучасних технологій вирощування продукції, її зберігання, пакування та фасування, що унеможлиблює формування однорідних товарних партій продукції та вихід на організований ринок сільськогосподарської продукції. Більшість продукції виробляється в господарствах населення з низькою продуктивністю праці та не відповідає міжнародним стандартам, що унеможлиблює формування партій товару на експорт.

На сьогоднішній день найпотужнішими сільгосп підприємствами з виробництвом м'яса птиці у Волинській області є: ПАТ «Володимир-

Волинська птахофабрика», ТЗОВ «Птахокомплекс «Губин», ТЗОВ «Агідель» та ТЗОВ «Астра». Виробництвом яєць в області займаються такі підприємства як: ТЗОВ «Агідель» Локачинського району, ТЗОВ «Птахівниче» Маневицького району та птахокомплекс «Усичі» Луцького району. Продукція, яка виробляється цими господарствами, відповідає європейським вимогам та стандартам.

До трійки найпотужніших виробників курятини в Україні належить ПАТ «Володимир-Волинська птахофабрика», займаючи близько 5 % ринку курятини (торгова марка «Чеботурочка селянська курочка») експортує продукцію в Молдову, Ємен, ОАЕ, Катар, Саудівську Аравію, Єгипет, Ірак та інші мусульманські країни.

ТЗОВ «Птахокомплекс Губин», що є потужним підрозділом АПГ «Пан Курчак», завдяки інвестиціям у якість кінцевої продукції, збільшує експортні поставки продукції. Поставки підприємства готової продукції відбуваються у Молдову, Киргизію, Вірменію. АПГ «Пан Курчак» вийшла на нові закордонні ринки, до того ж, з новою торговою маркою «КатКут». Відтак, відвантажені перші партії в Узбекистан, також в Йорданію та Ірак. Поставки даними підприємствами своєї продукції в країни Близького Сходу стали можливими після отримання Сертифікату Халяль, який дозволяє експортувати високоякісну Волинську курятину в ісламські країни, адже «халляль» – це марка, яка підтверджує відповідність виробництва продукції мусульманським традиціям [2].

Для забезпечення рентабельного ведення птахівництва постійно проводиться модернізація та будівництво нових комплексів, впроваджуються у виробництво високопродуктивні породи птиці, як шляхом завезення із-за кордону, так і використання вітчизняних конкурентоспроможних порід птиці [3].

Висновки. Основними виробниками м'яса птиці і яєць Волинської області повинні стати птахівничі підприємства при значному скороченні питомої ваги особистих селянських господарств, які не здатні забезпечувати розвиток галузі на інноваційній основі. Отже, на сучасному етапі розвитку, галузь птахівництва стрімко розвивається, проте існує ряд проблем, які потрібно вирішувати.

Джерела та література

1. Основи тваринництва та бджільництва: навч. посібник / Укл. Ю. С. Дронь. – Чернівці : Чернівецький нац. Ун-т, 2010. – 140 с.

2. Департамент агропромислового розвитку Волинської облдержадміністрації [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://agrovolya.com/main.php>
3. Комплексна програма розвитку агропромислового комплексу Волинської області на 2016–2020 роки [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://agrovolya.com/program.php?news=739>

Тарасюк Н. А. – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії СНУ імені Лесі Українки
Федас Т. М. – магістерка V курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Агрокліматичні дослідження території Волині

Постановка наукової проблеми та її значення. Ґрунтово-кліматичні умови як чинник землеробства значною мірою впливають на господарську діяльність людей, забезпечуючи можливості сільськогосподарського виробництва. При нестачі довідкової літератури з характеристики агрокліматичних умов виникають труднощі в практичному розв'язанні ряду організаційно-господарських питань. В умовах змін клімату зростає потреба в агрокліматичній інформації.

Мета дослідження. Основна мета роботи – проаналізувати історичні аспекти вивчення агрокліматичних ресурсів на території України та Волинської області, зокрема.

Результати дослідження. Загалом кліматологічні дослідження в Україні розпочалися з кінця XIX – на початку XX ст. Перший крок у вивченні клімату Волині зробив С. Бржозовський [1], який у Волинській губернії організував дощомірну мережу. На 1914 р. вона налічувала 22 станції, 141 дощомірних і 19 снігомірних постів. З 1925 р. (за іншою інформацією – з 1929 р.) почалися метеоспостереження в аеропорту м. Луцьк. У 1955 р. було організовано Волинське гідрометбюро, яке в січні 1985 р. реорганізовано в гідрометеобсерваторію. Значний вплив на організацію досліджень з вивчення клімату та його складових мали відомі кліматологи О. І. Восейков, П. І. Броунов, О. В. Клосовський. У 1925 р. в структурі Української метеорологічної служби

(УкрМЕТу) було створено Бюро опадів (керівником було призначено М. І. Гука) та розпочато регулярні друковані видання результатів спостережень, їх узагальнень та кліматичних досліджень [1]. В ті роки головним завданням було збір та систематизація кліматологічної інформації, що передувало створенню «Кліматологического Справочника СССР вып.10. по Украинской ССР и Молдавской ССР» (1950) у якому вміщено результати багаторічних спостережень із основних метеорологічних величин за період 1891–1935 рр. Саме в 50-х роках минулого століття кліматологи підготували ряд видань для потреб сільського господарства (були опубліковані кліматологічні характеристики основних фізико-географічних зон України, видано наукові монографії, вийшли в світ перші агрокліматичні довідники). Значне місце в історії вивчення агрокліматичних ресурсів посідає функціонування відділу агрометеорологічних досліджень (з 1953 р.). В 1959 році вийшов з друку «Агрокліматичний довідник по Волинські області», підготовлений колективом авторів під керівництвом директора Київської гідрометеорологічної служби Мороз О. А. Виходив до 1961 р. Довідник містить наступні окремо написані розділи: Агрокліматичні особливості області – Кисиленко О. А.; Агрокліматична характеристика умов польових робіт – Михайлова О. Д.; Агрокліматична характеристика умов вирощування сільськогосподарських культур: озимі, ранні ярі та овочеві культури – Карасенко А. П., пізні ярі, зернові, бобові, люпин і плодові культури – Мороз В. Ф., картопля, корене-плоди та олійно-прядивні культури – Трегубова А. С.; Агрокліматичні відомості для тваринництва та бджільництва – Трегубова А. С. [2] та інші. Структура довідника визначена потребами фахівців сільського господарства, в основу було покладено результати спостережень на метеостанціях та сортодільницях. У 1964 році було видано перший «Агроклиматический атлас Украины». Кліматичні характеристики, які використовувались у практиці сільського господарства можна знайти і у монографії «Клімат Украины» (1967) за редакцією Г. Ф. Прихотька, А. В. Ткаченка та В. М. Бабиченко. У 1966-1969рр. підготовлено та видано новий випуск «Справочника по климату СССР», вип. 10. Вищезазначені видання тривалий час були незамінними джерелами інформації. У 90-х роках створено «Научно-прикладной справочник СССР». Вып. 10, в якому приведені дані і по території

України. В кінці ХХ століття спостерігаються значні зміни температури повітря, кількості та режиму випадання опадів, коливання температури ґрунту та вологості. Тому саме цей період характеризується посиленою увагою науковців та практиків до змін клімату загалом та агрокліматичних умов, зокрема. На початок ХХІ ст. у відділі кліматології Центральної Геофізичної обсерваторії під керівництвом О. Є. Пахалюк був підготовлений «Кліматичний кадастр України». У «Кадастрі» враховано пропозиції фахівців різних галузей економіки, сільського господарства, а також рекомендації Всесвітньої метеорологічної організації (ВМО). В 2012 році вийшов з друку новий «Агрокліматичний довідник по Волинській області», в якому наведені результати спостережень за період з 1986 по 2005 рр. [3]. Разом з тим, інформаційне середовище повниться додатковими джерелами інформації в наукових статтях та монографіях. На даний час агрокліматичні характеристики представлені в різних часових та просторових вимірах, тому їх використання є досить ускладненим та потребує узагальнення, порівняння, аналізу прояву загальних зональних закономірностей в умовах сучасного клімату.

Висновки. Аналіз історичних аспектів вивчення агрокліматичних ресурсів на території України та Волинської області, зокрема, є важливим в практичному розв'язанні ряду організаційно-господарських питань при використанні довідкової літератури. Зокрема, врахування місцевих ґрунтово-кліматичних особливостей територій дає змогу ослабити шкідливий вплив несприятливих природних явищ, щоб цілком використати сприятливі умови клімату та погоди й тим самим збільшити виробництво сільськогосподарської продукції.

Джерела та література

1. Аграрная инфографика 1958 года выпуска. [Електронний ресурс] / Національний портал. – Режим доступу: <http://latifundist.com/>, вільний.
2. Агрокліматичний довідник по Волинській області – К.: Держсільгоспвидав, 1959. – 85 с.
3. Агрокліматичні ресурси Волинської області в умовах прояву глобального потепління / Н. А. Тарасюк, Ф. П. Тарасюк, М. М. Мельнійчук // Зб. Наук. праць за матеріалами VII Міжнародного симпозіуму Польської Академії наук «Meteorologia I klimatologia w sluzbie rolnictwa I turystyki».– Замость–Луцьк, 27–29 вересня 2012 року. – Замость, 2012. – С. 45–52.

Цуз О. – студентка IV курсу
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки
Маковецька Л. О. – кандидат
географічних наук, доцент кафедри
економічної та соціальної географії
СНУ імені Лесі Українки

Боратинська сільська рада у системі територіальних громад Волинської області: суспільно-географічний аспект

Постановка проблеми. В Україні 2017 рік проходить під гаслом адміністративно-територіальної реформи. Центрами формування нових територіальних громад мають стати населені пункти, які мають вигідне економіко-географічне положення, розвинуту інфраструктуру, транспортну доступність до соціальних об'єктів та порівняно вищий рівень соціально-економічного розвитку і т.п.

Метою дослідження є здійснення суспільно-географічного аналізу Боратинської сільської ради як однієї з найбільш успішних та багатих сільських громад на Волині та в Україні.

Результати дослідження. Боратинська сільська рада знаходиться у Луцькому районі Волинської області з центром у с. Боратин, яке розташоване за 9 км., від м. Луцька. Сільській раді підпорядковані населені пункти: с. Боратин, с. Голишів, с. Новостав, с. Рованці. Загальна площа Боратинської сільської ради становить 3533,4 га., кількість дворів – 1,2 тис. [1].

Природні умови території є досить сприятливими для ведення багатогалузевої економіки. Рельєф представлений типовими морфоструктурами Волинської височини і Луцько-Рівненського лесового пасма. Клімат помірно-континентальний. Протікають р. Стир і Чорногузка. Грунтові води залягають на глибині 0,8 – 1,0 метра. Серед ґрунтових ресурсів цінність представляють сірі опідзолені, чорноземи опідзолені та лучно-чорноземні ґрунти. В промисловому відношенні найбільше значення мають поклади глини і піску. Самостійним, оригінальним геопросторовим ресурсом є власне земля (територія) [4, с. 70].

Чисельність населення становить 4,4 тис. осіб. Середня щільність населення складає 125,5 осіб/км². Села, що входять до сільської ради характеризуються порівняно високими показниками народжуваності,

маятниковими міграціями у двох напрямках. У віковій структурі переважає населення працездатного і допрацездатного віку: до 15 р. – 19,2 %, 15–65 р. – 63,1 %, старші 65 р. – 17,7 % від загальної чисельності населення ради [2]. Трудовий потенціал: працездатне населення становить 2665 осіб (з них – зайняті – 1897 осіб, безробітні – 768 особи), непрацездатне – 1770 осіб.

З позиції ефективного використання земельних ресурсів та геопросторового розташування на території сільської ради діють потужні промислові підприємства: ТзОВ «Стирагробуд, ПП«ВІО», ТзОВ «Волиньфарм, МП «Прогрес», МП «Ласка», ТзОВ «Кромберг енд Шуберт Україна», Гнідавський цукровий завод, ТзОВ «Волинь Зерно-Продукт», ТзОВ «Панхім», ТзОВ «Дельта-7» [3].

Аграрна сфера представлена діяльністю одноосібних господарств та фермерським господарством «Стир-Агро», яке нині обробляє 5,5 тис. га., з них 800га., у Боратинській сільській раді. Підприємство займається вирощуванням зернових та технічних культур, розведенням свиней (1 тис. гол.) та ВРХ (1 тис. гол., з них 350 корів).

Активно розвивається соціальна інфраструктура, є будинки культури, амбулаторія, сучасний спорткомплекс, 2 бібліотеки, 15 торговельних закладів. Всі населені пункти, що підпорядковані сільській раді газифіковано, дороги в селах – із твердим покриттям [2].

Важливу роль у забезпеченні стійкого розвитку сіл відіграє громадськість та місцеві партнерства, які створюються за територіальним принципом. З ініціативи сільської громади у 2016 р. були профінансовані та реалізовані наступні соціальні проекти: «Благоустрій території клубу с. Новостав», «Будівництво спортивного майданчику у с. Новостав», «Будівництво та освітлення асфальтної дороги Луцьк-Рованці», «Проект по утепленню фасаду Боратинської ЗОШ І–ІІІ ступеня», «Будівництво реабілітаційного комплексу «Агапе»», спрямованого на допомогу людям з обмеженими можливостями у с. Боратин та інших.

На даному етапі сільської радою активно розробляються такі проекти: будівництво дамби над р. Стир із 300 метровою зоною відпочинку, велодоріжками та пішохідним мостом із м. Луцьк; проведення каналізації; будівництво спортивного містечка; запровадження альтернативних джерел опалення та будівництво міні-переробного заводу з їх виробництва та ін. Існує законопроект про виплату податків на розвиток соціальної сфери від орендарів паїв. Своєрідним

фінансовим ноу-хау є вклад вільних залишків коштів на депозитні рахунки, що лише примножує прибутки сільської ради.

Висновки. Основні проблеми – наведення благоустрою, наповнення бюджету, виділення земельних ділянок, проблема працевлаштування на території сільської ради. На даний момент ці питання активно обговорюються і вирішуються в межах компетенції сільської ради. У перспективі – залучення малого і середнього бізнесу, інвестицій на територію сільської ради, розвиток соціальної інфраструктури.

Джерела та література

1. Бібліотека-філія с. Боратин [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://biblioboratun.blogspot.com/p/blog-page.html>.
2. Головне управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.
3. Луцька районна державна адміністрація [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lutskadm.gov.ua>.
4. Топчієв О. Г., Мальчикова Д. С., Яворська В. В. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, В.В. Яворська. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – С. 64–78.

Цьопич О. – студентка III курсу географічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
асистент Вакулюк Л. А.

Готовність ринку земель сільськогосподарського призначення до зняття мораторію на продаж.

Актуальність теми: Земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [1]. Питання мораторію на продаж сільськогосподарських земель – одне з найбільш суперечливих в Україні. У нього вплетені великі бізнес-інтереси, за які, роками воюють політики і аграрні магнати [2].

Мета дослідження: Висвітлити питання щодо позитивних і негативних сторін скасування мораторію на продаж сільськогосподарських земель.

Результати дослідження: Ухвалений 18 січня 2001 року Закон України «Про угоди щодо відчуження земельної частки (паю)» № 2242-III встановив, що до врегулювання порядку реалізації прав громадян і юридичних осіб на земельну частку (пай) Земельним кодексом України власники земельних часток (паїв) тимчасово не можуть укладати угоди щодо купівлі-продажу, дарування земельної частки (паю) або іншим способом відчужувати ці частки (паї), – окрім передачі їх у спадщину та при викупі земельних ділянок для державних і громадських потреб. З 2001 р., коли в Україні запровадили мораторій на продаж земель сільськогосподарського призначення почався глобальний оберт у цій справі [2]

Згідно із законодавством, під мораторій підпадають такі категорії земель:

- сільськогосподарські угіддя у державній та комунальній власності: всього 10,5 млн. га;

- несільськогосподарські угіддя в державній та комунальній власності – 1,3 млн. га;

- невитребувані паї – 16 тис. га;

- земельні частки (паї): 27,7 млн. га;

- сільськогосподарські землі для ведення товарного сільськогосподарського виробництва у власності: у власності юридичних осіб близько 1 млн. га, у власності громадян оціночно 500 тис. га [2].

На сьогоднішній день суспільство розділилось на «за» і «проти» скасування мораторію на продаж сільськогосподарських земель.

Позитивні сторони скасування мораторію:

Відкритий ринок. Мораторій на продаж землі сільськогосподарського призначення забороняє проводити операції з купівлі-продажу землі, а це в свою чергу обмежує вільне функціонування ринку як такого.

Не буде обмежень в конституційних правах. «Кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права» згідно Європейської конвенції з прав людини.

Зменшиться проблема низької вартості оренди землі. В Україна одна з найбільш недооцінених земель в світі. Вартість оренди від 30

до 70 доларів за гектар, що в порівнянні з розвиненими країнами Європи менше в 3–5 разів.

Підвищення рівня можливостей. Зважаючи на відносно низький рівень доходу, платоспроможність населення України є далеко не достатньою для того, щоб почати активно інвестувати в майбутній розвиток нового покоління, власного бізнесу або навіть свого домогосподарства.

Створення нових робочих місць [3].

Негативні сторони скасування мораторію на продаж сільськогосподарських земель:

В Україні немає навіть теоретичної та правової бази мораторію.

Можливе виникнення хаосу на ринку землі.

Проблема корупції в країні.

Селяни недостатньо компетентні в питаннях ринку землі.

Нестійка фінансова ситуація в країні.

Ризик того, що українські землі можуть бути викуплені іноземними виробниками. Тоді, ми залишимося українцями – на чужій землі.

Великий ризик того, що ціна на землю може бути заниженою [4].

Висновки. В Україні понад 96 % сільськогосподарських земель підпадають під дію мораторію, ситуація безпосередньо стосується щонайменше 16 % громадян. Найбільша кількість підмораторних земель перебуває у власності пайовиків – близько 68 %. Цими землями люди не можуть розпоряджатися на свій розсуд [2]. Та перед тим, як скасовувати мораторій на продаж сільськогосподарських земель потрібно зробити так, щоб ринок землі був прозорий, справедливим, конкурентним, ефективним і запобігти тіншовим угодам, на даний момент ці передумови не забезпечені.

Джерела та література

1. Конституція України.
2. <https://voxukraine.org/2016/06/03/moratoriy-na-zemli-ua/>
3. <http://farmland.in.ua/>
4. <https://www.slovoidilo.ua/2017/03/06/pogljad/suspilstvo/zemelna-reforma-mify-pro-skasuvannya-moratoriyu-na-prodazh-zemli>
5. <http://yur-gazeta.com/publications/events/zemlya--selyanam.html>

Червінська О. – студентка IV курсу
географічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Сучасний стан та перспективи розвитку зовнішньоторговельної діяльності Волинської області

Постановка проблеми. Волинська область, займаючи периферійне географічне положення в Україні, знаходиться в центральній частині європейської геополітичної системи. Регіону, єдиному в Україні – притаманна своя специфіка, яка пов'язана з особливістю географічного розташування: одночасна наявність кордону і з країнами Європейського Союзу, і з країнами Митного союзу та відповідно високий рівень транзитного потенціалу. Це обумовлює значні перспективи для здійснення зовнішньоекономічної діяльності, оскільки потенціал території в функціонуванні української економіки ще недостатньо зреалізований [2, с. 86]; [3, с. 97]. Питома вага області в зовнішньоторговельному обороті країни менша за 2 %. Активізація зовнішньої торгівлі є необхідною умовою оздоровлення економіки регіону та його інтеграції у міжнародний економічний простір.

Мета дослідження – вивчення сучасного стану зовнішньої торгівлі Волинської області за період 2015–2016 рр., виявлення проблемних питань, вирішення яких дозволить перейти на якісно новий рівень розвитку економіки Волинського краю. Для досягнення поставленої мети доцільно дослідити структуру і динаміку та географію експортно-імпортних операцій, вказати перспективні галузі зі значним ресурсом зростання обсягів експортної діяльності, виявити, які фактори заважають розширенню і поглибленню зовнішньоторговельних економічних зв'язків.

Результати дослідження. Згідно даних Головного управління статистики у Волинській області [1] експорт та імпорт товарів у грошовому виразі становив: у 2015 р. – 631694,0 тис. дол. США та 622034,9 тис. дол. США відповідно; в 2016 р. (січень-листопад) – 564067,7 тис. дол. США та 1038704,1 тис. дол. США відповідно. У 2015 р. маємо позитивне сальдо 9659,1 тис. дол. США (це вперше з 2000-го року), а в 2016 р. – значне від'ємне сальдо -474636,9 тис. дол. США, що зумовлено значним зростанням обсягу імпорту товарів.

Номенклатура експорту та імпорту товарів і послуг не зазнала істотних змін в порівнянні з попередніми роками. В товарній структурі експорту домінують електричне обладнання, механічні пристрої,

деревина і виробу з неї, меблі, молочна продукція, зернові культури, пластмаси, полімерні матеріали, м'ясо та субпродукти.

Номенклатура основних статей імпорту включає засоби наземного транспорту (крім залізничного), машини, обладнання та механізми, електротехнічні пристрої, полімерні матеріали, продукти рослинного і тваринного походження, мінеральні продукти. Принагідно зауважимо, що імпорт продукції агропромислового комплексу, лісового господарства міг би бути значно меншим, адже ці товари можна якісно виготовляти на Волині. Область має всі умови, щоб продукція цих галузей стала більш ваговою в експорті, треба лише відповідна державна політика в цьому питанні.

В географічній складовій структури експорту нараховується 86 країн за 2015 р. та 89 країн світу за 2016 р. Найвагоміші експортні поставки здійснювались до Німеччини, Польщі, Нідерландів, Словаччини, Білорусі, Росії, Казахстану, Молдови, Туреччини. Експорт товарів до країн ЄС у 2015 р. становив 422,7 млн дол. США, тобто 74,2 % загального обсягу, в 2016 р. – 436,2 млн дол. США, тобто 77,3 % загального обсягу.

Щодо імпорту область співпрацювала з 88 країнами світу. Найбільше імпортовано з Німеччини, Білорусі, Угорщини, Росії, Литви, Польщі, Греції, Франції. Імпортні поставки з країн ЄС у 2015 р. склали 466,1 млн дол. США, тобто 85,0 % загального обсягу, у 2016 р. – 616,6 млн дол. США, тобто 59,4 %.

Основні експортно-імпортні операції здійснюються в м. Луцьку, Луцькому районі, в м. Нововолинську; значно менші показники в м. Ковель і Ковельському районі, в м. Володимир-Волинську, а також в Любомльському, Іваничівському та Ківерцівському районах. Майже відсутня зовнішньоторговельна діяльність у решті районів області. Це свідчить про незбалансованість економічного розвитку краю і необхідність оптимізації географічної структури зовнішньоторговельної діяльності в регіоні.

Розглянувши динаміку зовнішньої торгівлі Волинської області, прослідковуємо тенденцію спаду абсолютних показників експорту-імпорту з 2014 р. [1]. Вірогідною причиною цього є надзвичайно складна політична ситуація в державі внаслідок російської агресії, що не могло не вплинути на економіку країни в цілому і всіх регіонів у тому числі. Але існує багато проблемних питань, які виникли аж ніяк не сьогодні (та навіть і не в 2014 р.). Державі слід було розпочати їх розв'язання десятки років тому. Такими є розбудова і модернізація

інфраструктури прикордонних територій, розширення зовнішніх ринків збуту при сприянні держави, належне фінансування зовнішньоекономічної діяльності, ширше залучення прямих інвестицій від іноземних інвесторів, визначення перспективних галузей, які мають значні ресурси для здійснення експортно-імпортних операцій в регіоні. На наш погляд, такими перспективними галузями на Волині є сільське і лісове господарство, машинобудування, обробна промисловість, туристична і рекреаційна сфери, а в дещо віддаленій перспективі – промислове легальне добування бурштину, що здійснюється на законних підставах і буде контрольоване державою.

Висновки. Проведене дослідження показало, що Волинська область – унікальний регіон зі значним потенціалом для активної зовнішньоторговельної діяльності. Сучасний стан визначеної сфери діяльності навряд чи можна охарактеризувати як задовільний. Її функціонування значно покращиться лише тоді, коли буде в повній мірі враховано специфіку географічного положення області. Необхідна належна увага держави до цього регіону, щоб більш ефективно задіяти його потенціал для піднесення української економіки та її інтеграції у міжнародний економічний простір.

Джерела та література

1. Головне управління статистики Волинської області [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>. – Назва з екрану.
2. Стаднюк Т. В. Статистичний аналіз зовнішньої торгівлі Волинської області / Т. В. Стаднюк, Т. О. Шматковська // Економічний аналіз: зб. наук. праць. – 2016. – Том 23. – № 1. – С. 79–87.
3. Черчик Л. М. Статистичне дослідження зовнішньоекономічної діяльності у Волинській області / Л. М. Черчик, С. І. Бегун // Економічний форум. – 2014. – № 1. – С. 93–99.

Тарасюк Н. А. – кандидат географічних наук, доцент кафедри фізичної географії СНУ імені Лесі Українки

Шелест Я. Л. – студентка III курсу географічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Мінеральні води Волинської області

Стаття присвячена дослідженню мінеральних вод на території Волинської області. Узагальнено матеріали з вивчення різних типів мінеральних вод, подана інформація про наявні запаси мінеральних

вод на території області та види їх використання.

Постановка проблеми. «Волинь – це область виключно наукового інтересу в усіх її відношеннях», – так писав про Волинь видатний вчений О. П. Карпінський [3, 3]. Територія дослідження виділяється різноманіттям природних ландшафтів, мальовничістю озер, що сприяє активізації розвитку туристично-рекреаційної діяльності сьогодення. Однією із найбільш цілющих складових природного середовища є мінеральні води. Мінеральні води характеризуються лікувальними властивостями, тому вивчення їх поширення і використання має важливе прикладне значення.

Територія Волинської області знаходиться в межах Волино – Подільського артезіанського басейну, водоносні горизонти якого приурочені до пісковиків кембрію та протерозою, а також до відкладів верхнього девону, представлених вапняками [3, с. 3]. Дослідження мінеральних вод на території області проводились епізодично і представлені в наукових публікаціях в Варава К. М., Маринича О. М., Малиш К. А., Черчик Л. М., [3, 4, 5]

Метою статті є аналіз і систематизація даних з вивчення мінеральних вод Волинської області, що є важливою передумовою для активізації туризму, бальнеології, рекреації і для потреб реабілітації учасників АТО.

Результати дослідження. За гідрологічними умовами територію дослідження К. М. Варава виділив як область Західного Полісся [3, с.79]. Всього на території області виявлено 4 типи мінеральних вод. Їх властивості визначають геологічні відклади та глибина залягання водоносних горизонтів.

Поблизу с.Осниця (Маневицького району), с.Тур (Ратнівського району), смт. Ратне та санаторію «Лісова пісня», що в Шацькому районі, поширені гідрокарбонатно-кальцієві, гідрокарбонатно-натрієві та хлоридно-кальцієві мінеральні води [5]. Мінералізація вод підвищується з зростанням глибини залягання водоносного горизонту. Так, на глибинах 60–900 м води ще прісні і мінералізація їх змінюється в межах від 0,4 до 0,7 г/л. На глибинах 1000–1400 м мінералізація зростає до 124-127 г/л. Встановлено, що такі води придатні для лікування захворювань серцево-судинної системи, системи кровообігу, гіпертонії, периферійної нервової системи та інших хвороб.

Поблизу с. Журавичі Ківерцівського району поширені хлоридно-натрієві води з підвищеною мінералізацією -12-13 мг/л . Також відомо, що ці води містять домішки бромю, йоду, радону, тому журави-

чівська мінеральна вода має широкий спектр використання для потреб лікування та реабілітації (хвороби опорно-рухового апарату, радикуліти, неврити, ревматизм, серцево-судинні захворювання, гіпертонія, шлункові, урологічні і гінекологічні захворювання) [2]. Місцеві жителі і досі згадують санаторій «Журавка», який до другої половини ХХ століття був досить популярним осередком оздоровлення. В регіональній програмі «Волинь-2020» передбачено відновлення роботи санаторію, це, безумовно, сприятиме і реабілітації воїнів АТО.

Хлоридно-натрієво-йодо-бромні води, водоносний горизонт яких залягає на глибині понад 1300 м виходять на поверхню джерелом поблизу м. Ковель. За даними пошукових гідрогеологічних робіт встановлено, що запаси цих вод можуть активно використовуватися впродовж 25-річного періоду з експлуатаційним запасами двох свердловин до 90 м³ на добу [5].

Йодо-бромні та хлоридно-натрієві води підвищеної мінералізації та слабомінералізовані залістисті води відомі поблизу м.Луцька і використовуються як питна столова і мінеральна вода. Питна вода «Джерело здоров'я» видобувається на території заводу продовольчих товарів м. Луцька «Луцьк Фудз». В процесі добування та очищення повністю зберігається унікальна молекулярна структура артезіанської води, що визначає її цілющі властивості.

Загалом на території області відомо 43 водопункти лікувальних мінеральних вод, але їх експлуатаційні запаси не встановлені і потребують подальшого вивчення. В межах 11 районів області відомо 80 джерел [4, с.31]. Починаючи з 2000 року за сприяння управління водних ресурсів проведено паспортизацію понад 100 джерел, територія прилегла до багатьох з них окультурена, джерела освячені священниками православної церкви, а вода використовується прихожанами та туристами. Разом з тим, дані про мінералізацію та їх фізико-хімічні характеристики почасти просто відсутні, а результати проведених досліджень не опубліковані.

Висновки. Отже, територія Волинської області знаходиться в межах Волино-Подільського артезіанського басейну. Строкатість геологічної будови та глибина залягання волосних горизонтів визначається наявністю чотирьох типів мінеральних вод, які можуть знайти широкий спектр використання. Якщо врахувати запаси і якість мінеральних вод, то можна зробити висновок про високий санаторно-курортний потенціал Волинської області.

Джерела та література

1. Водні ресурси Волині [Електронний ресурс]. – Режим доступу : a-starosta.narod.ru/index/0-68-19.03.17.
2. Єрко І. В. Аналіз основних показників розвитку санаторно-курортної сфери Волинської області. – Режим доступу : geography.trpu.edu.ua.
3. Маринич О. М. Українське Полісся / О. М. Маринич. – К.: Радянська школа, 1962. – 162 с.
4. Мольчак Я. О. До питання комплексної характеристики джерел Волинської області / Я. О. Мольчак, К. А. Малиш. В кн.: Українське Полісся: вчора, сьогодні, завтра. – Кн. 2. – Луцьк : Надстир'я. – 1998. – С. 31–32.
5. Павлов В. І. Рекреаційний комплекс Волині : теорія, практика, перспективи / В. І. Павлов, Л. М. Черчик. – Луцьк: Надстир'я. – 1998. – 124 с

Караїм О. А. – кандидат економічних наук, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища СНУ

імені Лесі Українки

Бручко К. П. – студентка IV курсу

хімічного факультету СНУ

імені Лесі Українки

Оцінка екологічного стану лісів дп «Радехівське ЛМГ»

Постановка проблеми. Лісові ресурси є важливим екологічним стабілізатором і чинником збереження придатного для існування сучасного природно-антропогенного середовища. Проте нині лісокористування здійснюється переважно за усталеними традиціями, які не завжди адекватно відповідають екологічним вимогам сьогодення. Тому тема дослідження є своєчасною та актуальною.

Метою дослідження є здійснення оцінки екологічного стану лісів ДП «Радехівське ЛМГ».

Результати дослідження. ДП «Радехівське ЛМГ» розташоване у північно-східній частині Львівської області на території трьох адміністративних районів: Сокальського, Радехівського і Кам'яно-Бузького. Площа держлісгоспу 35041 га, запас деревини у лісах 7142 тис. м³[1].

Щодо рівня інтенсивності ведення лісового господарства і виробничої потужності, то господарська діяльність господарства спрямована на поступове розширення використання і відновлення лісових ресурсів, підвищення якісного складу і продуктивності лісів, а також посилення їхніх багатосторонніх функцій таких, як: водорегулюючих, ґрунтозахисних, рекреаційних.

Аналізуючи сучасний поділ площі лісового фонду за категоріями земель можна зробити висновок, що лісові землі в практичній діяльності використовуються ефективно. Про це свідчить поліпшення середніх таксаційних показників.

Причини неатестації та незадовільного стану лісових культур – вимокання (10,9 га) а також стихійні лиха та інші об’єктивні причини (5,7 га) [1].

Що стосується лісових пожеж, то всі запроєктовані протипожежні заходи переважно виконувались. Охорона лісу від пожеж здійснювалась силами лісової охорони. Існуюча організація території підприємства за способами виявлення лісових пожеж і боротьби з ними відноситься до наземної. До недоліків охорони лісів від пожеж слід віднести незадовільне забезпечення лісової охорони засобами зв’язку і транспортом.

Вагомими у дослідженні є показники динаміки осередків шкідників і хвороб лісу (табл. 1).

Таблиця 1

**Динаміка осередків шкідників і хвороб лісу
за досліджуваний період***

Види шкідників і хвороб	Площа осередків, га					
	на початок періоду	виникли знову	ліквідовано	затухло	Залишок осередків	
					усього	в т.ч. потребують заходів боротьби
Опеньок	48	110	-	26	132	-
Коренева губка	113	33	-	-	146	12
Зелена дубова листовійка	9	-	-	9	-	-
Поперечний рак дуба	94		37	-	57	57
Дубовий трутовик	12	23	7	-	28	28
Осиковий трутовик	56	94	20	-	130	130
Суховершинність	192	134	86	-	240	240

*Джерело [1].

Із хвороб лісу найбільше поширення мали: коренева губка, опеньок осінній, осиковий трутовик, суховершинність. Запроєктовані на досліджуваний період лісозахисні заходи підприємством виконувались. Ефективність проведених заходів: задовільна. Проведені сані-

тарні рубки сприяли покращанню санітарного стану насаджень. При проведенні лісозахисних заходів підприємство дотримується «Санітарних правил в лісах України». Нагляд за шкідниками ведеться регулярно.

У загальному, стан лісозахисту в підприємстві можна вважати задовільним. До недоліків слід віднести недостатнє забезпечення хімапаратурою, а також слабку укомплектованість куточків лісозахисту літературою і наочним обладнанням.

За останні два роки, було зареєстровано 86 випадків самовільних рубок з обсягом зрубаної деревини 40 м^3 та 5 випадків інших порушень.

Здійснивши оцінку зміни екологічного стану лісів ДП «Радехівське ЛМГ» протягом 2005–2015 рр. можемо відмітити, що позитивними сторонами ведення лісового господарства є: середній бонітет збільшився з 1,2 до 1,0; середня повнота збільшилась з 0,67 до 0,68; збільшився середній запас стиглих і перестійних насаджень з 180 до 242 м^3 на 1 га; покращилась охорона лісу від пожеж; проводяться значні обсяги лісокультурних робіт; своєчасне проведення рубок догляду в молодняках [1].

Негативні сторони ведення лісового господарства: при рубках головного користування недостатньо приділяється уваги збереженню підросту хвойних порід; мають місце випадки самовільних рубок; недостатнє забезпечення лісової охорони засобами зв'язку і транспортом.

Висновки. Хоч екологічний стан лісів ДП «Радехівське ЛМГ» можна вважати задовільним, необхідно зазначити, що окремі частини і ділянки лісового фонду зазнають шкідливого впливу від розташованих поблизу промислових і сільськогосподарських підприємств, а також надмірних рекреаційних навантажень, внаслідок чого відбувається повне або часткове всихання, сповільнений ріст і ослаблення деревостанів, сильне пошкодження окремих дерев, погіршення загального санітарного стану лісового фонду. Найбільш шкідливо на ліс впливають вугільні шахти Червоноградського шахтоуправління і рекреаційне навантаження з боку міст Червоноград і Сокаль.

Джерела та література

1. Львівське обласне управління лісового та мисливського господарства. Офіційний сайт. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lvivlis.com.ua>.

Музиченко О. С. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища

СНУ імені Лесі Українки

Веселуха Т. В. – студентка IV курсу хімічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Аналіз природних запасів лікарської сировини Ківерцівського району Волинської області

Постановка проблеми. Незважаючи на бурхливий розвиток хімії і створення нових вискоєфективних синтетичних лікарських препаратів, лікарські рослини займають значне місце в арсеналі лікувальних засобів. Фіторесурси використовують не лише для виготовлення ліків, але також у харчовій та легкій промисловості [2].

Проте ресурсний потенціал багатьох цінних видів обмежений, тому виявлення сировинних резервів та оцінка фіторесурсів має важливе загальнодержавне значення. Основою використання лікарських рослин є визначення їхніх ресурсів на певній території, дослідження екологічних особливостей видів на рівні популяцій з метою невиснажливої їх експлуатації.

Незважаючи на значні зміни природного рослинного покриву Волині під впливом антропогенного чинника, флористичний склад області багатий на фіторізноманіття, включаючи і значну кількість цінних лікарських рослин.

Метою роботи є оцінка природних запасів лікарської сировини Ківерцівського району Волинської області.

Результати дослідження. Ківерцівський район розташований в західній частині Волинської області. Згідно з комплексним лісогосподарським районуванням України ця територія належить до Західнополіського лісогосподарського округу, який належить області Українського Полісся [1]. У даному адміністративному районі зростає значна кількість видів лікарських рослин серед них: багно звичайне (*Ledum palustre* L.), гірчак почечуйний (*Polygonum persicaria* L.), звіробій звичайний, (*Hypericum perforatum* L.), крушина ламка (*Frangula alnus* Mill.), кульбаба лікарська (*Taraxacum officinale* Web), материнка зви-

чайна (*Origanum vulgare* L.), підбіл звичайний (*Tussilago farfara* L.), пижмо звичайне (*Tanacetum vulgare* L.), спориш звичайний (*Polygonum aviculare* L.), фіалка польова (*Viola arvensis* Murr), хамоміла лікарська (*Chamomilla recutita*), чебрець повзучий (*Thymus serpyllum*), чорниця звичайна (*Vaccinium myrtillus* L.) та ін. [3].

Запаси природних лікарських ресурсів у ДП «Ківерцівське лісове господарство» розміщені нерівномірно. Найбільші площі чорничників зосереджені у лісництвах: Ківерцівському, Горинському, Сокиричівському, Цуманському, Мощаницькому, Сильненському, Холоневицькому, Муравищенському та Берестянському; багна звичайного – у Цуманському та Сильненському лісництвах; чебрецю повзучого – у Сильненському лісництві; калини звичайної – у Сокиричівському та Цуманському лісництвах; крушини ламкої – у Ківерцівському, Звіривському, Сокиричівському, Цуманському, Сильненському, Муравищенському та Берестянському лісництвах; глоду криваво-червоного – Горинському та Цуманському лісництвах.

Найменші площі чорниці можна зустріти на території Партизанського лісництва; багна та чебрецю – у Горинському лісництві; крушини ламкої – у Мощаницькому лісництві. Зарості чорної бузини у господарстві незначні і зустрічаються лише у чотирьох лісництвах.

Найбільш перспективними для заготівлі лікарської сировини в лісгоспі є такі види рослин:

- крушина ламка (кора),
- чорниця (пагони),
- багно звичайне (пагони).

Не мають значних природних запасів наступні види:

- глід криваво-червоний (плоди),
- калина звичайна,
- чебрець повзучий,
- бузина чорна.

Заготівля даної сировини може проводитися лише в обмеженій кількості не допускаючи їх повного знищення на даній території.

На сучасному етапі основними причинами зменшення природних ареалів зростання цінних лікарських рослин є випасання худоби, навмисні підпали, сінокосіння, рубки догляду, надмірна заготівля сировини, осушувальна меліорація.

Висновки. Ківерцівський район Волинської області володіє значним потенціалом щодо заготівлі цінних видів лікарської сировини. Обсяг заготівель найбільш цінних дикоростучих лікарських рослин з обмеженим поширенням і невеликими запасами сировини необхідно строго регулювати з метою запобігання різкого зменшення сировинної бази в недалекому майбутньому.

Джерела та література

1. Генсирук С. А. Комплексное лесохозяйственное районирование Украины и Молдавии / С. А. Генсирук. – К. : Наукова думка, 1981. – 360 с.
2. Мінарченко В. М. Лікарські судинні рослини України (медичне та ресурсне значення) / В. М. Мінарченко. – К. : Фітосоціоцентр, 2005. – 324 с.
3. Морозюк С. С. Трав'янисті рослини України / С. С. Морозюк, В. В. Протопопова. – Тернопіль: Навчальна книга-Богдан, 2007. – 216 с.

Войтюк Ю. – студентка IV курсу
хімічного факультету СНУ
імені Лесі Українки

Тарасюк Ф. П. – доцент кафедри екології
та охони навколишнього середовища
СНУ імені Лесі Українки

**Рубка як фактор екологічного впливу на лісові екосистеми
Маневицького району**

Постановка проблеми. Лісові ресурси є важливим регулятором стабільності екологічної рівноваги навколишнього середовища. Тому вирішення проблем функціонування лісового комплексу нашої держави є надзвичайно актуальним для сучасної економіки. [2]

Мета дослідження. Так як рубка лісу є одним з важливих лісогосподарських заходів, спрямованим на вирощування високопродуктивних лісостанів, господарсько-цінних порід, тому ми вирішили розглянути її більш детально.

Результати досліджень. Вихідними даними для написання роботи були матеріали з Волинського обласного управління лісового та мисливського господарства (табл1). [3]

**Фактична рубка за породним станом деревостанів
по ДП Маневицьке ЛГ за 2015 р.**

Види деревостанів	Код рядка	Площа рубок,га	Обсяг заготовленої деревини, куб.м	
			всього	Ліквідної
А	Б	1	2	3
Усього сума рядків (2001–2012)	2000	1893	130581	129563
У деревостанах з панівними породами				
Сосна	2001	1740	107821	129564
Ялина	2002	18	3041	3041
Інші хвойні	2003			
Дуб	2004	6	1299	1299
Бук	2005			
Інші твердолистяні	2006	1	85	85
Береза	2007	39	6332	6032
Осика	2008	11	1648	1628
Вільха	2009	78	10355	10355

Висновки. Рубки передбачають періодичне вирубування дерев з метою поліпшення породного складу насаджень, підвищення їх якості, продуктивності й біологічної стійкості, скорочення термінів вирощування технічно стиглої деревини, посилення водоохоронно-захисних функцій та інших корисних властивостей лісу. [1]

Джерела та література

1. Генсірук С. А., Бондар В. С. Лісові ресурси України, їх охорона і використання. – К.: Наукова думка, 1973. – 526 с
2. Коцан Н. Н. Територіальна організація лісопромислового комплексу Волинської області : автореф. ... канд. геогр. наук. – Луцьк : ЦДО.СП. – 1994. – 16 с.
3. [Електронний ресурс] /Режим доступу до ресурсу: <http://lis.volyn.ua/>.

Гапанюк Ю. В. – студент IV курсу
хімічного факультету
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки
Тарасюк Ф. П. – доцент кафедри екології
та охорони навколишнього середовища
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Екологічний стан лісових ресурсів Шацького району

Постановка проблеми. Ліси на сьогоднішній день вкривають велику частину земної суші – близько третини, тому їх вважають найважливішим компонентом біосфери. Їх роль у житті людства багатогранна: ліси не тільки задовольняють потреби людини в деревині та іншій лісовій продукції, а й забезпечують належний гідрологічний режим рік, захищають ґрунти від ерозії тощо.

Ліси є об'єктом ведення лісового господарства. Враховуючи довготривалість їх росту та формування, ведення господарства в них – справа досить складна.

Мета дослідження. Дослідження полягає у вивченні екологічного стану лісових ресурсів Шацького району.

Результати дослідження. За геоботанічним районуванням територія Шацького району належить до Ратнівсько-Любешівського (Верхньоприп'ятського) району з переважанням соснових лісів чорничцево-зеленомохових та евтрофних осокових боліт[1].

Серед лісових формацій переважають соснові ліси, займаючи 62 % площі покритої лісами (висота сосен 20–22 м, діаметр – 30–32 см). Серед них найбільшу площу займають чорничні бори (49%), меншу – зеленомохові бори (12 %), ще меншу – лишайникові бори (1–2 %). Близько 8 % території лісових формацій припадає на заболочені соснові ліси. В екологічному ряду найвищі місця (горби, гряди, камові пасма) з дерново-приховано-підзолистими ґрунтами займає асоціація *Pinetum cladinosum*, яка фрагментарно поширена серед соснових лісів зеленомохових. Її деревостан характеризується невисокою зімкненістю (0,6) та продуктивністю (V бонітет). В ньому переважає сосна без домішок інших порід. Підлісок невиявлений, поодинокі трапляються *Juniperus communis* L., *Cytisus ruthenicus* F. Покриття трав'янисто-чагарникового ярусу нерівномірне (20–60 %), часто не спостерігається

домінування певного виду. Найбільшу участь у травостої приймають *Festuca ovina* L. і *Thymus serpyllum* L., які зростають куртинами, інколи трапляються *Arctostaphylos uva-ursi* (L.), *Dianthus pseudosquarrosus*, поодинокі трапляються *Gypsophila fastigiata* L., *Vaccinium vitis-idaea* та деякі інші види. Лишайники утворюють наземний ярус з покриттям 50–60 %, у ньому домінують *Cladonia sylvatica* (L.), *C. rangiferina* (L.) [2].

Дубово-соснові ліси на території району трапляються зрідка, займають вони близько 2 % покритих лісом площ. Вони приурочені до середньопідзолистих супіщаних ґрунтів і представлені асоціацією *Querceto-Pinetum franguloso-myrtillosum*. Деревостан її одноярусний, його зімкненість – 0,7–0,8, склад 7С2Д1Б+В [2].

Нами були взяті літературні та фондові матеріали з Волинського обласного управління лісового та мисливського господарства. У таблиці 1 вказано площу виявлених особливо цінних для збереження лісів.

Таблиця 1

Особливо цінні для збереження ліси (ОЦЗЛ) [3]

Категорія ОЦЗЛ	Лісництва	Площа, га
1. Лісові території, на яких виявлено осередки біорізноманіття, важливі на глобальному, національному або регіональному рівнях	Ростанське	390,4
	Піщанське	105,1
	Шацьке	6,8
2. Лісові території, що містять рідкісні екосистеми та екосистеми під загрозою зникнення, або входять до складу таких екосистем	Ростанське	2,5
	Поліське	1,7
	Піщанське	11,1
	Шацьке	101,6
3. Лісові території, що є визначальними для задоволення основних потреб місцевих громад	Ростанське	15,7
	Поліське	22,1
	Піщанське	20,1
	Шацьке	21,5
Всього:		698,6

Висновки. Сертифікування лісів забезпечуватиме економічне, екологічне і соціально збалансоване ведення лісового господарства. Лісова продукція надходитиме з лісових ділянок, ведення господарства в яких здійснюється на принципах невиснажливого, постійного і неперервного лісокористування, з врахуванням охорони довкілля, збереження біорізноманіття.

Джерела та література

1. Брадїс Є.М. Поліська під провінція / М. Є. Брадїс, Л. Т. Андриєнко // Геоботанічне районування Української РСР. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 73–136.

2. Літопис природи Шацького НПП / Шацьк, 2015. – 141 с.
3. Сертифікація лісів [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: <http://lis.volyn.ua/>

Цьось О. О. – старший викладач кафедри екології та охорони навколишнього середовища
Гасюк А. В. – студент IV курсу кафедри екології та охорони навколишнього середовища.

Санітарно-оздоровчі заходи в ДП «Ратнівське лісомисливське господарство»

Постановка проблеми. Останніми роками на Волині спостерігається всихання хвойних насаджень у лісах. На думку фахівців, головною причиною є значні кліматичні зміни, забруднення навколишнього середовища, тощо призвели до ослаблення лісів. Шкідники набули масового поширення серед хвойних насаджень, уражаючи їх і грибками. Одним із шляхів боротьби зі шкідниками є запобігання його подальшому розповсюдженню за допомогою проведення санітарних рубок [1, 2]. Отже дослідження складу лісоутворювальних порід, вивчення проведених санітарно-оздоровчих заходів є актуальним.

Мета дослідження. Дослідити склад лісоутворювальних порід в ДП «Ратнівське лісомисливське господарство» та заплановані санітарно-оздоровчі заходи.

Результати дослідження. Державне підприємство «Ратнівське лісомисливське господарство» розташоване в північній частині Волинської області на території Ратнівського та Камінь-Каширського адміністративних районів. До Ратнівського лісгоспу входять Заболотівське, Жиричівське, Кортеліське, Гірницьке та Поступельське лісництва. Територія лісомисливського господарства складає 28832,1 га.

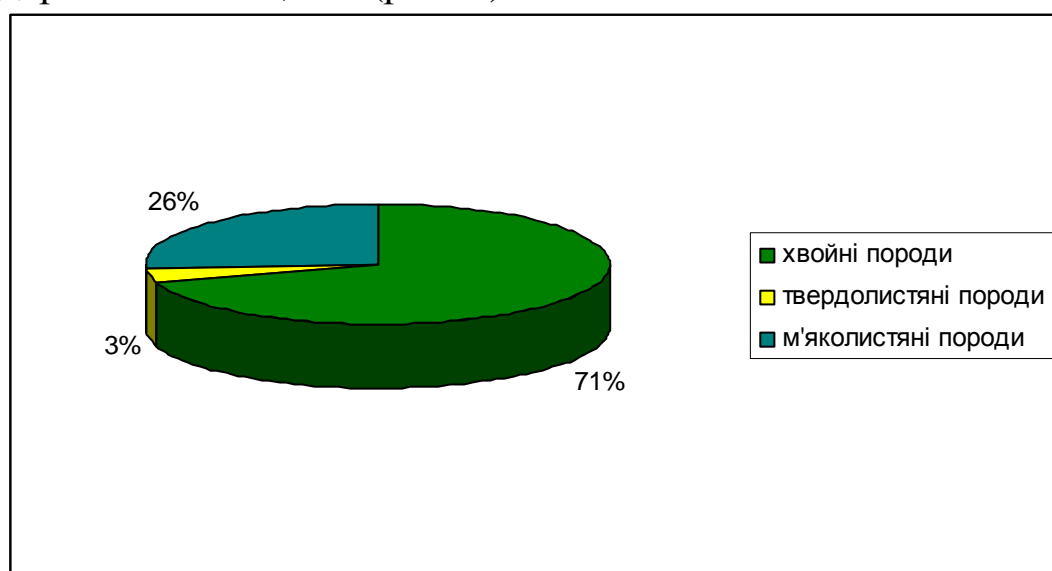
Хвойні породи у ДП «Ратнівське лісомисливське господарство» представляють сосна звичайна (*Pinus sylvestris* L.), сосна Веймутова (*Pinus strobus*), сосна Банкса (*Pinus banksiana* Lamb.), ялина європейська (*Picea abies*). На території господарства хвойні породи займають

площу 18 290,1 га (71 %), з них сосна звичайна – 17351,4 га (95 %), сосна звичайна в осередках кореневої губки – 513,7 га (3 %), сосна Веймутова – 1,3 га, сосна Банкса – 0,4 га, ялина європейська – 423,3 га (2 %).

Твердолистяні породи представлені дубом звичайним (*Quercus robur* L.), грабом звичайним (*Carpinus betulus* L.), дубом червоним (*Quercus rubra*), акацією білою (*Robinia pseudoacacia*). Ці породи займають площу 889,4 га (3%).

М'яколистяні породи ДП «Ратнівське лісомисливське господарство» представляють береза повисла, верба козяча, осика, вільха чорна, липа дрібнолиста. Вони займають площу 6813,9 га (26%).

Загальна площа вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок у господарстві – 25993,4 га (рис. 1).

Рис. 1. Розподіл площі вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок між хвойними, твердолистяними та м'яколистяними породами в ДП «Ратнівське лісомисливське господарство»

Контроль за санітарним станом насаджень в ДП «Ратнівське лісомисливське господарство» веде Державне спеціалізоване лісозахисне підприємство «Рівнелісозахист». Санітарно-оздоровчі заходи проводяться на основі планів санітарно-оздоровчих заходів у відповідності до «Санітарних правил у лісах України».

В 2015 році проводились наступні види рубок, пов'язаних з формуванням та оздоровленням лісів: рубки, пов'язані з веденням лісового господарства, в т.ч. рубки догляду (585 га), інші рубки, пов'язані з веденням лісового господарства (196 га), в т.ч. санітарні рубки вибіркові (135 га) та санітарні рубки суцільні (42,9 га) (табл. 1.).

Призначення санітарних суцільних рубок, 2015 р.
(площа – га, запас – м³)

№ п/п	Причина призначення	Площа	Загальний запас	Запас ліквідний (з гр. 4)	Ділова деревина (з гр. 5)
1	2	3	4	5	6
1	Згарище				
2	Коренева губка	19,3	3744	3409	2033
3	Стовбурна гниль	5,4	1601	1507	775
4	Осиковий трутовик				
5	Несправжній трутовик				
6	Березова губка				
7	Соснова губка	2,4	444	393	226
8	Зміна гідрологічного режиму				
9	Бідні ґрунти				
10	коливання ґрунтових вод	9,0	1719	1542	639
11	Підтоплення	6,8	1061	942	427
12	Серцевинна гниль				
13					
Разом		42,9	8599	7793	4100

Висновки. Серед основних лісоутворювальних порід найбільшу площу займають хвойні породи (71%), з них сосна звичайна – 17351,4 га (95 %). Проведені санітарні рубки та лісозахисні заходи повинні сприяти покращенню санітарного стану насаджень, зменшенню площ дерево-станів з осередками хвороб і шкідників.

Джерела та література

1. Левченко В. Б. Фітопатологічна та ентомологічна характеристика насаджень сосни звичайної в лісових масивах Житомирського Полісся / В. Б. Левченко // Вісник ЖНАЕУ. – 2014. – № 1 (39), т. 1. – С. 55–62.
2. Мешкова, В. Л. Верхівковий короїд *Ips acuminatus* (Gyllenhal, 1827) (Coleoptera: Curculionidae: Scolytinae) у Північно-Східному Степу України / В. Л. Мешкова, А. І. Кочетова, О. В. Зінченко // Вісті Харк. ентомол. т-ва. – 2015. – Т. XXIII, вип. 2. – С. 64–69.

Музиченко О. С. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища
СНУ імені Лесі Українки
Гнатюк І. М. – студентка III курсу
хімічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Оцінка екологічного стану лісових масивів ДП «Горохівське лісомисливське господарство» Волинської області

Постановка проблеми. Ліс виступає основою асиміляційного потенціалу конкретного регіону, незалежно від його спеціалізації та природно-кліматичних умов. Тому раціональне використання, збереження та розширене відтворення лісового фонду виступає однією з центральних ланок регіональної соціально-економічної політики. Лісові ресурси, з одного боку, є предметом праці (виробництво меблів, шахтного обладнання, будівельних матеріалів тощо), а з іншого – засобами праці (створення умов для розвитку рекреації). Ліс виконує ряд важливих функцій: позахисних, протиерозійних, водоохоронних, водорегулюючих, санітарно-гігієнічних, естетичних, які необхідні для природи та людини зокрема.

Метою роботи є оцінка екологічного стану лісового фонду ДП «Горохівське лісомисливське господарство» Волинської області.

Результати дослідження. Державне підприємство «Горохівське лісомисливське господарство» розташоване в південно-західній частині Волинської області на території Горохівського, Локачинського та Луцького адміністративних районів. Має найбільші абсолютні висоти в області, густу та глибоку ерозійну розчленованість.

Загальна площа Горохівського лісгоспу – 16051 га. Основними лісоутворюючими породами є дуб звичайний (*Quercus robur*) (43,1%), дуб червоний (*Quercus rubra*) (12,8%), сосна звичайна (*Pinus sylvestris*) (22,2%), ялина європейська (5,1%) (*Picea abies*). Рідко зустрічаються тополя чорна (*Populus nigra*), тополя канадська (*P. canadensis*), липа дрібнолиста (*Tilia cordata* Mill.), явір (*Acer pseudoplatanus*), ліщина звичайна (*Corylus avellana*), ялиця біла (*Abies alba*), бук лісовий (*Fagus sylvatica* L.), верба козяча (*Salix caprea* L.) [1].

Розподіл площі вкритих лісовою рослинністю земель основних лісоутворюючих порід за групами віку нерівномірний. На сьогоднішній день в лісовому фонді переважають середньовікові дерева – 47,7 % та молодняки – 31,9 %, пристигаючі охоплюють 12,5 %, а стиглих і перестійних в порівнянні з іншими породами значно менше – 7,9 %.

Основними типами лісорослинних умов є грабова судіброва та грабова діброва свіжих та вологих гігротопів.

Повнота – це ступінь щільності деревостанів на одиницю площі [2]. Лісостани господарства є високоповнотними, з переважанням насаджень з повнотою 0,7–0,8.

Бонітет насаджень – це показник їх продуктивності, який залежить від багатства ґрунтів чи умов місцезростання [2]. Для оцінки продуктивності лісових насаджень використовують класи бонітету. В Горохівському ЛМГ найбільша площа земель зайнята насадженнями І класу бонітету, а найменша – насадженнями V класу. До V класу відносяться такі породи, як бархат амурський, горіх грецький, ліщина звичайна.

Щорічні рубки головного користування згідно останнього лісовпорядкування за 2013–2016 рр. становлять 41,9–48,7 га. Зростання заготівлі деревини в останні роки пов'язано зі зростанням потреб населення у заготівлі на дрова [1]. Територія характеризується середнім класом пожежної небезпеки (2,81), що обумовлено незначною питомою вагою вкритих хвойними насадженнями земель.

На території держлісгоспу розташовано 10 заповідних об'єктів місцевого значення, серед них: ландшафтний заказник «Луга-Рачинська», в якому є лучно-болотяний масив лісостепового типу з багатою болотною рослинністю; загальнозоологічний заказник «Бужанівська дача»; парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва «Горохівський» та ін. Серед видів, які охороняються на території господарства і занесені до Червоної книги України є: підсніжник білосніжний (*Galanthus nivalis*), зозулинець блощичний (*Anacamptis coriophora*), осока затінкова (*Carex umbrosa*), коручка болотна (*Epipactis palustris*), любка дволиста (*Platanthera bifolia*). Мешкають тварини та птахи, ареал яких на території області зменшується: борсук, видра річкова, горностай, чернь білоока, пугач, мідянка [1].

Висновки. ДП «Горохівське лісомисливське господарство» має сприятливі лісорослинні та ґрунтово-гідрологічні умови для вирощу-

вання високопродуктивних насаджень за участю таких цінних порід як сосна звичайна та дуб звичайний.

У лісгоспі насадження є високоповнотними, які представлені в основному повнотою 0,7–0,8; основні класи віку насаджень становлять від 5 до 8; за бонітетом переважають насадження 1 та 2 класу, що свідчить про високу продуктивність насаджень господарства. На території підприємства зустрічаються види рослин, занесені до Червоної книги України: підсніжник білосніжний, любка дволиста, коручка болотна та ін.

Джерела та література

1. Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://lis.volyn.ua/?p=3455>.
2. Свириденко В.Є. Лісівництво / В. Є. Свириденко, О. Г. Бабіч, Л. С. Киричок / за ред. В. Є. Свириденка. – К. : Арістей, 2008. – 544 с.

Гулай Л. Д. – доктор хімічних наук,
професор, завідувач кафедри екології
та охорони навколишнього середовища
СНУ імені Лесі Українки

Дунська М. І. – студентка IV курсу
хімічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Стан звалища твердих побутових відходів у Золочівському районі

Постановка проблеми. Традиційно склалося так, що міське середовище проблему накопичення відходів вирішує за рахунок сільських територій, внаслідок чого виникає проблема забруднення останніх, а саме погіршення якості ґрунтів, води, повітря.

Для сільської території полігон ТПВ є потужним техногенним об'єктом, який на відмінну від стихійних звалищ, несе не локальну загрозу, а регіональну. Це пов'язано з надходженням великої кількості шкідливих речовин в природне середовище, їх розсіюванням та включенням в біогеохімічний колообіг [2]. Проблема ускладнюється ще більше через відсутність організованого вивозу твердих побутових відходів, схем їх санітарної очистки та програм поводження з ними [3].

Мета дослідження – оцінка екологічного стану звалища твердих побутових відходів та вплив на прилеглі території.

Результати дослідження. Відповідно до рішення Золочівської районної ради депутатів трудящих від 18 листопада 1960 року «Про відведення комбінату комунальних підприємств 14 га орної землі для розміщення звалища для м. Золочева», відведено земельну ділянку на території Єлиховецької сільської ради Золочівського району під сміттєзвалище для міста Золочева.

Сміттєзвалище розміщене в північно-східному напрямку від м. Золочева, у с. Єлиховичі. На віддалі 335 м проходить дорога Т1413, що з'єднує місто Золочів з київською трасою Е40, та входить до туристичного маршруту «Золота підкова України».

Навколо сміттєзвалища знаходяться землі сільсько-господарського призначення (рілля). Окрім міста Золочева розташовані села Єлиховичі, Зозулі та протікає річка Золочівка. До даного часу вказана земельна ділянка використовується за цільовим призначенням – збереження твердих побутових відходів, які вивозяться з території міста Золочева та прилеглих сіл. Загальна площа полігону в цілому становить 10,6161 га, в тому числі сміттєзвалище займає площу 4,8369 га, землі запасу Єлиховецької сільської ради становлять 5,7792 га.

Для району характерною є чимала кількість стихійних звалищ, сміття на яких вивозять самовільно, а його склад та об'єм не контролюють. Зазвичай, вони виникають у місцях відпочинку, поблизу міст, сіл, а також неподалік магазинів, кіосків, барів, кафе тощо. Мешканці часто викидають сміття у річки, якими воно потрапляє у місцевість нижче за течією, на територію іншого населеного пункту, а іноді – району чи області.

Згідно ДБН полігони та звалища ТПВ потрібно розташовувати на відстані:

- 3 км від межі курортного міста, відкритих водойм господарського призначення, об'єктів, які використовуються з культурно-оздоровчою метою, заповідників, місць відпочинку перелітних птахів, морського узбережжя;
- 1 км від межі міста;
- 0,5 км від житлової та громадської забудови (санітарно-захисна зона);
- 0,2 км від сільськогосподарських угідь і від автомобільних і залізничних шляхів загальної мережі;

– 0,05 км від межі лісу лісопосадок, не призначених для використання з метою рекреації [1].

Це свідчить, що від звалища до житлової та громадської забудови і відкритих водойм, практично не дотримано відстані.

Звалище не обгороджене, не обваловане, там не здійснюють перешарування ізоляційним матеріалом та втрамбування. У зв'язку з чим сміття розноситься вітром на значні відстані. Не проводиться дезінфекція та дератизація. Вивіз сміття здійснюють ТОВ «Еко Баланс Золочів» із 1 листопада 2012 р. терміном на 5 р..

Місто Золочів стало єдиним містом на Львівщині, де запрацювала сміттесортувальна лінія. Щодня на сортувальну лінію привозиться близько 120 м³ ТПВ, з них відсортовується 10 % вторинної сировини. До складу ТПВ водять такі компоненти, як: папір, картон, харчові відходи, дерево, метал чорний, скло, шкіра, гума, пластмаса та ін. Після сортування відбувається пресування і тюкування вторинної сировини, яка зберігається на складі, а також відправлення на вторинну переробку та вивіз органіки на полігон ТПВ. На лінії працює 15 чоловік.

Висновки. Полігон ТПВ може бути причиною погіршення якості питних вод та санітарно-гігієнічного стану ґрунтів на прилеглих сільських територіях. У місцевих жителів с. Єлиховичі присутній високий рівень стурбованості. Більшість пов'язують це із забрудненням території відходами та сміттям. Але найбільш гострою проблемою є незадовільна якість питної води та поширення неприємного запаху внаслідок експлуатації Золочівського полігону ТПВ. Звалище експлуатується понад термін.

Джерела та література

1. Поводження з побутовими і сільськогосподарськими відходами з позиції санітарних вимог / Костенко А. І., Нікула Р. Г та ін. // Журн. Довкілля та здоров'я, 2004. – №4 (23). – С. 34–38
2. Полігони твердих побутових відходів. Основи проектування : ДБН В.2.4-2-2005. – [Чинний від 2006–01–01]. – К. : Держбуд України, Мінприроди України, 2005. – 35 с. – (Національні стандарти України).
3. Сміття – важлива екологічна проблеми. Шляхи її вирішення. Інформаційний посібник / Під ред. М. М. Скиданюк, Т. Р. Рогів. 2010. – 59 с.

Карасюк І. С. – студентка IV курсу
географічного факультету ЛНУ
імені Івана Франка

Петровська М. А. – кандидат
географічних наук, доцент кафедри
конструктивної географії і картографії
ЛНУ імені Івана Франка

Екологічна оцінка умов проживання населення Волинської області

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ ст. взаємовідносини людини і природи набули особливого загострення. Усі природні складові екосистем (атмосфера, гідросфера, літосфера і біосфера) зазнали потужного антропогенного тиску. Соціальне і природне неблагополуччя суспільства становить значну небезпеку його майбутньому.

Мета дослідження. Багато сторін впливу зміненого господарською діяльністю довкілля на людину, її здоров'я, умови праці і проживання залишаються недостатньо пізнаними, проаналізованими та оціненими. Тому перед нами постало завдання оцінити екологічні умови проживання населення Волинської області.

Результати дослідження. У 2015 р. в атмосферне повітря Волинської обл. надійшло 42,9 тис. т шкідливих речовин. Найбільша їхня кількість потрапила в атмосферу міст: Луцьк (266,6), Нововолинськ (135,1), Ковель (81,6), Володимир-Волинський (79,8) та Луцького району (3,0). Головними забруднювачами атмосфери є пересувні засоби, від яких в повітря надійшло 89 % загального обсягу викидів, і при цьому понад 57,8 % – це викиди автотранспорту громадян. Найбільший обсяг викидів шкідливих речовин від автотранспорту простежено в містах Луцьк (10,3 тис. т), Ковель (3,5 тис. т) та Луцькому районі (2,9 тис. т), а найменший – у Старовижівському (795,5 т), Локачинському (701,6 т) та Шацькому (472,8 т) районах [3]. Серед стаціонарних джерел основними забруднювачами повітря були підприємства переробної промисловості, сільського, лісового та рибного господарства, добувної промисловості і розроблення кар'єрів. Найбільша частка викидів – понад 46 % припадає на підприємства м. Луцька, Локачинського та Володимир-Волинського районів, де основними забруд-

нювачами є ПАТ «Гнідавський цукровий завод», Локачинський газопромисел, ПАТ «Володимир-Волинська птахофабрика» та ТзОВ «Птахокомплекс “Губин”».

У 2015 р. в області налічували 544 основних водокористувачів, якими використано 53,23 млн.м³ свіжої води [1]. У поверхневі водойми скинуто 33,11 млн. м³ зворотних вод [2]. Найбільше їх скинуто у містах Луцьк (17,3 млн. м³), Нововолинськ (5,5 млн. м³) та у Горохівському районі (3,8 млн. м³). Основними забруднювачами водних об'єктів є підприємства житлово-комунального господарства, серед яких – комунальні підприємства «Луцькводоканал» та «Дубищенське ЖКГ».

Земельний фонд області у 2015 р. становив 2 014,4 тис. га, з них 1 048,0 тис. га або 52 % займають сільськогосподарські угіддя, що свідчить про високий рівень сільськогосподарської освоєності земель.

Суттєвим чинником негативного впливу на природні ресурси області, а також одним із потенційних джерел забруднення довкілля є розміщення небезпечних відходів. Протягом 2015 р. утворилось 638 849,0 т небезпечних відходів I–IV класів небезпеки. Більша частина утворених відходів (638 286,1 т) належить до IV класу небезпеки. Відходи I класу небезпеки склали 26,1 т, II класу – 270,5 т, III класу – 266,3 т. Найбільше утворено небезпечних відходів на підприємствах міст Луцьк (292 999,0 т) та Нововолинськ (138 035,8 т) [3]. Основним джерелом утворення відходів є підприємства гірничо-видобувного, машинобудівного, будівельного, деревообробного комплексів, серед яких ПАТ «СКФ Україна», ТзОВ «Кромбергенд Шуберт», ПАТ «Електротермометрія», ПАТ «Нововолинський ливарний завод», «ТзОВ “Промлит”».

Для проведення екологічної оцінки вибрано такі показники: викиди забруднювальних речовин в атмосферу (т/км²); частку забруднених вод у загальному обсязі відведення зворотних вод у природні поверхневі водні об'єкти (%); внесення мінеральних добрив (кг/га); обсяги накопичення промислових токсичних відходів (т/км²) (рис.).

Висновки. Критичний стан характерний лише для Луцького району. Незадовільний стан простежено у містах Луцьку, Ковелі, Володимир-Волинському, Нововолинську та Горохівському районі. Нейтральний стан притаманний Рожищенському, Володимир-Волинському та Іваничівському районам. Задовільною екоситуацією характеризуються Ківерцівський, Любешівський, Любомльський, Старовижів-

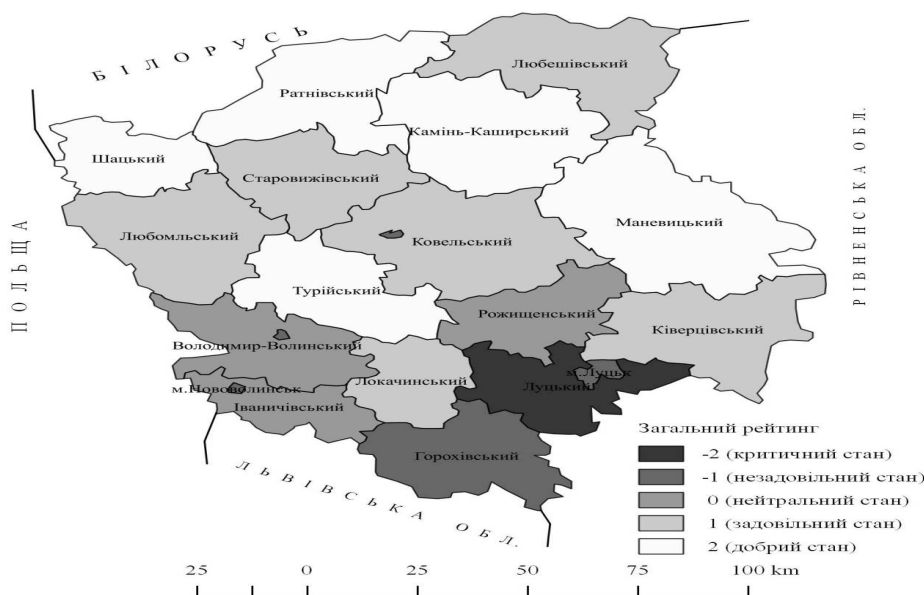

Рис. Рейтингова оцінка адміністративно-територіальних утворень Волинської обл. за екологічними показниками

ський, Ковельський та Локачинський райони. Добрим за екологічними показниками є стан у Шацькому, Ратнівському, Турійському, Камінь-Каширському та Маневицькому районах.

Джерела та література

1. Довкілля Волині: статистичний збірник. – Луцьк, 2014. – 47 с.; Луцьк, 2015. – 45 с.
2. Статистичний щорічник Волинської області за 2015 рік / Головне управління статистики у Волинській області. – Луцьк, 2016. – 478 с.
3. Офіційний сайт Головного управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua>.

Караїм О. А. – кандидат економічних наук, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища

СНУ імені Лесі Українки

Корнейко О. А. – студентка IV курсу хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Еколого-економічні особливості ведення лісомисливської діяльності у ДП «Горохівське ЛМГ»

Постановка проблеми. Важливою галуззю діяльності лісових підприємств є мисливське господарство. Проте сьогодні є низка проб-

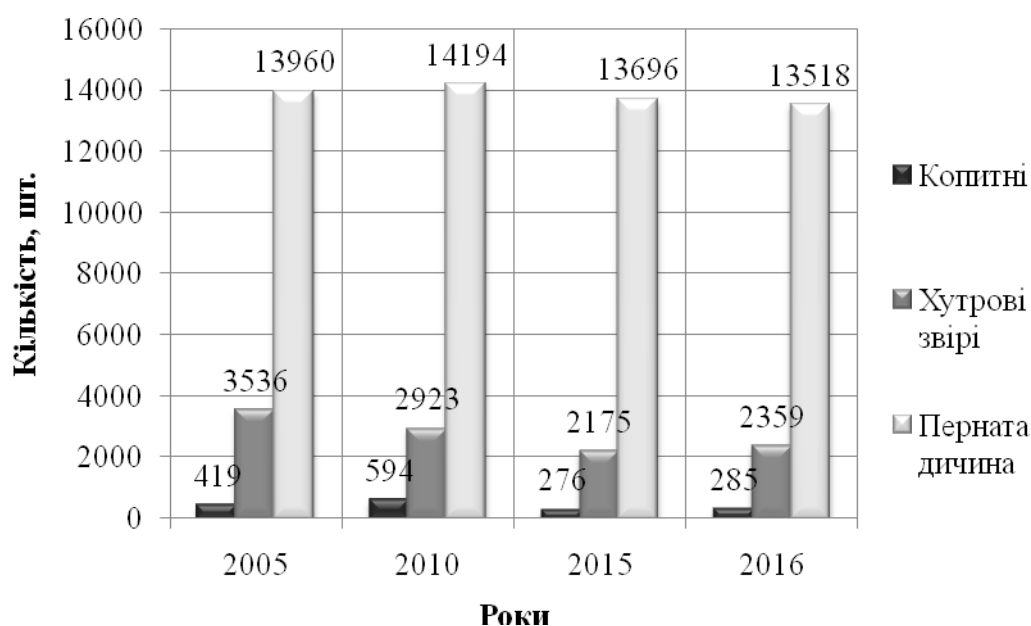
лем з якими воно змушене стикатися. Окрім цього, перед мисливськими господарствами стоять такі важливі завдання, як забезпечення стратегії сталого розвитку та оптимізація користування мисливськими угіддями [2]. Тому дослідження лісомисливської діяльності є досить актуальними та потребують уваги.

Метою дослідження є вивчення еколого-економічних особливостей ведення лісомисливської діяльності в ДП «Горохівське ЛМГ», виявлення наявних проблем і визначення шляхів їх вирішення.

Результати дослідження. Загальна площа мисливських угідь ДП «Горохівське ЛМГ» становить 66328 га, що розподілена за такими категоріями угідь: польові – 47607 га, лісові – 11857 га та водно-болотні – 6864 га [1].

У 2016 році у районі кількість штатних працівників, зайнятих у мисливському господарстві становила 6 чоловік, з яких 1 мисливствознавець і 5 єгерів. Незважаючи на те, що працівники намагаються контролювати дотримання правил полювання мисливцями, у 2012 р. було складено 5 протоколів на порушників правил полювання і накладено штрафів на суму 1,428 тис. грн, а у 2014 році зареєстровано 4 протоколи порушень цих правил. Також проведено 80 рейдів з охорони державного мисливського фонду і задіяно в рейдах 320 людей [1].

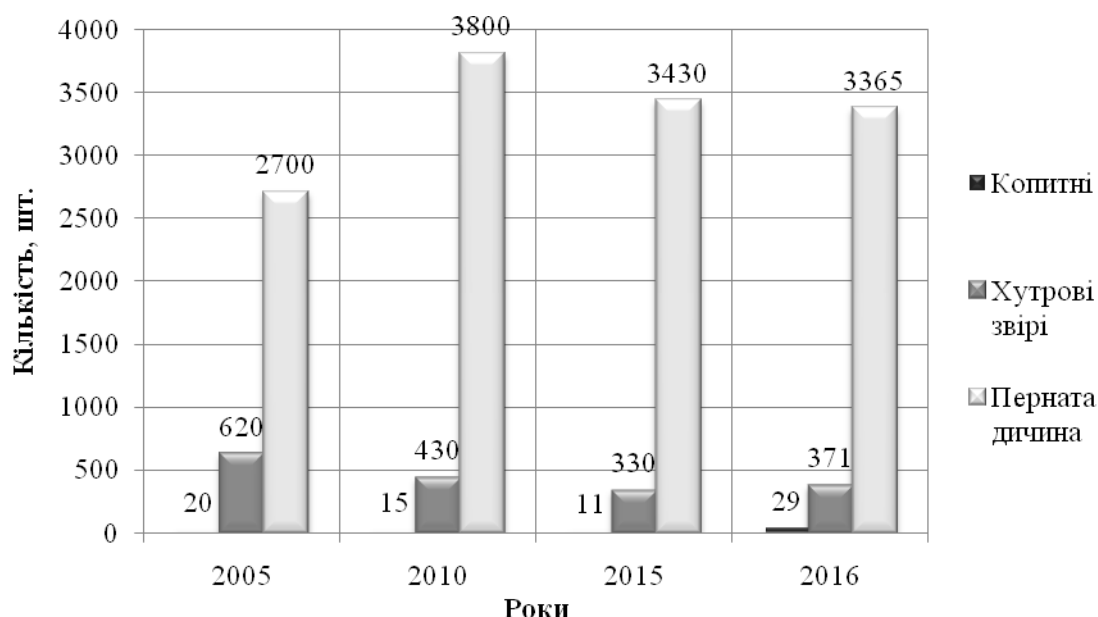
Динаміку обліку чисельності наявної мисливської фауни у продовж 2005–2016 рр. зображено на рис. 1.

Рис. 1. Динаміка чисельності наявних видів тварин за період 2005–2016 рр.*

*Джерело: [1]

Також у продовж 2005–2016 рр. було видобуто (відстріляно) значну кількість тварин, динаміка яких зображена на рис. 2.

Рис. 2. Динаміка чисельності відстріляних видів тварин за період 2005–2016 рр.*

*Джерело: [1]

Із загального переліку тварин до Червоної Книги України занесено видру.

Відстріл мисливської фауни проводиться за ліцензіями організованими бригадами. У 2012 році було отримано 9 ліцензій на козулю і 16 на кабана. При цьому було добуто 7 козуль і 10 кабанів [1].

За 2014 р. від ведення мисливського господарства підприємством одержано доходу на суму 144 тис. грн, за 2015 р.–197 тис. грн, за 2016 р. – 263 тис. грн.

Хоч мисливство в районі має позитивний характер розвитку, проте виникають певні проблеми функціонування підприємства. Основними з яких є значна кількість випадків браконьєрства та недостатнє фінансове й матеріальне забезпечення програм збереження та відтворення мисливських і Червонокнижних видів звірів і птахів та ін.

Шляхами вирішення цих проблем є: забезпечення стратегії сталого багатофункціонального розвитку мисливського господарства; надійна охорона державного мисливського фонду; забезпечення постійного захисту і якісного покращення біотопів шляхом збільшення площ відтворювальних ділянок; всебічне висвітлення мисливсько-

господарських заходів у ЗМІ задля формування сприятливої громадської думки про мисливське господарство та полювання; посилення взаємодії правоохоронних органів та користувачів мисливських угідь у питаннях щодо охорони державного мисливського фонду.

Висновки. У цілому лісомисливська діяльність підприємства має задовільний характер. Періодично проводиться облік чисельності наявних та відстріляних видів тварин, працівники стежать за дотриманням правил полювання і, у разі їх порушень, накладають штрафи, а також лісництво отримує хороший дохід від ведення мисливського господарства. Разом з цим є низка проблем, які підприємству необхідно вирішити.

Джерела та література

1. Волинське обласне управління лісового та мисливського господарства. Офіційний сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lis.volyn.ua/?p=3455>.
2. Гірс О. А. Лісовпорядкування : Підручник / О. А. Гірс, Б. І. Новак, С. М. Кашпор. – К. : «Арістей», 2004. – 384 с.

Костюкевич І. І. – студентка IV курсу
хімічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Моніторинг екологічного стану р. Стохід

Постановка проблеми. Водні ресурси є важливим компонентом гідросфери Землі і невід'ємною частиною кожної екосистеми. Особливо це стосується прісноводних водойм, кругообіг води яких залежить від середовища довкілля, а також глобальних змін клімату і забруднення атмосфери, які впливають на водні ресурси.

Головними користувачами водних ресурсів виступають сільське, лісове, комунальне господарство та населення району, які безпосередньо забирають воду з річок та підземних водоносних горизонтів, застосовуючи її для господарських потреб, а потім скидають забруднені стічні води [1].

Тому потрібно проводити дослідження і контролювати якість поверхневих вод, щоб збалансувати водо-ресурсний потенціал територій з водогосподарським навантаженням на них таким чином, щоб запобігти подальшому погіршенню водно-екологічної ситуації.

Мета дослідження. Екологічні параметри якості водних ресурсів та їх зміна у р. Стохід протягом 2014 – 2015 рр.

Результати дослідження. Спостереження за якісним станом поверхневих вод річки Стохід у 2014–2015 роках проводилось у смт Любешів лабораторією Волинського обласного центру з гідрометеорології. На протязі 2014 року всього по визначеній території було відібрано 39 гідрохімічних проб, виконано 273 аналізи.

На пункті спостереження норму перевищували такі компоненти: БСК₅ – лише у квітні на 0,04 мг/дм³, амоній сольовий увесь рік знаходився вище значення ГДК (найвищий показник – 0,93 мг/дм³ у травні), усі інші данні знаходилися у межах норми.

Показники води, взяті у 2015 році, характеризувалися перевищенням таких величин: амонію сольового є перевищення норми окрім листопада (найбільше значення – 0,28 мг/дм³ було у травні), азот нітритів вищий значення ГДК, окрім травня і вересня, а найбільша його кількість була у квітні і складала – 0,281 мг/дм³, усі інші показники знаходилися у межах норми.

На підставі проведених досліджень встановлено, що поверхневі води досліджуваного об'єкту за показниками сольового блоку відносяться до I та II класів якості, а за показниками трофо-сапробіологічного блоку вони відносяться до II–IV класів якості. Серед блоку специфічних показників токсичної дії в розрахунках був використаний лише один показник – залізо загальне і за його величиною води у річки Стохід відносяться до III класу якості. Проведеними розрахунками визначення класу якості води встановлено, що найбільше впливають на погіршення якісного стану водних ресурсів показники хрому і цинку.

Дослідженнями якості поверхневих вод визначеної території за останній період встановлено, що за роки, на протязі яких проводяться регулярні спостереження за якістю поверхневих вод відбулося значне погіршення їх екологічного стану. Особливо небезпечного обсягу набула евтрофікація поверхневих вод, тобто збільшення концентрацій біогенних речовин. Суттєво виріс показник органічних сполук та вміст специфічних речовин токсичної дії [2].

Підвищення вмісту окремих хімічних сполук пов'язане зі стоком із сільськогосподарських угідь, на яких активно використовуються добрива, зі складуванням добрив біля відкритих водойм, а також їх забрудненням господарсько-побутовими стоками.

Невідповідність якості води у річці встановленими оптимальними і допустимими показниками говорить про здійснення необхідних цілеспрямованих заходів по покращенню екологічного стану і захисту екосистем річки. Першочергово ці заходи повинні бути спрямованні на зниження антропогенного евтрофування і забруднення водного об'єкту специфічними речовинами токсичної дії.

Висновки. Отже, визначення категорій якості води за середніми значеннями згідно екологічної класифікації для кожного гідрохімічного показника дозволяє їхні значення переводити в показники якості води (індекси, категорії, класи), які відображають суть самої оцінки. Саме зміни умов формування якості води під впливом антропогенних чинників мають важливе значення для вирішення питань водогосподарської діяльності, реалізації природоохоронних і відновлювальних заходів.

Джерела та література

1. Вишневський В. І. Річки і Водойми України. Стан і використання / В. І. Вишневський. – К.: Віпол, 2000. – 420 с.
2. Сніжко С. І. Оцінка та прогнозування якості природних вод / С. І. Сніжко. – К.: «Ніка-Центр», 2001. – 264 с.

Головей О. П. – кандидат хімічних наук,
доцент кафедри промислової біотехнології
та загальної хімії Дніпровського
державного технічного університету
Кузьменко М. О. – студентка
групи БТ-14-1д ДДТУ
Фіголь В. П. – журналіст, член
Національної спілки журналістів України

Проблема озеленення та ставлення до неї місцевого менеджменту та населення в Кам'янському

Постановка проблеми. Рослини у сучасному місті – головний союзник людини у виживанні: беруть участь у регулюванні температури, складу атмосфери (насичення киснем, адсорбція пилу тощо), гідробалансу повітря і ґрунтів. Надають середовище існування та харчову базу цілій екосистемі.

Стан та перспективи зелених насаджень у більшості населених пунктів України свідчить про брак розуміння їх ролі у житті людини.

Наочним прикладом цього є поводження з рослинами в індустріальному місті Кам'янське, яке стабільно входить у трійку найзабрудненіших міст України і має негативний приріст населення [3]. За даними міської програми «Здоров'я населення Дніпродзержинська (колишня назва Кам'янського – прим. авторів тез) на 2015–2019 роки», в місті річна чисельність померлих перевищує число народжених в 1,6 рази. А серед захворювань лідери – недуги системи кровообігу та органів дихання. Причому в 2015 р. розповсюдженість хвороб органів дихання зросла на 60 %, а кількість інсультів зросла удвічі [3].

У Кам'янському, за даними міської влади, понад 80% зелених насаджень досягли вікової межі, знаходяться в аварійному стані тощо.

Мета дослідження. Метою дослідження було виявити ставлення органів місцевого самоврядування та мешканців Кам'янського до проблеми озеленення.

Результати дослідження. Масові організовані заходи з озеленення протягом останніх 5 р. зводились до тотального обрізання крон, знищення кущів та саморослої порості. Обрізка гілок, що подається та фінансується як санітарна або омолоджувальна, проводиться без обробки зрізів, нерідко з порушенням сезонності. «Омолоджуються» всі дерева підряд з обрізанням майже всієї крони, а часто дерево обрізується до високого пенька.

Спостереження за деревами, що були піддані обрізці на вулицях та прибудинкових територіях, свідчать: 10 % обрізаних дерев не відновили свою життєдіяльність – нема нових паростків. Приблизно 30 % обрізаних «омолоджуючою обрізкою» дерев припиняє ріст паростків протягом 3–4 років. Стовбури гниють, втрачають кору. На думку фахівців, за 5–7 років більшість обрізаних дерев загине від стресу та інфекцій. Ситуацію погіршують дії браконьєрів, що зносять дерева на паливо, пожежі на стихійних звалищах побутового та будівельного сміття.

Водночас у місті відсутні адекватні посадки нової рослинності.

В Кам'янському відсутні дані про інвентаризацію зелених насаджень – необхідність такої інвентаризації менеджмент декларує у всіх міських переліках екологічних заходів протягом останніх 7-8 років. Зелені насадження, за винятком кількох об'єктів, не стоять на балансі в жодній структурі виконавчої влади чи комунального підприємства.

Активність місцевих політиків та громадських лідерів щодо поводження із зеленими насадженнями зводяться до виголошення

промов та обіцянок під час виборчих кампаній або стихійних заходів з озеленення, після яких місцеві мешканці досі розбирають купи напиляних гілок на багаття – у Кам'янському через завали рослинних решток виникла мода на своєрідні пікніки з шашликами на прибудинкових територіях.

Водночас в місті чимдалі активізується стихійне, неорганізоване озеленення. Кам'янчани самостійно та самовільно опоряджують прибудинкові території, саджають квіти, кущі та дерева. Тон процесу задають місцеві менеджери та політики: під час щорічного місячника благоустрою під назвою «міська толока» або під час передвиборчих перегонів вони висаджують стихійно рослини, багато з яких гине через брак догляду.

Висновки. Наведені дані свідчать: більшість кам'янчан не розуміють, що значне зменшення об'ємів зелених насаджень посилить вразливість території міста до впливу кліматичних та екологічних негативних факторів [4]. Люди не визнають себе складовою частиною екосистеми, не усвідомлюють зв'язку між станом зелених насаджень та власним благополуччям. Як свідчать дані соціопитувань, замовлених різними політсилами в період виборів 2015 року, питання екології посідають 5 місце серед пріоритетів для кам'янчан. Тобто екологія і безпека, екологія і здоров'я для мешканців Кам'янського (місто втратило статус 250-тисячника 4 роки тому) – різні і нерівнозначні речі. Між тим, як стверджує екоцентризм – напрямок екологічної етики, яка співзвучна етиці збалансованого розвитку [1], саме актуалізація людини себе зсередини назовні – від особистого простору до сфери існування (помешкання, подвір'я, населений пункт, регіон, країна, біосфера) може вважатись збалансованим розвитком. Коли людське «я» розширюється до масштабів природної системи, їхні інтереси збігаються [2].

Джерела та література:

1. Кліматичний форум східного партнерства (КСФП) та Робоча група громадських організацій зі зміни клімату (РГ НУО ЗК), 2014, ISBN 978-617-7136-02-5.
2. Марушевський Г. Б. Етика збалансованого розвитку: Монографія. – К.: Центр екологічної освіти та інформації, 2008. – 440 с.
3. Рішення Дніпродзержинської міської ради «Про затвердження Екологічної програми міста Дніпродзержинськ на 2016–2020 рр.».
4. Ролстон III X. Существует ли экологическая этика? // Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности: Пер. с англ. и франц. – М.: Прогресс, 1990. – С. 279.

Музиченко О. С. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища

СНУ імені Лесі Українки

Ліщук С. О. – студент IV курсу хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Сукцесійні зміни видового складу рослинності на шахтних відвалах Львівсько-Волинського гірничопромислового регіону

Постановка проблеми. Інтенсивне протягом декількох десятиліть промислове освоєння Львівсько-Волинського кам'яновугільного басейну призвело до негативних змін навколишнього середовища, деградації природних ландшафтів, які потребують відновлення, у зв'язку з чим фітомеліорація девастрованих земель набуває особливої актуальності.

Метою дослідження є аналіз видового складу рослинності шахтних відвалів Нововолинського промислового району Львівсько-Волинського гірничодобувного регіону умовах проходження сукцесійних змін.

Результати дослідження. Видобуток вугілля призвів до неминучих змін у рослинному покриві даних територій, в основі яких лежить часткове або повне знищення первинних рослинних біоценозів. Нагромадження породних відвалів шахт та знищення природної рослинності, стало основою виникнення сукцесії [3].

Процеси самозаростання на рекультивованих породних відвалах і розвиток штучних лісових насаджень на них відбуваються природним шляхом, без втручання людини. Ці сукцесійні процеси включають ряд послідовних етапів, кожен з яких характеризується певним видовим набором рослин та притаманними для нього новими властивостями.

На сьогодні дослідження перебігу антропогенно-природної сукцесії рослинності на шахтних відвалах є досить актуальним, оскільки це, в майбутньому, дасть змогу оцінити можливість управління даним процесом, з метою покращення екологічного стану даних ландшафтів та повернення їх у народногосподарське використання [2].

До флори шахтних відвалів навколо м. Нововолинська відносять сукупність популяцій усіх видів, які штучно створені людиною в результаті рекультивациі та ті, що поселяються спонтанно [2]. В загальній картині видового розвитку на нерекультивованих шахтних відвалах, можна виділити декілька стадій сукцесії.

1) Деревна стадія, яка є притаманна для всіх екоотопів даних ландшафтів. Основними представниками деревних порід є береза повисла (*Betula pendula*), осика (*Populus tremula*), частково акація біла (*Robinia pseudoacacia*). Також в результаті польових досліджень була виявлена сосна звичайна (*Pinus silvestris*). В даній стадії є певні особливості почерговості домінування даних видів у вертикальній площині. Так у підніжжя поширені мікроасоціації мезогігрофіта *Populus tremula*; у середній площині – угруповання мезофіта *Betula pendula* (тут же і представники виду *Robinia pseudoacacia*); на верхній – подекуди *Robinia pseudoacacia* та ксерофіт *Pinus silvestris*. Відсутність великої кількості дерев у верхніх частинах відвалів пояснюється жорсткістю умов проживання та часто сильним впливом вітру. Найвищий рівень заростання спостерігається з західної сторони відвалів, менше з північного та східного та найменше з півдня [1].

2) Деревно-мохова стадія, яка притаманна для схилових екоотопів. На відкритих та змитих ділянках з великою кількістю каменів та породи поселяються мохи роду *Bryum*.

3) Деревно-різнотравна стадія складається з двох наборів екологічно різноцінних угруповань, один з яких характеризує ксерофітні умови верхніх плато, а другий – частково мезофітезовані перетворені в ході фізико – хімічних процесів місцезростання.

4) Деревно-чагарниково-злакова стадія, кінцевою ланкою якої є асоціація *Pineto-Quercetum* [1].

Для рекультивованих відвалів також можна виділити чотири стадії сукцесійних змін. Першою з них є мохово-нечуйвітрова, де першими поселенцями є мохи із роду *Bryum*, яких потім замінює зозулин льон (*Polytrichum commune*). Домінантною рослиною є нечуйвітер волохатий (*Hieracium pilosella*). На другій, злаково-різнотравній стадії, домінують лучні трави, а саме куничник наземний (*Calamagrostis tisepegeios*), тонконіг лучний (*Poa pratensis*), конюшина повзуча (*Trifolium repens*), полин звичайний (*Artemisia vulgaris*). При злаковій стадії, постійним домінантом є *Calamagrostis tisepegeios*, який покриває 20–25 % площі. Деревно-чагарникова стадія є завершальною. Голов-

ним видом тут є *Robinia pseudoacacia* з домішками *Populus nigra* та *Betula pendula*. Чагарникові види представлені такими рослинами як шипшина (*Rosa majalis*), ожина сиза (*Rubus caesius*).

Висновки. Сукцесійні процеси на шахтних відвалах відбуваються відповідно до природних умов даної території. Розвиток видового різноманіття на рекультивованих та нереккультивованих шахтних відвалах навколо м. Нововолинська проходить здебільшого у чотири стадії, кожна з яких характеризується певним видовим набором та домінуванням певних видів. Також спостерігається вертикальне чергування видів у структурі відвалів. Проте, природна зміна видового складу не є достатньо швидкою для досягнення бажаного ефекту в короткі терміни, тому участь людини є неминучою і потребує певних фінансових затрат.

Джерела та література

1. Башуцька У. Б. Сукцесії рослинності породних відвалів шахт Червоноградського гірничопромислового району : монографія / У. Б. Башуцька. – Львів : РВВ НЛТУ України, 2006. – 180 с.
2. Кучерявий В. П. Фітомеліорація / В. П. Кучерявий. – Львів : Світ, 2003. – 540 с.
3. Музиченко О. С. Сучасний екологічний стан Нововолинського промислового району Львівсько-Волинського гірничодобувного регіону / О. С. Музиченко // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – Луцьк : РВВ Вежа. – 2005. – №3. – С. 217–221.

Пижик І. С. – аспірант Інституту Екології Карпат НАН України

Запаси органічного карбону в середньо і старовікових лісах Стрийсько-сянської Верховини

Постановка проблеми. Зважаючи на потребу регіональних оцінок депонування вуглецю та встановлення ролі лісових екосистем у зв'язуванні вуглекислого газу атмосфери, впродовж останніх років в Україні було проведено низку досліджень в різних регіонах з розрахунком величини акумуляції органічного вуглецю лісовими насадженнями. Проте, у переважній більшості з них детально вивчено акумулювання органічного вуглецю у розрізі адміністративних терито-

ріальних одиниць або лише надземною частиною фітомаси деревного ярусу, і тільки в роботах В. П. Пастернака зроблена комплексна оцінка депонування вуглецю у живій фітомасі, підстилці та стовбуровому фітодетриті лісів північного сходу України [1].

Мета досліджень: Основною метою дослідження була оцінка запасів, вмісту та просторового розподілу органічного Карбону у старовікових лісових екосистемах. На території дослідження було закладено 7 пробних площ на яких в 3-х кратній повторності відібрано зразки підстилки (за методом Скородумова) та ґрунту з Н і Н_p горизонтів [рис 1].

Результати дослідження. Стрійсько-Сянська Верховіна – фізико-географічний район Українських Карпат в межах Турківського і Сколівського районів Львівської області. Розташована у верхів'ях річок Опору, Стрию та Сяну. На підставі дешифрування супутникових знімків Landsat встановлено, що загальна площа Стрійсько-Сянської Верховини становить 130 254 га, а площа вкрита лісом 60 191 га (46,2 %) з переважанням хвойних лісів, які займають 29,3 % [3]. Точки дослідження розташовані на території Боринського лісгоспу Яблунівського лісництва поблизу сіл, яке входить до складу РЛП «Надсянський». Всі точки дослідження розташовані у різних лісорослинних умовах на схилах різної крутизни, експозиції і висоти над рівнем моря [табл.1].

Рис. 1. Розташування пробних площ на території дослідження (характеристика точок відбору подана у таблиці 1)

Встановлено, що запаси підстилки оливаються від 4,42 т га⁻¹ у 40-а річному яличнику до 26,35 т га у 103-х річному буковому яличнику [табл. 2].

Таблиця 1

Локалізація та характеристика пробних площ середньо- і старовікових лісів Стрийсько-Сянської Верховини

Географічні координати	Експозиція, крутизна схилу, висота н.р.м	Квартал/ виділ	№ пробної площі (Т)	Біоценоз , формула деревостану	Вік, роки
49°10'8.20"Пн. ш. 22°48'49.60"Сх. д.	південно-західна, 5°, 704 м.	11/5	1	Ялиник, Ял10	40
49°10'8.90"Пн. ш. 22°48'46.20"Сх. д.	південно-західна, 5°, 713 м	11/5	2	Ялицевий-ялиник, Ял8Яц2	40
49°10'27.81"Пн. ш. 22°49'32.10"Сх.д.	південно-східна, 5°, 696 м.	11/3	3	Моно-ялицевий, Яц10	40
49°10'50.30"Пн. ш. 22°47'27.70"Сх. д.	північно-західна, 25°, 820 м.	6/6	4	Буково-ялиновий-яличник, Яц8Ял1Бк1	70
49°10'48.20"Пн. д. 22°47'16.60"Сх. д.	північно-східна, 7°, 801 м	7/12	5	Ялиновий-яличник, Яц9Ял1	70
49°11'5.20"Пн. д. 22°47'21.80"Сх. ш.	північна, 10°, 753	5/9	6	Буковий-яличник, Яц9Бк1	80
49°12'20.30"Пн. ш. 22°45'27.43"Сх. д.	північно-західна , 15°, 659 м	1/27	7	Буковий-яличник, Яц8Бк2	103

Результати досліджень узгоджуються з публікаціями українських і зарубіжних авторів, які вважають, що на величину запасів підстилки і вмісту органічного Карбону в ній впливає наявність піднаметового вкриття, зокрема чагарників та трав'яного покриву, які зумовлюють доступ сонячних променів і перерозподіл вологи в підстилці і ґрунті,

що веде до зміни швидкості розкладу підстилки, величини її зольності та запасів органічного Карбону [2, 4, 5].

Таблиця 2

Вміст та запаси органічного Карбону середньо- і старовікових лісів Стрийсько-Сянської Верховини

№ пробної площі	Формула деревостану	Вік деревостану	Запаси підстилки; т-га-1	Зольність підстилки; %	Вміст органічної речовини; %	Вміст $C_{орг}$; %	Грунтові горизонти	Глибина відбору, см	Вміст $C_{орг}$; %	Вміст гумус, %
1	Ял10	40	4,42	13,16	86,84	46,90	Н	2	11,58	19,96
							Нр	16	1,61	2,78
2	Ял8Яц2	40	7,56	20,76	79,24	42,79	Н	3	11,15	19,22
							Нр	19	1,87	3,22
3	Яц10	40	15,51	17,52	82,48	44,54	Н	4	10,22	17,62
							Нр	15	2,57	4,44
4	Яц8Ял1 Бк1	70	23,39	13,25	85,75	46,85	Н	7	9,44	16,28
							Нр	20	3,02	5,20
5	Яц9СЯ л1	70	5,95	10,17	88,96	48,04	Н	6	7,84	13,51
							Нр	24	2,98	5,13
6	Яц9Бк1	80	14,92	21,58	78,42	42,35	Н	6	5,32	9,18
							Нр	30	3,48	4,73
7	Яц8Бк2	103	26,35	22,71	69,89	41,74	Н	5	3,52	6,08
							Нр	41	0,97	1,67

Вміст органічного карбону і гумусу в ґрунтах значно коливається: від 11,58% $C_{орг}$ та 19,96 % гумусу 40-ка річному яличнику до 3,52% $C_{орг}$ і 6,08 гумусу у Н горизонті у 103-х річному буковому яличнику. На всіх пробних ділянках, окрім площі № 7, гумусовий горизонт ґрунту є частково оторфованим, що свідчить про сповільнення темпів мінералізації підстилки. Також помітна тенденція різкого зменшення вмісту $C_{орг}$ і гумусу у Нр горизонтах, що є типовим для всіх ґрунтів даного типу [4, 6].

Джерела та література

1. Лакида П. І. Фітомаса лісів України: Монографія/ П. І. Лакида. – Тернопіль: Збруч, 2002. – 256 с.;

2. Рожак В.П., Козловський В.І. Запаси й елементний склад опаду та підстилки в лісових екосистемах Стрийсько-Сянської Верховини (Українські Карпати) // Вісник ЛНУ ім. Івана Франка. Серія біологічна. – 2013. – Вип. 62. – С. 160–169.
3. Цуняк А. М. Розподіл наземного вкриття Стрийсько-Сянської височини на основі супутникових знімків Landsat [Електронний ресурс] / А. М. Цуняк, О. Г. Часковський, М. М. Король // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.14. – С. 27–31. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnltu_2013_23
4. Шпаківська І.М. Водорозчинний вуглець у ґрунтах наземних екосистем Сколівських Бескидів (Українські Карпати) / І. Шпаківська // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. біол.– 2008. – 48. – С. 89–96.
5. Честных О. В., Лыжин В. А., Кокшарова А. В. Запасы углерода в подстилках лесов России // Лесоведение. 2007. – № 6. – С. 114–121;
6. Щепашенко Д. Г. Запасы органического углерода в почвах России / Д. Г. Щепашенко Л. В. Мухортова, А. З. Швиденко, Э. Ф. Ведрова // Почвоведение, 2013, № 2, С. 123–132

Музиченко О. С. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища СНУ імені Лесі України
Приймак Ю. Ю. – студентка IV курсу хімічного факультету СНУ імені Лесі України

Екологічний стан та рекреаційний потенціал оз. Святе Камінь-Каширського району Волинської області

Постановка проблеми. Озера відносяться до числа найважливіших елементів природних ландшафтів. Їх роль в житті людини визначається, в першу чергу, великими запасами прісної води [2].

На Поліссі озера та їх узбережжя є основними об'єктами рекреаційної діяльності. Основою для розвитку рекреації слугують рекреаційні ресурси, що включають місцевість зі сприятливим кліматом, привабливими ландшафтами, лісом, узбережжями водойм. Місцеві рекреаційні системи повинні формуватися для задоволення потреб населення у відпочинку поблизу місць постійного проживання на базі водойм, сприятливих для організації відпочинку. В зв'язку з цим

завдання вивчення рекреаційного потенціалу водних екосистем, зокрема, озер набуває особливої актуальності [1].

Метою роботи є оцінка екологічного стану та рекреаційної придатності акваторії озера Святе Камінь-Каширського району Волинської області.

Результати дослідження. Екологічний стан озера оцінювався з урахуванням нормативів екологічної безпеки водокористування та екологічних нормативів якості поверхневих вод України [3]. Серед показників сольового блоку визначали вміст хлоридів та сульфатів, показники трофо-сапробіологічного блоку включали: прозорість та колірність води, запах та його інтенсивність, водневий показник, БСК₅ та розчинений кисень (табл. 1).

За результатами досліджень якість води за показниками сольового блоку в межах ГДК для водойм рибогосподарського призначення.

Колір та запах води озера може бути різним за наявності у ній органічних домішок. Вода озера Святе світло-жовтого кольору, прозора, з низьким вмістом завислих речовин. Запах води з інтенсивністю у 2 бали, характеризується як рибний, що властиво для озер.

Таблиця 1

Основні гідрохімічні показники якості води о. Святе за 2016 рік*

Середні значення показників сольового блоку якості води, мг/дм ³		Середні значення трофо-сапробіологічних показників якості води, мг/дм ³							
Хлориди	Сульфати	Прозорість (см)	Колір води	Запах води	Інтенсивність запаху (бали)	рН (одиниць)	Завислі речовини	БСК ₅ , мг/О ₂ /л	Розчинний кисень, мг О ₂ /л
25,0	22,0	58	світло-жовтий	рибний	2	6,8	0,12	1,5	4,0

*За даними Волинської гідрогеологомеліоративної партії.

Водневий показник (рН) середовища згідно досліджень в межах норми і становить 6,8, що відповідає вимогам для зон рекреації водних об'єктів та ГДК_{рибогосп.}.

Таким чином, згідно екологічних нормативів якості поверхневих вод показники якості води озера Святе за показниками 2016 р. знаходяться в межах ГДК_{рибогосп.} та вимог щодо водойм для рекреаційного використання [4].

Дослідження рекреаційного потенціалу акваторії оз. Святе показали, що морфометричні показники озера (довжина, глибина, ширина, ступінь заростання берегів вищою водною рослинністю та ін.) забезпечують сприятливі умови для усіх контактних видів відпочинку, таких як купання, стрибки у воду та ін. Оцінка акваторії озера Святе, яка відображає можливість розвитку промислових видів відпочинку, вказує, що тут є сприятливі умови для любительського рибальства.

Висновки. Критерієм оцінювання придатності озера Святе для рекреації є сукупність показників, що включають аналіз екологічного стану поверхневих вод. За показниками сольового та трофо-сапро-біологічного блоку вода озера відповідає вимогам щодо ГДК_{рибогосп.} та водойм рекреаційного використання.

За сукупністю цільових показників акваторія озера Святе має сприятливі умови для більшості видів рекреаційної діяльності, що сприяє безпечному відпочинку на водоймі.

Природно-кліматичні умови оз. Святе, а також естетична привабливість аквальних ландшафтів у поєднанні з лісовими масивами сприяє розвитку як рекреації так і для існуванню іхтіофауни, розведенню різних видів риб, підвищенню рибопродуктивності озера.

Джерела та література

1. Андрусак Н. С. Методика комплексної оцінки екологічного стану водних рекреаційних ресурсів / Н. С. Андрусак // Ученые записки Таврического нац. ун-та имени В. И. Вернадского. Серия: География. – Том. 24 (63). – 2011. – № 2. – Ч. 2. – С. 3–7.
2. Лопух П. С. Общая лимнология: пособие для студентов геогр. фак. [Электронный ресурс] / П. С. Лопух, О. Ф. Якушко. – Минск : БГУ, 2011. – 366 с. – Режим доступа : <http://www.elib.bsu.by>.
3. Романенко В. Д. Методика екологічної оцінки якості поверхневих вод за відповідними категоріями / Романенко В. Д., Жукинський В. М., Оксіюк О. П., А. В. Яцик та ін. – К. : Символ-Т, 1998. – 28 с.
4. Шевцова Н. С. Рекреационная оценка акватории озер республики Беларусь на основе целевых показателей / Шевцова Н. С., Власов Б. П., Зайцев В. М. // Природные ресурсы. – 2001. – № 3. – С. 134–137.

Гулай Л. Д. – доктор хімічних наук,
професор, завідувач кафедри екології
та охорони навколишнього середовища
СНУ імені Лесі Українки

Різніченко А. В. – студентка IV курсу
хімічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Оцінка антропогенного навантаження на ландшафти басейну р. Вижівка (в межах Ратнівського району)

Постановка проблеми. За останніх 30 років природні умови басейну річки Прип'ять зазнали особливо інтенсивних і масштабних перетворень, пов'язаних із реалізацією програм раціонального та ефективного використання водних, земельних та інших природних ресурсів. Не виключенням стала і річка Вижівка, що належить до басейну Прип'яті та є її правою притокою першого порядку. Найбільшого впливу на стан природного середовища малої річки завдала реалізація державної програми меліорації земель [1].

Шляхом штучного регулювання водного режиму було подвоєно площу сільськогосподарських угідь, але через неналежний стан та сумнівну якість експлуатації інженерних систем почали розвиватися такі природні процеси, як вторинне заболочування земель, надлишок зволоження в багатоводні роки і його дефіцит в маловодні, деградація ґрунтового покриву, евтрофікація водойм. Розвиток цих вторинних природних процесів набув негативного, а за певних умов і катастрофічного характеру [1].

Метою дослідження є визначення рівня антропогенного навантаження та збалансованості ландшафтів басейну річки Вижівки.

Результати дослідження. Для визначення оцінки антропогенного навантаження на території Ратнівського району використовують систему п'ятибальної оцінки, розроблену Б. І. Кочуровим і Ю. Г. Івановим [2], яка дає можливість врахувати комплекс чинників, що впливають на довкілля та оцінити її стан за відповідними показниками (табл. 2). Відповідно до методики необхідно розрахувати коефіцієнт абсолютного (K_1) і відносного (K_2) антропогенного навантаження [2]. Розрахунки показали, що K_1 становить 3,9, що характе-

ризує високий ступінь напруженості ландшафту за антропогенним навантаженням, а K_2 дорівнює 1,38, що показує ступінь відносної напруженості території як близьку до збалансованої.

Кількісні значення показників антропогенної навантаженості і збалансованості дають можливість перейти до оцінки екологічної стійкості та стабільності ландшафтів території [3]. Основою такої оцінки є коефіцієнт екологічної стабільності ландшафту (КЕСЛ1). Для площі Ратнівського району, який охоплює переважно частину долини верхньої Прип'яті і пониззя річки Вижівка, значення КЕСЛ1 вказує на те, що ландшафти району є умовно стабільними, оскільки КЕСЛ1 становить 2,43.

Оцінку антропогенного навантаження можна здійснювати через показник збалансованості території за сільськогосподарським використанням земель. Коефіцієнт сільськогосподарського використання земель (КС) розраховується, як відношення площ, що використовуються в сільськогосподарському виробництві ($S_{сг}$) до площ не сільськогосподарського призначення ($S_{несг}$) [3].

Таблиця 2

Коефіцієнти відносного і абсолютного антропогенного навантаження (АН) і ступінь сільськогосподарського використання земель Ратнівського району

Коефіцієнт еколог. стабільності ландшафту	Коефіцієнти абсолютного і відносного АН		Коефіцієнт с/г використання земель Кс ($S_{сг}/S_{несг}$)	Розподіл площі категорії земель (%) за АН, в балах				
	K1	K2		1	2	3	4	5
КЕСЛ1	3,9	1,38	0,34	48,5	8,0	8,0	27,0	11,6
2,43								

Висновки. На підставі проведених розрахунків коефіцієнтів антропогенного навантаження на басейн верхньої Прип'яті в Ратнівському районі можна стверджувати, що територія відноситься до незбалансованої, тому що в природно збалансованій K_1 повинен бути > 5 , а $K_2 < 1$ (в нашому випадку $K_1=3,9$; $K_2=1,38$). Коефіцієнт екологічної стабільності ландшафту в долині річки Прип'ять (КЕСЛ1 = 2,43) характеризує стан її як умовно стабільний. Розрахований коефіцієнт сільськогосподарського використання (КС) дає підставу вважати територію Ратнівського району територією з середнім ступенем сільськогосподарського використання, оскільки КС становить 0,34.

З метою скорочення антропогенного впливу і зниження екологічної напруги в межах річки Вижівка потрібно розробити і впровадити комплексну багатокomпонентну систему моніторингу стану басейну річки та оптимізувати структуру земельних угідь Ратнівського району з урахуванням ландшафтної будови території [4].

Джерела та література

1. Денисюк І. О. Ратнівщина / І. О. Денисюк, В. Т. Денисюк. – Луцьк: Надстир'я, 1998. – 352 с.
2. Кочуров Б. И. Оценка эколого-хозяйственного состояния территории административного района / Б. И. Кочуров, Ю. Г. Иванов // География и природопользование. – 1987. – № 4. – С. 49–54.
3. Нетробчук І. М. Оцінка антропогенного навантаження на басейн Верхньої Прип'яті в Ратнівському районі Волинської області [Електронний ресурс] / І. М. Нетробчук // Наукові записки Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка. Серія : Географічні науки : збірник наукових праць. – Суми, 2014. – Вип. 5. – С. 10–18 – Режим доступу: http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/9253/1/029_612_613_Netrobchuk.pdf
4. Чир Н. В. Розрахунок ступеня антропогенного навантаження на ландшафти басейнів малих річок (на прикладі річки Вижівки) [Електронний ресурс] / Н. В. Чир // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – Вип. 45. – С. 301–306. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviknu_2014_45_50

Музиченко О. С. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології

та охорони навколишнього середовища
СНУ імені Лесі Українки

Сандрика В. О. – студентка IV курсу
хімічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Особливості ведення лісового господарства в ДП «Прибузьке лісове господарство» Волинської області

Постановка проблеми. З еколого-ресурсних позицій ліс розглядається як компонент природи і як об'єкт господарської діяльності

людини. Ліс здійснює енергетичні, продукційні, біогеохімічні, відтворювальні, організаційні та охоронні функції.

Тому аналіз лісового фонду та лісогосподарської діяльності лісових господарств Волині на сучасному етапі є важливим і необхідним завданням.

Метою дослідження є оцінка лісогосподарської діяльності ДП «Прибузьке лісове господарство» Волинської області.

Результати дослідження. ДП «Прибузьке лісове господарство» розташоване в північно-західній частині Волинської області на території Любомльського та Шацького адміністративних районів. Загальна площа земель лісгоспу вкритих лісовою рослинністю становить 25177,1 га, в тому числі під лісовими культурами – 10032,2 га.

У лісгоспі виділяють наступні категорії лісів: ліси природоохоронного, наукового, історико-культурного призначення; рекреаційно-оздоровчі ліси; захисні ліси; експлуатаційні ліси. Основними лісоутворюючими породами є сосна звичайна (63,9 %), вільха чорна (21,6 %), дуб звичайний (9,0 %), береза повисла (1,1 %) та інші види дерев, частка яких становить 4,4%.

Для основних порід переважаючі класи віку для насаджень становлять: сосна звичайна – 4–7, дуб звичайний – 3–7, береза повисла – 2–6, вільха чорна – 2–5, що свідчить про продуктивність насаджень господарства.

Поділ насаджень за віковими групами нерівномірний. В лісовому фонді переважають середньовікові насадження – 61,8 % та молодняки – 16,8 %. Площа стиглих і перестійних насаджень становить 18,6 %.

Повнота деревостану – ступінь щільності стояння дерев у деревостані, що характеризує частку використання ними займаного простору. Повнота деревостану – один з найважливіших таксаційних показників, який застосовують для характеристики стану деревостанів, визначення їх запасів і призначення господарських заходів (проекування рубок догляду, встановлення необхідного ступеня проріджування при вибіркових рубках, поступових рубках та ін.) [1]. У лісгоспі насадження є високоповнотними, що пов'язано зі значною площею листяних насаджень, які представлені в основному повнотою 0,7–0,8.

За бонітетом переважають насадження 1 та 2 класу бонітету, які становлять відповідно 39,5 % та 39,5 % від загальної кількості насаджень. Наявність на площі 152,1 га низькобонітетних (5 і нижче класів

бонітету) насаджень пояснюється зростанням їх у сухих та мокрих типах лісу.

Переважаючими типами лісорослинних умов у лісгоспі є бори та субори свіжих та вологих гігротопів. У свіжих та вологих борах, суборах панівною породою є сосна звичайна, дуб звичайний, у сирих сугрудах – береза та вільха.

Щорічний розмір рубок головного користування запланований на площі 95,2 га, що становить: ліквідної деревини – 20,41 тис. м³, ділової – 15,86 тис. м³.

Основним способом лісовідновлення є створення лісових культур. Для робіт з відтворення лісів в лісгоспі в основному в якості головних порід висаджують дуб звичайний та сосну звичайну. Посадка лісових культур проводиться одно- і дворічними сіянцями в кількості 3-10 тис. шт. на 1 га згідно технологічних схем лісових культур для зони Полісся та Лісостепу [2]. За останній ревізійний період відновлення лісу в лісгоспі виконано на площі 1598,8 га, в тому числі шляхом садіння лісових культур на площі 921,6 га (57,64 %), природним поновленням – 449,3 га (28,10 %).

Територія характеризується середнім класом пожежної небезпеки, який становить 2,85, що зумовлено високою питомою вагою вкритих лісовою рослинністю лісових, соснових середньовікових і пристигаючих насаджень і активним відвідуванням лісу населенням.

Висновки. ДП «Прибузьке лісове господарство» здійснює лісогосподарські заходи, враховуючи еколого-економічні фактори та керуючись проектом ведення і розвитку лісового господарства, розробленого лісовпорядкуванням. Господарська діяльність лісгоспу спрямована на вирощування високопродуктивних стійких насаджень з метою покращення рекреаційних, природоохоронних і захисних функцій лісів.

Джерела та література

1. Лісові культури: підручник / Гордієнко М. І., Гузь М. М., Дебринюк Ю. М., Маурер В. М. – Львів: Камула, 2005. – 608 с.
2. Погребняк П. С. Лісова екологія і типологія лісів / П. С. Погребняк. – К. : Наукова думка, 1993. – 374 с.

Музиченко О. С. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища

СНУ імені Лесі Українки

Себало О. П. – студентка III курсу

хімічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Оцінка сучасного рівня забруднення атмосферного повітря Рівненської області

Постановка проблеми. На сьогодні стан атмосферного повітря в Україні характеризується як незадовільний, а в деяких регіонах країни – загрозливий. Тому дослідження стану атмосферного повітря у межах Рівненської області, де розташовані потужні промислові об'єкти є актуальним.

Джерела забруднення атмосферного повітря можуть бути природними і антропогенними. Природні забруднення атмосфери, здебільшого, не завдають великої шкоди людині, бо відбуваються за певними біологічними законами і регулюються колообігом речовин, діють періодично. Антропогенне забруднення атмосфери відбувається внаслідок зміни її складу та властивостей під впливом діяльності людини. Антропогенне забруднення атмосферного повітря шкідливими речовинами спричиняється стаціонарними джерелами та пересувними засобами [2].

Метою роботи є аналіз рівня забруднення атмосферного повітря у Рівненській області за 2014–2015 рр.

Результати дослідження. Оцінка рівня забруднення атмосферного повітря в м. Рівне та області проводиться Рівненським обласним центром гідрометеорології, який у відібраних пробах визначає концентрацію 11 пріоритетних забруднюючих речовин, які найбільше впливають на організм людини і навколишнє середовище: пилу, діоксиду сульфуру, діоксиду нітрогену, оксиду нітрогену, оксиду карбону, сірководню, фенолу, фтористого та хлористого водню, аміаку, формальдегіду, бенз(а)пірену, а також важких металів – феруму, кадмію, мангану, купруму, нікелю, плюмбуму, хрому та цинку [1].

За даними Головного управління статистики у Рівненській області в 2015 р. у повітряний басейн області надійшло 52,2 тис. тонн забруд-

нюючих речовин, тоді як у 2014 р. – 56,7 тис. тонн, в тому числі: від стаціонарних джерел викинуто 10,2 тис. т забруднюючих речовин, що на 1,4 тис. тонн (13,7 %) менше ніж у 2014 р.; від пересувних джерел забруднення в атмосферне повітря надійшло 42,0 тис. тонн, що на 3,1 тис. тонн (7,4 %) менше, ніж у 2014 р. [3].

Найбільшими забруднювачами довкілля у Рівненській області є підприємства хімічної, деревообробної промисловості та з виробництва будівельних матеріалів, а також значна кількість сміттєзвалищ. Серед них підприємства ПАТ «Рівнеазот», ТОВ «Свиспан Лімітед», ТзОВ «Одек Україна», ПрАТ «Консюмерс-Скло-Зоря», ПАТ «Волинь-цемент» та ін. [3].

В розрізі адміністративних районів та міст Рівненської області найбільша частка викидів у 2015 р. припадає на підприємства м. Рівне (3,7 тис. т), Здолбунівського (2,7 тис. т), Рівненського (1,1 тис. т), Костопільського (0,5 тис. т), Дубенського (0,5 тис. т) та Сарненського (0,4 тис. т) районів [3].

Основними причинами забруднення атмосфери стаціонарними джерелами є використання технологій, які не відповідають сучасним екологічним вимогам та нормам, а також моральне та фізичне зношення виробничого устаткування, низький рівень використання пилогазоочисних систем.

Зменшення викидів шкідливих речовин стаціонарними джерелами у 2015 р. пояснюється скороченням обсягів промислового виробництва. Порівняно з 2014 р. значне збільшення викидів забруднюючих речовин спостерігалось в Зарічненському та Корецькому районах, незначне збільшення викидів відмічено в Березнівському, Гощанському, Радивилівському, Рокитнівському районах, а в містах Дубно та Острог та інших районах області спостерігалася тенденція до зменшення загального обсягу викидів.

Суттєвою складовою забруднення атмосферного повітря області є викиди від пересувних джерел (близько 75 % валових викидів області). У 2015 р. в атмосферу області пересувними джерелами було викинуто 41,93 тис. т забруднюючих речовин, що значно менше ніж у 2014 р. Найвищі концентрації забруднюючих речовин від пересувних джерел зафіксовані у містах Рівне, Вараш, Дубно, що обумовлено великою кількістю автотранспорту та великою інтенсивністю руху [1].

Основну масу викидів забруднюючих речовин від автотранспорту становлять оксид вуглецю (II), неметанові леткі органічні сполуки, сполуки нітрогену. Крім вище зазначених речовин, в атмосферне повітря також надійшло 1,9 млн. т вуглекислого газу. У

2015 р. щільність викидів від усіх джерел забруднення в розрахунку на квадратний кілометр становила 2602,1 т, що є значно менше порівняно з 2014 роком.

Висновки. У результаті проведених досліджень встановлено, що основними джерелами забруднення атмосферного повітря Рівненської області є транспортні засоби (75 % забруднюючих домішок) та промислові підприємства. Найбільш забрудненою в області є територія міста Рівне, Вараш, Дубно, Здолбунівського, Рівненського та Костопільського та Дубенського районів.

Головними причинами, що зумовлюють незадовільний стан атмосферного повітря області є недотримання підприємствами технологічного режиму експлуатації пилогазоочисного устаткування, невиконання у повній мірі заходів щодо зниження обсягів викидів до нормативного рівня; низькі темпи впровадження сучасних технологій очищення викидів та відсутність ефективного їх очищення від газоподібних домішок, повільне впровадження енергозберігаючих технологій.

Джерела та література

1. Звіт про стан атмосферного повітря у Рівненській області за 2014 рік / Державна екологічна інспекція у Рівненській області. Відділ екологічного контролю атмосферного повітря. – Рівне, 2015. – 16 с.
2. Основи екології : підручник / Я. Б. Олійник, П. Г. Шищенко, О. П. Гавриленко. – К. : Знання, 2012. – 558 с.
3. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Рівненській області у 2015 р. // Департамент екології та природних ресурсів. – Рівне, 2015. – 227 с.

Стьопкіна Л. – студентка IV курсу
хімічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Петрик М. П. – кандидат

сільськогосподарських наук,

доцент кафедри екології та охорони

навколишнього середовища

СНУ імені Лесі Українки

Розрахунок максимальної витрати води і об'єму стоку дощового паводка для р. Бистряк при відсутності даних спостережень

Постановка проблеми. Розрахунки гідрологічних характеристик річок мають важливе народногосподарське, екологічне значення.

Існує ряд розрахункових формул максимальних витрат дощових паводків: формули Г. О. Алексєєва, ДГІ [1]; редуційні формули А. В. Огієвкого [3]; «об'ємні» формули Д. С. Соколовського [4] та ін.

Мета дослідження: запобігання виникненню надзвичайних екологічних та техногенних ситуацій на річках у період дощових паводків.

Результати дослідження. Щоб розрахувати максимальну витрату води дощового паводка 1 %-ї забезпеченості р. Бистряк при впадінні в р. Західний Буг при відсутності даних спостережень потрібно скористатись емпіричною редуційною формулою:

$$Q_P = q_{200} \cdot \left(\frac{200}{F}\right)^n \cdot \lambda_p \cdot \delta_1 \cdot \delta_2 \cdot F; ; \quad (1)$$

де q_{200} – модуль максимальної витрати в $\text{м}^3/\text{с} \cdot \text{км}^2$ ймовірністю перевищення в 1 %, приведений до площі 200 км^2 ;

n – показник степеня редуції (зменшення) модуля максимальних витрат і визначається по додатках ДБН В.2.4-8:2014 [2];

λ_p – перехідний коефіцієнт від 1 %-ї ймовірності перевищення до заданої ймовірності;

δ_1 – коефіцієнт, що враховує зарегульованість максимальних витрат води проточними озерами;

δ_2 – коефіцієнт, що враховує зміну максимальних витрат води від заболоченості водозбору.

У даному прикладі параметри формули (1) визначаються наступним чином.

Модуль максимальної витрати визначається по карті ізоліній (ДБН В.2.4-8:2014) шляхом інтерполяції між ізолініями, або як середньо виважена величина, якщо водозбір перетинає декілька ізоліній. У нашому прикладі $q_{200}=0,8$.

Показник редуції визначається по карті ізоліній (ДБН В.2.4-8:2014). У нашому випадку $n=0,60$.

Величина $\left(\frac{200}{F}\right)^n = (94,51)^{0,6}$ вираховується, вона дорівнює 1,57.

Перехідний коефіцієнт λ_p від 1 %-ї ймовірності перевищення до іншої ймовірності визначається за залежно від номера району та розміру площі водозбору. Водний об'єкт знаходиться у IV районі. У нашому прикладі розрахункова забезпеченість $P=1$, тому $\lambda_p=1,0$.

Коефіцієнт δ_1 , що враховує зарегульованість максимальної витрати проточними озерами, вираховується за формулою $\delta_1 = \frac{1}{1+C \cdot f_{oz}}$ (2).

Параметр C у нашому прикладі з врахуванням лісової зони водозбору та його озерності ($f_{oz} = 0$ %) приймаємо $C = 0,15$ Тоді: $\delta_1 = 1,0$.

Коефіцієнт δ_2 , що враховує зниження витрати за рахунок заболоченості водозбору, визначаємо за формулою

$$\delta_2 = 1 - 0,8 \cdot \lg(1 + 0,1 \cdot f_{\delta}); \quad (3)$$

У нашому прикладі заболоченість $f_{\delta} = 30$ %, тоді

$$\delta_2 = 1 - 0,8 \cdot \lg(1 + 0,1 \cdot 30,0) = 0,52.$$

Підставляючи у рівняння (1) значення усіх параметрів, вираховуємо розрахункову витрату:

$$Q_{1\%} = 0,4 \cdot \left(\frac{200}{94,51} \right)^{0,6} \cdot 1,0 \cdot 1,0 \cdot 0,52 \cdot 94 = 61,45 \text{ м}^3/\text{с}.$$

Об'єм дощового паводку 1 % ймовірності перевищення вираховуємо по його шару тієї ж забезпеченості, котрий визначається по карті ізоліній для центру водозбору, або як середня величина. Шар паводкового стоку може бути визначений за картами ізоліній.

Виходячи з того, що у нашому прикладі площа водозбору р. Бистряк до розрахункового пункту більше 50 км^2 , величину шару паводкового стоку 51 % забезпеченості визначаємо по карті ізоліній. Враховуючи те, що р. Бистряк є притокою I порядку р. Західний Буг, у зняте з карти значення стоку вводимо поправочний коефіцієнт, котрий дорівнює 1,0. У нашому випадку будемо мати

$$h_{5\%} = 51 \cdot 1,0 = 50,0 \text{ мм}.$$

Тоді об'єм стоку паводка 1 % забезпеченості буде:

$$W_{1\%} = 94,51 \cdot 50,0 \cdot 10^3 = 4,73 \text{ млн м}^3.$$

Висновки. Максимальна витрата дощового паводка 1 % ймовірності перевищення р. Бистряк при впадінні в р. Західний Буг дорівнює $61,45 \text{ м}^3/\text{с}$, а об'єм його стоку – 73 млн м^3 .

Джерела та література

1. Алексеев Г. А. Обоснование формулы максимального расхода паводка / Г. А. Алексеев. – Труды ГГИ. – 1960. – Вып. 79. – С. 134–139.
2. ДБН В.2.4-8:2014 Визначення розрахункових гідрологічних характеристик. – [Чинний від 2015-06-30]. – Київ : Мінрегіонбуд, 2015. (Державні будівельні норми України).
3. Огиевский А. В. Гидрология суши (общая и инженерная) / А. В. Огиевский. – М.: Сельхозгиз, 1951. – 515 с.
4. Соколовский Д. Л. Речной сток: Основы теории и методики расчетов: учебн. / Д. Л. Соколовский. – Л.: Гидрометеиздат, 1968. – 539 с.

Музиченко О. С. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища
СНУ імені Лесі Українки
Субіцька Т. Р. – студентка IV курсу
хімічного факультету СНУ
імені Лесі Українки

Характеристика лісового фонду ДП «Володимир-Волинське лісомисливське господарство» Волинської області»

Постановка проблеми. Ліс є базовим чинником прискорення соціально-економічного розвитку конкретного регіону, незалежно від його спеціалізації та природно-кліматичних умов [4].

Лісовий фонд лісогосподарських підприємств, з однієї сторони, є джерелом забезпечення екологічної стабільності територій та об'єктом збереження біологічного різноманіття, а з іншої сторони, є ресурсом заготівлі деревини та інших продуктів лісу. З огляду на це, оцінка стану та динаміки лісового фонду є надзвичайно важливою [2].

Мета дослідження – характеристика лісового фонду Володимир-Волинського лісомисливського господарства за основними таксаційними показниками, визначити сучасний стан та ефективність лісогосподарських заходів.

Результати дослідження. Державне підприємство «Володимир-Волинське ЛМГ» займає південно-західну частину Волинської області. Згідно схеми лісорослинного районування, територія лісгоспу відноситься до двох лісорослинних зон – Західного Полісся та Західного Лісостепу. Приналежність території господарства до двох різних лісорослинних зон проявляється у різноманітності типів ґрунтів. За даними ґрунтово-типологічних обстежень лісів, майже половину площі підприємства займають підзолисті ґрунти, менш поширеними є сірі лісові, дернові та болотні ґрунти, а найменший відсоток складають лучні ґрунти.

Лісовий фонд – це землі, які вкриті лісовою рослинністю, а також нелісові землі, які надані та використовуються для потреб лісового господарства. Важливим показником лісового фонду, що має істотне значення для стабільності й невиснажливості лісокористування є роз-

поділ лісів на групи та категорії. Ліси першої групи виконують важливу роль у стабілізації та оздоровленні довкілля [3]. В структурі лісів лісгоспу є ліси природоохоронного (14%) та рекреаційного призначення (14%), захисні (5%) та експлуатаційні ліси (67%).

Важливою характеристикою лісового фонду є лісова типологія. Переважаючими типами лісів Володимир-Волинського лісгоспу є свіжі та вологі сугруди, корінними породами яких є дуб звичайний та сосна звичайна. Підлісок складають ліщина, шипшина, глід, бузина, жимолость.

За породним складом у лісовому фонді Володимир-Волинського лісгоспу переважають хвойні породи. За запасом деревини вони займають майже 53 %. На другому місці за запасом деревини знаходяться твердолистяні породи (33,5 %), на третьому м'яколистяні – майже 14 %.

Одним з найважливіших показників є розподіл площі вкритих лісовою рослинністю лісових ділянок за групами віку. Відповідно до нього у лісовому фонді лісомисливського господарства переважають середньовікові насадження, які складають 59%. Менші показники мають пристигаючі (22%), молодняки (12%) і стиглі насадження (7%).

Задля підвищення продуктивності лісів, важливу роль відіграє відтворення та охорона лісових насаджень. Протягом останніх років перевага надається природному відновленню лісів [1]. На сьогодні, відсоток природного відтворення лісів в господарстві складає 60%. Це проводиться на ділянках, які мають відповідні ґрунтово-кліматичні умови, що дає змогу з мінімальними затратами створювати високопродуктивні та біологічно стійкі деревостани протягом короткого періоду.

З метою забезпечення природного лісовідновлення, використовуються такі заходи, як збереження під час лісозаготівлі життєздатного підросту і молодняку господарсько-цінних порід, догляд за підростом та самосівом після закінчення лісосічних робіт, боротьба з незаконною вирубкою лісів, мінералізація ґрунту [2].

Висновки. Характеристика лісового фонду ДП «Володимир-Волинське ЛМГ» свідчить про сприятливі лісорослинні та ґрунтово-гідрологічні умови для вирощування високопродуктивних насаджень за участю таких цінних порід як сосна звичайна та дуб звичайний.

Підприємство виконує планові показники з основних видів лісогосподарської діяльності, є налагоджена організація лісогосподарського виробництва щодо поліпшення, розширення роботи із лісорозведення

та ефективного й раціонального використання лісів, охорони і захисту лісових ресурсів.

Джерела та література

1. Бондар А. О. Сучасний стан лісового фонду лісгосподарських підприємств Поділля / А. О. Бондар, М. В. Матусяк // Лісове та садово-паркове господарство. – 2016. – №4. – С. 170 – 178.
2. Зеленський М. Н. Лісоінвентаризація: Практикум / М. Н. Зеленський, М. П. Горошко. – Львів : УкрДЛТУ, 2003. – 44 с.
3. Ковальчук І. П. Конструктивна географія лісів і лісового господарства Волинської області: монографія / І. П. Ковальчук, В. Г. Юровчик. – К. : Національний університет біоресурсів і природокористування України, 2010. – 204 с.
4. Нетробчук І. Аналіз лісокористування державного підприємства «Млинівське лісове господарство» Рівненської області / І. Нетробчук // Наукові записки. – 2014. – № 1. – С. 232–241.

Матвійчук Н. М. – доцент кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки

Теслюк М. О. – магістрант V курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Захарчук Д. А. – магістрант V курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Особливості реалізації програм енергоефективності у м. Луцьку

Постановка проблеми. В зв'язку із значним підвищенням цін на енергоносії та недостатньою забезпеченістю власними енергетичними ресурсами, питання енергоефективності в Україні стоїть особливо гостро.

Мета дослідження – проаналізувати основні досягнення у сфері енергоефективності міста Луцька.

Результати досліджень. Луцьк справедливо можна вважати лідером з впровадження енергоефективних заходів. Успішна реалізація програм енергоефективності почала стимулювати інші міста розробляти та приймати подібні програми. На сьогодні за досвідом з енерго-

ощадності до міста їздять делегації з інших міст. Станом на кінець 2016 р. у Луцьку майже чверть будинків відмовилися від послуг ЖЕКів. В місті створено близько 300 ОСББ, у виконавчому комітеті Луцької міської ради сформовано відділ підтримки у створенні ОСББ, а також відкрито перший в Україні консультаційний центр з питань енергоефективності [1; 2]. У Луцьку утворено громадську організацію – Раду голів ОСББ м. Луцька, а також сформовано Ресурсний центр ОСББ серед голів об'єднань.

Однією з основних проблем реалізації заходів з енергоефективності є небажання людей здійснювати заходи з енергоефективності та створювати ОСББ без фінансової підтримки. Однак завдяки державним та місцевим програмам кредитування та співфінансування енергоефективних заходів вдалося досягти значних результатів в цій сфері. Так, в місті прийнято програму проведення капітальних ремонтів у будинках ОСББ в частині дольової участі міського бюджету в сумі 70 % від загальної вартості. Також вперше в Україні прийнято програму відшкодування відсоткових ставок за залученими ОСББ кредитами у банківських установах [1]. Тобто 40 % від суми кредиту відшкодується з державного бюджету, а всі відсотки за кредитом – з бюджету міста. Тому витрати ОСББ на утеплення складають фактично половину або менше їх ринкової вартості.

Деякі ОСББ у Луцьку на проведення заходів з енергоефективності ризикнули взяти позики понад 3 млн. грн, а загальний кредитний портфель луцьких будинків перевищив 20 млн. грн. В результаті досягти енергоефективності змогли і громадяни, і міський бюджет, який завдяки розумному енергоменеджменту досягнув скорочення видатків на енергоносії у бюджетних установах на 12 % або 5 млн. грн. за 2016 р.

ОСББ «Явір-2011» – перший в Україні будинок, мешканці якого отримали кредит на термомодернізацію. ОСББ залучило дві позики: перша пішла на встановлення ІТП (індивідуальний тепловий пункт), друга – на модернізацію будинку. Завдяки проведеним заходам з енергоефективності за опалювальний сезон 2015–2016 рр. ОСББ «Явір-2011» вдалося заощадити майже 287 тис. грн.

Поряд із економією енергоресурсів заходи з підвищення енергоефективності дозволяють досягти значної економії в оплаті житлово-комунальних послуг. Прикладом цього є проведена у січні 2017 року термомодернізація ОСББ «Відродження», внаслідок якої витрати

мешканців будинку на опалення склали 12,53 грн. за 1 м², що втричі менше ніж в інших будинках по місту, де мешканці сплачували по 42,66 грн. за 1 м².

Велику увагу у Луцьку приділяють також моніторингу енергоспоживання закладів, які фінансуються з бюджету міста. В кожному бюджетному закладі встановлений програмний продукт «Енергоплан», за допомогою якого відділ енергозбереження контролює і оперативно корегує енергоспоживання кожного дитсадка, школи або закладу охорони здоров'я. Завдяки цьому в рік вдається витратити до 16 млн. грн. менше [3].

Варто відмітити, що всі програми енергоефективності повинні діяти паралельно зі стимулюванням створення ОСББ, як практично єдиного дієвого інструменту залучення значних за обсягом коштів для комплексної термомодернізації житлового сектору, оскільки вони можуть накопичувати кошти в резервному та ремонтному фондах, які можна використовувати при залученні кредитів та співфінансуванні [4, 107].

Планується, що в 2017 р. в Урядовій програмі з енергоефективності зможуть взяти участь лише власники приватних будинків і ОСББ після проведення енергоаудиту. Вважаємо, що це буде мати кращий ефект, оскільки роботи по утепленню в окремих квартирах не мають суттєвого впливу на споживання енергоресурсів цілим будинком. В 2015–2016 рр. участь ОСББ в програмах енергоефективності у порівнянні з приватними домогосподарствами була набагато меншою – з державного бюджету ОСББ було компенсовано 10,7 млн. грн, а приватним власникам – майже 1 млрд. грн.

Висновки. Економічно доцільним буде прийняття законодавчих актів, які регулюватимуть відповідальність окремих співвласників ОСББ за небажання брати участь у фінансуванні енергозберігаючих заходів та спростять механізм накладення санкцій за невиконання рішень більшості мешканців. Так, в Польщі є практика примусового виселення власника, який не хоче брати участь у фінансуванні загальнобудинкових заходів.

Джерела та література

1. Ганущак М. Волинські господарі. Чому енергоефективності треба вчитись у Луцька. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/11/11/610818/>

2. У Луцьку відкрився Центр енергоефективності та енергозбереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://konkurent.in.ua/news/luck/7692/u-lucku-vidkrivsy-centr-energoefektivnosti-ta-energozberezhennya.html>
3. Енергоефективність на Волині: досвід європейців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lutsk.eu/ua/fullnews/153089>
4. Матвійчук Н. М. Особливості реалізації програм енергозбереження в Україні / Н. М. Матвійчук // Структурні зміни в економіці природокористування: теоретичні основи та прикладні аспекти : [кол. моногр.] / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. М. Стрішенець. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – С. 95-109.

Цьось О. О. – старший викладач кафедри екології та охорони навколишнього середовища

Ткачук Р. В. – студент IV курсу хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Технологічні та екологічні аспекти виробництва ламінованих плит на прикладі ТзОВ «Кроноспан»

Постановка проблеми. На сьогодні питання виробництва якісної продукції деревопохідних матеріалів при мінімальній шкоді навколишньому середовищу є дуже актуальним. Об'єктом нашого дослідження є підприємство «Кроноспан», яке спеціалізується на виготовленні деревостружкових плит.

Метою дослідження є еколого-промислові особливості ведення діяльності підприємства, аналіз ймовірності виникнення екологічних проблем.

Результати дослідження. Підприємство «Кроноспан» є одним з найбільших в Україні виробників листових матеріалів на основі деревини – ламінованих і шліфованих ДСП, і постформінгу. Продукція підприємства реалізується не тільки в Україні, а й за кордоном. Також підприємство постачає на ринок плити МДФ, шліфовані і лаковані ХДФ, глянцевої плити НДФ, ламіновані підлоги, настінний декор, підвіконня, аксесуари та інші види продукції Групи Kronospan.

Діяльність підприємства «Кроноспан» почалась у 2004 р., коли Група Kronospan розпочала будівництво заводу на території колишньої бавовняної фабрики в місті Нововолинську. За час діяльності було модернізовано більшість виробничих приміщень і побудовано

кілька нових. На заводі встановлено високотехнологічне сучасне обладнання: чотири лінії ламінування ДСП, лінія з виготовлення сирові ДСП і лінія з виготовлення постформінгу [2]. Основною продукцією підприємства є плити деревостружкові за ДСТУ-EN-312 - тришарова деревостружкова плита. Потужність виробництва: за добу – 1350 м³ продукції, за рік – 450 тис. м³.

Зв'язуючі речовини – карбамідо-формальдегідні смоли, парафінова емульсія, та затверджувач (аміачна селітра та карбамід). Для виготовлення плити класу E-LE передбачається введення у зв'язуючі речовини карбаміду (сечовини).

Плита деревостружкова поступає на існуючі лінії з виготовлення наступних видів продукції:

– Плита ламінована ТУ У 20.2-33273907-001:2008. Плита покривається паперовою декоративною плівкою, просоченою меламіновими смолами. Розмір плит 2750x1830 мм, 2800x2070 мм та ін.

– Плита типу «Postforming» ТУ У 36.1-33273907-002:2009. Розміри: ширина 300 до 1200 мм, довжина – 3040-4100 мм, товщина 28-38 мм, оздоблені пластиком.

Основною сировиною для виготовлення плит деревостружкових є: технологічна сировина за ГОСТ-13-200-89; технологічна тріска за ГОСТ 15815-83; відходи лісопильно-деревобробних, фанерних підприємств (тирса, стружка, кускові відходи, горбилі, рейки, низькоякісні пиломатеріали).

Породний склад деревинної сировини – хвойні, листяні. Абсолютна вологість сировини – 35÷120%.

Якщо промислове підприємство є джерелом забруднення атмосфери, то воно має бути відокремлене від житлової забудови санітарно-захисною зоною (СЗЗ). Розміри СЗЗ встановлюються відповідно до діючих санітарних норм, при підтвердженні достатності розмірів цієї зони за «Державними санітарними правилами планування та забудови населених пунктів» [1].

Нормативний розмір санітарно-захисної зони для підприємства становить 300 м, що відповідає 3 класу санітарної класифікації (СЗЗ для підприємства з виготовлення деревинно-стружкових плит з використанням синтетичних смол як зв'язуючих).

Достатність розмірів СЗЗ для виробничої бази була перевірена розрахунком приземних концентрацій забруднюючих речовин. Концентрації забруднюючих речовин в приземному шарі атмосферного повітря на межі санітарно-захисної зони вказана в таблиці 1.

Концентрація забруднюючих речовин в приземному шарі атмосферного повітря на межі санітарно-захисної зони

№	Забруднююча речовина	Концентрація в приземному шарі атмосферного повітря, мг/м ³	Фонова концентрація, мг/м ³	приземному шарі атмосферного повітря з врахуванням	ГДК, мг/м ³
1	Оксид нітрогену	0,026	0,08	0,106	0,2
2	Оксид карбону	0,05	1,5	1,55	5,0
3	Формальдегід	0,00245	0,014	0,0164	0,035
4	Суспендовані тверді частинки	0,145	0,2	0,345	0,5

Висновки. Отже, концентрація забруднюючих речовин в атмосферному повітрі на межі нормативної санітарно-захисної зони підприємства «Кроноспан» відповідає гранично допустимому вмісту забруднюючих речовин, при якому відсутній негативний вплив на здоров'я людини та на стан навколишнього природного середовища.

Джерела та література

1. Про затвердження Державних санітарних правил планування та забудови населених пунктів [Електронний ресурс] // Міністерство охорони здоров'я України, Наказ від 19.06.1996 р., № 173. – Режим доступу до ресурсу: zakon.rada.gov.ua/go/z0379-96
2. Kronospan UA – Кронас [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://kronas.com.ua/ua/kronospan_ua

Цьось О. О. – старший викладач кафедри екології та охорони навколишнього середовища

Цьось П. П. – студент V курсу кафедри екології та охорони навколишнього середовища

**Сучасний стан побічних лісових користувань
ДП «Старовижівське лісове господарство»**

Постановка проблеми. Ліс є одним із найважливіших природних багатств нашої країни. До лісових ресурсів належать деревні, технічні,

лікарські та інші продукти лісу, що використовуються для потреб населення та промисловості, а також корисні властивості лісів (здатність лісів захищати ґрунти від ерозії, запобігати забрудненню навколишнього природного середовища та очищати його, сприяти регулюванню стоку води, оздоровленню населення та його естетичному вихованню) [2]. Особливе значення для суспільства має продукція недеревного походження [1]. Кожного року населенням заготовлюється велика кількість ягід, грибів, лікарських рослин, тощо, під час заготівлі яких нерідко порушуються правила збору такої продукції. Тому дослідження сучасного стану недеревних ресурсів лісу є актуальним.

Мета дослідження. Дослідити сучасний стан побічних лісових користувань у ДП «Старовижівське лісове господарство».

Результати дослідження. ДП «Старовижівське лісове господарство» розташоване на північному заході Волинської області. Створене на базі лісів Ковельського і Ратнівського держлісгоспів, а також колишнього Старовижівського міжгосподарського лісгоспу. До структури підприємства входять Дубечнівське, Любохинівське, Старовижівське, Буцинське, Сьомаківське та Синівське лісництва. Загальна площа земель лісового фонду становить 39 960 га. Переважаючими породами є сосна звичайна, береза повисла, вільха чорна, дуб звичайний. Площа хвойних насаджень складає 23773 га (68 %) м'яколистяних насаджень – 9 137 га (26 %), твердолистяних насаджень – 2 040 га (6 %).

Згідно Лісового Кодексу, до побічних лісових користувань належать: заготівля сіна, випасання худоби, розміщення пасік, заготівля дикорослих плодів, горіхів, грибів, ягід, лікарських рослин, збирання лісової підстилки, заготівля очерету [2].

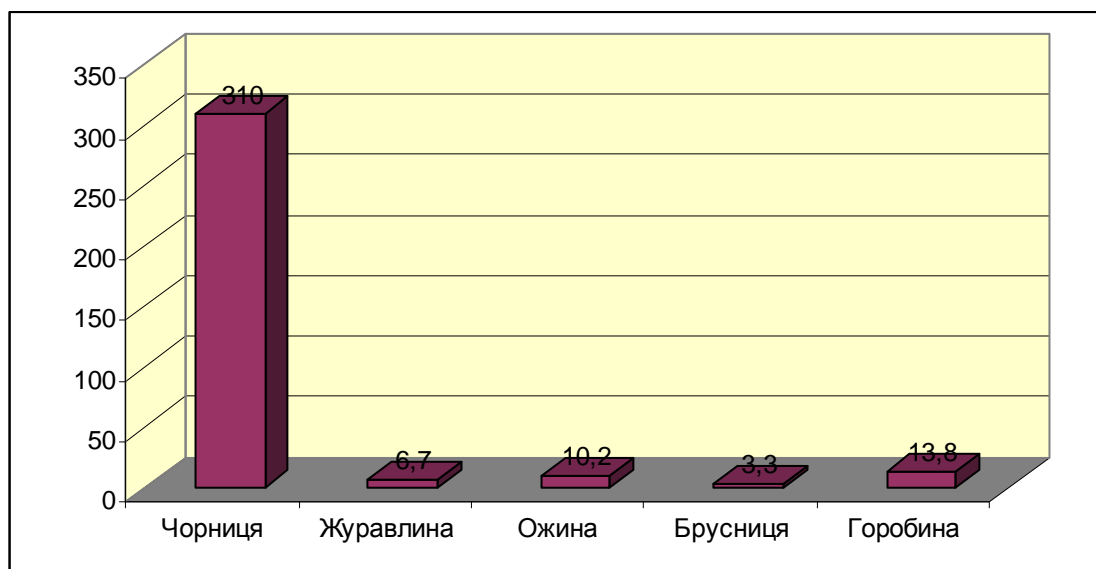
В Старовижівському лісгоспі знаходиться велика кількість різних ягідників. Це в основному ягідники чорниці, ожини, журавлини, брусниці, малини, суниці, горобини та інші. ДП «Старовижівське лісове господарство» займається заготівлею чорниці, журавлини, ожини, брусниці і горобини. Також проводиться заготівля березового соку на площі 79,5 га, середній вихід з 1 га – 20 т. На досить значних територіях заготовляють гриби: білі на площі 13302,0 га, польські (5650,0 га), масляки звичайні (1120,0 га), лисички (5604,0 га), опеньки (440,0 га). На території господарства відбувається збір 32 видів лікарських рослин.

Ягоди чорниці можна заготовляти на площі 5733 га, горобини – 1530 га, брусниці – 445,1 га, ожини – 203,6 га та журавлини – 74,5 га.

Біологічний запас на всій площі ДП «Старовижівське лісове господарство» становить для чорниці – 516 т, журавлини – 11,2 т, ожини – 20,3 т, брусниці – 6,7 т, горобини – 34,4 т, для березового соку – 1590 т, для білих грибів – 665,0 т, лисичок – 560,4 т, маслюків – 280,0 т, польських – 1150,0 т, опеньків – 88,0 т.

Експлуатаційний запас проектується від 40 % до 60 % біологічного запасу для ягід, до 100 % для березового соку, від 10% до 40% для грибів. Загальний експлуатаційний запас для ягід чорниці становить 310,0 т, для журавлини – 6,7 т, брусниці – 3,3 т, ожини – 10,2 т, горобини – 13,8 т (рис. 1).

Для березового соку загальний експлуатаційний запас становить 1530,0 т, для грибів: лисичок – 56,0 т, білих – 133,0 т, маслюків – 56,0 т, польських – 226,0 т, опеньків – 35,2 т.

Рис. 1. Загальний експлуатаційний запас ягід, т.

Висновки. Отже, за результатами нашого дослідження було встановлено, що в ДП «Старовижівське лісове господарство» проводиться заготівля ягід чорниці, журавлини, ожини, брусниці і горобини, також березового соку та грибів (білих, польських, маслюків, лисичок, опеньків), 32 видів лікарських рослин.

Ягоди чорниці можна заготовляти на найбільшій площі – 5733,0 га, на найменшій площі – журавлину (74,5 га). Загальний експлуатаційний запас мають ягоди чорниці – 310,0 т, найменший – ягоди брусниці – 3,3 т.

Березовий сік заготовляють на площі 79,5 га, загальний експлуатаційний запас – 1530,0 т.

Найбільшу площу для заготівлі займають білі гриби – 13302,0 га, найменшу – опеньки – 440,0 га. Найбільший загальний експлуатаційний запас польських грибів – 226,0 т, найменший – опеньків – 35,2 т.

Джерела та література

1. Лісова скарбниця: довідник лікарських рослин / [укладач С. В. Ануфрієва]. – Донецьк: ТОВ «Глорія Трейд», 2013. – 224 с.
2. Лісовий кодекс України : за станом на 10.03.2017 [Електронний ресурс] // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.

Музиченко О. С. – кандидат біологічних наук, доцент кафедри екології та охорони навколишнього середовища СНУ імені Лесі Українки
Шевчук А. В. – студентка V курсу хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Аналіз сучасного екологічного стану лісового фонду ДП «Любомльське лісове господарство» Волинської області

Постановка проблеми. Лісовий фонд лісогосподарських підприємств з однієї сторони є джерелом забезпечення екологічної стабільності територій та об'єктом збереження біологічного різноманіття, а з іншої сторони є ресурсом заготівлі деревини та інших продуктів лісу. З огляду на це, оцінка сучасного стану та динаміки лісового фонду є надзвичайно важливою [1]. Із основних показників, які характеризують стан лісового фонду є площа та структура його земель, розподіл за типами лісорослинних умов, типами лісу, категоріями земель, розподіл лісових насаджень за породною, віковою структурою, бонітетами, повнотою, запасом та ін. [3].

Метою роботи є оцінка сучасного екологічного стану та динаміки лісового фонду ДП «Любомльське лісове господарство» Волинської області.

Результати дослідження. Аналіз розподілу площ за групами і категоріями земель показав, що лісогосподарська діяльність проводиться згідно нормативних документів, вкриті лісом землі займають 90,7 % від загальної площі лісгоспу.

У складі лісових насаджень Любомльського лісгоспу зростають сосна звичайна, дуб звичайний, береза, вільха чорна, липа, осика та ін. Основною лісоутворюючою породою лісгоспу є сосна звичайна, частка соснових лісів становить 64,4 % і займають площу 9267,9 га. Площа насаджень за участю дуба звичайного (11,4 %) відповідає 1524,7 га. Вільхових ліси розміщені на площі 1991,2 га або 11,9 %. Березові ліси зустрічаються на площі 1991,2 га (10,8 %).

В складі лісових насаджень переважають деревостани I-II класу бонітету, тобто ліси є Любомльського лісгоспу є високо бонітетними і лісогосподарська діяльність ведеться на високому рівні [1].

В лісгоспі переважають середньоповнотні насадження, в середньому від 0,69–0,71, що є не найбільш ефективним для використання лісових земель.

Аналіз розподілу хвойних насаджень за класами віку вказує, що в соснових насадженнях переважають молодняки, які становлять 48,7 % та середньовікові – 37,3 %. Аналогічну картину можна спостерігати і дубових насадженнях, де молодняки становлять – 59,3 %, середньовікові – 30,4 %. В березових і вільхових насадженнях більшу частину площі займають середньовікові насадження: відповідно 54,3 % і 58,7 % [4].

Ліси лісгоспу представлені вологими суборами (21,6 %), вологими сугрудами (17,8 %), свіжими суборами (16,3 %), сирими сугрудами (11,2 %), свіжими борами (11,8 %) та іншими лісорослинними умовами.

Розподіл вкритих лісом земель по породах і типах лісу свідчить про те, що переважаючим типом лісу для сосни звичайної є вологий дубово-сосновий субір, який займає площу 5967,8 га; для дуба звичайного – волога грабово-соснова судіброва загальною площею 2719,2 га; для берези – сирий дубово-сосновий субір з площею 793,2 га; для вільхи чорної – сира сувільшина, яка розміщена на площі 2592,5 га [2].

Висновки. Вкриті лісом землі Любомльського лісгоспу займають 90,7 % від загальної площі. З них: ліси I групи становлять 11,0%, ліси II групи – 79,7 %. Основними лісоутворюючими породами лісгоспу є сосна звичайна, дуб звичайний, вільха чорна береза та ін. Насадження Любомльського лісгоспу є високобонітетними – I–II клас бонітету, середньоповнотні, з переважанням молодняків та середньостиглих насаджень.

Джерела та література

1. Бондар В. С. Комплексне використання і охорона лісів / В. С. Бондар. – К. : Урожай, 1985 – 184 с.
2. Волинський ліс: мітки нас скрижальях історії [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://lis.volyn.ua/?page_id=21.
3. Інструкція по впорядкуванню лісового фонду України: Проект. – К. : МЛГ України, 1994. – С. 40–70.
4. Остапенко Б. Ф. Лісова типологія. Ч. 2 / Б. Ф. Остапенко, В. П. Ткач. – Харків, Майдан, 2002. – 204 с.

Мельник І. М. – доцент кафедри педагогіки СНУ імені Лесі Українки
Агейченкова В. В. – студент V курсу педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Формування особистості дошкільника засобами гри

Постановка проблеми. Одна із актуальних проблем сьогодення – формування особистості дошкільника. Особистість дитини дошкільного віку є складним утворенням, процес розвитку, становлення і формування якої залежить від багатьох чинників: біологічних, природного і соціального середовища, виховання і навчання, власної активності дитини. Одним з чинників, які виражено впливають на розвиток особистості є гра [4].

Мета дослідження. Наша робота присвячена теоретичному обґрунтуванню питання використання ігор у роботі з дошкільнятами. Адже, саме в ігровій діяльності дошкільника визначається формування основних новоутворень цього віку, виражаються особистісні імпульси, що спонукають до активної діяльності.

Гра – це «чарівна скринька», за допомогою якої можна навчити малюка читати, писати і, головне, – мислити, спостерігати, доводити, розуміти, творити. Це провідна діяльність дошкільнят, у якій вони виконують ролі дорослих, відтворюючи в уявних ситуаціях їх життя, працю та стосунки. Це діяльність, у якій дитина спочатку емоційно, а потім інтелектуально засвоює систему людських відносин [2].

У дошкільному віці важливо розвинути в дитини психічні процеси, пізнавальну активність, сформувані в неї комунікативну компетентність, навички самообслуговування – саме для розв'язання цих завдань рекомендують використовувати потенціал гри. Гра – це «ключик» до ефективного навчання, перевага гри в тому що вона є діяльністю під час якої дитина добровільно підпорядковується пев-

ним правилам. В грі дошкільники легко запам'ятовують стільки матеріалу, скільки не запам'ятають потім ніколи в житті [1].

День дошкільника складається з різноманітних видів діяльності, але основною діяльністю є гра. І саме грою доцільно заповнити весь день дошкільника, бо, граючись, він всебічно розвивається, пізнаючи весь світ і себе в цьому світі.

У грі дитина формується як суб'єкт культури, як особистість – носій особливого вікового та індивідуального способу світосприйняття та діяльності. В ігровому просторі дитина починає усвідомлювати своє світосприйняття як ціле. При цьому вона постійно співвідносить з ігровою роллю всі свої індивідуальні риси, здібності та прагнення. А це один із вирішальних моментів становлення особистості. Саме так формується свідомість як цілісне, одночасне сприйняття-переживання власного «Я» та світу інших людей, речей, явищ [3].

З цього приводу педагог К. Д. Ушинський писав: «Якщо говорять, що ігри передбачають майбутній характер, майбутню долю дитини, то це правильно у двоякому розумінні: не тільки у грі проявляються нахили дитини і відносна сила душі, але сама гра має великий вплив на розвиток дитячих здібностей і нахилів, а відповідно і на майбутню долю». Ця думка є досить змістовною, адже у ній коротко видатний педагог описав ту важливу роль гри в житті дитини-особистості [5].

Важливо зауважити, що роль гри у формуванні всебічно розвинутої особистості показує і факт проблеми сучасних дітей, які не вміють гратися – їм бракує не лише навичок взаємодії, а й фантазії, вміння «вживатися» в образ, виконувати дії й навіть бажання грати разом. Сукупність цієї глобальної проблеми відображається у розвитку особистості дитини – тим самим показуючи, що особистість не формується всебічно.

Результати дослідження. Ми переконані, що використання ігор у роботі з дітьми буде ефективним тоді, якщо вони використовуватимуться систематично та послідовно. Потрібно обов'язково заохочувати дітей до частого використання знайомих ігор у вільний час, адже це дає їм можливість закріпити вже набуті навички, шукати нові можливості перемогти та пограти з різними партнерами.

Необхідність використання різноманітних ігор у роботі з дошкільників можна пояснити виходом у дітей надмірної життєвої сили, яка з кожним віковим періодом розвитку тільки зростає. Діяльність та

пізнавальна активність дітей у грі – це обов'язково вищий щабель над рівнем своєї звичної поведінки.

Висновки. Творчість, активність, ініціативність – найнеобхідніші сучасній людині риси. Тож потрібно формувати їх всіма можливими засобами в різноманітних видах діяльності, супроводжуючи їх грою.

Отже, ігрова діяльність формує особистість, сприяє її розвитку, орієнтує на процеси, які не визріли, але перебувають на стадії становлення. Гра є внутрішньо-мотиваційною діяльністю для дошкільника. У грі дошкільник включається повністю: інтелектуальним, особистісним, емоційним потенціалом, вже набутим життєвим досвідом та потенційними ресурсами.

Джерела та література

1. Беленька Г. В. П'ятирічні: на фінішній прямій до школи / Г. В. Беленька // Дошкільне виховання. – 2013. – № 11. – С. 4–6.
2. Вруська І. В. Особистісний розвиток дошкільника в процесі ігрової діяльності / І. В. Вруська // Дошкільний навчальний заклад. – 2015. – № 7. – С. 2–7.
3. Копилов С. Навіщо шестирічним потрібна гра ?/ С. Копилов // Дошкільне виховання : Науково-методичний журнал для педагогів і батьків. – 2006. – № 9. – С. 12–13.
4. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навч. посіб. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – К. : Академвидав, 2008. – 431 с.
5. Ушинский К. Д. Педагогические сочинения: в 6-ти т. Т. 5 / Сост. С. Ф. Егоров. – М.: Педагогика, 1990. – 528 с

Дурманенко О. Л. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки СНУ імені Лесі Українки

Байда Д. М. – студентка педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Розвиток літературних здібностей молодших школярів

Постановка наукової проблеми та її значення. Особливої актуальності ця методична проблема набуває на сучасному етапі, коли спостерігається значне поширення комп'ютерно-телевізійної мережі, що вимагаючи мінімум інтелектуальних зусиль, привчає школярів до

пасивного сприйняття інформації, призводить до загального падіння читацької культури та зниження інтересу до літератури.

Мета нашої статті: розглянути проблему особливостей розвитку літературних здібностей молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми. Проблема розвитку літературно творчої діяльності розкривається у працях О. Ветихова, М. Відінеєва, В. Коваленко, І. Осадченко, Л. Шрагіної та ін. Значна частина праць з означеної проблеми присвячена створенню окремих методик роботи над тими чи іншими літературними творами (В. Коваленко, О. Струс)

Результат дослідження. Одним із напрямів технології розвивального навчання, що впроваджується у початковій ланці загальноосвітньої школи, є розвиток літературних здібностей молодших школярів.

Особливо важливим є розвиток творчості та обдарованості дитини на етапі її дошкільного виховання та навчання й виховання у початковій школі, адже саме молодший шкільний вік є найбільш сприятливим як для становлення особистості в цілому, так і формування її окремих якостей і властивостей та розвитку креативності, творчості, обдарованості.

Розвиток мовлення учнів початкових класів відбувається у тісному взаємозв'язку з літературним розвитком, із розширенням і збагаченням художнього сприйняття, із розвитком творчої уяви, широкої сфери почуттів, спостережливості, логічної та емоційної пам'яті, творчих здібностей [3, с.39]

Важливу роль у формуванні досвіду образного мислення школярів дослідники відводять читацькому сприйманню, проблемним та ігровим ситуаціям, зокрема, встановлено, що завдяки створенню проблемних ситуацій спостерігається активізація творчої думки схильних до творчості учнів. В основі літературної творчості лежить гра уяви і фантазії, тому використання гри в процесі формування образного мислення обдарованих учнів сприяє накопиченню їхнього творчого досвіду.

Безперечно, що тільки за сприятливих умов навчання діти можуть досягти високих результатів у певних видах діяльності, відповідно до їх нахилів та інтересів. Тому важливо знайти таку діяльність для кожного. Здібності дітей не просто проявляються, а й формуються, розвиваються у праці та гинуть у бездіяльності. Найефективнішим шляхом розвитку індивідуальних творчих літературних

здібностей є залучення учня до продуктивної творчої праці з 1 класу. Творчість у навчальній діяльності розглядаємо передусім як таку, що впливає на розвиток цілого комплексу якостей творчої особистості: розумової активності; швидкого навчання; кмітливості, винаходу; прагнення здобувати знання, необхідні для виконання конкретної практичної роботи; самостійність у виборі та розв'язуванні задач; здатність бачити загальне, головне в різних і різне в подібних явищах [4, с.21]

Обдарованість, особливо літературна, за своєю природою потенційна, тому потребує постійного включення особистості в творчий процес з метою активізації і вдосконалення її духовних сил.

Розвиток літературних творчих здібностей учнів початкових класів це складний процес. Що спирається на такі пізнавальні та творчі здібності:

- спостережливість, здатність побачити незвичайне у звичайному;
- розвинене мовлення, образне мислення;
- розвинену уяву, вміння фантазувати;
- розвинену потребу пізнавати нове (допитливість, пізнавальний інтерес);
- наполегливість, впевненість у досягненні мети [1, с. 13].

Вивчення стану навчання літературно обдарованих дітей у практиці початкової школи дає підставу для висновку про:

1. Відсутність у навчальних закладах належної роботи, спрямованої на виявлення дітей, схильних до літературної творчості.
2. Не систематичність і випадковість проведення занять з розвитку літературних здібностей.
3. Низьку теоретичну та методичну підготовку вчителів початкових класів.

З огляду на це виникає необхідність у роботі, спрямованій на виявлення літературно обдарованих учнів, та створенні системи вправ для розвитку літературних творчих здібностей молодших школярів.

Висновки. Згадуючи слова видатного педагога В. Сухомлинського про те, що «...вчити творчості необхідно не для того, щоб зростити юних поетів, а для того, щоб збагатити кожне юне серце». Сьогодні суспільству вкрай потрібні творчі люди не тільки з розвиненим інтелектом, а й з високим рівнем культури і духовності, здатні до саморозвитку, до перетворення власного життя та життя країни на краще. І саме в цьому контексті проблема літературно-творчого роз-

витку школярів, формування їхнього емоційно-ціннісного ставлення до світу набуває особливої актуальності.

Джерела та література

1. Костюк Г.С. Здібності та їх розвиток у дітей / Г. С. Костюк. – К.: Знання. – 1963. – 93 с.
2. Малихіна О. Є. Структура літературних здібностей особистості як проблема педагогічної психології / О. Є. Малихіна // Вісник Харківського державного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Психологія. – Харків: ХДПУ, 1998. – Вип. 1. – С. 39–42.
3. Савченко О. Я. Розвивай свої здібності: Навч. посіб. для мол. школярів / О. Я. Савченко. – К.: Освіта, 1995. – 159 с.
4. Сисоєва С. О. Підготовка вчителя до формування творчої особистості учня / С. О. Сисоєва. – К.: Поліграф книга, 1996. – 406 с.

Бігун О. М. – аспірант кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи
СНУ імені Лесі Українки

Роль практики у педагогічній підготовці майбутніх учителів коледжах Великої Британії

Постановка проблеми. На сучасному етапі реформування системи вищої освіти України важливого значення для реалізації поставлених завдань набуває осмислення й творче використання прогресивного зарубіжного досвіду, зокрема щодо підготовки вчителів загальноосвітніх шкіл.

Важливе значення має вивчення сучасних процесів розвитку педагогічної освіти на європейському континенті, зокрема, у країнах Європейської спільноти. Значний інтерес становить організація педагогічної освіти у коледжах Великій Британії, оскільки саме тут значна увага приділяється високопродуктивним інноваційним пошукам та стратегіям.

Мета дослідження. Педагогічна практика студентів у школах є обов'язковою складовою педагогічної підготовки у коледжах Великої Британії. Основна мета педагогічної практики полягає в тому, щоб служити джерелом знань про реальний навчальний процес, бути наочною ілюстрацією теоретичних положень, створювати на практиці умови для самостійного застосування придбаних знань і сприяти фор-

муванню професійних педагогічних умінь і навичок, бути елементом пізнання сутності педагогічної діяльності [2, 16]. Виходячи з цього, доцільно охарактеризувати систему педагогічної практики у коледжах Великої Британії з метою подальшого запровадження кращого досвіду у ВНЗ України.

Результати дослідження. Педагогічна практика майбутніх учителів, що навчаються у коледжах Великої Британії, залежить від характеру і тривалості їх курсу навчання.

Студенти з трирічним терміном навчання, після закінчення якого вони отримують диплом, тобто студенти педагогічних коледжів, проходять педагогічну практику кожен рік, її тривалість коливається від 7 до 11 тижнів (всього 25 тижнів за весь період навчання).

Навчальний план студентів з чотирирічним курсом навчання, який веде до отримання ступеня бакалавра педагогіки передбачає 4-х тижневу педагогічну практику щорічно у другому триместрі протягом усіх чотирьох років навчання.

Формально за кожним студентом закріплений керівник-тьютор, який двічі відвідує студента під час педагогічної практики у кожному окремому триместрі. Якщо за висновком керівника педагогічна практика студента не відповідає певним вимогам і не оцінюється позитивно, то інший керівник повинен відвідати студента у школі і надати свій висновок про його педагогічну діяльність.

Цікавими є окремі положення програми педагогічної практики. Так, педагогічна практика студентів з низьким рівнем навчальних досягнень може бути збільшена за рішенням кафедри на три тижні.

Студенти проходять педагогічну практику, як правило, індивідуально, що ускладнює керівництво зі сторони кафедр педагогіки і керівників-тьюторів. Відсутність чіткого контролю за педагогічною практикою не дає студентам можливості глибоко проаналізувати і виправити свої помилки у плануванні і проведенні занять, тим самим погіршуючи якість підготовки вчителів [1, 80–84].

Основними формами організації практики студентів є «блочна» (block) та «серійна» (serial). Блочна проводиться з відривом від занять у коледжі, її терміни залежать від конкретних педагогічних завдань, її тривалість становить від 2-х до 14-ти тижнів. Вона дозволяє студентам заглибитися у процес навчання школярів, вимагає від них формування вмінь та навичок організації навчального процесу, самостійного планування уроків, користування системою оцінок знань

учнів та управління класом. Серійна практика є безвідривною, короткочасною, проводиться протягом дня або кількох днів на тиждень. До її завдань входить встановлення та забезпечення постійного зв'язку між коледжем та школою, знайомство студентів з навчальною роботою у школі. Характерною рисою є гнучкий характер серійної практики. Він сприяє здійсненню співробітництва між тьюторами коледжів, шкільними вчителями та студентами, дозволяє студентам протягом всього навчального року поповнювати досвід роботи в школі, забезпечує взаємодію з блочною практикою [3, 46].

Цікавою особливістю педагогічної освіти у Великій Британії є те, що після закінчення навчання вищій навчальний заклад зобов'язаний спостерігати за роботою своїх випускників в школі не менше року після випуску. Іншими словами, в британській системі практичної педагогічної підготовки між вузами і школами налагоджений тісний взаємозв'язок.

Висновки. Коледжі Великої Британії відіграють важливу роль у забезпеченні комплексної фахової підготовки майбутніх учителів, оскільки навчальні плани даних закладів забезпечують чітку професійну спрямованість шляхом поєднання курсу основних предметів, професійного курсу, педагогічного курсу та практики у школі. Встановлено, що практична педагогічна підготовка майбутніх учителів є провідним напрямком професійно-педагогічної освіти у закладах такого типу.

Здійснений аналіз практики, як структурної складової педагогічної підготовки учителів середніх шкіл у коледжах Великої Британії, допоможе, на наш погляд, відшукати нові підходи до підготовки педагогічних кадрів в Україні та стане передумовою підвищення якості вітчизняної вищої освіти на етапі її реформування.

Джерела та літератури

1. Вітвицька С. С. Моделі ступеневої педагогічної освіти західноєвропейських країн, США та України: порівняльний аналіз // Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку: Монографія / С. С. Вітвицька. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2008. – С. 71–103.
2. Кіщенко Ю. В. Формування професійної майстерності вчителя в системі педагогічної освіти Англії та Уельсу: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Ю. В. Кіщенко. – К., 2000. – 24 с.

3. Леонт'єва О. Ю. Професійно-педагогічні особливості підготовки педагогічних кадрів у коледжах Англії / О. Ю. Леонт'єва // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту. – 2000. – С. 44–46.

Гончарук О. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки СНУ імені Лесі Українки

Бідзюра В. В. – студентка V курсу педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Компоненти готовності дитини до школи

Постановка проблеми. Реформаційні процеси, що відбуваються у вітчизняному освітянському просторі, зумовлюють нагальність розв'язання комплексних соціально-педагогічних завдань, одним із яких є перехід до систематичного навчання дітей з 6-ти років. Відомо, що одним із відповідальних життєвих циклів людини є дошкільний період, тому інноваційні шляхи творчого розвитку дошкільників сприяють опануванню ними не тільки премудростей шкільної науки, а й науки життя, набувають у сучасних умовах особливого значення [5, 2].

Мета дослідження. Прихід у школу призводить до виникнення емоційно стресових ситуацій: змінюється звичний стереотип поведінки, виникає психоемоційне навантаження. На дитину впливає комплекс нових факторів: класний колектив, особистість учителя, зміна режиму дня, незвично тривале обмеження рухової активності, поява нових, не завжди привабливих обов'язків. Тому важливо досконало оволодіти поняттям «шкільна зрілість» та визначити усі складові підготовки дитини до навчання, щоб передбачити вищезазначені стресові ситуації.

Результати дослідження. Видатний психолог і доктор педагогічних наук О. Запорожець зазначав, що шкільна зрілість – це важливий підсумок виховання та навчання дошкільників у сім'ї та дошкільному навчальному закладі. Готовність визначається системою вимог, які висуває школа до дитини. Характер цих вимог обумовлено особливостями нової соціально-психологічної позиції [2, 6].

Учені встановили, що готовність до шкільного навчання – складне утворення, яке включає мотиваційну, психологічну, емоційно-вольову, інтелектуальну та фізичну готовність [5, 7].

Мотиваційний компонент відображає бажання чи небажання навчатися та є дуже важливим, адже від нього залежить входження дитини в нову для неї діяльність, яка відрізняється від ігрової своєю обов'язковістю, розумовим напруженням, необхідністю подолання труднощів тощо.

Психологічна готовність до спілкування та спільної діяльності становить важливе новоутворення обумовлене зміною провідних типів діяльності, переходом від сюжетно-рольової гри до навчальної діяльності. Дитина, у якій не сформовані компоненти психологічної готовності до спілкування та спільної діяльності, відчуватиме такі типові труднощі у навчанні, як: нерозуміння позиції вчителя, невміння слухати товариша, узгоджувати спільні з класом дії, завищена самооцінка та ін. [4, 3].

Емоційно-вольова готовність до навчання в школі засвідчує здатність дитини регулювати свою поведінку в різноманітних ситуаціях спілкування і спільної навчальної діяльності; виявляється у самостійності, зосередженості, готовності й умінні здійснювати необхідні вольові зусилля [1, 7].

Інтелектуальна готовність дитини до навчання в школі виявляється у загальному рівні її розумового розвитку, володінні вміннями і навичками, які допоможуть вивчати передбачені програмою предмети. Загалом розумова готовність дитини до навчання у школі охоплює її загальну обізнаність з навколишнім світом, елементи світогляду; рівень розвитку пізнавальної діяльності й окремих пізнавальних процесів (мовлення, пам'яті, сприймання, мислення, уяви, уваги); передумови для формування навчальних умінь і загалом навчальної діяльності [3, 64].

Розвиток основних функціональних систем організму дитини і стану її здоров'я (фізична готовність) складають фундамент шкільної готовності. Одне з першочергових завдань родини полягає в тому, щоб сприяти нормальному фізичному розвитку дитини [5, 8].

Таким чином можна стверджувати, що загальна готовність є цілісним станом дитячої психіки дитини, що забезпечує успішне прийняття нею системи вимог школи і вчителя, успішне оволодіння новою для неї діяльністю та новими соціальними ролями.

Висновки. Під підготовкою до навчання у школі ми розуміємо комплекс педагогічних заходів, спрямованих на загальний розвиток дитини (фізичний, психічний, розумовий, емоційний, емоційно-во-

льовий, соціальний); створення передумов для формування основ загальнонавчальних умінь та навичок (організаційних, інтелектуальних, комунікативних), які б забезпечили дитині цілісний особистісний розвиток як суб'єкта майбутньої навчальної діяльності. Усі складові готовності тісно взаємопов'язані, і недоліки у формуванні будь-якої з них так чи інакше відбиваються на успішності навчання дитини у школі.

Джерела та література

1. Андрієвський Б. Проблеми готовності шестирічних дітей до навчання в школі / Б. Андрієвський // Педагогічний альманах. – 2010. – Вип. 5. – С. 6–9.
2. Білан Т. Підготовка до школи : абетка для батьків / Т. Білан // Дитячий садок. – 2011. – № 2. – С. 5–9.
3. Дмитрієва О. Незабаром до школи: практикум / О. Дмитрієва // Початкове навчання та виховання. – 2010. – № 16. – С. 63–68.
4. Литвиненко С. Школа майбутнього першокласника / С. Литвиненко // Дошкільний навчальний заклад. – 2012. – №11. – С. 2–5.
5. Пеніна О. Початкове навчання та виховання / О. Пеніна // Психолог. – 2007. – № 22. – С. 2–12.

Бондар І. – студентка V курсу
факультету іноземної філології
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент Н. В. Єфремова

Навчання аргументованому писемному мовленню: логіко-комунікативний аспект аргументації

Постановка проблеми. Питання особливості навчання писемному мовленню займає важливе місце у методиці викладання іноземних мов, оскільки письмо разом із говорінням, читанням та аудіюванням є основними складовими іншомовної мовленнєвої компетенції. На сучасному етапі розвитку феномену «діалогу культур» як форми взаємодії систем рідної та іноземної мов особливої значущості набуває завдання оволодіння аргументованим писемним мовленням.

Уміння чітко висловлювати свою точку зору, добирати влучні аргументи для її підтвердження, логічно будувати своє висловлювання засобами іноземної мови – ключові компетенції, що стануть у пригоді випускнику загальноосвітнього начального закладу незалежно від сфери майбутньої професійної діяльності. Тому питання **актуальності** вивчення вищезазначеної проблеми не викликає сумнівів.

Мета дослідження. Метою цього дослідження є розгляд логіко-комунікативного аспекту аргументації у межах навчання аргументованому писемному мовленню.

Результати дослідження. Інтерес суспільства до проблем аргументації свідчить про інтелектуальні та соціальні цінності, що переважають у суспільній свідомості. Інтуїтивно кожен розуміє визначення цього поняття, оскільки із аргументацією людина має справу практично щодня. Однак для цього дослідження найбільш точною та змістовною є дефініція, запропонована Франсом Х. ван Ємереном: «Аргументація – це мовна, соціальна та розумова діяльність, метою якої є переконання розумного адресата повідомлення у прийнятності певної точки зору шляхом висловлення ряду суджень, що підтверджують або спростовують певне твердження» [5, 13].

У сучасній теорії аргументації виділяють два рівні: логічний та комунікативний, хоча на практиці ці рівні нерозривно пов'язані та не можуть бути реалізовані один без одного. Логічний рівень аргументації – це процес обґрунтування одного твердження за допомогою інших тверджень, тобто це процес пошуку різноманітних підстав, доказів для доведення істинності конкретної тези. Суть цього рівня виражає закон достатніх підстав – один із законів формальної логіки, сформульований німецьким філософом та математиком Г. Лейбніцом. Вчений стверджував, що все має достатні підстави для свого існування, в силу чого жодне явище не може вважатися дійсним, жодне твердження істинним без зазначення підстав, іншими словами – будь-яка думка може вважатися істинною лише за умови її обґрунтування.

Комунікативний рівень аргументації – це процес формування в аудиторії переконання у правильності точки зору аргументатора. Мета аргументації буде досягнута лише у тому випадку, коли адресат прийме пропоновану адресантом точку зору [4, 8].

На логічному рівні аргументація, по відношенню до загальної логіки завдань, що вирішуються, може бути більш чи менш наближена до вимог формальної логіки. Якщо висновок виводиться з аргументів

за правилами логічного висновку (дедукції), то аргументацію називають демонстративною (доказовою, дедуктивною). Якщо наведені аргументи лише певною мірою підтверджують, роблять правдоподібними або імовірними висновки, таку аргументацію називають недемонстративною (правдоподібною, імовірною) [2, 10].

Існує велике різноманіття логіко-специфічних шляхів аргументування. Класифікація аргументації, побудована О. А. Івіним та розгорнута у практичному аспекті В. П. Делією та С. К. Абачієвим, систематизує та впорядковує їх. Згідно із цією класифікацією, виділяються головні класи аргументації: універсальна (емпірична або теоретична) і контекстуальна. Універсальна аргументація ефективна незалежно від специфічних особливостей опонента, тому у ній домінує формально-логічний аспект (доказ як такий); контекстуальна – залежить від цих особливостей, тому у ній переважає неформально-логічний аспект. Саме до цього аспекту апелює методика навчання іншомовного аргументування, звернена до мовного контексту [3].

Специфіка аргументованого писемного мовлення полягає у тому, що воно є монологічним за своєю суттю і, відповідно, не охоплює інтелектуальний діалог у його дидактичній чи пошуковій формі як спосіб комунікативної реалізації логічних суджень. У цьому випадку продуктом письма є текст із комплексною оцінкою певного твердження, послідовним наведенням підстав для того, щоб воно могло вважатися істинним, або ж навпаки – хибним, причому ефективність аргументації на комунікативному рівні не може бути зрозумілою одразу, так як це відбувається в межах безпосереднього діалогу.

Висновки. Зважаючи на викладене вище, можна зробити висновок, що аргументація є комплексним поняттям, що включає в себе два головні рівні – логічний та комунікативний. В межах методики навчання аргументованому писемному мовленню особливий інтерес становить контекстуальна аргументація, оскільки вона є спрямованою на мовний контекст.

Джерела та література

1. Абачиев С. К. Теория и практика аргументации / С. К. Абачиев, В. П. Делия. – М. : Едиториал УРСС, 2004. – 352 с.
2. Данилевська Л. М. Логіко-філософські передумови навчання аргументування як феномену в спілкуванні / Л. М. Данилевська [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://novyn.kpi.ua/2006-3/03_Danilevska.pdf
3. Ивин А. А. Теория аргументации / А. А. Ивин. – М.: Гардарики, 2000. – 416 с.

4. Малыгина Г. И. Логика и теория аргументации: учеб.-метод. комплекс / Г. И. Малыгина, М. Р. Дисько-Шуман. – Минск : БГУИР, 2009. – 38 с.
5. Мигунов А. И. Важнейшие концепции теории аргументации / А. И. Мигунов (ред.) [пер с англ]. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2006. – 296 с.

Брушневська І. М. – старший викладач
кафедри педагогіки
СНУ імені Лесі Українки

Диференційована діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку

Постановка проблеми. Сучасний стан дошкільної освіти України характеризується активними змінами і реформами. Зокрема, модернізується зміст освітнього процесу, впроваджуються нові форми розвитку, навчання і виховання дітей, розробляються сучасні психолого-педагогічні засади інтеграції, творчої самореалізації, соціалізації дошкільників. Виховання і навчання сучасних дітей потребує від вихователя мультидисциплінарного підходу, різнобічної ґрунтовної підготовки з педагогічних, медичних, психологічних і спеціальних наук. Однак науковці і практики зауважують, що мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку на сучасному етапі не завжди відповідає віковим нормам. Проведення своєчасної комплексної діагностики створить пропедевтичні умови для попередження та своєчасної корекції порушень мовленнєвого розвитку.

Мета дослідження. Обґрунтування проведення своєчасної комплексної диференційованої діагностики мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

Результати дослідження. Одним із показників життєвої компетентності дитини дошкільного віку є її мовленнєва активність у різних сферах життєдіяльності, пов'язана з умінням встановлювати мовленнєву взаємодію з оточуючими людьми, використовувати комунікацію для задоволення власних потреб, грамотно будувати і висловлювати свої думки. Однак тривожною на сучасному етапі є прогресуюча тенденція до збільшення кількості дітей дошкільного віку, що мають ті чи інші порушення мовленнєвого розвитку. Причому зміню-

ється не лише клінічна картина певної вади, а й спостерігаються нові модифікації патологій розвитку мовлення у вигляді їх поєднання з гіперактивністю, дефіцитом уваги, перинатальними ураженнями мозку, ММД і т.д. Недоліки мовленнєвого розвитку дитини гальмують пізнання нею навколишнього світу, оволодіння знаннями, обмежують її спілкування з однолітками і дорослими, висловлення власних думок, негативно впливають на формування її емоційно-інтелектуальної сфери і особистості в цілому.

Сьогодні ця актуальна проблема вимагає подальшого поглибленого вивчення, оскільки недоліки мовлення суттєво деформують мовну особистість дитини, ускладнюють її взаємовідносини з оточуючими, негативно впливають на її характер, породжують невпевненість дошкільника у власних силах. Корекцію і компенсацію фонетико-фонематичних недоліків дітей дошкільного віку, порушень граматичної та синтаксичної сторони мовлення, розвиток комунікативних навичок повинні здійснювати вихователі щодня в ході планування, організації та проведення ігор-занять. Це передбачено програмовими вимогами чинних програм розвитку, виховання і навчання дітей, у тому числі з особливими освітніми потребами.

Виходячи з цього, у сучасній українській логопедії основний акцент робиться на використанні у діагностичній та корекційно-розвивальній роботі психолінгвістичного підходу, що полягає у врахуванні загальнофункціональних (сприймання, мислення, пам'ять, увага тощо) і специфічних мовленнєвих (аналітико-синтетична діяльність слухового та мовленнєво-рухового аналізаторів, симультанний та сукцесивний аналіз і синтез, ймовірне прогнозування) механізмів, які у тісному взаємозв'язку дають змогу повноцінно оволодіти мовленням (Е. А. Данілавічюте, Ю. В. Рібцун, Є. Ф. Соботович, В. В. Тищенко, Л. І. Трофименко та ін.).

Проведення комплексної диференційованої діагностики мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку включає наступні блоки:

- вивчення стану сформованості фонематичного слуху, фонематичного аналізу і синтезу
- обстеження стану звуковимови
- виявлення особливостей розвитку лексичної сторони мовлення
- з'ясування особливостей граматичного ладу мовлення

– вивчення особливостей синтаксичної сторони мовлення
– діагностика сформованості пізнавальних процесів (сприймання, уваги, пам'яті, образно-логічного мислення, операцій узагальнення, абстрагування, ймовірного прогнозування, сукцесивного аналізу і синтезу).

Для отримання об'єктивних даних про рівень розвитку та стан сформованості вищезазначених показників мовлення дітей доречно використовувати різні методи, у тому числі: педагогічне, логопедичне обстеження дітей з урахуванням психологічних та вікових особливостей їхнього розвитку; спостереження за дітьми у процесі ігрової та навчальної діяльності; бесіди з педагогами (логопедами, вихователями, психологами), батьками.

Враховуючи особливості сімейного виховання, вважаємо, що обстеження дітей слід проводити тією мовою, якою дитина спілкується у родині (російською чи українською), особливо, коли вона уперше відвідує дошкільний навчальний заклад або проходить первинне обстеження. Це важливо для того, щоб правильно налаштувати дитину на спілкування та одержати достовірні і точні результати виконання завдань та проб.

Висновки. Таким чином, отримані дані вивчення особливостей розвитку мовлення дітей дошкільного віку дозволять не тільки об'єктивно і повно оцінити стан їхнього мовлення, але і розробити необхідні відповідні напрями корекційної роботи, що забезпечить більш високий і якісний рівень мовленнєвого розвитку на наступних етапах навчання.

Джерела та література

1. Рібцун Ю. В. Методичні рекомендації щодо формування фонетико-фонематичної складової експресивного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ / Ю. В. Рібцун // Український логопедичний вісник : зб. наук. пр. – Вип. 1. – 2010. – С. 72–81.
2. Собо́тович Е.Ф. Психолінгвістическая структура речевой деятельности и механизмы её формирования / Е.Ф. Собо́тович. – К.: ИЗМН, 1997. – 44 с.
3. Усанова О.Н. Психолого-педагогическое изучение детей с нарушениями речи / О.Н. Усанова // Дефектология. – 1993. – № 2. – С. 7–12.

Вишневська А. В. – студентка відділення
«Початкове навчання»
Луцького педагогічного коледжу

Теоретичні аспекти духовного розвитку дитини у сім'ї

Постановка проблеми. Національне відродження та подальший розвиток суспільства зумовлюють гостру потребу в зміцненні сучасної сім'ї, що ґрунтується на гуманістичних принципах, моральних аспектах, в основі яких – здатність людини творити добро, проявляти чуйність, турботливість, уважність, любов до всього живого, прагнути до гармонії зі світом, забезпечувати духовну єдність поколінь. Проте руйнівним для суспільства є не кризовий стан, а швидше - неспроможність певної його частини віднайти цінності, що стимулюють до життя і духовно-творчої діяльності.

Мета дослідження полягає у науковому обґрунтуванні впливу сім'ї на духовний розвиток дитини.

Результати дослідження. У педагогічній теорії і практиці доведено, що сім'я стає першим осередком духовного виховання, найважливішою детермінантою особистісного розвитку, особливо якщо в ній зберігаються духовні цінності, в результаті чого дитина є зануреною в атмосферу духовності [5, 280].

Духовний розвиток особистості – важливе завдання сучасної сім'ї. Адже саме у найріднішому колективі дитина черпає знання, досвід, мудрість, наслідує моральні якості та духовні цінності, тобто той фундамент, на якому тримається кожне цивілізоване суспільство.

Саме у перші роки життя, коли дитина невідривно прив'язана до рідних і домівки, такі хвилини відкритості та щирості глибоко западають у її душу. Так поступово і закладається міцний фундамент ціннісного ставлення дитини до близьких людей, родини, рідної землі.

На думку Л. Ніколаєвої, основою сімейних взаємин, сприятливих для духовного виховання дітей, є моральна позиція сім'ї, що характеризується сформованою сукупністю інтелектуальних і моральних норм, ставлення батьків до життя, праці, дітей [3, 50-55].

Учені відмічають, що батькам варто усвідомити, що в процесі духовно-морального виховання не повинно бути місця ніяким формам осуду, заперечення, негативним висловлюванням у ситуаціях, коли дитина щось не так розуміє і чинить у супереч правилам [4, 427–437].

Водночас слід зауважити, що подружня дисгармонія, зростання кількості розлучень, зміна сімейних цінностей і стандартів міжособистісної поведінки, низький рівень культури – ці та інші соціальні чинники свідчать про кризовий стан сучасної сім'ї [2, 11–15].

Дослідники констатують, що переважна більшість сучасних батьків з певних причин не спроможна повною мірою дбати про духовний розвиток своїх дітей [1, 16–20]. Опитування батьків показало, що у 56 % з них спостерігається загальна незадоволеність сімейною атмосферою, 22,6 % відзначають нервові психічне напруження у сім'ї, 31,4 % батьків відчувають тривожність, і лише 15,8 % сімей сприймають родинну атмосферу як сприятливу.

Таким чином, реальне життя з його труднощами та суперечностями значною мірою впливає на духовність та виховний потенціал сучасної сім'ї, яка стала незалежною, відкритою і, нажаль, водночас агресивнішою, такою, що підпорядковує зміст своєї життєдіяльності завданням виживання.

Висновки. Отже, поняття «сімейні взаємини» характеризує специфіку повсякденного життя сім'ї, її духовно-моральний клімат і психологічну атмосферу.

У характеристиці сімейного укладу, з погляду сімейного виховання, важливими є цілеспрямовані дії батьків, що поєднуються з об'єктивним, але стихійним впливом сім'ї.

Психологічна атмосфера сім'ї буде обумовлювати зміст внутрішньо-сімейних взаємовідносин і сприятиме формуванню духовності чи бездуховності у дитини.

Джерела та література

1. Авдіянц Г. Г. Реалії та перспективи духовного виховання дітей в умовах сучасної української сім'ї // Гуманізація навчально-виховного процесу: 36. наук. пр. Вип. XVIII. – Слов'янськ, 2002. – С 16–20.
2. Ладивір С. О. Родинні джерела духовності / С. О. Ладивір // Дошкільне виховання : наук.-метод. журнал.– 2012. – № 5. – С. 11–15.
3. Николаева Л. М. О некотором своеобразии формирования нравственных идеалов школьников в семье / Л. М. Николаева // Специфика семейного воспитания в современных условиях. – М., 1979. – С. 50–55.
4. Подкопаева Ю. В. Психологічні механізми формування уявлень про духовний ідеал молодших школярів / Ю. В. Подкопаева // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць К-ПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Кам'янець-Подільський, 2012.– Вип. 17. – С. 427–437.
5. Помиткін Е. О. Психологія духовного розвитку особистості: Монографія. – К.: Наш час. – 2007. – 280 с.

Мельник І. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки СНУ імені Лесі Українки
Гладь С. О. – студентка педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Використання інтерактивних технологій в методичній роботі сучасного дошкільного навчального закладу

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена характерною тенденцією сучасного підходу до професійної діяльності педагога, забезпечення гармонійного співвідношення особистісних, професійних і творчих якостей, розвиток неповторної індивідуальності та самостійності.

Пошуки оптимальних шляхів реалізації поставленого часом вищезначеного завдання зумовили появу педагогічної інноватики, в системі якої чільне місце посідають інтерактивні технології.

У педагогічній інтерпретації інновація означає нововведення у педагогічній системі, що поліпшує хід і результати навчально-виховного процесу.

Біля джерел розробки інтерактивних технологій стояли відомі науковці В. Сухомлинський, В. Беспалько. На сучасному етапі цікавими напрацюваннями в даному аспекті є роботи О. Пошетун, Н. Побірченко, Л. Роєнко, Г. Коберника, І. Дичківської, К. Крутій, Т. Поніманської тощо.

Мета дослідження полягала в теоретичному обґрунтуванні змісту інтерактивних технологій в методичній роботі дошкільного закладу, виявленні педагогічних умов їх ефективного застосування.

Інноваційність розглядають не тільки як налаштованість на сприйняття, продукування і застосування нового, це означає: відкритість вихователя до діалогічної взаємодії з вихованцями; відкритість культурі та суспільству; відкритість свого «Я», власного внутрішнього світу, організація педагогічного середовища, яке сприяло б формуванню і розвитку образу «Я».

Суть педагогічних технологій, їх класифікацію досить ґрунтовно розкрито у роботах І. Дичківської, А. Нісімчука, І. Смолюка, О. Пошетун, О. Падалки, Н. З. Дудник, М. М. Чечіль, Г. Селевко, В. Химинця та інших.

Г. К. Селевко класифікує педагогічні технології стосовно школи. [1, 25–30] Але ця класифікація може бути цікавою і для системи дошкільної освіти.

1. Технології, що характеризуються ставленням дорослих до дитини.
2. Авторитарні технології, які відрізняються жорсткою організацією шкільного життя притиском ініціативи та самостійності школярів.
3. Особистісно-орієнтовані технології зорієнтовані на особистість дитини, забезпечуючи її розвиток, реалізацію природних потенціалів.
4. Гуманно-особистісні технології – це ідеї всебічної поваги і любові до дитини, оптимістичну віру в її творчі сили, відкидають примус та насильство.
5. Технології співробітництва реалізують демократизм, рівність, партнерство у взаєминах педагога і дитини.
6. Технології вільного виховання акцентують увагу на наданні дитині свободи вибору і самостійності.

Спосіб, метод, засіб навчання визначають різні технології: догматичні, репродуктивні; пояснювально-ілюстративні, програмового, проблемного, розвивального навчання; діалогічні, комунікативні, ігрові, творчі та інші.

Результати дослідження. У контексті нашого дослідження значущим є виділення інтерактивних технологій. Суть інтерактивного навчання у тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх дітей. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове, навчання у співпраці), де і вихованець, і педагог є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання, розуміють, що вони роблять, рефлексують із приводу того, що вони знають, вміють та здійснюють. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації. Воно ефективно сприяє формуванню навичок і вмінь, виробленню цінностей, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає вихователю змогу стати справжнім лідером дитячого колективу.

Інтерактивна взаємодія унеможливорює як домінування одного учасника навчального процесу над іншим, так і однієї думки над іншою. Під час інтерактивного навчання діти вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення.

Висновки. На нашу думку, інтерактивні методи навчання педагогів мають найбільший потенціал при підготовці професіоналів, здатних зайняти активну позицію у виборі методів роботи з дітьми. А тому вихователь-методист дошкільного закладу має досконало володіти ними.

За допомогою інтерактивних методів навчання можна розвинути у педагогів здатність працювати у команді, здійснювати спільну проектну і дослідницьку діяльність, відстоювати свої позиції, обґрунтовувати власну думку і толерантно ставитися до чужої, приймати відповідальність за себе і команду.

Джерела та література

1. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии: Учебное пособие / Г. К. Селевко. – М.: Народное образование, 1998. – 256с.
2. Дичківська І. М. Основи педагогічної інноватики / І. М. Дичківська – Рівне, 2001. – 222с.
3. Васьков Ю. В. Педагогічні теорії, технології, досвід : [Дидактичний аспект] / Ю. В. Васьков – Харків, 2000. – 120 с.
4. Машкіна Л.А., Поніманська Т. І. Підготовка студентів до інноваційної педагогічної діяльності – Ч.1. / Л. А. Машкіна, Т.І. Поніманська. – Хмельницький, 1998. – 332с.

Пріма Р. М. – доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки
СНУ імені Лесі Українки
Гребенюк Ю. Р. – студентка V курсу
педагогічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Феноменологія творчої особистості: теоретичні аспекти

Постановка проблеми. На сьогоднішній час проблема творчого розвитку дитини набирає дедалі більшої ваги. Громадськість усвідомлює, що, тримаючи курс на формування вітчизняного інтелектуального потенціалу, слід розвивати в межах можливого творчі здібності кожної дитини, а не особливо обдарованих.

Забезпечення творчого розвитку особистості – найважливіше завдання всіх світових освітніх систем. Одним із основних напрямків гуманізації освіти є спрямування навчального процесу на форму-

вання, розвиток і саморозвиток суб'єктів педагогічної взаємодії. На важливості цієї тези наголошується, зокрема в Державній національній програмі «Освіта» («Україна ХХІ століття»), де одним із стратегічних завдань визначено створення умов для формування освіченої, творчої особистості громадянина, реалізації та самореалізації його природних задатків.

Мета дослідження: проаналізувати деякі аспекти змістової сутності феномена «творчість»; уточнити дефініції понять «творчі можливості», «творчі якості» особистості молодшого школяра.

Результати дослідження. Передусім, відзначимо, що розвитком творчої особистості керувати важко. Є багато чинників, що впливають на інтелектуальний розвиток, серед них умови, в яких формується дитина, середовище, що її оточує. Однак найважливішим для творчого розвитку особистості є характер її навчальної діяльності. Для того, щоб визначити оптимальну технологію формування творчої особистості молодшого школяра у процесі навчання, спочатку слід осмислити саме поняття «творчість» та похідні від нього поняття: творчі можливості, творчі якості особистості. Так, у «Великому тлумачному словнику української мови» творчість визначено як діяльність людини, яка спрямована на створення духовних, матеріальних цінностей; діяльність, пройнята елементами нового, вдосконалення, збагачення розвитку [1].

Творча діяльність є антиподом наслідування, копіювання, діяльності за шаблоном, готовим взірцем, правилом, алгоритмом.

Творчість має такі основні ознаки:

- у процесі творчої діяльності відбувається перетворення явищ, речей, процесів діяльності або їх зразків, чуттєвих чи розумових;
- продукти творчості, нові ідеї, системи дій, невідомих закономірностей тощо містять у собі новизну [5, 7].

Зауважимо, творчість – це завжди творення, тобто побудова нового й оригінального, нестандартне бачення у звичайному нових можливостей його функціонування або включення його як частини в нову систему, можливість продукувати значну кількість ідей [3, 13].

Творчі можливості учня початкової школи – це відносно самостійна, динамічна система творчих якостей його особистості, пов'язана з інтелектом, умовами розвитку, яка формується, розвивається та виявляється у творчій діяльності і забезпечує розвивальну взаємодію особистості з довкіллям. Творчі можливості учня реалізуються не

тільки в предметній діяльності, а й у процесі його життя, самореалізації як засобу самоствердження, самовираження та саморозвитку [4].

Розглянемо творчі якості молодшого школяра, сукупність яких, на наш погляд, відображає його творчі можливості.

1. *Підсистема спрямованості на творчу діяльність*: позитивне уявлення про себе, бажання пізнати себе, творчий інтерес, допитливість, потяг до одержання нової інформації, фактів.

2. *Підсистема характерологічних особливостей особистості*: сміливість, готовність до ризику, самостійність, ініціативність, впевненість у своїх силах і здібностях, цілеспрямованість, наполегливість, уміння довести розпочату справу до кінця, працелюбність, емоційна активність.

3. *Підсистема творчих умінь*: проблемне бачення, здатність до висування гіпотез, оригінальних ідей, до дослідницької діяльності, вміння аналізувати, інтегрувати та синтезувати інформацію; розвинута уява, фантазія, здатність до виявлення суперечностей, подолання інерції мислення, здатність до міжособистісного спілкування.

4. *Підсистема психічних процесів*: альтернативність мислення, дивергентність мислення, точність мислення, готовність пам'яті, асоціативність пам'яті, цілісність, синтетичність, свіжість і самостійність сприйняття, пошуково-перетворюючий стиль мислення [2, 15].

Саме ці ознаки і характеризують дитячу творчість. Оригінальність як здатність до нового, незвичного, нестандартного вирішення проблем дуже яскраво проявляється на рівні старшого дошкільного та молодшого шкільного віку [3, 14].

Висновки. Аналіз наведених трактувань поняття «творчість» дозволяє узагальнити, що творчість – це діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей. Саме творчі можливості забезпечують всебічний розвиток особистості дитини, процес соціалізації та самореалізації молодшого школяра.

Джерела та література

1. Великий тлумачний словник української мови. К.; Ірпінь, 2005. – 1728 с.
2. Рибіна М. Творча особистість: як виховувати її на уроці / М. Рибіна // Завуч. – 2010. – № 8. – С. 13–18.
3. Самолюк Н. Формування творчої особистості молодшого школяра / Н. Самолюк // Психолог. – 2010. – № 13. – С. 13–16.
4. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості вчителя: Навч. посіб. – К., 2004. – 344 с.
5. Як допомогти дитині стати творчою особистістю. – К.: Ред. загальнопед. газет, 2003. – 112 с.

Деркач Л. М. – кандидат філологічних наук, викладач Луцького педагогічного коледжу

Губчик В. С. – студентка відділення «Початкове навчання» Луцького педагогічного коледжу

Риторична компетентність як складова професійної компетентності педагога

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві все більше затребуваною стає людина, що має високу професійну майстерність і навички культури мовлення, яка дотримується етикету ділового спілкування, знає структуру й особливості публічного виступу.

Мета дослідження – схарактеризувати основні форми роботи зі студентами – майбутніми педагогами, які сприяють формуванню їх риторичної компетентності.

Результати дослідження. Риторика – класична наука про способи переконання авпливу на аудиторію – затребувана в наші дні як інструмент управління та впорядкування життя суспільства, формування особистості засобами слова.

Метою риторичної освіти є формування вмінь та навичок переконливого мовлення, виховання моральних та патріотичних цінностей.

Сьогодні затребуваними є люди, які вміють логічно мислити, вирішувати проблеми оригінальним способом, чітко та зрозуміло їх формулювати.

А. Акімов трактує професійну компетентність вчителя як суму знань, вмінь, навичок, засвоєних суб'єктом в процесі навчання, – у вузькому значенні, і як рівень успішності взаємодії з навколишнім середовищем – у широкому [1, 37].

Для отримання позитивного результату (залучення дітей до діалогічного мовлення, щоб пробудити в них внутрішнє слово) майбутньому вчителеві потрібно володіти риторичними вміннями.

Саме зі студентських років потрібно формувати вміння гарно та правильно говорити, чітко й лаконічно висловлювати свої думки.

Риторичні знання допоможуть педагогу з гідністю долати проблеми і труднощі спілкування, уникати комунікативних непорозумінь, досконало, ефективно користуватися мовними ресурсами для створення текстів виступів, промов [4, 284].

Основна мета формування риторичної компетентності майбутнього педагога полягає в підготовці особистості, яка володіє вміннями й навичками вільно, комунікативно виправдано послуговуватися мовними засобами під час сприйняття (слухання й читання) та створення (говоріння й письма) висловлювань у різних сферах, формах, видах і жанрах.

Формування таких умінь відбувається під час виконання різних типів практичних завдань: аналіз зразків українського публічного мовлення; складання плану промови, виголошення публічного виступу на задану тему; створення мовленнєвих ситуацій; дебатна гра; створення презентації, її демонстрування з коментуванням та ін.

Як зазначає О. Б. Залюбівська, на практичних заняттях з риторики обов'язковим повинен бути декламаційний практикум [3].

На думку Я. В. Білоусової, однією з основних передумов формування риторичної культури студентів є розробка системи активних форм роботи, за допомогою якої відпрацьовуються певні риторичні якості особистості [2, 460].

Висновки. Отже, оволодівши риторичними знаннями, педагог здатен вільно висловлюватися на наукові, політичні, філософські теми, викладаючи свої судження зрозуміло, послідовно, грамотно; виголошувати публічну промову і бути зрозумілим для аудиторії; писати тексти в різних жанрах для різних ситуацій та адресатів, орієнтуючись на певного слухача або читача; послідовно та аргументовано відстоювати свою позицію.

Формування риторичних умінь в студентів відбувається під час виконання різних типів практичних завдань на заняттях.

Джерела та література

1. Акимов А. П. О характере профессиональных умений в деятельности педагогов-мастеров / А. П. Акимов // В кн. : Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы. – Вып. 1. – Л., 1973. – 173 с.
2. Вагапова Д. Х. Риторика в интеллектуальных играх и тренингах. – М.: Цитадель, 1990. – 460 с.
3. Залюбінська О. Б. Педагогічні зсади формування риторичної культури особистості // Електронний ресурс – Режим доступу: <http://www.referat.allserver.ru/?i=4139736> – Загол. з екрану. – Мова укр.
4. Онуфрієнко Г. М. Риторика. Навч. посібник / Г. М. Онуфрієнко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 592 с.

Добринюк Л. Л. – студентка IV курсу педагогічного інституту

СНУ імені Лесі Українки

Стасюк Л. П. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки

СНУ імені Лесі Українки

Розвиток інноваційної компетентності майбутнього вихователя

Постановка наукової проблеми. Проблема розвитку професійної інноваційної компетентності вихователя дошкільного закладу є актуальною у сучасній освіті. Очевидно, що сьогодні суспільству потрібен педагог здатний системно й конструктивно мислити, швидко знаходити потрібну інформацію, приймати адекватні рішення, створювати нові ідеї в різних галузях знання.

У науковій літературі інноваційну діяльність досліджували М. Жалдак, І. Носаченко, А. Підласий, Л. Ващенко, І. Дичківська, М. Лапін, С. Поляков. Усі вони відзначають, що сутність інноваційної діяльності полягає у внесенні нововведень в традиційну систему, та передбачає найвищий ступінь професійної підготовки вихователів.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності інноваційної компетентності та важливості її розвитку, яка є необхідною для роботи майбутніх вихователів.

Результати дослідження. Інноваційна компетентність вихователя – це система мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує ефективність використання нових педагогічних технологій у роботі з дітьми. Поняттям «інновація» позначають нововведення, новизну, зміну, введення чогось нового. «Бути компетентним» – значить уміти мобілізувати у певній ситуації набуті знання і досвід.

У наш час компетентність в освіті орієнтує вихователів на впровадження у практику цілісного підходу до розвитку особистості дитини. Але для реалізації цього завдання педагоги мають набути певних організаційних умінь, поглибити знання з педагогіки, психології. Місія підготувати вихователя по-новому покладається на методичну службу [2, с. 7]. Методологія освіти спрямована на вдосконалення змісту та технологій професійної освіти, орієнтована на забезпечення

оптимальних умов для розвитку та саморозвитку особистості майбутнього вихователя, його творчого потенціалу.

Зорієнтованість на професійну інноваційну компетентність зосереджується під час навчання студентів. Тому правильна підготовка майбутнього вихователя у вищому навчальному закладі забезпечує високий рівень їхніх інноваційних навичок, які вони будуть застосовувати у роботі з дітьми.

Досить важливим є визначення педагогом-практиком І. Дичківською показників, що визначають готовність педагога до інноваційної діяльності:

1) Усвідомлення ним потреби запровадження педагогічних інновацій у власній педагогічній практиці.

2) Інформованість про новітні педагогічні технології, знання новаторських методик роботи.

3) Зорієнтованість на створення власних творчих завдань, методик, налаштованість на експериментальну діяльність.

4) Готовність до подолання труднощів, пов'язаних зі змістом та організацією інноваційної діяльності.

5) Володіння практичними навичками освоєння педагогічних інновацій та розроблення нових [1, с. 280]

Розвиток професійної компетентності посилює позитивне ставлення до нововведень у педагогічній теорії та практиці, прагнення до безперервної самоосвіти та самовдосконалення, бажання дізнаватися щось нове.

Інноваційній компетентності вихователя відповідають п'ять груп професійних умінь:

1) гностичні (уміння здобувати, поповнювати й розширювати свої знання новими фактами);

2) проектувальні (здатність планувати навчальний процес по новому);

3) конструктивні (уміння обирати оптимальні новітні прийоми);

4) організаційні (здатність організувати свою діяльність і діяльність дітей по-новому відповідно до цілей навчально-виховного процесу);

5) комунікативні (уміння використовувати нові механізми формування міжособистісних взаємин між учасниками педагогічного процесу) [2, с. 8].

Висновки. Отже, професійна інноваційна компетентність вихователя є невід'ємною частиною у педагогічному процесі. Готовність

майбутніх вихователів до інноваційної діяльності – це особливий стан, який передбачає наявність ціннісного мотиваційного ставлення до професійної діяльності, володіння ефективними способами і засобами досягнення педагогічних цілей. Проте, інноваційна компетентність – це не відмова від традиційного підходу до навчання і виховання, це покращений рівень професійної свідомості, який доповнює попередній.

Джерела та література

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навчальний посібник. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав. 2004. – 352 с.
2. Дичківська І. Інноваційна компетентність педагога / І. Дичківська // Дошкільне виховання. – 2010. – № 1. – С. 7 – 11.
3. Овчарук О. Ключові компетентності: Європейське бачення / О. Овчарук // Управління освітою. – 2004. – № 2. – С 6–9.
4. Сергеева В. Ф. Формування професійної компетентності майбутніх вихователів у процесі фахової підготовки / В. Ф. Сергеева // Волинський національний університет ім. Лесі Українки. Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки; [редкол.: І. О. Смолюк та ін.]. – Луцьк. – 2010. – № 14. Педагогічні науки. – С. 180–187.

Долінко М. В. – студентка 32 курсу
відділення «Початкове навчання»
Луцького педагогічного коледжу

Формування толерантності молодших школярів у системі позакласної виховної роботи

Постановка проблеми. Проблема толерантності як однієї з провідних якостей особистості на сучасному етапі розвитку суспільства є предметом вивчення філософії, соціології, психології, культурології та інших наук. Виховання толерантності стає вкрай важливим, оскільки толерантність – це необхідна умова для створення атмосфери доброзичливості й взаєморозуміння між людьми на шляху до побудови демократичного суспільства.

Мета дослідження полягає у висвітленні теоретичних аспектів формування толерантності молодших школярів у системі позакласної виховної роботи.

Результати дослідження. Толерантність, або терпимість, – це бажання та вміння знаходити спільну мову, підтримувати стосунки з людьми, які відрізняються від більшості; здатність із повагою та розумінням ставитися до їх відмінностей.

Існують різні підходи до трактування толерантності. В українській мові толерантність представлена як терпимість, як здатність витримувати фізичні чи моральні страждання. Характерні риси терпимості в українській культурі – «милосердя» і «поблажливість» [1, 60].

У молодшому шкільному віці орієнтація дітей у своїй поведінці на дорослих замінюється орієнтацією на колектив ровесників. Все більшого значення для розвитку дитини набуває її спілкування з однолітками, де засвоюються відносини дружби, лідерства. Отже, наявні можливості для формування елементів толерантності у молодшому шкільному віці.

Толерантність виявляється у молодших школярів у постійному дотриманні гуманістичних принципів, норм і вимог у взаєминах з людьми, визнанні потреб та інтересів іншої людини, її права на позитивне волевиявлення; орієнтації на позитивне в людях; здатності до морального вдосконалення; постійній спрямованості на іншу людину, повазі її гідності; доброзичливості, довірі, співчуття, співпереживанні, доброті, своєчасній допомозі, доброчесності й милосердя.

Важлива роль у вихованні учнів у розширенні й поглибленні їхніх знань належить спеціально організованій виховній роботі у позаурочний час.

Ефективним засобом у вихованні толерантності є використання багатства дитячої художньої літератури. Саме дитяча художня література є матеріалом для формування уявлень, знань молодших школярів про риси толерантної особистості, яка розкриває в сюжетно-образній формі взаємини між людьми, подаючи зразки толерантної поведінки. Вихованець, сприймаючи позицію автора твору, має можливість порівняти її з власною позицією, таким чином оцінити власні норми поведінки, цінності.

Великий виховний потенціал мають також розповіді й казки, зібрані В. Сухомлинським у «Хрестоматії з етики». Ці твори змушують дітей задуматися над вчинками і переживаннями героїв, співвіднести їх із власними. Окрім того, у процесі читання й обговорення діти знайомляться з такими важливими поняттями, як совість, альтруїзм, егоїзм, розвивають навички мовлення.

Великий виховний потенціал щодо гуманізації світогляду молодших школярів містять театралізовані ігри як різновид сюжетно-рольових ігор [3, 118]. Вони зберігають їх ознаки: зміст, творчий задум, роль, сюжет, рольові й організаційні дії та стосунки. Тематика і зміст театралізованих ігор мають моральну спрямованість, яка міститься в кожній казці, літературному творі й повинна знайти місце в імпровізованих постановках. Це дружба, чуйність, доброта, толерантність, чесність, сміливість, комунікабельність. Обраний дитиною улюблений герой стає зразком для наслідування.

Висновки. Отже, застосування зазначених вище форм, методів, засобів дасть змогу активізувати процес засвоєння знань про толерантність як гуманістичну цінність, збагатити свій досвід толерантної поведінки молодших школярів.

Провідними завданнями у процесі формування толерантності молодших школярів є такі: виховання здатності бачити і розуміти відмінність іншої людини від себе самого; визнавати за іншим право бути іншим; сприймати цю відмінність як цінність; суб'єкт-суб'єктна взаємодія вихованців і педагогів у спілкуванні; сприймання, розуміння, визнання себе та інших на рівні емоцій та почуттів; звернення дитини до власного «Я», усвідомлення своїх вчинків, рефлексія, формування адекватної самооцінки; створення атмосфери сприяння самореалізації і саморозвитку кожної дитини, розкриття її інтересів та потенцій.

Джерела та література

1. Асмолов А. Історична культура і педагогіка толерантності / А. Асмолов // Меморіал. – 2001. – № 24. – С. 61–63.
2. Волошина О. В. Генезис становлення толерантності як педагогічної проблеми. Наукові записки. – Вінниця: ВДПУ, 2007. – Вип. 19. – С. 65–71.
3. Волошина О. В. Педагогічні умови виховання толерантності в молодших школярів у позакласній роботі. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. // Зб. наук. праць. – Київ-Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2006. – Вип. 9. – С. 116–122.
4. Косачов І. П. Моральний розвиток молодшого школяра в процесі навчання і виховання / І. П. Косачов. – М. : АРКТИ, 2005. – 264 с.
5. Степанов П. Як виховати толерантність? / П. Степанов // Народна освіта, 2001. – № 9. – 2002. – С. 14–17.

Брушневська І. М. – старший викладач
кафедри педагогіки

СНУ імені Лесі Українки

Ковальчук М. – студентка IV курсу
педагогічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Використання спадщини В. О. Сухомлинського в морально-етичному вихованні дітей дошкільного віку

Постановка проблеми. Одним із стратегічних завдань, зазначених у національній доктрині розвитку України у XXI столітті є формування високої моральної культури особистості. Становлення дитини як особистості відбувається досить рано. У процесі її розвитку мораль посідає дуже важливе місце. Проблему морального виховання дітей дошкільного віку досліджували такі педагоги-дослідники: Ш. Амонашвілі, Л. Артемова, І. Бех, Р. Буре, Н. Виноградова, Р. Жуковська, С. Козлова, О. Кононко, В. Котирло, Т. Маркова, Д. Менджеричка, В. Нечаєва, Т. Поніманська, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші. [3, с. 6]

Проблема морально-етичного виховання, розвитку особистості, формування уявлень про моральність є дуже актуальною. Видатний педагог В. Сухомлинський вважав, що виховати чемність, милосердя, людяність у дітей можна тільки добром і позитивним прикладом ставлення до всього, що нас оточує.

Мета дослідження. Проаналізувати та теоретично обґрунтувати вплив спадщини видатного педагога В. О. Сухомлинського на морально-етичне виховання дошкільників.

Результати дослідження. Морально – етичне виховання – основа соціалізації дошкільника, яка передбачає формування і розвиток вміння налагоджувати спілкування, домовлятися з оточуючими, висловлювати свої побажання, рахуватися з інтересами інших. Ці найпростіші суспільні якості – перша сходинка на шляху розвитку загальнолюдських моральних якостей [2, с.3]

Багато видатних педагогів стверджують, що саме морально-етичні настанови, отримані у ранньому віці, залишаються у людини на все

життя. Це означає, що іноді людина може не розуміти, чому вона вчинила так, а не інакше, чому не може через щось переступати. Розвиваючи духовну культуру дитини, передусім варто розвивати емоційну чутливість, закладати основи моральності, допомагати відчувати єдність всього живого на землі. Саме у розв'язанні цих завдань допомагає спадщина В. Сухомлинського – невичерпне джерело літературного матеріалу з морально-етичної тематики. Великий педагог зазначав, що справжнє моральне виховання неможливе без виховання емоційного. Емоційна сприйнятливість до моральних істин, ідей, принципів стає реальністю тоді, коли дитина, пізнаючи світ, входить до нього активно, дієво. Пізнавати навколишній світ розумом і серцем – це означає осягати моральні істини, ідеї і принципи в їх реальному конкретному вираженні.

У педагогічній спадщині В. Сухомлинського ми знайомимося з оригінальною методикою виховання культури почуттів, з його відомими методичними прийомами створення емоційних ситуацій, як опори у вихованні та подорожі у світ краси і добра, розвитку художньо – естетичної творчості. Він писав, що вчити відчувати - це головне, що є у вихованні. [1, с.42]

На дітей дошкільного віку мають великий вплив твори морально-етичного змісту, тому що дітям близькі такі поняття й почуття, як доброта, любов, дружба, чесність, повага, співчуття, розуміння себе і інших. Потрібно тільки створити умови, певні ситуації – і душі дітей відгукнуться і «розкриються, як квіти на ранковій зорі».

Тому саме твори Василя Олександровича Сухомлинського – це багатющий матеріал, що подає дітям загальнолюдські цінності й високу мораль не у вигляді нудних і сухих повчань та наказів, що надто часто викликають у дітей природне прагнення чинити навпаки, а подані в такій словесно емоційній формі, яка невимушено підводить дітей до самостійного висновку: чому саме потрібно поводитись гарно, чому лише позитивні вчинки сприяють справжній радості та задоволенню. [1, с.38]

Сухомлинський наголошував на тому, що не варто відгороджувати дітей від людських проблем і страждань. Він залишив нам у спадок безцінні етичні мініатюри, які й сьогодні слугують засобом пробудження у малюків почуття милосердя до хворих, немічних, бідних, а саме: «У кого радість, а в кого горе», «Півень і сонце», «На

пошуки», «Панас», «А серце тобі нічого не наказало?» тощо. Такі твори спонукають дітей замислитися над моральною відповідальністю перед близькими і сторонніми людьми, над своїми вчинками з погляду загальнолюдських норм моралі.

Чим більше ми вчитуємося у твори Сухомлинського, тим більше розуміємо їхню глибину, зміст, ту основну думку, яку хотів донести педагог і дивуємося тому, як глибоко В.Сухомлинський розумів дитину, дитячі переживання, знав думки дітей, їх мрії, як тактовно, ненав'язливо вчив дітей робити правильний вибір, правильні висновки. Філософські твори великого педагога спонукають і вихователів і дітей до роздумів, до аналізу вчинків героїв, до відповідних висновків, викликають бажання наслідувати їх або навпаки чинити по іншому. Темі філософії життя, місцю кожного у цьому житті на землі присвячено багато творів: «Зелене та рум'яне яблучко», «Колючка не може бути доброю», «Камінь і струмок», «Лебедина пір'їнка» та багато інших.[1, с.75]

Висновки. Процес морального вдосконалення дитини розглядається Сухомлинським через призму гуманності, чуйності, а це виховується цілеспрямованим і систематичним впливом на свідомість і поведінку дитини. Ось чому сьогодні, в час гуманізації, гуманітаризації та демократизації всіх ланок системи освіти, як ніколи, заслуговують на підвищену увагу педагогів науково-теоретичний доробок і самобутній практичний досвід видатного педагога В. О. Сухомлинського.

Джерела та література

1. Сімон О. П. Василь Сухомлинський і дошкілля полтавщини / Автор-укладач О.П. Сімон. – Полтава: ПОІППО, 2008. – 200 с.
2. Чернега Н.С. Морально-етичне виховання дітей дошкільного віку. Адаптована програма щодо морально-етичного виховання дітей дошкільного віку/ Н. С. Чернега.– Сквиря: Джерело, 2009. – 40 с.
3. Шевцова О. А. Морально-етичне виховання в ДНЗ /уклад. О. А. Шевцова, С. В. Ніколаєнко – Х. : ВГ «Основа», 2016. – 176с.

Коцун Б. Б. – доцент кафедри теорії і методики природничо-математичних дисциплін початкової освіти СНУ імені Лесі Українки

Кокора О. С. – студентка педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Географічний майданчик – база формування метеорологічних знань і вмінь учнів початкової школи

Постановка наукової проблеми та її значення. Для формування системи метеорологічних знань, вмінь і навичок у молодших школярів, важливу роль відіграє робота на відповідно обладнаному шкільному метеорологічному майданчику. У період спостережень різноманітних явищ і процесів, які відбуваються в навколишній природі, учні зможуть краще вивчити особливості рідного краю та дати наукове пояснення природним явищам, які вони спостерігають [3].

Проблему формування метеорологічних знань під час роботи на географічному майданчику у молодших школярів досліджували такі вчені та педагоги, як:

Розробка методики формування метеорологічних знань і вмінь молодших школярів відповідно до сучасних вимог до початкової освіти в Україні є актуальною у зв'язку з тим що методичний досвід стосувався трирічної початкової школи та чинних на той час навчальних програм. У цьому напрямі працювали такі вчені та педагоги як: Баришева Ю. Г., Колесник П. І., Михайленко М. М., Сухорукова А. В., Тетерський П. Б., Шипович Є. Й., Янко М.Т. та інші.

Мета статті – теоретично обґрунтувати вплив роботи на географічному майданчику на формування метеорологічних знань в учнів початкової школи.

Результати дослідження. Під час спостережень, які проводяться на географічному майданчику, учні навчаються:

- найпростішим методам спостережень за природними явищами;
- правильно фіксувати й описувати в щоденниках та в класному календарі природи праці людей спостережуваних явищ;
- аналізувати, узагальнювати умови погоди і знаходити найпростіші взаємозв'язки між окремими метеорологічними елементами.

Основна мета спостережень, які діти мають проводити на географічному майданчику – це з'ясування взаємозв'язків і закономірностей явищ природи.

Для успішного використання географічного майданчика у навчальному процесі, необхідно щоб з методичної точки зору він був розміщений відповідно до вимог і відповідним чином обладнаний.

Відкритість місцевості має важливе значення для правильності показників приладів, тому перш ніж обладнати географічний майданчик, необхідно обирати відкрити з усіх сторін ділянку без ям, горбів і будівель з природними умовами ґрунту та трав'янистою рослинністю. Розміщується майданчик неподалік школи, щоб за перерву учні встигли до нього дібратись.

Географічні майданчики можуть бути різними за розмірами, але оптимальною є форма квадрата зі сторонами 30х30 м. На цій площі можна вільно розмістити всі потрібні прилади, а також влаштувати «зелений клас» під відкритим небом для організації учнів під час уроку на майданчику

Шкільний географічний майданчик являє собою лабораторію під відкритим небом. Працюючи на ньому учні спостерігають об'єкти і явища природи, виробляють у себе спостережливість та допитливість[2].

На географічному майданчику прилади згруповані на такі відділи:

1. астрономічний;
2. геоморфологічний;
3. зелений клас.
4. математичний;
5. метеорологічний;

Детальніше зупинимось на **метеорологічному відділі**. Він обладнаний такими приладами: флюгер, опадомір, нефоскоп, метеорологічна будка з термометрами: максимальним, мінімальним та строковим. В холодний період встановлюють снігомірну рейку. Для метеорологічних спостережень використовують також барометр-анероїд та анемометр.

Флюгер. Прилад який показує він напрям і силу вітру. Стовп, на якому встановлений флюгер, одночасно є і висотоміром.

Опадомір – метеорологічний прилад для виміру кількості опадів

Нефоскоп. За допомогою цього приладу учні визначають ступінь хмарності неба і напрям руху хмар.

Метеорологічна будка служить для встановлення в ній термометрів для спостережень за температурою повітря та барометрів для визначення атмосферного тиску тощо.

Снігомірна рейка. З її допомогою визначають висоту сніжного покриву.

Вимірювання атмосферного тиску здійснюють за допомогою *барометра-анероїда.*

За допомогою згаданих приладів у школі можна організовувати регулярні метеорологічні спостереженнями за атмосферними опадами, температурою і тиском повітря, за температурою ґрунту, за напрямком та силою вітру, за висотою снігового покриву, промерзанням і таненням ґрунту[1].

Висновок. Таким чином, результати спостережень за погодою на шкільних географічних майданчиках мають важливе значення для формування метеорологічних знань у молодших школярів і разом з тим і практичне значення, особливо для сільського господарства.

Джерела та література

1. Варакута О.М. Формування природничих понять в учнів початкових класів / О.М. Варакута // Початкова школа. – 1999. – №5. – С. 20–23.
2. Морміль В. Метеорологічні спостереження у школі/ В. Морміль // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2014. – № 18. – С. 20–28.
3. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою : навч. посіб. / Н. Ф. Яришева. – Київ : Вища шк., 1993. – 255 с.

Корнелюк В. О. – аспірант I року
навчання СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
та педагогіки вищої школи П. М. Гусак

Сутність і зміст інноваційної діяльності майбутніх бакалаврів початкової освіти

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства однією з основних вимог підвищення конкурентоздатності майбутніх фахівців є підготовка до інноваційної професійної діяльності, основи

якої закладаються безпосередньою інноваційною діяльністю студентів під час освітнього процесу у вищому навчальному закладі, що потребує чіткого визначення змісту інноваційної діяльності майбутніх бакалаврів початкової освіти зокрема.

Мета дослідження – визначити сутність і зміст інноваційної діяльності майбутніх бакалаврів початкової освіти в освітньому процесі вищого навчального закладу.

Результати дослідження. В нормативно-правовому полі України інноваційна діяльність регулюється законами України «Про інноваційну діяльність», «Про наукову та науково-технічну діяльність», «Про наукову та науково-технічну експертизу», «Про науково-технічну інформацію», «Про авторське право і суміжні права» та ін.

Так, згідно закону України «Про інноваційну діяльність»: «Інноваційна діяльність – діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг» [2].

Питання інноваційної діяльності розробляли З. Абасов, Л. Буркова, І. Дичківська, В. Бобрицька, О. Євдокимов, В. Кремень, Н. Кузьміна, А. Підласий, І. Підласий, О. Попова, С. Сисоева та ін. Однак в науковому середовищі немає єдиної думки, що ж вважати інноваційною діяльністю майбутніх бакалаврів початкової освіти.

Л. Даниленко, В. Кваша, О. Мойсєєв вважають, що інноваційна діяльність – розробка, освоєння й використання нововведень; для І. Дичківської, О. Козлової, Н. Клорак інноваційна діяльність – вищий ступінь педагогічної творчості, педагогічного винахідництва, введення нового у педагогічну практику; Ю. Максимов, М. Меладзе розглядають інноваційну діяльність як науково-практичне дослідження та інноваційний експеримент.

На сучасному етапі розробки проблематики дослідники розглядають такі складові інноваційної діяльності: появу, розробку та застосування інновацій.

Виділяючи характерні ознаки інноваційної діяльності, варто звернути увагу на творчу складову (креативність, винахідництво) та управлінську частину (розповсюдження, впровадження) інноваційної діяльності, на що наголошує С. Яголковський, пов'язуючи ефективність інноваційної діяльності з «...тими психологічними параметрами

суб'єкта, які пов'язані з його компетентністю у взаємодії з новими ідеями і технологіями» [3, 69].

В цьому контексті спираємося на визначення Алькема В. Г., що інноваційна діяльність студента є складовою його творчої діяльності, пов'язана з розробкою та впровадженням наукових результатів у різні сфери господарювання з метою пошуку власного місця у соціально-економічній системі суспільства [1].

Розглядаючи інноваційну діяльність майбутніх бакалаврів початкової освіти як логічне продовження навчальної та наукової діяльності студентів вищого навчального закладу, вважаємо коректним означення, що під інноваційною діяльністю майбутніх бакалаврів початкової освіти розумітимемо діяльність спрямовану на впровадження в навчально-виховний процес результатів наукових досліджень, подекуди власних, з метою його удосконалення.

Таке особистісне спрямування інноваційної діяльності майбутніх бакалаврів визначатиме ступінь включення в освітній процес та готовності до його перетворення. Відповідно, готовність до інноваційної професійної діяльності формуватиметься через інноваційну діяльність майбутнього бакалавра початкової освіти у вищому навчальному закладі.

Висновки. Інноваційна діяльність майбутніх бакалаврів початкової освіти як елемент освітнього процесу взаємопов'язана з навчальною та науковою діяльністю студента вищого навчального закладу і є складовою підготовки до інноваційної професійної діяльності. Через інноваційну діяльність майбутні бакалаври початкової освіти як суб'єкти системи вищої освіти мають можливість активно впливати на навчально-виховний процес та його результати, що потребує більш детальних досліджень.

Джерела та література

1. Алькема В.Г. Наукова та інноваційна діяльність студентів вищого навчального закладу / Наукові праці МАУП. – К.: МАУП, 2002. – С. 348–350.
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15>
3. Яголковский С. Р. Психология инноваций. Подходы, модели, процессы С. Р. Яголковский. – М.: Издательский дом Высшей школы экономики, 2011. – 272 с.

Вітюк В. В. – кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри філології та методики
початкової освіти СНУ

імені Лесі Українки

Кузьмич Б. В. – студентка IV курсу
педагогічного факультету СНУ

імені Лесі Українки

Робота над збагаченням словникового запасу учнів початкової школи

Постановка проблеми. Проблема реалізації визначеної у Державному стандарті загальної початкової освіти (2011 р.) мовної змістової лінії навчання української мови на одне з чільних місць висуває роботу над словом з огляду на ту надзвичайно важливу роль, яку відіграє лексика в комунікативно спрямованому оволодінні мовою, на актуальність потреби формування у молодших школярів орфографічних, фонетичних та акцентуаційних умінь і навичок, удосконалення умінь правильно, точно й образно використовувати лексику рідної мови під час продукування власних висловлювань. Набуті в початкових класах уміння користуватися лексикою української мови допомагають учням точніше передавати свої думки та сприяють розвиткові комунікативних навичок.

Мета дослідження: розкрити основні шляхи роботи над збагаченням словникового запасу молодших школярів.

Результати дослідження. Питання про словникові слова та роботу щодо їх засвоєння не є новим у методичній літературі, проте воно не втратило актуальності й сьогодні. Тому у програмах з української мови, рекомендованих Міністерством освіти і науки України для початкової загальноосвітньої школи, для кожного класу передбачено вивчення слів, написання яких переважно не можна пояснити правилами сучасного правопису, тому що воно склалося історично [3, с. 20].

Процес запам'ятовування словникових слів є тривалим, що залежить від індивідуально-вікових особливостей дитини, тому вчителі початкової школи повинні систематично й правильно проводити словникову роботу. Успішне засвоєння учнями програмного матеріалу залежить від багаторазового виконання послідовних, систематичних вправ та використання відповідної наочності.

На нашу думку, робота над ознайомленням з новим словом у 1 класі повинна відбуватися в такій послідовності:

1. Відгадування загадки.
2. Показ малюнка предмета зі словниковим словом.
3. Звуко-буквенний аналіз слова (визначення кількості складів, місця наголосу).
4. Запам'ятовування правильного написання слова: зорове сприйняття зразка написання, порівняння написання і вимови.
5. Робота учнів у зошитах: запис слова, позначення наголосу, підкреслення орфограми.
6. Запам'ятовування лексичного значення слова, його вимови і написання: робота з деформованими реченнями, прислів'ями, фразеологізмами, введення нового слова у речення, складання зв'язного висловлювання за поданим зразком.

Для досягнення позитивного результату щодо запам'ятовування значення, вимови і написання словникових слів, вбачаємо словникову роботу організувати таким чином:

1. Ознайомлення з новим словом.
2. Запам'ятовування учнями значної кількості словникових слів.
3. Багаторазове повторення правильної вимови та правопису слів.
4. Збагачення, уточнення й активізація словника молодших школярів.
5. Розвиток усного та писемного монологічного мовлення.

Висновки. Отже, правильно організована робота зі словниковими словами збагачує лексичний запас учнів, сприяє розумінню лексичного значення слів, запам'ятовуванню їх правильної вимови, зокрема наголошування, формуванню орфографічної пильності, правописної грамотності, доречності у словосполучуваності та точності в слововживанні.

Джерела та література

1. Вашуленко М. С. Буквар : підручник для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М. С. Вашуленко, О. В. Вашуленко. – К.: Видавничий дім «Освіта», 2012. – 152 с.
2. Захарійчук М. Д. Буквар : підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл. / М. Д. Захарійчук, В. О. Науменко – К.: Грамота, 2012. – 176 с.
3. Навчальна програма з української мови. 1. – К. : Видавничий дім «Освіта», 2016. – С. 3–21.
4. <http://www.pochatkivec.ru>
5. <http://www.zagadki.at.ua>

Кузьмінська Ю. О. – аспірант кафедри педагогіки СНУ імені Лесі Українки

Особливості іншомовної підготовки майбутніх фахівців освітньої галузі у вищих навчальних закладах Чеської республіки

Постановка проблеми. Кардинальні зміни, що відбуваються сьогодні у економічній, політичній та суспільній сфері держави, не лише у нашій країні, а й практично в усьому світі, зумовлюють необхідність перегляду цілей, змісту і характеру освіти, основне завдання якої полягає у належній підготовці людини до життя і успішної діяльності в умовах мінливого суспільства. Аналіз проблем, пов'язаних з сутністю, змістом і причинами кризи країни дозволяє стверджувати, що одним з таких засобів має виступати належне кадрове забезпечення для керування тими процесами, що відбуваються в Україні. При цьому, перш за все, мається на увазі підготовка національної освітньої еліти.

Україна сьогодні знаходиться на шляху входження до єдиного освітнього та наукового простору. В умовах європейської інтеграції й посилення взаємодії країн набувають актуальності питання інтенсифікації міжнародної співпраці, вивчення й запровадження досвіду вищих навчальних закладів і наукових установ міжнародного освітньо-наукового простору [1, с.84]. Тому вивчення досвіду провідних країн Європи у галузі освіти є завданням дуже важливим, та необхідним.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є вивчення передового досвіду прогресивних вищих навчальних закладів Європейського простору, зокрема Чехії, у сфері іншомовної підготовки майбутніх фахівців у галузі освіти.

Результати дослідження. Для даної наукової розвідки відбір провідних університетів Чехії здійснювався за показниками цих університетів в авторитетному Шанхайському рейтингу «Times», та «QS» за 2015–2016 рр., показниками національних рейтингів Чехії та наявності освітньо-педагогічних факультетів у їх складі [2].

Найкращі показники у світових рейтингах серед університетів східноєвропейських країн має чеський Університет Карла в Празі (входить до Шанхайського рейтингу (204-е місце у світі), «QS» (233-е місце у світі та 110-е в Європі) за 2015–2016 рр.).

Карлів університет у Празі, найстаріший університет в Чехії і в усій Центральній Європі, був заснований Карлом IV в 1348 році. Відомий чеський король і імператор Священної Римської імперії, великий європейський державний діяч свого часу, спрямував свої зусилля на те, щоб Прага стала новим центром освіти, і тим самим підвищувала культурний престиж чеського королівства [3]. Педагогічний факультет Карлового університету в Празі був заснований в листопаді 1946 року за одним з перших указів президента, а також був прийнятий закон, який сприяв встановленню педагогічних факультетів у всіх університетах на той час.

Сьогодні, бажаючи отримати педагогічну освіту, можуть навчатися як на денній формі, так і на вечірній, або ж навчатися дистанційно. На факультеті здійснюється також докторська підготовка, яка надає можливість отримати вчені ступені у певних галузях педагогічної освіти. Навчання здійснюється чеською мовою, однак на педагогічному факультеті діють англійські програми, які надають можливість прослухати обраний курс англійською мовою.

Станом на 2017 рік на педагогічному факультеті 15 дисциплін викладаються англійською мовою (денна форма навчання), серед них 3 при підготовці освітньо-кваліфікаційного рівня «Бакалавр», 4 – «Магістр», та 8 дисциплін при підготовці «Докторів філософських наук»; а також 1 дисципліна викладається англійською мовою для здобувачів освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр», при комбінованому типі навчання (поєднання декількох спеціальностей одночасно), та 8 дисциплін при підготовці «Докторів філософських наук», такого ж типу підготовки майбутніх фахівців у галузі освіти. Серед таких дисциплін: «Філософія», «Історія Чехії та Чехословаччини», «Дидактика математичних дисциплін», «Теорія музичного навчання», «Педагогіка», «Спеціальна освіта», «Філософія освіти» та «Методика викладання мистецьких дисциплін» [4].

По завершенню навчання, факультет гарантує своїм випускникам ґрунтовні теоретичні знання та хороші практичні навички, а також у рамках студентської мобільності, надає можливість вивчати певні дисципліни за кордоном протягом одного-двох семестрів.

Слід відмітити, що Карлів Університет, як і багато інших навчальних закладів Чехії, має велику кількість міжнародних угод про співпрацю з партнерами в багатьох країнах Європи та світу. Студенти та викладачі беруть активну участь у різноманітних заходах програми Ерасмус, яка успішно функціонує у Карловому університеті.

З 1998 року Карлів університет бере активну участь у програмі Erasmus (колишній Socrates / Erasmus і LLP / Erasmus, тепер Erasmus +) з постійно зростаючим числом обмінів серед студентів і викладачів. На сьогодні цей університет підписав більше 2000 міжвузівських угод із майже 900 організаціями-партнерами, які активно співпрацюють між собою.

Висновки. Педагогічний факультет Карлового університету Чехії накопичив значний досвід у педагогічній і науковій діяльності в галузі інтернаціоналізації досліджень, та у сфері іншомовної підготовки майбутніх фахівців у галузі освіти. Вивчення та перейняття певних аспектів їхнього досвіду може стати дуже корисним у підготовці педагогічних кадрів в Україні.

Джерела та література

1. Кузьмінська Ю.О. Особливості іншомовної підготовки у галузі освіти / Гуманітарний корпус [збірник наукових статей – Випуск 9. – Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. – 288 с.
2. Academic Ranking of World Universities [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.shanghairanking.com/ARWU2014.html>
3. Офіційний сайт Карлового університету у Празі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://pedf.cuni.cz/PEDFEN-3.html>
4. Офіційний сайт Карлового університету у Празі (перелік дисциплін, що викладаються англ. мовою)[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://is.cuni.cz/studium/eng/prijimacky/index.php?do=obory&fakulta=11410&fst=E&druh=&stupr=&obor1=&nazev=&jazyk=ENG&delka=&zobraz>Show+9+items>

Остапівська І. І. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики природничо-математичних дисциплін початкової освіти СНУ імені Лесі Українки.
Ласкевич О. С. – студентка III курсу педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки.

Ефективність особистісно-орієнтованого навчання на уроках математики в молодших класах

Постановка проблеми. На даний час, сучасна школа переживає час принципових перетворень. У той же час математика – це наука,

вивчення якої становить труднощі для багатьох учнів молодших класів. Таким чином, перед учителями, особливо – початкової школи, постає проблема пошуку та розробки найбільш ефективних методів навчання математики. Значним потенціалом у цьому напрямі володіє особистісно-орієнтоване навчання. На сьогоднішній час особистісно-орієнтоване навчання є предметом наукових досліджень Г. Балла, І. Беха, С. Кульневич, О. Пехоти, С. Подмазіна, В. Серикова, І. Якиманської та інші; методичним аспектам навчання математики у молодших класах присвячені праці М. Богдановича, М. Козака, Я. Короля, О. Корчевської, О. Листопад та інших.

Мета дослідження: перевірити ефективність використання особистісно-орієнтованого навчання на уроках математики у молодших класах.

Результати дослідження. Для реалізації мети дослідження був проведений педагогічний експеримент, який складався із констатувального та формувального етапів, у ньому були задіяні учні двох класів: 4-Б (експериментальний клас – 26 учнів) і 4-А (контрольний клас – 30 учнів).

Під час констатувального етапу дослідження ми ставили за мету актуалізувати сформованість математичних знань, умінь та навичок (ЗУН) в експериментальному і контрольному класах, із цією метою в обох класах ми провели однакові перевірочні контрольні роботи. На формувальному етапі в експериментальному класі нами було проведено низку уроків із використанням особистісно-орієнтованого навчання, його було реалізовано завдяки реалізації диференційованого підходу.

Результати проведеної на констатувальному етапі контрольної роботи показали, що обидва класи перебували приблизно на однаковому рівні сформованості математичних ЗУН.

На формувальному етапі в обох класах, процес формування математичних ЗУН проводився згідно з чинною навчальною програмою [2] за підручником «Математика. 4 клас» (авт. М. Богданович) [1]. Відмінністю було те, що в експериментальному класі вивчення теми «Сюжетні задачі» здійснювалося із використанням особистісно-орієнтованих уроків, а у контрольному – проводились традиційні уроки. На формувальному етапі у експериментальному класі ми застосували диференційований підхід. Диференціація базувалася на поділі учнів класу на групи: за темпом навчання, за рівнем навченості,

пізнавальної активності та самоорганізації. Відповідно до навчальних можливостей ми поділили учнів експериментального класу на наступні групи: 1) учні з низькими навчальними можливостями; 2) учні з середніми навчальними можливостями; 3) учні з високим рівнем навчальних можливостей. Для навчання ми використовували різні види дидактичного матеріалу: навчальні тексти, картки-завдання, дидактичні тести, навчальні презентації. Завдання розробляються за тематикою і метою використання, а відрізнялися за рівнем складності на основі різнорівневого диференційованого та індивідуального підходу).

З метою визначення ефективності застосування особистісно-орієнтованого навчання математики нами було проведено контрольну роботу у кінці формувального етапу в обох класах. Результати засвідчили, що застосування особистісно-орієнтованих уроків сприяє підвищенню рівня математичних ЗУН, оскільки у експериментальному класі виявився вищим показник високого рівня та нижчим – низького.

Порівняння динаміки рівнів сформованості математичних ЗУН показує, що у експериментальному класі відбувся ріст показників високого рівня на 8 % та достатнього – на 4 % та зниження середнього – на 8 % та низького – на 4 %. При цьому у контрольному класі ми виявили тільки підвищення високого рівня на 3 % та зниження середнього – на 3 %. Наведені результати дозволяють стверджувати, що застосування особистісно-орієнтованих уроків дозволяє підвищити рівень математичних знань, умінь та навичок учнів молодших класів.

Висновки. Отже, наведені результати дозволяють стверджувати, що застосування особистісно-орієнтованих уроків дозволяє підвищити рівень математичних знань, умінь та навичок учнів молодших класів. Проте проведена наукова робота не вичерпує усіх аспектів питання. Детальнішої розробки потребують питання проведення особистісно-орієнтованого навчання із застосуванням інтегрованого навчання та інтерактивних технологій у процесі навчання математики учнів молодших класів.

Джерела та література

1. Богданович М. В. Математика: підручник для 4 кл. загальноосвт. навч. закл. / Михайло Васильович Богданович, Григорій Павлович Лищенко. – К. : Генеза, 2015. – 176 с.
2. Навчальні програми для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи (зі змінами). – Тернопіль : «Мандрівець», 2015. – 256 с.

Ляшко С. А. – студентка 31 курсу
відділення «Музичне виховання»
Луцького педагогічного коледжу

Особливості організації позакласної музично-виховної роботи з молодшими школярами

Постановка проблеми. Формування музичної культури школярів є важливим завданням сучасної педагогіки. Учитель має розвинути чутливість і потяг дітей до музики, ввести їх у світ добра й краси, відкрити в музиці животворне джерело людських почуттів і переживань, навчити захоплюватися неповторністю музичних творів. Великого значення у цьому процесі набуває вміння й цілеспрямована музично-освітня робота вчителя, яка має орієнтувати учнів на осмислення інтонаційно-пластичних витоків музики, самотійну інтерпретацію художнього образу твору. Шлях, що стимулює творчість, фантазію і пошук – один із найефективніших: він учиє дітей мислити, пізнавати природу музики, її виразну силу і взаємозв'язок з навколишнім життям [1, с. 5].

Мета дослідження – на основі аналізу психолого-педагогічної та методичної літератури з'ясувати особливості організації позакласної музично-виховної роботи з молодшими школярами.

Результати дослідження. Система музичного виховання в загальноосвітній школі передбачає єдність класної і позакласної роботи з школярами. В педагогічній літературі звертається особлива увага на те, що позакласна робота повинна бути спрямована на розвиток інтересів і духовних потреб учнів, а також творчих здібностей і нахилів у різних галузях науки і культури. Ці основні завдання стосуються і позакласної музично-виховної роботи, яка повинна бути тісно пов'язана з уроками музики і сприяти вихованню у школярів інтересу та любові до музики, формуванню художнього смаку і розвитку музичних здібностей та музично-творчої активності [3, 3].

Наукові джерела з методики музичного виховання засвідчують, що основними організаційними формами проведення позакласної музично-виховної роботи є такі: масові (загальношкільний хор, танцювальний ансамбль, оркестр народних інструментів, свята, карнавали, огляди, конкурси, колективні відвідування музичних спектаклів, концертних залів, музеїв, музичних лекторіїв (лекції-концерти), музич-

них абонементів, перегляд відеофільмів-екранізацій опер і балетів).

У практичній діяльності педагога-музиканта вагоме місце відведено також різноманітним видам музичних розваг, серед яких: свята, атракціони, ранки, ігри, хороводи, тематичні вечори, дискотеки, театральні постановки, збирання фонотеки тощо.

Згідно діючої програми, найдоступнішими видами масової музичної діяльності та основою уроку музичного мистецтва в школі є хоровий спів і слухання музики. Значно менше використовуються такі цікаві і корисні для музичного розвитку дітей види роботи, як гра на дитячих музичних інструментах і музично-ритмічні рухи, тому заслуговує на увагу питання про ширше залучення школярів до музикування та рухів під музику у процесі позакласної музичної роботи. Ця проблема є особливо актуальною в роботі з молодшими школярами, яким властива нестійкість інтересів, недостатній розвиток музичних здібностей [5, 4].

При визначенні змісту і розробки методики позакласних музичних занять з молодшими школярами важливо дотримуватися вимог, що впливають з основних завдань музичного виховання:

- підбір художнього музичного матеріалу з урахуванням його привабливості і доступності для дітей молодшого шкільного віку;
- зв'язок з класною навчально-виховною роботою;
- послідовний, системний розвиток музичних здібностей дітей;
- використання творчої ініціативи школярів;
- формування основ самостійності в музичній діяльності учнів.

Висновки. Враховуючи доцільність залучення молодших школярів до позакласної музично-виховної роботи з метою їх всебічного музичного розвитку, вважаємо ефективною побудову музичних занять у позаурочний час на основі поєднання, комбінування основних видів музичної діяльності. Для того, щоб учні молодших класів могли із задоволенням брати участь у позаурочній музично-виховній роботі, необхідно працювати в цьому напрямку не епізодично, готуючи виступи перед святами чи концертами, а систематично, використовуючи різноманітні форми та методи роботи.

Джерела та література

1. Кондратова Л. Г. Організація проектної діяльності учнів в позаурочний час. / Л. Г. Кондратова // Виховна робота в школі. – 2007. – №1. – С. 5–7
2. Концепція позакласної виховної роботи в загальноосвітній школі – К., 1991. – 12 с.
3. Литвинова Н. Розвиток творчої особистості у позашкільній діяльності. / Н. Литвинова // Рідна школа. – 2003. – №8. – С. 3–4.

4. Організація позакласної роботи як складової навчально-виховного процесу, спрямованого на особистісний розвиток учня. // Відкритий урок. – 2003. – № 17–18.
5. Руденко Л. Інноваційний підхід до формування творчих здібностей у позаурочній виховній діяльності. / Л. Руденко // Рідна школа. – 2003. – № 9.– С. 2–5.

Дурманенко О. Л. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки СНУ імені Лесі Українки
Маковецька В. – студент V курсу педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Особливості соціальної адаптації дітей до умов дошкільного навчального закладу

Постановка проблеми. Поняття адаптація одне з основних у дослідженні умов життя індивіда оскільки саме механізми адаптації вироблені в результаті тривалої еволюції забезпечують можливість існування організму в мінливих умовах середовища.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні, розробці та експериментальній перевірці ефективності соціально-педагогічної технології оптимізації адаптаційного процесу дошкільників.

Адаптація дитини до нових умов середовища – складний процес, який супроводжується цілою низкою негативних зрушень у дитячому організмі, що відбуваються на всіх рівнях та проявляється у поведінці дитини. Така вразливість є наслідком морфологічної та функціональної незавершеності дитячого організму.

Термін адаптація набув визнання у другій половині XVIII ст. у зв'язку з іменем німецького фізіолога Г. Ауберта. Таким чином, поняття адаптація є одне з центральних понять біології, а саме механізми адаптації підвищують стійкість організму до різких перепадів температури до нестачі кисню змін тиску й інших несприятливих впливів середовища. Тому, термін «адаптація» сьогодні набуває визнання і широко застосовується як теоретична категорія також в психології й соціальній педагогіці[3, 269].

Розглядаючи поняття соціальної адаптації, тобто аналізуючи її зміст у вузькому розумінні, то необхідно проаналізувати в вітчизня-

ній психолого-педагогічній і соціально спрямованій літературі різні погляди на це поняття. Так, М. П. Лукашевич, І. І. Мигович під соціальною адаптацією розуміли процес освоєння та засвоєння індивідом суспільних відносин, норм поведінки та системи цінностей, що існують у певному суспільстві завдяки матеріальним й духовним компонентам середовища[2, 49].

Залежно від того, на якому рівні відбувається адаптація організму, існують декілька класифікацій цього процесу. В межах висвітлення проблеми адаптації дитини до умов дошкільного закладу слід зупинитися на дослідженнях, автори яких доводять існування таких видів адаптації як фізіологічна та соціальна.

У результаті аналізу показників адаптованості дітей (Н. Ватутіна, Т. Жаровцева, О. Кононко, С. Нечай, Ж. Юзвак) визначено критерії адаптованості старших дошкільників: фізіологічний, комунікативний, пізнавальний рівень, емоційний стан та емоційне ставлення до відвідування дошкільного закладу, мотиваційна готовність до відвідування дитячого садка, активність в ігровій діяльності [2, 55].

Типовою ознакою адаптаційного періоду є дитяча безпосередність як комплекс психологічних особливостей, які полягають у негайному регулюванні на впливи навколишнього середовища і виявляються в прагненні особистої задоволеності.

За **результатами експериментального дослідження** більшість дітей (77 %) мають легкий ступінь адаптації. Діти швидко засвоїли нову інформацію, встановили контакти з іншими однолітками, брали реальну участь у заняттях, завданнях та дидактичних вправах. Середній ступінь мали 16 % дітей. Дошкільники придивлялися до нового оточення, робили спроби долучатися до спільної діяльності і водночас ставали більш активним, зацікавленим, урівноваженим. І всього 7 % отримали діти з важким ступенем адаптації. Виявляли бурхливу реакцію на нові завдання, були напруженими в розмові з однолітками та дорослими.

Слід розрізняти адаптацію як процес та адаптованість, як результат цього процесу. Гарно адаптованою дитиною можна вважати дитину, у якої продуктивність діяльності, уміння насолоджуватися життям та психічна рівновага не порушені. Основними ознаками ефективною адаптованості можна вважати: адаптованість у сфері позаособистісних відносин, у якій дитина отримує знання, здобуває навички та вміння в різних видах діяльності; адаптованість у сфері особистісних стосунків, де встановлюються емоційно-забарвлені відно-

сини з іншими дітьми та дорослими. Критерії адаптованості можна поділити на зовнішні та внутрішні. Внутрішні критерії передбачають психоемоційну стабільність, відсутність стресового стану, відчуття тривоги та стану емоційно-психологічної напруги. Зовнішні критерії відображають відповідність реальної поведінки особистості правилам та нормам суспільної поведінки[1, с. 50].

Висновки. Отже, соціальну адаптацію можна вважати успішною тоді, коли дитина комфортно почувається в соціумі і адекватними є суб'єктивне сприйняття нею себе самої, власних соціальних зв'язків із навколишньою дійсністю. Саме тому дуже важливо з першого дня перебування дитини в дитячому навчальному закладі особливу увагу приділяти соціально-психологічній адаптації, передумовою і наслідком якої є соціально-комунікативна активність дитини, розвинена ще в сім'ї.

Джерела та література

1. Базовий компонент дошкільної освіти України : затв. наказом М-ва освіти і науки, молоді та спорту України від 4 трав. 2012 р. // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2012. – № 13/14/15. – С. 38–69.
2. Бурсова С. Адаптація дитини до умов дошкільного навчального закладу як психолого-педагогічна проблема [Електронний ресурс] / С. Бурсова // Педагогічні науки. – 2011. – Вип. 1. – С. 49–53.
3. Бурсова С. С. Діагностика рівнів адаптації дітей до дошкільного навчального закладу [Електронний ресурс] / С. С. Бурсова // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2015. – № 10. – С. 263–270.

Чосік Л. Я. – кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри теорії та методики
природничо-математичних дисциплін
початкової освіти СНУ
імені Лесі Українки
Маляздревич І. М. – студентка V курсу
педагогічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Формування пізнавальних інтересів в учнів початкових класів на уроках математики

Постановка проблеми. У теперішній час проблема розвитку пізнавального інтересу набуває особливої актуальності, тому що вона

найтісніше пов'язана з рівнем засвоєння знань і з виховними проблемами. З метою підвищення ефективності і якості навчально-виховної роботи слід досягати, щоб кожне заняття сприяло розвитку пізнавального інтересу, який є необхідною умовою здобуття якісних, глибоких знань, вмінь та навичок самостійного поповнення знань. У різноманітних трактуваннях проблеми в класичній педагогіці її головну функцію всі бачили в тому, щоб зблизити учня з навчанням, зацікавити, «зачепити» так, щоб навчання для учня стало потребою, без задоволення якої немислиме його сприятливе формування [1, 44].

Не зважаючи на наявність в педагогіці значної кількості дослідницького матеріалу щодо розвитку пізнавального інтересу, недостатньо є праць, які конкретизують систему засобів, методів, форм, розвитку пізнавального інтересу при вивченні математики та формуванні математичної компетентності. В багатьох випадках процес формування пізнавального інтересу відбувається не цілеспрямовано, а періодично, залежить від кількості виділеного часу, індивідуально-особистісних характеристик вчителя та його професійної компетентності.

Система освіти має забезпечувати всебічний розвиток індивідуальності дитини на основі виявлення її здібностей, формування інтересів та потреб, сучасного світогляду, навичок самостійного наукового пізнання, оволодіння засобами практичної та пізнавальної діяльності. Значний вплив на реалізацію цих завдань чинить своєчасне формування пізнавальних інтересів під час вивчення учнями різних предметів, зокрема математики [5, 71].

Мета дослідження полягає у тому, щоб проаналізувати, узагальнити та експериментально перевірити педагогічні умови формування пізнавальних інтересів учнів початкових класів у процесі вивчення математики.

Результати дослідження. Проаналізувавши психолого-педагогічну літературу і педагогічний досвід з питань формування пізнавального інтересу в учнів початкових класів на уроках математики ми виявили та узагальнили педагогічні умови формування пізнавальних інтересів дітей молодшого шкільного віку на уроках математики: організація різноманітної творчої діяльності, види якої систематично чергуються; максимальне використання принципу наочності; реалізації міжпредметних зв'язків; впровадження у роботу відповідних форм (індивідуальних, групових та колективних), методів (розповідь,

пояснення, бесіда, робота з підручником, ілюстрація, демонстрація та ін.) та прийомів (розв'язування задач, прикладів, тощо.) навчально-виховного процесу; глибоке знання вчителем предмета, інтерес до нього, вміння зацікавити ним дітей; ведення навчання на високому, але посильному рівні труднощів; наявність різноманітного дидактичного матеріалу.

Розвитку пізнавального інтересу до математики в початковій школі сприяють такі чинники: використання інтерактивних та мультимедійних технологій; використання наочних посібників; створення проблемної ситуації під час вивчення теоретичних питань та розв'язування практичних завдань; самостійне розв'язування учнями пошукових задач та завдань, що потребують застосування засвоєних знань на практиці, індивідуалізація навчання, покращення якості знань учнів, розширення їх кругозору; поглиблення знань; одночасне вивчення пов'язаних між собою питань: розв'язування обернених задач, розв'язування цікавих завдань, логічних задач, кросвордів; цікава позакласна робота [2, 61].

Висновки. Таким чином, пізнавальний інтерес – це емоційно усвідомлена, вибірково спрямованість особистості, яка звернена до предмета діяльності, що супроводжується внутрішнім задоволенням від результатів цієї діяльності. Пізнавальний інтерес є ефективним засобом успішного навчання, необхідною умовою досягнення позитивних наслідків, найважливішим мотивом пізнавальної діяльності людини, який збуджує її до пошуку істини, сприяє оволодінню учнями досвідом пошукової діяльності в атмосфері.

Для того щоб сформувати пізнавальний інтерес в учнів початкових класів необхідно дотримуватись певної послідовності: підготовка ґрунту для появи пізнавального інтересу – створення умов які, сприяють виникненню потреби в даних знаннях і відповідному виді діяльності; створення позитивного ставлення до навчального предмету та до діяльності; організація діяльності, за якої формується справжній пізнавальний інтерес. Щоб сприяти подальшому розвитку пізнавального інтересу на уроках математики вчитель повинен використовувати різні форми зацікавленості (дидактичні і сюжетні ігри, задачі у віршах, задачі-жарти, ребуси, ігрові і цікаві ситуації, тощо), а також проблемні ситуації, різноманітний дидактичний матеріал, інтерактивні і мультимедійні технології.

Джерела та література

1. Кульчицька Г. Пізнавальні інтереси / Г. Кульчицька // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 6. – С. 44–46.
2. Назарець Л. Формування пізнавального інтересу учнів / Л. Назарець // Обдарована дитина. – 2009. – № 4. – С. 61–65.
3. Столяр В. Розвиток пізнавального інтересу молодших школярів у процесі вивчення математики [Електронний ресурс] / В. Столяр // Молодь і ринок. – 2015. – № 7. – С. 71–76. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2015_7_15 (дата звернення: 18.10.2016). – Загол. з екрана.

Онищук В. Ф. – аспірант кафедри педагогіки СНУ імені Лесі Українки

До проблеми психолого-педагогічної взаємодії вихователів дітей дошкільного віку з родинами

Постановка проблеми. Психолого-педагогічна взаємодія вихователів дітей дошкільного віку з родинами є невід'ємною складовою у професійній підготовці майбутнього фахівця дошкільної освіти. За останні роки стрімко підвищився інтерес науковців до проблеми взаємодії вихователів з батьками, сім'ями вихованців, що підтверджують численні дослідження у цьому полі. Однак феномен психолого-педагогічної взаємодії вихователя дітей дошкільного з родинами, ще не був достатньо розкритий та висвітлений у науковій літературі.

Мета дослідження полягає в уточненні поняття «психолого-педагогічна взаємодія вихователів з родинами» та в аналізі недоліків у взаємодії вихователя дітей дошкільного віку з родинами.

Результати дослідження. Взаємодія вихователя дітей дошкільного віку та родини є предметом дослідження багатьох педагогів і психологів. Центральним об'єктом двох взаємодіючих соціальних сил є особистість дошкільника, а взаємодію вихователя та родини варто розглядати як процес реалізації зв'язків і відносин суспільного закладу і малої групи, головною метою якого виступає соціалізація дитини. Це така організація виховання, за якої педагоги і батьки постійно обмінюються досвідом виховання гуманної поведінки дітей на основі розуміння індивідуальних можливостей та інтересів дитини [2].

Аналіз наукової літератури дозволив уточнити сутність поняття «психолого-педагогічна взаємодія вихователів з родинами» як процес

суб'єкт-суб'єктних впливів, гармонійних стосунків педагогів та членів родин дошкільника, які мають спільну мету, котра реалізується в спілкуванні «на рівних» та в спільній педагогічній діяльності щодо виховання дитини дошкільного віку.

Відповідно, взаємодія в такому випадку повинна базуватися на засадах діалогу, довіри, партнерства з правом ініціативи, активної дії, самоконтролю, як зазначає Ш. Амонашвілі [1, с. 34].

На нашу думку, взаємодія, взаємний вплив, взаємне доповнення родинного й суспільного – необхідна умова ефективного розв'язання завдань виховання дітей дошкільного віку.

У своїх дослідженнях ми керувалися твердженням сучасного дослідника М. Машовець про те, що вирішення педагогічних проблем у сім'ї потребує кваліфікованої допомоги фахівців, спеціальної підготовки батьків та наукового забезпечення на теоретичному і практичному рівнях [4].

В. Котирло і С. Ладивір визначили дві групи завдань для вихователів дітей дошкільного віку, спрямованих на роботу з родиною. До першої групи належать завдання психолого-педагогічної освіти батьків з метою підвищення рівня їхньої педагогічної освіти. Іншу групу складають завдання вивчення конкретної сім'ї і встановлення контактів з її членами для узгодження виховних впливів на дитину [3]. Реалізувати вищеподані вище завдання можуть лише висококваліфіковані працівники дошкільних закладів. На практиці ми можемо спостерігати недостатньо ефективну взаємодію вихователів з батьками, яка значною мірою впливає на формування особистості дитини дошкільного віку.

Аналізуючи проблему психолого-педагогічної взаємодії педагогів з родинами, ми визначаємо найбільш загальні недоліки такого спілкування. Серед них:

1) формальне ставлення педагогічних працівників до роботи з батьками внаслідок недооцінки виховного потенціалу родини;

2) орієнтація на батьків загалом, без урахування соціально-психологічного клімату в родині, специфіки родинних відносин, структури сім'ї, розходжень у віці, освіті, культурному рівні, поглядах на виховання дітей та ін.;

3) відсутність у вихователів дітей дошкільного віку комунікативних навичок, необхідних для встановлення позитивної взаємодії з батьками.

Вирішення окреслених проблем взаємодії вихователя дітей дошкільного віку з родинами буде метою подальших наших досліджень.

Висновки. Резюмуючи вище сказане, ми можемо зробити висновки, що психолого-педагогічна взаємодія вихователя дітей дошкільного віку з родинами – це процес суб'єкт-суб'єктних впливів, гармонійних стосунків педагогів та членів родин дошкільника, які мають спільну мету, котра реалізується в спілкуванні «на рівних» та в спільній педагогічній діяльності щодо виховання дитини дошкільного віку.

Найбільш загальними недоліками у взаємодії вихователя з родинами, на нашу думку, є формальне ставлення педагогічних працівників до роботи з батьками, орієнтація на батьків загалом, не враховуючи індивідуальних особливостей родини, відсутність у вихователів дітей дошкільного віку необхідних комунікативних навичок.

Джерела та література

1. Амонашвили Ш. Психологические основы педагогики сотрудничества / Шалва Александрович Амонашвили. – К. : Освіта, 1991. – 110 с.
2. Врочинська Л. І. Взаємодія дитячого садка і сім'ї у вихованні гуманності в дітей старшого дошкільного віку / Л. І. Врочинська // Оновлення змісту і методів дошкільної освіти в Україні: наукові записки Рівнен. держ. пед. ін-ту. – Рівне, 1999. – Вип. 5. – С. 84 – 91.
3. Котырло В. К., Ладывир С. А. Детский сад и семья / В. К. Котырло, С. А. Ладывир – К.: Рад. шк., 1988. – 205 с.
4. Машовець М. А. Підготовка студентів до співпраці з батьками дітей дошкільного віку : [навч.-метод. посіб.] / М. А. Машовець – Національний педагогічний ун-т ім. М. Драгоманова. – К., 2000. – 128 с.

Каптур Г. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри філології та методики початкової освіти
СНУ імені Лесі Українки
Остапюк М. С. – студентка IV курсу педагогічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Розвиток критичного мислення молодших школярів у процесі вивчення дієслова

Постановка проблеми. Мовна освіта в Україні передбачає вдосконалення технології навчального процесу, наближення до вимог су-

часного суспільства. Досягти цього початкова сучасна школа може за умов підвищення рівня навчання мови, розв'язання методичних проблем, пошуків нових підходів до навчання української мови. З метою удосконалення змісту та результатів навчання у початковій школі досліджувалися питання розвитку пізнавальної самостійності молодших школярів (О. Савченко); організації пошукової та творчої діяльності учнів (В. Бондар, М. Вашуленко, І. Гудзик); формування мовленнєвих умінь молодших школярів (Л. Варзацька, Т. Ладиженська, О. Хорошковська); розвиток творчих здібностей учнів (І. Волощук). Але мовно-комунікативні практики формування критичного мислення молодшого школяра у процесі вивчення дієслова не були предметом спеціального дослідження.

Мета дослідження. Обґрунтування лінгводидактичних умов розвитку критичного мислення молодших школярів на уроках української мови у процесі вивчення дієслова.

Результати дослідження. Молодший шкільний вік є сприятливим для розвитку творчих здібностей учнів. Саме в цей період активно розвиваються уява, дар фантазувати, критично мислити; помітно проявляється допитливість; формується вміння спостерігати, порівнювати, критично оцінювати діяльність. Розвиток критичного мислення – це одне із важливих завдань, яке покликана вирішувати початкова школа [2].

Вчені до методів критичного мислення відносять дискусію, метод взаємних питань, метод спрямованого читання й слухання, метод реконструкції, метод помилок, метод доведення від протилежного, метод критичної перевірки тощо [1].

Формування пізнавальних та творчих здібностей школярів на уроках української мови з використанням технології розвитку критичного мислення має безліч методик, але вікові особливості молодших школярів не дають змоги працювати за окремими з них.

Тому, на наш погляд, досить ефективними для формування критичного мислення молодших школярів є методичні прийоми, які зроблять навчальний процес більш творчим, навчать учнів мислити, виділяти головне, висловлювати й аргументувати власні думки. Це такі прийоми, як: біном фантазії; метод «прес»; взаємні питання; прийом критичного читання; незакінчені речення; асоціативний куш; кероване читання з передбаченням; порушена послідовність; сенкан та ін.

Застосування технологій розвитку критичного мислення, на нашу думку, створює додаткову мотивацію до навчання. Учні ефективніше

засвоюють матеріал, тому що це їм цікаво. Системне формування творчих та пізнавальних здібностей учнів із використанням технології розвитку критичного мислення (компетентнісно-зорієнтована освіта та виховання) призводить до того, що всі учні навчаються самостійно вчитися, критично мислити, використовувати свої знання у повсякденному житті. Бо саме початкова ланка є фундаментом формування критичного мислення як пріоритетного напрямку виховання особистості сучасної молодшої людини.

Розглянемо деякі з технологій, що ми застосовували під час вивчення дієслова.

1. Технологія «Незакінчені речення» дає змогу чітко сформулювати свої висловлювання, порівнювати їх з іншими. Така робота сприяє подоланню стереотипів учнів, вчить їх вільніше висловлюватися щодо запропонованих тем, відпрацьовувати вміння говорити коротко, але по суті й переконливо. Наприклад, вивчаючи здатність дієслів вступати між собою в антонімічні стосунки, можна виконати таке завдання:

1. Продовжи прислів'я, використовуючи антоніми:

Умій сказати, умій і ...

Праця годує, а лінь ...

Згода будує, а лінь...

Дощик вимочить, а ясне сонечко...

Хто мудро мовчить, гарно ...

Слова для довідок: марнує, руйнує, висушить, змовчати, говорить.

2. У 4-му класі учні вже ознайомлені з поняттям «дієслово», тому не варто повторювати теоретичний матеріал за підручником. Краще це зробити за технологією «**Мозковий штурм**»: назвіть ознаки дієслова (Все, що учні пропонують, учитель записує на дошці). Усі запропоновані ідеї обговорюються, уточнюються.

3. Вправа «Дерево рішень»

Діти, запишіть на листочках дієслова, що допоможуть вам на уроці.

Діти на листочках записують дієслова (наприклад, *думати, міркувати, писати, читати, слухати* тощо) і прикріплюють до дерева, розміщеного на дошці.

Висновки. Розвиток критичного мислення молодших школярів відбувається завдяки використанню сучасних педагогічних технологій, зокрема інтерактивної, проектної, діалогової, ігрової технологій та нетрадиційних форм навчання.

Джерела та література

1. Пометун О. Основи критичного мислення / О. Пометун, Л. Пилипчатіна, І. Сущенко, І. Баранова. – Т. : Навчальна книга. – Богдан, 2010. – 74 с.
2. Цуркан Н. Розвиток творчої особистості молодшого школяра в умовах модернізації початкової освіти / Н.Цуркан // Початкова школа. – 2017. – №3. – С.57-58.

Гончарук О. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки СНУ імені Лесі Українки
Пертак В. В. – студентка V курсу педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Педагогічні умови виховання у дітей старшого дошкільного віку шанобливого ставлення до людей

Постановка проблеми. Серед виховних цілей і пріоритетів дошкільної педагогіки важливе місце займає виховання людини, здатної шанобливо ставитися до людей і передбачає формування таких якостей, як доброзичливість, чесність, співчуття, ввічливість, що є структурною основою поваги до оточуючих, а також формування потреби в реалізації цих якостей, прагнення до толерантної взаємодії між людьми. Особливого значення ця проблема набуває у процесі виховання шанобливого ставлення до людей у дітей старшого дошкільного віку.

Мета роботи полягає у дослідженні тих форм, методів і засобів за допомогою яких здійснюється виховання у старших дошкільників шанобливого ставлення до людей.

Результати дослідження. Аналіз наукової літератури показав, що виховання шанобливого ставлення до людей може успішно реалізовуватися з урахуванням комплексу педагогічних умов. Однією з педагогічних умов виховання шанобливого ставлення нами визначена розробка та впровадження в практику роботи змісту, форм і методів виховання шанобливого ставлення до людей у дітей старшого дошкільного віку.

Зміст виховання шанобливого ставлення до людей окреслює ту сукупність відносин, яка визначає значущі для людського життя цін-

нісні відносини [1, с. 16]. Ціннісні відносини формують такі якості особистості як: дисциплінованість, ввічливість, доброзичливість, уважність, чесність, совісність, великодушність, самовідданість, які є складовими шанобливості.

На основі аналізу сутності виховання шанобливого ставлення до людей другою педагогічною умовою виховання цієї моральної якості у дітей старшого дошкільного віку нами визначено: впровадження взаємозв'язку емоційно-позитивного, ціннісного ставлення до людей і рефлексивно-ціннісного ставлення до себе як достойної людини.

О. Кононко стверджує, що у 6-річному віці формується довільна поведінка, яку дитина регулює через ставлення до себе і своїх можливостей. Довільність поведінки – здатність діяти свідомо є важливою умовою розвитку моральної позиції дошкільника, його позитивного емоційного ставлення до оточуючих людей [2, с. 115].

На нашу думку, процесу виховання шанобливого ставлення до людей у дітей старшого дошкільного віку повинна передувати готовність їх до шанобливих стосунків, тому слід формувати усвідомлену необхідність такого ставлення. Педагогічне моделювання виховання поваги до людей у дітей старшого дошкільного віку будується у взаємозв'язку трьох складових: знання – почуття – поведінка. Діти володіють певними знаннями щодо норм поведінки, проте не завжди демонструють їх, тому знання ми пов'язуємо з емоційним відгуком, що проявляється в повазі до людей. Переживання дітьми сконструйованих ситуацій дає можливість розуміти і оцінювати ситуацію, знаходити варіанти її вирішення.

І. Бех зазначає, що почуття цінності іншої людини конкретно проявляється в повазі до її людської гідності за умови високої культури спілкування з дітьми [1, с. 20–21]. Суб'єкт-суб'єктна взаємодія ґрунтується на співробітництві, педагогічній підтримці і допомозі. Цей принцип співпраці у виховному процесі передбачає цілеспрямоване створення умов для розвитку демократичних взаємовідносин суб'єктів навчально-виховного процесу на принципах партнерства та взаємної поваги («кращий спосіб виховувати себе – це виховувати інших своїм прикладом») [3, с. 139].

В організації співпраці з дітьми вважаємо за необхідне виділити ряд правил організації взаємодії: проявляти справжній інтерес до життя дитини, до її радощів, прагнень, невдач, її особистих пережи-

вань; при необхідності сприяти, допомагати, висловлювати їй співчуття; спілкуватися з дитиною як з дорослим, від якого чекають взаємної довіри, поваги, розуміння; встановлювати з кожною дитиною особисті, довірчі взаємини, заохочувати дітей задавати питання, висловлювати власну думку, стверджувати свою позицію; ставитися до думок, міркувань дітей з повагою; вчити етично висловлюватися і доводити свою думку; допомагати дитині перевершити себе [4, с. 52].

Успішність взаємодії сім'ї та ДНЗ – це також добровільність у співпраці, впевненість батьків в професіоналізмі вихователя. Необхідно відзначити, що результативність в духовно-моральному вихованні залежить від відносин: «дитина – батьки», вихованець – вихователь», «батьки – вихователь». Таким чином, нами охарактеризовано ще одну з педагогічних умов – забезпечення співпраці вихователя, батьків і дітей у системі особистісно-значущих суб'єкт-суб'єктних відносин, спрямованих на шанобливе ставлення один до одного, від якого залежить ефективність формування шанобливого ставлення до людей у дітей старшого дошкільного віку.

Висновки. Педагогічними умовами виховання у дітей старшого дошкільного віку шанобливого ставлення до людей є: розробка, обґрунтування та уведення в практику роботи змісту, форм і методів виховання у дітей старшого дошкільного віку шанобливого ставлення до людей, впровадження взаємозв'язку емоційно-позитивного, ціннісного ставлення до людей, рефлексивно-ціннісного ставлення до себе, як шанованої людини, забезпечення співпраці вихователя, батьків і дітей спрямованої на взаємне позитивне ставлення. Застосування цих умов дозволить ефективніше використовувати виховні завдання в сучасному процесі дошкільного навчального закладу.

Джерела та література

1. Бех І. Д. Формування у дитини почуття цінності іншої людини / І. Д. Бех // Педагогіка толерантності. – 2001. – №2. (16). – С. 16–23.
2. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві) : Навч. посіб. для вищ. навч. закладів / О. Л. Кононко. – К. : Освіта, 1998. – 255 с.
3. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навчальний посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. – К. : Академвидав, 2008. – 432 с.
4. Помінамська Т. І. Моральне виховання дошкільників / Т. І. Помінамська. – К. : Вища школа, 1993. – 111 с.

Остапйовська І. І. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії та методики природничо-математичних дисциплін початкової освіти СНУ імені Лесі Українки

Приймачук Н. В. – студент VI курсу педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Аналіз студентами ефективності застосування сучасних інформаційних технологій

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні стрімкими темпами перебігають процеси інформатизації. вони зумовлюють те, що практично неможливо знайти таку сферу людської життєдіяльності, у котру б не ввійшли комп'ютери, а разом із ними – сучасні інформаційні технології (СІТ). Таким чином виникає питання, на скільки їх використання є ефективним у процесі навчання студентів педагогічних спеціальностей та їх майбутній (і теперішній) професійній освітній діяльності.

Варто також відмітити, що різноманітні аспекти використання сучасних інформаційних технологій в освіті досліджували В. Кремень, Н. Морзе, І. Остапйовська, О. Пехота, І. Роберт та ін.

Мета дослідження полягає у актуалізації оцінки студентами педагогічних спеціальностей ефективності використання СІТ у навчальній та професійній діяльності.

Результати дослідження. Сьогодні для означення інформаційних технологій використовують різні терміни: нові (або – новітні) інформаційні технології (НІТ), інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), сучасні інформаційні технології (СІТ). Проте, проаналізувавши їх зміст, структуру та можливості і призначення, ми дійшли висновку, що вони є синонімічними. У контексті нашого дослідження зупинимося на терміні «сучасні інформаційні технології». Означимо (з урахуванням синонімічності) це поняття наступним чином.

Сучасні інформаційні технології – це сукупність методів і технічних засобів збирання, організації, збереження, опрацювання, передачі й подання інформації за допомогою комп'ютерів і комп'ютерних комунікацій [2, 61].

Як видно із означення СІТ складаються із методів та засобів. Причому засоби поділяються на програмні (різноманітне прикладне та системне програмне забезпечення) та апаратні (комп'ютери різних класів із різноманітними пристроями введення-виведення інформації, локальні і глобальні комп'ютерні мережі тощо) [2, 62].

Для з'ясування оцінки студентами ефективності використання СІТ (як засобів) для власної навчальної та професійної діяльності нами було проведено анкетування серед студентів VI курсу спеціальності «Початкова освіта» (заочної форми навчання) педагогічного факультету Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, в опитування взяло участь 102 студенти. Респондентам було запропоновано адаптовану анкету «Оцінка використання НІТ студентами» [1], доповнену питаннями: «Оцініть, на скільки корисними є СІТ для вас у роботі і/або навчанні: 1 – некорисні, 2 – допомагають частково, 3 – дуже корисні». Проаналізувавши відповіді учасників опитування на це запитання ми з'ясували, що жоден із студентів (0%) не вважає СІТ такими, що не приносять ніякої користі у навчанні і/або роботі; лише 14 (13,73 %) студентів підтримують думку, що СІТ приносять тільки часткову користь; 88 (86,27 %) опитаних вважають СІТ дуже корисними. Додатково до анкетування було проведено бесіду, в результаті якої було встановлено, що студенти вважають основними перевагами використання СІТ для навчання і роботи те, що завдяки комп'ютерам та комп'ютерним мережам (у першу чергу – Інтернету) полегшується пошук необхідної інформації, підвищується якість та розширюються можливості її обробки і створення інформаційних продуктів (із подальшим їх використанням).

Висновки. Підсумовуючи проведену роботу можна стверджувати, що сьогодні майбутні учителі початкових класів вважають СІТ дуже корисними як у навчанні, так і роботі педагогів. Вони чітко уявляють переваги, які можуть надавати сучасні інформаційні технології та орієнтуються у програмно-технічних засобах для їх отримання.

Джерела та література

1. Остапйовська І. І. Порівняльний аналіз динаміки визначення студентами пріоритетних проблем використання новітніх інформаційних технологій в освіті / Ірина Ігорівна Остапйовська // Вісник Черкаського університету. Сер.: Педагогічні науки: Зб. статей / [ред. кол.: А. І. Кузьмінський (гол. ред.), Н. А. Тарасенко (відп. ред. серії) та ін.] – Черкаси, 2013. – № 40. – С. 99–103.

2. Федорчук Е. І. Сучасні педагогічні технології : Навчально-методичний посібник / Автор-укладач Е. І. Федорчук. Кам'янець-Подільський : «Абетка», 2006. – 212 с.

Остапйовська Т. П. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри природничо-математичних дисциплін СНУ імені Лесі Українки

Приходько Т. С. – студент V курсу педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Види інтерактивних технологій та їх особливості

Постановка проблеми. Сучасний світ все більше потребує творчих особистостей, здатних самостійно мислити, генерувати оригінальні ідеї, приймати сміливі та нестандартні рішення, які вміють працювати у команді та і самостійно, спільними зусиллями досягають поставленої мети.

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті ставить перед учнями завдання створити дитині умови для її максимального самовизначення й саморозвитку. Для цього процес навчання має бути сконструйований з максимальним наближенням до запитів і можливостей дитини [1, 71].

Проблема застосування інтерактивних технологій у навчальному процесі у сучасних умовах висвітлена недостатньо (як на рівні навчального предмета, так і на рівні педагогічної діяльності) і потребує удосконалення її теоретичної, змістової та методичної сторін із врахуванням сучасних вимог, що засвідчує актуальність проблеми дослідження.

Мета дослідження – дослідити, уточнити та узагальнити основні види інтерактивних технологій та особливості їх застосування.

Результати дослідження. Ґрунтовному дослідженню теоретичних і методичних засад інтерактивної освіти, ефективності її впливу на формування особистості присвячено велику увагу у працях українських науковців (І. Авдєєвої, М. Клариної, О. Пометун, Л. Пироженко), а також зарубіжних спеціалістів, таких як Т. Альберг, К. Роджерс, К. Бенне та ін.

Слово «інтерактив» прийшло до нас з англійської мови «interact», де «inter» – взаємний і «act» – діяти. Таким чином, інтерактивний – здатний до взаємодії, діалогу.

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови для засвоєння знань, за яких кожен учень відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність, сам робить освітній процес досконалим.

Суть інтерактивного навчання на думку О. Пометуна та Л. Пироженко, полягає в тому, що навчальний процес передбачає постійну активну взаємодію всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове навчання у співпраці). Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації [2, 9].

Інтерактивні методи навчання – це способи діалогічної взаємодії учасників навчання з метою обміну матеріальними або духовними завдяки яким встановлюються та приймаються певні правила діалогічної взаємодії учасників навчання.

Дослідники О. Пометун і Л. Пироженко поділили інтерактивні методи навчання на чотири групи: групове навчання, фронтальне, навчання у грі, навчання у дискусії [3, 112].

Групове навчальна діяльність – це форма організації навчання у малих групах учнів, об'єднаних спільною навчальною метою. Таке навчання відкриває для учнів можливості співпраці зі своїми ровесниками, дає змогу реалізувати природне прагнення кожної людини до спілкування, сприяє досягненню учнями вищих результатів засвоєння знань і формувань вмінь. До групового навчання можна віднести роботу в парах, ротатійні трійки, «Два – чотири – всі разом», роботу в малих групах, «Акваріум».

До фронтальних інтерактивних методів належать такі, що передбачають одночасну спільну роботу всього класу. Це – обговорення проблеми у загальному колі: «Мікрофон», незакінчені речення, «Мозковий штурм», «Навчаючи – вчуся», «Дерево рішень» та ін.

До методів навчання у грі належать імітації, рольові ігри, драматизація. Учні самі обирають свою роль у грі; висуваючи припущення про ймовірний розвиток подій, створюють проблемну ситуацію, шукають шляхи її вирішення, покладаючи на себе відповідальність за

обране рішення. Вчитель в ігровій моделі – інструктор, суддя-рефері, тренер, головуючий, ведучий.

Метод навчання у дискусії – важливий засіб пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання, бо дискусія – широке публічне обговорення спірного питання. Дискусія сприяє розвитку критичного мислення, дає змогу визначити власну позицію, формує навички відстоювання своєї особистої думки, поглиблює знання зданої проблеми. До таких методів відносять: «Метод ПРЕС», «Обери позицію», «Зміни позицію», «Ток-шоу», «Дебати».

Висновки. Вищеназвані інтерактивні технології успішно можна використовувати в межах сучасного уроку. Щоб інтерактивні вправи приносили бажані результати, були ефективними, починати слід з простих інтерактивних технологій: «мікрофон», «мозковий штурм», робота в парах, у малих групах. З часом у дітей з'явиться досвід такої роботи, і заняття проходять значно легше.

Джерела та література

1. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор – укладач Н. П. Наволокова. – Х.: Вид. група «Основа», 2011. – С. 71–72.
2. Каленюк Л. Використання інтерактивних технологій в навчальному процесі початкової школи / Л. Каленюк // Розкажіть онуку. – 2010. – № 5. – С. 8–30.
3. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання / О. Пометун. – К. : Шк. світ, 2007. – 112 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

Заремба Л. В. – доцент кафедри педагогіки СНУ імені Лесі Українки
Приходько Т. С. – студент VI курсу педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Особливості використання інтерактивних методів навчання у роботі зі старшими дошкільниками

Постановка проблеми. Сьогодні традиційні методики навчання поступово замінюються на інноваційні інтерактивні технології, які сприяють організації ефективної співпраці, розвитку комунікативних умінь та навичок, вмінню критично мислити, аналізувати отриману інформацію, приймати виважені рішення, а також бажання й уміння

вчитися, творити, відчувати радість пізнання, що, у свою чергу, сприяє розвитку творчого потенціалу педагога та дитини [1, 71].

Проблема застосування інтерактивних технологій у роботі із старшими дошкільниками у сучасних умовах висвітлена недостатньо і потребує дослідження її теоретичної, змістової та методичної сторін із врахуванням сучасних вимог, що засвідчує актуальність проблеми дослідження.

Мета дослідження – висвітлити основні види інтерактивних технологій та особливості їх застосування у роботі із старшими дошкільниками.

Результати дослідження. «Інтерактив» – це англomовний термін. «interact», де «inter» – взаємний, «act» – діяти. Таким чином, інтерактивний можна визначити як здатний до взаємодії, діалогу.

Інтерактивне навчання дошкільників – це специфічна форма організації освітньої діяльності, метою якої є забезпечення комфортних умов для взаємодії вихователя і вихованців як рівноправних суб'єктів, за яких кожна дитина, виконуючи певну інтелектуальну роботу, досягає успіхів завдяки високій продуктивності власної навчальної діяльності.

Інтерактивні методи – це способи цілеспрямованої взаємодії дорослого з дітьми, що забезпечують активізацію навчального процесу.

Суть інтерактивного навчання на думку О. Пометун та Л. Пироженко, полягає в тому, що навчальний процес передбачає постійну активну взаємодію всіх учасників. Тому такий вид навчання можна назвати співнавчанням, взаємонавчанням (колективне, групове навчання у співпраці) [2, 9].

Грунтовному дослідженню теоретичних і методичних засад інтерактивної технології навчання, ефективності її впливу на формування особистості присвячено увагу у працях українських науковців (І. Авдєєвої, М. Кларіної, О. Пометун, Л. Пироженко), а також зарубіжних спеціалістів, таких як Т. Альберг, К. Роджерс, К. Бенне та ін.

Аналіз досліджень О. Пометун і Л. Пироженко дозволив констатувати, що інтерактивні методи навчання можна поділили на чотири групи: групове навчання, фронтальне, навчання у грі, навчання у дискусії [3, 112].

Основні інтерактивні методи навчання, які застосовуються у роботі із старшими дошкільниками:

1. Мікрофон – інтерактивний метод, в ході якого діти разом з вихователем утворюють коло та, передаючи один одному імітований або іграшковий мікрофон, висловлюють свої думки на задану тему. При цьому всі висловлювання дітей приймаються, схвалюються, проте не обговорюються.

2. Дебати – інтерактивний метод, в ході якого діти стоять у колі, висловлюють свої думки на задану тему, передаючи мікрофон один одному, але висловлювання обговорюються: діти ставлять одне одному запитання, відповідають на них, шукаючи спосіб розв'язання проблеми.

3. Ланцюжок – інтерактивний метод, в ході якого діти обговорюють завдання та вносять свої пропозиції в імітований ланцюжок. Наприклад, складають казку за таблицею, у якій представлений зміст майбутньої казки у малюнках чи в умовних позначках.

4. Снігова куля – інтерактивний метод, в ході якого діти об'єднуються у малі групи і обговорюють проблемне питання або виконують спільне завдання, домовившись про чітку послідовність дій кожного члена групи.

5. Синтез думок – інтерактивний метод, в ході якого діти об'єднуються у малі групи, виконуючи певне завдання, як, наприклад, малюнок на аркуші паперу, коли одна група малює і передає малюнок іншій, учасники якої допрацьовують завдання.

Отже, однією з основних умов ефективності проведення заняття в ДНЗ є використання інтерактивних методів навчання, що дозволяє активізувати розумову діяльність дітей на всіх етапах заняття.

Висновки. Необхідність упровадження в освітній процес інтерактивних методів очевидна, оскільки сьогодні, як ніколи раніше, підвищуються вимоги до оновлення дошкільної освіти вихованців та відбувається диференціація та індивідуалізація освіти дошкільників.

Джерела та література

1. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор – укладач Н. П. Наволокова. – Х.: Вид.група «Основа», 2011. – С. 71–72.
2. Каленюк Л. Використання інтерактивних технологій в навчальному процесі початкової школи / Л. Каленюк // Розкажіть онуку. – 2010. – № 5. – С. 8–30.
3. Пометун О. Інтерактивні методики та система навчання / О. Пометун. – К.: Шк. світ, 2007. – 112 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).

Прус А. В. – студентка 31 курсу
відділення «Початкове навчання»
Луцького педагогічного коледжу

Особливості художнього розвитку молодших школярів

Постановка проблеми. Пріоритетною метою розвитку дитини є становлення її творчої особистості, оскільки потреба у творчості – невід’ємна характеристика людини, що нормально розвивається. Дефіцит творчості, відсутність у дитини позитивного досвіду вільної творчості деструктивно впливає на процес становлення особистості. Сучасні тенденції гуманізації освіти актуалізують проблему художнього розвитку дитини як умову формування багатогранної особистості школяра, яка набуває особливої ваги для утвердження пріоритетів людиноцентризму в освіті.

Мета дослідження передбачає на основі аналізу психолого-педагогічної літератури визначити сутність та специфіку художнього розвитку молодших школярів.

Результати дослідження. Аналіз психолого-педагогічного дискурсу засвідчує, що заняття різними видами художньої творчості активізують інтелектуальну діяльність дітей, позитивно впливають на досягнення з загальноосвітніх предметів, підвищують загальну креативність дитини, розвивають увагу, сприяють особистісному зростанню школярів: емоційна сфера збагачується, егоїстичні та споживчі мотиви поступаються місцем прагненню до саморозвитку та турботі про інших, зростають самостійність і відповідальність дитини [2].

В. О. Сухомлинський підкреслював: «Бути хорошим учителем можна, тільки будучи хорошим вихователем. Справжня школа – це багатогранне духовне життя дитячого колективу, в якому вихователь і вихованець об’єднані безліччю інтересів і захоплень» [4, 16].

Розвиток художніх здібностей за таких умов сприяє:

– творчій спрямованості особистості, усвідомлення значення передусім творчих, гуманістичних потреб, мотивів, цілей як провідних у її розвитку та життєдіяльності (у мотиваційній сфері при вирішенні вихованих завдань слід відкривати для дитини сенс творчого життя, головною складовою якого є пізнання оточуючого світу, його перетворення на краще, життєва самореалізація);

– розвитку творчих рис характеру, а саме: цілеспрямованості, ініціативності, допитливості, критичності розуму, самостійності, вимогливості наполегливості, винахідливості, оригінальності, готовності до виправданого ризику, а також організованості, працелюбності, порядності, відповідальності тощо (вказані риси характеру мають формуватися як стійкі якості особистості, що визначають програму її поведінки, діяльності, активного творчого ставлення до себе, людей, праці, речей);

– творчість самосвідомості, що виявляється у самопізнанні та адекватній самооцінці, самоорганізації саморегуляції та самовдосконаленні, емоційності саморегуляції в експериментальних ситуаціях (саме ці психічні здатності особистості перетворюють дитину на активного суб'єкта творчої діяльності та соціальної поведінки, який висуває власні цілі, ідеї, плани, програми тощо);

– розвитку творчих якостей інтелекту тобто логічного, діалектичного та цілісного сприйняття дійсності, спостережливості дослідника, творчої уяви і фантазії, інтуїції, уваги і пам'яті, що формуватиме вміння визначити і розв'язати життєві задачі, розробити творчі проекти тощо;

– постійному зростанню потенціалу творчої діяльності – бажанню систематично здобувати нові знання у певній галузі, вмінню творчо їх використовувати, експериментувати, досліджувати, брати участь у вдосконаленні оточуючого середовища;

– формуванню психічних якостей творчої особистості, її темпераменту, властивостей нервової системи (чутливості, емоційності, пластичності, працездатності) та відповідного до них доцільного індивідуального стилю діяльності і поведінки, в процесі чого використовується найкращі та коригуються слабкі (з точки зору вимог творчої діяльності) якості нервової системи конкретної дитини;

– вихованню у дітей здатності до творчого спілкування з діячами науки, техніки, культури, мистецтва із більш розвиненими однолітками, вмінню вести діалог, висловлювати свою думку письмово тощо [1, 348].

У зв'язку із зазначеним і сьогодні не втрачають актуальності слова В. О. Сухомлинського : «Своєчасно знайти, виховати й розвинути задатки і здібності у своїх вихованців, своєчасно розпізнати в кожному його покликання – це завдання стає тепер найголовнішим у системі навчально-виховного процесу» [3.Т.5, 123].

Висновки. За результатами аналізу наукового дискурсу приходимо до висновку, що художній розвиток особистості доцільно трак-

тувати як складний, багатофункціональний, динамічний процес становлення особистості дитини як суб'єкта художньої діяльності, спрямованої на творчий пошук, сценічне самовираження, розвиток особистісних якостей у поєднанні з творчими здібностями, що сприяють формуванню готовності до художньої самореалізації і безперервного художнього самовдосконалення.

Джерела та література

1. Богоявленська Д. Б. Психологія творчих здібностей. – М. : Академія, 2002. – 540 с.
2. Мелик-Пашаев А. А. О состоянии и возможностях художественного образования [Электронный ресурс]: аналитическая записка, представленная в Министерство образования и науки / Мелик-Пашаев А. А // Искусство в школе. – 2008. – №1.
3. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: У 5-ти Т. – К., 1976–1978.
4. Сухомлинський В. А. Провиховання / В. А. Сухомлинський. – М. : Політ. л-ра, 1975. – 269 с.

Десятник К. В. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки СНУ імені Лесі Українки
Пукач Х. М. – магістр I курсу педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Особливості розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку

Постановка проблеми. Своєчасне оволодіння мовленням в дошкільному віці становить підґрунтя подальшого розвитку особистості. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт із довкіллям і завдяки якому відбувається її соціалізація. Проте, як засвідчує практика, часте користування сучасними дошкільниками планшетами, смартфонами, комп'ютерами обмежує безпосереднє спілкування дітей з іншими мовцями, що гальмує розвиток зв'язного мовлення, соціально-психологічну адаптацію дитини до оточуючого світу, формування соціально-комунікативної компетентності.

Актуальність проблеми дослідження відображено в нормативних документах, зокрема, в законі України «Про освіту», «Про дошкільну

освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти, де наголошується на пріоритетності мовленнєвого розвитку дітей, оволодінні нормативною українською мовою.

Зауважимо, що питання розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку досліджується сучасними науковцями з різних аспектів: психологічного (Л. С. Виготський, Г. М. Леушина, С. Л. Рубінштейн, І. О. Синиця), психолінгвістичного (І. О. Зимня, О. О. Леонт'єв, О. М. Шахнарович), лінгвістичного (Л. І. Мацько, М. Я. Плющ, В. М. Русанівський, Л. В. Щерба), педагогічного (В. В. Баранова, В. Г. Захарченко, С. І. Макаренко, Є. І. Тихеева), лінгводидактичного (А. М. Богуш, О. М. Біляєв, М. С. Вашуленко, Н. В. Гавриш, Т. К. Донченко).

Мета дослідження: здійснити теоретичний аналіз сутності та особливостей розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку.

Результати дослідження. Передусім зауважимо, що змістова сутність поняття «зв'язне мовлення» у довідковій літературі характеризується як відрізок мовлення, якому притаманні значна протяжність і розчленованість на більш чи менш завершені (самостійні) частини» [1, 386]. Усіляке справжнє мовлення, що передає думку, бажання мовця, за С. Рубінштейном, є зв'язним мовленням (на відміну від окремого залежного слова, вилученого із контексту мовлення) [4].

З позиції І. Синиці, зв'язність мовлення, це насамперед логіка думок мовця, їх послідовність, взаємозалежність, доведеність. Зв'язність мовлення залежить від зв'язності мислення, це зв'язок між реченням і групами речень. У зв'язному мовленні відображається логіка думок дитини, вміння усвідомити сприйняте і правильно висловити його. Про рівень мовленнєвого розвитку дитини свідчить її вміння будувати свої висловлювання.

Низка науковців (А. М. Богуш, Л. С. Виготський, І. О. Зимня) наголошують на тому, що зв'язне мовлення визначається як єдине смислове та структурне ціле, що складається з тематично та логічно пов'язаних між собою відрізків і відображає всі суттєві сторони свого предметного змісту. При цьому у створенні зв'язного мовленнєвого продукту виокремлюють діяльнісний та особистісний компоненти. Перший – пов'язаний з процесами «народження» і сприймання повідомлення, регуляції та контролю власної мовленнєвої діяльності, другий – з тим, що в мовленні особа виявляє свою індивідуальність, характер, темперамент, рівень загальної культури.

Зв'язне мовлення виконує комунікативну функцію, що реалізується у двох основних формах: діалозі та монологі. Монологічне

мовлення в психологічному і лінгвістичному відношенні є складнішою формою усного мовлення (О. Леонтьєв, Л. Щерба).

Ситуативна форма мовлення, ситуативний характер спілкування у ранньому дитинстві характеризується діалогом, бесідою як найбільш природною формою мовленнєвого спілкування. Варто зазначити, що мовлення дитини раннього віку не утворює ще зв'язного смислового, цілого, зміст її мовлення є зрозумілим лише у зв'язку з відповідною конкретною ситуацією [4].

Зокрема, Г. Леушина стверджує, що ситуативне мовлення переважає у дітей до 4–5 років, далі воно переходить у зв'язне або контекстне, в якому простежується певний опис ситуацій, який повинен бути зрозумілим слухачеві без безпосереднього сприймання цієї ситуації.

У центрі побудови зв'язного мовлення старших дошкільників перебуває формування вмінь використовувати різноманітні засоби зв'язку (між словами, реченнями, частинами тексту), оволодіння такими типами зв'язних висловлювань, як переказ, розповідь, опис, повідомлення, міркування, пояснення. Добре розвинуте мовлення дошкільника передбачає вміння зв'язно, послідовно і зрозуміло для інших описувати предмети, картини, події, передавати хід своїх думок, пояснювати те чи інше явище, логічно розмірковувати на задану тему, адекватно й доречно спілкуватися рідною мовою в різних життєвих ситуаціях: розповідати, пояснювати, розмірковувати, оцінювати, користуватися при цьому інтонаційними засобами виразності, етикетними формами спілкування, стежити за власним мовленням [3].

В. В. Баранова акцентує увагу на тому, що навчання зв'язного мовлення є водночас і метою, і засобом практичного опанування мови. Зв'язне мовлення має надзвичайне значення для розвитку інтелекту та самосвідомості дитини, воно позитивно впливає на формування таких її важливих особистісних якостей, як комунікабельність, доброзичливість, ініціативність, креативність [2, 19].

Водночас важливо наголосити, що розвиток мовлення тісно пов'язаний з діяльністю, оскільки сутність комунікації полягає у взаємодії її суб'єктів. Зв'язне мовлення включене практично у всі види діяльності дітей дошкільного віку (ігрова, образотворча, пізнавальна, мовленнєва, комунікативна, навчально-мовленнєва, художня, музична, побутова, трудова тощо).

Висновки. Рівень оволодіння зв'язним мовлення – це складова і показник загального психічного розвитку дитини. Найважливішим

підсумком розвитку мовлення до кінця дошкільного періоду є те, що воно стає дієвим засобом спілкування, пізнавальної діяльності, а також планування й регуляції поведінки. Опанування зв'язним мовленням сприяє встановленню контактів дитини з тими, хто її оточує, дозволяє ініціювати власні ідеї, брати участь у різних видах діяльності. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку повинен здійснюватись у процесі їх щоденного спілкування з вихователями, батьками, однолітками у спільній діяльності та поза нею.

Джерела та література

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1969. – 606 с.
2. Баранова В. В. Розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників засобами образотворчої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Баранова Вероніка Володимирівна. – Одеса, 2014. – 279 с.
3. Богущ А. М. Мовленнєвий портрет п'ятирічної дитини / А. М. Богущ // Дошкільне виховання, 2013. – № 7. – С. 6–10.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : В 2 т. / Сергей Леонидович Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1989. – Т. 2. – 450 с.

Радюк І. – аспірант
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук,
доцент Дурманенко Є. А.

Науково-дослідна робота як чинник формування готовності до самоосвіти майбутніх учителів початкової школи

Постановка проблеми. Розвиток освіти є стратегічним ресурсом для підвищення продуктивності праці, забезпечення національних інтересів, подолання кризових процесів. У сучасному суспільстві зміни відбуваються настільки швидко, що вища освіта не завжди встигає за ними, а відтак важливим є процес *самоосвіти фахівця*, а також *готовність до неї* у майбутніх спеціалістів.

Загальні тенденції щодо необхідності формування готовності до постійної самоосвітньої діяльності *особливо актуальні у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи*. Основний акцент

сучасна школа ставить на вчителів, який сам прагне до саморозвитку і здатен розвинути творчі та інтелектуальні можливості своїх вихованців, вміє швидко орієнтуватися в постійно змінюваних умовах та інформаційних потоках, творчо вирішувати виникаючі професійні проблеми, орієнтуючись на кращі світові зразки.

Мета дослідження полягає в аналізі об'єктивних і суб'єктивних чинників формування готовності до самоосвіти в майбутніх учителів початкової школи.

Аналіз психолого-педагогічних досліджень свідчить про складність і багатоаспектність поняття «самоосвіта», що власне й зумовило наявність різних підходів до його тлумачення. Так, здібності до саморозвитку визначаються як індивідуально-психологічні особливості, які забезпечують самостійне засвоєння нових знань [3]. У свою чергу, самоосвіта тлумачиться як: 1) вид пізнавальної діяльності; 2) форма набуття та поглиблення знань, яка здобувається шляхом самостійної роботи; 3) складова частина самовиховання, удосконалення особистості; 4) форма неперервного продовження загальної та професійної освіти. Важливим аспектом у розкритті сутності поняття самоосвіти особистості майбутнього фахівця, формування готовності до самоосвіти є аналіз чинників, які забезпечують ефективність даного процесу. Одним із таких дієвих чинників, як з'ясовано нами у дослідженні, є науково-дослідна робота студентів – майбутніх учителів початкової школи.

Результати дослідження. У ході дослідження нами нами встановлено, що рушійні сили самоосвіти майбутнього вчителя визначаються як зовнішніми соціальними вимогами, так і власним ставленням до цих вимог. Доведено, що навчальний процес у ВНЗ сприяє формуванню потреби у професійній самоосвіті з-за умов: професіоналізації навчання у вищому педагогічному закладі освіти; залучення студентів до активної пізнавальної діяльності, яка вимагала б професійно необхідних знань, умінь і навичок; наявності системи роботи, спрямованої на формування потреби в професійній самоосвіті [2].

Аналіз процесу професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи дає підстави для твердження, що одним із засобів формування готовності до самоосвіти є науково-дослідна робота студентів. Йдеться про те, що студенти мають оволодіти як теоретичними знаннями, так і практичними вміннями, а також навчитися здобувати знання самостійно; логічно мислити; досконало володіти

методами наукового пізнання навколишньої реальності: індукцією, дедукцією, узагальненням, систематизацією, аналізом, синтезом, абстрагуванням тощо. Саме це дасть можливість запобігти репродуктивному накопиченню знань у процесі навчання й сприятиме формуванню творчого наукового професійного мислення майбутнього вчителя. Виникає необхідність концепції логічної побудови організації навчально-дослідної роботи, яка б розкривала етапи формування понять, розумові дії, їх сутність, засоби виконання завдань, які в подальшому стануть основою організації та проведення самоосвітньої роботи.

Проведені раніше вченими діагностичні дослідження виявляють, зазвичай, традиційні три рівні готовності студентів педагогічних вишів до професійного самовдосконалення: низький, середній та високий. Науковці спостерігали низький рівень готовності майже у половини студентів, які усвідомлюють значення професійного самовдосконалення і педагогічної праці взагалі, але не виражають прагнення ними займатись. Їхні знання про сутність і зміст професійно-педагогічного самовдосконалення поверхневі, не стійкі і найчастіше існують на рівні загальних уявлень і вражень. Середній рівень властивий досить значній кількості студентів, які характеризуються нестійким прагненням до особистісно-професійного самовдосконалення, поверховістю педагогічних інтересів, різнобічними, але неглибокими знаннями в сфері професійно-педагогічного самовдосконалення. Високий рівень готовності можна простежити у вкрай малої кількості студентів, яким притаманне стійке прагнення до самовдосконалення у педагогічній професії, що базується на глибоких переконаннях у його особистісній і суспільній значущості; разом з тим ці студенти потребують певної консультативної допомоги в справі власного професійного зростання.

Висновки. Самоосвіта є обов'язковою та необхідною умовою успішної професійної підготовки майбутнього педагога. Важливим чинником у формуванні готовності до самоосвіти в майбутніх учителів початкової школи має стати їх науково-дослідна робота. Це в свою чергу вимагає системності, неперервності, креативності, активності, результативності в її організації та проведенні у ВНЗ.

Джерела та література

1. Буряк В. Розвивальне навчання: теоретико-методологічний аспект : монографія / В. Буряк. – К.: Фенікс, 2010. – 304 с.

2. Малихін О. В. Формування у майбутніх учителів потреби в професійній самоосвіті [Електронний ресурс] : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. – Харків, 2000. – 17 с.
3. Стимулювання студентів до самостійної діяльності, самоосвіти, самовиховання [Електронний ресурс] / Н. М. Якушко, І. Т. Сіра, Л. І. Біла, Н. Д. Янц // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. пр. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Харків, 2012. – Вип. 37. – С. 207–213.

Стасюк Л. П. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки СНУ імені Лесі Українки
Романюк А. С. – студентка V курсу педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Виховання взаємодопомоги в учнів молодшого шкільного віку

Постановка проблеми. Криза в Україні сьогодні торкнулася майже всіх сфер людського життя, в тому числі освіти та духовності. Гостро почали висуватись особливі вимоги до переосмислення підходів суспільних і гуманістичних наук до проблеми зв'язку особистості і колективу [6].

Перед вченими постала проблема зрозуміти суть взаємодії особистості і соціального середовища, зв'язку людини з суспільством, виявити причини взаєморозуміння та взаємовпливу у відносинах. Виховання чуйної, готової прийти на допомогу людини є однією з найважливіших завдань сучасної освіти.[1].

Виховуючи у дітей взаємодопомогу з дитинства, люди зрозуміли, що молодший шкільний вік – це сенситивний період у розвитку особистості. Величезне значення його у становленні людини підкреслювали видатні громадські діячі, педагоги і психологи минулого і сучасного (М. І. Пирогов, А. С. Макаренко, В. О. Сухомлинський, М. М. Фіцула, Г. П. Васянович). Багатьма педагогами визначалось також велика роль співпраці [2].

Таким чином, як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, виховати в учнів взаємодопомогу можна лише за умови дружніх стосунків між ними.

Мета статті – теоретично обґрунтувати педагогічні умови та алгоритм виховання взаємодопомоги в учнів початкових класів.

Результат дослідження. Сучасна освіта акцентує увагу на особистісно-орієнтованому навчанні, рисами якого є співробітництво та взаємодопомога. Діти вчаться підтримувати один одного, співпереживати та довіряти. Також розвивається діалогічне мовлення як домінуюча форма спілкування, є мотивація до обміну думками, враженнями, що створює дружню атмосферу в колективі і є невід’ємним компонентом у вихованні взаємодопомоги в учнів [1].

Виховання школярів здійснюють у різних видах діяльності: навчальній та трудовій, де учні усвідомлюють потребу надати допомогу не тільки старшим людям, а й слабшим та молодшим діткам.

Б. О. Азова наголошує на тому, що для вироблення навичок допомагати, потрібна постійна і цілеспрямована робота вчителя, адже всі форми та методи роботи, виховні заходи мають становити одну цілісну систему, до якої вирішуватимуться усі завдання навчання і виховання. Щоб правильно і доцільно підібрати форми та методи виховання, необхідно до цієї роботи підходити творчо. Ні в якому разі не потрібно боятись використовувати нові форми, а навпаки – цілеспрямовано їх шукати [3].

Для формування в молодших школярів такої якості як взаємодопомога недостатньо лише знань. Ці знання можуть бути чудово зрозумілими дитині, завченими, але це не означає, що вони стали глибокими внутрішніми особистісними прагненнями, якими школяр мотивуватиметься й буде керуватись у тих чи інших ситуаціях. Часто можна спостерігати, що учень чудово знає і розуміє, як треба ставитись до своїх дій, як чинити в співпраці зі своїми товаришами, але у повсякденному житті діє зовсім навпаки. В таких випадках створюється розрив між тим, що школяр знає і тим, що він робить, його реальною поведінкою. Отже, саме по собі знання моральних норм і правил ще не доводить характеру дитини і суті поведінки. Тому основне місце має психологічний клімат [5].

Психологічний клімат – система соціальних і психологічних взаємин у класі, які сприяють вільному формуванню особистості учня. Тільки при такій атмосфері у молодших школярів буде виникати мотивуючий настрій, високий рівень працездатності та ініціативи, які супроводжуватимуться взаємодопомогою та увагою один до одного [4].

Проаналізувавши психолого-педагогічні праці, можна виділити основні компоненти, які сприяють вихованню взаємодопомоги у молодших школярів. Дитина повинна:

- усвідомлювати і розуміти що таке етична цінність та які моральні норми притаманні тому соціуму, в якому вона знаходиться;
- адекватна оцінювати усі моральні дії людей, що її оточують, літературних персонажів, героїв кінофільмів;
- вміти оцінювати свої власні дії та розуміти мотиви поведінки однолітків;
- реагувати й виражати почуття та емоції на той чи інший моральний вчинок;
- взаємодіяти з вихователем, щоб він спонукав її до позитивних дій;
- мати сформовані вольові якості [3].

Висновки. Аналізуючи наведені трактування можна зробити висновки, що вчитель зможе виховати взаємодопомогу в учнів лише за наявності у них емпатійних та дружніх стосунків. Основу становлення взаємодопомоги складають доброта, чесність та чуйність. Виховання взаємодопомоги в дітей, як свідчить досвід, пов'язане з їх провідними цілями та особистісними ідеалами, видами діяльності та спілкуванням.

Джерела та література

1. Авдіянц Г. Виховання гуманістичних цінностей в учнів початкових класів: сучасний стан проблеми / Г. Авдіянц, В. Наливайко // Гуманізація навчально-виховного процесу. – Слов'янськ, 2010. – Ч. 1. – С. 209–216.
2. Головська І. В. Показники та рівні розвитку моральної вихованості особистості молодшого школяра / І. В. Головська // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Педагогіка. – 2010. – Вип. 1. – С. 88–92.
3. Гудима О. В. Психолого-педагогічні детермінанти моральних вчинків учнів молодшого шкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 19.00.07 / О. В. Гудима.
4. Драган А. О. Розвиток міжособистісних відносин дітей молодшого шкільного віку / А. О. Драган // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 1. – С. 117–121.
5. Стасюк Л. П. Формування педагогічної культури як складової педагогічної етики майбутніх вихователів / Л. П. Стасюк // Педагогічний часопис Волині. – 2017. – № 11. – С. 27–35.
6. Фіцула М. М. Педагогіка : Посіб. для студ. вищ. навч. закл. / М. М. Фіцула. – К. : Вид. центр «Академія», 2009. – 559 с.

Денисенко Н. Г. – кандидат педагогічних наук, Заслужений вчитель України, доцента кафедри здоров'я людини та фізичної реабілітації

Академії рекреаційних технологій і права

Смірнов С. В. – аспірант першого року навчання педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Компетентнісно-орієнтоване наставництво як засіб інноваційної підготовки майбутніх офіцерів запасу в умовах ВНЗ

Постановка проблеми. Одним із пріоритетних напрямків сучасної військової педагогіки є розробка нових професійно-орієнтованих підходів щодо вдосконалення системи підготовки майбутніх офіцерів запасу в умовах ВНЗ.

Найважливішим стратегічним напрямком підготовки майбутніх офіцерів запасу у вищих навчальних закладах України – є орієнтація на інноваційно-компетентнісний підхід, вироблення інноваційної компетентності військового педагога-наставника.

Тільки військовий педагог-наставник з інноваційними поглядами і бойовим досвідом, спроможний підготувати таких офіцерів запасу, які стануть високопрофесійним кадровим військовим резервом держави. Саме тому перед вітчизняними науковцями, теоретиками і практиками стоїть завдання розробки ефективної освітньо-виховної системи підготовки майбутніх офіцерів запасу.

Мета дослідження. Здійснити теоретично-історичний концепт, що визначає компетентнісно-орієнтоване наставництво як засіб інноваційної підготовки майбутніх офіцерів запасу в умовах ВНЗ.

Результати дослідження. Серед основних завдань Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України є здійснення професіоналізації сил оборони та створення необхідного кадрового військового резерву. Основою Концепції є розробка програмних документів, у тому числі й освітніх, щодо розвитку складових сектору безпеки і оборони держави [2].

І. С. Сергєєв визначивши відмінності між компетентнісним і традиційним методами навчання, зауважив, що компетентнісне навчання передбачає не засвоєння окремих відірваних одне від одного знань і вмінь, а оволодіння ними в комплексі. У зв'язку з цим змінювати-

меться й підхід до відбору системи методів, форм і засобів навчання. Переваги набуватимуть методи, які здатні забезпечити майбутніх фахівців необхідними професійними компетенціями [1].

У процесі дослідження технологічних аспектів компетентнісно-орієнтованого наставництва В. Д. Шарко зазначила відмінності у технологіях організації навчального процесу компетентнісного і традиційного форм навчання. Зазначені у таблиці відмінності дають підстави для визначення змін у підходах щодо формулювання педагогічних цілей навчання і проектування процесу їх досягнення [3, 159].

Таблиця

Відмінності між технологіями компетентнісного і «традиційного» форм навчання

№	Ознаки компетентнісного навчання	Ознаки традиційного навчання
1	Викладач ставить питання «Навіщо? і Як?» і відповідає на них разом із студентами	Викладач ставить питання «Що?, Чому?» відповідає на них разом із студентами
2	Методи і форми навчання використовуються як самостійні засоби досягнення певних педагогічних цілей.	Методи і форми навчання підкоряються навчальному (предметному) змісту і сприяють його засвоєнню
3	Застосування знань і вмінь відбувається в життєвих /професійних (або наближених до них) ситуаціях	Застосування знань і вмінь обмежується навчальними ситуаціями
4	Накопичується і осмислюється досвід розв'язання життєвих/професійних задач	Накопичується і осмислюється досвід розв'язання навчальних задач
5	Основний результат навчання – осмислений досвід певних видів діяльності, цінності	Основний результат навчання – знання, уміння, навички, цінності
6	Життєвий контекст і формування життєвого досвіду включається в межі навчального процесу і його значущих елементів	Життєвий/професійний досвід студентів формується стихійно, поза межами навчальної дисципліни

Висновки. Узагальнюючи різносторонність теоретичних і методологічних поглядів реалізації програм наставництва, можемо дійти висновку, що логіка професійної підготовки майбутніх офіцерів запасу в умовах наставництва в контексті компетентнісно-орієтова-

ного підходу – є найбільш сприйнятливою і складатиметься із двох взаємодоповнюючих ланок: логіка безпосереднього професійного військового навчання і логіка розвитку особистості в умовах сучасної військово-професійної підготовки на основі діяльності сформованого інституту наставництва, спрямованого на формування і розвиток військово-професійних компетенцій та з переорієнтованим змістом навчального процесу з того, «як потрібно служити», на навчання тому, як потрібно професійно діяти в умовах ведення сучасного бою, з використанням досвіду сучасних збройних конфліктів.

Джерела та література

1. Сергеев И. С., Блинов В. И. Как реализовать компетентностный подход на уроке и во внеурочной деятельности: Практическое пособие / И. С. Сергеев, В.И.Блинов. – М.: АРКТИ, 2007. – 132 с.
2. Указ Президента України №92/2016 Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 4 березня 2016 року «Про Концепцію розвитку сектору безпеки і оборони України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/922016-19832>
3. Шарко В. Д. Підготовка вчителів до компетентнісно-орієнтованого навчання: технологічний аспект. // Modern Problems and Ways of Their Solution in Science, Transport, Production and Education' 2015. SWorld – 16–28 June 2001.

Рославець Р. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри природничо-математичних дисциплін
Сус Т. І. – студентки V курсу педагогічного факультету

Методика підготовки інтегрованих уроків у початковій школі

Постановка проблеми: У контексті зміни цілей та завдань сучасної системи освіти, особливої уваги набуває проблема здійснення інтегрованого навчання в початковій школі. Недостатня теоретична база цієї проблеми, відсутність окремих методичних рекомендацій дає нам можливість розкрити теоретичну і практичну частини підготовки інтегрованих уроків у початковій школі.

Проаналізувавши наукову літературу з проблем інтеграції дає нам можливість зробити деякі висновки про те, що інтеграція – це одна із технологій розвитку навчання.

Інтеграція (від лат. *integer* – повний, цільний) – це створення нового цілого на основі виявлення однотипних елементів і частин із кількох раніше розрізнених одиниць (навчальних предметів, видів діяльності) [2, 376].

Інтеграція знань – це досить вагома проблема, її дослідженнями займається досить велика кількість вчених, такі як О. Я. Савченко, Л. В. Тарасов, С. В. Тютюнников та інші. В даний час проблему інтегрованого навчання у різних напрямках досліджують психологи, педагоги та вчителі-практики. Серед них М. Г. Іванчук, О. П. Рудницька, А. П. Канищенко та О. Я. Мариновська.

І. Д. Бех стверджує, що сьогодні інтеграція – важлива умова сучасної науки і розвитку цивілізації в цілому. Інтеграція розглядається як вимога об'єднання у ціле будь-яких частин чи елементів і вважається необхідним дидактичним засобом, за допомогою якого можна створювати в учнів цілісну картину світу[1, с. 5].

Як зазначає у своєму дослідженні педагог О. Я. Мариновська, інтеграція виражає загальну ідею цілісного навчального змісту як засобу особистісного розвитку того, хто навчається. Вона розглядає інтеграцію як мету навчання, що полягає в творенні цілісного уявлення студента про навколишню дійсність, як засіб навчання, покликаний знайти спільну платформу для зближення диференційованих знань та отримання нових на стику традиційних [4, с. 5].

Отже, аналіз інтегрованого змісту навчальних дисциплін, які існують в Україні і за її межами говорить про те, що цікавість до цієї проблеми постійно зростає. Увага вчених до процесів інтегрованого змісту навчальних предметів пояснюється тим, що останнім часом цілісні знання ставляться в основу розвитку особистості.

Мета: визначити характерні особливості підготовки інтегрованих уроків в початковій школі.

Результати дослідження: Актуальність самої ідеї інтегрованого навчання в тому, що вона є досить оптимальною для сучасного розвитку школи, адже зараз освіта знаходиться на етапі удосконалення, відбувається зростання обсягу необхідної інформації та скорочення часу, відведеного для її засвоєння.

Якщо говорити про інтегровані уроки, то вони відрізняються від традиційних, тим, що об'єднують навчальний матеріал різних предметів,

тем навколо однієї проблеми з метою інформаційного та емоційного збагачення.

Від вчителя інтегрований урок вимагає допоміжної підготовки, ерудиції, а також кращого професіоналізму. Розробляючи такий вид уроку він повинен враховувати такі основні моменти, для того щоб підготувати інтегроване заняття:

- Мету уроку;
- Добір джерел інформації, які відповідатимуть завданням уроку;
- Визначення ідей, явищ, предметів, понять, які можливо об'єднати з різних предметів;
- Створення нової структури курсу, тобто зміну призначення знань;
- Оновлення змісту, створення нових зв'язків між окремими елементами системи навчання.

Висновки. Отже, працюючи над певними можливостями інтегрованого навчання, можна дійти до висновку, що за цією методикою – майбутнє освіти. Правильно побудовані та цілеспрямовані інтегровані уроки вносять у звичайну структуру нашої освіти щось нове, певну своєрідність, оригінальність, вони сприяють формуванню цілісної картини зовнішнього світу, а також дають можливість дитині побачити предмет з кількох сторін.

Джерела та література

1. Бех І. Д. Інтеграція як освітня перспектива // Початкова школа. – 2002. – № 5. – С. 5–6.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Інтегровані уроки в початковій школі / упоряд. Н. С. Вегера. – Тернопіль–Харків: Ранок, 2010. – 160 с. – (Серія «Відкритий урок»).
4. Мариновська О. Я. Інтегроване навчання: технологічний аспект / О. Я. Мариновська // Рідна школа. – 2014. – № 4/5. – С. 32–36.

Ткачук В. В. – студентка 31 курсу
відділення «Музичне виховання»
Луцького педагогічного коледжу

Асертивність як фактор професійної самореалізації вчителя

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства суттєво зросла потреба в компетентній, соціально активній особистості,

яка здатна ефективно функціонувати в сучасних умовах та адекватно взаємодіяти в міжособистісних відносинах.

Одним із факторів, який обумовлює рівень самореалізації педагога, є асертивність, тобто здатність людини не залежати від зовнішнього впливу та оцінок, самостійно регулювати власну поведінку і відповідати за неї, здатність людини впевнено і з гідністю відстоювати свої права, не зневажаючи прав інших. Асертивність передбачає здатність особистості ефективно вибудовувати свою поведінку.

Мета дослідження – висвітлити теоретичні аспекти асертивності як фактору професійної самореалізації вчителя.

Результати дослідження. Потреба в самореалізації визначається як потреба особистості, що проявляється в прагненні до самовдосконалення, спрямована не тільки на реалізацію сил і здібностей майбутнього вчителя, але й на постійне зростання своїх можливостей, тобто самореалізація – це здійснення можливостей розвитку вчителя за допомогою власних зусиль, співпраці з іншими людьми, соціумом та світом в цілому. Саме асертивність дозволяє вчителю не тільки активно відстоювати власні позиції, але й сприяє усвідомленню цінностей добра і взаємоповаги, що дозволяє відмовитись від деструктивних методів впливу, тобто ефективно пристосовуватись, адаптуватись до середовища.

Проблема асертивності привернула увагу вчених у ХХ столітті: численні дослідження науковців, передовий досвід зарубіжних психологів підтверджують важливість вивчення асертивності як комплексної інтегральної особистості. Термін «асертивність» запозичено з англійської мови, де він є похідним від дієслова «assert» – наполягати на своєму, відстоювати свої права. Досить часто у психології асертивна поведінка ототожнюється з упевненою поведінкою, яка за А.Федоровим [3, 352], трактується як така, при якій мета досягається активно, проте не порушуються права інших людей. Тобто це поведінка при якій досягається взаємний баланс інтересів, а засоби, що використовуються, допомагають прийняттю вигідного рішення. У своєму дослідженні О. Хохлова визначає асертивну особистість як здорову та зрілу особистість, з виробленою позицією ненасильства [4, 26].

А. Лазарус виділив чотири типи поведінки (або чотири види здібностей), які змістовно поєднує поняття «асертивної» поведінки:

- здатність сказати «ні»;
- здатність встановлювати контакти, починати і закінчувати бесіду;

- здатність відкрито виражати позитивні та негативні почуття [1, 256].

Асертивність як комплексна особистісна властивість педагога виконує інтегруючу роль в структурі особистості та складає основу особистісного адаптаційного потенціалу.

В. А. Шамієва вважає, що ведучим компонентом асертивності виступають смисложиттєві орієнтації, які направляють активність суб'єкта адаптації на саморозкриття і самоактуалізацію. Саме асертивна поведінка забезпечує використання вчителем внутрішніх та зовнішніх ресурсів для вирішення складної професійної ситуації [5, 207].

С. Стаут [2, 160] формулює принципи асертивної поведінки, серед яких такі:

- прийняття на себе відповідальності за власну поведінку. За своєю суттю асертивність – це філософія особистої відповідальності.
- демонстрація самоповаги й поваги до інших людей.
- демонстрація впевненості й позитивної установки. Асертивна поведінка припускає розвиток упевненості й позитивної установки.
- Уміння уважно слухати й розуміти.

Висновки. Отже, поняття асертивності є доволі новим психологічним терміном, що відображає внутрішньо психологічні особистісні орієнтації, спрямовані на характер та тип взаємодії майбутнього вчителя із дітьми. Розвиток цього поняття у психологічних дослідженнях почався з дослідження з таких педагогічних станів як впевненість, адекватність тощо. Отже, асертивність – це набір психологічних якостей вчителя, які формують його поведінку у критичних ситуаціях, яка виявляється у впевнених рішеннях як своєчасній реакції на динаміку соціально-психологічних змін впливів різних чинників.

Джерела та література

1. Лазарус А. Краткосрочная мультимодальная психотерапия / А. Лазарус. – СПб. : Речь, 2001. – 256 с.
2. Стаут С. Управленческий тренинг (ManagingTraning) / Стаус С.; пер.с англ.. – СПб.: Питер, 2006. – 160 с.
3. Федоров А. П. Когнитивно-поведенческая психотерапия. – Спб. : Питер, 2002. – 352 с.
4. Хохлова Е. В. Конструктивная агрессивность в формировании навыков асертивного поведения студентов вуза : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогическая и возрастная психология» / Е. В. Хохлова. – Нижний Новгород, 2008. – 26 с.
5. Шамієва В. А. Асертивність в структурі личности суб'єкта адаптації : автореф. Дисс. на соисканиеучен. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 «Общая психология, история психологи» / В. А. Шамієва. – Хабаровск, 2009. – 207 с.

Заремба Л. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки СНУ імені Лесі Українки

Федіна М. С. – студентка II курсу педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Молодіжний центр Волині – один з можливих варіантів активного дозвілля школярів

Постановка проблеми. Позаурочна робота як форма організації дозвілля школярів є невід'ємною частиною процесу якісної підготовки до дорослого життя і проводиться з метою формування у них громадянської позиції, збереження і примноження моральних, культурних і наукових цінностей. Навчання школярів – це не лише відвідування занять у школі, засвоєння навчального матеріалу, а й активне проведення вільного часу з метою самовдосконалення, тобто усвідомленого особистістю процесу розвитку.

У дослідженні розглядаються основні функції культурно-дозвільного простору, аналізується діяльність Молодіжного центру Волині як варіант активного дозвілля школярів.

Мета дослідження: висвітлити культурно-освітні можливості Молодіжного центру Волині в організації дозвілля сучасного школяра.

Результат дослідження. *Культурно-дозвільний простір* – це система формування ціннісних орієнтацій молоді, готової до усвідомленої творчої діяльності у всіх сферах життєдіяльності. Роль дозвілля полягає у відновленні психічних та фізичних сил людини, підвищенні її освітнього та духовного рівня, здійсненні лише тих занять у вільний час, що відповідають потребам та бажанням людини і приносять їй задоволення у процесі самої діяльності [4]. Виділяють такі *основні функції культурно-дозвільного простору*:

– пізнавальна – закріплення історично стійких духовних і культурних знань, соціокультурного досвіду, способів пізнання світу, збагачення індивідуальних і громадських якостей загальнолюдськими моральними нормами;

– культурно-виховна – виховання у молодого покоління інтересу, любові і поваги до культурної спадщини як свого народу, так і інших народів світу;

– розвивальна – виховання громадянина-творця, який бере участь у державному і громадському житті;

– практично-перетворювальна – створення умов для участі молодих людей в проектуванні, впровадженні ідей та ініціатив у реальну практику [1].

Життєдіяльність школярів насичена і строго регламентована, а тому вимагає великих витрат фізичних, психічних та інтелектуальних сил. У свою чергу дозвілля допомагає зняти напругу, у рамках дозвільного часу відбувається відновлення і відтворення втрачених сил.

На сьогодні вплив на школярів часто буває випадковим, мало організованим в цілісну систему (відвідування кіно, театру, виставки, вибір літератури для читання і музики для прослуховування, вибір оточення). Натомість в сучасних умовах одним з можливих варіантів активного дозвілля школярів є Молодіжний центр Волині. *Молодіжний центр* – це заклад, який забезпечує роботу із ефективного впровадження системи правових, соціально-економічних, організаційно-методичних, інформаційних заходів з реалізації державної молодіжної політики [2].

Активні учасники та працівники Центру реалізують такі *основні завдання*: створення умов для творчого розвитку особистості, інтелектуального самовдосконалення; утвердження духовності, моральності та формування патріотизму, загальнолюдських цінностей; пропаганда та формування здорового способу життя; взаємодія з молодіжними, дитячими громадськими організаціями; забезпечення розвитку міжнародного співробітництва.

Молодіжний центр – незалежне об'єднання громадських організацій Волині, що діє з метою спільних злагоджених скоординованих дій молодіжного крила громадськості; місце локалізації багатьох молодіжних об'єднань та проектів: ПЛІАСТ, Анімаційна студія «IMAGO», Національний Альянс, Міжнародні програми стажувань AIESEC, ArmaWork, Рух «Іскра», EnglishOk, Lutsk Night Cinema тощо [3]. Активна участь школярів у різноманітних проектах, акціях та заходах дає змогу розширити обсяг знань, підвищити рівень компетентності й обізнаності. Розвиток креативного мислення, розгляд і творче вирішення проблем, можливість самореалізації, обмін думками, досвідом та ідеями – усе це активно впливає на розвиток особистості.

Висновки. Отже, на сучасному етапі нашого життя актуальною темою є проблема молодіжного дозвілля як на локальному рівні серед молоді, так і на глобальному на рівні міста і загалом серед населення держави. У молодіжному середовищі відбувається швидка зміна головних життєвих ціннісних орієнтацій: раніше це були цінності праці,

в рамках яких дозвілля – це лише компенсаційний відпочинок і підготовка до нової праці; сьогодні – це цінність, при якій праця може виступати засобом забезпечення дозвілля.

Дозвілля сприймається школярами як основна сфера життєдіяльності, і від задоволеності якої залежить загальна задоволеність життям. Тому сьогодні організацію дозвіллевої діяльності молоді необхідно використовувати як важливий чинник формування такого типу «гармонійної» активної поведінки, яка б відповідала потребам суспільства та сприяла особистісному розвитку людини. Важливо максимально залучити особистість до культурно-дозвільного простору, що сприятиме розвитку її самостійності, ініціативи та активності.

Джерела та література:

1. Бочелюк В. Й., Бочелюк В. В. Дозвіллезнавство. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 208 с.
2. Сайт Міністерства молоді й спорту / Проект Типового положення про молодіжний центр: <http://dsmsu.gov.ua/index/en/material/13378> – (назва з екрану).
3. Сайт Молодіжного центру Волині: <http://yc.volyn.net/> – (назва з екрану).
4. Сайт Освіта.юа / Культурно-дозвільна діяльність та її сутність: <http://osvita.ua/vnz/reports/culture/11224/> – (назва з екрану).

Федончук Т. В. – студентка V курсу педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Алендарь Н. І. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри педагогіки СНУ імені Лесі Українки

Дидактична гра як засіб стимулювання пізнавальної активності молодших школярів

Постановка проблеми. В сучасній психолого-педагогічній науці акцентується увага на становленні та розвитку особистості учня, на проектуванні та організації такої навчальної діяльності дітей, яка б спонукала їх до активізації розумових здібностей. Сформованість стійкої пізнавальної активності в молодших школярів є рушійною силою їх максимальної інтелектуальної самореалізації на уроках та в позаурочний час. Саме пізнавальна активність є передумовою успішного навчання школярів.

Зважаючи на важливість пізнавальної активності у навчальному процесі постає необхідність вивчення усіх можливих засобів її стимулювання. Беручи до уваги те, що провідна діяльність молодших школярів – гра, необхідним є дослідження дидактичної гри як засобу стимулювання пізнавальної активності молодших школярів.

Насамперед зауважимо, що проблема пізнавальної активності завжди перебувала в центрі уваги вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед них К. Ушинський, Я.-А. Коменський, В. Сухомлинський, Ж. Ж. Руссо, В. Лозова, М. Коган, Л. Ільяницька.

Ефективність застосування дидактичних ігор у навчанні молодших школярів висвітлено у працях Ш. Амонашвілі, Н. Бібік, М. Васьуленка, Н. Підгорної, О. Савченко, Т. Шмакової та інших.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати доцільність використання дидактичної гри як засобу стимулювання пізнавальної активності молодших школярів.

Результати дослідження. У початкових класах закладаються основи знань, умінь і практичних навичок, які необхідні для подальшого навчання, формуються моральні риси і якості, вміння дітей самостійно оволодівати знаннями, пробуджується інтерес до навчання, до творчих пошуків, але цей процес ускладнюється віковими особливостями молодших школярів: слабким переключенням уваги, її нестійкістю, мимовільністю пам'яті та мислення. Одним із ефективних засобів розвитку інтересу до навчання поряд з іншими методами та прийомами, які використовуються на уроках у початкових класах, є дидактична гра.

Опрацювавши педагогічні джерела, найбільш вдалими, на нашу думку, є такі визначення. Дидактична гра – індивідуальна, групова і колективна навчальна діяльність учнів, що включає в себе елемент суперництва та самодіяльність в засвоєнні знань, умінь і навичок, набуття досвіду пізнавальної діяльності і спілкування в процесі ігрового навчання [3].

Дидактична гра – це метод навчання, що передбачає, з одного боку, наявність ігрової дії, за допомогою якої формуються певні якості особистості (увага, спостережливість, пам'ять), розвивається мислення, виявляються творчі здібності школяра, самостійність, ініціатива, а з іншого – розв'язує певні дидактичні завдання: вивчення нового матеріалу, повторення і закріплення вивченого матеріалу, формування трудових умінь і навичок, використання здобутих знань на практиці [4, 8].

Отже, саме дидактична гра дає можливість зацікавити молодших школярів новим матеріалом, пробудити бажання у них дізнатись більше, позитивно вплинути на міжособистісні стосунки у класі, підвищити загальний рівень згуртованості молодших школярів.

Аналіз науково-педагогічної літератури з даної проблеми свідчить, що науковці не дійшли згоди в питанні поділу пізнавальної активності на рівні. Їх розділяють згідно характеру діяльності, яку виконує учень, ступеня самостійності та творчості.

Так, Д. Богоявленська виділяє 3 рівні пізнавальної активності:

– репродуктивний (виконавський) рівень характеризується бажанням учня зрозуміти і оволодіти поданим матеріалом, застосовувати його згідно зразка;

– реконструктивний (евристичний) рівень виявляється у прагненні учня зрозуміти зміст навчального матеріалу, прагненням пізнати зв'язки між явищами і процесами, оволодіти способами застосування знань у змінених умовах;

– творчий (креативний) рівень характеризується не лише бажанням учня оволодіти знаннями, а його прагненням віднайти нові способи розв'язання поставлених цілей [1, 146].

Висновки. Таким чином, пізнавальний інтерес не є вродженою властивістю особистості, а формується у процесі навчання під впливом умов і факторів, які сприяють його виникненню й поглибленню. Саме цим і обумовлюється необхідність його стимулювання за допомогою дидактичної гри. Ефективність дидактичної гри, під час уроків у початковій школі, надзвичайно висока. Це пояснюється тим, що для молодших школярів гра залишається найприроднішою діяльністю. Використання дидактичних ігор на уроках в початковій школі підвищує ефективність сприймання школярами навчального матеріалу, урізноманітнює їх навчальну діяльність, вносить в неї елементи цікавості.

Джерела та література

1. Богоявленская Д. Б. Метод исследования уровней интеллектуальной активности / Д. Б. Богоявленская // Вопросы психологии. – 1971. – №1. – С. 144-146.
2. Ільяницька Л. С. Ігрові проблемні ситуації / Л. С. Ільяницька // Школа. – 2004. – №7. – С. 27–28.
3. Лозова В. І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / В. І. Лозова. – 2-е вид., доп. – Х. : ОВС, 2000. – 164 с.

4. Ноздрова О. П. Дидактична гра як засіб стимулювання пізнавальної активності учнів 6–7-річного віку : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання» / О. П. Ноздрова. – Харків, 2008. – 20 с.

Брушневська І. М. – старший викладач
кафедри педагогіки

СНУ імені Лесі Українки

Хамулка А. В. – студентка IV курсу
педагогічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Розвиток мовлення дошкільників в процесі ігрової діяльності

Постановка проблеми. Важливе місце в системі засобів розвитку зв'язного мовлення дошкільників займає гра. Її вплив на виховний процес дітей було розкрито в роботах педагогів-класиків (А. Коменський, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.), психологів (Ю. Аркін, М. Басов, П. Блонський, Л. Виготський, Н. Виноградов, Д. Ельконін, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та ін.), сучасних педагогів (Л. Артемова, А. Бондаренко, Г. Григоренко, Р. Жуковська, В. Захарченко, Т. Маркова, Д. Менджерницька, О. Сорокіна, О. Усова, Г. Швайко, К. Щербакова та ін.) [2, с. 5].

Мета дослідження. З'ясувати умови, необхідні для розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в процесі ігрової діяльності.

Результати дослідження. Науковці в своїх дослідженнях роблять висновки, що гра може виступати засобом, яка пов'язує різні види діяльності: ігрову, комунікативно-мовленнєву і навчально-мовленнєву. Виокремивши гру як вид діяльності, що посідає найважливіше місце в розвитку дітей дошкільного віку, зауважимо, що ця діяльність дитини – це не тільки згадка про пережите, а й творча переробка пережитих вражень, комбінування їх і відображення в мовленнєвому плані; вона є найефективнішим засобом вияву мовленнєвої активності дітей. Гра – інтерактивна, оскільки для того, щоб гратися, дитина повинна взаємодіяти з різними предметами та іншими особами, впливати на цю особу або предмет, реагувати на зміни, які вона викликає. Ця діяльність взаємна, навіть предмети «реагують», коли з ними грають. Гра – відкрита, образна, виразна, творча, різноманітна. У найкра-

щому варіанті відсутні переможці й переможені. Коли діти граються, вони зайняті процесом, де все, що вони роблять (якщо це не завдає шкоди їм та тим, хто їх оточує), є прийнятним і характеризує цінність цієї діяльності.

Водночас тільки грою діяльність дитини не обмежується. Доведено, що оволодіння ігровою діяльністю охоплює такі взаємопов'язані між собою базисні властивості особистості: ініціативність, активність, свободу вибору й відповідальність. Дитина усвідомлює себе як індивідуальність тоді, коли може здійснити діяльність за своєю ініціативою й уявити собі її наслідки. Цей процес дитина може зробити тільки завдяки мовленню, що супроводжує всі види діяльності. У грі дитина спілкується з іншими її учасниками. Відтак, М. Лісіна доводить, що наявний ще один вид провідної діяльності – спілкування, яке супроводжує ігрову та інші види діяльності. Отже, мова йтиме про мовленнєво-ігрову діяльність як різновид діяльності дітей дошкільного віку і водночас ефективний засіб мовленнєвого розвитку дитини [1, с. 11].

Важливим методом розвитку зв'язного мовлення дітей є дидактична гра. Вона забезпечує сприятливі умови для розв'язання педагогічних завдань з урахуванням можливостей дітей дошкільного віку.

Класифікація дидактичних ігор дає змогу простежити їх особливості, використання яких забезпечує відповідний навчально-виховний ефект. Поширена класифікація дидактичних ігор за характером матеріалу, згідно з якою виокремлюють:

а) Ігри з предметами. У таких іграх використовують дидактичні іграшки (мозаїку, кубики), реальні предмети, різноманітний природний матеріал (листя, плоди, насіння), сюжетні (ляльки, предмети побуту, овочі тощо) і безсюжетні (кулі, циліндри, пірамідки та інші) дидактичні матеріали;

б) Настільно-друковані ігри. Вони передбачають дії не з предметами, а з їх зображеннями.

в) Словесні ігри. Вони найскладніші, оскільки змушують дітей оперувати уявленнями, мислити про речі, з якими на той час вони не діють, використовувати набуті знання в нових ситуація і зв'язках. У молодшому дошкільному віці ці ігри спрямовані на розвиток мовлення, уточнення і закріплення словникового запасу, формування вміння рахувати, орієнтуватися у просторі. У старшому дошкільному віці словесні ігри розвивають самостійність мислення, активізують розумову діяльність дітей. Як правило, дошкільникам доводиться

описувати предмети, відгадувати її за описом, за ознаками схожості та відмінності, групувати за властивостями, знаходити алогізми в судженнях, вигадувати власні розповіді [2, с. 7].

Класифікація ігор за матеріалом наголошує на їх спрямованості на навчання, пізнавальну діяльність, однак вона лише поверхова розкриває основи дидактичної гри: особливості ігрової діяльності дітей, ігрових завдань, ігрових дій і правил, організацією життя дітей, керівництво вихователя. Цій меті підпорядкована класифікація дидактичних ігор, запропоновано О. Сорокіною, за якою виокремлюють:

а) Ігри-подорожі. Відображають реальні факти і події через незвичайне: – через загадкове, необхідне – через цікаве.

б) Ігри-доручення. Ігрове завдання та ігрові дії в них ґрунтуються на пропозиції що-небудь зробити.

в) Ігри-припущення. Ігрове завдання – виражене в назвах: «Що було б...?», «Щоб я зробив, як би ...?» та ін. Вони спонукають дітей до осмислення наступної дії, що потребує вміння зіставляти знання з обставинами або запропонованими умовами, встановлювати причинні зв'язки активної роботи уяви.

г) Ігри-загадки. Розвивають здатність до аналізу, узагальнення, формують уміння розмірковувати, робити висновки.

д) Ігри-бесіди. Основою їх є спілкування вихователя з дітьми, дітей між собою, яке постає як ігрове навчання та ігрова діяльність. [3, с. 14].

Висновки. Отже, мовні ігри допомагають ефективно розвивати фонематичний слух, закріплювати правильну вимову, виховувати плавність мовлення, тренувати мовне дихання та м'язи органів мовлення. Під час ігор уточнюються і закріплюються поняття та уявлення дітей, розвивається їх творча уява, мислення, мовлення.

Джерела та література

1. Бутова А. Організація ігрової діяльності в дошкільному навчальному закладі / А. Бутова // Дошкільне виховання. – 2007. – №10. – С. 8–13.
2. Коваль О. В. Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку у процесі мовленнєво-ігрової діяльності: досвід роботи вихователя / О. В. Коваль. – Ржищів, 2013. – 80 с.
3. Столбова Т. Діалогічне мовлення – у дидактичній грі / Т. Столбова // Дошкільне виховання. – 2008. – № 2. – С. 14–15.

Мудрик С. Б. – кандидат наук
із фізичного виховання і спорту,
доцент кафедри здоров'я та фізичної
культури імені СНУ імені Лесі Українки
Царик А. В. – студентка II курсу
педагогічного факультету початкової
освіти СНУ імені Лесі Українки

Теодосій самотулка – втрачена історія

Постановка проблеми. Становлення незалежності на початку 90-х років сприяло відродженню втраченої історичної самотулності українського народу. Протягом семи десятиліть українська культура була поневолена тоталітарним режимом, який намагався уніфікувати її в єдине радянське суспільство. Вся національна культура була завуальована соціалістичним сліпим підпорядкуванням авторитету – комуністичній партії. За часи радянського нігілізму український народ не втрачав своєї самотулності. Він у різних формах намагався зберегти свою культуру, яка тисячоліттями передавалася із покоління в покоління.

Найбільших втрат в загальній культурі українського народу зазнала ігрова культура, на якій зростало і виховувалося молоде покоління. Як на один із загальнолюдських ідеалів відновленню історичної спадщини ігрової форми виховання звернули увагу В. Давидюк, О. Воропай, В. Сапіга, В. Скуратівський та інші. Найбільш ширше проблемі ігровій культурі присвятив Теодосій Самотулка, який пропонує у справі виховання підростаючого покоління цілі історичні ігрові комплекси, спрямовані на відновлення і збереження історичної пам'яті у поєднанні з фізичним розвитком. Тому і постає питання вернути втрачену і забуту ігрову культуру та впроваджувати її у різних напрямках шкільної та позашкільної роботи.

Мета дослідження: на основі аналізу праці Теодосія Самотулки з'ясувати втрачені та завуальовані народні ігри.

Результат дослідження. Народна рухлива гра – невичерпна виховна скриня для патріотичного і національного виховання підростаючого покоління. Кожний регіон України має свою форму рухливої гри, яка сприяє не тільки розвитку і формуванню певних фізичних якостей, а й здатна швидше розвивати національну свідомість, плекати традиції і звичаї свого народу, любов до рідного краю, до праці.

З приходом радянської влади на територію України почалися утиски системи національного виховання. Традиціям і звичаям не судилося розвиватися, а народні ігри були загалом завуальовані під соціалістичні стандарти. На місце українських дитячих й молодіжних організацій, які відображали національну культуру, прийшли об'єднання, які мали ідеологічне спрямування. Це був час перекручування історії українського народу, його національних традицій і звичайно витіснення всього українського і в тому числі народних рухливих ігор. Народні ігри позбавлялися національної самосвідомості та втрачали свою історичну виховну цінність.

Прикладом цього може слугувати описана гра Т. Самотулко «Іду на Вас!», що було зумовлено певним подіям в історії України та «Вожатий, вожатий подай піонера!» радянського періоду.

Київський князь Святослав не нападав на ворогів несподівано, а повідомляв їх заздалегіть: «Бережіться! Іду на вас!» Зробив це, коли вирушив походом на болгар. Учасники гри поділяються на воїнів Святослава і болгар. Обидві групи вибирають собі полководців – князя Святослава і царя Петра, стають лавами проти себе у віддалі 15 кроків, тримаючись міцно за руки. По правій стороні лави стоїть князь Святослав, а по протилежній – цар Петро. Князь Святослав каже: «Іду на вас!», а болгар у відповідь гукають: «Ми не боїмося!». Тоді дружинник, що стоїть біля князя, біжить у напрямі болгар і намагається прорвати їхню лаву. Прорвав – бере їх до полону та стає з ними на кінці лави дружинників, не прорвав – попадає в полон і стає на кінці лави болгар. За чергою болгар питають: «Князю, князю, хочеш воювати?». «Так!» гучно відповідають дружинники. Тоді воїн, що стоїть біля царя, біжить, щоб прорвати лаву дружинників. Прорвав «забирає киян до полону; не прорвав – сам залишається в полоні. І так гра продовжується. Виграє та група, яка у визначеному часі має найбільше полонених або взяла всіх до полону. [1, с.70].

У грі «Вожатий, вожатий подай піонера!» радянського періоду також беруть участь дві команди, але з зовсім іншим діалогом у змісті якого не має нічого доцільного.

Перша команда: «Вожатий, вожатий, подай піонера!»

Друга: «Кого!»

Перша: «Олега!».

Олег, біжучи до першої команди намагається прорвати зчеплені руки команди суперників. Якщо це вдається – забирає в свою ко-

манду одного з гравців, якщо ні – залишається в команді суперника. Потім команди міняються ролями. В кінці гри, перемагає та команда, в якій учасників більше.

Як у першій, так і в другій грі є спільна мета – це моторний розвиток, удосконалення спритності, вироблення певних рис характеру. Але тільки у грі «Іду на Вас!» крім загальної мети є ще й національна мета, яка допомагає дітям вивчати історію своєї країни в ігровий спосіб.

Висновки. 1. Народна гра – це явище цілісного й універсального продукту, як центр конструювання історично-виховного процесу підрастаючого покоління. Вона супроводжувала наших предків на кожному місці і в кожному часі – у праці, на родинних святах, у релігійних обрядах, під час військових походів, перемог.

2. Створення історичних ігрових комплексів у навчально-виховному процесі – це засіб регулювання, збереження, відтворення й розвитку загальнолюдських стосунків і цінностей в соціокультурному просторі.

Джерела та література

1. Самотулка Т. Історія України в іграх / Т. Самотулка. – Київ-Нью-Йорк: Вид-во М.П.Коць, 1995. – 348 с .

Пріма Р. М. – доктор педагогічних наук,
професор, кафедри педагогіки
СНУ імені Лесі Українки
Чапюк Ю. С. – аспірантка
СНУ імені Лесі Українки

Дидактичні умови розвитку креативного мислення школярів: теоретичні аспекти

Постановка проблеми. Необхідність розвитку креативного мислення декларується Державним стандартом (2011) [3], що ґрунтується на засадах особистісно зорієнтованого навчання, а, отже, характеризується спрямованістю на особистісний результат кожного учня. Відтак, пріоритетною, передусім, є особистість дитини і ті зміни, які відбуваються з нею в процесі навчання. Аналіз останніх публікацій (Т. Бочарова, О. Лоук, М. Швед та ін.) свідчить, що у сучасній психології і педагогіці проблема розвитку креативного мислення є однією з найактуальніших, однак попри тривале наукове опрацювання людське

мислення – таємниця, що незначною мірою розкрила лише деякі свої грані.

Метою дослідження є визначення дидактичних умов розвитку креативного мислення школярів.

Результати дослідження. Для визначення дидактичних умов розвитку креативного мислення школярів уважаємо за необхідне, насамперед, проаналізувати поняття «умова» як філософську, психологічну та педагогічну категорію, звернувшись до академічних видань. Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «умова», зрозуміло, має багато значень, серед яких ми виділяємо такі: 1) необхідна обставина, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь; 2) обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється що-небудь; 3) правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, дійсності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь [1, 1506].

У довідковій літературі здебільшого під «умовами» розуміються обставини, від яких щось залежить; правила, запроваджені в певній галузі життя і діяльності; середовище, у якому щось відбувається [5].

Ми солідарні з О. Гурською, що умова є сукупністю причин, обставин, чинників, що впливають на розвиток, виховання і навчання людини та можуть його прискорювати чи уповільнювати, впливаючи цим самим на кінцевий результат [2, 100].

Щодо дидактичних умов, то О. Малихін розуміє їх як визначену комплексну сукупність потенційно містких дидактичних ресурсів і вихідних положень, створення й реалізація яких буде сприяти вдосконаленню процесу навчання з урахуванням постійно змінюваних вимог до якості отриманих знань, умінь, навичок, що у своїй структурно-функціональній єдності забезпечують формування необхідних компетенцій і компетентностей [4].

Тобто дидактичні умови є результатом цілеспрямованого відбору, конструювання і застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення дидактичних цілей.

Отже, крізь призму вищевикладеного *під дидактичними умовами ми розуміємо обставини, науково обґрунтовані дії, які сприятимуть успішному розвитку креативного мислення молодших школярів при вивченні іноземної мови.* Вважаємо, що таке визначення відповідає продуктивному компонуванню елементів, що входять в систему організації ефективної розумової діяльності молодших школярів у процесі вивчення іноземної мови.

Основною функцією дидактичних умов є забезпечення результативного вирішення освітніх завдань внаслідок оптимального вибору та реалізації змісту, форм, методів, засобів педагогічної взаємодії у процесі навчання, що забезпечує ефективне вирішення освітніх завдань. Відтак, нами виокремлено такі дидактичні умови, які, на нашу думку, оптимізуватимуть розвиток креативного мислення учнів молодшого шкільного віку: *формування мотивації школярів до навчання та прагнення до успіху* передбачає вияв вольових зусиль у процесі оволодіння знаннями, розвиток інтересу учнів початкових класів до вивчення не тільки загальних дисциплін, але і до процесу здобуття знань із іноземної мови, формування мотивації прагнення до успіху та уникнення невдачі, особистісних якостей і умінь, потреби саморозвитку; *розширення та поглиблення теоретичної бази знань* через виконання завдань творчого характеру, інтенсифікації навчального процесу й активізації навчально-пізнавальної діяльності, розкриття творчого потенціалу учнів; *забезпечення освітньо-розвивального середовища вияву творчих умінь, способів креативної пізнавальної діяльності, самовираження учнів у творчій діяльності* через формування у молодших школярів умінь аналізувати життєві ситуації, працювати з інформацією, спроможності якісно оцінити, критично осмислити, систематизувати та використати опрацьований матеріал.

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволило нам теоретично обґрунтувати та розкрити деякі аспекти сутнісної характеристики дидактичних умов розвитку креативного мислення молодших школярів через трактування понять «умови», «дидактичні умови», визначити дидактичні умови розвитку креативного мислення учнів молодшого шкільного віку.

Джерела та література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. на CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. Ірпінь: ВТФ, «Перун», 2009. – 1736 с. : іл. – ISBN 966-569-013-2.
2. Гурська О. В. Дидактичні умови реалізації інноваційних форм навчальної діяльності студентів коледжів у процесі вивчення суспільствознавчих дисциплін : дис. канд. пед. наук : 13.00.09 / Гурська Ольга Василівна – Полтава, 2015. – 284 с.
3. Державний стандарт початкової загальної освіти прийнятий Постановою Кабінету Міністрів від 20 квітня 2011 року №462
4. Малихін О. В. Методологічні основи визначення дидактичних умов у дослідженнях з теорії навчання (у вищій школі) / О. В. Малихін //

Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Сер. : Педагогіка. – 2013. – Т. 215, Вип. 203. – С. 11–14.

5. Ожегов С.И. Словарь русского языка : 70000 слов / под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Рус. яз., 1991. – 917 с.

Горобець Т. В. – кандидат педагогічних наук, викладач, методист Луцького педагогічного коледжу

Ярмолюк О. В. – студентка III курсу відділення «Музичне виховання» Луцького педагогічного коледжу

Особливості розвитку музичного сприйняття у молодших школярів

Постановка проблеми у загальному вигляді. Музика є одним із наймогутніших засобів виховання, що надає естетичного забарвлення всьому духовному життю людини. Уміння сприймати музику є набутою якістю. Пізнавальні та творчі можливості учнів розвиваються в активній музичній діяльності.

Мета дослідження: висвітлити значення формування навичок сприйняття музики у дітей молодшого шкільного віку.

Завдання статті: розкрити специфіку та зміст цього виду музичної діяльності в початковій школі.

У процесі сприйняття музики важливу роль відіграє досвід безпосередніх переживань і роздумів учнів, який формується під впливом музичного мистецтва, а також художній досвід, пов'язаний з виконанням музики. Це дає можливість розглядати сприйняття як основу засвоєння школярами втіленого в музиці досвіду естетичного ставлення до дійсності. Тому головним завданням музичного виховання учнів є формування в них активного сприймання музичних творів. Як предмет дослідження, музичне сприйняття є складною і багатогранною проблемою. Потрапляючи в коло інтересів різних наук, проблема музичного сприйняття вивчається відповідно в різних аспектах.

Результати дослідження. У педагогіці вивчалися питання щодо: музичного виховання дітей молодшого шкільного віку (О. Апраксина, Д. Кабалевський), розвитку музичного сприйняття у дітей молод-

шого шкільного віку на уроках музичного мистецтва (А. Костюк, О. Ростовський), психології музичного сприйняття (С. Науменко, Л. Виготський). Відповідні дослідження проводили також і Н. Ветлугіна, Л. Баренбойм, Л. Коваль, Н. Гродзенська, О. Костюк, Б. Теплов, В. Шацька, Ю. Алієв та ін. У наукових дослідженнях досить детально розглядається загальна проблема сприйняття музики на уроках музичного мистецтва у загальноосвітніх навчальних закладах. Н. Гродзенська у своїх дослідженнях готувала учнів до розуміння сучасної музики через класику. Вважала також, що не тільки можливо, але й важливо проспівати, «пропустити через себе» доступні сучасні мелодії, що відрізняються новизною мови. Спів у класі нескладних сучасних мелодій створює інтонаційний запас, необхідний для сприйняття та розуміння близької по стилю музики. Г. Ригіна у своїх дослідженнях встановила, що для визначення дітьми тембрів деяких інструментів велике значення має те, яка музика виконується. Ю. Алієв у своїй роботі показав, що зіставлення сприяють формуванню почуття музичного стилю.

Сприйняття музики – це провідний вид музичної діяльності у дітей молодшого шкільного віку. Уміння аналізувати її виражальні засоби активізують чимало прийомів і методів. Серед них важливу роль відіграють прийоми зіставлення творів: виявлення контрастів, визначення схожості і відмінностей.

Варто підкреслити, що центральним моментом сприйняття музики залишається емоційний відгук на неї, переживання її змісту. Вирішення цієї проблеми пов'язане з необхідністю вдумливо добирати музичний репертуар і методи роботи з ним; використовувати на заняттях інші види музичної діяльності дітей (музичний рух, хоровий спів, гра в оркестрі); спиратися на інші види мистецтва, перш за все образотворче мистецтво і художню літературу. Такі прийоми підіймають музичне сприйняття на вищий рівень, є засобом активного аналізу музики.

Висновки. Таким чином, при підборі музичного матеріалу для сприйняття слід прагнути, щоб твори відповідали двом провідним принципам – художності і доступності. Тоді музика викликає у дітей інтерес і позитивні емоції. Оскільки педагогічне управління музичним сприйняттям має своєрідний характер, вчитель музики має знати не тільки методи управління, а й володіти педагогікою як мистецтвом, бути артистом, який «заражає» дітей своєю любов'ю до музики,

наповнювати їх естетичною радістю та впливати передусім своїм власним виконанням цієї музики та силою образного слова про музичне мистецтво. Усе це має вирішальне значення для виховного впливу на підростаюче покоління.

Джерела та література

1. Апраксина О. А. Методика музичного виховання в школі. – М., 1983.
2. Ветлугіна Н. Музичний розвиток дитини. – К.: Музична Україна, 1997. – 94 с.
3. Кабалевский Д. Б. Основні принципи і методи програми музичного мистецтва для загальноосвітніх навчальних закладах. М., 1982.
4. Коваль Л. Г. Виховання почуття прекрасного. – К.: Музична Україна, 1983. – 224 с.
5. Костюк А. Г. Естетичні аспекти сприйняття музики // Проблеми музичної культури. – Вип. 2. – К.: Музична Україна, 1989. – С. 143–156.
6. Науменко С. І. Психологія музикальності та її формування у молодших школярів: Навч. Посібник. – К.: НДПІ, 1993. – 180 с.
7. Ростовський О. Я. Педагогіка музичного сприймання: Навч. посібник. – К.: ІЗМН, 1997. – 256 с.
8. Шацька В.Н. Естетичне виховання засобами мистецтва. – В зб. Естетика і людина. М., 1967.

Пріма Р. М. – доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки
СНУ імені Лесі Українки
Ярчук О. В. – студент V курсу
педагогічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Проблема готовності майбутнього вчителя початкових класів до роботи з обдарованими дітьми

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства нагальним є залучення до процесів державотворення громадян, які здатні по-новому підійти до розв'язання важливих суспільних завдань. У зв'язку з цим виникає потреба у розвитку активних, творчих особистостей, що, у свою чергу, актуалізує проблему обдарованості. При цьому раннє виявлення, навчання і виховання обдарованих дітей визнається одним із головних напрямів удосконалення системи освіти.

Аналіз наукової літератури (Дж. Гілфорд, П. Торренс, О. Матюшкін, В. Орлов, В. Панов, Б. Теплов, В. Моляко, О. Музыка, О. Кульчицька та ін.) засвідчив, що проблема обдарованості набула сьогодні статусу державно важливої в більшості країн, що призвело до формування соціального запиту її дослідження, зокрема, виникла гостра необхідність у спеціальній підготовці вчителя початкової школи до розвитку обдарованості учнів.

Мета дослідження – розкрити деякі підходи до розуміння суті поняття «готовність майбутнього вчителя початкових класів до роботи з обдарованими дітьми».

Результати дослідження. Передусім, відзначимо, що становлення майбутніх спеціалістів для різних галузей професійної діяльності передбачає активне дослідження категорії «готовність» у зв'язку з співвіднесенням її з процесом підготовки спеціаліста. Готовність як потенційний стан особистості професійно підготовленого фахівця досліджується і як теоретична проблема, і як практично орієнтований підхід.

Професійна готовність, на думку М. Дьяченка та Л. Кандилович, визначається як вибіркова, прогнозована активність особистості на етапі її підготовки до діяльності. Ця активність виникає як результат визначення професійної мети на основі усвідомлених потреб і мотивів. Тобто формування готовності визначається як процес вироблення майбутнім педагогом моделі майбутньої професійної діяльності на основі отриманих у ході професійної підготовки знань, навичок та сформованого рівня компетентностей.

На основі досліджень Н. Щерби можна виокремити два основні підходи до розуміння поняття «готовність»: функціонально-психічна; особистісно орієнтована. Функціонально-психологічна готовність розглядається як тимчасова активна діяльність особистості, настанова на певну поведінку. Особистісна ж розуміється як готовність особистості, складне особистісне утворення, багаторівнева структура якостей, які у сукупності дозволяють успішно виконувати діяльність [4, с. 74–75].

Сучасні вчені, зокрема І.Гавриш, визначають два рівні готовності до професійної діяльності: загальнотеоретичний і професіографічний. Загальнотеоретичний рівень характеризується готовністю до діяльності з боку психології праці. Професіографічний рівень готовності до професійної педагогічної діяльності співвідносять із професіогра-

мою. Обидва підходи не є автономними, а розширюють і поглиблюють уявлення про досліджуваний феномен. [1]. М. Федоров, аналізуючи проблему підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми, стверджує, що не кожен вчитель спроможний працювати з обдарованими дітьми. До такого педагога висувається низка вимог: це творча особистість з високим рівнем розвинутої соціальних та професійних мотивів, характерологічних особливостей і творчих умінь, що сприяють успішній творчій педагогічній діяльності, яка, внаслідок спеціальної професійної підготовки і постійного самовдосконалення, набуває знань, умінь та навичок педагогічної праці з обдарованими дітьми, оволодіває творчими вміннями щодо виявлення, збереження і розвитку здібностей і обдарувань дітей в навчально-виховному процесі [3]. Українська дослідниця Л. Мокридіна визначає професійну готовність педагогічного працівника до роботи з обдарованими дітьми як системну професійну якість, що характеризується здатністю спеціаліста до ефективної реалізації професійної діяльності щодо створення комфортних умов для всебічного гармонійного розвитку обдарованої дитини [2, с. 76].

Висновки. Отже, узагальнюючи погляди науковців під готовністю майбутнього вчителя початкової школи до розвитку інтелектуальної обдарованості учнів ми розуміємо цілісне внутрішнє особистісне утворення, яке ґрунтується на засвоєних професійно значущих (психолого-педагогічних, фахових, методичних) знаннях, вміннях, навичках, способах діяльності, набутому досвіді та особистісних якостях, що забезпечує його ефективну взаємодію з інтелектуально обдарованими учнями з розвитку їх розумових можливостей у навчально-виховному процесі.

Джерела та література

1. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / І. В. Гавриш. – Луганськ, 2006. – 44 с.
2. Мокридіна Л. О. Формування професійної готовності педагогів до роботи з обдарованими дітьми / Л. О. Мокридіна // Підтримка обдарованих дітей та молоді. Розвиток креативного мислення в умовах стандартизації освітнього процесу : тези доповідей. Щорічний освітній форум «Артеківські діалоги», 18–21 вересня 2008 р. – Крим : Артек, 2008. – С. 75–78.
3. Федоров М. П. Педагогічні умови підготовки студентів до роботи з обдарованими дітьми : автореф. дис.... канд. пед. наук : спец. 13.00.01

«Загальна педагогіка та історія педагогіки» / М. П. Федоров. – Луганськ, 2000. – 21 с.

4. Щерба Н. С. Підготовка майбутнього вчителя до формування в учнів іншомовної стратегічної компетенції: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04 / Наталія Сергіївна Щерба. – Житомир, 2009. – 23 с

Мельник І. М. – доцент кафедри педагогіки педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Ятчук Н. В. – студентка V курсу педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Вплив самооцінки на успішність навчання у молодшому шкільному віці

Основна проблема дослідження «Вплив самооцінки на успішність навчання у молодшому шкільному віці» пов'язана із тим, що, незважаючи на значну кількість досліджень успішної діяльності роботи учнів, питання про вплив самооцінки на навчальну діяльність учня висвітлено недостатньо, особливо із педагогічних позицій, хоча є однією з найгостріших проблем, які стоять перед сучасною школою і мають бути вирішені для забезпечення досягнення учнем успіхів у навчанні. З одного боку, труднощі навчальної роботи учня залежать від особливостей навчального матеріалу, з іншого – від можливостей, індивідуальних і вікових особливостей дитини.

Проблема успішності дуже складна, її дослідження передбачає безліч різних підходів, але всі вони групуються навколо двох основних аспектів розгляду проблеми:

- 1) як вчитель навчає;
- 2) як учень навчається і як при цьому здійснюється його розвиток [2, 79].

Фахівці різних галузей педагогічної науки в основному приділяли увагу окремим аспектам цієї проблеми, вважаючи основним об'єктом вивчення, педагогічні умови та особливості навчально-виховного процесу, які, на їхню думку, сприяють подоланню неуспішності, мало приділяючи уваги, самооцінці учня та її впливу на успішність в навчанні.

Мета дослідження дипломної роботи – виявити вплив самооцінки учня на педагогічні фактори успішності в навчанні.

Довести що умовою підвищення успіхів у навчанні є формування в учня адекватної самооцінки, на основі якої можливо відновлення впевненості у своїх здібностях і підвищення прагнення до оволодіння знаннями.

Результатом дослідження є те, що ми проаналізували погляди вітчизняних та зарубіжних науковців на взаємозв'язок успішності у навчанні і самооцінки учнів, які присвячені педагогічним проблемам успішності навчання та доводять, що на шляху до вирішення цих проблем зроблено чимало. Однак ще виникає багато питань про причини, що викликають труднощі в навчанні. Практикам педагогам, слід здійснювати поглиблене вивчення особливостей особистості школяра, аналізувати, які фактори допомагають йому уникати труднощів у навчанні і сприяють успішному оволодінню знаннями [5, 81].

У практиці шкільного життя вчителеві на кожному кроці доводиться мати справу з негативними емоційними реакціями учнів на оцінки, зауваження, вимоги, труднощі у навчальній роботі. Часто вчитель не розуміє цих реакцій, а вони є показником певного не погодження дитини з оцінкою вчителя. Ці реакції можуть бути різної глибини, сили й тривалості. Реакції учнів визначаються не тільки об'єктивною справедливістю або несправедливістю дій учителя, а й внутрішніми психічними особливостями учня, пов'язаними з його самооцінкою і ставленням до себе [4, 35].

Оцінки, які виставляє вчитель, повинні безумовно відповідати дійсним знанням дітей. Проте педагогічний досвід показує, що в оцінці знань потрібний великий такт. Важливо не лише, яку оцінку поставив вчитель учневі, але і те, що він при цьому сказав. Дитина повинне знати, чого чекає від нього вчитель наступного разу. Не слід захвалювати хороших учнів, особливо тих дітей, які досягають високих результатів, але без особливих зусиль. Зате потрібно заохочувати в тій або іншій формі щонайменше просування в навчанні хоча і слабкого, але працелюбного, старанного учня.

Головне, що повинне визначати відношення кожного вчителя до кожного учня (незалежно від рівня його знань і індивідуальних психологічних особливостей), – це глибока віра в зростаючу людину, в її можливості.

Важливим фактором у формуванні особистості дитини є оцінювання її діяльності дорослими людьми. Емоційне самопочуття дитини залежить від того, які стосунки склалися у нього з оточуючими його людьми. Дуже важливим для дитини є налагодження міжособистісних відносин із товаришами, однокласниками, батьками, на основі їхнього відношення у учня формується власна самооцінка [1, 60].

Проаналізувавши результати експериментального дослідження за темою дипломної роботи, ми дійшли **висновку**, що вплив успішності молодших школярів на їх самооцінку існує поза сумнівом. Діти, які важко засвоюють програмний матеріал, отримують найчастіше негативні оцінки. Школяр зупиняється на якомусь етапі навчання, коли виявляється певна розбіжність між тим матеріалом, що від нього вимагають, і тим, що він в змозі виконати. На початковому етапі відставання розбіжність недостатньо усвідомлюється, а головне, не приймається молодшим школярем: більшість неуспішних дітей 1 і 2 класів переоцінюють результати своєї учбової діяльності. До 4 класу вже виявляється значний контингент відстаючих дітей з заниженою самооцінкою. Той, який часто терпить невдачу, чекає і в подальшому невдачу, і навпаки, успіх в попередній навчальній діяльності стимулює до успіху надалі. Переважання в навчальній діяльності у відстаючих дітей неуспіху над успіхом, постійно підкріплюване низькими оцінками їх роботи вчителем, веде до наростання у них невпевненості у себе і відчуття неповноцінності.

На уроці необхідно включати ситуації, що актуалізують самооцінку учня, ставлять перед ним завдання усвідомлення особливості своєї роботи, її сильних і слабких сторін [3, 120].

Порівнюючи результати експериментальної і контрольної груп дітей, ми побачили, що, працюючи над підвищенням самооцінки учнів, ми змогли добитися поліпшення їх успішності.

Джерела та література

1. Ліпкина А. І. Педагогічна оцінка і її вплив на формування особистості учня / Ліпкина А. І. // Педагогіка і психологія. – К., 2001. – С. 56–64.
2. Менчинська Н. А. Навчання і розумовий розвиток / Ліпкина А. І. – Педагогіка. – К., 2002. – С. 78–81.
3. Педагогіка под ред. Б. Г. Баранова. – К., Педагогіка, 2009. – С. 120–130.
4. Петрунук А. С., Таран Б. Г. Молодший школяр / Петрунук А. С., Таран Б. Г. – Львів, 2001. – С. 30–35.
5. Сапожникова Л.С. Самооцінка, домагання та діагностика деяких її особливостей / Педагогіка: науково-методичний збірник / Сапожникова Л. С. – К.: Освіта, 1993. – С. 73–82.

Бубенко О. П. – студентка II курсу,
22 шк. групи, відділення «Початкова
освіта» Луцького педагогічного коледжу

Вплив емоцій молодшого школяра на мотивацію до навчання

Постановка проблеми: Молодший шкільний вік – початок шкільного життя. Вступаючи в нього, дитина здобуває внутрішню позицію школяра, навчальну мотивацію. Навчальна діяльність стає для нього ведучою. Протягом цього періоду в дитини розвивається теоретичне мислення; учень одержує нові знання, уміння, навички - створює необхідну базу для усього свого наступного навчання. Але значення навчальної діяльності цим не вичерпується: від її характеру і результативності безпосередньо залежить розвиток особистості молодшого школяра. Розвиток мотивації навчання закріплює диференціацію ліній, що намітився в кінці дошкільного віку, онтогенезу життєвого світу. Шкільна успішність є важливим критерієм оцінки дитини як особистості з боку дорослих і так і з боку однолітків.

Мета дослідження з'ясувати який вплив емоції мають на мотивацію до навчання.

Результати дослідження. Емоції – це особливий клас психічних процесів і станів, пов'язаних з інстинктами, мотиваційно-потребової сферою особистості і проявляються в суб'єктивних переживаннях і експресивно-комунікативній поведінці.

Емоції відображають у формі безпосередніх переживань сенс явищ і ситуацій і проявляються як задоволення, радість та інші.

Основним джерелом емоцій у молодших школярів є учбова та ігрова діяльність. Формуванню почуттів сприяють успіхи і невдачі в учінні, взаємини з ровесниками і батьками, читання художньої літератури, сприймання телепередач, кінофільмів, інтелектуальні ігри. Л. С. Виготський відмічав, що вже 6–7-літні діти досить добре усвідомлюють

свої переживання, які зумовлені оцінкою дорослих. До емоційної сфери особистості молодших школярів належать переживання нового, здивування, сумніву, радощів пізнання, які стають основою формування пізнавальних інтересів, допитливості учнів.

З приходом дитини в школу його почуття й емоції починають визначати не стільки гра і спілкування з дітьми в процесі ігрової діяльності, скільки процес і результат її навчальної діяльності, та потреба, яка її задовольняє, і в першу чергу оцінка вчителем її успіхів і невдач, виставлена оцінка і пов'язане з нею відношення оточуючих [1, 45].

Одним із шляхів формування позитивного ставлення дітей до навчання є створення системи мотивів діяльності особистості, яка піддається педагогічному управлінню і забезпечує визначення поведінки учнів і їх ставлення до вивчення того чи іншого навчального предмета. Під мотивацією розуміють сукупність спонукальних факторів, які визначають активність особистості.

Мотивація – це інтереси, потреби, прагнення, емоції, переконання, ідеали, установки, які спонукають учня до діяльності.

Мотиви спрямовують, організовують пізнання, надають йому особистісного значення. Мотиви, які безпосередньо не пов'язані з діяльністю, але впливають на її успішність, є зовнішніми. Внутрішні мотиви пов'язані безпосередньо із самим процесом учіння, його результатами.

Внутрішня мотивація учіння в молодших школярів нестійка, інтерес виявляється переважно до результату. Вольові зусилля до подолання інтелектуальних труднощів, наполегливість у досягненні навчальної мети молодші учні виявляють залежно від ситуації: цікаве завдання, змагальність, підтримка дорослих, товариша тощо [2, 9].

Мотивація до навчання – одна із головних умов реалізації навчально-виховного процесу. Вона не тільки сприяє розвитку інтелекту, але і є рушійною силою удосконалення особистості в цілому. Формування в учнів мотивації до навчально-пізнавальної діяльності є однією з головних проблем сучасної школи. Її актуальність обумовлена оновленням змісту навчання, постановкою завдань формування у школярів прийомів самостійного набуття знань, пізнавальних інтересів, життєвих компетенцій, активної життєвої позиції, здійснення в єдності ідейно – політичного, трудового, морального виховання учнів, введенням профільного навчання у старших класах. Соціальне за-

мовлення суспільства вимагає від закладів освіти підвищення якості навчання та виховання, розвиток та формування конкурентно-спроможного випускника, запобігання формалізму під час оцінювання результатів праці учнів та вчителів [3, 328].

Висновок. Мотивація – це складна, неоднорідна, багаторівнева система спонук, що включає в себе потреби, мотиви, інтереси, ідеали, прагнення, установки, емоції, норми, цінності. Вона є невідомою частиною навчальної, трудової, ігрової діяльності та змінюється, як і загальний характер емоцій. Протягом молодшого шкільного віку, як правило, спостерігається збільшення стриманості й усвідомленості в прояві емоцій, підвищення стійкості емоційних станів. Сприйняття, розуміння почуттів зв'язані з підтримкою дорослими й однолітками у вираженні почуттів. Доброзначливий стиль спілкування передається й учневі. Емоційно стабільні учні зазвичай позитивно відносяться до навчання, тоді як при негативному відношенні в дітей спостерігаються тривожність, нестриманість, підвищена чутливість.

Джерела та літератури

1. Вилюнас В. К. Психология эмоциональных явлений / В. К. Вилюнас. – М., 1976 – 143 с.
2. Саполович О. В. Мотивація як рушійна сила самовдосконалення: [метод. посіб.] / О. В. Саполович, Н. М. Рогова. – Пирятин: РМК ВО Пирятинської РДА, 2013. – 40 с.
3. Максименко С. Д. Загальна психологія / С. Д. Максименко. – Вінниця: Нова Книга, 2004. – 704 с
4. Вікова та педагогічна психологія [Електронний ресурс] Режим доступу - http://pidruchniki.com/14960624/psihologiya/emotsiyni_osoblivosti

Коширець В. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та безпеки життєдіяльності СНУ імені Лесі Українки
Капарчук О. – студентка IV курсу факультету психології СНУ імені Лесі Українки

Психологічні особливості адаптації молодих військовослужбовців до служби в ЗСУ

Постановка проблеми. Значна кількість молодих людей в перший період служби відчуває ускладнення в адаптації, що призводить

не тільки до проблем у міжособистісних взаєминах, несприйняття вимог військової дисципліни і низької ефективності професійної діяльності, але і до виникнення стресових розладів.

Проблема психічного здоров'я військовослужбовців відноситься до розряду найбільш актуальних і практично значущих. Особлива увага приділяється своєчасному виявленню психологічних розладів і змін, що займають проміжне положення між психологічною нормою і прикордонною психологічною патологією.

Тому враховуючи вище сказане особливий акцент варто зробити на вивченні адаптації та готовності молодих військовослужбовців до служби ЗСУ.

Метою дослідження є виявлення психологічних особливостей адаптації молодих військовослужбовців до служби в ЗСУ.

Результати дослідження. Після призову до лав Збройних Сил України юнак стикається з рядом проблем, що пов'язані з недостатньою психологічною готовністю до вирішення окремих завдань, з руйнуванням роками вироблених установок, навичок, звичок, ціннісних орієнтацій, утрати закріплених взаємин із колективом та формуванням нових навичок, а також з невмінням здійснювати психологічну саморегуляцію власної діяльності та поведінки. Із переходом до військової служби молоде поповнення потрапляє у нові, незвичні для них умови, що неминуче спричиняє ламання динамічного стереотипу і пов'язаних з ним емоційних переживань.

Незважаючи на існування численних визначень поняття «адаптація», об'єктивно існують загальні підходи і особливості понять, які дозволяють стверджувати, що адаптація, з одного боку – динамічне утворення, безпосередній процес пристосування до умов зовнішнього середовища, а з іншого, – властивість будь-якої живої саморегульованої системи, яка обумовлює її стійкість до умов зовнішнього середовища (що передбачає наявність певного рівня розвитку адаптаційних здібностей) [1].

Чинниками, які впливають на процес адаптації військових є: особистісні, чинники середовища (соціальні відносини, тип та рівень організації військової служби, розвиток та структура внутрішньоколективних та міжособистісних відносин, система цінностей та норм поведінки, підготовка командирів до адаптації), опосередковані фактори (схильність та готовність до оволодіння новими цінностями військового середовища). Показниками адаптованості є: об'єктивні

(реалізації військовослужбовцем норм та правил, які висуваються колективом, а також ефективність діяльності у професійному середовищі); суб'єктивні (задоволення умовами проживання, обраним родом діяльності, реальними умовами служби).

Психологічна підготовка в адаптаційний період містить у собі:

– по-перше, розвиток у молодих воїнів чутливості різноманітних аналізаторів, відповідно до потреб і умов служби (зорового, слухового, тактильного та ін.). Мова йде про досягнення повного і стійкого сприйняття великого обсягу інформації, незвичної для молодого воїна, дій у стані напруженості та в умовах дефіциту часу;

– по-друге, формування у воїнів таких специфічних якостей, як фахова увага, фахова пам'ять, фахова працездатність та ін.

– по-третє, формування високої емоційно-вольової стійкості, тобто спроможності не піддаватися страху, боязливості, діяти спокійно і впевнено у будь-якій обстановці службової діяльності;

– по-четверте, формування у військовослужбовців за адаптаційний період, порозуміння, взаємодовіри і переконаності, прагнення до взаємодопомоги, до успішного виконання поставлених завдань службової діяльності, вироблення постійної внутрішньої готовності до дій [3].

Успішність психологічної адаптації залежить від характеристики середовища і суб'єкта. Показниками успішної психологічної адаптації виступає: високий соціальний статус військовослужбовця в середовищі, його психологічне задоволення і найбільш важливими елементами, зокрема, задоволення навчанням, його організацією, умовами і змістом тощо. Показниками низької психологічної адаптації є переміщення суб'єкта в іншу соціальну сферу, відхилення у поведінці [2].

Висновки. Аналіз наукової інформації та практичних знань дає змогу краще зрозуміти механізми адаптації молодих військовослужбовців до служби у Збройних Силах України. Здатність до адаптації є не тільки індивідуальною, але й особистісною властивістю. Для правильного розуміння мотивів і «механізмів» поведінки військовослужбовця необхідно враховувати всю складність і специфічність особливостей тих проблемних ситуацій, в яких йому доводиться діяти.

Джерела та література

1. Маклаков А. Г. Особистісний адаптаційний потенціал: його мобілізація і прогнозування в екстремальних умовах / А. Г. Маклаков // Психологічний журнал. – 2001. Т. 22. – № 1. – С. 16–24.

2. Семиченко В. А. Психология деятельности / В. А. Семиченко. – К.: Издатель Ешке А.Н., 2002. – 248 с.
3. Скочиляс С. Психологічне забезпечення адаптаційного періоду військово-вослужбовців строкової служби / С. Скочиляс. – Львів, ЦПД. – 2001.

Грицюк І. М. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та безпеки життєдіяльності СНУ імені Лесі Українки

Ковальчук Л. І. – студентка IV курсу факультету психології СНУ імені Лесі Українки

Музикотерапія: її вплив на особистість в стресових ситуаціях

Постановка проблеми. Перетворення, які відбуваються у світі, негативно впливають на загальний розвиток людини. Життєвий ритм сучасної особистості настільки високий, що вона, вирішуючи нові проблеми й завдання, постійно знаходиться під впливом стресу. Тому дослідження багатостороннього впливу стресових чинників на особистість та ефективність допомоги завдяки музикотерапевтичним методам є актуальними для сьогодення.

Мета дослідження полягає у тому, щоб обґрунтувати результативність роботи у напрямку музикотерапії, в поєднанні з іншими видами арт-терапії, та, зокрема, розкрити особливості роботи в цьому напрямі з дітьми.

Результати дослідження. З аналізу наукових джерел, ми переконались, що музикотерапія як вид арт-терапії, займала й займає одне з провідних місць у роботі зі стресом [1, 166].

Сучасні дослідження вчених, зокрема Е. Калашника, О. Лазарева, А. Манегетті, З. Совкова, підтверджують вплив музики на поліпшення емоційного стану, підтримку стійкого трудового ритму людини тощо.

На початку ХХ сторіччя відомий психоневролог В. М. Бехтерев почав вивчати вплив музики на організм людини. Вчений дійшов висновку, що музика може усувати втому й заряджати людину енергією, позитивно впливати на систему кровообігу та дихання. Ще в 1916 році академік писав: «Музичний твір, який за своїм станом збігається з настроєм слухача, справляє більш сильне враження»[3, 169].

Музикотерапія – метод, що використовує музику, як засіб корекції емоційних відхилень, страхів, рухових і мовних, психічних розладів, психосоматичних захворювань, відхилень поведінки, при комунікативних порушеннях тощо.

Останніми роками метод музикотерапії набув широкої популярності. Музикотерапію поділяють на рецептивну (пасивну), активну та інтегративну. При пасивній музикотерапії пропонується прослуховувати різні музичні композиції, при бажанні з закритими очима, що дасть змогу «відчути» музику, яка послабить емоційне напруження. Активна музикотерапія передбачає безпосередню участь людини у виконанні музики: гра на музичних інструментах, спів, відбивання такту ногою або плескання в долоні. Інтегративна – більш розширений вид музикотерапії, так як поєднує ще й кілька методів арт-терапії (малювання, казкотерапію, танці або пантоміму).

На кафедрі практичної психології та безпеки життєдіяльності Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки з 2014 р. проводяться арт-терапевтичні заняття в проблемній групі з дітьми з використанням музикотерапії. На основі цих занять ми змогли отримати результати наших досліджень:

Використання пасивної та інтегративної музикотерапії дало змогу після рухливих вправ заспокоювати дітей (ефект новизни).

Із застосуванням в занятті музики нам вдалося виявити відмінності у використанні кольорів фарб в малюнках, позитивні тенденції настрою.

Поведінка дітей теж зазнавала суттєвих змін – до кінця заняття гіперактивна дитина поводитись спокійніше.

Завдяки регулярності занять та методам роботи з музикотерапії можна відзначити їх ефективність: зниження емоційного напруження, настання розслаблення та заміщення негативних емоцій позитивними, приборкання гніву або роздратування. Тобто відбувалось врівноваження емоційного стану, зниження ймовірності виникнення стресу.

Лікар С. Міллен доводить, що головними факторами, які спричиняють різноманітні порушення в організмі, найчастіше є емоційне напруження чи невластива для людини розумова активність. Біологічні чинники тоді викликають хворобу, коли потрапляють на відповідні для них умови, а саме на ослаблення організму, яке може бути викликане стресом. Стрес спонукає до надмірного викидання гормонів, яке є загрозою для організму. Отож, стрес є причиною нефунк-

ціональних, органічних хвороб. І власне музика – незалежно від своєї діагностичної функції – є потенційним фактором переривання напруження, що, таким чином, може врятувати від «гормонального отруєння» [2, 135].

Висновки. Отримані результати вказують на ефективність проведених занять з музикотерапії в арт-терапевтичній групі. Музикотерапія врівноважує емоції, збалансовує душевний стан, тим самим приводить в гармонію і тіло, і думки, і настрої, виконуючи свою основну мету.

Природно, що музична терапія не втручається в життєву ситуацію людини і не може її змінити. Але вона здатна змінити ставлення до ситуації, що веде до зміни реакції на стрес. А зміна реагування може, в кінцевому підсумку, змінити погляд особистості на саму життєву ситуацію.

Джерела та література

1. Готсдинер А. Л. Музыкальная психология / А. Л. Готсдинер. – М.: МИП «НВ Магистр», 1993. – 191 с.
2. Драганчук В. М. Музична психологія і терапія : навч. посіб. для студ. спец. «Музичне мистецтво» [Електронний ресурс] / Вікторія Драганчук ; передм. Л. Кияновської; Східноєвр. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2016. – 230 с.
3. Осипова А. А. Общая психокоррекция. Учебное пособие / А. А. Осипова. – М.: Сфера, 2002. – 510 с.

Шкарлатюк К. І. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та безпеки життєдіяльності СНУ імені Лесі Українки
Ковальчук Л. І. – студентка IV курсу факультету психології СНУ імені Лесі Українки

Казкотерапія як засіб стабілізації психоемоційного стану дитини

Постановка проблеми. Казкотерапія є одним із ефективних методів роботи з емоційними та поведінковими труднощами у дітей. Особлива казкова атмосфера здатна перетворювати мрії дитини у

реальність, дозволяє вступити у боротьбу зі страхами, долати комплекси. Казка доступно пояснює поняття добра і зла на прикладі позитивних або негативних персонажів.

Казка допомагає процесу активізації ресурсів, потенціалу особистості, розкриттю внутрішнього та зовнішнього світу, моделюванню майбутнього. Вона позитивно впливає на сприйняття дітей, підвищує їх мовленнєву активність. Казка створює вплив на корекцію психічних процесів: корекцію мислення (засвоєння послідовності епізодів казки, імена основних персонажів, основні звуконаслідування), корекцію уваги, пам'яті (запам'ятовування головних героїв, їх характерних ознак).

Мета дослідження: обґрунтувати, що результативність роботи психолога у напрямку казкотерапії, визначається комплексним використанням засобів та презентувати особливості використання казки у роботі з дітьми.

Результати дослідження. Серед умов ефективності казкотерапії виділяються наступні: казка має відповідати соціальному досвіду дитини, супроводжуватись ілюстраціями, музичним супроводом. Психотерапевтичний ефект досягається за рахунок програвання (обігравання) переживань і конфліктів за допомогою персонажів і через побудову сюжету [1; 4]. Найважливіше місце в організації спільної діяльності дитини і дорослого у казці належить комунікативній діалогічній складовій. У діалозі з дорослим дитина повинна відчувати себе в рівноправній партнерській позиції – не декларованій, а психологічно реальній.

З 2014 року на кафедрі практичної психології та безпеки життєдіяльності Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки проводяться арт-терапевтичні заняття в проблемній групі з дітьми з використанням казкотерапії. Заздалегідь складений сценарій заняття включає застосування метафоричних казок, які мають психотерапевтичний ефект, дозволяє дитині розпізнати і позначити власні переживання і психічні процеси, зрозуміти їх зміст і важливість. На заняття підбираються казки із застосуванням метафор – це прийом для програвання реальних ситуацій дитини. Такий підхід особливо ефективний в дитячій психотерапії, оскільки діти зазвичай надзвичайно чутливі до різних історій, легко сприймають реальність їх персонажів і генерують креативні ідеї. Дозволяючи дитині бути розумною, спритною, сміливою, впевненою і красивою в образі казкового персонажа, ми на занятті даємо можливість звільнитися від

деяких обмежень. Найважливіші можливості, які відкриваються, – це дозвіл любити, змінюватися, успішно справлятися зі своїми завданнями. Програючи ситуації в казці і реалізуючи дозволи в уяві, дитина вчиться використовувати нові для себе способи поведінки, реагування. Завдяки новому «іміджу» дитина символічно отримує нове минуле, сьогодення і майбутнє. Проживаючи життя казкового персонажу, дитина набуває додаткової сили. Перебуваючи в образі, дитина може, з одного боку, відобразити пригнічені емоції і бажання, з іншого боку, програти і посилити необхідні їй моделі поведінки [3, 201].

Окрім прослуховування та рефлексії на казку, ми застосовуємо пальчикові ігри та казкотерапевтичне малювання. Діти, перебуваючи в казці, зображують тварин, таким чином програють і свої проблемні ситуації. При вирішенні казкових завдань діти опиняються в ситуації вибору, в якому важливі досвід дитини, її світосприйняття, найбільш зрозумілі і результативні для неї способи взаємодії зі світом. Спочатку діти губилися в ситуації вибору, потім їхні відповіді ставали не схожими на відповіді інших дітей. Процес групового рішення і обговорення збагачує життєвий досвід дитини: чим більше відповідей чує дитина, тим більш адаптованою вона буде в житті.

Казкотерапія здійснює багатоплановий вплив на особистість дитини. Занурюючись в казку, ми використовуємо такі методи і прийоми, які дозволяють не тільки послухати казку, а й подивитися, почути, намалювати її. Використовується і підбір музики з урахуванням місця дії.

За допомогою казкотерапії у дітей долаються високий рівень тривожності, різноманітні страхи [2, 39], агресивність, відбувається процес адаптації до різних дитячих колективів. Казку можна використовувати у роботі з агресивними дітьми, невпевненими, сором'язливими, а також при психосоматичних захворюваннях. В процесі казкотерапії дитина навчається усвідомлювати та аналізувати свої проблеми, бачити шляхи їх вирішення.

Висновки. Психотерапевтичні вправи допомагають стабілізації психічних процесів, знімають напругу і заряджають дитину енергією. У ході виконання завдань діти набувають умінь, які необхідні для самостійного складання казок. Застосування казкотерапії, особливо у поєднанні з кольоротерапією, тілесно-орієнтованою терапією та музичним супроводом позитивно впливає на особистісний розвиток дитини та покращення її психоемоційного стану.

Джерела та література

1. Гнездилов А. В. Лабиринты души: терапевтические сказки / А. В. Гнездилов. – СПб.: Речь, 2005. – 74 с.
2. Зинкевич-Евстигнеева Т. Д. Тренинг по сказкотерапии / Т. Д. Зинкевич-Евстигнеева. – СПб.: Речь, 2006. – 176 с.
3. Осипова А. А. Общая психокоррекция. Учебное пособие / А. А. Осипова. – М.: Сфера, 2002. – 510 с.
4. Соколов Д. Сказки и Сказкотерапия / Д. Соколов. – М. : Эксмо, 2001. – 66 с.

Грицюк І. М. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та безпеки життєдіяльності СНУ імені Лесі Українки

Козачук Ю. П. – студентка IV курсу факультету психології СНУ імені Лесі Українки

Арт-терапія як метод корекції страхів у дітей

Постановка проблеми та її значення. Підтримання та збереження психологічного здоров'я та емоційного благополуччя дитини є одним з важливих завдань сучасної освіти та виховання. На сьогоднішній день спостерігається зростання кількості дітей із тривожними формами поведінки, страхами, які тісно пов'язані із невпевненістю в собі, що в свою чергу негативно впливає на повноцінний розвиток дитини. Деадаптивна форма знижує здатність дитини до суспільної адаптації, навчальної діяльності. Таким чином, психологічна корекція страхів у дітей є необхідною умовою забезпечення гармонійного, повноцінного особистісного розвитку.

Серед різноманітних способів корекції страхів особливого значення набула техніка арт-терапії, як ефективний метод корекції дитячих страхів. Практика використання арт-терапевтичних технік в психокорекційній роботі є поширеною. Проблемі дитячих страхів присвячені роботи таких дослідників: А. Адлер, А. Божович, В. Гарбузов, Р. Грановська, О. Запорожець, О. Захаров, К. Ізард, Н. Карпенко, І. Нікольська, М. Осоріна, Р. Пацлаф, О. Петрунько, А. Співаковська, А. Прихожан, А. Фрейд, З. Фрейд, та інші. Науковці розглядають страх, як базову, найбільш ранню емоцію, яка відіграє в житті людини велику роль, оскільки виконує ряд життєво важливих функцій.

Термін арт-терапія ввів у вживання Андріан Хілл, як спеціалізована форма психотерапії заснована на мистецтві, перш за все образотворчому та творчій діяльності. Найважливішою метою арт-терапії є гармонізація розвитку особистості шляхом розвитку здатності самовираження та самопізнання засобами мистецтва. Арт-терапія базується на припущенні, що внутрішнє «Я» починає відбиватися у візуальних формах, як тільки людина починає спонтанно малювати, писати фарбами [4].

Страх є базовою емоцією кожної людини. Дорослим і дітям властиво боятися темряви, деяких тварин, певних природних явищ тощо. Страх, як і інші неприємні переживання не є однозначно «шкідливим» для дитини. Будь-яка емоція виконує певну функцію і дозволяє орієнтуватися в предметному та соціальному середовищі. Дитячі страхи посідають особливе місце в життєвому досвіді дитини, яка починає освоювати навколишній світ і своє місце в ньому.

Проте за певних умов страхи набувають стійкого характеру, і це має стати тривожним «сигналом» для дорослого. Сильні та стійкі страхи згодом можуть трансформуватися у невроз страху, що є патологічним станом, при якому у дитини з'являються і закріплюються психічна напруга, скутість, безініціативність, пасивність, замкнутість відчуженість тощо, замість значно природніших для дитячого віку відкритості, безпосередності, радості [3].

Мета дослідження. Вивчення впливу арт-терапевтичних технік спрямованих на подолання страхів у дітей.

Результати дослідження. Наше дослідження відбувалося на базі факультету психології консультативного центру допомоги дітям. Група відкрита, та щотижня відбуваються заняття із використанням арт-терапевтичних технік.

У нашому дослідженні брали участь діти бійців АТО, віком 7–12 років. Дослідження було спрямоване на подолання арт-терапевтичними методами «страху смерті». Страх смерті – головний страх дітей старшого дошкільного віку. Він з'являється у віці 5–7 років і найчастіше приходить у сні. Поява цього страху – своєрідний «маркер» того, що дитина виросла і її почуття та емоції придбали деяку глибину. У цьому віці діти задають питання, як довго вони проживуть, це – період фраз на зразок: «Мамо, ти ніколи не вмреш, а коли я виросту, то винайду такі ліки, щоб ми з тобою жили завжди!»

Дитина розуміє неминучість плину життя, але не приймає його, не може змиритися з тим, що смертний і він сам, і його рідні. Звідси і з'являється власне страх – як неможливість уникнути неминучого [1].

Було застосовано проєктивні методики зображення власного страху, та за допомогою способу «Мені не страшно», намалювання дитиною свого страху і себе так, ніби він його не боїться та активно, протистоїть своїм побоюванням, подібна установка діє в якості непрямого навіювання або додаткового стимулу подолання страху.

Під час проведення дослідження ми спостерігали зменшення тривожних проявів відносно страху смерті у дітей, а також агресивності пов'язаної із страхом. Особливо це було помітно при застосуванні в арт-терапевтичній роботі глини та пластиліну.

Висновки. Страх є базовою емоцією, яка необхідна для становлення та нормального функціонування психіки. Страх, з одного боку, оберігає дитину від необдуманих і ризикованих вчинків, а з іншого – він здатний поглинати життєву і творчу енергію дитини, слугувати причиною невпевненості і підвищеної тривожності, гальмувати розвиток особистості. Важлива роль дорослих має полягати в тому, щоб допомогти дітям, які не здатні самотужки впоратися з власними страхами, конструктивно їх пережити й успішно долати. Арт-терапевтичні техніки екологічно, не травматично, успішно впливають на емоції та почуття дитини. Вони є джерелом позитиву, безоціночного прийняття себе, дають відчуття досягнення мети, спонукаючи до позитивного мислення та бажання пізнати себе для досягнення максимального успіху в житті та само актуалізації [2].

Джерела та література

1. Арефьева Т. А. Преодоление страхов у детей. Тренинг / Т. А. Арефьева, Н. И. Галкина. – М.: Изд-во Института психотерапии, 2005. – 288 с.
2. Грицюк І. М. Арт-терапевтичні техніки в роботі з дітьми молодшого шкільного віку в умовах тренінгу // І. М. Грицюк /Зб. наукових праць Теоретичні і прикладні проблеми психології № 1 (36).– Северодонецьк: Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, 2015. – С. 109–114.
3. Захаров А. И. Дневные и ночные страхи у детей / А.И. Захаров. – СПб.: Издательство СОЮЗ, 2000. – 448 с.
4. Мушкевич М. І. Основи психотерапії : навч.посіб / М. І. Мушкевич, С. Є. Чагарна. – Вид. 3-тє. – Луцьк : Вежа–Друк, 2017. – 420 с.

Коренєва Ю. – аспірант кафедри педагогічної та вікової психології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
доктор психологічних наук,
професор Я. О. Гошовський

Особливості психологічного ставлення до материнства у вагітних жінок різного репродуктивного віку: емпіричний ракурс

Постановка проблеми. Період вагітності вважається критичним та важливим в житті жінки, це стадія статевої ідентифікації, під час якої в її особистості відбуваються значні зміни, спрямовані на прийняття нової соціальної ролі – ролі матері. Кожна жінка переживає вагітність по-своєму, різні обставини створюють абсолютно індивідуальні, неповторні умови мотивації народження дитини. Серед різних складно взаємодіючих факторів, які впливають на психічний стан вагітної, її ставлення до материнства, готовності до народження та виховання майбутньої дитини велике значення відіграє репродуктивний вік. Сучасні молоді жінки в повній мірі не усвідомлюють, що з народженням дитини їх чекають надзвичайно глибокі зміни в житті, вони перестають належати тільки собі та повинні відповідати за фізичний та особистісний розвиток дитини [1; 2].

Мета дослідження – вивчення особливостей психологічного ставлення до материнства у вагітних жінок різного репродуктивного віку.

Експериментальне дослідження проводилося на базі Луцького клінічного пологового будинку. Респондентами дослідження стали 44 жінки, з термінами вагітності від 20 до 39 тижнів, у віці від 18 до 40 років, з різними соціальними статусами. Для перевірки гіпотези про вплив хронологічного віку жінки на психологічне ставлення до вагітності та майбутнього материнства були сформовані 2 експериментальні групи (по 22 осіб у кожній): I група – молоді вагітні (від 18 до 28 років), II група – вагітні зрілого віку (30-40 років). Для емпіричного вивчення зазначеної проблеми використовувалися наступні методи: анкета (що включає дані про вік, освіту, роботу, сімейний стан, особливості перебігу вагітності і її термін, бажаність і запланованість, кількість дітей в сім'ї), аналіз особливостей сприйняття си-

туації вагітності, майбутньої дитини та материнства в цілому відбувся з використанням методики дослідження мотивів збереження вагітності Л. Н. Рабовалюк, «Тесту відношень вагітної» (І. В. Добрякова).

Результати дослідження. Для проведення психодіагностики за допомогою спеціально опрацьованої анкети було проаналізовано соціальний статус вагітних обох груп. Так було виявлено, що вищу освіту мають 7 (31,8 %) вагітних I групи і 18 (81,8 %) вагітних II групи, а середню спеціальну освіту або навчаються для отримання вищої освіти – 15 (68,2 %) I групи і 4 (18,2 %) II групи; постійне місце роботи мають 9 (40,9 %) вагітних I групи і 19 (86,4 %) вагітних II групи, а тимчасово безробітні або ніколи не працювали – 13 (59,1 %) I групи і 3 (13,6 %) II групи; перебувало в цивільному або офіційному шлюбі 10 (45,5 %) вагітних I групи і 20 (90,9 %) вагітних II групи, а не підтримували стосунків з батьком майбутньої дитини – 12 (54,5 %) I групи і 2 (9,1 %) II групи; бажана і запланована вагітність у 7 (31,8 %) жінок I групи, 15 (68,2 %) II групи; бажана, але не запланована у 3 (13,6 %) I групи, 4 (18,2 %) II групи; небажана і незапланована у 12 (54,5 %) I групи, 3 (13,6 %) II групи. Для всіх респонденток, це була перша вагітність, за медичними показниками вони віднесені до групи здорових. Аналіз результатів дослідження особливостей психологічного ставлення вагітних жінок до свого стану та до майбутнього материнства за «Методикою дослідження мотивів збереження вагітності» (Л. Н. Рабовалюк) показав, що характерними мотивами для I групи жінок є: суб'єктивне ставлення до матеріальних (фінансових) ускладнень (38,4 %); суб'єктивне відчуття обмеження свободи (47,6 %); прагнення до індивідуальності (54,5 %); вагітність як спосіб збереження відносин і утримання партнера (46,2 %). Для II групи жінок: справжнє прагнення бути матір'ю (46,1 %); прагнення вагітної відповідати соціальним очікуванням (65,9 %); бажання мати дитину, як втілення власних нереалізованих планів, мрій і бажань (32,3 %); вагітність як спосіб збереження відносин і утримання партнера (40,4 %). Дослідження ставлення жінки до власної вагітності і до своєї ненародженої дитини, до материнства базувалося на «Тесті відношень вагітної» (І. В. Добрякова). Для I групи вагітних переживання оптимального типу ПКГД відзначалось у 13,6 % жінок, гіпогестогнозичний тип ПКГД у 27,3 %, діагностовано ейфорійний тип ПКГД у 13,6 %, а тривожний ПКГД у 36,4 %, депресивний тип ПКГД визначено у 9,1 %. Для II групи вагітних переживання оптимального типу ПКГД відзначалось у 54,5 % жінок, гіпогестогнозичний тип ПКГД у 4,6 %,

діагностовано ейфорійний тип ПКГД у 22,7 %, а тривожний ПКГД у 13,6 %, депресивний тип ПКГД визначено у 4,6 %. Отже, ми можемо говорити про те, що репродуктивний вік жінки має безпосередній вплив на формування психологічного сприйняття ситуації вагітності, майбутньої дитини та материнства в цілому. Результати дослідження виявили значущі відмінності в особливостях психологічного ставлення до материнства у молодих вагітних та вагітних зрілого віку. Так, вагітність для зрілих жінок є бажаною і запланованою, вони адекватно ставляться до змін у своєму житті, відповідально і свідомо відносяться до майбутнього материнства. Самореалізація, досягнення професійних успіхів, матеріальна незалежність та фінансове благополуччя, гармонійні відносини в сім'ї, ці всі взаємодіючі фактори сприяють позитивному ставленню до нової соціальної ролі – матері. Для більшості молодих жінок характерне неприйняття ситуації наявної вагітності, що свідчить про їх психологічну незрілість, наявність невирішених внутрішньоособистісних конфліктів. Така вагітність супроводжується різного роду тривожними переживаннями, виникнення та розвиток яких обумовлені небажанням народжувати дитину, незадовільним фінансовим становищем, несприятливими матеріально-побутовими умовами, відчуттям обмеження свободи. Саме тому сьогодні особлива увага серед фахівців повинна бути спрямована на формування адекватних моделей материнської поведінки серед молодих жінок, оскільки саме ця вікова категорія виступає репродуктивним потенціалом країни.

Джерела та література

1. Добряков И. В. Перинатальная психология / И. В. Добряков. – СПб.: Питер, 2010. – 272 с.
2. Рабовалюк Л. Н. Методика исследования мотивов сохранения беременности (МИМСБ) / Л. Н. Рабовалюк // Молодой ученый. – 2012. – № 6. – С. 350–356.

Лісовик Л. В. – студентка II курсу,
відділення «Початкова освіта»
Луцького педагогічного коледжу

Конфлікти в системі «вчитель - учень»

Постановка проблеми. Велику частину свого життя дитина проводить у школі. Одним із чинників, що впливають на її ставлення до

навчання є психологічна атмосфера у класі і школі. Якщо дитина відчуває увагу до себе з боку вчителів, зацікавленість у її успіхах, то приділяє навчанню набагато більше уваги.

Нажаль у школах психологічному чиннику не завжди приділяється належна увага, тому і часто виникають такі ситуації, які учні згадують з образою та болем.

Мета дослідження. Проаналізувати конфлікти в системі «вчитель – учень», знайти шляхи подолання конфліктів.

Результати дослідження. Соціально-психологічний конфлікт – це явище міжособистісних і групових взаємин, виявом протиборства, активного зіткнення тенденцій, оцінок, принципів, думок, характерів, еталонів поведінки.

Кожен конфлікт можна поділити на такі стадії: виникнення конфліктної ситуації; усвідомлення її; здійснення конфліктної поведінки; розв'язання конфлікту [1].

М. М. Рибаківа виділяє такі три типи потенційно-конфліктогенних педагогічних ситуацій: конфлікти діяльності, конфлікти поведінки, конфлікти взаємин [4].

Конфлікти діяльності можуть виникати з приводу виконання навчальних завдань, успішності, позаурочної діяльності, проблемних ситуацій, коли учасники педагогічного процесу не виявляють готовності оперативно виправити власну помилку тощо.

Конфлікти поведінки здебільшого виникають з приводу порушення правил і норм поведінки у школі та поза нею. Найчастіше це порушення норм спілкування, агресивна, недобррозичлива поведінка тощо.

Конфлікти взаємин виникають у сфері емоційно-особистісних стосунків керівництва школи та педагогів, педагогів та учнів, батьків. Вони постають на ґрунті недобррозичливих стосунків як наслідок постійних попередніх конфліктів діяльності або поведінки, вчинків. Такі конфлікти створюють взаємно упереджене сприйняття конфліктуючими сторонами один одного.

Також, конфлікти у взаємодії «вчитель – учні» відбувається на основі неправильних дій вчителя щодо конкретної ситуації.

Наприклад, коли вчитель: не здатен передбачати поведінку учнів на уроці; оцінює не окремий вчинок учня, а його особистість; намагається будь-якими засобами зберегти свій соціальний статус за рахунок зниження статусу учня; намагається суворо покарати учня,

мовляв зайва суворість не завадить; не вміє спрогнозувати наслідки необ'єктивного оцінювання вчинків дітей; емоційно неврівноважений; недостатньо володіє педагогічними навиками; застосовує покарання без урахування позиції самих учнів і т. д [1].

Якщо вчитель допускає помилки при вирішенні конфліктів, то це призводить до психологічної травми учнів, вселяє недовіру до педагога. На основі цього в педагога може виникати глибокий стресовий стан, незадоволення своєю працею. Часто буває так, що у виникненні конфлікту дирекція школи звинувачує суто вчителя, його непрофесіоналізм. Однак варто пам'ятати про учні, які за рахунок вчителя прагнуть самоутвердитись перед своїми однолітками.

Досвідчений вчитель, готуючись до уроку, має передбачити моменти, коли може виникнути конфліктна ситуація. Якщо ж не вдається запобігти цьому і конфлікт таки виник, то вчитель повинен знайти оптимальний варіант для вирішення цієї проблеми.

Основні стилі поведінки при розв'язанні конфліктів:

1. Стиль конкуренції. Той, хто використовує цей стиль, завжди активний і прагне розв'язати конфлікт власним способом.

2. Стиль ухилень. Він використовується в ситуаціях, коли позиція нестійка і відсутня співпраця з іншими з метою розв'язання проблеми.

3. Стиль пристосування означає, що ви дієте разом з іншою людиною, не намагаючись захищати власні інтереси.

4. Завдяки стилю співпраці можна брати активну участь у розв'язанні конфлікту й захищати власні інтереси, але прагнути при цьому співпраці з іншими учасниками конфлікту.

5. Сутність стилю компромісу полягає в частковому задоволенні власних інтересів. Ви частково поступаєтесь іншим часникам, але вони роблять те саме [2, 505].

Висновки. Конфлікт в навчанні негативно впливає на якість навчання учня, а саме у нього формується байдужість, а то й негативне ставлення до школи. Учень в більшості випадків не усвідомлює своїх дій, тому вчитель повинен брати на себе ініціативу в розв'язанні даної проблеми. Дуже добре коли вчитель уміє передбачати виникнення подібних ситуацій, які можуть призвести до негативних наслідків як для учня так і для самого вчителя, і запобігати їх подальшому розвитку.

Джерела та література

1. Анцупов А. Я. Конфликтология в схемах и комментариях: учеб. пособие / А. Я. Анцупов, С. В. Баклановский. – СПб. : Питер, 2006. – 288 с.

2. Трофімов Ю. Л. Психологія / Трофімов Ю. Л. – Київ: Либідь, 1999 – 558 с.
3. Левин К. Разрешение социальных конфликтов / Курт Левин ; [пер. с англ.] – СПб. : Речь, 2000. – 408 с.
4. Рыбакова М. М. Конфликт и взаимодействие в педагогическом процессе / М. М. Рыбакова. – М., 1991. – 200 с.

Федотова Т. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри загальної та соціальної психології
СНУ імені Лесі Українки

Михайлець А. В. – студентка III курсу факультету психології
СНУ імені Лесі Українки

Ціннісно-сміслові орієнтації студентів-психологів

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток цивілізації, виклики, які постають на сьогодні перед людством, зумовлюють необхідність прийняття кожним членом суспільства відповідальності за своє майбутнє, що призводить до поступового коригування існуючої та утвердження в суспільній свідомості нової системи ціннісних орієнтацій. Поряд із цим, студенти, як особлива соціальна група постійно знаходиться у фокусі уваги досліджень різних галузей наукового знання, оскільки саме молодь виступає індикатором змін та визначає в цілому потенціал розвитку суспільства. Саме від того, яке ціннісно-сміслові підґрунтя буде сформоване у молодого покоління, залежить розвиток нації у майбутньому. Таким чином питання дослідження ціннісно-сміслових орієнтацій студентів несе в собі велике теоретичне та практичне значення не лише для психології, а й для інших галузей науки.

Мета дослідження полягає у розгляді основних смисложиттєвих та ціннісних орієнтацій студентів-психологів.

Виклад основного матеріалу. Проблематика ціннісно-сміслових орієнтацій ґрунтовно представлена у працях К. Альбуханово-Славської, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна, М. Рокіча та ін. Як зазначає Б. Зейгарник, ціннісні орієнтації – це стійкі, інваріантні утворення моральної свідомості – основні її ідеї, поняття, смислові компоненти світогляду і таке інше [1]. В свою чергу, цінності доволі тісно пов'язані із уявленням про сенс життя.

Д. Леонтьєв наголошує, що особистісна цінність визначає себе, як джерело утворення сенсу та мотивів [2]. Цінності виступають однією

з найважливіших смислових структур, які формують перспективу та модель майбутнього, які мають велику значимість для особистості.

Задля реалізації поставленої мети, нами було проведено пілотажне дослідження, в якому ми спробували дослідити основні ціннісно-смислові орієнтації студентів за допомогою комплексу емпіричних методик, а саме: «Тест смисложиттєвих орієнтацій СЖО» Д. Леонтьєва [3] та «Ціннісні орієнтації» М. Рокича [4]. Вибірку склали студенти факультету психології СНУ ім. Лесі Українки віком від 18 до 21 років (загальна кількість 40 осіб).

Аналіз отриманих результатів за першою методикою дозволив зробити наступні висновки:

– загальний показник осмисленості життя у студентів (= 104 бали) відповідає середньому показнику для юнаків, та вище середнього для дівчат, що в цілому є прийнятним для даної вікової категорії;

– за шкалою «цілі життя» у 47 % опитуваних було виявлено низькі показники (тобто відсутність чітких установок, цілей та мотивації) та у 53 % респондентів – високий результат (засвідчує наявність чітких цілей у житті, проте відсутність особистісної відповідальності за їх реалізацію);

– результати за шкалою «процес та емоційна насиченість життя» виявилися такими: більша частина опитуваних (67 % осіб) продемонстрували низькі результати, що відповідає незадоволеності життям в теперішньому, тоді як лише 33 % засвідчили, що сприймають процес свого життя як цікавий, емоційно насичений та наповнений змістом;

– за шкалою «результативність життя» у 58 % респондентів було виявлено незадоволеність прожитою частиною, тоді як 42 % оцінюють своє життя як доволі продуктивне та результативне;

– за шкалою «локус контролю Я» 22 % діагностованих засвідчили невпевненість у власних силах та нездатність контролювати події власного життя, а 78 % студентів-психологів мають уявлення про себе, як сильну особистість, що володіє достатньою свободою вибору для побудови свого життя;

– результати за шкалою «локус контролю життя» є такими: 64% досліджуваних впевнені в тому, що особистості дано право контролювати власне життя та вільно приймати рішення; 36 % осіб переконані у тому, що життя людини непідвладне свідомому контролю.

За методикою М. Рокича «Ціннісні орієнтації», що включає в себе два види цінностей (термінальні та інструментальні) ми виявили найбільш та найменш значимі групи цінностей. Отримані результати засвідчили, що в ієрархії термінальних цінностей студентів-психо-

логів важливими є: здоров'я (46 % осіб), щасливе сімейне життя та кохання (32 % респондентів), кар'єра, робота та матеріально забезпечене життя (22 % студентів). З-поміж неважливих було визначено: краса природи та мистецтва (12 % осіб) і творчість (25 % опитаних). З переліку інструментальних цінностей на першому місці виявилися: життєрадісність (35 % респондентів) та сміливість в відстоюванні власної думки (65 % осіб). Решта інструментальних цінностей були рівнозначно представлені.

Висновки. Ціннісні орієнтації є центральними в системі особистісних утворень, адже визначають мотивацію поведінки та суттєво впливають на всі сторони життєдіяльності людини. Аналіз результатів проведеного дослідження засвідчив, що переважна більшість студентів незадоволені прожитим життям, оцінюють його, як таке, що не позбавлене змісту та досі перебувають у пошуку сенсу буття. Проте значна частина опитуваних вирізняються потужним потенціалом для реалізації себе як особистості і професіонала та є доволі цілеспрямованими та впевненими у собі.

Джерела та література

1. Зейгарник Б. В. Очерки по психологи аномального развития личности / Б. В. Зейгарник. – М.: МГУ, 1980. – 157 с.
2. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Д. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 2007. – 511 с.
3. Леонтьев Д.А. Тест смысложизненных ориентации (СЖО). 2-е изд. – М.: Смысл, 2000. – 18 с.
2. Психологические тесты / Под ред. А. А. Карелина. – М., 2000. – Т. 1. – С. 25–29.

Коширець В. В. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та безпеки життєдіяльності СНУ імені Лесі Українки
Назарук І. – студентка IV курсу факультету психології СНУ імені Лесі Українки

Особливості особистісного простору військовослужбовців з ознаками ПТСР

Постановка проблеми. Дослідження особистісного простору військовослужбовців – це актуальний напрямок вивчення у психології в сучасних умовах життя, коли є великий інтерес до військової

справи та осіб, які виконують свій військовий обов'язок. Водночас недостатньо вивченими є аспекти цієї проблематики, що стосуються питання організації особистісного простору військових, які мають ознаки посттравматичного стресового розладу (ПТСР). Участь у бойових діях впливає на свідомість людини, піддаючи її серйозним якісним змінам. Посттравматичні стресові порушення сприяють формуванню специфічних сімейних відносин, особливих життєвих сценаріїв і можуть впливати на все подальше життя людини [1].

Метою дослідження є аналіз та систематизація наукових і практичних знань про особливості особистісного простору військовослужбовців з ознаками ПТСР.

Результати дослідження. В останні десятиліття у вітчизняній психології сформувався новий методологічний погляд на розуміння буття людини – практичне вивчення особистості як психопросторового явища, що характеризується певною структурою і володіє рядом властивостей і якостей. Ключовими конструктами в межах суб'єктно-середовищного підходу є поняття психологічного простору і психологічної суверенності особистості [2].

С. К. Нартова-Бочавер вказує, що психологічний простір, його виміри (сектори), кордони і їх стійкість можна розглядати як компоненти структури особистості, і як характеристики основних аспектів її функціонування в соціумі, і як компоненти самосвідомості особистості.

Психологічний простір включає комплекс фізичних, соціальних і суто психологічних явищ, з якими людина себе ототожнює (територію, особисті предмети, соціальні прихильності, установки). Ці явища стають значущими в контексті психологічної ситуації, набуваючи для суб'єкта особистісного сенсу, і починають охоронятися всіма доступними йому фізичними та психологічними засобами. Ключове місце в феноменології психологічного простору займає стан його меж (кордонів) – фізичних і психологічних маркерів, які відділяють область особистого контролю і приватності людини [4].

Теоретично обґрунтовано та емпірично виокремлено шість вимірів психологічного простору особистості, які представляють канали взаємодії людини зі світом, або, інакше кажучи, різні онтологічні мови, які відповідають різним потребам людини. Ось ці виміри: I – власне тіло, II – територія, III – особисті речі (артефакти), IV – часовий режим, V – соціальні зв'язки і VI – смаки (цінності). Всі ці

виміри виконують необхідні для самозбереження і самоствердження функції [4].

Стан і збереження психологічного простору, цілісність його кордонів визначає і відображає стан психічного здоров'я індивіда. Порушення кордонів психологічного простору можуть бути проявом і водночас причиною різних форм психічних порушень. В якості важливих складових особистості для оцінки її психологічного стану можна розглядати сформованість вимірювань психологічного простору і стан психологічних меж, їх стійкість. Порушення цілісності кордонів психологічного простору можна засвідчувати у військовослужбовців, які мають яскраво виражені ознаки ПТСР.

На сьогодні дослідження проблем посттравматичного стресового розладу (ПТСР) стає все більш актуальним не лише в медичному, але і в соціально-психологічному аспекті. Це пов'язано, перш за все, з масштабом розгортання та дією впливу збройного конфлікту і локальної війни на території України. Як і будь-який конфлікт або критична ситуація, збройні конфлікти не проходять без ускладнень, які не закінчуються з припиненням конфлікту або виходом з нього. Це і обумовлює вивчення психологічного стану та особливостей прояву ПТСР у людей, які пройшли через збройні конфлікти, з метою їх реадaptaції до мирних умов життя, збереження здоров'я і працездатності. ПТСР у військовослужбовців виникає, як правило, після впливу травмуючих на психіку умов бойових обставин і може проявитись через певний проміжок часу.

Психологічні наслідки участі в бойових діях призводять до того, що в умовах вже мирного часу, через загострене почуття справедливості, підвищену тривожність, «вибухові» реакції, що періодично виникають у відповідь на будь-які подразники, депресивні стани, у ветеранів порушується соціальна взаємодія, виникають сімейні конфлікти та проблеми з працевлаштуванням. У таких людей втрачається інтерес до суспільного життя, знижується активність при вирішенні життєво важливих проблем [3].

Висновки. ПТСР призводить до порушення цілісності меж особистісного простору військових, оскільки впливає на звичний ритм життя людини, змінює її установки, цінності, пріоритети, впливає на соціальну взаємодію, тобто перебудовує усю структуру особистісного простору. Таким чином можна говорити про депривованість простору, тобто неможливість управляти взаємодією зі світом, що в свою чергу призводить до дезадаптації особистості військового.

Джерела та література

1. Гриб А. Є. Посттравматичний стресовий розлад у військовослужбовців – учасників бойових дій / А. Є. Гриб. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medpsychology.pp.ua/посттравматичний-стресовий-розладу>
2. Мартиросян К. В. Суверенность психологического пространства как показатель субъектности личности / К. В. Мартиросян // Актуальные проблемы социальной психологии. – Волгоград: Изд-во ФГОУ ВПО ВАГС, 2010: матер. межд. наук.-практ. конф., г. Волгоград, 26 мая 2010 г. – 218 с.
3. Матяш М. М. Український синдром: особливості посттравматичного стресового розладу в учасників антитерористичної операції / М. М. Матяш, Л. І. Худенко // Український медичний часопис. Актуальні питання клінічної практики. – К., 2014. – № 6 (104).
2. Нартова-Бочавер С. К. Человек суверенный: психологическое исследование субъекта в его бытии / С. К. Нартова-Бочавер – СПб.: Питер, 2008. – 400 с.

Повар К. О. – студентка IV курсу
факультету психології
СНУ імені Лесі Українки

Федотова Т. В. – кандидат психологічних
наук, доцент кафедри загальної
та соціальної психології
СНУ імені Лесі Українки

Проблема статевої ідентичності особистості в психології

Актуальність дослідження. У сучасних умовах швидкого розвитку науково-технічного прогресу відбуваються значні зміни в статевої ідентифікації завдяки збільшенню впливу на свідомість людини ЗМІ, впровадження модних тенденцій фемінізації чоловіків та маскулінізації жінок, популяризація нетрадиційної сексуальної орієнтації, тощо. У зв'язку з цим, гендерні особливості, які суспільство приписує представникам жіночої та чоловічої статі не залишились такими, як раніше. Таким чином, дослідження проблеми статевої ідентичності особистості є однією із найактуальніших у сфері психології.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі феномену ідентичності в психологічній літературі, а також статевої ідентичності як важливого компоненту ідентифікаційної матриці особистості.

Виклад основного матеріалу. Ідентифікація особистості розглядається як процес, спрямований на задоволення первинних потреб біогенного характеру та виступає як рушійна сила життєдіяльності особистості. А. Ватерман стверджує, що для формування ідентичності важливими є чотири сфери: прийняття та переоцінка релігійних та моральних переконань, вибір професії, прийняття системи соціальних ролей та формування політичних поглядів [1].

Ідентифікація включає в себе такі компоненти як статево-рольова ідентичність (усвідомлення своєї статевої приналежності у поєднанні із переживанням ним власне рівня фемінності чи маскулітності), прийняття себе представником певної статі (прийняття психологічних якостей та моделей поведінки, притаманних їхній біологічній статі) [6].

Статево-рольова ідентичність є одним із компонентів самосвідомості особистості. Засвоєння певних статевої ролей та спроби відповідати наявним стереотипам може бути реалізоване завдяки функціонуванню механізмів суспільного впливу схожого на інформаційний (прагнення відповідати нормам та загальноприйнятим стандартам, бажання бути правим) та нормативний тиск (неприйняття та засудження соціумом учасників, поведінка яких є неадекватною стосовно традиційних гендерних норм даного соціуму, бажання адаптуватись у суспільстві) [2].

Процесу формування статево-рольових стереотипів та установок характерний тісний зв'язок із психосексуальним розвитком особистості. У своїй роботі ми спираємося на теорію І. Кона, згідно з якою, існує 7 послідовних етапів психосексуального розвитку: 1) пренатальний (від зачаття до народження, відбувається кодування майбутньої статевої поведінки); 2) парапубертатний (від народження до 6 років, формування статевої самосвідомості та стереотипів статево-рольової поведінки); 3) препубертатний період (7–11 років, продовження формування стереотипів статево-рольової поведінки); 4) пубертатний період (12–16 років, статево дозрівання в поєднанні з формуванням основних фаз розвитку статевого потягу); 5) перехідний період становлення сексуальності (17–26 років, прояви потреб та здатності до психологічної близькості інтимного характеру з іншою особою); 6) період зрілої сексуальності (27–55 років, ведення регулярного

статевого життя, піклування старшого покоління про молодше); 7) інволюційний період (від 55 років і старше, зниження сексуальної активності, регрес лібідо, переживання повноти життя та задоволеності) [5].

За теорією ідентифікації Дж. Кагана та П. Массена, ідентифікація повинна виникати на ґрунті ідентифікації із одним з батьків чи членів родини [4]. Маскулінність передбачає такі типи поведінки, яких очікує суспільство від чоловічої статі, відображає незатребуваність стосовно міжособистісних контактів. Фемінність включає види активності, що орієнтуються на заохочення взаємно-корисних якостей при здійсненні міжособистісних взаємодій. Ця роль орієнтується на образ матері [3].

Багатофакторна теорія статевої ідентичності Спенса передбачає формування ідентифікації на базі зразків поведінки батьків у поєднанні з спостереженням за оточуючим середовищем. Вона включає: статево-рольову ідентичність, статево-рольові стереотипи, статево-рольову поведінку, вподобання та сексуальні переваги [2].

Висновки дослідження. Проблема ідентичності особистості є однією із центральних у психології. Статево-рольова ідентичність – усвідомлення особистістю власної статевої приналежності через переживання суб'єктом власної фемінності чи маскулінності. Формування статево-рольової ідентичності зумовлене культурою гендерних стереотипів та тісно пов'язане із психосоціальним розвитком особистості, який триває усе життя людини. Представники різних психологічних шкіл досліджуючи проблему статево-рольової ідентичності говорять, що вона формується завдяки та на базі поведінки батьків, або осіб, які їх замінюють. Дитина орієнтується на поведінку оточуючих людей, засвоює її моделі, ідентифікує себе як представника певної статі. Поступово у цей процес включається більш складніша система потреб, мотивів, інтересів, міжособистісних стосунків, яка сприяє подальшому розвитку, ускладненню, усвідомленню уявлень про себе як представника певної статі.

Джерела та література

1. Берн Ш. Гендерная психология. / Шон Берн. – СПб.: Прайм-Еврознак, 2007. – 318 с.
2. Горностай П. П. Гендерна соціалізація та становлення гендерної ідентичності. / П. П. Горностай. // Основи теорії гендеру: Навчальний посібник. – К.: «К.І.С.», 2004. – С. 132–155.

3. Ильин Е.П. Пол и гендер / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2010. – 688 с.
4. Каган В. Е. Семейные и полоролевые установки у подростков / В. Е. Каган // Вопросы психологии. 1987. – № 2. – С.44–52.
5. Кон И. С. Психология ранней юности. / И. С. Кон. – М.: Просвещение, 1989. – 254 с.
6. Шабурова О. В. Гендер. / О. В.Шабурова. // Социальная философия: Словарь. – М., 2003. – С. 67–71.

Шкарлатюк К. І. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та безпеки життєдіяльності СНУ імені Лесі Українки
Плісецька С. В. – студентка денної форми навчання ННЦПО спеціальність «Психологія» СНУ імені Лесі Українки

Особливості формування ефективних копінг-стратегій працівників дошкільних закладів

Постановка проблеми. Професія педагога пов'язана зі значними ризиками для фізичного і психічного здоров'я особистості. Це пояснюється тим, що праця педагога належить до складних, стресогенних, найбільш напружених у психологічному плані, таких, що вимагають від людини великих резервів самовладання й саморегуляції [3]. Педагог постійно залучений до різноманітних швидкозмінних соціальних ситуацій, на які повинен мобільно і конструктивно реагувати. Особливо це має значення в умовах дошкільної освіти, де відповідальність за життя і здоров'я дітей вкрай висока. Більша частина робочого дня вихователя дошкільного навчального закладу проходить в емоційно напруженій обстановці: емоційна насиченість діяльності, постійна концентрація уваги, підвищена відповідальність за дітей. Ці та інші чинники впливають на емоційне і фізичне самопочуття педагога: з'являється нервозність, дратівливість, втома, різні нездужання. В окремих випадках емоційна напруга може досягати критичної межі і проявляється у професійному вигоранні фахівця. При цьому педагог повинен приймати виважені рішення, зберігати внутрішню рівновагу, бути доброзичливим у ставленні до дітей та колег.

Мета дослідження – виявлення ефективних копінг-механізмів у структурі професійної діяльності працівників дошкільного закладу в умовах професійного стресу.

Результати дослідження: У результаті теоретичного та емпіричного дослідження було з'ясовано, що для подолання складних стресових ситуацій кожна людина використовує індивідуальні копінг-стратегії стратегії за допомогою особистого досвіду та психологічних резервів (особистісні ресурси або копінг-ресурси). Аналіз досліджень стосовно реалізації копінг-поведінки у професійній діяльності доводить, що ефективна копінг-поведінка повинна включати такі професійно-особистісні компоненти: професійно спрямовану мотивацію, усвідомлення професійних позицій, конструктивний стиль взаємодії, професійний досвід, рефлексивні здібності та адекватну самооцінку.

Висновки. Вихователь дошкільного навчального закладу повинен уміти володіти своїми емоціями та почуттями. Зовнішнє стримування емоцій, коли всередині відбувається бурхливий емоційний процес, не призводить до заспокоєння, а, навпаки, підвищує емоційне напруження і негативно позначається на здоров'ї фахівця. Для вихователя дошкільного навчального закладу важливими є такі професійні якості: терплячість, витримка, активність, оптимізм. Вихователю дошкільного навчального закладу важливо навчитися отримувати позитивні емоції і протидіяти негативним. Для збереження та підтримки психічного здоров'я педагога потрібно формувати позитивне мислення, оптимізм, вчитись керувати власними емоціями, проявляти доброзичливе ставлення до людей, любов до себе та оточення.

Профілактика негативного впливу стресу на організм полягає в зменшенні часу або сили дії стресових факторів на людину засобами саморегуляції дихання, мислення, уяви або тону м'язів. Такі профілактичні заходи можна здійснювати як під час перебування в стресовій ситуації, так і одразу після виходу з неї. Це низка психокорекційних методів, що допомагають гармонізувати психоемоційний стан людини, яка страждає від стресів та їхніх наслідків.

Психологічну стійкість підтримують внутрішні (особистісні) ресурси й зовнішні (міжособистісна, соціальна підтримка).

До внутрішніх ресурсів можна, у першу чергу, віднести:

– погодженість реального і бажаного образу Я особистості, самоповагу;

Оцінка цієї відповідності впливає з порівняння уявлень про себе «такого, яким я є насправді» (Я - реальне) і - «яким я хотів би бути» (Я - бажане).

– відповідність досягнень рівню домагань;

– відчуття сенсу життя, свідому діяльність й поведінку; віру в досяжність поставлених цілей;

- посилення власного життєвого потенціалу і життєстійкості;
- підтримку мотивації педагогічної діяльності;
- підвищення професійної самосвідомості педагога;
- гарне фізичне здоров'я, витривалість;
- вміння використовувати ефективні способи подолання стресу;
- використання ефективних форм і методів оздоровчої роботи для проведення навчальних занять та виховних заходів, психолого-розвивальних, корекційних, оздоровчо-реалібітаційних тренінгів, метою яких є розвиток особистості, покращення стану психічного здоров'я педагога.

Основними зовнішніми ресурсами є міжособистісна й соціальна підтримка – емоційна підтримка близьких, друзів, співробітників, їх конкретна допомога у справах тощо. Це дає можливість людині здійснювати емоційне розкриття, переживати почуття згуртованості. Важливими є також збереження або бажана зміна статусу – сімейного, посадового, соціального.

Джерела та література

1. Водопьянова Н. Е. Синдром выгорания: диагностика и профилактика / Н. Е. Водопьянова, Е. С. Старченкова. – СПб. : Питер, 2005. – 336 с.
2. Коцан І. Я. Психологія здоров'я людини: навч. посіб. / І. Я. Коцан, Г. В. Ложкін, М. І. Мушкевич ; за ред. І. Я. Коцана. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 316 с.
3. Титаренко С. А. Збереження психічного здоров'я вихователя дошкільного навчального закладу як умова ефективності професійної діяльності / С. А. Титаренко // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Сер. : Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 30.– С. 175–182.

Савенко Д. – аспірант IV курсу кафедри вікової та педагогічної психології Рівненського державного гуманітарного університету, старший викладач кафедри психології Рівненського інституту Університету «Україна», практичний психолог Рівненського міського палацу дітей та молоді

Сутнісні аспекти кризи самоідентичності жінки-матері

Постановка проблеми. Вивчення становлення жіночої ідентичності потребує синтезу уявлень про розвиток особистісної і гендерної

ідентичностей жінки як взаємопов'язаних цих процесів. Такий підхід дозволяє розглядати жіночу ідентичність як гендерно марковану особистість, в структурі якої проявляються сутнісні ознаки, такі як: як відчуття власної самототожності, цілісності, внутрішньої безперервності, набувають певного змістовного наповнення через набір ідентичностей «Я як особистість», «Я як донька», «Я як жінка», «Я як дружина (або коханка)», «Я як мати».

Мета дослідження – проаналізувати сутнісні аспекти кризи самоідентичності жінки-матері.

Результати дослідження. Питання формування жіночої ідентичності розглядало багато дослідників з різних напрямів психології: М. Г. Ткалич, Г. Г. Філіпова, Л. Б. Шнейдер, Е. Берн, М. Мід, Кон, Дж. Батлер, Дж. Мітчелл, Ж. Роуз, А. Ваттерман, К. В. Коростеліна, Дж., М. І. Боришевський, Д. А. Леонт'єв та багато інших. Проте мета даної роботи – проаналізувати кризу ідентичності, яка пов'язана з формуванням материнської ролі.

Криза ідентичності – в теорії Еріксона – період часу, під час якого людина вирішує такі питання, як «що я собою представляю», «куди я йду?» [1, 78]. Таким людям часто не вистачає уявлення про власну соціальну роль, і вони будуть гіпотези про те, яка роль підходить їм в даний момент [4, 265].

Загалом, криза гендерної ідентичності – не проблема окремої особистості, а стан психологічного неблагополуччя, характерний для значної частини жінок-матерів. Тому даний феномен має не лише психологічну, але й соціальну природу [3].

З двохсот досліджених матерів 85% підтвердили факт, що по досягненню дитиною двохрічного віку (період сепарації) перебували у стані розгубленості, стані дифузії, роздвоєння (один із станів описаний Е. Еріксоном). Основна тривога жінок полягала у внутрішньому конфлікті: прагнення особистісної реалізації та бажання залишитися в ролі хорошої мами.

Крутікова О. І. сутнісні аспекти ідентичності, що сукупно представляють собою її специфічні ознаки [2, 193]:

- самототожність (відчуття тотожності самому собі), яка виявляється в автентичності переживань, тобто відповідності реальних почуттів усвідомлюваним, а також суб'єктно осягнутих і зовні відображених; автентичності бажань та потреб, тобто відповідності реальних бажань і потреб усвідомлюваним, а також суб'єктно осягнутих і внутрішньо задоволених;

- цілісність – несуперечливість, узгодженість уявлень про себе; єдність і послідовність поведінки і психічних процесів особи;
- стійкість – здатність зберігати внутрішню тотожність і цілісність, відчуття себе, свого існування як особистості незмінним, незалежно від зміни ситуації, ролі, самосприйняття;
- безперервність свого існування у часі і просторі, коли минуле, теперішнє і майбутнє переживаються як єдине ціле, визначаючи цілісність життєвого досвіду;
- динамічність – постійний саморозвиток, безперервність процесу набуття ідентичності (головно шляхом здійснення автентичних виборів);
- схожість/відмінність – відчуття людиною власної неповторності, унікальності свого життєвого досвіду, усвідомлення своєї сутності як відмінної від усіх інших і водночас як подібної (співвіднесеність з іншими).

Висновки. При народженні формується нова для жінки роль матері, проте до періоду сепарації ця роль неусвідомлено приймається. Під час психологічного відокремлення від дитини жінка починає шукати нові шляхи самореалізації і тим самим переживає кризу ідентичності.

Джерела та література

1. Еріксон Е. Идентичность: юность и кризис; [Е. Еріксон; общ.ред. и предисл. А. В. Толстых, пер. А. Д. Андреева]. – М., 1996. – 344 с.
2. Крутікова О.І. Конституювання жіночої ідентичності в контексті материнсько-доньчиних стосунків / О. І. Крутікова // Гендерна психологія. – 2010. – № 3. – С. 192–202.
3. Малкіна-Пих І. Г. Гендерна терапія. Довідник практичного психолога [Електронний ресурс] / І.Г. Малкіна-Пих. – 2003. – Режим доступу: <http://medbib.in.ua/gendernaya-identichnost-41836.html>
4. Хьел Л. Зигер Д. Теорії личности / Л.Хьел. Д. Зигер. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2007. – 607 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).

Савчук О. В. – студентка V курсу
ННЦПО СНУ імені Лесі Українки

Теоретичні засади психологічного супроводу дітей

Постановка проблеми. Проблема психологічного супроводу дітей на даний час залишається недостатньо розробленою для сучасної пси-

хологічної науки. Ряд науковців відзначають, що супровід передбачає підтримку природних реакцій, процесів і станів особистості. Дієвий психологічний супровід, відкриває перспективи індивідуального росту, допомагає дитині увійти в ту «сферу», яка їй недоступна.

Вітчизняні дослідники визначають психологічний супровід, як комплексний метод забезпечення психологічної безпеки дитини, озброєння її ресурсами для самостійної протидії негативним впливам, а також умінням формувати власний спосіб пристосування до конкретного соціального середовища.

Психологічний супровід дітей являє собою систему професійної діяльності психолога, спрямовану на створення психолого-педагогічних умов, що сприяють навчанню та психологічному розвитку особистості в ситуаціях взаємодії у конкретному середовищі.

Метою статті є аналіз теоретичних положень проблеми психологічного супроводу дітей.

Результати дослідження. Багато дослідників відзначають, що супровід «передбачає підтримку природно розвинутих реакцій, процесів і станів особистості». Більше того, успішно організований психологічний супровід відкриває перспективи особистісного зростання, допомагає людині увійти в ту «зону розвитку», яка їй поки що недоступна.

Аналіз інших трактувань психологічного супроводу в дослідженнях різних авторів показав таке їх бачення: психологічний супровід як система професійної діяльності психолога, спрямована на усвідомлення соціально-психологічних умов для успішного навчання і психологічного розвитку дитини в ситуаціях шкільної взаємодії (М. Бітянова); психологічний супровід як позиція психолога по відношенню до суб'єктів взаємодії, де основними принципами роботи є включення, участь, забезпечення (Т. Чіркова); психологічний супровід як мультидисциплінарний метод, який забезпечує єдність зусиль педагогів, психологів, соціальних і медичних працівників, базується на формуванні ними орієнтаційного поля розвитку, де відповідальність за діяльність несе сам суб'єкт розвитку (Є. Казакова) [2].

А. Журавель під поняттям «психологічний супровід» розуміє процес організації та проведення комплексу заходів з метою подолання ускладнень, підвищення рівня загальної та ситуативної психологічної стійкості і сприяння ефективному виконанню завдань в різних умовах діяльності [1].

На думку науковців О. Казакової та Н. Крилової, під поняттям «супровід» слід розуміти таку допомогу, в основі якої лежить збереження максимальної волі й відповідальності суб'єкта розвитку за вибір варіанту вирішення актуальної проблеми [3].

М. Мушкевич, зазначає, що психологічний супровід це системна діяльність психолога, спрямована на створення комплексної системи клініко-психологічних, психолого-консультативних і психотерапевтичних умов, що сприяють розвитку знань, умінь і навичок, успішній адаптації, реабілітації, особистісному становленню, нормалізації стосунків з метою успішної інтеграції та самореалізації особистості [4].

Стає очевидним, що у визначенні поняття супроводу поки немає завершеного цілісного наукового опису. В силу неоднорідності і об'ємності цього поняття, а часто й нечіткості предмета дослідження в ньому виділяються ознаки, що відносяться до різних галузей наукового знання: педагогіки, соціальної педагогіки, психології, соціології. Так, науковці виділяють поняття соціально-педагогічного супроводу, що діалектично пов'язаний як із соціальним вихованням, так і з соціальним навчанням. Безсумнівно, якщо супровід є фактором виховання, то виховання є цільовою функцією соціально-педагогічного супроводу.

В цілому, психологічний супровід є поняттям, досить поширеним у роботі з різною категорією осіб, і власне цей вид психологічної діяльності слід відрізняти від інших видів допомоги у складних життєвих ситуаціях.

Висновки. Аналіз психологічної літератури дозволяє стверджувати, що на сьогоднішній день супровід – це особлива форма здійснення пролонгованої соціальної та психологічної допомоги. На відміну від корекції вона передбачає не «виправлення недоліків і перебудову», а опору на власні можливості і створення на цій основі психологічних умов для відновлення зв'язків зі світом людей. На наш погляд, ідеї психологічного супроводу найбільшою мірою відповідають прогресивним ідеям вітчизняної психології, педагогіки та соціальної роботи. У кожному конкретному випадку завдання супроводу визначаються особливостями особистості, яким надається психологічна допомога, і тієї ситуації, в якій здійснюється супровід.

Джерела та література

1. Журавель А. Психологічний супровід оперативно-службової діяльності особового складу підрозділів охорони державного кордону України 2006 года: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.09 / А. Журавель;

- Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельницький, 2006. – 20 с.
2. Казакова Е. Комплексное сопровождение развития учащихся в образовательном процессе (аналитические материалы) / Е. Казакова. – СПб., 1998. – 213 с.
  3. Крылова Н. Можно ли управлять педагогической поддержкой, а если можно, то как? / Н. Б. Крылова // Народное образование. – 2000. – № 3. – С. 32–41.
  4. Мушкевич М. Психологічний супровід сім'ї з проблемними дітьми / М. Мушкевич // РДГУ. – Випуск 1, 2013. – С.91–94.

Тургенєва В. С. – студентка III курсу факультету психології

СНУ імені Лесі Українки

Шкарлатюк К. І. – кандидат

психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та безпеки

життєдіяльності СНУ імені Лесі Українки

Особливості професійного вигорання працівників поліції

Постановка проблеми. Професійна діяльність працівників поліції характеризується насиченістю стресогенних чинників (великою відповідальністю; складністю професійного спілкування; переважаням негативних емоцій під час спілкування), що можуть зумовити професійне вигорання фахівців. Залученість до різноманітних швидкозмінних соціальних ситуацій, їх висока емоційна напруженість, готовність до мобільності і конструктивних реакцій, повторюваність стресів часто призводить до професійного вигорання працівників. У зв'язку з цим виникає потреба керування емоційними станами, а відтак, пошуку найбільш ефективних способів емоційної регуляції й саморегуляції в напружених ситуаціях професійної діяльності.

Мета дослідження полягає у визначенні змісту, специфіки та особливостей профілактики професійного вигорання працівників поліції.

Результати дослідження. Професійне вигорання – це синдром, що розвивається на тлі хронічного стресу і веде до виснаження емоційно-енергетичних і особистісних ресурсів працюючої людини. Професійне вигорання виникає в результаті внутрішнього накопичення негативних емоцій без відповідної «розрядки» або «звільнення» від них. Професійне вигорання починається з робочого стресу, який ви-

робляє почуття напруженості, дратівливість і втому, поки працівник не впадає в апатію, цинізм або жорсткість в якості захисного механізму.

Особливостями діяльності співробітників поліції є детальна правова регламентація діяльності, наявність владних повноважень по відношенню до громадян, підвищена відповідальність за результат, нестабільний графік роботи, психічні та фізичні перевантаження, екстремальність служби, необхідність працювати понаднормово в будь-який момент.

Специфіка правоохоронної діяльності полягає у складності умов її здійснення, психоемоційні та фізичні перевантаження призводять до порівняно швидкого розвитку професійної деформації особистості співробітника силових структур. Емоційні порушення можуть ініціювати незадоволеність співробітників поліції різними аспектами своєї діяльності, призводять до зниження працездатності, погіршення стану здоров'я, професійної втоми і багатьох інших факторів.

А. В. Буданов виділяє три групи факторів, які призводять до утворення професійної деформації: фактори, зумовлені специфікою діяльності органів правопорядку; фактори особистісних властивостей; фактори соціально-психологічного характеру [2].

Накопичення негативних емоцій (тривожність, страх, агресія та ін.) в професійній сфері, а також тривале переживання будь-яких сильних емоцій стають причинами стресу і провокують різні прояви психоемоційних порушень – фрустрацію, депресію тощо. Останні, в свою чергу, при відсутності заходів по виходу з цього стану і його профілактики призводять до професійної деформації і вигорання. Відсутність стратегії управління професійним стресом, недолік уваги до профілактики робочих дистресів, синдрому вигорання та реабілітації після них зумовлюють плінність кадрів, зниження трудової мотивації, професійну безвідповідальність, втрату ініціативи і творчої активності як наслідок затяжного дистресу та вигорання.

Основними напрямками управління професійним стресом, зокрема, профілактики дистресу і синдрому вигорання виступають: інформування працівників та їх емоційно-психологічна підтримка, підвищення значущості професійної діяльності. Для зниження організаційних чинників ризику негативних наслідків робочих стресів і вигорання, доцільно формувати високу психологічну стресостійкість а також культуру здоров'я. З цією метою можна використовувати психологічне консультування, психологічні тренінги з комплексом психодіагностики професійного стресу й проявів вигорання.

Будь-яка робота має негативні аспекти і позитивний потенціал досягнення успіху, задоволення від професійної реалізації. З метою професійного саморозвитку співробітникам можна рекомендувати: отримання нових знань, умінь та навичок; визначення нових професійних і життєвих цілей; особистісний ріст, підвищення рівня психологічної культури, компетентності у спілкуванні; розвиток активності, ініціативності, лідерського потенціалу; раціональний режим праці і відпочинку, здоровий спосіб життя; періодичну конструктивну переоцінку власних досягнень; освоєння прийомів саморегуляції.

Висновки. З метою оптимізації емоційного стану працівників поліції, а відтак – поліпшення психологічного клімату та підвищення рівня ефективності діяльності використовуються різні методи і способи надання психологічної допомоги. Використання засобів психопрофілактики та психокорекції дозволить забезпечити більш високий рівень успішності поліцейських у їх професійній діяльності.

Джерела та література

1. Коцан І. Я. Психологія здоров'я людини: навч. посіб. / І. Я. Коцан, Г. В. Ложкін, М. І. Мушкевич ; за ред. І. Я. Коцана. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – 316 с.
2. Профілактика посттравматичних стресових розладів: психологічні аспекти : методичний посібник / [упор.: Д. Д. Романовська, О. В. Ілащук] – Чернівці : Технодрук, 2014. – 133 с.
3. Сергєєва І.В. Індивідуальні особливості емоційної сфери особистості й емоційної регуляції діяльності // Проблеми загальної та педагогічної психології: Зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. – К., 2003. – Т.5. – Ч.4. – С. 272–282.

Цвид-Ендрю Н. В. – слухачка денної форми навчання факультету післядипломної освіти, спеціальності «Психологія», СНУ імені Лесі Українки
Кордунова Н. О. – кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки та вікової психології СНУ імені Лесі Українки

Психологічні аспекти переживання щастя студентською молоддю

Постановка проблеми. Людина завжди прагнула щастя і завжди думала про щастя. Людвиг Фейєрбах писав: «Де немає прагнення

щастя, там немає і прагнення взагалі. Прагнення щастя – це прагнення прагнень». Але щастя – це дуже суб'єктивне поняття, адже кожен його розуміє по-своєму. Але найголовніше в тому, що якою би щасливою не була людина, вона завжди буде хотіти щастя. Щастя – це одна з базових цінностей людини. Тому тема щастя актуальна завжди, особливо за наявності особистісних проблем, соціальних, політичних, економічних.

Вивчення переживання щастя та окремо соціального і емоційного інтелекту привертало увагу численних науковців [1 ; 4]. Однак, у дослідженнях не було показано зв'язку між цими параметрами. Звичайно ж, досліджувався вплив особистісних особливостей та характер цього впливу на переживання щастя, але раніше не показувалось, як впливає емоційна та соціальна розумовість на переживання щастя. Тому ми і присвячуємо цю роботу саме дослідженню взаємозв'язку переживання щастя та емоційного і соціального інтелекту.

Найзагальніше розуміння ідей щастя було сформульовано ще давніми філософами, такими як Аристотель, Сократ, Епікур, Платон, а також Кантом, Гегелем, Марксом та іншими. З 60-х років 20-го століття: А. Маслоу, Г. Олпорт, Е. Еріксон, К. Р. Роджерс, В. Франкл, М. Селігман та інші. У вітчизняній психології дослідження різних аспектів проблеми щастя ведуться І. А. Джидар'ян [2], Д. А. Леонтьєвим [3], В. А. Петровським та ін.

Мета дослідження: виявити характер зв'язку емоційного і соціального інтелекту та переживання щастя студентською молоддю.

Для реалізації мети були поставлені такі *задачі*: 1) Проведення теоретичного аналізу проблеми щастя та його зв'язку з емоційним та соціальним інтелектом. 2) Визначення рівня переживання щастя в обох групах студентів.

3) Визначення рівня емоційного та соціального інтелекту у двох групах студентів. 4) Виявлення характеру зв'язку між загальним емоційним і загальним соціальним інтелектом та переживанням щастя у кожній групі студентів.

Об'єктом дослідження є емоційний та соціальний інтелект.

Предмет дослідження – взаємозв'язок емоційного та соціального інтелекту і переживання щастя студентською молоддю.

Методи дослідження: Діагностичні методи: Оксфордський опитувальник щастя, методика дослідження соціального інтелекту Дж. Гілфорда й М. Саллівена (адаптація О.С. Михайлової (Альошиної)),

опитувальник на емоційний інтелект ЕмІн Д. Люсіна, методика М. Холла на емоційний інтелект.

Статистичні методи: кореляційний аналіз Спірмена, непараметричний критерій U-Манна-Уїтні.

Результати досліджень. У дослідженні взяли участь 62 студента, які навчаються на 1-му та 2-му курсі в СНУ ім. Лесі Українки: 26 студентів – політологів та 36 – географів. Вік студентів 18–19 років. Усі студенти навчаються на денному відділенні.

Процедура дослідження складається з декількох етапів: 1) пошук методик для дослідження, 2) вибір двох груп досліджуваних, 3) проведення емпіричного дослідження, 4) обробка результатів за всіма чотирма методиками (підрахування балів; визначення рівня переживання щастя в кожній групі студентів; виявлення наявності статистично значущих відмінностей між двома групами; визначення рівня емоційного та соціального інтелекту у двох групах студентів; виявлення характеру зв'язку між загальним емоційним і загальним соціальним інтелектом та переживанням щастя у кожній групі студентів; виділення основних складових емоційного і соціального інтелекту, які зв'язані з переживанням щастя у кожній групі).

Отже, у ході нашого дослідження виявилось, що географи відчують себе більш щасливими, ніж політологи (очевидно, загальна політична ситуація в країні має більший вплив на емоційний стан студентів-політологів). Однак, загальний рівень соціального інтелекту у політологів трохи вищий, ніж у географів. Проте географи мають вищий рівень емоційного інтелекту по тесту ЕмІн і по тесту М.Холла, ніж політологи.

Після проведення кореляційного аналізу виявилось, що чим вищий у політолога загальний рівень соціального інтелекту, тим менше він себе відчуває щасливим. А у географів – чим вищий загальний рівень емоційного інтелекту, тим більш щасливішими вони себе почувують.

Було виявлено фактори соціального і емоційного інтелекту, які мають зв'язок з переживанням щастя у кожній групі. У групі політологів такий фактор лише один – вміння впливати на свій емоційний стан та інших, яке має прямий зв'язок із переживанням щастя. Тобто, чим більше політолог вміє впливати на емоційний стан інших людей, тим більше він себе відчуває щасливим і навпаки.

У географів складових соціального і емоційного інтелекту, які корелюють з переживанням щастя набагато більше, це: фактор пізнан-

ня систем поведінки, емоційна обізнаність, вміння керувати власними і чужими емоціями, емпатія, вміння розуміти, впливати на чужі емоції та керувати ними.

Висновки. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми взаємозв'язку соціального і емоційного інтелекту з переживанням щастя. Перспективою подальшого дослідження цієї проблеми може бути виявлення тих факторів соціального і емоційного інтелекту, які здійснюють найбільший внесок у забезпечення переживання щастя, а також вивчення зв'язку переживання щастя з духовними перевагами та заняттями різними духовними практиками.

Джерела та література

1. Андреева И. Н. Эмоциональный интеллект: исследование феномена / И. Н. Андреева // Вопросы психологии. 2006, № 3. – С. 78–86.
2. Джидарьян И. А. Счастье в представлениях обыденного сознания / И. А. Джидарьян // Психологический журнал. – 2000. – №2. – С. 40–48.
3. Леонтьев Д. А. Переживание счастья как зависимая переменная в психологических исследованиях / Д. А. Леонтьев // Психология психических состояний. Вып. 6. Казань, 2006. – 306 с.
4. Люсин Д. В. Ушаков Д. В. Социальный и эмоциональный интеллект: От процессов к измерениям / Под. ред. Д. В. Люсина, Д.В. Ушакова. – М. : Институт психологии РАН, 2009. – 351 с.

Мудрик А. Б. – кандидат психологічних наук доцент кафедри загальної та соціальної психології
СНУ імені Лесі Українки
Шолота О. П. – студентка V курсу
факультету психології
СНУ імені Лесі Українки

Вплив нових медіа на масову аудиторію та особистість: теоретичний аналіз проблеми

Постановка проблеми. Розвиток технічних засобів та можливостей змінює сучасну людину та її психологічний портрет. Перебування у просторі нових ЗМК впливає на психічні процеси мислення та сприйняття, закріплює нові форми міжособистісної взаємодії та сприяє розвитку певних рис особистості. На рівні масового впливу на

суспільство взаємодія з новими ЗМІ формує непритаманні раніше стійкі риси маси.

Теоретичним підґрунтям статті є праці М. Маклюена, А. Леонт'єва, З. Фрейда, Ж.Бодріяра, М. Кастельса, Г. П. Бахтіна, Е. Тоффлера, та Г. Лебона.

Комунікативні можливості сучасного інформаційного простору змінюються щодня. Він став важливою частиною життя сучасної людини. Стрімко розвиваються нові медіа, які відразу набувають ознак масовості.

Дослідниця масової комунікації Стройко І. виділяє такі типи нових медіа: інтернет-плеєри теле- і радіо-каналів; відео та аудіо на замовлення; система індивідуальної доставки контенту, інтернет-кінозали, інтернет-сервіси з телевізійним контентом; соціальні мережі (такі як Facebook LinkedIn, Instagram, Foursquare); блоги (такі, як Livejournal), включаючи підкасти та відеоблоги; мережі мікро-блогів (Twitter, Tumblr); онлайн-медіаплеєри (Voxee); інтернет-радіо-сервіси (Pandora) та фото сервіси, такі, як Picasa, Flickr [5].

Діючи в межах віртуального простору таких нових ЗМІ людина тимчасово набуває рис, які характеризують її як частинку маси, яка об'єднана технічно-віртуальною платформою та спільними емоційними характеристиками. Сучасна ж людина щодня стає частиною цього простору. Відвідуючи сайти нових медіа, соцмережі, перевіряючи електронну пошту, вона включається в єдиний простір об'єднаний спільними емоційними й інформаційними характеристиками.

Метою дослідження є визначення вектору впливу нових мас медіа на формування психологічного портрету особистості та вияв нових ознак маси, яка знаходиться в електронному просторі нових ЗМІ.

Результати дослідження. Дослідник психології мас Д. Ольшанський відзначає, що людська система, група або маса, утворює нову соціально-психологічну якість, яку можна зрозуміти тільки через розгляд цієї системи, але не через дослідження окремих індивідів [1, 33]. Тобто, у масі людина тимчасово набуває нових рис характеру, виявляє те, що їй непритаманно.

В. Різун аналізуючи віртуальне масове спілкування, зазначає, що аудиторія виконує активну роль в ньому. А масова комунікація не стільки процес спілкування з масами, скільки процес масифікації людей, тобто, процес створення маси через підключення індивіда до масової свідомості. Відповідно, ЗМК чи ЗМІ мають справу не так із кінцевим результатом (сформованою масою), як з масою у процесі її становлення.

Гюстав Лебон розглядав масу на прикладі натовпу – психологічного феномену, що з'явився в результаті безпосередньої взаємодії індивідів, незалежно від професії, соціального статусу, національності чи причини, яка викликала утворення натовпу. Головним є утворення соціально-психологічної єдності маси – «душі натовпу» [3, с. 70].

3. Фрейд теж досліджував масову соціальну взаємодію, в якій типовими явищами є навіювання, наслідування, підпорядкування лідерові (вожаку) та неусвідомлені колективні уявлення. Він вважав, що потрапляючи у натовп, окрема людина відмовляється від свого «Ідеалу «Я» і замінює його масовим ідеалом, який втілено у вожді. В масі виникає подвійний вид зв'язку – ідентифікація і заміщення «Ідеалу «Я» особистістю вождя [6].

Спираючись на праці А. Леонт'єва можна стверджувати, що будучи частинкою віртуальної маси, мислення людини зазнає змін. Адже, науковець трактував мислення як процес з емоційною (афективною) регуляцією [1]. А нові медіа є емоційно-наповненими, тож мають вплив і на когнітивні операції.

Висновки. Отже, люди, які перебувають у віртуальному просторі нових мас медіа характеризуються змінами у процесі мислення, в них з'являються непритаманні раніше риси характеру та змінюється самоідентифікація, вони відзначаються активністю віртуальної діяльності та соціально-психологічною єдністю.

Також вони об'єднані однаковим інформаційним полем та мають спільні ідеали, які втілені у «вожді», або ж у наборі певних якостей, що культивуються в інформаційному просторі.

Джерела та література

1. Леонт'єв А. Н. Діяльність, свідомість, особистість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vorpsy.ru/issues/1991/916/916111.htm#a7>
2. Ольшанский Д. Психология масс / Д.Ольшанский – П.: СПб, 2001. – 368 с.
3. Різун В. Маси. Текст лекцій – К.: В. Різун, – Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. –118 с.
4. Різун В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 «журналістика та інформація» / В. Різун. – К.: Видавничий центр «Промсвіта», 2008. – 260 с.
5. Стройко І. Нові медіа та тенденція розвитку авторського права та суміжних прав в Україні та світі / І. Стройко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.uba.ua/documents/text/Stroyko_Iryna.pdf
6. Фрейд З. Масова психологія і аналіз людського Я / З. Фрейд [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kniga.scienceontheweb.net/massovaya-psihologiya-analiz.html>

Андрієнко О. Я. – студентка V курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат економічних наук,
доцент кафедри аналітичної економіки
та природокористування
СНУ імені Лесі Українки Ліщук В.І.

Роль місцевого самоврядування у розвитку сфери зеленого господарства

Постановка проблеми. Прискорений розвиток міст і промисловості актуалізує проблеми екологічного стану територій. Підвищити якість міського середовища можливо за умови здійснення комплексу організаційних, техніко-технологічних, проектних та інших робіт. Найбільш ефективний методом покращення екологічних характеристик міського середовища – фахове озеленення міських територій [1]. Зелені насадження відіграють важливу роль у формуванні середовища міста, а також беруть участь в оформленні міських територій.

Функції з озеленення міських територій виконують підприємства зеленого господарства, які, як правило, мають комунальну власність. Відносини, які виникають між підприємствами зеленого господарства й розпорядниками бюджетних коштів, органами місцевого самоврядування і місцевими адміністраціями потребують унормування та узгодження. Виходячи з ситуації, яка склалася упродовж останніх років, коли місцеві органи влади не можуть власним зусиллям вирішити проблеми розвитку екологічно важливої галузі – зеленого господарства, особливо важливої актуальності набувають питання взаємодії різних організацій.

Мета дослідження – оцінювання стану й ролі місцевого самоврядування, окреслення напрямів активізації і підвищення ефективності його роботи у сфері озеленення територій.

Результати дослідження. Організація розвитку та утримання зелених зон населених пунктів згідно із Законом України «Про благоустрій населених пунктів» покладається на органи місцевого самоврядування. Цим же Законом передбачено, що рішення місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо благоустрою території певного населеного пункту є обов'язковими для виконання [2].

За фінансове забезпечення відповідають власники чи користувачі земельних ділянок та органи місцевого самоврядування чи місцеві органи виконавчої влади на землях комунальної чи державної власності. Відповідно до ст. 30 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» організація благоустрою населених пунктів, організація озеленення та охорона зелених насаджень належить до власних повноважень виконавчих органів в галузі ЖКХ. Відділ екології міськвиконкому здійснює лише додаткове фінансування з міського фонду охорони навколишнього природного середовища заходів по збереженню та відновленню природно-заповідного фонду міста [3]. Основні видатки на озеленення фінансуються із загального фонду [4].

Бюджетне фінансування утримання зелених насаджень є недостатнім, тому це призводить до виникнення комплексу проблем [5, с. 138–140]: існуючі озеленені простори перебувають у стані повільної стагнації, що погіршує екологічний, естетичний, функціональний стан території; відсутні програмні й планові документи з утримання та подальшого розвитку об'єктів озеленення області як єдиної системи; відсутня цілісна управлінська структура, адекватна завданням галузі, а нормативно-правова база не адаптована до вимог ЄС; відсутні професійні виробничі ділянки обслуговування зелених насаджень; орієнтація на затратну модель використання бюджетних коштів та благодійних внесків.

Зелене господарство потребує реформування і одним із перспективних напрямів підвищення ефективності його функціонування є створення кластерів, як поєднання різних підгалузей народного господарства, їх співпраця з інститутами інфраструктури, науковими установами, державними органами влади тощо. У сфері озеленення ядром кластера може бути комунальне підприємство, що займається озелененням. Склад інших учасників кластера формують підприємства та установи, діяльність яких безпосередньо пов'язана з забезпеченням озеленення – це місцеві органи влади, що виконують функції основного замовника та за умови створення кластера здійснюватимуть його підтримку; а також освітні та наукові установи [1].

Функціонування кластеру забезпечить синергетичний ефект, який дозволить отримати додаткові переваги від об'єднання нефінансових суб'єктів господарювання з кредитно-фінансовими установами, закладами освіти, органами місцевої влади.

Висновки. Відсутність необхідних фінансових можливостей місцевого самоврядування для забезпечення відповідного розвитку сфери озеленення території потребує структурного і комплексного її реформування. Напрямом такого реформування може бути створення кластерних структур, які дозволять збільшити прибуток за рахунок більшого завантаження потужностей, розширення та диверсифікації діяльності підприємств, зниження поточних витрат та залучення додаткових інвестицій на реконструкцію й розширення.

Джерела та література

1. Федотова Ю. В. Шляхи формування, структура та синергетичні ефекти кластерів у зеленому господарстві / Ю. В. Федотова, М. І. Блуд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : duan.edu.ua/uploads/bjulleten_2011/13123.pdf.
2. Закон України «Про благоустрій населених пунктів» [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2807-15>.
3. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.
4. Закон України «Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України» [Електронний ресурс] – Режим доступу : (http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE12754.html).
5. Димченко О. В. Житлово-комунальне господарство в реформаційному процесі: аналіз, проектування, управління [Текст] : [монографія] / О. В. Димченко. – Х:ХНАМГ, 2009. – 356 с.

Басараб В. В. – студентка I курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Панівська О. В. – студентка III курсу
біологічного факультету СНУ
імені Лесі Українки

Стрішенець О. М. – доктор економічних
наук, професор СНУ імені Лесі Українки

Сучасні методи дослідження економіки

Постановка проблеми. Сфера економічного життя суспільства є надзвичайно складною. Якщо її досліджувати без будь-якого керован-

ного начала, то одержимо не систему знань про економіку, а хаотичне нагромування не пов'язаних між собою фактів і понять. Щоб визначити систему знань про економіку, потрібно бути озброєними науковими методами, з допомогою яких і можна встановити внутрішні закономірності економіки. Лише застосування правильних, наукових методів дає можливість проникнути у суть явищ.

Мета дослідження. Метою дослідження є пізнання економічних відносин, їх основних підсистем, їх взаємодії та мисленого відтворення цієї взаємодії.

Результати дослідження. Економічна теорія тісно пов'язана з багатьма науками: філософією, психологією, історією, демографією, статистикою, математикою, юриспруденцією. Існує багато різних визначень предмета економічної теорії. Найбільш поширеною і загальновизнаною є формулювання економіки англійським економістом Лайонелом Роббінсом: «Економічна наука – це наука, що вивчає людську поведінку з точки зору співвідношення між цілями і обмеженими засобами, які можуть мати різне вживання». Інші економісти, підкреслюючи її універсальність, відзначають, що це наука про повсякденне життя людей, заробляння грошей та засобів до існування. Г. І. Рузавін і В. Т. Мартинов відзначають, що загальна економічна теорія вивчає економічні відносини в різних системах і типах діяльності. У всякій науці використовується певна сукупність методів дослідження. Ці методи поділяються на: загальні (філософські), загальнонаукові - історичний, логічний, математичний та ін; і специфічні - для кожної галузі науки. В економічній теорії застосовуються два, хоча і протилежних, але взаємопов'язаних філософських метода – метафізичний і діалектичний.

Метафізичний розглядає всі явища розрізнено, в стані спокою і незмінності. Це необхідно в тих випадках, коли аналізується якась частина системи окремо або з'ясовується внутрішня структура господарських відносин. Також поступають, наприклад, при класифікації типів власності, форм організації господарства, функцій грошей, типів ринків, форм заробітної плати.

Економічна теорія повніше відображає дійсність, коли бере на озброєння діалектику – вчення про найбільш загальні закономірності становлення і розвитку всіх явищ природи, суспільства і мислення. Німецький філософ Георг Гегель (1770–1831) – творець систематичної теорії діалектики, центральне місце в цій теорії відводив суперечності.

Діалектичний метод відображає суперечності в їх нерозривній єдності. Це дозволяє на практиці уникати односторонніх і помилкових рішень, об'єднувань в цілісність, здавалося б, непокєднувані явища. Це, зрозуміло, в повній мірі відноситься до реальної господарської діяльності [1]. Але все ж таки найважливішими з методами економічної теорії є: аналіз, синтез, індукція, дедукція, аналогія. Тому вони потребують свого розгляду:

– аналіз – це такий метод пізнання, який передбачає поділ цілого на окремі складові частини і вивчення кожної з цих частин;

– синтез – це метод пізнання, заснований на з'єднанні окремих частин явища, вивчених у процесі аналізу, в єдине ціле;

– індукція – метод пізнання, що базується на висновках від приватного до загального;

– дедукція – метод пізнання, що передбачає висновки від загального до конкретного;

– аналогія – метод пізнання, що передбачає перенесення властивостей з відомого явища чи процесу на невідомі [2].

Висновки. Отже, дослідження економічної теорії здійснюється багатьма методами. Результатом їх застосування, як і в інших науках, є створення категорій та законів. Економічна категорія – логічне поняття, що відображає в узагальненому вигляді певні сторони або процеси економічного життя суспільства. Вона відображає родові ознаки економічних явищ. Прикладом таких категорій є товар, ціна, гроші, капітал, прибуток, витрати виробництва тощо. Категорії істинні доти, поки існують економічні явища, які відображаються в категорії. При відмиранні таких явищ зникає і потреба в економічних категоріях, оскільки вони будуть неправильними.

Джерела та література

1. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку міста Луцька / К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: економічні науки. – 2011, № 22 (№ 219). – с. 25–30
2. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлісеєва, В. І. Ліщук – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014-240 с.

Богущ Н. – студентка I курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Стрішенець О. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки

Засади психології поведінки керівника

Постановка проблеми. Для досягнення максимального результату керівник будь-якої структури повинен звертати увагу на психологію стосунків з підлеглими.

Керівник здійснює керівництво діяльністю фірми та її структурних підрозділів, а також добирає кваліфікований персонал для підприємства та орієнтує його на задоволення потреб і запитів споживачів, шукає варіанти зниження витрат підприємства.

Мета дослідження. Визначити основні засади психології поведінки керівника.

Результати дослідження. Опрацювавши літературу Т. Лемберт «Ключові проблеми керівника. 50 провірених способів вирішення проблем», О. М. Стрішенець «Економічна теорія», К. В. Павлов «Стан та перспективи інвестиційного розвитку міста Луцька», можна уніфікувати підходи до портрету особистості психології керівника, а саме: керівник повинний мати визначені якості, манери, вміння вміло керувати трудовим колективом, якнайкраще використовувати творчі здібності кожного з працівників, забезпечуючи тим самим гнучкі реагування на вимоги замовника. Перш за все він має бути лідером. Допомогати іншим зробити набагато більше, ніж вони коли-небудь вважали можливим. Лідерство однієї людини допомагає розблокувати потенціал решти, будь то індивідуальні можливості або ж потенціал групи, компанії або організації.

Сьогодні в умовах жорстокої конкуренції, керівник(управлінець) повинен постійно шукати нові форми роботи, вивчати передовий досвід, максимально прагнути до професіонального спілкування з колегами, вміло користуватися новою інформацією. Необхідно багато читати і вивчати нову професійну літературу, оволодівати найнові-

шими методами і прийомами управління [1, 58]. У бізнесі діють неформальні закони, згідно з якими більшість ділових відносин формуються не на документальних, а на словесній угоді, тобто на довірі до слова партнера і поваги до власних зобов'язань.

Порядність передбачає іншу моральну якість – чесність. Чесність – це не стільки норма поведінки, скільки стан душі. Він або є, або його немає. Порядність не існує на половину [1]. Не можна не згадати і моральні цінності, які повинні мати керівник: скромність (не сором'язливість), працелюбність, старанність, добросовісність, охайність (як у роботі з документами, так і в зовнішньому вигляді), справедливість, доброзичливість і чуйність. Також слід згадати таку рису як комунікабельність. Вміння спілкуватись, тактовно вступати у контакт, розуміти присутніх і викликати їхню підтримку; бажання бути корисним; запропонувати свою допомогу.

«Точність – ввічливість королів»!. Саме так! Пунктуальність це свідчення далекоглядності, зібраності, пристосовності до обставин (іноді важливі зустрічі і переговори, можуть бути непередбаченими, і наявність резервного часу для подібних обставин говорить про досвідченості та пристосовності).

Висновки. Отже, керівник повинний ясно усвідомлювати, що такі риси поведіння як увічливість, тактовність, делікатність, абсолютно необхідні не тільки для «уміння поводитися в суспільстві», але і для звичаю життєвого буття. Не можна забувати про культуру спілкування, почутті міри, доброзичливості, потрібно цілком керувати своїми емоціями, стресами. Необхідно мати свій, але неодмінно цивілізований стиль поведіння, свій, але неодмінно шляхетний образ, той самий імідж менеджера, що гарантує не тільки половину успіху, але і постійне задоволення від діяльності.

Джерела та література

1. Лемберт Т. Ключові проблеми керівника. 50 перевірених способів вирішення проблем: Пер. з англ. – К.: Всеуuito, наукова думка, 2001. – 303 с. – (Сер. «УСЕ про менеджмент»)
2. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку міста Луцька / К. В. Павлов, О. М. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. серія «економічні науки». – 2011, №22(№219). – С. 25–30.
3. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлисеєва, В. І. Ліщук. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 240 с.

Мельник К. П. – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту СНУ імені Лесі Українки

Панасюк С. В. – студентки II курсу економічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Бондарчук Ю. І. – студентки II курсу економічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Окремі питання старіння населення в Україні та країнах Європи

Постановка проблеми. Старіння населення є одним з найбільш важливих демографічних процесів, який призвів до довгострокових наслідків у багатьох країнах світу. Для країн Європи зазначена проблема є більш актуальною, ніж для інших країн світу. Поряд з цим, рівень загальної народжуваності нижче рівня відтворення населення. Згідно з прогнозами Євростату, «демографічна революція» призведе до зростання чисельності населення до середини XXI століття на 10 млн. осіб, проте більше 50 % будуть становити громадяни у віці більше 65 років [1].

Мета дослідження. Метою доповіді – є дослідження демографічних змін в Європі та Україні, що призводять до появи комплексу соціальних та економічних проблем для країн регіону.

Результати дослідження. В Україні темпи скорочення чисельності населення є одними з найбільших серед країн Європи. Згідно з прогнозом вітчизняних науковців, розробленим Інститутом демографії та соціальних досліджень НАН України, до 2050 р. населення України зменшиться до 36,3 млн. осіб [2]. Скорочення та постаріння населення в країні вже негативно впливає на чисельність та структуру економічно активного населення, з часом лише зростає їх негативний вплив на економіку та відбувається загострення соціальних питань [3].

Вплив старіння населення на чисельність та структуру робочої сили досліджували А. Лаффер, Г. Стендинг, Р. Лейард, Я. Корнаї, І. Чернишев та інші. В Україні питаннями зміни вікової структури працездатного населення займалися такі видатні вчені, як Д. П. Богиня, О.А. Грішнова, Є.М. Лібанова, Л.С. Лісогор та ін. Поряд з цим,

враховуючи соціально-економічні зміни як в країнах Європи, так і в Україні, питання впливу старіння населення на ринок праці потребує подальшого дослідження.

Зрозуміло, що Україна, бажаючи вийти на європейський рівень розвитку, повинна брати активну участь у вирішенні актуальних питань. Тим паче, що проблема старіння населення постає у нашій країні досить гостро – кожний п'ятий наш співвітчизник – людина старше 60-ти років.

Не можна сказати, що в Україні це питання зовсім не піднімалося. Україна як повноправний член ООН, підтримала ініціативу міжнародного співтовариства і з 1991 року щорічно відзначає Міжнародний день громадян похилого віку.

Проводяться і деякі дослідження, такі як : «Літні особи України», в результаті якого добре окреслено проблему стану здоров'я, соціально – економічного становища, якості життя літніх осіб в Україні, реалізації їх трудового потенціалу.

Крім цього дослідження, ЄЕК (Європейською економічною комісією) визначено курс на активне старіння, тобто «тоді, коли ми старіємо, зберігаючи хороше здоров'я, залишаючись повноцінними членами суспільства, отримуючи задоволення від роботи та громадської діяльності та проявляти себе активними громадянами»[4]. Це досить важливий крок, спрямований на зміну ставлення до старших людей – не як німечних, а як повноправний членів суспільства. Дана стратегія дозволяє, шляхом сприяння зайнятості та соціального залучення старшого покоління, частково зняти деякі неприємні економічні питання, знизити рівень бідності; через їх турботу про власне здоров'я, знизити навантаження на систему охорони здоров'я . Таким чином досягається подвійна перевага як для держави, так і для самих людей похилого віку.

Щоб старіюче суспільство процвітало, необхідно пристосувати системи та умови для доступного в відповідному віці їх використання, а також розширити доступ до освіти для дорослих, ввести практику поступового відходу на пенсію, дати можливість людям похилого віку працювати неповний робочий день і створити систему укладання контрактів між поколіннями, які гарантують стійкий дохід і медичний догляд при досягненні похилого віку. [5]

Висновки. Отже, на нашу думку цілком очевидно, що виникає гостра потреба в соціальному захисту і підтримці людей похило віку,

особливо довголітніх. Голова увага має бути наділена на забезпечення матеріальних і соціальних потреб, які пов'язані з підтриманням достойного рівня життя, розв'язання проблем з самотністю, забезпечення активного довголіття і створення відповідної інфраструктури для старшого покоління.

Джерела та література

1. Офіційний сайт Статистичної служби Європейського союзу – <http://err.eurostat.ec.europa.eu> [1]
2. Державна служба статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> [2]
3. Населення України: Імперативи демографічного старіння / С. Ю. Аксьонова, Б. О. Крімер, І. О. Курило [та ін.]. – Київ: Адеф-Україна, 2014. – 285 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org>. [3]
4. Старение населения – один из главных вызовов Европе /Вся Европа. Ежемесячное интернет-издание. – № 9(36), 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://alleuropalux.org/?p=668> [4]
5. Мартинюк І. Проблематика людей похилого віку в Україні очима експертів / Мартинюк І., Кухта М. // Соціологія, політологія, наук. журн.– К.: НАУ, 2014. – № 2. – 108 с. [5]

Бондарчук Ю. І. – студентка II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Панасюк С. В. – студентка II курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Стрішенець О. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Лесі Українки

Особливості розвитку туристичного ринку Волині

Постановка проблеми. Туризм в Україні є однією із складових частин національної економіки і соціально-культурного життя держави. Перш ніж розглядати компоненти туристичної інфраструктури потрібно з'ясувати суть поняття «інфраструктура туризму». Це

сукупність підприємств, що забезпечують реалізацію послуг і товарів у туризмі. Вона представлена підприємствами які здійснюють виконання послуг, а саме: розміщення, перевезення, харчування, екскурсійне обслуговування і додаткові послуги. Можливості розвитку туристичної галузі у Волинській області посилюються прикордонним положенням та транспортною доступністю її території. Проте туристично-рекреаційний потенціал Волинської області використовується недостатньо ефективно. Так, при наявності вагомому туристично-рекреаційного потенціалу за ефективністю його використання Волинська область посідає двадцять п'яту рейтингову позицію серед інших регіонів України.

Мета дослідження. Мета цієї доповіді – розглянути сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку туристичного ринку Волині.

З кожним роком число бажаючих відпочити у екологічно чистій місцевості в максимально природних умовах збільшується. Тобто, туризм у Волинській області має вагомий потенціал створити гідну конкуренцію комфортабельним туристичним комплексам та готелям. Розвитку туризму в досліджуваному регіоні сприяють такі передумови:

- природні ресурси регіону ;
- м'який лікувальний мікроклімат;
- значні площі в межах області займають лісові масиви.
- унікальні озерні комплекси з чистою і прозорою водою, чудовими піщаними пляжами, естетичною різноманітністю ландшафтів;
- наявність багатих мисливських угідь;
- значна кількість культурно-історичних пам'яток, археологічних знахідок, пам'ятників архітектури;
- наявність трудових ресурсів для обслуговування туристів;
- щирість, привітність та відкритість волинян[2].

Також слід зазначити, що розвиток внутрішнього туризму відбувається дуже повільними темпами. Така ситуація свідчить про непопулярність національного туристичного ринку і слабкий розвиток соціального туризму. Через те, що сусідні держави пропонують якісний туристичний продукт за цінами не набагато вищими за українські. Саме це призводить до того, що гроші, витрачені громадянами України на відпочинок, йдуть на розвиток туристичних ринків інших країн. Таким чином, в туристичному ринку Волинської області є

певна низка проблем, що стримує входження держави у світовий туристський простір. І від того, наскільки ефективно та швидко вирішуватимуться ці проблеми у подальшому, залежить розвиток туристичної інфраструктури регіону та економічного стану України[2].

Результати дослідження. Туристичний ринок на Волині лише починає розвиватися. Тому дослідження сучасних тенденцій її розвитку є надзвичайно актуальними.

Проблеми розвитку туристичного ринку Волині широко висвітлюються у деяких публікаціях українських науковців, зокрема, І. Мініч, В. Кравців, В. Лажнік. Однак у цих роботах значно менша увага приділена характеристиці компонентів туристичної інфраструктури Волинського області в сучасних умовах. Розв'язанням цієї проблеми і її дослідженням займалися і польські вчені, як А. Василевський, А. Костровіцький, Л. Павловський, С. Радван і інші [1].

Туристична ринок на Волині лише починає розвиватися. Тому дослідження сучасних тенденцій її розвитку є надзвичайно актуальними.

Проблеми розвитку туристичного ринку Волині широко висвітлюються у деяких публікаціях українських науковців, зокрема, І. Мініч, В. Кравців, В. Лажнік. Однак у цих роботах значно менша увага приділена характеристиці компонентів туристичної інфраструктури Волинського області в сучасних умовах. Розв'язанням цієї проблеми і її дослідженням займалися і польські вчені, як А. Василевський, А. Костровіцький, Л. Павловський, С. Радван і інші.

Висновки. Отже, незважаючи на деякі проблеми, Волинська область має величезний туристичний потенціал, який реалізується на недостатньому рівні. Однак, вже сьогодні можна сказати що Волинь впевнено прямує до того щоб стати осередком туристично-рекреаційної діяльності. Потужним імпульсом до ще більш швидкого і впевненого руху у цьому напрямі повинне стати впровадження заходів, присвячених святкуванню Року туризму і курортів в Україні.

Джерела та література

1. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку міста Луцька / К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. серія « економічної науки». – 2011, №22(№219).-С.25-30.
2. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлисеєва, В. І. Ліщук. – Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 240 с.

Бурик Ю. Р. – студент I курсу факультету економіки та управління

СНУ імені Лесі Українки

Коротя М. І. – аспірант I року навчання

СНУ імені Лесі Українки

Павлов К. В. – кандидат економічних

наук, доцент кафедри аналітичної

економіки та природокористування

СНУ імені Лесі Українки

Вдосконалення альтернативних джерел енергії у виробничому процесі

Постановка проблеми. На сьогодні країна переживає не найкращий період в енергетичному секторі. Залежність від імпортування енергоносіїв, деструктивний стан в електроенергетиці веде до пошуків запровадження альтернативних джерел енергії. З даного приводу в Україні було прийнято низку заходів та законопроектів, щодо збільшення використання альтернативного палива для підприємницьких та споживчих цілей.

Мета дослідження.

Метою дослідження є вивчення шляхів вдосконалення альтернативних джерел енергії у виробничому процесі.

Результати дослідження. У вересні 2016 р. було проведено міжнародну конференцію «Енергія з біомаси», за результатами якої прийнято стратегічні плани щодо підтримки Національного плану дій з відновлюваної енергетики. В рамках якого передбачено до 2020 р. збільшення обсягів заміщення природного газу біопаливом до 7,20 млрд. м³/ рік станом на 2020р. [1].

На сьогодні в країнах ЄС значної популярності здобуло опалення будинків за допомогою котлів на твердій біомасі. До альтернативних видів твердого палива відносять продукцію та відходи лісового господарства, твердопаливні гранули та брикети вироблені з цієї продукції. Використання енергії з біомаси для опалення шкіл, університетів, лікарень стало звичайним явищем у цих країнах. При спалюванні 10 кг деревних гранул виділяється стільки ж енергії, скільки при спалюванні: 10 кг кам'яного вугілля або 16 кг деревини, 48 м³ газу та 50 л. дизельного палива.

Попит на гранули та устаткування для їх використання зростає прямопропорційно цінам на нафту та газ. Найбільшими споживачами пелет є Данія, Швеція, Німеччина, Італія, Франція та Великобританія. Це явище позитивно відображається і на промисловості України, адже для українських підприємств відкриваються нові можливості експорту продукції та значний ринок збуту продукції. Проте, через високі стандарти багато вітчизняних підприємств не спроможні відповідати потребам країн-експортерів [3].

Конкуренцію твердопаливним гранулам складають деревні паливні брикети. Це подрібнені залишки деревини, що були спресовані під великим тиском у брикети. Теплотворність такого виду альтернативного палива складає близько 4400–5000 Ккал/кг. Виробництво таких брикетів значно дешевше за твердопаливні гранули. Відсутні також вимоги до стандартів якості, які можна спостерігати при виробництві пелет. У країнах ЄС існує стабільний попит на дану продукцію, оскільки за останнє десятиліття стрімко зростає тенденція встановлення котлів на біомасі з деревини у приватних будинках [2].

В Україні починає зароджуватися поняття плантаційного лісорозведення, з подальшою переробкою продукту на альтернативні джерела енергії, а саме вище перерахованих твердопаливних гранул та деревних брикетів. Найкраще підходить до посадки, так звана «енергетична верба». Ця порода дерев є найменш вибагливою, що дає можливість вирощувати їх на всій території України. Вона являється екологічно чистою сировиною, для подальшої її переробки на брикети чи гранули.

Температура горіння сухої деревної маси є рівною температурі горіння хвойних порід дерев від 15 до 20 МДж/кг. Приріст 1,5–2,5 метри в рік. З одного гектару енергетичної верби можна отримати до 45–60 тонн сухої маси раз на три роки. Теплотворність брикетів з верби становить 24–32 МДж/кг, що є в 1,5–2,0 рази вищою від показника інших деревних порід. Економія в порівнянні з газом сягає близько 60–75 %. До того ж, при спалюванні не виділяється вуглець, що сприяє збереженню екології. Після спалювання залишається зола, яка з економічної та сільськогосподарської точки зору може бути використана, як добриво. В Україні даний напрямок лише розпочинає освоюватися, хоча на даний момент засаджено не один гектар енергетичної верби.

Висновки. Отже, врахувавши досвід провідних країн, потрібно залучати іноземних інвесторів до культивування та розширення площ

«енергетичної верби» на території України. З потребою переходу діяльності промислових та лісозаготівельних підприємств до альтернативних видів палива, варто збільшувати їх фінансування.

Джерела та література

1. Конференція «Енергія з біомаси» 2016 - шлях до конкурентного ринку тепла в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://aw-therm.com.ua/konferenciya-energiya-z-biomasi-2016-shlyah-do-konkurentnogo-rinku-tepla-v-ukrayini>
2. Павлов К.В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку міста Луцька / К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. серія «економічні науки». – 2011, №22 (№219). – С. 25–30.
3. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлисеєва, В. І. Ліщук. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 240 с.

Волинець І. Г. – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки
Кравцова О. – студентка IV курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Аналізування сучасного розвитку лісового господарства Волинської області

Постановка проблеми. Діяльність лісогосподарських підприємств належить до тих видів економічної діяльності, частка яких у структурі економіки України є незначною: вартість виробленої ними продукції у загальній структурі внутрішнього валового продукту країни традиційно складає 0,34–0,46 % [2, 3]. Разом з тим, від ефективності її здійснення залежить соціо-еколого-економічний розвиток нашої держави. Так, деревина, що є основним продуктом лісогосподарських підприємств і найбільш поширеним та універсальним матеріалом, має велике значення в економіці країни і суттєвий вплив на розвиток багатьох галузей – промисловості, транспорту, будівництва тощо [1].

Тому сьогодні важливого значення набуває проблема узгодження стратегії еколого-економічного розвитку лісогосподарських підприємств із стратегією раціонального використання лісосировинного потенціалу.

Мета дослідження полягає у виявленні основних тенденцій розвитку лісового комплексу Волинської області.

Результати дослідження. Волинська область є одна з найбільш заліснених областей України. Загальна площа лісового фонду області складає 690,5 тис. га, в тому числі земель, вкритих лісовою рослинністю – 638,4 тис. га. Це становить третину території області і 6 % площі лісів України.

Основним пріоритетними напрямками розвитку лісової галузі Волині є екологічний напрям, що включає в себе проведення повного комплексу робіт з посадки лісових насаджень, їх догляду, охорони та захисту, та виробничий, метою якого є отримання ефективних результатів господарської діяльності від використання лісових ресурсів.

У структурі Волинського обласного управління лісового та мисливського господарства здійснюють господарську діяльність 26 державних підприємств – 18 лісогосподарських, 4 лісомисливських, 2 мисливських, Селекційно-насінневий центр, Маневицька радіологічна лабораторія. У свою чергу площа лісового фонду розділена на 122 лісництва.

Сьогодні в системі Волинського обласного управління лісового та мисливського господарства працює 1097 працівників та реалізовано в круглому виді 774 тис. м³ лісопродукції.

Загальний обсяг реалізації у грошовому еквіваленті в 2015 р. склав 481 млн. грн (160 % від рівня попереднього 2014 р.). З них 474 млн. грн – від реалізації деревини в круглому вигляді та продукції її переробки. 7 млн. грн отримано від реалізації продукції побічного користування та надання різного роду послуг.

Показник обсягу реалізації лісопродукції протягом 2013–2015 рр. також мав тенденцію до зростання, темп приросту у 2015 році відносно 2013 р. склав 75,3 %. Тобто, попит на лісопродукцію зростає дещо більшими темпами, ніж пропозиція. На формування попиту впливала велика кількість економічних, екологічних та соціальних факторів, що породило коливання даного показника.

Пріоритетність використання деревних ресурсів лісу підприємствами лісового господарства змушує простежити динаміку лісозаготівель, обсяг яких характеризує не лише економічну, а й екологічну

складову розвитку досліджуваних держлісгоспів. Так, темп зростання наявних ресурсів у 2015 р. порівняно до 2013 р. склав 34,5 %. Разом з тим, темп зростання заготівель деревини від рубок головного користування показує позитивний результат – у 2014 р. він склав 57,3 %, у 2015 р. – 23,4 %, що вказує на зниження інтенсивності використання лісових ресурсів в умовах їх обмеженості. Проте показник темпу зростання у 2015 р. до 2013 (94,2 %) є негативним, оскільки перевага економічних інтересів лісогосподарських підприємств, над екологічними перешкоджає їх сталому розвитку.

У результаті лісозаготівель утворюється велика кількість деревних відходів, які є так званою вторинною сировиною лісогосподарської діяльності, і можуть використовуватися у якості сировинного ресурсу при виготовленні різних видів продукції: композитних та будівельних матеріалів, паливних брикетів та гранул тощо.

Виходячи з усереднених показників утворення під час лісозаготівель та деревообробки відходів з'ясовано, що їх щорічний обсяг на досліджуваних підприємствах складає близько 17746 тис. м³, в тому числі лісосічні відходи – 7997 м³, відходи деревообробки і лісопиляння – 9749 м³.

Отримана в результаті дослідження інформація свідчить, що лісгоспами поставлено (продано) підприємствам, заготівельним організаціям та населенню 98711 м³ відходів деревообробки і лісопиляння.

Висновки. Отже, проведений аналіз тенденцій розвитку лісогосподарських підприємств Волинської області дозволяє зробити такі висновки:

– незважаючи на те, що держлісгоспами Волинської області щороку забезпечується близько 6 % загального обсягу заготовленої в Україні деревини, лісове господарство та пов'язані з ним послуги, як вид економічної діяльності, не займає домінуючої ролі в економіці області;

– в загальних обсягах продукції, робіт та послуг держлісгоспів найбільшу питому вагу мають обсяги заготівлі деревини, що свідчить про переважання лісозаготівельної над іншими видами діяльності.

Джерела та література

1. Волощук Р. В. Проблеми і перспективи розвитку лісогосподарського комплексу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/68774.doc.htm.
2. Державна служба статистики України: офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

3. Коваль Я. В. Планування виробництва в лісовому господарстві : навч. посіб. / Я. В. Коваль, Т. П. Блажкевич, В. В. Волочков. – Житомир : Вид-во «Житомирський національний агроекологічний університет», 2011. – 504 с.

Громко Л. С. – старший викладач кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства
Глодік О. В. – студентка I курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Бізнес-планування як основа підприємницької діяльності

Постановка проблеми. В умовах ринкової економіки жодне підприємство не зможе працювати прибутково без ретельно опрацьованого плану. Планування діяльності надає всім процесам однонаправленість і скоординованість, забезпечує найбільш повне та ефективне використання наявних ресурсів. Успішне виконання підприємницької цілі неможливе без чітко складеної програми підприємницької діяльності, яка описує місію підприємства, заплановану продукцію або послуги, ринки їх збуту, фінансові потреби та прогнозовані фінансові результати. В умовах жорсткої конкурентної боротьби підприємство немає права на похибку, тому досить актуально на даний час є питання розробки бізнес-плану як основи діяльності підприємства, незалежно від його розмірів, галузі діяльності чи форми організації.

Мета дослідження полягає у визначенні сутності бізнес-планування його функцій та основних етапів його складання.

Результати дослідження. Бізнес-планування в економіці України відносно нове явище але, як демонструє практика, дуже необхідне. Бізнес-планування орієнтується на одну конкретну ціль, яка пов'язана зі створенням та розвитком підприємства і має чітко окреслені часом межі, як правило від 3 до 5 років. По закінченні яких поставлені цілі та завдання повинні бути виконаними.

Загалом, бізнес-план – це письмовий документ в якому визначають стратегію та тактику ведення підприємницької діяльності, його місію, технічні, технологічні та організаційні аспекти виробництва,

реалізації продукції чи надання послуг [2]. Бізнес-план є необхідним елементом керування і виконує в системі підприємницької діяльності ряд найважливіших функцій, а саме:

- визначає ступінь життєздатності підприємства в умовах конкуренції;
- дозволяє спрогнозувати фінансові результати;
- конкретизує цілі і задачі підприємства, а також методи їх досягнення;
- містить інформацію про усі можливі фінансові показники;
- сприяє залученню інвесторів та кредиторів.

Процес бізнес-планування зазвичай складається з трьох етапів: підготовчого, розробки бізнес-плану і презентація плану.

На підготовчому етапі підприємець визначається з цілями та головною метою, займається підбором трудового колективу, визначає цільових читачів (інвесторів, банків і т.д.), структуру бізнес-плану та календарний план виконання робіт, а також збирає усю необхідну маркетингову інформацію.

На наступному етапі проводиться безпосереднє складання бізнес-плану. Бізнес-план містить такі розділи: резюме, опис підприємства та галузі, реквізити, цілі і завдання, опис продукту чи послуг, маркетингові дослідження, збут продукції та вивчення ринку, план виробництва, опис працівників, організаційний, фінансовий план, ризики та гарантії, а також додатки.

Після складання, бізнес-план надається проведення незалежної експертної оцінки та ділової критики. Експерти визначають доцільність проекту оцінюють та його життєздатність.

Презентація бізнес-плану – це короткий виклад основних його положень на переговорах з інвесторами та потенційними партнерами. Підприємство, його продукція, ринок збуту, цільові споживачі і конкуренти, маркетингова стратегія, першочергові фінансові задачі, працівники і адміністративний персонал, розмір позики чи розмір частки участі в управлінні і цілі на які будуть направлені інвестиційні внески, розмір, умови та терміни реалізації – це перелік основних питань, що розглядаються на презентації бізнес-плану [1].

Бізнес-план, як і будь-який інший документ, підлягає певним вимогам щодо стилю написання:

- бізнес-план має бути стислим, простим і розкривати в повній мірі сутність підприємницького проекту;
- використовувати спеціальні терміни та діловий стиль мовлення;
- бізнес-план має бути чітким та функціональним;

– бізнес-план повинен базуватися на реальних, не завищених показниках, які в свою чергу мають бути обґрунтованими й підкріплені відповідними даними;

– у структурі бізнес-плану потрібно виділяти розділи та параграфи;

– бізнес-план повинен забезпечувати конфіденційність інформації про фірму та її діяльність.

Розробляючи бізнес-план, слід ретельно проаналізувати всі економічні аспекти своєї бізнес-ідеї, скурпульозно та об'єктивно перевірити її раціональність і реалістичність, бо в результаті підготовки бізнес-плану можуть бути виявлені суттєві перепони на шляху реалізації підприємницької ідеї. Оскільки бізнес-план є вагомим стимулом для вкладання коштів потенційним інвестором і хорошою можливістю для підприємця.

Висновок. Сьогодні бізнес-планування є необхідною умовою функціонування підприємства в сучасних умовах конкурентної боротьби. Бізнес-план не лише визначає стратегію та тактику ведення підприємницької діяльності, його місію, технічні, технологічні та організаційні аспекти виробництва, реалізацію продуктів або послуг, а також дозволяє інвесторам оцінити ефективність та доцільність вкладу коштів в підприємство.

Джерела та література

1. «Бізнес-планування як основа розвитку підприємства» [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.commerciallaw.com.ua/attachments/162_posb_business_plan.pdf
2. Варналій З. С. Основи підприємництва: Навчальний посібник / З. С. Варналій. [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://padaread.com/?book=85122>

Бегун С. І. – кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку і аудиту

СНУ імені Лесі Українки

Глодік О. В. – студентка I курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Аналіз дефіциту бюджету в Україні

Постановка проблеми. Сьогодні Україна перебуває в досить складних економічних умовах, що характеризуються спадом виробництва,

зниженням розміру ВВП, відсутністю кредитної підтримки, посиленням фінансової нестабільності, кризи неплатежів, невиконанням доходів бюджетів всіх рівнів, що безпосередньо впливає на процес зростання дефіциту бюджету в державі. В такій ситуації актуальними були й залишаються питання бюджетного регулювання, а саме планування та фінансування дефіциту, прийняття відповідних політичних та економічних реформ.

Мета дослідження полягає у аналізі дефіциту бюджету України в сучасних умовах та формулюванні пропозицій щодо подолання дефіциту та удосконалення бюджетного планування.

Результати дослідження. Показник дефіциту бюджету дозволяє оцінити фінансову позицію держави і вплив бюджетно-податкової політики на обсяги внутрішнього попиту, стан грошово-кредитної системи, платіжного балансу тощо. В таблиці 1 наведені аналітичні дані виконання державного бюджету України в період з 2014 по 2016 р.

Таблиця 1

Виконання державного бюджету України в період 2014-2016 роки

Рік	Доходи		Витрати		Кредитування		Сальдо	
	млн грн	% ВВ П	млн грн	% ВВ П	млн грн	% ВВ П	млн грн	% ВВ П
2014	357084,2	22.79%	430217,8	27.46%	4919,3	0.31%	-78052,8	-4.98%
2015	534694,8	27.01%	576911,4	29.14%	2950,9	0.15%	-45167,5	-2.28%
2016	616274,8	25.86%	684743,4	28.73%	1661,6	0.07%	70130,2	-2.94%

У 2014 році бюджетний дефіцит складав 78052,8 млн. грн, питома вага бюджетного дефіциту у ВВП становила 4,98 % і значно перевищувала встановлений законом норматив у 3 %. Виконання дохідної частини зведеного бюджету за 2014 рік становило 455,9 млрд. грн. На кінець 2014 року державний та гарантований державою борг України склав 1100,8 млрд. грн. Погашення боргу здійснено у сумі 120,8 млрд. грн [2].

У 2015 році дефіцит державного бюджету сягнув найнижчого рівня у виділеному періоді і склав 2,28 % до ВВП. Проте загальна сума державного боргу за цей рік зросла на 471 млрд. грн. Погашення

боргу було здійснено у сумі 416,6 млрд. грн, що більше за показники минулого року у 3,4 рази [2]. Проте це обумовлено падінням абсолютного значення дефіциту державного бюджету України та зростанням рівня доходів державного бюджету України та ВВП, але, на жаль, за допомогою переважно інфляційних джерел, що негативно позначилися на економічній ситуації в Україні в цілому. Виконання дохідної частини у 2015 р. – 652,0 млрд. грн, що більше аналогічного показника попереднього року на 196,1 млрд. грн.

Дефіцит державного бюджету за 2016 р. вдалося втримати на рівні 2,94 % і він становив 70,3 млрд. грн, що в 1,6 рази перевищує показник дефіциту за попередній рік. Державний та гарантований державою борг склав 1929,8 млрд. грн, а на погашення державного боргу було спрямовано 111,4 млрд. грн [2].

В 2017 році дохідна частина складатиме 721,4 млрд. грн, видаткова – 790,4 млрд. грн. Граничний рівень дефіциту, складатиме 77,5 млрд. грн, а загальний обсяг державного та гарантованого державою боргу на кінець року – 2296 млрд. грн, що становить 88,8% від прогнозованого ВВП [1]. Законом також передбачено зростання реального ВВП на 3 %, номінального – до 2 584,9 млрд. грн. Проте, слід зазначити, що Міністерство фінансів не дало чітких обґрунтувань таким прогнозам.

Отримані результати аналізу свідчать про постійне зростання показника дефіциту бюджету та державного боргу. Це обумовлено не правильною політикою управління дефіцитом, використанням переважно інфляційних методів покриття дефіциту та не раціональним використанням отриманих трансфертів та кредитів. Отож, для покращення економічної ситуації в країні ми сформулювали наступні рекомендації щодо подолання дефіциту та удосконалення бюджетного планування:

1. Слід розробити чіткий план економічного розвитку на декілька років з визначеними пріоритетними завданнями.
2. При бюджетному плануванні слід враховувати наявні та перевірені показники, а не проектні рішення.
3. Потрібно переглянути видаткову частину бюджету, зокрема витрати на утримання державного апарату та соціальні виплати.
4. Отримані трансферти та кредити використовувати виключно на інвестиційні цілі, а не для фінансування поточних видатків.
5. Запровадити системи страхової медицини та пенсійного страхування.

6. Переглянути систему оподаткування: підвищити податки на капітал і предмети розкоші; диференціювати податок на дохід в залежності від величини доходу і т.д.

Висновки. Українська економіка перебуває в кризовому стані, дефіцит бюджету набув постійного характеру. Для подолання дефіциту слід розробити чіткий план економічного розвитку країни та прийняття ряд відповідних політичних та економічних реформ для стабілізації ситуації в державі.

Джерела та література:

1. Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» від 21.12.2016 № 1801-VIII [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1344-1>
2. Виконання Державного бюджету України [Електронний ресурс] // Фінансовий портал «Мінфін» – Режим доступу до ресурсу: <http://index.minfin.com.ua/budget/>

Бегун С. І. – кандидат економічних наук,
доцент СНУ імені Лесі Українки
Гнасюк В. І. – студентка I курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Організація обліку браку у виробництві

Постановка проблеми. Виробничі підприємства нерідко зустрічаються з поняттям «брак», адже він є постійним супутником виробництва. Причин для виникнення цього явища є багато. Суб'єкти господарювання зацікавлені у налагодженні технологічного процесу виготовлення продукції та покращенні контролю над її якістю. Саме виробництво забезпечує стабільність як грошової одиниці країни, так і всієї економіки. Поява на ринку бракованих виробів зумовлює зниження довіри до виробника, негативно впливає на його імідж і, як наслідок, позначиться на його фінансовому стані. Щоб цього не сталося необхідно вживати заходи щодо зменшення появи браку та втрат від бракованої готової продукції, дотримуватись стандартів якості та вчасно попереджувати можливість його виникнення.

Мета дослідження. Метою дослідження є розкриття економічного змісту поняття «брак», виявлення причин його виникнення,

розкриття особливостей обліку та документування втрат від браку продукції.

Результати дослідження. Брак у виробництві – це продукція, яка в ході виробництва набула низької якості, не відповідає встановленим стандартам і не може бути використана за своїм прямим призначенням або потребує додаткових витрат на усунення дефектів які виникли.

Виробничий брак поділяється за:

1) Місцем виявлення: зовнішній (виявлений споживачем та повернутий для відшкодування збитків) та внутрішній (виявлений у процесі виробництва);

2) Характером відхилень від нормативів: виправний (підлягає виправленню) та остаточний або невиправний (виправленню не підлягає);

3) За можливістю появи: технічно неминучий (передбачений у технічній рекомендації та технологічних умовах і без нього неможливе виготовлення продукції) та непередбачений (неочікуваний брак, який не встановлений технологічними нормами та документацією і виникає внаслідок непередбачених обставин)[3].

Браком не вважаються продукти, вироби, напівфабрикати, виготовлені за підвищеними технічними вимогами. Також не належать до браку втрати від сортності, тобто від переведення продукції за якістю до нижчого сорту. На підприємствах для відображення збитків від браку призначено активний рахунок 24 «Брак у виробництві»[1]. За дебетом рахунку 24 відображаються витрати на виправлення браку, собівартість бракованої продукції, витрати на гарантійний ремонт та утримання гарантійних майстерень. За кредитом рахунку 24 відображаються вартість відходів неякісних виробів, оприбуткування бракованої продукції для подальшого продажу за нижчими цінами, утримання сум з винних осіб, суми відшкодовані постачальниками за неякісну сировину, яка спричинила брак продукції. Аналітичний облік браку у виробництві ведеться видами виробництва продукції, за якою виник брак, а також у розрізі калькуляційних статей. У кінці кожного місяця рахунок 24 закривається і сальдо по ньому не повинно бути. До складу незавершеного виробництва бракована продукція не входить. Згідно п.14 П(С)БО №16 втрати від браку включаються до складу інших прямих витрат і обчислюється у грошовому та натуральному вираженнях [2]. У собівартість продукції не включається повна вартість

браку, а лише сума втрат від браку, яка визначається як різниця між вартістю браку і витратами на його виправлення. Підприємства які з певних причин виготовили браковану продукцію можуть вчинити таким чином: замінити браковану продукцію на продукцію яка відповідає певним стандартам якості; провести гарантійний ремонт такої продукції; покрити вартість ремонту посередникам, які ремонтують неякісну продукцію; компенсувати вартість дефектної продукції споживачеві. Суб'єкти господарювання які несуть витрати на виправлення дефектів зіпсованої продукції фінансуються через резерв гарантійних зобов'язань (субрахунок 473), при створенні якого в обліку визнаються витрати і відображаються на субрахунку 93 «Витрати на збут». На деяких підприємствах технічно неминучий брак є сировиною для виготовлення продукції і якщо його повністю використовують в процесі виробництва, то вартість такого браку можна не вираховувати адже витрати будуть незначними і не будуть істотно впливати на облікові дані. На даний момент законодавством не встановлено типової форми акта про факт виявлення браку, тому внутрішній брак оформлюється відповідно до прийнятої облікової політики на підприємстві. Відповідно це може бути акт, відомість, повідомлення про виявлення браку, де зазначають інформацію про забраковану продукцію та суму втрат від неї. Підписуються зазначені документи відповідною комісією створеною на підприємстві, а також винні особи (особа), якщо таких встановлено.

Висновки. Брак виникає в результаті порушення технології виробництва та характеризується відсутністю запланованого результату з появою зайвих матеріальних витрат, які не можливо компенсувати в процесі реалізації продукції. Збитки від браку є додатковими витратами підприємств, яких можна уникнути шляхом налагодження технологічного процесу, оновлення обладнання, підвищення ефективності системи внутрішнього контролю якості та удосконалення знань виробничого персоналу.

Джерела література

1. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 за №291 із змінами, внесеними згідно з наказом Міністерства фінансів України №1012 від 9.12.2002р. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.

2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати» від 31.12.1999 № 318. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00>.
3. Фатенок-Ткачук А. О. Фінансовий облік I, II. Навчальний посібник / Алла Олександрівна Фатенок-Ткачук. – Луцьк: Вежа-Друк, 2016 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview/2495416/>

Кулинич М. Б. – кандидат економічних наук, доцент СНУ імені Лесі Українки
Гнасюк В. І. – студентка I курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Основні проблеми обліку нематеріальних активів в Україні

Постановка проблеми. В сучасній економіці жодне підприємство не може обійтись без використання нематеріальних активів, саме вони забезпечують повноцінну роботу, розвиток та управління господарюючим суб'єктом. Дуже часто підприємства зазнають збитків через використання не в повній мірі ресурсів які не мають матеріальної форми. Причиною цього є те, що нематеріальні ресурси мало вивчені в Україні, хоча є досить цікавим, новим та спірним об'єктом дослідження багатьох теоретиків і практиків, а саме Сизоненко О. В., Лук'янюк Н. Г., Тарасова І. І., Ткаченко Н. М., Пилипенко І. І., Бойчук І. М. та інші. Забезпечення збільшення обсягів виробництва та реалізації конкурентоспроможної продукції на вітчизняному та світовому ринках лише за рахунок використання матеріальних та фінансових ресурсів – неможливе. Сьогодні навіть підприємець-початківець розуміє необхідність поєднання у бізнесі матеріальної (основних і оборотних засобів) та нематеріальної (фірмові найменування, ліцензії, торгові марки, ноу-хау та ін.) складових.

Мета дослідження. Метою є дослідження сутності нематеріальних активів, їх оцінка та склад, розкриття особливостей та проблемних питань що виникають в обліку за участі цих активів, а також окремих заходів щодо їх усунення.

Результати дослідження. Облік нематеріальних активів регламентується П(С)БО 8 «Нематеріальні активи» розробленим на базі МСФЗ 38 «Нематеріальні активи», а також Податковим кодексом України. Єдиного законодавчого визначення нематеріальних активів в Україні не існує, що є першою проблемою їх обліку. Відповідно п. 4 П(С)БО 8 нематеріальним активом є немонетарний актив, що не має матеріальної форми, може бути ідентифікований й утримується підприємством з метою використання протягом періоду більше одного року (або одного операційного циклу) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях або надання в оренду іншим особам[3].

Придбані або створені нематеріальні активи зараховуються на баланс за первісною вартістю. Нематеріальний актив може бути внесений на баланс підприємства, якщо собівартість цього активу можна достовірно визначити і його використання в майбутньому принесе економічні вигоди для підприємства. З цього випливає проблема оцінки нематеріальних ресурсів, а саме невизначеність майбутніх економічних вигод, які від них планується отримати та терміни їх отримання[1].

Проблемним питанням є класифікація нематеріальних активів. До складу нематеріальних активів згідно з П(С)БО 8 відносять: права користування природними ресурсами, право користування майном, права на комерційні позначення, права на об'єкти промислової власності, авторське право та суміжні з ним права, гудвіл, інші нематеріальні активи. У відповідності до МСФЗ 38 до основних нематеріальних активів відносяться: патенти, авторські права, торгова марка, лізгольд, організаційні витрати, франшиза, гудвіл[2]. З прийняттям Податкового кодексу виникла ще одна проблема, яка ускладнює ідентифікацію нематеріальних активів, а саме: комп'ютерні програми є і в основних засобах і в нематеріальних активах, причому термін експлуатації для них визначено не менше двох років, хоча, наприклад, для антивірусних програм це забагато.

Необхідно зазначити, що проблемною є оцінка об'єкта нематеріальних активів, створених підприємством самостійно. В цьому випадку перед підприємством постає питання: як відобразити витрати на створення окремих нематеріальних активів, оскільки вартість затрачених ресурсів може суттєво відрізнятись від ринкової вартості новоствореного нематеріального активу.

Ще однією проблемою є узгодження класифікації нематеріальних активів. Податковий кодекс України розділяє нематеріальні активи на 6 груп, а класифікації нематеріальних активів згідно з П(С)БО 8 та МСФЗ 38 дещо відрізняється.

Купівля нематеріальних активів відбувається, як правило, без права подальшого перепродажу, а тільки для використання за призначенням. Якщо нематеріальний актив вибуває з підприємства з різних причин в обліку це відображається як Д-т 133 «Накопичена амортизація нематеріальних активів», К-т 12 «Нематеріальні активи». Будь-який актив підприємства слід виключати з балансу при його вибутті або якщо від його використання не очікується економічної вигоди. Але це не стосується нематеріальних активів, оскільки при їх вибутті вони продовжують перебувати на балансі підприємства та їх залишкова вартість рівними частинами списується на витрати підприємства.

Висновки. Нематеріальні активи – це активи, які не мають матеріально-речової форми, але приносять підприємству додатковий прибуток або створюють умови для його отримання. Облік нематеріальних активів – тема досить нова та маловивчена в Україні. Проблема її вивчення полягає в тому, що в законодавчих актах немає загальноприйнятої єдиної врегульованої інформації про визначення, класифікацію, оцінку та визнання у звітності нематеріальних активів. Вирішенням проблеми може стати розробка практичних рекомендацій обліку певних видів нематеріальних активів. Постановка цих питань в українському обліковому законодавстві є спірною і потребує подальшого вдосконалення.

Джерела та література

1. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : ЖІТІ, 2000. – 608 с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dt-kt.net/books/book-13/chapter-40/>
2. Міжнародний стандарт фінансової звітності 38 (МСФЗ 38) «Нематеріальні активи» від 01.01.2014 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ligazakon.net/document/view/MU12044>
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» від 31.12.1999 № 318. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ligazakon.net/document/view/REG4043>

Лялюк А. М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Даркевич А. І. – студент I курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Сучасний маркетинг: розвиток, проблеми і перспективи

Постановка проблеми. На сьогоднішній день поширюється твердження про кризу маркетингу, яка спричинена глобалізаційними процесами, посиленням конкуренції, прискоренням науково-технічного прогресу, зміною споживача, його поведінки та стилю життя, зниження ефективності традиційних маркетингових комунікацій та іншим. Даній проблемі присвячені наукові праці Друкера П., Логвіної Ю., Орлова П., Войчака А., Хоменка П. та інших [1–5]. Поряд з цим, залишається малодослідженим питання впливу цифрових технологій на сучасний розвиток маркетингу.

Мета дослідження. Метою дослідження є проаналізувати сучасні тенденції та проблеми розвитку маркетингу, визначити вплив на нього революційних змін у сфері цифрових технологій, запропонувати способи вирішення маркетингових завдань організації.

Результати дослідження. На сучасному етапі маркетинг – це багатопланове явище. Маркетинг розглядається як ринкова філософія бізнесу, самостійний вид підприємницької діяльності, одна з систем управління підприємством, наука про ринок тощо [1,3-5]. Маркетинг базується на постійному та систематичному аналізі потреб ринку, який дозволяє підприємству розробити ефективні товарні та цінові стратегії.

Головною метою діяльності більшості організацій є забезпечення довгострокової стабільності та зростання продажів. Це призвело до виникнення необхідності встановлення таких відносин із споживачами, при яких враховувалися б інтереси обох сторін. Так в середині минулого сторіччя з'явився маркетинг як новий метод управління бізнесом [1, с. 64].

Оскільки сьогодні маркетинг розвивається у період глобальних змін, то можна зробити висновок, що це являється його основною

проблемою. З кожним роком фахівцям у цій галузі доводиться переглядати все новіші і новіші цілі та методи маркетингу. Через стрімкі зміни, що відбуваються у світі, стратегія, яка ще вчора була найефективнішою, сьогодні може стати збитковою. Один з найвідоміших теоретиків менеджменту Пітер Друкер зазначив, що формула успіху минулого десятиріччя у наступному цілком може стати для компанії формулою краху [2, с. 54].

Сучасний розвиток маркетингу як науки відбувається в умовах соціально-економічних змін, що характеризуються динамізмом, високим ступенем невизначеності навколишнього середовища та суттєвими технологічними перетвореннями, які в значній мірі впливають і на маркетинг. Вказані процеси обумовлюють характер та закономірність його розвитку в усіх галузях народного господарства та економічних структурах країни [4, с. 167].

Сьогодні дослідники виділяють такі найважливіші проблеми маркетингу:

- зміна цінностей та орієнтації у споживачів;
- зростання конкуренції у глобальних масштабах;
- застійні явища в економіці та погіршення стану довкілля;
- погіршення стану довкілля;
- ціла низка інших економічних, політичних і соціальних проблем [5, 49].

Пріоритетним завданням маркетингу вважається здатність передбачати майбутнє розвитку ринку, його зовнішнього та внутрішнього середовища, а підприємство на основі маркетингової діяльності може отримати стратегічну конкурентну перевагу та створити передумови для адекватної реакції на зміни й обумовити цілеспрямований вплив на зовнішнє середовище та його активне формування [3].

У сучасному комп'ютеризованому світі відбувається трансформація маркетингових функцій. Маркетинг, зберігаючи свої функціональні інструменти, змінюється, еволюціонує. Маркетингові системи орієнтуються на розуміння процесу формування рішень споживачів. Збільшення кількості часу, який люди проводять в Інтернеті, а також збільшення кількості інновацій та нових продуктів, роблять працю маркетингологів все більш значущою та складною. Революційні зміни у сфері цифрових технологій суттєво змінили баланс сил між індивідом та організацією [4, 154].

Глобалізація відкриває для покупців по всьому світу багато нових можливостей. Поток світового експорту за останні роки стрімко зросли. Нові комунікаційні та інформаційні технології спричинили революцію у бізнесі, внаслідок чого відносини між людьми та організаціями, які їх обслуговують, істотно змінилися. Очікування клієнтів зростають, вони вимагають кращі товари і послуги, їх широкий асортимент та високу якість [3]. Одним із необхідних факторів для досягнення успіху в ХХІ столітті стають більш тісні контакти з клієнтами. На сьогоднішній день маркетингові системи вимагають не тільки знань і навичок у маркетингових дослідженнях та маркетинговому плануванні. Також потрібне розуміння ринкових змінних, динаміки їх змін та вміння аналізувати внутрішні проблеми компаній.

Висновки. Одним із найголовніших чинників, що впливають на сучасні організації є маркетингові чинники. Внаслідок розвитку технологій і нових ринків роль маркетингу в компаніях з кожним днем набуває все більшого значення. Основними тенденціями в маркетингу на сьогодні є нові медіа, нові ринки та необхідність кращого розуміння споживачів. Розуміння споживачів стає все більш важливим для маркетингу, тому що головною силою сьогодні стає не сама інформація, а здатність побачити потрібне та використати інформацію необхідним способом.

Джерела та література

1. Войчак А. В. Дослідження сучасної концепції маркетингу та маркетингового менеджменту / А. В. Войчак. – Київ, 2009. – 75 с.
2. Друкер П. Практика менеджмента / П. Друкер. – Москва, 2015. – 400 с.
3. Логвіна Ю. М. Сучасні тенденції розвитку маркетингу в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_NPRT_2011/Economics/6_86769.doc.htm.
4. Орлов П. А. Сучасний маркетинг: аналіз і перспективи розвитку / П. А. Орлов, Н. М. Лисиця, Г. О. Холодний. – Харків: ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 212 с.
5. Хоменко П. Г. Сучасні тенденції розвитку маркетингу / П. Г. Хоменко. – Донецьк, 2011. – 164 с.

Волинець І. Г. – старший викладач кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки
Даркевич А. І. – студент I курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Стан сучасного ринку праці України

Постановка проблеми. Ринок праці є найскладнішим та найдинамічнішим складовим елементом ринкової економічної системи. На стан ринку праці впливають не лише інтереси працівників і роботодавців, а й всі соціально-економічні, політичні, демографічні та інші процеси у суспільстві. Ринок праці України наразі має свої специфічні особливості, які потребують аналізу для надання рекомендацій щодо його подальшого розвитку.

Мета дослідження: Проаналізувати ринок праці України за показниками зайнятості населення, рівня безробіття та оплати праці. Встановити основні тенденції на сучасному ринку праці України, виявити проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення.

Результати дослідження. Ринок праці є складовою ринкової економіки, де відбуваються процеси формування попиту та пропозиції на специфічний товар – робочу силу. Робоча сила є основним товаром на ринку праці. Вона володіє фізичними та моральними якостями, які використовуються у ході виробничого процесу [4].

Одним з найважливіших показників, що характеризують стан ринку праці України є зайнятість населення.

За даними Державної служби статистики України кількість економічно активного населення України з кожним роком зменшується. Так у 2012 році кількість економічно активного населення працездатного віку складала 19317,8 тис. осіб, а у 2016 році – 17337,0 тис. осіб. Тобто за 4 роки цей показник зменшився майже на 2 млн. осіб.

Якщо розглядати зайняте населення працездатного віку, то тут спостерігається наступна ситуація: у 2012 році зайняте населення працездатного віку становило 17728,6 тис. осіб, а у 2016 – 15675,7 тис. осіб. Виходячи з наведених даних, можна зробити висновок, що даний показник за ці 4 роки зменшився на 2 млн. осіб [2].

У відсотковому значенні на сьогодні зайняте населення працездатного віку становить 64,4 %, що демонструє найнижчий рівень зайнятості за останні 15 років.

Наступним важливим показником, який визначає стан ринку праці, є рівень безробіття. В Україні він становить 9,6 %, у той час як небезпечним рівнем безробіття вважається 10 %. Найменша кількість безробітного населення в Україні – 1416,7 тис. осіб була у 2007 р., що становило 6,9 %. Найвищий показник – 1956,6 тис. осіб був зафіксований у 2009 році. У 2016 році рівень безробіття склав 1661,3 тис. осіб, що у відсотковому співвідношенні відповідає показнику який був зафіксований у кризовому 2009 р. [2].

Не менш важливим показником, що характеризує ринок праці, є оплата праці. В Україні, у порівнянні з країнами Європи, вона вирізняється низьким рівнем, хоча за останні роки в гривневому еквіваленті заробітні плати зросли, але у зв'язку з тим, що паралельно зросла й інфляція, населення не відчуло покращення рівня життя. Найвищі заробітні плати отримують працівники в галузі авіаційного транспорту – 27252 грн., а найнижчі – у сфері охорони здоров'я та соціальной допомозі – 4403 грн. В загальному, середній рівень зарплат на початок 2017 року зафіксований на рівні 6008 грн [4].

Висновки. Отже, сучасний ринок праці в Україні характеризується наступними негативними тенденціями, а саме: зниженням рівня зайнятості, зростанням кількості безробітних та професійно-кваліфікаційним дисбалансом.

Головними причинами спаду зайнятості та підвищення безробіття є:

- погіршення політичної та економічної ситуації в Україні за останні роки;
- часткова окупація Луганської і Донецької областей та анексія АР Крим.

Ці події призвели до призупинення діяльності підприємств та скорочення робочих місць.

Високий рівень освіти та людські ресурси є сильною стороною України для подальшого підвищення конкурентоспроможності і виходу на світовий ринок праці з достатнім рівнем розвитку. Для досягнення цього Україна повинна:

- вдосконалити систему оплати праці;
- розвивати малий та середній бізнес;

- вжити заходів для запобігання зростанню безробіття через створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування;
- розширити можливості отримання населенням офіційних основних і додаткових доходів.

Джерела та література

1. Городецька Л. О. Економіка праці і соціально-трудові відносини / Л. О. Городецька. – Київ: Видавництво Національного авіаційного університету «НАУ - друк», 2010. – 400 с.
2. Основні показники ринку праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Пігуль В. В. Стан сучасного ринку праці України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/viewFile/80117/78080>.
4. Середньомісячна заробітна плата за видами економічної діяльності за період з початку року у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

Стащук О. В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів і кредиту СНУ імені Лесі Українки

Даркевич А. І. – студент економічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Діагностика кризового стану підприємств

Постановка проблеми. Негативні наслідки світової фінансової кризи призвели до поглиблення проблем достатності фінансових ресурсів та фінансової стійкості підприємств, яка втілилась у зростанні кількості банкрутств та підприємствах та стала однією з найбільш актуальних для України зокрема. Для економіки нашої держави явище банкрутства не є новим. Нестабільність економіки, постійні та необдумані зміни в законодавстві, постійний дефіцит грошових ресурсів, а також вкрай некерована конкурентна боротьба на ринках призводять до того, що значна кількість вітчизняних товаровиробників опиняються у кризовому стані, який для більшості із них закінчується банкрутством. У таких умовах основним засобом функціонування підприємств є розробка та впровадження ефективного механізму антикризового управління, важливе місце у якому належить діагностиці його кризового стану.

Мета дослідження. Визначення особливостей змісту, необхідності та сучасних методів діагностики ймовірності кризового стану підприємств.

Результати дослідження. Діагностика кризового стану – це сукупність економічно обґрунтованих та логічно-побудованих методів та прийомів фінансово-економічного аналізу, які повинні застосовуватись систематично через визначені проміжки часу з метою своєчасного виявлення ознак кризового стану підприємства та оцінки перспектив його подальшого розвитку [3].

Виділяють такі напрямки діагностування кризи:

- виявлення проблем щодо негативних наслідків діяльності підприємства;
- проведення цільового фінансового аналізу;
- встановлення наявності або відсутності кризової ситуації;
- дослідження цілей функціонування підприємства та методи їх реалізації.

Особливо важливою та актуальною діагностика кризового стану підприємства є для його керівника та власника, адже її результати є основним джерелом повної та достовірної інформації про реальний стан та можливості підприємства і, відповідно, основою для прийняття адекватних рішень стосовно подальшої стратегії розвитку підприємства.

З іншої сторони, необхідною вона також є і для інвесторів, страховиків, кредиторів, окремих органів державної влади, клієнтів, конкурентів тощо. Результати діагностики дозволяють зазначеним сторонам уникнути ризику від партнерства з досліджуваним об'єктом та забезпечити стабільність і збалансованість національної економіки [4, 51].

На сьогоднішній день у практиці використовуються коефіцієнтний, рейтинговий та факторний методи діагностики кризового стану підприємства.

Коефіцієнтний метод надає найбільш повну та детальну оцінку фінансового стану підприємства. Він охоплює усі фінансові показники, а також характеризується простотою розрахунків. Проте даний метод потребує значної кількості розрахунків та детального аналізу отриманих результатів, які складно порівнювати й узагальнювати [1].

Ранговий метод дає можливість порівняти результати діяльності підприємства за декілька періодів або з іншими підприємствами з метою визначення рейтингу організації в залежності від фінансового

стану. Цей метод також має свої недоліки, так як його результати надають неточну оцінку, якій притаманна суб'єктивність. Цей метод нескладний для використання, не потребує розрахунку великої кількості коефіцієнтів і надає загальну оцінку фінансового стану підприємства. За допомогою рейтингового методу керівництво не має можливості виявити проблему прогнозування кризового стану [5].

Що стосується використання факторних моделей Ліса, Таффлера, Альтмана для діагностики кризового стану підприємства, вони не враховують галузевих особливостей діяльності підприємства. Ці моделі розроблялися для інших економічних умов діяльності, тому їх використання не дасть достовірних результатів. Отже, ці моделі потребують суттєвого коригування з урахуванням сучасних тенденцій та закономірностей в економіці [5].

Також одним із методів діагностики стану підприємства є моделі теорії автоматів – це мережеві моделі, які дозволяють відстежувати зміни у стані об'єкта управління. Такому інструментарію на сьогоднішній день приділено недостатньо уваги у сфері прогнозування настання кризових явищ, тому доцільним є розроблення експертних моделей прогнозування кризи на підприємстві [1].

Висновки. Отже, кризовий стан підприємства обумовлюється виникненням кризових явищ у різних сферах його діяльності. Такі кризові явища характеризуються погіршенням показників результатів діяльності підприємства. Вчасно передбачати кризові явища і запобігати виникненню кризового стану на підприємстві допомагає діагностика кризової ситуації. Це дозволяє виявити ймовірність настання кризи на підприємстві, оцінити очікувані витрати від наслідків кризи, визначити причини кризової ситуації, проаналізувати наявні ресурсні можливості щодо запобігання кризі та вибрати антикризову стратегію управління підприємством.

На сьогоднішній день аналіз ймовірності вияву кризових явищ на підприємстві потребує розроблення відповідного інструментарію, придатного для дослідження кризового стану на підприємствах різних сфер діяльності.

Джерела та література

1. Даніч В. М. Визначення кризового стану підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/332/1/Danich_Parkhomenko_kryza.pdf.

2. Квасницька Р. С. Етапність проведення діагностики кризового стану та ймовірності банкрутства підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://journals.khnu.km.ua/vestnik/pdf/ekon/2011_2_3/130-135.pdf.
3. Кондрат І. Ю. Діагностика кризового стану підприємств: сутність, об'єкти, суб'єкти, цілі проведення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7700/1/74.pdf>.
4. Мороз О. В. Фінансова діагностика у системі антикризового управління на підприємствах. – 142 с.
5. Фучеджи В. І. Характеристика методів та моделей діагностики кризового стану підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/10052/1/37.pdf>.

Громко Л. С. – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки
Даркевич А. І. – студент I курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Управління персоналом підприємств в сучасних умовах

Постановка проблеми. В умовах розвитку в Україні ринкової економіки ефективне функціонування підприємства перебуває у прямій залежності від забезпечення високої якості його кадрового потенціалу, відповідності роботи з персоналом сучасним вимогам, постановки цієї діяльності на міцний науковий фундамент з урахуванням тих тенденцій, які сьогодні існують у даній сфері. Управління персоналом є однією з головних функцій всіх організацій, воно може стати саме тим критичним фактором, який визначить успіх або невдачу підприємства.

Мета дослідження: Дослідити систему управління персоналом на підприємстві в сучасних умовах та запропонувати шляхи її вдосконалення.

Результати дослідження. Управління персоналом сучасних підприємств можна визначити як сукупність заходів, які спрямовані на оптимальне, кількісне та якісне формування їх кадрового складу, організацію його професійного і соціального розвитку, досягнення

раціонального ступеня мобільності та повне й ефективне використання його можливостей у процесі діяльності цих підприємств [4].

На сьогоднішній день управління персоналом підприємства здійснюється за такими напрямками:

1) визначення потреби у персоналі (вибір методів визначення потреби необхідної кількості персоналу, планування кількісної та якісної потреби у персоналі);

2) відбір персоналу (встановлення зв'язків із зовнішніми організаціями, ділова оцінка кадрів під час відбору, аналіз джерел відбору персоналу);

3) розстановка персоналу (цілеспрямоване переміщення кадрів, поточна періодична оцінка кадрів);

4) розвиток персоналу (навчання, адаптація, професійне та службове просування, вивільнення працівників);

5) підтримка комфортного соціально-психологічного клімату (регулювання трудових взаємостосунків, зниження рівня конфліктності у колективі);

6) вплив на мотивацію персоналу (створення творчої атмосфери, адекватна оплата, виховання «корпоративного духу», підтримка кар'єри);

7) управління безпекою персоналу (охорона праці, створення нормальних умов праці);

8) правове та інформаційне забезпечення процесу управління персоналом (облік та статистика персоналу, інформування колективу) [2].

Дані напрямки пов'язані із головною метою підприємства – підвищення ефективності діяльності на основі максимально можливої реалізації потенційних здібностей працівників.

Однією із найважливіших підсистем управління сучасним підприємством є кадрова політика. Кадрова політика визначає мету та завдання, пов'язані із ставленням організації до зовнішнього оточення і власного персоналу. Вона здійснюється за допомогою стратегічних і оперативних систем управління. Повсякденна реалізація кадрової стратегії і одночасно допомога керівництву у здійсненні завдань в цьому напрямку здійснюється менеджером з кадрів та лінійними керівниками.

Основними завданнями менеджера з кадрів у галузі стратегічного та оперативного управління персоналом є допомога керівництву у здійсненні кадрової політики з питань найму, просування, планування та переміщення працівників; активна участь у розробці структури підприємства, в тому числі й структури управління та допомога

лінійним та функціональним керівникам у роботі щодо планування і формування резерву кадрів [1].

У сучасних умовах персонал підприємства є одним із його ключових ресурсів. Вкладання коштів у кадрову роботу та людські ресурси є довгостроковим фактором конкурентоздатності та успішного функціонування сучасного підприємства. Цим пояснюється особлива увага до розробки проблем управління персоналом та практичного втілення його сучасних форм. Основу концепції управління персоналом організації в сучасних умовах становить зростаюча роль особистості працівника, знання його мотиваційних настанов, уміння їх формувати і направляти у відповідність до завдань, які вирішує організація [2].

Висновки. У сучасних умовах здійснювати управління працівниками на основі старих методів, які розглядають людей тільки як виконавців керівної волі, а не з огляду на їх унікальність, вже неможливо. Тому для підвищення конкурентоспроможності підприємства в стратегічному плані слід впровадити наступні заходи:

удосконалення структури управління, максимальне її спрощення, децентралізація більшості функцій, визначення повноважень керівництва з урахуванням кваліфікацій та особистих якостей;

- автоматизація та організація робочих місць;
- розробка системи прийняття рішень, правил і процедур управління, системи стимулювання;
- розробка системи підбору, навчання, оцінки і переміщення керівних кадрів, планування кар'єри керівників.

Джерела та література

1. Вдовиченко Р. П. Особливості сучасного управління персоналом [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=935>.
2. Ландсман В. А. Теоретичні аспекти розвитку системи управління персоналом сучасного підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2012-2/doc/2/22.pdf>.
3. Лелі Ю. Г. Сучасні системи управління персоналом та їх вплив на ефективність роботи підприємства [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eir.pstu.edu/bitstream/handle/123456789/5534/%D0%A1.%2095.pdf?sequence=1>.
4. Любимова К. О. Особливості управління персоналом підприємств у сучасних умовах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/16337/1/175_Ljubimova_304_305_Modern_Problems.pdf.

Зайчук К. А. – аспіранта I року навчання
кафедри аналітичної економіки
та природокористування

Передумови розвитку туристичного потенціалу Волинської області

Постановка проблеми. З визнанням туризму – однією з пріоритетних з галузей економіки, держава розпочала активну діяльність щодо створення передумов для подальшого успішного функціонування цієї галузі в Україні. Але на жаль, розвиток туристичної діяльності в Україні є проблемним через, в першу чергу, неефективне та нераціональне використання туристичного потенціалу, а також через економічну кризу та військові дії всередині країни. Сьогодні українські туристи виступають своєрідними інвесторами зарубіжних країн у туристичній галузі, маючи свій широкий туристичний потенціал. Подолавши економічну кризу, можна реально збільшити потік іноземних туристів. Адже туризм, за розрахунками фахівців, лише у вигляді податків міг би щороку приносити в державну скарбницю до 4 млрд. дол. [4]. Даною проблемою, а саме розвитком туризму у Волинській області займалися такі вчені: О. В. Ільїна, Л. В. Ільїн, К. В. Павлов, П. О. Масляк, І. В. Котова, В. Б. Дудко та інші.

Мета дослідження. Виходячи з цього, неабиякої актуальності набуває визначення передумов розвитку різноманітних видів туризму транскордонної Волинської області та впровадження заходів за для його покращення та стимулювання.

Результати дослідження. Волинь розташована на північному заході України, в лісовій та лісостеповій зонах. На півночі вона межує з Брестською областю республіки Білорусь, на сході – з Рівненською областю, на півдні – з Львівською областю, на заході – з Хелмським і Замостським воєводствами Республіки Польща. Площа - 20,2 тис. кв. км. Ліси займають 649,1 тис. га – третину території області. 130 річок, які протікають по Волині, належать до басейнів Дніпра і Західного Бугу. В області налічується 209 природно-заповідних територій і об'єктів. Найбільш привабливою територією для туристів є північно-західна частина Волинської області. Тут знаходиться найбільша кількість озер та річок, а також Шацький національний природний парк, де знаходиться 22 унікальних озер карстового походження. Флора Шацького національного природного парку налічує 825 видів рослин,

а озерна фауна – 31 вид риб. Клімат Волинської області – помірно-континентальний з м'якою зимою та не жарким літом [1].

Також область багата історико-археологічними пам'ятками. Загальна кількість пам'яток історії, археології, містобудування і архітектури, монументального мистецтва складає 2,6 тис. об'єктів. До державного реєстру національного культурного надбання внесено 468 пам'яток архітектури. Найцікавішими є пам'ятки архітектури й археології періоду Київської Русі у м. Володимирі-Волинському, історико-культурні та архітектурні пам'ятки у м. Луцьку, зокрема Верхній замок XIII–XIV ст., літературно-меморіальний музей Лесі Українки в с. Колодяжне, меморіальний комплекс жертвам фашизму в с. Кортеліси [1].

Ще одна важлива причина візиту туристів до нашої області є проведення великої кількості фестивалів: «Поліське літо з фольклором». Для участі у фестивалі до Луцька з'їжджаються фольклорні колективи з різних країн і континентів. Фестиваль «Меч Луцького замку», який проходить щороку у вересні в стінах Луцького замку, приймає велику кількість іноземців.

Вже більше 10 років, на свято Івана Купала, одне з найчарівніших озер Полісся-Світязь збирає увесь пісенний цвіт України на фестивалі української естрадної пісні «На хвилях Світязя». Також декілька років у області, а саме у місті Луцьку, проводиться Молодіжний фестиваль альтернативної музики та сучасного мистецтва «Бандерштат» [2].

Транскордонне розташування, кліматичні умови, великі лісові масиви, водні об'єкти, різноманітність флори і фауни та наявність мінеральних джерел та запасів лікувальних грязей створюють умови для відпочинку і оздоровлення, а саме для розвитку різноманітних видів туризму на теренах Волинської області [3].

Туристичних об'єктів для задоволення найрізноманітніших бажань туристів є більш, аніж достатньо, тому туристичний потенціал області можна згрупувати таким чином:

- спортивний туризм;
- водний туризм;
- оздоровчо-пізнавальний;
- аматорський туризм: (мисливство та рибальство);
- екотуризм;
- зелений туризм;
- етнічний туризм;
- релігійно-сакральний туризм;

– діловий туризм;

Для безперервного та ефективного функціонування туристичної галузі області варто:

- 1) удосконалити регіональні програми залучення іноземних туристів та забезпечити організаційно-економічний механізм його виконання;
- 2) зміцнити матеріальну-технічну базу туризму (покращення інфраструктури, автомобільних доріг, під'їзних шляхів до туристичних об'єктів);
- 3) провести інвентаризацію всіх видів ресурсів;
- 4) створити вільні туристичні рекреаційні зони;
- 5) розширити мережі заповідних територій, які забезпечують раціональне та екологічне використання природних ресурсів;
- 6) спростити візові бар'єри;
- 7) популяризувати регіональний туристичний продукт на внутрішньому та зовнішньому ринку;
- 8) провести гнучку державну політику фінансового регулювання туристичної галузі як на регіональному, так і на державному рівнях [4].

Висновки. Аналізуючи дослідження можна сказати, що Волинська область забезпечена достатньо туристичними ресурсами, але на жаль, туристична діяльність переживає складний період становлення в умовах ринку, адаптації до мінливих умов як всередині країни так і за кордоном.

Джерела та література

1. Луцишин Н. П. Економіка й організація міжнародного туризму: Навч. Посібник. / Н.П.Луцишин, В.П. Луцишин. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. Держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2003. – С. 136-137.
2. Коніщева Н. Й. Пропозиції щодо активізації розвитку туризму на прикордонних територіях України // Проблеми розвитку прикордонних територій та їх участі у інтеграційних процесах: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, Луцьк, 12-13 жовтня 2006 р. / За ред. В. Й. Лажніка і С. В. Федонюка. – Луцьк: РВВ „Вежа” Волин. Держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – С. 197–198.
3. Павлов К.В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку м. Луцька/ К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. серія «економічні науки». – 2011, № 22(№219). – С. 25–30.
4. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлисеєва, В. І. Ліщук. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. –240с.

Захарчук Д. А. – студентка V курсу
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:

Лялюк А. М. – доцент кафедри
економіки, безпеки та інноваційної
діяльності СНУ імені Лесі Українки

Економічна безпека підприємства: проблеми та шляхи їх вирішення

Постановка проблеми. Важливою умовою високого рівня підприємства є його економічна безпека. За допомогою оцінки ступеня економічного захисту установи можна визначити результативність прагнення підприємства, виявити її сумнівні сфери і передбачити потенційну загрозу для бізнесу, яка може появитись у майбутньому. Визначення базових питань економічної безпеки підприємства, а також проблем було розглянуто в працях вітчизняних таких науковців як Шевченко О. Ю., Дегтяр І. М., Біленчук П. Д., Птащенко Л. О. та інші [1, 2-6] де висвітлюються питання визначення сутності та особливостей економічної безпеки підприємств. Поряд з цим, ще потребує додаткового дослідження шляхів вирішення економічної безпеки.

Мета дослідження. Розкрити суть поняття «економічна безпека підприємства» та висвітлити основні проблеми економічної безпеки підприємства.

Результати дослідження. Економічна безпека підприємства - це середовище безпечності підприємства від поганого діяння життєстверджуючих причин, при якому задовольняється його обґрунтоване досягнення, функціонування важливих інтересів в теперішній момент і в майбутній. Використання економічної безпеки підприємства обумовлюється об'єктивно виявленим для нього завданням забезпечення стабільності здійснення та реалізації важливої мети власного діяння [1].

Важливими чинниками, які впливають на економічну безпеку підприємства є рівень бездоганності статутної бази, діапазон оподаткування, доступ на міжнародних ринках збуту, інвестиційна привабливість регіону, держави. Масштаб економічної безпеки підприємства без сумніву залежить від можливості керівництва та менеджерів

результативно оминати ймовірних небезпек та врегулювати побічні результати різних негативних складових навколишньої сфери. Ще однією особливістю економічної безпеки підприємства є сукупність показників, найголовнішим з яких є ступінь економічної безпеки [2].

До найголовніших цілей економічної безпеки підприємства належить: гарантування відмінної ефективності праці; відмінна правова безпечність усіх планів роботи підприємства; забезпечення охорони інформаційної галузі, торговельної таємниці і здобуття потрібного ступеня інформаційного забезпечення діяльності усіх підсистем підприємства; продуктивна спілка безпеки колективу підприємства, його грошей та рухомості та торгових уподобань [3]. Основними завданнями систематичності економічної безпеки підприємства є: характеристика економічного стану у світі, країні, регіоні, на підприємстві; здійснення передбачень піднесення економічного становища на мікро- та макрорівнях ; формулювання припустимих небезпек розбіжних ступенів, які мають змогу позначитися на роботі виробництва; внесення змін у систему протидії небезпекам; забезпечення відмінної фінансової плідної праці, грошової витримки та самостійності підприємства; високоякісний правовий захист всіх підходів функцій підприємства [4].

Питання забезпеченості економічної безпеки підприємства відноситься до класу пріоритетних, що обумовлено такими мотивами: збільшенням злочинності у державі; зростанням випадків рейдерських атак на підприємства; необхідністю реструктуризації бізнесу на базі найновітніших інформаційних технологій, що сприяють появі інформаційно-обчислювального та телекомунікаційного обладнання, яке вимагає особливого захисту; необхідністю збільшення конкурентоспроможності підприємства.

Для покращення рівня економічної безпеки підприємства потрібно взяти до уваги світові навички у цій сфері . Шляхами вирішення проблем економічної безпеки підприємства є застосування комплексного науково-практичного системного підходу, суть якого полягає у виявленні та усуненні зовнішніх та внутрішніх загроз. Тому кожне підприємство повинне розробити власну систему забезпечення економічної безпеки, істотно зменшити енергомідкість і матеріаломідкість ВВП; створити замкненні цикли виробництва стратегічно важ-

ливої продукції; використовувати різні способи діагностування економічної безпеки, таких як індикаторний, ресурсно-функціональний та метод запроваджений на зіставленні розміру капіталовкладень у виробництво; вдосконалити законодавство про інтелектуальну власність авторських прав [5].

Висновки. Економічна безпека є дуже серйозною проблемою, вивчення якої дасть змогу здійснити вагомий внесок з приводу збільшення конкурентоспроможності виробництва та держави в цілому. Необхідно взяти до уваги закордонні навики стосовно економічної безпеки, які дадуть можливість помітно удосконалити загальні методи державної підтримки процесу зростання підприємництва і сприяти покращенню економічної безпеки суб'єктів підприємництва, їхніх можливостей стосовно підходу до зовнішніх ринків. Потрібно правильно вживати міри та методи необхідні для ліквідації проблем економічної безпеки та забезпеченні її результативного розвитку для країни.

Джерела та література

1. Біленчук П. Д. Економічна безпека України в контексті небезпек, ризиків і загроз національним інтересам України: політико-правові та соціально-психологічні засади / П. Д. Біленчук, Ф. М. Ведмідь // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – №5. – С. 38–39.
2. Концепція корпоративної безпеки членів Українського Союзу промисловців і підприємців. Затверджена 22.09.2006р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до док.: <http://www.uspp.org.ua/security/documents/2/>.
3. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2004. – 759 с.
4. Дегтяр І. М. Шляхи подолання тіньової економіки – забезпечення економічної безпеки країни [Текст] / І. М. Дегтяр // Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – № 4. – С. 64–67.
5. Шевченко, О. Ю. Посилення відкритості економіки: вплив на фінансову безпеку країни [Текст] / О. Ю. Шевченко // Економіка. Фінанси. Право. – 2009. – № 3. – С. 3–6.
6. Птащенко Л. О. Сучасні проблеми та особливості інформатизації національної економіки України /Л. О. Птащенко// Економіка і регіон. – 2009. - №3. – С. 8 – 11.

Захарчук Д. А. – студентка V курсу факультету економіки та Управління СНУ імені Лесі Українки

Теслюк М. О. – студент V курсу факультету економіки та Управління СНУ імені Лесі Українки

Стрільчук Р. С. – доцент аналітичної економіки СНУ імені Лесі Українки

Екологічний менеджмент як цілісна система сталого розвитку

Постановка проблеми. Для нинішнього етапу розвитку підприємств України характерне неефективне використання природних ресурсів, насамперед земельних, та управління природоохоронною діяльністю, що ставить під сумнів існування цілісної системи екологічного управління. Тому на сьогодні, за умов зростання законодавчих вимог та інтересу громадськості до питань довкілля, дедалі актуальнішою видається система екологічного менеджменту.

Мета дослідження. Метою даної роботи є розкриття теоретичного аспекту екологічного менеджменту як інструмента сталого розвитку в умовах ринку.

Результати дослідження. Екологічний менеджмент уже тривалий період часу є об'єктом уваги і закордонних, і вітчизняних науковців, серед яких слід такі: О. І. Гуторов [1], О. М. Ворожко, О. О. Павленко [2], Н. М. Лозовська [3], В. О. Мартиненко [4], Л. Ф. Кожушко, П. М. Скрипчук [5], Т. А. Трифонова, Н. В. Селиванова, М. Е. Ильина [6] та ін. Проте фактично відсутні дослідження, що концентрувалися б на проблемах та перспективах екологічного менеджменту як інструмента сталого розвитку, як важливого складника менеджменту і дозволили б забезпечити поєднання економічної й екологічної стабільності підприємств [1].

Система екологічного менеджменту – це частина загальної системи менеджменту, що охоплює організаційну структуру, планування діяльності, розподіл відповідальності, практичну роботу, а також процедури, процеси та ресурси для розробки, впровадження, оцінки досягнутих результатів реалізації і вдосконалення екологічної політики, її цілей і завдань .

Запобігання негативним наслідкам людської діяльності і вживання попереджувальних заходів для створення безпеки населенню та довкіллю – сьогодні одні з найважливіших завдань, що постають перед урядом і відповідними державними органами України [2].

Останніми роками спостерігається посилення вимог до законодавства, виникає необхідність розробки нових підходів до екологічного управління, вдосконалення заходів з охорони навколишнього середовища на підприємствах. Враховуючи екологічні проблеми, які існують в Україні, питання про необхідність урахування вимог сталого розвитку в системі «людина – господарська діяльність – навколишнє природне середовище» залишається надзвичайно актуальним [3].

Мотивація впровадження системи екоменеджменту за кордоном та в Україні на сьогодні значно відрізняється: для Заходу – це усвідомлене бажання підвищити свій імідж і увійти в число лідерів на ринку, що забезпечує додаткові шанси одержати гарантію банку на кредит (позичку); в Україні – прагнення підприємства одержати в законодавчому порядку систему пільг (в оподатковуванні, кредитуванні, інвестуванні, соціальних програмах) [4].

Проте для виявлення необхідності у системі екологічного менеджменту недостатньо лише виявити екологічний аспект діяльності. Первинним рушієм впровадження системи екологічного менеджменту має стати чітко сформульована і послідовна екологічна політика, задокументована, відома і зрозуміла не тільки персоналу підприємства, а й усім зацікавленим сторонам.

Впровадження екологічного менеджменту на економічному суб'єкті треба розпочинати з аналізу наявних на підприємстві проблем – як внутрішніх, так і пов'язаних з основними напрямками діяльності, для того, щоб виявити особливості взаємодії організації з навколишнім середовищем. Адже система екологічного менеджменту охоплює всі сфери діяльності організації, її аспекти, політику [5].

Висновки. Застосування екологічного менеджменту у практиці управління підприємством вплине на вдосконалення еколого-економічного управління ним, буде сприяти стабілізації й розвитку української промисловості. Здійснення державної стратегії сталого розвитку країни й окремих її регіонів передбачає комплекс заходів для державного регулювання природокористуванням і стимулювання природоохоронної діяльності шляхом проведення цілеспрямованої еколого-економічної політики в умовах ринкових відносин. Екологічний

менеджмент має істотні перспективи для розвитку, які сприяють забезпеченню природними ресурсами та отриманню прибутку від підвищення ефективності управлінської діяльності.

Джерела та література

1. Акуленко В. Л. Екологічний менеджмент в контексті забезпечення екологічної безпеки підприємства / В. Л. Акуленко, І. В. Мамчук // Вісн. Хмельниц. нац. ун-ту, 2009. – № 5. – Т. 1. – С. 21–26.
2. Барков Д. И. Международные экологические стандарты качества продукции ISO 14000 и перспективы их внедрения в Украине / Д. И. Барков [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.erudition.ru/referat/printref/id.49971_1.html.
3. Ворожко О. М. Доцільність впровадження на підприємстві системи стандартів екологічного менеджменту ISO 14000 / О.М. Ворожко, О. О. Павленко // Екологічний менеджмент у загальній системі управління: зб. тез доп. ІХ щорічної Всеукр. наук. конф., 21–22 квітня 2009 року. – Суми: СумДУ, 2009. – Ч.1. – С. 27–29.
4. Мартиненко В. О. Екологічний менеджмент як нова парадигма муніципального управління / В. О. Мартиненко // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2009. – Вип. 2 (25). – С. 116-120.
5. Екологія і закон: екологічне законодавство України: у 2 кн. / за ред. В. І. Андрейцева; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К.: Юринком Інтер, 1997. – 374 с.

Стрільчук Р. С. – доцент кафедри
аналітичної економіки

СНУ імені Лесі Українки

Теслюк М. О. – магістрант V курсу
факультету економіки та

управління СНУ імені Лесі Українки

Захарчук Д. А. – магістрант V курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Проблеми державного управління водними ресурсами

Постановка проблеми. В Україні все гострішою стає проблема виснаження водних ресурсів внаслідок їхнього техногенного та антропогенного забруднення. У ряді регіонів спостерігається зрос-

тання забруднення підземних вод, особливо у тих місцевостях, де інтенсивно видобуваються корисні копалини. Все це вимагає рішучих дій у подоланні існуючих проблем.

Мета дослідження. Метою наукової роботи є визначення ключових проблем використання водних ресурсів України, та визначення на цій основі перспективних дій та наслідків від застосування нових стратегій.

Результати дослідження. Проблеми ефективного державного управління водними ресурсами є об'єктом дослідження багатьох вчених. Зокрема, вирішенню даних проблем присвячені праці Голяна В. А, Іванової Т. В., В. А., Калініченка Л. І., Коваленка П. І., Лютницького С. М, Мавлютдінова І. А, Михайлова Ю. О., Ромащенко М. І., Сташука В. А., Хвесика М. А., Яроцької О. В., Яцика В. А., та інших [2, 4, 5]. Аналіз наукових робіт вчених свідчить про те, що багато теоретичних питань і досі не вирішено, а практичні рекомендації є не достатньо обґрунтованими, щоб їх використовувати у сучасних умовах.

Варто зазначити, що важливою складовою раціонального водокористування у державі є моніторинг, що виконується Державним агентством водних ресурсів, гідрометеорологічною та гідрологічною службами а також іншими суб'єктами. Однак не зважаючи на таку велику кількість досліджень та спостережень, державне регулювання має низку проблем. До найголовніших потрібно віднести:

- значну технічну відсталість;
- нестачу лабораторного устаткування;
- поширену закритість результатів досліджень [1].

Також до проблем державного управління водними ресурсами слід віднести відсутність автоматизованого спостереження на переважній частині території нашої держави, що призводить до неможливості оперативного реагування на небезпеки природного та техногенного характеру. Значно спрощеними стали і самі програми спостережень, особливо у моніторингу підземних та ґрунтових вод.

Головною установою що здійснює управління водними ресурсами в нашій країні, є Державне агентство водних ресурсів України. Важливими складовими його діяльності є моніторинг водних ресурсів, паспортизація водних об'єктів, а також нормування гранично допустимого навантаження на водні об'єкти. З метою розв'язання існуючих водних проблем, у країні постійно розробляють цільові державні та регіональні програми, які спрямовані на раціональне користування водними ресурсами.

Однією з таких програм є «Водна стратегія України на період до 2025 року» [1], що має на меті законодавче закріплення загальнонаціональних пріоритетів у сфері раціонального використання водних ресурсів України. Зокрема цією стратегією передбачена участь громадськості та суб'єктів господарювання у формуванні та реалізації водної політики, а також урахування їхніх пропозицій при реалізації Закону України «Про загальнодержавну цільову Програму розвиток водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» [3].

Важливим кроком у державній політиці управління водними ресурсами повинне стати поєднання принципів стимулювання та відповідальності при здійсненні заходів з охорони та відтворення водних ресурсів. Також необхідно поглиблювати міждержавне та транскордонне співробітництво при вирішенні питань охорони водних екосистем.

Висновки. Значною мірою наявні проблеми державного управління водними ресурсами в нашій країні зумовлені вадами у суспільних відносинах, а саме недосконалістю існуючої системи державного управління у сфері використання, охорони і відновлення водних ресурсів, та відсутністю ефективних економічних механізмів стимулювання раціонального водокористування. Саме тому реалізація водної стратегії сприятиме формуванню у населення ставлення до води, як до ресурсу що має соціальну, економічну та екологічну цінність, а також сприятиме збалансованому соціально-економічному розвитку країни, підтримці високого рівня продовольчої, промислової та енергетичної безпеки і реалізації конституційних прав громадян на доступ до якісної питної води та сприятливе оточуюче середовище.

Джерела та література

1. Водна стратегія України на період до 2025 року (наукові основи) – К.: , 2015. – 46 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iwrpm.com.ua/wp-content/uploads/2015/10/11_03_2015.pdf
2. Голян В. А. Інституціональне середовище водокористування: сучасний стан та механізми вдосконалення : [монографія] / В. А. Голян. – Луцьк : Твердиня, 2009. – 592 с
3. Закон України «Про загальнодержавну цільову Програму розвиток водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2013, №17, ст. 146
4. Інституціональне забезпечення екологічнозбалансованого водокористування в сучасних умовах : монографія / [М. А. Хвесик, В. А. Голян, О. В. Яроцька, Н. В. Коржунова]. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, Лтд», 2008. – 455 с

5. Ромащенко М. І., Михайлов Ю. О., Сташук В. А., Мавлютдінова І. А. Територіальна організація управління використанням водних ресурсів // Меліорація і водне господарство. – К., 2009. – Вип. 90. – С. 22–33.

Бегун С. І. – кандидат економічних наук,
доцент СНУ ім. Лесі Українки
Захарчук Т. О. – студентка I курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Облік довгострокових позик

Постановка проблеми. Довгострокові позики, в тому числі і банківські кредити, які залучені підприємством на тривалий термін, є об'єктами обліку. При цьому, нерідко при їх обліку робляться помилки, які пов'язані з неправильною кореспонденцією рахунків.

Мета дослідження – показати особливості обліку та кореспонденції бухгалтерських рахунків в операціях з довгостроковими позиками.

Результати дослідження. Довгострокові позики – це зобов'язання підприємства, які пов'язані із залученням позикових ресурсів на тривалий термін (більш 12 місяців) на умовах терміновості, платності і зворотності. Тобто, по ним передбачено нарахування відсотків, встановлені терміни їх повернення. Відповідно до Цивільного кодексу (ст.1046) [1] за договором позики одна сторона передає іншій стороні грошові кошти на певний термін з умовою повернення. За всіма позиками, де беруть участь юридичні особи, договори письмово, не залежно від його суми, відповідно до ст. 828 Цивільного кодексу України. Відсотки за договором позики встановлюються договором, вони регулюються ст.1048 Цивільного кодексу України. Спорідненим до договору позики є договір кредиту. Регулювання кредитного договору – в ст.ст. 1054–1057 Цивільного кодексу України. Відмінність кредиту від звичайного позики в тому, що однією зі сторін (кредитором) є банк або інша фінансова організація. Діяльність банків, при цьому, регулюється і ліцензується Національним банком України [2].

Однак, і звичайні позики, і банківські кредити, які отримало підприємство на термін більше 12 місяців, враховуються в бухгалтерському обліку по синтетичному рахунку 50 «Довгострокові позики».

Рахунок 50 «Довгострокові позики» призначений для ведення обліку розрахунків, які пов'язані з довгостроковими позиками (кредитами) банків та інших залученими позиковими коштами (позиками), отриманими від інших осіб (юридичних і фізичних осіб). На рахунку 50 враховуються тільки довгострокові зобов'язання за позиками, які не є поточними. Для обліку поточних зобов'язань за довгостроковими позиками використовується рахунок 61 «Поточна заборгованість за довгостроковими позиками» [3].

В кредит рахунку 50 «Довгострокові позики» записуються суми одержуваних довгострокових позик. Сюди ж в кредит записуються і ті суми короткострокових позик, які переведені в довгострокові (відстрочені позики). В дебет рахунку 50 «Довгострокові позики» записуються суми погашення заборгованості за позиками, переведення до поточної заборгованості за довгостроковими позиками [4].

До рахунку 50 «Довгострокові позики» можуть бути відкриті субрахунки:

- 501 «Довгострокові кредити банків у національній валюті»;
- 502 «Довгострокові кредити банків в іноземній валюті» (враховуються в іноземній валюті та в гривнях за офіційним курсом);
- 503 «Відстрочені довгострокові кредити банків у національній валюті»;
- 504 «Відстрочені довгострокові кредити банків в іноземній валюті» (враховуються в іноземній валюті та в гривнях за офіційним курсом);
- 505 «Інші довгострокові позики в національній валюті» (позики, які не є позиками у банків та інших фінансових організацій);
- 506 «Інші довгострокові позики в іноземній валюті» (аналогічно субрахунку 505, враховуються в іноземній валюті та в гривнях за офіційним курсом) [4].

Аналітичний облік за рахунком 50 «Довгострокові позики» і по всіх відкритих до нього субрахункам ведеться по кожному кредитору (банку або іншій особі) за кожним договором окремо, окремо ведуть облік і за термінами погашення позик.

Рахунок 50 «Довгострокові позики» кореспондує за дебетом, перш за все, з рахунками грошових коштів (погашення), за кредитом - також з рахунками грошових коштів (отримання).

Висновки. Таким чином, облік довгострокових позик пов'язаний з відображенням отриманих позик (в тому числі, кредитів) за

кредитом рахунка 50, погашенням – за дебетом рахунка 50 (у кореспонденції або з рахунком 61, або з рахунками грошових коштів). Позики в іноземній валюті слід переоцінювати за поточним курсом (через що формується курсова різниця, інші доходи і витрати). Розрахунки за відсотками по позиках ведуться за рахунком 684.

Джерела та література

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV (у ред. від 10.06.2017) // <http://zakon2.rada.gov.ua>
2. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 № 2121-III (у ред. від 10.06.2017) // <http://zakon3.rada.gov.ua/>
3. План рахунків бухгалтерського обліку: Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 року № 291 (у ред. від 09.12.2011) // http://minfin.com.ua/taxes/-/bo_planrah.html
4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 року № 291 (у ред. від 09.12.2011) // http://minfin.com.ua/taxes/-/bo_planrah_instr.html
5. Грачева Р.Е. Энциклопедия бухгалтерского учета: раздел 1 [Електронний ресурс] // EcoLib – URL: <http://ecolib.com.Ua/article.php?article=3937&book=31>

Мельник К. П. – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту СНУ імені Лесі Українки
Зоренна В. І. – студентка IV курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Деякі аспекти забезпечення якості статистичної інформації, а також отриманої з адміністративних джерел

Постановка проблеми. У зв'язку з переходом України до ринкової економіки та розвитком інформаційного суспільства з'являються нові вимоги до забезпечення якості статистичної інформації. Саме така властивість, як якість статистичної інформації забезпечує прийняття правильних управлінських рішень, що є дуже важливим у діяльності статистичних організацій. Актуальність цієї теми зумовлена ще й тим, що у наш час зростають обсяги використання

адміністративних даних для статистичних цілей, а, в свою чергу, від забезпечення їх якості залежить якість вихідних статистичних даних, що є важливим для проведення статистичних обстежень в органах державної статистики.

Питання забезпечення якості статистичної інформації загалом, а також отриманої з адміністративних джерел досліджували такі вчені, як О. Васечко, О. Гладун, В. Саріюгло, В. Захожай, Р. Моторін, також дані питання розглядаються у дослідженнях О. Гончар [2, 3].

Мета дослідження. Аналіз окремих аспектів забезпечення головної властивості статистичної інформації, зокрема отриманої з адміністративних джерел – її якості.

Результати дослідження. Відповідно до Закону України «Про державну статистику», статистична інформація – це документована інформація, що дає кількісну характеристику масових явищ та процесів, які відбуваються в економічній, соціальній, культурній та інших сферах життя суспільства [1].

Статистична інформація, отримана на основі проведених органами державної статистики статистичних спостережень, існує у вигляді первинних даних щодо респондентів, статистичних даних, які пройшли одну чи кілька стадій опрацювання та накопичені на паперових, магнітних та інших носіях або в електронному вигляді, а також аналітичних матеріалів, підготовлених на основі цих даних [4, с. 95–96].

Якість статистичної інформації визначається відповідно до потреб та вимог користувачів на основі низки критеріїв, кожен з яких відображає окремий її аспект. Критеріями якості статистичної інформації є такі: релевантність, точність, достовірність, вірогідність, надійність, своєчасність, пунктуальність, доступність, ясність, узгодженість, порівнянність, повнота, послідовність. Серед факторів, що впливають на якість інформації, О. В. Гончар виділяє національні, політичні, технічні, економічні та соціальні.

Історично забезпечення якості статистичної інформації розпочалося з контролю якості. Після цього увагу поступово переключили з виявлення дефектів та їх виправлення на попередження появи таких дефектів. Було розроблено підходи до планування та гарантування якості. Більш комплексним виявився наступний етап, а саме – управління якістю. І, нарешті вирішення багатьох проблем, притаманних попереднім підходам до забезпечення якості, було знайдено на етапі повного управління якістю [2, с. 9].

Поряд із поняттям статистичної інформації, у Законі України «Про державну статистику» подане визначення терміну адміністративні дані – це дані, отримані на підставі спостережень, проведених державними органами (за винятком органів державної статистики), органами місцевого самоврядування та іншими юридичними особами відповідно до законодавства та з метою виконання адміністративних обов'язків та завдань, віднесених до їх компетенції [1].

Використання адміністративних джерел у статистичній практиці має велике значення для органів державної статистики, оскільки сприяє зниженню звітного навантаження на респондентів, скороченню витрат на отримання інформації та максимальному задоволенню потреб користувачів у статистичній інформації. При цьому забезпечення якості даних із адміністративних джерел, що використовуються для статистичних цілей, є дуже важливим, оскільки від цього істотно залежить якість вихідних статистичних даних [3, с. 6].

Проте, використання адміністративних джерел, попри безсумнівні позитивні сторони, має свої труднощі. Основними з них є: забезпечення порівнянності та узгодженості статистичних і адміністративних даних, оцінювання точності даних із адміністративних джерел, забезпечення повноти адміністративних даних та їх відповідності статистичним цілям, своєчасність отримання даних із адміністративних джерел, необхідність використання інших методів оброблення даних, ніж ті, що притаманні статистичним даним. Усі ці проблеми лежать переважно у площині забезпечення якості даних [3, с. 4].

Висновки. На основі дослідження деяких аспектів забезпечення якості статистичної інформації, зокрема отриманої з адміністративних джерел, слід сказати, що найбільш важливий критерій якості даної інформації – це релевантність, оскільки дає змогу органам державної влади, суб'єктам підприємницької діяльності та загалом усім користувачам приймати правильні управлінські рішення для досягнення необхідних статистичних цілей.

Джерела та література

1. Закон України «Про державну статистику» від 17 вересня 1992 року № 2614-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2614-12>.
2. Гончар О. В. Методологічні засади забезпечення якості статистичної інформації : автореф. дис... д-ра екон. наук: 08.00.10 Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – Київ, 2013. – 36 с.

3. Гончар О. В. Проблеми забезпечення якості статистичної інформації, отриманої з адміністративних джерел // Статистика України. – 2011. – 4. – С. 4–7.
4. Озеран А. Статистична звітність // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – 8/9. – С. 94–118.

Іванашко І. С. – студентка I курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Панівська О. В. – студентка III курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Стрішенець О. М. – доктор економічних
наук, професор СНУ імені Лесі Українки

Нові підходи до оцінки земельних ресурсів

Постановка проблеми. Реалізація права власності на землю певною мірою може бути забезпечена лише за наявності оцінки земельної ділянки, що перебуває у власності чи користуванні, включаючи оренду громадянами та юридичними особами, державою.

Мета дослідження. Метою дослідження оцінки земельних ресурсів є визначення вартості об'єкта, якнайточніше встановити відмінності в якості земель з погляду економічної родючості за досягнутого рівня інтенсивності землеробства.

Результати дослідження. При класифікації земельного фонду під землями розуміють генетично самостійні ділянки верхньої, найбільш активної частини суші, що є основним засобом виробництва в лісовому та сільському господарстві, з характерною їм природно-господарською якістю, яка визначає призначення і використання земель, а також заходи їхньої охорони та окультурення. У процесі вивчення і класифікації земельного фонду виділяють ділянки території, що характеризуються не лише однаковим ґрунтовим покривом, але і всіма іншими умовами, від яких залежить переважаючий спосіб їхнього використання (клімат, характер водного і теплового режимів, рельєф, експозиція схилів, конфігурація ділянок, показники природної або штучної родючості), [1].

Земельним кодексом встановлено, що:

– державний земельний кадастр включає, зокрема, економічну оцінку земель та грошову оцінку земельних ділянок;

– вартість земельної ділянки визначається на підставі її грошової та економічної оцінки, яка проводиться за методикою, затвердженою Кабінетом Міністрів України;

– у технічному паспорті земельної ділянки повинні міститися відомості про грошову оцінку земельної ділянки та її стартову ціну.

Відповідно до норм Земельного кодексу під економічною оцінкою земель слід розуміти оцінку земель як природного ресурсу і головного засобу виробництва в сільському і лісовому господарствах та просторового базису в суспільному виробництві за показниками, що характеризуються продуктивністю земель, ефективністю їх використання і дохідністю з одиниці площі. Статтею №201 Земельного кодексу встановлено, що нормативна грошова оцінка земельних ділянок використовується при визначенні розміру земельного податку, втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва, економічного стимулювання раціонального використання та охорони земель тощо, а експертна грошова оцінка – при здійсненні цивільно-правових угод щодо земельних ділянок.

Правове регулювання питань, пов'язаних з проведенням грошової оцінки земель, земельних ділянок та земле оціночною діяльністю, визначено Законом України «Про оцінку земель» від 11.12.2003 р. № 1378-ГУ (зі змінами та доповненнями) .

Проведення оцінки земель залежно від мети та методів поділяється на такі види:

- бонітування ґрунтів;
- економічна оцінка земель;
- грошова оцінка земельних ділянок.

Суб'єктами оціночної діяльності у сфері оцінки є:

– органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, які здійснюють управління у сфері оцінки земель, а також юридичні та фізичні особи, зацікавлені у проведенні оцінки земельних ділянок;

– юридичні особи – суб'єкти господарювання незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, які мають у своєму складі оцінювачів з експертної грошової оцінки земельних ділянок та отримали ліцензії на виконання земле оціночних робіт у встановленому законом порядку;

– фізичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, які отримали кваліфікаційне свідоцтво оцінювача з експертної грошової оцінки земельних ділянок та ліцензію на виконання земле оціночних робіт у встановленому законом порядку [2].

Висновки. Отже, підставою для проведення оцінки земель є рішення органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування. Залежно від призначення та порядку про ведення грошова оцінка земельних ділянок поділяється на нормативну та експертну. Законом № 1378-ІУ визначено, в яких випадках проводиться нормативна грошова оцінка земельних ділянок, а в яких – експертна. Концепція прав власності на земельні ресурси викликає об’єктивну необхідність її вартісної оцінки.

Джерела та література:

1. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку міста Луцька / К. В. Павлов, М.О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «економічні науки». – 2011, № 22 (№219). – С. 25–30.
2. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлисеєва, В. І. Ліщук. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 240 с.

Бегун С. І. – кандидат економічних наук,
доцент факультету економіки та
управління СНУ імені Лесі Українки
Кальчук К. Ю. – студентка факультету
економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

**Проблеми формування власного капіталу підприємства
та його облік**

Постановка проблеми. Приблизно півстоліття назад в Україні панувала тільки державна форма власності. Тому всі суб’єкти, що займались господарською діяльністю здійснювали її на основі бюджетних планів. Тоді ж, державні органи влади проводили затвердження планових показників. Це призвело до створення єдиної загальнодержавної мережі розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів. Згодом взаємини підприємств із державою змінились. Утворилося багато інших форм власності, що на даний момент не мають ніякої державної підтримки. Змінилася і роль власного капіталу у житті підприємств. У зв’язку з чим відразу виникало багато питань про формування власного капіталу.

Побіжно з питаннями формування потрібно розглядати співвідношення між позиковими і власними засобами, тому, що залучення позикових джерел може бути більш ефективним, ніж використання власних ресурсів. Актуальність теми зумовлена першорядним місцем власного капіталу у створенні та функціонуванні підприємства, тому, що він є своєрідним гарантом того, що підприємство зможе успішно організувати свою діяльність.

Мета дослідження. Будь який бізнес на сьогодні фактично неможливо розпочати без капіталу. Підприємство потребує певної суми коштів навіть для того, щоб здійснити реєстрацію в органах виконавчої влади, відкрити рахунок в банку, створити печатку і штампи. Питання формування власного капіталу неодноразово ставало предметом наукового дослідження. Цій темі присвячено багато наукових праць таких учених-економістів, як І. Бланка, Дж. Шима, В. Савчука, В. Ковальова та інших. Однак багато важливих питань залишаються невирішеними та вимагають дослідження. Економічна вагомість власного капіталу і багатогранність його побудови визначають необхідність проведення точного та правдивого обліку. Метою дослідження є пошук завдань організації обліку власного капіталу та вивчення атрибутів його формування.

Результати дослідження. Як відомо підприємство не може розпочати свою діяльність, якщо не сформує свого стартового капіталу. Що ж являє собою власний капітал? На сьогодні немає загальноприйнятого формулювання власного капіталу, багато вчених трактують його по-різному. Власним капіталом відповідно до П(с)БО 1 та П(с)БО 2 називають частину в активах підприємства, яка залишається у підприємства за вирахуванням його зобов'язань. Коли відбувається створення власного капіталу він рівняється до вартості внесених засновниками активів, оцінених за узгодженою ними справедливою вартістю [2]. Вживання вкладених активів дозволяє власникам розпочати свою діяльність. Згодом на шляху господарської діяльності підприємства в силу усяких обставин частка капіталу може змінюватись. Власний капітал у балансі відображається у першому розділі пасиву (клас 4) і включає у себе такі статті: зареєстрований капітал, капітал в дооцінках, додатковий капітал, резервний капітал, нерозподілені прибутки (непокриті збитки), неоплачений капітал, вилучений капітал [3]. Основу власного капіталу більшості підприємств являє зареєстрований капітал або статутний капітал – це частка капіталу, яка формується за

рахунок вкладів у вигляді матеріальних, нематеріальних або фінансових ресурсів засновників у майно підприємства для забезпечення функціонування господарюючого суб'єкта згідно меж.

Розмір статутного капіталу підлягає обов'язковій реєстрації у Державному реєстрі суб'єкта господарювання [1]. Для обліку та узагальнення інформації про стан та рух статутного капіталу призначено рахунок 40 «Зареєстрований капітал». За кредитом рахунку 40 – відображається збільшення статутного капіталу, а за дебетом – його зменшення. Сальдо на цьому рахунку повинно відповідати розміру статутного капіталу, який зафіксовано в установчих документах підприємства.

Основні завдання організації обліку власного капіталу:

- забезпечення обліку даних та узагальнення інформації про становище і динаміку власного капіталу;
- ревізія за правильністю і законністю формування власного капіталу;
- своєчасне, всеосяжне, регулярне відображення величини і усіх оборотів власного капіталу та контроль за доцільним поділом прибутку;
- організація аналітичного обліку на рахунках власного капіталу для своєчасного отримання правдивої інформації;

Облік власного капіталу здійснюється за кожним видом окремо.

Висновки. Отже, можна зробити висновок, що власний капітал допоможе розв'язати якщо не всі то більшу частину виникаючих проблем. Його формування є невід'ємним елементом побудови та функціонування кожного підприємства. Власний капітал для підприємства – це сукупність активів, інвестованих засновниками, які показують цінність майна підприємства. Продуктивне використання власного капіталу полягає в тому, щоб одержати як найвищий прибуток, та не утратити фінансової стійкості, тобто утриматися платоспроможним. Організація обліку капіталу є гарантією отримання достовірної інформації, яка є підставою для рішень з питань управління.

Джерела та література

1. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 №755-IV [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua>
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» // Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013р. № 73. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://fin.at.ua>
3. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник / Бутинець Ф.Ф. – Вид. 2-ге вид., доп. І перероб. – Житомир, 2000 – 603с.

Капись А. В. – студентка I курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Зайчук К. А. – аспірант I року навчання
економічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Стрішенець О. М. – доктор економічних
наук, професор СНУ імені Лесі Українки

Кластерна діяльність туристичних організацій

Постановка проблеми. Туристичний кластер – це концентрація на певній території підприємств індустрії туризму, які взаємодіють між собою з метою створення туристичного продукту. Групи підприємств спільно використовують туристичні ресурси, інфраструктуру, ринок праці та взаємодоповнюють один одного. Необхідність закріплення позицій національними суб'єктами туристичної діяльності на внутрішньому ринку та бажання виходу на закордонні, вимагає від них пошуку нових інноваційних форм організації, що забезпечать конкурентоспроможність вітчизняних туристичних послуг. Кластерні організаційні структури являють собою сукупність взаємопов'язаних видів діяльності, що концентруються навколо виробництва туристичних послуг та вимагають змістовного дослідження, що пояснює актуальність даного теоретичного дослідження.

Мета дослідження. Метою дослідження є пізнання туристичних кластерів, підвищення їх ефективності та конкурентоспроможності в майбутньому.

Результати дослідження. Питання підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств України на основі їх об'єднання в асоціації, корпорації, концерни, ділові мережі та кластерні комплекси досліджуються багатьма вченими і науковцями. Даною проблемою цікавилися такі вчені, як А. Гайдук, Л. Томаневич, М. Портер, В. Семенов, В. Мозгальова, І. Давиденко [1].

Для того, щоб краще зрозуміти проблематику, звернемося до досвіду провідних країн. Яскравим прикладом туристських кластерів може бути туристський кластер Республіки Карелія. Основу туристського кластера регіону складають різноманітність природи республіки, багаті культурні традиції корінних народів, а також географічна

близькість до туристичних ринків Західної Європи. Ефективному розвитку кластера перешкоджає низький рівень розвитку ключових інфраструктур республіки, відсутність виразного брендингу та міжнародного маркетингу туристських послуг регіону, а також низький рівень сервісних послуг [2, 56]. Проект Бурятського туристського кластера орієнтований на створення великого рекреаційного комплексу, здатного конкурувати за туристські потоки з провідними курортами Північно-Східної Азії. Основний наголос передбачається зробити на розвитку гірськолижного, спортивного, екологічного, екскурсійного та водного видів туризму. Реалізації проекту сприяє рішення Уряду Російської Федерації про формування на території республіки особливої економічної зони туристсько-рекреаційного типу [3, 25–30]. Преваги кластерних структур не залишились непоміченими українськими вченими та підприємцями. Завдяки регіональним ініціативам за останні 10 років кількість кластерних структур значно зросла. Більшість областей України були досліджені на доцільність створення кластерів, в результаті розпочалося формування перспективних кластерних структур. В Україні було започатковано просування кластерної стратегії підйому економіки регіонів країни. Під час просування даної стратегії було проведено серйозну дослідницьку роботу по виявленню можливостей для створення та розвитку кластерних структур. На Поділлі, а саме на території Хмельницької області, отримали розвиток кластери різного роду. Кластер «Поділля» досяг успіхів на місцевому ринку та вийшов на будівництво об'єктів за межі свого регіону. На сьогодні в Україні функціонує близько 50 кластерів у різних регіонах країни та галузях. Не дивлячись на зростаючу зацікавленість регіонів до нової моделі економіки, збільшення кластерів в Україні є незначним через відсутність системного законодавства зі створення інститутів підтримки кластерів. Отож у майбутньому необхідно вирішувати дані недоліки, а також підтримувати функціонування існуючих кластерів та сприяти створенню нових.

Висновки. Отже, створення кластерів є координацією спільних зусиль, що в кінцевому підсумку веде до підвищення якості туристичних послуг. Узагальнюючи висновки досліджень з питань класифікації, можна стверджувати, що регіональні кластери здатні помітно підвищити ефективність діяльності фірм. Для них полегшуються питання координації спільних дій та стає можливим спільне

використання обслуговуючих інфраструктурних об'єктів [4, 240]. На нашу думку, створення кластерів дозволить: відновити і зміцнити існуючу матеріально-технічну базу туризму; забезпечити комплексний розвиток туристичної сфери; збільшити надходження до місцевих бюджетів; підвищити інвестиційну привабливість міст туристичного кластера тощо. Адже кластер є реальною можливістю забезпечення конкурентоспроможності в майбутньому, так як, він покликаний створювати довгострокову стратегію розвитку підприємств.

Джерела та література:

1. Колесник О. О. // Економіка. Управління. Інновації. [Електронний ресурс]. – 2009. – №1. Режим доступу <http://infotour.in.ua/kolesnyk.htm>
2. Є. В. Белякова. Кластерний підхід в розвитку туристичного бізнесу: монографія / Є. В. Белякова, Н.В. Веретнова; Федер. агентство з освіти, Сіб. держ. аерокосмич. ун-т ім. акад. М. Ф. Решетньова. Красноярськ, 2006. с. 56
3. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку м. Луцька / К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія «Економіка науки». – 2011, № 22 (№ 219). – с. 25–30.
4. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлісеєва, В. І. Ліщук. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 240с.

Коротя М. І. – аспірант I року навчання
кафедри аналітичної економіки
та природокористування
СНУ імені Лесі Українки

**Становлення та міжнародний досвід нафтогазової
промисловості України за часи незалежності**

Постановка проблеми. Особливо актуальним на сьогодні є вивчення процесу становлення та міжнародного досвіду нафтогазової промисловості України за часи її незалежності. Оскільки розвиток ринкових відносин в Україні та світі вимагає постійних перетворень в усіх сферах економічної діяльності, у тому числі й у нафтогазовій галузі. Проблема забезпеченості енергоносіями на сьогодні є гострою та потребує нових підходів.

Метою дослідження є дослідження процесу становлення та міжнародного досвіду нафтогазової промисловості України за часи її незалежності.

За часи незалежності в процесі становлення нафтогазової промисловості в Україні було відзначено такі етапи міжнародного співробітництва:

– 2003 рік – компанія «Нафтогаз України» започаткувала низку проектів з освоєння вуглеводневих ресурсів за межами України (ОАЕ, Єгипет, Лівія);

– 2009 рік – в перше компанія «Нафтогаз України» отримала промисловий приплив нафти за межами України – з родовища в Єгипті. Між НАК «Нафтогаз України» та ВАТ «Газпром» підписано довгострокові контракти;

– 2010 рік – Компанія «Нафтогаз України» стала асоційованим членом Європейського союзу газової промисловості «Єврогаз»;

– 2011 рік – Україна стала повноправним членом Європейського енергетичного товариства. Україна та Азербайджан підписали Меморандум про співпрацю в організації постачання скрапленого газу на територію України. Між компанією «Нафтогаз України» та такими іноземними компаніями як: «ExxonMobil Corporation», «Halliburton Ukraine», «Eni Ukraine Holdings B.V.», «Total E and P Activities Petrolieres» підписано ряд угод про співробітництво;

– 2012 рік – Підписано дві Концесійні угоди між Арабською Республікою Єгипет (АРЄ), ДП «Закордоннафтогаз» («Нафтогаз України») та державною холдинговою нафтовою компанією GANOPE на проведення розвідки, розробки та експлуатації родовищ нафти і газу на територіях WADI EL MAHAREETH та SAUTH WADI EL MAHAREETH у Східній пустелі Єгипту. Компанія «Нафтогаз України» та компанія «RWE Supply & Trading GmbH» (RWEST, Німеччина) уклали рамкову угоду про купівлю-продаж природного газу;

– 2013 рік – Відповідно до рамкової Угоди між компаніями «Нафтогаз України» та «RWE Supply & Trading GmbH» (RWEST, Німеччина) розпочато поставки природного газу в Україну з території Угорщини;

– 2014 рік – Підписано Додаток до операторської Угоди, що уточнює порядок передачі виробничо-технічної інформації між компаніями-операторами сполучних газотранспортних систем України (ПАТ «Укртрансгаз») та Польщі (Gaz-System SA). Підписано Меморандум щодо реверсних поставок природного газу між операторами газотранспортних

сисем України (ПАТ «Укртрансгаз») і Словацької Республіки (Eustream a.s.). Укртрансгаз та Gaz-System підписали Угоду щодо інтеграції ГТС Польщі та України, зокрема, про будівництво нового інтерконектору між країнами;

– 2015 рік – Baker&McKenzie та PWC представили Проект плану дій щодо реформи корпоративного управління Нафтогазу згідно зі стандартами ОЕСЗ, а також проекти нормативних документів для реалізації цієї реформи. Нафтогаз та Frontera Resources підписали меморандум про порозуміння щодо співпраці в сфері розвідки та розробки нафти та газу в Україні, реалізації проекту імпорту LNG з потужностей Frontera Resources у Грузії. Американська компанія Trailstone заявила про намір вийти на український ринок газу після впровадження нового Закону «Про ринок природного газу» у жовтні 2015 року. Укртрансгаз та угорський оператор FGSZ підписали договір про сполучення транскордонних газопроводів між Україною та Угорщиною. Договір стосується всіх газопроводів та повністю відповідає новому європейському кодексу мереж. В Хорватії 15 країн ЄС та Енергетичного співтовариства країн Центральної, Східної, Південно-Східної Європи, в тому числі Україна, підписали Меморандум про інтеграцію газових ринків та диверсифікацію джерел постачання. Також Верховною Радою було ухвалено ряд Закон України: «Про ринок природного газу», що закріплює економічно обґрунтовані підходи до організації роботи газового ринку України та відповідає 3-му Енергопакету ЄС [3].

Висновки. Проаналізувавши етапи становлення та розвитку нафтогазової промисловості в Україні підсумовано, що загалом, з надр України за всю історію її Незалежності було видобуто понад 450 мільярдів кубічних метрів газу та майже 100 мільйонів тонн нафти та газового конденсату. Транзитні поставки природного газу територією України склали 2 трильйони 800 мільярдів кубічних метрів. В період 1991–2014 років було збудовано 8 тисяч 500 кілометрів магістральних газопроводів, а транзитні поставки нафти склали 1 мільярд 200 мільйонів тонн.

Джерела та література

1. Офіційний сайт Міністерства енергетики та вугільної промисловості України [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://mre.kmu.gov.ua>.
2. Офіційний сайт Національної акціонерної компанії «Нафтогаз України» [Електронний ресурс]. –Режим доступу : <http://www.naftogaz.com>.

3. Павлов К. В. Паливно-енергетичні ресурси та проблеми енергозбереження в регіоні / К. В. Павлов // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. Випуск 11: Збірник наукових праць, №4. «Природокористування та ресурсозбереження». – Рівне, НУВГП, 2005. – С. 106–114.
4. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку міста Луцька / К. В. Павлов, М.О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л.Українки. серія «економічні науки». – 2011, №22 (№219). – С. 25–30.
5. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлисеєва, В. І. Ліщук. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 240 с.

Коротя М. І. – аспірант I року навчання
кафедри аналітичної економіки
та природокористування СНУ
імені Лесі Українки

Теслюк М. О. – магістрант V курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Л. Українки

Науковий керівник:

Павлов К. В. – кандидат,
доцент кафедри аналітичної економіки
та природокористування
СНУ імені Лесі Українки

Державне регулювання та нормативне забезпечення діяльності газотранспортних підприємств в Україні

Постановка проблеми. Питання державного регулювання діяльності газотранспортних підприємств є надзвичайно важливим, адже мова йде про ринок природної монополії. Згідно визначення Конституції України, природна монополія – стан товарного ринку, при якому задоволення попиту на цьому ринку є більш ефективним за умови відсутності конкуренції внаслідок технологічних особливостей виробництва [1]. Підприємством що займається транспортуванням природного газу в Україні, є Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України». Саме тому необхідний ретельний контроль з боку держави щодо прозорості діяльності цієї установи на ринку.

Мета дослідження. Дослідження правил та нормативів державного регулювання діяльності газотранспортних підприємств в Україні.

Результати дослідження. Функціонування газотранспортної системи України регламентується Кодексом Газотранспортної Системи [6], який розроблено відповідно до Законів України «Про ринок природного газу», «Про метрологію та метрологічну діяльність», «Про трубопровідний транспорт», «Про нафту і газ», «Про природні монополії», та інших нормативно-правових документів, і який визначає організаційні та економічні засади функціонування газотранспортної системи України [2]. Дія Кодексу поширюється на всіх суб'єктів ринку природного газу України: операторів суміжних систем, газовидобувні підприємства, замовників, споживачів та постачальників природного газу незалежно від підпорядкування та форми власності.

Відповідно до законодавства України, доступ суб'єктів ринку природного газу до газотранспортної системи здійснюється на таких принципах:

- рівного права доступу та приєднання для всіх суб'єктів ринку природного газу
- збереження цілісності, безпечної та стабільної роботи газотранспортної системи;
- надання операторам газотранспортної системи послуг належної якості;
- своєчасної та повної оплати послуг, наданих оператором газотранспортної системи [6].

Відповідно до постанови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, від 29.12.2015 №3159 з 1 січня 2016 року встановлено загальний тариф на транспортування природного газу у розмірі 732,70 грн за 1000 м³ [5].

На території Волинської області підприємством що здійснює постачання природного газу за регульованим тарифом населенню, бюджетним установам і організаціям та іншим споживачам області є ПАТ «Волиньгаз» [4].

Споживачі оплачують свою фіксовану ціну за газ на рахунки із спеціальним режимом використання, які відкриті в державному банку (на сьогодні це «Ощадбанк»). Потім, на підставі алгоритму, затвердженого НКРЕКП, уповноважений банк розподіляє ці кошти - перераховує вартість за газ його власнику, вартість послуг з

транспортування і постачання газу – газорозподільним компаніям, третя частина у вигляді податків і зборів йде до бюджету. Таким чином ПАТ «Волиньгаз» отримує свою частку коштів від споживачів у вигляді тарифів на транспортування газу [7].

Висновки. Отже, діяльність газотранспортних підприємств повинна перебувати під пильним контролем держави, і суворо регламентуватись законодавчими та нормативно-правовими актами, адже йдеться про діяльність монополістів на ринку. Тому, в процесі подальших досліджень слід зосередити увагу на об'єктивності встановлення «ринкової» ціни на газ за фактично відсутнього ринку.

Джерела та література

1. Закон України «Про природні монополії» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, №30, ст. 238 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1682-14>
2. Закон України «Про ринок природного газу» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 27, ст. 234 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/329-19>.
3. Павлов К. В. Паливно-енергетичні ресурси та проблеми ергозбереження в регіоні / К. В. Павлов // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. Випуск 11: Збірник наукових праць, №4. «Природокористування та ресурсозбереження». – Рівне, НУВГП, 2005.- С. 106–114.
4. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку міста Луцька / К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки, серія «Економічні науки». – 2011, №22 (№219). – С. 25–30.
5. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг «Про встановлення загального тарифу на транспортування природного газу, тарифів та транспортування природного газу магістральними та розподільними трубопроводами» №3159 від 29.12.2015 р.
6. Постанова Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг «Про затвердження Кодексу газотранспортної системи», від 26 січня 2017 року №84 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE27823.html
7. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О.М. Стрішенець, Л. В. Єлисеєва, В. І. Ліщук. – Луцьк: СЛУ ім. Лесі Українки, 2014. – 240 с.

Бегун С. І. – кандидат економічних наук,
доцент СНУ імені Лесі Українки

Костечко В. В. – студентка I курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Удосконалення оподаткування заробітної плати як шлях до детінізації економіки

Постановка проблеми. Сьогодні оподаткування заробітної плати залишається надзвичайно актуальною проблемою, яка стосується найманих працівників, роботодавців та держави. Проблемами оподаткування заробітної плати та вивчення причин її тінізації займалися такі вітчизняні науковці як Базилевич В., Варналій З., Коляда Т., Буряковський В., Лібанова Е., Мазур І., Швабій К. та інші. У своїх працях ці науковці наводять механізм оподаткування заробітної плати, аналізують особливості нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб, військового податку, обґрунтовують доцільність застосування прогресивних ставок податку та податкової соціальної пільги.

Мета дослідження. Надалі залишається актуальним дослідження причин існування тіньової заробітної плати в Україні, що допоможе створити заходи щодо їх усунення та слугуватиме удосконаленню оподаткування фізичних осіб, який впливає на рівень добробуту громадян та рівень соціальної напруги в суспільстві.

Результати дослідження. Оскільки оподаткування доходів населення є важливим елементом податкової політики держави, то обов'язок сплати фізичними особами податку на одержані ними доходи затверджується на законодавчому рівні. Основним обов'язковим платежем, що утримується із заробітної плати найманих працівників, є податок на доходи фізичних осіб (ПДФО). Станом на початок 2017 року ставка цього податку складає 18 %. Також на даний час в обов'язковому порядку стягується військовий збір, ставка якого налічує 1,5 %. Наведені податки утримуються до бюджету з нарахованої заробітної плати найманого працівника. Працівник має право на податкову соціальну пільгу (ПСП) для зменшення місячного оподаткованого доходу, що регулюється ст. 169 Податкового Кодексу України [3].

Збагнувши процес оподаткування заробітної плати стає зрозуміло, що «конвертна» оплата праці вигідна як працівникові – він отри-

мує більш високу зарплату, так і роботодавцю, який уникає обтяжливих процедур оподаткування. Тому і не дивно, що на даний момент в тіні перебуває більше половини зарплат українців. Бізнес іде в «тінь» з багатьох причин, основними з яких є складна економічна ситуація та високий рівень корупції. Обсяг тіньової економіки демонструє довіру бізнесу до держави, інакше кажучи чим вища довіра до держави, тим нижча тіньова економіка. Роботодавець балансує між ризиком бути покараним, необхідністю заохочення працівника та одержання особистого прибутку, працівник – між сьогоднішнім та досить невизначеною перспективою пенсійного забезпечення в майбутньому.

Тіньова заробітна плата може існувати у декількох формах:

- працевлаштування на умовах неофіційних трудових відносин;
- виплата заробітної плати частково офіційно (зазвичай мінімально встановлений розмір оплати праці), частково «у конвертах» (решту обумовленої суми);
- реєстрація працівників як суб'єктів підприємницької діяльності – фізичних осіб [2].

Присутність неофіційного працевлаштування та виплати заробітної плати у конвертах спонукає до недоотримання коштів державним бюджетом та фондами соціального страхування, нашкоджують роботодавців на небезпеку фінансової та кримінальної відповідальності та позбавляють працівників соціальних гарантій, а саме: відпускні, лікарняні, пенсійні виплати як сьогодні, так і в майбутньому. Розвиток бізнесу внаслідок ведення подвійної бухгалтерії стає не передбачуваним, а найнятий робітник без належного оформлення не несе ніякої адміністративної та кримінальної відповідальності за свою діяльність [1].

Висновки. Отже, пріоритетним завданням держави має стати створення сприятливих умов для легальної економічної діяльності, що сприятиме детінізації ринку праці та соціально-економічному розвитку країни. Ставки податків у нашій державі постійно коригуються, проте це не дозволяє вирішити основну, на мою думку, причину виникнення тіньової заробітної плати – невідповідність існуючих стандартів оплати праці реальним потребам людей.

Соціальний рівень заробітної плати повинен складати від 2 до 5 розмірів прожиткових мінімумів. Обґрунтувати цю пропозицію можна наступним чином: саме такий розмір зарплати визнається необхідним для забезпечення життя; дозволяє забезпечити достатній рівень зацікавленості в роботі і знизити плінність кадрів; масово

видається «в конверті». Не менш катастрофічними є моральні наслідки тіньової зайнятості, тобто вона змінює свідомість людей, породжує у них безнадійність і соціальний песимізм. Вже сьогодні люди не бачать перспектив поліпшення життя в майбутньому, негативно оцінюють останні роки соціально-економічного розвитку України.

Отже, боротьба із таким явищем, як «заробітна плата у конвертах» має здійснюватись за допомогою комплексу адміністративних, економічних та правових методів [4]. Обов'язково повинні братись до уваги інтереси працівників, роботодавців та держави. Тому система оподаткування заробітної плати в Україні залишається надалі недосконалою і потребує поступового та послідовного реформування, що і стане основою подальшого дослідження.

Джерела та література

1. Данилишин В. І., Стефанків О. М. Тіньові заробітні плати: причини, обсяги та шляхи детінізації. [Електронний ресурс]. / В. І. Данилишин, О. М. Стефанків. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=658>
2. Носова Є. А. Тіньова заробітна плата в Україні: причини існування та шляхи подолання. [Електронний ресурс]. / Є. А. Носова. – Режим доступу: <http://irbis.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/4907/1/110%20-%20116.pdf>
3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
4. Юшко С. В. Проблеми оподаткування заробітної плати в Україні: ретроспективний аналіз / С. В. Юшко // Фінанси України. – 2010. – № 12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2010_12_4

Лялюк А. М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства

Крамар О. Ю. – студент факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Особливості маркетингу туристичних послуг в Україні

Постановка проблеми. З розвитком ринкової економіки нашої країни туризм стає все популярнішим видом бізнесу, який викликає

неабиякий інтерес з боку українських підприємців. Поясненням цього можуть слугувати деякі специфічні риси та особливості, що притаманні цій галузі: надання послуг у сфері туризму – це посередницька діяльність, яка не потребує значних інвестицій на початковому етапі; на туристичному ринку є можливість налагодження ефективних взаємовідносин між малими, середніми та великими підприємствами; туризм – це перспективна галузь, яка задовольняє постійно зростаючий попит населення нашої країни на якісний відпочинок і має тенденцію до подальшого зростання. Внаслідок розвитку міжнародного співробітництва в сфері туризму, кількість туристів, які відвідують Україну, щороку зростає. Зростання туристичних потоків зумовлює збільшення попиту й обсягів споживання туристами товарів та послуг різних галузей національної економіки, тим самим стимулюючи їх розвиток і приріст виробництва. Маркетинг туристичних послуг у своїх працях досліджували вітчизняні та зарубіжні науковці та практики: Буйленко В.Ф., Келлер К. Л., Кудла Н. Є., Квартальнов В. А., Правик Ю.М та інші [1- 4].

Мета дослідження. Метою дослідження є виявити специфіку та особливості маркетингової діяльності у сфері туризму, дослідити концептуальні підходи до застосування маркетингових технологій у цій галузі.

Результати дослідження. Нині туристична індустрія є одним з провідних і прибуткових видів бізнесу для багатьох країн світу; вона розвивається надзвичайно швидкими темпами. Великі обсяги валютних надходжень від туризму помітно впливають на економічні показники багатьох країн світу. На сферу туризму припадає 7 % світових інвестицій, 11 % світових споживацьких витрат; кожен 16-тий працівник – зайнятий саме у цій сфері [2, с 144–145].

Україна має всі передумови для інтенсивного розвитку туризму: природний та історико-культурний потенціали, сприятливий клімат, вигідне географічне розташування. Незважаючи на ці фактори, українці й досі залишаються своєрідними інвесторами економіки зарубіжних країн, а за підрахунками спеціалістів, туризм в нашій державі, тільки у вигляді податків та зборів щорічно міг би поповнювати державний бюджет мінімум на 4 млрд. дол. Причиною такого стану речей є складна політична та економічна ситуація в державі, недостатнє стимулювання розвитку туризму з боку держави, відсутність ефективної стратегії розвитку даної галузі. Така ситуація потребує

якнайшвидшого вирішення та пошуку засобів подолання кризових явищ у цій сфері [3, с. 250–253].

Маркетинг туристичних послуг визначається як комплекс заходів, пов'язаних з визначенням та розробкою туристичного продукту, а також його просування на ринку туризму із врахуванням психологічних та соціальних факторів. Ці заходи мають задовільнити потреби людей у відпочинку, розвагах, житлі, харчуванні, наданні транспортних засобів, тощо. Іншими словами це система вивчення туристичного ринку, впливу на покупця з метою надання якісного туристичного продукту та одержання прибутку туристичним підприємством [4, с. 71].

Засоби маркетингу в просуванні на ринку послуг є майже ідентичними, що й на товарному ринку. Це реклама, зв'язки з громадськістю, прямий маркетинг, персональні продажі. Однак, специфіка послуг зумовлює складність інформування про них і демонстрацію їх потенційним споживачам. Мінливість є відмінною рисою туристичних послуг. Якість послуги залежить від того, хто, коли і де її надає. Наприклад, один працівник готелю може бути привітним, інший ні. Ще однією рисою є нестабільність обслуговування. Запити клієнтів різняться між собою, те що є неперевершеним для одного клієнта, для іншого може бути звичним явищем. Якщо очікування з реальністю співпадають, клієнт залишається задоволеним, якщо ж очікування перевершують реальність, то послуга для нього має негативну якість.

Нездатність до зберігання – наступна відмінна риса туристичних послуг. Невикористані номери в готелі чи посадочні місця в літаку обернуться втратами для їх власників. Попит на більшість видів послуг, коливається, його величина залежить від пори року і днів тижня. Тому послуга вимагає розробки стратегії, яка б забезпечувала вирівнювання попиту і пропозиції на ринку послуг [1, с. 124–126]. Існує декілька шляхів досягнення ринкової рівноваги: встановлення диференційованих цін, знижок, ведення системи попередніх замовлень тощо.

Специфічні ознаки туристичних послуг, які істотно відрізняють їх від інших, обумовлюють специфіку маркетингу в сфері туризму. Так, в комплексі маркетингу підприємства туристичного бізнесу є доцільним враховувати такі складові: програмування – різновид проектної діяльності щодо створення туристичного продукту; комплектування – завершальний етап створення турпродукту; партнерство – зв'язки з іншими підприємствами, що будуть надавати свої послуги в межах створеного туристичного продукту.

Висновки. Зростання конкуренції, комерціалізації туристичної діяльності призвели до необхідності впровадження основних елементів маркетингу в практику роботи туристичного бізнесу. Задля того аби реально використовувати маркетинг як надійний інструмент досягнення успіху на ринку, фахівцям сфери туристичного бізнесу слід оволодіти його методикою і вмінням її застосовування залежно від конкретної ситуації. Нині ж небагато вітчизняних туристичних підприємств намагаються вирішувати свої проблеми за допомогою маркетингового інструментарію, покладаючись цілком і повністю на послідовну і раціональну політику держави у цій сфері, тим самим недооцінюючи сили та потужності маркетингу.

Джерела та література

1. Буйленко В. Ф. Туризм: учебное пособие для вузов / В. Ф. Буйленко . Ростов: Феникс, 2008. – 233 с.
2. Квартальнов В. А. Теорія і практика туризму / В. А. Квартальнов. – М. : Фінанси і статистика, 2006. – 672 с.
3. Кудла Н. Є. Маркетинг туристичних послуг / Н. Є. Кудла. – К. : Знання, 2011. – 351 с.
4. Правик Ю. М. Маркетинг туризму: підручник / Ю. М. Правик. – К.: Знання, 2008. – 303 с.

Мельник К. П. – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту СНУ імені Лесі Українки
Круглик І. С. – студентка IV курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Деякі аспекти розвитку сучасної регіональної статистики в Україні

Постановка проблеми. У сучасних умовах розширюється коло споживачів інформації регіональних статистичних досліджень. Вони використовуються суб'єктами підприємництва, населенням, органами державної статистики, науковими установами. У зв'язку з цим необхідно трансформувати методологію регіональної статистики, ставити нові вимоги до її організації та методики. А отже, моніторинг визначення основних аспектів розвитку регіональної статистики в

Україні на сучасному етапі є актуальним і потребує вивчення розвитку з урахуванням регіональних особливостей регіонів.

Проблемі оцінювання рівня розвитку регіональної статистики в Україні присвячено досить широкий спектр робіт провідних вчених і практиків. Однак найбільш важливий інформаційний аспект вивчення регіональної статистики почав досліджуватись нещодавно – з розвитком інформаційного суспільства. Серед них В. І. Карпов, В. Д. Котельников, А. О. Епіфанов, А. Г. Мазур, І. В. Аксьонова та інші.

Мета дослідження. Метою дослідження є визначення окремих аспектів розвитку сучасної регіональної статистики в Україні.

Результати дослідження

На думку С. Фімяра, статистика дає можливість різнобічно охарактеризувати розвиток економіки, визначити головні тенденції, оцінити переваги та недоліки, намітити шляхи і заходи щодо усунення небажаних тенденцій [5, с.45].

В. І. Колеснік підкреслює, що розвиток регіональної статистики повинен здійснюватися у контексті виконання завдань щодо задоволення потреб в інформаційному забезпеченні, а обґрунтування завдань регіональної статистики та їх реалізація забезпечать підвищення якості статистичної бази та задоволення потреб в інформаційному забезпеченні [4, с. 70].

Основним завданням регіональної статистики, вважає В. Карпов, є визначення ключових проблем регіонального розвитку та створення умов для динамічного та збалансованого розвитку територій з урахуванням регіональних особливостей [3, с. 22]. Сучасна регіональна статистика є багатоаспектною, відносно добре організованою інформаційною системою про події, явища, процеси, що відбуваються в регіонах.

Поняття регіону є ключовим і перебуває у центрі уваги провідних дослідників у галузі регіональних економічних відносин. З історією впровадження цього поняття на теренах України пов'язаний вагомий внесок зарубіжних вчених.

Як стверджує Аксьонова І. В. з проголошенням незалежності України, розвитком ринкових відносин потреба в регіональній статистиці зростає [1, с. 66].

На сучасному етапі для забезпечення виконання заходів щодо реалізації на державному рівні та в регіонах програм та стратегій розвитку необхідна відповідна інформаційна база. Таку інформацію

надає, насамперед, регіональна статистика, що будується, виходячи з загальнодержавних інтересів України як суверенної держави та члена міжнародного співтовариства. Перспективи інтеграції України в ЄС зумовлюють також потреби в регіональній статистичній інформації, що відповідає стандартам і вимогам Євростату та має бути основою для порівнянь соціально-економічного розвитку українських регіонів з регіонами країн ЄС, а також транскордонних проектів щодо співробітництва.

На даний час в Україні дуже поширеною є практика побудови різноманітних рейтингів: на центральному рівні – областей, а на місцевому – міст обласного підпорядкування та районів області. Причому, останнім цікавляться не тільки місцеві органи влади, а й центральні, стверджує Н. Іванова у своїй доповіді «Регіональна статистика як складова інформаційного забезпечення управління»[2, с.12].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши деякі аспекти розвитку та визначивши завдання регіональної статистики на сучасному етапі в Україні можна стверджувати, що регіональна статистика – інструмент аналізу соціально-економічного розвитку, який повинен здійснюватись у контексті виконання завдань щодо задоволення потреб в інформаційному забезпеченні управління.

Найважливішим методологічним питанням розбудови сучасної регіональної статистики є створення відповідної інформаційної бази регіонів, що надалі буде основою для порівнянь соціально-економічного розвитку українських регіонів з регіонами країн ЄС.

Джерела та література

1. Аксьонова І. В. Регіональна статистика. Конспект лекцій. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2008. – 128 с.
2. Іванова Н. Регіональна статистика як складова інформаційного забезпечення управління [Електронний ресурс] / Н. Іванова // Львів : ІРД НАН України, 2011. – 68 с. – Режим доступу: <http://kds.org.ua/presentation/ivanova-n-dopovid-regionalna-statistika-yak-skladova-informatsijnogo-zabezpechennya-upr>
3. Карпов В. І. Методологія європейської регіональної статистики (основні теоретичні положення і практичне значення для України) // Статистика України. – 2002. – №4. – С. 19 – 26
4. Колеснік В. Регіональна статистика як складова інформаційного забезпечення управління / В. Колеснік // Статистика України. – 2008. – № 4. – С. 69–73.
5. Фімяр С. В. Основні завдання сучасної регіональної статистики [Електронний ресурс] / С. В. Фімяр // Агросвіт. – 2012. – № 14. – С. 45–47. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2012_14_10

Бегун С. І. – кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аудиту
СНУ імені Лесі Українки

Круглій А. В. – студентка I курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Облік та порядок нарахування заробітної плати

Постановка проблеми. Вітчизняні та міжнародні експерти слушно зауважують, що усі галузі фінансової системи України сьогодні переживають динамічний розвиток за умов реформаційних і трансформаційних перетворень. Сучасні реалії зумовили розвиток і системи податкового обліку підприємств, головними задачами якої вважають забезпечення інформацією зовнішніх та внутрішніх користувачів, своєчасне та повне перерахування належних до сплати сум податків до бюджетів. Тому проблеми правильної організації податкового обліку з доходів фізичних осіб, а також аналіз алгоритму здійснення нарахувань і утримань за новими правилами є надзвичайно актуальними.

Мета дослідження. Окреслити порядок нарахування заробітної плати в Україні із врахуванням останніх змін.

Результати дослідження. ЗУ від 21.12.2016 №1801-VIII «Про Державний бюджет України на 2017 рік» визначає зміни щодо нарахування, виплати заробітної плати, а також визначає порядок утримань із неї. Розрахунок заробітної плати проводиться шляхом ділення нарахованої зарплати на кількість робочих днів у місяці. Надалі отримана сума множиться на кількість робочих днів у першій або другій половині календарного місяця залежно від того, за який період проводиться розрахунок заробітної плати в Україні.

Єдиний соціальний внесок (ЄСВ) не лише спрощує сам процес розрахунків, але й позбавляє необхідності звітувати перед кількома фондами, завданням яких було захистити кожного працівника від безробіття, втрати працездатності, травм на виробництві та забезпечити соцзабезпечення у вигляді пенсії. Ставка відрахування для всіх найманих працівників одна і становить 22 % від фонду оплати праці та підлягає оплаті за рахунок роботодавця. Утримання ЄСВ із зарплати співробітника скасовано з 2016 р.

Розмір податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) змінився і становить єдиний розмір – 18 %.

Важливо відзначити, що починаючи з серпня 2014 року набрав чинності ЗУ «Про внесення змін до Податкового Кодексу України та деяких інших законодавчих актів України» яким було введено військовий збір, а Держбюджетом на 2016 р. дію збору продовжено на «період реформування Збройних сил України». Під оподаткування потрапляє і заробітна плата. Ставка відрахування становить 1,5 %.

Таким чином, для отримання суми, що підлягає виплаті працівникові на руки, необхідно:

- визначити суму нарахованої зарплати («брудна» сума, тобто до вирахування всіх податків);
- отриману суму помножити на 18 % ПДФО;
- помножити суму з абзацу 1 на 1,5 % ВС;
- віднімаємо розмір ПДФО (18 %) і ВС (1,5 %) від суми абзацу 1 і отримуємо необхідну суму грошей, яку потрібно видати співробітникові на руки;
- не забуваємо окремо від виплати зарплати сплатити ЄСВ із фонду оплати праці.

Конкретний приклад розрахунку заробітної плати в Україні:

- розрахунковий період – березень 2017 р.;
- розмір зарплати – 3200 грн;
- загальна кількість робочих днів у місяці – 22;
- загальна кількість робочих днів у першій половині місяця (з 01 по 15 число) – 11;
- загальна кількість робочих днів у другій половині місяця (з 16 по 30 число) – 11.

Розрахунок заробітної плати за *першу* половину місяця:

- $3200 / 22 = 145,46$ грн, заробітна плата за *день*;
- $145,46 * 11 = 1600,06$ грн – нараховано за першу половину місяця (із врахуванням обов'язкової виплати заробітної плати два рази на місяць);
- $1600,06 * 0,18 = 288,01$ грн – розмір ПДФО (18 %);
- $1600,06 * 0,015 = 24$ грн;
- розмір ВС (1,5 %);
- $1600,06 - 288,01 - 24,00 = 1288,05$ грн.

Фонд оплати праці – це сума зарплати до вирахування всіх податків. Розглянемо приклад:

- $1600,06 * 0,22 = 352,01$ грн – сума ЄСВ, що підлягає сплаті державі окремо при виплаті зарплати.

Про що важливо пам'ятати нараховуючи та виплачуючи заробітну плату, так це про розмір мінімальної зарплати, а саме: з 01 січня 2017 року – 3200 грн при місячному розмірі нарахування зарплати та не менше 19,34 грн / год при погодинній оплаті. База оподаткування ЄСВ і ПДФО не може бути менше цієї суми, крім нарахування зарплати не за основним місцем роботи або при недотриманні норм праці.

Висновки. Внесені нововведення суттєво вплинули на розрахунок суми нарахувань і утримань із заробітної плати що обов'язково має бути враховано при роботі для бухгалтерської служби підприємств.

Джерела та література

1. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від 21.12.2016 № 1801-VIII. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/1801-19
2. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 08.07.2010 № 2464-VI. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>

Бегун С. І. – доцент кафедри обліку та аудиту СНУ імені Лесі Українки
Кульчицька О. В. – студентка I курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Україна

Доцільність об'єднання територіальних громад

Постановка проблеми. В сучасних умовах здійснення централізованого управління на рівні держави є складним та малоефективним. Врахувати усі особливості населеного пункту та визначити проблеми громади можливо безпосередньо на місцях. Децентралізація управління означає утворення об'єднаних територіальних громад, у яких здійснюватиметься управління кількома суміжними територіями та розподіл бюджету громади між ними. Актуальність даної теми полягає в тому, що на сьогодні багато прилеглих міст, селищ та сіл потребує об'єднання для ефективнішого управління ними та розподілу місцевого бюджету.

Мета дослідження. Ми розглянемо термін територіальна громада, проведемо аналіз бюджетних змін громад за останній рік та визначимо чи є ефективною дана політика децентралізації влади.

Результати дослідження. У 2015 році Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад». Закон є втіленням давньої ідеї про укрупнення територіальних громад. Територіальна громада – це спільнота людей, що об'єдналися на основі спільних інтересів, місця проживання, господарської діяльності та інше. Громада сама є ініціатором перетворень, повинна реагувати на зміни в навколишньому середовищі та спрямовувати свою діяльність на вирішення проблем місцевого рівня. Місцеве самоврядування – це реальна здатність до вирішення наявних проблем.

Добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється з дотриманням таких принципів: конституційності та законності; добровільності; економічної ефективності; державної підтримки; повсюдності місцевого самоврядування; прозорості та відкритості; відповідальності.[1]

Згідно статистичних даних у 2017 р. міські, сільські та селищні ради добровільно утворили 366 територіальних громади, на території яких проживає 3,12 млн людей. Найбільше створено таких об'єднань у Тернопільській та Дніпропетровській областях [2].

У 2016 році об'єднані громади вийшли на безпосередні бюджетні відносини з державою. Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет України на 2016 рік» було визначено обсяги міжбюджетних трансфертів, дотацій, субвенцій. Загалом, бюджети об'єднаних територіальних громад зросли у 7,1 разів. За офіційними даним місцеві бюджети зросли на 78 млрд гривень. На 8,5 млрд гривень збільшилась державна підтримка розвитку регіонів та громад. [2] Субвенції, що надаються об'єднаним громадам, залежать від кількості жителів та площі території. Субвенція надається державою для модернізації інфраструктури територіальної громади, на будівництво, ремонт та реконструкцію об'єктів інфраструктури, які знаходяться у власності громад.

Висновки. Отже, на сьогодні політика децентралізації є високо-ефективною. Маленьким містам та селам доцільно об'єднуватись, створюючи нові можливості до вирішення проблем місцевого рівня. За допомогою більших надходжень у місцеві бюджети об'єднаних громад і правильного розподілу коштів розвинеться не тільки інфраструктура територій, але й їх господарська діяльність.

Джерела та література

1. Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 № 157-VIII [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
2. Інтернет-портал «Децентралізація влади» [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://decentralization.gov.ua/>

Громко Л. С. – старший викладач кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Кульчицька О. В. – студентка I курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Причини ухилення суб'єктів господарської діяльності від оподаткування

Постановка проблеми. Дедалі більшого значення в економіці України набуває проблема ухилення від сплати податків. Останнім часом це стало нормою поведінки багатьох суб'єктів господарської діяльності. Адже, в підсумку, вони отримують кошти для ведення бізнесу і неформального вирішення нагальних виробничих і соціальних проблем у специфічних для України умовах. Це призводить до таких негативних наслідків, як порушення правил чесної конкуренції, росту корупції, недостатнього фінансування суспільного сектору господарства, відтоку капіталів за кордон тощо.

Податкова система в Україні є інструментом управління та контролю за веденням господарства, а також наповнення бюджету країни. Законодавством України чітко визначені строки, розміри податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Проте податкове законодавство України не є досконалим і часто підлягає реформуванню. В таких умовах суб'єкти господарювання знайшли способи ухилення від сплати податків.

Метою дослідження є розглянути причини, які спонукають суб'єктів господарювання ухилятися від сплати податків.

Підприємницька діяльність в Україні часто має нелегальний характер. Деякі суб'єкти господарювання ведуть тіньову бухгалтерію, видають заробітні плати в «конвертах», підробляють фінансову звіт-

ність задля ухилення від сплати податків. Підприємці часто недоотримують прибуток в умовах сучасної ринкової економіки та шукають різні способи несплати податків, ставка яких часто є завищеною для окремих суб'єктів господарювання.

Результати дослідження. Основні причини ухилення від сплати податків поділяють на: організаційно-управлінські; нормативно-правові; соціально-економічні [1].

До причин організаційно-управлінського характеру відносяться:

- незадовільна організація бухгалтерської звітності на підприємствах;
- некомпетентність органів, які здійснюють управлінські функції в сфері оподаткування, на всіх рівнях влади;
- відсутність органу, що здійснює контроль за відповідністю даних звіту фактичному стану фінансово-господарської діяльності підприємства;
- незадовільний стан організації перевірок господарської діяльності;
- розрахунки через третіх осіб або методом взаємозаліку;
- можливість створення фіктивних підприємств. [1]

До причин нормативно-правового характеру відносять:

- законодавчу неврегульованість питань здійснення комерційної діяльності;
- численні зміни в законодавстві, що становлять труднощі не тільки для контролюючих органів, а й для платників податків;
- значні зміни в структурі звітності, що ускладнює процедуру сплати та контролю за сплатою податків;
- відсутність законодавчої бази щодо контролю за деякими відрахуваннями до позабюджетних фондів;
- відсутність чіткої визначеності щодо відповідальності за порушення законодавства про оподаткування.

До причин соціально-економічного характеру відносять:

- розбалансованість банківської системи;
- розлад господарських зв'язків між підприємствами;
- кризовий стан по розрахунках з заборгованістю по заробітній платі, пенсіях та інших виплатах;
- відсутність ефективного механізму ціноутворення;
- втрата історичних традицій, моральних і етичних норм.

Серед інших причин, які сприяють підвищенню кількості правопорушень у сфері оподаткування, слід відмітити надто велику кількість видів податків. Порівняно з країнами СНД, в Україні їх на-

багато більше. Наступним важливим фактором, що спонукає платників ухилятися від сплати податків, є надто високі ставки податків [2].

Отже, в ході дослідження ми розглянули причини ухилення суб'єктів господарювання від сплати податків.

Несплата податків несе за собою такі глобальні наслідки, як дефіцит бюджету та економічна криза в країні. Разом з тим це приводить до розвитку ряду негативних тенденцій в економіці і соціальній сфері: порушення правил чесної конкуренції, росту корупції, недостатнього фінансування суспільного сектору господарства, відтоку капіталів за кордон тощо. На сьогодні податкове законодавство потребує удосконалення та реформування на користь ведення бізнесу та виведення економіки з тіні.

Висновки. Для успішної боротьби з ухиленням від сплати податків та забезпечення поступлення стабільних і достатніх коштів до бюджету держави необхідно розробити комплексну програму державного стимулювання економіки, яка міститиме систему податкових пільг, бо саме податкова політика має безпосередній та дієвий вплив на економічну діяльність підприємств. При реформуванні податкової системи потрібно забезпечити такі умови оподаткування, щоб платникам було не вигідно ухилятися від них. Це зробило б масове ухилення від сплати податків неможливим і недоцільним.

Джерела та література

1. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 № 334/94-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/334/94-%D0%B2%D1%80>
2. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1905>

Лялюк А. М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Левощук С. А. – студент III курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Мережевий маркетинг як форма організації ринку

Постановка проблеми. Однією з недостатньо досліджених як у теоретичному, так і прикладному ракурсі проблемою сучасного

маркетингу та менеджменту є управління маркетинговою діяльністю в цілому та маркетинговими комунікаціями зокрема, компаній мережевого, або багаторівневого (multilevel), маркетингу. Мережевий маркетинг досліджували такі науковці як А. Нестеренко, Ю. Протопопов, Л. Клементс та ін. [1-3, 5]. Поряд з цим, питання застосування інструментарію маркетингових комунікацій у мережевому маркетингу залишається ще малодослідженим.

Мета дослідження. З'ясування сутності мережного маркетингу та виявлення відмінностей від фінансових пірамід; визначення основних завдань та інструментарію маркетингових комунікацій зазначених компаній.

Результати дослідження. Останніми роками система торгівлі за допомогою мережевого маркетингу набуває все ширших обертів і в Україні, хоча така діяльність не має під собою ніякого правового підґрунтя, що ставить під сумнів законність діяльності відповідних суб'єктів і створює можливості для різного роду зловживань та створення структур типу «фінансова піраміда». Адже в жодному нормативному акті України не дається визначення поняття «мережевий маркетинг» та інших суміжних йому понять.

Саме завдяки фінансовим пірамідам в нашому суспільстві сьогодні склалося вельми дwoяке ставлення до мережевого маркетингу. Одні вважають його перспективним і прибутковим видом бізнесу, інші – суто шахрайством. На такі висновки є поважні причини, оскільки компанії-MLM і компанії-піраміди працюють за аналогічним мережевим принципом. Щоб не бути залученим у таку фінансову піраміду, необхідно знати, чим же вони відрізняються від справжніх компаній мережного маркетингу.

Багаторівневий маркетинг (англ. multilevel marketing (MLM), Network Marketing, Multilevel System), або мережевий маркетинг – це один із видів маркетингу, який забезпечує товарообіг через багаторівневу мережу агентів збуту фірми-виробника [4]. Кожен з агентів встановлює безпосередні контакти з потенційними покупцями та отримує прибуток від безпосередньої реалізації ним товарів.

Мережний маркетинг – це система просування продукції з виробника до споживача, минаючи посередників [2]. Винахідником мережного бізнесу вважається Карл Ренборг. Замість торгових співробітників він найняв цілу армію незалежних дистриб'юторів. Головна перевага полягала у тому, що Ренборгу не потрібно було пла-

тити вільно найманим дистриб'юторам, поки вони не зробили перших продажів.

Головною відмінністю MLM від фінансових пірамід є наявність у компанії мережевого маркетингу товару те, що має споживчу цінність і реальну ціну. Фінансові піраміди найчастіше торгують «повітрям» або дорогим неякісним товаром, що видають за ноу-хау.

Таким чином, основним завданням MLM-компаній є забезпечення інформаційного охоплення максимальної кількості споживачів методом безпосереднього (індивідуального) зв'язку. Теоретичні та прикладні роботи, присвячені питанням мережевого маркетингу, виділяють такі його особливості:

- компанії мережевого маркетингу вперше зацікавили торгових агентів не лише роздрібним доходом, але й комісійними від особистого продажу, а також від продажу тих агентів, яких залучив сам агент;

- уперше виник механізм не лише продажу, але й просування товару на ринку при переміщенні його по дистриб'юторській мережі за однією і тією ж ціною до споживача, який матеріально стимулює всіх учасників;

- вперше мережевий маркетинг реалізував можливість незалежного підприємництва з незначними інвестиціями [5].

Основне завдання маркетингової політики мережевих компаній у повній мірі відповідає моделі поведінки покупця та базується на ній. У зв'язку з цим комунікативна політика, її інструментарій пов'язані із залученням та утриманням потенційних покупців. Весь різноманітний інструментарій комунікацій, що є в арсеналі мережевих компаній можна таким чином поділити на дві великі групи, які звичайно підтримують одна одну: інструменти із залучення потенційних покупців та інструменти з їх утримання за рахунок створення лояльного відношення.

В першій групі інструментів на чільному місці знаходиться особистий продаж та ті, що йому сприяють, – презентації, клуби, сайти тощо, безкоштовні взірці. Основні завдання цих інструментів – залучити увагу потенційних покупців до самої компанії та створити позитивне ставлення до неї.

Висновки. Підсумовуючи можна визначити такі особливості маркетингової комунікативної політики у мережевому маркетингу:

- основне її завдання – розповсюдження інформації для залучення та утримання покупців, які в подальшому стають дистриб'юторами продукції компанії;

- всі інструменти можна представити у вигляді двох великих груп: інструменти залучення та інструменти утримання;
- серед інструментів залучення на перший план виходять особистий продаж; техніка прямого продажу; реклама та заходи PR-акцій;
- у складі інструментів утримання покупців чільне місце займає система стимулювання через оплату праці дистриб'юторів, яка визначається прийнятим у компанії маркетинг-планом, та матеріальне і моральне заохочення.

Джерела та література

1. Нестеренко А. Мережевий маркетинг на повну потужність. Візьми від життя все / А. Нестеренко. – Київ : Клуб сімейного дозвілля, 2011.
2. Протопопов Ю. Мережевий маркетинг / Ю. Протопопов. – Київ: Клуб сімейного дозвілля, 2010.
3. Клементс Л. Мережевий маркетинг зсередини /Л. Клементс. – Київ: Клуб сімейного дозвілля, 2008.
4. Багаторівневий маркетинг [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>.
5. Сохацька О. М. Засади функціонування та особливості маркетингової комунікативної політики компаній мережевого маркетингу [Електронний ресурс] / О. М. Сохацька. – 2014. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vtneu_2014_1_11

Макара О. В. – проф. кафедри фінансів та кредиту СНУ імені Лесі Українки
Левчук А. О. – студент IV курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Особливості інноваційних проектів у сфері місцевого та регіонального розвитку

Постановка проблеми. У підприємницькій діяльності широко застосовується поняття інноваційних проектів. Керівники більшості сучасних підприємств розуміють, що без нововведень важко залишатися конкурентоспроможним в умовах ринкової економіки. Нині інновації у сфері місцевого розвитку також є актуальними, адже для забезпечення розвитку громади важливо не лише правильно розподіляти доступний ресурс, але й створювати нові та якісні продукти.

Якщо у підприємстві існує розуміння значимості створення інноваційних проектів, то у сфері місцевого розвитку цей процес гальмується обмеженістю фінансових ресурсів та консервативними поглядами деяких очільників територіальних громад. Питання потребує поглибленого вивчення, тому що успіх сучасного бізнесу великою мірою залежить від привабливості територій на яких він розвивається. Важливо встановити основні відмінності інноваційних проектів у сфері місцевого розвитку від бізнес-проектів та означити взаємозв'язок між ними.

Метою дослідження є визначення основних відмінностей інноваційних проектів у сфері місцевого розвитку від бізнес-проектів, дослідивши їх суть та значення.

Результати дослідження. Згідно із Законом України «Про інноваційну діяльність», інновації – це новостворені або вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і соціальної сфери. Інновація у сфері місцевого розвитку – це будь-яке абсолютне або відносне нововведення у вигляді продукту (підходу / технології / послуги), що приводить до якісної зміни стану системи, забезпечує конкурентоздатність створюваного продукту і зумовлює істотне підвищення рівня життя мешканців громади [1].

Важливо звернути увагу на те, що інновація у сфері місцевого розвитку розглядається в тому числі як «будь-яке абсолютне або відносне нововведення». Закономірно, що в проектах розрізняють абсолютні та відносні інновації. Наприклад, якщо результатом реалізації проекту є новий продукт, який ще не має аналогів у світі (ноу-хау), і який можна запатентувати, то такий продукт є абсолютною інновацією. Якщо проектом передбачено, наприклад, запровадження чи вдосконалення системи енергозбереження у конкретному населеному пункті, встановлення енергозберігаючих лампочок у поєднанні з іншими заходами і зовнішнім утепленням будинків, то такий інтегрований підхід є відносною інновацією.

Частіше за все проекти у сфері забезпечення місцевого та регіонального розвитку базуються саме на відносних інноваціях. Продукт, який створюється в результаті реалізації таких проектів, може мати аналоги у світі. Проте, якщо враховувати місцеві умови та

реалії, то саме для цього села, саме для цієї території створюваний продукт буде новим, що і обумовить унікальність проекту та його інноваційність. Для виявлення інноваційності проекту слід розглядати ситуацію не з позицій абсолютної новизни ідеї проекту, а з позицій майбутніх користувачів продукту і результатів проекту.

Інноваційні проекти у сфері місцевого розвитку, відповідно до Державної стратегії регіонального розвитку прийнятої на період до 2020 р., реалізуються з ціллю: підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів, територіальної соціально-економічної інтеграції і просторового розвитку, ефективного державного управління у сфері регіонального розвитку. Можливими джерелами фінансування проектів місцевого розвитку є: бюджет (місцевий, обласний, державний тощо), приватне інвестування (зарубіжне та вітчизняне), грантові організації, проекти технічної допомоги, благодійні фонди, спонсорські внески, внески членів громади і місцевого бізнесу.

Відмінність проектів у сфері місцевого та регіонального розвитку від бізнес-проектів полягає у тому, що проекти у сфері місцевого та регіонального розвитку не завжди передбачають віддачу у вигляді позитивних фінансових потоків від капітальних інвестицій. Такі проекти часто є витратними і результатом мають суто соціальний ефект. Серед інших відмінностей такі: необхідність зосередження на розбудові співпраці з декількома заінтересованими сторонами; значна проникність і чутливість до впливів зовнішнього середовища, що підсилюється із розвитком громадянського суспільства; нестабільність оточуючого проект середовища.

Висновки. Процес реалізації проектів, у тому числі інноваційних, ускладнений державною централізацією влади та бюджетних коштів. Нині невідворотним є укрупнення територіальних громад – так вважає багато впливових політиків та експертів. За словами фахівців така реформа дозволить передати більшість повноважень на місця, а головне – залишити кошти для вирішення проблемних питань на місцевому рівні. Для розвитку та підвищення рівня життя населення потрібно впроваджувати інноваційні проекти у сфері місцевого та регіонального розвитку. Важливо знайти баланс між діяльністю органів влади та представниками бізнесу. Без узгодженості у цих сферах та націленості на потреби громади не можливий ні місцевий розвиток, ні піднесення бізнесу.

Джерела та література

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 4 липня 2002 р. № 40-IV
2. Рач В. А. Управління проектами: практичні аспекти реалізації стратегій регіонального розвитку: навч. посіб. / В. А. Рач, О. В. Россошанська, О. М. Медведєва; за ред. В.А. Рача. – К. : «К.І.С.», 2010. – 276 с.
3. Чемерис А. Розроблення та управління проектами у публічній сфері: європейський вимір для України. Практичний посібник / [Чемерис А.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». – К. : ТОВ «Софія-А». – 2012. – 80 с.

Букало Н. А. – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку СНУ імені Лесі Українки

Ленартович А. В. – студентка IV курсу факультету економіки та управління імені Лесі Українки

Ефективність забезпечення результативної діяльності торговельного підприємства за допомогою звітності

Постановка проблеми. Ретельний нагляд за рухом товарних запасів підприємства є запорукою його успішної діяльності і майбутніх прибутків. Щоб оцінити стан, ефективність реалізації товарних запасів, а також проаналізувати їх динаміку, ми використовуємо різноманітну звітність: фінансову, податкову і статистичну.

Ведення бухгалтерського обліку в умовах інформаційної економіки все більше потребує певних прогнозних даних. Роль звітності в системі інформаційного забезпечення ефективності діяльності торговельного підприємства прямо пропорційно залежить від надходження інформації від зовнішніх і внутрішніх користувачів [2, 715].

Мета дослідження. Досліджуючи сучасний стан економіки України та малого і середнього бізнесу зокрема, ми можемо зробити висновок про необхідність визначення ролі звітності в системі інформаційного забезпечення ефективності діяльності торговельного підприємства.

Результати дослідження. Беручи за основу фінансову звітність певного підприємства, менеджер здійснює моніторинг та контроль за станом товарних запасів протягом досліджуваного нами звітного періоду, проводить аналіз товарних запасів та оцінює ефективність його використання. Одним із інструментів, який забезпечує достовірність

даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності є інвентаризація. Як метод обліку і контролю інвентаризація забезпечує дотримання таких принципів звітності як достовірність та зрозумілість і забезпечує одержання повної та неупередженої інформації про наявність і стан активів та зобов'язань. Завдяки цьому фінансова звітність не містить помилок та перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності. Тому проведення інвентаризації сприяє формуванню достовірної фінансової звітності, на основі якої користувачі приймають відповідні рішення [1, 170].

Для ретельного і правильного формування стратегічного напрямку розвитку певної господарської одиниці, а також для надання можливості розробити та скоригувати тактичні цілі, які повинні стояти перед ланкою управління ефективністю діяльності торговельного підприємства ми, насамперед, використовуємо узагальнену інформацію фінансової звітності. Саме вона, на нашу думку, дає змогу визначити динаміку доходів і витрат торговельної діяльності підприємства, розглянути їх вплив на формування фінансових результатів, а також взагальному оцінити фінансовий стан торговельного підприємства і виявити тенденції у зміні вартості його активів.

Як відомо, можна охарактеризувати товарні запаси за допомогою фінансової звітності:

Баланс або Звіт про фінансовий стан, разом з Примітками до річної фінансової звітності характеризують стан товарних запасів і підприємство в цілому;

Звіт про фінансові результати або Звіт про сукупний дохід охоплюють сферу реалізації товарів;

Звіт про власний капітал у складі власного капіталу відображає вартість товарних запасів;

Звіт про рух грошових коштів пояснює рух грошових коштів за операціями з товарними запасами [3, 56].

Податковий контроль в обов'язковому порядку здійснюється на всіх торговельних підприємствах. Для підприємств, які функціонують у сфері торгівлі, важливим є вірність проведеного нарахування податків, зборів та інших платежів, а також своєчасність їх сплати [3].

Співставлення показників податкових декларацій за досліджуваний період, врахування дії зовнішніх і внутрішніх факторів дає змогу визначити податкове навантаження та обґрунтувати напрями його оптимізації.

Висновки. Таким чином, зміст та якість досліджуваної фінансової звітності дає змогу формувати діловий імідж торговельного підприємства, оцінити величину рівня довіри пересічного користувача, зміцнити ділові відносини з бізнес-партнерами та підвищити прозорість торговельної діяльності, що є дуже актуальним для розвитку національної економіки в контексті процесу світової глобалізації.

Джерела та література

1. Букало Н. А. Інвентаризація як умова для складання фінансової звітності [Текст] / Н. А. Букало // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 23. – № 1. – С. 167-173.
2. Букало Н. А., Особливості обліку торговельних знижок на підприємствах торгівлі та відображення їх у фінансовій звітності / Н. А. Букало, Ю.В. Новицька // Економіка та суспільство. – 2016. – №2. – С. 715–719 – Режим доступу до журналу: <http://economyandsociety.in.ua>.
3. Захарченко О. М. // Актуальні проблеми обліково – аналітичного процесу в управлінні підприємницькою діяльністю: Матеріали I Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 28 листопада 2013 р., м. Мукачєво. – 246 с. – С. 55–57.

Лялюк А. М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки безпеки та інноваційної діяльності підприємства
Макарчук Б. В. – студентка III курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Використання інтернет-технологій в маркетингу підприємств сфери послуг

Постановка проблеми. У процесі розвитку ринкових відносин споживач стає все більш вимогливим, адже володіє інформацією про ціни та якість товарів конкурентів, таким чином, вимагаючи більшої уваги до себе. Виникає проблема індивідуалізації товарної пропозиції, особливо у підприємствах сфери послуг. Завдяки сучасним інтернет-технологіям, що використовуються в маркетингу можна досяг-

нути індивідуалізації, як на споживчому, так і на промисловому ринках. Питаннями теоретичної та практичної обумовленості інтернет-технологій в маркетингу підприємств сфери послуг займалися такі науковці: Павленко А. Ф., Литовченко І. Л., Панкрухин А. П., Пилипчук В. П. [1-3]. Однак, на сьогодні проблема впровадження інтернет-технологій в маркетинг підприємств сфери послуг усе ще залишається актуальною і малодослідженою.

Метою дослідження є виявлення взаємозв'язку між поняттями інтернет-ресурсів, технологій та інструментів та процес доповнення концепції «4P» елементами інтернет-технологій, що використовуються в маркетингу підприємств сфери послуг.

Результати дослідження. Необхідність індивідуалізації кожного споживача у сфері послуг обумовлений особливостями природи сфери послуг: нематеріальність, варіабельність, невід'ємність від людини, яка надає послугу, а також неможливість накопичення. Основою для впровадження концепції індивідуального маркетингу є клієнтська база даних, де розміщена інформація про споживчу поведінку споживача, уподобання, звички, склад сім'ї тощо. Як правило, створення бази даних проходить за допомогою спеціального програмного забезпечення, для прикладу, GRM- систем [4].

На даний час, впровадження системи індивідуального маркетингу проходить в віртуальному середовищі з використанням прогресивних інтернет-технологій. Інтернет-технології – це сукупність методів, способів та інструментів за допомогою яких здійснюється зберігання, обробка та передача інформації в інтернет-середовищі [1].

Інтернет-технології в маркетингу систематизуються в групи з метою узагальнення, серед яких: технології просування в інтернет-середовищі, технології роботи в соціальних мережах, технології управління іміджем компанії та інші. Для того, щоб реалізувати інтернет-технології в маркетингу підприємств сфери послуг необхідно використати інтернет-ресурси, що являють собою систему електронних документів приватної особи або організації під загальним ім'ям в електронній мережі. До інтернет-ресурсів можна віднести: тематичні сайти, портали, інтернет представництва підприємств, веб-сервіси тощо [3].

Інструментарій інтернет-маркетингу забезпечує безпосередню реалізацію інтернет-технологій. Найбільш відомими підходами до класифікації інструментів є: залежно від виду бізнесу (інтернет-

банкінг, інтернет-трейдинг, віртуальні торгові майданчики); залежно від напрямків маркетингової діяльності в мережі інтернет (маркетингові дослідження з позиції виробника або продавця продукції, проведення компанії по просуванню, організація торгівлі через інтернет) [2].

Існує набір інструментів для втілення конкретної інтернет-технології. Для просування сайту інструментами будуть: контент, доменне ім'я, дизайн, індекс цитування, пошукова оптимізація сайту. Маркетинг в соціальних мережах – контент, фото, відео, SMO. Просування в інтернет-середовищі – контекстна реклама, банерна реклама, спонсоринг, RSS, e-mail розсилки [1].

Аналіз сучасних наукових і практичних знань про комплекс маркетингу у віртуальному економічному просторі показав, що найбільш загальноприйнятою і перевіреною багаторічною практикою є концепція «4P», що відповідає чотирьом основним функціям, необхідним і достатнім для здійснення обміну в традиційному середовищі [1-3]. Зважаючи на специфіку інтернет-середовища слід доповнити класичну модель елементами: сайт (S), співтовариство (C) і CRM (C). Причиною доповнення «4P» елементами S+2C є їх висока комунікативна і економічна значущість для ведення комерційної діяльності в інтернет-середовищі [3]. Сайт у віртуальному просторі є обличчям компанії, а також комунікаційним майданчиком для розвитку стосунків з постійними і потенційними клієнтами. Багато в чому рішення споживача про купівлю товару залежить від організації основних складових сайту, наприклад, контенту, дизайну, оперативності зворотного зв'язку, кастомізації, можливості швидкого знаходження. Таким чином, сайт підприємства, з одного боку, виступає інструментом створення персональної бази даних споживачів, а з іншого – засобом впливу на індивідуального споживача через комплекс маркетингу

Висновок. Інтернет-маркетинг найперспективніша галузь для розвитку маркетингової концепції підприємств сфери послуг. Механізм індивідуалізації, що буде досягнутий шляхом впровадження інтернет-технологій сприятиме систематизації маркетингових дій підприємства на основі використання сучасних технологій з метою задоволення потреб споживачів. Розвиток інтернет-технологій в маркетингу неможливий без забезпечення надійного і безпечного доступу всіх учасників ринкового процесу до мережі, тому в майбутньому потрібно забезпечити вільне отримання інформації через Інтернет для усіх без виключення споживачів та виробників. Інтернет як маркетинг

говий інструмент, об'єднавшись з іншими комунікаційними середовищами, в подальшому може стати платформою для створення якісно нових можливостей для розвитку бізнесу та отримання якісних послуг і товарів споживачами.

Джерела та література

1. Литовченко І. А. Інтернет-маркетинг: навч. посібн. / І. А. Литовченко, В. П. Пилипчук. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 655 с. .
2. Павленко А. Ф. Маркетинг: підручник / А. Ф. Павленко, А. В. Войчак. К. : КНЕУ, 2003. – 246 с.
3. Панкрухин А. П. Маркетинг: підручник / А. П. Панкрухин. – М. : Омега – Л, 2005. – 656 с.
4. Сайт Інтернет Асоціації України / Електронний ресурс. – Режим доступ] : <http://www.inau.org.ua/>

Мельник К. П. – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту

СНУ імені Лесі Українки

Диль Х. М. – студентка II курсу економічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Мацюк І. І. – студентка II курсу економічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Особливості відтворення населення України в сучасних умовах

Постановка проблеми. Починаючи з 1994 року населення нашої держави починає поступово зменшуватись. Низька народжуваність, висока смертність а також збільшення еміграції призвели до того, що в більшості регіонів України спостерігається від'ємний природний приріст населення. Тому демографічну ситуацію в нашій державі можна охарактеризувати як демографічну кризу.

Досліджували особливості відтворення населення України такі вчені, як Бойченко Е. Б., Іляш О. І., Сегіда К. Ю., Цвігун І. А., Любченко О. М., Корнілова О. М.

Мета дослідження. Метою нашого дослідження є аналіз особливостей відтворення населення України в сучасних умовах; визначення

причин, які зумовлюють зменшення населення в державі; розробка основних заходів для поліпшення ситуації в регіоні.

Результати дослідження. Населення – сукупність людей, що проживає на певній території. Чисельність жителів будь-якої країни не залишається постійною, а постійно оновлюється. Процес поновлення людських поколінь називається відтворенням населення. Смертність, народжуваність, зміна освітньої, професійної, національної та інших структур, зміна трудової активності – усе це прямо чи опосередковано впливає на процеси відтворення населення. Для сучасної демографічної ситуації в Україні характерні: різке зменшення народжуваності, збільшення смертності і відсутність природного приросту; старіння населення, збільшення «навантаження» на працездатну його частину; скорочення тривалості життя як чоловіків, так і жінок; погіршення здоров'я нації; інтенсифікація міграційних процесів [1]. За даними державної служби статистики у 1991 році в Україні мешкало понад 51 млн. осіб, а станом на початок 2017 року – 42,4 млн. осіб. Тобто, за час незалежності України, її населення скоротилося на 8,6 млн. осіб. Зазначимо, що дані за 2015–2016 роки подаються без урахування тимчасово окупованої території Криму. Від 1994 р. у нашій державі відбувається абсолютне скорочення чисельності населення. За статистикою, як і 25 років тому жінок в Україні більше, ніж чоловіків. Крім того, за останні 25 років українці стали пізніше народжувати дітей. Тепер жінки народжують переважно у віці 25–29 та 30–34 роки [2]. Важливу роль відіграють так звані непрямі детермінанти: соціально-економічні, культурно-психологічні, а також екологічні. Для населення України характерне старіння населення. Негативно впливає на народжуваність дітей в Україні нестійкість шлюбів. Так, за даними РАЦСу в 2010 році зареєстровано більше 15, 21 тис. шлюбів і більше 9,28 тис. розлучень. Багато створено сімей без реєстрації. Причина – розповсюджена за останні роки в Україні мода на «громадянський шлюб». Чекати поповнення населення від таких сімей даремно. Також, небажання молодих людей створювати повноцінні сім'ї та народжувати дітей можна пояснити невпевненістю у майбутньому, безробіттям, малозабезпеченістю, відсутністю житлових умов. Причини зменшення народжуваності не можна зводити лише до економічних негараздів, хоча вони, безумовно, відіграють свою роль.

Узагальнення сучасних чинників зниження народжуваності дає підстави виокремити такі групи: економічні, соціальні, психологічні, біологічні. Бажання мати дітей, стати батьками заважає низка потреб. Якщо заможні верстви населення так чи інакше оцінюють витрати часу та грошей на забезпечення майбутнім дітям необхідного фізичного, розумового розвитку та професійної підготовки і порівнюють їх із задоволенням власних потреб у розвитку та дозвіллі, то бідні враховують майже елементарні потреби в їжі, одязі, житлі [1].

Негативний вплив на відтворення населення України ще довго матиме і значне радіоактивне забруднення її території. Нині понад 3 млн. чоловік проживає на території з різним ступенем радіоактивного забруднення. Це стосується насамперед таких областей України, як Київська, Житомирська, Волинська, Рівненська та Чернігівська [1].

Проблемою в Україні залишається висока смертність населення, зокрема через хвороби системи кровообігу [2]. Небезпечних масштабів набули так звані соціальні хвороби – туберкульоз, СНІД, психічні розлади, а також травматизм і отруєння сурогатами алкоголю та наркотиками [3].

Висновки. Отже, в результаті досліджень ми зробили такий висновок, що сучасні демографічні процеси в Україні характеризуються зменшенням населення. Даний процес спричинений погіршенням стану здоров'я населення, міграцією, зменшенням дітонародження, зниженням рівня шлюбності населення. Основними заходами для покращення ситуації, на нашу думку є: реформування медицини; поліпшення інфраструктури; покращення якості життя населення; підвищення соціальної допомоги населенню; реклама здорового способу життя та інші;

Джерела та література

1. Назарова Г. С., Марченко С. К. Демографічний стан в Україні та проблеми що з ним пов'язані / Назарова Г. С., Марченко С. К. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rusnauka.com>
2. ТСН Як змінилася демографічна ситуація в Україні за 25 років незалежності. Інографіка / ТСН [Електронний ресурс]. – 2016 . – Режим доступу : <https://tsn.ua>
3. Антон Шаповал Демографічний стан і проблеми відтворення населення України / Антон Шаповал [Електронний ресурс]. – 2009. – Режим доступу : <http://www.viche.info>

Бегун С. І. – кандидат економічних наук,
доцент СНУ імені Лесі Українки
Медведчук О. В. – студентка I курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Сучасна демографічна ситуація в Україні: причини та наслідки

Постановка проблеми. Населення є, було і назавжди залишиться головною складовою будь-якої країни. В Україні природним фундаментом демографічного стану є народонаселення. В залежності від показників відтворення формується його кількість та склад.

На сьогоднішній день відтворення населення України перебуває в демографічній кризі. Впродовж багатьох років виникали причини демографічної кризи, але прискорення відбулося за рахунок економічної кризи в Україні.

Мета дослідження. Характеристика демографічного стану в Україні, визначення причин та наслідків проблем відтворення населення.

Результати дослідження. Нині приводу немає для сподівань на стрімке зростання чисельності жителів. Адже, з однієї сторони, рівень відтворення українського населення надзвичайно низький у порівнянні з рівнем народжуваності у розвинених країнах; з другої – притаманний високий ступінь смертності, зокрема людей працездатного віку в слаборозвинених країн. Народжуваність компенсує смертність на 51 %, тому відтворення населення покриває лиш наполовину. Чисельність загиблих за останні десять років збільшилася на 21 відсоток.

В межах України стан здоров'я громадян згубно погіршився. Надзвичайно катастрофічних величини здобули соціальні хвороби такі як: туберкульоз, СНІД, психічні розлади, травматизм і отруєння сурогатами алкоголю та наркотиками.

На дану ситуацію також вплинуло й зростання міграційних процесів. По-перше, мігрує за кордон велика кількість найактивніших, та з економічною перспективою українців, майже чверть з яких має вищу освіту, у пошуках кращих умов життя або у пошуках більших можливостей. По-друге – це величезні масштаби тимчасової трудової міграції [3, 5].

Демографічну депресію неможливо пояснити лише відомими соціально-економічними та медичними чинниками, вона формується в залежності і від соціально-психологічного й морального стану суспільства.

В процесі досліджень було з'ясовано, що 72 % населення країни не впевнені у своєму власному житті, а лише 12 % вважають що їх життя зміниться у кращу сторону, або певною мірою покращиться в найближчому році. Українські жителі бояться: безробіття (76 %); зростання цін (75 %); невивплати зарплати (69 %); зростання злочинності (60 %); голоду (53 %). За таких умов ціла нація втратила сенс буття і вже як наслідок – різке скорочення народжуваності, зростання смертності, масова еміграція [2, 73].

Висновки. В нашій країні на сучасному демографічному стані відбуваються зміни скорочення темпу зростання населення, що є результатом впливу відповідних чинників: зниження рівня народжуваності через соціально-економічні фактори спричинені репродуктивною поведінку жінок в різних соціальних групах населення, а також зменшення віку проживання за рахунок збільшення масштабу захворюваності через ігнорування основ здорового способу життя. Тому вважається доцільним розробити реабілітаційні програми на законодавчому рівні з метою покращення умов проживання, це закономірно призведе до подовження віку населення.

Джерела та література

1. Бегун С. І. Статистичне дослідження відтворення населення Волинської області [Текст] / С. І. Бегун // Молодий вчений. – 2016. – №5. – С. 15–19.
2. Гаращук Т. В. Концептуальні параметри екологізму / НАН України; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди – К., 2005. – 200с.
3. Зербіно Д. Д., Гжегоцький М. Р. Екологічні катастрофи у світі та Україні. – Л., 2007. – 272с.
4. Муромцева Ю. І. Демографія: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2008. – 300 с.

Скорук О. В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Мельник О. – студент IV курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Підвищення продуктивності праці на підприємстві

Постановка проблеми. В сучасних умовах ведення підприємницької діяльності виникла проблема поліпшення ефективності діяль-

ності підприємств, вирішення якої можливе за рахунок підвищення рівня продуктивності праці. Тому дослідження напрямів раціонального використання персоналу підприємства актуальне, оскільки зростання продуктивності праці сприяє скороченню часу виробництва й обігу товару, збільшенню маси продукції і зростанню норми прибутку підприємства.

Проблеми раціонального використання персоналу, а також вимірювання, планування, аналізу продуктивності праці та формування факторів і резервів її зростання досліджені в роботах таких вітчизняних та зарубіжних учених, як: К. Альдерфер, В. Г. Андрійчука, Д. Баяри, І. М. Бойчика, К. М. Воронич, Ф. Герцберга, С. С. Гринкевич, О. О. Грішної, О. І. Іляш, М. Я. Коробова, Д. П. Мельничука, Т. С. Харченко, Р. В. Янкового та ін. Результати досліджень вищеназваних учених охоплюють широке коло означеної проблеми. Однак динаміка розвитку ринку праці в країні потребує проведення постійних досліджень щодо визначення шляхів підвищення продуктивності праці персоналу на підприємстві.

Мета дослідження – з'ясування сутності продуктивності праці на підприємстві та визначення основних напрямів її підвищення.

Результати дослідження. Важливу роль в ефективному функціонуванні підприємства відіграє раціональне використання його персоналу, яке впливає не тільки на кінцеві показники господарської діяльності підприємства та досягнення ним конкурентних переваг, а й на можливість забезпечення сталого й конкурентоспроможного розвитку у довгостроковому періоді. Ефективність використання персоналу на підприємстві виражається через продуктивність праці. В економічній літературі існує багато підходів до визначення поняття «продуктивність праці» (табл 1).

Таблиця 1

Підходи до визначення поняття «продуктивність праці»

Трактування поняття «продуктивність праці»	Вчений
Узагальнюючий показник використання робочої сили, що, як і всі показники ефективності, характеризує співвідношення результатів та витрат, в цьому випадку, – результатів праці та її витрат	О. А. Грішнова [2, с. 260]

Категорія, що використовується для оцінки результативності трудової діяльності, яка визначає ступінь ефективності процесу праці, що характеризується обсягом продукції, виробленої за одиницю часу, або економією робочого часу, витраченого на одиницю продукції	О. І. Іляш, С. С. Гринкевич [3, с. 244]
Показник ефективності праці, результативності, що характеризується співвідношенням обсягу продукції, робіт чи послуг, з одного боку, та кількістю праці, витраченої на виробництво цього обсягу, з іншого	В. М. Прасол [4, с. 126]
Ефективність затрат конкретної праці, яка визначається кількістю продукції, виробленої за одиницю робочого часу, або кількістю часу, витраченого на одиницю продукції	Р. В. Янковий, Т. С. Харченко [5, с. 23]

Отже, аналіз публікацій з питань визначення продуктивності праці показав, що більшість дослідників визначають її як універсальний узагальнюючий показник ефективності використання робочої сили.

Вважаємо, що продуктивність праці – це показник рівня раціонального використання праці персоналу підприємства, який характеризує здатність конкретної праці виготовляти певну кількість продукції за одиницю часу.

Підвищення продуктивності праці виявляється у збільшенні кількості продукції, виробленої за одиницю часу, або в економії робочого часу, що витрачається на виготовлення одиниці продукції. Тобто, економія робочого часу – загальне вираження зростання продуктивності праці.

Основні шляхи підвищення продуктивності праці на підприємстві:

- поліпшення організації виробництва і праці шляхом підвищення норм праці та розширення зон обслуговування;
- підвищення технічного рівня виробництва;
- структурні зміни у виробництві (заміна питомої ваги окремих видів продукції та виробництв);
- введення та освоєння нових виробничих об'єктів;
- підвищення соціально-психологічного клімату в колективах тощо.

Висновки. Продуктивність праці – один із найважливіших економічних показників, який застосовують для визначення результатів

трудової діяльності працівників. Зростання продуктивності праці необхідне для підвищення конкурентоспроможності підприємства, збільшення обсягів виробництва, а, отже, й стабільного та ефективного розвитку.

Джерела та література

1. Воронич К. М. Генезис сутності категорії «продуктивність праці» та факторів її зростання / К. М. Воронич // Наук. вісн. Ужгород. ун-ту. Серія: Економіка. – 2011. – Вип. 32. – С. 30–32.
2. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудова відносина : підруч. / О. А. Грішнова. [4-те вид., оновл.]– К. : Знання, 2009. – 390 с.
3. Іляш О. І. Економіка праці та соціально-трудова відносина : навч. посіб. / О. І. Іляш, С. С. Гринкевич. – К. : Знання, 2010. – 476 с.
4. Прасол В. М. Економіка праці та соціально-трудова відносина : навч. посіб. / В. М. Прасол. – [2-ге вид. доп. та перероб.]. – Х. : ХНУМГ, 2014 – 307 с.
5. Янковий Р. В. Шляхи підвищення продуктивності та результативності праці на підприємстві [Електронний ресурс] / Р. В. Янковий, Т. С. Харченко // Економіка: реалії часу. – 2013. – № 1(6). – С. 23–26. – Режим доступу до журн. : <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/n1.html>.

Стрішенець О. М. – доктор економічних наук, професор СНУ імені Лесі Українки
Мельничук С. О. – студентка I курсу факультету та управління СНУ імені Лесі Українки
Панівська О. В. – студентка III курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Чинники впливу на попит і пропозицію на ринку нерухомості

Постановка проблеми. На сьогоднішній день відбувається активний розвиток ринку нерухомості. Ринок нерухомості – це система взаємовідносин між юридичними і фізичними особами, метою якої є обмін прав на нерухомість або ж грошових коштів. Разом з тим він є перспективною сферою інвестування. Ринок нерухомості формується під впливом різних чинників, в тому числі попиту та пропозиції, які також знаходяться під їхнім впливом. Попит – це кількість об'єктів

нерухомості та прав на них, які покупці можуть придбати за цінами, що складаються у певний проміжок часу. Пропозиція – це кількість об'єктів нерухомості, яку власники можуть продати за певними цінами за встановлений проміжок часу. Вивчення попиту і пропозиції ринку нерухомості є перспективною галуззю для досліджень. Дане питання вивчали такі вчені: С. Максимов, Є. Тарасевич, Л. Чубук та ін. [3; с.238]. На ринку нерухомості завжди існує незбалансованість попиту і пропозиції.

Мета дослідження. Метою нашого дослідження є встановлення чинників впливу на попит та пропозицію на ринку нерухомості.

Результати дослідження.

Фактори впливу на попит та пропозицію можна умовно поділити на 4 групи:

- Економічні
- Соціальні
- Адміністративні
- Фактори довколишнього середовища.

Економічні чинники поділяються на дві групи цінові і нецінові. Основними неціновими чинниками, що впливають на попит є: доходи споживачів; смаки та переваги споживачів; зміна ціни на супутні товари (субституту та комплементи). Нецінові чинники що впливають на пропозицію: ціни на ресурси; запровадження прогресивних технологій; зміна податків і дотацій; очікування виробників щодо зміни ціни; зміна кількості виробників. При формуванні пропозиції велике значення має тип ринку (досконалої або недосконалої конкуренції).

До соціальних чинників належать: чисельність населення; рівень освіти тощо

До адміністративних належать: умови укладання договору; зональні обмеження і т.д..

До факторів довколишнього середовища належать: екологічний стан; рівень розвитку інфраструктури. Економічний і соціальний чинники є вирішальними і для попиту, і для пропозиції. Це пояснюється сталими особливостями формування виробничих і соціальних відносин у сфері виробництва й обігу.

Залежно від типу нерухомості відрізняється вплив факторів попиту та пропозиції. На ринку житлової нерухомості попит носить споживчий характер. Він орієнтується на конкретні особливості нерухомості, за допомогою яких споживачі задовільняють свої потреби.

Комерційна нерухомість призначена не для безпосереднього споживання, а для задоволення потреб клієнтів її власника. Відповідно – фактори формуються під впливом споживачів. Виробнича нерухомість, «призначена для забезпечення виробника необхідним ресурсом, що відповідає виробничо-технологічним процесам» [1, 21].

Варто зазначити, що взаємодія попиту і пропозиції має специфічний характер. По-перше, пропозиція на ринку нерухомості значною мірою формується під впливом ситуації на фінансовому ринку, в той час як попит залежить від ситуації в реальному секторі економіки. По-друге, важливий вплив на взаємодію пропозиції та попиту надає неможливість істотного збільшення пропозиції на ринку нерухомості в короткостроковому періоді, як через обмеженість землі як природного базису нерухомості, так і в силу тривалості процесу створення об'єктів нерухомості [3, 34].

Результатом взаємодії попиту та пропозиції є ціна на нерухомість. Ціна є основним елементом на який орієнтується попит та пропозиція. Існує закон попиту і пропозиції. Закон попиту запевняє, що чим менша ціна тим більший обсяг попиту і навпаки. Закон пропозиції вказує на те, що чим вища ціна тим більший обсяг пропозиції здійснюють підприємства.

В умовах трансформації соціально-економічних відносин в Україні, незважаючи на погіршення демографічної ситуації, попит на житло постійно зростає. Про збільшення попиту на первинному ринку житла свідчить черга на його отримання. Пропозиція на первинному ринку є абсолютно нееластичною в короткостроковому періоді. Вона не може формуватися лише відповідно до попиту, в зв'язку з чим виникає незбалансованість ринку житла.

Висновок. Отже, попит та пропозиція є невід'ємними частинами у формуванні ринку нерухомості. Смаки та уподобання осіб, що формують попит та пропозицію, є основним фактором впливу на попит та пропозицію. На мою думку, ці аспекти ринку нерухомості потребують детального вивчення та дослідження, задля удосконалення ринку нерухомості. При аналізі факторів, що впливають на попит, слід враховувати категорію осіб, що формують попит і зв'язок ринку нерухомості з ринком фінансів.

Джерела та література:

1. Кривов'язюк І. В., Н. Ю. Смолярчук // Регіональна економіка/ Трансформація сутності та суб'єктна структура регіональних ринків нерухомості на сучасному етапі. – 2009. – № 1. – с. 233–241.

2. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку міста Луцька
К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки. серія «економічні науки». – 2011, №22 (№219).– С. 25–30
3. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлисеєва, В.І. Ліщук. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 240 с.

Мельник К. П. – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту СНУ імені Лесі Українки
Мирончук І. А. – студентка IV курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Окремі аспекти тлумачення сутності поняття «статистика»

Постановка проблеми. У зв'язку із розвитком науки статистики, вдосконалення статистичних досліджень і спостережень, зростає роль і значення цієї науки. Існує багато тлумачень сутності поняття «статистика». Актуальність теми полягає в тому, що кожен із пояснень по-іншому характеризують, оцінюють, визначають поняття статистика в сучасному розумінні. Змінюється світ, удосконалюються суспільні явища та процеси, починають працювати нові вчені в цій галузі, тому виникають нові трактування поняття статистика.

Значні внески у розвиток статистичної науки внесли багато вчених і практиків. Так, Генріх Авенхаль у 1746 р. почав викладати нову дисципліну – статистику, а німецький вчений Г. Конрінг став засновником описового напрямку розвитку статистики. Основи статистики, як науки заклав англійський економіст Вільгельм Петті у школі політичної арифметики. Ознаку цієї науки – масовість, виявив бельгійський вчений Адольф Кетле.

Мета дослідження. Незважаючи на те, що багато дослідників і вчених досліджували це поняття, на нашу думку, поняття «статистика» потребує сучасного узагальнення і вдосконалення. Тому метою дослідження є уточнення сутності поняття статистика в сучасному розумінні.

Результати дослідження. Взагалі статистика – це кількісна характеристика суспільних масових явищ і процесів. Вона включає в

себе статистичні дані та діяльність статистичних установ, які збирають і обробляють інформацію про сучасні явища і процеси. Статистика вивчає державу і процеси, що в ній відбуваються за допомогою різних розроблених показників. Тому виникли нові терміни: державна статистика та державна статистична діяльність. Державна статистика – це централізована система збирання, опрацювання, аналізу, поширення, збереження, захисту та використання статистичної інформації [1]. А державна статистична діяльність включає в себе дії, пов'язані з проведенням спостереження, дослідження, аналізу, використання та збереженості даних. В наш час статистика має три значення: статистика, як галузь діяльності, як наука і, як навчальна дисципліна. Вони з різних сторін характеризують і аналізують статистику, як самостійну науку. Основна задача і призначення статистики полягають в тому, щоб допомогти людям краще зрозуміти проблеми, з якими суспільство стикається в наш час [2, 15]. У зв'язку з глобалізацією і комп'ютеризацією світу, статистика у своїх спостереженнях оперується цифровими даними, а дані передаються у кількісній формі. Часто можна побачити її використання у побуті, почути по радіо і телебаченні. Ця суспільна наука перевіряє, узагальнює, підтверджує або спростовує теоретичні положення, які використовують інші суміжні науки. Є вчені, які вважають, що статистика немає свого предмета, але на нашу думку статистика, як самостійна наука має свій предмет дослідження. Згідно із статистичним словником, статистика як галузь знань – складна та розгалужена система наукових дисциплін, що мають певну специфіку та вивчають кількісну сторону масових явищ і процесів у нерозривному зв'язку з їх якісною стороною; комплекс цифрових відомостей, що характеризують стан масових явищ і процесів суспільного життя [3, 426]. Ця галузь знань є навчальною дисципліною у навчальних закладах і готує фахівців економічного, соціального напрямку тощо. Як галузь діяльності статистика займається накопиченням і аналізом цифрових даних, які характеризують різні сфери життя населення (освіту, культуру, історію, населення). Сучасна статистика обіймає і характеризує ті суспільні масові явища, які мають місце зараз в умовах комп'ютерного, технічного удосконалення життя населення, виникнення ноу-хау в світі.

Висновки. Отже, статистика як наука, галузь діяльності та навчальна дисципліна відіграє важливу роль і вагоме значення у життєдіяльності та розвитку суспільства. Вона оперує різними цифровими даними у спостереженнях, дослідженнях, вивченнях масових су-

спільних явищ і процесів. Це багатогалузева наука, яка взаємодіє з іншими науками і в результаті інтеграції з ними виникають нові галузі та розділи статистики.

Джерела та література

1. Закон України «Про державну статистику» від 02.10.92 №2657-XI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2614-12>
2. Кимбл Г. Как правильно пользоваться статистикой: Пер. с англ. – М.: Финансы и статистика, 1982. – 294 с.
3. Статистичний словник / [О. Г. Осауленко, О. О. Васечко, М. В. Пугачова та ін.] ; за ред. д-ра держ. упр., проф., член-кор. НАН України О. Г. Осауленка ; НТК статистичних досліджень. – К.: ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2012. – 498 с.

Олійник О. В. – студент факультету економіки та управління

СНУ імені Лесі Українки

Стрішенець О. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри аналітичної економіки

та природокористування

СНУ імені Лесі Українки

Особливості та види франчайзингових структур

Постановка проблеми. В умовах посилення конкуренції не тільки на зовнішніх, а й на внутрішніх ринках та обмеженості фінансових можливостей підприємств, важливим та ефективним кроком є використання франчайзингових систем. Це пояснюється тим, що основою ринкової економіки, з одного боку, є великі підприємства, які надають їй стабільності й керованості, а з другого – малий бізнес, який формує конкурентне середовище і характеризується високою мобільністю та забезпечує самостійність підприємницької діяльності. Для економіки України останнім часом характерна активізація саме малого бізнесу. Але, незважаючи на значні можливості малого бізнесу у процесі функціонування ринкової економічної системи, він має свої слабкі сторони, пов'язані насамперед із фінансуванням. Тому одним із шляхів вирішення даної проблеми є розвиток франчайзингу в Україні.

Питання історії і сутнісних характеристик франчайзингу розглядалися в роботах зарубіжних дослідників Л. Мейтланда, М. Мендельсона, М. Сірополіса, Б. Сміта, Дж. Стенфорда та ін.

Дослідженню питань організаційно-правового механізму формування системи франчайзингу присвячені роботи Е. Н. Васильєвої, Д. Н. Землякова, Г. Б. Кочеткова, А. З. Майлера, М. О. Макашева, О. В. Новосельцева, І. В. Рикової, С. А. Сосни, А. В. Цирата, І. П. Янушкевича та ін.

Однак, незважаючи на високий ступінь розробки теорії і практики системи франчайзингу, недостатньо розглянуті проблеми контролю попиту великим бізнесом з використанням можливостей малого, регіонального бізнесу.

Мета дослідження. Метою наукової роботи є дослідження й аналіз ефективності функціонування малого бізнесу у процесі розвитку ринкової економічної системи України з використанням франчайзингових структур.

Результати дослідження. Франчайзинг – це форма співпраці між двома суб'єктами підприємницької діяльності, а саме франчайзером та франчайзі, в результаті якого перша компанія (переважно виробник товарів і послуг) передає права використання власної торгової марки іншій організації. Франчайзі ж в свою чергу зобов'язана реалізовувати товари і послуги в рамках політики компанії-виробника, коректно застосовуючи її маркетингові технології, внутрішній аудит та експертизу якості роботи згідно з умовами договору купленої ним франшизи.

При покупці франшизи – повної системи ведення бізнесу, франчайзі може організувати компанію без наявності спеціальної освіти або особливих навичок. Її успіх на ринку практично забезпечений, до того ж з мінімальними фінансовими вкладеннями. Відомо, що вартість франшизи набагато нижча відкриття нового бізнесу, який вимагає самоствердження і довгого просування для досягнення позитивних результатів, тому такий вид бізнесу є швидкоокупним, який не вимагає ризикових фінансових рішень.

Франчайзингова мережа дуже важлива також для розвитку певного бренду, розповсюдженні його продукції чи послуг. Вона є більш економічним способом розширення сфери впливу, особливо при створенні філій компанії в інших країнах. Таким чином франчайзинг дозволяє охопити максимальну кількість потенційних клієнтів саме за

допомогою незалежних підприємців, що беруть на себе всі витрати по становленню нової гілки бізнесу.

Розвиток франчайзингових договірних відносин і їх правових меж зумовили виникнення трьох основних видів франчайзингу.

1) Товарний франчайзинг – це спосіб ведення бізнесу, при якому франчайзі купує у ведучої великої компанії-виробника право на продаж товарів з її торговою маркою і сервісне обслуговування. Важливо підкреслити, що якщо товари та послуги не мають торгових марок, вони не включаються в цю категорію;

2) Виробничий франчайзинг. У його рамках здійснюється продаж підприємствам – франчайзі технологій і сировини для виготовлення певного продукту. Цей вид найбільш розповсюджений у виробництві безалкогольних напоїв;

3) Діловий (ліцензійний) франчайзинг. Цей вид отримав найбільший розвиток. Його особливістю є те, що франчайзер продає ліцензію приватним особам або іншим компаніям на право відкриття магазинів, кіосків і т.д. для продажу покупцям набору продуктів і послуг під ім'ям франчайзера. Найбільшого поширення даний вид франчайзингу знайшов у сфері послуг: в готельному бізнесі, побутовому обслуговуванні та громадському харчуванні, тому його називають ще сервісним франчайзингом.

Розрізняють 2 основні форми франчайзингових систем:

– Регіональний франчайзинг – являє собою форму організації франчайзингового бізнесу, при якій франчайзі наділяється правом освоювати певний район і контролювати нові відкриваючі підприємства (але при цьому існує обумовлений графік відкриття компаній та їх кількість).

– Субфранчайзинг – форма організації франчайзингового бізнесу, при якій головній франчайзі передаються особливі права (часом виняткові), які полягають в можливості на встановленій території продавати франшизу третім особам, яких називають субфранчайзі. У договорі може передбачатися варіант, коли субфранчайзі надається право керувати кількома торговими одиницями. У цьому випадку контракт називається багатоелементної франшизою.

Форма організації взаємодії великого і малого бізнесу на базі франчайзингу дозволить чітко сформувати інфраструктуру вітчизняного бізнесу та задасть напрям інноваціям українського ринку.

Одним з основних економічних завдань, повинна стати тенденція розвитку франчайзингових структур в Україні за допомогою поступо-

вої зміни національно-галузевої структури, а також збільшення частки іноземних франчайзерів у міру наближення термінів вступу в ЄС.

Висновок. Необхідно відзначити, що досвід західних країн свідчить про те, що успішний розвиток економіки в значній мірі визначається взаємопов'язаністю великих і малих компаній, які є основними елементами системи західної економіки. Великі фірми приносять в цю систему стабільність і керованість, а малий бізнес, який формує конкурентне середовище, забезпечує гнучкість та індивідуалізацію виробництва. Очевидно, що посилення взаємодії великого і малого бізнесу необхідно і для успішного розвитку економіки України.

Джерела та література

1. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку м. Луцька / К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л.Українки. серія «економічні науки». – 2011, №22 (№219). – С. 25–30.
2. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О.М. Стрішенець, Л. В. Єлисеєва, В. І. Ліщук. – Луцьк : СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 240 с.
3. Франчайзинг: поняття, види, форми. Договір франчайзингу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/law/9649/>

Данилюк Т. І. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства
Ольхович І. О. – студентка IV курсу економічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Собівартість продукції як один із найважливіших показників виробничо-господарської діяльності підприємства

Постановка проблеми. Собівартість продукції характеризує ефективність всього процесу виробництва на підприємстві, оскільки у ній відображаються: рівень організації виробничого процесу; технічний рівень; продуктивність праці та інше.

Собівартість продукції як показник використовується для контролю за використанням ресурсів виробництва, визначення економічної ефективності організаційно-технічних заходів, встановлення

цін на продукцію. За умов самофінансування зниження собівартості є основним джерелом зростання прибутку підприємства.

В умовах переходу до ринкової економіки собівартість продукції є найважливішим показником виробничо-господарської діяльності організації. Високі енерговитрати на одиницю виробленої продукції ускладнюється значною динамікою обсягів виробництва і, відповідно, нестійкістю позицій портфеля замовлень [2]. Це призводить до того, що здійснюються традиційно розрахунки витратного механізму при плануванні і формуванні виробничої програми не відповідної фактичним показникам. Цей фактор є визначальним при формуванні прибутку підприємства в наслідку чого замість певної планового прибутку до кінця планового періоду підприємство приходить до збитків.

Мета дослідження. Перераховані особливості ускладнюють завдання формування сировинної бази з відповідними коливаннями цінової політики на закупівлю сировини, тому що контрагенти – поставщики сировинних матеріалів не мають гарантій на обсяги закуповуваного підприємством сировини. Це призводить до нестійкого фінансового стану підприємства, відсутності стратегічної політики підприємства із впровадження нової техніки і модернізації устаткування, які визначають механізм зниження енерго – і трудовитрат на виробництво [1].

Проблемою вивчення собівартості займалися і займаються ряд вітчизняних та зарубіжних вчених. Білоусова І. займається методами обліку виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції. Разом з Чумаченко М. вони розглядають проблеми обліку виробничих витрат [1]. Також методами обліку виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції займається Маренич Т. [2]. Серед зарубіжних учених можна виділити Мубаракзянова Г. М., який розробив математичну модель собівартості продукції [3]. У 80-х рр. свої роботи з прогнозування вартісних показників на основі багатofакторних статистичних моделей публікували Саканцев М. Г. і Саканцев Г. Г. [4].

Результати дослідження. Відображаючи рівень витрат на виробництво, собівартість комплексно характеризує ступінь використання усіх ресурсів підприємства, а значить, і рівень техніки, технології та організації виробництва. Чим краще працює підприємство, інтенсивніше використовує виробничі ресурси, успішніше удосконалює техніку, технологію і організацію виробництва, тим нижча собівартість про-

дукції. Тому собівартість є одним з важливих показників ефективності виробництва [5]. Собівартість продукції має тісний зв'язок з ціною. Це проявляється в тому, що собівартість слугує базою ціни товару і її нижньою межею для виробника. При обчисленні собівартості продукції важливе значення має визначення складу витрат, які в неї включаються. Як відомо, витрати підприємства відшкодовуються за рахунок двох власних джерел: собівартості і прибутку. Тому питання про склад витрат, які включаються у собівартість, є питання їх розмежування між зазначеними джерелами відшкодування. Загальний принцип цього розмежування полягає в тому, що через собівартість повинні відшкодовуватися витрати підприємства, що забезпечують просте відтворення усіх факторів виробництва; предметів, засобів праці, робочої сили і природних ресурсів [5].

Основними шляхами зниження собівартості продукції є скорочення тих витрат, які мають найбільшу питому вагу у її структур [1].

Висновки. Отже, собівартість продукції є важливим узагальнюючим показником, який характеризує ефективність роботи підприємства. В ній відображаються всі сторони виробничо-господарської діяльності фірми. Чим краще працює підприємство, економно і раціонально воно використовує власні ресурси, успішніше вдосконалює свою техніку, тим нижчою буде собівартість виготовленої продукції. Крім того, цей показник тісно пов'язаний з ціною продукції. Це виявляється в тому, що собівартість слугує базою ціни товару і її нижньою межею для виробника, щоб забезпечити процес відтворення виробництва. Відпускати ціну нижче за собівартість підприємству не вигідно, оскільки в такому випадку воно ризикує зазнати збитків.

Джерела та література

1. Білоусова І., Чумаченко М. Проблеми обліку виробничих витрат і калькулювання собівартості продукції в промисловості // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009, №4. – с.3-11.
2. Маренич Т. Методи обліку витрат і калькулювання собівартості продукції. // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006, №12. – С. 19–25.
3. Мубаракзянов Г. М. Математическая модель себестоимости продукции. // Труды НИИ управляющих машин и систем. – М., 1974, №12. – С. 145–155.
4. Саканцев М.Г. Прогнозирование стоимостных показателей на основе многофакторных статистических моделей // Эффективность разработки месторождений руд цветных металлов и схем их переработки. – Свердловск, 1982. – С. 3–10.
5. Чухліб О. А. Управлінське рішення щодо витрат у собівартості продукції. // Фінанси підприємства. – 2006, №2. – С. 129-137.

Івашко О. А. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування СНУ ім. Лесі Українки

Остапюк І. В. – студентка IV курсу факультету економіки та управління СНУ ім. Лесі Українки

Проблеми формування дефіциту бюджету та шляхи його оптимізації

Постановка проблеми. Державний бюджет відіграє вагомий роль у соціально-економічному розвитку держави, а проблеми, які виникають у цій сфері, належать до найважливіших з точки зору економічної безпеки. Для України питання дефіциту бюджету є актуальним та потребує дослідження та пошуку ефективних шляхів оптимізації в умовах фінансово-економічної нестабільності.

Метою дослідження є вивчення сутності та причин виникнення дефіциту бюджету, аналіз динаміки дефіциту бюджету в Україні та розробка напрямів оптимізації бюджетного дефіциту.

Результати дослідження. Згідно із ст. 2 Бюджетного кодексу України, дефіцит бюджету – перевищення видатків бюджету над його доходами (з урахуванням різниці між наданням кредитів з бюджету та поверненням кредитів до бюджету). Варто зазначити, що даний стан бюджету держави не вважається однозначно негативним економічним явищем, він присутній в економіці майже кожної країни. Однак його величину необхідно постійно контролювати для забезпечення стабільності функціонування і розвитку держави. Основна небезпека для економіки, що виходить з дефіциту державного бюджету, пов'язана з проблемою інфляції [2].

Рівень бюджетного дефіциту визначається як відношення обсягу дефіциту до валового внутрішнього продукту, виражене у відсотках. Згідно з Маастрихтськими критеріями, допустимим або відносно безпечним рівнем бюджетного дефіциту визнається його значення в межах 3 % від ВВП, тоді, згідно міжнародних стандартів, показник виконує активну функцію в економіці: фінансові ресурси використовуються не на поточне споживання, а в якості додаткового джерела фінансування державних інвестиційних програм. Розмір бюджетного

дефіциту, який перевищує 5 % валового внутрішнього продукту, призводить до різкого зниження інвестиційної активності, що переростає в подальшому в різні форми кризових явищ [3].

Лише 8–10 держав світу мають бездефіцитний бюджет, для інших країн величина показника варіюється від 1,5 % до 15 % ВВП. Прогнозовані значення дефіциту бюджету на 2017 р. у деяких розвинених країнах наступні: Японія – 5,2 % ВВП, США – 5,4 % ВВП, Великобританія – 1,5 % ВВП, Франція – 1,3 % ВВП, Греція – 0,7 % ВВП, Європейський Союз (в цілому) – 1,0 % ВВП [4].

В Україні за 2014 р. дефіцит бюджету становив 4,33 % ВВП, за 2015 р. – 4,1 % ВВП; на 2016 р. – 2,97 % ВВП. Згідно Закону України «Про Державний бюджет України на 2017 рік», урядом затверджено бюджетний дефіцит на рівні 3,0 % ВВП [1].

Серед основних причин виникнення дефіциту бюджету виділяють: структурна розбалансованість економіки, несвоєчасне і неефективне проведення структурних перетворень; неефективний механізм оподаткування суб'єктів господарювання; збереження значної кількості нерентабельних державних підприємств, що одержують дотації; невідповідна наявним фінансовим можливостям держави структура бюджетних витрат; значний обсяг тіньової економіки; нецільове і неефективне використання бюджетних коштів; неефективність фінансово-кредитних відносин та ін. [2].

Бюджетний дефіцит вимагає постійного пошуку шляхів його подолання, тобто збалансування доходів і витрат бюджету. З метою зниження рівня бюджетного дефіциту необхідно: 1) вдосконалити податкову систему; 2) забезпечити оптимальний рівень податкових вилучень для формування бюджетів усіх рівнів і створення сприятливих умов для підприємницької діяльності; 3) забезпечити фінансову підтримку малого та середнього бізнесу шляхом розробки і виконання цільових програм розвитку малого і середнього підприємництва; 4) посилити відповідальність суб'єктів господарювання та їх керівників за дотриманням вимог законодавства, своєчасність і повноту розрахунків з бюджетом та державними позабюджетними фондами; 5) скоротити видаткову частину бюджету, а саме: 1) зменшити витрати на фінансування управлінських структур; 2) створити жорсткий контроль за виплатою державних коштів; 3) перейти від бюджетного фінансування до системи надання субсидій, субвенцій, інвестиційних позик суб'єктам господарювання; 4) запровадити науково обґрунтовану

систему прогнозування значень показників, що беруться за основу формування доходів і видатків бюджету; 5) використовувати при бюджетному плануванні нормативи бюджетної забезпеченості; 6) удосконалити нормативно-правове забезпечення бюджетного процесу [3].

Висновки. Дефіцит державного бюджету є важливим економічним показником та являє собою перевищення видатків бюджету над його доходами. Проблема формування бюджетного дефіциту є актуальною не лише для України але й для більшості країн світу. Значний рівень даного показника має негативні соціально-економічні наслідки, що зумовлює необхідність держави у здійсненні системи заходів, проведенні активної фінансової політики. Основними шляхами оптимізації дефіциту бюджету України є посилення законодавчого контролю над використанням бюджетних коштів, вдосконалення системи оподаткування, а також розвиток державної підтримки суб'єктів підприємництва.

Джерела та література

1. Закон України «Про Державний бюджет України на 2017 рік» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1801-19>
2. Мацедонська Н. В. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом / Н. В. Мацедонська // «Глобальні та національні проблеми економіки» / Редакція електронного наукового фахового видання Випуск №3. – Миколаїв. – січень 2015 р. – С. 732–735
3. Нечаюк І. Б. Основні проблеми подолання бюджетного дефіциту в Україні / І. Б. Нечаюк // Економічний форум. – 2013. – № 4. – С. 207-211
4. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.imf.org>

Бегун С. І. – кандидат економічних наук,
доцент СНУ імені Лесі Українки

Павлушко М. О. – студентка I курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Демографічна ситуація в Україні та перспективи її розвитку

Постановка проблеми. Демографічна ситуація будь-якої країни узагальнено відображає її соціально-економічний добробут, сформо-

ваний як минулими, так і поточними суспільними процесами. Добробут країни та її мешканців характеризується: професійно-кваліфікаційним складом населення, його статево-віковою структурою, економічною активністю населення та іншими соціально-демографічними характеристиками.

Мета дослідження. Характеристика демографічного становища в Україні та можливості його піднесення.

Результати дослідження. Демографічна ситуація розкриває зміну чисельності жителів за такими елементами як народжуваність, смертність, шлюбність, розлученість та міграція у часовій та просторовій обумовленості. Демографічний чинник відіграє важливе значення у здійсненні сталого та надійного процвітання держави. Від демографічних показників економічно активного населення і показників, що характеризують стан і якісний склад жителів залежить розквіт кадрового потенціалу та обсяги національного доходу.

В Україні соціально-економічні та політичні процеси є не дуже сприятливими, тому що рівень життя населення і так не на найвищому рівні, а під впливом постійного безробіття, низької заробітної плати, постійного зростання цін, зменшення обсягів ВВП та обсягів державного бюджету, високого рівня корупції, підвищення злочинності, несприятливих умов для бізнесу, ми спостерігаємо зростання депопуляції, що триває з 1991 року [1, 49].

Демографічне становище в Україні характеризується:

1. низькою народжуваністю, високою смертністю, зменшенням природного приросту;
2. старінням нації;
3. скороченням середньої тривалості очікуваного життя при народженні;
4. погіршенням стану здоров'я населення;
5. збільшенням міграційних процесів [1, 16].

Станом на 1 січня 2017 р. чисельність наявного населення України становила 42584,5 тис. осіб, а середня чисельність у 2016 р. – 42672,5 тис. осіб. Постійне населення України на початок 2017 р. становить 42414,9 тис. осіб. Кількість живонароджених осіб у 2016 р. складає 397039 осіб, кількість померлих – 583631 осіб, кількість померлих дітей у віці до 1 року налічує 2955 осіб [2]. Оскільки народжуваність зменшилась, а смертність продовжує зростати, це призводить до подальшого збільшення показника від'ємного приросту населення.

Як і більшість європейських країн, Україна має високу щільність населення – 73,3 осіб на квадратний кілометр [2].

Висновки. Демографічні процеси в Україні, які актуальні в даний час, викликані, насамперед, соціально-економічними факторами, які в свою чергу впливають на зменшення чисельності нації.

Необхідною умовою для удосконалення демографічної обстановки в Україні є реалізація комплексу заходів, які будуть направлені на стимулювання народжуваності, захист дітей та жінок, соціальне обслуговування сімей. Доцільно розглянути урядом країни програми щодо подолання бідності населення за рахунок збільшення доходів та рівня життя людей, перебудови у сфері управління охороною праці, гарантування зайнятості трудових ресурсів.

Джерела та літератури

1. Дослідження соціально-демографічних проблем в Україні з метою розробки з науковообґрунтованих комплексних демографічних прогнозів (колектив авторів) / за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е. М. Лібанової. – К. : ВД «Стилос». – 2007. – 132 с.
2. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Бегун С. І. – кандидат економічних наук,
доцент СНУ імені Лесі Українки

Палій Т. А. – студентка I курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Здоров'я населення України та його вплив на демографічну ситуацію

Постановка проблеми. Якість трудового потенціалу має прямий зв'язок із здоров'ям населення, що залежить від якості медичного обслуговування в державі. Підвищення якості трудових ресурсів є важливою складовою виходу держави з кризи в якій перебуває Україна, тому реформування медичної галузі є важливим чинником для розвитку економічної, культурної та охоронної сфери країни.

Мета дослідження. Характеристика здоров'я населення та його вплив на демографічну ситуацію.

Результати дослідження. В Україні спостерігається найменший темп приросту населення серед країн Європи – $-0,004\%$ за 2016 рік [3]. Згідно прогнозу ООН у 2050 р. чисельність жителів України складатиме 33 млн. осіб [1, 112].

Низький коефіцієнт народжуваності відповідає більшості європейських держав, що також відповідає Україні – $10,72\%$ [3]. Але в Україні велике значення відіграє стан здоров'я населення, що з кожним роком погіршується, що не характерно для прогресивних країн.

Здоров'я є одною із складових людського потенціалу, ресурс економіки та основа демографічного та економічного розвитку. Отже, здоров'я як соціально-економічна категорія виявляє себе в таких аспектах:

– Здоров'я – суспільний ресурс економіки і важлива складова відновлення трудового потенціалу.

– Здоров'я – один із головних споживачів економічних ресурсів.

– Здоров'я – один із найбільших показників способу та якості життя.

В демографічній ситуації розглядають суспільне здоров'я, іншими словами становище в цілому для певної території. Суспільне здоров'я характеризують такі показники:

– кількість населення;

– рівень народжуваності;

– рівень смертності;

– структура хвороб.

Відсутність співвідносності теперішньої моделі з рівнем охорони здоров'я в розвинутих країнах є головною проблемою охорони здоров'я нашої держави. В закладах лікування катастрофічно не вистачає коштів на закупівлю ліків та оновлення медичного обладнання. В Україні наявно біля 1800 лікарень та 332 тис. лікарняних ліжок на 2016 р., що належать державі відносно співвідношення до кількості населення, а саме $0,42$ на 10 тис. населення, а це більше ніж в європейських країнах на $0,11$. Проте 75% лікарняних ліжок через застарілі технології не здатні провести якісне лікування. Структура закладів охорони здоров'я є недосконалою, через що медико-демографічний стан України погіршується [2].

За статистикою більше 50% українців помирає від хвороб системи кровообігу, насамперед ішемічної хвороби серця та підвищеного кров'яного тиску. Також високий відсоток померлих є від злоякісних новоутворень, хвороб органів травлення та інфекційні.

В 2017 р. введено реформу щодо охорони здоров'я, що передбачає оновлення структури медичного обслуговування. Оновлена

модель охорони здоров'я має створити без обмежень доступ усього населення до медичних послуг без великих матеріальних затрат та з високою якістю. Модернізація має на меті поліпшення стану здоров'я населення та усунення невідповідного розвитку галузі.

На локальному рівні основною ціллю є дотримання основних завдань державної політики в галузі розвитку медичного обслуговування, що передбачає виконання актів законодавства, стандартів, вимог направлених на розвиток санітарної та епідеміологічної ситуації.

Висновки. Під час зниження народжуваності, росту смертності та погіршення здоров'я населення, потрібно зробити все для стимулювання відтворення населення держави. Це повинно відобразитися у демографічній політиці уряду, а саме впровадження реформи системи охорони здоров'я з метою збільшення фінансування та оновлення технологічної бази, що приведе до підвищення якості медичного обслуговування.

Також потрібне активне пропагування здорового способу життя, а саме:

- запровадження доступних спортивних закладів;
- виховання з молодого віку активного населення;
- інформаційне забезпечення, щодо профілактичних заходів попередження захворювань та покращення здоров'я.

Для активного розвитку держави, зокрема в економічному аспекті, необхідний трудовий потенціал, що на пряму залежить від здоров'я населення.

Джерела та література

1. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів)/ за ред. чл.-кор. НАНУ, д.е.н., проф. Е.М. Лібанової. – К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.
2. Чепелевська Л.А. Аналіз демографічної ситуації в Україні / Л.А. Чепелевська, О.П. Рудницький // Щорічна доповідь про стан здоров'я населення: санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2014 рік ; за ред. О. Квіташвілі ; МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – Київ : Медінформ, 2015.
3. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Стащук О. В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування СНУ імені Лесі Українки

Патута О. С. – студентка IV курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Соціально-економічна сутність фінансових ресурсів та особливості їх використання

Постановка проблеми. Забезпечення динамічного розвитку української економіки на інноваційній основі неможливе без раціоналізації системи управління фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання. Проблема визначення соціально-економічної сутності фінансових ресурсів та їх ефективного використання на підприємстві в контексті сталого розвитку економіки держави займає важливе місце в економічній науці.

Мета дослідження. Аналіз організаційно-економічних механізмів використання фінансових ресурсів підприємства із врахуванням вимог інноваційного розвитку економіки.

Результати дослідження. Фінансові ресурси є фундаментальною, багатогранною та складною для дослідження категорією. На сьогодні існують різноманітні тлумачення сутності та ролі фінансових ресурсів. Така неоднозначність відображає, по-перше, розбіжність вітчизняної економічної науки від тих процесів, які нині відбуваються в національній економіці. По-друге, це свідчить про певне нерозуміння функціонування ринкової економіки та її законів, які поступово та неухильно приходять на зміну командно-адміністративній системі. Так, М. Я. Коробов стверджує: «Фінансові ресурси підприємства – це власні і позичкові грошові фонди цільового призначення, які формуються у процесі розподілу і перерозподілу національного багатства, внутрішнього валового продукту і національного доходу та використовуються у статутних цілях підприємства». На думку В. М. Родіонова: «Фінансові ресурси підприємства – це грошові доходи і надходження, які перебувають у розпорядженні суб'єкта господарювання і призначенні для виконання фінансових зобов'язань, здійснення затрат із розширеного відтворення і еконо-

мічного стимулювання працівників». Із наведених тлумачень можна зробити висновок, що більшість авторів розуміє під фінансовими ресурсами грошові накопичення, доходи і надходження або ж фонди грошових ресурсів, [1, 125].

Ефективність фінансування підприємства неабияк визначається стратегією формування та використання ресурсів, що залежить від форми власності, виду діяльності, територіального розміщення та інших чинників впливу. Очевидно зростання частки власних фінансових ресурсів щодо позичених та залучених ресурсів дає змогу зробити висновок про зростання ефективності фінансування підприємства. Варто також зазначити, що ефективність функціонування суб'єктів господарювання неможливо забезпечити без раціонального використання акумульованих фінансових ресурсів, що стосується спрямування коштів підприємства не лише на забезпечення поточних споживчих потреб, а й на розширене відтворення. З цією метою необхідно під час розподілу прибутку встановити обґрунтовані пріоритети розподілу з врахуванням обмеженості ресурсів та визначити конкретні цілі, для досягнення яких будуть мобілізуватися ресурси підприємства [3, 79].

Використання морально застарілої, але фізично зношеної техніки призводить до відносного збільшення витрат на виробництво, стримує вдосконалення технологічного процесу. Практика свідчить, що загроза втратити ринок збуту через надання конкурентами більш досконалих послуг змушує виробника обирати дострокову заміну. Задля вчасного оновлення основних фондів підприємства необхідно забезпечити ефективне використання коштів амортизаційного фонду. Використання амортизаційного фонду на споживання, покриття поточних господарських витрат суперечить його економічній природі, що не виключає тимчасового використання цих коштів на інвестиційні цілі в різних формах короткострокових фінансових вкладень. Проте в процесі формування амортизаційної політики повинні бути регламентовані умови фінансових операцій з ними до їх використання в реінвестуванні основного капіталу і за підсумком забезпечені умови цільового використання коштів, [2, 11].

Варто зазначити, що оцінку якості управління фінансовими ресурсами підприємства проводять за критеріями стійкості, платоспроможності та ділової активності, які розглядаються через показники структури капіталу, ліквідності та оборотності, що дає можливість

кількісно оцінити вплив якості управління фінансовими ресурсами на рівень рентабельності та динаміку розвитку підприємства.

Висновки. Для розв'язання проблем використання фінансових ресурсів підприємств потрібна виважена, довгострокова політика держави щодо розвитку підприємництва та його ролі у піднесенні національної економіки, яка б спиралася на інтереси основних суб'єктів підприємницької діяльності, відповідала потребам основної частини населення і відображала реальний стан у розв'язанні соціально-економічних проблем у країні.

Джерела та література

1. Зятковський І.В. Фінансове забезпечення діяльності підприємств. – Тернопіль: Економічна думка, 2010. – 260 с.
2. Опарін В. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення / В. Опарін // Вісник НБУ. – 2000. – №5. – С. 10-11.
3. Пройда-Носик Н. Н. Фінансові ресурси підприємства / Н. Н. Пройда-Носик, С. С. Грабарчук // Фінанси України. – 2013. – №1. – С. 96–103.
4. Хачатурян С. В. Сутність фінансових ресурсів та їх класифікація / С. В. Хачатурян // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 77-81.

Бегун С. І. – кандидат економічних наук,
доцент СНУ імені Лесі Українки

Петріні В. А. – студент I курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Демографічний стан і проблеми відтворення населення України

Постановка проблеми. Демографічна криза в Україні вважається однією з основних реальних і потенційних загроз розвитку держави у сфері національної безпеки, соціальній та гуманітарній. Смертність впливає на економічний, військовий та інтелектуальний потенціал країни. Скорочення життя населення несе негативний вплив на суспільний розвиток та на процеси відтворення населення.

Мета дослідження. Характеристика демографічного стану в Україні та проблеми відтворення населення України та шляхи їх вирішення.

Результати дослідження. Демографічний стан відображається у динаміці зміни кількості статеві-вікової структури населення, демог-

рафічних процесів (народжуваність, смертність, міграція, шлюбність та розлучуваність), що відбуваються на визначеній території та протягом визначеного періоду. Отримана інформація за певний період дозволяє розкрити основні демографічні тенденції та оцінити їх.

Кількісні та якісні показники відтворення населення залежать від умов навколишнього середовища та умов проживання. Україна характеризується широким діапазоном коливань умов проживання залежно від територіальної ознаки.

За процесами відтворення населення територію України можна поділити на такі групи: східні регіони, які характеризуються дуже низьким рівнем народжуваності (Харків, Полтава, Луганськ, Чернігів, Суми); західному регіону властивий високий рівень народжуваності – 1,4-1,6 дитини на 1 жінку (Волинь, Рівне, Закарпаття, Івано-Франківськ, Чернівці), а також третя група характеризується середніми показниками, до якої відносять решту регіонів.

Низька народжуваність характерна для багатьох країн Європи, проте в Україні ще наявне різке погіршення здоров'я із високим рівнем смертності. Причиною високої смертності є низький рівень медичного обслуговування, погіршення екологічної ситуації та високий рівень алкоголізму та наркоманії.

Україна посідає 11-е місце в світовому рейтингу демографічного старіння, основною причиною є несприятливий рівень середньої тривалості життя. Динаміка показує, що з 2011 р. – 15,3 % частка населення віком від 65 років зростає станом на 2016 р. до 15,9 % [2]. Вищий рівень старіння переважає у селищах через міграцію молодого населення до міст. В північних та східних областях значно вищий рівень старіння ніж в західних та південних.

За прогнозами, у 2020 р. кожен 5 житель буде старше 60 років, а у 2030 р. кожен 4 житель України. А в довгостроковому прогнозу (2050 р.) літні особи старше 60 років складатимуть майже третину всього населення [1, 113].

Чисельність населення за останні 15 років скоротилася на 6 млн. осіб (із 48, 46 млн. осіб у 2002 р. до 42,45 млн. осіб станом на 01.01.2017 р.) [2]. За прогнозами ООН із такою динамікою населення до 2030 р. складатиме біля 39 млн. осіб. Через загострення ситуації в державі відбувається масова міграція за кордон, тільки за 2016 р. Польща видала біля 1 млн. дозволів на працю та проживання. За рейтингами природний приріст населення в Україні є найнижчим у світі.

Висновки. Демографічний стан в Україні відображається у співвідношенні народжуваності до смертності, яке за довгостроковий період привело до старіння населення з подальшим його поглибленням.

Отже, для підвищення середнього рівня тривалості життя необхідна пропаганда здорового способу життя за допомогою інформаційного поширення інформації, а також адміністративних методів зі сторони держави, а саме: посилена боротьба з алкоголізмом та наркоманією, обмеження вживання алкоголю та тютюну, підвищення рівня медичного обслуговування.

Також сприятливого відтворення населення необхідно підвищити народжуваність 2,2–2,3 дитини на двох батьків. При стимулюванні народжуваності потрібно не тільки підвищити допомоги при народженні, але й створити сприятливе та стабільне соціально-економічне становище.

Джерела та література

1. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. (колектив авторів)/ за ред. чл.-кор. НАНУ, д. е. н., проф. Е. М. Лібанової. – К.: Український центр соціальних реформ, 2006. – 138 с.
2. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Півчук О. – студентка II курсу факультету економіки та управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат економічних наук,
доцент А. Т. Сафарова

Визначення сутності фінансового результату підприємства

Постановка проблеми. Результативність та ефективність діяльності підприємства відображається у фінансово-економічних показниках, які надають повну і правдиву інформацію про фінансовий стан суб'єкта господарювання та економічний потенціал його розвитку. До таких показників належать: витрати, доходи, фінансові результати.

В сучасних умовах економічного розвитку підходи до суті поняття «фінансові результати» є предметом обговорення серед

науковців у сфері економіки та управління підприємством, що свідчить про його актуальність. Дослідженням даного питання займалися такі вчені, як О. П. Рудановський, А. Д. Мочерний, Ф. Ф. Бутинець, Т. О. Білик, Г. В. Савицька, Ю. М. Тютюнник, Л. Г. Ловінська, Л. М. Худолій, А. Г. Загородній, Н. М. Ушакова та інші. Однак серед науковців немає однозначності щодо трактування сутності фінансових результатів.

Мета дослідження полягає у вивченні підходів до суті «фінансових результатів» та формулювання найбільш узагальненого поняття.

Результати дослідження. Для визначення терміну «фінансовий результат» найчастіше виділяють такі підходи: обліковий, економічний, фінансовий. Згідно з обліковим аспектом, Ю. М. Тютюнник характеризує фінансовий результат як економічний підсумок виробничої діяльності господарюючих суб'єктів, виражений у вартісній (грошовій) формі [7, 250]. Ф. Ф. Бутинець трактує його як співставлення доходів та витрат підприємства, відображених у звіті [2, 235]. С. Л. Червінська визначає фінансовий результат як різницю між майновим станом підприємства на кінець і початок звітної періоду [9, 5].

Згідно з фінансовим аспектом, С. Л. Лондар трактує фінансовий результат як приріст (або зменшення) вартості власного капіталу підприємства, що утворюється в процесі його підприємницької діяльності за звітний період [5, 364]. Н. П. Кондраков визначає його як показник, що відображає зміну власного капіталу за визначений період в результаті виробничо-фінансової діяльності підприємства [4, 56].

За економічним підходом, А. Д. Мочерний вважає, що фінансовий результат – це грошова форма підсумків господарської діяльності організації або її підрозділів, виражена в прибутках або збитках [3, 298]. Т. О. Білик визначає його як прибуток або збиток суб'єкта господарювання, що визначається як різниця між сукупними доходами та витратами підприємства і за позитивного його результату представляє додаткову вартість [1, 4].

Поєднання економічного та фінансового підходів до суті поняття «фінансові результати» наведено у фінансовому словнику А. Г. Загороднього та Г. Л. Вознюка, де фінансовий результат трактується як різниця між доходами та витратами, та як приріст або зменшення вартості власного капіталу підприємства [8, 742].

Слід зазначити, що в нормативно-правових документах України, які регулюють питання організації бухгалтерського обліку, відсутнє

таке поняття як «фінансовий результат», і лише подано часткові щодо нього категорії. Згідно з Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» дане поняття ототожнюється з визначеннями «прибуток» та «збиток», а саме: прибуток – це сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати, а збиток – перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати [6].

Висновки. Отже, поняття «фінансовий результат» трактується як різниця між доходами та витратами, прибуток (збиток), приріст (зменшення) капіталу, підсумок (результат). Така різноманітність тлумачень обумовлена різними підходами до даного поняття (фінансовий, обліковий, економічний), які потребують ґрунтовних досліджень.

Узагальнюючи наведені визначення, запропонуємо своє: фінансовий результат – це один із найважливіших економічних показників, що відображає загальні підсумки діяльності підприємства за звітний період і надає інформацію щодо ефективності його роботи.

Джерела та література

1. Білик Т. О. Фінансові результати діяльності малих підприємств: оцінка і прогнозування: автореф. дис. ... к. е. н. : 08.00.08 / Т. О. Білик; Науково-дослідний фінансовий інститут Академії фінансового управління. – К. : 2009. – 20 с.
2. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник / Ф. Ф. Бутинець. – Житомир : Рута, 2001. – 672 с.
3. Економічний словник-довідник: За ред. д.е.н., проф. Мочерного С. В. – К.: Феміна, 1995 – 324 с.
4. Кондраков Н. П. Бухгалтерский учет : учеб. пособ. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : ИНФРА-М, 2002.
5. Лондар С. Л. Фінанси: навчальний посібник / С. Л. Лондар, О. В. Тимошенко. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 384 с.
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджений наказом Мінфіну України від 07.02.2013 №73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
7. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз : навчальний посібник / Ю. М. Тютюнник – Полтава : ПДАА, 2009. – 406 с.
8. Фінансово-економічний словник / А. Г. Загородній, Г. Л. Вознюк. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. – 844 с.
9. Червінська С. Л. Визначення та облік фінансових результатів діяльності аграрних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 – «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» [Електронний ресурс] / С. Л. Червінська. – К. : 2006. – 20 с.

Карлін М. І. – професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування СНУ імені Лесі Українки
Поляк М. О. – студентка IV курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Доцільність впровадження накопичувальної пенсійної системи в Україні у сучасних умовах

Постановка проблеми. На сьогодні однією з актуальних проблем державної соціальної політики є недосконалість пенсійної системи, яка має вагомим значення у підвищенні рівня соціального забезпечення населення і соціально-економічного розвитку України загалом. Функціонування солідарної пенсійної системи суперечить страховим принципам державного пенсійного страхування і негативно позначається на дотриманні принципу соціальної справедливості. Тому постає необхідність реформування солідарної пенсійної системи шляхом впровадження накопичувальної пенсійної системи в Україні.

Мета дослідження. Визначення основних проблем пенсійної системи України та можливостей і доцільності її реформування у сучасних умовах.

Результати дослідження. Пенсійна система України – сукупність створених в Україні правових, економічних і організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії [1].

В сучасних умовах пенсійна система України характеризується такими проблемами [1]:

- дефіцит Пенсійного фонду (144 млрд. грн. у 2016 р., у 2017 р. дефіцит Пенсійного фонду становитиме 141,5 млрд. грн.);
- тінізація заробітної плати громадян;
- демографічна криза – кількість пенсіонерів майже зрівнялася з кількістю громадян, які працюють (Наразі на 88 пенсіонерів припадає 100 осіб, що сплачують пенсійні внески, а в 2025 р. один працюючий утримуватиме одного пенсіонера. У 2050 р. вже буде 125 пенсіонерів на 100 працюючих);
- низький рівень пенсій більшості осіб, які досягли пенсійного віку та ін.

Для вирішення цих та інших проблем Уряд України планує перейти до нової пенсійної системи. Реформування відбуватиметься у три етапи. Перший етап передбачає проведення ревізії солідарної системи пенсійних нарахувань, що діє в країні і скасування спеціальних пенсій для чиновників. Якщо дані етапи пройдуть успішно, то в середині 2017 р. в Україні планувалося ввести накопичувальну систему пенсійного забезпечення (але поки країна виявилася не готовою до цього) і реалізувати практику приватного страхування пенсій. Суть реформування пенсійної системи полягає в наступному [2]:

- уніфікації пенсійних виплат (вони будуть однаковими для всіх категорій громадян);

- відрахування переводитимуться на особисті рахунки громадян, а пенсійні виплати здійснюватимуться з індивідуальних рахунків так як це було в солідарній системі;

- по виходу на пенсію з державного фонду буде виплачуватися мінімальна пенсія, надбавку до якої буде забезпечено відрахуваннями до накопичувального фонду під час роботи;

- передбачається можливість переходу між рівнями пенсійної системи: з 2 рівня (фонд напів приватного типу) можна буде «мігрувати» на 3 рівень (повністю приватний пенсійний фонд);

- пенсійні накопичення можна буде успадковувати. У разі, якщо пенсіонер помре, не отримавши всіх грошей з фондів 2-го і 3-го рівнів, вони будуть передані його спадкоємцям.

Згідно реформи громадяни України у віковій категорії до 35 років, повинні в обов'язковому порядку брати участь у накопичувальній системі пенсійного забезпечення. Громадяни віком від 35 до 55 років здійснюватимуть відрахування до накопичувального фонду добровільно. Розміри відрахувань будуть зростати поступово: з 2017 р. вони складуть 2 %; з 2018 р. – 3 %; з 2019 – 4 %; з 2020 р. – 5 %; до початку 2022 р. передбачено поступове зростання розмірів відрахувань до 7 %.

Світова практика доводить, що у процесі запровадження накопичувального рівня слід брати до уваги економічну і політичну готовність країни, а також її технічну спроможність. Необхідно також врахувати демографію, стан економіки, інституційний розвиток фінансових ринків, національні особливості державного регулювання.

Враховуючи ситуацію в якій знаходиться Україна, можна сказати, що ми не готові до таких реформ. Це пояснюється недовірою

населення до органів державної влади, яким належали б повноваження щодо управління коштами накопичувального фонду, високим рівнем корупції в країні, несприятливим інвестиційним кліматом для інвестування накопичених пенсійних ресурсів, відсутністю належних умов і коштів для впровадження накопичувальної пенсійної системи, нестабільністю української грошової одиниці, яка несе ризик знецінення вкладів ще до моменту виходу на пенсію, ризиками використання коштів накопичувального фонду для фінансування дефіциту бюджету.

Висновки. Отже, світовий досвід реформування пенсійної системи можна застосовувати лише після досконалого аналізу ситуації в країні і прогнозування можливих наслідків такого реформування, щоб уникнути негативних ефектів як у соціальній так і економічній сферах. З урахуванням вищевикладеного, можна зробити висновок про недоцільність впровадження накопичувальної пенсійної системи в Україні на сучасному етапі її розвитку.

Джерела та література

1. Гнибіденко І. Пенсійна реформа в Україні: стан, проблеми, перспективи / І. Гнибіденко // Економіка України. – 2010. – № 4. – С.
2. Проблеми становлення накопичувальної складової пенсійного забезпечення в Україні : аналіт. доп. Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/430/>

Пясецький М. В. – студент
42 групи «Фінанси та кредит»
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
Левицький В. В. кандидат економічних
наук, доцент кафедри фінансів та кредиту
СНУ імені Лесі Українки

Управління фінансово нестабільними банками

Постановка проблеми. Останнім часом чітко простежується тенденція до збільшення економічної та політичної нестабільності на національному та регіональному рівнях. Особливо нестабільність у бан-

ківському секторі призводить до негативних наслідків розвитку економіки в цілому, а в деяких випадках провокує соціально-політичну кризу.

Мета дослідження. Ситуація на фінансових ринках спонукає керівництво банків враховувати сучасні тенденції розвитку, що вимагає розроблення нових підходів до управління банками. Банки, як ключові учасники грошово-кредитного ринку та головні «продавці» фінансових послуг у суспільстві, відіграють усе більшу роль у забезпеченні його економічного розвитку.

Результати дослідження. З огляду на стан розвитку економіки та її секторів найсильнішим проявом світової кризи в Україні стала саме валютна криза. У цьому контексті можна констатувати нездатність вітчизняної банківської системи загалом і Національного банку України зокрема забезпечити стійкість її функціонування в умовах фінансової нестабільності.

Формалізація фінансової стійкості банку істотно залежить від розвиненості відкритої системи оцінок банківської діяльності. За умови відсутності відкритої інформації про діяльність банківських установ узагальнююча оцінка буде не зовсім об'єктивною. Оцінка фінансової стійкості як підсистема аналітичної функції управління, що базується на інформаційній системі банку, реалізується за допомогою сукупності аналітичних прийомів і способів, які дозволяють виявляти і вимірювати вплив факторів на фінансову стійкість і обґрунтовувати відповідні управлінські рішення, проявляється через інформаційне та методичне забезпечення [1, 263].

Існують два основних управлінських підходи, які відображають концепцію регулятора банківської діяльності та корпоративну концепцію.

Концепцію регулятора слід розглядати як зовнішній елемент менеджменту. З огляду на функції регулятора його роль у процесі управління банками полягає в розробці методологічної бази і нормативно-правових актів з питань банківської діяльності та здійснення регулювання і нагляду за дотриманням встановлених вимог. Сутністю корпоративної концепції є розробка такої системи управління банком, яка б забезпечувала стабільність його діяльності з урахуванням інтересів як акціонерів, так і клієнтів.

На нашу думку, дієвість системи управління банком складається з таких блоків:

– управління балансовими елементами (активами, зобов'язаннями та капіталом);

- менеджмент і корпоративне управління;
- регулювання та нагляд;
- антикризове управління.

Ю. С. Ребрик визначає антикризове управління банком як процес застосування відповідних економічних та соціальних процедур із профілактики і/або оздоровлення банку з метою запобігання чи підвищення його платоспроможності [2, 204].

Висновки. З метою ефективності реалізації антикризового управління необхідна систематизація даного процесу у вигляді виділення послідовних етапів проведення. Таким чином для формування системи антикризового управління банками доцільно:

- визначити чіткі стратегічні орієнтири у процесі забезпечення стратегічного розвитку банків;
- визначити цілі антикризового управління які мають бути адекватними тенденціям зміни зовнішнього і внутрішнього середовищ банків, їх внутрішньому потенціалу, а також забезпечувати розв'язання існуючих проблем з найменшими втратами для банків;
- сформулювати принципи антикризового управління банками, які визначають вимоги до розвитку структури організації соціально-економічних систем, процесу антикризового управління в цілому і процесу ухвалення управлінських рішень зокрема;
- розробити архітектуру системи антикризового управління й окремих його складових, а саме моделі, методи і процедури формування й реалізації антикризового управління, що забезпечили максимальний ефект у процесі реалізації стратегії антикризового управління та заходів;
- визначити набір дійових стратегій антикризового управління, спрямованих на подолання саме того виду кризи, яка виникла у банках, розробити методи, моделі і процедури розробки й ухвалення управлінських рішень у процесі вибору та реалізації дійової стратегії антикризового управління в умовах обмежених часових і фінансових ресурсів з найменшими витратами.

Джерела та література:

1. Примостка Л. О. Фінансовий менеджмент у банку : підручник / Л. О. Примостка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : КНЕУ, 2004. – 468 с.
2. Ребрик Ю. С. Система антикризового управління в банку [Текст] / Ю. С. Ребрик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Фінансовий ринок України: стабілізація та євроінтеграція: зб. наук. праць / Інститут регіональних досліджень Національної Академії Наук України. – Львів, 2009. – Вип. 2(76). – С. 204–210.

Румін С. М. – студент I курсу факультету економіки і управління спеціальності

«аналітична економіка»

СНУ імені Лесі Українки

Коротя М. І. – аспірант II року навчання

СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:

Стрішенець О. М. – доктор економічних наук, професор СНУ імені Лесі Українки

Основні тенденції функціонування ринку газу в Україні

Постановка проблеми. Ефективне господарсько-правове регулювання функціонування ринку природного газу в Україні має велике значення, що підтверджується високим місцем нафтогазового комплексу в національній економіці, а також надзвичайною важливістю завдання забезпечити енергетичну безпеку України в сучасному глобалізованому світі.

Мета дослідження. Дослідження основних тенденцій функціонування і регулювання ринку газу в Україні.

Результати дослідження. Серед причин низької ефективності регулювання вітчизняного газового ринку можна виділити його високу залежність від політичної ситуації і як наслідок – від примх окремих політиків або «груп впливу», відсутність власної чіткої моделі регулювання, несприятливий інвестиційний клімат в країні та багато інших. Існування вказаних проблем визнавалося не тільки серед науковців, а й на державному рівні, так, у Рішенні Ради національної безпеки і оборони України, введеному в дію Указом Президента № 681/2009 від 27.08.2009 р. зазначається, що газова галузь України характеризується високим ступенем монополізації та недостатньою прозорістю, а державне управління зазначеною галуззю є неефективним, послаблюється надмірним політичним впливом, відсутністю обґрунтованих, узгоджених у рамках економічної політики стратегічних орієнтирів, низькою виконавською дисципліною [1, 9]. Деякі вітчизняні вчені досліджували економічні та правові передумови створення ринку природного газу, такі як: В.Матвєєва, В.Ситай та ін.,

але після прийняття спеціального закону в цій галузі (Закон України «Про основні засади функціонування ринку природного газу») ще не проводилося дослідження господарсько-правового регулювання ринку природного газу та проблем його вдосконалення. Перехід до конкурентного ринку природного газу з економічно обгрунтованою ціною на газ та економічно обгрутованими тарифами на транзит і зберігання газу, організація сучасної системи контролю кількості та якості газу, прозорість механізмів функціонування газового сектору повинні стати основою для стратегічної стабільності постачання газу як українським споживачам, так і його транзиту через територію України європейським споживачам [1, 9]. Слід розуміти, що вищезазначені проблеми притаманні не тільки газовій галузі, а характерні для всього паливно-енергетичного комплексу (далі – ПЕК) України, до якого входять суб'єкти господарювання, діяльність яких пов'язана з розвідуванням, видобутком, переробкою, виробництвом, зберіганням, транспортуванням, передачею, розподілом, торгівлею, збутом чи продажем енергетичних продуктів (енергоносіїв) – палива (газу, нафти, вугілля тощо), електричної і теплової енергії, крім суб'єктів, основна діяльність яких спрямована на задоволення потреб населення та господарського комплексу у послугах централізованого опалення та постачання гарячої води. Прийняття Енергетичної стратегії України на період до 2030 року, схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 березня 2006 р. № 145-р, стало першим суттєвим кроком на шляху вирішення поставлених завдань, а саме: посилення ролі конкуренції як рушія розвитку економіки, створення високо конкурентного ринкового середовища, демонополізація газової галузі України, забезпечення збалансованої та економічно обгрунтованої цінової та тарифної політики, прозорість механізмів функціонування паливно-енергетичного комплексу.[2,66]. З метою забезпечення поступового та послідовного переходу до повномасштабного ринку природного газу, передбаченого в стратегії, встановлюється перехідний період у два етапи, перший з яких почав діяти з 1 січня 2012 року. Але вже зараз є певні сумніви щодо реалізації положень даного закону. Як було зазначено в даній статті, перехід України до ринкової моделі газового сектору став наслідком дії зовнішньополітичних чинників, а насамперед рекомендацій країн ЄС.

Взяті урядом України зобов'язання по лібералізації газової сфери, що знайшли своє нормативне закріплення в Спільній заяві за результатами Спільної ЄС – Україна міжнародної конференції щодо модернізації газотранзитної системи (далі – ГТС) України, підписаної 23 березня 2009 р. у м. Брюсселі, були однією з ключових умов отримання значних інвестицій у вітчизняну ГТС. Як наслідок, закон про засади функціонування ринку природного газу був розроблений на основі Директиви ЄС № 2003/55 без урахування реалій української економіки. Таке ставлення органів державної влади до національної енергетичної безпеки несе в собі загрозу для всього суспільства.

Висновки. Підсумовуючи аналіз проблем в правовому регулюванні газового ринку, слід зазначити, що не варто копіювати у країн ЄС курс на тотальну лібералізацію ринку, а вміло поєднувати елементи вільного ринку з державною підтримкою в реалізації загальнонаціональних проектів, розв'язанні проблем модернізації газотранспортної системи України, підстави, форми та контроль за якою має бути чітко закріплені в законодавстві. Пріоритетними напрямками реформування відносин на ринку природного газу України повинні стати збільшення прозорості конкуренції, ціноутворення та підпорядкування публічних, корпоративних і приватних інтересів єдиній меті – встановленню суспільного господарського порядку на даному ринку.

Джерела та література

1. Про розвиток ринків паливно-енергетичних ресурсів в рамках реалізації
2. Енергетичної стратегії України на період до 2030 року: Рішення РНБОУ // Офіційний вісник України. – 2009. – № 67. – С. 9.
3. Бакай Д. Правове регулювання відносин в нафтогазовому комплексі: сучасний стан, проблеми вдосконалення / Д. Бакай // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 8. – С. 66–68.
4. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестицій на розвиток м. Луцька / К. В. Павлов, М. О. Величко//Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія «економічні науки». – 2011, № 22. – с. 25–30.
5. Стрішенець О. М. Економічна теорія [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів] / О. М.Стрішенець, Л. В. Єлісеєва, В. І. Ліщук: СНУ імені Лесі Українки, 2014.-240 с.

Савчук Р. О. – магістрант V курсу спеціальності «Економіка»

СНУ імені Лесі Українки

Стрішенець О. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри аналітичної економіки

та природокористування

СНУ імені Лесі Українки

Класифікація товарних бірж України

Постановка проблеми. Перехід економіки України до ринкових відносин супроводжується кардинальними змінами, особливо в сфері обігу. Одним з основних елементів сфери обігу ринкової економіки є біржі. Розвиток біржової торгівлі протягом тривалого періоду призвів до появи великого різноманіття видів товарних бірж. Щоб краще розуміти особливості функціонування та призначення бірж слід розглянути їх суть через класифікацію.

Мета дослідження полягає в аналізі класифікації та діяльності товарних бірж України, визначення їх місця в національній економіці.

Результати дослідження. Біржі, що входять в сучасну систему ринку, сприяють безперервності процесів розширеного відтворення і прискорення кругообігу суспільного продукту [2]. На сьогодні класифікація бірж є зображена на рис.1

Класифікація товарних бірж

Класифікаційна ознака	Види бірж
Вид біржового товару	Товарні Товарно – сировинні Фондові Валютні
Принцип організації (роль держави у створенні бірж)	Публічно - правові (державні) Приватноправові (приватні) Змішані
Організаційно - правова форма	Акціонерні товариства (відкритого і закритого типу) Товариства з обмеженою відповідальністю Інші організаційно – правові форми
Форма участі відвідувачів у біржових торгах	Закриті Відкриті Ідеально відкриті Відкриті змішаного типу

Номенклатура товарів, що є об'єктом біржового торгу	Універсальні Спеціалізовані Вузькоспеціалізовані
Вид біржових угод	Біржі наявного товару Ф'ючерсні біржі Опціоні біржі Змішані біржі
Місце і роль у світовій торгівлі	Міжнародні Національні
Місце та географія торгівлі (сфера діяльності)	Центральні Міжрегіональні Регіональні (локальні)

Рис. 1

Особливості біржової діяльності розглянуто в основних та допоміжних функціях. До **основних функцій** бірж належать:

1. концентрація попиту та пропозиції в одному місці;
2. формування ринкових цін на основі співвідношення попиту та пропозиції;
3. регулювання оптового товарообігу на основі ринкових законів;
4. зближення продавців і покупців у просторі й часі;
5. боротьба проти монополізму на товарному ринку;
6. прискорення товарообігу з урахуванням світового поділу праці;
7. кваліфіковане посередництво між продавцями й покупцями;
8. інформаційне забезпечення учасників товарних ринків.

Допоміжні функції формуються залежно від ступеня розвитку ринкових відносин у країні та рівня державно-правового регулювання біржової діяльності. До допоміжних функцій насамперед зараховують:

1. стандартизацію біржових контрактів (стандартизацію вимог до якісних характеристик біржових товарів, розмірів партії активу, який лежить в основі контракту, розробку єдиних вимог до розрахунків за біржовими угодами) ;
2. арбітраж між учасниками біржових угод (вирішення спірних питань за укладеними біржовими угодами в ході біржових торгів);
3. розрахункові операції;
4. різноманітні послуги клієнтам;
5. формування державного й місцевого бюджетів [3].

Важливою характеристикою біржового ринку виступає міра його структурованості та співвідношення спотового та строкового ринку.

Біржова торгівля, продукція, товарами в Україні представлена в основному спотовим ринком (укладання угод на реальний товар з негайною поставкою).

Висновки: Відсутність у структурі вітчизняного біржового обороту товарних деривативів (ф'ючерсних контрактів та опціонів) свідчить, що на сучасному етапі товарні біржі в Україні практично не виконують цінової та стабілізаційної функції. Крім низьких обсягів товарообігу на біржі та наявності в структурі небіржових товарів, існує проблем законодавчої неврегульованості операцій з похідними цінними паперами [4]. На сьогодні склалася ситуація, за якої в чинних законодавчих актах і регулюючих положеннях присутні протиріччя, у тому числі й із загальнопринятою у світі практикою визначення похідних інструментів. Такий стан законодавчої та правової бази призводить до неможливості використання товарних деривативів в Україні за їхнім безпосереднім призначенням [1]. Аналіз стану біржового ринку України свідчить про сприятливі передумови його розвитку, які дозволятимуть стверджувати про наявність сприятливих передумов виходу з економічної кризи та подальшого його розвитку з позитивною динамікою зростання обсягів біржової торгівлі за форвардними та ф'ючерсними угодами з використанням переваг зарубіжного досвіду біржової торгівлі.

Джерела та література

1. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку м. Луцьк / К.В, Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки серія «Економічні науки». – 2011. – № 22(№ 219). – С. 25–30.
2. Савченко В. Д. Організація біржової діяльності: Навч. посіб. / В. Д. Савченко. – 3-е вид., доп. і перероб. – ХНАУ ім. В. В. Докучаєва. Харків, 2004. – 460 с.
3. Солодкий М. О Біржовий ринок: [навч посібник для студ. вищ. навч. закл.] /М.О.Солодкий. – К. : Аграрна освіта, 2010. – С. 124–140.
4. Стрішенець О.М. Економічна теорія: [навч посібник для студ. вищ. навч. закл.] О. М. Стрішенець, Л. В. Єліссєєва, В. У. Ліщук. – Луцьк: СНУ ім.Лесі Українки, 2014. – 200с.

Коротя М. І. – аспірант I року навчання кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Л. Українки

Савчук Р. О. – магістрант V курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:

Павлов К. В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри аналітичної економіки та природокористування СНУ імені Л. Українки

Інституційне забезпечення системи транспортування газу в Україні

Постановка проблеми. Однією з головних умов подальшого розвитку вітчизняної газотранспортної системи є формування стабільного та прозорого ринку природного газу в Україні, який повинен бути інституційно формалізований, що сприятиме зниженню рівня невизначеності та полегшуватиме інтеграційні процеси. Достатня ефективна нормативно-правова база, наявність усіх необхідних інститутів є запорукою залучення довгострокових інвестицій у розвиток вітчизняного газового сектору [2].

Мета дослідження полягає в вивченні рівня інституційно-правового забезпечення системи транспортування газу в Україні.

Результати дослідження. Інституційний підхід до забезпечення розвитку вітчизняних газотранспортних підприємств орієнтується на вивчення інститутів, за допомогою яких, здійснюється регулювання їх діяльності. Відтак, інституційне регулювання діяльності вітчизняних газотранспортних підприємств – цілеспрямована діяльність суб'єктів, що впливають на розвиток газотранспортних підприємств у напрямку вдосконалення усіх внутрішніх елементів та зв'язків між суб'єктами ринку газу. Домінантними в процесі інституалізації діяльності газотранспортних підприємств є ринкові інститути, до яких відносять елементи, такі як приватна власність, конкуренція та функціональні інфраструктурні елементи та інститути права [3,5].

Структура інституційного середовища України

Складові середовища	Інститути, організації та інституції через які відбувається вплив(взаємодія)	Характер та сила взаємодії в сучасних умовах
Державне регулювання економіки	Верховна Рада України, Кабінет Міністрів, Президент України, Національний банк, Державна Фіскальна служба, Антимонопольний комітет, Державна контрольно-ревізійна служба, Міністерство палива та енергетики, НАК „Нафтогаз України”, Національна комісія регулювання електроенергетики України та інші центральні органи виконавчої влади, причетні до роботи газового сектору України.	Низький рівень підтримки Інноваційних процесів та модернізація об'єктів газотранспортної системи; Непродумана податкова, амортизаційна та кредитна політика; Суперечності в законодавстві; Низький рівень підтримки інтересів вітчизняної газотранспортної систем на міжнародному рівні; Усунення монополістів, зокрема реструктуризація НАК „Нафтогаз України”, створення незалежного регулятора на ринку газу.
Товарні ринки	Нафтогазовидобувні підприємства, газорозподільні підприємства, інфраструктурні підприємства, промислові підприємства та інші суб'єкти товарних ринків.	Стійкість позицій лідерів, монополізація постачання газу, відсутність конкуренції на ринку газу, залежність від одного постачальника природного газу, зниження темпів розробки та експлуатації вітчизняних нафтових та газових родовищ; створення нових трубопровідних газотранспортних маршрутів в обхід території України.
Ринкова інфраструктура	Біржі, банки, фінансово-кредитні посередники, комерційні фонди, страхові агенції, служби зайнятості, торговельні та інші організації.	Високий рівень інфляції, низький рівень інформаційних комунікацій, незадовільний стан банківського та страхового обслуговування, недостатність посередницьких, фінансових страхових та консультативних організацій.
Соціально політична ситуація	Громадські організації, міжнародні партнери, відносини з населенням, національні традиції, політичні чилита довірадо них; Культурно-освітні установи;	Відсутність етики співпраці, особливо зі східними партнерами; нечесна боротьба на ринку газу; низький рівень технічної обізнаності населення, що стримує зміну структуру кадрів відповідно до досягнення НТП; важка політична ситуація;

	Комунікаційні мережі, інформаційно-бібліотечна мережа, органи різних рівнів влади тощо.	відсутність консолідованої позиції у владних структур стосовно стратегії реконструкції та модернізації газотранспортних систем.
Трудові ресурси	Науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади, післядипломна освіта, міжнародні фахівці та організації в нафтогазовій галузі, профспілки, служба зайнятості тощо.	Достатній освітній та професійно-кваліфікаційний рівень нафтогазових фахівців, забезпечення післядипломної освіти, розвиток дистанційного навчання, низький рівень міжнародного обміну досвідом та інформацією, необхідність підвищення кваліфікації, пасивність профспілок та різних об'єднань.
Рівень науки і техніки	Науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади, міжнародні фахівці та організації в нафтогазовій галузі, організації, підприємства та установи.	Обмежений доступ та інвестиційні можливості щодо втілення передових технологій; необхідність зміни організаційної структури газотранспортних підприємств та системи управління; наявність в Україні власних потужностей для виробництва газоперекачувальних агрегатів, труб та іншого нафтогазового обладнання;
Обумовлена орієнтація країни на певні ринки	Організація міждержавного характеру, світове законодавство, транснаціональні компанії, мультинаціональні корпорації тощо.	Переорієнтація частини газових потоків із Російської федерації до країн Азійсько-Тихоокеанського регіону; активізація зусиль європейських країн щодо диверсифікації джерел та маршрутів постачання газу на внутрішні ринки.

Складено на основі: [1, 4, 6].

Висновки. Інституційне середовище, що буде виражатись в наявності усіх необхідних інститутів та їх взаємній узгодженості, є на сьогодні вагомою домінантою у забезпеченні розвитку відчизняних газотранспортних підприємств. В умовах нестабільності функціонування відчизняної газотранспортної системи саме координаційний ефект інститутів дозволить знизити рівень невизначеності середовища, що забезпечить ефективність довгострокового прогнозування їх розвитку, сприятиме залученню довгострокових інвестицій, вільний доступ інвесторів та операторів до об'єктів газотранспортної системи.

Джерела та література

1. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Д. Норт : [пер. с англ. А. Н. Нестеренко]. – М. : Фонд экономической книги «Начала», 1997. – 180 с.

2. Павлов К.В. Паливно-енергетичні ресурси та проблеми ергозбереження в регіоні / К. В. Павлов // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції. Випуск 11: Збірник наукових праць, №4. «Природокористування та ресурсозбереження». – Рівне, НУВГП, 2005. – С. 106–114.
3. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестицій нового розвитку м. Луцьк / К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки серія «економічні науки». – 2011. – № 22(№ 219). – С. 25–30.
4. Розвиток газового сектору України в контексті євроінтеграції // Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова. – К. – 2014. – С. 3–22.
5. Стрішенець О. М. Економічна теорія : [навч посібник для студ. вищ. навч. закл.] О. М. Стрішенець, Л. В. Єліссєєва, В. У. Ліщук. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 200 с.
6. Rao P. The Economics of Transaction Costs: Theory, Methods and Applications / P. Rao. – Palgrave Macmillan, 2003. – 197 p.

Сеньків І. В., Копа В. І. – студенти
V курсу біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
Ліщук В.І. – кандидат економічних наук,
доцент кафедри аналітичної економіки
та природокористування
СНУ імені Лесі Українки

Сфера озеленення в Україні: стан, проблеми і перспективи

Постановка проблеми. Проблеми озеленення населених територій мають бути в центрі уваги суспільства, тому що зелені насадження поліпшують якість життя людини в урбанізованому середовищі. Вони покращують мікроклімат, очищують і знижують рівень шуму тощо, тому є важливим елементом благоустрою населеного пункту.

Мета дослідження. Метою дослідження є оцінка стану сфери озеленення в Україні, виявлення проблем та окреслення основних напрямів її стабільного розвитку.

Результати дослідження. У 2015 р. загальна площа зелених насаджень в Україні становила 457,2 тис га, що на 12,7 % менше

порівняно з попереднім роком. Площі зелених насаджень загального та обмеженого користування й спеціального призначення також зазнали скорочення порівняно з 2014 р. відповідно на 4,1, 34,0 і 9,2 %. Найбільш скоротились площі обмеженого користування, з яких на 15,1 % зменшилась площа зелених насаджень житлових районів, на 22,2 % – закладів охорони здоров'я і 15,5 % – інші площі. Площі зелених насаджень промислових підприємств, дошкільних установ та закладів освіти скоротились відповідно на 11,9, 10,0 і 5,1 % [1].

Такі зміни є негативними і можуть бути обумовлені низькою причин. Сучасне інтенсивне використання внутрішньоміських територій призводить до збільшення щільності та поверховості забудови, значної зміни середовища постійного перебування людей. Найбільших втрат зазнає рослинність – практично 100 відсоткове знищення під час будівництва та лише часткове її відновлення після його завершення. Негативні тенденції ущільнення внутрішньоквартальної забудови, розміщення об'єктів громадського харчування, торгівлі, спортивно-розважальних комплексів в зелених зонах призвели до зменшення загальної площі озеленення.

Зменшення площ зелених насаджень загального користування пов'язано з відсутністю інвентаризації та паспортизації зелених зон. Загалом в Україні паспортизовані 19 % (близько 94 тис. од.) об'єктів благоустрою населених пунктів, в містах цей показник становить 14 % [2].

Недостатній обсяг фінансування зеленого господарства та утримання паркових зон (близько 30–40 % від нормативних потреб) призводить до проблем стабільності функціонування підприємств зеленого господарства, які вимушені відхилятися від технології виконання робіт і суттєво зменшувати обсяг робіт з утримання зелених насаджень, здійснювати озеленення тільки центральних об'єктів. Збільшення фінансування за рахунок розташування приватних об'єктів на території парків і скверів призвели до значного зменшення площі зелених насаджень загального користування [3].

Високий рівень монополізації сфери озеленення міст. Так, зокрема озелененням міста Луцьк у 2016 р. займався один монополіст – комунальне підприємство «Парки і сквери м. Луцька». Тобто на усі послуги з озеленення був тендер на суму 5–6 мільйонів, що обмежило участь невеликих підприємців. Адже, щоб брати участь у багатомільйонному тендері, треба було мати відповідне обладнання, техніку, людей [4].

Відсутність достовірних і повних даних статистичної звітності про стан сфери озеленення не дозволяє здійснювати оперативний моніторинг ситуації та знижує ефективність управління.

Висновки. Забезпечення сталого розвитку міських населених пунктів має бути пріоритетом міської ради щодо її екологічної діяльності. Необхідно розробити концепцію комплексного озеленення міських населених пунктів, в якій визначити основні засади діяльності міських рад у галузі управління сферою зеленого господарства. Сформувані пріоритетні напрями системи озеленення міст, спрямовані на забезпечення сприятливих умов життєдіяльності його мешканців за максимальної економії бюджетних коштів [5].

Основними засадами концепції комплексного озеленення міських населених пунктів мають бути [6]: оцінка стану озеленення, його особливостей та облік насаджень; поєднання природоохоронних територій та системи озеленених штучно створених ландшафтів; реалізація сукупної різноманітності функцій озеленених територій; диференційований підхід до видів і режимів озеленення територій з урахуванням містобудівних умов; досягнення соціально гарантованого мінімуму забезпечення населення місцями відпочинку за площею озеленених територій і за їх доступністю; перехід від кількісних показників до сталого підвищення якості ландшафтної організації озеленених територій.

Джерела та література:

1. Звіт «Зелене господарство» за 2014-2015 рр.[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blagoustriy.info/statistics/38/show/>.
2. Бурак О. М. Проблеми і перспективи розвитку сфери озеленення в Україні / О. М. Бурак [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_09/141.pdf.
3. Червоний В. В. Пріоритети озеленення населених пунктів / В. В. Червоний [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blagoustriy.info/experiences/14/show/>.
4. До озеленення Луцька хочуть залучити більше підприємців [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://konkurent.in.ua/news/luck/11786/do-ozelenennya-lucka-hochut-zaluchiti-bilshe-pidpriyemciv-.html>.
5. Кустовська О. В. Оцінка концепції комплексного озеленення міських населених пунктів / О. В. Кустовська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/admin/Downloads/Zp_2016_3_15%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Zp_2016_3_15%20(1).pdf).
6. Про продовження чинності «Програми розвитку зеленої зони м. Києва до 2010 року та концепції формування зелених насаджень в центральній частині міста» до 31 груд. 2017 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kmr.gov.ua>.

Скаковець А. В. – студентка V курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
Ліщук В. І. – кандидат економічних наук,
доцент кафедри аналітичної економіки
та природокористування
СНУ імені Лесі Українки

Соціально-економічні форми співробітництва влади та бізнесу у сфері озеленення

Постановка проблеми. Політика стійкого розвитку вимагає нових форм фінансового співробітництва у різних сферах діяльності. Тому важливу роль у фінансуванні сфери озеленення відіграє партнерство різних суспільних груп. Тривалий час формувалась тенденція державного фінансування екологічних проблем без активного залучення приватного сектору. Прийняття та впровадження екологічних норм, підвищення цін на енергоносії та сировину стимулювали технологічне оновлення галузей, що отримало назву «озеленення» бізнесу [1].

Мета дослідження – аналіз фінансування й соціально-форм співробітництва влади та бізнесу у сфері озеленення.

Результати дослідження. Забезпечення сталого розвитку населених пунктів, стабільне підвищення екологічної безпеки проживання територіальної громади та унеможливлення виникнення візуального забруднення має бути пріоритетом міської ради у межах її екологічної діяльності [2].

Більшість робіт з озеленення міських територій державної і комунальної власності, збереження зелених насаджень і належний догляд за ними виконують підприємства зеленого господарства і лише частина – це інші балансоутримувачі (підприємства, організації, населення). Утримання зелених насаджень загального користування здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів. Відносини, які виникають між підприємствами зеленого господарства й розпорядниками бюджетних коштів, органами місцевого самоврядування і місцевими адміністраціями на сьогодні законодавчо не визначені. Внаслідок цього бюджетне фінансування утримання зелених насаджень в містах та інших населених пунктах нижче від мінімальної потреби.

Механізм асигнування з місцевого бюджету сфери озеленення через процедуру тендеру не завжди є досконалим, тому що сприяє монополізму і, як наслідок, – нераціональному витрачання коштів. Тому треба поширювати практику «подрібнення» тендерних закупівель з метою залучення більшої кількості учасників, що створить конкурентне середовище і підвищить якість робіт.

Недостатній рівень фінансового забезпечення призводить до виникнення більшості проблем у сфері озеленення населених територій. Це, зокрема [3]: відсутність комплексної програми озеленення населених пунктів, що призводить до непослідовних дій у догляді за зеленими насадженнями; відсутність відповідальності за частину правопорушень у сфері охорони зелених насаджень; відсутність спеціалістів з експертними знаннями у сфері управління зеленими насадженнями; відсутність відкритих електронних систем обліку зелених насаджень у населених пунктах та недостатній рівень самосвідомості населення.

Сфера озеленення є інертною до реформування, причиною чого є її майже повна залежність від бюджетних коштів. Тому розв'язок більшості проблем можливий в результаті розширення джерел фінансування і створення сприятливої інноваційно-інвестиційної зони. На сьогодні інвестори недостатньо зацікавлені у сфері озеленення, тому що вона є територією виключного функціонування суспільних благ. Проте у сфері озеленення є напрями діяльності, що можуть забезпечити прибуток [4]. Мають бути запроваджені інструменти стимулювання інвестиційної активності приватного бізнесу, цільове залучення благодійних коштів і коштів меценатів.

Висновки. Отже, озеленення є важливим індикатором спроможності відповідної урбаністичної території на комфортне проживання населення, тому потребує зваженої та послідовної державної й регіональної політики. Її інструментом може бути [4] комплексна програма озеленення територій та планові документи з утримання й подальшого розвитку об'єктів озеленення області як єдиної системи, що складається з елементів озеленення міст, сіл, селищ, позаміських відкритих просторів різних типів; розроблених та прийнятих принципів взаємодії територіальних структур; впроваджених у практику вимог сталого розвитку територій; удосконалених форм взаємодії місцевих органів влади та бізнесу через створення конкурентного середовища і стимулів інвестиційної діяльності.

Джерела та література:

1. Галушкіна Т. П. Екологоорієнтований бізнес як рушійна сила «зеленої» економіки / Т. П. Галушкіна, Л. О. Мусіна, В. В. Серницький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : file:///C:/Users/admin/Downloads/ecinn_2014_5.
2. Кустовська О. В. Оцінка концепції комплексного озеленення міських населених пунктів / О. В. Кустовська // Збалансоване природокористування. – 2016. – № 3. – С. 85–90.
3. Парки замість бетону : нова політика у сфері управління зеленими насадженнями. [Аналітичний документ] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epl.org.ua/ecology/zeleni-zony-mist/doslidzhennia-epl/2440-parku-zamist-betonu-nova-polityka-u-sferi-upravlinnia-zelenymy-nasadzhenniamy>.
4. Кайлюк Є. М. Актуальні напрямки інноваційно-інвестиційного розвитку сфери озеленення / Є. М. Кайлюк, С. Ю. Юр'єва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : vuzlib.com.ua/articles/book/25898-Aktualni_naprjamki_innovacii/1.html.

Данилюк Т. І. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства
Скомороха Ю. І., Трохимчук О. В. – студентки III курсу економічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Використання інтернет-технологій у маркетинговій діяльності підприємств

Постановка проблеми. Сучасні процеси інтеграції та глобалізації є одними з найбільш важливих тенденцій розвитку суспільства за останні десятиліття. Зокрема, використання Інтернет-технологій (ІТ) у майже всіх сферах діяльності людини сприяє не лише розвитку міжнародних фінансових інститутів та фондових ринків, але й виходу реальних компаній у глобальне віртуальне середовище, розвитку електронного бізнесу, появі нових галузей економіки, у тому числі на міжнародній арені. В умовах глобалізації, Інтернет як система передачі даних відіграє важливу роль у ринковій діяльності підприємств. Завдяки йому відбувається індивідуалізація та автоматизація виробництва товарів та швидке надання послуг, підвищення якості обслуговування та кращого задоволення потреб.

У ХХІ столітті інтерактивний маркетинг довів всім, що він здатний стати потужним інструментом створення стійких стосунків із покупцями, покращання показників продажу, передачі покупцям інформації про компанію та товари, які вона виготовляє, для ефективнішої та дешевшої доставки товарів та послуг кінцевим споживачам. Тому великі та малі компанії, незважаючи на труднощі, швидко включають інтерактивний маркетинг до переліку маркетингових засобів, що використовуються.

Мета дослідження. Інтернет-технології змінюються дуже швидко, змінюючи буквально все навколо себе. Але вплив таких швидких трансформацій на суспільство, бізнес та інших учасників ринку залишається ще не достатньо дослідженим [2].

Суттєвий внесок у висвітлення теми організації бізнесу у сфері електронної комерції зробили такі українські вчені, як М. Макарова [3], І. Литовченко [1], В. Пилипчук [1], О. Смолянчук [4], О. Стельмах [6], І. Ярова [6] та ін.

Водночас поза увагою дослідників залишається ряд питань, а саме не визначено місце, роль та значення інтернет-технологій у діяльності сучасних підприємств, а також результати їх використання в ринковій діяльності.

Результати дослідження. Для того, щоб зрозуміти, коли і як інтернет-технології стали невід'ємною частиною маркетингової діяльності, створивши поступово умови для підприємницької діяльності в електронному режимі, коротко розглянемо еволюцію концепцій маркетингу [5].

Так, при їхньому вивченні стає очевидним, що в основі зміни однієї концепції іншою лежить розвиток ринкових відносин та зміна характеру взаємодії суб'єктів ринку. Загальна тенденція розвитку маркетингу – перенесення уваги з товару на споживача та його потреби. Перехід до застосування інтернет-технологій у маркетинговій діяльності підприємств відбувається поступово з переходом до сучасних концепцій соціально-етичного маркетингу та маркетингу взаємодії. Їх основною метою є задоволення потреб цільових споживачів з урахуванням безпеки та охорона навколишнього середовища. Чинниками, що сприяли процесу переходу до нових концепцій та, як наслідок, застосуванню інтернет-технологій у маркетинговій діяльності підприємств, стали невідпинний розвиток інформаційно-комунікаційних систем та збільшення потоку інформації, спрямованого на людей [1].

Нині виокремлюють два основні напрями використання інтернет-технологій у маркетинговій діяльності [6]:

– перший напрям пов'язаний із задоволенням комунікаційних цілей (застосовуються ІТ допомагає вирішувати традиційні маркетингові завдання, пов'язані з просуванням продукції компанії: робота з клієнтами, проведення маркетингових досліджень, рекламних кампаній та ін.);

– другий напрям пов'язаний із задоволенням комерційних цілей (використання принципово нових засобів ведення торгівлі (електронна комерція), відкриття Інтернет-магазинів, застосування електронних способів замовлення, оплати та доставки товарів).

ІТ мають дуже розгалужену мережу для вибору методів застосування різного виду інформації підприємствами у своїй діяльності. Внаслідок застосування ІТ на підприємствах з'являються абсолютно нові та вдосконалюються вже існуючі можливості. Комерціалізація Інтернету призвела до появи електронної комерції. Розширення комерційних можливостей підприємств стали основою для появи Інтернет-маркетингу [3].

Висновки. Отже, одним із вагомих результатів швидкої зміни інформаційних технологій є виникнення мультимедійних засобів, які в поєднанні з Інтернетом та маркетинговою діяльністю відкривають підприємствам нові маркетингові можливості. Інтернет стає живою системою споживачів і постачальників, у якій з'являються нові товари, можливості, формується новий економічний простір.

Джерела та література

1. Литовченко І. Л., Пилипчук В. П. Особливості Інтернет-маркетингу / І. Л. Литовченко, В. П. Пилипчук // Інтернет-маркетинг: навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 184 с.
2. Смит П. Р. Маркетинговые коммуникации: комплексный подход / П. Р. Смит [Пер.со 2-го англ. изд.] – К.: Знання-Прес, 2003. – 796 с.
3. Макарова М. В. Електронна комерція: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Академія», 2002. – 272 с.
4. Смолянчук О. В. Маркетингові комунікації в Інтернеті: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами. – Київ, 2015. – 22 с.
5. Стельмах О. О. Інтерактивні маркетингові комунікації в менеджменті підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.06.01 – Економіка, організація та управління підприємствами. – Донецьк, 2006. – 28 с.

6. Ярова І. І. Управління просуванням товаропотоків підприємств засобами Інтернет-технологій: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 – Економіка та управління підприємствами. – Полтава, 2008. – 22 с.

Собчук А.О., Воляник А. В. – студентки
ІІІ курсу економічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
Цимбалюк І. О. – кандидат економічних
наук, доцент кафедри фінансів,
банківської справи та страхування

Необхідність реформування податкової системи України

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку, ніяка країна світу не може існувати без податкової системи, вона є основою розвитку суспільства та економічного зростання держави. Податкова система виконує ключову роль у формуванні бюджету держави, відчутно впливає на доходи юридичних та фізичних осіб.

Останні роки економіка України працює в умовах необґрунтовано високого фіскального тиску, в наслідок чого система оподаткування, способи збору податків і контролю за їх сплатою посилюють негативні тенденції – провокують корупцію і розвиток тіньової економіки [1; 2; 4]. Це стало передумовою того, що належному обсязі не зростає прибуткова частина бюджету, скорочуються суспільні витрати і зростає частка незадоволеного населення. Проведені реформи податкової системи України не дають відчутних результатів, оскільки вони не несли в собі кардинальних змін, а лише здійснили незначні трансформації в межах уже існуючих механізмів сплати податкових платежів. За таких умов очевидно є потреба у подальшому реформуванні системи оподаткування на основі зміни орієнтирів податкової політики країни в напрямку оптимізації податкового тиску та формування оптимальних умов ведення діяльності для бізнесу.

Метою дослідження є аналіз змін податкової системи України, виявлення існуючих недоліків та обґрунтування необхідності її реформування.

Результати дослідження. Перший важливий крок у реформуванні податкової системи України було зроблено із прийняттям 2 грудня 2010 р. Податкового кодексу, який було покладено в основу Концепції реформування податкової системи України.

Впродовж подальшого розвитку до Податкового кодексу було внесено ряд змін, щодо структури податкової системи, умов адміністрування платежів, складу та діяльності контролюючих органів податкової сфери.

Разом з тим, не зважаючи на проведені реформи, на сьогодні податкова система не стимулює розвиток бізнесу, оскільки податкове навантаження в країні і надалі залишається високим, змінившись протягом останніх років із 32 % у 2014 до 34 % у 2015 році [3].

На нашу думку, за умов неефективності витрачання бюджетних коштів та значного рівня корупції в країні потрібно знижувати податкове навантаження, надаючи суб'єктам господарювання можливість власними силами розвивати свій бізнес, при цьому стимулюючи їх здійснювати діяльність легально. Разом з тим, зниження податкового тиску повинне відбуватись поступово. Доведено, що зниження загальної податкової ставки не призводить до пропорційного збільшення ВВП [1, с.131–145]. Таке зростання буде значно меншим, крім того відбудеться через певний період, в той час як надходження до бюджету скорочуються відразу. Варто врахувати, що низький рівень податкової культури та довіри до уряду зменшує ефективність скорочення ставок податків у нашій країні щодо очікуваного виходу економіки з тіні. Тому податкове навантаження потрібно зменшувати, але поступово, щоб не допустити значного дефіциту бюджету.

Важливим напрямом реформування має стати прощення процедур адміністрування податків разом із реальним скороченням їх кількості. Спроба зменшення кількості податкових платежів в країні була здійснена у 2015 р., коли перелік податків і зборів було скорочено із 22 до 9, але це скорочення відбулось за рахунок їх об'єднання під спільними назвами та ускладнення процедур адміністрування.

Разом з тим були і позитивні зміни, якими можна вважати зменшення ставки єдиного соціального внеску із зарплати – з 41 % до 22 %. Фактично це єдине скорочення, яке відбулося за рахунок змін до Податкового кодексу. Подібні реформи не призводять до видимих позитивних зрушень, а лише додатково розбалансовують податкову систему, створюючи додаткові труднощі для вітчизняного бізнесу.

Висновки. Отож, завдяки встановленню ставок податків держава обмежує розвиток окремих галузей або сфер економіки. У даний час в Україні функціонує податкова система, яка схожа з податковими системами європейських держав. Але, на відміну від держав ЄС, податкова система України не використовується як інструментом підвищення конкурентоспроможності країни. Проблеми, які були виявлені в процесі дослідження вказують на непродуктивність діючої податкової системи.

Загалом для функціонування ефективної податкової системи має бути поступове зниження податкового тягаря, а порядок нарахування простим і зрозумілим для всіх платників податку.

Джерела та література

1. Податкова політика: теорія, методологія, інструментарій. Навчальний посібник. / Під редакцією д-ра екон. наук, проф. Іванова Ю. Б., д-ра екон. наук, проф. Майбутова І. А. – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 492 с.
2. Цимбалюк І. О. Податкова система України в умовах загострення міжнародної податкової конкуренції / І. О. Цимбалюк // Перспективи розвитку економіки України: теорія, методологія, практика: [матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф. (29–30 трав. 2013 р.)] відп.ред. Л.Ліпич. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2013. – С. 172–174.
3. Цимбалюк І. О. Податкове навантаження як визначальний чинник розвитку бізнесу : [Електронний ресурс] / І. О. Цимбалюк, В. Д. Лущик // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2016. – лютий. (Вип. 9). – С. 5–10. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/issue-9-2016>.
4. Цимбалюк І.О. Особливості визначення податкового навантаження на рівні держави та регіону / І.О. Цимбалюк, О.О. Міщанчук // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький: Хмельницький національний ун-т, 2014. – №3 (212). – Т.2. – С. 101–106.

Данилюк Т. І. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства
Соломонюк А. Е. – студентка IV курсу економічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Забезпечення діяльності підприємства виробничими ресурсами

Постановка проблеми. У сучасних умовах господарювання ефективність виробничої діяльності інноваційного підприємства визначає

зміст стратегії та тактики його розвитку, здатність конкурувати з іншими учасниками ринку, забезпечувати споживачів якісною продукцією, а також постійно вдосконалювати та розвивати виробничий потенціал підприємства.

В ринковій економіці виживають і успішно функціонують лише ті підприємства, які співставляють свої доходи з витратами і величиною вкладеного капіталу, які виробляють конкурентоздатну продукцію і не виробляють більше, ніж мають можливість продати.

Мета дослідження. Для успішного функціонування кожен господарський суб'єкт повинен прагнути до підвищення ефективності своєї діяльності шляхом раціонального використання ресурсного потенціалу, збільшення прибутковості виробництва, покращення якості продукції, що реалізується.

Дослідженню ефективності виробничої діяльності та розробці шляхів її підвищення присвячено низку праць вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема, В. Г. Андрійчука [1, с. 55], В. Я. Амброзова [2, с. 78], О. Вороніна [3, с.89], О. Б. Наумова [4, с. 40] та інші. Проте, чимало аспектів ефективності виробничої діяльності підприємства й надалі потребують детального аналізу та дослідження.

Результати дослідження. Так за останні роки було опубліковано досить багато робіт, присвячених проблемам оцінки ефективності виробничої діяльності інноваційних підприємств у нових умовах. Погляди сучасних дослідників на суть ефективності в основному співпадають, і проблема полягає лише у визначенні складових ефективності. Вчені сходяться на думці, що економічна ефективність виробничої діяльності – це результативність господарювання. Вона розкриває зв'язок між витратами у процесі виробництва і його результатом. У роботах зарубіжних та вітчизняних авторів під економічною ефективністю розуміють співвідношення між економічним ефектом і витратами на його досягнення. Виробнича діяльність підприємства є ефективною у тому випадку, коли доходи, що отримуються внаслідок виробничо-господарської діяльності, перевищують витрати на виробництво.

Проте, незважаючи на схожість думок щодо суті ефективності, критерії та індикатори для її оцінки висувуються різні. На сьогоднішній день відсутня єдина система показників ефективності, не склалось єдиної думки відносно конкретних форм і методів розрахунку окремих показників, методики їх аналізу. Тому, існує необхідність

обґрунтування системи показників для оцінки ефективності виробничої діяльності із врахуванням сучасних умов господарювання.

Проблема ефективності в цілому не нова, вона існує в тій чи іншій інтерпретації з періоду виникнення матеріального виробництва і відбиває взаємозв'язок виробничих відносин певного способу виробництва. В умовах формування ринкових відносин, коли результати роботи одних суб'єктів ринку залежать від чіткості й злагодженості роботи інших суб'єктів, проблема ефективності виробничої діяльності стає визначальною.

Ефективність виробництва являє собою комплексне відбиття кінцевих результатів використання засобів виробництва і робочої сили за певний проміжок часу при виробництві товарів і послуг. У зарубіжних країнах з розвиненою ринковою економікою для окреслення результативності господарювання використовують інший термін – продуктивність системи виробництва і обслуговування, під якою розуміють ефективне використання ресурсів (праці, капіталу, землі, матеріалів, енергії, інформації).

Отже, ефективність виробництва і продуктивність виробничої системи – це по суті терміни-синоніми, які характеризують одні і ті ж результативні процеси [45 с. 351]. При цьому слід усвідомлювати, що загальна продуктивність системи є поняттям набагато ширшим, ніж продуктивність праці і прибутковість виробництва.

Отже, ефективність виробничої діяльності – економічна категорія, яка відображає суть процесу відтворення і ступінь досягнення основних цілей, які визначаються системою економічних законів відповідно до суспільного відтворення. Вона характеризує відносини виробництва, розподілу і обміну матеріальних благ і послуг при найменших сукупних затратах живої і уречевленої праці на одиницю кінцевого корисного результату.

Висновки. Повносистемний розгляд економічної сутності та змісту управління ефективністю виробництва не можливий без визначення та окреслення факторів, якими вони обумовлені. Такими факторами виступають явища, ознаки або обставини, які перебувають у причинному зв'язку із показниками, що характеризують результати діяльності організації як у якісних, так і в кількісних параметрах. Вплив цих факторів виникає не тільки як результат різноманітних комбінацій елементів даної організації, але й проявляється через взаємодію із зовнішнім середовищем. Зовнішні та внутрішні фактори

знаходяться у складному взаємозв'язку, а взаємний вплив їх може набувати особливої специфіки залежно від конкретних економічних умов або виробничої ситуації. Вони можуть вступати у взаємодію, підсилюючи позитивний ефект організаційної дії, а можуть виступати в якості факторів із різноспрямованою дією.

Джерела та література

1. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В. Г. Андрійчук; Київський національний економічний ун-т. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
2. Амбросов В. Я. Інноваційний фактор підвищення ефективності виробництва // В. Я. Амбросов // Економіка АПК. – 2004. – №11. – 83 с.
3. Воронін О. Визначення показників економічної ефективності виробництва на основі модифікації ресурсного підходу / О. Воронін. Економіка України – 2007. – № 10. – 37 с.
4. Наумов О. Б. Визначення економічної ефективності виробництва за узагальнюючими показниками / О. Б. Наумов // Економіка АПК. – 2000. – 42 с.

Мельник К. Т. – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту СНУ імені Лесі Українки
Сонюк С. С. – студент IV курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

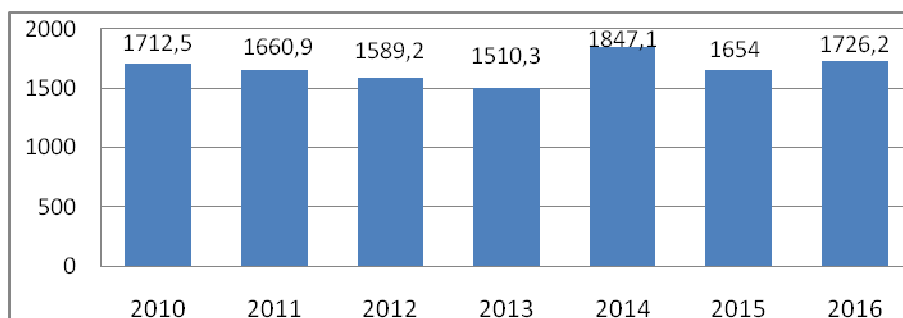
Основні аспекти статистичного дослідження рівня безробіття у Волинській області

Постановка проблеми. Безробіття – соціально-економічна проблема, яка є актуальною сьогодні в Україні і у Волинській області зокрема. Хоча безробіття і є певним стимулятором активності працюючого населення, проте все ж несе за собою великі негативні наслідки як для суспільства, так і для держави в цілому. **Актуальність** роботи полягає в тому, що незважаючи на значну кількість успішно функціонуючих та розвиваючихся установ та організацій міста Луцька, рівень безробіття досить високий відповідно значна кількість населення не працевлаштована, як наслідок – низький рівень життя громадян та ненадходження коштів в державний бюджет через несплату податків.

Проблема безробіття є об'єктом дослідження багатьох українських вчених, таких як А. Базилюк, Т. Заяць, В. Геєць, Л. Кривенко, А. Чухно та ін. Зокрема Л. Ярова провела аналіз рівня безробіття в Україні та дослідила напрями його подолання [5]. О. Дроздов дослідив соціально-економічні наслідки безробіття. Не зважаючи на значну кількість досліджень вітчизняних вчених проблема безробіття є не повністю розкрита, зокрема на регіональному рівні.

Мета дослідження вивчення рівня безробіття в м. Луцьку за 2010–2016 роки.

Безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [4]. О. Купець визначає безробітних як непрацюючих осіб, що входять до складу робочої сили, які активно шукають роботу і готові почати працювати в будь-який момент [3]. За даними Державної служби зайнятості України, на кінець 2016 року зареєстровано 390787 безробітних. Кількість вакантних одиниць становить 36044. Відповідно загальний дефіцит дорівнює -354743 робочих місць. Кількість безробітних осіб працездатного віку, обчислених за методологією Міжнародної організації праці (МОП) відображені в рисунку 1 [2].

Рис. 1. Рівень безробіття в Україні за методологією МОП за 2010-2016 рр.

Дані за 2010–2016 рр. наведено без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, також без частини зони проведення антитерористичної операції.

Кількість зареєстрованих безробітних на 1 лютого 2017 р. становила 10,2 тис. осіб, з них 49,7 % – жінки, 38,8 % – молодь у віці до 35 років. Кількість безробітних за січень як у міських поселеннях, так і в сільській місцевості, збільшилась відповідно на 8,5 % і 13,3 % [1].

Рівень зареєстрованого безробіття на 1 лютого дорівнював 1,6 % населення працездатного віку, рік тому – 1,9 %. Зазначений показник

був рівним серед чоловіків і жінок – по 1,6% та вищим у мешканців сільських населених пунктів в порівнянні з міськими поселеннями – 1,7 % проти 1,5%. Досліджуючи щорічні показники безробіття у Волинській області за методологією МОП найвищий рівень зафіксовано у 2003 році – 60,5 тис. Найменший показник датується 2003 роком. На сьогоднішній день рівень безробіття становить 43, 9 тис. осіб (Рис.2.).

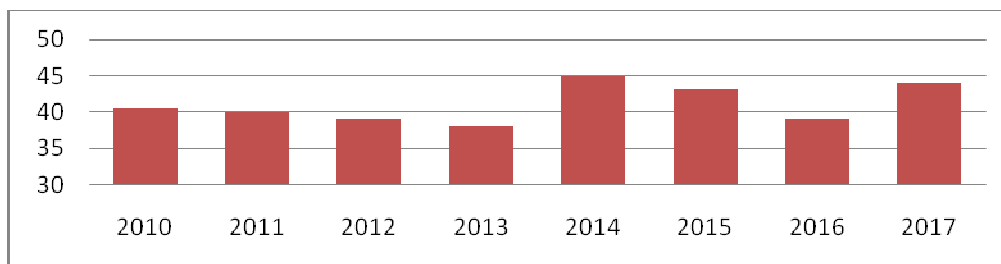

Рис. 2. Динаміка змін рівня безробіття у Волинській обл. в 2010 – 2017рр. тис.осіб за методологією МОП

Відповідно рівень безробіття людей працездатного віку у % до економічно активного населення відповідної вікової групи України та Волинської області зображений на рисунку 3 [1,2].

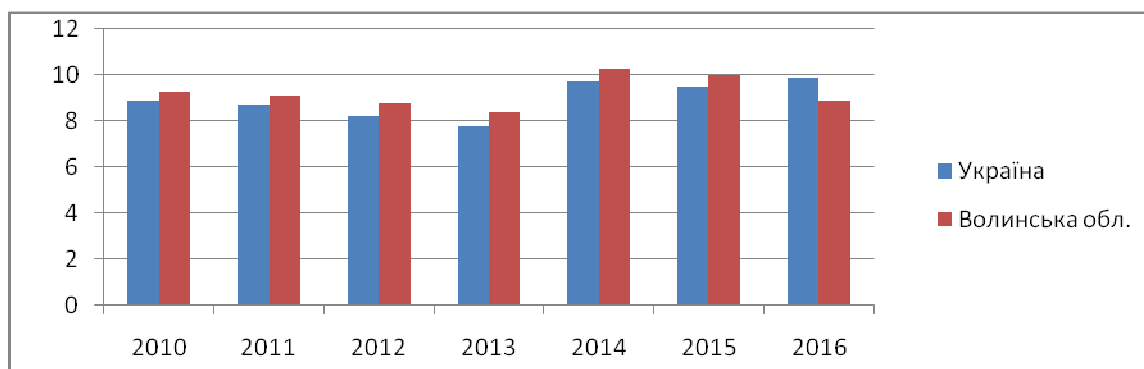

Рис. 3. Порівняння динаміки рівня безробіття за методологією МОП, %

Висновок. За результатами дослідження можна зробити висновок, що рівень безробіття у Волинській області є дуже високий як і по всій Україні. Відповідно це несе за собою соціально-економічні проблеми, які негативно впливають як на життя кожного громадянина, так і на державу в цілому.

Джерела та література

1. Головне управління статистики у Волинській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lutsk.ukrstat.gov.ua/17_2.htm
2. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
3. Купець О. В. Безробіття в умовах реформування економіки // Наукові записки НаУКМА. Серія: Економічні науки. – 2009. – Т. 18. – С. 31–37.

4. Про зайнятість населення: Закон України із змінами, внесеними згідно з Законом № 406-VII від 04.07.2013 р. // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 24. – Ст. 243
5. Ярова Л. Г. Аналіз рівня безробіття в Україні та напрямки його подолання [Електронний ресурс] / Л. Г. Ярова // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – берез. (Вип. 4). – С. 752–755. – Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/4-2015/159.pdf> (27.03.2017). – Назва з екрану.

Коленда Н. В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту СНУ імені Лесі Українки
Супрунюк Ф. Ф. – студент III курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Особливості мотивування працівників апарату управління

Постановка проблеми. В управлінні підприємством, націленому на досягнення максимального результату, важливе місце посідає мотивування, як одна з основних функцій менеджменту. Саме від стимулювання працівників буде залежати продуктивність праці, командний дух, націленість для досягнення загальної стратегії, від яких залежить результативність діяльності підприємства. Особливу роль у забезпеченні ефективного управління суб'єктами господарювання відіграє керівний апарат. Тому мотивування цієї категорії персоналу є важливою складовою мотиваційної політики підприємства.

Дослідженням даного питання займалися такі вчені, як Дж. Адамс, А. Колот, Е. Лоулер, А. Маслоу, Л. Портер, Л. Червінська, С. Цимбалюк та інші. Вони розробили низку підходів до мотивації, визначили саму сутність поняття «мотивація», запропонували методи мотивування та пояснили особливості їх застосування. Проте цими науковцями розглянуто загальні засади мотивування працівників, які можуть бути універсальними та застосовуватися до усіх груп працівників. Проте мотивування окремих категорій персоналу має свої особливості.

Мета дослідження. У зв'язку з цим, метою цього дослідження є визначення особливостей мотивування працівників апарату управління.

Результати дослідження. Розгляд проблеми розпочнемо із з'ясування сутності мотивації. Зокрема, А.Маслоу, розглядаючи мотивацію працівників апарату управління, як важіль впливу на результати діяльності підприємства та основні аспекти мотивування, довів, що будь-яка поведінка людини має складну мотивацію, і тому в загальному – це вид управлінської діяльності, який забезпечує процес спонукання особи до діяльності, спрямованої на досягнення особистих цілей чи цілей організації [1, с. 50].

Вивчення праць науковців у сфері дослідження проблем мотивування окремих груп персоналу, включаючи адмінперсонал, а також результати власних аналітичних міркувань та узагальнень, дозволяють зробити висновок, що мотивування працівників апарату управління має ряд особливостей. Зокрема, ми пропонуємо виділити такі з них:

- структура і характер мотивів діяльності працівників;
- склад та види методів мотивації;
- характер матеріальної мотивації.

Отже, що стосується першої особливості, то під час анкетування адмінперсоналу на підприємстві, результати якого відображено у [2] виявилось, що у 12 % працівників основний мотив – це задоволення матеріальних потреб, у 38 % – слава, 35 % – задоволення від самої роботи та її виконання і близько 15 % – владу. Тому політика мотивації персоналу працівників апарату управління повинна бути націлена на задоволення, в першу чергу, цих потреб. При цьому необхідно пам'ятати, що така структура не є універсальною і її потрібно визначати на кожному підприємстві. І вже, відштовхуючись від результатів дослідження, розробляти заходи стимулювання і мотивації.

Різниця у потребах та мотивах діяльності працівників апарату управління обумовлює і різницю у застосуванні окремих методів мотивації. Отже, для управлінського персоналу найбільш актуальними є такі методи мотивації, як:

- кар'єрне чи статусне зростання;
- творчий характер праці;
- праця, яка дозволяє самореалізуватися та самоствердитися;
- матеріальний, як особливий метод мотивації;
- нетрадиційні методи мотивації.

Стосовно матеріальної мотивації, то вона також має свої особливості щодо застосування в системі мотивування працівників апарату управління. Тобто, виплата заробітної плати, доплат, надбавок та

інших компенсаційних платежів не буде мати того мотиваційного ефекту, на який ми очікуємо. Для адмінперсоналу доцільно застосувати матеріальну мотивацію як участь у прибутках підприємства. Такий спосіб матеріальної мотивації буде стимулювати керівний апарат досягати поставлених цілей та покращувати показники ефективності діяльності підприємства загалом, оскільки саме від них залежить його кінцева винагорода. Також доцільним буде застосування системи бонусів та участі в акціонерному капіталі.

Висновки. Отже, проведене дослідження дозволило виявити основні особливості мотивування працівників апарату управління, врахування яких у практичній діяльності дозволить побудувати ефективну мотиваційну політику. І як наслідок, підвищити продуктивність праці відповідної групи працівників і езультативність діяльності підприємства.

Джерела та література

1. Колот А. М. Мотивація персоналу : підручник / А. М. Колот. – К. : КНЕУ, 2002. – 337 с.
2. Форми мотивації адміністративних працівників [Електронний ресурс]. – 2011. – Режим доступу: http://studopedia.su/14_58985_formi-motivatsii-administrativnih-pratsivnikiv.html.
3. Коленда Н. В. Мотивація і стимулювання праці: основні характеристики / Н. В. Коленда// Економічні науки. Збірник наукових праць ЛНТУ. Серія «Економіка та менеджмент». – Луцьк, 2009. – Вип. 6 (23). – С. 70–76.

Теслюк М. О. – магістрант V курсу
факультету економіки та
управління СНУ імені Лесі Українки
Лялюк А. М. – доцент кафедри
економіки, безпеки та інноваційної
діяльності підприємства
СНУ імені Лесі Українки

Проблеми комерціалізації результатів досліджень і розробок

Постановка проблеми. Однією зі складових інноваційного розвитку економіки держави є комерціалізація результатів наукових досліджень. На жаль, у даній сфері нашій країні складно відзначитись вагомими зрушеннями. Недосконала законодавча база, відсутність

чіткої державної програми а також неефективна маркетингова діяльність науково-технічних установ призвели до того, що конкурентоспроможність вітчизняних товарів та послуг так і лишається для нас бажаною та омріяною перспективою. Дослідженням проблем комерціалізації займається багато сучасних вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Боголиб Т. В., Диканя В. Л., Зубенко В. О., Дорофеева В. В., Крутик А. Б., Мазур І., Нищик Р. А., Купчак М. Я., та інші [1,3,4]. Однак необхідні подальші дослідження стосовно економічних аспектів комерціалізації наукових розробок.

Мета дослідження. Метою наукової роботи є визначення на основі теоретичних та практичних аспектів наукових досліджень ключових проблем, що пов'язані з комерціалізацією результатів науково-технічної діяльності.

Результати досліджень. Єдинозначного підходу до визначення поняття комерціалізації немає, саме тому доцільно виокремити кілька трактувань цього значення у науковому середовищі. Так, Мазур І. визначає комерціалізацію наукових розробок як спосіб перетворення об'єкту інтелектуальної власності у товар, втілення якого у виробництво й отримання від цього комерційного результату. У роботі Крутика А. Б., комерціалізація інновацій розглядається як залучення інвесторів для фінансування діяльності з реалізації цього нововведення з розрахунку участі в майбутніх прибутках у разі успіху. Великий економічний словник визначає комерціалізацію як підпорядкування діяльності цілям отримання прибутку [2].

Із вищенаведеного можна зробити висновок, що усі підходи до визначення комерціалізації наукових розробок підкреслюють перш за все економічну зацікавленість учасників економічного процесу, а також їх мотивацію щодо досягнення комерційного успіху від використання інновацій.

Перепонами на шляху комерціалізації наукових досліджень є:

- неефективний механізм залучення й використання результатів науково-технічної діяльності у господарський обіг;
- недосконала нормативно-правова база, що суперечливо регламентує діяльність у сфері інноваційних досягнень та комерційному використанні конкретних результатів НДДКР);
- відсутність ринково-обґрунтованих критеріїв оцінки ринкової вартості науково-технічної продукції;
- недостатня кількість інформації з приводу процесу комерціалізації;

– відсутність мотивації у суб'єктів господарювання до здійснення інвестицій у наукові дослідження;

– нестача висококваліфікованих фахівців з питань комерціалізації наукових досліджень.

Ще однією проблемою на шляху комерціалізації наукових досліджень є небажання громадськості брати участь у фінансуванні фундаментальних та ґрунтовних прикладних досліджень. А на фоні скорочення бюджетного фінансування таких програм, сам факт існування більшості наукових організацій ставиться під сумнів.

Отже, потрібно розуміти, що ефективність інноваційних процесів в економіці залежить не лише від того, наскільки ефективною є діяльність самих економічних суб'єктів, але й від того, як вони взаємодіють один з одним, як складові єдиної системи.

Саме тому, варто погодитись з твердженням Федорова М. В. та Пешини Е. В. про те, що перспективною формою знань та розробок у сфері комерціалізації наукових досліджень повинна стати так звана «пентаспіраль», тобто поєднання науки, освіти, бізнесу, влади, та інститутів громадського суспільства [5]. Головним завданням якої повинне стати комплексне управління процесами інноваційної діяльності, а саме: виробництвом, передачею та застосуванням наукових знань, створенням на їх основі наукомістких технологій.

Ми вважаємо, що для вирішення усіх цих проблем нам слід об'єднати зусилля як державних інституцій, законодавців та представників бізнесової та виробничої сфери, так і університетів та установ що здійснюють науково-дослідні організації.

Висновки. Проблеми комерціалізації наукових розробок та досліджень набувають у нас стихійного характеру саме через відсутність зв'язків між наукою, освітою, бізнесом, владою та інститутами громадянського суспільства, нестачу висококваліфікованих кадрів, які володіють інструментарієм щодо комплексної експертизи інноваційних проектів, стосовно як просування інновацій на ринок, так і пошуку нових потенційних інвесторів та партнерів.

Джерела та література

1. Боголиб Т. М. Коммерциализация научных разработок университетов / Т.М. Боголиб // Экономика Украины. – 2014. – №1 (618). – С. 33–50.
2. Борисов А.Б. Большой экономический словарь / А. Б. Борисов. – М.: Книжный мир, 2003. – 895 с.

3. Дикань В.Л. Забезпечення ефективності інноваційної діяльності підприємств залізничного транспорту: монографія / В.Л. Дикань, В.О. Зубенко. – Х.: УкрДАЗТ, 2008. – 194 с.
4. Дорофеева В.В. Проблема коммерциализации инновационных разработок предприятий Сибирского региона / В.В. Дорофеева // Известия ИГЭА. – 2010. – № 5 (73). – С. 57–60.
5. Федоров М.В. Пентаспираль – концепция производства знаний в инновационной экономике / М. В. Федоров, Э. В. Пешина // Управление. – 2012. – № 334 – С. 4-12.

Матвійчук Н. М. – доцент кафедри
аналітичної економіки

та природокористування

СНУ імені Лесі Українки

Теслюк М. О. – магістрант V курсу
факультету економіки та управління

СНУ імені Лесі Українки

Захарчук Д. А. – магістрант V курсу
факультету економіки та управління

СНУ імені Лесі Українки

Особливості реалізації програм енергоефективності у м. Луцьку

Постановка проблеми. В зв'язку із значним підвищенням цін на енергоносії та недостатньою забезпеченістю власними енергетичними ресурсами, питання енергоефективності в Україні стоїть особливо гостро.

Мета дослідження – проаналізувати основні досягнення у сфері енергоефективності міста Луцька.

Результати досліджень. Луцьк справедливо можна вважати лідером з впровадження енергоефективних заходів. Успішна реалізація програм енергоефективності почала стимулювати інші міста розробляти та приймати подібні програми. На сьогодні за досвідом з енергоощадності до міста їздять делегації з інших міст. Станом на кінець 2016 року у Луцьку майже чверть будинків відмовилися від послуг ЖЕКів. В місті створено близько 300 ОСББ, у виконавчому комітеті Луцької міської ради сформовано відділ підтримки у створенні ОСББ, а також відкрито перший в Україні консультативний центр з питань

енергоефективності [1; 2]. У Луцьку утворено громадську організацію – Раду голів ОСББ м. Луцька, а також сформовано Ресурсний центр ОСББ серед голів об'єднань.

Однією з основних проблем реалізації заходів з енергоефективності є небажання людей здійснювати заходи з енергоефективності та створювати ОСББ без фінансової підтримки. Однак завдяки державним та місцевим програмам кредитування та співфінансування енергоефективних заходів вдалося досягти значних результатів в цій сфері. Так, в місті прийнято програму проведення капітальних ремонтів у будинках ОСББ в частині дольової участі міського бюджету в сумі 70 % від загальної вартості. Також вперше в Україні прийнято програму відшкодування відсоткових ставок за залученими ОСББ кредитами у банківських установах [1]. Тобто 40 % від суми кредиту відшкодовується з державного бюджету, а всі відсотки за кредитом – з бюджету міста. Тому витрати ОСББ на утеплення складають фактично половину або менше їх ринкової вартості.

Деякі ОСББ у Луцьку на проведення заходів з енергоефективності ризикнули взяти позики понад 3 млн. грн, а загальний кредитний портфель луцьких будинків перевищив 20 млн. грн. В результаті досягти енергоефективності змогли і громадяни, і міський бюджет, який завдяки розумному енергоменеджменту досягнув скорочення видатків на енергоносії у бюджетних установах на 12 % або 5 млн. грн. за 2016 рік.

ОСББ «Явір-2011» – перший в Україні будинок, мешканці якого отримали кредит на термомодернізацію. ОСББ залучило дві позики: перша пішла на встановлення ІТП (індивідуальний тепловий пункт), друга – на модернізацію будинку. Завдяки проведеним заходам з енергоефективності за опалювальний сезон 2015-2016 рр. ОСББ «Явір-2011» вдалося заощадити майже 287 тис. грн.

Поряд із економією енергоресурсів заходи з підвищення енергоефективності дозволяють досягти значної економії в оплаті житлово-комунальних послуг. Прикладом цього є проведена у січні 2017 року термомодернізація ОСББ «Відродження», внаслідок якої витрати мешканців будинку на опалення склали 12,53 грн. за 1 м², що втричі менше ніж в інших будинках по місту, де мешканці сплачували по 42,66 грн за 1 м².

Велику увагу у Луцьку приділяють також моніторингу енергоспоживання закладів, які фінансуються з бюджету міста. В кожному

бюджетному закладі встановлений програмний продукт «Енергоплан», за допомогою якого відділ енергозбереження контролює і оперативно корегує енергоспоживання кожного дитсадка, школи або закладу охорони здоров'я. Завдяки цьому в рік вдається витратити до 16 млн. грн менше [3].

Варто відмітити, що всі програми енергоефективності повинні діяти паралельно зі стимулюванням створення ОСББ, як практично єдиного дієвого інструменту залучення значних за обсягом коштів для комплексної термомодернізації житлового сектору, оскільки вони можуть накопичувати кошти в резервному та ремонтному фондах, які можна використовувати при залученні кредитів та співфінансуванні [4, 107].

Планується, що в 2017 р. в Урядовій програмі з енергоефективності зможуть взяти участь лише власники приватних будинків і ОСББ після проведення енергоаудиту. Вважаємо, що це буде мати кращий ефект, оскільки роботи по утепленню в окремих квартирах не мають суттєвого впливу на споживання енергоресурсів цілим будинком. В 2015–2016 рр. участь ОСББ в програмах енергоефективності у порівнянні з приватними домогосподарствами була набагато меншою – з державного бюджету ОСББ було компенсовано 10,7 млн. грн, а приватним власникам – майже 1 млрд. грн.

Висновки. Економічно доцільним буде прийняття законодавчих актів, які регулюватимуть відповідальність окремих співвласників ОСББ за небажання брати участь у фінансуванні енергозберігаючих заходів та спростять механізм накладення санкцій за невиконання рішень більшості мешканців. Так, в Польщі є практика примусового виселення власника, який не хоче брати участь у фінансуванні загальнобудинкових заходів.

Джерела та література

1. Ганущак М. Волинські господарі. Чому енергоефективності треба вчитись у Луцька. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/publications/2016/11/11/610818/>
2. У Луцьку відкрився Центр енергоефективності та енергозбереження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://konkurent.in.ua/news/luck/7692/u-lucku-vidkrivsy-centr-energoefektivnosti-ta-energozberezhennya.html>
3. Енергоефективність на Волині: досвід європейців [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lutsk.eu/ua/fullnews/153089>
4. Матвійчук Н. М. Особливості реалізації програм енергозбереження в Україні / Н. М. Матвійчук // Структурні зміни в економіці природо-

користування: теоретичні основи та прикладні аспекти : [кол. моногр.] / за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. О. М. Стрішенець. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – С. 95–109.

Теслюк М. О. – магістрант V курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Панівська О. В. – студентка III курсу біологічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Стрішенець О. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри аналітичної економіки та природокористування та економічної теорії СНУ імені Лесі Українки

Особливості екологічного менеджменту на підприємстві

Діюча система державного екологічного управління не відповідає вимогам сьогодення, саме тому існує потреба у якісній перебудові системи екологічного менеджменту в Україні. Оскільки підприємство є першим та найважливішим елементом господарювання у державі, то екологічний менеджмент повинен бути тісно пов'язаним саме із стратегією підприємств. Екологічний менеджмент має насамперед бути джерелом прийняття ефективних управлінських рішень, за допомогою яких можна поліпшити природоохоронну діяльність підприємств, а також запобігти загрозам довкіллю на шляху до здійснення їх стратегічних завдань.

Актуальність окресленої проблематики полягає у визначенні поняття екологічного менеджменту, та особливості його впровадження на підприємствах України.

Вивченням теоретичних основ екологічного менеджменту займалися багато вчених, серед яких важливого значення набули роботи В. О. Паламарчука, Г. В. Черевка, М. І. Яцківа, І. Г. Яремчука, та ін. За економічним змістом, екологічний менеджмент – система управління навколишнім середовищем, частина загальної системи управління, що включає організаційну структуру, діяльність із планування, обов'язки, відповідальність, досвід, методи, методики, процеси і ресурси для розробки, здійснення й аналізу екологічної політики [1].

Екологічний менеджмент це перш за все ринково орієнтований механізм, метою якого є пошук забезпечення найбільш конкурентоздатних рішень у сфері керування природоохоронною діяльністю. На жаль у цьому напрямі передові країни Заходу досягли за останні десятиріччя значно помітніших результатів аніж Україна. Причиною цьому є те, що наша держава отримала у спадок високо розвинуту економіку не ринкового типу, а командно-адміністративної системи господарювання [2].

Саме тому в умовах ринкової форми господарювання система управління повинна забезпечувати новий підхід до екологічного менеджменту. Формування інтегрованої системи екологічного менеджменту на промислових підприємствах є ефективним інструментом для комплексного вирішення завдання забезпечення якості продукції, охорони довкілля, професійної безпеки виробництва і відповідальності підприємства перед суспільством та сприяння інтегруванню України у світове співтовариство [3].

Одним із ключових елементів екологічного менеджменту на підприємстві є екологічний аудит, тобто екологічно незалежна перевірка господарської діяльності підприємства з метою оцінки її відповідності природоохоронному законодавству. До функцій екологічного аудиту належить контроль за формуванням екологічних витрат (втрат) за місцем їх виникнення з виявленням відхилень від нормативів, стандартів, вимог і планових завдань, які регламентують природокористування [4].

Впровадження екологічного менеджменту в Україні залежить від ряду чинників: економічної ситуації; спрямованості і стабільності підприємств; регуляторної ролі органів державної влади; стану правового поля, яке регулює живлення охорони природи; інформованості населення про стан довкілля; підготовки висококваліфікованих фахівців у сфері охорони довкілля [5].

Виходячи з цього, принципи екологічного менеджменту промислового підприємства можна диференціювати за двома основними категоріями:

1) управління виробництвом: постійний моніторинг виробничого процесу, превентивність дій і заходів, постійне вдосконалення виробництва;

2) управління персоналом: професіоналізм; постійне вдосконалення професійних навичок; екологічна культура і свідомість.

Варто зазначити, що на сьогодні уже вдалося сформувавши дієву правову основу для здійснення ефективної діяльності у сфері екологічного менеджменту. Зокрема, виокремлюють такі групи нормативних документів екологічного менеджменту:

1. На національному рівні – основні закони, правила і норми виробничої діяльності та внутрішньо-фірмові правила та норми.

2. На міжнародному рівні – міжнародні документи екологічної політики та міжнародні документи з екологічного менеджменту.

Умовою гармонійного існування та життєдіяльності суспільства, є підтримання сприятливого стану навколишнього природного середовища. Саме тому, екологічний менеджмент на підприємстві за своїм призначенням є тим засобом гармонізації екологічної системи, що допоможе досягти сталого економічного розвитку підприємства в умовах жорстких екологічних вимог.

Джерела та література

1. Завадський Й. С. Економічний словник [Електронний ресурс] : словник / Й. С. Завадський, Т. В. Осовська, О. О. Юшкевич. - К. : Кондор, 2006. – 356 с.
2. Загороднюк П. О. Взаємозв'язок екологічної й економічної безпеки та її вплив на економічне зростання України // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. 2010. – № 6. – С. 9–14
3. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлисеєва, В. І Ліщук. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 240 с.
4. Шевчук В. Я. Екологічний аудит: Посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту – К.: Символ-Т, 2002. – 221 с
5. Павлов К.В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку м. Луцька / К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Л. Українки, серія «Економічні науки». – 2011, № 22 (№219). – С. 25-30.

Токарчук М. А. – студентка І курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Стрішенець О. М. – доктор економічних наук, професор СНУ імені Лесі Українки

Місце та значення політичного лідера в управлінських процесах

Постановка проблеми. Трансформації у сфері соціальної економіки та політики, як на глобальному рівні, так і в Україні, зокрема,

ставлять підвищені вимоги до вищих керівних кадрів, їх рівня підготовки, особистих якостей. Існує тісний взаємозв'язок між змінами державно-суспільних відносин та вимогами до керівників у системі державного управління. А ефективність державного управління, міра його впливу на суспільні процеси, не в останню чергу залежить від психологічної готовності управлінської еліти виконувати управлінські функції [1, 13].

Політичне лідерство, як і збалансоване державне управління є невід'ємними у забезпеченні ефективного функціонування системи органів державної влади.

Мета дослідження. Узагальнення теоретичних напрацювань у вивченні проблеми керівництва в управлінні органами державної влади та здійснення аналізу сутності, типології та особливостей формування й еволюції явища «політичне лідерство» дедалі більше набуває значущості.

Результати дослідження. Лідерство – це мистецтво, вінець управлінської діяльності. Лідерство – це процес несилового впливу задля досягнення поставлених цілей. Неможливо ефективно здійснювати функції планування, організації, мотивації і контролю за відсутності лідерів, які здатні позитивно впливати на своїх працівників, заохочувати, вести за собою. При цьому важливими факторами є :

- організаційна гнучкість;
- високий рівень свободи в діяльності персоналу;
- управління інноваціями.

Політичне лідерство – це вищий рівень лідерства, адже відображає політичні процеси та відносини у вищих структурах влади, фіксує владні відносини між суб'єктом та об'єктом політики на верхівці політичної піраміди. Державна посада де-факто надає управлінцю передумови бути лідером, однак не робить його таким автоматично. І хоча саме поняття «лідер» в перекладі і означає «провідник», «керівник», ці терміни не є тотожними. Відмінність між ними полягає в тому, що «лідер» завжди висувається «знизу – догори, а керівник навпаки, «згори – вниз» [2]. Безумовно, що владні позиції керівника зміняться, якщо він, окрім формальних підстав керувати, отримає визнання своїх підлеглих як лідер, завдяки особистим якостям. У колективі, який йому підпорядкований, складуться стосунки «лідер – послідовник», що є набагато результативнішим, ніж стосунки «начальник – підлеглий».

У світовій політичній практиці найбільш пріоритетними є два підходи до політичного лідерства. Перший – це сконцентрованість на певних ідейних, теоретичних міркуваннях, викладених у програмі лідера, орієнтація на лідера як на людину – програму. Другий ґрунтується на персональній оцінці політичного лідера.

Стиль лідерства залежить від того, як лідер діє: чи віддає перевагу особистій дипломатії, нав'язує своє особисте бачення чи детально цікавиться проблемами, що виникли. Однією із головних рис політичного лідера є здатність впливати на своїх послідовників. Теорія послідовників пояснює цей аспект політичного лідерства, інтерпретуючи його як особливий тип взаємовідносин між керівником та послідовниками.

Ситуаційна теорія лідерства визначає лідера як функцію певної ситуації(місця, часу, обставин), тому його вибір повинен формуватися на основі конкретних ситуацій, які виникають у «піраміді влади». Умови можуть бути несприятливими, нейтральними, сприятливими, такими, що відповідають програмі лідера, або такими, що заперечують їх. Саме дією ситуації теоретики ситуаційного підходу пояснюють такий феномен як культ особистості.

Американські науковці Г. Герт і С. Мілз визначили чотири фактори, які потрібно враховувати під час розгляду явища «політичне лідерство»: риси і мотиви лідера як людини; стиль лідера; постать лідера і мотиви, які існують у свідомості його послідовників і змушують іти за ним; інституціональний контекст(ті офіційно правові параметри, в яких він працює).

Одним із аспектів проблеми політичного лідерства є питання класифікації даного явища. Класифікація здійснюється за такими критеріями:

- стиль діяльності лідера
- психологічні особливості поведінки лідера
- суспільна цінність політичної діяльності лідера
- ставлення лідера до пануючих у суспільстві цінностей культури

Висновки. Таким чином, аналіз сутності явища «політичне лідерство», проблеми керівництва в системі органів державного управління визначає характеристику і роль лідерства. У перспективі дослідження, що стосуються змістовних характеристик компетентності та професіоналізму керівників у системі державного управління.

Джерела та література

1. Абашкина Е.Б., Косолапова Ю. Н. О теориях лидерства в современной политической психологии // США: Экономика, политика, идеология. – 1993. – с.13.
2. Логунова М. М. Соціально-психологічні механізми формування сучасної управлінської еліти / М. М. Логунова, Л. М. Усаченко.- Режим доступу: [http:// www. democracy.kiev.ua/publications/collections/ conference _2005/section _7/Logunova, Usachenko.doc](http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_7/Logunova,Usachenko.doc).
3. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку м. Луцька / К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. С серія «економічні науки»,— 2011, №22 (№219).
4. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлисеєва, В. І. Ліщук. – Луцьк: Вежа: СНУ ім. Лесі Українки, 2014.

Данилюк Т. І. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства
Хникіна А. В. – студентки IV курсу економічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Інвестиційна привабливість суб'єктів господарювання

Постановка проблеми. Основною тенденцією, яка характеризує розвиток світової економічної системи останніми роками, є всеохоплюючий процес глобалізації, що зумовив поширення та поглиблення світогосподарських взаємозв'язків, зростання фінансових ринків і загальне прискорення світового економічного розвитку. Випереджальні темпи світового економічного зростання потребують належного фінансування. За таких умов попит національних економік на інвестиційні ресурси постійно зростає, що загострює конкурентну боротьбу на ринку прямих іноземних інвестицій.

Особливо потребують інвестицій економіки країн, що розвиваються, до яких належить і Україна. Подолання економічної відсталості цих країн потребують невідкладних дій щодо реформування та стабілізації економіки, спрямованих на інноваційний розвиток, технічне оновлення галузей, підвищення обсягів виробництва, всіляку

підтримку вітчизняного виробника, збереження наукового, технічного, виробничого і трудового потенціалу. Необхідною умовою таких дій є зростання інвестиційної активності, ефективності використання інвестиційних ресурсів та підвищення інвестиційної привабливості суб'єктів господарювання для успішного виходу на міжнародні ринки, оскільки в конкурентній боротьбі перемогу отримує інвестиційно привабливіший об'єкт вкладення інвестицій.

Мета дослідження. І саме тому вітчизняні підприємства повинні розробляти власну ефективну програму свого розвитку, інтеграції у світове господарство та максимального підвищення інвестиційної привабливості на зовнішніх ринках, а, особливо, на фондовому ринку, оскільки фондовий ринок є основним механізмом залучення фінансових коштів та їх перерозподілу між найбільш привабливими та перспективними підприємствами [2].

Все це обумовлює актуальність дослідження забезпечення інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств на міжнародному фондовому ринку.

Теоретичні аспекти визначення сутності, складових інвестиційної привабливості підприємств та методологічні засади її оцінки знайшли своє відображення в працях вітчизняних та зарубіжних науковців: І.О. Бланка [1], А.Н.А. Коренева [2], О.П. Коюда [3], Г.В. Козаченко [4], О.М. Антіпов [4], О.М. Ляшенко [4], Г.І. Дібніс [4] та інших.

Результати дослідження. Інвестиційна привабливість окремих підприємств як потенційних об'єктів інвестування оцінюється інвестором при визначенні доцільності капітальних вкладень (інвестицій) у технічне переозброєння, реконструкцію або розширення діючих підприємств; виборі для придбання альтернативних об'єктів приватизації; купівлі акцій того або іншого підприємства [1].

Слід відмітити, що інвестиційні перспективи підприємств визначаються не тільки внутрішніми процесами, що протікають на самому підприємстві, а й сприятливим інвестиційним кліматом в країні, який створюють держава та органи місцевого самоврядування. Такий підхід дозволяє, з одного боку, поєднати макро- і мікрорівні інвестиційного простору, а з іншого – врахувати дію всіх чинників, що визначають інвестиційну привабливість тієї або іншої господарюючої одиниці, незалежно від її розмірів і форми власності [4]

Інвестиції, у тому числі іноземні, є не лише механізмом розвитку, але й способом регулювання економіки шляхом переливання ка-

підгалузі. Вони виступають основним джерелом отримання новітніх конкурентноздатних технологій [3]. Купівлю українських підприємств чи їх частки, тобто здійснення процесів злиття (поглинання), іноземні інвестори розглядають як привабливий спосіб інвестування з тих позицій, що зменшується ризик через неефективний менеджмент. Разом із тим збільшуються шанси застосування передового досвіду у сфері отримання нових технологій та оборотних коштів у період затяжної кризи.

Таким чином, на сьогодні в Україні потрібні дійові механізми залучення іноземних інвестицій, а саме – з високотехнологічних держав Заходу. Саме тому пропонується розглянути інвестиційну привабливість вітчизняних підприємств як ефективний спосіб залучення прямих іноземних інвестицій [4].

У теорії і практиці інвестиційного аналізу інвестиційна привабливість може розглядатися на рівні світової економіки, країни, галузі, регіону, підприємства, проекту.

В сучасних умовах господарювання в країні першочерговим чинником, що впливає на ступінь ефективності конкретного капіталовкладення, є формування інвестиційної привабливості суб'єкта господарювання безпосередньо на рівні підприємства.

Висновки. Отже, інвестиційна привабливість як поняття не лише увійшло до складу економічних термінів, але й стало об'єктом наукових пошуків, набуло широкого практичного використання, оскільки оцінка інвестиційної привабливості об'єктів інвестування є сполучною ланкою між етапом аналізу та етапом прийняття управлінських рішень про вкладання коштів.

В умовах економіки, що спирається на ринкові важелі регулювання, кожне підприємство потенційно представляє собою інвестиційний проект. Такий проект має бути реально обґрунтований. При цьому необхідно проаналізувати його сильні та слабкі сторони, представити потенційним інвесторам, забезпечити його фінансування, а також ефективно управляти процесом його реалізації. І з огляду на це, сьогодні існує гостра необхідність у побудові комплексної інтегральної оцінки інвестиційної привабливості вітчизняних підприємств.

Джерела та література

1. Бланк И. А. Управление инвестициями предприятия / И. А. Бланк. – К: Ника-Центр, 2003. – 480 с.

2. Коренева Н. А. Методологічні підходи до побудови комплексної інтегральної оцінки інвестиційної привабливості на регіональному рівні / Н. А. Коренева // Актуальні проблеми економіки. – 2014. – №7. – С. 106–110.
3. Коюда О. П. Інвестиційна привабливість підприємства в умовах трансформації економіки: Автореф. дис. к-та екон. наук: 08.06.01 // Харків. держ. екон. ун-т. – Харків, 2003. – 20 с.
4. Управління інвестиціями на підприємстві / Козаченко Г. В., Антіпов О. М., Ляшенко О. М., Дібніс Г. І. – К.: Лібра, 2014. – 368 с.

Черчик А. О. – аспірант факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Вакулінська М. В. – студентка IV курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Маркетингові інструменти менеджменту безпеки підприємства

Постановка проблеми. З другої половини ХХ століття відбувається дискусія про місце маркетингу в суспільстві. Виникнення маркетингового менеджменту обумовлене його використанням як основного засобу досягнення прибутку, що розглядається як основна мета функціонування підприємства. Проте, в умовах посилення конкуренції, для досягнення бажаного прибутку необхідно чітко формулювати цілі, які забезпечать його отримання. А цілі мають бути обґрунтовані, враховувати специфіку ринку, його динаміку, конкурентне середовище. В іншому випадку, вони не будуть реалізовані і виникне загроза втратити позиції на ринку [1, с. 252–254].

Мета дослідження – визначити роль та основні складові системи маркетингового менеджменту у забезпеченні економічної безпеки підприємства.

Результати дослідження. Маркетинговий менеджмент – це механізм, націлений на забезпечення ринкових інтересів підприємства, які є базовими в формуванні його економічної безпеки. Для чого використовуються такі інструменти маркетингу як: дослідження ринків збуту, їх потенціальної та реальної місткості, перспектив розвитку;

вивчення поведінки споживачів і конкурентів; асортиментна політика, збутова діяльність, комунікаційна діяльність; оцінка власних можливостей задоволення попиту.

Предмет маркетингового менеджменту – спрямування сучасного виробництва на задоволення потреб споживачів, обумовлює перенесення акцентів економічної безпеки у сферу розробки конкурентоспроможної продукції та її збуту.

Відповідно до цього здійснюється розробка маркетингових заходів за комплексом 4р:

– продукт, який має відповідати найвищим світовим нормам і стандартам якості; асортимент продукції має бути високорентабельним;

– створення нового продукту має здійснюватись на основі інноваційних технологій;

– ціну необхідно встановлювати відповідно до характеристик цільового ринку, асортименту і рівня конкуренції, вона повинна забезпечити запланований прибуток і конкурентоспроможність підприємства. Водночас ціна має змінюватись залежно від завдань поточного періоду на конкретному ринку (позиція фірми на ринку, купівельна спроможність потенційних клієнтів, ціни конкурентів, ціни виробника, попит на продукцію тощо);

– розподіл та вибір каналів товароруку повинен враховувати ризики поставок, транспортного обслуговування, безпеку зберігання, завантажувально-розвантажувальних робіт;

– просування найчастіше пов'язують з рекламою. Безпековий аспект передбачає оцінку витрат і зусиль на просування товару співвідносно з отриманими результатами.

Висновки. Таким чином, вище вказані інструменти маркетингового менеджменту підприємства забезпечують покращення продукту, збереження позиції на ринку, отримання бажаного прибутку та рівня конкурентоспроможності.

Джерела та література

1. Кучмійов В. Механізм управління екологічною безпекою економічних систем на засадах маркетингу / В. Кучмійов // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 2. – С. 251–259.

Чучман Н. В. – студент I курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Панівська О. В. – студентка III курсу
біологічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Стрішенець О. М. – доктор економічних
наук, професор СНУ імені Лесі Українки

Особливості виробництва деревини у Волинській області

Постановка проблеми. Ліси Волинської області за своїм призначенням і розташуванням виконують водоохоронні, захисні санітарно-гігієнічні, оздоровчі функції і забезпечують потреби суспільства в лісових ресурсах. Волинська область лісиста на 31 % від загальної площі країни. Основним завданням лісового господарства Волині було та залишається забезпечення деревиною господарський розвиток області та країни загалом. Але, на жаль, вирубка лісу стала найбільшою проблемою в лісовому господарстві області.

Мета дослідження. Метою дослідження є вивчення особливостей виробництва деревини у Волинській області.

Результати дослідження. Згідно статистики вирубки в області в межах року становлять 3417 га, з них санітарні вирубки 1821 га (майже 50 % від загальної кількості). Раніше у відсотковому відношенні санітарні вирубки на Волині займали 2–3 % площі загальних вирубок. Вирубки головного користування проводяться з метою заготівлі деревини у стиглих та перестійних насадженнях. Під час заготівлі деревини не дозволяється вирубування та пошкодження дерев і чагарників занесених до Червоної книги України [1].

Всім постійним лісокористувачам області в обов'язковому порядку вносити до системи електронного обліку деревини інформацію про деревину, яка планується у вирубку, дозвільні документи, на підставі яких здійснюється заготівля деревини; кількісні та якісні характеристики деревини; її призначення; походження деревини, договори реалізації деревини, місця завантаження та пункти призначення реалізованої деревини, транспортний засіб, яким здійснюється транспортування деревини з лісосік до місць переробки чи до споживача або експортера. Упровадження електронного обліку дозволяє

значно підняти ефективність лісогосподарської діяльності: завдяки застосуванню сучасних технологій внаслідок своєчасних рішень, зменшення часу оформлення супровідної документації, формування та здачі звітів [2].

На Волині створено найбільше рукотворних лісів в Україні. В 2017 р. в області заплановано відновити лісові насадження на площі 5680 га станом на сьогодні вже посаджено 150 га. Для повноцінного відновлення лісу вирощено майже більше 21 млн. штук стандартного садивного матеріалу, заготовлено понад 43 тонни насіння, що повністю забезпечить потреби лісгоспів необхідною кількістю садивного та посівного матеріалу. Кінцевим результатом лісогосподарського виробництва є вирощений стиглий ліс та продукти його переробки.

Держлісгоспи області за рік заготовили 1050,7 тис. куб. м деревини, з яких 672,5 тис. куб. м – залишки. За обсягами освоєння лісо-сичного фонду Волинь займає п'яте місце. Штатними робітниками заготовлено 536 тис. куб. м деревини, що становить 51 %. Суб'єктами підприємницької діяльності 515 тис. куб. м, що становить 49 %. Заготівля ділових лісоматеріалів від вирубок головного користування становить 83 % і досягла 560 тис. куб. м. за рахунок максимального відбору спецасортиментів та пиловиків. Забезпечено відбір фанерної сировини дубової 1790 куб. м, зокрема першого сорту 541 куб. м. Основним завданням лісозаготівельного виробництва залишається подальше підвищення культури ведення лісозаготівельних робіт, постійна робота по збільшенню виходу ділової сировини.

У 2015 році перероблено 252,4 тис. куб. м деревини, що на 32,4 тис. куб. м більше ніж за 2014 р. Випущено 86,4 тис. куб. м заготовок для європіддонів, 15,1 тис. куб. м пиломатеріалів та 2,7 тис. куб. м заготовок дубових. У порівнянні з 2014 р. вихід продукції з 1 куб. м зріс на 319 грн. і становить 955 грн. На внутрішній ринок поставлено 573,9 тис. куб. м або 74% в т. ч. спеціалізованим деревообробним підприємствам – 98,9 тис. куб. м фанерної сировини та 177,7 тис. куб. м технічної сировини. На власні потреби використано 22,3 тис. куб. м. Відповідно до доручення голови ОДА на безплатній основі забезпечено дровами паливними 2680 сімей учасників АТО на суму 3 млн. 21 тис. грн.

Висновки. Розуміючи важливість діяльності лісового господарства області питання ефективного використання лісових ресурсів, формування нових економічних виробничих відносин, провадження

інвестиційних проектів та інноваційних технологій, кадрового забезпечення є основними серед радикальних програм області. Тому керівництву управління області слід запровадити заходи для реалізації програм лісового господарства.

Джерела та література:

1. Павлов К. В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку м. Луцька / К. В. Павлов, М. О. Величко // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія: економічні науки. – 2011, № 22 (№ 219). – с. 25–30.
2. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посібник для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлісеєва, В. І. Ліщук – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 240 с.

Ющишина Л. О. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки, безпеки та інноваційної діяльності підприємства СНУ імені Лесі Українки

Щербініна І. В. – студентка IV курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Основні напрями підвищення ефективності використання персоналу підприємства

Постановка проблеми. В сучасному ринковому середовищі вирішальним фактором у напрямку розвитку економіки є ефективне використання продуктивних сил, основною складовою яких є персонал підприємства. Саме персонал розглядається як найбільший коштовний капітал та основна рушійна сила виробництва.

Метою дослідження є пошук шляхів підвищення ефективності використання персоналу підприємства.

Результати дослідження. Для досягнення ефективної роботи, творчого, фізичного і трудового потенціалу працівників підприємства, використовують комплекс заходів, які забезпечують необхідні умови праці.

Серед розповсюджених методів підвищення ефективності персоналу, варто виокремити основні чотири, а саме:

1. Удосконалення системи премій і оплати праці (Відповідно до загальних положень статей 1 і 2 Закону України «Про оплату праці» від 24.03.1995 р. розмір заробітної плати за працю на підставі трудового договору залежить від професійно-ділових якостей працівника, складності й умов виконаної ним роботи, її результатів та господарської діяльності підприємства.)[1].

2. Впровадження інформаційних технологій (завдяки їм створюються умови для сучасного обміну інформацією, підвищується оперативність, пришвидшується процес обслуговування клієнтів тощо).

3. Удосконалення системи роботи з персоналом (якісне управління і облік результатів за виконану роботу кожного співробітника) [2].

4. Підвищення мотивації персоналу (матеріальні чи моральні заохочення працівників за успіхи у роботі).

Визначати ефективність управління персоналом пропонується на основі постійного збору та аналізу інформації про самих працівників за допомогою показників: просування на службі, професійні, кваліфікаційні, статевовікові характеристики персоналу, медичні і психологічні параметри, задоволеність працею, плинність, продуктивність, новаторська активність тощо [3, с. 128].

На нашу думку, на сучасному етапі розвитку одним з найважливіших факторів підвищення ефективності персоналу є інноваційний процес. Тому що саме нововведення використовують як в технології виробництва, так і в управлінні певної господарської системи. Це призводить до збільшення попиту на кваліфіковану робочу силу, фахівців з вищою освітою та збільшення частки розумової праці.

Австрійський і американський економіст, Йозеф Шумпетер у своїй праці «Теорія економічного розвитку» вказав, що інновація є одним з головних двигунів, генераторів прибутку, що змінює перспективу ринку [4].

Також не слід забувати про вже перевірені методи підвищення ефективності персоналу [5; 6]:

- атестація співробітників;
- впровадження автоматизованої системи обліку робочого часу;
- контроль обліку часу відсутності на робочому місці навіть з поважної причини при розрахунку заробітної плати;
- обов'язкове введення посадових інструкцій;
- проведення регулярних моніторингів персоналу;
- покарання для порушників трудової дисципліни;

– розробка і впровадження прозорої системи графіків контролю над роботою;

– удосконалення структури апарату управління;

– удосконалення прийомів і методів роботи;

– розробка програм підвищення кваліфікації персоналу;

– нормування чисельності персоналу тощо.

Висновки. Для підвищення ефективності персоналу варто застосувати вже перевірені методи роботи персоналом, адже неувага до цих методів може викликати серйозні труднощі. Для кожного підприємства важливо використати трудові ресурси найефективніше в процесі виробництва з мінімальними витратами часу, праці, коштів. Саме люди, їх майстерність, освіта й фахова підготовка є найважливішим елементом продуктивних сил і основним джерелом розвитку економіки .

Джерела та література

1. Закон України «Про оплату праці» [Електронний ресурс]. [http:// zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80)
2. [Електронний ресурс]–<http://bukvar.su/menedzhment/115475-Personal-predpriyatiya-i-puti-velicheniya-effektivnosti-ego-ispol-zovaniya.html>
3. Дмитренко Г. А. Стратегический менеджмент в системе образования: учеб. пособ. / Г. А. Дмитренко. – К.: МАУП, 1999. – 176 с.
4. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / А. Й. Шумпетер. – М.: – Прогресс, 1982 [Електронний ресурс] <http://socioline.ru/book/j-shumpeter-teoriya-ekonomicheskogo-razvitiya>
5. [Електронний ресурс]–<http://biznesua.com.ua/yak-pidvishhiti-efektivnist-personalu/>
6. Виноградський М. Д. Управління персоналом : навч. посіб. / М. Д. Виноградський, А. М. Виноградська А. М., О. М. Шканова. – К, 2009. – 395с.

Юшак С. І. – студентка II курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:

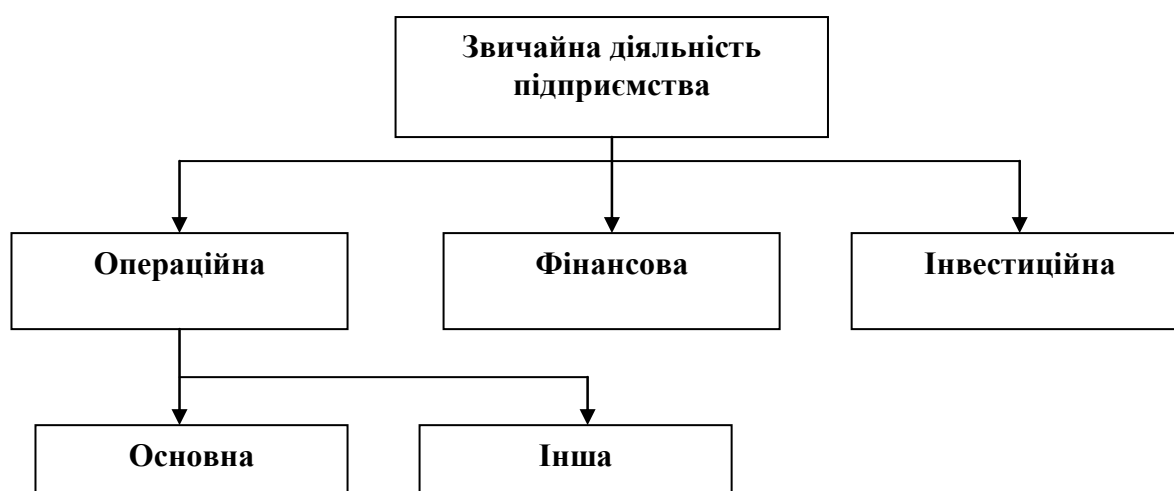
Сафарова А. Т. – кандидат економічних
наук, доцент кафедри обліку і аудиту
СНУ імені Лесі Українки

Види діяльності в бухгалтерському обліку

Говорячи про види діяльності, зазвичай мають на увазі ті види, якими займається підприємство та які записані в його установчих

документах, тобто торгівлю, виробництво, надання послуг тощо. Для цілей бухгалтерського обліку існує інша класифікація. Її розуміння є дуже важливим для правильного ведення обліку та складання фінансової звітності, адже навіть одна операція може включати суми, що належать до різних видів діяльності. При цьому у фінансовій звітності такі суми слід наводити окремо у складі відповідних статей.

Проаналізувавши літературу щодо визначення видів діяльності для облікових цілей, наведемо структуру звичайної діяльності підприємства (рис. 1).

Рис. 1. Види діяльності підприємства

З рис.1 видно, що звичайна діяльність підприємства поділяється на операційну, фінансову та інвестиційну. Операційна діяльність, у свою чергу, поділяється на основну та іншу. Охарактеризуємо кожен з наведених видів діяльності.

Звичайна діяльність – будь-яка основна діяльність підприємства, а також операції, що її забезпечують або виникають внаслідок її проведення.

Операційна діяльність – основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, що не є інвестиційною або фінансовою [1]. У свою чергу, під основною діяльністю мають на увазі операції, пов'язані з виробництвом або реалізацією продукції, що є головною метою створення підприємства і забезпечує основну частину його доходу. Для виробничого підприємства такою діяльністю будуть придбання виробничих запасів, виготовлення і реалізація продукції тощо.

Фінансова діяльність – це діяльність, що призводить до змін розміру та складу власного і позикового капіталів підприємства [1].

Фінансова діяльність пов'язана із залученням грошових коштів шляхом випуску акцій та облігацій або отримання кредитів і позик, а також з отриманням дивідендів, процентів, доходів від участі в капіталі інших підприємств, фінансової оренди тощо.

Інвестиційну характеризують як діяльність з придбання та реалізації необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів [1]. Прикладом інвестиційної діяльності є вкладання грошових коштів у придбання основних засобів, нематеріальних та інших довгострокових активів.

Наведена класифікація видів діяльності лежить в основі класифікації доходів і витрат підприємства. Так, доходи від основної діяльності відображають на рахунку 70 «Доходи від реалізації», а витрати – на рахунках 90 «Собівартість реалізації», 92 «Адміністративні витрати», 93 «Витрати на збут». Доходи від іншої операційної діяльності обліковують на рахунку 71 «Інший операційний дохід», а витрати на рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності».

Фінансові доходи залежно від їх виду знаходять своє відображення на рахунках 72 «Доходи від участі в капіталі», 73 «Інші фінансові доходи». У свою чергу, фінансові витрати відображають на рахунках 95 «Фінансові витрати» і 96 «Витрати від участі в капіталі».

Доходи від інвестиційної діяльності відображають на рахунку 74 «Інші доходи», а витрати – на рахунку 94 «Інші витрати операційної діяльності».

Отже, виділяють такі види діяльності в бухгалтерському обліку, як операційна, фінансова та інвестиційна. Для відображення доходів і витрат за кожною з видів діяльності використовують рахунки бухгалтерського обліку класу 7 «Доходи і результати діяльності» і 9 «Витрати діяльності».

Джерела та література

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджений наказом Мінфіну України від 07.02.2013 № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>

ЛялюкА. М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки безпеки та інноваційної діяльності підприємства
Яковець Л. С. – студентка III курсу факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Сучасний розвиток банківського маркетингу

Постановка проблеми. На сьогодні ринок банківських послуг в Україні є високо конкурентний. Це пов'язано зі зростанням кількості банківських установ протягом останніх років та входженні великих обсягів іноземного капіталу на фінансовий ринок. Поряд з цим, кризові явища, які спостерігалися в економіці та в банківській системі України значно ослабили конкурентні позиції навіть провідних великих банків. За таких умов найбільш важливими завданнями стають відновлення ефективності діяльності банків, укріплення конкурентних позицій та відновлення довіри з боку населення до комерційних установ. Реалізація окреслених завдань можлива з допомогою якісного банківського маркетингу. Проблеми та шляхи розвитку банківського маркетингу відображені в працях таких вчених як: О. В. Дубовик, Р. Капралов, О. Штейн, О. Радченко та ін. [1-4].

Мета дослідження. З'ясування специфіки і тенденцій банківського маркетингу, обґрунтування його прогресивних інструментів, які потребують активного розвитку і сприятимуть оздоровленню вітчизняних банків у сучасних умовах.

Результати дослідження. Існує ряд проблем, які обмежують впровадження сучасних маркетингових інструментів. По-перше, це низький рівень витрат вітчизняних банків на маркетинг. По-друге, проблемою є відсутність єдиної спрямованості маркетингової політики банку. Кожен департамент в банківській установі спрямовує свої зусилля на оптимізацію діяльності саме власного департаменту, нехтуючи діяльність інших. Як результат, в банку відсутня єдина спрямованість та координація маркетингової політики.

До основних чинників, які можуть збільшити прибутковість банків можна віднести такі :

- врахування життєвого циклу клієнта – ймовірність підвищення рентабельності на 25–50 %;
- розробка стратегії залучення нових та утримання існуючих клієнтів ймовірність підвищення рентабельності на 20-40 %;

– пошук нових, альтернативних каналів збуту банківських послуг – ймовірність підвищення рентабельності на 5-10 % [1].

Це свідчить про необхідність розвитку маркетингових інструментів та впровадження їх в діяльність банку. Однією із сучасних тенденцій розвитку банківського маркетингу на даний час є впровадження концепції маркетингу відносин в діяльність банків. Управління відносинами з клієнтами, спрямоване на задоволення потреб споживачів у банківських продуктах та рівні обслуговування. Маркетинг відносин передбачає встановлення довгострокових, та вигідних взаємовідносин між клієнтами та банком. Серед основних способів реалізації маркетингу відносин можна виокремити сегментацію, концепцію управління досвідом, івент-маркетинг, оцінку клієнта під кутом 360°[2].

Значну ефективність при встановленні взаємодії банку з клієнтами має розподіл споживачів банківських послуг за групами, що базується на дослідженні їх поведінки та виявленні подібних ознак та характеристик поведінки. Даний інструмент отримав назву сегментації або категоризації банківських клієнтів.

Підхід оцінки клієнта «під кутом 360°» передбачає задоволення фінансових потреб споживачів у якомога більшій мірі на основі аналізу внутрішньої та зовнішньої інформації про фінансову активність клієнта. Дана концепція дозволяє сприймати кожного клієнта як індивідуальність, намагаючись якомога в більшому ступені задовольнити його фінансові потреби, враховуючи його унікальні характеристики стосовно фінансової поведінки.

Івент-маркетинг або маркетинг подій в банку спрямований на прив'язування банківських продуктів та послуг до важливих подій в житті клієнтів. Такими подіями можуть бути народження дітей, вступ до вищого навчального закладу, одруження, досягнення пенсійного віку тощо. Інший підхід – концепція управління досвідом, яка орієнтована на підвищення рівня співпраці клієнтів з банківським персоналом. Налагодження зв'язків може відбуватись за рахунок якісного консультативного обслуговування, якісного надання банківських послуг тощо [3].

Важливою характеристикою сучасної маркетингової діяльності є зростання ролі інформаційних технологій. Стрімкий їх розвиток відкриває банку нові можливості для комунікацій [4]. Разом з тим, маркетинг переходить від своєї традиційної моделі до нового виду – електронного маркетингу.

Висновок. Сучасні тенденції банківського маркетингу дозволяють покращити ефективність діяльності банківських установ. Проте на

разі існує ряд проблем, які обмежують впровадження сучасних маркетингових інструментів. Щоб удосконалити маркетингову політику банку необхідно :

- ретельно вивчати потреби та тісно співпрацювати із своїми клієнтами;
- постійно фіксувати зміни в конкурентному середовищі;
- приділяти увагу управлінню маркетинговою стратегією прощтовхування банківських послуг;
- продовжувати здійснювати успішну роботу щодо сегментації ринків банку;
- збільшити кількість реклами на телебаченні та радіо;
- вдосконалити методи стимулювання як для клієнтів, так і для працівників банку.

Джерела та література

1. Дубовик О. В. Маркетинг у банку : навч. посібник / О. В. Дубовик, С. М. Бойко, М. А. Вознюк, Т. Д. Гірченко. – 2-ге вид. – К. : Алерта, 2007. – 275 с.
2. Капралов Р. Особливості банківського маркетингу в Україні [Електронний ресурс] / Р. Капралов. – Режим доступу: http://www.econindustry.org/arhiv/mag/2007/vip_02_37/st_37_23.pdf
3. Штейн О. Банківський маркетинг: сучасна стратегія на ринку банківських послуг [Електронний ресурс] / О. Штейн. – Режим доступу: <http://www.sevntu.com.ua/jspui/bitstream/123456789/1315/1/econom.732005.219-227.pdf>
4. Радченко О. Сучасні тенденції розвитку банківського маркетингу та проблеми його впровадження в банках України [Електронний ресурс] / О. Радченко. – Режим доступу: http://www.fkd.org.ua/pdf/2011_2/11.pdf

Янчук Д. А. – студентка I курсу
факультету економіки та управління
СНУ імені Лесі Українки

Стрішенець О. М. – доктор економічних
наук, професор СНУ імені Лесі Українки

Особливості антикризового управління капіталом на підприємствах

Постановка проблеми. Не стійка кон'юнктура ринкового середовища вимагає постійного діагностування та впровадження в менедж-

жмент спеціальних антикризових заходів як запоруки успішного функціонування підприємств. Тому особливої актуальності, в умовах спаду економічного зростання набув процес розробки та використання ефективних методів і форм управління фінансовим капіталом виробництва в умовах кризи.

Дослідженням проблеми ефективного управління фінансами підприємства займалися зарубіжні, роботи яких присвячені в основному проблемам антикризового управління і попередження кризового стану підприємства, серед яких необхідно назвати таких авторів як А. Г. Грязнова, В. В. Ковальов, Н.А. Зайцева, М.А. Сажина, Е.А. Уткіна, та ін. З переходом України до ринкових відносин, з'явилися роботи вітчизняних вчених, які внесли вклад в розвиток теорії менеджменту та антикризового фінансового управління, а саме О. А. Терещенко, Т. С. Клебанова, Л.А. Лігоненко та ін.

Мета дослідження. З'ясування сутності поняття «антикризове управління» та його особливостей, узагальнення складових програми управління фінансовим капіталом підприємства в умова кризи, визначення й удосконалення концепції антикризового менеджменту.

Результат дослідження. Правильною реакцією на різні зміни зовнішнього середовища є антикризове управління фінансовим капіталом. Його використання на багатьох фірмах дає змогу попереджувати фінансову кризу та банкрутство. Антикризове управління фінансами – процес управління фінансово-економічними ризиками підприємства з метою профілактики і нейтралізації фінансової кризи та забезпечення безперервної діяльності підприємства на основі використання системи специфічних методів та прийомів управління фінансами. Діяльність антикризового управління фінансовим капіталом включає реалізацію, планування і контроль фінансових цілей, розроблення стратегій та заходів, спрямованих на уникнення чи виведення підприємства з кризи.

Об'єктом антикризового управління фінансами є сукупність усіх фінансово-економічних ризиків, активи, капітал, фінансові потоки. Суб'єкти антикризового управління фінансами - фізичні чи юридичні особи, які за рішенням уповноважених органів (власників, суду, держави) уповноважені здійснювати комплекс робіт з антикризового управління фінансами.

Основною метою антикризового фінансового управління є швидке відновлення фінансової сталості підприємства та платоспроможності,

що допоможе запобігти банкрутству. Для цього на підприємстві створюють політику антикризового управління.

Основну місце у системі антикризового управління займають внутрішні механізми фінансової стабілізації, досягнення якої передбачає такі етапи: усунення неплатоспроможності; відновлення фінансової стабільності; розроблення адекватної фінансової стратегії для прискорення економічного зростання. Найдієвішими з практичного погляду є:

- оптимізація асортименту шляхом вилучення збиткової продукції;
- удосконалення організаційної структури через реорганізацію або ліквідацію нерентабельних підрозділів;

- розроблення і впровадження програми скорочення витрат;
- підвищення ефективності управління активами підприємства. [1, 187]

До стандартних методів подолання фінансової кризи підприємства належать:

- скорочення витрат;
- збільшення надходження грошових коштів в організацію;
- проведення реструктуризації кредиторської заборгованості;
- визначення стратегії розвитку організації;
- проведення реорганізації або реструктуризації підприємства

Отже, правильне управління фінансовим капіталом допомагає поновити платоспроможність й відновити фінансову стабільність підприємства, яка здійснюється за допомогою оперативного механізму фінансової стабільності з використанням окремих захисних заходів, стратегічного механізму фінансової стабілізації і являє собою винятково наступальну стратегію фінансового розвитку, що ставить за мету прискорення загального економічного розвитку підприємства [2].

Висновки. Підсумовуючи, можна сказати, що успіх антикризового управління визначається рівнем антикризової готовності підприємства, ефективністю безпосереднього протистояння кризі та рівнем своєчасних профілактичних заходів, а також тим, що навіть в складній ситуації, в якій опинилося підприємство, важливо обрати правильну стратегію антикризового розвитку, яка дозволила б вибратися підприємству із труднощів з найменшими втратами.

Джерела та література

1. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством: Навч. посібник / В. О. Василенко. – К.: ЦНЛ, 2003. – 504 с.
2. Лабунський Д. О. Управління діяльністю підприємства в умовах кризи // Економіка АПК. – 2009. – №3. – С. 13-18.
3. Павлов К.В. Стан та перспективи інвестиційного розвитку міста Луцька/
4. Павлов К. В., Величко М. О. // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. Серія «економічні науки». –2011, № 22(№219). –С. 25-30.
5. Стрішенець О. М. Економічна теорія: [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / О. М. Стрішенець, Л. В. Єлисеєва, В. І. Ліщук. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2014. – 210с.

Івашко О. А. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування СНУ імені Лесі Українки

Яцечко А. І. – студентка факультету економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Співробітництво України з міжнародним валютним фондом: результати та перспективи

Постановка проблеми. Україна є членом Міжнародного валютного фонду (МВФ) із 1992 року. Наразі МВФ є одним із головних фінансових партнерів нашої держави. Основними цілями співробітництва з МВФ є стабілізація української фінансової системи, проведення структурних реформ та створення підґрунтя для сталого економічного зростання. Фонд допомагає Україні поновити свою фінансову спроможність та ефективно впроваджувати програми реформ. Також співпраця з Міжнародним валютним фондом на сучасному етапі відкриває можливості для залучення фінансування від інших міжнародних фінансових установ таких як Світовий банк, ЄБРР, ЄІБ та урядів інших держав, в тому числі США, ЄС, Німеччини, Канади, Японії тощо [1].

Метою роботи є дослідити сучасний стан та особливості співпраці України з Міжнародним валютним фондом.

Результати дослідження. МВФ є спеціалізованою установою ООН із дуже широкою автономією. Фонд було засновано у 1945 році для сприяння монетарному співробітництву та торгівлі, забезпечення фінансового зростання та збільшення зайнятості населення. До Фонду входять 188 держав [2].

МВФ почав надавати кредити Україні починаючи з 1994 року. Сьогодні наша держава є другим після Греції найбільшим боржником Міжнародного валютного фонду. З урахуванням отриманого в 2017 р. траншу борг України перед МВФ складає \$11,5 млрд. За даними Міністерства фінансів, МВФ утримує близько 15 % державного та гарантованого державою боргу України [3].

Однак, серед традиційних умов Фонду для надання кредиту є проведення структурних реформ. Через невиконання цих умов Україна практично ніколи не отримувала фінансування у повному обсязі. Отримані ж кошти спрямовувались на підтримку курсу національної валюти, фінансування дефіцитів платіжного балансу, або державного бюджету.

Таблиця 1

Динаміка надходження коштів в Україну від МВФ

Роки	Розмір кредиту, млрд.дол.США	Мета кредитування
1994-1995	763.1	підтримка платіжного балансу України
1995-1998	1 935	підтримка курсу національної валюти і фінансування дефіциту платіжного балансу України
1998-2002	1 591,0	поповнення валютних резервів Національного банку України
2002-2007	-	-
2008–2009	10,58	поповнення золотовалютних резервів НБУ; регулювання платіжного балансу; підтримка обмінного курсу та ліквідності банківського сектору; покриття дефіциту бюджету.

2010-2012	3,39	покриття дефіциту державного бюджету; поповнення валютних резервів НБУ; підтримка реалізації реформ.
2014	4,3	стабілізація національної грошової одиниці; сплата боргу; поповнення золотовалютних резервів
2015	6,7	
2016	1	

*Складено за даними Міністерства Фінансів України

Загалом за всі роки співпраці Україна отримала від МВФ близько \$27,8 млрд. Найбільші надходження коштів припали на 2009 і 2015 рр. З цих \$27,8 млрд. Україна вже виплатила \$17,6 млрд. Найбільші виплати припали на 2013 рік. Втім до повного розрахунку із Фондом ще далеко – Україні належить розплатитись за програмами 2010, 2014 і 2015 років [3].

Так, за даними таблиці видно, що однією з основних цілей кредитування МВФ в останні роки була саме стабілізація грошової одиниці України. Разом з тим, варто відмітити, що за період з 1994 - 2015 рр. гривня девальвувала у 12,5 разів. Тобто кредити МВФ мають значний вплив на вартість національної грошової одиниці України.

Варто зазначити, що кредити, отримані від МВФ, повинні використовуватись лише за їх цільовим призначенням, однак вони не направляються у розвиток реального сектору української економіки, а використовуються на покриття дефіциту бюджету та поповнення золотовалютних резервів.

Кредити, які виділяє МВФ Україні, розподіляються між двома реципієнтами: НБУ і бюджетом. Наприклад, у травні 2014 року Україна отримала від Фонду 3,2 млрд дол США, із яких 1,2 млрд дол США дісталось НБУ, а 2 млрд дол США надано урядові для потреб державного бюджету. У вересні 2014 від МВФ надійшло ще 1,4 млрд дол США, із яких 1 млрд було спрямовано в бюджет, а решту – НБУ [1].

Висновки. Підсумовуючи все вище зазначене, можна зробити висновок, що кредити МВФ реально не вирішують проблем недофінансування української економіки. З однієї сторони, якщо Україна відмовиться від допомоги МВФ, то не зможе розрахуватися з іншими зовнішніми боргами, які потрібно повертати кожного року. Але з іншої сторони спостерігається проблема нецільового використання цих кредитів, адже не повинен один кредит спрямовуватись на погашення попереднього. Ці гроші потрібно спрямовувати у виробництво, модернізацію виробничих потужностей, програми розвитку держави, що в кінцевому результаті призведе до економічного зростання країни в цілому. Лише тоді кредити МВФ можна буде вважати «позитивним впливанням» грошових коштів в економіку України.

Джерела та література

1. Історія співробітництва України та МВФ. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/mizhnarodne-spivrobotnictvo/mvf>.
2. Івашко О. А. Державний борг України у кризовий період та напрями його оптимізації / О. А. Івашко // Формування ринкової економіки в Україні. Збірник наукових праць Львівського національного університету імені Івана Франка, 2011. – Випуск 23, частина 1. – С. 274–278.
3. <http://texty.org.ua/d/imf/>

Буняк Н. М. – кандидат економічних наук
доцент кафедри менеджменту СНУ імені Лесі Українки
Окружко С. М. – студентка III курсу факультету
економіки та управління СНУ імені Лесі Українки

Методи прийняття управлінських рішень

Постановка проблеми. Прийняття управлінських рішень – це один з найскладніших етапів процесу управління, який вимагає від менеджерів високого рівня кваліфікації, конструк-

тивності мислення, вміння з великої кількості управлінських альтернатив вибрати оптимальну. Уміння приймати науково-обґрунтовані управлінські рішення, орієнтовані на максимізацію загального результату діяльності організації – це визначальна ознака ефективного менеджера. Ефективність управлінського рішення безпосередньо залежить від методів його обґрунтування та реалізації в організації.

Мета дослідження – розгляд методичних підходів до прийняття управлінських рішень.

Результати дослідження. Управлінське рішення – це результат вибору напрямку дій щодо розв'язання конкретної управлінської проблеми. Дуже часто управлінські рішення приймаються в умовах невизначеності, тобто відсутності достовірної та повної інформації про проблему чи завдання, а також обмеженого часу.

Загалом потреба в прийнятті управлінського рішення обумовлена як внутрішніми, так і зовнішніми чинниками. Імпульсом до їх прийняття є необхідність усунення проблеми, яка виникла в результаті діяльності організації.

Обґрунтування та реалізація управлінського рішення – це важлива та невід'ємна частина діяльності менеджера. У сучасній теорії та практиці менеджменту використовується велика кількість різноманітних методів прийняття управлінських рішень, це обумовлено тим, що існує багато чинників, які впливають на цей процес. Для підвищення ефективності їх практичного використання вони об'єднані в певні групи. Водночас слід відмітити, що в економічній літературі відсутній загальноприйнятий підхід до їхньої класифікації.

Зокрема, Малиновський В. Я. пропонує виділити дві групи методів прийняття управлінських рішень залежно від їх здатності охопити процес вироблення рішення: загальні (охоплюють усі етапи процесу прийняття рішення), і локальні (застосовуються на одному чи кількох етапах), які у свою чергу поділяються на формальні (формально-математичні) та неформальні (інтуїтивно-логічні) [1].

Тодосійчук В. залежно від способу обґрунтування управлінських рішень розподіляє методи на кількісні (застосовуються тоді, коли чинники, які впливають на прийняття управлінського рішення можна кількісно виміряти) та якісні (застосовуються тоді, коли чинники, які впливають на прийняття управлінського рішення не можна кількісно виміряти) [3].

Скібіцька Л. І. та Скібіцький О. М. до методів прийняття рішень відносять неформальні методи (базуються на аналітичних здібностях, досвіді, інтуїції менеджерів, які безпосередньо приймають управлінське рішення), колективні методи (передбачають залучення широкого кола осіб до прийняття рішення), метод багаторівневого анкетування (метод Дельфі), кількісні методи (основою прийняття управлінського рішення є опрацювання великої кількості інформації за допомогою електронно-обчислювальної техніки) [2, с.251].

Загалом прийняття управлінського рішення – це складний творчий процес. На нашу думку, основними чинниками, якими повинні керуватись менеджери при виборі методів прийняття управлінських рішень, є: умови прийняття рішення, наявні інформаційні обмеження, ризик, особисті якості, час, відведений на прийняття рішення.

Висновки. Отже, проблема вибору менеджером методу прийняття рішення в конкретній управлінській ситуації є однією з найважливіших в управлінському процесі. Разом з тим слід відмітити, що менеджер повинен знати сильні та слабкі сторони кожного з методів і вміти обирати оптимальний з них з урахуванням управлінської проблеми, що виникла, і власного досвіду.

Джерела та література

1. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. / В. Я. Малиновський. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: Атіка, 2003. – 576 с.
2. Скібіцька Л. І. Менеджмент : навч. посіб. / Л. І. Скібіцька, О. М. Скібіцький. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 416 с.
3. Тодосійчук В. Класифікація методів обґрунтування управлінських рішень [Електронний ресурс] / В. Тодосійчук. – Режим доступу : http://sophus.at.ua/publ/2012_12_11_12_kampondilsk/sekcija_7_2012_12_11_12/klasifikacija_metodiv_ob_runtuvannja_upravlinskikh_rishen/17-1-0-383

Старчук О. В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін СНУ імені Лесі Українки

Андрійчук Б. І. – студент II курсу юридичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Сім'я як культурна цінність суспільства

Постановка проблеми. Як за зовнішнім нашим уявленням так і за внутрішнім її виявом сімейний затишок загалом найхарактерніше відображає багатство здобутків фольклористики, світоч історії (часопину) кожного етносу та множинність витоків-черпань із скарбниць нашого «сокровенного» істинного та духовного у чуттях пізнання «перших кроків» [1].

Різні джерела (приміром, описи сучасників) додають ще більшу красу і внутрішню глибину змісту культурної цінності сім'ї, ціннісне розгалуження якого (що супроводжується й у цій науковій праці) [2] є пріоритетною для подальшого детального вивчення цілтю у дослідженні та аналізі поєднання навколишніх відносин із їхньою твірною ознакою, первинним та основним осередком суспільства та його культури – сім'єю.

Мета дослідження. Метою статті є виявлення наявного фундаменту сімейних відносин та дослідження їх розширення, збереження та тлумачення.

Результати дослідження. Сім'я етимологічно уже відома своєю особливістю. Споріднене із поняттям «сім'я» є категорія «шлюб», яке бере свій початок від давньослов'янського слова «сьлюб», «сьлюбитись», що в ряді слов'янських мов може означати брататись, домовитися, але дуже щиро, урочисто. Згодом поняття «сім'ї» (деякі його поняттєві концепції) санкціонувалося та «оформилося» у змістовому наповненні різних норм, де його ще можна зустріти (ст. 3 Сімейного кодексу України) і до тепер.

Згідно ст. 3 СК України сім'я є первинним та основним осередком суспільства, вона об'єднує [1], а своїми проявами спонукає замислитися й іншими очима глянути на сучасний світ [3]. Або ще світ-осередок, де вирішення багатьох насущних питань соціального буття полягає в джерелах їх існування, а пошуки оптимальних шляхів їх знаходження увінчуються зверненнями до первісного, до ества людини, її ставлення до довкілля, гармонізації її внутрішнього світу, – у збереженні гуманності й моральності у системі: людина – Вищесвіт, людина – інша людина, людина – природа, людина – її внутрішній світ, людина – її творчість тощо [2].

У зв'язку з цим багато цікавого й корисного дає велика кількість народно-педагогічного матеріалу, котрий так часто зачерпується напрацюваннями сьогодення, у збірниках, польових дослідженнях, етнографічних матеріалах, зібраних етнографами, фольклористами ХІХ–початку ХХ століття [2].

Проте зміст, суть узагальнюючого (універсального) характеру, де простежувався б розвиток поглядів поняття сім'ї, перебуває в особливому виді художньої творчості людства як фольклор, у його збагаченні та звичайності, зокрема у цьому витворі – народній казці.

Сталість типового і традиційного над індивідуальним – зуніверсальне цей вид художньої прози, який попри всі історичні перипетії, як колись, так і сьогодні, усюди і у всіх народів, відображає, відшліфовані багатьма поколіннями думки і прагнення, по суті, одні й ті ж самі – істина, добро, краса. А ці цінності та ідеали у колективному всетворі, живучи і розвиваючись, усно передаючись і еднаючи з покоління в покоління, виказують дещо «сімейне» – спільність усього етносу [3].

Натхненність народною мудрістю, пройнятість чимсь життєдайним, людяним висвітлює у казці основу для побудови універсальної моделі світу. До того ж, ставлячи слухача на місце головного героя, казкар створює начало, коли на прикладах, що повторюються у різних варіаціях, персоніфікується сімейне коло – справжня ближня взаємність шириться разом із ним. Цілковите первісне джерело виникнення етномакросоціології та багатьох інших наук (на мікрорівні) [2].

Антропологія казки, її людиновідображення має особливу форму вираження, що є художньою й опосередкованою, а її первісне значення, пройшовши через час, розвинулось у різних своїх варіантах, функціонуючи на розмаїтих теренах духовної культури. Це антро-

поморфні мотиви мистецтва та усіх розширено значеннєвих культурних цінностей нас людей [2]. За способом втілення, сприйняття чи своєрідного чуття цінності розмаїтості культур тільки зближують «знайомість» нас із нами та іншими, єднаючись із сродністю розкриття тої чистої самотності та тим, що пишуть тільки у казках (те, що знаємо ми) [1; 2; 3].

Висновки. Отже, система розгалужених родинних взаємин (дуже колоритно у всіх своїх проявах) репрезентує сув'язь Людини з навколишнім світом (з її ближніми), того усього, що ми дослухаємося і якомога більше бажаємо. Сім'я – це те що творить людина, а навколо це витвори, створеної Сім'ї з великої літери.

Джерела та літератури

1. Мусаві С. К. Формування і функціонування сучасної іранської сім'ї як соціального інституту: автореф. дис... канд. соціол. наук: спец.: 22.00.03 / С. К. Мусаві. – К., 2004. – 17 с.
2. Мушкетик Л. Г. Антропоцентризм народної казки українських Карпат: оповідна традиція українців та угорців: автореф. дис. ... д-ра філол. наук: спец.: 10.01.07 / Л. Г. Мушкетик. – К., 2011. – 40 с.
3. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. – Електронні дані. – Київ : НБУВ, 2013-2016. – Режим доступу: www.nbuv.gov.ua (дата звернення 29.03.2017) – Назва з екрана.

Фідря Ю. О. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та процесу СНУ імені Лесі Українки
Багнюк С. Б. – аспірант юридичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Проблеми використання аудіовізуальної психофізіологічної діагностики особи

Постановка проблеми. У сучасній європейській юридичній професії доволі широкого розвитку та поширення набрало вивчення наукового методу, що створений саме для пізнавальної діяльності в процесі аудіовізуальної психофізіологічної діяльності людини. Йдеться, насамперед, про використання поліграфа у правозастосовній практиці вітчизняних правоохоронних органів, а також застосування методу мікроемоцій.

Метою дослідження є аналіз процесуальних аспектів сучасної концепції наукового забезпечення аудіовізуальної психофізіологічної діагностики людини.

Результати дослідження. Поліграф (грецькою *poli* – багато, *graphos* – пишу) – багатоканальний психофізіологічний пристрій, призначений для реєстрації та запису у реальному часі показників емоційного напруження, що виникає у відповідь на інформацію у вигляді слів, словосполучень, малюнків, фотокарток [2, 8]. Поліграф – багатоцільовий прилад, призначений для одночасної реєстрації дихання, кров'яного тиску, біоелектричних (мозку, серця, скелетної і гладкої мускулатури і т.п.) та інших фізіологічних процесів [1, 100].

Я.М. Ковч зазначає, що поліграф – це багатоканальний реєстратор, який фіксує зміни фізіологічних параметрів організму, пов'язаних з виникненням стресових реакцій у відповідь на емоційно значимі питання. Цілий ряд психофізіологічних параметрів (частота пульсу та дихання, артеріальний тиск тощо) вимірюються спеціальними датчиками, що з високим ступенем точності дозволяє диференціювати реакцію особи на важливі питання [3].

Необхідно зауважити, що у окремих державах існують вимоги щодо обов'язкового проходження перевірок на «детекторі брехні» для державних службовців. У деяких країнах на урядовому рівні серйозно розглядають питання введення таких вимог з метою запобігання та виявлення серед державних чиновників фактів корупції, розголошення державної таємниці, різних протиправних дій, особливо пов'язаних з терористичною діяльністю.

В. Ф. Якутко звертає увагу на те, що в багатьох країнах існують законодавчі акти, що регламентують застосування поліграфа. В Україні, на думку окремих народних депутатів, поява закону про поліграф теоретично можлива, але практично не потрібна. Застосування поліграфа не суперечить українському законодавству і довести неправомірність використання детектора, спираючись на існуючу законодавчу базу, на сучасному етапі дуже складно, особливо якщо його застосовують за згодою претендента (наприклад, при оформленні на роботу працедавець рекомендує кандидату пройти тестування на детекторі). Прихильники застосування поліграфа стверджують, що, якщо Україна йде у світовий ринок і світові організації, то повинна ухвалити закони, що будуть регламентувати застосування поліграфа [4].

О. І. Мотлях доводить, що співвідношення країн, в яких застосування поліграфа при розкритті та розслідуванні злочинів передбачене на нормативно-правовому рівні, та країн, в яких застосування поліграфа здійснюється в загальному порядку, в діяльності правоохоронних органів є наближено однаковими [5, с. 172].

Необхідно звернути увагу на те, що головною проблемою використання поліграфа у правозастосовній практиці є відсутність можливості провести повторну експертизу. Зрештою на сьогодні опитування з використанням поліграфа проводяться здебільшого відомчими спеціалістами в МВС і Мін'юсті, але при цьому немає альтернативних центрів судової експертизи, в яких можна було б провести такий вид експертизи [1, с. 104–105].

Окрім поліграфа пізнавальний метод аудіовізуальної психофізіологічної діагностики людини включає в себе і використання такого методу, який уже набув широко загалу в таких провідних країнах світу, як США, Велика Британія та інших країнах Європи. Цей метод отримав назву мікроемоції, який знайшов своє відображення у працях видатного англійського науковця, психолога Пола Екмана («Збреш мені, якщо зможеш», або ж «Теорія брехні»).

Принцип даного методу не дуже істотно відрізняється від принципу дії поліграфа. Відповідно до теорії Пола Екмана, брехуна можна розпізнати за його мімікою, жестами, невербальною поведінкою. При цьому мікроемоції – це найважливіша складова його теорії. Жести і невербальну поведінку з легкістю можна контролювати і при цьому не давати ніяких шансів запідозрити обман. Проте мікроемоції, будучи складним біологічним процесом, майже нікому не підвладні повною мірою. Самі по собі вони доволі відомі: страх, сум, радість, гнів, відраза, здивування, зневага. За роки користування ними групи м'язів, що контролюють наші емоційні рівні на обличчі, набули рефлекторного типу існування. Це означає, що яким би майстерним обман не був, його розкриє всім наше обличчя.

Проблема полягає в тому, що сам мікровираз – це емоційна пульсація м'язів на нашому обличчі, яка триває доволі невеликий проміжок часу, близько однієї мілісекунди. За теорією Пола Екмана, мікровираз цих емоцій здатні помічати лише деякі люди, так звані обдаровані, наділені особливим талантом бачити більше, ніж інші, і сприймати емоційні рівні краще, ніж інші люди.

Висновок. Враховуючи усе вище зазначене, слід говорити про доцільність використання наведених засобів аналізу, які надають

інформацію про достовірність свідчень і показань особи. Також доцільно врегулювати на законодавчому рівні як використання таких засобів, так і залучення незалежних спеціалістів, які володіють необхідними знаннями в даній галузі.

Джерела та література

1. Свободный Ф.К. Проблемы применения опросов с использованием полиграфа в деятельности правоохранительных органов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.elib.altstu.ru/elib/books/Files/pv2006_03_1/pdf/100free.pdf
2. Морозова Т. Р. Використання комп'ютерних поліграфів у кадровій роботі органів і підрозділів внутрішніх справ України: навч.-метод. посіб. / Т. Р. Морозова, І. О. Моцонелідзе, Д. З. Моцонелідзе; за ред. Красюка І.П. – К.: Атіка, 2006. – 120 с.
3. Ковч Я. М. Проблемні питання використання поліграфа в розшуку безвісно зниклих осіб / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pis/2009_5/Kovch.pdf.
4. Якутко В. Ф. Особливості використання поліграфа в Україні [Електронний ресурс] / Якутко В. Ф. – Режим доступу: <http://www.vuzlib.com/content/view/1520/92>.
5. Мотлях О.І. Нормативно-правове регулювання використання поліграфа правоохоронними органами зарубіжних країн [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VAPSV_pdu/2011_4/St_32.pdf

Басок О. В. – студентка 7 курсу
юридичного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Гусак А. П. – кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального
права і процесу

Інститут необхідної оборони у кримінальному законодавстві США

Постановка проблеми. Право на захист – це один із найважливіших юридичних інститутів без якого людині не можливо гарантувати безпеку свого життя і здоров'я, недоторканності власного житла. Одним із видів права на захист є право на необхідну оборону, закріплене у багатьох міжнародних актах та визнане світовою спіль-

нотою природним і невідчужуваним, абсолютним правом людини. Актуальність теми в тому, що питання необхідної оборони часто стає предметом дискусій між науковцями та у соціумі. Для подальшого розвитку та вдосконалення, даний інститут необхідно дослідити на прикладі держави, де право необхідної оборони є достатньо дослідженим та деталізованим.

Мета дослідження. Метою дослідження є вивчення інституту необхідної оборони у кримінальному законодавстві Сполучених Штатів Америки для можливості запозичення позитивного зарубіжного досвіду в національне законодавство.

Результати дослідження. В Україні право на захист та необхідну оборону гарантується Конституцією України та Кримінальним Кодексом України.

Так, статтею 27 Конституції України передбачено, що кожна людина має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. [1, 9]

Кримінальний Кодекс України у статті 36 дає визначення інституту необхідної оборони. Необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони. [2, 17]

За кримінальним законодавством США необхідна оборона характеризується як «захист» та входить до системи обставин захисту від обвинувачення. Так як Сполучені Штати Америки мають дворівневу правову систему, зумовлену федеративним устроєм держави (правова система федерації та правова система конкретного штату, які паралельно взаємодіють між собою), то даний інститут потрібно розглядати шляхом дослідження норм загального федеративного Примірного Кримінального кодексу США та норм кримінальних кодексів декількох штатів.

Примірний КК США зазначає декілька видів захисту як правомірної поведінки, пов'язаних із застосуванням насильства (сили): при самозахисті; для захисту інших осіб; для захисту майна; при виконанні закону. Також вказується, що застосування насильства до

іншої особи або у відношенні іншої особи може бути визнано правомірним, якщо діяч припускає, що таке насильство є безпосередньо необхідним для його самозахисту проти неправомірного насильства з боку цієї особи в даному випадку [3, 63]

Якщо говорити про законодавство штатів, то згідно з КК штату Техас «Особа вправі застосовувати силу проти іншого тоді і в такій мірі, коли вона розумно вважає, що ця сила негайно необхідна для захисту від застосування чи спроби застосування незаконної сили. Переконання діяча про те, що застосована сила була негайно необхідною, як передбачається в цьому пункті, буде розумним» [4, 121]

Відповідно до КК штату Нью-Йорк застосування смертельної фізичної сили можливо, коли особа, що захищається, розумно передбачає, що нападник застосовує або ось-ось почне застосовувати смертельну фізичну силу, а також у випадках: коли особа вчиняє або намагається вчинити вбивство, викрадення людини, зґвалтування чи пограбування; коли особа намагається вчинити проникнення до житла, якщо особа, на яку напали, знаходиться у своєму житлі і не є початковим агресором; якщо особа, на яку напали, є працівником поліції, посадовою особою, що наглядає за дотриманням громадського порядку, або особою, яка першою надала допомогу. [4, 110]

Висновки. Узагальнюючи можна зробити висновок, що американське законодавство досить широко та детально характеризує інститут необхідної оборони, так як регламентується нормами як федерального рівня так і на рівні штатів. Крім того, норми побудовані таким чином, щоб бути зрозумілими усім верствам населення, що надає більше ініціативи громадянам у застосуванні права на захист. Вважаємо, що надання широкої ініціативи громадянину при здійсненні ним права на необхідну оборону, його розширення та конкретизація повинно стати одним із напрямків сучасної кримінально-правової політики української держави.

Джерела та література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 53.
2. Кримінальний кодекс України від 6 квітня 2001 р. – № 16. – ст. 231.
3. Миронов С. И. Необходимая оборона по уголовному праву Англии и США: особенности регулирования / С. И. Миронов // Государство и право. – 2002. – №6.
4. Хохлова І. В., Шем'яков О. П. Кримінальне право зарубіжних країн:
5. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 256 с.

Крикунов О. В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу СНУ імені Лесі Українки
Білоус І. О. – студентка III курсу юридичного факультету СНУ ім. Лесі Українки

Зняття інформації з електронно-обчислювальних систем як негласна слідча (розшукова) дія

Постановка проблеми. полягає у тому, що зняття інформації з електронних інформаційних систем є новелою КПК України, яка ще не отримала теоретичного аналізу та практичного досвіду застосування.

Метою статті є з'ясування особливостей проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії як зняття інформації з електронно-обчислювальних систем.

Результати дослідження. На сучасному етапі розвитку суспільство стає все більше залежним від роботи комп'ютерних систем для автоматичної обробки інформації. Це стосується різних сфер діяльності людини. Усі найважливіші функції, так чи інакше, здійснюються з використанням комп'ютерів, автоматизованих систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку [6].

У Кримінальному процесуальному кодексі України зокрема передбачена така негласна слідча дія, як зняття інформації з електронних інформаційних систем. Відповідно до ч.1 ст. 264 КПК України пошук, виявлення і фіксація відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частинах, доступ до електронної інформаційної системи або її частини, а також отримання таких відомостей без відома її власника, володільця або утримувача може здійснюватися на підставі ухвали слідчого судді, якщо є відомості про наявність інформації в електронній інформаційній системі або її частині, що має значення для певного досудового розслідування [2].

Стаття 1 ЗУ «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах» від 5 липня 1994 р. визначає, що під електронною інформаційною системою розуміється організаційно-технічна система, у якій реалізується технологія обробки інформації з використанням технічних і програмних засобів [5].

За своєю архітектурою електронні інформаційні системи можуть бути як локальними, в яких всі їх компоненти знаходяться на одному комп'ютері, так і розподіленими, в яких компоненти розподілені по

кількох комп'ютерах. Розподілені електронні інформаційні системи, у свою чергу, розділяють на файл-серверні інформаційні системи та клієнт-серверні інформаційні системи [3 , 582].

Зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин може здійснюватися як шляхом безпосереднього фізичного доступу до них фахівцями уповноважених підрозділів правоохоронних органів, так і шляхом програмного проникнення. Негласне зняття інформації із засобів електронно-обчислювальної техніки полягає у застосуванні засобів спеціальної техніки із великими ресурсами оперативної та довгочасної пам'яті, яка забезпечує повне копіювання інформації із жорсткого диска та інших електронних носіїв інформації підозрюваного, обвинуваченого, що можуть містити інформацію, яка має значення у кримінальному провадженні[4 ,658].

Перед зняттям інформації з електронних інформаційних систем слідчий пред'являє ухвалу слідчому судді про дозвіл на проведення вказаної слідчої дії та доступ до необхідної для справи інформації. У разі відмови виконати його вимоги слідчий застосовує сам чи з допомогою спеціаліста заходи подолання системи захисту та проводить пошук, виявлення і фіксацію відомостей, що містяться в електронній інформаційній системі або її частинах у примусовому порядку [1 , 152].

За результатами проникнення до електронної інформаційної системи складається протокол із дотриманням вимог статті 104-107, 252 та 265 КПК, до якого долучаються додатки у вигляді носіїв інформації, отриманої за результатами проведення цієї негласної слідчої дії. [4,659]

Також чинний КПК передбачає зняття інформації з електронних інформаційних систем або їх частин без дозволу слідчого судді, якщо доступ до них не обмежується їх власником, володільцем або утримувачем або не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту. (ч.2 ст. 265 КПК) [2] Так, як зазначає В.М. Тертишник, для зняття інформації, розміщеної на загальнодоступних соціальних сайтах Інтернету, дозволу слідчого судді чи прокурора не потрібно, оскільки в цьому разі не відбувається втручання у приватне спілкування чи приватне життя. Розміщена там інформація є публічною і може фіксуватись при проведенні слідчого огляду. [7]

Особливість об'єкта дослідження даної теми також полягає у необхідності залучення до проведення цієї слідчої дії спеціаліста - фахівця у сфері комп'ютерних технологій.

Висновки. Зняття інформації з електронних інформаційних систем набуває широкого поширення у практиці правозастосування, що

пояснюється широким використанням комп'ютерної техніки майже в усіх сферах суспільного життя, а досліджувана негласна слідча (розшукова) дія дозволяє правоохоронним органам ефективно розслідувати злочини. Разом з тим, вона пов'язана із втручанням у таємницю приватного життя, тому потребує обов'язкового судового контролю.

Джерела та література

1. Зняття інформації з електронних інформаційних систем: новели Кримінального процесуального кодексу України та євростандарти [Електронний ресурс] / В. Г. Уваров // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2013. – № 3. – С. 148–153. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_3_24
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. Гончаренка В. Г., Нора В. Т., Шумила М. Є. – К.: Юстиніан, 2012. – 1224 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1 / О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.
5. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах / Верховна Рада України; Закон від 05.07.1994 № 80/94-ВР
6. Судова практика розгляду справ про злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем та комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку/ Узагальнення Верховного Суду України/ офіційний веб-сайт Верховного суду України
7. Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України. Видання 12-те доповн. і перероб. – К.: Алерта, 2016. – 810 с.

Назарук О. І. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу СНУ імені Лесі Українки
Бойчук Ю. В. – студентка ІV курсу юридичного факультету СНУ імені Лесі Українки

**Напрями вдосконалення ідентифікаційної
судово-балістичної експертизи**

Постановка проблеми. Дедалі більше злочинів вчиняються із застосуванням вогнепальної зброї. Це пов'язано з тим, що ринок вогне-

пальної зброї став ліберальнішим, а також з'явилося більше можливостей для отримання зброї незаконним шляхом. В сучасних умовах боротьби із різного роду злочинами, вчиненими із застосуванням вогнепальної зброї, все більшого значення набуває криміналістична ідентифікаційна експертиза, яка є одним із видів судово-балістичної експертизи – дієвий засіб боротьби з озброєною злочинністю [1, с. 296].

Значний внесок у розвиток судової балістики зробили В. Черваков, С. Кустанович, Б. Комаринець, Ю. Кубицький та ін.. Сучасний стан ідентифікаційної судово-балістичної експертизи, незважаючи на таке її важливе значення у боротьбі зі злочинністю, залишає бажати кращого, що обумовлює актуальність піднятого питання.

Якщо проаналізувати відповідну нормативно-правову та науково-теоретичну базу, а також практику здійснення ідентифікаційних судово-балістичних експертиз, можна зробити висновок про наявність значної кількості проблем у даній сфері. Тому **метою** статті є пошук засобів та методів для покращення проведення ідентифікаційних судово-балістичних експертиз.

Результати дослідження. Зокрема, на сьогодні під час проведення балістичних досліджень у спеціалістів виникають проблеми не тільки прикладного або методичного, а й нормативно-прикладного характеру. Крім того, із збільшенням незаконного обігу вогнепальної зброї виникла необхідність вирішення нових класифікаційних завдань [3, с.131].

Комплексне забезпечення сучасної судової балістики неможливе без використання балістичних обліків (кулегільзотек). Тому, в першу чергу, основна проблема полягає в підвищенні їх ефективності та функціонування. Вирішення цієї проблеми пов'язане із запровадженням в експертну практику високопродуктивних автоматизованих інформаційно-пошукових систем [3, с. 134].

З метою полегшення роботи судового експерта в галузі балістики будь-якій державі варто вживати відповідних превентивних заходів щодо попередження скоєних злочинів із застосуванням вогнепальної зброї. Превентивними заходами, на прикладі нашої держави, було б першочергове обладнання обласних експертних установ автоматизованими балістичними системами з оперативними та якісними сканерами і мікроскопами, потужними серверами для обміну даними між різними криміналістичними установами у системі реального часу [2, с. 228].

Варто також акцентувати увагу на необхідність оновлення методик криміналістичного дослідження. Таке оновлення має здійснюватися за двома напрямками:

- 1) удосконалення загальної методики експертного дослідження зброї;
- 2) розробка й удосконалення методик експертного дослідження окремих різновидів зброї (у тому числі новітніх).

У судово-балістичній експертизі донині не існує систематизованих на наукових засадах довідково-інформаційних фондів, які містили б необхідні дані про найбільш розповсюджені об'єкти, немає також остаточно сформованих інформаційно-пошукових баз і систем для оперативного надання експертам даних, що забезпечували б успішне виконання досліджень.

Система інформаційного забезпечення судово-балістичних експертиз у повному обсязі повинна містити такі види забезпечення:

- 1) нормативну базу з питань, які підлягають розв'язанню судово-балістичною експертизою;
- 2) інформаційно-довідникову базу, яка має складатися з натурних колекцій, підбірок літератури з питань балістики й судово-балістичної експертизи;
- 3) фонд експертних висновків: типові експертні висновки; експертні висновки з оригінальних досліджень [4, с.243-244].

Висновки. Насамкінець, слід зазначити, що тенденції вдосконалення ідентифікаційної судово-балістичної експертизи потребують подальших наукових досліджень. Як відомо, багато злочинів вчиняються з застосуванням вогнепальної зброї. Тому важливо розвивати судову балістику, застосовувати нові технології в процесі судово-балістичної експертизи.

Джерела та література

1. Арешонков В. В. Сучасний стан, можливості та тенденції вдосконалення ідентифікаційної судово-балістичної експертизи / В. В. Арешонков // Теорія та практика судової експертизи і криміналістики. Збірник наукових праць. – № 9 – Х.: Право, 2009. – С. 296–302
2. Матвієнко С. Ідентифікаційне дослідження вогнепальної зброї як засіб превентивної боротьби із проявами тероризму / С. Матвієнко, Д. Шевченко. – К.: Національна академія прокуратури України, 2016. – 432 с. – С. 227–229 с.
3. Мельник Р. В. Судова балістика: класифікація та сліди вогнепальної зброї, огляд вогнепальної зброї / Р. В. Мельник, І. А. Голдинський, В. А. Гамера // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 5. – С. 131–134.
4. Мельник Р. В. Щодо питання про АБІС «ТАИС» як допомогу під час проведення судово-балістичних досліджень / Р. В. Мельник, І.А. Голдинський, В. А. Гамера // Порівняльно-аналітичне право. – 2016. – № 44. – С. 243–246.

Брунець Ю. В.

Правова природа трудового договору і цивільно – правового договору у сфері реалізації права на працю

Постановка проблеми Одним із наслідків, пов'язаних із змінами у структурі ринку праці, організації праці та неефективним застосуванням законодавства, є поширення категорії працюючих, які насправді є найманими працівниками, але позбавлені захисту у рамках трудових відносин через укладення цивільно-правових договорів, пов'язаних із працею. У таких умовах залишається актуальним питання про відмінності трудового договору від цивільно-правових договорів про працю,

Мета даної статті полягає в тому, щоб розглянути правову природу трудового і цивільного договорів у сфері реалізації права на працю .

Результати дослідження. Відповідно до ч. 1 ст. 43 Конституції України, кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Положення ст. 43 Конституції України сформульоване на підставі ст. 23 Загальної декларації прав людини, у ч. 1 якої вказано, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття. Працівники реалізують право на працю шляхом укладання трудового договору про роботу на підприємстві, в установі, організації або у фізичної особи [1, с. 23] Але це не єдина форма реалізації права на працю. Виникнення роботи може здійснюватися і за цивільно – правовим договором .

Деякі науковці розглядають трудовий договір як різновид цивільно – правового договору . Це зумовлено тим , що трудовий договір має певні ознаки, які притаманні також і цивільно-правовому договору. Так, із законодавчого визначення трудового договору випливає, що він завжди є двостороннім та взаємним (ст.21 КЗпП). Його сторонами є роботодавець і працівник, які пов'язані взаємними правами та обов'язками. Що стосується оплатності чи безоплатності, то виконання працівником функції, обумовленої трудовим договором, з позиції цивільного права є його матеріальним наданням робото-

давцю, що тягне за собою зустрічне обов'язкове майнове надання з боку роботодавця у вигляді виплати працівнику заробітної плати за виконану роботу, виготовлену продукцію або відпрацьований робочий час . [2]

Але трудовий, і цивільно – правовий договір мають певні відмінності між собою. Зокрема, предметом трудового договору є виконання працівником певної роботи, визначеної угодою сторін трудової функції. Працівник зобов'язується виконувати певну роботу або займати певну посаду в організації, а роботодавець зобов'язується забезпечити його цією роботою, надавати засоби виробництва, обладнання, механізми тощо, давати конкретні завдання. Роботодавець має право доручити працівнику виконання будь-якого завдання в межах роботи, обумовленої трудовим договором. Водночас предметом цивільного договору про працю є матеріалізований продукт праці або завдання одноразового характеру. Тобто предметом такого договору є кінцевий результат праці (побудова будівлі, підготований бухгалтерський облік тощо). Трудовий договір укладається на не визначений строк, а також може містити визначений строк (ст 23 КЗпП) і припиняється на підставах визначених законом. Тоді як цивільно – правовий договір про працю укладаються щодо виконання певної роботи і вичерпуються виконаною роботою (послугою, продукцією). [3, с. 125]. Існує відмінність і в суб'єктивному складі даних видів договорів . Трудовий договір повинен виконуватись лише людиною . Це обумовлено предметом трудового договору , тобто це є реалізація здатності людини до праці, то зрозуміло, що ця властивість трудового договору може бути реалізована тільки самою людиною, і доручити реалізацію своєї власної здатності до праці іншій особі людина не може. А в цивільно – правовому договорі стороною може бути не лише людина, а й юридична особа .

Дані види договорів відрізняються між собою також і порядком укладення, зміни та припинення. Цивільно-правові договори укладаються за угодою сторін, з дотриманням принципів добровільності та рівності сторін та припиняють свою дію на підставах, визначених цивільним законодавством. А укладення, зміна та припинення трудового договору регулюється нормами трудового законодавства . З певними категоріями осіб роботодавець зобов'язаний укласти трудовий договір. Припинення трудового договору відбувається за підставами та у порядку, передбачених законодавством [4, с. 154].

Висновки. Отже, трудовий договір був і залишається у сучасних соціально-економічних умовах основною формою реалізації права на працю. Крім трудового договору право на працю реалізується і цивільно – правовим договором. Між цивільно – правовим договором і трудовим договором крім спільних рис, існують певні відмінності. Головна відмінність трудового договору від цивільно-правових договорів полягає в його глибокій соціальній природі, що дозволяє розглядати його як засіб забезпечення трудових прав та інтересів працівників, поширювати на працівників гарантії, передбачені чинним трудовим законодавством.

Джерела та література

1. Слома В. М. Трудовий договір як підстава виникнення трудових правовідносин / В. М. Слома // Наука і практика. – 2010. – № 8. – с. 22–26.
2. Науково-практичний коментар / <http://radnuk.info>.
3. Труба В. І. Юридична природа трудового договору в умовах ринкової економіки / В. І. Труба // Правова держава. – 2015. – № 19. – с. 123–128.
4. Римар І. А. Правова природа трудового договору як основної підстави виникнення індивідуальних трудових відносин / І. А. Римар // Науковий вісник. – 2004. – № 9. – с. 153–155.

Попович Н. Р. – студентка II курсу
юридичного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Герасимчук Л. О. – студентка II курсу

юридичного факультету

СНУ імені Лесі Українки

До питання одностатевих шлюбів

Постановка проблеми. Вже не перший рік у суспільстві постає питання про легалізацію одностатевих відносин. Це питання залишається на даний момент найбільш обговорюваним серед сучасної молоді, і тому немає єдиного варіанту вирішення цієї проблеми.

Метою дослідження є вироблення концептуальних підходів до вирішення проблеми одностатевих шлюбів й на цій основі вироблення пропозицій, спрямованих на вдосконалення правового регулювання сімейних відносин з метою реалізації засадничих ідей одностатевості права.

Результати дослідження. Довгий час одностатеві відносини переслідувались. Такі відносини у СРСР вважались протиправними, тобто такими, що суперечили моральним засадам суспільства. Тисячі осіб нетрадиційної орієнтації ставали жертвами вбивств, катувань, знущань і примусового психічного лікування. Тут варто пригадати і такий факт, що у 1928 р. нацистські ідеологи фашистської Німеччини заявили: «нашими ворогами є всі ті, хто вважає, що може існувати любов між чоловіком і чоловіком, жінкою і жінкою».

Вже в перші роки правління Гітлера лесбійки, гомосексуали, бісексуали були проголошені «сексуальними дегенератами». Чоловіків засуджували за кримінальною статтею «мужолозтво» (анальний статевий акт), жінок – за сфабрикованими звинуваченнями в асоціальних діях, комуністичній пропаганді тощо.

Жертвами репресій у нацистській Німеччині стали близько 200 тис. чоловіків та жінок гомосексуальної орієнтації, з них близько 15 тис. осіб закатовано у таборах Освенціма та Бухенвальда. За допомогою електрошоку, гормональних препаратів, хірургічних втручань нацисти намагалися «вилікувати» гомосексуальність. Такі переслідування були до 1990-х років [1].

До цього моменту також у Кримінальному кодексі існувало покарання за добровільні гомосексуальні контакти, проте парламент України після проголошення незалежності країни одним з перших законодавчих актів 12 грудня 1991 року скасував це (з того моменту в чинності залишалися положення, що передбачали покарання за насильницький гомосексуальний секс або у відношенні неповнолітніх).

Питання легалізації одностатевих відносин все більше і більше набирало обертів. Так, першою у світі країною, що легалізувала одностатеві шлюби, стали Нідерланди. Закон, що дозволяє одностатеві шлюби і усиновлення дітей такими сім'ями, діє з квітня 2001 року. Для здійснення цього права введені деякі обмеження. Гомосексуалісти можуть укласти цивільний шлюб шляхом звичайної церемонії у мерії, як і різностатеві пари [2]. Ця країна не стала єдиною, яка легалізувала подібні відносини, серед таких країн є і Бельгія, Іспанія, Канада та ін.

Що стосується України, то відповідно до ч. 1 ст. 21 Сімейного кодексу України (далі – СК України) шлюбом є сімейний союз жінки та чоловіка, зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану [2].

Тому, якщо чинним сімейним законодавством чітко визначено, що шлюб є сімейним союзом саме жінки та чоловіка, то одностатевий шлюб в Україні не має жодних правових наслідків.

Проте в ст. 26 СК України, яка вказує на осіб, які не можуть перебувати у шлюбі між собою не зазначено осіб однієї статі. Тобто формально закон не дозволяє (ст. 21 СК України) і не забороняє (ст. 26 СК України) одностатеві шлюби [2]. Але в будь-якому випадку одностатевий шлюб не може бути зареєстрований у органі державної реєстрації актів цивільного стану. Навіть наявність фактичних відносин між такими особами не визнається державою і не породжує ніяких юридичних наслідків для них.

Висновки. На нашу думку, відносини осіб нетрадиційної орієнтації потрібно легалізувати, оскільки відсутність їхнього визнання породжує низку негативних наслідків для таких осіб. А саме, такі особи не вважаються подружжям, і як наслідок між ними не виникають права та обов'язки подружжя.

Зокрема, це стосується житлових, майнових прав, права на спадщину без заповіту і обов'язкову частку при спадкуванні, права на частку спільної сумісної власності і т.д. Навіть за наявності законних засобів забезпечення деяких з цих прав, порядок їх забезпечення дуже ускладнений, в порівнянні з можливостями законного подружжя.

Окрім цього, на наш погляд, встановлюючи законний припис, що шлюб це союз чоловіка та жінки, порушуються принцип автономії волі учасників сімейних відносин, оскільки особа позбавлена можливості вибирати стать особи з якою їй реєструвати свої відносини.

Як би суспільство не ставилось до нетрадиційних відносин, ми повинні поважати вибір кожної особи і дати можливість реалізувати її право на створення сім'ї з тією особою, яку вона обрала, і створити всі необхідні умови для цього.

Джерела та література

1. До проблеми легалізації одностатевих шлюбів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justinian.com.ua/print.php?id=3256>.
2. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. із змінами і доповн. // Відом. Верх. Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135.
3. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.lgbt.org.ua/news/show_722/

Назарук О. І. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу СНУ імені Лесі Українки
Дмитрук С. Л. – студентка IV курсу юридичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Тактика проведення огляду місця події під час розслідування розбою

Постановка проблеми. Статистичні дані свідчать як про високий рівень злочинності в країні загалом, так і про зростання окремих видів кримінальних правопорушень, серед яких особливу небезпеку становлять розбої. Протягом 2015–2016 рр та упродовж трьох місяців 2017 р. суттєво зросла їх кількість. Так, тільки протягом трьох місяців 2017 р. на 24 % зросла кількість розбійних нападів, а рівень їх розкриття становить близько 50 % [1]. Підвищення рівня розкриття злочинів, зокрема розбоїв, на наш погляд, значною мірою залежить від професійного проведення першочергових слідчих (розшукових) дій, серед яких важливе значення має огляд місця події. Вагомий внесок у розробку наукових положень із зазначеної тематики зробили такі вчені, як О. Я. Баєв, А. І. Вінберг, В. І. Громов, Г. Ю. Жирний, В. І. Попов, Д. О. Турчин, М. Л. Цимбал.

Водночас актуальним залишається вивчення процесуальних і тактичних особливостей проведення огляду місця події щодо окремих видів злочинів з урахуванням положень чинного Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), сучасних досягнень юридичної науки, а також проблемних питань, що мають місце під час проведення та фіксації результатів вказаної слідчої (розшукової) дії. Розбій належить до найбільш тяжких видів злочинів проти власності. Його підвищена суспільна небезпека пов'язана з тим, що розбій посягає не лише на чуже майно, а й на життя та здоров'я потерпілого шляхом відкритого, незаконного, насильницького нападу на особу.

Метою статті є висвітлення окремих особливостей тактики огляду місця події під час розслідування розбійних нападів, дослідження типових помилок, що допускаються під час його проведення та фіксації.

Результати дослідження. Детальніше розглянемо окремі особливості тактики огляду місця події під час розслідування розбоїв. По-

перше, зазначимо про необхідність розширення меж огляду. Наприклад, якщо внаслідок нападу було викрадено сумочку або барсетку, злочинці зазвичай вивчають їх зміст неподалік від місця вчинення злочину, виймають з них цінні речі, а самі сумки, барсетки викидають. Тож слід провести ретельний огляд прилеглої місцевості з метою виявлення викинутих чи загублених злочинцем речей. Необхідно оглянути місця, з яких злочинець міг спостерігати за потерпілим, відстежувати шлях його пересування [3, с.65]. Про необхідність визначення меж та порядку проведення огляду зазначено в Інструкції «Про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події», затвердженій наказом Міністерства внутрішніх справ України від 3 листопада 2015 року № 1339.

У разі дослідження обставин розбійного нападу, вчиненого із застосуванням вогнепальної зброї, де є постраждалі, можуть залучатися до участі в проведенні огляду місця події працівники Експертної служби МВС України у складі спеціалізованої пересувної лабораторії. За фактами вчинення інших злочинів їх залучення є можливим за письмовим клопотанням керівника органу досудового розслідування або особи, що виконує його обов'язки [5].

Якщо розбій вчинено на відкритій місцевості, то під час огляду треба вилучати зразки ґрунту, рослинності, а з асфальту чи паркетної підлоги в закритому приміщенні – мікросліди пилу, бруду на липку плівку або зволожений фотопапір. У подальшому мікрочастинки можна використати як засіб установлення факту перебування злочинця на місці події [4].

Окрім зазначеного, особливу увагу слід приділяти пошуку й належному оформленню та фіксації слідів ніг, недопалків, сірників, пачок від цигарок, слідів транспортних засобів тощо. Якщо розбій вчинено у приміщенні, має бути докладено зусиль, щоб відшукати сліди рук, ніг, знарядь зламу замків, плями крові тощо. Якщо при нападі була застосована вогнепальна зброя, необхідно на місці події здійснювати пошук гільз, куль, дроби, пижів. За допомогою куль та гільз можна визначити вид, систему та калібр зброї, з якої стріляли, а також кількість зброї. Знайдені сліди застосування різної зброї є підтвердженням причетності до розбою групи осіб. Вилучення з місця події вказаних об'єктів дає змогу в подальшому ідентифікувати зброю, вилучену у осіб, підозрюваних у вчиненні розбою [3, с. 65].

Висновки. В ході нашого дослідження, ми дійшли висновку, що під час огляду місця розбійного нападу варто дотримуватись таких тактичних рекомендацій: а) здійснення огляду місця події якомога швидше; б) визначення меж огляду; в) з'ясування факту належності до події слідів і предметів, що є можливими носіями криміналістичної значимої інформації; г) ужиття заходів щодо збереження слідів та інших речових доказів, протоколювання, вилучення та дослідження об'єктів.

Джерела та література

1. Аналітична довідка про стан протидії злочинності, корупції та слідчу роботу на території України упродовж січня–квітня 2016 року. – К.: ГПУ. – 62 с.
2. Статистична інформація 2011–2015 рр. // Офіційний сайт (Генеральна прокуратура України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gp.gov.ua>
3. Лук'янчиков Б.Є. Сліди злочину – джерело інформації про його подію / Б.Є. Лук'янчиков, Є.Д. Лук'янчиков // Сучасні проблеми інформатизації органів внутрішніх справ України: мат-ли міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 15 березня 2001 р.). – К., 2002. – С. 64–73.
4. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: [наук.-практ. посіб.] / за ред. Н. І. Клименко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с
5. Яковіна О. Б. Огляд місця події під час розслідування грабежів і розбоїв, вчинених неповнолітніми / Яковіна О. Б. // Юридичний науковий електронний журнал. – К.: 2017. – с. 186–189.

Крикунов О. В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу СНУ імені Лесі Українки
Кравець Б. С. – студентка III курсу юридичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Особливості проведення слідчих дій з участю неповнолітніх

Постановка проблеми. Актуальність досліджуваної проблеми полягає в тому, що адаптація кримінального процесуального законодавства до європейських стандартів містить одну дуже важливу складову – приведення у відповідність до міжнародних стандартів кримінального провадження стосовно неповнолітніх. Мова йде також про

неповнолітніх свідків, проведення допиту неповнолітніх свідки та підозрюваних (обвинувачених).

Метою статті є з'ясування особливостей проведення слідчих дій з участю неповнолітніх та гарантії захисту їх законних інтересів.

Результати дослідження. На підставі вікових соціально-психологічних характеристик неповнолітніх Генеральна Асамблея ООН розробила Мінімальні стандартні правила щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх, більше відомі як «Пекінські правила» (1985 р.).

У цілому, вказані стандарти здійснення при проведенні слідчих дій з участю неповнолітніх були врахованні у чинному КПК.

Кримінальне провадження стосовно неповнолітніх здійснюється слідчим, уповноваженим керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань стосовно неповнолітніх [1].

Спеціально уповноважені слідчі визначаються відповідним наказом «Про закріплення спеціалізації слідчих» Головного управління національної поліції у конкретному регіоні, в якому слідчі уповноважені здійснювати досудове розслідування у кримінальних провадженнях щодо неповнолітніх. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у зазначених категоріях кримінальних проваджень здійснюється прокурорами, на яких покладено обов'язок щодо захисту прав і свобод дітей [2].

Якщо слідча дія проводиться з участю неповнолітнього підозрюваного, то обов'язковим її учасником має бути захисник (п.1 ч.2 ст.52 КПК). Особливостями проведення досудового розслідування у кримінальних провадженнях стосовно неповнолітніх є також те, що в ньому обов'язково беруть участь батьки чи інші законні представники неповнолітнього підозрюваного (ст. 488 КПК України).

Участь у кримінальному провадженні захисника та законного представника є важливою складовою забезпечення права на захист підозрюваного, який є неповнолітнім. На нашу думку, відсутність законного представника під час слідчої дії слід вважати порушенням права на захист, що повинно тягнути визнання одержаних доказів недопустимими (ст. 87 КПК).

Під час кримінального провадження щодо неповнолітніх слідчим, прокурорам, судам потрібно керуватись як загальними положеннями КПК, так і спеціальними нормами.

Згідно з ч.4 ст.135 КПК України, повістка про виклик неповнолітньої особи, як правило, вручається її батьку, матері, усиновлювачу

або законному представнику. Інший порядок вручення повістки, допускається лише у випадку, коли це обумовлюється обставинами кримінального провадження.

Відповідно до ч. 1 ст. 226 КПК України під час допиту неповнолітнього обов'язковою є участь законного представника, педагога, а за необхідності – лікаря.

За правилами ч. 4 ст. 226 КПК України, до початку допиту законному представнику, педагогу, психологу, а також лікарю роз'яснюється їх обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право заперечувати проти запитань та ставити запитання.

На нашу думку, слідчий повинен залучити такого педагога, який здійснював виховання, навчання певного неповнолітнього, оскільки це полегшить проведення допиту на психологічному рівні. Якщо це не можливо, то залучити слідчим.

Педагог повинен займатися вихованням і навчанням малолітніх або неповнолітніх такого ж віку, що і дитина, яка бере участь у слідчій дії. Психолог має бути фахівцем у галузі дитячої та юнацької психології.

Допит неповнолітнього містить певні обмеження в часі. Так, допит малолітньої або неповнолітньої особи не може тривати без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день. Однак тривалість перерви між допитами не визначена.

Висновки. Аналіз законодавства, що регулює питання проведення слідчих дій з участю неповнолітніх дозволяє стверджувати, що у чинному КПК було враховано міжнародно-правові акти щодо здійснення кримінального провадження з участю дитини. Проте, повноцінно врахувати інтереси неповнолітніх можливо із реалізацією системи навчальної юстиції нашої держави.

Джерела та література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України.
2. Про організацію діяльності органів прокуратури щодо захисту прав і свобод дітей: наказ Генерального прокурора України від 6 грудня 2014 року № 16гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.
3. Харченко С. В. Тактика слідчого експерименту за участю неповнолітніх підозрюваних / С. В. Харченко // Кримінально-процесуальне право та криміналістика [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2015/4_2015/part_4/40.pdf.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / за ред. Гончаренка В. Г., Нора В. Т., Шумила М. Є. – К.: Юстиніан, 2012. – 1224 с.

Щирба М. Ю. – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри теорії та історії держави і права СНУ імені Лесі Українки
Лисенко Н. І. – студентка VI курсу юридичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Забезпечення міжнародних стандартів прав і свобод людини в Україні

Постановка проблеми. Із розвитком України як демократичної, соціально орієнтованої, правової держави одна з ключових позицій як внутрішньодержавного, так і загальносвітового значення належить забезпеченню й утвердженню міжнародних стандартів прав та свобод людини в Україні, які є засобом втілення загальнолюдських цінностей у систему суспільних відносин. Реалізація міжнародних стандартів в сфері захисту прав та свобод людини і громадянина є одним з головних обов'язків держави, важливим показником досягнутого нею рівня цивілізованості.

Метою дослідження є визначення теоретичних та науково-практичних питань, що пов'язані з забезпеченням міжнародних стандартів прав і свобод людини в Україні.

Результати дослідження. Сьогодні основні права і свободи людини є об'єктом не лише внутрішньої компетенції держави, а й стали справою всього міжнародного співтовариства.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. стала для держав-учасниць, зокрема, України, юридичною формою міжнародного співробітництва у сфері прав людини, що було головним її призначенням.

Цілий ряд міжнародно-правових документів у сфері захисту прав людини, зокрема, Статут ООН, Загальна декларація прав людини

ООН 1948 року, Міжнародний пакт про права людини 1966 р., стали відтворенням людських прав та вищим рівнем юридично-нормативного узагальнення індивідуальності особи.

При вступі до ради Європи 9 листопада 1995 року Україна взяла на себе зобов'язання відмовитись від застосування смертної кари як вищої міри покарання. Життя людини, відповідно до положень Основного Закону України визнається найвищою цінністю, а держава зобов'язана захищати це право (ст. 3) [1].

Закріплене в Конституції України (ст. 55) право громадян України після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій є міжнародно-правовою гарантією забезпечення прав і свобод громадян.

Норми природного права становлять основу міжнародних стандартів у сфері прав людини. Ці норми закріплені правовою системою кожної держави. До них належать: фундаментальні права та свободи, зафіксовані у Загальній декларації та пактах про права людини; демократичні принципи та норми організації і діяльності державної влади, головними з яких є народовладдя, розподіл влад, верховенство права, проголошення народу єдиним джерелом влади та наявність незалежних від влади органів правосуддя.

Виходячи із визначення поняття «стандарт», що означає норму, певний зразок, можна зробити висновок що міжнародні стандарти є загально визначеними й обов'язковими нормами та зразками, що були розроблені світовою практикою для демократичних держав. Міжнародно-правові стандарти в сфері прав та свобод громадян, в першу чергу, політичних є основою для прийняття конституцій, галузевого законодавства [3, 52].

Міжнародні стандарти прав людини, на думку Ю. Я. Касарби, – це закріплені в міжнародних актах та інших міжнародних документах певні еталони, норми, показники, до дотримання та досягнення яких заохочується або ж зобов'язується держава [2, 10].

Особливістю норм, що визначають права і свободи людини є те, що вони :

- визнаються, а не встановлюються державою;
- належать всім особам, які законно перебувають на території держави, зокрема а тим, хто не є громадянами;

– є невідчужуваними, а їх обмеження не допускається або здійснюється частково за виняткових обставин;

– забезпечені всією повнотою системи гарантій прав і свобод людини .

Однією із важливих ознак міжнародних стандартів прав людини є їх загальнообов'язковість. За недотримання/неналежний рівень гарантування та забезпечення міжнародних стандартів у сфері прав людини на державу покладається відповідальність.

Висновки. Переоцінити значення міжнародно-правових гарантій забезпечення прав і свобод людини та громадянина в сфері державотворення будь якої з існуючих сьогодні на політичній арені країни світу практично неможливо. Передбачені міжнародними договорами, конвенціями, деклараціями, пактами, вони становлять систему міжнародних норм, принципів, правових і організаційних засобів та вимог, за допомогою яких здійснюється дотримання, забезпечення, охорона, захист прав, свобод і законних інтересів особи. Задля реалізації задекларованих Україною прагнень до євроінтеграції, національне законодавство повинно повністю відповідати стандартам міжнародного правопорядку, до яких крокує наша держава і ряд кроків у цьому напрямку вже зроблено, а успішний старт є підставою для відмінного результату.

Джерела та література

1. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України [Текст]. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Касараба Ю. Я. Адміністративно-правове забезпечення впровадження міжнародно-правових стандартів у діяльність органів міліції України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право» / Ю. Я. Касараба. – К., 2009. – 18 с.
3. Козлов В. І. Міжнародні стандарти колективних політичних прав та їх національна імплементація / В. І. Козлов // [Сучасні наукові дослідження – 2006] : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – Т. 4. Право. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2006. – С. 51–53.

Мандрик А. – аспірантка юридичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових
дисциплін А. М. Демчук

Поняття та значення інформаційних технологій для розбудови інформаційного суспільства в Україні

Постановка проблеми. Побудова та розвиток інформаційного суспільства в Україні, відкритого для кожного та орієнтованого на інтереси усього населення, не є можливим без функціонування системи законодавчого регулювання сфери зв'язку та інформаційних технологій (ІТ). Не зважаючи на те, що за роки незалежності було здійснено багато кроків на шляху до досягнення даної мети (прийнято ряд нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини з питань захисту інформації, впровадження електронного документообігу, впровадження інформаційних електронних ресурсів та захисту прав інтелектуальної власності), рівень розбудови інформаційного суспільства в Україні, порівняно із європейськими та світовими тенденціями є недостатнім і не відповідає її потенціалу та можливостям, а однією з причин цього є недостатній розвиток нормативно-правової бази.

Необхідність вдосконалення законодавства в сфері ІТ підтверджується також наступним. Відповідно до звіту The Global Information Technology Report за 2016 рік [3], Україна знаходиться на 64 місці серед 139 країн з розвитку інформаційних технологій і телекомунікацій і мережі готовності, межуючи при цьому з таким країнами як Кувейт, Тайланд, Шрі-Ланка та Південна Африканська Республіка. Аналізуючи дані, відображені в даному звіті, найкраща ситуація в сфері ІТ в Україні спостерігається в області інфраструктури та освіченості населення, а найгірший показник – в готовності спеціального законодавства і державних пріоритетів у сфері ІТ. При дослідженні наведеної статистики, можемо відслідкувати такі показники держави: за ефективністю законодавчого органу в сфері ІТ Україна, зі 139 проаналізованих країн, займає 120 місце, за показниками юридичної

незалежності – 131, за ефективністю правової системи у розв’язанні диспутів – 121, за ефективністю правової системи в складних умовах – 123, за рівнем захисту прав інтелектуальної власності – 120.

Таким чином, навіть не зважаючи на те, що за останні роки (2014–2016) ситуація з приводу правового регулювання в сфері інформаційних технологій покращилась, вона, все ж таки знаходиться не на належному рівні, а законодавець не приділяє цій сфері достатньої уваги.

Мета дослідження. Метою даного дослідження є дослідити визначення інформаційних технологій в українському законодавстві та охарактеризувати основні складові ІТ на сучасному етапі їх розвитку.

Результати дослідження. Законодавче визначення інформаційних технологій носить надто загальний характер та, оскільки було розроблене ще в 1998 році, не є таким, що відповідає сучасним реаліям та світовому досвіду. Так, Закон України «Про Національну програму інформатизації» під інформаційними технологіями розуміє «цілеспрямовану організовану сукупність інформаційних процесів з використанням засобів обчислювальної техніки, що забезпечують високу швидкість обробки даних, швидкий пошук інформації, розосередження даних, доступ до джерел інформації незалежно від місця їх розташування» [1].

Законодавцем не було на той час враховано, та в подальшому не дорацьовано основні характеристики та структурні елементи даного поняття. Так, не зважаючи на те, що зазвичай визначення ІТ використовується як синонім для комп’ютерів і комп’ютерних мереж, насправді дане поняття включає в себе інші технології поширення інформації, такі як телебачення і телефон. Деякі галузі промисловості пов’язані з інформаційними технологіями, включаючи комп’ютерну техніку, програмне забезпечення, електроніку, напівпровідники, Інтернет, телекомунікаційне обладнання та електронну комерцію [2]

Таким чином, систему інформаційних технологій на сучасному етапі можна охарактеризувати наступним чином:

1) автоматизовані інформаційні системи та їх мережі: банки даних, бази даних, бази знань, експертні системи, автоматизовані системи управління, системи автоматизованого проектування, автоматизовані системи обробки даних, автоматизовані системи науково-технічної

інформації, інформаційно-обчислювальні системи, інформаційні мережі;

2) технічні засоби: засоби обчислювальної техніки, копіювально-розмножувальна техніка, оргтехніка, засоби зв'язку, засоби телекомунікації тощо;

3) програмні засоби: операційні системи, прикладні програми тощо;

4) лінгвістичні засоби: словники, тезауруси, класифікатори;

5) організаційно-правові засоби: стан, статут, порядок реалізації функцій і завдань, посадові інструкції, порядок застосування, користування системою, нормативно-технічні документи

б) суб'єкти відносин в сфері ІТ:

а) суб'єкти, що організують і здійснюють розробку інформаційних систем, інформаційних технологій і засобів їх забезпечення;

б) суб'єкти, які використовують перераховані об'єкти.

Висновки. Зважаючи на вищевикладене, вважаємо, що сучасний стан законодавства України в сфері інформаційних технологій є незадовільним та таким, що не відповідає сучасним реаліям; наявне законодавче визначення поняття «інформаційні технології» є надто загальним та не включає в себе його визначальні на даному етапі елементи, такі як інформаційні системи та їх мережі, технічні, програмні, лінгвістичні та організаційно правові засоби, тому пропонуємо наступне його тлумачення: «Інформаційні технології – це сукупність засобів та методів збору, обробки та передачі первинної інформації, застосовуваних в діяльності суб'єктів з організації та розробки автоматизованих інформаційних систем та засобів їх забезпечення, з метою зміни її характеристик або отримання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу чи явища (інформаційного продукту)».

Джерела та література

1. Про Національну програму інформатизації: Закон України від 04 лютого 1998 року № 74/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
2. Chandler Daniel, Munday Rod. «Information technology» / Daniel Chandler, Rod Munday // A Dictionary of Media and Communication (first ed.). – New York, Oxford University Press, 2011. – P. 211.
3. The Global Information Technology Report 2016 [Електронний ресурс] // World Economic Forum. – Режим доступу до ресурсу: http://www3.weforum.org/docs/GITR2016/WEF_GITR_Full_Report.pdf.

Мар'юк І. І. – аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін юридичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат юридичних наук,
доцент Самчук-Колодяжна З. Ф.

Розвиток франчайзингу в Україні

Постановка проблеми. Враховуючи те, що договір франчайзингу вперше інкорпорується українським законодавцем у цивільне законодавство, існує нагальна необхідність через наукові дослідження проаналізувати перспективи практичного застосування розвитку франчайзингу в Україні.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у виявленні особливостей застосування договору франчайзингу в умовах чинного законодавства України й законодавства, що формується.

Результати дослідження. Питанням правового регулювання договору франчайзингу приділяли увагу Г. Цірат [6], М. Брагинський [1], В. Дмитришин [4], О. Суховатий [5] та ін. У своїх напрацюваннях вони неодноразово порушували проблеми правового регулювання договору франчайзингу. Однак спеціального дослідження, присвяченого договору комерційної концесії поки що немає.

Наприкінці 50-х – на початку 60-х років ХХ ст. відбувався бурхливий розвиток франчайзингу як одного з методів реалізації товарів і послуг. Більшість широковідомих франчайзингових мереж з'явилася саме в цей період, серед них: ServiceMaster (1949); Holiday Inn (1952); Burger Inn (1954); Dunkin' Donuts (1954); McDonalds (1955); Budget Rent a Car (1958) та ін.

Франчайзинг сьогодні є однією з найбільш розповсюджених правових форм інвестування, особливо іноземного. Так за свідченням журналу «Діловий журнал» франчайзерів в Україні біля сімдесяти, причому тільки 20 із них – вітчизняні [3, с. 37].

У країні вже зараз існує чимало підприємств, що діють на умовах франчайзингових відносин. По оцінці Мінекономіки, кількість підписаних в Україні франчайзингових контрактів на сьогоднішній день наближається до сотні, причому третина з них стосується ринку нафтопродуктів, чверть – системи Fast food (швидкого обслугову-

вання у сфері харчування) [3, с. 32].

Однак кількість франчайзингових контрактів зростає бурхливими темпами. Як стверджують експерти із франчайзингу, в Україні починається франчайзинговий бум. За свідченням одного з експертів Української біржі інтелектуальної власності «... сьогодні, з огляду на динаміку розвитку ринку АЗС і фастфудів, можна зупинитися на цифрі 550 франчайзі» [2, с. 37].

«Найбільш повно в Україні франчайзинг представлений у мережах АЗС (60 % ринку), фастфудів (20 % ринку), роздрібною торгівлі продуктами харчування, в автомобільних перевезеннях, поліграфії і туристичних послугах (20 %)» [2, с. 37].

Досягнення зазначеної мети дослідження вимагало постановки та вирішення наступних завдань: визначити економічну сутність франчайзингу як специфічної форми ведення бізнесу в українській економіці, виявити і розглянути чинники, що впливають на його розвиток; представити типологію сучасного франчайзингу з урахуванням нових явищ в цій галузі; провести оцінку ефективності франчайзингу, видів ризиків, супутніх йому; виділити економічні умови реалізації франчайзингових схем; проаналізувати особливості українського франчайзингу та виробити теоретичні та практичні рекомендації, спрямовані на його подальший розвиток в інтересах забезпечення нової якості української економіки.

Висновки. Отже, франчайзинг продовжить розвиватися в громадському харчуванні, в роздрібній торгівлі. Відчувається брак підприємств по ремонту побутової техніки і меблів, тому і ці послуги отримають подальший розвиток.

Якщо прогнозувати, які з видів франчайзингу будуть розвиватися більш інтенсивно, то можна говорити про бізнес-формат (фаст-фуди, ресторани швидкого харчування) і про торговий бізнес. Підставою для цього є те, що ці види дають швидке отримання прибутку і повернення інвестицій.

Таким чином, сьогодні можна говорити про те, що франчайзинг буде розвиватися особливо інтенсивно в тих галузях економіки нашої країни, де задовольняється кінцевий і масовий споживчий попит.

Джерела та література

1. Брагинский М. И., Витрянский В. В. Договорное право. – М.: «Статут», 2002. – Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. – 1038 с.
2. Горбенко А. Имя из рук в руки. // Деловой журнал, июль. – 2003. – С. 35–37.

3. Деев А. Обыкновенное чудо – франчайзинг. // Комп&нзон, 5–11 июля 2002, № 26. – С. 32–49.
4. Дмитришин В. С. Договір комерційної концесії та договір франчайзингу. Співвідношення понять та правова природа // Часопис Київського університету права – 2010. – №3. – С. 199–203.
5. Суховатий О.В. Особливості реалізації франчайзингу в Україні // Проблеми науки.– 2007. – № 2. – С. 62–64.
6. Цірат Ганна Віталіївна. Договори франчайзингу: дисертація канд. юрид. наук: 12.00.03 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003.

Назарук Ю. В. – аспірантка юридичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Результат правозастосовної діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування

Постановка проблеми. Право виконує своє соціальне призначення, коли його норми втілюються у суспільних відносинах, правомірній поведінці осіб, яким вони адресовані, тобто тоді, коли ці норми реалізуються. Реалізація норм права завершує процес правового регулювання суспільних відносин, уособлюючи тим самим певний його результат [1, с. 405]. Формальним вираженням такого результату є правозастосовний акт. Однак, враховуючи реформування системи органів місцевого самоврядування, швидкозмінності законів, виникає потреба у виокремленні специфічних характеристик акту застосування права органами місцевого самоврядування.

Мета дослідження. Виокремити загальні та спеціальні ознаки правозастосовного акта посадових осіб та органів місцевого самоврядування, дослідити його структуру та практичне значення.

Результати дослідження. Правники визначають, що актом застосування норм права (правозастосовним актом) є державно-владний індивідуально-визначений акт, який видається компетентним суб'єктом у конкретній юридичній справі на підставі відповідних правових норм з метою визначення наявності або відсутності суб'єктивних прав і юридичних обов'язків конкретних суб'єктів [3, с.160].

Правозастосовний акт, як правило, забезпечує виникнення і розвиток правовідносин у конкретній ситуації. Без таких юридичних фактів не може реалізуватися конкретна правова норма.

Правозастосовний акт необхідно розглядати і як акт-дію відповідного компетентного органу, і як акт-документ, в якому ця дія відображена.

Якщо розглядати такі акти в контексті діяльності органів та посадових осіб місцевого самоврядування, то найбільш яскравими прикладами будуть розпорядження/доручення міського голови про виділення допомоги на лікування громадянина Б., рішення міської ради про виділення земельної ділянки під будівництво тощо. В даних випадках правовими підставами створення таких документів (у вигляді рішень/розпоряджень) є певна матеріальна норма визначена конкретним нормативно-правовим актом.

Застосовуючи норму права – застосовують нормативне правило, яке має загальний характер. Правозастосовувач, керуючись вимогами правових норм і співвідносячи з ними конкретну життєву ситуацію, зобов'язаний обирати законний, справедливий, доцільний та обґрунтований індивідуальний варіант її вирішення у формі правозастосовного акта. Правозастосовний акт – сполучна ланка комплексу елементів таких правових засобів як норми права – юридичні факти – правові відносини – акти реалізації, за допомогою яких забезпечується вирішення конкретної життєвої ситуації на основі мети, закладеної в нормі права.

Загальні риси правозастосовного акта в деякій мірі співпадають з нормативно-правовим актом в цілому, зокрема такі: як акт повинен бути завжди законним та обґрунтованим, створюється компетентними органами держави і являє собою категоричне, офіційно-владне, обов'язкове для виконання веління, яке охороняється примусовою силою держави. До спеціальних характеристик вчені відносять індивідуальний характер таких актів, також в багатьох випадках в законі визначена письмова форма та структура правозастосовного акта (наприклад, вирок, розпорядження), однак в сфері врегулювання діяльності представницьких органів територіальної громади неврегульоване питання структури їх правозастосовних актів. Як правило, такі правозастосовні акти створюються з напрацювання практики.

Акт застосування права повинен викладатися ясно, чіткою, дохідливою мовою, що не допускає подвійного тлумачення, містити терміни, передбачені чинним законодавством. У тексті не бажано застосовувати іноземну, архаїчну та вузькоспеціальну термінологію, неблагозвучні або непеєднувані словосполучення. [1, с.415].

Висновки. У сучасному житті значну роль відіграють правозастосовчі акти. Практика правозастосування тієї чи іншої процесуальної/матеріальної норми права, свідчить про те, що якість правозастосовчих актів значною мірою залежить від правильної побудови правозастосовчого акта та вдало підібраної зовнішньої форми його вираження. Існує дві форми вираження правозастосовчого акта: усна та письмова. Письмова форма має містити елементи, які напряду передбачені законодавством (наприклад, вирок суду), або елементи, які лише в загальному окресленні законодавством (наприклад, рішення міської ради про виділення земельної ділянки для будівництва дитячого садка). Окремих теоретичних та практичних напрацювань потребує техніка створення правозастосовчих актів органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Джерела та література

1. Загальна теорія держави і права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін., За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. Наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
2. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» № 280/97- ВР від 21.05.1997 (в редакції від 19.03.2017).
3. Теорія держави та права: навч. посібник. – 4-е вид., доп. і перероб. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 224с.

Старко О. Л. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу СНУ імені Лесі Українки
Никитюк А. М. – студентка II курсу юридичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Вік кримінальної відповідальності у зарубіжних країнах

Постановка проблеми. Дослідження питання віку, з якого особа підлягає кримінальній відповідальності є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє з'ясувати особливості та закономірності регламентації даної загальної ознаки суб'єкта складу злочину. З урахуванням євроінтег-

раційних прагнень нашої держави заслуговує на увагу набутий країнами – членами Європейського Союзу досвід з цього питання. Разом із тим, будь яких стандартів, у вирішенні цього питання поки що не існує.

Мета дослідження. Полягає в аналізі зарубіжного кримінального законодавства щодо віку кримінальної відповідальності.

Результати дослідження. Запровадження вікових меж кримінальної відповідальності зумовлене існуючими у конкретному суспільстві переконаннями про набуття більшістю його членів здатності розуміти суспільний характер своїх дій та їх наслідків (у тому числі суспільно небезпечних) із моменту досягнення певного віку [1, с.181].

Слід зазначити, що в деяких країнах мінімальний вік взагалі не встановлений, що в принципі дозволяє притягувати дитину до кримінальної відповідальності майже з моменту її народження. Кримінальне законодавство країн Європейського Союзу практично однакове щодо встановлення мінімального віку кримінальної відповідальності.

Так, у Кримінальному кодексі Швейцарії 1937 р. (ст. 82) передбачено, що «до дитини, яка не досягла семирічного віку, справжній закон не застосовується», спеціальною ухвалою в 2002 р. Вік правової відповідальності був збільшений до 10 років [2, с. 236]. В Англії з ухваленням Закону про дітей і підлітків 1933 р. Вік настання кримінальної відповідальності був підвищений до 8 років, а потім Законом про дітей і підлітків 1969 р. – до 10 років. Кримінальне законодавство Франції встановлює, що можуть призначатися покарання неповнолітнім старшим 13 років [3, с. 7]. Кримінальний кодекс ФРН (§ 19) передбачає можливість притягнення до кримінальної відповідальності дітей, що досягли віку 14 років [4, с. 16].

Країни континентального права мають схожі межі віку кримінальної відповідальності. Ф. М. Решетніков вказує, що у Новій Зеландії – 10 років, Туреччині – 11 років, Канаді – 12 років. У США підлягають юрисдикції суду у справах неповнолітніх особи 6–12-ти років, максимально – 15-ти – 17-ти років (залежно від штату) [5, с. 82, 119, 142].

Мінімальний вік кримінальної відповідальності з 7 років встановлений в Австралії, Йорданії, Ірландії, Пакистані [6].

У кримінальному законодавстві зарубіжних країн врегульовано також питання щодо призначення покарання у залежності від віку. Так, у КК Білорусі цьому питанню присвячені дві глави розділу V - глава 15 «Покарання і його призначення особам, які вчинили злочини

у віці до вісімнадцяти років» і глава 16 «Звільнення від кримінальної відповідальності і покарання осіб, які вчинили злочини у віці до вісімнадцяти років» [7, с. 422]. Згідно із ст. 65 КК Латвії строк позбавлення волі особі, яка вчинила злочин до досягнення 18-річного віку, не може перевищувати 10, а за особливо тяжкі злочини -15 років. Відповідно до КК Естонії строк тюремного ув'язнення для неповнолітніх не може перевищувати 10 років (ст.45) [7, с. 424].

КК Польщі (§10 ст. 115) згадує лише осіб молодіжного віку. Ними визнаються особи, які на момент вчинення злочину не досягли віку 21 року або на момент винесення вироку у першій інстанції -24 років. До них, за можливості, має застосовуватись надзвичайне пом'якшення покарання (ст.60) і щодо них обов'язково встановлюється нагляд (ст.73). Відповідно до §3 ст.10 КК Польщі, якщо неповнолітній у віці від 15 до 17 років вчинив один із злочинів, перелічених у §2 цієї статті (вбивство, розбій тощо), призначене покарання не може перевищувати двох третин верхньої межі покарання, передбаченого законом за цей злочин; суд може застосувати також надзвичайне пом'якшення покарання [7, с. 425].

У статті 51 КК Албанії встановлено, що ув'язнення стосовно осіб, які вчинили злочинне діяння у віці до 18 років, не може перевищувати половину строку покарання, передбаченого законом за це злочинне діяння [7, с. 425].

Висновки. Підводячи підсумки зазначимо, що у багатьох зарубіжних країнах мінімальний вік кримінальної відповідальності здебільшого встановлений у межах від 10 до 13 років. Порівнюючи з українським кримінальним законодавством, цей вік нижчий на 2–6 років. Видається, що встановлення нижнього вікового бар'єру кримінальної відповідальності в Україні за зразком зарубіжних країн є не доцільним. Насамперед із психофізіологічної причини неповного усвідомлення порушником суспільно небезпечних наслідків кримінально караних дій, а також високого рівня корупції в Україні.

Джерела та література

1. Смаглюк О. В., Павловська А. А. Досягнення віку кримінальної відповідальності як ознака неповнолітнього суб'єкта злочину / О. В. Смаглюк, А. А. Павловська // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 2. – С. 181–186.
2. Уголовный кодекс Швейцарии. Перевод с немецкого / Науч. ред.: Серебренникова А. В. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2002. – 350 с.

3. Уголовное законодательство зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии, Японии): сборник законодательных материалов / Н. А. Голованова, В. Н. Еремин, И. Д. Козочкин и др.; под ред.: И. Д. Козочкина. – М. : Зерцало, 1999. – 352 с.
4. Уголовный кодекс ФРГ / Перевод и предисловие А. В. Серебренниковой. – М. : Зеркало-М, 2000. – 208 с.
5. Решетников Ф. М. Правовые системы стран мира: справочник / Ф. М. Решетников. – М.: Юридическая литература, 1993. – 256 с.
6. Камарницкий А. В. Современное законодательство об уголовной ответственности и наказаний несовершеннолетних в России и зарубежных государствах / А.В. Камарницкий: [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.superinf.ru/view_helpstud.phpid=895
7. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: Монографія / М. І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

Олексюк І. А. – студент III курсу спеціальності «Правознавство»
КТБП СНУ імені Лесі Українки

Проблеми правової культури та правового виховання української нації

Постановка проблеми. Українське суспільство потребує стабільних якісних змін для подальшої реалізації ефективного державотворення, зміни власного ставлення і рівня довіри до владних органів та посадових осіб і, як наслідок, зміни правової культури українців.

Мета дослідження. З'ясувати проблеми правової культури та правового виховання українського суспільства, а також шляхи їх вирішення.

Результати дослідження. У нинішніх кризових умовах наша держава, як ніколи, потребує нового рівня правової культури: культури влади, яка розуміє право як основний принцип своєї діяльності; культури громадян, які звертаються до норм права і закону для вирішення правових проблем, конфліктів, суперечок та подолання кризових явищ [1, 2].

Низький рівень правової культури, нерозвиненість у населення юридичних традицій, що переходять у відкритий правовий нігілізм, заперечення необхідності і цінності права має глибоке історичне

коріння. З покоління в покоління в Україні проявляється зневага до закону та суду, терпимість до свавілля.

Належного рівня правової культури часто не вистачає навіть законодавцям, політичним лідерам, керівникам громадських організацій. І справа не в тому, що вони не знають закону, а в тому, що вони не рахуються з ним. А це вже прояв деформації правосвідомості, яка характеризується вільним поводження із законами або з оцінками юридичної ситуації не через корисливі мотиви, а через недбале ставлення до юридичних цінностей – це правовий дилетантизм.

Українське суспільство переживає важкі часи. Державні зміни проходять не так гладко як хотілось би. Насамперед, це пов'язано з військовими діями, які дестабілізують адміністративно-територіальну цілісність держави, підривають національну економіку шляхом значного пошкодження інфраструктури.

Не можна залишити непомітним один із чинників впливу на правосвідомість та правову культуру громадян – курс на Євроінтеграцію, що викликає невичерпну кількість запитань без відповідей.

Такі суттєві фактори завжди будуть лишати слід в свідомості кожного з нас. Тому в даний час дуже важливо спрямувати сили на оздоровлення правового мислення, тобто приділяти більшу увагу правовому вихованню.

Змістом правового виховання є залучення людей до знань про державу і право, законність, права та свободи особистості, розуміння сутності правових учень, доктрин, формування у громадян стійкої орієнтації на законослухняну поведінку. Звісно, деякі правові цінності, маючи своє походження з моральних норм, засвоюються особистістю в процесі різноманітної соціальної практики. Однак метою правового виховання є «створення спеціального інструментарію з донесення до розуму та почуттів кожної людини правових цінностей» [3].

Наразі, важливого значення у формуванні правильного ставлення до права і «букви закону» набуває правова інформація. Особливо зараз, під час стрімких євроінтеграційних процесів у державі. Аналіз системних характеристик забезпечення вільного доступу до правової інформації певних аудиторій та суб'єктів (незахищених верств населення, студентської молоді, учасників АТО тощо) дає нам підстави стверджувати наявність певних резервів та невичерпного потенціалу у сфері формування сукупності ідей, поглядів, уявлень про те, яким повинно бути право з точки зору справедливості, доцільності, ефективності й утвердження загальнолюдських цінностей [2, 5].

Одним із видів правового виховання є правова просвіта громадян, головним інструментом забезпечення якої є навчальні заклади. Діяльність у сфері правової просвіти громадян включає: правове виховання і викладання правових дисциплін; підготовку, популяризацію і розповсюдження юридичної літератури; особливу увагу слід приділити роз'ясненню чинного законодавства; поширенню правової інформації; державному контролю над ідеологічним змістом правової освіти.

Для цього, без сумніву, необхідно переглянути програми правової освіти студентської молоді з урахуванням інтересів цієї соціально-демографічної групи, адже побудова дійсно демократичної, правової держави, проголошеної Конституцією України, обумовлює суттєве підвищення правової свідомості громадян, їх правової культури, неухильне дотримання ними вимог законодавства, а також послідовну реалізацію основних прав і свобод людини і громадянина.

Також важливу увагу слід приділяти розширенню таких заходів правової освіти як організація роботи спеціальних правових курсів, шкіл, семінарів, як для звичайних людей, які не стикалися з правом, так і для більш досвідчених у цій галузі.

Висновок. Які люди – така й культура, яка культура – така й держава, яка держава – таке й життя. Не потрібно піднімати рівень правової культури, необхідно підвищувати рівень культури загальної. Правова культура розвиватиметься автоматично.

Джерела та література

1. Пасмор Н. П. Роль правової інформації в підвищенні праворозуміння, правосвідомості і правової культури: контент-аналіз // Безпекове інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання : матеріали міжнар. інтернет-конф., 25 трав. 2016 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, НДІ прав. забезп. інновац. розвитку Нац. акад. прав. наук України, Наук. б-ка. – Харків, 2016. – С. 200–205.
2. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства : монографія / за ред.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк ; НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування. – Харків : Право, 2007. – 248 с.
3. Формування правосвідомості в українському суспільстві // Чорнодід Г. С. / Криворізький технічний університет – 2012. 3 с.

Кондратішина В. В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права і процесу СНУ імені Лесі Українки

Солоха Ю. В. – аспірант II року навчання з відривом від виробництва зі спеціальності 12.00.10 – судоустрій, адвокатура та прокуратура

Підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді на сучасному етапі розвитку держави

Постановка проблеми. 30 вересня 2016 набули чинності зміни до Конституції України, внесені Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 2 червня 2016 року №1401-VIII. Цим законом законодавець виключив із Конституції України розділ VII «Прокуратура», водночас розширив розділ VIII Конституції України «Правосуддя». Так пунктом 2 Закону Конституцію України доповнено статтею 131-1, в якій вказано, що прокуратура здійснює «підтримання публічного обвинувачення в суді».

Мета. Охарактеризувати деякі аспекти підтримання прокурором публічного обвинувачення в суді, актуальність даного питання на сучасному етапі розвитку держави.

Результати дослідження. Поняття «публічна влада» останнім часом часто використовується в науковій літературі. Проте серед науковців немає єдиного розуміння цього терміна, а їхні думки різняться щодо змісту й обсягу вказаного поняття.

Аналізуючи зміст Конституції, можна говорити про дві системи публічної влади – органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Відповідно до ст. 5, народ є носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні. Народ здійснює свою владу як безпосередньо, так і через органи державної влади й органи місцевого самоврядування [2, ст. 5].

Органи прокуратури України слід відносити до органів публічної влади, так як вони виступають від імені держави та здійснюють покладені на них функції з метою захисту прав і свобод людини,

загальних інтересів суспільства й держави (ст. 1 Закону України «Про прокуратуру») [1].

Вважається, що термін «публічне обвинувачення» законодавцем застосовано у зв'язку з євроінтеграційними процесами, що відбуваються Україні, адже саме такий термін уживається в Рекомендаціях REC (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-учасникам «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції» від 6 жовтня 2000 року [3, ст. 26].

У зв'язку з уживанням різних термінів у Конституції України та галузевих нормативно-правових актах (ЗУ «Про прокуратуру», Кримінальний процесуальний кодекс України) щодо підтримання публічного (або державного обвинувачення) постають певні запитання, відповіді на які потребують правового вирішення.

Тому важливим є своєчасне внесення змін у КПК України та Закон України «Про прокуратуру» щодо функцій органів прокуратури з урахуванням поданих нових визначень і їх внутрішнього змісту.

Висновки. На сучасному етапі відбувається стрімке вдосконалення національного законодавства з метою інтеграції України в Європейський Союз. Спостерігається використання законодавцями європейського підходу щодо реформування багатьох галузей, зокрема і прокуратури.

Джерела та література

1. Закон України «Про прокуратуру» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>.
2. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
3. Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції: Рекомендація REC (2000) 19 Кабінету Міністрів державам-учасникам Ради Європи, прийн. На 724-му засіданні заступників міністрів, від 06 жовтня 2000 року // Статус органів публічного обвинувачення: міжнародні стандарти, зарубіжне законодавство і пропозиції щодо реформування в Україні / Центр політ.-прав. Реформ; Міжнар. Фонд «Відродження»; за заг.ред. О.А. Банчука. – К.: Атіка, 2012. – С. 18–48.

Хороновська К. – студентка V курсу
історичного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат історичних наук, старший
викладач кафедри Л. Р. Качковська

Документація комунального підприємства «Броди»: проблеми дотримання чинних державних стандартів та шляхи вирішення

Постановка проблеми. Нині у світі посилюється увага до нормативного, методичного й наукового забезпечення управління документацією. Доказом такого явища є прийняття Міжнародною організацією зі стандартизації документу 15489:2001 «Інформація та документація. Управління документацією» [3]. Там викладено оптимальні методики управління документацією, яка призначена як для фахівців в галузі управління, так і для спеціалістів з інших сфер діяльності. Загальний концептуальний характер стандарту робить його придатним для використання в будь-якій організації, незалежно від її статусу та напрямку діяльності, забезпечуючи при цьому сучасний підхід до управління документацією.

Проаналізувавши вітчизняну законодавчу базу діловодства, відмітимо, що вона представлена такими нормативно-правовими документами як: законами України, стандартами, наказами, положеннями компетентних органів у цій сфері, а також інструкціями та методичними рекомендаціями. Але, незважаючи на значну кількість нормативів, які регулюють окремі питання діловодства, відсутній основний галузевий закон, в якому було б чітко прописано всю роботу з документами: від моменту їх створення, функціонування та до передачі на зберігання.

Сьогодні будь-яке підприємство, організація чи установа не може розпочати свою діяльність без документації, а їхня висока організація документної грамотності є запорукою успіху в прийнятті управлінських рішень. Адже, не дотримуючись чинних нормативно-правових норм, існує велика ймовірність допущення помилок, які стануть причиною визнання документа недійсним, що може призвести і до негативних наслідків у діяльності підприємства в цілому.

Тому дана окреслена тема є важливою, а актуальність її зумовлена ще й тим, що вперше, на прикладі комунального підприємства «Броди» з'ясовано, що не завжди діючі правові норми є прийнятними в організації роботи зі службовими документами.

Метою дослідження є порівняльний аналіз усіх видів документації КП «Броди» з уніфікованими національними стандартами й методичними матеріалами.

Діюче підприємство функціонує протягом багатьох років, згідно Статуту воно здійснює свою господарську діяльність на засадах повної самостійності, діє на принципах повного господарського розрахунку, веде бухгалтерський облік, укладає угоди (договори, контракти) з юридичними та фізичними особами як в Україні, та і за її межами. Проте сам документообіг має ряд недоліків, а документація часто не відповідає чинним правилам. Зустрічаються у документах неточності, помилки: найчастіше недотримання норм оформлення документів можна зустріти у наявності недостатньої кількості реквізитів тощо [7].

Результати дослідження. Шляхом порівняння з офіційними нормативними правилами оформлення документів та організаційно-розпорядчими документами КП «Броди» було встановлено, що діловод підприємства дотримується вимог старих зразків (ще радянського типу), не звертаючи увагу на сучасні національні стандарти. Прослідковується й наступне – оформлюючи конкретний документ, працівники не в повній кількості використовують необхідні реквізити, які б надавали йому юридичної сили, відповідно до чинних положень, або використовують реквізити, притаманні іншим видам документів [1, 15].

Висновки. Отже, на підприємстві КП «Броди» організація роботи з документацією не є досконалою, деякі документи є невірно оформлені, інколи у них відсутня констатуюча його частина, що є неприпустимою відповідно до діючої Типової Інструкції з діловодства. Задля удосконалення роботи над оформленням документів, в першу чергу організаційно-розпорядчої документації, необхідно кардинально оновити наявність законодавчих та нормативних актів України у відділі, де займаються діловодними процесами. На нашу думку буде доречним і розробка програми нововведень, встановлення контролю щодо якості організації роботи з документами, що можливе лише при наявності постійного підвищення кваліфікації працівників.

Джерела та література

1. Діденко А. Н. Сучасне діловодство: навч. Посібник. – 3-тє вид. – К.: Либідь, 2001. – 384 с.

2. Закон України Про Національний архівний фонд та архівні установи : Закон України // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 15. – Ст. 86.
3. Карпенко О. О. Сучасне діловодство : навч. посіб. / О. О. Карпенко, М. М. Матліна. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т «Харк. авіац. ін-т», 2009. – 75 с.
4. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Преса України, 1997. – 80 с.
5. Про затвердження Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого [...] Кабінет Міністрів України; Постанова, Інструкція, Форма типового документа [...] від 14.04.1997 № 348. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/348-97-%D0%BF>. – Назва з титул. Екрану
6. Про затвердження Інструкції про порядок обліку, зберігання і використання документів, справ, видань та [...] Кабінет Міністрів України; Постанова, Інструкція від 27.11.1998 № 1893. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1893-98-%D0%BF>.
7. Статут комунального підприємства «Броди» (нова редакція). – 2012 р. – 10 с.

Філімонова О. В. – студентка IV курсу
юридичного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Перевірки в Україні: окремі теоретико-правові аспекти організації й проведення контролюючими органами

Постановка проблеми. Сьогодні в Україні існує значна кількість державних контролюючих органів, які діють у межах своїх повноважень, проте інколи дублюють функціональні обов'язки один одного. Неузгодженість дій контролюючих органів подекуди призводить до дестабілізації роботи підприємств, які перевіряються, зниження результативності перевірок, зменшення ефективності контрольно-перевірочної роботи загалом, результатом чого нерідко є формування загального негативного ставлення громадян до контролюючих органів.

Мета дослідження – аналіз теоретичних аспектів організації та проведення контролюючими органами перевірок і їх правове регулювання в Україні.

Результати дослідження. Питання щодо організації та проведення перевірок врегульовано нормами Податкового кодексу України (далі – ПК України) [1]. Так, відповідно до ст. 75 ПК України, конт-

ролюючі органи мають право проводити камеральні, документальні (планові або позапланові; виїзні або невиїзні) та фактичні перевірки.

Нормами цієї ж статті встановлено, що камеральною вважається перевірка, яка проводиться у приміщенні контролюючого органу виключно на підставі даних, зазначених у податкових деклараціях (розрахунках) платника податків. Документальною є перевірка, предметом якої є своєчасність, достовірність, повнота нарахування та сплати усіх передбачених ПКУ України податків та зборів, а також дотримання валютного та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи. Фактична ж перевірка здійснюється за місцем фактичного провадження платником податків діяльності, розташування господарських або інших об'єктів права власності такого платника.

Багатоманітність передбачених у законодавстві перевірок, як чи не найважливіших інструментів податкового контролю, передбачає необхідність належної координації дій контролюючих органів у цій сфері. У зв'язку з цим, слід погодитися з думкою І. Стефанюка, що одним із найбільш важливих напрямів підвищення ефективності... контролю в сучасних умовах є координація і взаємодія між контролюючими органами [3, 7]. Саме взаємодія між контролюючими органами дає можливість всебічної, ґрунтовної перевірки фінансово-господарської діяльності суб'єкта, виявлення правопорушень та встановлення причин їх здійснення, визначення шляхів протидії негативним чинникам, забезпечення неухильного дотримання норм чинного законодавства та притягнення винних до юридичної відповідальності.

Сьогодні система державного фінансового (у тому числі й податкового) контролю в Україні, безперечно, має досить потужну структуру, хоча, як видається, не зовсім повно та ефективно охоплює сучасні реалії економічного, політичного та соціального становища в країні як з правової, так і з організаційної точок зору. Водночас, певні зрушення у сфері належного правового регулювання організації та проведення перевірок контролюючими органами все ж відбуваються. Зокрема, 03.11.2016 р. було прийнято Закон України «Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності», яким встановлено мораторій на проведення державних планових перевірок малого і середнього бізнесу до 31 грудня 2017 року [2]. Одночасно до 31.12.2017 р. по-

запланові перевірки можуть здійснюватися держорганами: 1) за письмовою заявою суб'єкта господарювання; 2) за рішенням суду; 3) у разі настання аварії, смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку, що було пов'язано з діяльністю суб'єкта господарювання.

Зважаючи на те, що значна маса проблемних питань на практиці виникала вже на стадії планування перевірок фінансово-господарської діяльності суб'єктів контролюючими органами, запровадження такого мораторію було вкрай необхідним кроком. Як видається, саме за період дії мораторію законодавцю необхідно чіткіше визначити механізм взаємодії контролюючих органів при проведенні перевірок, а також передбачити більш злагожені способи й методи їх проведення.

Висновки. Закріплені в національному законодавстві невиправдано широкі повноваження контролюючих органів при проведенні перевірок сприяють зловживанню останніми службовим становищем, поширенню корупції, розростанню тіньової економіки, зниженню інвестиційної привабливості України та створенню несприятливих умов для ділової активності національних суб'єктів господарювання. Більше того, процесуальна діяльність органів виконавчої влади в частині здійснення ними контрольних повноважень на законодавчому рівні характеризується окремими прогалинами, нечіткістю механізмів організації та проведення перевірок. У зв'язку з цим можна стверджувати, що питання взаємовідносин суб'єктів підприємництва і контролюючих органів досить показове: воно віддзеркалює загальноправові проблеми недостатньої захищеності малого й середнього бізнесу в нашій країні, які потребують першочергового розв'язання шляхом впровадження єдиного системного законодавства з регламентації повноважень контролюючих органів та порядку проведення перевірок суб'єктів господарювання.

Джерела та література

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. (зі змінами) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 92. – Ч. 1. – Ст. 3248.
2. Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 03.11.2016 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – № 4. – Ст. 37.
3. Стефанюк І. Б. До нової якості бюджетного контролю через аудит ефективності / І. Б. Стефанюк // Економіка. Фінанси. Право. – 2003. – № 2. – С. 7–13.

Чуб В. О. – аспірант кафедри теорії та історії держави і права СНУ імені Лесі Українки

Невідворотність юридичної відповідальності: теоретико-правовий аспект

Постановка проблеми. В умовах становлення демократії та громадянського суспільства важливою функцією держави стає правоохоронна, суть якої полягає в захисті прав, свобод, інтересів людини і громадянина від протиправних посягань, і, як наслідок, застосування юридичної відповідальності за протиправні діяння.

Реалізація норм юридичної відповідальності передбачає, перш за все, попередження правопорушень, а також виховання правопорушників у дусі поваги до права та закону. Але на сьогоднішній день при застосуванні юридичної відповідальності виникає безліч суперечностей, серед яких досить актуальною є проблема дотримання основних принципів, таких як своєчасність, невідворотність, неможливість притягнення двічі до юридичної відповідальності. Саме принципу невідворотності юридичної відповідальності, а не суворості покарання, належить виняткове значення у попередженні правопорушень.

Проблема невідворотності юридичної відповідальності піднімалася в працях науковців, серед яких Л. В. Головка, А. А. Козловський, Н. С. Косякова, Т. А. Малаш, І. С. Самощенко, А. Х. Степанюк, М. Х. Фарукшин.

Мета дослідження. Слід відмітити, що невідворотність є ключовим принципом юридичної відповідальності, своєрідним двигуном процесу реалізації її заходів, втілення якого у життя сприяє досягненню цілей юридичної відповідальності. На перший погляд здається, що не має бути жодних розбіжностей у розумінні і трактуванні змісту та сутності зазначеного принципу. Але дослідження даної проблематики свідчить протилежне. Проаналізуємо основні підходи до розуміння поняття принципу невідворотності юридичної відповідальності [3, 22] та з'ясуємо, яке його значення при застосуванні заходів юридичної відповідальності.

Результати дослідження. Дослідник Тарахонич Т. І. так тлумачить принцип невідворотності відповідальності: будь-яка особа не-

залежно від її матеріального становища, соціального статусу повинна нести відповідальність за скоєне правопорушення [5, 285].

Вчений Грек Т. Б. зазначає, що принцип невідворотності юридичної відповідальності полягає в: неминучості настання відповідальності для правопорушника; оперативності застосування заходів відповідальності за вчинені правопорушення; професіоналізмі і добросовісності діяльності представників правоохоронних органів; ефективності заходів, застосовуваних до правопорушників [1, 44].

І хоча принцип невідворотності відповідальності, настільки досконало вивчений дослідниками, не міститься в якості прямої вказівки в Конституції України, це не позбавляє його важливості для деліктних правовідносин. Адже в Основному Законі все ж таки закріплено принципи верховенства права (ст.8), несення людиною обов'язків перед суспільством (ст.23), індивідуальний характер юридичної відповідальності (ст.61) [2, 141]. А ці принципи, в свою чергу, зумовлюють саму сутність юридичної відповідальності, яка є обов'язковою для осіб, які вчинили правопорушення.

Досліджуючи елементи загальнопревентивного впливу права, В. Н. Кудрявцев вказував, що згадка про невідворотність настання юридичної відповідальності у багатьох випадках має вирішальне значення, адже навіть найжорсткіша санкція втрачає попереджувальне значення, якщо суб'єкт вважає, що до нього вона може й не бути застосована [4, 145].

Розуміння кожним членом суспільства невідворотності настання юридичної відповідальності за порушення норм права здійснює сильний стримуючий вплив, змушує поважати закон. З цього приводу слушно висловився А. С. Шабуров, стверджуючи, що держава, реалізуючи покарання, впливає на правопорушника. Даний процес полягає у залякуванні, доведенні невідворотності покарання, попередженні тим самим нових правопорушень. У такий спосіб попереджувальний вплив здійснюється не лише на правопорушника, але й на оточуючих [6, 152].

Якщо ж скоєно правопорушення, а щодо винної особи заходи юридичної відповідальності не застосовуються, то складається враження про допустимість протиправної поведінки, виникає впевненість у безкарності подальших протиправних дій як власне правопорушника, так і оточуючих.

Висновки. Таким чином, підводячи підсумки, ми дійшли висновку, що принцип невідворотності юридичної відповідальності є одним із основоположних принципів, який покликаний забезпечити ефективність застосування заходів юридичної відповідальності; виконує завдання загальної і спеціальної превенції правопорушень; є критерієм оцінки діяльності правоохоронних органів, адже порушення принципу невідворотності юридичної відповідальності негативно впливає на їх авторитет, тягне несприятливі наслідки; тісно переплітається з іншими принципами юридичної відповідальності, а тому, будучи елементом системи, виступає гарантом законності і правопорядку в сучасному демократичному суспільстві.

Джерела та література

1. Грек Т. Б. Правова природа юридичної відповідальності: поняття, принципи та види // Адвокат. – 2010. – № 10. – С. 41–45.
2. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – С. 141.
3. Корнієнко А. А. Принцип невідворотності юридичної відповідальності: структурно-функціональний аналіз / А. А. Корнієнко // Право і суспільство. – 2012. – № 5. – С. 21-24.
4. Кудрявцев В.Н. Закон, проступок, ответственность. – М.: Наука, 1986. – 448 с.
5. Тарахонич Т. І. Принципи юридичної відповідальності в системі принципів права // Альманах права. – 2012. – № 3. – С. 284–287.
6. Шабуров А. С. Теория государства и права: Учебник. – Курган: Изд-во Курганского гос. ун-та, 2009. – 432 с.

Колб О. Г. – доктор юридичних наук,
професор

Шевченко О. Д. – аспірант кафедри
кримінального права у процесу СНУ
імені Лесі Українки

Освіта засуджених до позбавлення волі, її роль і місце в системі основних засобів виправлення

Постановка проблеми. Актуальність теми визначена тим, що в даний час отримання освіти, в тому числі й особами, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, стає особливо важливим. У

всіх сферах діяльності, роботодавець від свого потенційного працівника вимагає наявність у останнього певного рівня знань, як правило, наявність вищої освіти (такий стан справ спостерігається найчастіше у відносно невеликих містах, де існує велика конкуренція на ринку праці). У зв'язку з цим, в умовах ринкових відносин зростає потреба населення в наданні йому цього виду послуг. Як відомо, попит народжує пропозицію. І, як наслідок, поява на ринку послуг все більшої кількості навчальних закладів (як державних, муніципальних, так і комерційних) обумовлено потребами населення.

Мета дослідження. Останніми роками сфері освіти, нарівні з медициною, на законодавчому рівні не приділялося належної уваги, що негативно позначилося на моральному та духовному вихованні населення нашої країни. Разом з тим, зараз намітилася позитивна тенденція у вирішенні цього «наболілого» питання.

Яка ж роль відводиться освіті засуджених в умовах реформування кримінально-виконавчої системи і яке його місце в системі основних засобів виправлення, передбачених ст. 6 КВК України?

Результати дослідження. С. Х. Шамсунов вважає, що процес виправлення засуджених – «складна і різноманітна справа, провідну роль в якому відведено духовно-моральному вихованню. Формування у засуджених моральних принципів і позитивних соціальних установок – завдання виняткової важливості, так як сама відсутність стійких моральних якостей призводить людей до злочину».

Виховання засуджених через навчання – ідея прогресивних педагогів минулого. Згодом вона отримала розвиток в працях К. Д. Ушинського, А. С. Макаренка і В. О. Сухомлинського. Ця ідея стала однією з провідних концепцій пенітенціарної педагогіки: навчання засуджених – найважливіший засіб їх морального відновлення, стимулювання подальшого розвитку. Н. А. Тюгаєва вважає, що виправлення особи можливе не шляхом її придушення, а шляхом активного розвитку за допомогою освітньої діяльності. [2] А.С. Макаренко говорив про те, що отримання освіти, будучи могутнім виховним засобом, формує систему знань, розвиває особистість і її моральну свідомість, яка визначає поведінку засудженого.[3]

Роль освіти, на наш погляд, полягає в тому, що засуджені до позбавлення волі значну частину часу зайняті навчальною діяльністю, яка, перш за все, відволікає від порожнього проведення часу і допомагає в переосмисленні своїх життєвих позицій. Необхідно

відзначити, що під час занять, адміністрації виховної колонії легше контролювати дії засуджених, що дуже важливо для зміцнення режиму. В цьому аспекті освіту можна розглядати як засіб, що сприяє досягненню такої мети кримінального покарання, як попередження вчинення нових злочинів.

Позитивний вплив на засуджених процес навчання надає ще й тому, що в ході його здійснення формуються позитивні інтереси і потреби засуджених. У загальному вигляді освітній процес являє нерозривну єдність двох сторін – передачі учням знань, умінь і навичок (освіта) і формування у них певних якостей особистості (виховання). В умовах ізоляції здійснюється не стільки виховання, скільки перевиховання, що досягається усуненням негативних і формуванням суспільно корисних ціннісних орієнтацій, інтересів, потреб. Сприяє здійсненню цього процесу в певній мірі підвищення засудженими освітнього рівня.

На сучасному етапі розвитку суспільства навчання покликане не тільки забезпечувати отримання та засвоєння засудженими певних знань, а й активно впливати на формування світогляду, моральних якостей, позитивних мотивів соціально корисної діяльності, а також виховувати їх в дусі поваги до прав, законних інтересів, честі і гідності інших громадян. У міру підвищення освітнього рівня, розвиваються такі якості як цілеспрямованість, уміння долати труднощі, забезпечується формування позитивного ставлення до них. Освітній діяльності засуджених та виховній роботі з ними відводиться особлива роль у вирішенні проблеми прав людини в кримінально-виконавчій системі. Освіта відкриває перспективи позитивної соціальної реабілітації та, відповідно, розширює їх можливості реалізовувати свої основні права законним і соціально прийнятним шляхом.

Висновки. Освіта засуджених (в самих різних його формах), як говорилося вище, сприяє їх інтелектуальному, моральному, культурному розвитку. Це, в свою чергу, є не тільки реалізацією підопічними права на освіту, а й необхідною умовою розуміння ними сутності прав людини, спонукання орієнтуватися в своєму житті на права людини як високу соціальну цінність. Останнє дуже важливо, тому що практика показує – однією з передумов скоєння злочинів в наш час є соціальна нерозвиненість, ущербність конкретної особистості.

Джерела та література

1. Кримінально-виконавчий кодекс України 11 липня 2003 р. Офіційне видання.– К.: Атіка, 2003. – 96 с.
2. Конституція України від 28.06.1996 № 254к / 96-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – С. 141. (остання редакція від 20.04.2010).
3. Тюгаева Н.А. Образование осужденных к лишению свободы. Автореф. дис. докт. пед. наук. М., 1998. – С. 11.
4. Макаренко А.С. Сочинения. Т.5. – М., 1958. – С. 62.

Шевченко Т. В. – здобувач кафедри кримінального права і процесу СНУ імені Лесі Українки

Батюк О. В. – кандидат юридичних наук, доцент

Особливості розслідування дорожньо-транспортних пригод за участю транспортних засобів автомобільних перевізників

Постановка проблеми. Актуальність теми визначена тим, що дорожньо-транспортні пригоди за участю транспортних засобів автомобільних перевізників відрізняються тяжкістю наслідків, це пов'язано з значною чисельністю пасажирів, яких вони перевозять та застосуванням габаритної техніки. У зв'язку з цим, законодавством регламентовано вимоги до організації перевезень та контролю технічного стану транспортних засобів.

Мета дослідження. Проаналізувати нормативно-правову базу, яка регулює сферу перевезення пасажирів та великогабаритних вантажів та вказати на особливості здійснення досудового розслідування дорожньо-транспортних пригод за участю транспортних засобів автомобільних перевізників.

Результати дослідження. Технічний стан та обладнання транспортних засобів, що здійснюють перевезення пасажирів та небезпечних, великовагових та великогабаритних вантажів, повинні відповідати вимогам Закону України «Про дорожній рух», Правилам дорожнього руху України та ДСТУ 3649:2010 «Колісні транспортні засоби. Вимоги щодо безпечності технічного стану та методи контролювання».

Забезпечення та контроль за належним технічним станом даних транспортних засобів лежить на автомобільних перевізниках. У

Законі України «Про автомобільний транспорт» від 5 квітня 2001 р. визначено, що автомобільний перевізник це – фізична або юридична особа, яка здійснює на комерційній основі чи за власний кошт перевезення пасажирів чи (та) вантажів транспортними засобами. [3]

Отже, під час розслідування кримінального провадження про ДТП такої категорії, необхідно надавати оцінку діям посадових осіб, відповідальних за контроль технічного стану транспортних засобів, які можуть перебувати в причинному зв'язку з виникненням ДТП (ст. 287 КК України) або мати ознаки службової недбалості (ст. 367 КК України), чи грубого порушення законодавства про працю (ст. 172 КК України), зокрема в разі відсутності трудового договору між перевізником та водієм. [4]

В ході здійснення досудового розслідування, слідчому необхідно встановити: 1. наявність у транспортного засобу контрольного приладу реєстрації режимів праці та відпочинку водіїв (тахографа), диск якого підлягає вилученню в установленому порядку; 2. кількість пасажирів, місця їх розташування в салоні, наявність проїзних квитків та осіб, що перевозилися без належних документів; 3. наявність свідоцтва про реєстрацію транспортного засобу, договору страхування, ліцензійної картки на транспортний засіб, дорожнього листа (повинен містити відбиток печатки установи та підписи осіб, відповідальних за передрейсовий огляд водія та транспортного засобу), інформацію про перевізника; 5. категорію посвідчення водія, загальний стаж роботи водієм; 6. відповідність відомостей в свідоцтві про реєстрацію номерам вузлів та агрегатів, рік випуску транспортного засобу; 7. загальний пробіг з початку експлуатації, час та обсяг останнього технічного обслуговування.

У разі виникнення необхідності, за місцем знаходження перевізника в установленому законом порядку проводяться вилучення оригіналів таких документів: 1. журнал щозмінного передрейсового та післярейсового медичного огляду водіїв; 2. журнал виїзду на лінію та повернення з лінії рухомого складу; 3. книга запису заявочних листів по ремонту транспортних засобів по підприємству; 4. заявки на ремонт транспортного засобу – учасника ДТП; 5. листки технічного обслуговування – особова справа водія.

За місцем проведення обов'язкового технічного контролю ТЗ необхідно вилучити журнал реєстрації заяв, договорів, актів, протоколів обов'язкового технічного контролю транспортних засобів, уста-

новчі документи юридичної особи або фізичної особи - підприємця, атестат акредитації чи свідоцтво про атестацію.

Висновки. В ході здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень про ДТП даної категорії, необхідно повно та всебічно провести вивчення всіх документів, інструкцій та інших важливих інформаційних носіїв, які регламентують законність здійснення автомобільних перевезень.

Джерела та література

1. Закон України «Про дорожній рух» від 30.06.1993.
2. ДСТУ 3649:2010 «Колісні транспортні засоби. Вимоги щодо безпечності технічного стану та методи контролювання».
3. Закон України «Про автомобільний транспорт» від 05.04.2001.
4. Кримінальний кодекс України : прийнятий 05.04.2001 № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.zakon.rada.gov.ua

Мочкош Я. В – кандидат юридичних наук, доцент кафедри права

ЛіРОЛ університету «Україна»

Яковлева С. Ф – студентка, III курсу юридичного факультету ЛіРОЛ університету «Україна»

Суспільно небезпечні наслідки злочинних діянь за кримінальним законом України

Постановка проблеми. Проблема в заподіянні шкоди злочинним діянням, полягає у визначенні судом покарання відповідного наслідку, виду та розміру.

Мета дослідження даної теми – визначення небезпечності істотної шкоди яка заподівається злочинним діянням у формі проявів передбачених в нормах КК України і мотиваційної сфери діяння.

Результатами дослідження визначено шкоду за видами, за природою походження предмета посягання кількісними та якісними показниками злочинних наслідків та іншими ознаками.

Небезпечні наслідки злочину, – це можливість чи настання негативних змін об'єкта посягання, які виражаються у матеріальному та нематеріальному характері, чи в потенційній загрозі. Однак, спе-

ціальних наукових досліджень по даній темі не було, хоча наслідок, як вказує у своїй праці Тацій, нерозривно пов'язаний із злочином, і немає злочину який не заподіє шкоду об'єкту на який вчинено посягання [1,ст.10].

Розгляд правової сутності даного питання заслуговує починаючи в історико – правових джерелах. Шкода злочинних діянь була відображена в нормах законів царя Вавилонії Хаммурапі, пізніше в законах Драконта і «12 Таблиць». Та доцільно відзначити, що в законі «Руська правда», шкода заподіяна життю, здоровю, власності, була однією із перших ознак небезпечності діянь, фіксується у нормах КК України.

Наслідок злочинних діянь визначається за природою походження самого предмета посягання, матеріальні блага – як предмета та не матеріального блага – моральних цінностей. За КЗ України шкода поділяється на види, а саме: фізична, матеріальна, майнова, моральна та політична, і відповідно в ст.11 КК України криміналізація діянь наводиться на основі завдання істотності шкоди. Величина якої наводиться у диспозиціях та примітках Особливої частини КК України.

Найнебезпечнішою шкодою є фізична. За КЗ України як протиправне заподіяння смерті іншій людині (ст.115КК), заподіяння тілесних ушкоджень, що спричинило втрату будь – якого органу або його функцій, психічну хворобу або іншу шкоду здоровю людини (ст.121КК України). Шкода здоровю людини може бути заподіяна медичними чи фармацевтичними працівниками, в наукових джерелах визначена як ятрогенні злочини [2] вчинювані неналежним виконанням своїх професійних обов'язків(ст.131КК України) та ін. Заподіяння фізичної шкоди вказується і в нормах інших розділах.

(ст.222 КК), злочином не було завдано шкоди майну потерпілої особи чи держави.

Матеріальний характер шкоди, такою є настання негативних змін що проявляються у викраденні (ст.185), привласненні (ст.191), знищенні майна (ст.196), приведення у повну непридатність, чи втрати цільового призначення або зменшилась його цінність [3], а наслідок таких діянь – майнові збитки. Матеріальна шкода, має прояв у несплаті податків (ст.212), шахрайство з фінансовими ресурсами (ст.222), та ін. діяння.

Питання вартісної оцінки шкоди. Визначається розмір майна, яким заволоділа винна особа в результаті вчинення відповідного

злочину і виражається у грошовій оцінці[4,п.25]. Роз'яснення про настання значної шкоди вказано, зокрема, в (ст.185 КК).

Політична і моральна шкода подібні своєю природою суспільно небезпечного наслідку тим, що є нематеріальним видом шкоди. Злочини проти основ національної безпеки, це і реальні потенційно можливі явища і чинники, які створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України[5]. У всіх сферах суспільства.

Моральна шкода, як вид нематеріального наслідку, має прояв втрати немайнового характеру, в наслідок моральних чи фізичних страждань, або інших негативних явищ[6], зокрема, внесення забороненої продукції у інформаційний простір, проявляються у завданні шкоди загальноприйнятих моральних цінностей суспільства [7]. Моральну шкоду як основна настає у злочинах проти волі честі та гідності КК України.

Основний та додатковий наслідок злочину. Визначення таких є важливим і необхідним при кваліфікації злочину, можливі реальні та потенційні наслідки злочину, як негативні зміни у предметі посягання. Наслідки злочинів також бувають продовжуючі, довготривалі, що можливі при забрудненні або псуванні земель речовинами (ст.239 КК), у сфері господарської діяльності та ін.

Кількісні та якісні показники шкоди. Заподіяння шкоди зовнішнім ознакам предмету як кількісний показниках, втрата властивості – внутрішні, які в сукупності з зовнішніми ознаками становлять їх корисність, цінність і значимість, та є основою визначення вартості предмета як еквіваленту у грошовій одиниці.

Висновки. Визначення суспільно небезпечних наслідків злочинів займають важливе місце у формуванні і розвитку кримінального законодавства. Та потребує більшої уваги у науці кримінального права. Заподіяння шкоди є визначальним фактором тяжкості злочину, підставою кваліфікації діянь та забезпеченням права особи на справедливе рішення суду.

Джерела та література

1. Таций. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве Монография 1988р.(с.10).
2. Даньшин М. Ятрогенні злочини: поняття та криміналістична характеристика//Вісник Академії Правових Наук України 2007 №1. – с. 207
3. Постанова ВС №4 від 02.06.1976 «Про знищення державного або комунального майна, шляхом підпалу».

4. Постанова ВС №10 від 06.11.2009 «Про судову практику у справах у злочинах проти власності».
5. Закон України про Основи національної безпеки від 19.06.2003.
6. Постанова ВС №4 від 31.03.1995 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди».
7. Закон України «Про захист суспільної моралі» від 20.11.03 №1296-IV.

Фідря Ю. О. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права і процесу СНУ імені Лесі Українки
Янковський С. О. – аспірант юридичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Імплементация міжнародного досвіду функціонування органу виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних злочинів

Постановка проблеми. За підсумками саміту Великої двадцятки (G20), який відбувся у китайському місті Ханчжоу 4–5 вересня 2016 року, глави країн-учасниць ухвалили комюніке, згідно з яким учасники саміту домовилися, серед іншого, розробити концепцію, спрямовану на забезпечення стійкого збалансованого зростання світової економіки. Досягнуто домовленість нарощувати співпрацю у сфері боротьби з корупцією, а також дотримуватися принципів сприяння у сфері розшуку корупціонерів і повернення активів.

Щодо України, то ситуація з поверненням коштів у державний бюджет, враховуючи межі поширення корупційної злочинності в державі, провальна. У 2015 році тодішній Прем'єр-міністр України А. Яценюк заявив, що за три роки з України було незаконно виведено 70 млрд дол. [1]. При цьому, за даними Міністерства фінансів України, у 2015 р. правоохоронні органи конфіскували коштів і майна державних службовців на суму лише 100 тис. грн. Заступник Генерального прокурора України В. Касько зазначив про повернення до бюджету у 2015 р. близько 300 тис. грн «корупційних коштів» [2]. Протягом першого півріччя 2016 р. до державного бюджету України вдалося повернути 78 тис. 382 грн конфіскованих корупційних активів. Це ста-

новить лише 0,001 % від запланованої суми до повернення в 7,74 млрд. грн. [3].

На виконання плану дій з лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України створено Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів (далі – Агентство), яке є центральним органом виконавчої влади зі спеціальним статусом, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері виявлення й розшуку активів, на які може бути накладено арешт у кримінальному провадженні, та/або з управління активами, на які накладено арешт або які конфісковано в кримінальному провадженні.

Мета дослідження. Використовуючи міжнародний досвід, накопичений у процесі співпраці з міжнародними організаціями в розглянутій сфері, довести унікальність та потенційну ефективність існування Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів.

Результати дослідження. У багатьох зарубіжних країнах існують органи, схожі до новоствореного у нашій державі Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів. Серед них: Financial Crimes Enforcement Network (FinCEN) – орган фінансової розвідки США; Financial Transaction and Report Analysis Centre (FINTRAC) – орган фінансової розвідки Канади; Zentralstelle für Verdachtsanzeigen – орган фінансової розвідки Німеччини; TRACFIN – орган фінансової розвідки Французької Республіки; Служба внутрішніх доходів NCIS/ECU – орган фінансової розвідки Великої Британії.

У цьому контексті слід зазначити про функціонування групи «Егмонт» (Egmont Group), що являє собою асоціацію 127 підрозділів фінансової розвідки (Financial Intelligence Unit, FIU) з усього світу, які погодилися надавати один одному інформацію фінансової розвідки для надання допомоги в розслідуванні кримінальних справ. Якщо внутрішнє законодавство дає дозвіл, правоохоронні органи держави-члена групи «Егмонт» можуть звернутися до фінансової розвідки іншої держави-члена групи через її FIU. Наявна інформація може включати інформацію про банківські рахунки, анкети про транспор-

тування готівки через кордон, кримінальну інформацію та документи, які можливо зберігаються в громадських або державних реєстрах. Говорячи про організаційну структуру, наприклад, такого органу, як FinCEN, слід зазначити, що, крім штатних працівників, в управлінні працюють прикомандировані представники митної служби, Міністерства фінансів, Секретної служби, Федерального бюро розслідувань, Бюро з контролю обігу алкогольних напоїв, тютюнових виробів і вогнепальної зброї, Поштової служби, Служби внутрішніх доходів, Служби судових виконавців, Управління з боротьби з незаконним розповсюдженням наркотиків та Федеральної резервної системи США. Щорічний бюджет FinCEN становить близько 300 млн дол. США. Можливості FinCEN сьогодні активно використовуються американськими правоохоронними органами та спецслужбами [4].

Висновки. Таким чином, першочерговими завданнями у напрямку протидії корупції, а також виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів, є підготовка пропозицій щодо здійснення повноважень та функцій Агентства з урахуванням міжнародних стандартів і кращих іноземних практик, розроблення проектів нормативно-правових актів, що регулюють здійснення Агентством своїх повноважень та функцій, а також внесення змін до законодавчих актів для забезпечення функціонування Агентства на належному рівні.

Джерела та література

1. Глава нового Управління МВС, яка обіцяла повернути активи Януковича, подала у відставку // UkrMedia: інтернет-газета. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ukr.media/politics/243592>.
2. Україна не повернула жодної копійки вкрадених «сім'єю» Януковича коштів – ГПУ // УНІАН. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/1257468-ukrajina-ne-povernula-jodnoji-kopiyki-vkradenih-simeyu-yanukovicha-koshtiv-gpu.html>.
3. До Державного бюджету України повернули лише 0,001 % конфіскованих корупційних активів // ТСН.ua. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tsn.ua/groshi/do-derzhbyudzhetu-povernuli-lishe-0-001-konfiskovanih-korupciynih-aktiviv-731743.html>.
4. Невдашов И. FinCEN – американский ответ финансовым преступлениям // Экономический терроризм. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-terror.ru/it2b2.view7.page18.html>.

Качковська Л. Р. – кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства та музейної справи
СНУ імені Лесі Українки

Яцюк І. Р. – студентка III курсу історичного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Документування колегіальних органів влади: нормативно-правове забезпечення та особливості застосування

Актуальність дослідження. Організація діловодства є однією з форм управлінської діяльності, що здійснюється в органах державної влади та місцевого самоврядування, цей процес роботи з документами перебуває у постійній динаміці удосконалення як на державному рівні, так і через безперервний розвиток новітніх інформаційних технологій. Цей процес в свою чергу потребує сьогодні державно-правової підтримки, за допомогою якої документаційне забезпечення колегіальних органів на всіх його рівнях мало якісний формат.

Мета дослідження. На підставі нормативно-правової документації та з урахуванням нових знань щодо організації ділових процесів проаналізувати особливості прийняття управлінських рішень колегіальними органами.

Результати дослідження. Документування діяльності полягає у фіксації за встановленими правилами на паперових, електронних або магнітних носіях управлінських справ. У цьому контексті все більшого значення набуває робота комітетів, комісій, рад, на засіданнях яких шляхом обговорення та голосування більшістю ухвалюються колективні рішення у формі розпорядчих документів тощо.

Документаційне забезпечення колегіальних органів державного управління та місцевого самоврядування здійснюється першочергово за допомогою державно-правової підтримки. Її можна представити у вигляді основних нормативно-правових документів.

Так, можна назвати Закон України «Про державну таємницю», прийнятий 21 січня 1994 р. Даний правовий акт регулює суспільні відносини, пов'язані з віднесенням інформації до державної таємниці; засекречуванням і розсекречуванням матеріальних носіїв; охороною державної таємниці, з метою захисту національної безпеки України [6].

Суттєво доповнює організацію роботи в галузі документаційного забезпечення управління Закон України «Про інформацію» від 02 жовтня 1992 р. (зі змінами від 02.03.2014) [5], який встановлює загальні правові основи одержання, використання, поширення та зберігання інформації, закріплює право особи на інформацію в усіх сферах суспільного і державного життя України. А також визначає систему інформації, її джерела, статус учасників інформаційних відносин, регулює доступ до інформації та забезпечує її охорону.

Поруч із законами важливу роль у регулюванні сфери діловодства відіграють державні та галузеві стандарти, які сприяють виробленню однотипної форми управлінських документів та процедури роботи з ними. До них слід віднести ДСТУ 4423-2:2005 «Інформація та документація. Керування документаційними процесами» [1].

Наступним джерелом, який частково доповнює інформацію з державних стандартів, але основним змістом якого являється конкретне роз'яснення щодо поетапного алгоритму дій роботи з документами усіх видів є Типова інструкція з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади від 30.11.2011 р. [3].

Щодо загальних правил документування в органах виконавчої влади управлінської діяльності в електронній формі, то вони викладені в Типовому порядку здійснення електронного документообігу в органах виконавчої влади» від 28.10.2004 № 1453 (зі змінами від 01.01.2007) [2]. Цей документ регламентує виконання дій з електронними документами з моменту їх створення або одержання до відправлення чи передачі до архіву органу виконавчої влади.

Висновки. Сучасне документаційне забезпечення управління є складним процесом, який включає в себе наступні напрями:

- 1) експертний аналіз характеристик документів, що обробляються з метою введення їх у автоматизовану систему документообігу;
- 2) контроль виконавської дисципліни як в усій організації, так і по окремих документах з використанням автоматизованої системи документообігу;
- 3) моніторинг змін змісту та форми документа на всіх стадіях його життєвого циклу;
- 4) зберігання документів з використанням усіх сучасних способів (на паперових носіях, фотоплівці, з використанням комп'ютерних технологій);

5) інвентаризація документів відповідно до затвердженого терміну їх обробки та зберігання [4, с. 254].

Відповідно до цих напрямів і відбувається забезпечення роботи колегіальних органів управління. Так, документування їхньої діяльності, зокрема представницьких органів місцевого самоврядування, їх пленарних засідань, засідань постійних комісій органу місцевого самоврядування, зборів, конференцій, колегій полягає у створенні документів, які фіксують факти, події, явища, підготовку, розгляд, прийняття рішень та хід їх виконання [4].

Документування роботи колегіальних органів здійснюється через фіксацію відповідно до нормативно-правових актів та стандартів конкретних управлінських рішень у формі організаційно-розпорядчих документів (рішення, ухвали, протоколу тощо). А такий вид документації, на нашу думку, відіграє важливе значення в прозорості системи влади. Оскільки кожне прийняте рішення має мати офіційну підставу й бути оприлюдненим, якщо воно не суперечить Конституції України та законам.

Джерела та література

1. Інформація та документація. Керування документаційними процесами. ДСТУ 4423-2:2005 – [Чинний від 30-06-2005]. – К. : Держспожив-стандарт України, 2005. – 32 с. – (Національний стандарт України).
2. Типовий порядок здійснення електронного документообігу в органах виконавчої влади (Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 28.10.2004, № 1453) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1453-2004-%D0%BF>. – Назва з титул. екрану.
3. Типова інструкція з діловодства у центральних органах виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих органах виконавчої влади (Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30.11.2011, № 1242) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1242-2011-%D0%BF>. – Назва з титул. екрану.
4. Діденко А. Н. Сучасне діловодство: Навч. посібник / А. Н. Діденко – 6-те вид. – К.: Либідь, 2010. – 480 с.
5. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. – Назва з титул. екрану.
6. Про державну таємницю : Закон України від 21.01.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3855-12>.

**Мовознавство
та літературознавство,
журналістика, видавнича справа
та редагування**

Абдрахімова Д. О. – студентка V курсу
факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки
Науковий керівник: доктор філологічних
наук, професор Колошук Н. Г.

**Імагологічні аспекти у творчості Елізи Ожешко
(за романом «Над Німаном»)**

Постановка проблеми. Початок ХХІ століття характеризується прагненням пізнати себе, встановити власну національну етнокультурну ідентичність та автентичність. Тому сьогодні увагу дослідників привертає вивчення функціонування національних образів у художньому тексті.

Мета дослідження. Виявити та проаналізувати «свої» та «чужі» образи в романі Елізи Ожешко «Над Німаном».

Результати дослідження. Імагологія – розгалужена система споріднених дисциплін, що вивчають історичні, культурологічні, соціальні, психологічні, політологічні аспекти тих образів, за посередництвом яких учасники спілкування уявляють самі себе і партнера [1, 3]. Предмет літературознавчої імагології – літературні образи (іміджі) інших країн та іноземців, що створюються в певній національній чи регіональній свідомості й відбиваються в літературі та мистецтві; за своєю природою і структурою вони є інтегрованими образами, специфічними етно- й соціокультурними дискурсами, що відзначаються значною тривкістю й тривалістю, але не лишаються незмінними [3, 27].

Еліза Ожешко відома як польська письменниця, і читачі рідко звертають увагу на те, що вона походить зовсім не з Польщі. Народи-

лася вона в селі Мільковщизна біля Гродно [2, 514]. Зараз це місто належить до складу Білорусі, однак не варто забувати, що в 1569 році, коли Велике князівство Литовське і Польща об'єдналися в Річ Посполиту, Гродно увійшло до її складу та стало центром Гродненського воєводства, королівською резиденцією і фактично столицею Речі Посполитої.

Уся творчість Е. Ожешко просякнута гуманізмом і повагою до різних культур рідної їй землі. У романі «Над Німаном» ми відчуваємо, з якою любов'ю та ніжністю письменниця ставиться до навколишньої природи: вона їй не є чужою, бо це природа її Батьківщини. А дія роману відбувається на території, яка є нині Білоруссю, про це дізнаємося вже з перших сторінок, де неодноразово згадано назви місцевих річок (Німан, Случ) та населених пунктів (Гродно, Корчин). Тим часом важко судити про національність героїв роману, адже, як і в повсякденному житті, люди нечасто розголошують відомості про своє походження. До деяких висновків ми дійшли за допомогою поодиноких згадок, суджень у тексті роману, зіставлень з іншими джерелами.

У романі бачимо чіткий поділ персонажів на дві соціальні групи: селян і шляхту. Люди вищого походження показані здебільшого з непривабливого боку, адже вони переймаються матеріальними справами, забуваючи про духовне. Показовим є портрет Емілії Корчинської: *«У кутку кімнати на темно-вишневому шезлонзі, напівлежачи, сиділа жінка в чорній шовковій сукні, з надміру худим тілом, та в її зовнішності й жестах було багато витонченої привабливості, а обличчя, колись, видно, дуже вродливе, ще й тепер, незважаючи на прив'ялість і нездорову вихудлість, вражало надзвичайною ніжністю рис, великими чорними очима з лагідним, у мрійній поволоці поглядом, буйністю чорних, старанно складених кіс»* [4, 36-37]. У її зовнішності немає нічого гидкого, проте її красу можна назвати мертвою, музейною, такою, що втратила всю життєву снагу. Ця жінка хвороблива, бо постійно сидить у домі, її не хвилює навколишній світ.

Повною протилежністю шляхті є селянство. Це живі, вічно молоді люди (не зважаючи на вік персонажів), це веселий і співучий народ. Вони повсякчас тяжко працюють, але раді цьому, адже обробляють власну землю. Яскравим представником селянства є Ян Богатиревич – сильний, молодий, гнучкий чоловік, якого просто не можна уявити без пісні. Навіть після важкого трудового дня він знаходить сили на

улюблену справу: «Взимку, буває, вся молодь зійдеться в якомусь домі, де найбільша світлиця, і танцюють собі, то Ядвіська грає на гітарі, а Янек співає» [4, 235].

Особливе місце займає у романі постать Юстини, адже вона шляхтянка, яка наважується пов'язати своє життя з представником селянства, з мужиком. Від самого початку письменниця показує в її зовнішності поєднання двох світів: «Важко було сказати одразу, чи вона панна з вищого світу, чи дівчина з нижчих верств селян. Могла здаватися трохи схожою і на ту, і на другу» [4, 24].

Висновки. Як бачимо, авторка, хоч і ділить персонажів на селян та шляхту, не бачить у них «чужих» чи «своїх», для неї вони всі – земляки, діти польської землі. За довгі віки спільного життя етнічні групи сильно асимілювалися, притерлися одна до одної, нижчі верстви перейняли віросповідання, імена, прізвища, світогляд шляхти, яку вони годують своєю працею, не нарікаючи на гноблення. Персонажів роману «Над Німаном» важко розділити за національно-етнічною ознакою, хоча в інших творах письменниці етнічні упередження все-таки дають себе знати (для прикладу – у повісті «Хам»). Для письменниці головне, що, незалежно від національності, герої ставляться до рідного краю з любов'ю, поважають минуле і шанують предків (хоча на справжню самопожертву здатні все-таки прості люди, а не вироджена шляхта). Однак показовим є той факт, що Е. Ожешко не бачить різниці між польською культурою, яка була на той час панівною на теренах Західної Білорусі, і гнобленою культурою білоруських селян, самоідентичність яких відступала, розмивалася під натиском гнобителів.

Джерела та література

1. Алієва З. Образ «Я» / Інший як проблема імагології / З. Алієва // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки. Серія : Філологічні науки / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки ; [редкол. : М. В. Моклиця та ін.]. – Луцьк, 2013. – № 13 (262) : Літерат-во. – С. 3-6.
2. Зарубіжна література ХХ ст. : підручник / ред. М. І. Борецького. – Львів : Світ, 2000. – 452 с.
3. Наливайко Д. С. Літературознавча імагологія : предмет і стратегії / Д. С. Наливайко // Літературна компаративістика / Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України. – Київ, 2005. – Вип. 1. – С. 27-44.
4. Ожешко Е. Над Німаном : роман / Е. Ожешко ; пер. з пол. Олександра Стаєцького ; [передм. Г. Вєрвеса]. – Київ : Дніпро, 1981. – 500 с.

Колошук Н. Г., Блоха О. П.

Автопортретування в листуванні Анатолія Добрянського з матір'ю

Постановка проблеми. На початку ХХІ століття мовознавці змінили методологію підходів до вивчення мови. Дослідники фіксують перехід від лінгвістики іманентної до лінгвістики антропоцентричної, яка безпосередньо вивчає існування мови в самій людині та, навпаки, те, як людина відображає себе в мові [4, 48]. Такі зміни сприяли стрімкому розвитку лінгвоперсонології.

Важливий аспект творення мовної особистості – моделювання її мовного портрета. Це явище неодноразово привертало увагу різних дослідників, зокрема: С. К. Богдан [1], С. Я. Єрмоленко [7], М. Х. Коцюбинської [3], К. В. Писаренко [4], К. Ф. Сєдова [7], А. Ю. Скачкова [6] та ін.

Узвичаєно поняття мовного портрета тлумачиться як мовна характеристика (персонажів). Художня виразність образу значною мірою залежить від мотивованості використаних автором стильових засобів, що створюють «мовний портрет» героя [6, 361].

Структурно мовний портрет диференціюють на *зовнішній* мовний портрет (реалізується через опис зовнішніх ознак персонажа) та *внутрішній, психологічний* мовний портрет (актуалізується через опис внутрішнього стану героя за допомогою певних мовних засобів: епітетів, порівнянь, метафоричних сполук) [7, 94].

У зовнішньому портретуванні вирізняють два основні типи ознак: *вестиальні* (деталі зовнішності: риси обличчя, очі, постава та ін.) та *соматичні* (деталі одягу) [6]. Одним із джерел відтворення мовного портрета відомого історичного діяча, письменника, політика чи митця є його епістолярна спадщина. Зокрема, листи дають можливість реконструювати насамперед образи адресанта і адресата.

Мета дослідження – визначити мовні особливості портретування адресанта у листах Анатолія Добрянського до матері.

Результати дослідження. Мовне портретування адресанта здійснюється здебільшого такими способами: 1) *безпосередні самохарактеристики* (основу яких становлять самономінації та атрибутиви); 2) *опосередковані самохарактеристики* (шляхом порівняння чи зі-

ставлення з іншими людьми, подібними до нього за соціальним станом, професією, рисами характеру; 3) *опосередковані характеристики інших людей*, переказані, а почасти й прокоментовані адресантами [1, 14].

У листах Анатолія Добрянського до матері переважає внутрішнє, психологічне портретування. Зокрема, А. Добрянський вказує на такі особисті риси: *чуйність* [2, 106], *витривалість* [2, 75], *совісність* [2, 104], *скромність* [2, 163], *спритність* [2, 185].

Характеризуючи себе у різних ситуаціях, А. Добрянський використовує порівняння з такими фаунономенами: *ведмедем*, актуалізуючи таку рису характеру, як байдужість (*...втратив чомусь інтерес до всього, сиджу в гуртожитку як ведмідь в берлозі – ні в кіно не ходжу, ні в театр* [2, 91]); *білкою*, що характеризує заклопотаність і зайнятність (*Новин у мене ніяких – верчусь як білка в колесі* [2, 118]).

Свідченням достовірності самохарактеристик є абсолютна відвертість між комунікантами, яку підкреслює адресант у листі 24 листопада 1955 року: «*Так ти ж мені мати, тобі я можу говорити абсолютно про все*» [2, 76].

Висновки. Отже, у листах А. Добрянського до матері переважають внутрішні характеристики, які відтворюють його характер і уподобання. Самономінативний спосіб мовного портретування використано факультативно. Продуктивним типом автопортретування можна вважати атрибутивні характеристики.

Джерела та література

1. Богдан С. К. Основні способи реконструкції автостереотипів в епістолярних текстах / С. К. Богдан // Науковий вісник Волинського національного ун-ту ім. Лесі Українки. Мовознавство. – 2010. – № 2. – С. 13–17.
2. Добрянський А. Листи до матері / А. Добрянський [упоряд., передм. та прим. Е. Соловей]. – Чернівці : Книги – ХХІ, 2014. – 232 с.
3. Коцюбинська М. Х. Листи і люди: роздуми про епістолярну творчість / М. Х. Коцюбинська. – К. : Дух і літера, 2009. – 584 с.
4. Писаренко К. В. Типологія мовних портретів персонажів у художніх текстах триптиху «Хресна дорога» Р. Іваничука: змістовий аспект / К. В. Писаренко // Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХнПУ ім. Г. С. Сковороди. – 2015. – Вип. 42. – С. 150–155.
5. Рузин И. Т. Философские аспекты лингвистического исследования / И. Г. Рузин // Вестник Московского государственного университета. Серия 7 «Философия». – 1993. – № 3. – С. 46–55.
6. Скачков А. Ю. Лінгвостилістичні особливості портретних описів у творах М. Коцюбинського: [Текст] : дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / А. Ю. Скачков ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2007. – 180 с.

7. Седов К. Ф. К основаниям лингвистики индивидуальных различий (о принципах речевого портретирования) / К. Ф. Седов // Проблемы речевой коммуникации. – 2007. – № 7. – С. 6–27.
8. Сизова К. Л. Типология портрета героя (на материале художественной прозы И. С. Тургенева): автореф. дис... канд. филол. наук / К. Л. Сизова. – Воронеж, 1995. – 24 с.
9. Українська мова: [енциклопедія] / редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
10. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / [С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор]; за ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

Головій О. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури СНУ імені Лесі Українки
Бокотюк Т. М. – студентка II курсу факультету філології та журналістики СНУ імені Лесі Українки

Образ саду у збірці Надії Гуменюк «Голос папороті»

Постановка проблеми. Сад – один із концептуальних архетипів світової культури, присутній у різних видах мистецтва. В українському письменстві тенденція звернення до образу саду бере початок від давньої літератури і через «Сад божественних пісень» Г. Сковороди знаходить продовження у творчості багатьох письменників XIX – XX ст. та сучасних авторів, серед яких відома волинська поетеса Надія Гуменюк. Окремі аспекти творчості Н. Гуменюк аналізували Є. Баран, В. Гей, М. Жулинський, М. Кодак, О. Криштальська, Л. Кух, П. Сорока, В. Шовкошитний та ін. Однак вони не акцентували уваги на специфіці образу саду в доробку Н. Гуменюк, попри його частотне зривання в багатьох творах письменниці та домінування у збірці «Голос папороті» (2009). Відповідно, **мета нашого дослідження** – аналіз образу саду у збірці Н. Гуменюк «Голос папороті» крізь призму виявлення особливостей присутності в ньому образу саду.

Результат дослідження. Збірка «Голос папороті» відкривається наскрізь «садовим» циклом «Самотній сад». Цей цикл умовно

поділяється на дві частини. Перша презентована віршами «Зерно перетікає у зело» [1, 3], «Ти садиш сад. Ти знову садиш сад...» [1, 5], «І так споконвіку – Голгофа лише для обранців...» [1, 6], «Синедріон іще не переможений...» [1, 7], «Ти садиш сад. Ти знову садиш сад» [1, 5]. Ці тексти насичені біблійними образами, глибоко розкривають філософські проблеми пошуку сенсу життя, механізмів одвічного вибору між добром і злом. Образ саду в цих віршах не наскрізний, однак у кожному тексті порушується проблематика, закладена в образи Гетсиманського саду, самотнього саду та саду-життя.

Друга частина циклу – вірші «Відчути дощ, як відчуває вишня...» [1, 9], «Вислизнеш, випірнеш, випурхнеш...» [1, 10], «Осінній сад. Смеркає на негоду...» [1, 11], «Сад віршував хорейми і ямбами...» [1, 12]. Образ саду, домінуючи в кожному з цих віршів, сприяє посиленню настроєвої гамми імпресіоністично-«садових» відчуттів. Дещо осібно знаходиться завершальний вірш циклу – «Сад віршував хорейми і ямбами...» [1, 12]: він автобіографічний, особистісно авторський. У ньому поєднані імпресіоністично легкі образи з філософським підтекстом; образ самотнього саду пов'язує проблематику вірша з ідеям віршів першої частини циклу. «Коли ще Бог ліпив собі людину...» [1, 8] – вірш «перехідний». На змістовому рівні – він суголосний першій частині циклу, а на формальному та настроєвому – другій.

У решті циклів збірки «Голос папороті» («Годинник на вежі», «Магія дзеркал», «AVE!», «У сузір'ї блакитної мальви», «В очікуванні Одісея», «Жінка незбагненна», «Погода у Луцьку», «Останній метелик літа», «Сторож лелечого гнізда») образ саду втрачає домінуючі позиції і найчастіше виконує функцію настроєвого тла, емоційної декорації. Так, у вірші «Криниця без води...» (цикл «Годинник на вежі») [1, 48] сад як фрагмент пейзажу – картини живописного українського села – створює ностальгійно-меланхолійний настрій, посилюючи мотив самотності, покинутості, відчуження. У поетичному тексті «Вже хати немає на світі давно...» (цикл «Магія дзеркал») сад постає як спогад, з яким асоціюється дитинство, як туга за тим, що не повернути [1, 52].

У низці поезій сад – підкреслено кольоровий. У вірші «Які тяжкі ці кам'яні бескиди...» (цикл «Магія дзеркал») він весняно-білий («Зняла б, мов крила, стомлені десниці / І Музою у білий шал садів...» [1, 68]; у вірші «Намалюй мені той зорепад...» (цикл «У

сузір'ї блакитної мальви») – срібний («Намалюй мені той зорепад / В синій рамі серпневої ночі, / Срібний сад і слова невпопад, / І росою зволожені очі» [1, 85]. Простежується прив'язка саду до пів року – весни, літа та осені; домінує при цьому образ осіннього саду: «Хризантемний вальс» із циклу «Жінка незбагненна» [1, 162], «Осінь вогкі тумани стелить...» [1, 160] та «Антонівки...» [1, 162] із циклу «Останній метелик літа».

Як місце емоційної розрядки, звільнення психіки від деструктиву сад постає у вірші «Струмок, що спіткнувся об грудень...» (цикл «Магія дзеркал») [1, 50]. Сад – це джерело природної енергії, яке здатне врівноважити будь-які душевні сум'яття. Водночас сад – своєрідна «вільна зона», де людина може дозволити собі бути природною, земний рай (біблійний мотив актуалізується у поетичному тексті «Ще рано. У небі вогко» із циклу «Магія дзеркал» [1, 56]).

Зрідка образ саду отримує філософське наповнення: у вірші «Пооблітали у саду горіхи...» («Магія дзеркал») [1, 58] через образ саду представлена зміна пів року, спроектована, у свою чергу, на проблему швидкоплинності часу. Частіше він психологізується: у поетичному тексті «Ну ось і все. Неначе порцеляна...» («Магія дзеркал») [1, 112] образ саду накладається на відображення емоційних нуртувань у людській душі.

У всіх циклах збірки «Голос папороті» сад – світлий і життєдайний (крім циклу «Самотній сад», де образ саду наскрізь амбівалентний). Єдиний виняток становить поезія «Вовчиця вила на місяць...» (цикл «Останній метелик літа») [1, 168]: сова, яка кричить у нічному саду, постає як символ мороку та смерті. Цей образ посилює відчуття трагізму, нагнітає відчуття жаху.

Висновки. У циклі «Самотній сад» – своєрідній «увертюрі» до збірки «Голос папороті» – образ саду надзвичайно глибокий і багатоаспектний, він проявляється як образ-архетип. Сад – це життя, наповнене як Добром, так і Злом, втілення вибору між Світлом та Темрявою. Сад – це фізична праця і духовні пошуки. Водночас сад – ланка світобудови, образ циклічності буття, одвічного життєвого колообігу. І врешті сад – місце душевного спокою, занурення в себе, споглядання світу. Образ самотнього саду знімає екзистенціалістське наповнення стану самотності, трактуючи цей стан як покару та благо водночас. У всіх інших циклах збірки образ саду втрачає домінуючі позиції, виконує головним чином «прикладну функцію», задаючи поезіям відповідну емоційно-настрійову тональність.

Джерела та література

1. Гуменюк Н. Голос папороті : поезія / Надія Гуменюк. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 2009. – 200 с.

Бондарук Л. В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри романських мов та інтерлінгвістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Бродіна Л. Ю. – студентка V курсу Факультету іноземної філології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Творий метод Марселя Пруста

Постановка проблеми. Марсель Пруст (фр. Valentin Louis Georges Eugène Marcel Proust) – відомий французький письменник, есеїст та критик; свою славу він здобув завдяки роману-епопеї «У пошуках втраченого часу» (фр. *À la recherche du temps perdu*), одного з найвищезначніших творів світової літератури двадцятого століття. Його творчість здавна привертає увагу провідних літературознавців, оскільки він є зачинателем нового жанру модерністського психологічного роману двадцятого століття. Критика неоднозначно зустріла епопею автора, декого із літераторів здивувала незвичайна манера письма митця.

Отже, **актуальність** дослідження полягає в тому, що у полі зору літературознавців опинилися проблеми методу, жанру, стилю, образна система Марселю Пруста. Важливо відзначити той факт, що всебічного і ґрунтовного аналізу мотивної структури на матеріалі творчості письменника ще не було здійснено в сучасному літературознавстві, а його творча спадщина потребує ґрунтовного наукового вивчення. Звідси випливає **мета** нашої роботи – виокремити основні мотиви митця на матеріалі роману-епопеї «У пошуках втраченого часу».

Результати дослідження. Марсель Пруст присвятив багато часу створенню цього величного багатотомного роману. В них переважає світ суб'єктивного над дійсністю [1]. Митець створює епопею внутрішнього світу людини, свідомість якої складається із духовних

порухів та особистих вражень. Увага автора зосереджується не на відображенні реальних подій, а на «дрібницях», які складаються в образи, події. Зацікавленість Пруста звуками, смаками, кольорами, запахами, які збудили забуті враження, ототожнили твір з естетикою імпресіонізму. Письменник звертається до дрібниць життя, щоб знайти у малому велике [2, с. 58].

Розкриваючи реальний світ через пам'ять, уяву, М. Пруст створює «нову» реальність, новий світ. Головним для автора стає відображення самого процесу його появи. Сюжет розгортається в пам'яті оповідача, наближеного до автора. У романі пам'ять стає силою, яка оживляє минуле, «втрачений час» [3, с. 63].

Як бачимо, Пруст здійснив справжню революцію в мистецтві створення романів. Вони не були лише оповіддю про події або життєві історії персонажів, а перетворилися на прискіпливий аналіз самого процесу бачення цих подій, на зображення механізмів роботи свідомості. У зв'язку з цим прозу Пруста назвали романами "потoku свідомості".

Своєрідність структури романів полягає і у тому, що типовий сюжет, викладений хронологічно, – відсутній. Пруст нетрадиційно розкриває внутрішній світ героїв. Вони не мають єдиної цілісної психології, їх характер і навіть зовнішність мінливі і плинні настільки, що складалося враження, ніби письменник дав одне і те саме ім'я різним людям. Письменник досліджує свідомість своїх героїв через підсвідомі імпульси вражень, через інтуїтивну пам'ять, складні асоціативні ланцюжки образів, систему лейтмотиву [2, с. 58].

Особливим творчим прийомом Марселя Пруста можна назвати і концепцію часу. Час у Пруста – поняття суб'єктивно-психологічне. Життя – це процес втрачання часу, природу якого здатна осягнути лише інстинктивна пам'ять, що у свою чергу є основою мистецтва. Таким чином мистецтво виявляється у Пруста єдиним засобом віднайти втрачений час [4].

Висновки. Отже, здійснивши аналіз засобів вираження, притаманних письменнику, можна виокремити найяскравіші риси: витіснення «макрокосму великих проблем» «мікрокосмом душевних рухів», прикутість оповіді до «я» ліричного героя, тотальна метафоричність як вираження ідеї взаємопроникнення часів, станів, вражень, поєднання раціоналістично продуманої композиції з імпресіоністичною безпосе-

редністю фрази, змішування реального і уявного, новаторський психологічний аналіз.

Джерела та література

1. Грохольська М. А. Марсель Пруст [Електронний ресурс] / М. А. Грохольська – Режим доступу до ресурсу: <http://homework.net.ua/marsel-prust-1871-1922/>.
2. Давиденко Г. Й., Стрельчук Г. М., Гречаник Н. І. Історія зарубіжної літератури ХХ ст.: навчальний посібник. – К., 2007. – 488с.
3. Кушнірова Т. В. Мотив ностальгії у романі М. Пруста «На Сваннову сторону» [Електронний ресурс] / Т. В. Кушнірова. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/1104/1/Kushnirova.pdf>.
4. Вершинні досягнення європейського модернізму в творчості М. Пруста [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://uastudent.com/vershynni-dosjagnennja-jevropskogo-modernizmu-v-tvorchosti-m-prusta/>.

Маланій О. О. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури СНУ імені Лесі Українки
Букай О. В. – студентка IV курсу факультету філології та журналістики СНУ імені Лесі Українки

Проза А. Головка крізь призму автобіографічної саморепрезентації

Постановка проблеми: Андрій Головка – відомий український письменник, творець ранньої радянської прози двадцятих років. Його перу належать такі твори: поетична збірка «Самоцвіти» (1919), прозові твори «Момент» (1922), «Можу» (1922), «Червоний роман» (1923), «Зелені серцем» (1924), «Пасинки степу» (1925), «Бур'ян» (1926), «Мати» (1932). Багато науковців досліджували творчу спадщину письменника, зокрема Л. Новиченко, С. Крижанівський, Л. Коваленко, Ю. Кобилецький, М. Левченко, К. Ходосов, П. Кононенко, М. Пархоменко, О. Ковальчук. Упродовж довгого часу прозу А. Головка розглядали крізь призму радянської ідеології, не зважаючи на інші критерії художності. Увагу дослідників привертала автобіографічна наснаже-

ність творів, а проблема авторської свідомості відкидалась на другий план. Лише з модернізацією уявлень про способи конструювання колективної та індивідуальної ідентичності відродились нові підходи до вивчення ранньої прози письменника. Творчість яскраво відображена на рівні образної системи автор-герой. З таких міркувань доробок варто розглядати через призму втілення підсвідомих установок, трагічного досвіду минулого та внутрішнього стану митця.

Мета дослідження – простежити автобіографічну вмотивованість у прозовому доробку А. Головка, визначити репрезентацію авторського «я» у художніх текстах.

Результати дослідження. Велику роль, що визначили митця як письменника зіграли його стильові пошуки в літературному процесі першої половини 20-х років ХХ ст. Суб'єктивізм у художніх текстах автора проаналізовано як стильову домінанту творчості, в якій виявляються «процеси самотворення та саморепрезентації оповідача, моделі національно-культурної ідентичності, чинники, що впливають на структуру колективної та індивідуальної пам'яті, засади автоматизації, аутопсихологізм». У творі «Можу» письменник прагне заперечити пасивність, інертність як одну з найістотніших причин дисгармонії у світі.

Автобіографія дає найточніше уявлення не про минуле автора, не про те, що він пережив й осмислив, а якраз про людину в момент писання, про її теперішній стан і можливості [9, с.10].

Як прозаїк, А. Головка після публікацій окремих уривків та новел-мініатюр дебютує повістю «Можу» (1922). Розповідь ведеться про безнадійно хворого учасника громадянської війни Гордія, що прибуває додому в рідне село. Навколо весна, а жити залишилось в кращому випадку до осені: в своїх грудях носить невиліковну хворобу – сухоти. Герой про це знає, свою приреченість він усвідомлює повністю. Ситуація, таким чином, з найгостріших і в ній письменник береться простежити внутрішні переживання, складну психологію людини [2, с.5].

У повісті порушені проблеми, характерні для часу, для літератури тих років і для самого автора (сімейні взаємини і відома драма життя А. Головка). Він доводить, що може. А перший його драматичний твір носив назву «Хочу!». Хочу – і можу! Ці моральні імперативи поставали в ряді творів різних жанрів Головкових сучасників («Хочу» – звучить і в повісті «Остап Шаптала» В. Підмогильного) і поставали в самому житті [2, с.7].

Повість А. Головка «Червоний роман» (1922) виражає глибоко особисті почуття автора і є прикметною частиною художнього (як і реального) світу часу. Домінантний колір епохи і конкретних деталей, що оточували автора є фоном, в якому відображена Я і ТИ – двоєдина сутність людини і часу, що йде «крученим шляхом» (як потім прозаїк назве оповідання). Тут, як і в інших творах митця присутнє поєднання поетично-символічного й конкретно-реалістичного. Письменник, співпереживаючи, простежує, як ідуть життям, шукають і знаходять своє місце в поворотах історії обрані ним різні герої. Прозоро-осяйний (Я), з його сонячним внутрішнім світом, високими помислами, з гарячим серцем, що залишає на снігу іскри крові, з його романтично сонячним баченням світу і поглядом у безконечність прекрасного. В ньому, з ним – трагічне й героїчне минуле, про яке він розповідає ТИ («І була спершу вільна земля і вільні люди...») і яке бачить в могилах на обрії, в шелесті тирси, в мотиві пісні козацької, на полотнах Репіна і Пимоненка...[2, с.7].

У складних, повних експресій, обставинах створював А. Головка свої образи дітей. В основі оповідання «Пилипко» лежить відомий епізод: хлопчик, ризикуючи життям, повідомляв повстанців про прихід в рідне село німців і гайдамаків, знуцання над селянами і цим рятує багатьох від дальших катувань і смерті. Звертає на себе увагу те, що, як засвідчує сам письменник в «Автобіографії», дуже подібне до сцени приходу попрошених гостей у хату Пилипкових батьків він пережив сам у 1905 році [2, с. 9–10]. Не випадково у тексті відображені образи синіх волошок та білявих житніх колосків, що становлять органічну складову твору. Вони є втіленням сили, краси, життєвості джерельно людського у його найчистішому стані.

Помітна риса ранньої творчості А. Головка – взаємозалежність між художнім світом його прози і біографічним та історичним факторами. Взаємозв'язок проявився як у тематиці, проблемах, так і в структурі [2, с. 11–12].

Висновки. Отже, у цій роботі було досліджено прозу А. Головка через призму автобіографічної саморепрезентації, з'ясовано її стилеві особливості, співвідношення автор-герой як на рівні творів, так і взагалі у художньому світі письменника. У повісті «Червоний роман» ідейне навантаження знаходиться на рівні кольорової психосемантики, через яку розкривається травматичний досвід митця, його мрії, переживання, психологічні мотивації та етичні установки .

Джерела та література

1. Богуцька Н. С. Рання творчість А. Головка. Особливості стилю: автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Богуцька Н. С. ; Київ. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 1999. – 20 с.
2. Головка А. Автобіографія // Головка А. Можу: Повісті й оповідання. – К. : Держ. вид-во України, 1926. – С. 3–32.
3. Констанкевич І. М. Українська проза першої половини ХХ століття: автобіографічний дискурс : монографія / І. Констанкевич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 420 с.

Бицька М. В. – кандидат
філологічних наук, викладач
КТБП СНУ імені Лесі Українки
Власюк А. С. – студента I курсу
відділення КТБП
СНУ імені Лесі Українки

Інваріантні характеристики газетної масової комунікації

Постановка проблеми. В бурхливий час розвитку засобів масової комунікації, їх адаптації до нових умов, яке ставить перед ними суспільство, варто виділити ті характеристики, що залишаються незмінними і репрезентують їх природу. Цим і зумовлене наше дослідження. Хоча газетна комунікація зараз має дещо обмежений діапазон побутування, аніж інтернет-комунікація, наприклад, однак вона вагома за своїм інформаційним вкладом та функцією державотворення [1].

Мета дослідження – виділити незмінні характеристики газетної комунікації як масової.

Результати дослідження. Масова комунікація – це соціально зорієнтована взаємодія адресанта і масового читача, для якої характерні такі ознаки: 1) організований характер комунікації; 2) дистантний характер взаємодії та наявність зворотного зв'язку; 3) колективний характер учасників комунікації. Адресант – представник своєї інформаційної групи, адресат – квазіособистість уявного читача; 4) нормативний характер спілкування [5, 6].

Інформація, яку представляють масовому адресату, повинна мати соціальну вагу, торкатись важливих аспектів людського життя, щоб заволодіти та чітко спроектувати його увагу. Інформація повинна бути не лише соціально виваженою, але й правдивою, кооперативно

спрямованою. Для масової аудиторії найбільше значення має та інформація, котра логічно аргументована, послідовна, з позитивною тональністю, у якій читач відчуває себе компетентною особистістю, тобто однодумцем автору.

Для газетної як різновиду масової комунікації характерні такі ознаки:

- 1) діяхронність – здатність повідомлення зберігатися в часі;
- 2) діатопність – долання простору інформацією;
- 3) симультанність – представлення повідомлення членам дистантної багаточисельної аудиторії одночасно;
- 4) реплікація – здатність масової комунікації реалізувати регулюючу функцію;

5) мультиплікування – багаторазове прочитання повідомлення з незмінною композиційною структурою та змістом [6; 238]. Інформація газетного повідомлення передається візуальним шляхом у формі чітко регламентованого вербального тексту. Одночасно представлена уся сукупність дослідженого матеріалу. Можливість повернутися до раніше прочитаного повідомлення – незмінна позитивна характеристика газетної комунікації. Є змога користуватися газетою будь-коли і де завгодно.

Газетну комунікацію творять чотири її компоненти: 1) комунікатор; 2) реципієнт; 3) повідомлення; 4) канал зв'язку між адресантом і адресатом [2].

В масовій газетній комунікації адресант найчастіше невідомий аудиторії, на авторське повідомлення якого істотно впливає весь редакційний колектив: редактор, коректори та ін. Окрім цього на газетного журналіста здійснює чималий вплив інформація про аудиторію, тобто автор повинен враховувати зацікавленість, інтелектуальний розвиток та тип світогляду уявних читачів. Комунікацію можна вважати зреалізованою лише тоді, коли декодування інформації адресатом збігається із задумом адресанта [3, 4].

Традиційно всю аудиторію ЗМІ поділяють на чотири типи: конструктивна (читачі з повагою ставляться до газетних видань, їх авторів та редакторів), конфліктна (адресат або ігнорує газетну інформацію, або сприймає її негативно), погоджувальна (малочисельна аудиторія, для якої преса є великим авторитетом, тому її інформація не піддається сумніву), індіферентна (випадкові, нерегулярні читачі) [1].

Основним завданням газетного повідомлення є інформування та здійснення впливу текстом на особу читача. До найдієвіших комуні-

кативних моделей впливу зараховують процеси переконання, сугестії, агітації і пропаганди, маніпуляції, умовляння, прохання, наказ, примус тощо [2, 5].

Висновки. Отже, газетна комунікація як масова представлена такими інваріантними характеристиками як діахронність, діатопність, симультанність, мультиплікування, уявна особа адресанта та масового читача, кооперативна спрямованість дистантної, тобто віддаленої взаємодії тощо. Жоден прогрес не змінить цих комунікативних характеристик газетного дискурсу.

Джерела та література

1. Гоцур О. І. Сучасна українська преса як чинник формування геополітичної стратегії України (2000–2014 рр.): проблематика, концептуально-змістове навантаження [Текст] : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. наук із соціальних комунікацій : спец. 27.00.04 «Теорія та історія журналістики» / Гоцур Оксана Іванівна ; МОН України, Львів. нац. ун-т імені І. Франка. – Л., 2016. – 20 с.
2. Загнітко А. П. Сучасний політичний газетний дискурс: комунікативні особливості / А. П. Загнітко // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць. – Харків, 2007. – Вип. 22. – С. 79–89.
3. Карпчук Н. П. Адресованість в офіційному та неофіційному англomовному дискурсі (комунікативно-прагматичний аналіз) / Н. П. Карпчук. – Луцьк: Вежа, 2006. – 162 с.
4. Потятиник Б. В. Медіа: ключі до розуміння. Серія: Медіакритика / Б. В. Потятиник. – Львів: ПАІС, 2004. – 312 с.
5. Різун В. В. Лінгвістика впливу: Монографія / В. В. Різун, Н. Ф. Непийвода, В.М. Корнеєв. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 148 с.
6. Основы теории коммуникации. Учебно-методическое пособие / Сост. Ж.В. Николаева. – Улан-Удэ: ВСГТУ, 2004. – 274 с.

Власюк О. В. – студентка V курсу
факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки

Структурна організація та ареалогія весільної лексики в говірках Луцького району Волинської області

Постановка проблеми. Діалектна лексика – необхідний об'єкт дослідження в українському мовознавстві. Чільне місце у лексичній

системі говірок займає обрядова лексика, зокрема це стосується весільного обряду, який був одним із найважливіших у системі обрядовості наших предків.

Здебільшого весільний обряд всебічно вивчали у сфері етнології та фольклористики. Проте обрядову мову доцільно досліджувати в різних аспектах. У мовознавчому аспекті лексику весільного обряду на матеріалі окремих говорів вивчали ряд науковців, серед яких М. Бігусяк [1, 2], А. Гура [3] (полісько-гуцульські паралелі), І. Магрицька [4, 5] (східнослов'янські говірки, П. Романюк [6] (говірки правобережного Полісся) та ін.

Весільна лексика говірок Луцького району Волинської області ще не була об'єктом спеціального вивчення, тому таке дослідження є безумовно актуальним.

Метою дослідження є аналіз структурної організації лексики весільного обряду вказаних говірок, визначення мотивів номінації та обґрунтування їхнього вияву.

Джерельною базою роботи стали діалектні матеріали, зібрані польовим методом упродовж 2015–2017 років у десяти населених пунктах Луцького району Волинської області за програмою, що налічує 38 питань.

Результати дослідження. Весільна лексика говірок Луцького району Волинської області утворює систему назв обрядових дій на різних етапах весільної драми, а також назв учасників обряду. Всього у десяти населених пунктах зафіксовано 83 номени (без урахування фонетичних варіантів) на позначення 38 реалій.

Найменування, залежно від зміни ареалу, можуть бути представлені різними номінативними одиницями, включаючи кілька варіантів лексем [шл'уб / в'і'нчан':а; го'с'т'і молодого / в'іс'іл':а'ни / свати' / г'і'с'т'і].

Ареологічні відмінності спричинили те, що не всі поняття семантичного простору «весілля» виявилися лексично реалізованими. Обряди чи учасники дійства можуть не фігурувати у дійствах на певних територіях або ж не мати спеціальних назв. Наприклад, назву реалії на позначення традиційного шлюбного обряду в церкві зафіксовано у всіх 10 говірках. Найменування репрезентовані двома лексичними варіантами [в'і'нчан':а, шл'уб]. Натомість менш поширеними у говірках Луцького району виявилися, до прикладу, обряди прощання з парубкуванням та дівоцтвом. Такі лексеми зафіксовані лише у

двох говірок. При тому, обряд прощання з парубоцтвом і дівоцтвом зливається із обрядом випікання весільного хліба та репрезентований відповідними лексемами [*корова́й, курува́й*].

Мотивація та етимологія більшої частини найменувань – прозора. Наприклад, лексема [*ро́с'н'іс'*] походить від дієслова писати, номен [*пирог*] утворений від старого «пиро» – пшениця, жито. «Пирувати» – їсти пироги.

Відмінність найменувань зумовлена різними мотиваційними ознаками при номінації (лексеми на позначення обіду в молодого чи молододі після вінчання [*засту́л'їє – об'ї́д – перезва́ – в'іс'і'л':а*]); впливом інших мов [*перип'і́й – перипо́й* (рос. *перепой*)]; трансформацією номінації внаслідок внутрішньоговіркових процесів [*го́с'т'і – г'і́с'т'і; запоро́шц'і – запор'і́шц'і*].

Більшість номенів – реалії-одночлени: [*благослов'і́н':а, бойа́рин, ви́куп, в'інча́н':е, в'іс'і'л':а, в'іс'і'л':а́ни, гарбузу́, г'і́с'т'і, господин'і́, дру́жба, друшко́, зак'і́нчен':а, запор'і́шц'і, запро́шин':а, зару́чини, змо́вини, куро́на, курув'ай, марша́лок, музика́нти, опсипа́н':е, перебира́н':е, перезва́, перипо́й, пироги́, ро́с'н'іс', сват, сва́ха, сва́тан':а, сн'і́дан':е, шл'уб*].

Менше – словосполучень [*жде молодого́, кру́чаний борщ, обсипа́йут' молодих, получи́в гарбуза*].

Лексеми мають фонетичні [*в'інча́н':е – в'і́нчан':а, перип'і́й – перепо́й, запоро́шц'і – запор'і́шц'і, обсипа́н':е – обсипа́н':а, гарбуза́ – гарбузу́*] та акцентуаційні [*сніда́н':а – сн'і́дан':а, в'інча́н':е – в'і́нчан':а, господи́н'і – господин'і́*] варіанти.

Висновки. Моделювання семантичної структури весільної лексики засвідчило, що коло моносемантичних лексем більше, а співвіднесеність з кількома одиницями плану змісту обмежена; одні найменування обрядових дій на різних етапах весільної драми, а також назви учасників обряду добре відомі на всій досліджуваній території, інші ж функціонують лише в певних говірках.

Джерела та література

1. Бігусяк М. В. До полісько-гуцульських паралелей у галузі весільної лексики / М. В. Бігусяк // Полісся: мова, культура, історія. Матеріали міжнародної конференції. – К. : Поліграфічна дільниця Інституту економіки НАНУ, 1996. – С. 114–117.
2. Бігусяк М. В. Із спостережень над весільною лексикою гуцульського говору / М. В. Бігусяк // Гуцульські говірки: Лінгвістичні та етнолінгвістичні дослідження. – Львів, 2000. – С. 125–148.

3. Гура А. В. Из полесской свадебной терминологии: Свадебные чины (словарь Б–М) / А. В. Гура // Славянское и балканское языкознание: Язык в этнокультурном аспекте. – М., 1984. – С. 137–178.
4. Магрицька І. В. Етнолінгвістичне прочитання назв весільного дерева (на матеріалі українських східнословобожанських говірок) / І. В. Магрицька // Вісн. Житомир. держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. – 1999. – Вип. 4. – С. 64–69.
5. Магрицька І. В. Семантична структура і культурна мотивація весільних фразеологізмів у східнословобожанських говірках / І. В. Магрицька // Діалектологічні студії. 2: Мова і культура. – Львів, 2003. – С. 182–193.
6. Романюк П. Ф. Лексика некалендарних обрядов правобережного Полесья (на матеріалі весільного обряду) : дис. ... канд. філол. наук / П. Ф. Романюк. – К., 1984. – 227 с.

Годунко С. І. – студентка IV курсу
факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент Лавринович Л. Б.

Система персонажів роману-психотрилеру М. Кідрука «Твердиня»

Постановка проблеми. Макс Кідрук – сучасний український письменник, який успішно заявив про себе технотрилером «Бот» (2012). Протягом останніх років письменник активно видає нові книги: «Твердиня» (2013), «Жорстоке небо» (2014), «Зазирни у мої сни» (2016) та ін. Дослідженням його творчості займалися Л. Костецька [3], Т. Бондаренко [1] та ін.

Мета нашої розвідки – аналіз системи персонажів у романі-психотрилері «Твердиня».

Результати дослідження. Цей роман розповідає історію п'яти друзів, які збираються вирушити у мандрівку. Особливістю, яка одразу кидається у вічі, є те, що всі герої відрізняються національною приналежністю: Левко Бартош – українець, Семен Твардовський – росіянин, Ян Фідлер – чех, Грем Келлі – американець, Сатомі – японка. Усі вони, згідно з сюжетом, навчаються у Королівському технологічному

інституті м. Стокгольм. Між ними панують доволі теплі, приятельські стосунки, хоча це молоді люди з різних куточків світу, вони мають різний соціальний статус і світогляд. Автор навмисно підкреслює національність героїв, причому замість імені в романі часто вжито слова на позначення національності: українець, чех, американець, швед та ін. Показовими є й імена героїв, які додають їм національного колориту. Молодіжне середовище формує відповідні образи та відповідне смислове навантаження образів персонажів.

Левко Бартош – українець; це розумний, кмітливий хлопець, але зовсім позбавлений уміня залицятися до дівчат. Йому подобається Сатомі, та розповісти про свої почуття хлопець не наважується: *«От тільки Левко через невпевненість і незрозумілі підліткові комплекси, які ще не витравило життя в Європі, страшно, нелюдськи, безбожно загальмував»* [2, 50–51]. Сатомі почала зустрічатися з Гремом, що поглибило емоційне протистояння між українцем і американцем.

Семен Твардовський – одногрупник Левка, народився та зростав в Омську, згодом сім'я перебралася до Франції. *«У Семена були унікальні мізки: він знав шість мов, міг множити в голові чотиризначні числа, мав екстраординарні аналітичні здібності, із блискавичною швидкістю виокремлюючи з потоку інформації лише справді важливі параметри»* [2, 40]. Саме Семен першим захопився ідеєю пошуків Паїтіті у Перу. Хлопець почав збирати інформацію про твердиню і переконав решту друзів. Завдяки своєму розуму він завжди був попереду на один крок від своїх друзів.

Ян Фідлер – чех за національністю, який, згідно сюжету, на момент оповіді вже вісім років проживав у Швеції. Ян був ланкою, яка об'єднала цю інтернаціональну компанію, адже він приятелював не лише з Левком та Семеном, а й був у дружніх стосунках із Гремом. Чех допомагав хлопцям із навчанням, подорожував із ними Європою. Ян через проблеми з серцем змушений був повернутися з Перу назад додому.

Грем Келлі – це жилавий, широкоплечий американець-мулат. Він також навчався разом із хлопцями, але через інцидент із викладачем покинув навчання, почав викладати англійську. *«Із собою привіз типово американську схильність до життя напоказ, тлуслого кімнатного павука-птахоїда Джорджі і презентоване батьком на двадцятиріччя спортивне купе «Porsche Cayman»»* [2, 43].

Сатомі – японка, одногрупниця Левка. Не дочекавшись рішучих кроків від Левка, почала зустрічатись із Гремом. Дівчина подалася в небезпечну поїздку разом із хлопцями.

У романі «Твердиня» відбувається диференціація понять «свій – чужий». Не обходиться роман без суперечок між героями. Одна з найяскравіших конфронтацій – між Левком та Гремом. Ще з першої зустрічі між українцем та американцем спалахнула сутичка, в розпал якої Грем сказав: *«Ти просто лузер із країни третього світу, що може похвалитися лише гострим язиком. А я американець із «Porsche» он там, попід вікнами, та ліцензією професійного пілота»* [2, 46–47]. Протистояння між Америкою, однією з найрозвинутіших країн світу, та Україною, яка тільки починає свій шлях як незалежна країна, відбивається на їхніх мешканцях. Це «чужі» країни, з різними світоглядами, політикою, культурою, способом мислення, пріоритетами.

По-іншому потрактовано в романі поняття «свій». Це взаємини між Левком, Семеном та Яном. Як тільки українець та росіянин почали навчання, Ян потоваришував із ними: *«...певно, давалося взнаки спільне слов'янське культурне підґрунтя»* [2, 40]. Оскільки всі вони слов'яни, їм було простіше знайти спільну мову, у них було вже дещо спільне. *«Лео говорив російською, серед присутніх його могли розуміти лише Сьома та Ян»* [2, 45]. Незважаючи на те, що студенти між собою розмовляли англійською мовою, в екстрених ситуаціях хлопці переходили на російську, яку ніхто, крім них, не розумів.

Висновки. Роман належить до зразків масової літератури, тому надміру розлогих характеристик образів-персонажів автор не подає. Його мета – зобразити інтернаціональну команду в ігрових умовах психотрилеру, і в межах, необхідних для розвитку сюжету, він цілком реалізує необхідний мінімум, подаючи відповідні характеристики образів-персонажів. Головні герої є представниками різних націй, вони відрізняються системою цінностей, способом мислення, проте вони залишаються єдиною командою.

Джерела та література

1. Бондаренко Т. С. Індивідуальний стиль Макса Кідрука / Т. С. Бондаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [file:///C:/Users/admin/Downloads/molv_2013_2\(02\)__11.pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/molv_2013_2(02)__11.pdf)
2. Кідрук М. Твердиня : роман / Макс Кідрук. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2017. – 560 с.
3. Костецька Л. О. Жанр трилеру в творчості М. Кідрука / Л. О. Костецька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2015/12/29.16.15.pdf>

Дацюк Я. П. – студентка III курсу
факультету іноземної філології
СНУ імені Лесі Українки

«Новий» сюжет у творчості Наталі Саррот

Постановка проблеми. Яскрава представниця французького «нового роману» Наталі Саррот проголошує для себе принципову неможливість наслідувати традиційні канони сюжетної побудови і творення образу, що утвердилися в літературі бальзаківського типу. Відкидаючи традиційні категорії «персонаж-характер», «сюжет-інтригу» і «образ всезнаючого оповідача», письменниця створює поетику нового типу. Сюжет в її творах не представляє собою розповіді про життя героя і становлення його характеру. Однак фіксація внутрішніх станів особистості, яка є основою художнього методу Н. Саррот, підпорядкована єдиній лінії руху тексту, побудованого на асоціативному характері мислення.

Мета дослідження. Мета нашої розвідки полягає в тому, щоб проаналізувати проблему новаторських сюжетів у творчості Н. Саррот та виокремити їхні специфічні риси на основі таких творів письменниці, як «Тропізми», «Портрет невідомого», «Золоті плоди».

Результати дослідження. Магістральною метою творчості Н. Саррот слід визнати зображення тропізмів, що лежать в основі почуттів, мови і жестів людини. У своєму першому художньому творі «Тропізми» («Tropismes», 1939) Н. Саррот робить ці перед-емоції метою і засобом зображення, занурюючи читача в психічну магму [2]. У цій книзі, як і в наступних, ми не зустрінемо жодного чітко окресленого характеру або ситуації, що пояснює поведінку персонажа. В полі зору читача виникає й рухається своєрідна психологічна матерія, глибинні імпульси та реакції. У цьому потоці Н. Саррот обирає об'єктом зображення внутрішній світ, навіть не свідомість, а, скоріше, підсвідомість.

В естетиці нового роману важливе місце посідає експеримент: традиційна класична техніка розповідної прози усувається, натомість застосовуються прийоми безгеройної і безфабульної розповіді. Така гра щоразу обманювала читачькі очікування, письменники використовували загальноновживані шаблони для вирішення власних завдань [1, 68].

Наприклад, в детективі (найулюбленішому для нових романістів жанрі) таємниця зазвичай розкривається, злочинець виявлений, моральна справедливість торжествує. Однак в романі Н. Саррот «Портрет невідомого» (1947) все по-іншому. Якийсь детектив-любитель, від імені якого і ведеться оповідь, стежить за нічим не примітною парою – старий батько і його донька. Слідчий про щось здогадується, вибудовує гіпотези, але нічого конкретно так і не повідомляє читачеві: в чому він їх підозрює, чи правильні його домисли і т. ін. В кінці роману – за однією із стандартних для детективу ситуацій він кидає своє розслідування, оскільки сам виявляється злочинцем. Очевидно, що таємниця так і залишилася нерозгаданою і виявлення злочинця нічого не дало, оскільки до кінця не зрозуміло в чому полягав злочин [4, 85–87].

Отож, ми бачимо, що у фіналі роману в читача залишаються одні запитання, такий собі «відкритий» фінал. Пояснення ж ситуації, що склалася – очевидна: Н. Саррот цікавить не детектив сам по собі (хоча вона і демонструє свою здатність добре працювати з основними жанровими блоками), а все ж тропізми (почуття, емоції, внутрішній світ героїв).

Однією з найбільш привілейованих тем «нових романістів» в цілому і Н. Саррот зокрема була тема письменницької творчості. Інтерес до цього аспекту людської діяльності був обумовлений не тільки професійними причинами, але й повністю відповідав загальноестетичним установкам «нового роману». Одним із найвидатніших творів, пов'язаних з цією темою, є роман Н. Саррот «Золоті плоди» (1963).

Акцент поставлено не так на творця, як на читача, від якого і залежить подальша доля книги. Роман побудований як збірник своєрідних «новел», персонажі якого не знайомі один з одним. Об'єднані вони тільки тому, що в їх розмовах і думках постійно виринає остання новинка книжкового сезону – роман якогось Жака Брейє «Золоті плоди». Читачеві знову ж таки не вдається нічого дізнатися [3, 389–391].

У «Золотих плодах» мова йде про неможливість знайти свободу висловлювання, тому що гніт чужих суджень неминуче придушує особистість. Можна сказати, що традиційна відсутність імен у персонажів, перетворення їх в голоси (суб'єкти висловлювань) отримує в «Золотих плодах» подвійне мотивування. З одного боку, ми маємо справу з анонімною магмою тропізмів, а з іншого – з не менш анонімною владою громадської думки. Ця ситуація цілком усвідомлювалася і самою письменницею. На її думку, кожна людина – це

точка перетину двох анонімних явищ (тропізми і слова / під-розмова і розмова). Саме так і виникає в романі своєрідний «колективний персонаж», від якого і залежить доля письменницького слова.

Висновки. Досліджуючи творчість яскравої представниці «нового» роману Н. Саррот, було виявлено ряд новаторських тем. У ході розвідки встановлено, що головною ознакою сюжетної побудови творів письменниці є потік свідомості, емоції та почуття героїв. Отже, шляхом виявлення специфічних рис поетики творів Н. Саррот – можна дійти висновку, що твори французької письменниці являють собою складні, багатовимірні структури. Застосування концепції тропізмів дозволило письменниці вдало поєднати свідоме та підсвідоме, акцентувати увагу на внутрішньому світі героїв та їхніх емоціях та порушити актуальні на той час проблеми письменництва.

Джерела та література

1. Еремеев Л. А. Французский «новый роман» / Л. А. Еремеев. – К. : Наук. думка, 1974. – 223 с.
2. Омеляненко К. Н. Управление состоянием человека путём суггестивного воздействия. [Електронний ресурс]. <http://generalpsychology.narod.ru/books/1/Omelyanenko.pdf>
3. Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – 633 с.
4. Magny O. Nathalie Sarraute ou l'astronomie intérieure // Sarraute N. Portrait d'un inconnu. P., 1964. – 348 с.

Денисюк І. – студентка ІV курсу факультету філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
доктор філологічних наук,
професор Констанкевич І. М.

Вияв автобіографізму в листах та щоденниках В. Поліщука

Постановка проблеми. Автобіографізм як трансформація автором «життєвого матеріалу» в напрямку своєї екзистенційної сфери, свого емоційного комплексу і бачення людини є ймовірним не лише в про-

зових, драматичних та ліричних творах, а й знаходить вияв в мемуарах, листах, щоденниках тощо. Саме листи та щоденникові записи є важливими жанрами автобіографічного дискурсу, хранителями вірогідних знань про життя та світоглядні позиції визначних особистостей, епоху, в яку ця особистість жила і творила, про стосунки цього митця з колегами та з дійсною владою, на основі авторської пам'яті та документальних джерел [1, 15].

Вагомий внесок у дослідження проблеми різнобічного вивчення щоденників, автобіографій та листів внесли С. Богдан, Л. Бронська, О. Галич, С. Ковиршін, І. Констанкевич, А. Кочетов, Ф. Лежен, І. Маліновська та інші вчені. Однак, у літературознавчих студіях до цього часу не достатньо досліджене питання вияву автобіографізму в листах та щоденниках В. Поліщука, що і зумовлює актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження – спроба комплексного аналізу автобіографічних матеріалів («Дороги моїх днів»), уривків із щоденників та окремих листів письменника.

Результати дослідження. У 1924 році, перебуваючи на віллі «Буюрнус», що у Гурзуфі, В. Поліщук, упродовж трьох днів пише автобіографічні матеріали під назвою «Дороги моїх днів». У них він розповідає про своє становлення як особистості та письменника, про дитячі роки та роки освіти, про політичну та культурну активність. Оповідь про життя митця, багата на спогади про батьків, рідні місця, перші публікації, переходить у «кілька фраз про те, як я пишу», у яких вміщено відомості про творчу лабораторію митця, тобто написання ним лірики, поем, звідки черпає теми для творів, на чому та чим і коли пише, і чи любить власні твори, пише про форму і про мову, про «писання» – Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, дає відпір критикам сучасності. Закінчуються «Дороги моїх днів» такими словами: *«Годі. Моя автобіографічна робота перескочила на критичний тон. В цьому також, мабуть, моя біографічна риса. <...>»* [2, 26]. Відгомін наступних років бачимо у щоденниках, листах поета.

В. Поліщук залишив чималу епістолярну спадщину, яка збереглася. Поет багато писав до дружини, батьків, колег з літературно-мистецької групи «Авангард». Найбільше його листів адресовано Олені (Конухес) Поліщук в період із 1922 по 1934 рр. Проте письменник писав і її сестрі – Лідії Конухес, яку ніжно називав «Лічкою»: *«Лічко! Забув тобі черкнути кілька слів...»* [2, 61].

В листах до Йольці (так В. Поліщук називав дружину при листуванні), яких збереглося найбільше, поет пише про звичайні буденні речі, передає вітання друзям та знайомим, запитує про сина (Реончика), розповідає про творчі плани та зустрічі, ділиться думками про свій талант та страхом його втратити. З часом листи, адресовані дружині переходять в листи, адресовані дружині, іноді – батькам, синові та донькам, а то й просто – дітям. У таких листах В. Поліщук, як і всі батьки, виховує своїх дітей, дорікає за провини. Епістолярій письменника до батьків відомий лише з рукописних копій, зроблених з оригіналів його сестрою Аполінарією в 60-ті роки ХХ ст. Оригінали, як припускають, якийсь час знаходилися в шкільному музеї В. Поліщука в с. Малєво і згоріли під час пожежі. В листах до батьків поет розповідає про своїх дітей, дружину, зовсім трохи – про себе, трохи більше – про брата Панкрата.

Вельми цікаве листування митця з колегами з літературно-мистецької групи «Авангард» – Леонідом Черновим [2, 88], Паньком Педи [2, 97], Віктором Писаревським [2, 97], проте таких листів збереглося не надто багато. У книзі «Блажен, хто може горіти», вміщено окремі уривки із щоденників В. Поліщука, які дають його певну характеристику як людини, і як митця, а також є «співзвучними» із його автобіографічними матеріалами та епістолярієм.

В. Поліщук – талановитий поет і прозаїк, літературний критик та публіцист, життя якого від самого народження не було легким, адже всього доводилося добиватися важкою працею та самоосвітою, тому його автобіографія, щоденникові записи та листи є цікавими для нас, як свідчення життєвих і творчих віх талановитої людини в досить складну епоху української історії.

Висновки. Поява щоденників зумовлена прагненням записати щось про себе, свої думки із метою їхнього прочитання наступними поколіннями. Автобіографічний матеріал виник як передмова до видання творів. А листи – це згустки думок, адресованих близьким та рідним людям. Особисті записи, листи письменника не завжди виявляють його найкращі риси характеру. Проте, вони, будучи документальною прозою, дають нам можливість більш точно оцінити творчість митця, епоху, в яку він творив, людей, які його оточували. А найголовніше – і листи, і щоденники, і автобіографія – це частинки одного калейдоскопічного портрету В. Поліщука, як особистості.

Джерела та література

1. Констанкевич І. Українська проза першої половини ХХ століття: автобіографічний дискурс [Текст] монографія / Ірина Констанкевич. – Луцьк: Вежа-Друк, 2014. – 420 с.
2. Літературна спадщина. Поліщук В. Л. Блажен, хто може горіти...: Автобіографія, щоденники, листи / Упорядник. Зіновій Суходуб. – Рівне: Азалія, 1997. – 132 с. – (Серія «Реабілітовані історією»).

Денисюк І. – студентка ІV курсу
факультету філології та журналістики
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
доктор філологічних наук,
професор Костусяк Н. М.

**Діалектизми та розмовно-просторічна лексика
в романі Жанни Куяви «Із медом полин»**

Постановка проблеми: Діалектизми є невичерпним джерелом збагачення літературної мови. А розмовно-просторічна лексика, яка побутує переважно в усній формі, надає мовленню яскравого розмовного, емоційно-експресивного забарвлення.

Протягом тривалого часу наукову лінгвістичну парадигму поповнила значна кількість праць про роль діалектної та розмовно-просторічної лексики в творчому доробку того чи того поета або прозаїка. Порушені питання були об'єктами студіювання Л. А. Коробчинської, М. А. Жовтобрюха, Г. П. Їжакевич, Г. Л. Аркушина, О. І. Єфімова, О. Д. Пономарева та ін. Але попри зацікавлення різними типами діалектизмів та видами розмовно-просторічної лексики проблема не знайшла остаточного розв'язання, що зумовило вибір теми наукового пошуку.

Актуальність дослідження зумовлена потребою опису діалектних і розмовно-просторічних одиниць, якими послуговується волинська письменниця Жанна Куява. Ефективність й аргументованість

висновків забезпечить обрана джерельна база, що досі не була об'єктом вивчення в такому аспекті.

Мета дослідження – з'ясувати специфіку діалектної та розмовно-просторічної лексики в сучасній українській літературній мові (на прикладі окремого твору).

Результати дослідження: у романі Жанни Куяви «Із медом полин» використано 78 діалектизмів, які структурують п'ять груп: власне лексичні, семантичні, етнографічні (етнографізми), фонетичні та словотвірні діалектизми. Зовсім не представлені у творі фразеологічні, граматичні та акцентуаційні діалектизми.

Серед засвідчених у романі діалектизмів кількісно переважають власне лексичні одиниці: *файненько* (літ. добре), *гутірка* (літ. розмова), *трембухатий* (літ. череватий), *ненько* (літ. батько), *веселисько* (літ. весілля), *поливка* (літ. юшка, суп), *чічка* (літ. квітка), *безчельний* (літ. безсоромний), *красовиця* (літ. красуня), *женячка* (літ. одруження) та ін.

Майже не представлені у творі етнографічні діалектизми, що називають назви місцевих реалій і понять, існування яких зумовлене географією, кліматом краю, специфікою господарювання тощо. На позначення локальних понять письменниця використовує слова *лінивці* та *хустка-салісоха*.

Із семантичних діалектизмів у романі представлено лише один – «*господарка*» у значенні «господарство: худоба, городина тощо», проте це слово належить до частовживаних, адже у творі йдеться про сільських жительок, які переважно живуть та годуються завдяки своїй «*господарці*»: *Діти й господарка. Іншого щастя не мала, іншого, як свого Гаврила, чоловіка не знала* [1, 65].

До фонетичних діалектизмів варто зарахувати слова, у яких відбуваються відмінні від літературної мови чергування: *моць* (літ. міць) тощо. Проте таких слів у творі небагато.

Словотвірні діалектизми, вжиті в досліджуваному художньому творі, становлять незначну в кількісному вираженні групу лексики: *свекруня* (літ. свекруха), *стріти* (літ. зустріти), *заздростити* (літ. заздрити) та інші. Для прикладу: *Хазяїнували хвацько й жили в мирі, чи не тому їм багато хто заздростив* [1, 125].

Висновки: отже, у романі «Із медом полин» Жанна Куява використала п'ять типів діалектизмів, що переважно виконують номі-

нативну, описову, емотивну та моделюючу функції. Водночас у творі зреалізована естетична функція, яка полягає у привертанні уваги до діалектизму як відмінного від літературного слова, що має особливі емоційно-експресивні властивості порівняно з кодифікованими відповідниками.

Результати дослідження: аналіз лексичних груп розмовно-просторічної лексики в романі «Із медом полин» показав, що кількісно найбільшу групу таких одиниць становлять просторічні слова, які є широковживаними, проте не відповідають чинним літературним нормам. До цієї групи належать такі лексеми: *насправжки* (літ. насправді), *вмент* (літ. вмить), *катма* (літ. нема), *помагач* (літ. помічник), *затим* (літ. потім), *окрушки* (літ. крихти), *теперечка* (літ. тепер), *щесна* (літ. щаслива), *лагомини* (літ. ласощі), *завидки* (літ. заздрощі), *попоїсти* (літ. поїсти) та ін. Із поданих слів часто вживані в романі одиниці *попоїсти*, *лагомини* та *теперечка*.

Серед слів з емоційно-експресивною оцінкою в романі кількісно переважають лексеми *хорошун*, *хорошуна*, *півдівка*, *горопах* та *тере-венити*.

До слів із власне розмовної лексики варто зарахувати мовні одиниці, які позначають назви дітей за соціальним станом, характерними ознаками чи родом занять їхніх батьків: *Шолудиха*, *Крадуниха*, *Бевкотуха*.

Ще одну групу розмовно-просторічних лексем утворюють вульгарні, грубі слова, які перебувають поза нормами літературної мови та є найменш вживаними в романі: *сучка*, *сука*, *хріновий*, *хріни*, *байстря*, *проститутка чортова*, *бахур*, *чортова дочка* та ін. Із зазначених вульгарних, лайливих одиниць найчастіше функціонує в досліджуваному художньому творі слово *сука* (чотири рази).

Висновки: отже, у романі Жанни Куяви «Із медом полин» представлені всі три групи розмовно-просторічної лексики, які служать для яскравішого передання поліського колориту, емоційно-експресивного впливу на читача й мають підсилювальний ефект.

Джерела та література

1. Куява Ж. Із медом полин: роман / Жанна Куява; передм. Р. Сьоми. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 272 с.

Сірук В. Г. – кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
СНУ імені Лесі Українки

Дружук І. М. – студентка V курсу
факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки

Тема голокосту в романі Тетяни Пахомової «Я, ти і наш мальований і немальований Бог»

Постановка проблеми. Сучасна українська література, подолавши бар'єр між ідеологічною залежністю в радянські часи та творчою свободою 90-х років ХХ століття, опинилася перед питанням: у якому напрямку рухатися далі? Автори посібника «Сучасна українська література: стилі, покоління, творчі індивідуальності» зазначають, що для літературного процесу останнього десятиліття ХХ століття характерні такі риси: відображення розпаду морально-етичних цінностей (криза суспільної й естетичної свідомості), зневага до норм та правил поведінки в суспільстві; занурення в глибини потаємного в людській психіці; культивування тем, на які раніше було накладено табу; вироблення нових художніх форм і стилів, зорієнтованих на літературний, лінгвістичний експеримент [1, 26] тощо. Беззаперечно, що звільнення від ідеологічного тиску сприяло тому, що в українській літературі зникає етичне підґрунтя, моральний авторитет, оскільки не потрібно вже нічого пропагувати; література з тої, яка виховує, перетворилась на ту, що лише приносить естетичне задоволення або ж дозволяє самовиразитись автору.

Мета дослідження – з'ясувати дидактичну специфіку роману Т. Пахомової «Я, ти і наш мальований і немальований Бог» як одного з творів сучасної української літератури, які постулюють традиційну виховну лінію літератури.

Результати дослідження. Ключове морально-етичне питання загальнолюдського характеру автор виносить в епіграф: « – *Ти забув... – Та ні, пам'ятаю... – Ти – забув!.. – Та ні, пам'ятаю я, пам'ятаю! – То чого ВОНО повертається?*» [2, 7] – проблема пам'яті трагічного минулого й пересторога заради уникнення фатальних помилок у майбутньому – ось, на наш погляд, те, на чому наголошує Т. Пахомова, обираючи для роману тему, що вже достатньо опрацьована в літературі.

Сюжет, який розгортає письменниця, досить традиційний – історія львівської родини євреїв у часи фашистської окупації та Голокосту. Уже сам факт використання такої історії, написаної на основі реальних подій, оприявнює дидактичний вектор художнього тексту.

Опису родини Зільберманів приділено значну частину роману, читач захоплюється цією патріархальною єврейською сім'єю, тим, як вони ставляться до життя, як виховують дітей, як ревно сповідують релігію.

На нашу думку, відрізняє роман Т. Пахомової від інших схожих за тематикою текстів, те, що авторка не просто відтворює події Голокосту, а показує з усією гіркотою історію життя та винищення родини євреїв, які намагалися бути максимально толерантними до інших.

Найбільше читача вражає життя Зільберманів у період окупації. Один із основних дидактичних аспектів твору, який намагається актуалізувати письменниця, полягає в тому, щоб довести, що залишатися людиною можна навіть у найскладніші моменти життя. Естер та двоє її дітей (Міріам і Давид) змушені тулитися в непридатних для життя бараках, напівголодними тяжко працювати в концтаборі на будівництві дороги, де покарання за будь-який непослух – розстріл. Навіть у таких обставинах Зільберманам удається зберегти найважливіше – людяність.

Сюжет роману переважно складають варті наслідування епізоди; водночас змальовано ряд ганебних учинків персонажів, в яких викривається жорстокість та безсердечність німецьких солдатів. У таких епізодах письменниця не використовує філософських відступів, які б засуджували героїв, а лише констатує факти, уникаючи будь-яких моралізаторських висновків, спонукаючи цим кожного читача зробити їх самостійно.

Цікаво простежити те, як сприймають війну діти. Давид відчуває абсурдність того, що відбувається, його постійно хвилює питання: *«За що? – Адже це люди...»* [2, 50]. Парадокс, на основі якого будується проблематика роману, полягає в тому, що читач, який від сторінки до сторінки бачив Зільберманів як зразок сім'ї, де панує повага та любов, не здатен відповісти на дитяче запитання, бо на нього не існує відповіді. Не одразу, але Т. Пахомова таки висвітлює свою точку зору: *«... Бо те, що ненависне людям, завше знаходять у євреях... <...> Звідки ж ця ненависть, яка завше знаходить доброчесну маску облудного виправдання... Корені її у тваринній сутності*

людини: як білого лева виганяють із прайду, бо він – інакший... А інакшого у тваринному світі заведено з'їдати...» [2, 50–51].

Висновки. Як бачимо, роман «Я, ти і наш мальований і немальований Бог» Т. Пахомової – це своєрідний заклик письменниці пам'ятати про трагедію єврейського народу, не забувати гіркий досвід минулого.

Назва роману теж відповідає ідеї тексту, оскільки в ній указується не лише на існування «мальованого», канонічного Бога, образ якого ми бачимо на іконі, а й «немальованого», тобто невидимого, того, який живе в душі людини. На нашу думку, у художньому тексті власне і йдеться про Бога, що існує у вірі людини, у потребі спілкування зі Всевишнім, і таке його існування допомагає пережити жахіття війни, залишитися людьми і вміти пробачати.

Отже, на прикладі роману «Я, ти і наш мальований і немальований Бог» можна зробити висновок, що українська література сьогодні знову повертається до своєї основної функції – виховної. Тема Голокосту, що знову набула поширення в мистецтві, спонукає задуматися, чи вирішені проблеми, що спричинили війни, геноцид, відповіді на питання, чи готові ми рухатися далі.

Джерела та література

1. Констанкевич І. М. Сучасна українська література: стилі, покоління, творчі індивідуальності / І. М. Констанкевич, В. Г. Сірук. – Луцьк : Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2012. – 328 с.
2. Пахомова Т. Я, ти і наш мальований і немальований Бог / Тетяна Пахомова. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2016. – 192 с.

Курилова Ю. Р. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Запорізького національного університету

Живиця Т. Д. – студентка IV курсу філологічного факультету Запорізького національного університету

Концепт зради в Романі Дари Корній «Зворотній бік світла»

Постановка проблеми. Дискурс кохання/зрада був і є актуальним, адже близький кожному. У сучасній українській літературі до

цієї теми зверталися письменники Л. Кононович, В. Лапікура, Н. Лапікура, Н. Шевченко, В. Шкляр та ін. Не оминула проблему дискурсу кохання/зрада і Дара Корній.

Мета дослідження – розкрити багатогранність концепту зради у романі Дари Корній «Зворотній бік світла».

Результати дослідження. Словник української мови подає таке визначення поняттю «зрада»: «1. Перехід на бік ворога; віроломство, зрадництво. 2. Порушення вірності у коханні, дружбі. 3. Відмовлення від своїх переконань, поглядів і т. ін.» [2, 696]. У романі Дари Корній «Зворотній бік світла» концепт зради розкривається у всіх трьох іпостасях.

Головні персонажі Стриб (Стрибог) та Птаха (Магура, Діва-Слава) – безсмертні боги, але в той же час закохані, які переживають важку кризу в тисячолітніх стосунках. Перед читачами постає зрада чоловіка. Він намагається переконати і себе, і жінку, що то лише тілесна невірність, проте не духовна: «Вона того не розуміла, його тілесні зради – тільки тілесні і не більше, одна з глупуватих спроб мати життя без неї, без її тіла. Ненавидів себе за таку аж нестерпну залежність від жінки. А Птаха? Вона йому цього не простить» [1, 94]. І дійсно, жінка йому не пробачила, адже зрада є зрада, без жодних виправдань.

Але, на нашу думку, проблема невірності у стосунках криється набагато глибше. Автор зображує в романі два зовсім не схожі один на одного виміри – темний і світлий. Стриб та Птаха – діти протилежних світів, а за їхніми плечима – зрада набагато страшніша за невірність у коханні. Обидва зрадили свій рід. Стриб (колишній Стрибог, син наймогутнішого темного бога Морока, який належить до світу вічної темряви, зла) заради Птахи відрікся від свого темного та лихого способу життя та разом із тим від батька, дому, родини, пішов за жінкою у її світ. Здавалося б, шляхетний вчинок закоханої людини, але це ніщо інше, як зрада роду. Схоже вчинила і світла душею Птаха, покохавши того, хто знищив її місто-батьківщину, люблячу родину: «Вона йому простить – і смерть батьків, і жорстокість, і ненависть, і злість, і сльози, бо кохатиме й нічого з цим вдіяти не зможе. А кохання прощає все. Чи майже все?» [1, 15]. Також вельми шляхетно, проте, це суперечить моральним законам.

Такі вчинки не могли не залишити слід у душі героїв. Стриб, як не намагався пристосуватися до світлого світу жінки, все одно залишався на певний відсоток темним, таким, яким він народився та

виріс. А Птаха навпаки була занадто доброю із чоловіком. Адже зі слів Остапа, слуги героїв, дізнаємося: «Так тривало вже не одне століття, і Птаха про зради давно знала» [1, 13]. Причиною терпіння зрадництва було те, що героїня вважала силою приховувати справжні почуття (відчаю, образи), демонструвати довершеність та гордість. Вважаємо, Птаха таким чином виявляла лише свою слабкість.

Проте, терпець може урватися і в бездоганної, вічно доброї жінки. Останньою краплею стала новина про те, що Стриб має позашлюбну дитину (хоча сам чоловік про це не знав). Птаха вирішила жорстоко помститися невірному – втекти та заховати від чоловіка в чужому світі маля, дівчинку Мальву, виховуючи її за власними переконаннями. Світлу душу Діви-Слави почала заповнювати лють, ненависть, темрява. На нашу думку, такий вчинок – це зрада своїм принципам, чистим ідеалам добра та справедливості, а також зрада коханому на духовному рівні.

Звичайно, кожна дія має наслідки. Після втечі Птахи Стриб горював, але єдине, що тримало його у світі світлих, було вже не надогнати: «Друг – той, хто в тобі, з тобою, біля тебе, хай не фізично, а от духом поруч завжди. Донедавна міг другом назвати хіба що Птаху. А вона?... «Зрадниця, зрадниця, зрадниця», – гупало в голові. «Кохаю, кохаю, кохаю», – віддавало луною в серці» [1, 70]. Чоловік був вимушений повернутися до темного бога Морока. Тут Стрибог знову відродив свою лиху сутність і також вирішив мститися Птасі. Бачимо, як у обох героїв кохання поступово перетворюється на ненависть.

Під час останньої зустрічі Діва-Слава поводи́ла себе зі Стрибом так: «Звинувачувала, мстила, як проста смертна жінка. Чому, чому, Птахо, ти раніше це шаленство в собі стримувала? Воно ж таке справжнє і несамовито прекрасне. Якби ти хоч інколи дозволяла собі ставати простою жінкою, а не еталоном, богинею, то чи подумав би зрадити тебе?» [1, 93]. Такі міркування Стрибога наштовхують на думку: якби Магура одразу поводи́ла себе як по-справжньому сильна жінка, яка не намагається ховати свої почуття від чоловіка, сварила б його за першу ж невірність, то подальших зрад, а відтак і народження позашлюбної дитини можна було б уникнути. Стриб не втівав би до таких, не настільки досконалих жінок, як Птаха. Можливо, автор натякає на те, що у зраді ніколи не винен хтось один.

На щастя, маємо надію на відродження кохання та ідеалів добра в обох героїв – дівчинку Мальву. Вона переконана в оманливості лихих

намірів, у тому, що зворотній бік світла – це зовсім не темрява: «Світло завжди світло, з якого боку до нього не придивляйся» [1, 110].

Можна зробити **висновки**: концепт зради у романі Дари Корній «Зворотній бік світла» постає у трьох іпостасях: 1. Прийняття сторони ворога, зрада роду та родової приналежності. 2. Порушення вірності у коханні (тілесно і духовно). 3. Відмова від власних принципів, переконань, ідеалів.

Джерела та література

1. Корній Дара / Зворотній бік світла [Електронний ресурс] // Дара Корній. – Львів, 2012. – 111 с. – Режим доступу : <http://www.rulit.me/books/zvotnij-bik-svitla-read-358668-1.html>
2. Словник української мови: в 11 т. / [ред. колег. І. К. Білодід (голова) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1970-1980. – Т. 3. – 1972. – 744 с.

Соколова В. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури СНУ імені Лесі Українки

Іванюк І. О. – студентка IV курсу факультету філології та журналістики СНУ імені Лесі Українки

Міжтекстова комунікація у творчості Фрідріха Дюренмата

Фрідріх Дюренмат – швейцарський романіст і драматург. Весь літературний доробок письменника зорієнтовано на філософське осмислення протистояння абстрактних ідей і життєвої правди. Літературний дебют митця відбувся в роки Другої світової війни, яка зруйнувала світ письменника.

Постановка проблеми. Для творчості Ф. Дюренмата характерна інтертекстуальність як постійна апеляція до широкого тексту світової культури. Інтертерекстуальність – прикметна ознака літературного дискурсу. Метод дослідження міжтекстової взаємодії є якісно новим та актуальним явищем у сфері аналізу художніх творів.

Метою дослідження є аналіз міжтекстових зв'язків у творчості Ф. Дюренмата на основі компаративного зіставлення драми «Гостина старої дами» та повісті «Місячне затемнення». На увагу заслуговує

внутрішня взаємодія різножанрових текстів, один із яких у часовому вимірі передує іншому.

Явищу інтертекстуальності присвятили свої студії Ю. Крістева, Р. Барт, Ж. Женетт, М. Ріффатер, Р. Нич, Л. Біловус, Н. Корабльова, В. Просалова. Термін інтертекстуальність вживається для позначення спектру міжтекстових відношень. І. Ільїн стверджує, що це поняття може видозмінюватися *«залежно від теоретичних і філософських передумов, якими керується кожний учений»* [3, 218].

Хрестоматійне визначення поняттям «інтертекстуальність» та «інтертекст» дав Ролан Барт: *«Кожний текст є інтертекстом; інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш упізнаних формах: тексти попередньої культури і тексти навколишньої культури. Кожен текст – це нова тканина, зіткана зі старих цитат»* [1, 418]. Одним із різновидів вияву інтертекстуальності є автоінтертекстуальність. Можемо виділити такі типи автоінтертекстуальності: повторення образів (наскрізні образи), автоцитатність, автотематизм.

Результати дослідження. У 1956 році Ф. Дюренмат написав одну з найкращих п'єс «Гостина старої дами». Дія відбувається у містечку середньої Європи, яке має знакову назву – Гюлен. На перший погляд, Ф. Дюренмат показує дещо тривіальну історію повернення жінки похилого віку до свого рідного міста. Суттєвою деталлю її минулого є розлука з нареченим. Його моральна зрада та відступництво змусили жінку стати повією. Не лише давня образа на Ілла зумовлює вчинки Клер Цаханасян, після сорока років відсутності жінка опиняється у середовищі, яке зламало її життя і якому вона готова помститися. Варто зауважити, що у драматичній творчості Ф. Дюренмат використовує поетику «театру абсурду». Автор свідомо створює гротескну картину контрастів, показуючи двоїсту природу жителів міста, адже гюленці безповоротно прямували до того, щоб пожертвувати заради «суспільного блага», а насправді – для власного збагачення, одним із своїх співгромадян.

У середині 1950-х років, майже водночас із роботою над «Гостиною старої дами», Ф. Дюренмат працював над написанням повісті «Місячне затемнення», яка вийшла друком 1981 року. Подібність двох текстів простежуємо на деяких художніх рівнях. Зокрема, промовистим є коментар самого автора: *«Коли перша сцена «Гостинної старої дами» вимагає жінки, то початок «Місячного затемнення» так само конче вимагає чоловіка; тут ніхто нікого не очікує, тут один*

вривається в життя...» [2, 186]. Схожість обох текстів, яку підкреслюють літературознавці, полягає, насамперед, у головному сюжетному стрижні – оточення головного персонажа погоджується позбавити життя одного із жителів поселення за «символічну» плату – мільйон доларів. Спостерігаємо вияв інтертекстуальності на сюжетному рівні. Він репрезентує особливий тип і одну з форм міжтекстової взаємодії – автоінтертекстуальність. Яскраво виявлені тут автотематизм та подібність образів. Демонструючи у сюжетній парадигмі неабияку схожість, автор не вдається до копіювання частин, характерів, мотивів. Якщо у «Гостині старої дами» спостерігаємо тимчасове неприйняття соціумом Клер, то у «Місячному затемненні» головного героя громада однозначно підтримує. Якщо героїня вистави приїздить у рідне поселення і читач-глядач знає передісторію, то у прозовому тексті Вауті Лохер з'являється нізвідки, і його забаганка недостатньо вмотивована.

Висновки. Таким чином, розглядаючи у творчості Ф. Дюренмата специфіку циркуляції автоінтертекстуальних елементів, первісно запозичених з попередніх власних текстів, варто зазначити, що проблема філософського осмислення протистояння абстрактних ідей і життєвої правди є для письменника важливою. Апелюючи до різноманітних форм вияву автоінтертекстуальних відсилань, зокрема до автотематизму та відповідностей в образній системі, письменник так будує свій художній простір у такому руслі, щоб читач зрозумів певну ідею. Власне, тому через значний час письменник подає до друку текст, просякнутий схожими образами, ситуаціями, конфліктами. Намагання змінити порядок речей у цьому світі рухало автором і поверталось до Ф. Дюренмата у непереборному бажанні досягнути різнобарв'я та багатогранності людського буття. У «Гостині старої дами» письменник показує історію жінки на тлі сучасного їй суспільного устрою. У «Місячному затемненні» формально схожа картина загострюється настільки, що місцями стає парадоксальною та набуває рис абсурду. Отже, творчість Ф. Дюренмата у рецепції сучасного читача і критики постає як результат творчої напруги митця, що свого роду балансує між каноном та експериментом, і, відштовхуючись від певної традиції, іде до її якісно нового переосмислення.

Джерела та література

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт / пер. с фр., сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – М.: Прогресс, 1989. – 616 с.

2. Дюренмат Ф. Лабіринт: Тексти I – III: Зимова війна в Тибеті; Місячне затемнення; Бунтар / Ф. Дюренмат / Пер. із нім. О. Логвиненка. – К. : Юніверс, 2005. – 280 с.
3. Ильин И. П. Интертекстуальность / И. Ильин // Современное зарубежное литературовед. справ. М.: Интрада, 1996. – С. 215 – 221.

Клепець К. В. – студентка V курсу факультету філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент О. В. Яблонська

Жанрові особливості «Містерії» т. Осьмачки

Постановка проблеми. Містерія як драматичний жанр на різних історичних етапах видозмінювалася як композиційно, так і в ідейно-тематичному плані. Авторська художня свідомість українських письменників відтворювала діалектику мистецьких пошуків доби. Період політичного гармидеру та найбільших потрясінь в українському культурному житті ХХ ст. змусив поета, письменника та перекладача Т.Осьмачку звернутися до «Божественної комедії» А. Данте, універсального твору з ключами-відповідями на світоглядні питання. Стан суспільної кризи та невизначеності, почуття безвиході стали спонукою до осмислення християнських догм. Ці дві площини Т. Осьмачка синтезує у драматичній поемі «Містерія», вміщеній у збірці «Клекіт» (1929), останній, що з'явилася в Україні за життя автора.

Мета дослідження. Проаналізувати жанрові особливості «Містерії» Т. Осьмачки в їхніх модифікаційних проявах як цілісне художньо-естетичне явище української літератури.

Результати дослідження. Містерійна традиція зумовила композицію драматичної поеми «Містерія» Т. Осьмачки. Опертя на сакральне число «три» та акцент на змінах та переосмисленні є домінантними рисами містерійного жанру. Три події християнської історії (народження, смерть та воскресіння Сина Божого) були композиційними центрами середньовічної містерії. У «Містерії» Т. Осьмачки пред-

ставлені три етапи життя ліричного героя: минуле, теперішнє та майбутнє. Тому жанровизначальною у творі є його внутрішня структура – змістова. Сюжет можна окреслити як оповідь у оповіді. Прийом вставної оповіді був традиційним для класичної містерії. Через монолог-сповідь (дія відбувається у церкві) «згорблений Данте» [3, 115] роздумує над екзистенційними проблемами волі, помсти, смерті й безсмертя, свободи вибору як крайніми пунктами сенсу життя, права й обов'язку митця. Важливою є поява в образному полотні Голосу як втілення містичного й надреально, що є характерним і для середньовічної містерії. До біблійної традиції відносимо і мотив пророцтва: Данте чує, «як спить немовля / на колінах прийдешнього дня» [3, 116]. Голос оповідає про прихід нового часу, коли «сова полетить у небо сіре, / а гнізда лев струсить, як лист, – / горе тоді буде кривді од їх: / питиме поле розливи крові» [3, 117]. Раб із мечем за «маєтки і статки заможні й вельможні» [3, 119] стає на сторожі міста між левом, що «у судную сурму рикав», совою, яка «вила, ніби місяць конав», та людьми, у яких «жахом душа пойнялась» [3, 118]. Образи цих тварин у поемі не є випадковими, адже лев у Біблії часто символізував Юду, диявола-хижака, жадібних лжепророків та ненаситних грабіжників, а сова в українській культурі – народнопоетичний символ не лише потаємних знань, а й пільми, спустошення, смерті, її крик віщував смерть та біду. Дівчина, яка не заплатила данину рабові, стає його браницею у місті. «Роки спадають» [3, 120], але сивий раб і досі чекає дівчину з міста. Лише з нею йому вдасться об'єднати Італію. Тому перед Данте постає вибір: жевріти самотнім старцем або ж відпустити Беатріче-музу для порятунку волі країни, віддавши за це життя. Головний концепт християнського віровчення – саможертвність. Наголошується, що страждання очищують душу. Несучи свій хрест, можна перемогти зло. У такий спосіб людина не просто виконує Божі заповіді, а одухотворяється й стає ближчою до Бога, уподібнюється Ісусу Христу. Власне цим у творі Т. Осьмачки найяскравіше проявляється жанр містерії: через страждання, саможертвність і переродження «піти над віками світити нові зірки» [3, 121].

У «Містерії» Т. Осьмачки релігійні акценти дещо зміщені на периферію, натомість яскраво представлено лірико-суб'єктивне начало. Поет, відійшовши від сакрального оригіналу, укладає свою ідею в канонічний образ поета-мученика. У жодній із попередніх українських містерій тема суспільного призначення поета не звучала вза-

галі. Поет відчував подібність між особистою долею та долею А. Данте, через деякий час Т. Осьмачка і сам буде вигнанцем без домівки та сім'ї. Як поет-флорентієць, він буде «завжди наодинці із собою. Позбавлений керма й вітрил. Без здорового глузду в голові. Але з талантом на рівні з Данте» [4, 2]. Тому вустами Данте говорить сам поет, адже «все, що вимучувало його сумління, випікало і висушувало душу, емоційно вибухало в слові» [1, 5]. Візією-передчуттям виявилися рядки «Містерії», адже у 30 рр. ХХ ст. Т. Осьмачка був «засуджений на один-єдиний шлях безкомпромісового спротиву» та «добровільно прийняв цей присуд, як свою невідкличну долю» [2, 229].

Відсутнє у драматичній поемі Т. Осьмачки характерне для класичної містерії розмежування простору на пекло та рай, як у «Слові про збурення пекла» невідомого автора чи «Спокуси» Панаса Мирного. У «Містерії» пекло перенесено на землю й твориться воно не демонічними істотами, а для ліричного героя його втіленням є вигнання, самотність та передчуття смерті. За цим простежується характерний для містерійного жанру мотив втраченого раю, хоча водночас і земного.

Висновки. У творі «Містерія» Т. Осьмачка вдало синтезував різні прийоми моделювання художнього світу. Від середньовічного жанру містерії письменник запозичив метаідею смерті та переродження задля змін, традицію пророцтв, прийом вставної оповіді. Сюжет та смислове навантаження «Містерії» відтворюють авторські передчуття та життєві обставини. Творчо використавши та інтерпретували біблійний сюжет, доповнивши його світовим образом Данте, поет надав художньому конфлікту оригінального вирішення.

Джерела та література

1. Жулинський М. Приречений на самотність і вигнання / М. Жулинський // Осьмачка Т. С. Поезії / Упоряд. та прим. Л. Р. Світайло. Передм. М. Г. Жулинського. – К. : Рад. письменник, 1991. – С. 5–18.
2. Лавріненко Ю. Тодосій Осьмачка (літературна силуета) / Ю. Лавріненко // Лавріненко Ю. Розстріляне відродження : Антологія 1917–1933 : Поезія – проза – драма – есей / Упоряд., передм., післямова Ю. Лавріненка; Післямова Є. Сверстюка. – К. : Смолоскип, 2002. – С. 228–231.
3. Осьмачка Т. Містерія / Осьмачка Т. Поезії / Упоряд. та приміт. Л. Р. Світайло. Передм. М. Г. Жулинського. – К. : Рад. письменник, 1991. – С. 115–121.
4. Шудря М. Дантові кола поета [Тодось Осьмачка] / М. Шудря // Українська мова та література. – 1997. – Ч. 39. – С. 1–7.

Кошулинська І. – студентка III курсу
Факультету філології та журналістики
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент В. А. Соколова

Художня деталь як чинник семантичної цілісності новелістики Гі де Мопассана

Постановка проблеми. Своєрідність і неповторність стилю французьких новелістів XIX ст. суттєво забезпечується прихованим психологізмом та безоціночним відображенням дійсності – одними з найважливіших рис творчої манери письменників-реалістів. У них ці ознаки виражаються через найпродуктивніший художній засіб – деталь. Адже саме «рентген» окремих атомів людської душі пов'язаний з внутрішньо-поглибленою деталізацією художнього письма.

Мета дослідження – з'ясувати семантику художньої деталі як чинника композиційної цілісності у новелах Гі де Мопассана.

Результати дослідження. Французькі новелісти, зокрема Гі де Мопассан відмовляються від переобтяженого нагромадження подробиць, натомість влучно і якісно використовують семантико-містку деталь, яка виступає поліфункціональним явищем у художньому творі. Вона виконує функцію структурної організації написаного і водночас залишає простір для множинної інтерпретації тексту читачем. Йоганнес-Роберт Бехер вважає: «Художня зрілість майстра виявляється саме в його поводженні з деталлю, і часто в деталі криється якась особлива риса, властива загальному й цілому, і розширює його більш глибокий смисл» [1, 376]. У виборі цього функціонального типу деталі реалізується точка зору автора, актуалізуються категорія модальності, прагматична спрямованість тексту. Дослідниця В. А. Кухаренко звертає увагу на таку потенційну силу деталі, яка стосується читацької рецепції: «Вона здатна активізувати сприйняття читача й утворювати асоціативні зв'язки» [2, 110].

Варто зауважити, що деталь найчастіше реалізується через єдине слово, але не кожна лексема створює художній образ, не кожне слово

становить деталь. Тому ми розглядаємо слово як найнижчий елемент нашої ієрархічної структури, який за певних умов може перерости у художню деталь. Одночасно, місце проміжної ланки між словом та деталлю відводимо подробиці, яка визначає глибоку семантичну єдність сутності та явища.

У французького представника малої прози художня деталь вступає у широкі семантичні зв'язки з іншими мікрообразами й образами твору. Композиційна зумовленість деталі реалізується по-різному: може виконувати роль стрижня – Гі де Мопассан якось мірою відмовляється від одноразових художніх деталей, натомість вводить у структуру сюжету наскрізні, що стають центром, навколо якого обертаються усі події – це деталі-символи, що представлені у новелах однойменними заголовками «**Намисто**», «**Барильце**», «**Парасоля**», «**Торт**», «**Орден**», «**Шафа**». Художня деталь здатна замінювати собою композиційний компонент чи бути шляхом до інтерпретації смислу цілісного твору, осягнення задуму письменника.

Оригінальне рішення знаходить Гі де Мопассан при композиційній побудові новели «Мадемуазель Фіфі». Наскрізною художньою деталлю, яка в якості інтерпретації сюжетної лінії сприяє ефекту цілісності, виступає «**дзвін**». Автор не виносить цей символ у назву новели, але, одночасно, залишає за ним важливу композиційну функцію. «*На цій дзвіниці з приходу німців не дзвонили. Це був єдиний опір...*» [3, 70]. Розвиток сюжету, зумовленого смертю пруського офіцера, вимагає відповідної «дії» від самої художньої деталі. Вона у відповідності до головної ідеї реалізується як **поховальний дзвін**: «*На дзвіниці вперше задзвонили по покійникові, але якось так весело, мовби чиясь рука гладила дзвона*» [3, 77]. Далі інтерпретація деталі ще прозоріша – люди звільнилися від страху перед загарбниками: «*Він дзвонив і ввечері, і другого дня... Часом навіть уночі дзвін сам собою починав здригатись... Всі околицинні селяни говорили, що дзвона заворожено, і ніхто, крім кюре та його паламаря, не підходив до дзвіниці*» [3, 77]. У підтексті читач розуміє, що дзвоном керувала рука безстрашної Рашель.

У новелах Гі де Мопассана простежуються деталі, які відіграють другорядну роль у тексті, але несуть в собі глибокий зміст. Наприклад, у новелі «Торт», мікрообразом постає чоловік «паризької ко-

мети» – «темний сателіт» [3, 348]. Така влучна деталь допомагає читачу визначити психологічну оцінку дій та вчинків цих людей. У новелі «Дядько Мілон» деталь «**руки**» функціонують як додатковий компонент до характеристики головного героя: «*Був він малий, худорлявий, трохи кривий, з довгими, подібними до краб'ячих клешнів, руками*» [3, 340]. Зіставлення *рук* Мілона із клешнями не можна трактувати як загарбницькі риси героя. Очевидно, це зовнішня умова зображення цілісного портрета чоловіка, спотвореного самим життям. Така художня деталізація не апелює до умов життя, швидше вона виконує глибинне психологічне навантаження: автор змушує задуматись над силою внутрішнього переконання Мілона, що, будучи фізично слабкою людиною, завдає смертельного удару прусакам. Такий висновок новеліст виносить на поверхню, бо й самі персонажі новели задумуються над цим і неодноразово озвучують.

Інколи художня деталь реалізується у своєрідності натяку на те, як будуть розгортатися події далі. Прикладом дії деталі-попередження, що пророкує смерть героя, може слугувати новела «Два приятелі». Побічна згадка практично *мертвої риби* («...ледь-ледь ворушилася *риба*» [3, 91]) не викликає у героїв тривоги та не порушує картину ідилічної риболовлі. Наказ солдатів підсмажити живцем *рибу* – очевидний знак кровожерливості службовця, який, очевидно, може віщувати лише біду.

Висновки. Художня деталь забезпечує цілісність тексту у таких функціях: вона виступає у якості одного із засобів досягнення структурно-семантичної єдності тексту, розвиває асоціативні межі читачів, посилює динамічність описів, виконує роль стрижня, навколо якого обертаються всі події, здатна замінювати собою композиційний компонент, вона є шляхом до інтерпретації сенсу цілісного твору.

Джерела та література

1. Бехер Й.-Р. О литературе и искусстве / Й.-Р. Бехер. – М. : Наука, 1981. – 532 с.
2. Кухаренко В. А. Интерпретация текста: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.» / В. А. Кухаренко. – 2-е изд., перераб. – М. : Просвещение, 1988. – 192 с.
3. Мопассан Гі де. Новели: пер. з франц. / Г. Д. Мопассан упорядкув. текстів, підготов. навч.-метод. матеріалів Н. І. Дорофєєвої. – Школа, 2002. – 448 с.

Лещук М. В. – студентка V курсу
факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки

Структурно-семантичні доміанти дружнього листування Григора Тютюнника

Постановка проблеми. Епістолярний стиль – один із функційних стилів, який «обслуговує сферу письмових приватних або приватно-офіційних відносин» [3; 263]. Питання щодо його функційного статусу залишається дотепер дискусійним. Одні мовознавці (О. М. Булах [1], С. Я. Єрмоленко [3], О. Д. Пономарів [6] та ін.) кваліфікують його як писемну форму інших стилів. На неправомірності вживання терміна «епістолярний стиль» наголошує О. Булах, зазначаючи, що епістолярій не відповідає критеріям виділення функціональних стилів [1; 67]. Інші мовознавці (К. В. Ленець [4], Л. І. Мацько [5] та ін.) дотримуються протилежної думки, вважаючи, що епістолярний стиль як обслуговує офіційно-ділову й приватно-побутову сферу спілкування і заслуговує на виокремлення з-поміж інших стилів завдяки наявності притаманних йому диференційних ознак [3; 280]. У межах епістолярного стилю узвичаєно виокремлюють такі жанри: *лист, записка, щоденник, мемуари, нотатники* тощо. Лист як один із основних жанрів має в цьому контексті важливе значення, а особливо – письменницький, адже дозволяє простежити функціонування епістолярного стилю.

Мета дослідження – виокремити й проаналізувати структурно-семантичні доміанти дружнього листування Гр. Тютюнника.

Результати дослідження. Дружній лист має в основному традиційну структурно-семантичну організацію: звертання, зачин, основна (інформативна) частина, формула прощання, підпис. Основними поведінковими доміантами є узвичаєні етикетні ситуації, актуалізовані такими етикетними формулами: формули звертання, подяки, прохання, прощання та прихильності, вислови вибачення, конструкції з побажальною, вітальною модальністю та підписи.

Дружнє листування Гр. Тютюнника представлене епістолярними діалогами з А. Кислим, Н. Дангуловою, Т. Гавриловим, Ф. Роговим, М. Стеблиною та ін.

Структурно епістолярні тексти мають типологічну організацію, в якій індивідуально-авторські ознаки можуть бути актуалізовані співвіднесеністю *центральної* і *периферійної* одиниць етикету.

До центральних належать формули звертання, подяки, вибачення, прощання. Серед формул звертання, розташованих на початку листа, ядро становлять атрибутивні означення у поєднанні з іменем адресата: *Дорогий Володю!* [2; 150]. Наявні також звертання до адресата на ім'я в поєднанні з етикетними формулами привітання або без них (*Добридень, мій Павле хороший!* [2; 160], *Миколо, Миколо!* [2; 116]).

Етикетні формули подяки у листах письменника розташовані здебільшого після вітань та виражають вдячність за увагу до адресанта: *Спасибі тобі за листа братського і печального, як осінь* [2; 133].

Важливим і частотним елементом епістолярного етикету Гр. Тютюнника можна вважати також вислови вибачення насамперед за запізнення з відповіддю (*Пробач, брате, що не зміг вчасно тобі відповісти.* [2; 91]). Лексичні конструкції зі значенням прохання містять обов'язкові атрибути з прохальною модальністю **будь ласка, будьте ласкаві, прошу** (*Пишіть, будь ласка, тому що мені зовсім нікому писати щиро* [2;125]).

Периферійні конструкції з побажальною модальністю можна умовно поділити на дві семантичні групи. Перша – вітання з певної нагоди: дня народження, новорічних та різдвяних свят тощо (*Вітаю Вас з Новим роком!* [2;167]), друга – побажання як завершальна формула ввічливості у структурі листа (*Весна хай усміхнеться Вам* [2; 123]; *Будьте здорові і щасливі* [2; 135]).

До групи лексичних засобів передачі вітань належать дієслова спонукальної модальності – **вітай, вітайте** (*Вітай сімейство і Геночку Томка* [2; 126]). Крім цього, наявні конструкції іменникового типу – **уклін, привіт** (*Уклін полтавцям, привіт Вам щирий* [2; 111]; *Уклін сімейству* [2; 147]). Зазвичай ці лексеми позиційно передують формулам прощання та прихильності, які завершують лист. Здебільшого вони експлікують поведінку адресанта, притаманну особистій зустрічі, що виражає довірливі та близькі відносини комунікантів. Напр., *Бувай же здоровий, мій любий цибатенький лелеко. Нахилися ж, я обійму тебе за плечі. Отак, так...* [2; 118]. Формули прихильності в листах Гр. Тютюнника містять узвичаєно ім'я адресанта з атрибутивом **ваш, твій** (*Ваш Григір Тютюнник.* [2; 112]; *Твій Грицько.*), а іноді ім'я доповнено оказіональною самохарактеристикою з іронічним відтінком (*Сорокалітній Григір* [2; 128, 135]; *Гр. Тютюнник-ледарта-ідеаліст* [2; 163]). Підписи зафіксовано у трьох варіантах: *Григір, Гр. Тютюнник, Григір Тютюнник.*

Висновки. Отже, дружнє листування Гр. Тютюнника відзначається поєднанням традиційних та індивідуально-авторських ознак у структурно-семантичній організації, основу якої становить мовний етикет. Центр епістолярного етикету становлять формули звертання, подяки й прощання, а периферійні – конструкції з побажальною модальністю, формули прихильності та вибачення. Більшість із них позначена традиційністю використання, хоча іноді актуалізовано й оказіональні найменування.

Джерела та література

1. Булах О. Н. Епістолярний стиль чи епістолярний жанр / О. Н. Булах // Мовознавство. – 1982. – №1. – С. 66–70.
2. Григій Тютюнник. Бути письменником: Листи. Щоденники. Записники // Упорядк., передмова Олексія Неживого. – К. : Ярославів Вал, 2011. – 440 с.
3. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
4. Ленець К. В. Поговоримо про листування / К. В. Ленець // Культура слова. – К., 1978. – Вип. 14. – с. 79–85.
5. Мацько Л. І. Стилістика української мови : Підручник / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько ; [за ред. Л. І. Мацько]. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
6. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови / О. Д. Пономарів. – К.: Либідь, 1992. – 248с.

Галицька О. Б. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології СНУ ім. Лесі Українки

Ліпич І. В. – студент V курсу факультету іноземної філології СНУ імені Лесі Українки

Деонімізація у сучасному німецькомовному політичному дискурсі

Постановка проблеми. Мова як суспільне явище знаходиться у постійному русі, розвивається, удосконалюється, має своє сьогодні, минуле і майбутнє. Вагомим і помітним у розвитку мови є оновлення її словникового складу, який надзвичайно швидко реагує

на будь-які суспільно-політичні процеси, що відбуваються у житті людства. У німецькомовному просторі деонімна лексика є динамічною і змінюється під впливом різноманітних екстралінгвальних факторів.

Явище деонімізації на сьогодні є доволі новим. У центрі зацікавлень вітчизняних і зарубіжних мовознавців – деонімізація іншомовних власних назв в німецькій, англійській, французькій, італійській, румунській й іспанській мовах (див. доробок В. Фляйшера, М. Венгелера, В. Швейкарда О. Б. Галицької).

Мета дослідження – проаналізувати деонімізацію німецькомовних власних назв у політичному дискурсі.

Результати дослідження. Деонімізацію тлумачимо як процес переходу власних назв у загальні назви, які отримують нове значення [1, 41]. У німецькій мові перша поява інтернаціональних деонімів пов'язана з розвитком середньовічної теології (*Thomist*), періодами Реформації (*Luthertum*), Просвітництва, Французької революції.

Для загальних назв, утворених від власних, властиво частиномовні трансформації [1, 42]. Наприклад, власні назви можуть виступати різними частинами мови:

- іменниками (*Merkelisierung, Genscherist, Schröderismus, Kohlianer, Schäublianer*),
- дієсловами (*verschrödern*),
- прикметниками (*kohlisch*),
- прислівниками (*schäubleweise*).

Особливий інтерес становить деонімна контамінація, яку трактуємо як «творення деонімів в результаті операції накладання апеллятивних й онімних основ» [1, 42]. Наприклад, накладання імені міністра внутрішніх справ В. Шойбла і слова *Schablone* зумовило творення нової номінативної одиниці *Schäublone* (*Schäuble + Schablone = Schäublone*). Йдеться про програму надзвичайних заходів безпеки під час організації зустрічі глав Великої вісімки.

Висновки. Явище деонімізації частіше простежується у політичному дискурсі.

Джерела та література

1. Галицька О. Б. Трансформація німецького деонімного простору (до «Теоретичного курсу другої іноземної мови (німецької)») / О. Б. Галицька // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія філологічна : зб. наук. пр. / уклад.: І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк. – Острог, 2016. – Вип. 63. – С. 41–43.

2. Fleischer W. Deonymische Derivation / Wolfgang Fleischer // Name und Text. Ausgewählte Studien zur Onomastik und Stilistik. Zum 70. Geburtstag hgg. und eingel. von Irmhild Barz, Ulla Fix und Marianne Schröder. – Tübingen : Max Nimeyer Verlag, 1992. – S. 58–66.
3. Schweickard W. Morphologie der Namen : Ableitungen auf der Basis von Eigennamen / Wolfgang Schweickard // Namenforschung. Ein internationales Handbuch zur Onomastik / Ernst Eichler u. a. (Hg.). – 1. Teilband. – Berlin, New York : Walter de Gruyter, 1995. – S. 431–435.
4. Wengeler M. Schäubleweise, Schröderisierung und riestern. Formen und Funktionen von Ableitungen aus Personennamen im öffentlichen Sprachgebrauch / Martin Wengeler // Komparatistik Online. – Düsseldorf/Trier, 2010. – S. 79–98.

Локайчук С. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри історії та культури української мови

СНУ імені Лесі Українки

Приходько І. М. – магістр факультету філології та журналістики

СНУ імені Лесі Українки

Гемологічні терміни в українській мові

Постановка проблеми. Гемологія (від лат. *gemma* – дорогоцінний камінь, самоцвіт, грец. *logos* – вчення) – порівняно молода наука, що виділилась як самостійна дисципліна на початку ХХ ст. Її становлення пов'язане з винайденням французьким хіміком М. Вернейлем у 1902 р. синтетичних рубінів, а трохи пізніше синтетичних сапфірів, які він почав поставляти на світовий ринок. Гемологічна термінологія – складна система, до якої входять назви природних мінералів, благородних органогенних продуктів (перли, корал, гагат) та мінералів, отриманих у лабораторних умовах. У сучасній українській лінгвістиці частково досліджувалися номінації коштовних та виробних каменів як складових мінералогічної або геологічної термінології – праці Н. Овчаренко, Г. Мацюк, Р. Вовченка, Л. Бохорської, О. Полубічко та ін., проте системного аналізу гемологічних термінів поки що не зроблено.

Мета дослідження полягає в з'ясуванні номінативних особливостей гемологічних термінів.

Результати дослідження. У «Малій гірничій енциклопедії» подано таку дефініцію терміна гемологія – «наука про дорогоцінні камені, сукупність даних про коштовне і виробне каміння, головним чином фізичні властивості, особливості хімічного складу, декоративно-художні переваги мінералів і мінеральних агрегатів, що використовуються в ювелірному і каменерізному виробництві» [2, I, 308]. Гемологія бере початок, мабуть, з того часу, коли стародавня людина вперше спробувала використати камінь не тільки для практичних цілей (як знаряддя праці, зброю), а як прикрасу. Згадки про «оправлене каміння» знаходимо в Старому Заповіті, а деякі назви каменів, про які йдеться в Біблії, входять до сучасної гемологічної термінології (алмаз, аметист, берил, онікс, опал, сард, сардонікс, смарагд, топаз) [1, 114].

Більшість гемологічних термінів грецького походження. Найдавніші з них – це термінологізовані лексичні одиниці грецької мови, створені в процесі семантичних трансформацій на підставі подібності: *алмаз (адамас)* – непереможний (названий за його твердість), *онікс* – ніготь, *аміант* – чистий, без плям, *аметист* – тверезий тощо

Найважливішою особливістю каменів-самоцвітів є забарвлення, за яким їх поділяють на ювелірні та виробні сорти. Колір чи його певний відтінок часто слугував мотивацією їх найменування: *рубін* – червоний, *рубеліт* – червонуватий, *пурпурит* – пурпурний, *альбіт* – білий, *віоларит* – фіолетовий. Відзначаються продуктивністю терміни-словосполучення, до складу яких входять прикметники на позначення кольорів: *чорний алмаз, рожевий берил, димчастий кварц, благородний чорний опал* тощо. Аналіз показує, що стрижневе слово перебирає на себе систематизувальну функцію, оскільки є виразником родового поняття, атрибут виконує класифікаційну роль – вказує на видову ознаку: *агат веселковий, агат голубий, агат молочний*.

Виділяємо групу гемологічних термінів, що утворені внаслідок метафоричного перенесення за зовнішньою дійсною або уявною подібністю денотатів. Асоціативна модель рослина→камінь представлена номінаціями *гранат* – назва плоду гранатового дерева, до зерна якого подібний мінерал; *гросуляр* – від латинської назви агрусу (камінь світло-зеленого кольору) *гіацинт* – від грецької назви квітки родини лілій (за характерний гіацинтово-червоний колір); *малахіт* – від грецького «мальва» (зелений колір мінералу, подібний до забарвлення листя цієї рослини).

Асоціаціями за кольором мотивовані назви мінералів зі стрижневим словом «око»: *око котяче, око тигрове, око риб'яче, око лева, рисяче око* тощо. Так, *око совине агатове* – смугастий різновид агату; *око соколине* – синюватий різновид кварцу з включенням крокідоліту. У «Малій гірничій енциклопедії» зафіксовано 15 таких одиниць [2, II, с. 241], проте до більшості з них наведено іншомовні терміни-дублети, якими замінено лексичні одиниці цієї групи. Вочевидь, найпродуктивнішим є термін *котяче око*, пор.: *око котяче кварцове, око котяче східне, око котяче сапфірове; олександрити з ефектом «котячого ока»*.

Інші найменування, в основі яких зооморфні метафори, становлять невелику групу: *камінь рисячий* – зайва назва кордієриту, *камінь тигровий* – застаріла назва бурої яшми з чорними або білими плямами, а також застарілі: *зуб кінський* – топаз, *око бичаче* – лабрадор, *ікло собаче* – застаріла назва кальциту (має форму скаленоедра), *гребінь півнячий* – назва за характерною зубчастою формою мінералу. Продуктивність подібних структур спадає внаслідок уніфікації та стандартизації мінералогічної термінології. Переосмислення слів для номінації мінералогічних понять сьогодні вже не є актуальним [3, 83].

Висновки. Отже, гемологічні терміни в українській мові утворені відповідно до міжнародних номінативних традицій при взаємодії національних та інтернаціональних елементів. Назви ювелірних і виробних каменів, які є наслідком семантичних перетворень, виникли на основі розвитку переносних значень за подібністю. Разом з тим метафоризація в термінології – особливий вид узагальнення, що може бути перспективним напрямком подальших студій.

Джерела та література

1. Вовченко Р. Про етимологію назв мінералів в українській геологічній термінології / Р. Вовченко, Л. Бохорська, О. Полубічко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Проблеми української термінології. – Львів, 2002. – № 453. – С. 113–121.
2. Мала гірнича енциклопедія : у 3 т. / за ред. В. С. Білецького. – Д. : Східний видавничий дім, 2004–2013. – Т. 1–3.
3. Панько Т. І. Українське термінознавство : підручник / Т. І. Панько, І. М. Кочан, Г. П. Мацюк. – Львів : Світ, 1994. – 216 с.

Ляшишина В. В. – студентка III курсу факультету філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент О. В. Яблонська

Епіграф у творчості п. гулака-артемовського: жанр балади та переспіву

Постановка проблеми. Творчість П. Гулака-Артемовського привертає увагу тяжінням до фольклору, використанням інтонації живої народної мови. Тексти письменника були предметом літературознавчих досліджень, у яких порушено проблему його індивідуального стилю, проблематики творчості тощо (С. Єфремов [3], М. Зеров [4], Д. Чижевський [7], О. Борзенко [1] та ін.). Однак питання щодо використання автором епіграфів розглядалося переважно принагідно.

Мета дослідження – на матеріалі текстів жанру балади та переспіву проаналізувати особливості використання епіграфів у творчості П. Гулака-Артемовського.

Результати дослідження. П. Гулак-Артемовський був одним із перших, хто утверджував українську мову як мову самобутньої національної культури, закладаючи основи нової української літератури [2, 5]. Беручи сюжети своїх творів зі скарбниці світового письменства (Біблія, Горацій, Й. В. Гете, І. Красицький, А. Міцкевич), П. Гулак-Артемовський залишається оригінальним автором, бо навіть запозиченим сюжетам надає національного колориту та індивідуальності. Мова у нього сильна, яскрава, граціозна й легка навіть поруч із деякими вульгаризмами [3, 325]. Вислови із класичних текстів письменник часто використовував у своїх творах в якості епіграфів.

У «Словнику літературознавчих термінів» В. Лесина та О. Пулинця епіграф визначено як «уривок з якогось твору, влучний вислів, афоризм чи прислів'я, що ставиться на початку літературного твору або перед окремими його розділами з метою увиразнити тему та ідею або створити певний настрій» [5, 132]. У посібнику М. Моклиці «Основи літературознавства» цей термін має таке пояснення: «початково те ж, що й епіграма – напис на могильному камені; пізніше вислови, розміщені після назви, перед текстом твору» [6, 170].

До балади «Рибалка», яка постала на основі однойменного твору Й.В. Гете, П. Гулак-Артемівський подає епіграф із цього романтичного тексту німецької літератури, підкреслюючи в такий спосіб походження сюжету «малоросійської балади» [2, 59].

Українізував П. Гулак-Артемівський і послання Горація в жанрі переспіву, популяризуючи думки давньоримського поета. У першому посланні «До Пархома» він розвинув ідею про швидкоплинність життя людини на землі, беручи за основу вислів Горація: «В скрутних обставинах не забувай тримати рівновагу і радість стримувати при надмірі щастя» [2, 62]. У баченні українського письменника ця теза виглядає так: «Пархоме! В щасті не брикай! / В нудзі притьмом не лізь до неба! / Людей питай, свій розум май! / Як не мудруй, – а вмерти треба!» [2, 62].

У другому посланні «До Пархома» П. Гулак-Артемівський продовжує думку Горація про неминучість долі: «Не допитуйся, Левконое, – того не можна дізнатися, – коли мені, коли тобі кінець приречено богами; не ворожи й на вавілонських числах. Краще змиритися з майбутнім, яким би воно не було» [2, 63]. В українізованому варіанті це звучить так: «Пархоме! Не мудруй! Ворожки не питай, – / Як довгий вік прокоротаєш? / Що виковала вже зозуля – проживай! / А більше – шкода, що й бажаєш...» [2, 63].

П. Гулак-Артемівський створив також переспіви од Горація. Епіграфами до цих поезій є початки похвальних віршів давньоримського поета. Український автор розвиває їхню основну думку, надаючи творам національних рис.

«Ой час би, Грицьку, нам, ой час пошановаться: / Не все ж нам, братику, не все парубковать; / Не все з дівчатами гасать і женихаться! / І тютюнкову день і ніч в шинку круглять!» [2, 64], – так український письменник переспівав вислів Горація про скороминучість життя («Ех, Постуме, Постуме! Мчать непомітно літа швидкоплинні, і вся твоя побожність не зупинить ні старості зморщок, ані невмолимої смерті» [2, 64]) у творі «XIV ода Горація, книга II».

У «IX оді Горація, книга II» П. Гулак-Артемівський актуалізує думку давнього поета про те, що на світі все матиме свій кінець, як і хороше, так і погане: «Не все ж, як з лотків, із хмар, Терешку, лле: / Не все гілляччя гне хуртуна й завірюха; / Та дже ж і соняшно колись-таки стає, / Так що бува байдуже без кожуха» [2, 67].

Епіграфом до тексту «XXXIV ода Горація, книга I» П. Гулак-Артемівський обрав такий вислів римського поета: «Скупий і нед-

балий шанувальник богів, я помилявся, наслідуючи хибну мудрість; тепер знову скеровую свої вітрила на давню путь» [2, 69]. Цю думку про покаяння за минулі гріхи письменник переспівав так: «От і допивсь! / І дохмеливсь!.. / До віку тямить буду! / Ні в рот не брять / Ні коштовать / Не хочу аж до суду!» [2, 69].

Висновки. Отже, епіграфи в текстах жанру балади та переспіву активно використовуються у творчості П. Гулака-Артемівського. Насамперед вони покликані продемонструвати джерело українського тексту, водночас популяризуючи класичну літературу.

Джерела та література

1. Борзенко О. Сентиментальна «провінція» (Нова українська література на етапі становлення): моногр. / О. І. Борзенко; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2006. – 322 с.
2. Гулак-Артемівський П. Поетичні твори. Повісті та оповідання / П. Гулак-Артемівський, Є. Гребінка; упор. М. Павлюк. – К.: Наук. думка, 1984. – 606 с.
3. Єфремов С. Історія українського письменства / С. Єфремов. – К.: Феміна, 1995. – 688 с.
4. Зеров М. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – Т. 2: Історико-літературні та літературознавчі праці / Упоряд. Г. П. Кочура, Д. В. Павличка. – К.: Дніпро, 1990. – 601 с.
5. Лесин В. Словник літературознавчих термінів / В. Лесин, О. Пулинець. – К.: Рад. школа, 1971. – 486 с.
6. Моклиця М. Основи літературознавства: [пос. для ст.] / М. Моклиця. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 192 с.
7. Чижевський Д. Історія української літератури / Д. Чижевський. – К.: Вид. центр «Академія», 2003. – 568 с.

Мартинюк Т. О. – студентка III курсу факультету філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент О. В. Яблонська

Образ Т. Шевченка в поетичному циклі Й. Струцюка «в степу безкраїм за Уралом»

Постановка проблеми. Сучасна письменниця та дослідниця літератури О. Забужко зауважує, що «в пантеоні українських мисли-

телів Шевченко посідає місце осібне й виняткове – настільки виняткове, що духовна історія України від часу його появи й дотепер розгортається, необхідно співвідносячись із ним (і самовизначаючись щодо нього) як із своєрідним абсолютom – символічно персоніфікованою, втіленою єдністю сутності й існування в межах національного світу» [2, 34]. Образ Т. Шевченка привертає увагу не тільки читачів, науковців, а й письменників. Як би детально і в яких лише (навіть найнесподіваніших) аспектах його не розглядати, до кінця прочитаним і осмисленим він аж ніяк не буде: чим більше постать Кобзаря висвітлюється, тим ширшою стає нива для подальших її досліджень. «З плином часу ще рельєфніше постає перед новими поколіннями життєвий подвиг поета, неповторність його обдарованої особистості і значення творчості для духовно-морального відродження нації», – пише Л. Монастирецький [4, 107]. Часом образ Т. Шевченка далекий від так званого канону – образу, звичного для будь-якого пересічного українця. А. Горбань з цього приводу зазначає: «Українська література кін. ХХ ст., поряд з підкресленою «літературністю» (гра з читачем, експерименти з формою, інтертекстуальність), позначена процесами деканонізації не лише радянських стереотипів, але й загалом народницького дискурсу, зокрема тієї ролі, яку народництво, від часів романтизму, визначило для поета» [1, 30]. Можна стверджувати, що Т. Шевченко належить до так званих вічних образів у літературі.

У творчості волинських письменників постать Т. Шевченка та його спадщина – в центрі художніх шукань В. Гея, Н. Горик, Н. Гуменюк, М. Мартинюка, П. Маха, Й. Струцюка, І. Чернецького та ін. **Мета статті** – розкрити специфіку створення образу Т. Шевченка в поетичному циклі Й. Струцюка «В степу безкраїм за Уралом» (1984).

Результати дослідження. Цикл «В степу безкраїм за Уралом» складається із шести римованих творів, які різняться обсягом, формою, настроями та ритмомелодикою: «Шпіцрутени», «Захалівна книжка», «Тропак у казармі», «Соняшники», «На вахті», «Агата Ускова». Особливістю його є те, що роль епіграфів до віршів виконують спогади сучасників Кобзаря, без епіграфа надрукований лише твір, що відкриває цикл, – «Шпіцрутени». Специфічною ознакою циклу є те, що не в усіх поезіях безпосередньо згаданий Т. Шевченко, в окремих можна простежити лише алюзії.

Назва поезії «Захалівна книжка» підкреслює біографічні особливості творчості Т. Шевченка періоду заслання:

Хіба що тишком,
Хіба що нишком
В солдатський чобіт
Засуне книжку [5, 140].
Красномовною є остання строфа вірша:
Якби ще ширші
халяви мав би –
од псарських блазнів
весь світ сховав би [5, 141].

У поезії «Тропак у казармі», насиченій яскравою народно-поетичною настроєвістю, динамічною ритмомелодикою, чимало яскравих біографічних деталей: «та немає вже й Оксани», «у Кирилівці кріпацькій» [4, 142], «Знаю я, що саме тут / десять років каратись, мучитись, але не каятись мені» [4, 143]. Поезія написана від першої особи, що ще більше підсилює ефект достовірності.

Привертає увагу вірш «Соняшники», де також постають образи захалявної книжки, Кирилівки. Образ соняшників – своєрідний символ творчості та переконань Т. Шевченка – очевидно постав під впливом балади І. Драча «Соняшник»:

Золотаве їх насіння
Не збере той, хто не сів,
А хто сів, той збирає,
Того тяжко світ карає... [5, 145].

У циклі головним чином представлено образ Т. Шевченка-солдата, проте незвичайного – у поезії він постає насамперед як захисник нації:

Із казарм прогнилих
Він за десять літ
Без одної кулі
Завоює світ [5, 138];
Ти ж бо рядовий свободи,
А то є найвищий титул.
На сторожі усіх народів
поневолених
стоїш ти тут [5, 147].

Доречно узагальнити: «Тяжку долю українських захисників свободи оспівує Йосип Струцюк, проте завжди вірить у їх перемогу і, відповідно, у перемогу всієї нації, яка колись-таки матиме свою державу – вільну і непереможну» [3, 402].

Висновки. Образ Т. Шевченка в поетичному циклі Й. Струцюка «В степу безкраїм за Уралом» – не міфічний герой-рятівник, наділений надприродними силами, а насамперед незламна особистість, яка попри те, що доля не милувала, вистояв у боротьбі за особисту свободу і свободу та самосвідомість нації.

Джерела та література

1. Горбань А. Художня рецепція творчої постаті Т. Шевченка в українській поезії кінця ХХ століття / А. Горбань // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2010. – № 21. – С. 30–35.
2. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – К. : Факт, 2007. – 146 с.
3. Затинна В. Ідея національного відродження у творчості Й. Струцюка / В. Затинна // Волинь філологічна : Текст і контекст. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – С. 399–406.
4. Монастирецький Л. Творчість Т. Г. Шевченка в контексті літературного життя Волині /Л. Монастирецький // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. – 2010. – № 21. – С. 107–114.
5. Струцюк Й. Г. Фарватер : вибр. тв. у 2 т. – Луцьк : ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. – Том 1. – 556 с.

Мельничук К. Р. – студентка V курсу факультету філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент О. В. Яблонська

Особливості експресіонізму в українській літературі

Постановка проблеми. Питання про модерністські напрями української літератури, зокрема експресіонізм, залишається досить суперечливим. Адже думки українських літературознавців щодо цього явища дещо різняться. Частина науковців применшує рівень розвитку нового для української літератури методу, інші ж навпаки – розцінюють це явище надто пафосно, перебільшуючи значимість надбань. Проте сучасний незаангажований стан українського літературознавства дає змогу об'єктивного оцінити реальний стан речей.

Враховуючи різноаспектність висловлених думок, можна стверджувати, що питання явища експресіонізму в українському літературознавстві й до сьогодні залишається актуальним та відкритим.

Мета дослідження. Проаналізувати, як метод експресіонізму локалізувався в культурно-історичному просторі України. З'ясувати особливості українського експресіонізму, опираючись на національний аспект.

Результати дослідження. Одна з основних передумов виникнення модернізму – проникнення в українську культуру західних ідей. Українські письменники, які вважали себе модерністами, безперечно, були зорієнтовані на європейські тенденції. Для них тема народництва залишилася в минулому. Виникла необхідність створювати нові естетичні формули, тобто абсолютно руйнувати, заперечувати традицію. Тому з'явилася нова мистецька філософія. Причиною експресіонізму є і національні відмінності. Науковці схиляються до думки, що експресіоністичний тип світобачення може модифікувати свої стильові константи згідно з часом, що «коригується суспільно-історичними та історико-літературними умовами» [3, 10]. Інтерпретація експресіонізму К. Ендшмідта така, що «експресіоністичний спосіб вираження не німецький, не французький, а національний; що він – не програма стилю, а питання душі й існував у всі часи» [3, 7]. Всі ці твердження дають підставу ідентифікувати цей напрям неоднорідним, непостійним, своєрідним, адже здатний набувати нових ознак поезики, ідейно-стильових методів, згідно зі змінами у суспільному, економічному, політичному житті будь-якої країни. Отже, експресіонізм «задуманий» на вимогу духу і потребу душі [3, 10].

Як уважає М. Моклиця, перший етап утвердження українського модернізму, який проявив себе через символізм, був дещо поверхневим через несприятливі суспільно-політичні обставини. А вже другий етап знайшов найяскравіше втілення в експресіонізмі, повернув у мистецтво соціальну проблематику і тому виявився дуже плідним в українській літературі [1, 8].

Як і будь-який інший напрям, експресіонізм сформував свою особливу естетичну систему, усвідомив свій тип світосприйняття, створив концепцію людини. Процес самовираження в експресіоніста триває завдяки тому, що воля надає першість емоціям. Експресіонізм став реакцією на застій у духовному житті людства, соціальні катаклізми, війни, на стрімкий технічний прогрес, урбанізацію тощо [1, 13].

Якщо імпресіоніст звертає увагу на ледь помітні деталі, натякає на щось таємниче, ірраціональне, то експресіоніст дає волю характеру, емоціям і не натякає, а кричить про можливі загрози. «Визначальна ознака експресіоністичного тексту – домінанта буттєвого» [3, 19]. Експресіоніст не дбає про естетичний аспект [3, 21], радше навпаки, ефект від прочитаного може викликати настороження, огиду, страх, переживання. Експресіоніст – людина з трагічним світосприйняттям, яка болісно реагує на глобальні проблеми людства, беручи на себе всю відповідальність, ««Я» і світ злиті» [3, 39]. Утверджується тип людини, яка кидає виклик світові і змагається з ним, незважаючи на неминучість поразки [1, 13]. Чітко простежується мотив бунту проти дегуманізації, винищення моральних основ суспільства, жорстокості та садизму. Тому часто трапляється у творах відверто натуралістичне змалювання дійсності. Завдання експресіоніста – зупинити процес самознищення, докричатися до цивілізованого суспільства. Для вираження експресивності експресіоністи послуговуються таким образотворчим арсеналом, як: гіпербола, гротеск, оксиморон, синекдоха, алегорія; використовують прийом контрасту, калейдоскопізму, емоційно забарвлену лексику; кольори в зображенні густі, насичені, контрастні; на межі надриву й звукова семантика. Всі засоби зображення підпорядковані прагненню відчувати межову ситуацію, створити апокаліптичний ефект, часто присутні елементи натуралізму.

Висновки. На початку ХХ ст. динаміка розвитку українського експресіонізму була значно слабша за європейську. Це означає, що не дивлячись на несприятливі зовнішні та внутрішні умови існування на той час колоніальної України, національне письменство все ж чинило опір та намагалося розвивати й оновлювати українську літературу [2, 19]. Проблема утвердження українського експресіонізму пояснюється і «невчасністю», як стверджує Г. Яструбецька [3, 25]. Адже працюючи в цьому методі, письменники піднімали ті питання, висвітлення яких було невігідним радянській владі. Таким чином, підписували вирок можливості творити. Отже, експресіонізм в українській літературі розвивався з певними національними особливостями. Відокремившись від європейських традицій, зміг утвердитися й набути самостійності й самобутності. Свідчення цього є поява на початку століття яскравих експресіоністичних творів, що з'явилися у творчості В. Винниченка, О. Кобилянської, М. Коцюбинського, В. Стефаника, навіть Лесі Українки. Елементи експресіоністичного стилю наявні в М. Хвильового, Ю. Янов-

ського, М. Йогансена, М. Бажана, В. Підмогильного, М. Куліша, Б.-І. Антонича, Є. Маланюка, О. Ольжича та ін. [1, 8]. Український експресіонізм не відзначився загальновідомими маніфестами, розробленим дискурсом, програмами, створеними теоретичними базами, що дало б змогу повноцінно оцінити прояв цього літературного явища на українських теренах. Проте специфіка релігійних, етнопсихологічних особливостей українців, тяжкий культурно-історичний досвід дають змогу митцям по-особливому представити духовний простір українців крізь призму вияву експресіонізму.

Джерела та література

1. Моклиця М. В. Модернізм у творчості письменників ХХ століття. Ч. 1: Українська література / М. В. Моклиця. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського університету ім. Лесі Українки, 1999. – 154 с.
2. Павличко С. Д. Дискурс модернізму в українській літературі: [монографія] / С. Д. Павличко. – К.: Либідь, 1997. – 360 с.
3. Яструбецька Г.І. Динаміка українського літературного експресіонізму: [монографія] / Г. І. Яструбецька. – Луцьк: ПВД «Твердиня», 2013. – 380 с.

Москвич Ю. С. – студентка III курсу факультету філології та журналістики Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент О. В. Яблонська

Проблематика повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Вояжеры»

Постановка проблеми. У сучасному літературознавстві творчості Г. Квітки-Основ'яненка присвячені монографії О. Борзенка [1], Я. Вільної [2], І. Лімборського [5], а також низка публікацій. Однак питання проблематики повісті «Вояжеры» – поза увагою сучасного літературознавства. Тому метою цієї статті є заповнити цю прогалину в літературознавстві.

Результати дослідження. У повісті «Вояжеры» Г. Квітки-Основ'яненка оповідь ведеться від першої особи. Головний герой, ім'я якого не називається, є науковцем. Він зібрав у себе вдома величезну

бібліотеку, «кроме того какие инструменты! Физические, химические, оптические, – все, все есть, и все отличное» [3, 245]. Однак міркування й висновки героя є науковими лише за формою, натомість за змістом вони абсурдні.

Головний герой повісті живе відлюдником і вже двадцять років не виїжджає зі свого села. Сусіди навідували його, але «мало-помалу отучил я всех надоедать мне своими посещениями; года два не видал никого из докучливых соседей, зато сколько нашел чудесного, открыл до того не извесного...» [3, 245]. Одного весняного ранку повітря видалося героєві дуже густим, серед дня було дуже темно. «В воздухе роились мириады каких-то необыкновенных инфузорий...» [3, 246]. Так, виявивши, що багато людей страждають на пристрасть до вояжів, оповідач робить висновок, що причиною цієї «хвороби» є інфузорії, які він назвав «по-ученому *punquam quiescentia*, а по-русски «несидячка»» [3, 289]. Простонародний варіант назви хвороби автор навмисно робить примітивним, підкреслюючи в такий спосіб безглуздість т. зв. «наукового спостереження». Запропонований у творі метод лікування від «несидячки» зображено в сатиричних тонах: хворому необхідно переїсти на ніч, після чого зранку він прокинеться звільненим від «інфекції».

Герої повісті насамперед переймають модну лексику на позначення процесу подорожування: «Я не просто еду, я вояжирую. Не смей называть «поездкою» мой «вояж»» [3, 247]. Таким чином персонажі намагаються надати собі уявної, позірної значущості, долучитися до стандартів життя тогочасної західноєвропейської еліти. Науковець дуже викривлено сприймає все, що бачить і чує: звичайний музикант видається йому великим артистом, розвалена конюшня в селі Каракуєвка і голуб'ятник – історичними пам'ятками. По дорозі він заїжджає до багатьох родичів і знайомих, слуги яких повідомляють, що вони теж відправились у вояж. Сатиричний ефект спричиняє контраст між запозиченими з французької назвами та іменами (вояж, Додо) і справжнім старосвітським ім'ям (Дем'ян Іванович) та реальною характеристикою особи. «Надобно знать, что этот Додо, Демьян Иванович, старик простой, грубый, из халата не выходящий... и не более трех раз бывший в своем уездном городе. И это... Додо!!!» [3, 276].

Поміщики-вояжери починають безпідставно ототожнювати себе з європейцями. Поверхове знайомство з географічними реаліями дає їм привід позиціонувати себе як більш культурних, розумніших, та й

загалом вищих за неосвічене оточення. Вони відмежовуються від свого середовища, удаючи, що вже належать до іншої, європейської культури: «В рассказах он [поміщик Лаврентій Іванович. – Ю. М.] беспрестанно выражался: у нас в Париже, у нас в Лондоне, у нас в Лионе, когда я был в палате пэров, и даже по привычке приговаривал: у нас на пароходе, у нас в исправительной полиции...» [3, 280].

Характерною для вояжерів є й зневага до своєї батьківщини, заповзяті спроби підтягнути її до рівня європейської культури винятково через використання зовнішньої атрибутики – предметів побуту й аксесуарів, звичаїв, етикетних норм тощо. Так, один із персонажів-поміщиків міркує досить показово: «Вот уже извините меня... Чтобы преобразовать нашу грубую, жалкую Россию и подвести ее хотя сколько-нибудь к европеизму, надо нам, видевшим всю образованность на месте, быть во всем примером для других. Я так начинаю действовать. Заметили ли вы на мне галстук?.. Здесь никто понятия не имеет, как повязать его ловко, уютно, покойно и красиво» [3, 288]. Сам автор повісті зауважив, що «можно было сказать резче, справедливее, да уже некогда» [4, 284].

Висновки. Отже, в центрі уваги автора повісті «Вояжеры» – актуальна проблема, яка характеризує сутність поміщицького життя, – схиляння перед чужим, запозиченим. Г. Квітка-Основ'яненко в сатиричних тонах описав цей примітивний спосіб наблизитись до європейської культури. Висновок письменника однозначний: заради тих нововведень, які зробили вояжери після подорожей, не варто їхати так далеко.

Джерела та література

1. Борзенко О. Сентиментальна «провінція» (Нова українська література на етапі становлення) : [моногр.] / О. І. Борзенко; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2006. – 322 с.
2. Вільна Я. Історико-літературний феномен критичної інтерпретації творчості Г. Квітки-Основ'яненка : [моногр.] / Я. В. Вільна; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Альтерпрес, 2005. – 298 с.
3. Квітка-Основ'яненко Г. Вояжеры / Г. Квітка-Основ'яненко // Квітка-Основ'яненко Г. Зібр. тв. : У 7 т. – Т. 6 : Прозові твори. – К. : Наук. думка, 1981. – С. 245–290.
4. Квітка-Основ'яненко Г. Лист до О. Ф. Коні / Г. Квітка-Основ'яненко // Квітка-Основ'яненко Г. Зібр. тв. : У 8 т. – Т. 9 : Літ.-публ. пр., вибр. листи. – К. : Дніпро, 1981. – С. 281–284.
5. Лімборський І. Творчість Григорія Квітки-Основ'яненка: генеза художньої свідомості, європейський контекст, поетика : [моногр.] / І. Лімборський. – Черкаси : Брама-Україна, 2007. – 108 с.

Сірук В. Г. – кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
СНУ імені Лесі Українки

Мотько М. В. – студентка V курсу
факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки

Жанрова специфіка сучасної прози

Постановка проблеми. Дослідження жанрової природи творів – одна з актуальних проблем вітчизняного літературознавства. Жанр у сучасному розумінні – це тип художнього мислення, матеріалізований у тому чи тому творі – незалежно від часу його появи чи національної належності [4]. Основними його атрибутами є константність і разом з тим еволюційна змінність. Так виникають жанрові модифікації, які найчастіше продиктовані суспільно-естетичними потребами певного часу. Особливу увагу при вивченні цього аспекту привертають твори доби постмодернізму. Постмодерна література, порушуючи канони текстотворення, видозмінює літературні жанри, особливо у прозі. Зокрема, жанр роману зазнав найбільших метаморфоз, синтезуючи у собі різні жанрово-видові ознаки, утворює гетерогенну множинність. Творчість сучасних романістів загалом не обумовлена наперед встановленими правилами [5].

Мета дослідження. З'ясувати жанрову специфіку сучасної прози; дослідити, в чому полягають відмінності постмодерних текстів від традиційних жанрових форм.

Результати дослідження. Прикладом жанрових модифікацій у сучасній українській літературі є романістика Ю. Андруховича, Ю. Іздрика та Є. Пашковського.

Щодо жанрового визначення твору «Таємниця» Ю. Андруховича, то сам автор додає підзаголовок «Замість роману». З одного боку – це вказівка на гру із читачем, адже в передмові до роману письменник конструює передісторію, згідно з якою, у рік створення цього тексту він працював над іншим романом, але відмовився від цієї роботи, коли доля звела його з німецьким журналістом, саме з розмов та записів із яким і було скомпоновано «Таємницю». З іншого – неконкретність жанрового означення зумовлена невідповідністю тексту «Таємниці» класичним канонам роману [3]. Адже твір побудований у

діалогічній формі, респондентом якого і є автор, чий відповіді-розповіді про власне життя, що нагадують мемуарні спогади, поруч із питаннями від журналіста, які їм передують, лягли в основу автобіографічного роману-інтерв'ю.

Художній текст Ю. Іздрика «Воццек» не підлягає остаточному жанровому визначенню, тому що не відповідає традиційним канонам ані роману, ані повісті тощо. «Воццек», якщо шукати дефініцій, які б наблизили розуміння твору до чогось традиційного, схожий на спробу щоденника. Але щоденника не подій, а химерних намагань зафіксувати найпотаємніші спалахи свідомості [2]. Судячи з відсутності фабульного початку й кінця, твір логічно називають фрагментом. Сам автор, визначаючи жанр своєї книги, називає її палімпсестом, що власне і являє собою найбільш вдалий синонім для фрагменту. Адже той, означений Новалісом як «абревіатура нескінченного», «чистий символ», ототожнюється таким чином з палімпсестом. Поруч з цим відзначають тяжіння фрагменту як жанрової і стильової фігури до пастишу, з чим також можна погодитись. Як зазначає В. Костюк: «Книга Іздрика – то витончена пародія з присмаком випарів агонізуючої культури» [2].

Нетиповим для традиційного романного жанру є твір Є. Пашковського «Щоденний жезл». Означення твору письменник виносить у заголовок – роман- есей, чим засвідчує той факт, що провідну роль у творі відіграє автор з його світоглядною позицією, переконаннями, морально-етичними засадами. Жанрову природу твору влучно означила Н. Зборовська: «Подібно до того, як Пашковський у попередніх творах остаточно поламав сюжет, перетворивши романну структуру на безкінечний епос пам'яті (правда, зберігши при цьому традиційне поняття про героїв твору), то тут він деформував саму суто художню специфіку через тотальну прямолінійність та публіцистичність» [1, 156]. Це роман-роздум, як зазначено у передмові, потік свідомості, який кожним словом і реченням репрезентує автора.

Висновки. Підсумовуючи вищесказане, бачимо, що сучасна проза у її жанровому визначенні часто не відповідає традиційним канонам. На прикладі романної творчості митців-сучасників простежили різноманітні жанрові модифікації на рівні художнього змісту, внутрішньої форми, зовнішньо-мовленнєвого оформлення, жанрового синтезу, що формують жанрову специфіку сучасної прози.

Джерела та література

1. Зборовська Н. Містична безодня у прозі Олеся Ульяненка / Н. Зборовська, М. Ільницька // Феміністичні роздуми. На карнавалі мертвих поцілунків. – Львів: Літопис, 1999. – С. 144–159.
2. Костюк В. Етюди з сучасної жанрології / В. Костюк // Наукові читання 1998: Праці молодих учених України. – К.: Українська книгарня, 1999. – С.84–102.
3. Сахарчук Н. Роман «Таємниця» Юрія Андруховича як діалог із собою/ Н. Сахарчук// Науковий вісник СНУ ім. Лесі Українки: Філологічні науки. Літературознавство. – Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2013.– № 3 (252). – С. 121–126.
4. Тихолоз Н. Жанр та жанрова модифікація в лабіринті гносеологічних парадоксів / Н. Тихолоз // Українське літературознавство: Міжвідомчий науковий збірник. – Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2006. – Вип. 67. – С.169–182.
5. Ячменьова М. Юрій Андрухович: гра з романною технікою / М. Ячменьова// Науковий вісник ВНУ ім. Лесі Українки: Філологічні науки. Літературознавство. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2009. – № 14. – С. 88–91.

Соколова В. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури СНУ імені Лесі Українки

Нікітюк Ю. А. – студентка IV курсу факультету філології та журналістики СНУ імені Лесі Українки

**Мортальна тема в поезії у прозі «Патрокл, або доля»
Маргеріт Юрсенар**

Постановка проблеми. Мортальна тема наскрізь пронизує давньогрецькі міфи. Смерть у розумінні античної людини – невідворотне явище. У давньогрецькій міфології уособленням смерті постає бог Танатос. Він зустрічає душі померлих у царстві Аїда та здійснює по смертний вирок. Будь-які спроби знехтувати волею богів і протистояти смерті для героїв міфів обертаються невдачею. У сучасних версіях художньої інтерпретації античних сюжетів та образів тема смерті піддається суттєвій модифікації. Смерть як невід’ємна скла-

дова міфологічного простору присутня в поезіях у прозі, що складають збірку Маргеріт Юрсенар «Вогні».

М. Юрсенар яскраво вирізняється з-поміж класиків французької та бельгійської літератури потягом до інтерпретації міфологічних сюжетів та образів, осмисленням широкого спектру онтологічних проблем у темпоральному аспекті. Літературознавчі розвідки, присвячені творчості М. Юрсенар, належать Д. Чистяку, О. Рушак, В. Фесенко, Г. Цукур, Д. Шкодї, А. Книзі.

Метою дослідження є аналіз мортальної теми в поезії у прозі «Патрокл, або Доля» зі збірки М. Юрсенар «Вогні» та виявлення у творі прикметних ознак мортальності.

Результати дослідження. Тема смерті у поезії в прозі «Патрокл, або Доля» є магістральною. Її розгортання починається з авторської проекції подій Другої світової війни на події Троянської війни. Будь-які воєнні дії завжди асоціюються зі смертю, і хронотопні параметри війни, і в просторовому, і в часовому вимірі, визначаються смертями. Зміщення просторово-часових меж свідчить про намагання авторки продемонструвати їхню відносність і дати зрозуміти читачеві, що людська свідомість, по суті, лишається на одному рівні (люди від Античності і до сьогодні виправдовують війну високими ідеями). Також, відслідковуємо паралель у баченні сенсу Троянської війни та Другої світової війни: *«Дарма троянські керманичі сурмили у мисливські ріжки про майбутні захопиви двобої – у них уже не відчувалось винахідливості супротивників, як-от за перших років війни»* [2, 304]. У поезії в прозі «Патрокл, або Доля» письменниця фокусує увагу на образі Ахілла. Смерть друга Патрокла, *«який для Ахілла вповнював увесь світ»* [2, 303], стає переломним моментом у житті героя. Він поступово починає усвідомлювати, що не в змозі якимось чином передбачити і змінити хід подій, адже є сили значно потужніші, ніж його воля. У процесі розгортання сюжету мортальна тема здійснює перехід від загального до одиничного. На фоні загальної картини війни М. Юрсенар зображає Ахілла. Він герой, який сіє смерть навколо себе і, водночас, герой, приречений на смерть за рокованістю долі. Ахілл перебуває в певному екзистенційному вакуумі, *«на півдорозі між людським і божим»* [2, 304]. Процес споглядання та осмислення навколишнього середовища спонукає Ахілла до висновку, що смерть – незбагнений, загадковий феномен: *«Смерть усе ясніше уявлялася йому посвяченням у щось, тож її обраццями здавалися найдостойніші: багато людей розкладалися, а*

зовсім мало помирили» [2, 303]. Згодом, у свідомості Ахілла світ живих і мертвих входить у тісний зв'язок: «живі зовсім не уявлялись йому хай ненадовго, а порятованими від повсякчас загрозливого припливу смерті – ні, тепер мерці були ніби потопленими в жахливому виплеску живих» [2, 304]. Мерці сприймаються як бездиханні тіла, позбавлені людських обрисів та Духу. Загалом, М. Юрсенар жодним чином не повідомляє читача про те у якому вимірі перебуває цей Дух.

Причину рокованості подій Ахілл вбачає у жіночій природі: «Цілий вік свій жіноцтво здавалося Ахіллові несвідомим проявом лиха» [2, 304]. До речі, у французькій мові, як і в українській, слово «смерть» («mort») жіночого роду. Герой зберігає у пам'яті спогад, а в душі злостивість «за те, що богиня ще дитиною скупала його у водах Стиксу, аби загартувати від страху» [2, 305]. До того ж, Ахілла дуже збентежив той факт, що дочки Лікомеда «не розгледіли під його вдаваним перевдяганням справжньої суті, яку й прикривати не було й чого» [2, 305]. Фактично, жінки, у сприйнятті Ахілла, виступають недругами, уособленням смерті. Тому, процес переодягання у жіночий одяг можна розцінювати не лише як намагання уникнути війни (а отже смерті), а й як спробу відчутти себе на місці ворога. Навіть після перемоги над Пентиселеєю, Ахіллові не вдається вбити у собі ті інстинкти, яким він не давав виходу назовні: «Ахілл ридма ридав, тримаючи на руках голову жертви, гідної стати йому другом. Адже тільки це створіння, одне-єдине в цілому світі, нагадувало йому Патрокла» [2, 305]. Виявляється, смерть має обличчя. Ахілл постійно намагався заперечити тезу, що життя – це процес пасивного очікування смерті. У підсумку від щоразу переконується в тому, що активні дії теж призводять до смерті, лише небуття усьому передумова й усьому наслідок.

Висновки. Отже, мортальна тема в поезії у прозі «Патрокл, або Доля» зі збірки М. Юрсенар «Вогні» реалізується в образі Ахілла. Процес смерті позбавлений будь-якого зв'язку з образом Танатоса, натомість і життям, і смертю Ахілла керують богині долі Мойри. Герой постає носієм мортальності, його життя повільно перетікає у смерть («vienne mort»).

Джерела та література

1. Мортальность в литературе и культуре [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://fantlab.ru/edition156758>
2. Юрсенар М. Твори / М. Юрсенар ; пер. із фр., передм., післям. та прим. Д. Чистяка. – К. : Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2012. – 455 с.

Авдєєнко Т. Є. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської мови СНУ імені Лесі Українки

Пінчук О. С. – студентка V курсу інституту іноземної філології СНУ імені Лесі Українки

Лінгвокультурний аспект феномену відродження в Англії

Постановка проблеми. Сучасний етап досліджень мовних явищ відзначається розглядом лінгвістичних та екстралінгвістичних чинників феномену соціального життя. Проблемі Відродження в Англії присвячено чимало наукових праць, які вивчали таке явище з позиції соціально-культурного розвитку. У мові, як у дзеркалі, відтворюються процеси розвитку суспільства, і тому, на наш погляд, цікавим є дослідження мовних одиниць, пов'язаних з феноменом Відродження у діячності, пов'язуючи його з періодом розквіту у літературі, мистецтві, політиці та економіці Англії. Актуальність роботи полягає у співставленні особливостей історичного концепту з його сучасним наповненням мовними одиницями різних мовних рівнів.

Мета дослідження. Проаналізувати лінгвокультурний феномен Відродження в Англії.

Результати дослідження.

Поняття Відродження має кілька значень:

1. Розквіт, піднесення чого-небудь, що було в стані занепаду або на низькому рівні [1].
2. Відновлення, відбудова з чого-небудь зруйнованого, знищеного [1].
3. Період розквіту, піднесення наук, мистецтва, літератури в ряді країн Європи, який внаслідок зародження капіталізму заступив середньовіччя [5].

Слід зазначити, що всі три значення пов'язані між собою, адже, з одного боку, Відродження як літературна течія відбувалося за певних економічних та політичних обставин. З іншого боку, Відродження в культурі, зокрема, розвиток науки мали вплив на економіку країни. Так, відкриття в галузі математики, оптики, анатомії, маса наукових спостережень, технічних винаходів – це багатий матеріалом для теоретичних узагальнень, істотно необхідних для розвитку будівництва, архітектури, гірської промисловості та військової справи [2].

Хронологічні межі англійського Відродження – кінець XV – початок XVII ст. Цей період припадає на правління династії Тюдорів і включає три етапи у своєму розвитку:

1. Ранній період співпав з Реформацією, що визначило особливості англійського гуманізму [3]. Насамперед, питання релігії і церковного життя грали важливу роль для ранніх гуманістів. Цей період характеризується появою слів, пов'язаних з релігією та реформами у цій сфері життя суспільства. Сюди можна віднести і саме слово «Reformation», адже в добу Відродження це слово набуло додаткового значення.

2. У другому періоді Відродження відбулися суттєві зміни: знищивши політичну та економічну могутність церкви, королівська влада тим самим знищила її авторитет та ідейний вплив. Реформація полегшила наступним поколінням гуманістів боротьбу за світську культуру проти церковної культури та аскетизму, який проповідувала середньовічна церква [3]. З розвитком культури, зокрема, літератури та театрального мистецтва, в мові з'явилися нові терміни, серед яких «anapaest», «comedy», «climax», «critic», «dialogue», «drama», «elegy», «epilogue», «episode», «metaphor», «prologue», «rhythm», «scene», «theatre» та інші [6].

В цей період стрімко розвивалася наука, і нові відкриття в різних наукових галузях потребували створення нових слів, термінів. Так, в англійську мову були запроваджені слова «acid», «analysis», «antenna», «apparatus», «appendix», «atom», «axis», «complex», «curriculum», «diagnosis», «energy», «formula», «fungus», «inertia», «maximum», «minimum», «nucleus», «radius», «species» тощо [6]. Вперше було вжито слово «education» в його сучасному значенні [6].

3. Найбільший розквіт ідей Відродження припав на період правління королеви Єлизавети [4]. Цей період також характеризувався значним підйомом колоніальної і торгової могутності країни. Капіталістична Англія стала найбільшою морською державою, яка укріплювала зв'язки з іншими європейськими країнами [3]. Внаслідок розвитку торгівлі та співпраці з іншими державами в англійській мові з'явилося чимало нових слів, переважна більшість яких прийшла з французької. Сюди можна віднести такі слова, як «livre», «indigo», «gauze», «grogam», «cabochon», «cordon», «portmanteau» тощо [6].

Зміни відбулися і в соціальній сфері, що, звичайно, вплинуло на мову: англійська збагатилася такими словами, як «bourgeois», «genteel», «vogue» та «madam» [6].

Висновки. Отже, у добу Відродження відбувся духовний переворот, в основі якого лежало вивільнення людини з-під влади феодально-церковної ідеології.

Джерела та література

1. Великий тлумачний словник української мови / Упоряд. Т. В. Ковальова. – Харків : Фоліо, 2005. – 767 с.
2. Гаврюшенко О. А. Історія культури: навч. посібник / Гаврюшенко О. А., Шейко В. М., Тишевська Л. Г. – К. : Кондор, 2004. – 763 с.
3. Коробов А. І. Всё о Великобритании / Коробов А. И., Иванова Ю. А. – Харків; Фоліо, 2007. – 542 с.
4. Усова Т. С. История Англии : тексты для чтения на английском языке / Усова Т. С. – Санкт-Петербург : Изд-во «Лань», 1999. – 256 с.
5. Longman. Dictionary of Contemporary English / Longman // third edition. – 2001. – 1668 p.
6. Sister Colette Garrity. French Word-Borrowings in England During the Renaissance: with a Glossary of Those Used in Spenser's Shepherds Calendar and Faerie Queen [Електронний ресурс] / Sister Colette Garrity. – Режим доступу: http://ecommons.luc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1185&context=luc_theses.

Радчук Н. В. – студентка IV курсу
факультету філології та журналістики
СНУ ім. Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент Лавринович Л. Б.

Світ дитинства у книзі спогадів Ірини Жиленко «Homo feriens»

Актуальність дослідження. Уже в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. література особистого спогаду з усім різноманіттям її жанрів постала як цілком органічне явище в українському письменстві. Книга спогадів І. Жиленко «Homo feriens» вийшла у світ в 2011 р., відтак ця подія стала знаковою для вітчизняної літератури та спричинила неабиякий резонанс у літературознавчих колах. Окремі аспекти творчості І. Жиленко неодноразово висвітлювалися у працях українських літературознавців М. Жулинського, М. Коцюбинської, Д. Кишинів-

ського, Д. Дроздовського, М. Сулими, М. Павленко, Л. Оляндер, К. Сардарян та ін. Попри особливе зацікавлення науковців творчим доробком письменниці, окремі питання у книзі спогадів «Homo feriens» досі залишаються не порушеними та потребують подальших досліджень, зокрема й проблема дитячих спогадів, адже вони по-особливому допомагають осмислити минуле.

Мета нашої розвідки полягає у розкритті художньої репрезентації світу дитинства та його реалізації в книзі спогадів І. Жиленко.

Результати дослідження. Зауважимо, що «Homo feriens», без сумніву, унікальний твір в контексті не лише української, а й світової документалістики. Його можна розглядати як свого роду «мемуарну епопею» з документальною основою, що водночас є як автобіографією письменниці, так і біографією цілого покоління [1].

Дитячим спогадам у «Homo feriens» присвячено окремий розділ з символічною назвою «Сьоме небо дитинства», проте ним ця тема не обмежується. Дитинність, казка, свято – одні з найважливіших лейтмотивів книги, це смислові ключі, які дозволяють нам відшукати ті глибинні сентенції, що сприяють найповнішому усвідомленню сутності автора.

Як зауважувала письменниця: «*Кажуть, що у непам'ятливих на зло завжди казкове дитинство*» [2, 33]. Дитячі спогади І. Жиленко позбавлені будь-якого негативу, свідомо чи несвідомо авторка викреслює усе, що суперечить її світоглядними уявленням, в яких життя, попри притаманний йому трагізм, є втіленням вічного свята. Післявоєнний час дитинства був по-своєму складним, проте авторка визначає людяність та доброту як найвищі чесноти, які нічому не підвладні. Роки дитинства І. Жиленко характеризують їхні невід'ємні атрибути: розваги та ігри, походи в кіно, особливі «секрети» та епідемії «шукання скарбів», скромні радощі і зовсім інший погляд на себе, світ та оточення.

Дитинство письменниці актуалізується в тексті через різноманітні художні коди: зорові (стрічки малинового кольору, різнокольорові шибки старої веранди, золоті кульбабки і лілові бузки), звукові (тихі співи псалмів перед Великоднем, стара музика патефонів), смакові (вершина ласощів – «американські подушечки»), одоративні (запах гасу – запах весни).

Вартими уваги є спогади про найближчих для письменниці людей – бабусю та матір, яку авторка назвала «найбільшим естетичним враженням дитинства».

Для конструювання світу дитинства важливим елементом є образ дому. Цікаво, що наприкінці розділу авторка детально описує інтер'єр своєї оселі: буфет, що нагадував чарівний замок, старе піаніно з двома підсвічниками, саморобний абажур і т. д. Усі ці деталі доповнюють образ дому як зони психологічного комфорту. Звичайні на перший погляд речі набувають сакрального змісту, стають особистими реліквіями, що зберігають пам'ять про минуле. У спогадах письменниці ми спостерігаємо певну градацію в розумінні категорії дому. Тут, адже це поняття не обмежується кордонами власної квартири, дім – це старі затишні дворики Києва, вуличка дитинства – Микільсько-Ботанічна, ціле місто.

Розділ «Сьоме небо дитинства» наповнений численними роздумами авторки, у яких відчутний до певної міри екзистенційно-психологічний настрій, адже дитячі спогади подані крізь призму сприйняття вже дорослої людини, що намагається усвідомити, де проходить межа між реальним та ірреальним: *«Такі теплі спогади... А іноді од них – мовби тіні, тривожні холодні. Це сні натяки, підозри, тайни. В них усе мовби так, але й не так, усе зсунуте, незнайоме і страшнувате»* [2, 49].

Спогади про дитячі роки для авторки не лише частина її життєпису, це джерело осмислення власної творчої індивідуальності, спосіб самозаглиблення та самопізнання. Як доречно зауважує М. Коцюбинська: *«Для Жиленко очевидною є близькість, своєрідна синонімічність цих двох станів – дитинства і поезії. Дитинство як квінтесенція людського, як єдино можливий рай на землі, «єдине, що схоже на безсмертя» (К. Москалець)»* [3].

Висновок. Отож, дитячий світ письменниці гармонійний, сповнений особливої енергетики, йому притаманна невивагана ідилічність. У художній репрезентації дитячих спогадів І. Жиленко відчувається напружений пошук своєї ідентичності, де дитинство становить перший етап духовного становлення авторки.

Джерела та література

1. Буряк Л. І. Жіноча біографіка як напрям наукових досліджень: традиції й сучасні репрезентації / Л. І. Буряк // Українська біографістика. – 2016. – Вип. 13. – С. 10–27.
2. Жиленко І. «Номо feriens»: Спогади / Ірина Жиленко; передм. Михайлини Коцюбинської. – К.: Смолоскип, 2011. – 816 с.
3. Коцюбинська М. «Нам є на що озиратися». Свято спогадів Ірини Жиленко / М. Коцюбинська // Жиленко Ірина. «Номо feriens»: Спогади; передм. Михайлини Коцюбинської. – К.: Смолоскип, 2011. – С. 5–17.

Руденко І. І. – студентка V курсу
факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки

Специфіка вербалізації кінесици в романі В. Лиса «Століття Якова»: гендерний аспект

Постановка проблеми. Невербальні засоби інформації створюють систему, яка доповнює та підсилює, а іноді й замінює засоби вербальної комунікації – слова. Згідно із сучасними дослідженнями, 55 % інформації сприймаються через вирази обличчя, пози та жести, 38 % – через інтонацію та модуляції голосу, тільки 7 % – вербально [1, с. 14]. Закономірно, що специфічні риси комунікативної поведінки знаходять відображення в художніх текстах, зумовлюючи інтерес дослідників до засобів її репрезентації та мовної особистості письменника. Однак в українській лінгвістиці вивчення невербаліки як комунікативного явища відбувається здебільшого на ґрунті зарубіжних праць. Зокрема, як слушно зауважує Т. Осіпова: «Поодинокі наукові розвідки сучасників (А. Барташова, С. Голощук, Г. Демиденко, Н. Коловоротна, І. Попик, І. Пуцята, Л. Солощук, О. Стародубцева, О. Тесля, О. Янова та ін.), на жаль, не можуть цілісно висвітити комунікативний досвід українців, а відсутність теоретично-довідкової бази зумовлює використання зарубіжної наукової літератури й упровадження в сучасне спілкування іноземних стратегій, що негативно впливає на формування національної самосвідомості й самоідентифікації мовця» [3, с. 194]. Тому вивчення різних рівнів невербальної комунікації вирізняється актуальністю.

Мета дослідження – проаналізувати мовні засоби актуалізації кінесици (як найбільш комунікативно вагомий різновид невербаліки) в романі В. Лиса «Століття Якова» та з'ясувати специфіку їх представлення в гендерному вимірі.

Результати дослідження. Серед невербальних кодів спілкування, представлених у тексті, виокремлено такі різновиди: а) паралінгвальні (тембр голосу, діапазон, тональність); б) кінематичні (різні жести та жестові рухи); в) гаптичні (дотики й інші елементи тактильної комунікації); г) окулесні (мова очей і візуальна поведінка персонажів під час спілкування); г) проксемичні (просторова організація спілкування); д) системологічні (одяг, прикраси, зачіски тощо);

е) гасичні (смакові, тобто знакові й комунікативні функції їжі та пригощань); є) ольфакторні (спілкування за допомогою мови запахів) [4, с. 314–315].

Домінуючу групу становлять засоби кінесики, що охоплюють кілька субкатегорій: вирази обличчя (рухи м'язів обличчя); жести (рухи рук і пальців); рухи тіла (рухи рук, ніг, торсу); пози (розташування тіла, яке може бути ідентифіковане за умов відсутності рухів тіла) [4, с. 322].

У романі «Століття Якова» кінематичні засоби вирізняються гендерним маркуванням, оскільки В. Лис акцентує увагу на особливостях невербальної поведінки персонажів, протиставляючи її, як-от: в образі Зоф'ї М'ялковської («Мабуть, прийшли відразу за якимись певними ознаками – поставою, лицем, вимовою – визнали у цій жінці без страху в погляді свою» [2, с. 153]) та польського офіцера («Але після її слів той старший, з виразними мішками під очима, приклав руку до військового кашкета» [2, с. 153]) спостерігаємо не тільки гендерні відмінності невербальної поведінки, а й увиразнення соціального статусу героїв.

У досліджуваному тексті зафіксовано такі кінеми: 1) *губи (уста), рот*, напр.: «...Ледь ступила й чемно до Ольки привіталася, та, не випустивши й пари з вуст, з підтиснутими губами, мов боялася з рота воду випустити, із хати випливла» [2, с. 59]. Зазначимо, що такий жест є переважно жіночим й означає стримування себе від зайвих слів та емоцій; 2) жести з адаптором *рука; пальці*: пальці рук холодіють, схопив за руку, взяла за руку, руки в боки, сплеснула руками, схопила руками за голову, стала бити кулаками, відставила ручку, простягла руку, припав до тої руки, прикладає руку до конфедератки, цілував руки, ніс на своїх руках, рукою махнув, гладила по руці, поманила пальчиком, кладе пальці на вуста, хрускають пальці; 3) *голова*: на плече голівку схилила, повертає голову та ін.

Привертають увагу жіночі жести, пози й рухи тіла, пов'язані як із верхньою, так і з нижньою частинами тіла, як-от: *ніжкою тупнути*, напр.: «Улянка аж ніжкою тупнула, руки вбоки взяла – геть доросла» [2, с. 24], або суто жіночий жест – *поправлення волосся*: «Вона тоді геть звелася, сіла. Виплюнула травинку. Поправила розкошлане волосся косу за плече закинула» [2, с. 29], чи суто чоловічий – *вдарити кулаком*: «Гостре відчуття ненависті пронизало Якова. Він вдарив кулаком по вікну» [2, с. 30].

Із-поміж мімічних жестів найбільш частотно фіксуємо посмішку (переважає в невербальній поведінці жінок): засміялася хрипко,

посміхається, торжествуюче посміхався. Щодо гендерної стереотипізації релевантною виявляється ознака статі разом із віком та соціальним статусом: *хлопчача, дівоча* (напр.: «Улянка залилася сміхом – дзвінко-дзвінко. І йому тало смішно» [2, с. 24]) тощо.

Водночас у тексті актуалізовано жести, що належать до вульгарних, жаргонних, зокрема плювання, напр.: « – Тьху... Потороч... Дочка сплюнула і пішла собі. Швидко-швидко, наче од якоїсь навади втікала» [2, с. 20]. Прикметно, що цей жест традиційно кваліфікують як чоловічий, однак автор увиразнює ним поведінку жінки (підкреслюючи її надмірну емоційність та норовливий характер).

Висновки. Проаналізувавши кінесичний аспект комунікації в романі «Століття Якова», ми спостерегли, що В. Лис здебільшого репрезентує стереотипні уявлення українців про невербальну поведінку чоловіків і жінок. Нетипові форми невербальної поведінки для певної статі письменник використовує для характеротворення персонажів, увиразнення їх емоційного стану тощо.

Джерела та література

1. Ковалинська І. В. Невербальна комунікація / І. В. Ковалинська. – Київ : Вид-во «Освіта України», 2014. – 289 с.
2. Лис В. С. Століття Якова: роман / Володимир Лис; передм. О. Забужко. – 3-є вид., стер. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 240 с.
3. Осіпова Т. Ф. Невербальні параметри комунікації як мовно-культурний код нації і складова портрету мовної особистості (на матеріалі «Співомовок» С. Руданського) / Т. Ф. Осіпова // Наукові записки ТНПУ. Серія: Мовознавство. – Вип. II(24) 2014. – С. 193–198.
4. Ставицька Л. О. Гендер: мова, свідомість, комунікація / Інститут української мови НАН України. – Київ : КММ, 2015. – 440 с.

Семенюк М. О. – студентка III курсу
факультету іноземної філології
СНУ імені Лесі Українки

Французький театр абсурду як спосіб інтерпретації дійсності

Постановка проблеми. Театр абсурду (театр парадоксу, драма абсурду, антидрама) – це один із найцікавіших художніх напрямів західноєвропейської літератури. На початку 50-х років ХХ століття у

театрах Франції почали з'являтися незвичайні вистави, виконання яких було позбавлене елементарної логіки, репліки суперечили одна одній, а зміст, який відтворювався на сцені, був незрозумілий глядачам. Яскравими представниками французького театру абсурду вважають С. Беккета, Е. Йонеско та А. Адамова. Хоча відгуки критиків не були однозначними, проте творчість цих драматургів завжди привертала увагу дослідників як зарубіжних (М. Есслін, П. Сюрер, К. Тайнен), так і вітчизняних (О. Анікст, С. Великовський, З. Лібман, А. Міхеєва, Т. Якимович). На сьогоднішньому етапі розвитку мовознавства і літературознавства твори французьких драматургів є цінним матеріалом для наукових пошуків.

Мета дослідження. Основними завданнями нашої розвідки є встановлення особливостей інтерпретації дійсності у п'єсах авторів французького театру абсурду та визначення ключових рис цього художнього напрямку.

Представники французького театру абсурду своєрідно, оригінально, нестандартно відображали навколишній світ у своїх творах: вони спирались, передусім, на свої відчуття, почуття, інтуїцію, сновидіння, своє світосприйняття та світорозуміння. Французькі драматурги бунтували проти засад раціонального життя цивілізації, тому їх цікавили такі теми: механістичність буденного життя, самотність особистості, неможливість людини знайти своє місце у суспільстві, пошук духовних орієнтирів існування, знеособлення людини тощо.

Варто відзначити, що у драмах абсурду не обговорювалися проблеми соціальної ситуації, а подавалася картина цієї ситуації, що була змальована в найгірший скандальний спосіб. Абсурдистів надто хвилювали проблеми брехні, ненависті, насилля, гніву, безвиході, байдужості, самотності, прогресу цивілізації, боротьби й т. ін., які знайшли своє відображення у французькому театрі абсурду.

Аналіз матеріалу засвідчив, що представники французькі драматурги вважали за необхідне використовувати незвичні мовні засоби і маловживані слова з метою передачі всієї абсурдності сучасного життя. Про мову драм французького абсурдизму можна сказати: «незв'язний монолог маріонеток, які не чують один одного, прामова первісних підсвідомих вигуків і криків – без логіки, без оцінки, без відтінків, без смислу, без відповіді» [3].

Відомо, що вистави театру абсурду відзначалися скандальним характером. Зазвичай, герої антидрами – персонажі, позбавлені людської гідності та понівечені морально особистості. Проте, спосте-

режено, що у більшості випадків автори не виражали співчуття своїм героям, не пояснювали причин їхнього нещастя, а лише намагалися показати і донести глядачам думку, що людина сама винна у своїх проблемах, у своїй бездіяльності, нікчемності, неспроможності й небажанні щось змінювати. Наприклад, як у п'єсі С. Беккета «Чекаючи на Годо»:

Vladimir. – *Alors, quoi faire?*

Estragon. – *Ne faisons rien. C'est plus prudent.*

(– То що робити? – Нічого не робімо. Це безпечніше).

Estragon. – *Il n'y a qu'à attendre.*

Vladimir. – *Nous en avons l'habitude.*

(– Нічого не лишається, крім як чекати. – Ми до цього вже звикли) [4, 22–23].

Люди «абсурдистської реальності» – це фізичні та моральні каліки [2, 126]. Як наслідок – важливою рисою героїв драми абсурду стають фізичні вади, неохайність, жахливий фізичний стан, які ніколи не покращуються.

Намагаючись підкреслити універсальність того, що вони зображували, франкомовні абсурдисти позбавляли своїх персонажів індивідуальних рис, перетворювали їх на застигли схеми, що були покликані уособлювати авторські тези [1, 19]. Внаслідок цього важко ідентифікувати персонажа протягом п'єси. Наприклад, у п'єсі С. Беккета «Ендшпіль» подані лише імена (Nagg, Nell, Hamm, Clov), а у п'єсі «Театр І» дійові особи – це А і В.

Крім цього, виявлено, що для французької антидрами характерною була повна або часткова невизначеність хронотопу подій. Відсутність вказівки на час дії не випадкова, адже поняття часу як такого не існувало в п'єсах французького театру абсурду, оскільки з плином часу жалюгідне становище персонажів ніяк не змінювалося.

Результати дослідження. Досліджуючи творчість представників французького театру абсурду, було виявлено ряд особливостей у способі зображення дійсності. У ході розвідки, встановлено, що головною ознакою французької драми абсурду є ефект абсурдності, який виникає, розвивається і поглиблюється від початку й до кінця твору. Абсурд у літературному просторі зачіпає рівень змісту, сюжету і мовлення персонажів.

Висновки. Отже, французький театр абсурду окреслився низкою специфічних ознак та виразних характеристик, які суперечили тради-

ційним, сталим канонам класичного театру. Театр абсурду був спрямований на відтворення емоцій, насамперед викликаних станом потрясіння свідомості, яка стикнулася з незбагненим, безглуздим, хаотичним світом та абсурдністю буття в цілому.

Джерела та література

1. Бойко І. Театр, який спонукає задуматись на д абсурдністю нашого життя / І. Бойко // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2006. – № 4. – С. 52–56.
2. Проскурникова Т. Б. Французская антидрама (50-60-е гг.) / Т. Б. Проскурникова. – М. : Высшая школа, 1968. – 103 с.
3. Шекспир и Беккет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.hb.ru/SHAKESPEARE/p-p.txt_Piece40.15.
4. Beccet S. En attendant Gogo / S. Beccet. – Paris: Les éditions de minuit, 1952. – 135 p.

Сергієнко А. В. – слухач секції
української мови ВО МАН,
учениця 10 класу Луцької гімназії № 21
імені Михайла Кравчука

Структурно-семантичні параметри текстів кодексу честі гімназиста

Постановка проблеми. В останні десятиліття простежується підвищена увага лінгвістів до різних типів текстів, що спричинило появу окремого напрямку в мовознавстві – текстознавства. У контексті названої проблеми питання вивчення текстів Кодексу честі не ставало предметом наукових студій. Відомі лише розвідки вчених інших галузей знань (зокрема істориків, політологів, культурологів, філософів, юристів) про морально-етичні засади регулювання поведінки різних груп людей, здебільшого об'єднаних професійними інтересами, а тому обрана тема вирізняється новизною.

Потреба вивчення текстової організації Кодексів честі та вироблення рекомендацій щодо їх подальшого укладання і ефективного функціонування визначають актуальність даної роботи.

Мета дослідження – з'ясувати структурно-семантичні особливості текстів Кодексу часті гімназиста та ліцеїста. Матеріалом для ро-

боти слугували тексти Кодексів честі гімназиста та ліцеїста, зафіксовані методом суцільної вибірки на сайтах гімназій та ліцеїв.

Результати дослідження. Відповідно до лексикографічних джерел можемо стверджувати, що Кодекс честі – це сукупність морально-етичних норм, які ґрунтуються на національно-ціннісних ідеалах світогляду, і якими керується людина в особистій та громадській діяльності.

Тексти Кодексів честі мають типову структуру з певними варіативними компонентами. Зазвичай це перелік своєрідних правил та настанов (від 10 до 30 одиниць), якими повинен керуватися гімназист в особистій та колективній діяльності [6; 7].

Структура деяких кодексів має й варіативну частину. Нею є своєрідне обрамлення на початку чи в кінці тексту або у двох позиціях водночас. У вступі зазвичай наголошено на ключових поняттях людина (*Людина – це звучить гордо!* [4]), ліцей (*Ліцей – це не тільки місце навчання. Це стиль життя, побудований на гуманістичних принципах і закріплений у положеннях* [5]) та пріоритеті честі гімназиста – гідності й мудрості (*Перш за все навчитись бути гідним, а потім мудрим, бо без першого важко навчитись і другому* [1]). У підсумку актуалізовано значення рідного навчального закладу (*Наша гімназія – школа мудрості, і твої знання повинні служити людям на користь* [4]) в житті гімназиста, висловлена впевненість та віра у кожне слово Кодексу (*Ми хочемо бути такими і ми такими будемо!* [1]) та подана прикінцева узагальнена рекомендація (*Неможливо перемогти один раз назавжди, потрібно перемагати щодня!* [8]).

Найдовершенішим і таким, що заслуговує бути зразком, на нашу думку, є текст Кодексу честі Рівненської гуманітарної гімназії, композицію якого складають вісім тверджень-понять, кожне з яких деталізоване невеличким текстом поясненням на 3-5 речень [3].

Мовне оформлення досліджуваних Кодексів честі підпорядковане настановчо-повчальному тону правил. Ключовими для семантичної структури текстів є опорні: а) дієслова наказового способу: *люби, дбай, зростай, оволодівай, шануй*; б) допоміжне дієслово-зв'язка *будь* + прикметник (іменник): *будь мужнім та відважним, будь ввічливим, будь відвертим, толерантним*; в) названі конструкції із заперечною часткою *не*, що виражає заборону певних дій в поведінці гімназиста: *не будь байдужим, не роби, не бійся, не вживай*; г) наказового способу з часткою *хай* (*нехай*): *хай буде, хай будуть, нехай*

буде, нехай ріднить. Варто наголосити на активному використанні укладачами Кодексів дієслова *пам'ятати* в наказовому способі (*Пам'ятай, що знання – сила і капітал* [2]).

Менше зафіксовано опорних дієслів неозначеної форми (*жити, вчитись, працювати, вивчати*). Хоча, на нашу думку, саме використання такої форми дієслів дозволяє гімназисту свідомо та добровільно дотримуватися кожного пункту Кодексу без жодної обов'язковості зверху.

Структура Кодексу честі Рівненської гуманітарної гімназії вимагає іншого граматичного оформлення тексту. Для нього характерні речення, в яких роль підмета виконує слово *гімназист*, а присудок пояснює його бажані характеристики: *Гімназист – патріот, що любить свою країну* [3].

Висновки. Як бачимо, композиція досліджуваних тестів вирізняється типовою структурою, оформленою у вигляді переліку правил або невеликих за обсягом рекомендацій. Можлива варіативність структури завдяки початковим та прикінцевим узагальнювальним компонентам або й загалом відхід від традиційної композиції. Тексти Кодексу честі гімназистів та ліцеїстів вирізняються типовою тематичною спрямованістю основних положень, опорними лексемами та синтаксичною будовою.

Джерела та література

1. Кодекс честі гімназиста Деснянської гімназії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://desna-gymnasium.edukit.cn.ua/informaciya_pro_zaklad/gimn_ta_simvolika/kodeks_chesti_gimnazista/.
2. Кодекс честі гімназиста НВК «СЗШ №2-гімназія» м. Трускавець [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nvk2g.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6&Itemid=7.
3. Кодекс честі гімназиста Рівненської гуманітарної гімназії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rgg.rv.ua/component/content/article/19-uchnivske-samovgyadyvanya/51-odeks-chesti>.
4. Кодекс честі гімназиста Харківської гімназії № 144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gymnasium144.edu.kh.ua/uchnvsjke-samovgyadyvannya_nash_tradc/.
5. Кодекс честі ліцеїста Балаклійського ліцею [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://balakliya-lyceum.edu.kh.ua/vihovna_robota/kodeks_chesti_liceista/.
6. Кодекс честі ліцеїста Волинського обласного ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vvl.org.ua/index.php/materialu/ukrlit/13.doc>.

7. Кодекс честі ліцеїста Івано-Франківського обласного ліцею-інтернату для обдарованих дітей із сільської місцевості [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://litseyob.wordpress.com/кодекс-честі-ліцеїста/>.
8. Кодекс честі ліцеїста Смілянського природничо-математичного ліцею [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://liceum-smila.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=62&Itemid=68.

Сірий-Козак Г. О. – магістрант VII курсу факультету філології та журналістики ПНПУ імені В. Г. Короленка

Літературознавча парадигма вивчення драматургії Володимира Винниченка

Постановка проблеми. Драматургічна творчість Володимира Винниченка з часу його появи в українській літературі була об'єктом особливої уваги в чисельних літературно-критичних працях, тому правомірно говорити про літературну парадигму драматургічної спадщини митця.

Драматична спадщина В. Винниченка ще дуже далека від однозначної оцінки й маркована категоричністю висловлень критиків [2, ст. 5].

Мета дослідження: систематизувати літературну парадигму драматургічної творчості В. Винниченка.

Результати дослідження. Уже з першою драмою з'являються різні, найчастіше полярного змісту рецензії – від захоплення до повного заперечення його творів, як начебто аморальних, безжально сатиричних по відношенню до свого рідного, українського.

В кінці 20-х – на початку 30-х років в Україні розпочинаються репресії проти інтелігенції, проти колишніх членів інших політичних партій, і Винниченка надовго викреслюють з літератури, аж до 80-х років ХХ ст. [5, ст. 64].

Драматичну спадщину оцінили свого часу А. Крушельницький («Життєва дизгармонія й гармонія», 1908 р.), С. Єфремов («Літературний намул», 1908 р.; «Гнучка чесність: з сучасного письменства: про п'єси В. Винниченка «Щаблі життя» й «Memento», 1909 р.), Г. Хоткевич («Літературні вражіння: про В. Винниченка та його п'єсу «Щаблі життя», 1908 р.), А. Омельченко («Лекции о пьесах В. Вин-

ниченко: «Дісгармонія»; «Великий Молох» і «Щаблі життя», 1909 р.), М. Євшан («Українська література в 1910 р.: огляд», 1911 р.; «Здобутки української літератури», 1912 р.). М. Вороний («Драма живих символів», 1911 р.; «В путях брехні», 1911 р.), І. Стешенко («Натусь» – п'єса Винниченка», 1913 р.; «Мистецтво і абстрактність в драмі Винниченка», 1913 р.; «Мистецтво в розумінні Винниченка», 1913 р.), М. Зеров («Українське письменство в 1918 році», 1919 р.), О. Кисіль («Український театр: популярний нарис історії українського театру», 1925 р.), Й. Шевченко («Українські драматурги: театральні-критичні нариси», 1928 р.), Ю. Смолич («Нові п'єси В. Винниченка («Над», «Великий секрет», «Кол-Нидре»)), 1929 р.), Є. Перлін («Драматургія В. Винниченка: намічування проблем», 1930 р.).

Більшість наявних праць з винниченкознавства трактують драматургію письменника як явище, вписане в західноєвропейський літературний контекст [4, ст. 28]. і співвідносно з творчістю Генріка Ібсена, Кнута Гамсуна, Гергарта Гауптмана, Станіслава Пшибишевського та ін. [1, ст. 94].

По смерті письменника його архів було перевезено з Франції до США, де активну публікаторську й дослідницьку роботу повели Г. Костюк, а пізніше й досі Л. Онишкевич та інші вчені й критики.

У кінці 80-х рр. значно розширилася зацікавленість драматичним доробком Винниченка. Так, у 1987 р. побачила світ стаття П. Федченка «Оцінюємо з класових позицій: про політичне обличчя і художню творчість Володимира Винниченка», [5, ст. 42]. у якій вчений наголосив на необхідності оцінки такого визначного явища, як Винниченко, та відзначив, що художньо майстерна репрезентація Винниченком соціальних контрастів внутрішнього світу людини стала вагомим кроком у розвитку української драматургії, розширивши проблематику, освоївши нові сфери життя та нових героїв, переборюючи побутово-етнографічну манеру письма.

У II-й пол. XX – на початку XXI ст. літературні критики цілком позитивно оцінюють драматичний доробок В. Винниченка, акцентуючи увагу на тематично-ідейній інноваційності драматурга [6, ст. 62], особливій точці його зору на дійсність.

Висновки. Отже, за час майже сторічного вивчення творчої спадщини В. Винниченка можна умовно виділити три головних етапи

актуалізації науково-дослідницького інтересу до постаті та творчості В. К. Винниченка: У перших двох десятиріччях ХХ ст. творчість В. Винниченка перебувала в колі гострих критичних суперечок. Тогочасних дослідників цікавило передусім питання приналежності Винниченка до тієї чи тієї художньої системи, оцінка творчості відбувалася у руслі з'ясування ролі та місця письменника в історії українського письменства крізь призму політико-громадської діяльності.

Початок 30-х і до кінця 80-х років ХХ ст. характеризується вилученням творів В. Винниченка з культурного обігу, нав'язуванням масовій свідомості образу «національно-буржуазного» письменника, невдалого політичного діяча. Виваженого та об'єктивного аналізу творів Винниченка в цей час не проводилося, натомість нищівна критика громадсько-політичних позицій Винниченка переносилася і на оцінку його творчості взагалі.

Новий період у винниченкознавстві пов'язується з рубежем 80-90-х років. В Україні почали видаватися невідомі і перевидаватися відомі твори В. Винниченка. «Реабілітація» письменника в Україні розпочалася наприкінці 80-х років з появою досліджень загальнопознавального характеру.

Джерела та література

1. Блохіна Н. Драматургія Володимира Винниченка: Феміністичне прочитання / Н. Блохіна // СіЧ. – 2002. – № 4. – С. 33–38.
2. Гуменюк В. І. Драматургія Володимира Винниченка. Проблеми поетики : Автореф. дис. д-ра філол. наук: 10.01.01 / В. І. Гуменюк ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2002. – 36 с.
3. Костюк Г. У світлі ідей і образів В. Винниченка / Григорій Костюк. – К. : Сучасність, 1983. – 537 с.
4. Мороз Л. «Сто рівноцінних правд»: Парадокси драматургії В. Винниченка / Лариса Захарівна Мороз. – К. : Б. в., 1994. – 208 с.
5. Паскевич Н. Про поетику конфлікту драматургії В. Винниченка в контексті «нової драми» / Н. Паскевич // Михида С. Слідами його експериментів: Змістові домінанти та поетика конфлікту в драматургії В. Винниченка. – Кіровоград, 2002. – 192 с.
6. Хороб С. Драматичний конфлікт у п'єсах В. Винниченка / Степан Хороб // Нариси з поетики української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. – Івано-Франківськ, 2000. – С. 143-153.

Слободенюк А. – студентка IV курсу
факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
доктор філологічних наук,
професор кафедри української мови
СНУ імені Лесі Українки Межов О. Г.

Типологія та функції дієслівних зв'язок у сучасній українській мові

Постановка проблеми. Дієслівна зв'язка – слово, яке втрачає своє лексичне значення, але зберігає формально-граматичні властивості дієслова (спосіб, час, особу, число) і використовується для утворення складеного присудка.

Проблему дієслівних зв'язок (зв'язкових дієслів) порушували здебільшого в дослідженнях іменного, рідше – прислівникового складених присудків такі науковці, як К. Городенська, І. Вихованець, А. Загнітко, Є. Тимченко.

Мета дослідження полягає у систематизації теоретичних знань про дієслова-зв'язки, їхню типологію, більш детальному вивченні їх функцій та властивостей, аналізі відмінностей вживання у реченні.

Результати дослідження. У сучасному мовознавстві набула поширення думка, згідно з якою виокремлюють три власне-зв'язки – «бути», «становити» та «являти собою», бо вони повністю позбавлені лексичного значення свого вихідного дієслова і функціонують як виразники граматичних дієслівних значень часу і способу (модальності), а також виду, особи, роду, та кількісно невизначеного набору невласне-зв'язок, або напівзв'язок, у яких граматична функція невіддільна від семантичної, бо вони одночасно є виразниками згаданих граматичних дієслівних значень і модифікаторами семантики основної (призв'язкової) частини складеного присудка [1, 367].

Зв'язки часто неправомірно замінюються дієсловом «являтися». Наприклад: *«Цей учень являється членом нашого колективу, і ми повинні відповідати за його поведінку»*. Треба: *«Цей учень є членом нашого колективу...»* або *«Цей учень – член нашого колективу»*. Дієслово «являтися» в сучасній літературній мові вживається тільки в значенні «ввижатися у сні, під час марення» і як застаріле, вима-

гаючи після себе давального відмінка (кому?). Наприклад, у І. Франка: «Чого являєшся мені у сні?».

Як виникла форма «є»? Дієслово «бути» в давній мові у теперішньому часі відмінювалося так: «я єсмь», «ти еси», «він єсть», «ми єсмь», «ви есте», «вони суть» [5].

Якщо в ролі зв'язки виступають дієслова «здаватися», «вважатися», «уявлятися», «залишатися», «ставати», «називатися», іменна частина складеного присудка вживається у формі орудного відмінка: «Поет всюди залишається господарем свого настрою...» [2]. «Фінансист всюди залишається фінансистом! – посміхнувся Стадницький». Значно поширенішу групу становлять напівповнозначні зв'язки, які, крім граматичного, виражають додаткове лексичне значення: виникнення ознаки, переходу з одного стану до іншого («ставати», «стати», «робитися»), виявлення ознаки («вважатися», «виявлятися», «називатися», «іменуватися», «здаватися», «доводитися», «уявлятися»), збереження ознаки упродовж певного часу («лишатися», «залишатися», «зоставатися»).

Дослідники, зокрема І. Р. Вихованець, А. П. Загнітко, Є. К. Тимченко, зазначають, що у складеному іменному присудку слід розрізняти: власне-присудкові форми (називний, орудний, знахідний відмінок без прийменника і знахідний відмінок із прийменником, родовий відмінок ознаки), наприклад: «Вчора був я лоцманом» [4]. Із зв'язками «становити», «являти собою» іменна частина складеного присудка вживається у формі знахідного безприйменникового відмінка: «М'який ліризм **становить** особливу рису байок Глібова» [4]. «Сіла я за стіл, а вона **становить** цілу миску вареної.. перчиці» [3]

Використання дієслівних власне-зв'язок «становити» та «являти собою» обмежене переважно іменниковим різновидом іменного складеного присудка, а в межах цієї синтаксичної транспозиції – безприйменниковим знахідним відмінком. Зв'язки становлять окремий тип слів-морфем. І. Вихованець вважає, що між собою ці власне-зв'язки розрізняються тим, що «становити» може транспонувати ще й числівник або числівниково-іменникову сполуку у формально-синтаксичну позицію складеного присудка двоскладного неелементарного речення: *Частка США у світовому товарообігу **становить** 15 %* («Літературна Україна», 25 червня 2009 р.).

Висновки. Отже, дієслівні зв'язки вирізняються своєю граматичною спеціалізацією, що виявляється в їхній здатності виконувати три

граматичні функції: 1) переводити іменники (займенникові іменники), прикметники (займенникові прикметники), числівники та прислівники в синтаксичну сферу дієслова – у формально-синтаксичну позицію присудка двоскладного речення та у формально-синтаксичну позицію співвідносного з присудком головного члена односкладного речення; 2) надавати синтаксичним дієсловам визначальних граматичних дієслівних категорій часу і способу, а також інших граматичних категорій дієслова; 3) поєднувати основну частину складеного присудка з підметом у його типовій та нетиповій формі вираження.

Джерела та література

1. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К. : Унів. Вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
2. Гончар О. Вічне слово. // укрліб [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://ukrlib.in.ua/ukrayinska_literatura/gonchar_oles_terentiyovych/vichne_slovo-1352/?page=4
3. Нечуй Левицький І. Чортяча Спокуса. //науково – технічна бібліотека [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://library.nltu.edu.ua/node/2680>
4. Просте двоскладне речення – Навчальні матеріали онлайн [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1679042240572/dokumentoznavstvo/proste_dvoskladne_rechennya
5. Рильський М. Дитинство // УКРЛІБ – українська бібліотека [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=6146>
6. Чак Є. Чи правильно ми говоримо? Посібник Євгенії Чак – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://chak-chy-pravylnomu-hovorymo.wikidot.com/ye>

Сірук В. Г. – кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
СНУ імені Лесі Українки
Тимощук Я. С. – студентка III курсу
факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки

Притчева структура оповідань Івана Франка

Постановка проблеми. Художня спадщина І. Франка ніколи не втрачає своєї актуальності. Чимало дослідників основний акцент роблять

на змістовому наповненні творів. Проаналізувавши ж деякі з них, можна спостерегти, що важливу роль для розуміння тексту відіграє його жанрове визначення. Тому видається актуальним дослідити структуру оповідань І. Франка, зокрема тих, які мають очевидний зв'язок із жанром притчі.

Мета дослідження – визначити, яким чином така жанрова спорідненість може впливати на розуміння та потрактування текстів.

Результати дослідження. Притча – повчальна алегорична оповідь, в якій фабула підпорядкована моралізаційній частині твору [2, 560]. Від другої третини ХХ століття спостерігаємо небачене зацікавлення письменників притчевими формами, які так чи інакше починають використовувати в художній практиці [1]. Серед малої прози І. Франка можна знайти чимало зразків текстів, які у основі містять бодай кілька ознак притчевої структури. В оповіданні «Будяки» той факт, що головними персонажами твору є учитель та учень, є виразним натяком на дидактичність. Відсутність розвиненого сюжетного руху – іще одна невід'ємна жанрова ознака притчі. Виразно проступає експресивність – усі репліки учня емоційно насліджені, підсилені вигуками та юнацьким запалом. Типізація проявляється насамперед у відсутності імен персонажів та конкретного часопростору. В оповіданні не вказуються ні час, ні місце дії, ні історичні обставини; все це дає нам змогу говорити про умовність описуваних подій, настанову автора на їхню повсякчасну актуальність або ж абстрагованість. Наявне й моралізаторство, найбільш яскраво воно виявляється у намаганні учителя дати пораду своєму учневі шляхом передачі життєвого досвіду. Проаналізоване нами оповідання має спорідненість з євангельськими притчами: у постатях учителя та учня вбачаємо пряму алюзію на постать Христа та одного з його апостолів. Можна було б говорити про це оповідання й як про «притчу в притчі», адже окрім того, що саме воно має виразну притчеву структуру, вбудовану у твір розповідь учителя про будяки теж можемо вважати окремим текстом, своєрідною притчею. Отже, оповідання «Будяки» є складно організованим, оригінальним жанровим утворенням, самобутнім і з погляду комбінованої структури, і викладених у ньому ідей, повчань. Не менш цікавим для жанрової інтерпретації є оповідання І. Франка «Хома з серцем і Хома без серця». Виразно проступає інтелектуальність – канву оповідання складають «інтелектуальні суперечки». Письменник змалював своїх героїв людьми з протилежними суспільними поглядами,

при розмові персонажі часто вступають в інтелектуальний двобій. Таке філософствування потребує вдумливого прочитання тексту, наштовхує на роздуми та потребує стати на бік котрогось із героїв, змушує читача посилено думати, а це й є однією з найважливіших функцій притчі. Уважно читаючи текст, можна також висловити припущення, що одна з реплік Хоми без серця – «Ліпше не мати серця, як мати його на невідповіднім місці» [4, 29] – може слугувати підсумком усього вищесказаного, своєрідною «силою», як у байках Г. Сковороди. У цьому короткому реченні сконденсовано головну думку твору. Наявність такого влучного афористичного висновку ще раз переконує нас у приналежності оповідання «Хома з серцем і Хома без серця» до творів із притчевою структурою. Складним і неоднозначним є оповідання «Поєдинок». Йому притаманні такі притчеві риси, як образність, абстрагованість, алегоричність, у основу закладено метафорично-символічний зміст. Інакомовність, символізм і є найгрунтовнішою підставою для співвіднесення цього твору із жанровим означенням притчі. Сюжетна історія, яка сама по собі не може бути життєвою, реальною, а повинна сприйматися як метод завуальованого змалювання певних явищ чи філософських ідей, цілком може претендувати на означення терміном «філософсько-символічна притча». У оповіданні «Рубач» зображуване теж слугує лише маскою [3] для вираження філософської чи моральної проблематики. Не маючи змоги прямо висловлювати свої думки, автор приховав їх під невеличкою метафорично-фантастичною історією, насправді маючи на увазі дещо інше, значно глибше від описаних колізій. Таким чином, сюжет постає лише як зовнішня оболонка, спосіб інакомовлення. А такий підхід до організації твору одразу ж натякає на притчеву основу. Виразним є символізм твору, який виходить із його притчевої структури, намагання Франка спонукати читачів «розгадати» глибинний зміст написаного.

Висновки. Докладний літературознавчий аналіз структури оповідань І. Франка, які мають очевидний зв'язок із жанром притчі, репрезентує велике різноманіття модифікацій цього жанру у творчості письменника. Дослідження структури текстів сприяє кращому розумінню суті написаного, глибинному осягненню творів та відкриттю нових граней спадщини письменника, який умів не лише досконало викладати свої думки та погляди, а й надавати їм витонченої форми.

Джерела та література

1. Лавринович Л. Б. Постмодернізм і притча: error facti, або ймовірність «неможливого» / Л. Б. Лавринович // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2004. – Вип. 33. – С. 158–164.
2. Літературознавчий словник-довідник / Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
3. Тихолоз Н. Від «Рубача» до «Історії одної конфіскати»: діапазон жанрових модифікацій збірки І. Франка «Сім казок» / Н. Тихолоз // Вісник Львівського університету. Серія філологічна: Франкознавство. – 2003. – Вип. 32. – С. 107–117.
4. Франко І. Я. Зібрання творів у 50-ти томах. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. 22. – С. 7–29.

Головій О. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури

Шеметюк І. М. – студент IV курсу факультету філології та журналістики СНУ імені Лесі Українки

«Повість мого життя» Зінаїди Тулуб: жанрологічний аспект

Постановка проблеми. Питання специфіки прояву автобіографічного начала в літературі – одне з концептуальних у сучасному літературознавстві. Вагомий внесок у його вивчення внесли дослідники мемуарної літератури О. Галич [2; 3], В. Єршов [4], Н. Колошук [5], І. Констанкевич [6], М. Коцюбинська [8], В. Пустовіт [9], М. Федунь [11], М. Черкашина [12] та ін. Однак далеко не всі представники українського письменства вписані в контекст автобіографічного дискурсу на рівні ґрунтового літературознавчого дослідження. Серед них – українська письменниця Зінаїда Тулуб (1890 – 1964) як авторка «Повісті мого життя». Над «Повістю...» З. Тулуб працювала на початку 1960-х років і планувала видати її як першу частиною мемуарів «Трилогія». Однак реалізувати свій задум не встигла.

«Повість мого життя», по-перше, є цінним джерелом для вивчення культурно-історичних реалій ХХ ст., життєвого шляху та творчої манери письменниці. По-друге, вона цікава як художня структура і потребує дослідження в різних текстологічних аспектах, жанровому зокрема. **Мета дослідження** – визначення жанрової специфіки

«Повість мого життя». Методологічною і теоретичною основою дослідження обрано праці Т. Бовсунівської [1] та Н. Копистянської [7], присвячені теорії жанрів.

Результати дослідження. «Повість мого життя» має такі жанрові характеристики:

Текст відповідає провідним жанровим ознакам мемуаристики: суб'єктивне осмислення подій, життєвого шляху конкретно-історичної постаті із залученням документів, співвіднесенням власного духовного досвіду автора з внутрішнім світом героя, соціально-психологічною природою його вчинків, мотивацією дій і рішень. З. Тулуб дотримується документальної послідовності викладу та суворої лінійності часу. Художній вимисел сприяє аналізу прямих характеристик особистості у поєднанні зі знаннями, баченням світу, симпатіями та емоційною сферою. Помічено поєднання художнього і наукового мислення: на основі документальних джерел, розповідей сучасників та епістолярію оповідач додумує розвиток «внутрішніх» по відношенню до героя подій.

Автор виступає в іпостасях наратора-дослідника, біографа і лише частково, опосередковано – героя. Формування та висвітлення Я оповідача безпосередньо у тексті не простежується, що дозволяє визначити мемуари як жіночу мемуаристику об'єктно-суб'єктивного типу.

Твір має риси історичних мемуарів та біографічних спогадів. У широкому плані помітне прагнення письменниці зобразити історичний час, близьких людей на цьому тлі. У вузькому – всебічно дослідити життя свого предка Олександра Даниловича, окреслити умови, в яких відбулося формування його особистості. Окрема увага приділяється ролі визнаних авторитетів М. Гулака, М. Костомарова, Т. Шевченка у становленні світоглядних позицій Олександра Тулуба.

Спогад визначається як повість: в основі обмежена кількість конфліктів (навчання, невдале кохання, арешт, сім'я, педагогічна діяльність), звідси – небагато подій, проста композиція, стриманість описів, відтворення подій як таких, що відбулися, безпосереднє зображення героя через його вчинки.

Невеликий обсяг, художньо-публіцистичне спрямування, зображення дійсних фактів, конкретних подій в житті визначеної людини, фрагментарний характер фабули наближає твір до художнього нарису. Предметом оповіді стала проблема реальної дійсності з погляду суспільного, морального та загальнолюдського значення, а основою – авторська думка.

Спогади мають прикмети портрета, автор якого не прагне достеменно відтворити весь життєвий шлях героя, адже через великий часовий проміжок має обмежені факти. Це художньо осмислене, естетично довершене зображення людської індивідуальності, словесна характеристика особистості у контексті її діяльності.

Епічні та ліричні елементи у тексті урівноважуються, а життя змальовується як щось зовнішнє по відношенню до автора і персонажів. Розповідь від першої особи надає достовірності, а введення діалогів додає емоційно-забарвленого звучання окремим моментам у творі.

Висновки. Отже, «Повість мого життя» – складне метажанрове утворення, яке поєднує в собі риси мемуарів, автобіографії, власне біографії, художнього та історичного нарису, мемуарного літературного портрета, об'єднаних в епічну форму повісті.

Джерела та література

1. Бовсунівська Т. В. Основи теорії літературних жанрів : монографія / Т. В. Бовсунівська. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 519 с.
2. Галич О. А. Fiction і non fiction у літературі : проблеми теорії та історії : монографія / О. А. Галич. – Луганськ : СПД Резніков В. С., 2013. – 367 с.
3. Галич О. А. У вимірах non fiction: щоденники українських письменників ХХ століття : монографія / О. А. Галич. – Луганськ : Знання, 2008. – 200 с.
4. Єршов В. О. Польська література Волині доби романтизму: генологія мемуаристичності : монографія / В. О. Єршов. – Житомир : Полісся, 2008. – 624 с.
5. Колошук Н. Г. Табірна проза в парадигмі постмодерну : монографія / Н. Г. Колошук. – Луцьк : Вежа-Друк, 2006. – 500 с.
6. Констанкевич І. М. Українська проза першої половини ХХ століття: автобіографічний дискурс : монографія / І. М. Констанкевич. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – 420 с.
7. Копистянська Н. Х. Жанр, жанрова система у просторі літературознавства : монографія / Н. Х. Копистянська. – Львів : ПЛІС, 2005. – 368 с.
8. Коцюбинська М. Історія, оркестрована на людські голоси : екзистенційне значення художньої документалістики для сучасної української літератури / М. Коцюбинська. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 70 с.
9. Пустовіт В. Ю. Проблеми націєтворення в мемуарному дискурсі вітчизняних письменників ХІХ ст. : монографія / В. Ю. Пустовіт. – Луганськ : Знання, 2008. – 284 с.
10. Тулуб З. П. Повість мого життя // Україна. Наука і культура. – 1991. – Вип. 25. – С. 350–366.

11. Федунь М. Р. Вітчизняна мемуаристика в Західній Україні першої половини ХХ століття: історичні тенденції, жанрова специфіка, поетика : монографія / М. Р. Федунь. – Івано-Франківськ, 2010. – 451 с.
12. Черкашина Т. Ю. Мемуарно-автобіографічна проза ХХ століття: українська візія : монографія / Т. Ю. Черкашина. – Харків : Факт, 2014. – 380 с.

Янчишина О. Я. – студентка ІV курсу
факультету філології та журналістики
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук,
доцент СНУ імені Лесі Українки
Соколова В. А.

Ознаки експресіонізму в поетичному циклі «Двоє» Марини Цвєтаєвої

Література на межі ХІХ–ХХ століть характеризується складністю та суперечливістю, що зумовило розмаїття творчого процесу доби. Кризу тогочасної культури, розрив із традиціями реалізму та естетикою минулого відображає модернізм. Яскравим представником доби, майстром «срібного століття» російської літератури є Марина Цвєтаєва.

Постановка проблеми. На поетику М. Цвєтаєвої мали вплив різні літературні напрями. У ліриці поетеси можна віднайти риси неоромантизму, символізму, футуризму, акмеїзму, імпресіонізму. Проте М. Цвєтаєва позиціонувала себе як письменниця поза літературними течіями. Її внутрішнє кредо – бути «проти всіх», душевна наснага та самозаглиблення роблять її творчість винятковою. Неможливість вписати літературний добробок М. Цвєтаєвої в рамки окремого напрямку доводить нам феноменальність її творчості. Проблема визначення творчого методу М. Цвєтаєвої спричиняє дискусії в колі науковців, деякі з яких виявляють експресіоністичні інтерції. На нашу думку, яскраве вираження ознак експресіонізму можна віднайти в цілому контексті її творчості, а особливо в поетичному циклі «Двоє»

Мета дослідження. Орієнтуючись на гостро емоційний, експресивний тип психологічний тип письменниці, складну життєву долю та трагічне світобачення, ми розглядаємо її літературний добробок

крізь призму експресіонізму. Мета нашої роботи – дослідити поетичний цикл «Двоє» М. Цветаєвої в ракурсі експресіонізму.

Результати дослідження. Стосунки з Б. Пастернаком послугували створенню поетичному циклу «Двоє», якому передують авторська присвята: «Моему брату в пятом времени года, шестом чувстве и четвертом измерении – Борису Пастернаку» [2, 245].

Стосунки М. Цветаєвої та Б. Пастернака відзначалися сильним емоційним зв'язком, який яскраво виявився під час еміграції М. Цветаєвої з Росії. Їхня зустріч виявилася неможливою, що сприяло самозаглибленню письменниці, загостерню її почуттів до Б. Пастернака. Ефемерний союз двох митців – це вияв внутрішньої експресії та духовного зближення: «Мои встречи не в жизни, а в духе, где уже всё победа. Моя вина – ошибка – грех, что средства-то я беру из жизни. Так ведя встречу нужно просто молчать: ВСЁ внутри» [1, 22]. Експресіонізм був основою психологічних реакцій, підсвідомим прагненням М. Цветаєвої, її життєво необхідною потребою.

Виявом експресіонізму у текстах є конфлікт приреченої на незустріч або розлуку пари. У поетичному циклі «Двоє» простежується своєрідне поєднання двох начал – жіночого та чоловічого. У першій поезії «Есть рифмы в мире сём...» заporукою нереалізованої спорідненості стає особливе співзвуччя імен. М. Цветаєва пов'язує не поєднувані пари, вводючи в поетичні рядки міфологічні архетипи: Єлени та Ахіллеса. Поетеса показує протиборство звукових ритмів імен героїв з безмежним Всесвітом, що глобалізує відчуття катастрофізму. Космос приречений стати хаосом через неможливість пари бути разом: «Елена. Аххилес. / Звук назви созвучней / Да, хаосу вразрез / Построен на созвучьях / Мир, и, разъединен, / Мстит, (на согласьях строен!» [2, 245].

У другому вірші циклу «Не суджено, чтобы сильный с сильным...» підсилюється есхатологічне бачення світу М. Цветаєвої. Ахіл постає в парі з Пенфезилеєю, царицею амазонок, що приходить на допомогу троянцям і помирає у битві. У цьому поетичному тексті героїв розлучають не життєві обставини, а найжахливіше, що може бути, – смерть. Експресіонізм загострюється до межі, емоційність вірша зашкалює: «Порознь! – даже на ложе брачном / – Порознь! – даже сцепясь в кулак / Порознь!... » [2, 246].

Останній вірш циклу «В мире где всяк...» [2, 246] є своєрідною сповіддю М. Цветаєвої. Адже в образі ліричної героїні простежується внутрішнє «Я» самої авторки. Крик душі та емоційність М. Цветаєвої,

яку ми спостерігаємо в двох попередніх віршах, переходить у безвидний шепіт в останньому: «Знаю – один / Мне равносилен.../ Знаю – один / Мне равномощен .../ Знаю: / Ты – равносущ / Мне» [2, 246]. Саме остання поезія виражає експресіоністичний психотип М. Цветаєвої.

Висновки. Ознаками експресіонізму поетичного циклу «Двоє» М. Цветаєвої є загальний трагічний пафос, експресивність образних характеристик, яскравість ідей. Емоційне напруження стосунків М. Цветаєвої та Б. Пастернака спонукало до загострення інтуїтивно-експресивних станів авторки, а поетичний цикл «Двоє» характеризується глибоким суб'єктивізмом, духовною напругою та глобалізацією. Таким чином, можна стверджувати, що експресіонізм М. Цветаєву викликаний її духовною потребою, внутрішнім покликанням для виразу складності власної душі.

Джерела та література

1. Души начинают видеть. Письма 1922–1936 годов. Марина Цветаева. Борис Пастернак / Изд. подгот. Е. Б. Коркина и И. Д. Шевеленко. – Москва : «Вагриус», 2004. – 719 с.
2. Цветаева М. И. Сочинения. В 2-х т. Т.1: Стихотворения, 1908–1941; Поэмы; Драматические произведения / М. И. Цветаева // Сост., подгот. текста, вступ. статья и коммент. А. Саакянц. – М. : Худож. лит., 1988. – 719 с.

Пріоритети романського та германського мовознавства

Вербицька А. Е. – аспірант кафедри
практики англійської мови
СНУ імені Лесі Українки

Метод sentiment-аналізу для визначення перлокутивного ефекту у комунікативній ситуації дистресу

Постановка проблеми. Медіадискурсу властивий високий ступінь інтерактивності між адресантом-автором та адресатом-читачем. Адресант застосовує у тексті поєднання / комбінаторику комунікативних стратегій і тактик, апелюючи до емоційної та раціональної сторін адресата. Повідомляючи про горе-страждання, автор медіатексту звертається до комунікативної ситуації дистресу, враховує мотиви читача, власні цілі, яких прагне досягнути опублікуванням статті, та потенційні дії, до яких стимулюватиме адресата. Технічна опосередкованість медіадискурсу дозволяє прослідкувати безпосередню реакцію адресата у веб-коментарях на застосовані стратегії і тактики у медіатексті, тобто вплив, який здійснює висловлювання адресанта та поведінкові і психо-емоційні зміни (перлокутивний ефект). Таким чином, встановлення принципів застосування методу sentiment-аналізу для визначення перлокутивного ефекту у комунікативній ситуації дистресу становить **мету нашого дослідження.**

Результати дослідження. Метод sentiment-аналізу є аналізом тоальності тексту (Sentiment analysis and Opinion Mining), що належить до класу методів контент-аналізу та застосовується у галузі інтернет маркетингу для моніторингу оцінки суспільної думки щодо товару чи послуги у коментарях, відгуках, тощо. У дисертаційному дослідженні пропонуємо застосувати зазначений статистичний метод у поєднанні з лінгвістичними для об'єктивного визначення оцінки емоційного забарвлення текстів веб-коментарів. Sentiment-аналіз уможливорює автоматизоване визначення тональності тексту читача – емоційного

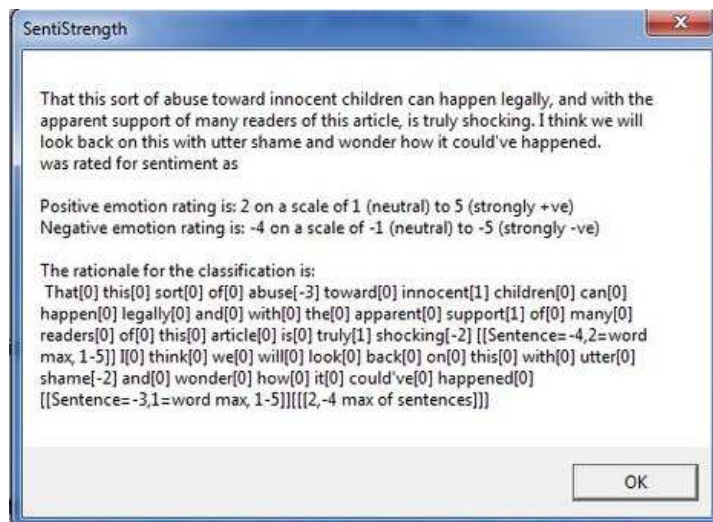
відношення автора висловлювання до об'єкту чи події, про які йдеться у тексті, сукупністю емоційно забарвленої лексики або комунікативного фрагменту (КФ, за Б. М. Гаспаровим, - постійні відрізки мовлення / словосполучення, що зберігаються у мовному просторі) на терарній лінійній шкалі позитивний («2» – «+5») – нейтральний («1» - «-1») – негативний («-2» – «-5»). Емоційна складова називається лексичним сентиментом. Сентимент (sentiment) чи думка / переконання (opinion) тісно пов'язані з інтенсивністю емоцій [2, 28]. Тому застосування сентимент-аналізу дозволить не лише встановити тип оцінки, а й визначити інтенсивність негативної чи позитивної реакції читачів на повідомлення. У статті «*Yarl's Wood children face 'extreme distress', report reveals*» (The Guardian, 17 February 2010) застосовано ряд стратегій і тактик, реакцією на які є 98 коментарів. Проаналізуємо на виявлення оцінки приклад веб-коментаря:

Lila52

17 February 2010 8:57am

That this sort of abuse toward innocent children can happen legally, and with the apparent support of many readers of this article, is truly shocking. I think we will look back on this with utter shame and wonder how it could've happened.

Веб-коментар містить негативне емоційне відношення читача до повідомлення, продемонстроване лексемами-інтенсифікаторами *truly* та *utter* і емоційно забарвленими лексемами *shocking*, *shame*, *wonder*. Проаналізуємо веб-коментар на об'єктивність та інтенсивність негативної оцінки за сумою лексичних тональностей його одиниць (речень) відповідно до встановлених програмним забезпеченням сентиментів його окремих лексем:

На шкалі позитивної оцінки від 1 (нейтральний) до 5 (дуже позитивний) коментар має рейтинг емоційної тональності «2». На шкалі негативної оцінки від -1 (нейтральний) до -5 (дуже негативний) коментар має тональність -4. Загальна тональність повідомлення становитиме «-2». Аналіз тональності тексту дає відповідь на два питання «яка оцінка?» та «наскільки оцінка негативна?», тобто, тональність свідчить про силу емоційної реакції адресата. Застосування сентимент-аналізу до загальної кількості коментарів також дозволить виявити коефіцієнт сили емоційної реакції, що продемонструє, які комбінації комунікативних стратегій і тактик у комунікативній ситуації дистресу викликають більше чи менше негативних / позитивних емоцій у адресата.

Висновки. Поєднання лінгвістичного та статистичного методів сприятиме об'єктивізації даних про якісні та кількісні характеристики здійсненого перлокутивного ефекту у комунікативній ситуації дистресу.

Джерела та література

1. Гаспаров Б. М. Язык, память, образ. Лингвистика языкового существования.: «Новое литературное обозрение», 1996. – 352с.
2. Bing L. Sentiment Analysis and Opinion Mining / Liu Bing. – Morgan & Claypool Publishers, May 2012 – [Electronic resource]: mode of access <https://www.cs.uic.edu/~liub/FBS/SentimentAnalysis-and-OpinionMining.pdf>
3. Chaudhuri A. Emotion and reason in consumer behavior / Arjun Chaudhuri. – Elsevier Butterworth-Heinemann, Business & Economics, 2006. – 165 p.

Галапчук-Тарнавська О. М. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології
СНУ імені Лесі Українки
Вишняк О. Я. – студентка V курсу факультету іноземної філології
СНУ імені Лесі Українки

Характерні риси англомовної полічної промови

Постановка проблеми. Політична лінгвістика – галузь лінгвістики, яка виникла на перетині двох наук – лінгвістики та політології, та тісно пов'язана з іншими лінгвістичними дисциплінами, особливо,

з прагмалінгвістикою, комунікативною та когнітивною лінгвістикою. Центральним поняттям політичної лінгвістики є політичний дискурс, який є окремим різновидом дискурсу. Свідченням цього є наукові пошуки таких видатних дослідників, як Т. Ван Дейк, О. І. Шейгал, О. Л. Михалева, В. И. Карасик, М. Л. Макаров, О. Н. Паршина, В. А. Мишланов, Е. Р. Левенкова (в галузі теорії дискурсу), К. Л. Хакер, Р. Г. Мідоу, А. П. Чудинов, Л. В. Минаева, Р. Водак (в галузі політичної лінгвістики), Дж. Серль, Дж. Остин, П. Стросон, О. Г. Почепцов, Г. Г. Почепцов (в галузі прагмалінгвістики). Головне завдання лінгвістичного аналізу політичного дискурсу – розкриття механізму складних стосунків між мовою, владою та суспільством [1, 255]. Аналіз характерних рис англomовної політичної промови як одного з жанрів політичного дискурсу і зумовив актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження. Мета дослідження полягає у визначенні основних диференційних ознак англomовної політичної промови. Мета дослідження реалізується через вирішення наступних завдань: дати визначення терміну «дискурс», виявити характерні риси англomовної політичної промови та політичного дискурсу зокрема, а також розглянути особливості структури політичної промови.

Розглядаючи політичний дискурс як лінгвістичне явище, зазначимо, що в лінгвістичній літературі існує широке та вузьке розуміння політичного дискурсу [6]. До мовознавців, які дотримуються широкого розуміння політичного дискурсу належить, зокрема, О. І. Шейгал, яка під політичним дискурсом розуміє «будь-які мовні утворення, зміст яких належить до сфери політики» [2, 23]; а також А. Н. Баранов, який визначає політичний дискурс як «сукупність дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичного дискурсу як таких або формують конкретну тематику політичної комунікації» [3, 246]. Вузького визначення політичного дискурсу дотримується, зокрема, голандський дослідник Т. Ван Дейк [3].

Аналізуючи структуру політичного дискурсу, О. І. Шейгал визначає його перетини з іншими видами дискурсів: юридичним, науковим, дискурсом ЗМІ тощо. Дослідниця визначає наступні структуроутворюючі ознаки політичного дискурсу – інституціональність, інформативність, смислово невизначеність, авторитарність [2, 326]. У межах лінгвістичних досліджень О. Шейгал виділяє три підходи до вивчення політичного дискурсу:

– дескриптивний підхід зводиться до класичної методики риторичного аналізу публічних виступів; розглядаються мовна поведінка політиків, мовленнєві засоби, риторичні прийоми та маніпулятивні стратегії;

– критичний підхід, спрямований на критичне вивчення соціальної моралі, яка виражається у мові чи дискурсі; мовлення розглядається як засіб влади та соціального контролю;

– когнітивний підхід дає можливість перейти від опису одиниць та структур дискурсу до моделювання структур свідомості учасників політичної комунікації [2, 326].

О. Шейгал, розглядаючи функцію політичного дискурсу, доводить, що основною його функцією є інструментальна – боротьба за владу, заволодіння нею та її збереження. Дана функція є глобальною по відношенню до мови, так як комунікативна функція охоплює мову в цілому. Вищевказана функція проявляється в мобілізації до дій, які стимулюють до їхніх здійснень у формі прямих звернень, лозунгів, закликів, законодавчих актів; з іншого боку – створюючи відповідний емоційний настрій (надія, гордість за країну, впевненість, ворожість, ненависть). Мовленнєві акти також стимулюють відповідні дії, наприклад, погрожуючи застосуванням сили, можна припинити страйк. Найважливішими стимулами політичної діяльності виступають такі мовленнєві акти, як вираження підтримки та довіри [2,326].

Т. Ван Дейк вважає, що політичний дискурс – це клас жанрів, обмежений соціальною сферою, а саме політикою, це – «складне комунікативне явище, котре включає в себе і соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (їх характеристики), так і про процеси вироблення і сприйняття повідомлень» [5, 13]. Політичні обговорення, парламентські дебати, партійні програми, промови політиків – це ті жанри, що належать до сфери політики. Політичний дискурс – дискурс політиків. Обмежуючи політичний дискурс професійними рамками, діяльністю політиків, дослідник зауважує, що політичний дискурс, водночас, є формою інституціонального дискурсу. Це означає, що дискурсами політиків вважаються ті дискурси, які створюються в такому інституціональному оточенні як засідання уряду, парламентські сесії, з'їзди політичних партій. Таким чином, дискурс є політичним, коли він супроводжує політичний акт в політичному оточенні [4].

В дискурсі, на думку вченого, відображається складна ієрархія знань, необхідна як при його створенні, так і при його сприйнятті.

Таким чином, дискурс відображає залежність створюваного мовного витвору від значної кількості обставин – знань про світ, суджень, думок, переконань і конкретних цілей суб'єкта мовлення.

Розрізняють наступні види політичного дискурсу:

– інституціональний політичний дискурс, в межах якого використовуються тільки тексти безпосередньо створені політиками та використані в політичній комунікації (парламентські стенограми, політичні документи, публічні виступи та інтерв'ю політичних лідерів тощо);

– мас-медійний (медійний) політичний дискурс, в межах якого використовуються тексти, створені журналістами і розповсюджуються за допомогою преси, телебачення, радіо, інтернету;

– офіційно-діловий політичний дискурс, пов'язаний з апаратною комунікацією, в межах якої створюються тексти, призначені для співробітників державного апарату;

– тексти, створені «пересічними громадянами», які не будучи професійними політиками або журналістами, епізодично беруть участь в політичній комунікації. Це можуть бути різні листи та звернення, адресовані політикам або державним установам, листи до ЗМІ тощо;

– «політичні детективи», «політична поезія» та тексти досить розповсюджених останнім часом політичних мемуарів;

– тексти наукової комунікації присвячені політиці.

Висновки. Отже, під політичним дискурсом розуміємо складне комунікативне явище, котре включає в себе соціальний контекст, який дає уявлення як про учасників комунікації (їх характеристики), так і про процеси вироблення і сприйняття повідомлень. Основними характеристиками політичного дискурсу є інституціональність, інформативність, смислово невизначеність, авторитарність.

Джерела та література

1. Чудинов А. П. Политическая лингвистика / А. П. Чудинов. – М. : Флинта, 2006. – 255 с.
2. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.
3. Баранов А. Н. Введение в прикладную лингвистику / А. Н. Баранов. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 360 с.
4. Van Dijk Т. А. What is political discourse analysis? / Т. А. Van Dijk // Political linguistics. – Amsterdam, 1998. – P. 11 – 52.
5. Дейк Т. А., ван. Язык, познание, коммуникация: Пер. с англ. – М.: Прогресс, 1989. – С. 13.
6. Божеску М. Г. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка / М. Г. Божеску: № 14 (273), 2013. – 11 с.

Чарікова І. В. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри англійської філології СНУ імені Лесі Українки
Гаврилюк І. О. – аспірантка
Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки

Socio-cultural context of mass media discourse

Formulation of the research problem. Importance of mass media in modern society can hardly be overestimated. Mass media are creating effect on the state of the public consciousness as most of a person's knowledge of the world is from the newspapers, magazines and TV. Mass communication is a process of spreading of knowledge (spiritual, moral, legal etc.) with the help of the technical means to the bigger audiences. Mass communication can exist only in big social groups, possesses specific channels and operates with special semiotic systems [2]. Mass communication is of social nature but is targeting mass audience rather than an individual. **The aim of this research** is to prove that the connection between national culture and mass media is strong, the influence on each other is mutual and can be realized in a particular society.

Presentation of the results obtained. A man can be influenced through his/her emotional and rational spheres as well as a sphere of knowledge and behaviour. V. I. Karasik distinguishes between three types of influence – at the cultural, political and social levels. Influence at the cultural level is exercised by the whole cultural context of a person including a system of words' meanings in a language. Influence at the social level is an influence on a person as a representative of a particular group or community and is carried out by means of specifically arranged instruments – authority, argumentation and power. Influence at the psychological level exists in the form of personal, individual influence on a person and is performed as an empathy and penetration into the sphere of personal meanings [3]. These types of influence are put into practice in a package – that is a social and cultural influence is realized only in the context of culture.

First of all it is necessary to mention about targeting of mass media discourse at the mass audience. Being part of mass communication mass media discourse is able to perform its tasks and pursue its goals: to serve as a means of understanding the world, provide dynamic communication, secure

social equilibrium and, at the same time, serve as an instrument of public mind manipulation. An addressee of mass media discourse is a collective subject.

Phenomenon of the effectiveness of influence of mass audience is profoundly researched in psychology, sociology and adjoining sciences (H. Lebon, H. Tard, K. Yung). To understand the mechanism of the mass media impact we should refer to the findings of these sciences. The thing is that mass audience excludes existence of a conscious personality where the feelings and ideas of individuals disappear producing at that the whole called a crowd moving at the same direction. The laws of the crowds are in effect not only at the particular physical location but they can influence distantly commuting physically separated people. Such associations of individuals are called a dispelled crowd or audience. Mass communication unites different heterogenic groups and results in the formation of the mass of people with typical cultural values.

Mass media immensely strengthen information link between people speaking the same language in the mode similar to the real-time one. This is forming sense of nationhood and resulting in the development of the «national» way of thinking [1]. Publishing in the printed mass media the information designed by the manipulator mass media discourse is, to a certain extent, adjusting the consciousness of those which are the addressees of the information where there are thousands or even millions of them. The vocabulary of the newspapers is influenced by their orientation at the mass audience. They are not the logical speculations but simple «loud» ideas, emotional images, repetitions of words bearing associations etc. which are capable of influencing even.

The audience of the mass media discourse belongs to a particular culture. Thus, an important aspect of the mass media discourse is its national and cultural specifics. Mass media discourse is not borne in the abstract sphere but under the real life conditions. «Communication and culture are inseparable» [5]. Being a product of the activity of the human communities, culture is reflected in the language. A text has to follow both the laws of the natural language and a language of culture of a particular national and cultural community.

Adverse effect of mass communication on culture can be explained by the fact that they are practically controlling all our culture infiltrating it and separating basic elements from the overall mix of the cultural phenomena and placing on them a higher influence, increasing value of one idea at the same time depreciating value of another one. Thus, they are

popularizing the whole culture. Nowadays, information that was not published in mass media has almost no influence on the development of the society. Therefore, a modern person can hardly avoid influence of mass media: they are exercising an adverse effect on the culture.

The conclusions of the research are that mass media discourse is bearing traces of the national and cultural epoch acting as its representative. At the same time mass media discourse is contributing to the cultural specificity of the time.

List of references

1. Андреев А.Л. Политическая психология. – А. Л. Андреев / М : Издательство «Весь мир», 2002. – 240 с.
2. Виноградова С. М. Слагаемые журналистской профессии [Электронный ресурс] / С. М. Виноградова. – Тест. дані. – Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview/4066012/> (дата звернення: 30.03.2017).
3. Карасик В. І. Мова соціального статусу. [Електронний ресурс] / В. І. Карасик. – Тест. дані. – Режим доступу: <http://1-406.narod.ru/SocL/karasik.pdf> (дата звернення: 30.03.2017).
4. Паршин П. Б.Мовленнєвий вплив [Електронний ресурс] / П. Б. Паршин. – Тест. дані. – Режим доступу: – <http://www.studfiles.ru/preview/3303117/> (дата звернення: 30.03.2017).
5. Smith A. G. Communication and culture. Reading in the codes of human interaction / A. G. Smith – New York, 1966.– 626 p.

Іреник Ю. О. – студентка ІV курсу
факультету іноземної філології
СНУ імені Лесі Українки

Явище повтору у французькій поезії

Постановка проблеми. Правило повтору демонструється у позиціях союзу матеріального світу як фактор структуроутворення простих об'єктів. Це правило здійснюється на кожному ступені мови як фундамент її структурної цілісності, але особливість полягає в утворенні сполучень спрощених союзів із зміною як інформативної цілісності так і протяжності складових самого коду.

Повтор був предметом вивчення на матеріалі різних мов: англійської (І. М. Астаф'єва, І. В. Арнольд, В. А. Кухаренко, О. В. Мальцева; В. А. Мальцев та ін.), німецької (О. В. Бекетова, Т. А. Гаршина,

Н. Т. Головкіна; Р. А. Лепіна; Л. Н. Тимошук та ін.), французької (В. Г. Гак Т. С. Дуднікова; Т. С. Цветкова та ін.), української (А. П. Коваль).

Мета: дослідити текстоутворюючу та стилістичну функції повтору у французькій поезії.

Результати дослідження. Якщо звернути увагу на вивчення повтору в аспектах деяких лінгвістичних дисциплін, таких як лінгвістика тексту, психолінгвістика, функціональна стилістика та риторика, то можна переконатися про достатність вивчення цього явища, але з іншого – про його складність і про перспективу та необхідність його комплексного аналізу.

Повтор слів – це лише один зі методів абстрактного бажання імпульсивного спілкування до нагнітання однакових і водночас різних за потужністю проникливих засобів.

Варто відмітити, що повтор є тим прийомом, який працює в різних функціональних стилях, проте з різними цілями і різними формами вираження. Повтор може бути вираженим як піднесеною лексикою, так і побутовою, розмовною. Текстоутворююча функція повтору є ще однією важливою його характеристикою.

Для того, щоб відібрати та класифікувати повтор у тексті, ми керувалися класифікацією Т. В. Жук. За цією класифікацією дослідниця виділяє такі типи повтору:

- а) простий контактний повтор, який може бути виражений двочленним або тричленним сполученням слів, що виражають емоційно-оцінну тональність висловлюваного;
- б) розширений повтор – повторення мовної одиниці з конотаціями, які доповнюють чи розширюють її зміст;
- в) кільцевий повтор – повторення мовної одиниці на початку і в кінці оповіді;
- г) повтор-підхоплення – повторення кінцевого елемента одного висловлювання на початку другого висловлювання;
- д) ланцюжковий повтор – повторення мовних одиниць однієї. [4, с. 8].

У кінці ХІХ століття французькі поети застосовували різноманітні стилістичні засоби, наприклад, фігури та тропи, синтаксичні та графічні ознаки. Проте вагомою ознакою у французьких поезіях є незвичне вживання повторів, які формують неординарний зміст твору.

Важливою рисою, яка вирізняє інтонаційне звучання поезії, є звукові повтори. Розрізняють евфонічні (рима, алітерація, рефрен, асонанс, дисонанс, анафора, епіфора, парономазія, паралельні конструкції) і метричні.

Розглянемо поезію поета Е. де Реньє, де просліджується об'єднання подібного звучання евфонії. Можемо простежити слова, які мають різне значення та спонукають до стійкого і милозвучного звучання рядка. Не менш цікавим фактом є какофонія:

En mes bras, constante et cependant contrainte [6].

Кільцеве або охопне римування також неодноразово застосовується у творах символістів. Наведемо приклад кільцьцевого римування:

*Belle lune d'argent, j'aime à te voir briller
Sur les mâts inégaux d'un port plein de paresse,
Et je rêve bien mieux quand ton rayon caresse,
Dans un vieux parc, le marbre où je viens m'appuyer*

J. Moréas. Belle lune d'argent... [2, с. 11].

Отже, повтори відіграють важливу роль і з погляду синтаксичної побудови твору, і з погляду звучання.

Висновки. Як показують результати дослідження, явище повтору досліджується в інтердисциплінарному аспекті, зокрема, у філософії, психології, психолінгвістиці, когнітивній та структурній лінгвістиці. Однак, повтор як емоційно-зabarвлений, стилістичний та текстоутворюючий засіб досліджено недостатньо. На прикладі французької поезії ми переконалися, що повтор є досить ефективним засобом транспозиції і настрою, і стилю автора.

Джерела та література

1. Балашова С.Е. Виды и функции повторов в творчестве М. А. Шолохова / С. Е. Балашова : автореф. дис... канд. филол. наук: 10.01.01 / Моск. гос. гуманитар. ун-т им. М.А. Шолохова. – К., 2008. – 20 с.
2. Волянська Ю. Типологічні різновиди повтору в сучасній думці / Ю. Ю. Волянська // Лінгвістичні студії. – 2010. – Випуск 21. – С. 188–191.
3. Дудникова Т. С. Виды повторов в современном французском языке / Т. С. Дудникова // Преподавание иностранных языков в средней и высшей школе. – Ростов-на Дону: Изд-во Рост.гос.ун-та. – 1969. – ч.2. – С. 243–258.
4. Жук Т. В. Лексичний та синтаксичний повтор в українській народній творчості (на матеріалі українських народних казок) / Т. В. Жук : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.02.01 / Т. В. Жук; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2005. – 18 с.
5. Стихи французских поэтов : на русском и французском языках / Под ред. В. Владимировна. – М. : Книга, 1999. – 146 с.
6. La poésie symboliste / [упор. J. Orizet]. – P. : France loisirs, 1992. – 288 p.

Кожуховська Л. В. – студентка IV курсу
факультету іноземної філології
СНУ імені Лесі Українки

Мартинюк О. М. – доцент кафедри
романських мов та інтерлінгвістики
СНУ імені Лесі Українки[□]

Просторовий орієнтир у системі просторових відношень (на матеріалі французької мови)

Постановка проблеми. Простір належить до понять, які формують основу людського світосприйняття. Серед засобів вираження просторових відношень розглядають лише марковані просторовим значенням мовні одиниці. При цьому поза увагою функціонально-семантичного дослідження залишаються засоби вираження локалізованого предмета та інших складових концепту *простір*, хоча просторові відношення неможливі поза участю принаймні двох просторових предметів, а специфіка просторових відношень залежить не тільки від ознак місця, але й від властивостей просторового об'єкта, який локалізується, а також від умов локалізації.

Мета дослідження – окреслити, розкрити та проаналізувати проблему простору, а саме просторового орієнтиру в системі просторових відношень.

Результати дослідження. Сукупність уявлень про простір відображається у мові у вигляді лексико-семантичної системи загальних найменувань простору (місця), представленої такими лексемами: *lieu, place, espace, endroi, environnement, localisation, position, milieu, situation, emplacement, orientation, site* та ін. Аналіз лексичних значень цих найменувань дає можливість встановити, що крім загального, абстрактного розуміння місця як частини простору, існує і конкретне розуміння місця як частини простору, яку займає певний об'єкт (предмет, дія, подія, ознака), а також відношення між елементами в певних просторових рамках.

У французькій мові найменування споруд, приміщень, будівель корелюють з назвами географічних об'єктів за ознаками "відкритий / закритий простір", "природний / антропогенний об'єкт", при цьому деякі лексеми за першою ознакою долучаються до найменувань приміщень, а за другою – до назв географічних об'єктів [2], напр.,

“*caverne*“ натуральне вмістилище, вирите в скелі”: *L'attrait qu'ont toujours eu pour lui les trous dans les montaignes, les entrées de cavernes, les cratures (Goncourt).*

Просторовий орієнтир може бути неозначеним. Інколи для позначення локалізації предмета достатнім є означення його відстані від просторового орієнтира. Характер локалізації залежить не тільки від властивостей предмета, який локалізується, але й від ознак місця локалізації.

Для характеру локалізації важливими є такі ознаки просторового орієнтира: 1) протяжність по горизонталі: [...] *parmi les arbres, au long de l'allée, jaillissait la lumière du phare qui ressemblait à l'oeil du diable. (Rolin)*; 2) протяжність по вертикалі, що дозволяє локалізувати об'єкт біля його нижнього кінця: *J'aurais voulu me jeter aux pieds de Madame pour la supplier. (Rolin)*; 3) наявність поверхні, на якій може бути щось розташоване: [...] *nous nous apportions à monter lorsque nous avons vu Madame apparaître sur la terrasse (Rolin)* [3].

Часто місцем розташування є предмет, що сприймається як такий, що має внутрішній об'єм, який може наповнюватися: *Mathilde a rallumé le feu éteint dans la salle a manger... (Rolin).*

Найменування просторових предметів виступають маркерами просторових відношень, а їхня семантика передає специфіку сприйняття названих ними просторових об'єктів носіями мови.

Висновки. Концептуалізація простору відбувається на основі повсякденного сприйняття просторових ситуацій. Простір формується як результат відображення у природній мові суб'єктивно-людського бачення світу в просторових категоріях, та зберігається у свідомості носіїв мови у вигляді типових просторових ситуацій.

Суб'єкт встановлює просторові відношення між певними просторовими предметами: об'єктом локалізації та місцем чи просторовим орієнтиром.

Типовими просторовими орієнтирами є: місце взагалі; істота та частини її тіла; конкретний предмет; приміщення (природні й артефакти); географічний об'єкт; місце як середовище, – найменування яких входять до опису просторової ситуації як назви прототипів просторових об'єктів з узвичаєною для носіїв мови просторовою характеристикою.

Джерела та література

1. Всеволодова М. В. Способы выражения пространственных отношений в современном русском языке / М. В. Всеволодова, Е. Ю. Владимирский. – М. : Русс. язык, 1982. – 264 с.

2. Ющенко М. П. Концептуалізація просторової ситуації у сучасній французькій мові / М. П. Ющенко // Семантика слова і тексту : зб. наук. праць. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 295–298.
3. Borillo A. L'espace et son expression en français / Andrée Borillo. – Paris : Ophrys, 1998. – 170 p.
4. Fauconnier G. Représentation linguistique du mouvement et de l'espace : Thèses. / Gilles Fauconnier. – Paris : E.H.E.S.S., 1985. – 389 p.

Корнас О. О. – студентка V курсу
інституту іноземної філології
СНУ імені Лесі Українки

Адаптація англіцизмів до системи сучасної української мови

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. активізувалися українсько-англійські мовні контакти, результатом яких стала значна кількість запозичень у різних сферах діяльності: в економіці (*фандрейзинг, баєр, лот*); у суспільно-політичній сфері (*апліканти, омбудсмен, ньюсмейкери, спічрайтер*); у засобах зв'язку, ЕОМ (*роумінг, баннер, лептон, і-мейл, онлайн*); в науці, культурі, освіті (*едиція, перфоманс, коледж, тендер, уфологія, фентезг*) [4].

Проблеми теоретичного осмислення семантичних і граматичних процесів, які виникають у ході запозичення іншомовних слів до лексичної системи української мови, були предметом дослідження багатьох фахівців: С. Г. Бережана, В. В. Виноградова, В. М. Караулова, Л. А. Лисиченко, А. М. Поповського, Д. М. Шмельова тощо.

Складні процеси в українській лексико-семантичній системі, пов'язані з появою значної кількості запозичень, вимагають вивчення їх адаптації, характеру зв'язків, значення запозичення з етимологом, потребують комплексного дослідження даного аспекту. Викладене зумовило **актуальність** даного дослідження.

Мета дослідження полягає у проведенні аналізу щодо адаптування англіцизмів до системи сучасної української мови та особливостей їх уживання у сучасній українській мові.

Уживання чужомовної лексеми в українській мові завжди потребує певної адаптації до власних мовних законів. Численні англіцизми, що сьогодні вживаються у нашому усному та писемному мовленні проходять певні етапи адаптації [1].

Результати дослідження. Всього за кілька років до складу активної лексики української мови увійшли слова англійського походження, що не тільки позначають нові явища культурного та суспільного життя, а й витісняють власні елементи з аналогічним чи близьким значенням. Англійські лексичні запозичення, наявні у сучасній українській мові, за їх місцем у лексико-семантичній системі можна поділити на кілька груп.

До першої групи належать давно запозичені слова англійського походження. Наприклад: *бекон, біфштекс, бутерброд, гол, танк, трамвай, тролейбус, спорт, старт, вітамін, фактор, шорти, шоколад* та інші. Такі слова часто у словники іншомовних слів уже не входять.

До другої групи можна віднести слова, відомі в українській мові, але розташовані на периферії української лексичної системи, наприклад: *о-кей, хело, уїк-енд, спіч, ланч, вестерн, хепі-енд* та інші. Такі слова включаються в словники іншомовних слів і виконують експресивну функцію.

Третя група – це слова вже давно запозичені, але раніше маловживані й тому маловідомі. У наш час вони входять до активного складу лексичної системи, наприклад: *брокер, шоу, істеблішмент, лобізм, менеджмент, імпічмент* тощо.

До четвертої групи відносимо нові слова, які ввійшли або входять до вжитку (особливо через засоби масової інформації) за останні 10-15 років. Цілком природно, що їх немає в словниках іншомовних слів. Прикладом можуть бути слова: *грумінг, кайф, піар, маркетинг, шопінг, чіпси, профіцит* і багато інших.

Причини запозичень з англійської мови досить різні: потреба в найменуванні нового поняття, прагнення уникнути полісемії, привабливість коротких інтернаціональних англійських назв, наявність у мові-донорі усталених систем термінів. В українській мові важливими причинами запозичень є вживання англійської лексики на противагу русизмам, створення стилістичного ефекту та мовна мода, адже англіцизми нерідко сприймаються як більш престижні слова порівняно з питомою лексикою, хоч дуже часто англомовні запозичення, які щойно з'явилися в мові-реципієнті, належать до безеквівалентної лексики.

Взаємозбагачення мов – це один із шляхів еволюції мов світової спільноти. Воно характеризує розвиток мовних систем з найдавніших часів і, природно, не може виявити себе зараз – в епоху суттєвих

зрушень у гуманітарній, науково-технічній та інших сферах. Лінгвістичні механізми такої взаємодії в різні періоди історії мови можуть мати певні особливості. В. Д. Радчук підкреслює, що "чимало англіцизмів попросту витісняє з обігу питомі українські слова, а це вже мовна агресія. Шкода від неї не лише Україні – людство втрачає унікальні знаряддя пізнання світу [3,40].

Висновки. Англіцизм є доречним, якщо він позначає поняття, що з різних причин ще не назване засобами української мови, або в ній відсутній еквівалентний відповідник. Але інколи англіцизми витісняють деякі питомі або позичені терміни. Виникає ряд проблем, які створюють загрозу для існування української мови: поява дублетів (*офіс* - контора, *блокбастер* - бойовик); велика кількість небажаних омонімів (*шейк* - коктейль і танок); запозичення власних назв без перекладу (*Muppets-show* - "Прихована камера"); вживання штампів-варваризмів (*no comment, made in*); запозичення прислівників та вигуків (*вау, о'кей*), що мають на меті імітувати чуже.

Джерела та література

1. Дьолог О. С. Процес адаптації англійських запозичень у сучасному українському мовленні / О. С. Дьолог // Наукові записки Таврійського нац. ун-ту імені В. І. Вернадського. – Серія Філологія. – Т. 24. – 2011. – С. 118-121.
2. Кордюк О. М. Сучасні англійські запозичення. Сучасна українська літературна мова. Лексика і фразеологія / О. М. Кордюк // За ред. І. К. Білодіда. – К., 1973. — 115 с.
3. Радчук В. О. Іншомовні слова в українському мовленні / В. О. Радчук. – К.: Либідь, 1998. – 375 с.
4. Швачій Н. А. Англіцизми в українській мові / Н. А. Швачій // Філологічні науки. – №8. – 2000. – 7с.

Галицька О. Б. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології СНУ ім. Лесі Українки

Михальчук О. С. – студентка IV курсу факультету іноземної філології СНУ ім. Лесі Українки

Евфемізми в сучасній німецькій мові

Постановка проблеми. На сучасному етапі простежується тенденція розвитку евфемізмів у німецькій мові через заборону на вживання

деяких слів, зумовлену релігійними, суспільно-політичними, культурними, морально-етичними та естетичними чинниками.

Мета дослідження – уточнити поняття «евфемізм», а також його основні функції.

Результати дослідження. Евфемізм – «стилістична фігура; навмисна заміна знака певного поняття описовим найменуванням або іншим знаком для усунення небажаних, надто різких, недостатньо ввічливих слів шляхом їхнього пом'якшення або шифрування» [1, 144].

Функціями евфемізмів є етикетна, ідеологічна, іронічна, магічна, криптофорна [1, 144]. Слова-табу уникають:

- з метою створення комічного враження;
- іноді з цензурних міркувань;
- з релігійних, морально-етичних та ідеологічних міркувань;
- через суспільні норми та правила поведінки;
- з метою покращення іміджу мовця, для досягнення його власних цілей;
- задля брехні політичної вигоди.

Одну з найбільших груп у німецькій мові становлять соціально-моральні та суспільно-естетичні евфемізми, в основі яких лежать різні етичні норми суспільства. Вони віддзеркалюють норми людської поведінки, свідомість суспільства, стосунки між людьми, розкривають духовний світ спільноти. Евфемізми виконують маскувальну роль і виступають як тропи. Як троп евфемізм найчастіше відносять до метафори [4]. Наприклад, замість прямого називання *Tod* чи *sterben* у німецькій мові використовуються такі метафори: *die Augen für immer schließen, einschlafen, entschlafen, dem Schöpfer gegenüberreten, über den Jordan gehen, heimgehen, scheiden* [4].

Евфемізми вживаються на основі метафори для позначення людей відповідно до особливостей їхньої зовнішності, рис характеру, особистого життя, наприклад: *Korallenriff* (Pickelgesicht), *Pommepanzer* (korpulente Person), *Schlafnase* чи *Schattengewächs* (langweiliger Mensch), *Mehlbeutel* (dicke Person), *Arbeitsbiene* (eifrige Arbeiterin, die sich der Arbeit widmet, hat aber keine Familie), *Asphaltbiene* (Hure), *Dachverzierung* (Perücke), *Hirsch* (betrogener Mann), *Esel* (dummer Mensch), *Schlafkonzert* (Schnarchen) [2, 328].

Для заміни слова у німецькій мові також використовуються літоти, які вживаються з певними семантично-стилістичними настановами: наприклад, прагнення не давати завищених оцінок: *nicht zu*

mekern замість *gut*; для пом'якшення категоричності судження: *leicht retardiert* замість *geistig behindert*, *schwachsinnig*; *Pseudo* замість *Lügner* [3, 185].

За Н. Цьольнер, слухачі чи співрозмовники можуть не знати значення запозиченого слова, а мовець навмисно його вживає, щоб забезпечити собі недоторканість, захиститися від зайвих роз'яснень, наприклад: *Inflation*, *Personalreduktion* (*Stellenstreichungen*), *Outsourcing* (*Personalentlassung*), *Abandon* (*Abtretung von Rechten*) [5, 147].

Висновки. Евфемізми відображають світогляд і моральні цінності суспільства, допомагають осягнути специфіку німецької мови. Вживання евфемізмів позитивно впливає на процес комунікації, допомагає уникнути конфліктів у суспільстві, проявити ввічливість та прагнення до порозуміння.

Джерела та література

1. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава: Довкілля-К, 2010. – 844 с.
2. Küpper H. Wörterbuch der deutschen Umgangssprache / H. Küpper. – Warszawa: REA, Ernst Klett Verlag für Wissen und Bildung, 1996. – 959 S.
3. Luchtenberg S. Euphemismen im heutigen Deutsch / Sigrid Luchtenberg. – Frankfurt am Main : P. Lang, 1985. – 299 S.
4. Wiktionary. Das freie Wörterbuch. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://de.wiktionary.org/wiki/sterben>
5. Zöllner N. Der Euphemismus im alltäglichen und politischen Sprachgebrauch des Englischen / N. Zöllner. – Frankfurt am Main; Berlin; Bern; New York; Paris; Wien: Lang, 1997. – 444 S.

Мороз К. П. – студентка IV курсу
факультету іноземної філології
СНУ імені Лесі Українки

Енігматичний текст та його види

Постановка проблеми. У центрі сучасних лінгвістичних досліджень є людина та зокрема зв'язок її світогляду з мовою. Особливості світогляду представників різних соціальних, вікових та національних груп знаходять своє відображення у мові. Енігматичні тексти відіграють важливу роль у формуванні певної світоглядної картини у мовця, тому їх вивчення є цікавим для розуміння світоглядних особливостей представників іншої культури, які реалізуються у мові.

Метою дослідження є визначення основних видів енігматичного тексту на матеріалі французької мови.

Результати дослідження. Існують різні визначення «енігматичного тексту», але, на нашу думку, найбільш точним є визначення запропоноване К. О. Денисовою: енігматичний текст – це текст в основі якого лежить закодований об'єкт, тобто це щось приховане, але з урахуванням інформації для розгадування [2, 72]. Основними видами енігматичного тексту прийнято рахувати загадку та кросворд. Як правило ці тексти мають сталу питально – відповідальну структуру, а також змістову та інформаційну завершеність. На думку Т. О. Грідіної енігматичні тексти поділяються за функціональною особливістю на дитячі та дорослі [1]. В основі енігматичного тексту лежить гра слів. Дітям гра допомагає пізнавати світ і формуватись як людина. В той час як для дорослих гра – це спосіб відпочити від повсякденності. У своїй праці К. О. Денисова розрізняє два типи гри слів: «гра з формою» (усна і писемна) і «гра зі значенням» [2, 81]. Мовна гра з формою часто вживається в лічилках, скоромовках, загадках та салоганах. Наприклад: лічилка – *haut les mains ! peau de lapin ! la maîtresse en maillot de bain [4]!* ; скоромовка – *Un chasseur sachant chasser sait chasser sans son chien de chasse [4]*. У цих двох прикладах мовна гра відбувається на рівні звуків. Лічилка складається з трьох речень, кожне з них має однакове закінчення. Гра слів у скоромовці формується на повторенні звуку [ʃ]. Вони обоє мають досить практичну функцію, тренування звуків – [ɛ̃] і [ʃ].

У загадці *Pourquoi fait-il chaud dans les bus ? Car il y a un chauffeur [4]* мовна гра досягається завдяки повторенню основ слів з різним значенням. Загадка має гумористичний відтінок завдяки несподіваній відгадці.

Однак сучасні загадки, в яких гра слів відбувається на рівні значення, поділяються на дві групи: дорослі загадки (вікові межі визначаються здатністю переноситись від предметного змісту для сприймання мовної гри) та дитячі загадки (для дошкільнят та тих, що навчаються у молодших класах [2]). Крім того, існує такий тип загадок як гральні загадки (гумористичні загадки), наприклад: *Quelle est la différence entre un homme et un dauphin ? Il n'y en a pas, les deux disent qu'ils sont intelligents, mais personne n'a pu le prouver [4]*. На перший погляд, відповідь очевидна, що дельфін – риба. Проте, оскільки

його ціль такої загадки – гумористична, то відповідь має непередбачуваний характер. Такий тип загадок направлений на дорослу аудиторію.

В той час як дитячі загадки мають здебільшого виховну та навчальну ціль: *Pourquoi quand on se lave les cheveux on a du savon dans les yeux ??? (Parce que quand on se lave les cheveux il faut fermer les yeux!)*[4]. Ця загадка пояснює дітям, що потрібно закривати очі, коли вони намилюють волосся, щоб не виникало неприємне печіння. Для дітей такий спосіб пояснення повсякденних речей є досить ефективний.

Також одним з основних видів енігматичного тексту разом із загадкою є кросворд (фр. *mots croisés*) – гра-задача, яка полягає у вписуванні літер у перехресні рядки клітинок накресленої фігури так, щоб за горизонталлю та вертикаллю вийшли загадані слова [5]. Найпопулярнішими різновидами французьких кросвордів є класичний кросворд, сканворд та двомовний кросворд (у якому слова-відгадки на французькій мові, а їхнє пояснення на англійській мові). На відміну від дорослих, діти не розглядають кросворд як основний спосіб розваги, наприклад при вивченні іноземної мови так краще запам'ятовується написання нових слів. Енігмати (загадані, закодовані об'єкти дійсності) найчастіше представлені в текстах кросворду або загадки як дефініції якогось предмету із нашого оточення [3]: *Agrume de couleur jaune. (Citron); Cuve dans laquelle on se baigne. (Baignoire); C'est le petit de la poule. (Poussin)* [5].

Висновки. Отже, енігматичний текст, і зокрема такі його види як загадка і кросворд, це текст, який поєднує у собі приховану інформацію та водночас вказівки для розгадування. У більшості випадків тексти загадок і кросвордів будуються за допомогою мовної гри на рівні значення та форми. Ці тексти виконують різні функції: навчальну і виховну, якщо призначені для дітей, та найчастіше розважальну – для дорослих. Крім того, загадки виступають засобом освоєння навколишньої дійсності та сприяють образному баченню різних предметів і явищ у житті, а також є ефективним допоміжним матеріалом для вивчення іноземної мови та іншомовної культури.

Джерела та література

1. Гридина Т. А. К определению феномена языковой игры / Татьяна Александровна Гридина // Актуальные проблемы лингвистики: Материалы научн. конф. – Екатеринбург, 1995. – С. 11.

2. Денисова Е. А. Структура и функции энигматического текста (на материале русских загадок и кроссвордов) / Екатерина Алексеевна Денисова // МАКС Пресс. – 2008. – №4. – С. 72–85.
3. Guella N. Enigmes en contexte algérien: un cas de dynamique sociolinguistique / Noureddine Guella // Synergies Turquie. – 2009. – №2. – С. 325–336.
4. Jeux de mots et comptines pour préparer l'entrée en lecture [Source électronique]. – Mode d'accès: <http://apprendreaeducer.fr/jeux-de-mots-et-comptines-pour-developper-limagination-et-preparer-lentree-en-lecture/>.
5. Mots croisés [Source électronique] // LAROUSSE. – Mode d'accès: http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/mots_crois%C3%A9s/52829.

Мосюк Ю. В. – магістр факультету іноземної філології,

СНУ імені Лесі Українки

Лисецька Н. Г. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької філології, СНУ імені Лесі Українки

Концепти “die eingewanderten” та “flüchtlinge”: поняттєвий складник

Постановка проблеми. Концепти “Die Eingewanderten” та “Flüchtlinge” є як ніколи актуальними у німецькомовному дискурсі у зв'язку з прибуттям великої кількості біженців саме до Німеччини, а проблематика дослідження даного явища є магістральною у сучасній лінгвістиці.

Мета дослідження – характеристика лінгвокультурних концептів “Die Eingewanderten” та “Flüchtlinge” крізь призму взаємозв'язку мови та мислення, а також аналіз різнорівневих мовних засобів їх вербалізації. Увагу акцентовано на поняттєвому складнику даних концептів.

Результати дослідження. Беремо за основу визначення концепту, запропоноване В. І. Карасиком: “*Концепт* – це багатомірне смислове утворення, яке має образний (фреймовий), описовий (поняттєво-дефініційний) та ціннісний виміри” [1, с. 75–80]. Концепт є абстрактним поняттям і водночас ментальним лексиконом мовця. Науковець виділяє три складники у концепті: оцінний, образний та поняттєвий. Оцінна сторона концепту – це важливість даного психіч-

ного утворення як для індивіда, так і для колективу. Образна сторона концепту – це зорові, слухові, тактильні, характеристики предметів, явищ, подій, які відображені у нашій пам'яті. Поняттєва сторона – це мовна фіксація концепту, його позначення, опис, структура його ознак, дефініція, порівняльні характеристики даного концепту по відношенню до того чи іншого ряду концептів, які ніколи не існують ізольовано [1]. Аналіз мовних одиниць за цими трьома складниками є чи не найефективнішим методом з'ясування суті будь-якого концепту та створення загального уявлення людини про нього.

Ключовими словами досліджуваних концептів є *Eingewanderte* та *Flüchtlinge*. Перше визначаємо як субстантивований дієприкметник минулого часу, що походить від дієслова *einwandern* (тобто *переселятись, іммігрувати* в іншу країну з метою поселення [та набуття громадянства]). Словник Duden подає такі дієслова синоніми як *immigrieren, zuwandern, zuziehen*. *Die Eingewanderten* – це люди, які залишили своє колишнє місце проживання, по одному (*Einwanderer, Eingewanderte, Immigrant, Migrant, Neubürger*) або групами (*Einwandererfamilie, Einwanderergruppe*), та поселилися на тривалий період в іншій країні [3]. Також лексема вживається в ролі означення (*eingewanderte Familie, eingewanderte Menschen*) та як частина складного присудка (*Meine Großeltern sind vor 110 Jahren aus Dänemark und England eingewandert*).

До центральної зони концепту належать лексичні одиниці *Einwanderungsland, Einwanderungspolitik, Einwanderungsgesetz, Einwanderungsbehörde, Einwanderungsbeschränkung*, де перша частина складного іменника називає процес в'їзду до країни, а друга складова може позначати країну, сукупність заходів, дій, які спрямовані на врегулювання цього процесу та ін.

Оскільки міграція (*Einwanderung*) відбувається за різних обставин, можемо говорити про різні підвиди міграційних процесів, їх особливості, а також учасників цих процесів, що так само знаходить своє словесне оформлення та позначення у мові. Об'єктом особливого зацікавлення з такої точки зору є поняття *der Flüchtling*.

Der Flüchtling (мн. *die Flüchtlinge*) – особа, яка стала жертвою переслідувань за національними, етнічними, релігійними чи расовими ознаками та була змушена покинути рідну країну. Синонімами даної лексеми можуть бути слова *Asylbewerber/Asylbewerberin* (той, хто шукає притулку), *[Heimat]vertriebener/ [Heimat]vertriebene* (той, хто

покинув країну не з власного бажання, а примусово). До синонімічної групи належать також *Flüchtiger, Aussiedler, Auswanderer, Emigrant, Asylant, politisch Verfolgter* [3].

Етимологія слова бере свій початок ще у IX ст.: ahd. *fluht=die Flucht, flüchten* 'sich oder etw. retten, in Sicherheit bringen, Schutz suchen, fliehen', що фактично означає «рятувати себе, або щось; сховатись у безпечному місці, шукати захисту, втікати». Центральними та тісно пов'язаними з цим словом вживані поняття, складні слова: *Flüchlingscamp, Flüchtlingsfrage, Flüchtlingskrise, Flüchtlingspolitik, Flüchtlingssschicksal* [2].

Оскільки лексична одиниця *Flüchtlinge* є збірною назвою, звузити значення даного поняття допомагають другорядні члени речення, наприклад означення, приставлене до нього. Аналізуючи найбільш вживані з цією лексемою прикметники, можна визначити країну, або ж регіон, етнічне походження, та обставини, за яких та чи інша особа була змушена покинути своє місце народження чи проживання. Для прикладу можна назвати такі словосполучення „*die albanischen Flüchtlinge*“, „*die bosnischen Flüchtlinge*“, „*die serbischen Flüchtlinge*“ [2], що кодують у собі інформацію про людей, які, так чи інакше, стали жертвами збройного конфлікту кінця минулого століття на Балканах, та були змушені шукати притулку в інших європейських країнах, серед яких і Федеративна Республіка Німеччина.

Сьогодні у німецькій пресі зустрічаємо поєднання слів „*syrisch*“ та „*Flüchtling*“, що пов'язано з активною міграційною політикою Німеччини, а також великою кількістю біженців із країн Близького Сходу. Аналізуючи такі статті, можемо визначити проблеми, що виникають в ході міграції та інтеграції, потреби самих учасників процесу та наслідки такої політики. Таким чином стає можливим факт виокремлення оцінного складника цього концепту.

Висновки. Концепти „*Die Eingewanderten*“ та „*Flüchtlinge*“ набувають все більшої актуальності та потреби подальшого детального дослідження й систематизації. Аналіз словникових дефініцій дозволив окреслити спектр основних характеристик досліджуваного концепту.

Джерела та література

1. Карасик В. И. Лингвокультурный концепт как единица исследования / В. И. Карасик, Г. Г. Слышкин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: сб. науч. тр. / под ред. И. А. Стернина. – Воронеж : ВГУ, 2001. – С. 75–80.
2. DWDS – Das Digitale Wörterbuch der deutschen Sprache [Електронний ресурс].– Режим доступу: <https://www.dwds.de/>
3. Duden.de [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://www.duden.de/>

Овсянко О. Л. – асистент кафедри германської філології Сумського державного університету

Дерев'янченко М. Р. – студент V курсу факультету іноземної філології та соціальних комунікацій Сумського державного університету

Поверхнева та глибинна структури англомовних прислів'їв

Постановка проблеми. Дослідження фольклорних текстів малої форми неодноразово ставало предметом лінгвістичних розвідок як зарубіжних, так і українських учених, серед яких необхідно відзначити основні доробки системного вивчення фольклорних текстів малої форми (І. К. Кобякова, Г. А. Левінтон, Г. Л. Пермяков, Л. С. Піхтовнікова, В. О. Самохіна, Л. І. Тараненко, К. В. Чистов, С. О. Швачко, P. Carnes, A. Dundes, P. Kirkpatrick, A. Lang, W. Mieder, P. Skandera). Актуальність наукової роботи визначається необхідністю з'ясування специфіки поверхневої та глибинної структур англомовних прислів'їв, а також відсутністю ґрунтовних студій щодо висвітлення цієї проблематики.

Мета дослідження. Мета роботи полягає у висвітленні специфіки поверхневої та глибинної структур англомовних прислів'їв.

Результати дослідження. Текст – це певна глобальна структура, що містить два рівні: глибинний та поверхневий. Під глибинним компонентом ми розуміємо певне семантичне чи понятійне утворення, що є відправною точкою при породженні поверхневих структур. Поверхнева структура – лінгвістична форма, в яку втілена глибинна частина. Глибинну складову можна порівняти з програмою, що диктує вибір мовних засобів. Однак відносини між глибинною і поверхневою структурами не вичерпуються лише підпорядкуванням. Поверхнева структура може впливати на глибинну, актуалізувати її [5, с. 56–58]. Основними категоріями тексту, що пронизують його поверхневу та глибинну структури, є цілісність та зв'язність, які характеризують композиційно-структурну й семантичну організацію тексту як макроструктури. Поверхнева структура доступна для безпосереднього спостереження. Глибинна – виводиться з неї і є надбанням не лише мови. Це задум творця, що як розумове утворення, втілю-

ється у мовні форми. Саме вони (мовні форми) і є поверхневою структурою. Текст – це єдність форми та смислу, його поверхневої та глибинної структур, між якими існує тісний зв'язок. Руйнування мовного оформлення призводить до руйнації образу.

У межах нашого дослідження аналізуються англомовні прислів'я як тексти малої форми з умовним розподілом для вивчення їхньої поверхневої та глибинної структур. Прислів'я – це відкрита система, вилучення/додавання слів у якій призводить до появи нових трансформованих (оказіональних, модифікованих) форм. Інформативно-когнітивний аспект прислів'їв полягає в процесах їх самоорганізації та саморегуляції, що препаруються корпусом атракторів і репелерів. Рухливість і гнучкість прислів'їв об'єктивуються модифікацією їх поверхневої та глибинної структур [4, с. 5]. Прислів'я характеризуються ущільненістю, лаконічністю їх форми для організації мовленнєвого акту очевидна: вони краще запам'ятовуються й відтворюються в живому художньому мовленні. Для підтвердження вищезазначеного наведемо характерні приклади прислів'їв: *Time is money; Poor man pays for all; Unkindness destroys love; Use pastime so as not to lose time; Knowledge is power* [1, с. 953, 954, 980, 984, 582].

Глибинна структура прислів'їв – підтекст, що являє собою суб'єктивну інформацію, яка не слідує напряму із сенсу висловлювання. Підтекст надзвичайно важливий, адже він є емоційною, оцінною та експресивною інформацією висловлювання та має в собі яскраво виражене національно-культурне забарвлення. Найчастіше останнє помічається в прислів'ях, що містять оцінку явищ життєвого плану. Окрім того, підтекст підкреслює антропоморфну сутність явищ та закономірностей. Наведемо як приклади такі прислів'я: *Before you choose (make) a friend, eat a bushel of salt with him* [3, с. 243]; *It is too late to cast anchor when the ship's on the rocks* [1, с. 555]; *A faithful friend is the medicine of life* [2, с. 100].

Висновки. Прислів'я – це фольклорні одиниці з притаманною їм поверхневою (ПС) та глибинною (ГС) структурами. Поверхнева та глибинна структури – це інтегровані синкретичні конструювання. У поверхневій структурі прислів'їв відбувається опис синтаксичної будови речень (на рівні поверхневого синтаксису): їх лексичний склад, синтаксичні зв'язки, лінійний порядок лексем. У глибинній структурі описується глибинний синтаксис (смісл прислів'я). Глибинна структура прислів'їв характеризується наявністю тема-рематичних зон,

тобто містить два блоки – тематичний і рематичний. Перший із них (тематичний) корелює із загальною тематикою, інформацією домена, другий (рематичний) – з ілокутивною інтенцією адресанта (для впливу на читача, спрямування його в авторському режимі бачення референта). Отже, при актуальному членуванні у прислів'ях виокремлюється та частина (тема), що слугує відправною точкою, основою для передачі ядра висловлювання (реми).

До перспектив подальшого наукового пошуку доцільно віднести таке питання: дослідження глобальної структури англословних прислів'їв у різних типах дискурсів.

Джерела та література

1. Англо-український фразеологічний словник / [уклад. К. Т. Баранцев]. – 2-ге вид., випр. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2005. – 1056 с.
2. Дубенко О. Ю. Англо-американські прислів'я та приказки / О. Ю. Дубенко. – Вінниця : Нова книга, 2004. – 416 с.
3. Мудрість народна – мудрість міжнародна : Прислів'я, приказки, крилаті вислови та мовні звороти дев'ятьма мовами / [уклад. : А. М. Жовківський, Г. А. Жовківська, Ю. І. Макар та ін.] – Чернівці : Рута, 2004. – 257 с.
4. Овсянко О. Л. Структурно-семантичні модифікації англословних прислів'їв у художньому та публіцистичному дискурсах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Л. Овсянко. – Запоріжжя., 2017. – 21 с.
5. Тураева З. Я. Лингвистика текста / З. Я. Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с.

Ольхова А. О. – студентка IV курсу
факультету іноземної філології
СНУ імені Лесі Українки

Ольхова Н. В. – кандидат педагогічних
наук, старший викладач
СНУ імені Лесі Українки

Графічні засоби в французьких молодіжних журналах

Графіка перетворилась на невід'ємну складову нашого життя, на важливий елемент інфраструктури засобів масової інформації, охопивши всі сфери діяльності людини. Більшу частину інформації, а

саме 80 % інформації про навколишній світ людина отримує за допомогою органів зору, тобто це зорові образи, до яких, безумовно, відноситься і графіка, найбільш ефективний і дієвий спосіб перенесення та засвоєння певного матеріалу.

Постановка проблеми. Актуальність теми зумовлена великою популярністю журналів, які є одним з важливих компонентів формування світогляду сучасної молоді.

Метою дослідження є аналіз візуальних складників журналу та їх особливості.

Графіка як вид образотворчого мистецтва значно вплинула на розвиток людства, сформувала писемність, була першим візуальним способом спілкування людини. Б. Черняков, аналізуючи генезу зображальної діяльності первісної людини, доходить висновку: «Рукотворне зображення, відповідаючи певним суспільним потребам, не раніше і не пізніше, а одночасно з естетичною починає виконувати також й інформаційну функцію, закріплення набутого досвіду з метою його передавання (комунікаційна функція), культову функцію (як елемент обрядових дій) тощо. Таким чином, зображення активно включалося в ідеологічний процес, впливало на суспільну свідомість вже у прадавні часи» [1, с. 135]. Поява друкованої періодики у Франції, як і в усій Європі, пов'язана з винаходом книгодрукування, яке стало не просто звичайним прискоренням тиражування книжкової продукції, а зміною способу життя й мислення європейців. Візуальні компоненти тексту не лише унаочнюють зміст повідомлення, а подають контент мовою графічних символів, що вагомо вплинули на подальші суспільні процеси комунікації людства.

В оформленні французьких молодіжних журналів та інших друкованих періодичних видань можна прослідкувати такий спосіб організації сторінки, при якому аркуш ділиться на дві або кілька чітко виражених ділянок текстів разом з власними ілюстраціями, що розвиваються паралельно. Ці окремі зони тексту мають різні функції, масштаб, насиченість, фактуру. За таким принципом розрізняють основний текст видання разом з ілюстраціями, що належать до нього, і додатковий – коментарі, додатки, що розміщуються на полях або внизу сторінки і так само, як основний текст, можуть мати власний ілюстративний матеріал. Основний текст розміщується за всією шириною та висотою сторінки в одну або кілька шпальт для створення короткого рядка, який зручно читати. При цьому враховується

формат шпальти, кегль шрифту, кількість ілюстрацій. Це все сприяє цілісному засвоєнню інформації.

Сьогодні ми прослідковуємо, зокрема у французьких журналах, які зорієнтовані на молодого читача тенденцію спрощення подачі матеріалу. Чіткість та простота композиційних побудов завжди сприяли легкості та зручності сприйняття. Текст та ілюстрації, що об'єднані спільним сюжетом, зберігають певну автономію, вони можуть наближатися, повторювати один в одного та доповнювати.

Результати дослідження. Журнали «Marie Claire» та «Elle» є унікальним явищем на міжнародному ринку журнальної продукції завдяки їхньому неповторному візуальному образу. Набір графічних елементів та прийомів візуального оформлення дуже відрізняється від традиційних норм.

«Elle» – міжнародний журнал, який містить інформацію про моду, красу, здоров'я та розваги. Як і кожен журнал «Elle» має своє обличчя, власні стильові особливості, за якими відрізняється від усіх інших. Саме елементи оформлення ведуть читача сторінка за сторінкою, виділяють найважливіше, пов'язують різні повідомлення, привчають до певної структури. Читач заздалегідь знає спосіб у який видання подає інформацію.

Графічні моделі оформлення сучасних видань є дуже різноманітними, але серед них варто виділити ще один міжнародний щомісячний журнал, батьківщиною якого є Франція – «Marie Claire». Засоби формування візуального складника цього видання являють собою справжній виклик усталеним нормам графічного оформлення. Журнал став місцем творчої реалізації молодих дизайнерів. Формування візуального складника журналу базується на контрастності використаних графічних елементів. Це проявляється в застосуванні великої кількості шрифтів, різноманітних фотоілюстрацій та інших елементів графічного оформлення, які гармонійно поєднуються у складі композиційно-графічної моделі видання.

Висновки. Отже, журнали «Marie Claire» та «Elle» зосереджені на окремі групи споживачів, тобто на молодь, а саме молодих дівчат та підлітків. Вміст цих видань достатньо наповнений графічними зображеннями, що є характерним для сучасної епохи. Дизайнери і далі працюють над розробкою нових трендів у галузі графіки та графічного дизайну. Наявність контрастності між графічними елементами викликає велику зацікавленість читачів під час перегляду журналу.

Джерела та література

1. Куликова Е. В. Графические средства как стилистические приемы художественного текста / Е. В. Куликова // Культура народов Причерноморья. – 2001. – № 23. – С. 221–228. 22. Куликова М. Н. Фонографическая стилизация речи: автореф. дисс. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» [Электронный ресурс] / М. Н. Куликова. – СПб., 2011. – Режим доступа: <http://www.dissercat.com/content/fonograficheskaya-stilizatsiya-rechi>.
2. Прищенко С. В. Теорія та методика дизайну: курс лекцій – К.: Інститут реклами, 2012. – 32 с.
3. Наливайко І. П. Основи теорії методики дизайну: курс лекцій. – Мелітополь: Економіко–гуманітарний факультет ДВНЗ «Запорізький національний університет», 2011. – 27 с.

Соловей О. Д. – студентка IV курсу
факультету іноземної філології
СНУ імені Лесі Українки

**Про вживання українізмів у сучасній
канадській англійській мові
(на прикладі роману Віри Лисенко «Жовті чобітки»)**

Постановка проблеми. Незважаючи на очевидний інтерес до української діаспори в Канаді, лінгвістичних досліджень, присвячених питанням англо- або франко-українському білінгвізму в цій країні, зовсім небагато.

Можна стверджувати, що проблема впливу української мови на англійську в умовах англо-українського білінгвізму частини населення Канади довгий час залишалася поза увагою лінгвістів. Учені нечасто аналізують взаємовплив англійської та слов'янських мов (зокрема української), приділяючи увагу, в основному, англійським запозиченням у словниковому складі української, російської, польської та інших мов. Втім, на даному етапі доречно говорити і про зворотній процес.

Мета нашого дослідження – проаналізувати особливості вживання запозичень українського походження в канадському варіанті англійської мови на прикладі роману Віри Лисенко «Жовті чобітки» («Yellow Boots»).

У нашому дослідженні українізмами в англійській літературній мові називаємо українські лексичні запозичення з української мови або запозичення, перейняті в англійську мову за українським посередництвом.

В «Енциклопедії української мови» знаходимо таке визначення українізму – слово, окреме його значення, вислів, граматична форма тощо, запозичені з української мови іншою мовою [3]. Запозичення українського походження в канадському варіанті англійської мови досить часто вживаються, власне антропоніми [6], антропотопоніми зокрема [4]. Проте, в основному вони використовуються українцями, які іммігрували у Канаду. Однією з них, є Віра Лисенко – канадська письменниця українського походження.

Результати дослідження. У процесі дослідження було виявлено, що в канадському варіанті англійської мови (на прикладі роману Віри Лисенко «Жовті чобітки») закріпилася українська лексика, що має відношення до побуту, а саме:

1. «Lilli asked when she had prepared the *kutia* and placed it on the window sill to cool» [5, 96].

2. «Now who will take the *koliada* to the widow *Fermynyk*?» [5, 55].

3. «September was *veresen*, the month of threshing grain, and October *zhovten*, when the leaves turned yellow» [5, 94].

4. «Saffron merchants who arrived in the autumn and sold us caraway seeds – and above all, the *olyikari*, oil merchants – the women used to buy love philtres from them» [5, 70].

5. «He is a *molodets* like his father» [5, 68].

Роман Віри Лисенко – канадської англомовної письменниці українського походження передусім варто розглядати в культурному й ідеологічному контекстах української імміграції в Канаді [2].

Серед аналізованих українських лексичних елементів можна виділити кілька семантичних груп. Найбільш значні кількісно групи є ті, які пов'язані з національними українськими стравами (*pyrohy, houlbtsi, babka, kieshka, holodets, kolach, kutia*), побутом українців (*prysba, koliada, veresen, olyikari*), невеликим спектром представлені у творі топоніми українського походження (*Ukraina, the Riever Dnieper, Chernobyl*).

Висновки. Дослідивши українські запозичення, вжиті авторкою, робимо висновок, що вони покликані відобразити українські реалії та

передати атмосферу життя українських емігрантів на чужині. Тобто, основною функцією запозичень українського походження в канадському варіанті англійської мови є номінативна функція.

Слід зазначити, що активізація політичних та економічних стосунків між Україною та Канадою на сучасному етапі та останні політичні події сприяють подальшому запозиченню українських елементів в англійській мові. Багато канадців українського походження зберегли певні навички спілкування українською мовою, тому, відповідно, використовуючи англійську мову в своєму середовищі, часто вкраплюють у мову спілкування (чи навіть у художні твори) лексичні українізми. Отже, вивчення функціонування українізмів в інших творах українських іммігрантів вважаємо перспективою наших подальших наукових пошуків.

Джерела та література

1. Жлуктенко Ю. А. Українсько-англійські міжмовні відносини // Українська мова у США і Канаді / Ю. А. Жлуктенко. – Київ : Вид-во Київ. ун-ту, 1964. – 168 с.
2. Калиновська І. М. Canadian Toponyms of Ukrainian Origin in Ethnolinguistic and Linguocultural Aspects // Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Серія Філологічні науки. – № 6 (331). – Луцьк, 2016. – С. 102–106.
3. Ткаченко О. Б. Українізм // Українська мова: енциклопедія. – Київ : Українська енциклопедія, 2000. – С. 646.
4. Kalynovska I. Ukrainian Anthroponyms in Canadian English // Zbiór artykułów naukowych. Konferencji Międzynarodowej Naukowo-Praktycznej «Filologia, socjologia i kulturoznawstwo. Osiągnięcia naukowe, rozwój, propozycje». – Warszawa : Diamond trading tour, 2017. – S. 31-34.
5. Lysenko V. Yellow Boots [Електронний ресурс] / Vera Lysenko. – Режим доступу до ресурсу: <http://homes.chass.utoronto.ca/~tarn/courses/texts/Lysenko-Yellow-Boots-1.pdf>.
6. Rudnycky J. B. Ukrainian Place Names of Canadian Geography / J. B. Rudnycky // The Canadian Ukrainian. – Winnipeg : Ukrainian Free Academy of Sciences, 1956. – P. 2-8.

Шевчук І. А. – студент IV курсу
Луцького педагогічного коледжу

Науковий керівник:
викладач німецької мови Луцького
педагогічного коледжу Денисова С. П.

Специфіка перекладу німецькомовної поезії

Постановка проблеми. Для збагачення літературної скарбниці рідної мови є корисним вивчення літературного доробку інших країн світу, вивчення тенденцій, їх опрацювання та застосування у рідній мові. Але щоб це було вдало потрібно адаптувати іншомовні матеріали щодо рідної мови, тобто перекласти. Переклад творів іншомовної літератури є однією з проблем сучасних літературознавців, адже кожна мова має свої унікальні особливості вживання, в тому числі і специфіку перекладу. Потрібно враховувати всі тонкощі мови, щоб максимально правильно передати задум художнього твору.

Переклад німецькомовної поезії є однією з головних проблем германських літературознавців, оскільки переклад прози і поезії надзвичайно різняться. У цьому випадку більш проблемним є переклад поезії, ніж прози. Німецька мова багата на сталі мовні вирази, правила вживання слів, термінів та винятки з правил. Тому дуже важливо для германістів є вироблення, пошук шляхів покращення якості перекладу німецькомовної поезії.

Мета дослідження. Метою дослідження є вироблення сучасних вимог та специфіки перекладу німецькомовної поезії та дослідження праць літературознавців, які займалися вивченням цієї проблеми.

Результати дослідження. Однією з головних особливостей перекладу німецькомовної поезії є збереження та передача ритмічної будови та римування тексту, передача граматичних та лексичних специфік. Через це переклад німецькомовної поезії є більш складним і тривалим процесом, ніж переклад прози.

У німецькій мові є свої типові норми сполучуваності, зокрема поєднання частин складних речень, поєднання головних та підрядних речень.

Переклад має бути чітким, відповідати будові та особливостям оригіналу, при цьому залишатися доступним та зрозумілим читачеві. [1]

Над проблемою перекладу німецькомовної поезії працювали такі видатні літературознавці, як Іван Франко «Думи і пісні найзначніших європейських поетів», Леся Українка – переклади віршів Генріха Гейне, Максим Рильський – сонети Гейне, Василь Стус – переклади Гете тощо. Одним з найвизначніших сучасних літературознавців, який займається вивченням цієї проблеми є Петро Рихло. Він переклав такі твори: «Загублена арфа: антологія німецькомовної поезії Буковини», Пауль Целан «Меридіан серця», «Фуга смерті» та інші. [2]

Єдиного зразка правильного планування процесу перекладу не існує, кожен літературознавець сам вирішує шлях та сам організовує свою перекладацьку діяльність.[3]

Орієнтовний план організації процесу перекладу німецькомовної поезії:

- досконале вивчення оригіналу;
- опрацювання ритмічної будови та римування (їх виявлення та запис);
- поступове перекладання тексту твору (строфами);
- співставлення ритмічної будови та римування з перекладеним текстом (відтворення будови твору). Особливість цього етапу – накладання ритмічної будови оригіналу на перекладений текст та його адаптація.

- редагування кінцевого варіанту твору.

Приклад: вірш Генріха Гейне «Давня пісня» („Altes Lied“)

Altes Lied

Du bist gestorben und weißt es nicht,
Erloschen ist dein Augenlicht,
Erblichen ist dein rotes Mündchen,
Und du bist tot, mein totes Kindchen.

In einer schaurigen Sommernacht
Hab ich dich selber zu Grabe gebracht;
Klaglieder die Nachtigallen sangen,
Die Sterne sind mit zur Leiche gegangen.

Давня пісня

Ти вмер і не знав,
Твій погляд згасав,
потьмяніли твої червоні уста,
і ти вже мертве, моє мертве дитя.

У похмурій літній ночі,
приніс я тебе до могили,
жалібно співали солов'ї,
зірки між трупами ходили.

Висновки. У процесі дослідження встановлено, що проблема перекладу німецькомовної поезії не втрачає своєї актуальності ще з ХІХ – ХХ століття. Специфіка перекладу німецькомовної поезії полягає у адаптації будови, римування, граматичних та лексичних одиниць до рівня, який є зрозумілий українським читачам, та який, при цьому, відповідає оригінальному тексту.

З подальшим розвитком української та німецької художньої літератури, накопиченням нового творчого спадку, питання перекладу не втратить своєї актуальності, а набуде нового значення у пошуках шляхів покращення якості перекладених творів.

Джерела та література

1. «Актуальні питання перекладу римованої поезії» Валерія Юричкова, Науковий вісник Ужгородського університету, 2011.
2. «Німецька література в Україні» / А.Г. Баканов, М.О. Кудін // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка – Іноземна філологія. – Київ, 1995. – Вип. 25.
3. «Перекладознавство (німецько-український напрям)» : підручник / Т. Р. Кияк, А. М. Науменко, О. Д. Огуй. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 543 с.

Журналістика, видавнича справа та редагування

Габор Н. Б. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри нових медій ЛНУ імені Івана Франка
Василюк Т. Ю. – студент VII курсу факультету журналістики ЛНУ імені Івана Франка

Специфіка жанрів кросмедійної журналістики

Постановка проблеми. Світові та українські ЗМІ активно входять у процес формування «нових медіа» і перетворюють свої редакції на конвергентні (мультимедійні), об'єднані (інтегровані), кросмедійні та ін.

Зміни у подачі інформації, реорганізація редакцій, поява нових вимог до журналіста потребують від медійника нових навичок, умінь, ставлять перед ним нові вимоги у роботі.

Кросмедійна журналістика дає можливість для суспільства, соціуму, реципієнта обирати, яким каналом отримувати інформацію, у якому форматі, також журналісти повинні досліджувати свою аудиторію (технічне забезпечення (з яких пристроїв сприймається інформація), вікові уподобання, тематичне наповнення, час, коли користувачі найбільш активні та ін.).

Дослідження жанрів кросмедійної журналістики – це питання мало досліджене та затребуване на практиці. Для подальшого розвитку науки дослідження питань специфіки та особливостей жанрів кросмедійної журналістики має важливе значення, адже кросмедійна журналістика сьогодні є пріоритетним напрямком розвитку сучасної журналістики і слугуватиме основою для вивчення більш конкретних явищ та процесів у сучасному медіапросторі.

Мета дослідження. Зумовлена потребою з'ясувати специфіку жанрів кросмедійної журналістики, розглянути відмінності модифікованих жанрів від традиційних, цілісно та концептуально усвідо-

мити їхні переваги та недоліки у стрімкому русі інформаційних технологій.

Результати дослідження. Веду спостереження, які модифіковані жанри з'являються в інформаційному полі, які основні їхні особливості, чи мають вони популярність серед користувачів Мережі, проводжу опитування у теоретиків та практиків кросмедійної журналістики про найцікавіші та найпопулярніші форми подачі інформації, чи будуть вони затребувані в майбутньому.

Висновки. Отже, модифіковані жанри в кросмедійній журналістиці мають свою специфіку та особливості. Основними властивостями таких жанрів є мультимедійність, інтерактивність та гіпертекстуальність.

Гіперпосилання дає можливість журналісту якісно та всебічно подати свій матеріал за допомогою додаткової інформації (лінків). Читач, якщо матиме бажання, зможе краще вникнути в тему, зрозуміти всі нюанси висвітленої теми матеріалу. Інтерактивність дозволяє користувачеві Мережі стати активним читачем, адже має можливість коментувати, брати участь у дискусіях, висловлюватися на форумах – стати активним учасником або навіть співавтором чи автором журналістського тексту. Мультимедійність забезпечує поєднання одночасно декількох способів передачі інформації: текст (з лінками) + відео + аудіо + інфографіка + слайд-шоу + коментування (лінк на блог) тощо.

Сучасному мобільному, інтерактивному, мультимедійному – «універсальному журналісту» – варто знати, які жанри з'являються (веб-огляд, онлайн-хроніка, стрічка заголовків, мультимедійна стаття, онлайн-конференція, подкаст, інфографіка та ін.), якими технічними засобами, програмами їх створювати, яку інформацію потрібно подавати в тому чи іншому форматі, як сприйматиме читач, глядач, слухач і чи буде ефективною такий спосіб подачі нових фактів.

Згідно з власними спостереженнями ефективно себе зарекомендували такі жанри: веб-огляд, мультимедійна стаття, стрічка новин, інфографіка, відеоколонка, інформаційні ігри. Теоретики та практики переконані, що кросмедіа – це необхідний крок та пріоритетний напрямок розвитку сучасної журналістики.

Джерела та література

1. Амзин А. Новостная интернет-журналистика: учеб. пособие / А. Амзин – М.: Аспект Пресс, 2011. – 142 с.
2. Артамонова І. Жанри онлайн-журналістики [Електронний ресурс] / І. Артамонова // Ученые записки Таврического национального универ-

- ситета ім. В.І. Вернадського. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/UZTNU_filol/uch_21_1fn/artamono va.pdf
3. Вартанова Е. К чему ведет конвергенция СМИ? [Електронний ресурс] / Е. Вартанова // Информационное общество. Вып. 5. – 1999. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.emag.iis.ru/arc/infosoc/emag.nsf/BPA/b59df6463a315de4c32568fd0038da32>
  4. Виговська Н. Журналістські жанри в мультимедійному світі (на прикладі запорізьких ЗМІ) [Електронний ресурс] / Н. Виговська – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kyiv.edu.ua/wsc/toms/10/060-062.pdf>.
  5. Дьюз М. Что такое мультимедийная журналистика? [Електронний ресурс] / М. Дьюз // Редакторський портал. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.redactor.in.ua/internet/322.html>
  6. Калмыков А. Интернет-журналистика: учеб. пособие для вузов / А. Калмыков. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – 383 с.
  7. Качкаева А. Журналистика и конвергенция : почему и как традиционные СМИ превращаются в мультимедийные / А. Качкаева. – М., 2010. – 200 с.
  8. Кіхтан В. Інформаційні технології в журналістиці / В. Кіхтан. – Ростов н/Д.: Фенікс, 2004. – Серія «Вища освіта». – 160 с.
  9. Крецу І. Н. Підручник з крос-медіа [Електронний ресурс] / І. Н. Крецу, М. Гузун, Л. Василик // Schiller Publishing House. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.twirpx.com/file/2045778/>
  10. Крос-медіа [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://en.wikipedia.org/wiki/Transmedia_storytelling
  11. Машкова С. Интернет-журналистика: учебное пособие / С.Машкова. – Тамбов : Изд-во тамб. гос. техн. ун-та, 2006. – 80 с.

Качковська Л. Р. – доцент кафедри документознавства та музейної справи СНУ імені Лесі Українки

Гаврилюк Т. М. – студент V курсу історичного факультету СНУ імені Лесі Українки

Електронне видання «КовельPost» як джерело висвітлення громадської позиції міста

Постановка проблеми. Розвиток українських електронних видань можна охарактеризувати як етап якісних змін, які тільки сьогодні починають конкурувати з деякими зарубіжними електронними продуктами. Але важливо розрізняти електронні локальні та мережеві

видання. Електронні видання поділяють на локальні, мережні та комбінованого використання. Локальне електронне видання випускається на переносному електронному носіїві, призначене для персонального використання на комп'ютері. Мережеве електронне видання доступне користувачам через мережеві засоби. Електронне видання комбінованого використання призначене і для локальних, і для глобальних мереж [7, 74].

Мета дослідження. «КовельPost» – незалежний сайт міста Ковель, метою створення якого являється встановлення рівноваги у прозорості та правдивості інформації [1]. Основна концепція сайту «КовельPost» полягає у організації інтернет-спільноти Ковеля, де городяни і гості могли б не лише поцікавитися життям міста, а й поспілкуватися на цікаві для них теми.

Цей веб-ресурс надає можливість активним громадянам висловлювати свої думки, ідеї і враження про різноманітні події та явища: «Маєте цікаву новину? Відзняли відео чи фото? Стали свідком незвичайної події? Хочете розмістити оголошення про захід чи вечірку або Вам просто потрібна широка аудиторія для гарної справи? Поділіться інформацією з читачами!» [3].

Результати дослідження. На нашу думку, «КовельPost» – це співтовариство з власними креативними думками їх відвідувачів (користувачів), яких об'єднують спільні інтереси. Усі охочі мають можливість знайти актуальні та цікаві для себе матеріали. Зокрема, у рубриці «Про спорт» можна дізнатися про досягнення спортсменів міста. У рубриці «Бізнес» розміщені статті ділового стилю про те, як швидко і ефективно можна заробити гроші та досягти успіху в цій сфері та розписано секрети бізнессфери. Найцікавішу інформацію про здоровий спосіб життя та правильне харчування висвітлює рубрика «Здоров'я».

Якщо жодна з тем користувачеві не підходить, то є унікальна можливість запропонувати власну. Особисті теги – це своєрідні тематичні розділи, які користувач створює власноруч, при умові, якщо його матеріал не можна включити до існуючих тематичних блоків.

Основними можливостями сайту є розміщення інформації у трьох основних рубриках: статті, колонка автора, стіна. Так, у рубрику «Статті» подається інформація, у викладі змісту якої застосовуються принципи аналізу і синтезу, порівняння; належним чином оформлені і висновки автора щодо висвітленої ситуації чи події [9]. Рубрика

«Колонка автора» надає можливість авторам викладати свої думки, висловлювати враження на актуальні для них теми [2]. Рубрика «Стіна» створена для розміщення оголошень, анонсів заходів, подій та іншої інформації, яка не суперечить правилам сайту [10].

Загальні правила [8] зобов'язані виконувати користувачі мережі інтернет, які перейшли за адресою «Kovelpost.com» і використовують інформацію або функціональні можливості ресурсу [1]. «КовельPost» також має сторінку в соціальній мережі, це є перевагою та дуже зручно для користувачів [11].

Опублікувати статтю, публічно поділитися враженнями, чи бути учасниками інтернет-спілкування можуть лише зареєстровані користувачі [3]. При реєстрації створюється профіль, де потрібно вказати справжні ім'я та прізвище та довідкову інформацію про себе зі світлиною, яка ідентифікує особу.

Дозволяється «перепостити» (цитувати) інформацію з іншого видання, вказуючи джерело з посиланням. У цьому випадку ви маєте можливість перевірити викладену інформацію. Також адміністрація сайту залишає за собою право редагувати зміст допису або видалити без попередження у разі, якщо зміст матеріалів будуть суперечити законодавству України чи нормам етики тощо [1].

Коментувати і оцінювати матеріали можуть тільки зареєстровані читачі [3]. Це зроблено з метою уникнення інформаційного шуму і спаму. Автор публікації сам обирає обмеження для коментування записів у статусі: «Дозволено», чи «Заборонено». Користувач [3] має право скажитися на коментарі інших дописувачів. Адміністрація «КовельPost» не несе відповідальності за достовірність інформації, поширеної користувачами у коментарях. Відповідальність за можливі наслідки оприлюднення інформації у коментарях несе користувач, який її оприлюднив [1].

Висновки. Отже, з інформацією суспільство розвивається тривалий час. ЗМІ постійно змушені вести боротьбу за свою аудиторію, так як людина має право вибору серед інформаційних джерел. Це сприяє розвитку ЗМІ та громадянського суспільства в цілому. «КовельPost» – це приємне спілкування з великою ковельською аудиторією через екрани моніторів.

Джерела та література

1. КовельPost – незалежний сайт міста Ковель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kovelpost.com/>.

2. Колонка автора КовельPost – незалежного сайту міста Ковель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kovelpost.com/blogs>. – Назва з титул. екрану.
3. Користувачі КовельPost – незалежного сайту міста Ковель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kovelpost.com/users>. – Назва з титул. екрану.
4. Кулешов С. Г. Загальне документознавство : навчальний посібник / С. Г. Кулешов. – К. : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2012. – 157 с.
5. Кушнарєнко Н. М. Спеціальне документознавство : навч. посіб. для дистанц. навч. / Н. М. Кушнарєнко, Ю. В. Трач – К. : Ун-т «Україна», 2010. – 280 с.
6. Палєха Ю. І. Загальне документознавство : навч. посіб. / Ю. І. Палєха, Н. О. Лєміш. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Ліра – К, 2009. – 434 с. : іл.
7. Потятинник Б. Мережеві ЗМІ в Україні : прогноз розвитку // Теле- та радіожурналістика : зб. наук.-метод. пр. / [Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка ; відп. за вип.. В. Лизанчук]. Вип. 8. – Л., 2009. – С. 74–79.
8. Правила КовельPost – незалежного сайту міста Ковель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kovelpost.com/static/regulations>.
9. Статті КовельPost – незалежного сайту міста Ковель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kovelpost.com/articles>.
10. Стіна КовельPost – незалежного сайту міста Ковель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kovelpost.com/walls>.
11. Сторінка в соціальній мережі КовельPost – незалежного сайту міста Ковель [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vk.com/kovelpost>. – Назва з титул. екрану.

Золотоверхова Т. – студентка ІV курсу
відділення «Початкове навчання»
Луцького педагогічного коледжу

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук Ж. І. Бортнік

Специфіка публікацій українських інтернет-змі в умовах інформаційної війни

Постановка проблеми. Сьогодні людство живе в інформаційному суспільстві, де володіння інформацією є рушійною силою його перетворень та розвитку. Інформаційне суспільство спричинило інформаційні війни.

Поняття «інформаційна війна» ввів у науковий обіг американський дослідник М. Маклюен, який проголосив тезу: «Істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації». Як зазначає відомий український дослідник Г. Почепцов, «інформаційні війни є інформаційними технологіями, що впливають на інформаційні системи, маючи на меті введення в оману масової чи індивідуальної свідомості, виведення з ладу або десинхронізацію процесів управління суспільством та його складовими, передовсім військовими» [3, 169].

В умовах, коли життя людей наповнені електронними медіа, створюються нові методи ведення інформаційної війни, які потребують ретельного вивчення.

Мета дослідження. Метою роботи є визначення специфіки подання публікацій українських інтернет-ЗМІ в умовах інформаційної війни, вивчення типів інформаційних впливів, принципів залучення уваги з боку суспільства.

Результати дослідження. Сьогодні методи ведення інформаційної війни опанували Інтернет. М. Василенко обґрунтовує це пришвидшенням темпу сучасного життя: «Домінування інформаційних жанрів впливає і з об'єктивних чинників: брак часу для сучасника, щоб зупинитися, проаналізувати подію, подумати над швидкоплинністю буття» [1]. Оскільки оновлення інформації в Інтернеті може бути щохвилинним, а обсяг її необмеженим, кількість публікацій в мережових виданнях більша, ніж у традиційних ЗМІ. Відповідно часу на їхню підготовку набагато менше, тому часто інтернет-ЗМІ користуються послугами мережових інформаційних агентств або передрукують інформацію з інших сайтів, змінюючи лише заголовки [4].

У мережових виданнях читачі шукають переважно оперативну інформацію. Академія української преси дослідила, що інтернет-ресурси забезпечують найвищу оперативність та об'єктивність, але, проаналізувавши мережові ЗМІ, можна сказати, що часто тексти публікацій не перевіряються на достовірність, тому в мережі часто поширюється неправдива інформація. Як стверджує Дж. Гол: «Інформація з'являється в мережі, щойно стається відповідна подія. Внаслідок цього навіть ті, хто її представляє й коментує, ще не встигають осмислити саму подію» [2, 73].

Політика цілеспрямованого впливу на громадську думку передбачає знання настроїв широких мас, значення реального стану речей. Американська школа вивчення ЗМІ виокремила три основні

типи інформаційних впливів [5, 283]: «білий» (журналіст відкрито називає себе і пов'язує тексти зі справжнім джерелом); «сірий» (журналіст використовує спеціально створені джерела чи забезпечує просування матеріалів у незалежних ЗМІ); «чорний» (журналіст поширює матеріали від імені третьої особи). За твердженням французького дослідника Ж. Доменака, під час здійснення інформаційної компанії зазвичай застосовуються такі правила: спрощення, перебільшення та перекручення, правило оркестрування або замовчування, переливання, правило спільності або зараження. [5, 283]

Враховуючи основні функції ЗМІ (інформаційну, пропагандистську, соціальну, інноваційну), видання використовують наступні принципи залучення уваги суспільства: пріоритетність і привабливість теми для суспільства, неординарність фактів і їхня новизна. Також українські ЗМІ часто використовують пропаганду як засіб поширеного впливу на формування результатів суспільної думки, при цьому, абсурдність і пародійність є особливістю деяких медіа. Абсурд при цьому став одним із ключових засобів інформаційної війни, одним із інструментів, який забезпечує ефективність пропаганди та стійкість міфів і переконань, які ця пропаганда нав'язує.

Висновки: Подання інформації в інтернет-виданнях є достатньо оперативним, тому її перегляд у мережі стає все більш популярним, але в умовах інформаційної війни, це сприяє збільшенню кількості «фейків» та абсурдних новин, що негативно відбивається на свідомості суспільства. Окрім того, абсурд став одним із ключових засобів інформаційної війни, адже люди перестають вірити власному сприйняттю реальності. Також для привернення уваги читачів в умовах жорсткої конкуренції, онлайн-ЗМІ часто використовують надмірно сенсаційні заголовки, що не відбивають основного змісту і не відповідають дійсності. Всі ці умови сприяють розвитку негативної пропаганди, метою якої є розпалювання соціальної ворожнечі, ескалація соціальних конфліктів, загострення суперечок у суспільстві.

Джерела та література

1. Василенко М. К. Функціонування групи інформаційних жанрів пресової журналістики в сучасних соціально-економічних умовах [Електронний ресурс] / М. К. Василенко. – Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1038>.
2. Гол Дж. Онлайн-журналістика / Джим Гол; [пер. з англ. К. Булкін]. – К. : «К.І.С.», 2005. – 344 с.

3. Почепцов Г. Г. Сучасні інформаційні війни / Г. Г. Почепцов . – Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. – 497 с.
4. Тонкіх І. Ю. Специфіка подання новин в українських Інтернет-ЗМІ / І. Ю. Тонкіх // Психолінгвістика. – 2011. – Вип. 8. – С. 205–210. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2011_8_32
5. Хорошко В. Інформаційна війна. ЗМІ як інструмент інформаційного впливу на суспільство. Частина 1 / В. Хорошко, Ю. Хохлачова // Безпека інформації. – 2016. – Т. 22. – № 3. – С. 283–288.

Кияшко Ю. П. – кандидат соц. ком. наук,
доцент кафедри сучасних європейських
мов Інституту гуманітарних наук УДФСУ

Кліповий монтаж як прийом впливу на глядача

Створення телепродукту – це складний процес, що зазвичай включає такі етапи: написання сценарію, зйомку та монтажно-тонувальний період.

Постановка проблеми. Основні теоретичні засади монтажних прийомів і огляди методів впливу на глядача знаходимо ще в доробках основоположників відеовиробництва Дз. Вертова [1], Д. Гриффіта [9], О. Довженка [2], Л. Кулешова [6], С. Ейзенштейна [11], В. Пудовкіна [8]. Але важливого значення набуває феномен відтворення нової реальності у процесі постпродукції в сучасному телевиробництві. На фінальному етапі створення продукту електронних медіа в умовах розвитку сучасних технічних засобів відбуваються трансформації. Тож, звернемо увагу на прийоми, що суперечать класичним догмам, правилам монтажу і покликані сформувати нові конструктивні форми впливу на глядацьку свідомість за допомогою нестандартних способів поєднань відеокадрів.

Мета дослідження. Розглянути поняття кліпового монтажу в сучасному інформаційному електронному середовищі мас-медіа як спосіб впливу на глядацьке сприйняття.

Результати дослідження. Сучасні практики все частіше вдаються до нестандартних форм відображення дійсності у відеопродукті з метою привернути увагу, досягти конкуретоспрможності, вразити, вплинути на емоційно-почуттєву сферу телеглядачів. Кліповий мон-

таж розглядають науковці й сучасні медіамейкери ([3], [7]) у своїх працях здебільшого як прийом, що порушує правила комфортного поєднання кадрів. Дослідники визначають це поняття як атракціонну форму екранного твору, що базується не на класичних принципах монтажу («золоті правила» за Кулешовим [5, 23–24]), які покликані створити монтажний стик непомітним і зручним для ока, а навпаки – порушити цю цілісність. Кліповий стиль монтажу відрізняється фрагментарністю окремих шматків відеокадрів, такий відеоряд може навмисне втратити логічний зв'язок усередині монтажної фрази й порушити темпоритм сюжету, що є одним з найважливіших комунікаційних аспектів відеоряду [4, 61-65].

Медіамейкери музичних кліпів, сучасних комп'ютерних мультимедійних продуктів, рекламних роликів сьогодні вдаються до «неправильних» прийомів, щоб зібрати концентрований відеопотік найзначиміших деталей події, а в їх контексті викликати атракцію, психологічну емпатію через ефектні рухи, жести й емоційні фіксації персонажів.

Висновки. Інформаційне поле перенасичене повідомленнями і це спонукає до того, що кліповий монтаж зустрічаємо у фрагментах новинних сюжетів, інформаційно-аналітичних блоках. Твердження про те, що грамотний монтаж завжди обумовлений логікою [10, 199], а немотивована зміна планів – це ознака непрофесіоналізму, не завжди сьогодні матимуть справедливе негативне критичне тлумачення. Адже в багатьох сучасних візуальних формах струнка логіка подій вплине менше на глядача, ніж емоційно побудована відеофраза з кількох ударних і вражаючих відеокадрів. Епатажні фрагменти на межі гри і реальності мають успіх у користувачів медіаресурсів, де вони самі обирають контент для перегляду та підсвідомо прагнуть провокаційних коротких, проте змістовних сюжетів.

Джерела та література

1. Вертов Д. Статті. Дневники. Замыслы / Д. Вертов. – М. : Искусство, 1966. – 320 с.
2. Довженко А. Собрание сочинений / А. П. Довженко. – М. : Искусство, 1969. – Т. 4 – 348 с.
3. Зайковский В. Клиповый монтаж как нарушение всех правил монтажа (соединяем несоединимое) [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://filmmaker.com.ua/vd/diz_clip.htm
4. Кияшко Ю. Темпоритмічна організація відеоряду в інформаційній програмі на телебаченні / Ю.П. Кияшко // Держава та регіони. Серія :

- соціальні комунікації. Науково-виробничий журнал. – Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2012. – № 1. – С. 61-65.
5. Кулешов Л. Первые киносъёмки / Л. Кулешов. – М. : Искусство, 1962. – 240 с.
  6. Кулешов Л. Собрание сочинений : в 3 т. / Л.В. Кулешов. – М. : Искусство, 1987. – Т. 1 : Теория. Критика. Педагогика / [редкол. : Р.Н. Юренев (отв. ред.) и др. ; сост. А.С. Хохлова, И.Л. Сосновский, Е.С. Хохлова]. – 448 с.
  7. Орлов А. Виртуальная реальность. Пространство экранных культур как среда обитания / А. Орлов. – М. : ГЕО, 1997. – 336 с.
  8. Пудовкин В. Время крупным планом. «Пролетарское кино» [Электронный ресурс] / В. Пудовкин. – 1932. – № 1. – Режим доступа : <http://www.kinocafe.ru/theory/?tid=9088>.
  9. Трауберг Л. Дэвид Уорк Гриффит / Л. Трауберг. – М. : Искусство, 1981. – 209 с.
  10. Ширман Р. Алхимия режиссуры / Р. Ширман. – К. : Телерадіокур'єр, 2008. – 448 с.
  11. Эйзенштейн С. Монтаж 1938 / С. М. Эйзенштейн. – М. : ВГИК, 1998. – 193 с.

Панасюк І. М. – студентка IV курсу
Луцького педагогічного коледжу

Науковий керівник:
старший викладач
Луцького педагогічного коледжу
Дзямуніч Н. І.

Пропаганда як компонент гібридної війни

Постановка проблеми. Перед українським суспільством на даному етапі розвитку гостро стоїть проблема гібридної війни. Ключову роль в інформаційному протистоянні відіграють ЗМІ, які дезінформують більшу частину населення, пропагуючи певну ідею, реалізуючи конкретні цілі.

Мета дослідження. Метою дослідження є з'ясування важливості пропаганди, як одного з компонентів гібридної війни; усвідомлення ролі ЗМІ та їх впливу на думки та переконання людей.

Результати дослідження. Гібридна війна – це прагнення однієї держави нав'язати іншій свою політичну волю шляхом комплексу заходів політичного, економічного, інформаційного характеру без оголошення війни відповідно до норм міжнародного права. [1]

Концепцію гуманітарної інтервенції вперше запропонував у 1999 році Генеральний секретар ООН Кофі Аннан, визначивши її як використання однією державою військової сили проти іншої, коли лідером публічно заявлена мета цієї військової акції – перешкодити порушенню прав людини державою, проти якої ця акція спрямована.

Журналіст Френк Хоффман дає таке визначення гібридній війні: «Певні дії ворога, який миттєво й злагоджено використовує складну комбінацію дозволеної зброї, партизанську війну, тероризм і злочинну поведінку на полі бою, щоб домогтися політичних цілей».[7] Гібридна війна має на меті знищення людей шляхом збройного конфлікту, за допомогою інформаційного впливу (пропаганди).

Український соціолог В. А. Полторак зазначає, що «пропаганда (у широкому сенсі слова) – особливий різновид соціальної діяльності, основною функцією якої виступає поширення знань, художніх цінностей та іншої інформації з метою формування певних поглядів, уявлень і емоційних станів людини, людей і через них – вплив на поведінку людей. Пропаганда (у вузькому сенсі слова) – діяльність щодо поширення ідеології і політики певних класів, соціальних груп, держави загалом». [3, 196]

Є два види пропаганди: позитивна (конструктивна, яка має на меті підтримувати гармонійний розвиток суспільства) та негативна (деструктивна, яка дає поштовх для розвитку соціальної ворожнечі).

Пропаганда під час гібридної війни деструктивно впливає на населення. Вона є поштовхом для розвитку вже наявного конфлікту (лише зміненого в формулюванні та масштабності), і є хорошою можливістю створення конкретного ідеалу та образу спільного ворога.

Зображення небезпечного впливу пропаганди ми можемо віднайти і в творах художньої літератури. Орвелл у своїй книзі «1984» змалював диктатуру, беззаперечну пропаганду культу однієї персони, яка не існує, – Старшого Брата. Основними гаслами партії є: «Війна – це мир, свобода – це рабство, незнання – це сила» [2, 15]. Можна трактувати ці слова як пропаганду ідей та переконань. «1984» – антиутопічний роман, у якому вдало зображено яскравий вияв дій та наслідків інформаційного «зомбування» населення.

У гібридній війні між Україною та Росією активну пропаганду ведуть зацікавлені особи – впливові політики та їх партії, які за власним бажанням або за чиеюсь вказівкою підтримують країну-агресора.

Пропаганда ідей Новоросії («ДНР» і «ЛНР»), безперспективності спротиву, нав'язування ідей «слов'янської єдності», «братерства» тощо – ось основна мета інформаційного аспекту в гібридній війні. У зоні АТО є доступ до радіо та друкованих видань, але вони є російсько-терористичними. [4]

Edelman PR Worldwide – американська компанія, яка проводить дослідження щодо довіри медіа, виявила, що лише 24 % опитаних в США і 28 % європейців зізналися, що довіряють медіа. Росіяни більше вірять ЗМІ: за словами Гражданкіна, 26 % вважають, що медіа «цілком заслуговують на довіру», а ще 45 % – «не цілком заслуговують». Ці дані говорять про високий рівень довіри до того, що пропагують медіа. [6]

На даний момент більшість з опитаних українців (87,1 %) дізнаються про перебіг бойових дій у зоні АТО з телебачення, 40,7 % – з інтернет-видань, 47,7 % – від рідних.[5] Підсумовуючи це, можна стверджувати, що особливо важливу роль в обробці інформації та формуванні уявлень про події відіграють ЗМІ, адже половина опитуваних довіряє тому, що їм вони повідомляють.

Висновки. У процесі дослідження встановлено, що пропаганда є важливим компонентом гібридної війни, яка спрямована на руйнування країни не зовнішніми, а внутрішніми чинниками. На більшість населення впливають різні види ЗМІ, які пропагують та нав'язують певні ідеї.

Джерела та література

1. Магда Є. В. Гібридна війна: вижити і перемогти / Є. В. Магда – Х.: Віват, 2015. – 304 с.
2. Орвелл Дж. 1984./ Дж. Орвелл. – Київ: Видавництво Жупанського, 2015 – 312 стор.
3. Полторак В.А. Социология общественного мнения : Учеб. пособие / В. А. Полторак – Киев-Днепропетровск : Центр «СОЦИОПОЛИС», 2000. – 264 с.
4. Світова гібридна війна: український фронт / за ред. В. П. Горбуліна. - К. : НІСД, 2017. – 496 с.
5. Як російська пропаганда впливає на суспільну думку в Україні [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/yak_rosiyska_propaganda_vplivae_na_suspilnu_dumku_v_ukraini_doslidzhennya/
6. Global PR Agencies of the Year(дослідження) [Електронний ресурс]. - режим доступу: <http://www.holmesreport.com/events-awards/agencies-of-the-year/>

7. Hoffman F. G. Conflict in the 21-st century. The rise of hybrid wars. Arlington: Potomac Institute for policy studies, 2007. – 72 p. <http://www.holmesreport.com/events-awards/agencies-of-the-year/2016-agencies-of-the-year/global-pr-agencies-of-the-year-2016/global>

Бицька М. В. – кандидат філологічних наук, викладач КТБП

СНУ імені Лесі Українки

Феденчук К. Б. – студентка I курсу

відділення торгівлі та фінансів

КТБП СНУ імені Лесі Українки

Комунікативна природа проблемної статті як газетного жанру

Постановка проблеми. Аналізуючи традиційну класифікацію жанрів журналістики на інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні, можна виділити складні та неоднозначні газетні жанри за своєю комунікативною природою. До таких жанрів належить проблемна стаття, яка поєднує в собі інформативність, аналітичність та художню критичність осмислення дійсності. Актуальність нашого дослідження зумовлена потребою детальнішого аналізу газетних жанрів з погляду їх інформативно-комунікативної функції.

Мета дослідження – розглянути комунікативну природу проблемної статті як складного газетного жанру.

Результати дослідження. Не усі аналітичні газетні статті можна вважати проблемними. Важко заперечити той факт, що в основі будь-якого статті лежить проблема, однак лише в проблемній статті знаходимо її критичне переосмислення, достатню доказову базу, позицію автора та його особисте бачення, аналіз та пропозиції вирішення актуальної проблеми. Отже, проблемна стаття демонструє всебічний аналіз проблеми, критичний розгляд та перспективи її вирішення, тобто «ставить під питання окремі норми, закріплені у суспільстві, аналізує, наскільки та чи інша норма відповідає вимогам часу, і якщо вона їм не відповідає, то рекомендує їх заміну»[5, 70].

Спосіб відображення дійсності (подача інформації), мовне оформлення повідомлення, модель представлення в тексті особи адресанта

та адресата, розгортання переходу дедуктивного методу оперування фактами в індуктивну аргументацію – все це створює комунікативне тло проблемної статті [1; 3].

Для проблемної статті характерне таке поєднання різних характеристик газетних жанрів, які формують її комунікативну природу:

1) об'єктом вивчення та обговорення є актуальна назріла проблема, розв'язання та висвітлення якої – основне завдання газетного жанру;

2) достатня інформативно-фактична база;

3) апостеріорний спосіб подачі інформації, тобто оперування попередніми даними, які висвітлюють та аналізують проблемне питання;

4) аналітико-критичне обговорення проблеми;

5) репрезентація тез та міні-тез аргументації;

6) чітка авторська позиція;

7) система пропозицій адресанта щодо вирішення проблеми;

8) газетне повідомлення розгортається за формулою: «дедукція (узагальнення відомостей та фактів) → індукція (аргументування окремих позицій проблеми)»;

9) помітний вплив уявної особи адресата на вибір та оформлення газетного жанру;

10) колоритний емоційний виклад інформації тощо [2; 4].

Висновки. Комунікативна природа жанру представлена, насамперед, через взаємодію адресанта і уявного адресата, виконання норм кооперативного спілкування, застосування стратегічно-тактичних ходів аргументації з метою досягнення комунікативної мети.

Отже, проблемна стаття – аналітико-критичний жанр журналістики, який передбачає розгляд, аналіз і прогнозування вирішення актуальної соціально-політичної проблеми суспільства, ймовірні наслідки її ігнорування та зволікання у вирішенні. Комунікативна природа жанру зумовлена складною побудовою статті, особливістю представлення особи автора та читача, способами досягнення мети повідомлення, прагненням досягти спільного бачення комунікантами проблеми. Детальніше висвітлення проблемної статті та її комунікативної природи стане завданням наших наступних досліджень.

Джерела та література

1. Кузнецова О. Аналітичні методи в журналістиці: Навч. посібн. / О. Кузнецова. – Львів, 2002. – С. 10–51.
2. Михайлин І. Л. Журналістика як всесвіт: Вибрані медіадослідження / І. Л. Михайлин. – Х.: Прапор, 2008. – С. 18–155.

3. Петренко С. В. Комунікативні стратегії проблемної статті як літературно-критичного жанру англомовного медійного дискурсу / С. В. Петренко // Вісник Харківського національного університету. – № 1155. – Х, 2015. – С. 137–140.
4. Шаповал Ю. Г. Національна журналістика: Наукові праці/ Ю.Г. Шаповал. – В 2-х т. – Том 2. – Львів, 2006.– С. 228–249, 408–429.
5. Голубев В. Проблемная статья в газете/ В. Голубев // Газетные жанры. – Изд. 2-е, переработ.– М: Политиздат, 1976. – С. 66–79.

Фізичне виховання, спорт та здоров'я людини

Лях Ю. Є. – доктор біологічних наук,
професор кафедри здоров'я людини
та фізичної реабілітації

СНУ імені Лесі Українки

Андрійчук О. В. – аспірант I року
навчання кафедри здоров'я та фізичної
реабілітації СНУ імені Лесі українки

Особливості фізичної терапії учасників АТО в реабілітаційному закладі

Постановка проблеми. Проблема реабілітації учасників АТО, а також цивільних осіб після перенесених травм, на сьогоднішній день стала дуже важливою, носить національний характер і має чітко виражену соціальну спрямованість. В зв'язку з військовими діями на Донбасі з'явилося дуже багато специфічних політравм, які в Україні до цього часу не зустрічались, а у реабілітологів не було досвіду роботи з такими пацієнтами. На жаль, в реабілітаційних закладах відсутні науково-практичні рекомендації по системній фізичній терапії таких пацієнтів, що суттєво знижує її ефективність, приводить до удорожчання лікування і недовіри до кваліфікації вітчизняних спеціалістів.

Мета дослідження. Проаналізувати медичну документацію пацієнтів медичного реабілітаційного закладу на предмет оцінки структури уражень і надати рекомендації по проведенню реабілітаційних впливів, зменшити число днів непрацездатності і інвалідності бійців АТО, повернути їх до активного життя.

Результати дослідження. Проаналізовано медичну документацію пацієнтів, які були на лікуванні в спеціалізованому реабілітаційному закладі. За 2016 р проліковано більше, ніж 1000 пацієнтів, які приймали участь в антитерористичній операції (АТО). Аналіз структури

захворювань контингенту пацієнтів показав, що для 35 пацієнтів характерні мінно – вибухові травми, у 193 – черепно – мозкова травма, 36 мають багатозламкові переломи кісток, 3 – осколкові поранення, у 4-х – наслідки контузії. Також у пацієнтів, які перебували у зоні АТО діагностуються різноманітні розлади здоров'я, наприклад, остеохондрози – 200 пацієнтів, ВСД – 62 пацієнта, ІХС – 72 пацієнта, гастрит – 30 пацієнтів, а також захворювання опорно – рухового апарату – 620, органів дихання – 150.

В 2016 р. лікувальна фізкультура набула важливого значення, як один із напрямків реабілітації учасників АТО. Для учасників АТО індивідуально розробляється комплекс вправ, занять на тренажерах відповідно до характеру поранення, травми. Аналіз ефективності реабілітаційних заходів учасників АТО показав, що у пацієнтів з мінно – вибуховими травмами, яким було призначено комплексне лікування (фізіотерапевтичні процедури, орбітрек, похила площина, гідро – банні процедури, дрібна моторика рук, ЛФК, профілактор Євмінова, вібромасаж, прогулянки, велотренажер, універсальна кабіна підвісної терапії), відмічається суттєве покращення стану здоров'я. Так у 77 % пацієнтів збільшилась амплітуда рухів, покращився сон та загальне самопочуття, зменшилось відчуття оніміння. У 73 % хворих із ЧМТ наступило загальне покращення, пройшли головокружіння, збільшився витяг хребта, стабілізувалось відчуття рухів. У 86 % пацієнтів із остеохондрозом покращилась амплітуда рухів, зменшились поперекові болі, покращилась постава. У пацієнтів із ІХС нормалізувався артеріальний тиск, а при ВСД – зникли розлади вестибулярного характеру. Звичайно, є і пацієнти у яких після реабілітаційних заходів і комплексу фізіотерапевтичних процедур покращення не відбулися. Це пацієнти із ЧМТ – 23,8 %, мінно – вибухові травми – 22.9 %, остеохондроз – 9 %, ВСД – 22,5 %, ІХС – 19.4%.

У зв'язку з цим, для фізичної терапії актуальною залишається проблема реабілітації і підвищення працездатності поранених і хворих.

Висновки.

1. Впровадити в практику роботи фізичних терапевтів положення доказової медицини.
2. Вивчити проявлення коморбідності з ціллю підвищення ефективності методів фізичної терапії.
3. Розробити алгоритм індивідуального вибору лікування кожному пацієнту на основі оцінки особливостей функціонального стану ВНС.

Джерела та література

1. Клапчук В. В., Дзяк Г. В., Муравов І. В. та інші. Лікувальна фізкультура і спортивна медицина. – К. Здоров'я.1995. – 312с.
2. Сокрут В. Н., Казаков В. Н., Поважная Е. С. и др. Медицинская реабилитация в спорте. Руководство для врачей и студентов / Под общ. ред. В. Н.Сокрут, В. Н. Казанова. – Д.: Каштан, 2011. – 620с.
3. Спортивная медицина: Учебник для студентов и врачей / Под общ. ред. В. Н. Сокрута, В.Н. Казакова.– Донецк: ОАО «УкрНТЭК», 2009. – 920с.
4. Улащик В. С., Лукомский И. В. Основы общей физиотерапии. – М, 2003. – 493с.
5. Фізичні фактори в медичній реабілітації: Підручник для студентів та лікарів / За заг.ред. В. М. Сокрута, В.М. Казакова. – Донецьк, 2008. – 576с.

Романюк О. В. – кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри здоров'я людини
та фізичної реабілітації
СНУ імені Лесі Українки

Банацька В. В. – студентка IV курсу
факультету фізичної культури, спорту та здоров'я
СНУ імені Лесі Українки

**Фізична підготовленість студенток вищого навчального
закладу в умовах сьогодення**

Постановка проблеми. Сьогодні чи не найгострішою проблемою сучасності є погіршення фізичної підготовленості та здоров'я нації. Умови сучасного життя сприяють зниженню рухової активності людини, яке особливо помітне й небезпечне в молодому віці. Характер навчання у вищому навчальному закладі (ВНЗ) ґрунтується на самоконтролі та свідомому ставленні до процесу навчання, що вимагає від студента різнобічного вдосконалення його особистості. Зниження рухової активності студентської молоді обумовлене збільшенням витрат часу на навчальну діяльність. Між тим, посиljena, науково обґрунтована рухова активність – запорука здорового способу життя й високого рівня фізичної підготовленості. Це актуально, якщо врахувати результати досліджень останніх років, котрі вказують на низьку фізичну підготовленість студентів, у чому важливу роль відіграють особливості їхнього режиму праці та відпочинку [4, 17; 5, 399].

Метою нашого дослідження було проаналізувати рівень фізичної підготовленості студентів вищого навчального закладу задля наступної корекції процесу фізичного виховання.

Результати дослідження. Аналізуючи рухову діяльність студентів, ми розглядаємо її в різноманітних за формою рухах, у яких тією чи іншою мірою, проявляються витривалість, швидкість, спритність, сила або комплекс цих якостей [56, 91]. Ефективність будь-якої рухової діяльності визначається рівнем фізичної підготовленості людини. Оцінку її розвитку науково обґрунтовано в державних документах: навчальних програмах вищих навчальних закладів, нормативах оцінки фізичної підготовленості населення України, Державних стандартах та Єдиній спортивній класифікації України.

В умовах оптимального рухового режиму організм отримує необхідний рівень фізичного навантаження, що сприяє покращенню фізичних якостей, рівень розвитку яких є яскравим критерієм ефективності впливу фізичних вправ на рівень фізичної підготовленості.

У наукових працях Круцевич Т. Ю. (2005), Бондара І. Р. (2000), Дрозда О. В. (1998) досліджено рівень розвитку окремих компонентів фізичної підготовленості та доведено низьку ефективність засобів фізичного виховання у ВНЗ [1, 14; 2, 11; 3, 134].

У своєму дослідженні для визначення рівня фізичної підготовленості обстежуваних ми використали загальноприйняті тести та норми оцінювання навчальної програми курсу «Фізичне виховання» у ВНЗ. Тестування включало оцінку таких фізичних якостей, як сила (згинання-розгинання рук в упорі лежачи, підйом у сід, підйом тулуба з положення лежачи на животі), швидкість (біг на дистанції 100 м) і витривалість (біг на дистанції 1000 м) із використанням контрольних тестів.

Показник тесту «Біг 100 м» у дівчат (n=44) відповідає оцінці «незадовільно» і свідчать про низький рівень розвитку швидкісних здібностей у цього контингенту осіб. Результати тесту «Біг 1000 м» дорівнюють нормативу оцінки «2».

Оцінюючи показники силових здібностей, особливо увагу звертали на їх прояв у силових тестах, оскільки останні вказують на розвиток у дівчат м'язової маси. Результати тестування силових здібностей студенток у тесті «Підйом у сід» також відповідають оцінці

«незадовільно». Найгіршими виявилися показники тесту «Підйом тулуба з положення лежачи на животі», які відповідають нормативу оцінки «1» та свідчать про недостатній розвиток м'язів спини в студенток. Дещо кращим виявився показник тесту «Згинання-розгинання рук в упорі лежачи на підлозі» в групі досліджуваних, який становить $15,7 \pm 0,9$ р. і відповідає нормативу оцінки «3».

Незадовільні показники фізичної підготовленості студенток ВНЗ, можливо, є наслідком низького рівня мотивації учасників тестування до систематичних занять фізичними вправами й свідчать про низький рівень рухової активності та фізичного стану дівчат. Саме тому, на наше переконання, навчальний процес із фізичного виховання потребує чіткої схеми організації занять відповідно до поставленої мети і завдань.

Висновки: Отримані результати проведеного педагогічного дослідження загалом доводять низький рівень фізичної підготовленості студенток ВНЗ та обумовлюють необхідність вдосконалення роботи в напрямку пошуку грамотного підходу та вибору навчальної програми з фізичного виховання.

Джерела та література

1. Боднар І. Р. Фізичне виховання студентів з низьким рівнем фізичної підготовленості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02. / І. Р. Боднар. – Луцьк, 2000. – 19 с.
2. Дрозд О. В. Фізичний стан студентської молоді західного регіону України та його корекція засобами фізичного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / О. В. Дрозд. – К., 1998. – 24 с.
3. Круцевич Т. Ю. Контроль в физическом воспитании детей, подростков и юношей / Т. Ю. Круцевич, М. И. Воробьев. – К. : Олимпийская литература, 2005. – 193 с.
4. Кузнєцова О. Т. Фізична і розумова працездатність студентів з низьким рівнем фізичної підготовленості : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук фіз. вих. і спорту : 24.00.02 / О. Т. Кузнєцова. – ЛДУФК, 2005. – 22 с.
5. Мозговий О. І. Сучасні підходи до підбору тестів для оцінки фізичної підготовленості студентів ВНЗ / О. І. Мозговий // Науково-педагогічні проблеми фізичної культури / фізична культура і спорт. – Серія 15 : наук. часоп. НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – № 13. – С. 397–400.

Яловик В. Т. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії фізичного виховання, фітнесу та рекреації СНУ імені Лесі Українки
Віннік В. О. – магістр факультету фізичної культури, спорту та здоров'я СНУ імені Лесі Українки

Історичні аспекти становлення і розвитку спортивного товариства «Динамо» на Волині

Постановка проблеми. Останнім часом все більше занепадають спортивні організації, від яких залежить популяризація фізичної культури серед народу, а від цього і його здоров'я, тому інтерес до історичних досліджень в галузі фізичної культури та спорту зростає. В цьому напрямку працювали М. О. Олійник, А. О. Кухтій, С. В. Нікітенко, Цьось А. В. Автори у своїх дослідженнях основну увагу приділяли організаційним аспектам, формам та видам спортивно-масової діяльності та соціально-культурному контексту. Спортивні товариства України «Спартак», «Колос», «Динамо» відіграють значну роль у розвитку спортивно-масової роботи. Спортивне товариство «Динамо» на Волині внесло значний вклад у розвиток спорту в Україні та даному регіоні. Історичний підхід дає змогу глибше зрозуміти роль спортивного товариства «Динамо» в розвитку спортивно-масової роботи на Волині. Таким чином, актуальність даного дослідження є актуальним.[3,5].

Мета дослідження. Розкрити передумови становлення і тенденції розвитку ФСТ «Динамо» на Волині.

Результати дослідження. Після опрацювання архівних даних, про передумови виникнення «Динамо», можна констатувати факти, що формально відбулося об'єднання спортивних гуртків під однією організацією. Започаткувалося це на Харківщині 31 жовтня 1924 р., де створювались перші спортивні секції при заводах та навчальних закладах [1,2].

Становлення товариства «Динамо» на Волині було дуже складним, оскільки це відбувалося в повоєнні часи, коли всі спортивні споруди були зруйновані. Наказом народного комісаріату внутрішніх справ УРСР за № 89 від 27 травня 1944 року почала діяльність Волинська обласна рада «Динамо».

Тож, її працівники, насамперед відновили стадіон «Динамо» (сьогодні – «Авангард»). На його території збудували стрілецький тир, городковий та волейбольний майданчики.

В 1957 році Волинська обласна рада «Динамо» підготувала першого майстра спорту на Волині, ним став співробітник ДАІ УМВС ст. лейтенант міліції Хітрук М.С.[4].

Тенденції розвитку спортивного товариства «Динамо» в роки незалежності України мають свої особливості: зокрема в 1992 р., у Луцьку було створено комплексну дитячо-юнацьку спортивну школу «Юний динамівець». Загалом у 90-ті роки в Динамо здійснювали підготовку спортсменів з олімпійських та не олімпійських видів спорту (табл 1) .

Таблиця 1

Розвиток видів спорту ФСТ «Динамо» у Волинській області

№	Олімпійські види	Неолімпійські види
1	Бокс	Пожежно-прикладний спорт
2	Важка атлетика	Веслування на човнах «Драконах»
3	Легка атлетика	Радіоспорт
4	Велоспорт	
5	Дзюдо	
6	Боротьба (греко-римська)	

У 2000-х роках спортсмени товариства виступали на українських, міжнародних змаганнях та Олімпійських іграх (з 2004р.) [6].

Волинські спортсмени представляли Україну на Олімпійських Іграх в Афінах, Пекіні, Лондоні та Ріо-де-Жанейро де показували чудові результати, це такі спортсмени як Олексій Мазикін, Федчук Андрій, Гордійчук Микола, Олена Цьось, Яна Беломоїна, Ірина Папезук, Віталій Шафар та Банзерук Іван.[7,8].

За останні роки ФСТ «Динамо» підготували велику кількість спортсменів зі спортивними званнями та розрядами (табл. 2).

Таблиця 2

Підготовка спортсменів ФСТ «Динамо» у Волинській області за період 2006-2015рр.

Олімпійські види спорту					
ЗМСУ	МСУМК	МСУ	КМС України	С-мени I-го розряду	С-мени масових розрядів
1	6	8	59	99	790
Неолімпійські види спорту					
ЗМСУ	МСУМК	МСУ	КМС України	С-мени I-го розряду	С-мени масових розрядів
1	1	8	20	66	596

Висновки. Отже, варто зазначити, що за роки свого функціонування ФСТ «Динамо» зробила вагомий внесок у розвитку спорту країни і Волині зокрема. Дослідивши діяльність ФСТ «Динамо» з моменту її заснування і до сьогодення можна стверджувати, що з року в рік зростає рівень підготовки спортсменів з олімпійських та неолімпійських видів спорту, збільшується кількість спортсменів, які входять до складу збірних команд України.

Джерела та література

1. 90-й річниці утворення фізкультурно-спортивного товариства «Динамо» України присвячується. Від древніх слов'ян до наших днів [Електронний ресурс] // <http://dynamo.ua>.
2. Волинська обласна організація ФСТ «Динамо» України [Електронний ресурс] // <http://dynamo.ua>.
3. Історіографічні аспекти фізкультурно-спортивного руху серед населення українського села в другій половині 1940-х –1991. рр. [Електронний ресурс] // <http://www.rusnauka.com>.
4. Історія [Електронний ресурс] // <http://dynamovolun.in.ua>.
5. Особливості і перспективи розвитку системи управління сферою фізичної культури і спорту [Електронний ресурс] // <http://sportbuk.com>.
6. Статистичні дані СТ «Динамо» / Луцький центральний архів. – 2002.
7. Статистичні дані СТ «Динамо» / Луцький центральний архів. – 2014.
8. Статистичні дані СТ «Динамо» / Луцький центральний архів. – 2015.

Грейда Н. Б. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини та фізичної реабілітації

СНУ імені Лесі Українки

Зуйко М. В., Трохимчук О. Ю. –

студентки I курсу факультету фізичної культури, спорту та здоров'я

СНУ імені Лесі Українки

Рухова активність дітей із синдромом Дауна

Постановка проблеми. Синдром Дауна (СД) – генетична аномалія, яку спричинює присутність додаткової хромосоми у 21 парі. Такі діти мають 47 хромосом у каріотипі замість звичних 46. Їм притаманна характерна зовнішність, підвищена можливість появи певних

захворювань, розумова відсталість, через яку має місце повільніший ніж у здорових дітей розумовий розвиток та гірша соціальна адаптація. Діти відстають у рості порівняно зі своїми однолітками. Вони пізно починають тримати голову, сидіти, ходити.

Розлад мови у дітей з синдромом Дауна чітко виражений. Вони знають мало слів і з ними розмовляти тяжко. Вони не можуть зосередитись, швидко втрачають інтерес до одноманітної роботи, заняття, гри, швидко втомлюються. Такі діти – візуали, 80% інформації сприймають очима. За статистикою ВООЗ, у світі з синдромом Дауна народжується кожне 700-е немовля. В Україні зараз проживає понад 10000 людей із синдромом Дауна. Ці люди потребують уваги від суспільства та комплексної реабілітації [1].

Мета дослідження: вивчити прояви синдрому Дауна у дітей та рекомендувати засоби рухової активності при даному захворюванні.

Результати дослідження. Лікування дітей із синдромом Дауна залежить від конкретних проявів хвороби. Вилікувати синдром Дауна неможливо. Але ступінь розвитку хворої дитини можна істотно підвищити за допомогою спеціальних методів навчання. Програми раннього інтенсивного втручання стають все більш доступними, і починати їх виконання треба якомога раніше.

Життєво необхідно, щоб батьки хворої дитини склали довготривалий план її навчання і підтримки. Оцінка здібностей мовлення може допомогти визначити сильні та слабкі сторони розвитку цих дітей. Вони розуміють майже все, що до них кажуть, проте виразити свої емоції не можуть. Саме тому, розробка індивідуальних методів мовної терапії може бути спрямована на конкретні помилки мовлення, чіткість мови та збільшення словникового запасу.

Особлива увага приділяється дієтотерапії та фізичним вправам через схильність до ожиріння. Постійно слід наголошувати на необхідності самообслуговування (особистій гігієні, одяганні і т.д.).

Фізичні вправи та ігри для дітей з СД необхідно підбирати з урахуванням їх рухових вмінь, особливостей психічного та фізичного розвитку. Рекомендується за основу рухової активності підбирати фізичні вправи, що забезпечують розвиток основних навичок: ходьба та біг, вправи на рівновагу та стрибки, вправи з м'ячем, іграшками та гімнастичним приладдям. Найбільш ефективною формою заняття — є гра, що дозволяє задовольнити потребу в русі. Вправи можуть мати сюжетний зміст, що дозволить розширювати уявлення дітей про

довкілля, збагачувати їх словниковий запас, закріплювати знання отримані на інших заняттях. Вправи можна виконувати без предметів і з предметами. Активні дії з предметами розвивають сприйняття та розрізнення кольорів, форми, величини, ваги й інших властивостей предметів [3].

Аеробні види рухової активності і вправи, що вимагають значних м'язових зусиль, необхідно адаптувати до можливостей дітей з СД та контролювати їх виконання. М'язова гіпотонія та гіпермобільність суглобів часто призводить до порушень постави та ортопедичних порушень. Поганий зір та слух у дітей з СД можуть вимагати від вчителя застосування адаптованого обладнання і методів навчання, типових для дітей з сенсорними порушеннями.

Усні вказівки бажано супроводжувати показом, фізичним спонуканням або виконанням вправ за допомогою вчителя. Вербальні вказівки повинні бути короткі, прості та означати конкретну дію – замість «будемо бігти» потрібно говорити «біжи», «йди» або «стрибай». Вивчаючи вправу, треба розбити її на невеликі елементи, що в подальшому стануть цілісною вправою. Діти з СД, як відомо, характеризуються коротким інтервалом часу концентрації уваги. Хороші результати з точки зору покращення уваги і участі в занятті дасть використання музики та імітації [2].

Фізична реабілітація при хворобі Дауна передбачає виховання психомоторних навичок, соціальну адаптацію, корекцію мовних функцій. У процесі навчання максимально використовується механічна пам'ять дітей, здатність до сприйняття того що оточує дитину, відносно збереження емоцій і здібність до наслідування.

Висновки. З метою підвищення ефективності тренувального процесу і враховуючи специфіку порушень опорно-рухового апарату дітей з СД рекомендовано використовувати такі засоби рухової активності: пальчикова гімнастика; спеціальні вправи; дихальні вправи; декламування віршованих рядків з руховим супроводом; вправи на релаксацію; ритмізовані мовленнєві вправи; використання пальців рук з акцентом на настільні ігри; вправи на утримання рівноваги тощо. Навчання повинно бути конкретним, при цьому потрібно виділяти найбільш важливі моменти завдання.

Джерела та література

1. Гузій О. В. Комплексна фізична реабілітація учнів 13–15 років з церебральним паралічем другої групи важкості захворювання : дис. ...

- канд. наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02 / Оксана Володимирівна Гузій. – Л., 2002. – 169 с.
2. Кобелев С. Ю. Фізична реабілітація осіб з нижньою параплегією внаслідок травми грудного та поперекового відділів хребта і спинного мозку в умовах стаціонару: автореф. дис... канд. наук з фіз. вих. і сп. / С. Ю. Кобелев. – Л., 2006. – 21 с.
  3. Харченко Л. Л. Теоретико-методичні аспекти застосування ігрового методу фізичного виховання у розвитку психомоторики розумово відсталих дітей молодшого шкільного віку: автореф. дис... канд. наук з фіз. вих. і сп. / Л. Л. Харченко. – К., 2004. – 25 с.

Черкашин Р. Є – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спортивно-масової та туристичної роботи СНУ імені Лесі Климець І. В. – студентка V курсу, факультет фізичної культури та здоров'я СНУ імені Лесі Українки

Розвиток швидкісно-силових якостей юних металюниць молота 15-17 років

Постановка проблеми. Проблема розвитку швидкісно-силових якостей у юних металюниць молота є досить актуальною і привертає постійну увагу фізіологів, педагогів, тренерів і спортсменів. На жаль, методика розвитку швидкісно-силових якостей молодих металюниць молота ще не достатньо відображена в науково-методичній літературі, в теорії і практиці легкоатлетичного спорту є деякі розбіжності в поглядах на питання змісту та методики тренування юних металюниць молота, тому у нашій роботі ми хотіли б доповнити методику розвитку швидкісно-силових якостей юних металюниць молота (15–17) років.

Мета дослідження. Підвищення рівня розвитку швидкісно-силових якостей підготовки юних металюниць молота 15–17 років підготовчому періоді.

Результати дослідження. Для виявлення методик, які застосовуються на практиці під час навчально-тренувального процесу металюниць молота, нами було проведено анкетування тренерів з легкоатлетичних метань.

Анкета складалася з 12 питань, які стосувалися техніки виконання метання молота, особливостей методики тренування та організації

навчально-тренувального процесу з юними метальницями молота у підготовчому періоді.

Думки тренерів були різними. При підготовці юних метальниць молота тренери одноголосно відповіли, що для успішного засвоєння металевих рухів та всебічного розвитку необхідно приділяти більше уваги вправам направленим на розвиток швидко-силових якостей, підвищення спеціальної фізичної підготовки, і більшість із них віддає перевагу що це треба робити на етапі спеціалізованої базової підготовки.

За допомогою аналізу науково-методичної літератури нами були розроблені комплекси вправ швидко-силової підготовки для розвитку швидко-силових якостей метальниць молота в підготовчому періоді на етапі спеціалізованої базової підготовки, які були розраховані на 8 тижнів. У тренуваннях був використаний груповий метод виконання вправ. Вправи виконувались серійно з чітко дозованим навантаженням.

На початку і після закінчення педагогічного експерименту було проведене тестування рівня розвитку швидко-силових якостей юних метальниць молота з метою визначення ефективності запропонованих мною комплексів вправ.

Враховуючи власний досвід у метанні молота та на основі опрацювання літературних джерел, для оцінки рівня швидко-силових якостей юних метальниць молота, був впроваджений комплекс тестів, який включав в себе 9 показників: біг на 30м з ходу, стрибок у довжину й потрійний стрибок з місця, метання молота з місця, метання молота з чотирьох поворотів, метання ядра 4 кг двома руками назад через голову, метання ядра 4 кг двома руками знизу вперед, ривок та присідання зі штангою на плечах.

Висновки. Проведене експериментальне дослідження, дозволяє зробити висновок про ефективність розроблених та запропонованих комплексів швидко-силових вправ метальниць молота, які були запропоновані нами у підготовчому періоді.

За результатами тестувань ми проаналізували динаміку змін результатів, виявили фактори, що впливають на ці зміни, з метою їх врахування в підборі засобів і методів з метою підвищення швидко-силової підготовленості юних метальниць молота 15-17 років.

Експериментальні дані отримані нами за весь час педагогічного експерименту свідчать про те, що в цілому комплекси вправ направлених на розвиток швидко-силових якостей юних метальниць

МОЛОТА мають позитивний вплив у досліджуваній нами групі, та можуть бути впроваджені у тренувальний процес юних спортсменок.

Джерела та література

1. Боген М. М. Навчання руховим діям. – М., Фізкультура і спорт, 1985. – С. 59–63.
2. Бойков В. В. Цілеспрямоване розвиток рухових здібностей людини.– М. : Фізкультура і спорт, 1987. – С. 1–15.
3. Верхошанский Ю. В. Програмування та організація тренувального процесу. – М. : Фізкультура і спорт, 1985. – 176 с.
4. Иванова Л.С. Вариативность в подготовке метателей. – М.: ФиС, 1987. – 110 с.

Вольчинський А. Я. – кандидат наук з фізичного виховання і спорту, доцент, завідувач кафедри здоров'я і фізичної культури СНУ імені Лесі Українки
Ковальчук Ю. О. – студентка V курсу педагогічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Сучасні підходи впровадження традицій народної фізичної культури у навчально-виховний процес дошкільних закладів

Постановка проблеми. Вивчення та аналіз найважливіших здобутків педагогічної та психологічної науки свідчить про те, що дошкільний період є найсприятливішим для вивчення національних традицій, звичаїв та народних ігор. Завдяки цьому дитина бере активну участь у проведенні зимових, весняних, літніх та осінніх свят. Важливе місце у змісті календарних свят і обрядів займають різноманітні рухливі ігри та забави. Це дає дітям змогу відчути справжню радість і звільнитися від психоемоційного навантаження [2].

Мета дослідження – обґрунтувати доцільність використання українських народних рухливих ігор у різних організаційних формах фізичного виховання дітей дошкільного віку.

Результати дослідження. Аналіз опрацьованих нами літературних джерел [1, 2, 3] дозволяє говорити про те, що проблема рухової активності дітей на етапі сьогодення набула особливої актуальності, оскільки «хвороби століття» стають звичними супутниками дитин-

ства. У багатьох дітей дошкільного віку спостерігаються: кволість, загальне пригнічення, перевтома, поганий сон, що призводить до функціональних порушень у нервовій системі та зниження працездатності. Тому так важливо усвідомити дорослими, зокрема батьками та вихователями, роль рухової активності у житті дітей. Якщо дитина вправна, спритна, рухлива, то це основа для її подальшого психофізичного розвитку. Тому пріоритет у вихованні та розвитку дитини належить руховій діяльності. М'язове голодування для дитини більш небезпечно, ніж кисневе, чи харчове, адже його важче розпізнати, а тим більше виправити порівняно із задоволенням потреби в повітрі та їжі. Від того, який фундамент закладено з перших років життя дитини, залежать якість і динаміка її особистісного зростання, життєві установки та світосприйняття [4].

Як уже зазначалося, вагоме місце у всьому багатстві засобів виховання дітей посідають українські народні ігри, які сприяють ефективному фізичному розвитку, а також створюють хороші передумови для повноцінної й активної трудової діяльності [1]. І. С. Кліш [3] зазначає, що фізичне виховання, як і виховання загалом, починається з перших днів життя дитини і виявляється через материнську опіку та догляд за немовлям. Для розвитку координації рук доцільно застосовувати народні рухливі потішки-вправи: «Ручки», «Сорока-ворона», «Сова», «Ладки». Для розвитку м'язів тулуба і ніг – «Потягушечки», «Дибки». У старшому дошкільному віці для фізичного розвитку дітей велике значення мають різноманітні ігри з ходьбою, бігом, зі стрибками та метанням. За допомогою яких діти опановують першими елементами грамотності, завчають вірші, скоромовки, лічилки. Окремі ігри («Класики», «Піжмурки», «Цурка») розвивають і математичні здібності [2].

Методика проведення українських народних ігор та розваг не складна. Вибір тієї чи іншої гри залежить від завдання, яке ставить вихователь на занятті, враховуючи при цьому рівень розвитку дітей, місце і час проведення заняття. Використання народних ігор під час занять із фізичного виховання та прогулянок позитивно впливає на серцево-судинну, дихальну та інші системи організму, збуджує апетит і сприяє міцному сну. Цінність рухливих ігор полягає також у тому, що вони сприяють розвитку у дітей таких важливих фізичних якостей, як швидкість, спритність, витривалість, сила. Наприклад, для

розвитку швидкості доцільно використовувати ігри «Хто перший», «Квач» та ін. Для розвитку спритності – «Прокоти м'яч у ворота», «Не зачепи брязкальце». Розвивати силу окремих м'язів рук, ніг і тулуба можна за допомогою ігор, які потребують короткочасного силового напруження: «Хто далі кине», «З купинки на купинку», «Ведмідь і бджоли». Ігри з більш інтенсивною руховою діяльністю, такі як «Рибалки і рибки», «Вудочка» сприяють розвитку витривалості.

Головна вимога до вихователя – це безпека дітей під час гри та проведення 5–6 ігор протягом дня, виключення можливості дитячого травматизму і нещасних випадків. Під час проведення ігор у приміщенні потрібно передбачити, щоб не було зайвих предметів. Від професійної майстерності вихователя, його ерудиції та культури значною мірою залежить успішне розв'язання складних завдань навчання і виховання дітей.

Висновки. Вивчення та аналіз найважливіших здобутків педагогічної і психологічної науки свідчить про те, що дошкільний період є найсприятливішим для вивчення дітьми національних традицій, звичаїв та народних ігор. Наукові розробки сучасних учених дають змогу вихователям удосконалювати різноманітні форми роботи з фізичного виховання для комплексного розв'язання завдань фізичного виховання дітей. Однією з таких форм є ігрова діяльність. Кожна рухлива гра тією чи іншою мірою впливає на виховання як фізичних, так і моральних якостей дитини.

Джерела та література

1. Богініч О. Фізичне виховання дошкільників засобами гри : навч.-метод. посіб. / О. Богініч. – К.: Шк. світ, 2007. – 120 с.
2. Вольчинський А. Я. Українські народні ігри в системі фізичного виховання дошкільнят : монографія / А. Я. Вольчинський, Н. О. Вольчинська. – Луцьк: Волин. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2009. – 148 с.
3. Кліш І. С. Традиційні форми і засоби фізичного виховання дітей дошкільного віку / І. С. Кліш // Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні. – Київ-Луцьк: Вежа, 1996. – С. 400–404.
4. Система фізичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл Польщі та України (XVI – початок XXI століття): порівняльний аналіз: монографія / Е. С. Вільчовський, Б. М. Шиян, А. В. Цьось, В. Р. Пасічник. – Луцьк : Вежа-Друк, 2016. – 240 с.

Томащук О. Г. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії фізичного виховання, фітнесу та рекреації
СНУ імені Лесі Українки

Купрійчук О. А. – студент V курсу факультету фізичної культури спорту та здоров'я
СНУ імені Лесі Українки

Формування мотивації до занять фізичною культурою і спортом у підлітків

Постановка проблеми. В останні роки на тлі інтенсифікації навчального процесу у ЗОШ спостерігається тенденція до зниження обсягу рухової активності школярів, що негативно позначається на показниках їхнього фізичного стану у зв'язку із чим особливої соціальної значущості набувають питання формування, збереження та зміцнення здоров'я учнівської молоді. У сучасних умовах одним з ефективних і доступних засобів профілактики захворюваності, підвищення розумової та фізичної працездатності, проведення дозвілля школярів є фізична культура і спорт.

Природна потреба дитини в руховій активності починає помітно знижуватися в середніх класах, а в старших класах все більша кількість школярів не бажає займатися фізичною культурою і спортом.

Істотну роль в оптимізації цієї ситуації відіграє підвищення мотивації до використання засобів фізичної культури в повсякденному житті, у тому числі до занять з фізичного виховання, як академічних, так і самостійних і вибір адекватних засобів компенсації дефіциту повсякденної рухової активності [1].

Проблема формування мотивації одна з важливіших умов успішності у досягненні результатів. Мотив – це внутрішня рушійна сила, що спонукає людину до дії. З проблемою мотивації людина стикається у повсякденному житті, хоча і не завжди розуміє це. Мотивація не тільки визначає поведінку, а й повною мірою обумовлює кінцевий результат діяльності [2; 3].

Як зазначає В. Д. Винник, складність вивчення мотивації і тим більше формування її, пояснюється перш за все тим, що на школяра діє одночасно комплекс мотивів, які не лише доповнюють один

одного, але й вступають в суперечності. Мотивація може проявлятися як стійке утворення особистості і як компонент діяльності [1].

Є. П. Ільїн серед мотивів занять спортом виділяє загальні і конкретні. До перших відносяться бажання дитини займатись будь-яким видом спорту або фізичними вправами, до других відносяться бажання займатись тільки улюбленим видом спорту. На його думку, мотиви можуть бути спрямовані на процес діяльності (потреба в руховій активності, отримання вражень від спортивної діяльності) і на результат (прагнення до самовдосконалення, самоствердження, самовираження) [3].

Тому дуже важливо вчасно сформувати у дітей потребу в систематичній фізичній активності. Найбільш сприятливим для цього вважається середній шкільний вік, оскільки в цьому віці відбуваються значні зміни у фізичному та психічному розвитку дитини, закладаються основи здоров'я, формуються майбутні звички, погляди на життя, інтереси, риси характеру.

Мета дослідження. Визначення мотивів до систематичних занять фізичною культурою і спортом учнів 12–14 років.

Результати дослідження. Нами проводилося анкетне опитування дітей 12-14 років ЗОШ №25 м. Луцька. Результати опитування школярів дали можливість визначити, як часто вони займаються фізичними вправами і спортом у вільний від навчання час.

Аналіз анкетування показав, що найбільша кількість дітей займається фізичною культурою і спортом 2–3 рази на тиждень – 45,7 %; рідко, тобто під час канікул – 39,3 %; часто (3–5 разів на тиждень) – 15 % учнів, до яких відносяться діти з високим і середнім рівнем фізичної підготовленості. Таким чином, аналіз результатів свідчить, що існує пряма залежність між рівнем фізичної підготовленості учнів і частотою їх занять фізичними вправами.

У наших дослідженнях визначалася мотивація школярів до занять фізичною культурою та спортом. Учням пропонувалося визначити п'ять головних мотивів, які, на їх погляд, можуть викликати потребу в систематичних заняттях фізичною культурою і спортом. Перші п'ять рангів у відповідях дітей були мотиви, що характеризують такі бажання: мати здоров'я, мати гарну фігуру, бути сильним, вміти постояти за себе, поліпшити настрій, самопочуття.

Серед причин, які перешкоджають школярам займатися фізичними вправами, найчастіше називають відсутність вільного часу (26,5 %),

що звичайно викликає сумнів у правдивості відповідей. Насамперед, це пов'язано з відсутністю мотивації до занять і тому діти шукають виправдання своєї пасивності. 14,6 % респондентів говорять про відсутність бажання займатися фізичною культурою і спортом. Крім того, 18,9 % школярів посилаються на те, що є більш цікаві справи, яким вони віддають перевагу.

Висновки. Підводячи підсумок, необхідно відзначити, що близько 60 % дітей не займаються фізичними вправами, так як не розуміють їх значення для організму людини. Тому необхідно формувати в учнів потребу в заняттях фізичними вправами, формувати інтерес і потребу в руховій активності, інакше вони виростуть з думкою про те, що фізична культура і спорт є другорядними несуттєвими аспектами життя, на які не варто витратити особистий час.

Джерела та література

1. Винник В. Д. Особливості формування інтересу та мотивації до занять фізичним вихованням / В. Д. Винник // Теорія та методика фізичного виховання. – 2010. – № 12 – С. 39–42.
2. Деделюк Н. А. Методичні рекомендації до вивчення дисципліни «Психологія спорту та здорового способу життя» / Н. А. Деделюк, О. Г. Томашук. – Луцьк : Вежа-Друк, 2017. – 80 с.
3. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы [Текст] / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2006. – 512 с

Грейда Н. Б. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри здоров'я людини та фізичної реабілітації

СНУ імені Лесі Українки

Лисюк А. В., Шапошнік К. С.,

Шевчук Т. С. – студентки I курсу

факультету фізичної культури, спорту та здоров'я СНУ імені Лесі Українки

Принципи застосування лікувальної фізичної культури та масажу для дітей грудного віку

Постановка проблеми. Грудний період триває від 29-го дня життя до 1 року. Основні процеси адаптації до самостійного життя вже завершені, сформовано механізм грудного вигодовування, налагод-

жується найбільш тісний контакт матері з дитиною, відбувається інтенсивний фізичний, психомоторний, інтелектуальний розвиток. У перший рік життя закладається фундамент, який в значній мірі визначає рівень фізичного розвитку та стану здоров'я в наступні вікові періоди. Від поведження дорослих з грудною дитиною певною мірою залежить її подальше здоров'я та фізичний стан.

Мета дослідження: визначити правила організації рухової активності та масажу для дітей грудного віку.

Результати дослідження. Рухи у дітей грудного віку формуються на основі безумовних (вроджених) рефлексів, які по мірі виникнення умовних рухових рефлексів згасають. Рефлекторні (неусвідомлені) рухи виникають у дитини до 3–4 місяців у відповідь на подразнення, і це використовують для рефлекторних вправ. З метою зміцнення і вдосконалення фізичного та психічного стану дитини до 1 року доцільно застосовувати масаж, рефлекторні, пасивні та активні вправи [1, 176].

Застосування рефлекторних вправ допомагає розвивати рухові навички. Застосовують рефлекторні вправи тільки тоді, коли ці рефлекси в дитини є. Рефлекс повзання виникає при положенні на животі і посилюється, якщо до підшов приставити долоню, від якої дитина відштовхується ногами. Хапальний рефлекс проявляється при натисканні на долоні; дитина у відповідь так сильно обхоплює пальці дорослого, який проводить заняття, що можна підняти малюка вгору. При проведенні з легким натисканням пальцем по навколо хребцевій лінії від тазу до шиї в положенні лежачи на боці виникає рефлекс розгинання тулуба [2, 13–16].

Доцільно призначати масаж з 2–3-тижневого віку і до 1,5 місяців. Рекомендують застосовувати тільки легке поглажування рук, ніг, грудей, живота, спини. Тривалість масажу – 5–7 хв. Під час занять дитину оголюють, для цього температура повітря в приміщенні повинна бути не нижче +22 °С.

Заняття зі здоровими дітьми можуть проводити щодня батьки, користуючись посібниками з масажу. З хворими дітьми заняття проводить масажист за показаннями, 2–3 рази на день з інтервалом 30–40 хв. за годину до годування або через годину після годування і навчає цьому батьків. Загальна тривалість заняття – від 6–8 до 10–15 хв. Під час процедури необхідно ласкаво розмовляти з малюком. Масаж слід проводити, застосовуючи тільки вагу кисті, легко і ніжно.

Не дозволяється масажувати дітям до 1 року область печінки (праве підребер'я), суглоби. Особлива обережність необхідна при масажі місць проекції нирок, селезінки. Заняття повинні приносити дитині радість, вона повинна сприймати їх як гру. Якщо дитина під час занять починає плакати, слід зменшити інтенсивність, заспокоїти її, показати яскраві іграшки.

Масаж згиначів повинен знижувати тонус м'язів, тому поглажування проводять повільно і поверхнево. Масаж розгиначів спрямований на підвищення їх тонусу, і прийом поглажування повинен бути більш енергійним і глибоким. На руках згиначі розташовані на її внутрішній поверхні, на нозі – на задній поверхні. При проведенні масажу слід враховувати стан тонусу м'язів. До повного зникнення підвищеного тонусу використовують тільки рефлекторні і пасивні вправи.

Пасивні вправи на амплітуді руху виконуються, щоб зберегти гнучкість і рухливість в суглобах, на яких вони виконуються. Важливо виконувати ці вправи, щоб уникнути деформації. Всі вправи слід виконувати декілька разів в день. Підходить час після купання дитини і під час кожного сповивання. Ці вправи слід виконувати повільно і рівномірно. Не потрібно тиснути на суглоб.

Вправи на суглоби виконуються тільки на один суглоб в один час. Однією рукою слід зафіксувати частину тіла вище суглоба, другою тримати нижче, щоб рухати цією частиною на всю амплітуду. З 4-місячного віку масаж і пасивні рухи можна доповнювати активними вправами при повзанні. При масажі можна застосовувати розтирання, розминання, поплескування [3].

У віці 5 місяців дитина може сидіти, тримаючись за щось руками, але через слабкість м'язів спини хребет згинається; за підтримки під пахви дитина може стояти прямо, утримувати півхвилини іграшки в руках. Піврічний малюк перевертається з живота на спину, сидить без підтримки, намагається повзати, хапає іграшки однією рукою. В 7 місяців дитина може підніматися на карачки, на коліна, повзати, сидіти з підтримкою під пахви, переступати. Потрібно пам'ятати, що треба заохочувати повзання, а не сидіння і стояння. У 8 місяців дитина сідає і з цього положення лягає, встає з допомогою, намагається ходити. У 9 місяців малюк намагається стояти без опори і, при підтримці, ходити за стільцем, може з положення стоячи сідати. У цьому віці дитина починає розуміти мову, і їй вже слід давати вказівки: «Візьми», «Сядь».

Висновки. Гармонійний фізичний, психологічний та інтелектуальний розвиток дитини передбачає використання масажу з урахуванням стану тонуусу м'язів та фізичної культури в поєднанні з загартовуванням.

Джерела та література

1. Дмитриев А. А. Физическая культура в специальном образовании: [учеб. пособ.] / А. А. Дмитриев. – М. : Изд. центр «Академия», 2002. – 176 с.
2. Козьявкін В. І. Система інтенсивної нейрофізіологічної реабілітації / В. І. Козьявкін // Український вісник психоневрології. – 2000. – Т. 8. – Вип. 2 (24). – С. 13–16.
3. Чудная Р. В. Адаптивное физическое воспитание: [учеб. пособ.] / Р. В. Чудная. – К. : Наукова думка, 2000. – 380 с.

Яловик В. Т. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії фізичного виховання, фітнесу та рекреації
СНУ імені Лесі Українки

Мирончук В. О. – магістр факультету фізичної культури та здоров'я
СНУ імені Лесі Українки

Аспекти розвитку спортивної ходьби на волині

Постановка проблеми. У теперішній час популярність ходьби як оздоровчого засобу можна охарактеризувати наступними цифрами і фактами: 53 мільйонів людей займаються в США, 40 % від усіх, хто займається оздоровчими фізичними вправами в Канаді; оздоровча ходьба популярна в Мексиці, Колумбії, практично у всіх країнах Європи, в Австралії, Новій Зеландії, Китаї та інших країнах Азії. Спортивна ходьба створює специфічні та матеріальні цінності фізичної культури, що відображаються в нагромадженні знань про фізичну природу людини. Сукупність матеріальних і специфічних цінностей складають історію фізичної культури народу, які виконують важливі соціальні функції і є складовою частиною національної культури.

У бурхливий час національного відродження вивчення розвитку спортивної ходьби на Волині набуває історичного значення. Скоро-

ходи Волині протягом десятиліть займають провідні місця в Україні, а найзнаменитіші захищають честь України на міжнародних змаганнях та Олімпійських іграх. Тому вивчення становлення та розвитку спортивної ходьби на Волині є актуальною [1,2].

Мета дослідження – виявити основні тенденції розвитку спортивної ходьби на Волині у визначених хронологічних рамках.

Результати дослідження. Вивчення архівних матеріалів показує, що розвиток спортивної ходьби на Волині проходив у чотири етапи.

Перший – (1947–1970рр), як показує дослідження характеризується як період перших змагань зі спортивної ходьби. У 1949 році в місті Луцьку проводяться змагання з легкої атлетики, а в міському сквері – нині парк імені Лесі Українки – перші змагання зі спортивної ходьби. Переможцем у ходьбі на 10 км стає Лісінській Юрій з часом 53 хв 11 с. У 1967 році вперше проводяться змагання зі спортивної ходьби на дистанції 20 км, а переможцем стає Грибещиков Борис. з результатом 1 год. 51 хв. [3,4]. Їхній почин продовжують Бицько З. та Довганюк В.

Як показує дослідження складним був другий етап (1972–1990 рр.). Це становлення і розвитку спортивної ходьби вищого класу. З приїздом у м. Луцьк Ярошенка Ю. Я. в 1974 р. відновлюються тренування зі спортивної ходьби. В цей період з'являються перші майстри спорту СРСР (Ялович В., Бугайчук В.).

На 1991–2000 рр. припадає третій етап становлення і розвитку системи підготовки спортсменів міжнародного класу. Троє спортсменів стають Майстрами спорту міжнародного класу (Калитка М., Дручик В., Пастерук І). Спортсмени з Волині вперше приймають участь у Кубках Світу зі спортивної ходьби та інших міжнародних змаганнях. Серед жінок у цей період спортсменами міжнародного класу стають Калитка С., Савчук В. Цей період політичної нестабільності і економічної кризи, проте спортсменам і тренерам удалося досягти певних успіхів на всеукраїнських та міжнародних змаганнях.

Четвертий етап – 2000–2017 роки підготовка спортсменів високого класу і учасників Олімпійських ігор: Савчук В.(Сідней), Боровська Н. (Пекін, Лондон, Ріо-де-Жанейро), Мирончук В., Банзерук І. (Ріо-де-Жанейро). На цьому етапі спортсмени Волині стають переможцями Кубку Європи у складі збірної команди України (Прокопук Надія,

Луцик Іван, 2001 рік). Значні успіхи спортсменів Волині припадають на останні роки. Зокрема, у 2014 р. Банзерук Іван стає срібним призером Кубка Світу зі спортивної ходьби на 50 км у складі збірної команди України, а в 2016 році срібним призером командного чемпіонату Світу зі спортивної ходьби. Банзерук Іван в 2015 році у складі збірної команди України стає чемпіоном Всесвітньої Універсіади. Команда Волинської області протягом останніх п'яти років виграє командний чемпіонат і кубок України зі спортивної ходьби.

Підготовку спортсменів здійснювали протягом зазначеного часу тренери: Лісинській Ю. Ю., Довганюк В. М., Ярошенко Ю. Я., Заслужені тренери України Борисюк С. Ю., Ялович В. Т., а також Калитка М. Ф., Борисюк В. І., Дручик В. Д.

У процесі дослідження нам вдалося виявити, що за цей період розвитку спортивної ходьби на Волині було підготовлено: 9 майстрів спорту України міжнародного класу, 30 майстрів спорту України, понад 50 кандидатів у майстри спорту України.

Висновки. В результаті вивчення розвитку спортивної ходьби на Волині виявлені закономірності та обґрунтовані етапи її становлення. Виявлені тенденції розвитку спортивної ходьби на Волині визначаються значними змінами соціально-економічних і політичних умов в Україні в останні роки.

Джерела та література

1. Радченко Л. Авангард і ар'єгард /Л. Радченко // Спортивна газета. – 1971. – № 45.
2. Рева Г. На приз олімпійського чемпіона / Г. Рева // Спортивна газета.– 1973. – № 135.
3. Статистичні дані СТ «Спартак» / Луцький центральний архів. – 1947–2012 рр.
4. Статистичні дані Обласної ДЮСШ / Луцький центральний архів. – 1990–2001 рр.
5. Ялович В. Т. Програма передолімпійського Чемпіонату України зі спортивної ходьби та турніру «Волинські скороходи» / В. Т. Ялович, В. В. Дорофєєв. – Луцьк, 1996. – 8 с.
6. Ялович В. Т. Програма змагань із спортивної ходьби «Луцька десятка» / В. Т. Ялович. – Луцьк, 2006. – 2016 роки.

Маляренко І. В. – кандидат фізичного виховання і спорту, доцент кафедри теорії та методики фізичного виховання Херсонського державного університету.
Ображей О. Є. – аспірантка факультету фізичного виховання та спорту СНУ імені Лесі Українки.

Особливості навчання плаванню дітей в умовах літнього оздоровчого табору

Постановка проблеми. Плавання – життєво-необхідна навичка, тому вміння плавати має велике значення в житті кожної людини. В Україні, як і раніше, існує суворая статистика щодо нещасних випадків на воді, що обумовлює проблему масового навчання дітей плаванню. Не слід вважати будівництво басейнів головним вирішенням проблеми, адже басейни не зможуть забезпечити все населення. З огляду на це, особливої уваги потребує організація навчання плаванню учнівської молоді у канікулярний період. Саме це завдання може бути успішно вирішено у діяльності літнього оздоровчого табору.

Реалізація потенціалу фізкультурно-оздоровчої діяльності літнього табору можливе лише на основі нагромадженого ним досвіду, наявності знань, цікавих ідей, умінь та навичок, що дозволяють знаходити та застосовувати новаторські форми і методи і тим самим удосконалювати підходи до навчання плаванню дітей.

Вивченням специфічної ролі дитячого табору як однієї з форм масового навчання плаванню, раціонального середовища фізичного виховання й розвитку молодого покоління займалися Н. Ж. Булгакова, А. Д. Вікулов, Т. І. Оскіна, Є. І. Коваленко та інші.

Враховуючи вище зазначене, порушена проблема має соціальну й педагогічну значущість, що обумовлює її актуальність.

Мета дослідження – розкрити особливості навчання плаванню дітей у літньому оздоровчому таборі.

Результати дослідження. Найголовніше у навчанні плаванню дітей - підібрати форми, які будуть ефективними та цікавими для них. Аналіз науково-методичної літератури показав, що найефективнішою формою роботи найчастіше вважають групові заняття. Вони допомагають розвивати у дітей почуття колективізму, взаємодопомоги, сти-

мулюють активність. Групові заняття завжди проходять емоційніше, ніж індивідуальні, сприяють більш швидкому засвоєнню навчального матеріалу [2, 3].

Навчання плаванню в різних умовах має свої специфічні особливості. Принциповими відмінностями навчання плаванню в літніх таборах є:

- нетрадиційний, вільний (необов'язковий) характер організації занять, який відрізняє їх від уроків, тренувань або змагань;
- інтегративність, що дозволяє поєднувати «непоєднувані» напрямки, наприклад, навчання плаванню і пізнавальну діяльність, спорт і творчість;
- рекреаційна діяльність, яка для дитини прийнятна і цікава;
- ігрова основа [1, 3].

Найбільш ефективними програмами фізкультурно-оздоровчої роботи в літньому таборі є ті, які сприяють набуттю дітьми нових навичок та спортивних досягнень. На основі аналізу науково-методичної літератури [1, 2, 4] та власного досвіду роботи тренером з плавання ми визначили основні напрями програм літніх оздоровчих таборів, які можуть застосовуватись при навчанні плаванню: інтелектуально-спортивний, спортивно-творчий, соціальний та сюжетно-рольовий.

Інтелектуально-спортивні програми характеризуються командною участю у випробуваннях, які складаються зі спортивного (в тому числі, вправи у воді) та інтелектуального етапів.

Спортивно-творчими програмами передбачається використання технології роботи секцій з плавання в умовах літнього оздоровчого табору.

До соціальних програм належать ті, що насамперед пов'язані з проблемами здорового способу життя, профілактики нещасних випадків на воді, надання першої медичної допомоги потопаючим.

Сюжетно-рольові програми сьогодні широко використовуються в педагогіці, що обумовлює можливість їх застосування при навчанні плаванню дітей у літніх оздоровчих таборах. Всі заходи даного напрямку реалізуються за допомогою ігрового методу, що сприятиме підвищенню емоційного фону та більш ефективному подоланню боязні води.

Висновки. Проведений аналіз науково-методичної літератури показав, що питання масового навчання плаванню дітей в літньому оздоровчому таборі на сьогоднішній день залишається актуальним.

Наявність різноманітних програм дозволяє обрати певні форми навчання плаванню дітей відповідно до вікових особливостей, а використання сюжетно-рольової складової розширить можливості даного процесу та сприятиме більш швидкому та ефективному отриманню цієї життєво-необхідної навички.

Джерела та література

1. Биковська О. В. Організація відпочинку та оздоровлення дітей: концепції, технології, досвід [Текст] / О. В. Биковська [та ін.]; заг. ред. О. В. Биковська [та ін.]; Державний ін-т проблем сім'ї та молоді. – К. : [б.в.], 2004. – 208 с.
2. Булгакова Н. Ж. Плавание в пионерском лагере : [учебно-методическое пособие] / Н. Ж. Булгакова. – М. : Физкультура и спорт, 1989. – 47 с.
3. Коваленко Є. І. Методика роботи в літньому оздоровчому таборі : [навч. посіб. для педагогів серед. закладів освіти та позашк. закладів, викладачів і студ. вузів I–II і III–IV рівнів акредитації] / Є. І. Коваленко [та ін.] ; Ін-т змісту і методів навчання. – К. : [б.в.], 1997.– 280 с.
4. Пенішкевич Д. І. Методика організації табірної зміни : [навч.-метод. посібник] / Д. І. Пенішкевич [и др.]; Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. – Чернівці : Рута, 2004. – 159 с.

Деделюк Н. А. – кандидат наук із фізичного виховання і спорту, доцент кафедри теорії фізичного виховання, фітнесу та рекреації СНУ імені Лесі Українки

Приходько М. М. – студент V курсу факультету фізичної культури, спорту та здоров'я СНУ імені Лесі Українки

Фізична підготовленість дошкільників м. Луцька

Постановка проблеми. Дошкільний вік – один із найбільш відповідальних періодів життя людини у формуванні фізичного здоров'я, що забезпечують його вдосконалення, зміцнення й збереження в майбутньому. Установлено що 40 % захворювань дорослих «закладаються» в дитячому віці, у 5–7 років, що чим ширший діапазон рухів дитини перед вступом до школи, тим міцніша база для успішного оволодіння складнішими рухами, розширення пристосувальних можливостей організму дітей на етапі початкового навчання в школі. (П.

Джуринський, О. Д. Дубогай) Відтак, дошкільне фізичне виховання повинно формувати міцне здоров'я дитини й забезпечувати фундамент фізичної культури майбутньої дорослої людини)[3].

Мета дослідження. Визначення фізичної підготовленості дітей дошкільного віку у дошкільних установах м. Луцька.

Результати дослідження. У результаті вивчення методичних особливостей процесу фізичного виховання і оздоровлення дітей в дошкільних установах № 37 і № 21 м. Луцька, обраних базовими для проведення дослідження, аналізувалися засоби форми фізичного виховання і оздоровлення. Цей аналіз дозволив розробити методичну спрямованість компонентів фізичного виховання дітей дошкільного віку, а саме: на основі програми «Впевнений старт» — дотриманні розпорядку дня; залученні дітей до щоденного виконання ранкової гімнастики та гімнастики після денного сну; проведенні щоденних занять з фізичної культури; організації рухливих, у тому числі спортивних ігор; виконанні фізичних вправ під час прогулянки та в малих формах активного відпочинку під час навчально-пізнавальної діяльності (фізкультхвилинки, фізкультпаузи); проведенні фізкультурних свят і розваг, командних змагань, днів здоров'я, прогулянок-походів (тривалість переходу в один бік – 20–25 хв)[2].

У процесі констатуючого експерименту вивчалися оздоровчі ефекти традиційної програми з фізичного виховання дітей дошкільного віку. Рухову підготовленість дошкільняти оцінюють, зіставляючи його індивідуальні (якісні й кількісні) показники у виконанні основних рухів із середніми віковими нормами (стандартами), наведеними у відповідних таблицях.

Оцінюють рухову підготовленість дитини за такими тестами: біг на швидкість на дистанцію 10 м, та 20м (середній та старший дошкільний вік), стрибок у довжину з місця, метання малих або тенісних м'ячів (маса 40 г) на дальність правою та лівою рукою.

Кожний з указаних тестів оцінюють у балах (5, 3, 2). Після тестування бали, які дитина одержала, підсумовують і ділять на кількість тестів. Якщо дитина одержує оцінку в межах від 4 до 5 балів – її рухова підготовленість добра, від 3 до 4 балів – задовільна й нижча, 3 і менше балів - недостатня (незадовільна).

Після проведеного обстеження фізичної підготовленості дітей у дошкільних закладах № 37 і № 21 м. Луцька виявлено, що у бігу на 10 метрів більшість дітей молодшого дошкільного віку досягли

середнього рівня (66,7 %). У стрибках в довжину з місця 70,4 % дітей показало середній результат, а 29,6 % дітей показало низький рівень результатів. А в метанні тенісного м'яча кількість дітей із середнім рівнем показників зріс до 96,3 %.

Діти середнього дошкільного віку у бігу на дистанцію 10 метрів середнього показника значень досягло 62,5 % дітей, а на низькому рівні залишилось 37,5 % дітей. У бігові на дистанцію 20 метрів високого рівня показників досягло 45,8 % дітей, середнього рівня показників досягло 54,2 % дітей. У стрибках в довжину з місця і метання тенісного м'яча середнього значення досягло 100% дітей.

Дошкільники старшої групи у бігові на дистанцію 10 метрів 100 % дітей досягли низького рівня розвитку. У бігові на дистанцію 20 метрів 76,2 % дітей досягли середнього розвитку, а 23,8% дітей досягли низького рівня розвитку. У стрибках у довжину з місця високого рівня розвитку досягли 4,8 % дітей, а середнього – 95,2 %. У стрибках у довжину з розбігу середніх показників досягло 4,8 % дітей, а низького – 95,2 %. У метанні тенісного м'яча на дальність 57,1 % дітей показали середній результат, а 42,9 % – низький.

Отже у результаті дослідження виявлено достатній рівень фізичної підготовки дошкільників обох освітніх закладів.

Висновки. Дошкільний вік – це період, коли відбуваються найбільш інтенсивні процеси росту і розвитку організму, формування особистості дитини. Саме в цьому віці закладаються основи майбутнього стану здоров'я, фізичної підготовленості, розумової діяльності людини.

Вивчення особливостей фізичного розвитку та фізичної підготовленості дітей дошкільного віку дозволило уточнити ряд положень необхідності застосування комплексної програми фізичного виховання дошкільників, з метою гармонійного розвитку та психологічного формування особистості, що є необхідним компонентом підготовки дитини до навчання у школі.

Джерела та література

1. Вільчковський Е.С. Теорія і методика фізичного виховання дітей дошкільного віку: Навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. Та доп. /Е.С. Вільчковський, О. І. Курок – Суми: ВТД «Університетська книга», 2008. – 428с.
2. Програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» / О. О. Андрієтті, О. П. Голубович, О. П. Долинна, Т. В. Дяченко, Т. С. Ільченко, Г. Є. Іванова, Г. М. Лисенко, Т. В. Панасюк, Г. В. Петрова, Т. О.

Піроженко, Н. М. Романко, Н. А. Случинська, Н. І. Трикоз. – Тернопіль: Мандрівець, 2013. – 104с.

3. Методичні рекомендації Міністерства освіти і науки України (Додаток до листа від 16.08.2010 №1/9-563) // Дошкільне виховання. – 2010. – №9. – С. 9–14.

Рода О. Б. – кандидат наук з фізичного виховання та спорту, старший викладач кафедри теорії фізичного виховання, фітнесу та рекреації
СНУ імені Лесі Українки
Зелінський О. О. – студент V курсу факультету фізичної культури, спорту та здоров'я СНУ імені Лесі Українки

Фізична культура у структурі мотиваційно-ціннісних орієнтацій старшокласників

Постановка проблеми. Наявність спектра різних форм фізичного виховання, як обов'язкових, так і не обов'язкових, недостатньо для вирішення проблеми підвищення фізичної активності дітей [2]. До структури мотивів входять фізіологічні потреби, потреби самоповаги, потреби в безпеці, потреби у соціальному спілкуванні, потреби самоактуалізації [3]. Всі перераховані мотиви у різних їх поєднаннях можуть знаходитися і в основі фізкультурно-спортивної діяльності особистості [1, 3]. Для кожної дитини фізична активність має стати тою необхідністю, яка спонукає її до розвитку і самореалізації.

Мета дослідження – виявити мотиви до занять фізичною культурою і спортом учнів старшого шкільного віку.

Результати дослідження. Респондентам було запропоновано із переліку мотивів виділити ті, під впливом яких вони почали займатися фізкультурою і спортом, або які є найбільш вагомими у їх залученні до фізкультурно-спортивної діяльності (табл.1). Найбільше на залучення юнаків і дівчата всіх вікових періодів до відвідування занять фізкультурою і спортом впливає можливість весело провести час (17,4–20,5 %). Не менш важливими мотивами стало виховування характеру, волі та мужності (12,4–14,2 %), можливість досягнути ви-

соких спортивних висот (9,4–12,9 %) та здатність сприяти підвищенню розумової працездатності (8,1–12,0 %). Разом з тим, спостерігається стійка тенденція до зростання з віком важливості одних мотивів і спадання важливості інших.

Слід відмітити, що респонденти відмітили важливість інших мотивів, які не ввійшли в запропонований перелік, і з віком частка важливості цих мотивів зростає найбільшими темпами. В той же час, з віком спадає важливість наступних мотивів: весело та цікаво провести час, реалізувати високі спортивні можливості, покращити дисципліну і самоорганізацію, виховувати характер, волю і мужність.

Таблиця 1

Мотиви, що впливають на залучення учнів до систематичних занять фізичною культурою і спортом, %

Мотиви	Вік			
	15 р.	16 р.	17 р.	18 р.
Досягти високих спортивних досягнень	12,9	11,3	10,7	9,4
Бажання бути здоровим, сильним	6,3	7,1	7,5	7,9
Виховати характер, волю, мужність	14,2	13,7	14,0	12,4
Сприяти підвищенню розумової працездатності	8,1	9,4	9,9	12,0
Національно-патріотична спрямованість	9,3	9,0	8,9	9,0
Поліпшити дисципліну і самоорганізацію	3,1	2,7	2,1	2,2
Військово-патріотична спрямованість	8,6	9,2	8,0	8,1
Виховати високі морально-етичні норми	4,2	3,1	4,1	4,2
Бажання досягти переваги над іншими	8,1	8,2	8,2	9,3
Весело провести час	20,5	19,1	18,2	17,4
Інші	1,5	4,1	5,6	8,1

Крім того, немає чіткої тенденції до зростання чи спадання важливості таких мотивів як: виховувати морально-етичні норми, бажання бути здоровим і сильним, національно-патріотичне та військово-патріотичне виховання.

За допомогою анкетування виявлено ряд факторів, які слугують поліпшенню психофізіологічного стану школярів і сприяють як підвищенню їх фізкультурно-спортивної активності, так і реалізації відповідних інтересів. Що стосується факторів соціально-особистого мікроклімату, то в порядку зменшення вони розподілилися в такій послідовності: важливість присутності в спортивному залі (на стадіоні) людини, якій симпатизуєте; нагода спілкуватися з відомими

людьми; можливість мати широкі зв'язки з діловими людьми міста (району); здатність після закінчення школи зробити швидше кар'єру, вступити до престижного вищого навчального закладу. Натомість психогенні фактори (фізична втома, хвилювання, тощо) й фактори загального самопочуття, як виявилось, є другорядними, і ніхто з опитаних практично не бере їх до уваги, нехтуючи ними. Школярів перш за все приваблює потенціал покращити будову тіла та підвищити рівень фізичної підготовленості. Різниця між хлопцями і дівчатами полягає в тому, що хлопці надають перевагу фізичній підготовці, а дівчата – зовнішності. Іншим мотивом, що спонукає учнів до фізкультурно-спортивної діяльності, є можливість розширити коло своїх знайомих.

Висновки. Отже, отримані результати засвідчують, що: по-перше, молодь приваблюють заняття, які викликають емоційне задоволення, сприяють вихованню волевих якостей і передбачають можливість фізичного удосконалення; і по-друге, з віком відбувається якісна переоцінка життєвих цінностей і орієнтирів – від бажання повеселитися, продемонструвати спортивні досягнення – до бажання підвищити розумову працездатність, зміцнити здоров'я. Тому, для залучення старшокласників до занять фізичними вправами необхідно використовувати такі організаційні форми та методи фізичного виховання, які б враховували вікові особливості та забезпечували реалізацію саме цих інтересів молоді.

Джерела та література

1. Лисяк В. М. Формування інтересу до занять фізичною культурою та спортом у школярів 6–11 класів : дис... канд. наук з фіз. вих. та спорту / Лисяк Валентина Миколаївна; 24.00.02: Харківська держ. академія фізичної культури. – Х., 2006. – 211 с.
2. Оптимізація фізичного виховання дитини у вітчизняній системі освіти : монографія / Е. С. Вільчковський, Н. Ф. Денисенко, А. В. Цьось та ін. – Запоріжжя : ЗОШПО, 2010. – 250 с.
3. Цьось А. Рухова активність у мотиваційно-ціннісних орієнтаціях студентів / А. Цьось, А. Шевчук, О. Касарда // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : зб. наук. пр. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2014. – № 4 (28). – С. 83–87.

Добринський В. С. – кандидат наук
з фізичного виховання та спорту,
доцент кафедри спортивно-масової
та туристичної роботи

СНУ імені Лесі Українки

Собчук І. В. – студентка V курсу
факультету фізичної культури спорту
та здоров'я СНУ імені Лесі Українки

Порівняльна характеристика рівня фізичних якостей волейболісток різної кваліфікації

Постановка проблеми. Для вирішення завдань оптимального керування підготовкою спортивних резервів необхідно систематично оцінювати зміни функціонального стану, рівень підготовленості, відповідність тренувальних навантажень адаптаційним можливостям спортсменок протягом усього періоду підготовки.

Враховуючи те, що такі фізичні якості як швидкість, вибухова сила, координація є одними з тих, що лімітують становлення спортивної майстерності волейболісток, актуальності набуває питання щодо отримання даних про рівень підготовленості цих якостей відповідно до кваліфікації гравців та етапу багаторічної підготовки.

Аналіз спеціальної літератури дозволяє ствердити, що необхідно проводити дослідження з виявлення показників фізичної підготовленості, на базі яких можливо здійснювати контроль та проводити корекцію тренувального процесу у відповідності з принципами домірності розвитку фізичних якостей та спрямованості до найвищих досягнень, що й підштовхнуло до проведення даного дослідження.

Мета дослідження: виявити параметри розвитку фізичних якостей у волейболісток з кваліфікацією від II спортивного розряду до майстра спорту.

Результати дослідження.

1. Визначення рівня розвитку швидко-силових якостей

Порівнюючи результати швидко-силових здібностей волейболісток, які ми визначали за допомогою стрибка вгору з місця, ми встановили, що найвищі показники у майстрів спорту.

2. Визначення швидкісних якостей

Результати дослідження свідчать, що найвищими здібностями стартової швидкості володіють спортсменки дублюючого складу.

**Показники рівня рухових здібностей волейболісток
різної кваліфікації**

№ з.п.	Тести	Основний склад	Дублюючий склад	Юнацька команда
1	Стрибок угору з місця, см	39±2	27±3	20±3
2	Біг 10 м з високого старту, с	2,4±0	2,3±0,1	2,8±0,1
3	Гарвардський степ-тест	86±3	73±6	67±6
4	Гнучкість (Рухомість у плечовому суглобі).	16,3±0,7	15,0±0,9	12,9±1,1
5	Удар по м'ячу ведучою рукою, м	31±2	22±1	16±1
6	Удар по м'ячу у 50 % сили (± від середини), м	0,50±0,7	0,75±2,0	-1,08±0,9
7	«Ялінка», с	26,1±0,3	25,9±0,2	29,0±0,4
8	Стрибки через скакалку, раз/хв	170±5	172±5	159±4

3. Контроль спеціальних швидкісно-силових якостей волейболісток

Порівнявши отримані результати, можна стверджувати, що сила удару протягом періоду підготовки від III спортивного розряду до МС збільшилась вдвічі. Тобто, можна констатувати, що чим вищий рівень спортивної майстерності, тим більша динаміка швидкісно-силових якостей волейболісток.

4. Динаміка гнучкості

Результати дослідження показують, що найкращою гнучкістю володіють волейболістки основного складу. Це свідчить про те, що збільшення рухомості в суглобах у волейболістів і амплітуда рухів зв'язані з розвитком гнучкості.

5. Динаміка витривалості волейболісток у процесі підготовки

Досліджуючи рівні розвитку загальної витривалості та якості відновних процесів ми вияснили, що найвищими показниками володіють волейболістки основного складу.

Тобто, можна констатувати, що за період підготовки, який проходять волейболістки до кваліфікації МС у них іде рівномірний розвиток фізичної працездатності.

Висновки.

1. З ростом рівня спортивної кваліфікації у волейболісток покращуються силові якості, фізична працездатність, вибухова сила,

силова витривалість та здатність до точності дозування зусиль при виконанні нападаючого удару і знижуються швидкісні здібності та гнучкість.

2. Проведені дослідження свідчать про необхідність різнобічної фізичної підготовленості волейболісток від III спортивного розряду до майстра спорту на всіх етапах багаторічної підготовки.

3. Виявлення параметрів розвитку фізичних якостей у волейболісток з кваліфікацією від III спортивного розряду до майстра спорту дасть змогу створити моделі фізичної підготовленості волейболісток відповідно до кваліфікації гравців та етапу багаторічної підготовки.

Джерела та література

1. Ковцун В. І. Розвиток та контроль спеціальної витривалості у юних волейболістів: Автореф. дис. ... канд. наук з фізичного виховання і спорту / В. І. Ковцун. – Львів, 2001. – 19 с.
2. Кудряшов Е. В. Контроль за уровнем развития быстроты и скоростно-силовых качеств у волейболисток различной квалификации / Е. В. Кудряшов // Физическое воспитание студентов творческих специальностей: Сб. науч. тр. / Под ред. С. С. Ермакова. – Харьков, 2002. – № 5. – С. 27–31.
3. Платонов В. М. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте: Общая теория и её практическое продолжение / В. М. Платонов. – К. : Олимпийская литература, 2004. – 808 с.

Романюк О. В. – кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри здоров'я людини та фізичної реабілітації
СНУ імені Лесі Українки

Тищенко А. В. – студентка IV курсу факультету фізичної культури, спорту та здоров'я СНУ імені Лесі Українки

Оцінка фізичного стану студенток вищого навчального закладу

Постановка проблеми. В умовах оптимального рухового режиму організм отримує необхідний рівень фізичного навантаження, що сприяє покращенню фізичної працездатності, морфофункціональних характеристик, рівень розвитку яких є яскравим критерієм ефективності впливу фізичних вправ на стан рухових якостей. Розвиток останніх –

успішна передумова досягнення максимального оздоровчого й стимуляційного ефектів у процесі занять із фізичного виховання. Крім того, літературний аналіз доводить низьку фізичну працездатність і підготовленість більшості студентів ВНЗ. Детальне вивчення особливості їхнього морфофункціонального розвитку дасть підстави висловити міркування щодо необхідного цілеспрямованого впливу засобів фізичного виховання на ці параметри. Тому питання вивчення показників фізичного стану студенток на сьогодні потребує подальшого детального опрацювання [5, 107].

Саме тому, **метою** нашого дослідження було вивчення особливостей фізичного стану організму студенток задля наступного визначення шляхів оптимізації процесу фізичного виховання.

Результати дослідження. Фізичний аспект стану здоров'я людини найбільш повно характеризується поняттям «фізичний стан», тому, на наше переконання, доцільно застосовувати саме цей термін, оцінюючи фізичний розвиток студенток ВНЗ.

Вітчизняних та закордонні вчені обрали предметом дослідження фізичний стан людей різних вікових і соціальних груп (Г. Л. Апанасенко, 1988; О. В. Дрозд, 1999 та ін.). У значній кількості робіт розкрито питання вивчення фізичного стану студентів як важливого критерію їхньої професійної підготовки (О. Е. Коломійцева, 2006; Р. Т. Раєвський, 2010 та ін.), а також визначено залежність здоров'я студентів від рівня їхнього фізичного стану (Г. Л. Апанасенко, 1998 й ін.) [1, 30; 2, 19; 3, 23; 4, 98].

О. В. Дрозд (1988) розглядає «фізичний стан» як сукупність взаємопов'язаних ознак (фізичного розвитку, фізичної підготовленості, фізичної працездатності та функціонального стану органів і систем) [2, 20].

Фізичний стан людини – це комплексне поняття, що включає низку показників, вивчення яких дає змогу оптимізувати процес рухової активності відповідно до рівня фізичного розвитку, підготовленості та функціонального стану органів і систем організму людини.

Особливо важливий процес вивчення фізичного стану студентів, адже ретельний аналіз результатів дослідження дасть змогу чітко визначити найбільш ефективну методику та схему організації процесу фізичного виховання, яка сприятиме їхньому фізичному розвитку.

Оцінка рівня фізичного стану студенток (n=34) може бути використана як яскравий критерій оздоровчої ефективності фізичних вправ, особливо в умовах зростання рівня захворюваності студент-

ської молоді й збільшення кількості студентів спеціальних навчальних відділень.

Провівши обстеження за показниками плечового індексу, ми впевнено можемо стверджувати про сутулість у студенток дослідної групи ($89,6 \pm 0,7$). Показники статичної витривалості м'язів черевного преса становлять $32,1 \pm 0,9$ р. та перебувають у межах норми, що свідчить про задовільний рівень силової витривалості м'язів передньої частини тулуба. Однак результат тесту на визначення сили м'язів спини дорівнює всього $103,4 \pm 4,7$ с, при цьому показник «норми» перебуває в межах 120–240 с. Це свідчить про недостатній розвиток м'язів, які забезпечують утримання хребта в анатомічно правильному положенні.

Вивчення в студенток ЧСС у стані спокою вказує на його підвищені показники в групі досліджуваних та, відповідно, низькі адаптаційні можливості організму студенток ($89,11 \pm 0,7$ уд·хв⁻¹). Оцінюючи показники САТ і ДАТ, варто відзначити, що вони відповідають значенню «норма», проте рівень пульсового артеріального тиску дещо вищий і такий, що не відповідає допустимим величинам ($48,1 \pm 1,9$ мм рт. ст.).

Фізіологічне тестування передбачало визначення фізичної працездатності з використанням проби Руф'є. Отриманий показник індексу Руф'є свідчить про задовільний рівень фізичної працездатності студенток ($12,4 \pm 0,8$ бала).

Висновки. Отримані результати проведеного дослідження свідчать про низький рівень фізичної стану студенток ВНЗ. Частково це можна пов'язати з наявними порушеннями у стані здоров'я, однак часто низькі показники за оцінкою фізичного стану – це наслідок недостатньої рухової активності.

Джерела та література:

1. Апанасенко Г. Л. Физическое здоровье и максимальная аэробная работоспособность индивида / Г. Л. Апанасенко, Р. Г. Науменко // Теория и практика физической культуры. – 1988. – № 4. – С. 29–31.
2. Дрозд О. В. Фізичний стан студентської молоді західного регіону України та його корекція засобами фізичного виховання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук / О. В. Дрозд. – К., 1998. – 24 с.
3. Коломійцева О. Е. Оптимізація професійно-прикладної фізичної підготовки студентів середніх гуманітарних училищ : дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. вих. і спорту : 24.00.02 / О. Е. Коломійцеві. – Х., 2006. – 227 с.

4. Раєвський Р. Т. Професійно-прикладна фізична підготовка студентів вищих навчальних закладів : навч.-метод. посіб. / Р. Т. Раєвський, С. М. Канішевський. – Одеса : Наука і техніка, 2010. – 380 с.
5. Ріпак М. Вплив способу життя студентів вищих навчальних закладів на стан їхнього здоров'я / М. Ріпак, І. Ріпак, О. Сидорко, В. Грибовський // Молода спортивна наука України : зб. наук. пр. з галузі фіз. виховання, спорту і здоров'я людини. – Львів, 2012. – Вип. 16, т. 4. – С. 106–110.

Яловик В. Т. – кандидат педагогічних наук наук, доцент кафедри «теорія фізичного виховання, фітнесу та рекреації» СНУ імені Лесі Українки

Філюк С. С. – студент Інституту фізичної культури, спорту та здоров'я СНУ імені Лесі Українки

Тренування витривалості у спортсменів з використанням моніторингу частоти серцевих скорочень

Постановка проблеми. Підвищення ефективності процесу підготовки спортсменів у сучасних умовах обумовлено тим, які засоби і методи контролю використовує тренер, як засіб управління, що дозволяє здійснювати зворотні зв'язки між тренером і спортсменом, і на основі цього підвищувати фізичну підготовленість легкоатлетів.

Все це обумовлює необхідність більш детально вивчити і провести наукові дослідження, котрі передбачували би особливості методики і організації роботи з спортсменами проведення моніторингу ЧСС і на основі його здійснювати управління тренувальним процесом. Тому ми у своїй роботі зробили спробу висвітлити деякі особливості використання спеціальної методики тренування, основу на частоті серцевих скорочень.

Мета дослідження: вивчення, аналіз та експериментальне обґрунтування тренування витривалості у спортсменів на основі моніторингу серцевого ритму.

Результати дослідження. Показники ЧСС залежать від таких трьох основних чинників: фізіологічних особливостей кожного зі спортсменів; індивідуального рівня підготовки; характеру та інтенсивності навантажень під час тренувань.

Саме ці фактори істотно впливають на показники, які ми визначаємо протягом даного експерименту.

За допомогою безперервної реєстрації ЧСС можна об'єктивно проаналізувати тренування спортсмена і визначити наскільки спортсмен виконав тренувальне завдання. На основі цього аналізу можна виправити помилки в тренувальному процесі якщо вони є. Вимірюючи ЧСС, спортсмен наприкінці може зробити висновки і сформулювати план подальших тренувань.

Також слід зазначити, що показники ЧСС залежать не лише від індивідуальних особливостей спортсмена, а й від тренувальних навантажень, які він виконує, а також від того, на скільки його серцево-судинна система має здатність адаптовуватись до умов тренувань та інтенсивності навантажень. Провівши дане дослідження, слід сказати, що серцево-судинна система за період будь-яких тренувань адаптується до них і разом з тим пристосовується і весь організм, про що й свідчать отримані дані нашого експерименту.

Моніторинг ЧСС – це істотна і дуже важлива складова в процесі розробки та планування тренувань. Кожен відповідальний спортсмен повинен самостійно контролювати свої показники серцево-судинної системи аби спостерігати за станом свого здоров'я та формувати навантаження для себе. За допомогою безперервної реєстрації ЧСС можна об'єктивно проаналізувати тренування спортсмена і визначити наскільки правильно виконане тренувальне навантаження.

Також в процесі виконання роботи було дано *практичні рекомендації* згідно даної тематики, які полягають в наступному:

– доцільно визначати показники ЧСС протягом всього процесу тренувань, до і після навантажень, і якщо наявний пульсометр протягом самого процесу тренувань. Отримані показники дозволять визначити рівень інтенсивності тренувань та дадуть змогу скоригувати інтенсивність залежно від поставленої результативності тренувального процесу.

По суті, ЧСС є базовим показником при виборі інтенсивності тренувальних навантажень та є відображенням змін в організмі спортсмена. Тому, дуже важливо контролювати цей показник і враховувати його у системі спортивної підготовки.

Висновки. В ході виконання бакалаврської роботи:

1. Було теоретично обгрунтовано аспекти тренування спортсменів із проявом витривалості, вивчено та охарактеризовано таку фізичну якість спортсмена, як витривалість.

2. В процесі роботи було організовано експеримент на практиці з використанням моніторингу ЧСС. Тренування витривалості у спортсменів-бігунів базується на використанні такої методики, як моніторинг ЧСС, яка базується на вимірюванні показників ЧСС та їх подальшому аналізі.

3. Під час виконання роботи було сформульовано основні переваги методики контролю за ЧСС в процесі тренувань та розроблено практичні рекомендації. Саме динаміка ЧСС дає змогу спортсмену визначити оптимальний рівень навантажень на певний період своєї фізичної підготовки та сформувати індивідуальний план тренувань в системі підготовки до змагань. Показники ЧСС чітко вказують на те, на скільки тренування є ефективним і яка буде його результативність. Тому, моніторинг ЧСС є важливим елементом в системі фізичної підготовки спортсмена та в процесі його тренувань.

Джерела та література

1. Амосов Н. М. Сердце и физические упражнения / Н. М. Амосов, И. В. Муравов – К. : Здоров'я, 1985. – 80 с.
2. Аникина Т. А. Избранные главы по возрастной физиологии / Т. А. Аникина, Л. Г. Ковтун. – Казань, 1992. – 192 с.
3. Захаров Е. Н. Энциклопедия физической подготовки (Методические основы развития физических качеств) / Е. Н. Захаров, А. В. Карасев, А. А. Сафонов. – М. : Лептос, 1994. – 368 с.
4. Маруненко І. М. Анатомія і вікова фізіологія з основами шкільної гігієни / І. М. Маруненко. – К. : Професіонал, 2004. – 480 с.

Ульяницька Н. Я. – кандидат біологічних наук, асистент кафедри «Здоров'я людини та фізичної реабілітації» СНУ імені Лесі Українки
Циплінська Д. В. – студентка I курсу факультету фізичної культури, спорту та здоров'я СНУ імені Лесі Українки

Профілактика та корекція порушень постави у школярів

Проблема здоров'я була, є, та завжди буде актуальною, а здоров'я дітей одне з основних джерел щастя, радості і повноцінного життя батьків, вчителів, суспільства в цілому. За останні 30 років у

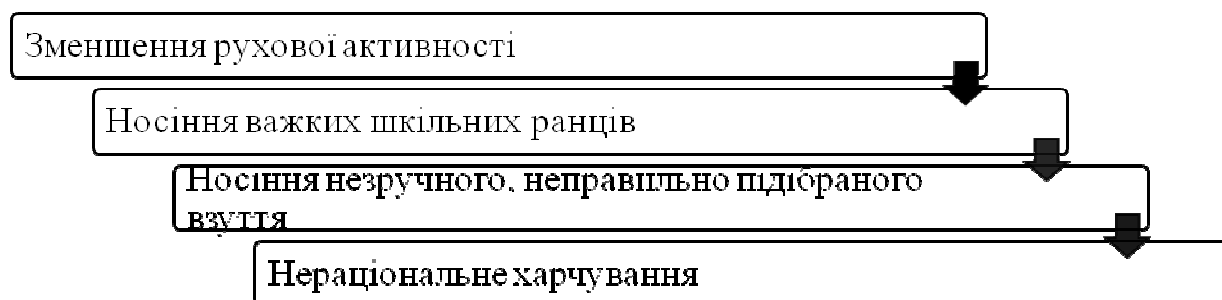

тричі побільшало людей, які мають різні види порушень постави: від 60 % учнівської та студентської молоді до 60–80 % дорослого населення [1]. Тому, детальне і поглиблене вивчення порушень опорно-рухової системи, зокрема, постави є актуальним та своєчасним.

Мета нашого дослідження – виявити фактори, які впливають на формування постави в учнів Володимирецького районного колегіуму та розробити рекомендації, спрямовані на збереження правильної постави у школярів.

Дослідження проводилось на базі Володимирецького районного колегіуму. Нами було обстежено 775 школярів. За результатами медичного огляду майже половина учнів мають патологічні відхилення в роботі опорно-рухової системи. За період спостережень (2007–2015 рр.) кількість випадків прояву порушень опорно-рухової системи найбільше спостерігалось в 2012 р. (80 %), а в останні роки кількість дітей з порушеннями зменшилась та у 2015 р. становила (43 %). Це, в значній мірі, пов'язано з активним впровадженням в навчально-виховний процес ряду заходів, спрямованих на корекцію та профілактику порушень опорно-рухової системи, зокрема, постави.

За результатами наших досліджень виявлено тетраду основних причин, які спричинюють вади опорно-рухового апарату в шкільному віці (рис.1):

Рис. 1. Тетрада основних причин, які впливають на формування опорно-рухової системи

Збільшення навчального навантаження на школярів, надання переваги в проведенні вільного часу спілкуванню в соціальних мережах, ніж активному відпочинку призводить до зменшення рухової активності, а звідси – до слабкості м'язів і зв'язок, що викликає неправильне формування опорно-рухового апарату [2, 5]. Надмірне навантаження на опорно-рухову систему спричинюється і носінням важких шкільних ранців (в нормі вага портфеля не повинна перевищувати 5–6 % від маси тіла дитини). Впливає на формування постави

та стопи і неправильно підібране взуття (занадто м'яка або занадто жорстка підошва, гумове взуття, занадто високий каблук, або його відсутність) [3]. Ми з'ясували, що тільки 10 % дітей з плоскостопістю носять ортопедичне взуття. В окремих випадках неправильне формування постави може бути пов'язане і з нераціональним харчуванням, відсутністю або недостатньою кількістю в раціоні вітаміну Д, продуктів, багатих на Кальцій та Фосфор (молочних продуктів, риби) [4].

З огляду на фактори та умови, які впливають на формування постави та аналізу рівня порушень постави в 2007–2015 рр., були розроблені заходи, спрямовані на профілактику та корекцію вад постави, а саме:

- введення в режим навчальних занять оздоровчої гімнастики;
- нормалізацію навчального навантаження;
- вибір методів індивідуального підходу до учнів у процесі навчання на основі фізіолого-гігієнічних рекомендацій.

Для формування у дітей потреби ведення здорового способу життя важливе значення має співробітництво навчального закладу і сім'ї [5]. Пропонуємо перелік елементів, які рекомендуємо виконувати щоденно: ранкова зарядка, дотримання правил гігієни, здорове харчування, заняття спортом, прогулянки на свіжому повітрі, дотримуватися режиму навчання та відпочинку, підтримувати гарний настрій.

Висновок. Вади опорно-рухової системи серед учнів Володимирецького колегіуму досить поширені і становлять (43 %) від загальної кількості захворювань. За період нашого дослідження пік порушень опорно-рухової системи найбільше спостерігався в 2012 р. (80 %). В останні роки спостережень кількість хворих зменшилась в середньому на (37 %). Виявлено тетраду основних факторів, які впливають на формування постави школяра: зменшення рухової активності, носіння важких шкільних ранців, носіння незручного, неправильно підібраного взуття та нераціональне харчування. Ефективність використання розроблених нами рекомендацій на основі застосування елементів оздоровчих технологій для збереження правильної постави, підтверджено результатами вираженої динаміки зменшення кількості патологій опорно-рухової системи у дітей.

Джерела та література

1. Ващенко О. Як створити школу справжнього сприяння здоров'ю / О Ващенко, С. Свириденко. – К.: Шкільний світ, 2008. – 128с.
2. Гладошук О. Здоровий спосіб життя: виховання та контроль / О. Гладошук // Вища освіта України. – 2007. – №1. – С. 99.

3. Іванов О. Школа сприяння здоров'ю / О. Р. Іванов // Управління школою. – 2010. – № 2. – С. 2.
4. Кузьменко М. Здоров'язбережувальна комплектність випускника школи / М. Кузьменко // Школа – 2009. – № 12. – С 93.
5. Леонов О. Оздоровлення організму засобами загартовування / О. Леонов // Освіта і управління . – 2005. – № 265. – С. 165.

Мудрик Ж. С. – кандидат наук
з фізичного виховання і спорту,
доцент кафедри спортивно-масової
та туристичної роботи
СНУ імені Лесі Українки

Чикида П. П. – студент V курсу,
факультет фізичної культури, спорту
та здоров'я СНУ імені Лесі Українки

Особливості тренувального процесу спринтерів в річному циклі підготовки

Постановка проблеми. Висока соціальна, прикладна і спортивна значимість спринтерських дисциплін легкої атлетики зумовлює інтерес до наукових досліджень по всьому спектру проблем багаторічної підготовки [3, 4]. Необхідність інтенсифікації та спеціалізації тренувального процесу, що є умовами подальшого зростання результатів, змушує вести пошук все нових ефективних тренувальних засобів.

Сучасна система підготовки легкоатлетів вимагає високого рівня розвитку спеціальних фізичних якостей. Це пов'язано з тим, що для сучасної легкої атлетики характерно вдосконалення швидкісно-силових якостей. Розвиток фізичних якостей, поряд з оволодінням раціональною технікою руху, є основою зростання спортивних результатів в легкій атлетиці. Проблеми швидкісно-силової підготовки займають одне з центральних місць у теорії і практиці легкої атлетики. Досягнення високих спортивних результатів неможливе без оптимального розвитку швидкісно-силових якостей.

Мета дослідження. Визначити найбільш ефективні засоби для розвитку швидкісно-силових якостей у бігу на короткі дистанції на етапі спеціалізованої базової підготовки.

Результати дослідження. За допомогою проведення педагогічного експерименту ми спробували визначити ефективність використання запропонованої нами групи тренувальних вправ для розвитку швидкісно-силових якостей.

Запропоновані нами тренувальні засоби були спрямовані на підвищення рівня розвитку швидкісно-силових якостей і являли собою тренувальні заняття які включали в себе: силові, швидкісні, швидкісно-силові та комбіновані вправи.

Виміри проводилися у три дні. У перший день вимірялися результати в бігові на 30м і 60м з низького старту, у другий день – стрибки в довжину з місця й у третій день – кидки набивного м'яча (5кг) з місця на дальність і станова тяга.

Для визначення вихідного рівня розвитку швидкісно-силових якостей на початку педагогічного експерименту ми протестували обидві групи.

Запропонована нами програма розвитку швидкісно силових якостей передбачала виконання комплексів фізичних вправ під час тренувань. Комплекс вправ був спрямований на розвиток швидкості, сили та техніки бігу. Спортсмени контрольної групи займалися фізичними вправами за повсякденною програмою, а спортсмени експериментальної групи виконували запропоновані комплекси вправ.

Приріст результатів у спортсменів експериментальної групи значно перевищує показники в контрольній групі. Вищевикладене може свідчити про правильність і ефективність нашої методики в тренуванні спринтерів.

Результати тестування засвідчують, що запропонована нами методика розвитку швидкісно-силових якостей для спринтерів є ефективною.

Висновки.

1. Виявлено, що результати при бігові на короткі дистанції залежать від розвитку м'язової сили та техніки бігу. Тому є необхідність засвоєння раціональної техніки для розкриття абсолютних здібностей спортсмена;

2. З метою вдосконалення швидкісно-силових якостей у процесі фізичного виховання нами обґрунтована методика розвитку швидкісних якостей та розроблена конкретна програма, яка передбачала виконання запропонованих комплексів фізичних вправ під час тренування;

3. Середні величини приросту показників у групах після закінчення експерименту склали:

у бігу на 30 м: контрольна група – 0,1с; експериментальна – 0,3;

у бігу на 60 м: контрольна група – 0,1; експериментальна 0,3;

у стрибках у довжину з місця: контрольна група – 3см; експериментальна – 21;

у становій силі: контрольна група – 7 кг; експериментальна – 12 кг;

у кидкові набивного м'яча: контрольна група – 0,40 м; експериментальна – 0,87;

4. Запропонована нами програма дала позитивний ефект і може використовуватись на етапі спеціалізованої базової підготовки з метою вдосконалення швидкісно-силових якостей легкоатлетів-спринтерів.

Джерела та література

1. Осипенко А. А. Методологические аспекты биологического контроля функциональной подготовленности спортсменов / А. А. Осипенко, В. В. Ильин // Современный олимпийский спорт и спорт для всех : материалы XI Междунар. науч. конгресса. – Минск, 2007. – Ч. 2. – С. 38–40.
2. Платонов В. Н. Периодизация спортивной тренировки. Общая теория и её практическое применение / В. Н. Платонов. – К. : Олимпийская л-ра, 2013. – 624 с.
3. Тер-Ованесян, И. А. Подготовка легкоатлета: современный взгляд / И. А. Тер-Ованесян. – М. : Терра–Спорт, 2000. – 128 с.

Васильчук З. – студентка V курсу
факультету інформаційних систем, фізики
та математики СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
доцент кафедри алгебри
та математичного аналізу О. М. Кравчук

Теорія Ейлера для сіток і графів

Постановка проблеми. Теорія графів знаходить численне застосування при встановленні різного роду відповідностей, при вирішенні транспортних задач, задач про рух інформації у мережі нафтопроводів, в програмуванні та теорії ігор, теорії передачі повідомлень.

Мета дослідження. Подати історичні аспекти теорії Ейлера для сіток і графів та основні теоретичні положення досліджуваної проблеми на сучасному етапі розвитку.

Результати дослідження. Родоначальником теорії графів вважається Леонард Ейлер. У 1736 р. він формулює і пропонує рішення завдання про сім Кенігсберзьких мостів, що стала згодом однією з класичних задач теорії графів.

Розвитку теорія графів припадає на XIX–XX століть, коли різко зросла кількість робіт в сфері топології та комбінаторики. Графи стали використовуватися при побудові схем електричних кіл і молекулярних схем. Як окрема математична дисципліна теорія графів була вперше представлена в роботі угорського математика Кеніга в 30-ті роки XX століття.

Нехай $X = \{x_1, \dots, x_n\}$ – деяка скінченна множина (множина вершин), M – множина всіх неупорядкованих пар елементів з X ,

$$M = \{(x_i, x_j): x_i \in X, x_j \in X, i \neq j\}$$

Граф $G(X, W)$ – пара множин $X, W \subset M$. Множина X – це множина вершин, множина W – це множина ребер. Якщо $(x_i, x_j) \in W$,

то ми говоримо, що ребро (x_i, x_j) сполучає вершину x_i з вершиною x_j ; інша термінологія – ребро (x_i, x_j) і вершини x_i та x_j інцидентні.

Графи поділяються на мультиграфи, псевдографи, орієнтовні, ейлерові.

Розрізняють ейлерові цикли і ейлерові графи. Умови, при яких граф є ейлеровим. Кінцевий неорієнтований граф G ейлеровий тоді і тільки тоді, коли він зв'язаний і ступені всіх його вершин парні.

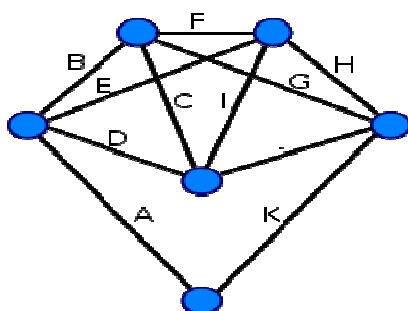
У незв'язному графі кожний цикл належить якийсь його зв'язаній частини, тобто не проходить через усі його ребра.

У кожному вершину може входити декілька дуг за умови, що виходять вони щораз по інших дугах. Таким чином, їх повинно бути парне число.

Граф називається напівейлеровим, якщо існує ланцюг, який проходить через кожне його ребро рівно один раз.

Ейлеровим ланцюгом називається ланцюг, що включає всі ребра даного кінцевого неорієнтованого графа G , але має різні початок x_i і кінець x_j . Щоб у графі існував ейлеровий ланцюг, необхідна його зв'язність і парність ступенів усіх вершин, крім початкової і кінцевої. Останні дві вершини повинні мати непарні ступені: із x_i ми зайвий раз виходимо, а в x_j зайвий раз входимо. Ці умови достатні для існування ейлерового ланцюга.

Для прикладу, кожна вершина, зображеного на малюнку, графа має парну степінь, значить це Ейлерів граф. Усі ребра можна обійти в алфавітному порядку, це дасть ейлерів цикл.

Висновки. Ейлерові граfi отримали широке застосування і популярність завдяки тому, що багато головоломок і задач можна розв'язати, спираючись на теорію графів. Задачі на відшукування шляхів через лабіринти, близькі до задач на Ейлерові граfi, практично

допомагають як сучасній психології, так і при конструюванні обчислювальних машин. Підсумовуючи, можемо зробити висновки, що графи застосовують у багатьох інших областях науки таких як: програмування, фізика, хімія, біологія, економіка.

Джерела та література

1. Березіна Л. Ю. Графи і їхнє застосування / Березіна Л. Ю. – М.: Просвещение, 1979.
2. Новіков С. А. Дискретна математика для програмістів / Новіков С. А. – СПб.: Питер, 2001. – 304с.

Вітовщик О. С. – студентка V курсу
факультету ІСФМ
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук,
доцент О. Л. Швай

Некласичні напрями сучасної логіки

Постановка проблеми. Вивчення некласичних логік дає можливість ознайомитися з сучасними напрямками розвитку логічного вчення та усвідомити новаторські логіко-філософські ідеї сучасності.

Метою цієї статті є проведення аналізу розвитку некласичних напрямів сучасної логіки.

У сучасній логіці умовно можна виділити такі історичні періоди:

– Передісторія сучасної логіки. У цей період у Т. Гобса виникає ідея розглядати процес міркування як числення, Р. Декарт вводить і обґрунтовує поняття «змінна величина» і «функція», а Г. Лейбніц - символічне позначення логічних змінних.

– Період алгебри логіки починається з опублікування Дж. Булем книги «Математичний аналіз логіки»(1847), у якій автор вводить у логіку алгебраїчну символіку для побудови логічних числень, розглядає процес умовиводу як розв'язання логічних рівностей.

– Період розробки логіки як теорії обґрунтування математики, пов'язаний з кризовими ситуаціями в математиці на межі XIX–XX ст., розробкою

Г. Фреге аксіоматичної побудови числення висловлень та теорії логічного обґрунтування математики Б. Рассела і А. Уайтхеда в праці «Принципи математики».

– Період розробки металогіки, логічної семантики та неklasичної логіки пов'язаний з діяльністю Львівсько-Варшавської школи, працями Р. Карнапа, А.Тарського, Я. Лукасевича, К. Льюїса та інших [3, 126]

Неklasичною називають один з напрямів математичної логіки, який виникає на межі ХІХ–ХХ століття, коли основоположник інтуїціоністичної логіки

Л. Брауер висунув ідею про неможливість застосування закону виключення третього в теорії нескінченних множин.

Класифікація типів неklasичних логічних систем:

1) багатозначні логіки, в яких відмовляються від принципу двозначності (ймовірнісні, нечіткі логіки). Вони ґрунтуються на постулаті про те, що твердження є не тільки істинними чи хибними, але можуть набувати інших значень;

2) інтуїціоністські та конструктивні логіки, які досліджують міркування в межах потенційної здійсненності. До складу принципів стандартизації знання у логіках першого типу не включається закон виключеного третього, та, як наслідок, не діє принцип зняття подвійного заперечення;

3) перегляд розділів традиційної логіки засобами неklasичної та створення нових розділів сучасної логіки (модальна, релевантна, логіка квантової фізики). [1, 401]

Виникнення багатозначної логіки пов'язують з іменем польського логіка

Я. Лукасевича, який у 1920 р. в невеликій статті розглядає трьохзначну логіку і пропонує ввести третє значення істинності висловлення як «можливо» чи «нейтрально». Пізніше систему багатозначної логіки побудував американський логік Е. Пост. На думку А. Зінов'єва [2, 11], багатозначна логіка – це, перш за все, сукупність логічних обчислень (числення висловлень та предикатів), у якому висловлення може набувати більше двох значень істинності, а в загальному випадку будь-яку скінченну чи нескінченну множину значень.

У подальшому з'являються трьохзначні системи Д. Бочвара, який вводить значення істинності висловлення «беззмістовно» та С. Кліні, який пропонує «невідомо», «не суттєво», «невідомо хибне чи істинне» [4, 302]

У 1932 році поняття багатозначної логіки узагальнюються Г. Рейхенбахом, який створює систему нескінченнозначної логіки, у якій висловлення може набувати нескінченну кількість значень істинності, і була задумана вченим як фундамент математичної теорії ймовірності. Багатозначні логіки знаходять застосування у вирішенні парадоксів класичної математичної логіки, в квантовій механіці, теорії релейно-контактних схем тощо.

Засновником інтуїціоністської логіки вважається голандський математик

Л. Брауер, який у своїх працях звертає увагу на не універсальність дії закону виключення третього, закону подвійного заперечення та закону непрямого доведення. Характерною відмінністю інтуїціоністської від класичної логіки є різне тлумачення логічних операцій.

Результати дослідження. Перегляд розділів класичної логіки засобами некласичної спричиняє появу нових розділів сучасної логіки таких, як модальна, релевантна, діалектична, конструктивна логіки, логіка причинності, квантової механіки тощо. Вони знаходять широке застосування в сучасній науці, оскільки дозволяють вирішити ті завдання, що вчені не в змозі вирішити засобами класичної логіки.

Висновки. Некласична логіка є одним із напрямів математичної логіки, у якій розробляються нові проблеми, здійснюється пошук нових засобів та методів логічних досліджень, шляхи практичного застосування сучасної математичної логіки в науці та техніці.

Джерела та література

1. Бочаров В. О. Логіка / Бочаров В. О. // Нова філософська енциклопедія : В 4 т. – М. : Мысль, 2001. – Т. 2. – С. 404–407.
2. Зінов'єв О.О. Філософські проблеми багатозначної логіки / Олександр Олександрович Зінов'єв / Вступ. ст. В.А. Лекторського [изд. 2-е, испр. и доп.]. – М. : Издательство ЛКИ, 2010. – 144 с.
3. Конверський А. Є. Логіка (традиційна та сучасна) : підручник для студентів вищих навчальних закладів. – 2-ге вид. / Анатолій Євгенович Конверський. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 536 с.
4. Лукасевич Я. Арістотелева силогістика з точки зору сучасної формальної логіки [пер. с англ. Н. И. Стяжкина, А. Л. Субботина] / Ян Лукасевич [за ред. П. С. Попова]. – М. : Издательство иностранной литературы, 1959. – 312 с.

Ілляшенко В. Я. – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри алгебри і математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Гоголь О. С. – студентка V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Елементи проєктивної геометрії в школі

Постановка проблеми: показати необхідність вивчення проєктивної геометрії в школі.

Мета дослідження: у доступній формі пояснити для чого потрібно вводити вивчення проєктивної геометрії в школі, показати застосування методів проєктивної геометрії до розв'язання геометричних задач.

Результати дослідження. Аналітичний метод розв'язання задач є предметом вивчення в школі і виші. Безсумнівним достоїнством аналітичного методу є його загальність, одноманітне застосування до великого кола геометричних задач. Коли ж геометричні задачі стають занадто складними, то застосування до їх розв'язання загального аналітичного методу стає неможливим, оскільки необхідні в цьому випадку обчислення виявляється неможливим довести до кінця.

Геометрам вдалось знайти новий чисто геометричний метод, вільний від різних обчислень, – це метод центрального проєктування, який є основою проєктивної геометрії.

Проєктивна геометрія дала можливість виділяти і вивчати більш загальні і глибокі властивості геометричних образів, ніж ті, які вивчаються в аналітичній геометрії.

Проєктивна геометрія дозволяє глибше зрозуміти теореми елементарної геометрії, побачити зв'язок між різними геометріями, зокрема між геометрією Евкліда, Лобачевського, еліптичною геометрією Рімана.

Ось чому вивчення елементів проєктивної геометрії в школі є корисним для підвищення математичної культури школярів.

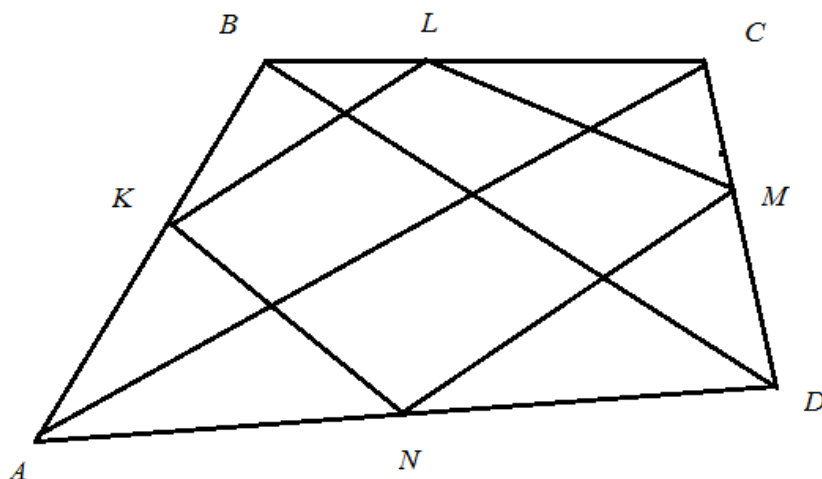
Результатом дослідження є представлені розв'язанні задачі по даній темі.

Розглянемо приклади.

Задача 1.

На евклідовій площині трапеція вписана у чотирикутник так, що її паралельні сторони паралельні одній із його діагоналей. Доведіть, що непаралельні сторони трапеції перетинаються на другій діагоналі.

Розв'язання. Нехай дано $ABCD$ – чотирикутник, $KLMN$ – трапеція вписана у $ABCD$. BD – діагональ $ABCD$. Потрібно довести, що LM і KN перетинаються на BD .

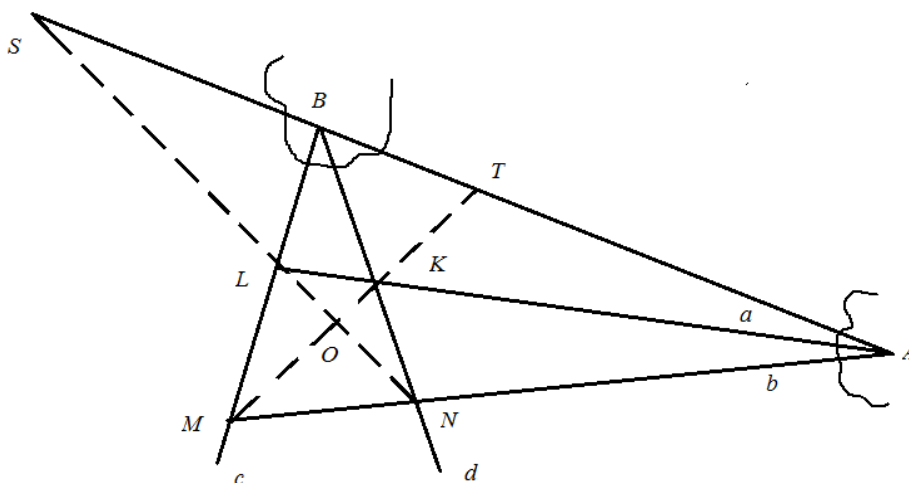

Трикутники KAN і LCM дезаргові трикутники по прямій теоремі Дезарга, відповідні сторони цих трикутників перетинаються в точках, що лежать на одній прямій F, D, B , тобто точка перетину непаралельних сторін трапеції належать діагоналі BD .

Задача 2. Дві пари прямих a, b і c, d перетинаються відповідно в недоступних точках A і B . Користуючись тільки однією лінійкою, побудувати довільний відрізок прямої AB .

Розв'язання. Позначимо точки перетину прямих: точка M – точка перетину прямих c і b , точка N – точка перетину прямих b і d , точка K – точка перетину прямих a і d , точка L – точка перетину прямих a і c , тоді точка O точка перетину прямих MK і LN

Отже, $MNKL$ – повний чотирикутник (в ньому точки A і B – діагональні). Для спрощення запису нехай AB – це діагональ x . За властивістю повного чотирикутника MK перетинає діагональ x в точці T , що є гармонічно спряженою з точкою O відносно M, K . Аналогічно LN перетинає діагональ x в точці S , що є гармонічно спряженою з точкою O відносно пари L, N . Отже, ST – шуканий відрізок AB .

Висновок: ми довели, що існують задачі, які алгебраїчно розв'язуються важко, проте коли шукати розв'язок задачі геометрично, то бачимо, що її можна розв'язати користуючись однією тільки лінійкою.

В доповіді будуть розглянуті елементарні задачі на застосування теорем Паскаля, Бріаншона.

Джерела та література

1. Ілляшенко В. Я. Елементи проєктивної геометрії в школі / В. Я. Ілляшенко. Вид-во «Надстиря», 2009. – 100 с.
2. Вивальнюк Л. М. Математика: посіб. для факультативних занять, 9 кл. / Л. М. Вивальнюк, О. І. Соколенко, В. Н. Боровик, та ін. – К.: Освіта, 1933. – 176 с.
3. Кованцов М. І. Проєктивна геометрія. – 2-е вид. / М. І. Кованцов. – К.: Вища школа, 1985. – 367 с.

Ковальчук І. Р. – доцент кафедри алгебри та математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Іванова Л. О. – студентка 5 курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Наближення класів $C_{\beta, \infty}^{\psi}$ сумами Стєклова

Постановка проблеми. Нехай $S_n(f, x) = \frac{a_0}{2} + \sum_{k=1}^n (a_k \cos kx + b_k \sin kx)$ – частина сума ряду Фур'є функції $f(x) \in L_{(0, 2\pi)}$. Застосовуючи до $S_n(f, x)$

перетворювання Стеклова при $h = \frac{2\pi}{n}$ отримаємо

$$S_{\frac{2\pi}{n}}(f, t) = \frac{n}{2\pi} \int_{t-\pi/n}^{t+\pi/n} S_n(f \cdot x) dx = \frac{a_0}{2} + \sum_{k=1}^n \frac{\sin \frac{\pi k}{n}}{\pi k / n} (a_k \cos kx + b_k \sin kx),$$

$S_{\frac{2\pi}{n}}(f, t)$ називають частиною сумою Стеклова.

Мета дослідження.

Дослідження величини $\varepsilon \left(C_{\beta, \infty}^{\psi}, S_{\frac{2\pi}{n}} \right) = \sup_{f \in C_{\beta, \infty}^{\psi}} \left\| f(x) - S_{\frac{2\pi}{n}}(f, x) \right\|_c$ (1), де

$C_{\beta, \infty}^{\psi}$ – класи узагальнено диференційованих функцій введені О.І. Степанцем.[2]

Результати дослідження.

При отриманні асимптотичних рівностей для величини (1)

розглядатимемо функцію $\tau_n^*(v) = \begin{cases} \tau_n(v), & 0 \leq v \leq 1/n, \\ \left(1 - (\sin \pi v) / \pi v\right) \frac{\psi(nv)}{\psi(n)}, & 1/n \leq v \leq 1, \\ \psi(nv) / \psi(n), & v \geq 1. \end{cases}$

доозначену на $[0, 1/n]$ так щоб її перетворення Фур'є було сумовним на всій числовій осі.

При дослідженні величин $\varepsilon \left(C_{\beta, \infty}^{\psi}, S_{\frac{2\pi}{n}} \right)$ будемо вважати, що функція $\psi(v), v \in [1, +\infty)$ випукла вниз і $\lim_{v \rightarrow \infty} \psi(v) = 0$ ($\psi \in \mathfrak{M}$), а $q(v) = v^2 \psi(v)$ випукла вниз або вгору (так як n^{-2} порядок насичення сум Стеклова). Мають місце наступні твердження:

Теорема 1

Якщо $\psi \in \mathfrak{M}$, $\int_0^{\infty} \frac{\psi(v)}{v} dv < \infty$ функція $q(v)$ випукла вниз і $\lim_{v \rightarrow \infty} q(v) = \infty$, то при

$n \rightarrow \infty$ справедлива асимптотична рівність $\varepsilon \left(C_{\beta, \infty}^{\psi}, S_{\frac{2\pi}{n}} \right) = \psi(n) A(\tau_n^*) + O\left(\frac{\psi(n)}{n}\right)$, де

$$\tau_n^*(v) = \begin{cases} \frac{n^3}{\pi \psi(n)} \left(\left(\sin \frac{\pi}{n} - \frac{\pi}{n} \cos \frac{\pi}{n} \right) \psi(1) + \left(\frac{\pi}{n} - \sin \frac{\pi}{n} \right) (\psi'(1) - \psi(1)) \right) v^2 + \\ + \frac{n^2}{\pi \psi(n)} \left(\left(\frac{\pi}{n} - \sin \frac{\pi}{n} \right) (\psi'(1) - 2\psi(1)) - \left(\sin \frac{\pi}{n} - \frac{\pi}{n} \cos \frac{\pi}{n} \right) \psi(1) \right) v, \\ \left(1 - \frac{\sin \pi v}{\pi v} \right) \frac{\psi(nv)}{\psi(n)}, v \in [1/n, 1], \\ \psi(nv) / \psi(n), v \in [1, +\infty). \end{cases}$$

Прикладами функцій $\psi(v)$, які задовольняють умову теореми можуть бути такі послідовності: $\psi_1(v) = v^{-r}, 0 \leq r \leq 1$; $\psi_2(v) = \ln^{-\alpha}(v+C), \alpha > 1, C > 0$.

Теорема 2

Якщо $\psi \in \mathfrak{M}$, $\int_1^\infty \frac{\psi(v)}{v} dv < \infty$, $q(v)$ випукла в верх і $\int_1^n vq(v)dv = O(n^2\psi(n))$, то

при $n \rightarrow \infty$ справедлива асимптотична рівність $\varepsilon \left(C_{\beta, \infty}^\psi, S_{\frac{2\pi}{n}} \right) = \psi(n)A(\tau_n^*) + O\left(\frac{1}{n^2}\right)$, де

$$\tau_n^*(v) = \begin{cases} \left(1 - \frac{\sin \pi v}{\pi v}\right) \frac{\psi(1)}{\psi(n)} n^{\frac{\psi'(1)}{\psi(1)} \frac{n \cos \frac{\pi}{n} - n^2 \sin \frac{\pi}{n}}{\pi / n - \sin \pi / n}} u^{\frac{\psi'(1)}{\psi(1)} \frac{n \cos \frac{\pi}{n} - n^2 \sin \frac{\pi}{n}}{\pi / n - \sin \pi / n}}, \\ \left(1 - \frac{\sin \pi v}{\pi v}\right) \frac{\psi(nv)}{\psi(n)}, \frac{1}{n} \leq v \leq 1, \\ \psi(nv) / \psi(n), v \geq 1. \end{cases}$$

Прикладами функцій $\psi(v)$, які задовольняють умову теореми можуть бути такі послідовності:

$$\psi_3(v) = \frac{\ln^\alpha(v+C)}{v^r}, 1 \leq r \leq 2, C > 0, \alpha \in R; \psi_4(v) = \frac{1}{v^r}, 1 \leq r < 2.$$

Теорема 3

Нехай $\psi \in \mathfrak{M}$ така, що $q(v) = v^2\psi(v)$ випукла і $\lim_{v \rightarrow \infty} q(v) = C > 0$, або якщо $\int_1^\infty \frac{\psi(v)}{v} dv = O(1)$, то $q(v)$ випукла в верх, і крім того,

$\overline{\lim}_{n \rightarrow \infty} \frac{1}{n^2\psi(n)} \int_1^n v\psi(v)dv = \infty$. Тоді при $n \rightarrow \infty$ справедлива асимптотична рівність

$$\varepsilon \left(C_{\beta, \infty}^\psi, S_{\frac{2\pi}{n}} \right) = \frac{\pi}{3} \left| \sin \frac{\beta\pi}{2} \right| \frac{1}{n^2} \int_1^n v\psi(v)dv + O(\psi(n)).$$

Прикладами функцій $\psi(v)$, які задовольняють умову теореми можуть бути такі послідовності:

$$\psi_5(v) = \frac{\ln^\gamma(v+C)}{v^2}, C > 0, \gamma \geq 0; \psi_6(v) = \frac{\arctan v}{v^2}; \psi_7(v) = \frac{C + \ell^{-v}}{v^{2r}}, C > 0.$$

Висновки. Таким чином ми розв'язали задачу Колмогорова-Нікольського на класах $C_{\beta, \infty}^\psi$ для сум Стеклова.

Джерела та література

1. Ковальчук І. Р. Приближение классов (ψ, β) – дифференцируемых функций сумами Стеклова // Некоторые вопросы теории

- приближения функций и их приложения./ І.Р. Ковальчук – Киев: Институт математики АН УССР, 1988.
2. Степанець О. І. Методи теорії приближень –Т1., Т2. / О. І. Степанець – Киев: Институт математики, 2002 .

Ілляшенко В. Я. – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри алгебри та математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Каширець Л. М. – студентка V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Значення геометрії Лобачевського у формуванні наукового світогляду

(До 225-річчя від дня народження М.І. Лобачевського)

Проблеми дослідження. Геометрія Лобачевського як перша неевклідова геометрія відіграла важливу роль у формуванні сучасної наукової картини світу, тому вивчення основних ідей і фактів неевклідової геометрії залишається актуальним.

Мета роботи. Дослідити використання геометрії Лобачевського у сучасних наукових дослідженнях та представити Лобачевського як вченого та педагога-вихователя.

Результати дослідження. Безсмертну славу Лобачевському принесло відкриття нової геометричної системи – неевклідової геометрії, яка носить тепер його ім'я. Це відкриття здійснило переворот в науці. Воно дало новий напрям не тільки геометрії, але і всій математиці, зіграло важливу роль в обґрунтуванні сучасної теоретичної фізики. Відкриття уявної або неевклідової геометрії Лобачевським стало межею двох епох у розвитку знань про космос: епохи безроздільного панування евклідової геометрії як єдино можливої, коли аксіоми геометрії вважались абсолютно незмінними істинами, і нової епохи широких узагальнень наших поглядів на простір. Саме це відкриття вплинуло на світогляд людства, порівняне з впливом таких великих відкриттів природничих наук, як геліоцентрична система Коперника.

Ідеї Лобачевського визначили в багатьох напрямках подальший розвиток математики. У наш час відомі глибокі зв'язки геометрії Ло-

бачевського з різними розділами математики, а також теоретичної фізики. Завдяки великому відкриттю Лобачевського з'явилися нові геометрії, нові теорії не тільки в геометрії, але і в алгебрі, аналізі, з'явилась теорія множин, математична логіка, сформувалося поняття многовимірного евклідового простору, загального ріманового простору.

Геометрія Лобачевського знайшла своє застосування в космології загальної теорії відносності. У математиці суттєве прикладне значення геометрії Лобачевського в теорії функцій комплексної змінної, дослідженні спеціальних топологічних просторів.

Лобачевський був не тільки геніальним вченим, але і талановитим педагогом-вихователем. В історії науки нелегко знайти вченого, який би мав таку силу абстрактної думки, весь життєвий облік був би в той же час сповнений такого широкого емоційного руху, як М. Лобачевський. І рідко в кого наукова творчість, як у Лобачевського, перепліталася з великою громадсько-культурною роботою, зі справжнім служінням освіті рідної країни.

Лобачевський був талановитим педагогом-вихователем. Цікавлячись всім розвитком молодої людини від дитячого до пізнього юнацького віку, він вимагав від виховання багато. Його ідеал людської особистості був досить високим. Промова «Про важливі предмети виховання» на урочистих зборах Казанського університету в 1828 р., розкриває погляди Лобачевського на мету і значення виховання і освіти. Багато з того, що висловлено Лобачевським про виховання молоді, не втратило свого значення до наших днів. Червоною ниткою всієї промови Лобачевського є його слова: «Жити – значить відчувати, насолоджуватися життям, відчувати неодмінно нове, яке б нагадувало, що ми живемо». Для студентської молоді це означає не проходити повз всього того багатства, яке нас оточує, багатства всіх можливостей, які надає життя в суспільстві і серед людей, багатства, яке дає нам наука, мистецтво, природа.

Лобачевський може бути прикладом, мабуть, найвеличнішої людини, і навіть якби він не написав ні одного рядка самостійних наукових досліджень, ми повинні були б згадувати про нього, як про визначного університетського діяча. Але в тому то справа, що Лобачевський, крім того, був ще геніальним вченим. Право на безсмертя в історії науки він, без сумніву, завоював своїми геометричними працями.

Висновки. Геометрія Лобачевського і в наші дні продовжує знаходитись в центрі уваги багатьох дослідників, хоча роль в математиці її змінилася: із замкнутої науки, вона перетворилась в основний апарат досліджень важливих для всієї науки просторів від'ємної кривизни.

Джерела та література

1. Александров П. С. Н. И. Лобачевский / П.С. Александров // Квант – 1976. – № 2.
2. Ефимов Н. В. Высшая геометрия / Н. В. Ефимов. – М.: Наука, 1971. – С. 31–34.
3. Ілляшенко В. Я. Основи геометрії: Навч. посіб. для вищ. навч. закл. / В. Я. Ілляшенко. – Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2013. – С. 115–124.
4. Каган В. Ф. Н. И. Лобачевский / В.Ф. Каган В кн.: Очерки по геометрии / М: Изд Моск. ун, 1963. – С. 240.
5. Лобачевский Н. И. О важнейших предметах воспитания / Н. И. Лобачевский // Наука и жизнь, 1976. – №5. – С. 43.

Кравчук О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри алгебри та математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки
Лукашук І. М. – студентка III курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Дослідження білінійної функції в n – вимірному просторі

Постановка проблеми. Білінійна функція має широке практичне застосування, зокрема при дослідженні властивостей матриць та при вивченні n – вимірного простору.

Мета дослідження. Сформулювати означення білінійної функції, дослідити властивості та навести приклади.

Результати дослідження. Числову функцію $A(x, y)$ аргументами, якої є вектори $\vec{x}, \vec{y}$ дійсного лінійного простору L , називають **білінійною функцією**, якщо для будь-яких векторів $\vec{x}, \vec{y}, \vec{z}$ з простору L і будь-якого дійсного числа λ виконується:

$$\begin{cases} A(x+y, z) = A(x, z) + A(y, z); \\ A(x, y+z) = A(x, y) + A(x, z); \\ A(\lambda x, y) = \lambda A(x, y); \\ A(x, \lambda y) = \lambda A(x, y). \end{cases} \quad (1)$$

Тобто білінійна функція – числова функція $A(x, y)$ двох векторних аргументів $\vec{x}, \vec{y}$ дійсного лінійного простору L .

Простішим прикладом білінійної функції може бути добуток двох лінійних функцій $f(x)$ і $g(y)$, визначених для векторів $\vec{x}, \vec{y}$ дійсного лінійного простору L .

Нехай в n – вимірному лінійному просторі L заданий базис $\vec{e} = (e_1, e_2, \dots, e_n)$. З'ясуємо вираження функції $B(x, y)$ у випадку, коли в L заданий базис $\vec{e}$.

Білінійна форма $A(x, y)$ називається **симетричною** (косиметричною), якщо для будь-яких векторів $\vec{x}, \vec{y} \in L$ виконується умова:

$$A(x, y) = A(y, x) \quad (A(x, y) = -A(y, x)). \quad (2)$$

Білінійна функція має властивості:

Білінійна функція $B(x, y)$ при заданому базисі n – вимірного простору $\vec{e} = (e_1, e_2, \dots, e_n)$ може бути однозначно подана у вигляді:

$$B(x, y) = \sum_{i,j=1}^n b_{ij} \xi_i \eta_j, \quad (3)$$

де $b_{ij} = B(e_i, e_j)$, (*)

а, η_j – координати векторів $\vec{x}, \vec{y}$.

Будь-яку білінійну функцію можна подати у вигляді суми симетричної та косиметричної функцій.

Якщо $B(x, y)$ – симетрична (косиметрична) білінійна функція, то матриця (4) в базисі $\vec{e}$ також буде симетричною (косиметричною).

Розглянемо в лінійному просторі L два базиси $\vec{e} = (e_1, e_2, \dots, e_n)$ та $\vec{f} = (f_1, f_2, \dots, f_n)$.

Нехай $A(e) = (a_{ij})$, $A(f) = (b_{ij})$ – матриці білінійної функції. Матриця $A(e)$ та $A(f)$ функції $A(x, y)$ в базисах $\vec{e}$ і $\vec{f}$ пов'язані відношенням:

$$A(f) = C^T A(e) C,$$

де $C = (C_{pq})$ – матриця переходу від базису $\vec{e}$ до $\vec{f}$, а C^T – транспонована матриця.

Матриця

$$B(e) = (b_{ij}) = \begin{pmatrix} b_{11} & b_{12} & \dots & b_{1n} \\ b_{21} & b_{22} & \dots & b_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ b_{n1} & b_{n2} & \dots & b_{nn} \end{pmatrix}. \quad (4)$$

елементи якої визначаються за допомогою співвідношення (*), називається **матрицею квадратичної функції** в базисі $\vec{e}$ [1, 180-181].

Розглянемо деякі приклади білінійної функції:

Нехай $\varphi(x), \psi(y)$ – лінійні функції. Їх добуток

$$f(x, y) = \varphi(x) \cdot \psi(y)$$

є білінійна функція, відносно змінної

$$\begin{aligned} f(x_1 + x_2, y) &= \varphi(x_1 + x_2) \cdot \psi(y) = \varphi(x_1) \cdot \psi(y) + \varphi(x_2) \cdot \psi(y) = \\ &= f(x_1, y) + f(x_2, y) \end{aligned}$$

$$f(\lambda x, y) = \varphi(\lambda x) \cdot \psi(y) = \lambda \varphi(x) \cdot \psi(y) = \lambda f(x, y).$$

2. В деякому базисі задана білінійна функція

$$b(x, y) = \xi^1 \eta^1 + \xi^1 \eta^2 - 2\xi^2 \eta^1 + 4\xi^2 \eta^2 + 3\xi^1 \eta^3 + \xi^3 \eta^3.$$

Запишемо матрицю білінійних функцій для L_3 і L_4 .

Для L_3 :

$$B = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 3 \\ -2 & 4 & 0 \\ 0 & 0 & 3 \end{pmatrix}.$$

Для L_4 :

$$B = \begin{pmatrix} 1 & 1 & 3 & 0 \\ -2 & 4 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 3 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 \end{pmatrix}.$$

Висновки. Отже, використання білінійної функції є корисним при розв'язанні задач векторної алгебри та аналітичної геометрії.

Джерела та література

1. Ильин В.А. Линейная алгебра. // В. А. Ильин, Г. Л. Позняк. – М.: Наука, 1974 – 283 с.

Ілляшенко В. Я. – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри алгебри та математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Луць Т. М. – студентка V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Новосад Л. Л. – студентка V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Академік Михайло Кравчук і Волинь

Михайло Кравчук – математик широкого масштабу. Його ім'я добре відоме у світовій математичній науці.

Світ не знав лише, що він – українець.

Сенета Є.(Австралія)

Постановка проблеми. Волинська земля зростила багато відомих діячів культури, талановитих учених, визначних громадських діячів. Одне із найпочесніших місць серед них належить видатному українському математику, академіку ВУАН, автору фундаментальних праць у різних галузях математики Михайлові Кравчуку. Життя цього видатного вченого-математика спалахнуло як блискучий болід і після арешту й засуду в терорному 1938 р. був приречений згоріти через кілька літ у суворих колимських таборах. Ім'я Кравчука повернулося в українську науку і є зразком для наслідування.

Мета роботи. Показати, що ім'я академіка М. Кравчука живе на Волині.

Результати дослідження. Народився Михайло Пилипович Кравчук 27 вересня 1892 р. у с. Човниця Ківерцівського повіту на Волині в сім'ї землеміра. Кілька років тому жителі Човниці започаткували традицію – у день народження великого земляка відзначати день села.

У Човницькій ЗОШ I-II ступенів, 16 червня 1987 року з ініціативи тодішнього директора школи – Степана Федоровича Лукашука, його родини та педагогів школи, на основі зібраних відомостей, а також матеріалів, переданих з Києва журналістом Сорокою М. О., науков-

цями Вірченко Н. О., Ситою І. М., було відкрито перший музей академіка Михайла Кравчука [1].

У музеї представлені численні монографії і журнали, в яких друкувався науковий доробок вченого. Зберігається праця вченого, яку використав американський учений Джон Вінтсент Атанасов для створення першого у світі електронного комп'ютера.

У 1992 році до 100-річчя з дня народження М. П. Кравчука музей відвідали учасники I Міжнародної наукової конференції з України, Росії, Білорусії, Польщі, Франції, Австралії, яка проходила в м. Луцьк.

У Завокзальному житловому районі Луцька є вулиця Кравчука, але не всі її мешканці знають про якого Кравчука йдеться. Насправді, йдеться про українського математика Михайла Кравчука, який певний період свого життя провів у Луцьку. Також у Луцьку встановлено меморіальну дошку Михайлу Кравчуку на приміщенні колишньої гімназії, де навчався майбутній учений.

Луцька гімназія № 21 названа в честь математика. У 2002 році під час урочистостей, присвячених 110-річчю від дня народження вченого, у ній було відкрито кімнату-музей видатного вченого. З 2002 р. ім'я М. Кравчука внесено ЮНЕСКО до переліку найвидатніших людей світу.

З 2001 року кращі вчителі природничо-математичних дисциплін Волині відзначаються за високу майстерність і значний внесок у розвиток освіти і нагороджуються премією обласної державної адміністрації імені Михайла Кравчука.

Першим лауреатом премії став у 2001 році Харкевич І.Н., вчитель математики Лобачівської ЗОШ I-III ступенів Горохівського району, заслужений вчитель України. Наслідує традиції свого батька і вчителя декан факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки – кандидат фізико-математичних наук, професор Харкевич Ю.І.

Премією імені М.Кравчука у 2002 р. нагороджена заслужений вчитель України, вчитель-методист Ковельської ЗОШ I–III ступенів № 3 Макарук Л. Й. У 2005 р. премією відзначено натхненну працю Сватко С. В., вчителя математики, вчителя-методиста гімназії №21 м. Луцька. Лауреатом премії у 2006 р. став Глова А. М., вчитель інформатики Затурцівської ЗОШ I-III ступенів імені В.К. Липинського Локачинського району. У 2008 р. премією імені М. Кравчука нагороджена Євтушина Г. І. – вчитель математики Волинського обласного ліцею-інтернату. Присяжна О. М. – заступник директора Волинського

обласного ліцею-інтернату, вчитель математики, стала лауреатом премії у 2011 р. Диплом лауреата премії у 2013 р. отримала Коць Т. Г., вчитель математики Луцького НВК №26, заслужений вчитель України.

На факультеті інформаційних систем, фізики та математики заснована іменна стипендія імені М. Кравчука, яка призначається студентам, що вчать на «відмінно» і мають вагомі успіхи в науковій і громадській роботі. Серед них: Губаль Г. М. – кандидат фізико-математичних наук, доцент Луцького технічного університету; Миронюк В. В. – кандидат фізико-математичних наук, співробітник Інституту математики АН України; Швай К. В. – аспірантка Інституту математики АН України; Луць Т. М. – магістрант факультету; Степанюк Т.А. – кандидат фізико-математичних наук та інші.

Висновки. Ім'я М.П. Кравчука повернулось в український науковий пантеон і є зразком для продовження його досліджень у працях сучасних і прийдешніх науковців в Україні й далеко поза її межами.

Кравчук пережив свою дочасну смерть – життя його триває й далі: у формулах і теоремах, у суцвітті математичних символів та чисел. На небосхилі математичної науки ім'я Михайла Кравчука завжди сяятиме яскравою зіркою.

Джерела та література

1. Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 5.: Музейна педагогіка. Теорія і практика./ упр-ня культури Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи СНУ ім. Лесі Українки; Упоряд. А. Силюк. – Луцьк, 2013. – С. 9–12.
2. Міжнародні наукові конференції імені академіка М. Кравчука, XI–XV, 2006–2014 рр., Київ: Матеріали конф.

Швай О. Л. – доцент кафедри алгебри та математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Мамчур О. Б. – студентка V курсу факультету інформаційних систем, фізики і математики СНУ імені Лесі Українки

Застосування дерев до роз'язування задач

Постановка проблеми. Одним із важливих класів графів є дерева. Вони знайшли широке застосування у інформатиці, фізиці, хімії, теорії

зв'язку, машинобудуванні, архітектурі тощо. Особливе положення дерева займають і у самій теорії графів, що пояснюється простотою будови дерев.

Мета дослідження – проаналізувати історичні аспекти виникнення теорії дерев.

Результати дослідження. Деревом називається зв'язний граф без циклів. Граф із однієї вершини є також деревом.

Існують й інші, рівносильні наведеному, означення дерева, які можна розглядати як характеристичні властивості дерев.

Теорема. Еквівалентні є такі означення дерева:

- а) дерево – це зв'язний граф без циклів;
- б) дерево – це зв'язний граф, у якому кожне ребро є перешийком;
- в) дерево – це зв'язний граф, цикломатичне число якого дорівнює нулеві;
- г) дерево – це граф, у якому для кожних двох вершин існує лише один з'єднувальний ланцюг [2, 84-85].

Теорія дерев для розв'язання системи лінійних алгебраїчних рівнянь була розроблена в 1847 році німецьким фізиком Густавом Кірхгофом. Вона дозволяла знайти значення сили струму в кожному провіднику і в кожному електричному ланцюгу. Вчений-фізик підійшов до розв'язання задачі, як математик. Г. Кірхгоф замінив електричний ланцюг відповідним йому графом і показав, що для розв'язання системи рівнянь не обов'язково розглядати окремо кожен цикл графа електричного ланцюга. Замість цього він запропонував просту, але ефективну методику (яка з часом стала стандартною), в якій достатньо обмежитися тільки незалежними простими циклами графа, які визначаються із будь-якого його «основного дерева» [1, 14–15].

У 1857 році британський математик Келі займався практичними задачами органічної хімії. Він намагався перелічити ізомери обмежених (насичених) вуглеводом C_nH_{2n+2} з даним числом n атомів вуглецю.

Келі сформулював абстрактну задачу: знайти число всіх дерев з n вершинами, кожне з яких має вершини степеня 1 і 4. Йому не вдалося відразу розв'язати цю задачу, і він сформулював задачу таким чином, щоб можна було розв'язати задачу про перерахунок: а) кореневих дерев, в яких виділена лише одна вершина; б) всіх дерев; в) дерев, у яких степінь вершини не перевищує 4; г) дерев, у яких степені вершин рівні 1 і 4.

Теорема Келі. Число різних дерев, які можна побудувати на n вершинах, дорівнює n^{n-2} .

Теорема Келі має багато різних інтерпретацій. Одна з найпоширеніших – задача про з'єднання міст. Необхідно з'єднати n міст залізницями так, щоб не будувати зайвих ліній. Скількома способами можна побудувати таку систему доріг? Аналогічні задачі виникають при проектуванні доріг, трубопроводів тощо. Такі задачі називають *задачами про мінімальні з'єднання*. Саме теорема Келі дає розв'язок задач про мінімальні з'єднання. При розв'язанні задач будується граф-дерево. За теоремою Келі розв'язок задачі повним перебором потребує побудови n^{n-2} дерев.

Незалежно від Келі в 1869 році французький математик Каміль Жордан ввів і вивчав дерева, як чисто математичні об'єкти. Він це зробив, «зовсім не підозрюючи про значення свого відкриття для сучасної хімічної науки» [1,15-16].

Висновки. Отже, дерева – один з найпоширеніших різновидів графів. Вони є математичними моделями багатьох задач практики.

Джерела та література

1. Харари Ф. Теория графов / Ф. Харари . – М.: Мир, 1973. – 300 с
2. Швай О. Л. Дискретна математика: Навч. посіб. для вищ. навч. зак./ О. Л. Швай. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – 188 с.

Бушев Д. М. – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри алгебри та математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Марчак А. О. – студентка V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Дослідження з теорії наближення функцій у СНУ імені Лесі Українки

Постановка проблеми. Історія розвитку вузу – це історія педагогічної освіти. Тому вивчення різних аспектів історії математичної освіти на Волині, зокрема в Луцькому педінституті, має важливе значення для вивчення теорії наближення функцій в наш час.

Мета дослідження. Вивчити історію створення і розвитку школи з теорії функцій у СНУ імені Лесі Українки.

Результати дослідження. Теорія наближення функцій оформилась у змістовну теорію в ХХ столітті. Вона вивчає питання про можливість наближення одних математичних об'єктів іншими, як правило більш простої природи, а також питання про оцінку похибки.

Значний внесок у розвиток теорії наближення функцій зробили вчені, які в різний час навчались або працювали у стінах нашого університету. Луцький державний педагогічний інститут (нині – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки) був заснований у 1940 р., однак про важливі математичні дослідження можна говорити лише з 1952 р. Саме тоді фізико-математичний факультет поповнився такими кваліфікованими кадрами, як С. І. Зуховицький, С. С. Калиновська, В. К. Дзядик, які працювали в одній науковій галузі – теорії наближення функцій. Згодом вони започаткували школу, основою якої був семінар з теорії наближення функцій. На цих семінарах було закладено фундамент наукових знань для активного розвитку теорії наближення функцій.

Багато вчених факультету працювали над розв'язанням окремих задач теорії наближення функцій, які не піддавались навіть відомим математикам. Зокрема, В.К. Дзядику в теорії наближення належать результати, які здобули міжнародне визнання.

Владислав Кирилович Дзядик народився на Харківщині. Так склалося, що педагогічну й наукову діяльність Владислав Кирилович розпочинав саме на Волині, тому його величне ім'я тісно пов'язане з нашим університетом. Свій математичний талант і невичерпну енергію В.К. Дзядик присвятив теорії наближення функцій. Його яскравий талант проявився вже в перших публікаціях, де була повністю розв'язана, знаменита на той час, проблема Фавара. У цей же період В. К. Дзядик береться за розв'язування окремих задач теорії наближення функцій, які не піддавалися зусиллям багатьох математиків. Ним були започатковані дослідження як для теорії функцій дійсної, так і комплексної змінної. Наукові інтереси В. К. Дзядика концентруються в основному на задачах наближення функцій, аналітичних на різних множинах у комплексній площині. У процесі глибокого аналізу цих задач ученому вдалося створити нові методи теорії наближення функцій, які допомагали йому успішно розв'язувати свої задачі, і ці методи одержують подальший розвиток у його роботах і роботах його послідовників.

Учні В. К. Дзядика досягли значних досягнень у дослідженні теорії функцій. Так, серед них відомі в Україні і за її межами вчені,

випускники Луцького педінституту Г. Ескін, В. Горбайчук, В. Білий. Вагомий внесок у розвиток теорії наближення внесли кандидати фізико-математичних наук Р. М. Ковальчук, З.В. Зарицька, О. І. Швай, П.Є. Антонюк та ін.

Р. М. Ковальчук досліджував наближення функцій кількох змінних в поліциліндричних областях і був одним з перших учнів Дзядика, який захистив кандидатську дисертацію. Результати, отримані З. В. Зарицькою, пов'язані з наближенням функцій лінійними додатними операторами та застосуванням відомого в математиці апроксимаційного методу Дзядика. Кандидати наук О. І. Швай і П. Є. Антонюк одержали (1978 р.) важливу оцінку наближення ядер типу Коші на множинах комплексної площини.

Дослідженнями з питань наближення функцій, започатковані В. К. Дзядиком, С. І. Зуховицьким і С. С. Калиновською, займаються у своїй науковій діяльності викладачі нашого факультету: Л. І. Філозоф, Д. М. Бушев, І. Р. Ковальчук, Ю. І. Харкевич, К. М. Жигалло, Т. В. Жигалло, О. В. Федунік, І. В. Кальчук, К. В. Соліч, Р. В. Товкач, С. Б. Гембарська, О. М. Піддубний та ін.

Зокрема, Л. І. Філозоф досліджував наближення функцій ланцюговими дробами та раціональними функціями, а у 1979 р. захистив кандидатську дисертацію «Наближення функцій ланцюговими дробами». Дослідження з питань наближення періодичних функцій, започатковані Дзядиком, продовжив Д. М. Бушев, котрий досліджував наближення класів згорток і одержав асимптотичні рівності для точних верхніх граней найкращих наближень деяких класів згорток.

Висновки. Дослідження в цій галузі математики залишаються і досі актуальними. Вдосконалення та застосування апроксимаційних методів інтенсивно триває й охоплює усе більше спеціалістів і у нашій країні, і за кордоном.

Джерела та література

1. Біографія і стислий огляд творчості члена-кореспондента НАНУ, заслуженого діяча і техніки, доктора фізико-математичних наук, професора Владислава Кириловича Дзядика / З. В. Зарицька [та ін.] // Наук. вісн. Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки / Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – № 18 : Фізичні науки. – С. 80–96.
2. Ілляшенко В. Я. Розвиток математичних наук у Волинському університеті // Волинський державний університет імені Лесі Українки: 65 років: Рекламно-презентаційний збірник. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського державного університету ім. Лесі Українки, 2005. – 496 с.

Кравчук О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри алгебри та математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки
Марчук А. І. – студент II курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

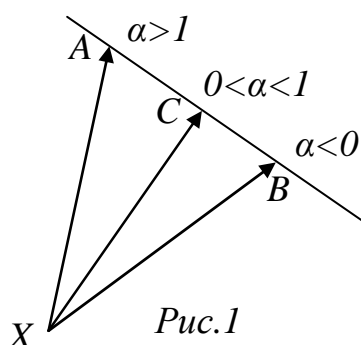
Про застосування деяких векторних формул до розв'язування геометричних задач

Постановка проблеми. Використовуючи теорію векторів можна розв'язати чимало задач як в математиці, так і в суміжних галузях науки. Еволюція поняття вектора відбувалася саме завдяки широкому застосуванню цього поняття в різних галузях математики, механіки, а також в техніці.

Мета дослідження. Проаналізувати історико-філософські аспекти виникнення та розвитку теорії векторів, їх використання в різних галузях науки; розглянути декілька найважливіших векторних формул і показати їх застосування при розв'язанні задач.

Результати дослідження. Розглянемо декілька найбільш важливих векторних формул і покажемо їх застосування при розв'язанні задач.

При будь-якому виборі точки X рівність $\overline{XC} = \alpha \overline{XA} + (1 - \alpha) \overline{XB}$ (1) для деякого числа $\alpha \in \mathbb{R}$ необхідною і достатньою умовою належності точок A, B і C ($A \neq B$) одній прямій.

При цьому $\overline{BC} = \alpha \cdot \overline{BA}$.

Зауважимо, що значення коефіцієнта визначає розміщення точки на прямій AB (рис.1)

Якщо $0 < \alpha < 1$, то точка C знаходиться між точками A і B ; якщо $\alpha > 1$, то точка A знаходиться між C і B , і, якщо $\alpha < 0$, то точка B знаходиться між A і C . Коефіцієнт відіграє роль своєрідної координати на прямій AB : початком координат є точка B , масштаб задається відрізком BA .

Важливими є формули «ділення відрізка в даному відношенні»

$$\overrightarrow{XC} = \frac{n}{m+n} \overrightarrow{XA} + \frac{m}{m+n} \overrightarrow{XB} \quad (2)$$

Якщо C – середина відрізка AB , то

$$\overrightarrow{XC} = \frac{n}{m+n} \overrightarrow{XA} + \frac{m}{m+n} \overrightarrow{XB} \quad (3)$$

Покажемо застосування формул (1), (2), (3) для розв'язання задач.

Задача 1. У трикутнику ABC точки A_1, B_1, C_1 є серединами сторін BC, AC, AB . Довести, що при будь-якому виборі точки X виконується рівність

$$\overrightarrow{XA_1} + \overrightarrow{XB_1} + \overrightarrow{XC_1} = \overrightarrow{XA} + \overrightarrow{XB} + \overrightarrow{XC}.$$

Доведення.

Дійсно,

$$\overrightarrow{XA_1} + \overrightarrow{XB_1} + \overrightarrow{XC_1} = \frac{1}{2}(\overrightarrow{XB} + \overrightarrow{XC}) + \frac{1}{2}(\overrightarrow{XC} + \overrightarrow{XA}) + \frac{1}{2}(\overrightarrow{XA} + \overrightarrow{XB}) = \overrightarrow{XA} + \overrightarrow{XB} + \overrightarrow{XC}$$

Задача 2. Довести, що точки M, N і P належать одній прямій.

Мимобіжні прямі n і n_1 перетинають три паралельні площини $\alpha_1, \alpha_2, \alpha_3$ відповідно в точках A, B, C і A_1, B_1, C_1 . Від довільної точки O відкладені вектори, $\overrightarrow{OM} = \overrightarrow{AA_1}$.

$$\overrightarrow{ON} = \overrightarrow{BB_1}, \quad \overrightarrow{OP} = \overrightarrow{CC_1}.$$

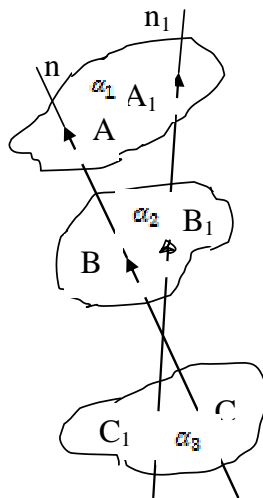

Рис.8.6

Доведення. Оскільки точки A, B, C належать прямій n (рис. 8.6), то за формулою (8.1), враховуючи, що $|\overline{CB}| : |\overline{CA}| = |\overline{C_1B_1}| : |\overline{C_1A_1}| = k$ отримаємо $\overline{OB} = k\overline{OA} + (1-k)\overline{OC}$, $\overline{OB_1} = k\overline{OA} + (1-k)\overline{OC_1}$. Але $\overline{BB_1} - \overline{OB} = k\overline{AA_1} + (1-k)\overline{CC_1}$; $\overline{ON} = k\overline{OM} + (1-k)\overline{OP}$, а це означає, що точки M, N, P належать одній прямій.

Висновки. Розв'язання багатьох задач значно спрощується з використанням векторів, зокрема розглянутих векторних формул. Варто зауважити, що властивості векторних операцій багато в чому схожі на властивості додавання і множення чисел. У цьому полягає зручність їх. У той же час вектор – геометричний об'єкт, і у визна-ченні векторних операцій використовуються такі важливі геомет-ричні поняття, як довжина і кут.. Зауважимо також, що алгебраїчна трактування векторів (властивості, базис, скалярний твір, і т.д.) дозволило узагальнити поняття вектора на інші математичні об'єкти.

Джерела та література

1. Борисенко О. А. Аналітична геометрія. [Текст] / О. А. Борисенко, Л. М. Ушакова. – Х.: Вид-во «Освіта» при Харк. ун-ті, 1993.
2. Деякі історико-філософські аспекти геометрії/ Методична розробка. – Луцьк, 1982.
3. Рудавський Ю. К. Збірник задач з лінійної алгебри та аналітичної геометрії. . [Текст] / Ю.К.Рудавський. – Л.: Бескид Біт, 2002.

Волошина Т. В. – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри алгебри та математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Новосад Л. Л. – студентка V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Використання груп симетрій у задачах на розфарбування при підготовці до турнірів

Постановка проблеми. Одним із видів позаурочної роботи в навчальних закладах є підготовка до турнірів. Вони допомагають оцінити рівень накопичених знань та вмінь. Основним етапом підготовки

до турнірів є розв'язування турнірних задач, яке потребує теоретичної і практичної роботи [1].

Метою роботи є обґрунтувати і подати в доступній формі матеріал по застосуванню леми Бернсайда при розв'язуванні задач готуючись до турнірів.

В основі задач на розфарбування фактично лежить розбиття певних множин на підмножини. Основні поняття теорії груп, які використовуються в роботі викладені в [2].

Результати досліджень. Розглянемо задачу, яка ілюструє можливість застосування леми Бернсайда при розв'язуванні комбінаторних задач, а саме задач на розфарбування.

Задача [3]. Скільки різних намист можна скласти з двох білих, двох червоних та двох синіх намистин?

Для початку переформулюємо задачу таким чином: скількома геометрично різними способами можна розфарбувати вершини правильного шестикутника так, щоб дві були білого кольору, дві червоного та дві синього?

Розв'язання: Запишемо перестановки які відповідають поворотам на кути $\frac{\pi}{3}, \frac{2\pi}{3}, \pi, \frac{4\pi}{3}, \frac{5\pi}{3}$ навколо центра шестикутника:

$$(1,2,3,4,5,6), \quad (1,3,5)(2,4,6), \quad (1,4)(2,5)(3,6) \\ (1,5,3)(2,6,4), \quad (1,6,5,4,3,2)$$

Є три симетрії відносно осей, що з'єднують середини протилежних сторін правильного шестикутника. Їм відповідають перестановки:

$$(1,2)(6,3)(5,4), \quad (1,6)(2,5)(3,4), \quad (2,3)(1,4)(6,5)$$

Також запишемо перестановки, які відповідають симетрії відносно осей, що з'єднують протилежні вершини правильного шестикутника:

$$(1)(4)(2,6)(3,5), \quad (2)(5)(3,1)(4,6), \quad (3)(6)(2,4)(1,5)$$

Разом з тотожною перестановкою $(1)(2)(3)(4)(5)(6)$ маємо 12 перестановок, які є елементами групи D_6 .

У групі є: одна перестановка типу $\langle 1,1,1,1,1,1 \rangle$,

дві перестановки типу $\langle 6 \rangle$,

дві перестановки типу $\langle 3,3 \rangle$,

чотири перестановки типу $\langle 2,2,2 \rangle$,

три перестановки типу $\langle 1,1,2,2 \rangle$.

Оскільки кількість різних кольорів, в які потрібно розфарбувати шестикутник, дорівнює трьом, то мінімальна кількість циклів у пе-

рестановці повинна дорівнювати трьом, щоб вона мала нерухомі точки. Для перестановки першого типу маємо 90 нерухомих точок. Для перестановки типу $\langle 2,2,2 \rangle$ – 6 нерухомих точок, для перестановки типу $\langle 1,1,2,2 \rangle$ – 6 нерухомих точок.

Застосуємо лему Бернсайда: $t(D_6) = \frac{1}{12}(1 \cdot 90 + 4 \cdot 6 + 3 \cdot 6) = 11$

Отже, із двох білих, двох червоних та двох синіх намистин можна скласти 11 різних намист.

Висновки. Застосовуючи теорію груп, зокрема лему Бернсайда можна розв'язувати олімпіадні та турнірні задачі.

Джерела та література

1. Зіміч А. І. Особливості розв'язування турнірних задач : методичні рекомендації / А. І. Зіміч. – Луцьк, 2014. – 52 с.
2. Калужнин Л. А. Введение в общую алгебру. – М.: Наука, 1973. – 448 с.
3. Калужнин Л. А., Суцанський В.І. Перетворення і підстановки. – К.: Вища школа, 1976. – 81 с.

Панасюк І. М. – студентка III курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Швай О. Л. – доцент кафедри геометрії і алгебри СНУ імені Лесі Українки

Історичні задачі в комбінаториці

Постановка проблеми. Яка роль історичних задач в розвитку комбінаторики та інших галузей математики.

Мета дослідження. Розглянути джерела виникнення комбінаторних задач і проаналізувати вклад в розвиток математики.

Результати дослідження. Велике значення в комбінаторному аналізі мають історичні задачі, бо саме вони висвітлюють її розвиток, починаючи з найперших здогадок наших предків.

Комбінаторний аналіз – це розділ математики, предметом якого є теорія скінченних множин. Присвячений способам побудови комбінаторних конфігурацій, побудови алгоритмів та їх оптимізації. Деякі задачі з комбінаторики розв'язували ще в стародавньому Китаї та Греції кілька тисяч років тому. Такі задачі виникали, зокрема, у зв'язку з іграми в шахи, шашки, кості тощо. Комбінаторні методи

виявилися корисними і в статистиці, теорії імовірності, теорії графів та інших галузях науки.

Я пропоную розглянути на прикладі дослідження індійського математика Шрідхара в області комбінаторики. В «Патіганіті» Шрідхари виділений розділ, присвячений сполукам. Він містить в собі два правила та одну задачу. Перше правило – це формула для знаходження комбінацій з n по $1, 2, \dots, m, \dots, n$:

$$\square \square - 1 \square - 2 \dots 2 * 1 1 * 2 * 3 * \dots \cdot - 1 \cdot$$

Приклад Шрідхара : «Кухар готує різні страви з шести смаковими відтінками: гострий, гіркий, терпкий, кислий, солоний, солодкий. Назвати число всіх різновидів.»

Розв'язання : Запишемо по черзі числа від 6 до 1, а саме 6|5|4|3|2|1 , а потім від 1 до 6 , тобто 1|2|3|4|5|6. Розділимо числа першого ряду на відповідні числа другого ряду. Маємо:

$$6|5|4|3|2|1$$

$$1|2|3|4|5|6$$

Спочатку маємо $\square = 6$. Це число страв з одним смаковим відтінком з шести запропонованих. Потім маємо $\frac{6 * 5}{1 * 2} = 15$ - це число страв з двома смаковими

відтінками. Потім $6 * 5 * 4 / 1 * 2 * 3 = 20$ – і це відповідно число страв з трьома смаковими відтінками. Аналогічно маємо 15 – число страв з чотирма смаковими відтінками, 6 – з п'ятьма смаковими відтінками, і 1 – з шістьма одночасно. Отже, маємо : 6, 15, 20, 15, 6, 1 комбінацій. Їх сума дорівнює 63. [159, 160]

У міркуваннях Шрідхара, очевидно, йшлося про формулу комбінацій, не розглядаючи $C_n^0 : C_n^1 + C_n^2 + \dots + C_n^n$.

Висновки. Отже, ще з доісторичних часів наші предки усвідомлювали значення вміння правильно обирати ті чи інші предмети, розміщувати і визначати найкращі з цих розміщень і комбінацій. Ці знання розширювались та вдосконалювались, ставлячи відбиток на інших предметах знань, і мають по теперішній час важливу роль. Хочу завершити словами французьких математиків ХХ століття : « Сьогодні ми знаємо, що, логічно кажучи, можливо вивести майже всю сучасну математику з одного джерела – теорії множин». А поняття множини – це одне з основних понять в комбінаторному аналізі.

Джерела та література

1. Бевз В. Г. Практикум з історії математики. Навчальний посібник для студентів фізико-математичних факультетів педагогічних університетів – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2004. – 311 с

Швай О. Л. – доцент кафедри алгебри та математичного аналізу

СНУ імені Лесі Українки

Панасюк М. С. – студентка V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Топологічне сортування

Постановка проблеми. Поняття відношення належить до основних понять сучасної математики. Мова теорії відношень дозволяє описувати зв'язки між багатьма об'єктами, а тому має широке практичне застосування.

Мета дослідження – показати використання частково впорядкованих множин на прикладі топологічного сортування.

Результати дослідження. Топологічним сортуванням називають процес сортування елементів, для яких означено відношення часткового порядку, тобто порядок задано не для всіх, а лише для деяких пар [1, 192]. Мета топологічного сортування перетворити частковий порядок на лінійний.

Розглянемо процес застосування топологічного сортування.

Теорема. Кожна скінченна непорожня частково впорядкована множина (A, R) має хоча б один мінімальний елемент.

Опишемо алгоритм топологічного сортування.

1 крок. $k := 1$.

2 крок. $a_k :=$ мінімальний елемент множини A .

3 крок. $A := A \setminus \{a_k\}$.

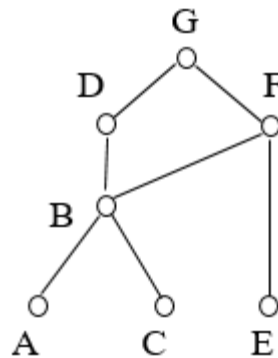
4 крок. $k := k + 1$.

5 крок. Якщо $A = \emptyset$, то зупинитись $(a_1, a_2, \dots, a_n)$ – результат топологічного сортування множини A , в іншому випадку перейти до 2 кроку.

Приклад. Нехай для студентів потрібно прочитати навчальні дисципліни A, B, C, E, F, D, G . В університетських програмах деякі дисципліни потрібно читати раніше за інші, бо останні не можна читати без матеріалу, викладеного попередньо в інших дисциплінах.

Якщо для дисципліни A необхідно ознайомитись з матеріалом дисципліни B , то пишемо $A < B$. Тут топологічне сортування означає, що жодну навчальну дисципліну не можна читати раніше за дисципліну, на якій вона базується.

Повернемося до прикладу, згідно програми потрібно вчитати сім навчальних дисциплін. На рис. 1 подано діаграму Гассе (H.Hasse) для множини цих дисциплін.

Виконавши топологічне сортування, дістанемо порядок, в якому можна читати ці навчальні дисципліни. Послідовність кроків сортування наведено в таблиці.

Вибраний мінімальний елемент A	C	B	E
F	D	G	

Результат цього сортування задає можливий порядок читання навчальних дисциплін $A < C < B < E < F < D < G$.

Висновки. Поняття бінарного відношення дає змогу формалізувати операції попарного порівнювання, і тому його широко використовують у теорії вибору. Процес топологічного сортування – один з прикладів використання частково впорядкованих множин на практиці.

Джерела та література

1. Нікольський Ю. В. Дискретна математика / Нікольський Ю. В., Пасічник В. В., Щербина Ю. М. – К.: Видавнича група ВНУ, 2007. – 368 с.

Кравчук О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри алгебри і математичного аналізу

СНУ імені Лесі Українки

Плахтина І. А. – студентка IV курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики

СНУ імені Лесі Українки

Різні інтерпретації чотиривимірної геометрії

Постановка проблеми. Актуальність обраної теми дослідження полягає у широкому застосуванні чотиривимірного простору при вивченні багатьох питань математики, а також новими напрямками у розвитку мистецтва.

Мета дослідження. Основна мета роботи – вивчення основних понять чотиривимірного простору та їх властивостей.

Досягнення поставленої мети потребує виконання наступних завдань:

- ввести поняття чотирьохвимірного простору;
- дати інтерпретацію основних понять чотиривимірного простору.

Результати дослідження. Сукупність двох чисел (x, y) визначала точку на площині двовимірного простору, сукупність трьох чисел (x, y, z) – точку в тривимірному просторі. Аналогічно, будемо говорити, що сукупність, записаних в певному порядку чотирьох чисел (x, y, z, t) задає точку чотиривимірного простору. Так як множина точок (x, y) була двовимірною, (x, y, z) – тривимірною, так множина точок (x, y, z, t) буде чотиривимірною.

На перший погляд може здатися, що задані точки чотиривимірного простору не можна наочно зобразити. Наприклад, точку $P(2,3)$ ми можемо зобразити на площині, також ми добре бачимо і точку $M(3, 6, 5)$, а чи можна побачити точку $K(1, 2, 3, -4)$?

Справді, чотиривимірна (взагалі, багатовимірна) геометрія не позбавлена наочного зображення. Саме завдяки своєму наочному зображенню вона отримала поширення в математичних і суміжних з ними науках. Для того, щоб уявити собі наочно чотиривимірну фігуру, потрібно звикнути до думки, що точку не обов'язково уявляти собі як кінчик голки чи тонко загостреного олівця. Все залежить від того, що ми назвемо точкою, що ми розуміємо під точкою. Можна, наприклад, під точкою чотиривимірної геометрії розуміти пряму тривимірного простору (такий простір буде нелінійним). Множина прямих тривимірного простору є чотиривимірною. Такі «точки» ми добре бачимо, не гірше, ніж точки тривимірного простору. Можна також домовитися називати точкою чотиривимірного простору кулю тривимірного простору, так як множина цих куль є чотиривимірною.

Таким чином, точку чотиривимірного простору ми можемо уявляти наочно по-різному, але завжди вона буде визначатися четвіркою чисел (x, y, z, t) – її координатами.

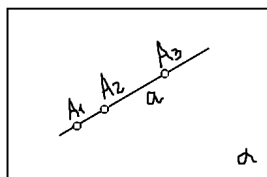
Так виникає ідея різними способами інтерпретувати (пояснювати) поняття точки, прямої тощо. Наприклад, тривимірну геометрію можна інтерпретувати множиною кіл на площині, які також є тривимірними. Ми не маємо можливості детально зупинитися на цьому прикладі, обмежимося лише декількома короткими зауваженнями.

Домовимося під точкою тривимірного простору розуміти коло на площині. Множина площин в тривимірному просторі також є тривимірною. Домовимося під площиною також розуміти коло. Множина прямих тривимірного простору також, як і множина пар точок на площині, є чотиривимірною. Домовимося під прямою тривимірного простору розуміти пару точок на площині. Нарешті, будемо вважати, що коло α і коло A задають площину α і точку B , що їй належить, якщо вони взаємно ортогональні (перетинаються під прямим кутом). Будемо вважати також, що точка B лежить на прямій a , якщо коло A проходить через точки aa . І, будемо вважати, що пряма a лежить на площині α , якщо пара точок aa взаємна в інверсії відносно кола α (точки P і Q називаються взаємними в інверсії відносно кола α

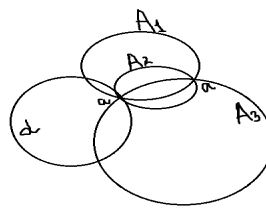
центром в O і радіусом r , якщо $OP \cdot OQ = r^2$, причому точки O , P і Q лежать на одній прямій). На мал.1 ми бачимо в звичайній інтерпретації (в звичайному розумінні) точки A_1, A_2, A_3 , які лежать на прямій a площини α ; на мал. 2 кола A_1, A_2, A_3 , що проходять через точки aa , взаємні в інверсії відносно кола α (кола A_1, A_2, A_3 перетинають коло α під прямим кутом). На мал. 2 ми також бачимо новій інтерпретації точки A_1, A_2, A_3 , що належать прямій a , розташованій в площині α .

Подібно до того, як тривимірну геометрію можна інтерпретувати на множині кіл площини, чотиривимірну геометрію можна інтерпретувати на множині куль тривимірного простору. Ця множина є чотиривимірною.

Варто зауважити, що множина кривих другого порядку на площині є п'ятивимірною (крива другого порядку задається рівнянням $Ax^2 + Bxy + Cy^2 + Dx + Ey + F = 0$. До кривих другого порядку відносяться еліпси, гіперболи, параболи, кола). На цій множині інтерпретується п'ятивимірна геометрія.

мал. 1

мал. 2

Множина точок тривимірного простору, декартові координати яких задовольняють рівняння виду $Ax + By + Cz + D = 0$, як ми знаємо, є 2-вимірною і являє собою площину (двовимірний лінійний простір). Система двох таких рівнянь, взагалі кажучи, задає пряму (одновимірний простір), система трьох рівнянь – точку (0-вимірний простір).

Аналогічно, множина точок чотиривимірного простору, координати яких задовольняють рівняння виду $Ax + By + Cz + Dt + H = 0$, є тривимірною і є собою тривимірним простором.

Висновки. Отже, ввдячи по-різному основні поняття чотиривимірної геометрії та відношення між ними, можемо отримати різні інтерпретації чотиривимірного простору.

Джерела та література

1. Сазанов А. А. Четырехмерный мир Минковского: – Букинистическое издание, 1988. – 224 с.

Швай О. Л. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри алгебри та математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Рафальська А. О. – студентка III курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Булева алгебра і теорія множин

Постановка проблеми. Булева алгебра має широке практичне застосування, зокрема у математичній і технічній кібернетиці.

Мета дослідження. Обґрунтувати можливість використання булевих алгебр в комп'ютерних обчисленнях.

Результати дослідження. Алгебра, яка містить дві бінарні і одну унарну операцію, називається булевою, якщо її операції задовільняють наступним умовам:

- Асоціативність кон'юнкції і диз'юнкції:

$$а) x_1 \wedge (x_2 \wedge x_3) = (x_1 \wedge x_2) \wedge x_3 = x_1 \wedge x_2 \wedge x_3;$$

$$б) (x_1 \vee x_2) \vee x_3 = x_1 \vee x_2 \vee x_3.$$

- Комутативність кон'юнкції і диз'юнкції:

$$а) x_1 \wedge x_2 = x_2 \wedge x_1; \quad б) x_1 \vee x_2 = x_2 \vee x_1.$$

- Дистрибутивність кон'юнкції відносно диз'юнкції:

$$x_1 \wedge (x_2 \vee x_3) = (x_1 \wedge x_2) \vee (x_1 \wedge x_3).$$

- Дистрибутивність диз'юнкції відносно кон'юнкції:

$$(x_1 \vee x_2) \wedge x_3 = (x_1 \wedge x_3) \vee (x_2 \wedge x_3).$$

- Ідемпотентність:

$$а) x \wedge x = x; \quad б) x \vee x = x.$$

- Закон подвійного заперечення: $x \vee \bar{x} = 1$.

- Властивості констант 0 і 1:

$$а) x \wedge 1 = x; \quad б) x \vee 1 = 1; \quad в) x \wedge 0 = 0; \quad г) x \vee 0 = x; \quad д) \bar{\bar{x}} = x; \quad е) \bar{0} = 1; \quad ж) \bar{1} = 0.$$

- Правила де Моргана:

$$а) \overline{x_1 x_2} = \overline{x_1} \vee \overline{x_2}; \quad б) \overline{x_1 \vee x_2} = \overline{x_1} \wedge \overline{x_2}.$$

- Закон суперечності: $x \wedge \overline{x} = 0$.
- Закон виключення третього:

$$x \vee \overline{x} = 1. [1, 143]$$

Приклади булевих алгебр:

1. $(P_2; \wedge; \vee; \neg)$ – булева алгебра логічних функцій з операторами кон'юнкції, диз'юнкції і заперечення;
2. $(B(U); \cap; \cup; \neg)$ – булева алгебра множин над U з операціями перетину, об'єднання і доповнення;
3. $(B_n; \wedge; \vee; \neg)$ – булева алгебра двійкових векторів довжини n з покомпонентними (порозрядними) логічними операціями над двійковими векторами, визначеними наступним чином.

Для будь-яких векторів $\alpha = (\alpha_1, \alpha_2, \dots, \alpha_n)$ і $\beta = (\beta_1, \beta_2, \dots, \beta_n)$:

$$а) \alpha \wedge \beta = (\alpha_1 \wedge \beta_1, \alpha_2 \wedge \beta_2, \dots),$$

де $\alpha_i \wedge \beta_i = 1$, якщо $\alpha_i = \beta_i = 1$ і $\alpha_i \wedge \beta_i = 0$ в будь-якому іншому випадку;

$$б) (\alpha \vee \beta) = (\alpha_1 \vee \beta_1, \alpha_2 \vee \beta_2, \dots, \alpha_n \vee \beta_n),$$

де $\alpha_i \vee \beta_i = 0$, якщо $\alpha_i = \beta_i = 0$ і $\alpha_i \vee \beta_i = 1$ в будь-якому іншому випадку;

$$в) \neg \alpha = (\neg \alpha_1, \neg \alpha_2, \dots, \neg \alpha_n),$$

де $\overline{\alpha_i} = 0$, якщо $\alpha_i = 1$ і $\overline{\alpha_i} = 1$ в протилежному випадку.

Теорема 1. Якщо $|U| = n$, то булева алгебра множин $(B(U); \cap; \cup; \neg)$ ізоморфна булевій алгебрі двійкових векторів $(B_n; \wedge; \vee; \neg)$.

Теорема 2. Якщо $|U| = 2^m$, то булева алгебра множин $(B(U); \cap; \cup; \neg)$ ізоморфна булевій алгебрі функцій $(P_2(m); \wedge; \vee; \neg)$.

Взаємний ізоморфізм даних булевих алгебр, таким чином, виконується, якщо $|U| = n =$.

У цьому випадку $|B(U)| = |B_n| = |P_2(m)|$ і між множинами $B(U)$, B_n , $P_2(m)$ встановлюється взаємно однозначна відповідність. [1, 156–157]

Приклад Використовуючи ізоморфізм булевих алгебр множин і двійкових векторів, виконати булеві операції над множинами $A = \{a, d, e\}$, $B = \{b, c, d\}$.

Булеві алгебри множин $(B(U); \cap; \cup; \neg)$ і двійкових векторів $(B_n; \wedge; \vee; \neg)$ ізоморфні при виконанні умови $|U| = n$ (див. Теорема 2).

Нехай $|U_1| = n = 5$ і $U_1 = \{a, b, c, d, e\}$, так що $A, B \subseteq U$. Булева алгебра множин $(B(U_1); \cap; \cup; \neg)$, де $U_1 = \{a, b, c, d, e\}$, ізоморфна булевій алгебрі двійкових векторів довжиною 5 $(B_5; \wedge; \vee; \neg)$. Виконаємо операції над множинами $(\cap; \cup; \neg)$, використовуючи ізоморфізм цих алгебр $\Gamma: B(U_1) \rightarrow B_5$:

$$\Gamma(A) = \Gamma(\{a, d, e\}) = (1\ 0\ 0\ 1\ 1) = \alpha, \Gamma(B) = \Gamma(\{b, c, d\}) = (0\ 1\ 1\ 1\ 0) = \beta.$$

$$\text{Тоді: а) } \Gamma(A \cap B) = \alpha \wedge \beta = (1\ 0\ 0\ 1\ 1) \wedge (0\ 1\ 1\ 1\ 0) = (0\ 0\ 0\ 1\ 0).$$

Але вектору $(0\ 0\ 0\ 1\ 0)$ відповідає множина $\{d\}$: $((0\ 0\ 0\ 1\ 0)) = \{d\}$. Таким чином $(A \cap B) = \{d\}$.

$$\text{б) } \Gamma(A \cup B) = \alpha \vee \beta = (1\ 0\ 0\ 1\ 1) \vee (0\ 1\ 1\ 1\ 0) = (1\ 1\ 1\ 1\ 1), \text{ але}$$

$$(1\ 1\ 1\ 1\ 1) = \{a, b, c, d, e\}. \text{ Таким чином } (A \cup B) = \{a, b, c, d, e\}.$$

$$\text{в) } \Gamma(\overline{A} = \overline{\alpha} = \overline{(1\ 0\ 0\ 1\ 1)} = (0\ 1\ 1\ 0\ 0), \text{ але } ((0\ 1\ 1\ 0\ 0)) = \{b, c\}, \text{ звідки } \overline{A} = \{b, c\}. [1, 161]$$

Отже, ізоморфізм булевих алгебр множин і двійкових векторів дозволяє замінити теоретико-множинні операції над множинами порозрядними логічними операціями над векторами.

Висновки. Ізоморфізм булевих алгебр широко використовується в комп'ютерних обчисленнях, наприклад, замість виконання операцій над множинами або логічними функціями використовують їх логічні аналоги – ті, що легко реалізуються на комп'ютері, порозрядні операції над двійковими векторами.

Джерела та література

1. Москінова Г. И. Дискретная математика. Математика для менеджера и инженера в примерах и упражнениях: учебное пособие. / Г. И. Москінова – М.: Логос, 2000. – 240 с.

Волошина Т. В. – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри алгебри та математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Свищ І. В. – студентка IV курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Напівгрупа бінарних відношень

Постановка проблеми. Теорія напівгруп є однією з областей сучасної алгебри, яка активно розвивається. Актуальність обраної теми

впливає з того, що напівгрупи перетворень, які зберігають бінарні відношення на множинах, широко застосовуються в теорії вимірювань для оцінки параметрів в економіко- і соціально- математичних моделях. Вимірювання полягає в такому присвоєнні вимірюваній величині числових значень, при якому зберігаються бінарні відношення.

Мета дослідження – розглянути напівгрупу бінарних відношень на множині, дослідити її властивості.

Результати дослідження. Бінарною операцією на множині S називається відображення $S \times S$ в S , де $S \times S$ буде множиною всіх впорядкованих пар елементів із S . Якщо це відображення позначається символом $(\cdot)$, тоді образ в S елемента $(a, b) \in S \times S$ буде позначатися через $a \cdot b$. Надалі будемо опускати крапку і просто записувати ab . Для позначення бінарних операцій будуть використовуватися також символи $+, \circ, *$.

Бінарна операція $(\cdot)$ на множині S називається *асоціативною*, якщо $a \cdot (b \cdot c) = (a \cdot b) \cdot c$ для всіх a, b, c із S . *Напівгрупа* – це такий групоїд $(S, \cdot)$, в якому бінарна операція асоціативна.

Під *бінарним відношенням* на множині X ми розуміємо підмножину ρ декартового добутку $X \times X$ множини X . Якщо $(a, b) \in \rho$, де a і b – елементи множини X , то ми будемо писати $a\rho b$ і говорити, що « a знаходиться у відношенні ρ з b ».

Множину усіх бінарних відношень на X будемо позначати $\mathcal{B}_X$.

Якщо ρ і σ – відношення на X , то їх *композиція* $\rho \circ \sigma$ визначається наступним чином: $(a, b) \in \rho \circ \sigma$, якщо існує такий елемент $x \in X$, що $(a, x) \in \rho$ і $(x, b) \in \sigma$. Така бінарна операція асоціативна. Вона некомутативна в загальному випадку. Для того, щоб в цьому переконатися достатньо навести приклад множини X і двох бінарних відношень σ та ρ на X таких, що $\sigma \circ \rho \neq \rho \circ \sigma$.

Приклад. Розглянемо в якості X – множину цілих чисел Z . $a\rho b$ означає $a:b$; $a\sigma b$ означає числа a і b – взаємно прості (пишуть $a \wedge b = 1$). Тоді $a(\rho \circ \sigma)b \Leftrightarrow \exists c \in Z: (a:c) \wedge (c \wedge b = 1)$; $a(\sigma \circ \rho)b \Leftrightarrow \exists t \in Z: (a \wedge t = 1) \wedge (t:b)$.

Візьмемо, наприклад, $a = 68, b = 100$.

$$68 = 4 \cdot 17 = 2^2 \cdot 17, 100 = 2^2 \cdot 5^2.$$

У якості c можна взяти $c = 17$.

$$68 : 17 \text{ і } 100 \wedge 17 = 1. \text{ Отже, } 68(\rho \circ \sigma)100.$$

Чи існує таке ціле t , що $t:100$ і 68 – взаємно просте з t ? Із того, що $t:100$, випливає, що t – парне. Із того, що $68 \wedge t = 1$, випливає, що t не ділиться націло на 2. Отже, такого цілого t не існує і $(68, 100) \notin \sigma \circ \rho$.

Таким чином, $\rho \circ \sigma \neq \sigma \circ \rho$.

Якщо ρ , σ і τ – відношення на X , то кожне з тверджень $(a,b) \in (\rho \circ \sigma) \circ \tau$ і $(a,b) \in \rho \circ (\sigma \circ \tau)$ еквівалентне твердженню про існування таких $x, y \in X$, що $(a,x) \in \rho$, $(x,y) \in \sigma$ і $(y,b) \in \tau$. Отже, множина $\mathcal{B}_X$ всіх бінарних відношень на X є напівгрупою відносно операції $(\circ)$ і $|\mathcal{B}_X| = 2^{n^2}$, для скінченної n – елементної множини X .

Якщо множина X скінченна, то кожне відношення $\rho \in \mathcal{B}_X$ можна представити у вигляді квадратної матриці $\mu(\rho)$, рядки і стовпці якої індексовані елементами із X , а на перетині i -го рядка та j -го стовпця стоїть 1, якщо $(i, j) \in \rho$, і 0, якщо $(i, j) \notin \rho$. Щоб отримати матрицю $\mu(\rho \circ \sigma)$ достатньо звичайним способом перемножити матриці $\mu(\rho)$ і $\mu(\sigma)$. Ізоморфізм $\rho \rightarrow \mu(\rho)$ називається *зображенням напівгрупи $\mathcal{B}_X$ булевими матрицями*.

Будемо позначати через ι *відношення рівності* (або «діагональ» множини $X \times X$), а саме $(a,b) \in \iota$ тоді і тільки тоді, коли $a=b$. Нехай $(a,b) \in \rho$, $(a,a) \in \iota \Leftrightarrow \exists a \in X : (aia) \wedge (arb) \Leftrightarrow a(\iota \circ \rho)b$. Звідси $\rho = \iota \circ \rho$ і $\rho \circ \iota = \rho$, тоді $\rho \circ \iota = \iota \circ \rho = \rho \quad \forall \rho \in \mathcal{B}_X$. Очевидно, ι – одиниця напівгрупи $\mathcal{B}_X$.

Порожнє відношення $\emptyset$ буде нулем напівгрупи $\mathcal{B}_X$. Отже, напівгрупа $\mathcal{B}_X$ є некомутативною напівгрупою з одиницею і з нулем.

Приклад. Нехай $\mathcal{B}_X$ – напівгрупа всіх відношень на множині X і Ω – множина індексів. Нехай ρ , ρ_α (α пробігає Ω), σ , τ – довільні елементи напівгрупи $\mathcal{B}_X$. Тоді в $\mathcal{B}_X$ виконуються наступна властивість: із $\rho \subseteq \sigma$ випливає $\rho \circ \tau \subseteq \sigma \circ \tau$ і $\tau \circ \rho \subseteq \tau \circ \sigma$. Доведемо це.

За означенням бінарного відношення $a(\rho \circ \tau)b$, $a, b \in X$, тоді

$\exists c \in X : (arc) \wedge (ctb)$. З того, що $arc \Rightarrow asc$, бо $\rho \subseteq \sigma$.

Отже, $\exists c \in X : (asc) \wedge (ctb)$. А тому $a(\sigma \circ \tau)b$. Ми довели, що $\rho \circ \tau \subseteq \sigma \circ \tau$.

Доведемо тепер, інший випадок. За означенням бінарного відношення $a(\tau \circ \rho)b$, $a, b \in X$, тоді $\exists c \in X : (atc) \wedge (c\sigma b)$. З того, що $c\sigma b \Rightarrow c\sigma b$, бо $\rho \subseteq \sigma$. Отже, $\exists c \in X : (atc) \wedge (c\sigma b)$. А тому $a(\tau \circ \sigma)b$. Ми довели, що $\tau \circ \rho \subseteq \tau \circ \sigma$.

Висновки. Множина усіх бінарних відношень на множині X утворює напівгрупу відносно операції композиції. Ця напівгрупа має багато цікавих властивостей і корисних застосувань.

Джерела та література

1. Клиффорд А. Алгебраическая теория полугрупп / А. Клиффорд, Г. Престон. – М.: Мир, 1972. –Т. 1. – 283с.
2. Лаллеман Ж. Полугруппы и комбинаторные приложения / Ж.Лаллеман. – М.: Мир, 1985. – 440с.

Волошина Т. В. – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри алгебри та математичного аналізу СНУ імені Лесі Українки

Смірнова М. С. – студентка III курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Розв'язування олімпіадних задач за допомогою конгруенцій

Постановка проблеми – основні поняття теорії конгруенцій доцільно застосовувати при розв'язанні олімпіадних задач.

Мета дослідження – показати олімпіадні задачі різних рівнів та їх розв'язання за допомогою конгруенцій.

Результати дослідження. В процесі проведення позакласної роботи з математики учнів необхідно ознайомити з основними методами розв'язування олімпіадних задач. Велике місце серед них займають задачі на подільність. Практично в кожній олімпіаді є задачі цього типу.

Ділення одного натурального числа на інше ціле не завжди виконується. Тому розглядають більш загальну дію – ділення з остачею.

Поняття «конгруентності» чисел широко використовується в задачах на пошук остачі від ділення та доведенні подільності.

Цілі числа a і b називаються конгруентними за модулем m ($m \in \mathbb{N}$), якщо остачі при діленні їх на число m рівні. Записують: $a \equiv b \pmod{m}$.

При розв'язуванні задач на пошук остач при ділення числа a на b доречно, використовуючи властивості конгруенцій, підібрати конгруенцію виду $a \equiv \pm 1 \pmod{b}$.

Властивості конгруенцій

Конгруенції за одним і тим самим модулем можна почленно додавати, віднімати, перемножувати.

До будь-якої частини конгруенції можна додати довільне число, яке кратне модулю: якщо $a \equiv b \pmod{m}$, то для будь-якого цілого t правильна конгруенція $a+mt \equiv b \pmod{m}$.

Обидві частини конгруенції можна скоротити на їх спільний дільник, якщо він взаємно простий з модулем: якщо $ak \equiv bk \pmod{m}$, причому, $(m, k)=1$. Звідси випливає $a \equiv b \pmod{m}$.

Приклад 1: Доведіть, що $15^n + 2^{3n} - 30$ кратне 7.

Оскільки $15 \equiv 1 \pmod{9}$, $2^3 \equiv 1 \pmod{7}$, тоді $15^n + 2^{3n} \equiv 2 \pmod{7}$,
 $15^n + 2^{3n} - 30 \equiv -28 \pmod{7}$, $15^n + 2^{3n} - 30 \equiv 0 \pmod{7}$.

Приклад 2: Остача від ділення трицифрового числа $n = \overline{\quad}$ на деяке одноцифрове число дорівнює 8, знайдіть число n .

Оскільки остача від ділення 8, тоді розглянемо конгруенцію за модулем 9: $n \equiv 8 \pmod{9}$, тоді $2 \cdot 100 + 10b + b \equiv 8 \pmod{9}$,

$$200 + 11b \equiv 8 \pmod{9},$$

$$11b \equiv -192 \pmod{9},$$

$$11b \equiv -3 \pmod{9},$$

$$11b \equiv 6 \pmod{9},$$

$$11b \equiv 33 \pmod{9},$$

$$b \equiv 3 \pmod{9}.$$

Отже, шукане число $b = 3$, $n = 233$.

Приклад 2: Чому може дорівнювати остача при діленні числа n^4 на 5, де $n \in \mathbb{Z}$?

Має місце одна з п'яти конгруенцій: $n \equiv 0 \pmod{5}$, $n \equiv 1 \pmod{5}$, $n \equiv 2 \pmod{5}$, $n \equiv 3 \pmod{5}$, $n \equiv 4 \pmod{5}$. Піднесемо обидві частини кожної з цих конгруенцій до четвертого степеня.

$$n^4 \equiv 0 \pmod{5},$$

$$n^4 \equiv 1 \pmod{5},$$

$$n^4 \equiv 16 \pmod{5} \equiv 1 \pmod{5},$$

$$n^4 \equiv 81 \pmod{5} \equiv 1 \pmod{5},$$

$$n^4 \equiv 256 \pmod{5} \equiv 1 \pmod{5}.$$

Отже, при діленні числа n^4 на 5 в остачі можуть бути тільки числа 0 і 1.

Висновки: Розглянувши олімпіадні завдання різних рівнів можна зробити висновок, що конгруентність чисел за певним модулем доцільно використовувати при розв'язуванні задач на знаходження остачі від ділення дуже великих чисел або ж при доведенні подільності.

Джерела та література

1. Бухштаб А.А. Теорія чисел. – М.: Просвещение, 1966. – 384с.
2. Завало С.Т., Костарчук В.М., Хацет Б.І. Алгебра і теорія чисел. – К.: Вища школа, 1972. – Ч.2. – 384с.

Швай О. Л. – доцент кафедри алгебри та математичного аналізу
СНУ імені Лесі Українки

Шкабко Г. В. – студентка V курсу
факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Рекурентні співвідношення

Постановка проблеми. Числовою послідовністю називається функція натурального аргументу $f: N \rightarrow R$.

Позначають послідовність $a_1, a_2, \dots, a_n, \dots$, або $a_n, n \geq 1$, де $a_n = f(n), n \geq 1$.

Існують різні способи визначення числових послідовностей. Можна записати явну формулу для обчислення n -го члена послідовності, наприклад $a_n = 3^n + 1$, а можна задати послідовність рекурентним співвідношенням.

Мета дослідження – проаналізувати можливості застосування рекурентних співвідношень у комбінаториці та навести приклади.

Результати дослідження. Рекурентним співвідношенням називається формула виду:

$$a_{n+1} = F(a_n, a_{n-1}, \dots, a_{n-k+1}).$$

де F – деяка функція від k аргументів, яка дає змогу обчислювати наступні члени послідовності через значення k попередніх членів. Якщо вказати перші k членів послідовності $a_1, a_2, \dots, a_k$, то рекурентне співвідношення однозначно визначає послідовність [2,50].

Розв'язком рекурентного співвідношення називається послідовність, яка задовольняє умову співвідношення.

Наприклад, арифметична та геометрична прогресії визначаються наступними рекурентними співвідношеннями:

$$a_{n+1} = a_n + d, \quad a_{n+1} = a_n * q.$$

Метод рекурентних співвідношень у комбінаториці полягає у зведенні комбінаторної задачі до аналогічної для меншої кількості об'єктів.

Розглянемо практичну задачу, яка приводить до рекурентного співвідношення. На острів завезли молоду різностатеву пару кролів. Після досягнення двомісячного віку кожна пара щомісяця дає приплід – нову пару. Визначити кількість пар кролів на острові через n місяців.

У кінці першого місяця кількість пар кролів на острові $f_1 = 1$. Оскільки ця пара не дає приплоду впродовж двох місяців, то й $f_2 = 1$. Щоб визначити кількість пар після n місяців, додамо їх кількість у попередньому місяці f_{n-1} і кількість новонароджених пар f_{n-2} : кожна новонароджена пара походить від пари щонайменше двомісячного віку.

Отже, послідовність f_n задовольняє рівняння $f_n = f_{n-1} + f_{n-2}$ з початковими умовами $f_0 = 0$, $f_1 = 1$. Члени послідовності (f_n) називають *числами Фібоначчі*.

Дослідимо зв'язок між числами Фібоначчі й такою комбінаторною задачею: знайти кількість рядків довжиною n з 0 і 1, у яких жодні дві одиниці не записано поспіль.

Позначимо кількість таких рядків як g_n . Розглянемо будь-який рядок. Він може закінчуватись або на 0, або на 1. Якщо рядок закінчується на 1, то перед ним записано 0, тобто він закінчується на 01.

Отже, кількість рядків довжиною n , що закінчуються на 0, дорівнює g_{n-1} , а таких, що закінчуються на 1 (тобто фактично на 01) – g_{n-2} . Тому $g_n = g_{n-1} + g_{n-2}$. Легко перевірити, що $g_1 = 2$, $g_2 = 3$.

Отже, $g_i = f_{i+1}$, тобто кількість рядків довжиною n з 0 і 1, у яких жодні дві одиниці не записано поруч, дорівнює $(n+1)$ – му числу Фібоначчі.

Послідовність чисел Фібоначчі задає рекурентне співвідношення другого порядку $f_n = f_{n-1} + f_{n-2}$ з початковими умовами $f_0 = 0$, $f_1 = 1$. Характеристичне рівняння – $r^2 = r + 1$, тобто $r^2 - r - 1 = 0$, звідки випливає, що

$$r_1 = \frac{1 + \sqrt{5}}{2}, \quad r_2 = \frac{1 - \sqrt{5}}{2}.$$

Отже,

$$f_n = B_1 \left(\frac{1 + \sqrt{5}}{2} \right)^n + B_2 \left(\frac{1 - \sqrt{5}}{2} \right)^n.$$

Для визначення констант B_1 та B_2 скористаємось початковими умовами

$$\begin{cases} B_1 + B_2 = 0, \\ \left(\frac{1+\sqrt{5}}{2}\right)B_1 + \left(\frac{1-\sqrt{5}}{2}\right)B_2 = 1. \end{cases}$$

Отримаємо $B_1 = \frac{1}{\sqrt{5}}$; $B_2 = -\frac{1}{\sqrt{5}}$. Отже, $f_n = \frac{1}{\sqrt{5}}\left(\frac{1+\sqrt{5}}{2}\right)^n - \frac{1}{\sqrt{5}}\left(\frac{1-\sqrt{5}}{2}\right)^n$.

Важливим прикладом застосування рекурентних співвідношень є формули Маклорена. Вони дають розклад елементарних функцій у степеневі ряди в околі деякого значення аргументу з їх області визначення. Важливість їх полягає в тому, що вони дають можливість обчислювати значення функції практично з будь-якою наперед заданою точністю. Розглянемо приклади:

а) експонента

$$e^x = 1 + \frac{x}{1!} + \frac{x^2}{2!} + \dots + \frac{x^n}{n!} + \dots$$

задається такими рекурентними співвідношеннями:

$$s_1 = 1, \quad s_2 = s_1 + \frac{x}{1!}; \quad s_{n+1} = s_n + \frac{x^n}{n!}, \text{ де } n \geq 2;$$

б) синус

$$\sin x = x - \frac{x^3}{3!} + \frac{x^5}{5!} - \frac{x^7}{7!} + \dots + (-1)^{\frac{n-1}{2}} \frac{x^n}{n!} + \dots$$

задається такими рекурентними співвідношеннями:

$$s_2 = x, \quad s_4 = s_2 - \frac{x^3}{3!}; \quad s_{2k} = s_{2k-2} + (-1)^{k-1} \frac{x^{2k-1}}{(2k-1)!};$$

Висновки. Користуючись даними рекурентними співвідношеннями, можна обчислювати значення функцій всіх тригонометричних функцій.

Наведені рекурентні співвідношення відіграють важливу роль при обчисленнях значень даних функцій на ЕОМ, оскільки дають зручний спосіб програмування методів обчислення значень елементарних функцій [1, 56].

Джерела та література

1. Капітонова Ю. В. Основи дискретної математики / Капітонова Ю. В., Кривий С. Л., Летичевський О. А., Луцький Г. М., Печурін М. К. – К.: Наукова думка, 2002. – 587 с.
2. Нікольський Ю. В. Дискретна математика / Нікольський Ю. В., Пасічник В. В., Щербина Ю. М. – К.: Видавнича група ВНУ, 2007. – 368 с.

Кравчук О. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри алгебри та математичного аналізу

СНУ імені Лесі Українки

Юсюк Я. Ю. – студентка III курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Інваріантні підпростори афінора в n -вимірному просторі

Постановка проблеми. Інваріантні підпростори афінора є важливими у дослідженнях багатьох розділів математики та має широке практичне застосування.

Мета дослідження. Розглянути поняття інваріантних підпросторів афінора та його практичне застосування.

Результати дослідження. Нехай L – скінченновимірний простір над деяким полем F .

Афінором (лінійним оператором), визначеним у просторі L , називається відображення φ простору L саме на себе, що задовольняє наступні умови:

– однорідності:

для будь-яких векторів $\vec{a}_1, \vec{a}_2 \in L$,

$$\varphi(\vec{a}_1 + \vec{a}_2) = \varphi(\vec{a}_1) + \varphi(\vec{a}_2);$$

– адитивності:

для будь-якого $\vec{a} \in L$ і будь-якого $\lambda \in F$,

$$\varphi(\lambda \vec{a}) = \lambda \varphi(\vec{a})$$

Довільну систему векторів лінійного простору, можна розглядати як відображення деякого її базису. Цей факт стверджує теорема.

Теорема. Нехай L – n -вимірний лінійний простір, $\{\vec{e}_1, \vec{e}_2, \dots, \vec{e}_n\} \in L$ – його базис і $\{\vec{a}_1, \vec{a}_2, \dots, \vec{a}_n\} \in L$ – довільна система векторів із L . Тоді

існує і до того ж єдиний афінор $f: L \rightarrow L$ такий, що

$$f(\vec{e}_i) = \vec{a}_i, \text{ для } i = 1, 2, \dots, n$$

Серед підпросторів лінійного простору L виділяють інваріантні підпростори. **Інваріантним** називається такий підпростір, для якого образ кожного його вектора також належить цьому підпросторі.

Наведемо приклади інваріантних підпросторів:

1. Образ нульового вектора є нульовим вектором, тому нульовий підпростір є інваріантним.

2. Образи всіх векторів містяться у цілому просторі, то весь лінійний простір є інваріантним.

3. Тривіальні лінійні підпростори є інваріантними.

4. Образ лінійного оператора є інваріантним підпростором.

5. Ядро лінійного оператора є інваріантним підпростором.

Над інваріантними підпросторами ми можемо виконувати операції, про що свідчить теорема.

Теорема. Сума інваріантних підпросторів є інваріантним підпростором. Перетин двох інваріантних підпросторів є інваріантний підпростір.

Ненульовим інваріантним підпростором є кожен кореневий підпростір.

Кореневим підпростором, що відповідає власному значенню $\bar{\lambda}_i$ ($i=1,2,\dots,n$) називається підпростір $V_i \subseteq L$, елементами якого є ті вектори, які переводяться в $\bar{0}$ певним степенем оператора $f - \bar{\lambda}_i I$.

Розглянемо приклад, як знайти всі підпростори векторного простору V , інваріантні відносно лінійного оператора φ , який задається в деякому базисі матрицею

$$\begin{pmatrix} -6 & 2 & 3 \\ 2 & -3 & 6 \\ 3 & 6 & 2 \end{pmatrix}.$$

Розв'язання:

Будемо вважати, що всі вектори задаються координатами в початковому базисі. Зрозуміло, що $\dim V = 3$. Розмірність може бути рівною лише 0, 1, 2, 3.

Припустимо, що L – інваріантний підпростір та $\dim L = 0$. Єдиним підпростором розмірності 0 є нульовий підпростір $L = \{\theta\}$. Зрозуміло, що $L = \{\theta\}$ є підпростором, інваріантним відносно будь-якого лінійного оператора.

Єдиним підпростором розмірності 3 є весь простір V ($L=V$), що є інваріантним.

Щоб визначити всі інваріантні підпростори розмірності 1, потрібно знайти власні вектори оператора φ , виконавши елементарні перетворення матриці. Отримаємо, що всі власні підпростори розмір-

ності 1 – це підпростори $L = \langle \vec{a}_3 \rangle$, $L = \langle \gamma_1 \vec{a}_1 + \gamma_2 \vec{a}_2 \rangle$ при умові, що $\gamma_1^2 + \gamma_2^2 \neq 0$.

Залишилося знайти всі інваріантні підпростори розмірності 2. Припустимо, що L – інваріантний підпростір, вектори $\vec{b}_1, \vec{b}_2$ утворюють базис. Виразивши лінійно вектори $\vec{b}_1, \vec{b}_2$ через базис простору $\vec{a}_1, \vec{a}_2, \vec{a}_3$, та розглянувши можливі випадки, отримаємо інваріантні підпростори розмірності 2: $L = \langle a_1, a_2 \rangle$, $L = \langle a_3, \alpha_1 a_1 + \alpha_2 a_2 \rangle$ ($\alpha_1^2 + \alpha_2^2 \neq 0$).

Висновки. Інваріантні підпростори афінора відіграють важливу роль у теорії лінійних просторів та її застосуваннях.

Джерела та література

1. Атанасян Л. С. Основы многомерной геометрии / Л. С. Атанасян. – М. : Изд-во МГПИ им. Ленина, 1963.
2. Розенфельд Б. А. Многомерные пространства / Б. А. Розенфельд. – М. : Наука, 1966.

Сучасні інформаційні технології та програмне забезпечення комп'ютерних систем

Бондар Я. С. – керівник гуртка,
методист Луцького міського ЦНТТУМ
Литвішко Д. В. – вихованець гуртка
програмування Луцького міського
ЦНТТУМ

Використання електронних таблиць для створення інтерактивних програм

*Краще розв'язати одну й ту ж задачу
сімома способами, ніж сім різних задач.
Джордж Пойа*

Постановка проблеми. Важливою складовою сучасної ІТ-освіти є глибоке розуміння алгоритмічних процесів. Індивідуум повинен вміти не лише розв'язати поставлену задачу, а й вибрати оптимальне програмне середовище для її розв'язання. Цим пояснюється актуальність даного дослідження.

Мета дослідження. Дослідження носить теоретично-прикладний характер. Його метою є розробка пакету електронних таблиць, що розв'язують ряд інтерактивних задач та аналіз отриманих розв'язків. Об'єкт дослідження – можливості табличних процесорів та ефективне їх використання. Предмет дослідження – розв'язання інтерактивних задач в середовищі електронних таблиць. Новизна проекту полягає в тому, що в середовищі табличного процесора створено ряд інтерактивних програм, досліджено для них область вхідних даних.

Результати дослідження. У системах обробки інформації інтерактивність – характеристика системи або режиму роботи, для яких притаманним є відгук на команди, що вводять оператор[3]. Тобто у

користувача інтерактивної програми є можливість втручатись в хід її виконання. Кожного разу, реагуючи на інші дії користувача, така програма виконуватиметься за іншим сценарієм.

Ми досліджували можливості табличних процесорів по створенню інтерактивних програм на прикладі програми MS Excel. Доступні також її безкоштовні аналоги – Gnumeric, LibreOffice.

Ми створили пакет електронних таблиць, які успішно розв'язують ряд математичних, логічних, прикладних задач і при цьому є інтерактивними:

- 1) Введення слова у відмінку, що відповідає введеному користувачем кількісному числівнику
- 2) Визначення точного віку людини
- 3) Розв'язування систем лінійних рівнянь
- 4) Словесний запис числа
- 5) Робота в різних системах числення
- 6) Багатосторінкова тестуюча програма
- 7) Гра «Кубики»
- 8) Гра «Життя» (Game of Life)

Інтерактивність традиційно вважається прерогативою програмних середовищ. Електронними таблицями користувались, як правило, для перевірки правильності отриманих результатів. Але сучасні офісні програми завдяки таким можливостям, як гіперпосилання, також стають дедалі більш гнучкими, відповідними до побажань користувача. В табличному процесорі інтерактивності сприяє ще й те, що операндами у формулах найчастіше є не конкретні дані, а вміст комірок, і результат перераховується автоматично при кожній їх зміні.

Розв'язуючи інтерактивні задачі, ми помітили, що за допомогою табличного процесора отримати розв'язок таких задач часто значно легше і при цьому електронна таблиця-розв'язок не уступає в зручності програмам, створеним в об'єктно-орієнтованому програмуванні. В дослідженні ми використовували самостійно розроблені завдання а також завдання з джерел [1,56], [2,457–476, 505–530].

Проаналізувавши отримані розв'язки, ми помітили переваги і недоліки у використанні електронних таблиць в якості розв'язків інтерактивних задач.

Переваги:

Простота роботи в середовищі: в табличних процесорах основні принципи роботи такі ж, як і в інших офісних програмах, специфічні ж можливості доступні великою мірою інтуїтивно.

Задачі розв'язуються, як правило, легше.

Розв'язок задач одразу ж візуалізується.

Є можливість естетичного оформлення отриманих результатів, їх форматування, в тому числі умовного.

Отриманими розв'язками можливо користуватися практично в будь-якій операційній системі, адже формат файлів .xls* дуже поширений. Отримані результати можна легко імпортувати в інші офісні додатки (текстові процесори, програми створення презентацій, СКБД).

Недоліки:

В деяких випадках електронні таблиці коректно працюють на дещо вузькому діапазоні вхідних даних, ніж це можна забезпечити в традиційному програмуванні. Так електронні таблиці MS Excel працюють без втрати точності лише з 14-цифровими числами.

Для користування готовими програмами-розв'язками (електронними таблицями) необхідно володіти певними знаннями та вміннями по роботі з офісними додатками.

Висновки. Дослідивши ефективність роботи програм, створених в середовищі електронних таблиць, ми підтвердили гіпотезу дослідження – табличні процесори придатні для розв'язку інтерактивних задач. Адже створені для їх розв'язку електронні таблиці задовольняють усім вимогам, що ставляться до комп'ютерних програм: правильність, масовість, дискретність, скінченність, результативність.

Джерела та література

1. Глинський Я. М., Ксьондзик В. Г. Інформатика: 10–11-й кл.: Інформаційні технології: Робочий зошит-практикум – Львів : СПД Глинський, 2009. – 96 с.
2. Уокенбах, Джон. Microsoft Excel 2000. Библия пользователя.: Пер. В англ. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2001. – 873 с.+23 с. (Кр.спр.)
3. Моя освіта – реферати, ЗНО, ДПА, шпори, конспекти, поради. – Режим доступу: <http://mojaosvita.com.ua/>. – Відповіді/Інтерактивний – що це таке?

Булатецький В. В. – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри прикладної математики та інформатики СНУ імені Лесі Українки
Хом'як А. В. – студент V курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Дослідження та розробки системи збору та аналізу метеоданих великих об'ємів

Постановка проблеми. Кожен день звичайна людина покидає своє житло і виходить на вулицю. І кожен раз перед цим він оцінює погодні умови. На жаль, ці умови можуть різко змінюватися. Що б не бути захопленим зненацька примхами погоди, людина може користуватися офіційними прогнозами погоди. А може і сама робити свої прогнози, нехай і всього на кілька годин вперед.

Головним помічником у цьому може стати побутова метеостанція. Така цифрова метеостанція може одночасно вимірювати кілька величин, пов'язаних з погодою: температуру, вологість, тиск, рівень освітлення, наявність дощу, а також зберігати всі ці дані із часовими мітками для подальшої обробки. Все це дозволяє прогнозувати погоду, а також проводити аналіз раніше отриманих даних [3].

Мета дослідження

Метою дослідження є дослідити алгоритми та принципи обробки великих масивів даних, спроектувати та виготовити працюючий прототип побутової метеостанції та програмного забезпечення для неї.

Результат дослідження. Зі сказаного вище можна встановити список основних модулів побутової метеостанції, а саме:

- термометр;
- гігрометр;
- барометр;
- люксметр;
- датчик дощу;
- годинник;
- порт флеш карти і/або WiFi модуль.

Також важливим фактором є простота в складанні, щоб максимально поширити розробку в маси. Тому найбільш оптимальним вибором основи метеостанції є мікроконтролер Arduino [2]. Ця платформа дозволяє з легкістю об'єднати всі модуль навіть не використовуючи техніки спаювання.

Дана розробка включає в себе створення метеостанції із локальною або багатокористувацькою базою даних, а також розробка алгоритму обробки їх для більш точного прогнозування погоди у майбутньому.

Робота метеостанції буде поділена на два етапи.

Першим етапом буде збір статистичних даних. На цьому етапі метеорологічні дані лише зберігаються допоки не накопичиться порогове значення їх кількості. Для прогнозування погоди буде використовуватися стандартна модель поведінки погоди, до якої входить, наприклад, така комбінація подій «знизився тиск слідує піде дощ». При перевищенні порогово значення розпочинається другий етап.

На другому етапі, маючи достатній запас даних, починається їх аналіз для знаходження певних послідовностей, що притаманні даному регіону. І на основі результатів аналізу буде коректуватися стандартна модель. Даний етап дозволить максимально покращити точність прогнозування погоди для даної локації.

Розглянемо детальніше алгоритм роботи метеостанції.

Відновлення живлення. Для збільшення часу автономної роботи на період між вимірами живлення усіх датчиків відключене. За кілька секунд до виміру подача живлення відновлюється і після замірів припиняється знову.

Власне зчитування. Через задані проміжки часу здійснюється зчитування даних з наступних датчиків: DHT22 (температура і вологість), BMP280 (атмосферний тиск), GY-30 (рівень освітлення в люксах), датчик дощу та DS1307 (годинник). Всі дані структуруються для подальшого зберігання.

Збереження. Збереження може бути у двох варіаціях: із локальною базою, та із багатокористувацькою. В першому випадку всі дані зберігаються на флеш карту яка приєднана до метеостанції через порт. В другому – за допомогою модуля WiFi йде передача даних на сервер, який буде їх обробляти.

Сон. Відключення всіх неважливих систем для мінімізації використання енергії до наступного початку наступного циклу зчитування.

Організація обробки інформації. При досягненні порогового значення кількості інформації при якому стає доцільною її обробка запускається алгоритм покращення основної гіпотези прогнозування погоди, а також пошук нових. Для прикладу береться гіпотезу «При високій вологості і температурі на протязі дня почнеться дощ» і встановлюється відсоток її достовірності шляхом пошуку днів в яких були зафіксовані висока температура і вологість, а датчик дощу зафіксував опади [3].

Висновок. В процесі дослідження були розглянуті принципи обробки великих масивів метеоданих отриманих із розробленої побутової метеостанції та розроблено і реалізовано алгоритми прогнозування погоди та покращення прогнозів.

Джерела та література

1. Блум Д. Изучаем Arduino. Инструменты и методы технического волшебства / Блум Д. – Санкт-Петербург: БХВ-Петербург, 2015. – 336 с.
2. Рихтер Дж. CLR via C#. Программирование на платформе Microsoft .NET Framework 4.5 на языке C#. 4-е изд. / Рихтер Дж. – Санкт-Петербург: Питер, 2017. – 896 с.
3. Как работает домашняя метеостанция [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.photoclip.ru/index.php?obzor_detailed=72

Цибульська В. – студентка III курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Петрук О. – студент IV курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук,
доцент В. П. Муляр

Використання Pro/Engineer для автоматизованого проектування

Постановка проблеми. Моделювання – це заміна вивчення явища в натурі вивченням аналогічного явища на моделі. Основний зміст

моделювання полягає в тому, щоб за результатами дослідів із моделями можна отримати потрібну інформацію про досліджуваний об'єкт, безпосереднє вивчення якого становить значні труднощі або зовсім неможливе. Цей метод надзвичайно широко використовують у різноманітних галузях науки, техніки, будівництва, освіти. Жодна дослідницька, конструкторська, виробнича або навчальна діяльність сьогодні немислима без використання методу моделювання [2, с. 5].

Машинобудування та галузі народного господарства, що використовують машини, механізми, агрегати, потребують високоефективних проектних рішень, які б дозволили досягнути високих технічних, технологічних, економічних та екологічних характеристик виробів. Для цього на перших етапах проектування необхідно проводити значний обсяг дослідження в умовах невизначеності, мінливості, варійованості конструктивних рішень, критеріїв та обмежень. Етап проектування нового виробу включає створення моделі об'єкту, оптимізацію конструкції, підготовку робочих креслень і визначення процесів виготовлення. У зв'язку з цим виникає актуальна і важлива задача розробки методів, моделей та засобів для здійснення великих обсягів дослідження [1, с. 171].

Мета дослідження. Для розробки моделей елементів сучасної техніки залучаються як оригінальні методи і програмне забезпечення, так і сучасні системи автоматизованого проектування (Pro/ENGINEER, Pro/Mechanica, SolidWorks). Pro/Engineer є однією з найпоширеніших у світі систем автоматизованого проектування.

Результати дослідження. Перевага цієї системи полягає у скороченні термінів розробки конструкторської документації і технологічної підготовки виробництва. Під час створення електронних моделей нових виробів система Pro/ENGINEER дозволяє швидко створювати не тільки віртуальні деталі, але й складні вузли або повністю готові механізми.

Етапи створення креслення деталі в даній системі:

- створення плоского ескізу;
- створення тривимірної моделі;
- створення креслення деталі по тривимірній моделі.

Ефективне поєднання всіх цих процесів значно скорочує час виробництва і собівартість готового виробу.

Pro/ENGINEER – це система тривимірного проектування. Основні переваги над двовимірним проектуванням:

– наочність подання проектованої моделі дозволяє уникнути помилок, пов'язаних з тим, що при двовимірному проектуванні конструктору важко уявити тривимірну модель, що має складну геометрію;

– оперування геометрією на рівні об'єктів інженерних елементів значно спрощує і прискорює процес проектування.

Використання Pro/ENGINEER забезпечує значне скорочення циклу «проектування-виробництво» за рахунок можливості наскрізного паралельного процесу проектування [3, с. 7].

Висновки. З появою сучасних систем твердотільного параметричного моделювання дещо змінився підхід до проектування як такого. Якщо раніше інженер працював у двовимірному просторі і змушений був втілювати свої ідеї в плоских кресленнях, то тепер у нього з'явилася можливість творити у віртуальному тривимірному об'ємі, не замислюючись над тим, як викреслити ту чи іншу проекцію деталі. Тобто, проектування йде не від креслення до тривимірного вигляду виробу, а в зворотному напрямку – від просторової моделі до автоматично генерованих креслень, не втрачаючи часу на їх створення. Такий підхід до проектування зручний ще і тим, що створена тривимірна геометрія може бути передана в будь-яку розрахункову програму для аналізу міцності, аеродинамічних або інших властивостей деталі або виробу в цілому.

Джерела та література

1. Васильєв А. Ю. Інтегровані системи Pro/ENGINEER, solidworks та siemens nx у навчальному процесі та наукових дослідженнях у центрі «Тензор» / А. Ю. Васильєв, М. А. Ткачук, І. Д. Колос, Л. Л. Теплицький // Міжнародна наукова конференція MicroCAD: Секція № 4 – Фундаментальні та прикладні проблеми транспортного машинобудування. – НТУ «ХП», 2010.
2. Калапуша Л. Р. Комп'ютерне моделювання фізичних явищ і процесів. Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Л. Р. Калапуша, В. П. Муляр, А. А. Федонюк. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. – 192 с.
3. Пустюльга С. І. Основи проектування в Pro/ENGINEER: Навч. посіб. / С. І. Пустюльга, М. О. Гандзюк, Ю. В. Булік. – Луцьк: Редакційно-видавничий відділ ЛНТУ, 2012. – 281 с.

Кримусь А. С. – аспірант III року
навчання СНУ імені Лесі Українки

Кльоц О. М. – студентка II курсу
СНУ імені Лесі Українки

Пекарська К. В. – студентка IV курсу
СНУ імені Лесі Українки

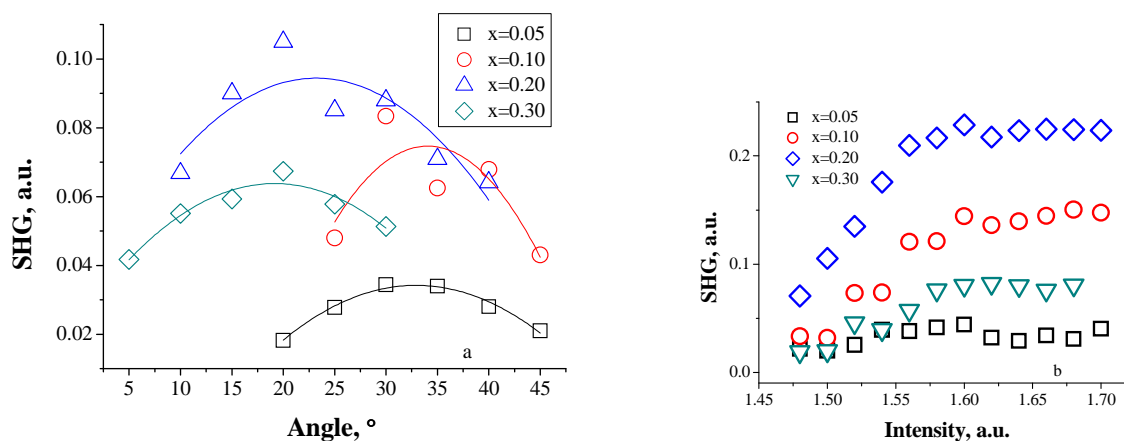
Дослідження нелінійно-оптичних властивостей монокристалів твердого розчину $\text{AgGaGe}_{3(1-x)}\text{Si}_{3x}\text{Se}_8$ ($0 < x < 0,33$)

Постановка проблеми. Твердий розчин $\text{Ag}_y\text{Ga}_y\text{Ge}_{1-y}\text{Se}_2$ був виявлений при розгляді діаграми стану $\text{AgGaSe}_2 - \text{GeSe}_2$ авторами [1]. Монокристал $\text{AgGaGe}_3\text{Se}_8$ утворюється при $y=0,333$ та відповідає максимуму кристалізації. Даний монокристал вже є достатньо дослідженим [2, 3], та показав себе перспективним матеріалом при нелінійно-оптичних [4] та п'єзоелектричних дослідженнях [5]. При спробі покращити властивості даного кристалу були виявлені тверді розчини з катіонним ($\text{Ag} \rightarrow \text{Cu}$ [6], $\text{Ga} \rightarrow \text{In}$ [7], $\text{Ge} \rightarrow \text{Sn}$ [8], $\text{Ge} \rightarrow \text{Si}$ [9]) та аніонним ($\text{Se} \rightarrow \text{Te}$ [10]) заміщеннями.

Тверді розчини з Cu , In , Sn , Te вже є досліджені та представлені у роботах [6, 10]. Проте, наразі у кристалі $\text{AgGaGe}_3\text{Se}_8$ є слабо дослідженим вплив заміщення різним відсотковим значенням одного елемента іншим. Для такого дослідження був обраний твердий розчин $\text{AgGaGe}_{3(1-x)}\text{Si}_{3x}\text{Se}_8$ з широкою областю утворення сполуки $0 < x < 0,33$. На даний момент досліджені тільки п'єзоелектричні властивості даного твердого розчину у роботі [9]. У нашій роботі проведено дослідження залежності оптичних властивостей у видимому та ІЧ діапазоні, двохфотонного поглинання та генерації другої грамоніки від вмісту Si у сполуці $\text{AgGaGe}_{3(1-x)}\text{Si}_{3x}\text{Se}_8$.

Метою нашої роботи було дослідження залежності генерації другої грамоніки від вмісту Si у сполуці $\text{AgGaGe}_{3(1-x)}\text{Si}_{3x}\text{Se}_8$.

Результати досліджень. Виходячи з досліджень кутової залежності інтенсивності генерації ГДГ (рис.1а) подальші дослідження робилися при куті, який відповідав максимуму інтенсивності вихідного сигналу.

Рис. 1. Кутова та енергетична залежність генерації другої гармоніки у монокристалах твердого розчину $\text{AgGaGe}_{3(1-x)}\text{Si}_{3x}\text{Se}_8$

Як бачимо з рис.1b для усіх досліджуваних монокристалів залежність інтенсивності ГДГ по відношенню до інтенсивності падаючого на кристал променя має однаковий характер – при збільшенні інтенсивності лазера інтенсивність ГДГ росте до певного значення, потім досягається «насичення», яке відображається прямою лінією.

Цікавою є залежність ГДГ від компонентного складу сполуки: при зростанні x ГДГ значно зростає – при $x=0.20$ інтенсивність у 5–6 разів більша, ніж при $x=0.05$, проте при подальшому збільшенні x відбувається значне зменшення ГДГ. Даний факт вказує на принципову залежність ГДГ від компонентного складу – оптимальним виявляється склад сполуки з $x=0.2$, а при зміні складу в обидві сторони відбувається погіршення ГДГ.

Висновки. У даній роботі було досліджено вплив зміни складу твердого розчину $\text{AgGaGe}_{3(1-x)}\text{Si}_{3x}\text{Se}_8$ нелінійно-оптичні властивості сполук. Представлена залежність ГДГ демонструє значне зростання нелінійно-оптичних властивостей при збільшенні x , проте існує критичне значення $x=0,20$ при проходженні якого ГДГ починає зменшуватися.

Джерела та література

1. J. D. Olekseyuk, A.Y. Gulyak, L.Y. Sysa, G.P. Gorgut, A.F. Lomzin. J. Alloys Compd. 241 (1996) 187-190.

2. G. Lakshminarayana, M. Piasecki, G.E. Davydyuk, G.L. Myronchuk, O.V. Yakymchuk, O.V. Parasyuk, I.V. Kityk. *Mater. Chem. Phys.* 135 (2012) 837-841.
3. A.S. Krymus, G.L. Myronchuk, O.V. Parasyuk, G. Lakshminarayana, A.O. Fedorchuk, A. El-Naggar, A. Albassam, I.V. Kityk. *Mater. Res. Bull.* 85 (2017) 74–79
4. V. Badikov, K. Mitin, F. Noack, V. Panyutin, V. Petrov, A. Seryogin, G. Shevyrdyaeva. *Opt. Mater.* 31 (2009) 590–597.
5. I.V. Kityk, N. AlZayed, P. Rakus, A.A. AlOtaibe, A.M. El-Naggar, O.V. Parasyuk. *Physica B* 423 (2013) 60–63.
6. I.V. Kityk, G.L. Myronchuk, O.V. Parasyuk, A.S. Krymus, P. Rakus, A.M. El-Naggar, A.A. Albassam, G. Lakshminarayana, A.O. Fedorchuk. *Opt. Mater.* 63 (2017) 197–206.
7. W. Kuznik, A.M. El-Naggar, P. Rakus, K. Ozga, O.V. Parasyuk, A.O. Fedorchuk, L.V. Piskach, N.S. AlZayed, A.M. AlBassam, V. Kozer, A. Krymus, I.V. Kityk. *J. Alloys Compd.* 658 (2016) 408-413.
8. W. Kuznik, P. Rakus, O.V. Parasyuk, V. Kozer, A.O. Fedorchuk, V.A. Frantiv. *Mater. Lett.* 161 (2015) 705–707.
9. W. Kuznik, P. Rakus, K. Ozga, O.V. Parasyuk, A.O. Fedorchuk, L.V. Piskach, A. Krymus, I.V. Kityk. *Eur. Phys. J. Appl. Phys.* 70 (2015) 30501.
10. A.S. Krymus, G.L. Myronchuk, O.V. Parasyuk, I.V. Kityk. *Phys. Chem. Sol. State* 17 (2016) 539-543.

Галян В. В. – кандидат фізико-математичних наук, доцент кафедри експериментальної фізики та інформаційно вимірювальних технологій СНУ імені Лесі Українки

Кубацька Т. Ю. – студентка III курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Антистоксова люмінесценція в напівпровідниках

Постановка проблеми. В останнє десятиліття значну увагу науковців привертають явища люмінесцентного випромінювання в напівпровідниках, що є перспективним для застосування в електронній техніці.

Люмінесценція являю собою складне фізичне явище, випромінювання якого дозволяє більше пізнати процеси, які відбуваються в напівпровідниках при їх взаємодії з електромагнітним випроміню-

ванням, електричними і магнітними полями [1, 10]. На відміну від інших видів випромінювання, люмінесценція є «власним випромінюванням» речовини; вона володіє відомою «самостійністю» по відношенню до збуджуючих факторів [2, 183].

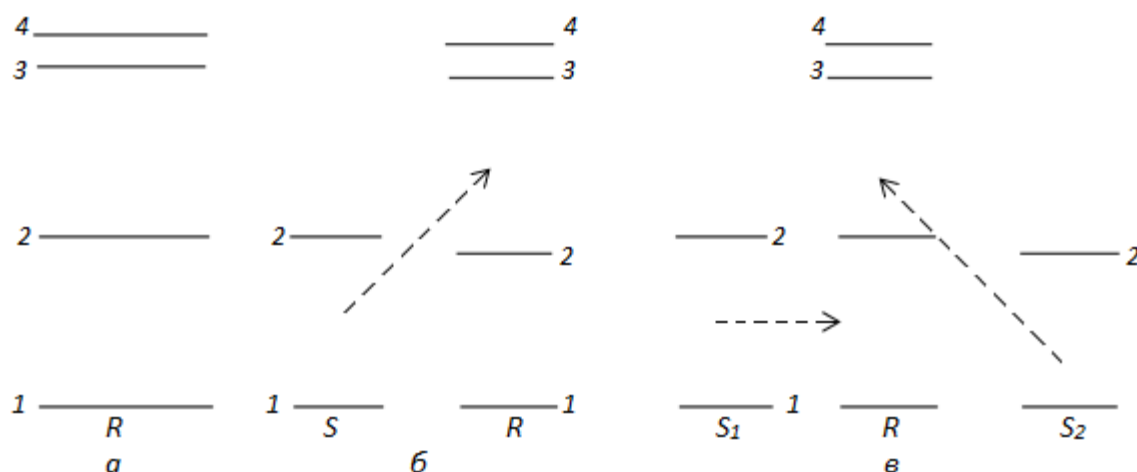
Актуальність дослідження люмінесцентних властивостей твердих тіл обумовлено широким використанням в промисловості та побутових електроприладах (люмінесцентні лампи, телевізори, світлодіоди).

Мета дослідження. Вивчити основні механізми збудження люмінесценції в напівпровідниках.

Результати дослідження. Виділяють три основні механізми збудження.

Збудження люмінесценції в результаті послідовного поглинання двох квантів світла одним і тим ж центром світіння.

Відповідні електронні переходи показані на рис. 1, а. При поглинанні квантів збуджуючого світла відбуваються послідовні переходи електронів $1 \rightarrow 2$ і $2 \rightarrow 4$. Після безвипромінювального переходу $4 \rightarrow 3$, відбувається перехід $3 \rightarrow 1$, який приводить до випускання кванта $h\nu_{31}$.

Рис. 1. Механізми збудження антистоксової люмінесценції

Послідовне збудження люмінесценції шляхом передачі енергії раніше збудженому центру світіння від іншого центра.

Відповідні електронні переходи показані на рис. 1, б. За рахунок кванта світла $h\nu$ центр світіння R, а також центр сенсibiliзації S переходять зі стану 1 в стан 2 (перехід $1 \rightarrow 2$). Після цього відбувається передача енергії від центра сенсibiliзації S центру світіння R, внас-

лідок чого центр сенсibilізації S переходить зі стану 2 в стан 1 (перехід $2 \rightarrow 1$), а центр світіння R – зі стану 2 в стан 4 (перехід $2 \rightarrow 4$). Внаслідок безвипромінювальної релаксації центр світіння R переходить зі стану 4 в стан 3. Наступний перехід $3 \rightarrow 1$ супроводжується антистоксовою люмінесценцією .

Збудження люмінесценції шляхом послідовної сенсibilізації.

Збудження центра світіння в стані 4 відбувається в результаті переходу $2 \rightarrow 1$ на центрах сенсibilізації S_1, S_2 і відповідних переходів $1 \rightarrow 2$ і $2 \rightarrow 4$ на R – центрах (рис. 1, в). Зауважимо, що для здійснення процесів збудження люмінесценції за допомогою сенсibilізаторів необхідно, щоб відстань між взаємодіючими центрами була досить малою [1, 48 – 49].

Прикладом використання антистоксової люмінесценції в лазерній техніці є рубіновий та неодимовий квантові генератори. Смуги антистоксової люмінесценції GaP – Ві розташовані в інтервалі енергій 2,24 – 2,33 і 2,03 – 2,23 еВ. Вважається, що механізм збудження в таких матеріалах є двохфотонним. На кристалах селеніду галію також спостерігається антистоксова люмінесценція, яка лежить в області 580 – 620 нм при збудженні неодимовим лазером [3, 83 - 84].

Висновки. Отже, антистоксову фотолюмінесценцію за механізмом збудження можна поділити на три види: за участі двохфотонного поглинання, шляхом передачі енергії від іншого збудженого центра, а також шляхом послідовної сенсibilізації. Розглянуті механізми використовують при конструюванні твердотільних, напівпровідникових лазерів, а також світловипромінюючих діодів.

Джерела та література

1. Сердюк В. В. Люмінесценція напівпровідників / В. В. Сердюк, Ю. Ф. Ваксман – К.: Вища школа, 1988. – 200с.
2. Тарасов Л. В. Введение в квантовую оптику: учебное пособие. Изд. 2 – е / Л. В. Тарасов – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 304с.
3. Чукова Ю. П. Антистоксова люмінесценція и новые возможности ее применения / Ю. П. Чукова – М.: Сов.радио, 1980. – 192с.

Махновець Ганна – аспірант III року навчання СНУ імені Лесі Українки
Ільчук Микола – студент IV курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат фізико-математичних наук,
професор В. В. Божко

Електричні властивості та спектральний розподіл фотопровідності кристалів 98 mol%TlInS₂-2 mol%HgS

Постановка проблеми. Шаруваті напівпровідники стають все більш цікавими через їх структурні та фізичні властивості. Кристали типу TlInS₂ є перспективними матеріалами, які використовуються в різних пристроях сучасної оптоелектроніки. Збільшений за останні роки інтерес дослідників до твердих розчинів на основі TlInS₂ обумовлений сильною анізотропією їх фізичних властивостей.

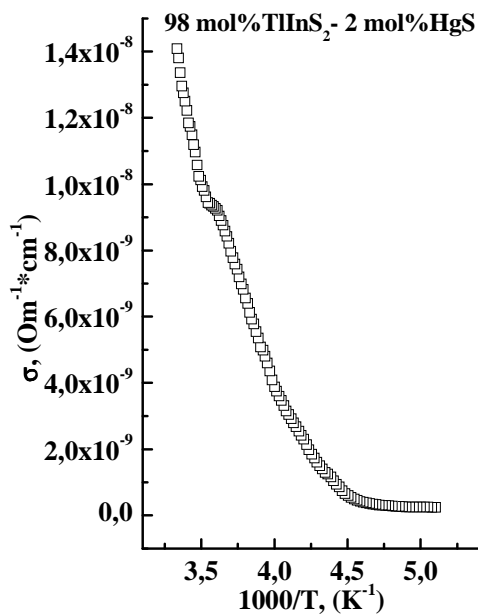
Тому розширення класу саме шаруватих напівпровідників типу A^{III}B^{III}C₂^{VI} в тому числі TlInS₂, отримання досконалих монокристалів і подальше вивчення комплексу їх електричних та фотоелектричних властивостей – актуальні завдання в галузі сучасної фізики твердого тіла. Це обумовлено тим, що дані кристали є перспективними для широкого застосування в джерелах, приймачах, перетворювачах, підсилювачах різних видів енергії та створення на їх основі різних функціональних елементів оптоелектроніки [1].

Мета дослідження. В даній роботі досліджувалися температурні залежності питомої темної електропровідності кристалів 98mol%TlInS₂-2mol%HgS та спектральний розподіл фотопровідності при температурах (T=260 – 300 K).

Результати дослідження. Кристали TlInS₂-HgS були вирощені методом Бріджмена-Стокбаргера. Для вивчення спектрального розподілу фотопровідності та залежності питомої темної електропровідності отриманих твердих розчинів зразки сколювалися від монокристалічного злитка і мали форму правильних паралелепіпедів. Слід сказати, що всі зазначені склади мали шарувату структуру, що дозволяло отримувати якісні однорідні зразки. В якості матеріалів електричних контактів використовувалась галій – індієва евтектика, нанесена на торець і поверхню зразка методом втирання.

Досліджувані кристали є високоомними напівпровідниками (за $T=300\text{ K}$) $\sigma \sim 10^{-8}\text{ Ом}^{-1}\text{см}^{-1}$. Згідно знаку коефіцієнта термо.-е.р.с. вони є матеріалами з p -типом провідності.

На рис. 1 представлено температурну залежність питомої темної електропровідності кристалів 98mol% TlInS₂-2mol% HgS.

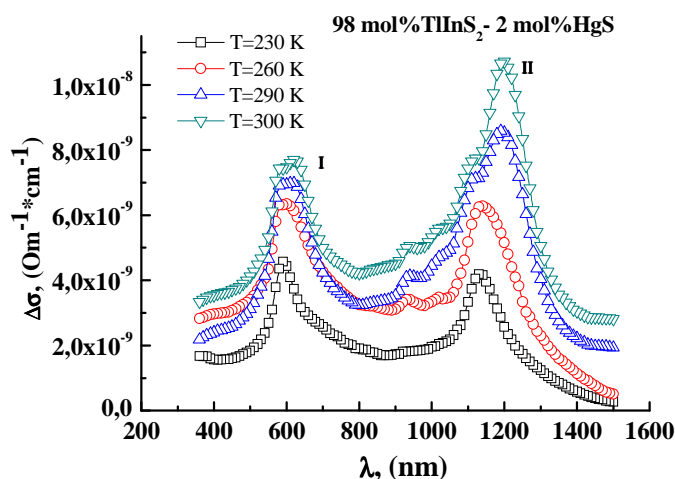

Рис. 1. Температурна залежність питомої темної електропровідності кристала 98mol%TlInS₂-2mol%HgS

Визначено E_A на прямолінійній ділянці залежності $\ln\sigma\left(\frac{1000}{T}\right)$, яка становить приблизно 0,5 eВ.

Досліджувані кристали є фоточутливими напівпровідниками. На рис. 2 представлені криві спектрального розподілу фотопровідності (ФП) для кристала 98mol% TlInS₂-2mol% HgS.

Як слідує із рисунків, характерною особливістю кривих $\Delta\sigma(\lambda)$ є наявність двох максимумів фотопровідності. Довжини хвиль, що відповідають максимумам фотопровідності становлять: $\lambda_{1max} = 620\text{ нм}$, $\lambda_{2max} = 1190\text{ нм}$. при $T=300\text{ K}$. З кривих спектральної залежності фотопровідності встановлено, що максимуми фотопровідності зміщуються в область менших довжин хвиль. При цьому максимум I лежить в області смуги власного поглинання. Тому можна припустити, що пік I обумовлений власною фотопровідністю досліджуваних сполук. Пік II відповідає енергетичному положенню домішкового рівня [2].

Рис. 2. Спектральний розподіл фотопровідності кристала $98\text{mol}\% \text{TlInS}_2 - 2\text{mol}\% \text{HgS}$

Висновки. Встановлено, що досліджувані кристали мають р-тип провідності та є фоточутливими матеріалами. Характерною особливістю спектрального розподілу фотопровідності є наявність двох максимумів зумовлених власною і домішковою фотопровідністю.

Джерела та літератури

1. І. Кітик, Г. Мирончук, О. Парасюк, С. Данильчук, В. Божко, О. Замуруєва. Оптичні властивості кристалів $\text{Tl}_{1-x}\text{In}_{1-x}\text{Sn}_x\text{Se}_2$ ($x=0; 0,1; 0,2; 0,3; 0,4; 0,5$)// Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Сер. Фіз. науки. – 2013. – № 2(251). – С. 3–10.
2. Давидюк Г. Є., Мирончук Г. Л., Парасюк О. В., Шевчук М. В., Якимчук О.В., Данильчук С.П. Структурні параметри і деякі фізичні властивості монокристалів $\text{AgGaGe}_2\text{S}_2\text{Se}_4$ / Науковий вісник ВНУ імені Лесі Українки. Фізичні науки. – 2011. – № 16. – С. 2 – 8.

Новосад О., Тимошук А. – студенти
IV курсу факультету інформаційних
систем, фізики та математики
СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат фізико-математичних наук,
доцент В. В. Галян

Призначення, основні класи та характеристики спектральних приладів

Постановка проблеми. В останнє десятиліття особливо зростає інтерес науковців та інженерів до спектральних приладів із високим

класом точності, а також спектральних комплексів із високою швидкістю аналізу та обробки даних. Спектрометри широко використовуються в різних областях науки і техніки: освітлювальній, сигнальній і лазерній, фотолітографії, фотохімії, медицині тощо.

Мета роботи. Ознайомитись із сучасними спектральними приладами, дослідити принцип дії, з'ясувати основні характеристики, діапазон роботи та особливості їх функціонування.

Результати дослідження. Спектральними називають прилади, які призначені для розкладання світла оптичного діапазону в спектр за довжинами хвиль. Вони виділяють випромінювання на вузькі спектральні інтервали з роздільною здатністю від 10^2 до 20^7 . Обов'язковим у цих приладах є диспергуючий елемент, який просторово розділяє по довжинах хвиль падаюче на нього випромінювання. Диспергуючим елементом може бути: призма, дифракційна решітка, інтерферометр Фабрі-Перо та інші.

Спектральні прилади можна поділити на такі групи (класи):

а) **спектроскопи** – це найпростіші електричні прилади для візуального спостереження спектра, що містить на вході окуляр. Частковим випадком спектроскопа є стилоскоп. Прилад призначений для швидкого аналізу кількісного складу сталі та інших сплавів методом візуального порівняння яскравості спектральних ліній;

б) **спектрографи** – призначені для фотографування спектра. Вони мають у фокальній площині касету для фотопластинки або фотоплівки, тепер фоточутлива матриця;

с) **спектрофотометри** – призначені для отримання ліній спектра (вимірювання їх відносної інтенсивності). З цією метою досліджуване випромінювання за допомогою монохроматора виводиться на фотоелемент, що перетворює світловий сигнал в електричний.

д) **монохроматори** – призначені для виділення випромінювання в межах заданого спектру інтервалу. Якщо монохроматор має декілька вихідних щілин, його називають поліхроматором. На основі монохроматорів і поліхроматорів можуть бути побудовані спектрометри та спектрофотометри.[2]

Основні параметри, що характеризують спектральні прилади такі:

1) роздільна здатність $\frac{\lambda_0}{\Delta\lambda}$ – характеризує можливість розділяти реєстрацію сусідніх спектральних інтервалів $\Delta\lambda$. Найвища роздільна здатність у спектральних приладах типу Фабрі-Перо.

2) Світлосилою оптичного приладу називають коефіцієнт, що пов'язує поступаючу на вихід приладу величину (освітленість або світловий потік) з яскравістю джерела. Визначають світлосилу, як відношення освітленості або світлового потоку на виході приладу до монохроматичної яскравості вхідного отвору приладу.

3) Кутова дисперсія $\frac{d\theta}{d\lambda}$ – визначає залежність кута θ відхилення променів диспергуючим елементом від довжини хвилі.

4) Обернена лінійна дисперсія $\frac{d\lambda}{d\lambda}$ – визначає величину спектрального інтервалу, що міститься на довжині спектра рівному 1 мм.

У випадку одержання суцільного спектру, при збільшенні ширини щілини освітленість лінійно росте. Для виявлення слабких спектральних ліній на фоні суцільного спектра необхідно користуватися вузькою вхідною щілиною і з великою кутовою дисперсією спектрального приладу.[1]

Висновки. У роботі подано класифікацію та основні характеристики спектральних приладів. Вони поділяються на три головні типи: оптичні світлофільтри, спектральні прилади з просторовим розкладанням світла за довжинами хвиль, Фур'є-спектрометри. Виділення із загального спектра окремих спектральних ділянок оптичними світлофільтрами ґрунтується на поглинанні світла (абсорбційні фільтри), інтерференції світла (інтерференційні фільтри), розсіянні світла (дисперсійні фільтри). У спектральних приладах другого типу світлу з різними довжинами хвиль надають різних напрямів поширення так звані диспергуючі елементи (наприклад, призми оптичні, дифракційні ґратки, інтерферометри). Залежно від засобу реєстрації спектральні прилади поділяють на: спектроскопи, за допомогою яких спостереження провадять візуально; спектрографи, що реєструють спектри на фотографічних платівках і плівках; спектрофотометри, в яких застосовують фото- і термо-електричні приймачі (термопари, термобатареї тощо). До основних характеристик спектрометрів. Належать світлосила; дисперсійна область, кутова і лінійна дисперсії; роздільна здатність.

Джерела та література

1. Игнатов А. Н. Оптоэлектронные приборы и устройства / А. Н. Игнатов. – М.: Эко-Трендз, 2006. – 272с.
2. Лебедева В. В. Экспериментальная оптика. – 4-е изд. / В. В. Лебедева. – М.: Физический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 2005. – 282 с.

3. Поліщук В. М. Конспект лекцій «Фотометрія» / В. М. Поліщук. – Харків: ХНАМГ, 2008. – 147 с.
4. Шарупич Л. С. Оптоелектроніка / Л. С. Шарупич, Н. М. Тугов – М.: Энергоатомиздат, 1984. – 256 с.

Петрук О. – студент IV курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Цибульська В. – студентка III курсу факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук,
доцент В. П. Муляр

Дидактичні можливості фізичного експерименту в навчальному процесі загальноосвітньої школи

Постановка проблеми. В умовах науково-технічного прогресу й переходу до нового змісту фізичної освіти, тобто до пошуково-креативного навчання, помітно зростає роль самостійної пізнавальної діяльності учнів та її практичної складової, яка окреслює рівень дослідницької експериментальної діяльності у навчально-виховному процесі. Система різних та дослідницьких, експериментальних завдань, лабораторних робіт та практикумів сприяє глибокому й всебічному засвоєнню програмного матеріалу з курсу фізики, допомагає ознайомитись з принципами вимірювання фізичних величин, оволодіти способами та технікою вимірювань, обробки та інтерпретації їх результатів.

Мета дослідження – розкрити дидактичні можливості фізичного експерименту в навчальному процесі загальноосвітньої школи.

Результати дослідження. На сучасному етапі розвитку освіти нового змісту набуває психолого-педагогічне забезпечення та визначення ролі експерименту у навчанні фізики в школі.

Експеримент у шкільному курсі фізики – це відображення наукового методу дослідження, що властивий фізиці. Постановка дослідів і спостережень має велике значення для ознайомлення учнів із сутністю експериментального методу, з його роллю в наукових дослід-

женнях з фізики, а також для озброєння школярів деякими практичними навичками. Вивчення явищ на основі фізичного експерименту сприяє формуванню наукового світогляду учнів, більш глибокому засвоєнню фізичних законів, підвищує інтерес школярів до вивчення предмету [3, с. 10].

Навчальний експеримент є відтворенням за допомогою спеціальних приладів фізичного явища на уроці в умовах найбільш зручних для його вивчення. Тому він служить одночасно джерелом знань, методом навчання й видом наочності. Він є основою вивчення фізики у школі [3, с. 12].

Пройшовши тривалий шлях розвитку, шкільний фізичний експеримент перетворився з окремих дослідів у струнку систему навчального експерименту, яка охоплює такі його види:

- 1) демонстраційні досліди, виконувані вчителем;
- 2) фронтальні лабораторні роботи;
- 3) роботи фізичного практикуму;
- 4) експериментальні задачі;
- 5) позакласні досліди.

Згадані вище види шкільного фізичного експерименту підпорядковані загальній меті навчання і виховання. Проте, крім цієї загальної мети, кожен вид навчального експерименту має більш вузьке цільове призначення, свої особливості в методиці і техніці проведення експерименту [1, с. 74].

Визначимо такі дидактичні цілі навчального фізичного експерименту у школі:

- постановка навчальної проблеми, яка потребує розв'язання;
- повідомлення нових знань;
- ілюстрація повідомлених учнем фактів;
- формування практичних умінь і навичок;
- перевірка якості засвоєння знань, умінь і навичок;
- повторення, закріплення та узагальнення матеріалу;
- розвиток творчих здібностей учнів.

Значна частина лабораторних робіт, що виконуються на уроках, призначена для формування практичних умінь і навичок. Але обов'язково треба виконувати й такі лабораторні роботи, які мають творчий характер або можуть бути джерелом нових знань [2, с. 149].

Висновки. Система навчального фізичного експерименту становить взаємозв'язану сукупність найважливіших досвідчених фактів, експериментальних методів фізики (включаючи технічні засоби: при-

лади, матеріали, установки, аудіовізуальні засоби), видів експерименту й організаційних форм навчання, виховання і розвитку учнів, що відповідають провідній концепції методики викладання фізики.

Відображення експериментального характеру фізичної науки здійснюється в шкільному курсі за допомогою широкого використання різних видів експерименту – демонстраційних досвідів, фронтальних лабораторних робіт, робіт фізичного практикуму, експериментальних задач, позакласних і домашніх досвідів, а також при вивченні основних компонентів знань, зокрема, фундаментальних фізичних теорій, фактів, фізичних величин, понять, ідеалізованих об'єктів, фізичних законів.

Джерела та література

1. Величко С. П. Розвиток системи навчального експерименту та обладнання з фізики у середній школі / С. П. Величко. – Кіровоград, 1998. – 302 с. – С. 74.
2. Мендерецький В. В. Удосконалення експериментальної підготовки школярів в умовах особистісно орієнтованого навчання / В. В. Мендерецький // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету : Серія педагогічна : Методологічні принципи формування фізичних знань учнів і професійних якостей майбутніх вчителів фізики та астрономії. – Кам'янець-Подільський : ІВВ К-ПДУ, 2003. – Вип. 9. – С. 148–150.
3. Павленко А. І. Інноваційні технології навчального фізичного експерименту : геометрична оптика / А. І. Павленко. – Запоріжжя : Прем'єр, 2004. – 120 с.

Тимошук А., Новосад О. – студенти
IV курсу факультету інформаційних
систем, фізики та математики
Східноєвропейського національного
університету імені Лесі Українки

Науковий керівник:
кандидат фізико-математичних наук,
доцент В. В. Галян

Оптичні матеріали та джерела електромагнітного випромінювання

Актуальність. Оптична спектроскопія використовується в даний час дуже широко для отримання інформації про речовину і служить

для обґрунтування вибору принципів схем спектральних приладів та оптимізації методів розрахунку. Особливість оптичної спектроскопії в порівнянні з іншими видами спектроскопії полягає в тому, що більшість структурно організованих матерій (крупніших атомів) резонансно взаємодіє з електромагнітним полем саме в оптичному діапазоні частот. Вона є актуальною у виборі джерела світла. В експериментальних установках, що використовуються в спектроскопії, застосовуються різноманітні речовини, які взаємодіють з випромінюванням.

Мета. Ознайомлення з основними видами оптичних матеріалів та середовищ, а також проаналізувати роботу основних джерел електромагнітного випромінювання.

Результати дослідження. Оптичні матеріали – природні і синтетичні матеріали, монокристали, полікристалічні (прозорі керамічні матеріали), полімерні (органічне скло) та інші матеріали, прозорі в тому чи іншому діапазоні електромагнітних хвиль. Їх застосовують для виготовлення оптичних елементів, що працюють в ультрафіолетовій, видимій, інфрачервоній областях спектру. Роль оптичних матеріалів іноді виконують і оптичні середовища, деякі полімери, плівки, повітря, гази, рідини та інші речовини, які пропускають оптичне випромінювання.

За фізико-хімічними властивостями оптичні матеріали поділяють на такі види:

1) склоподібні – найбільш поширені оптичні силікатні стекла, основою яких є S_iO_2 .

2) склокристалічні – такі матеріали одержують шляхом часткової кристалізації скла при температурах $700^{\circ}C$ – $1100^{\circ}C$ (їх часто називають сіталлами).

3) кристалічні – в спектроскопії широко використовують кварц S_iO_2 – як кристалічний так і плавлений.

4) пластмаси (інколи відносять метали).

Для оптичних ліній зв'язку використовують світловоди, які складаються із оптичного волокна (скловолокна), що становить серцевину і оболонки із більш низьким показником заломлення.

– Існує декілька видів конструкцій світловоду:

– планарний критичний світловод;

– циліндричний діелектричний світловод із скловолокна.

На практиці в спектроскопії представляють інтерес порівняно малопотужні джерела теплового випромінювання з невеликою поверхнею. Найбільшу яскравість, в будь-якій ділянці спектру, має випромінювач, який нагрітий до найвищої температури. [1]

До основних технічних джерел випромінювання відносяться теплові (температурні), люмінесцентні, змішаного випромінювання світлодіоди і лазери. До теплових джерел випромінювання відносять:

- джерело, близьке до чорного тіла;
- лампи розжарення;
- глобар;
- штифт Нернста;
- платино-керамічний випромінювач.

Джерелом когерентного, монохроматичного і вузькоспрямованого електромагнітного випромінювання оптичного діапазону, яке характеризується великою густиною енергії є лазер. Найбільш поширені лазери таких типів:

- напівпровідникові;
- газові;
- твердотільні;
- на барвниках. [2]

Висновки. Найбільшого використання отримали штучні джерела випромінювання. Їх можна розділити на технічні та зразкові (модель чорного тіла, порожнисті випромінювачі, імітатори випромінювання). До основних технічних джерел випромінювання відносяться теплові (температурні), люмінесцентні, змішаного випромінювання світлодіоди та лазери. Лазери, як джерела вимушеного випромінювання відіграють особливо важливу роль у функціонуванні сучасної оптоелектронної техніки та комунікаціях.

Джерела та література

1. Игнатов А. Н. Оптоэлектронные приборы и устройства / А. Н. Игнатов. – М.: Эко-Трендз, 2006. – 272с.
2. Лебедева В. В. Экспериментальная оптика. – 4-е изд. / В. В. Лебедева. – М.: Физический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 2005. – 282 с.
3. Поліщук В. М. Конспект лекцій «Фотометрія» / В. М. Поліщук. – Харків: ХНАМГ, 2008. – 147 с.

Грохольська І. Ю. – магістр хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Очко Т. Ю. – магістр хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Семенович Т. В. – магістр хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки

Кормош А. Ж. – аспірант кафедри аналітичної хімії та екотехнологій СНУ імені Лесі Українки

Кормош Ж. О. – кандидат хімічних наук, професор кафедри аналітичної хімії та екотехнологій СНУ імені Лесі Українки

Використання іонних асоціатів при потенціометричному визначенні сахарину

Постановка проблеми. Сахарин (імід орто-сульфобензойної кислоти, імід 2-сульфобензойної кислоти, орто-сульфобензімід) - безбарвні кристали солодкого смаку, малорозчинні у воді. Продажний «сахарин» є кристалогідратом натрієвої солі, яка в 300-500 разів солодша від цукру. У харчовій промисловості сахарин зареєстрований в якості харчової добавки E954 як підсолоджувач.

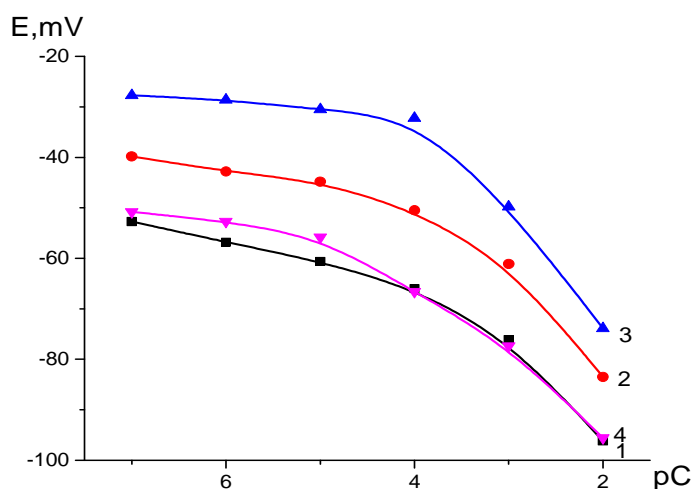
Мета дослідження. Метою дослідження є створення потенціометричних сенсорів для визначення вмісту сахарину, та встановлення умов їх ефективного використання.

Результати дослідження. Як електродоактивні речовини (ЕАР) для виготовлення сахаринат-чутливих пластифікованих мембранних сенсорів використовували іонні асоціати, синтезовані на основі сахарину та барвників. Використовували наступні барвники: родамін 6 Ж, родамін С, метиловий фіолетовий, метиленовий голубий, кристалічний фіолетовий, малахітовий зелений, нейтральний червоний, фуксин.

Для одержання іонних асоціатів (ІА) до розчину сахарину краплями додавали розчин відповідного барвника і залишали утворену суміш на декілька діб. Утворений осад відфільтрували на фільтрі Шотта, поміщали у чашку Петрі і сушили на повітрі до повного видалення вологи.

Досліджували концентраційну залежність потенціалу електроду у розчинах з концентраціями сахарину 10^{-7} – $1 \cdot 10^{-2}$ моль/л. Всі розчини готували з додаванням Na_2SO_4 як фонового електроліту.

Встановлено, що вміст пластифікатора, електроактивної речовини та природа пластифікатора впливають на основні електрохімічні характеристики ІСЕ. Експериментально визначено оптимальний вміст деяких мембран. А саме мембрана на основі ІА сахарину з родаміном С, пластифікованої ДОФ 67 %, ЕАР – 4 %, ПВХ – 27 %. Для мембрани на основі ІА сахарину з родаміном б Ж: ДБФ – 53 %, ЕАР – 6 %, ПВХ – 27 % (рис.1).

Рис. 1. Вплив кількості ЕАР на калібрувальні залежності ІСЕ з мембраною на основі родаміну б Ж, пластифікованою ДБФ.

Вміст ЕАР: 1 – 2 %, 2 – 4 %, 3 – 6 %, 4 – 8 %

Досліджено вплив рН розчину на роботу сахаринат-чутливого сенсора і встановлено інтервали значень рН, в якому спостерігається постійне значення потенціалу (рис. 2).

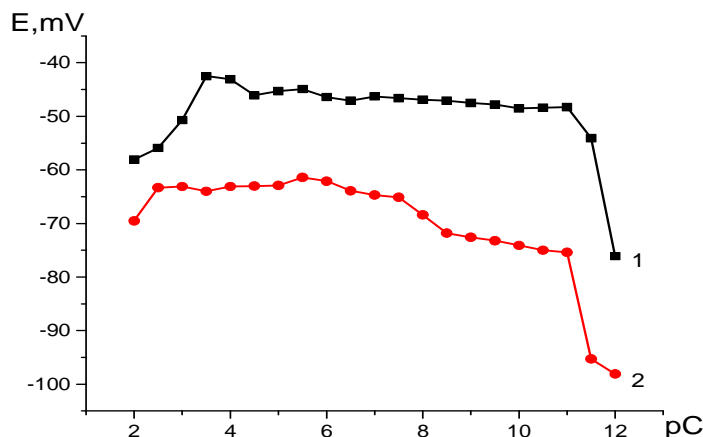

Рис. 2. Вплив рН розчину на роботу сенсора на основі ІА сахарину з родаміном С із складом: ЕАР – 4%, ДОФ – 67% (1 – рС = 4, 2 – рС = 3).

Час життя розроблених сенсорів, становить 5–6 місяців. Розроблені мембранні сахаринат-чутливі сенсори придатні для потенціометричного визначення харчової добавки Е954 у різних напоях.

Висновки. Розроблені мембранні сахаринат-чутливі сенсори, придатні для потенціометричного визначення харчової добавки Е954 у різних напоях, та встановлено умов їх ефективного використання.

Дубняк Т. М. – магістр хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки
 Кормош Ж. О. – кандидат хімічних наук, професор кафедри аналітичної хімії та екотехнологій СНУ імені Лесі Українки

Хемосенсор для визначення меркурію

Постановка проблеми. У результаті техногенної діяльності людини в навколишньому середовищі підвищується концентрація токсичних речовин – забруднювачів. Одним з елементів, який посідає перше місце за отруйністю, є Меркурій. Хоча ртуть вважається отруйним і небезпечним металом, однак її фізичні та хімічні властивості є незамінними у багатьох сферах людської діяльності.

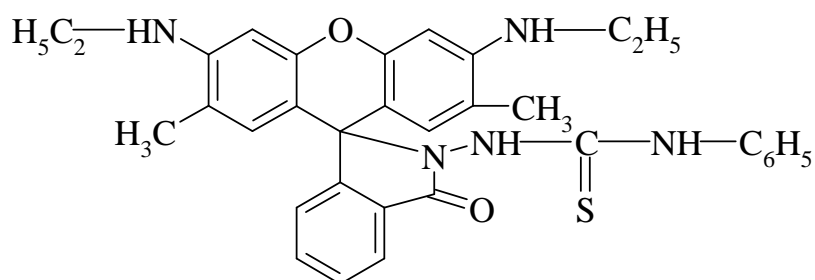
Тому відкритим та актуальним питанням сьогодення залишається можливість простого та селективного визначення іонів Hg^{2+} у різних об'єктах. Одним із ефективних варіантів вирішення даної проблематики можна вважати використання хемосенсорів.

Хемосенсор – сенсорний рецептор, який перетворює хімічний сигнал у потенціал дії. Хімічні сенсори є зручним аналітичним інструментом, який представляє інтерес для дослідників і практиків.

Мета дослідження. Метою дослідження є розробка хемосенсору для визначення Hg^{2+} .

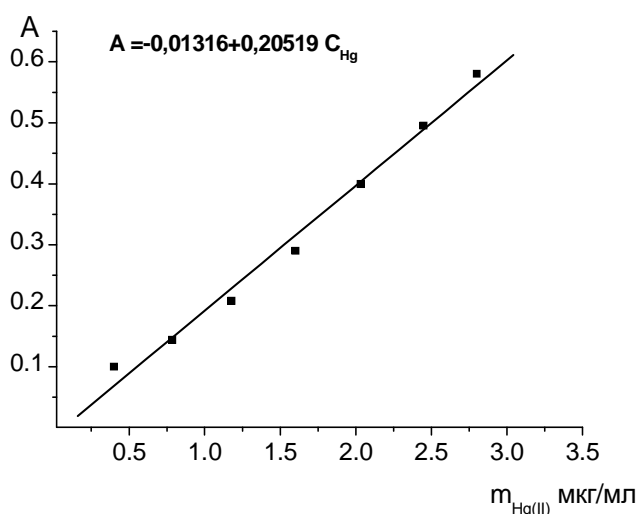
Результати дослідження. Для визначення Hg^{2+} запропоновано хемосенсор, створений з використанням реагенту Родамін 6 Ж 12 (рис.1).

Показано, що синтезований реагент є ефективним хемосенсором. Встановлено оптимальні умови, необхідні для кількісного визначення іонів Hg^{2+} , а саме: визначено довжину хвилі, при якій відбувається максимальне поглинання світла (525 нм), оптимальне значення $\text{pH}=4$, кількість ацетонітрилу, при якому спостерігаються максимально високі значення оптичної густини розчинів. Методом ізомолярних серій встановлено склад комплексів, що утворюються іонами Hg^{2+} та молекулами реагентів.

Рис. 1. Формула 1-[3', 6'-біс(етиламіно)-2', 7'-диметил-3-оксо-2,3-дигідроспіро[ізоіндол-1,9'-ксантен]-2-іл]-2-фенілтіосечовини.

Побудовано градувальний графік, користуючись яким можна проводити визначення іонів Hg^{2+} у різних об'єктах (рис.2).

Рис 2. Градувальний графік; $\text{pH}=4$; $C_{\text{Hg(II)}} = 4 \cdot 10^{-5}$ моль/л; $\text{pH} = 4$; $C_R = 2 \cdot 10^{-4}$ моль/л; $l = 1$ см;

Закон Бера виконується в діапазоні від $(0,25 - 2,75) \cdot 10^{-3}$ моль/л.

Висновки. Синтезовано хемосенсор для визначення Hg^{2+} на основі Родамін 6 Ж 12 та встановлено оптимальні умови його ефективного використання для кількісного визначення іонів Hg^{2+} .

Левковець С. І. – аспірант

СНУ імені Лесі Українки

Левковець В. І. – студент V курсу

факультету інформаційних систем, фізики та математики СНУ імені Лесі Українки

Татарин Б. А. – завідувач лабораторії

рентгенструктурного аналізу

СНУ імені Лесі Українки

Піскач Л. В. – кандидат хімічних наук,

доцент кафедри неорганічної та фізичної

хімії СНУ імені Лесі Українки

Система $\text{HgI}_2\text{--HgBr}_2$

Постановка проблеми. Введення в склад матеріалів бромідів важких металів (HgBr_2) стягують край смуги поглинання в дальню ІЧ-область, що може представляти інтерес для практичного застосування таких матеріалів в ІЧ-оптиці [1]. HgI_2 володіє цікавими фізичними властивостями ($E_g=2,13$ еВ, $d=6,4$ г/см³, $\rho=10^{13}$ Ом·см) [2] і перспективним матеріалом для детекторів іонізуючого випромінювання.

Метою дослідження є уточнення фазових рівноваг в системі $\text{HgI}_2\text{--HgBr}_2$.

Фазова діаграма системи $\text{HgBr}_2\text{--HgI}_2$ була досліджена в роботах [3, 4]. Система $\text{HgBr}_2\text{--HgI}_2$ характеризується неперервним рядом твердих розчинів (III тип фазових діаграм за Розебомом). Координати мінімуму системи: 40 мол. % HgI_2 та 453 К. Протяжність твердого розчину з сторони HgBr_2 становить 80 мол. %, а на основі HT--HgI_2 – 10 мол. %. Поліморфне перетворенням HgI_2 протікає за температури 403 К [3, 4]. Меркурій (II) йодид утворюється конгруентно в системі Hg--I при 531 К [5], кристалізується в тетрагональній сингонії (ПГ $P4_2/nmc$, $Z=1$ ($a=0,436525(7)$, $c=1,23889(2)$ нм) [6]. HgBr_2 плавиться конгруентно при 511,5 К [7], кристалізується в орторомбічній сингонії (ПГ $Smc2_1$, $Z=4$, $a=0,4628(2)$, $b=0,6802(2)$, $c=1,2476(2)$ нм [8]), чи в тригональній сингонії (ПГ $P3$, $Z=3$, $a=0,67569(3)$, $c=0,56589(9)$ нм) [9].

Вихідними матеріалами для приготування сплавів служили попередньо отримані та очищені сублимацією бінарні меркурій (II) бромід та йодид. Максимальна температура синтезу становила 673 К.

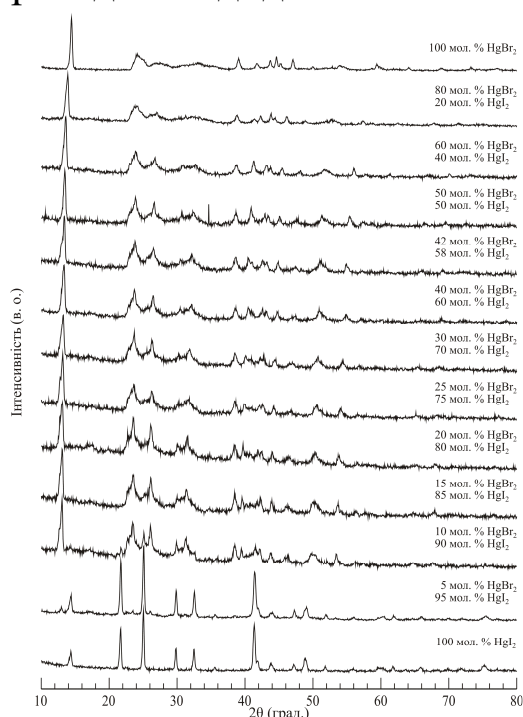

Рис. 1. Дифрактограми зразків системи HgI_2-HgBr_2

температурі 300 К протяжність α -твердого розчину (ТР) на основі $HgBr_2$ становить 0–87 мол. % $HgBr_2$, β -ТР на основі HgI_2 – менше 5 мол. %. Сплави в межах 88–95 мол. % HgI_2 двофазні, для них спостерігаються два набори дифракційних відбиттів, які відповідають компонентам системи (рис. 1).

Діаграма стану системи HgI_2-HgBr_2 належить до III типу за класифікацією Розебома. Між HgI_2 та $HgBr_2$ існує необмежена розчинність з мінімумом (60 мол. % $HgBr_2$ та 488 К). При збільшенні температури протяжність α -твердого розчину на основі $HgBr_2$ зростає.

Висновки. Методами фізико-хімічного аналізу (РФА, ДТА) уточнено фізико-хімічну взаємодію в системі HgI_2-HgBr_2 . Встановлено межі існування твердих розчинів. Протяжність α -твердого розчину становить 87 мол. %, β -твердого розчину – менше 5 мол. %.

Джерела та література

1. Зайцева И. Я. Взаимодействие в тройной системе $HgBr_2-PbBr_2-CsBr$ / И. Я. Зайцева, И. С. Ковалева, В. А. Федоров // ЖНХ. – 2007. – Т. 52. – № 6. – С. 1012–1016.

2. Абызов А. С. Выбор полупроводникового материала для детекторов гамма-излучения / [А. С. Абызов, В. М. Ажажа, Л. И. Давыдов и др.] // Технология и конструирование в электронной аппаратуре. – 2004. – № 3. – С. 3–6.
3. Туряница И. Д. Фазовая диаграмма и некоторые оптические свойства монокристаллов системы $(\text{HgI}_2)_x(\text{HgBr}_2)_{1-x}$ / И. Д. Туряница, В. В. Химинец // Кристаллография. – 1973. – Т. 18. – С. 1092–1094.
4. Мінець Ю. В. Взаємодія та кристалічна структура сполук в системах $\text{HgS}(\text{Se}, \text{Te})\text{--HgBr}_2\text{--HgI}_2$: дис. ... канд. хім. наук: 02.00.01 / Мінець Юрій Васильович; М-во освіти і науки України, Ужгородський нац. ун-т. – Ужгород, 2004. – 125 с.: іл. – Бібліогр.: с. 105–114 (102 назви).
5. Guminski C. The Hg–I (Mercury–Iodine) System / C. Guminski // J. Phase Equilib. – 1997. – V. 18. – № 2. – P. 206–215.
6. Neutron diffraction investigation of the temperature dependence of crystal structure and thermal motions of red HgI_2 / D. Schwarzenbach, H. Birkedal, M. Hostettler, P. Fischer // Act. Crystallogr. B. – 2007. – V. 63. – № 6. – P. 828–835.
7. Guminski C. The Br–Hg (Bromine–Mercury) System / C. Guminski // J. Phase Equilib. – 2000. – V. 21. – № 6. – P. 539–543.
8. Refinement of HgBr_2 structure / [V. I. Pakhomov, A. V. Goryunov, I. N. Ivanova-Korfini et. al.] // Russ. J. Inorg. Chem. – 1990. – V. 35. – P. 1407–1409.
9. Structure and SHG of the high pressure phase IV of HgBr_2 / [M. Hostettler, D. Schwarzenbach, J. Helbing et. al.]. // Solid State Commun. – 2004. – V. 129. – P. 359–363.

Очко Т. Ю. – магістр хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки
Семенович Т. В. – магістр хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки
Грохольська І. Ю. – магістр хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки
Кормош Ж. О. – кандидат хімічних наук, професор кафедри аналітичної хімії та екотехнологій СНУ імені Лесі Українки

Родамін С гідразид сульфосаліцилат натрію, як хемосенсор для визначення Феруму(III)

Постановка проблеми. Розробка нових методик, які відповідають сучасним вимогам, є експресними та простими, залишається на сьо-

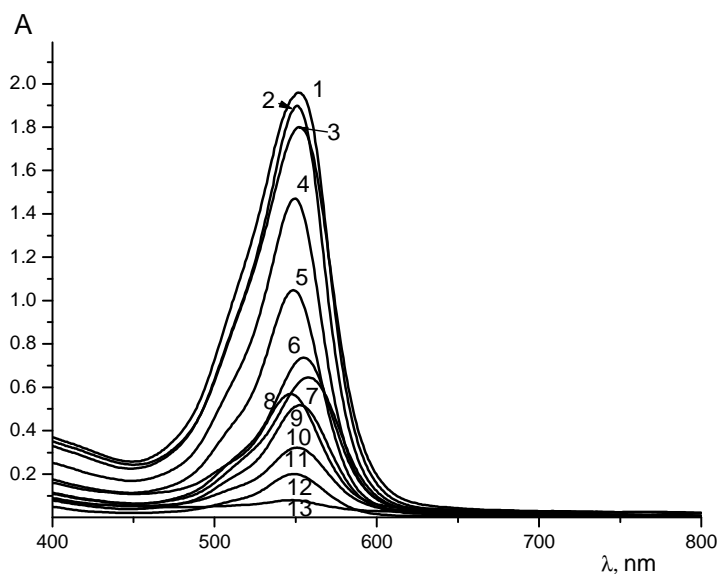
годні важливою та актуальною проблематикою аналітичної хімії. Хемосенсиори, які базуються на використанні нових реагентів із покращеними властивостями, можуть цілком відповідати вимогам, які ставляться до аналітичних систем даного типу. Їх розробка та вивчення дасть змогу прогнозувати поведінку інших систем із подібними властивостями.

Мета дослідження. Метою дослідження є розробка нового хемосенсора на основі реактиву SSV75MO та оптимізація умов його ефективного використання.

Результати дослідження. Для синтезу Родамін С гідразид сульфосаліцилат натрію (надалі позначатимемо як SSV75MO), синтезували Родамін С гідразид та синтезували Натрієву сіль 5-Сульфосаліцилового альдегіду.

Для приготування розчину реагенту SSV75MO з концентрацією $1 \cdot 10^{-3}$ М розчиняли наважку SSV75MO у етиловому спирті (96% розчин) і доводили до мітки дистильованою водою.

В ході експерименту було встановлено оптимальні умови, які необхідні для кількісного визначення іонів Fe^{3+} . Із електронних спектрів поглинання встановлено, що максимальна оптична густина розчину спостерігається при $\lambda = 554$ нм.

Рис. Спектр поглинання:

1 – 0,5 мл АН ($Fe(III)$); 2 – 1,0 мл АН ($Fe(III)$); 3 – 0 мл АН ($Fe(III)$); 4 – 1,5 мл АН ($Fe(III)$); 5 – 2,0 мл АН ($Fe(III)$); 6 – 0,5 мл АН; 7 – 0 мл АН; 8 – 3,0 мл АН ($Fe(III)$); 9 – 1 мл АН; 10 – 1,5 мл АН; 11 – 2 мл АН; 12 – 3 мл АН.

Досліджено і встановлено оптимальні умови утворення комплексів Fe(III) з органічним реагентом SSV75MO, а саме: pH = 4; концентрація реагенту $2 \cdot 10^{-4}$ моль/л; вміст ацетонітрилу – 20%; лінійність градууювального графіка виконується до 3 мкг/мл.

Висновки. Показана можливість створення ефективного хемосенсора для визначення йонів Fe(III) на основі реактиву SSV75MO та встановлено оптимальні умови його використання.

Семенович Т. В. – магістр хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки
Очко Т. Ю. – магістр хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки
Грохольська І. Ю. – магістр хімічного факультету СНУ імені Лесі Українки
Кормош Ж. О. – кандидат хімічних наук, професор кафедри аналітичної хімії та екотехнологій
СНУ імені Лесі Українки

MG-AL-Гідроталькіт та можливість його використання для виготовлення потенціометричних сенсорів

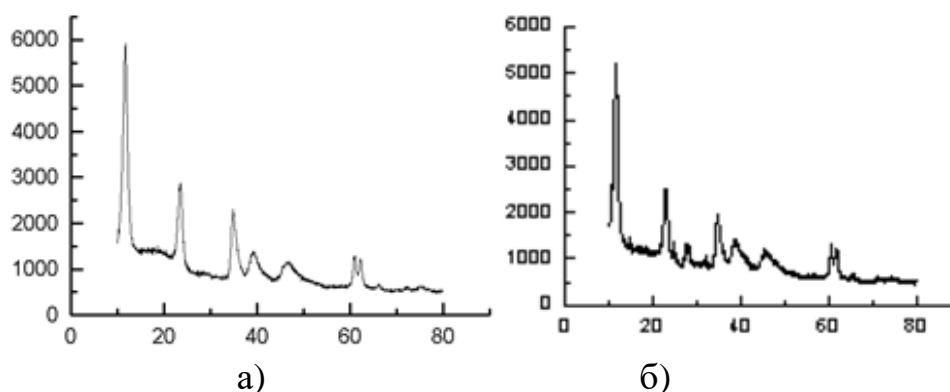
Постановка проблеми. Гідроталькіт $Mg_6Al_2(OH)_{16}CO_3 \cdot 4H_2O$, відомий як алюмінієво-магнієвий шаруватий подвійний гідроксид (ШПГ) або аніонна глина, є синтетичною сполукою, яка була широко досліджена в останнє десятиліття завдяки широкому практичному діапазону його властивостей, таких як адсорбційних, каталітичних, вогнезахисних. Синтетичні шаруваті подвійні гідроксиди, так звані гідроталькітоподібні матеріали, викликають підвищений інтерес дослідників з причини їх використання як адсорбентів для вилучення забрудників з навколишнього середовища та попередників каталізаторів для ряду процесів, що протікають за участю оксиду вуглецю: синтезу метанолу, синтезу Фішера-Тропша, розкладання метанолу. Їх шарувата структура частково зберігається після проведення термічної обробки змішаних оксидів – справжніх каталізаторів або носіїв каталітично активних металів, що дозволяє отримувати ефективні каталітичні системи.

Mg-Al-гідроталькіт також використовується в якості сировини для високотемпературної кераміки. У природі зустрічається велика кількість мінералів зі структурою гідроталькіта, до складу яких входять кальцій, мідь, нікель, цинк, хром, кобальт, залізо і манган.

Однак, часто природні мінерали містять небажані домішки, які можуть негативно позначитися на перебігу реакцій. Існують також певні обмеження до складу мінералу. Тому для проведення каталітичних реакцій використовують, в основному, синтетичні зразки гідроталькітів.

Мета дослідження. Метою дослідження є одержання синтетичного гідроталькіту методом співосадження гідроксиду магнію та алюмінію, ідентифікація та створення на його основі потенціометричних сенсорів.

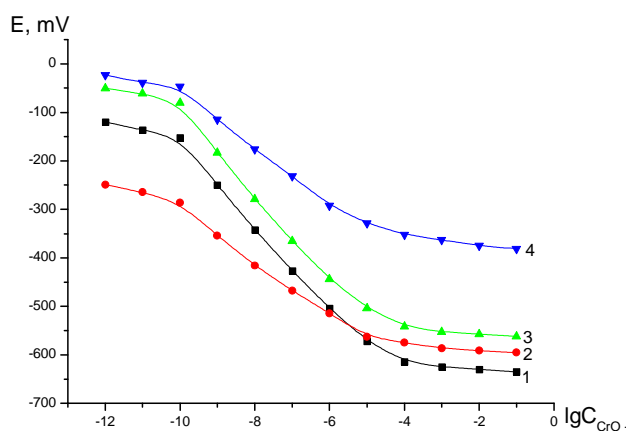
Результати дослідження. Методом співосадження гідроксиду магнію і алюмінію в присутності карбонат-іонів із нітратних (рис. 1.а) та хлоридних (рис. 1.б) розчинів синтезовані зразки гідроталькіту, які ідентифіковані методом рентгенофазового аналізу.

Рис. 1. Рентгенограма Mg-Al-CO₃ гідроталькіту, синтезованого методом осадження з розчинів нітратів (а) та хлоридів (б) магнію і алюмінію (Mg : Al = 3:1)

Для отримання твердоконтактних потенціометричних сенсорів на основі Mg/Al-гідроталькіту використовують склад мембран із співвідношенням графіту до гідроталькіту, як 1:3 (тобто зважуємо 0,1 г графіту і 0,3 г гідроталькіту і додаємо 0,1 мл пластифікатора трикрезилфосфату (ТКФ)) і 1:1 (зважуємо 0,2 г графіту і 0,2 г гідроталькіту і додаємо 0,1 мл ТКФ).

Одержані твердоконтактні потенціометричні сенсори є чутливими до хромат-іонів (рис. 2).

Рис. 2. Залежність потенціалу електродів на основі Mg-Al-CO₃ гідроталькіту від концентрації хромат-іонів (CrO₄²⁻)

- 1 – електрод зі складом мембрани 1:3 (гідроталькіт синтезований з нітратів);
 2 – електрод зі складом мембрани 1:1 (гідроталькіт синтезований з нітратів);
 3 – електрод зі складом мембрани 1:3 (гідроталькіт синтезований з хлоридів);
 4 – електрод зі складом мембрани 1:1 (гідроталькіт синтезований з хлоридів);

З одержаних результатів видно, що найкращими електродними характеристиками володіють мембрани з співвідношенням графіту : Mg/Al-гідроталькіту = 1:3 (гідроталькіт синтезований з хлоридів і з нітратів) пластифіковані ТКФ. Числове значення електродної функції для них 86,6 мВ/рС і 91,4 мВ/рС, а межа виявлення $4,9015 \cdot 10^{-5}$ моль/л, $4,9667 \cdot 10^{-5}$ моль/л відповідно. Гіршими електродними характеристиками володіють мембрани з співвідношенням графіту : Mg/Al-гідроталькіту = 1:1 (гідроталькіт синтезований з хлоридів і з нітратів) для яких крутизна електродної функції становить 61,4 мВ/рС і 60,4 мВ/рС, а межа виявлення $5,0891 \cdot 10^{-6}$ моль/л і $5,1543 \cdot 10^{-6}$ моль/л відповідно.

Висновки. Методом співосадження синтезовано гідроталькіт та показана можливість його застосування як ефективною електроодативною речовиною для створення аніон-чутливих потенціометричних сенсорів.

Осип Ю. Л. – кандидат біологічних наук,
доцент кафедри органічної
та біоорганічної хімії
СНУ імені Лесі Українки.

Сливка А. В. – студентка I курсу
стоматологічного факультету
Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця

Дослідження вмісту поліненасичених жирних кислот у скелетних м'язах деяких видів риб

Постановка проблеми. Поліненасичені жирні кислоти (ПНЖК) є необхідними для життєдіяльності живих організмів, так як відіграють важливу роль у попередженні ішемічних захворювань серця [1]. Одним із основних джерел ПНЖК для людини є риба [2]. Жирнокислотний склад ліпідів різних риб відрізняється, тому важливо виявити види риби, які містять велику кількість ПНЖК.

Мета дослідження. Провести дослідження вмісту ПНЖК у скелетних м'язах деяких видів риби, що найчастіше споживаються в Україні, та оцінити зміни співвідношення жирних кислот у процесі приготування риби.

Результати дослідження. Для дослідження були взяті проби скелетних м'язів дорзо-краніальної частини тулуба таких видів риби: Товстолоба білого (*Hypophthalmichthys molitrix*), Коропа звичайного (*Cyprinus carpio*), Скумбрії атлантичної (*Scomber scombrus* L.), Форелі райдужної (*Parasalmo mykiss*), Хека сріблястого (*Merluccius bilinearis*) та Оселедця атлантичного (*Clupea harengus*).

Одержані від риби зразки скелетних м'язів гомогенізували у рідкому азоті. Ліпіди з гомогенатів екстрагували сумішшю хлороформ-метанол (2:1) за методом Фолча [3]. Аналіз жирно кислотного складу скелетних м'язів проводили методом високоефективної газо-рідинної хроматографії на хроматографі «Кристалл 2000 м» з капілярною колонкою DB-FFAP (США) та полум'яно-іонізаційним детектором.

Методом високоефективної газорідинної хроматографії встановлено жирнокислотний склад загальних ліпідів скелетних м'язів риби.

Основні насичені жирні кислоти (ЖК): пальмітинова (12,50–29,66 %); стеаринова (1,06–12,48 %). Ненасичені: олеїнова (9,17–46,60 %);

ліноленова (1,49–17,48 %); ейкозапентаєнова (0,61–10,36%), докозагексаєнова (0,93–18,71 %).

Для оцінки харчової цінності риб було встановлено співвідношення між загальним вмістом різних груп жирних кислот: насичених, мононенасичених, ПНЖК ω -6 і ПНЖК ω -3. Результати подано у таблиці.

Вміст окремих груп жирних кислот в загальних ліпідах скелетних м'язів риб (%)

Групи жирних кислот	Короп	Товстолобик	Хек	Оседець	Райдужна форель	Скумбрія
Σ Насичені ЖК	21,16	35,55	31,01	36,98	24,55	25,34
Σ Ненасичені ЖК	78,84	64,98	67,71	63,02	71,55	74,66
Σ МНЖК	52,03	21,25	23,02	31,23	35,11	54,13
Σ ПНЖК	26,81	43,73	46,69	25,50	36,43	20,55
Σ ω -6 ПНЖК	22,98	18,55	14,91	1,99	15,15	3,39
Σ ω -3 ПНЖК	3,83	25,18	31,78	23,51	21,28	15,65
ω -3/ ω -6	0,17	1,36	2,13	11,79	1,40	4,61
ЕПК + ДГК	1,54	14,69	29,08	22, 10	16,16	14,21

Висновки. Встановлено, що найвищий вміст насичених жирних кислот в оселедця – 36,98 %. Також висока їх частка у товстолобика (35,5 %) і хека (31,01 %). У коропа насичені жирні кислоти складають тільки 21,16 % загального вмісту ЖК.

У коропа, хека, скумбрії та райдужної форелі вміст мононенасичених жирних кислот істотно вищий порівняно з насиченими ЖК. Загалом кількість МНЖК коливається від 21,25 % (у товстолобика) до 54,14 % (у скумбрії).

Виявлено істотні відмінності у загальному жирнокислотному складі скелетних м'язів досліджуваних риб. У всіх зразках ненасичених ЖК більше, ніж насичених. Найбільша частка насичених ЖК в оселедця (36,98 %), мононенасичених ЖК – у скумбрії (54,13 %). Частка ПНЖК складає від 20,55 % у скумбрії до 46,69 % у хека.

Згідно вмісту основних омега-3 поліненасичених жирних кислот (докозагексаєнової та ейкозапентаєнової) у скелетних м'язах досліджуваних видів риб, можна розмістити в порядку збільшення

корисності, у такий ряд: короп (1,54 %), скумбрія (14,21 %), товстолобик (14,69 %), форель (16,16 %), оселедець (22,09 %), хек (29,07 %).

У процесі приготування риби зменшується вміст ПНЖК, особливо докозагексаєнової (у товстолобика на 19,87% при смаженні і на 10,81% – при варінні). Співвідношення ω -6/ ω -3 змінюється на користь ω -6 ПНЖК.

Джерела та література

1. Stone NJ. Fish consumption, fishoil, lipids, and coronary heart disease // *Circulation*, – 1996. – 94:2337–2340.
2. Sarah K Gebauer, Tricia L Psota, William S Harris, and Penny M Kris-Etherton n 3 Fatty acid dietary recommendations and food sources to achieve essentiality and cardiovascular benefits // *Am J Clin Nutr.* – 2006. – 83 (suppl):1526S-1535S.
3. Folch J., Lees M., Stoane-Stanley G.H. A simple method for the isolation and purification of total lipids from animal tissue // *J. Biol. Chem.* – 1957. – 226, N1. – P. 497-509.

Тищенко П. В. – аспірант II року
навчання хімічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Іващенко І. А. – кандидат хімічних наук,
доцент кафедри неорганічної та фізичної
хімії СНУ імені Лесі Українки

Назарчук О. А. – студентка V курсу
хімічного факультету
СНУ імені Лесі Українки

Назарчук О. А. – доктор хімічних наук,
професор кафедри неорганічної та
фізичної хімії СНУ імені Лесі Українки

Фазові рівноваги в системах $\text{CuGaS}(\text{Se})_2 - \text{CuI}$, $\text{AgGaSe}_2 - \text{AgCl}$, $\text{CuIn}_5\text{S}_8 - \text{CuI}$, $\text{CuIn}_7\text{Se}_{11} - \text{CuI}$ ПРИ 770 К

Постановка проблеми. Вивчення взаємодії у вказаних системах є цікавим з точки зору пошуку нових сполук та твердих розчинів на основі халькогенідів та галогенідів, які можуть мати широке практичне використання, як матеріали для напівпровідникової техніки, нелінійної оптики, виробництва іонних провідників.

Мета дослідження. Метою дослідження є встановлення фазових рівноваг в системах $\text{CuGaS}(\text{Se})_2 - \text{CuI}$, $\text{AgGaSe}_2 - \text{AgCl}$, $\text{CuIn}_5\text{S}_8 - \text{CuI}$, $\text{CuIn}_7\text{Se}_{11} - \text{CuI}$ при 770 К.

Результати дослідження. Зразки для дослідження синтезували з простих речовин Cu, Ag, Ga, In, S, Se і сполук CuI, AgCl високотемпературним методом синтезу. Сполуки CuI і AgCl просинтезовані мокрим методом за обмінними реакціями. Синтезовані зразки вивчалися методом РФА на установці ДРОН-4-13, крок сканування $0,05^\circ$, час засвітки 4 секунди.

Система $\text{CuGaSe}_2 - \text{CuI}$

Система виявилась двофазною: CuGaSe_2 (пр.гр. I-42d: $a=0,5631$ нм, $c=1,1021$ нм) і CuI (пр.гр. F-43m: $a=0,6048$ нм) без значної розчинності на основі вихідних компонентів.

Система $\text{CuGaS}_2 - \text{CuI}$

Система виявилась двофазною: CuGaS_2 (пр.гр. I-42d: $a=0,5360$ нм, $c=1,0491$ нм) і CuI (пр.гр. F-43m: $a=0,6042$ нм) без значної розчинності на основі вихідних компонентів.

Система $\text{AgGaSe}_2 - \text{AgCl}$

Система є двофазною: AgGaSe_2 (пр.гр. I-42d: $a=0,5984$ нм, $c=1,0813$ нм) і AgCl (пр.гр. Fm-3m: $a=0,5622$ нм) без значної розчинності на основі вихідних компонентів.

Система $\text{CuIn}_5\text{S}_8 - \text{CuI}$

Зразки 1, 2 системи $\text{CuIn}_5\text{S}_8 - \text{CuI}$ є двофазними, складаються із сполук CuIn_5S_8 і невідомої фази, встановлення якої потребує подальшого дослідження. Зразок 3 є двофазним, у ньому присутні рефлекси невідомої фази і сполуки CuI. Сполука CuIn_5S_8 індексується в пр. гр. F-43m ($a=1,0689$ нм), сполука CuI – в пр. гр. F-43m ($a=0,6052$ нм).

Система $\text{CuIn}_7\text{Se}_{11} - \text{CuI}$

В зразках 1, 2 присутні рефлекси невідомої фази, встановлення якої потребує подальшого дослідження. Зразок 3 є двофазним, складається з невідомої фази і сполуки CuI. Сполука $\text{CuIn}_7\text{Se}_{11}$ індексується в пр. гр. P3m ($a=0,4024$ нм, $c=1,6297$ нм), сполука CuI – в пр. гр. F-43m ($a=0,6046$ нм).

Висновки. Системи $\text{CuGaS}(\text{Se})_2 - \text{CuI}$ і $\text{AgGaSe}_2 - \text{AgCl}$ є двофазними. У системах $\text{CuIn}_5\text{S}_8 - \text{CuI}$ і $\text{CuIn}_7\text{Se}_{11} - \text{CuI}$ утворюються невідомі фази, встановлення яких потребує подальшого дослідження.

Цісар О. В. – аспірант кафедри неорганічної та фізичної хімії СНУ імені Лесі Українки

Піскач Л. В. – кандидат хімічних наук, доцент кафедри неорганічної та фізичної хімії СНУ імені Лесі Українки

Олексеюк І. Д. – доктор хімічних наук, професор кафедри неорганічної та фізичної хімії СНУ імені Лесі Українки

Фазові рівноваги в системі $Tl_2S-In_2S_3-GeS_2$ при 520 К

Постановка проблеми. Система $Tl_2S-GeS_2-In_2S_3$ досліджувалась з метою пошуку нових сполук та встановлення фазових рівноваг. Система в повному концентраційному інтервалі не вивчалась.

Мета дослідження. Метою даної роботи є встановлення фазових рівноваг у квазіпотрійній системі $Tl_2S-In_2S_3-GeS_2$ при 520 К.

Результати дослідження. У системі Tl_2S-GeS_2 утворюються сполуки Tl_4GeS_4 , Tl_2GeS_3 і $Tl_2Ge_2S_5$, які плавляться конгруентно при 677 К, 763 К і 868 К відповідно [1, 2].

В літературі існують суперечливі дані стосовно системи $Tl_2S-In_2S_3$. Згідно [3] в цій системі існує п'ять тернарних фаз: $Tl_4In_2S_5$, $Tl_7In_5S_{11}$, $TlInS_2$, $TlIn_3S_5$, $TlIn_5S_8$. $TlInS_2$ плавиться конгруентно при 1048 К і володіє поліморфним перетворенням при 803 К. Інші сполуки утворюються за перитектичними реакціями при 673 К, 728 К, 1103 К та 1173 К відповідно. Автор [4] повідомляє про утворення сполук складу Tl_5InS_4 , $TlInS_2$, $TlIn_5S_8$, з яких тільки еквімолярна сполука плавиться конгруентно. В пізніших дослідженнях цієї системи [5] говориться про утворення чотирьох сполук: $TlIn_5S_8$, $TlIn_3S_5$, $TlInS_2$, Tl_3InS_3 . Еквімолярна сполука плавиться конгруентно при температурі 1043 К. Три інші сполуки $TlIn_5S_8$, $TlIn_3S_5$, Tl_3InS_3 мають інконгруентний характер плавлення при температурах 1183 К, 1113 К та 683 К відповідно. Існування інших сполук ($Tl_4In_2S_5$, Tl_5InS_4) автори вважають малоймовірними.

На перерізі $TlInS_2-GeS_2$ відоме утворення сполуки $TlInGeS_4$, яка є широкозонним напівпровідником. Існують дві модифікації цієї сполуки: орторомбічна (ПГ $Rnma$) та кубічна (ПГ Pa^-) [6, 7]. В системі $TlInS_2-GeS_2$ згідно даних [8] утворюються сполуки: $TlGaGeS_4$ (конг-

руєнтно при 906 К), $\text{TlInGe}_2\text{S}_6$ (інконгруєнтно при 931 К) та $\text{TlInGe}_3\text{S}_8$ (інконгруєнтно при 894 К). Рентгенівським методом монокристалу було розшифровано кристалічну структуру тетрарної сполуки $\text{TlInGe}_3\text{S}_8$ (власний структурний тип, моноклінна сингонія, ПГ $P2_1/a$, $a=0,67245(2)$, $b=3,8077(1)$, $c=0,67922(2)$ нм, $\beta=90,616(2)^\circ$).

Зразки для фазового аналізу системи $\text{Tl}_2\text{S}-\text{GeS}_2-\text{In}_2\text{S}_3$ спочатку нагрівали до температури 670 К зі швидкістю 30 К/год, за якої витримували впродовж доби (для зв'язування сірки), а потім нагрівали до 1220 К. При максимальній температурі розплави витримували 5 год. Охолоджували зразки з швидкістю 10–20 К/год. Гомогенізаційний відпал проводили за температури 520 К протягом 240 год. Після відпалу зразки загартовували у 25 % розчин NaCl .

Використовуючи літературні дані щодо систем $\text{Tl}_2\text{S}-\text{GeS}_2$, $\text{Tl}_2\text{S}-\text{In}_2\text{S}_3$, $\text{GeS}_2-\text{In}_2\text{S}_3$, $\text{TlInS}_2-\text{GeS}_2$ та власні дослідження побудовано ізотермічний переріз системи $\text{Tl}_2\text{S}-\text{GeS}_2-\text{In}_2\text{S}_3$ при 520 К. Встановлено існування 15 однофазних, 31 двофазних та 16 трифазних полів. В обмежуючій бінарній системі $\text{Tl}_2\text{S}-\text{GeS}_2$ підтверджено існування трьох тернарних сполук: Tl_4GeS_4 , Tl_2GeS_3 і $\text{Tl}_2\text{Ge}_2\text{S}_5$. Враховуючи розбіжності в літературних даних була повторно досліджена система $\text{Tl}_2\text{S}-\text{In}_2\text{S}_3$, встановлено утворення наступних фаз: Tl_5InS_4 , TlInS_2 , TlIn_3S_5 , TlIn_5S_8 . На перерізі $\text{TlInS}_2-\text{GeS}_2$ підтверджено існування сполук TlInGeS_4 , $\text{TlInGe}_2\text{S}_6$, $\text{TlInGe}_3\text{S}_8$ та встановлено існування сполуки $\text{Tl}_2\text{In}_2\text{GeS}_6$. Методом порошку розшифровано кристалічну структуру $\text{TlInGe}_2\text{S}_6$ (ПГ $R-3$). В системі проявляються гексагональна (ПГ $P6_3/mmc$) та моноклінна (ПГ $C2/c$) модифікації TlInS_2 , що розшифровані в роботах [9, 10] відповідно. Ізотермічний переріз системи характеризується незначною розчинністю на основі бінарних сполук системи.

Висновки. Встановлено фазові рівноваги в системі $\text{Tl}_2\text{S}-\text{GeS}_2-\text{In}_2\text{S}_3$ при 520 К; підтверджено існування семи тернарних і трьох тетрарних сполуки; встановлено існування однієї нової фази; пороховано кристалічну структуру сполуки $\text{TlInGe}_2\text{S}_6$.

Джерела та література

1. Кулиева Н. А. Фазовые равновесия в системе $\text{Tl}_2\text{S}-\text{GeS}$ и теплоты плавления соединений Tl_2GeS_2 и Tl_2GeS_3 / Н. А. Кулиева, М. Б. Бабанлы // Журн. неорг. химии. – 1981. – Т. 17, № 3. – С. 421.
2. Фазовые равновесия и свойства соединений системы $\text{Tl}_2\text{S}-\text{GeS}_2$ / В. И. Староста, В. Б. Лазарев, Е. Ю. Переш, В. В. Мудрый // Журн. неорг. химии. – 1984. – Т. 29, № 12. – С. 3131–3136.

3. Бабанлы М. Б. Исследование системы $Tl_2S-In_2S_3$ / М. Б. Бабанлы, А. А. Кулиев // Журн. неорг. химии. – 1977. – Т. 22, № 2. – С. 471–475.
4. Phase diagram of the $In_2S_3-Tl_2S$ system / [N. M. Kompanichenko, L. S. Chaus, L. E. Demchenko та ін.]. // Russ. J. Inorg. Chem. – 1975. – V. 20, № 3. – P. 422–424.
5. Deiseroth H. J. Ternare Thallium-Indium-Sulfide: Eine Zusammenfassung / H. J. Deiseroth, R. Walther. // Z. anorg. allg. Chem. – 1996. – V. 622, № 4. – P. 611–616.
6. Nakamura Y. Preparation and characterization of the quaternary chalcogenides $Tl-III-IV-S_4$ (III=Al, Ga, In; IV=Si, Ge) / Y. Nakamura, I. Nakai, K. Nagashima // Mater. Res. Bull. – 1984. – V. 19. – P. 563–570.
7. Jinu P. Yohannan. Syntheses, structural variants and characterization of $AInM'S_4$ ($A^{1/4}$ alkali metals, Tl; $M' 1/4$ Ge, Sn) compounds; facile ion-exchange reactions of layered $NaInSnS_4$ and $KInSnS_4$ compounds / Jinu P. Yohannan, Kanamaluru Vidyasagar. // J. of Solid State Chem. – 2016. – V. 238. – P. 291–302.
8. Мозолюк М. Ю. Фазові рівноваги та властивості фаз у системах $Tl_2X-B^{II}X-D^{IV}X_2$ і $TlC^{III}X_2-D^{IV}X_2$ (B^{II} – Hg, Pb; C^{III} – Ga, In; D^{IV} – Si, Ge, Sn; X – S, Se): Дис. канд.хім.наук. – Луцьк. – 2013. – 169с.
9. Hochdrucksynthese und Kristallstrukturen von $TlInS_2-II$ und $TlInS_2-III$ / K.-J. Range, G. Engert, W. A. Muller, A. Weiss // Z. Naturforsch. B. – 1974. – № 29. – P. 181–185.
10. Henkel W. High-pressure Raman study of the ternary chalcogenides $TlGaS_2$, $TlGaSe_2$, $TlInS_2$ and $TlInSe_2$ / W. Henkel, H. D. Hochheimer, C. Carlone, A. Werner, A. Ves, H. G. Schnering // Phys. Rev. B – 1982. – V. 26, № 6. – P. 3211–3221.

Шиндор Н. В. – студентка IV курсу
хімічного факультету

СНУ імені Лесі Українки

Савчук Т. І. – кандидат хімічних наук,
доцент кафедри аналітичної хімії

та екотехнології СНУ імені Лесі Українки

Кормош Ж. О. – кандидат хімічних наук,
професор СНУ імені Лесі Українки

Порівняльна характеристика потенціометричних сенсорів для визначення фуросеміду

Фуросемід ($C_{12}H_{11}ClN_2O_5S$) має молекулярну масу 330,745 г/моль. Це кристалічний порошок білого або майже білого кольору. Практично

нерозчинний у воді, розчинний в ацетоні, помірно розчинний в 96 % спирті, мало розчинний в ефірі, практично нерозчинний в метиленхлориді. Розчиняється в розведених розчинах гідроксидів лужних металів. Температура плавлення близько 210 °С, густина 1,606, рKa = 3,9 (20 °С) [1-4].

Фуросемід (лазикс, фурон, фурантрил) як і більшість сечогінних речовин, володіє певною сукупністю біологічно активних властивостей.

Постановка проблеми. Дослідження та порівняльна характеристика сенсорів, необхідність пошуку нових ефективних аналітичних форм для визначення фуросеміду.

Мета дослідження. Основною метою роботи є обґрунтувати можливість аналітичного застосування іонних асоціатів (ІА) фуросеміду з протиіонами, а також розробити й спробувати нові чутливі та селективні потенціометричні методики визначення цього препарату.

Результати дослідження. Завдяки своїм фармацевтичним властивостям фуросемід використовують при таких захворюваннях: застійних явищ малого та великого кола кровообігу, набряків, зумовлених серцево-судинною недостатністю; набряків, обумовлених нирковою недостатністю, нефротоксичним синдромом; набряків, зумовлених захворюваннями печінки; асцит; набряків унаслідок опіків та значної втрати плазмового альбуміну; хворих, які не реагують на лікування тіазидними діуретиками; гіпертонії (самостійним курсом або в комбінації з іншими антигіпертензивними засобами); артеріальна гіпертензія; гіпертонічний криз; синдром передменструального напруження; форсування діурезу, гіперкаліємія, гіпернатріємія, гіперкальціємія.

Запропонують різні методики визначення фуросеміду.

Потенціометричні методики з використанням іоноселективних електродів виявилися ефективними для аналізу фармацевтичних препаратів і біологічних зразків. Основна їх перевага – задовільна селективність, експресність, можливість аналізу каламутних розчинів, можливість автоматизації [5, 6].

Використання потенціометричного іоноселективного сенсора для визначення фуросеміду, застосування якого було апробовано в аналізі фармацевтичного препарату. Цей електрод був сконструйований шляхом включення іонної пари фуросеміду в полівінілхлоридну мембрану. Електродний відклик на фуросемід з чутливістю -58.9 мВ/рС в діапазоні $1,00 \times 10^{-2}$ до $1,50 \times 10^{-4}$ моль/л при рН 9,6 (боратний буфер).

Пропонований сенсор має межу виявлення $1,19 \times 10^{-4}$ моль/л і час життя до 3-х місяців [6].

Висновки. Застосування цього потенціометричного методу дала можливість зрозуміти, що потенціометрія є одним з найефективніших методів визначення фуросеміду завдяки задовільній точності (точність титрування 0,1 %; $E = 4-0,01$ мВ), високій селективності, можливість визначення декількох речовин; можливість титрування в забарвлених і каламутних системах, в'язких р-нах; можливість використання неводних середовищ; можливість автоматизації процесів титрування; експресність.

Джерела та література

1. ДФУ – 2001; Компендиум 2015 – лекарственные препараты / Под ред. В.Н. Коваленко. – К., 2015.
2. The Merck index an Encyclopedia of chemicals, drugs and biological / 13 Ed, 2001. – № 1. Whitehouse Station, N.J. Merck
3. Clarke's isolation and identification of drugs / Editor A.C. Moffat. – London, 1986.
4. Аналитическая химия: Методические указания и контрольные задания для студентов II курса заочного отделения фармацевтического факультета / Сост. Е. С. Дмитриева, Г. М. Алексеева, И. Ю. Мамелькина, К. И. Яковлев, В. Ф. Апраксин, В.Е. Титов. – СПб.: Изд-во СПХФА, 2011. – 118 с.
5. Ion-selective electrode control based on coulometrically determined stability constants of biologically important calcium and magnesium complexes. Lewenstam, A.; Maj-Zurawska, M.; Hulanicki, A.; Electroanalysis 1991, 3, 727.
6. Potentiometric sensor for furosemide determination in pharmaceuticals, urine, blood serum and bovine milk. Dias, I. L. T.; Neto, G. O.; Vendramini, D. C.; Sommer, C.; Martins, J. L. S.; Kubota, L. T.; Anal. Lett. 2004, 37, 35.

Наукове видання

МАТЕРІАЛИ

XI Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів
«Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень»
(16–17 травня 2017 року)

Друкується в авторській редакції

Технічний редактор Л. М. Козлюк

Формат 60×84 ¹/₁₆. 67,77 ум. друк. арк., 67,89 обл.-вид. арк. Наклад 241 пр. Зам. 2979.

Редакція, видавець і виготовлювач – Східноєвропейський національний
університет імені Лесі Українки (43025, м. Луцьк, просп. Волі, 13).

Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України

ДК № 4513 від 28.03.2013 р.